

XI. ULUSLARARASI ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

"Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Temel Gelişme ve Dinamikleri"

14-15 EKİM 2019

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
PROF DR METE CENGİZ KÜLTÜR MERKEZİ

www.ucircongress.org

**XI. ULUDAĞ CONGRESS ON
INTERNATIONAL RELATIONS**

FULL TEXT BOOK

**“MAIN DEVELOPMENTS AND DYNAMICS
OF THE POST-COLD WAR ERA”**

14-15 OCTOBER 2019

BURSA ULUDAĞ UNIVERSITY

**PROF. DR. METE CENGİZ
CONVENTION CENTER**

BURSA/TURKEY

ISBN - NO: 978-605-80051-0-5

XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Tam Metin Kitabı

Editör: PROF. DR. TAYYAR ARI, **Editör:** PROF. DR. MUZAFFER ERCAN YILMAZ

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Tayyar ARI
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT
Prof. Dr. Kamuran REÇBER
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR
Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ
Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
Doç. Dr. Sezgin KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet H. M. BEKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM
Dr. Arş. Gör. Samet YILMAZ
Arş. Gör. Murat JANE
Arş. Gör. Özge Gökçen ÇETİNDİŞLİ
Arş. Gör. Tunç DEMİRTAŞ
Arş. Gör. Uğur ERMİŞ
Arş. Gör. Büşra ÖĞÜTÇÜ
Arş. Gör. Talip ALAN
Arş. Gör. Hüseyin Faruk ŞİMŞEK
Arş. Gör. Fatih Bilal GÖKPINAR
Arş. Gör. Mehmet Ali AK
Arş. Gör. Onur BİRKAN
Prj. Asist. Ferhan S. ÇOLAK
Prj. Asist. Kafiye BEKFELAVİ
Prj. Asist. Zeynep KALFA

BİLİM KURULU (alfabetik sıra ile)

Ali Servet ÖNCÜ, Atatürk Üniversitesi, Erzurum
Ali Yaşar SARIBAY, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa
Atilla ERALP, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Betül KARAGÖZ YERDELEN, Giresun Üniversitesi, Giresun
Birol AKGÜN, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Burak Samih GÜLBOY, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Coşkun TOPAL, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Engin BERBER, Ege Üniversitesi, İzmir
Esra HATİPOĞLU, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul
Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Ghadir NASRİ, Tarbiyat Moaalem University, Tahran, İran
Gökhan ÖZKAN, Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa
Haldun YALÇINKAYA, TOBB ETU Üniversitesi, Ankara
Hasan KÖNİ, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul
Havva KÖKARSLAN, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara
Irina CHUDOSKA, Üsküp Fon Üniversitesi, Makedonya
Kemal İNAT, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Khurram QADİR, Quait-i-Azam University, İslamabat, Pakistan
Mehmet GENÇ, Işık Üniversitesi, İstanbul
Mehmet Sait DİLEK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum
Mehmet ŞAHİN, Polis Akademisi, Ankara
Mehran KAMRAVA, Georgetown University, Doha, Katar
Meliha ALTUNIŞIK, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Meşti İSMAİLOV, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Mousa SHTEIWI, University of Jordan, Ürdün
Murat YEŞİLTAŞ, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Mustafa AYDIN, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul
Mustafa KİBAROĞLU, MEF Üniversitesi, İstanbul
Namık Sinan TURAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Nasser YASSEN, American University of Beirut, Lübnan
Nuri YURDUSEV, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul
Rayan AL AMEEN, American University of Beirut, Lübnan
Serhat ERKMEN, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara
Sevinç RUİNTAN, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne
Şule KUT, Okan Üniversitesi, İstanbul
Türel YILMAZ ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
ULVİ KESER, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, KKTC
Waleed HAZBUN, American University of Beirut, Lübnan
Yelda ONGUN, Başkent Üniversitesi, Ankara
Zeynep YÜCEL, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Balıkesir

**XI. ULUSLARARASI ULUDAĞ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ**

TAM METİNLER

FULL TEXTS

14 EKİM 2019 PAZARTESİ

1. GÜN

PANEL 1

10:45 - 12:30

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tayyar ARI

Türk Dış Politikasının Kavramsal ve Kuramsal Temellerini Yeniden Tartışmak

Prof. Dr. Tayyar ARI, Bursa Uludağ Üniversitesi

Will China Turn to Maritime Great Power Politics in Pacific Sea?

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, İstinye Üniversitesi

Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, Marmara Üniversitesi

Orta Asya'da Su Sorunu ve Çevre Güvenliği

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Marmara Üniversitesi

Türk Dış Politikasının Kavramsal ve Kuramsal Temellerini Yeniden Tartışmak

Prof. Dr. Tayyar ARI

Bursa Uludağ Üniversitesi

Bu çalışmada Türkiye'nin dış politikasının hangi kavramsal temellere dayandığı ve hangi teorik çerçeveye oturduğu tartışılacaktır. Bu konuda akademik alanda yapılan tartışmaların iki farklı ekseninde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Çalışmaların bir kısmı Türk dış politikasını daha ziyade soft power kavramı üzerinden analiz ederek Türk dış politikasını liberal bir çerçeveye oturturken, diğer birçok çalışmada dış politika güvenlik teorileri bağlamında analiz edilmekte ve realist bir söylemle ilişkilendirilmektedir.

Bu alandaki çalışmalarda soft power-hard power tartışmaları, güvenlikçi dış politika, çok yönlülük veya Batıdan uzaklaşma, yalnızlaşma, realist ve liberal söylemler arasında denge arayışı silahlanma ve yayılma, bölgesel aktörlük ve küresel rol arayışı gibi söylem ve eylemler sıkça gündeme gelen tartışmalar olmuştur. Bu bağlamda 2000 sonrası döneme bakıldığında 2003-2010 arası döneme hâkim olan soft power, insani diplomasi ve sıfır sorun ve Türkiye merkezilik söyleminin çevresinde oluşturulan dış politika neoliberal ve neoidealist bir temele oturtulmuştur. Ancak 2011 sonrasında dış politika Arap Baharı, NATO çerçevesinde füze savunma sistemine dâhil olma ve Euro- Atlantik merkeziliğin egemen olduğu bir söyleme dönüşmüştür.

Ancak Washington-Brüksel hattına dayalı ittifak siyaseti aslında Türkiye'nin dış politikada geleneksel dış politikasına radikal bir dönüş anlamına gelmekteydi ve kısaca yeni gelenekselcilik olarak kavramsallaştırabileceğim (iz) ve ne iç politikada ne de dış politikada hiçbir sorununun çözümüne izin vermeyen bir özelliğe sahipti. Bu dönemde iç politikada gezi olayları, 17/25 Aralık yargı darbesi girişimi, 2014 Kobani olayları ve 2015 hendek operasyonları gibi gelişmeler yaşanırken, dış politikada Suriye krizi üzerinden yalnızlaşması ve yalnızlaştırılması söz konusu olmaktadır. 2016 sonrasında özellikle Davutoğlu'nun Başbakanlıktan ayrılması ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin kendisini çevreleyen tehditlerle baş etmek için ciddi bir güvenlik açığının söz konusu olduğu fark edilmiştir. Bu bağlamda uzun yıllar sadece soft power merkezli bir politikanın başarı şansının oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Hard power (sert güç) unsurlarına gereksinimi olduğunun anlaşılmasıyla insani diplomasinin ve soft powerin (yumuşak gücün) hard power unsurlarıyla birlikte uygulanmaya koyulduğu görülmüştür. Bu aslında aynı dönemde uluslararası ilişkiler literatüründe söz konusu olan smart power (akıllı güç) tartışmalarına da karşılık gelmekteydi.

Türkiye, bu yeni dönemde Euro-Atlantik merkezli dış politika yerine çok yönlü/ çok taraflı bir dış politikaya yönelmiştir. Bu bağlamda 2016 Aralığında Astana süreci ile başlayan çok taraflılık ve güç dengesi siyaseti Soçi süreci olarak da adlandırılan ve

ilki 22 Kasım 2017’de Soçi’de ve beşincisi 16 Eylül’de Ankara’da gerçekleştirilen üçlü zirvelerle devam etmiştir. Bu dönemde bir taraftan çok taraflı diplomasiye ağırlık verilirken diğer taraftan insani diplomasi bağlamında Türkiye, ABD’yi de geride bırakarak dünyada en fazla insani yardım yapan ülke konumuna yükselmiştir. Bu arada 3,6 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 5 milyon mülteciye ev sahipliği yaparak sadece güvenliği, realist, yabancı ve göçmen düşmanı bir politika izlemekten sakınmıştır. Dolayısıyla yalnız güvenlik politikalarını önceleyen ve dolayısıyla kurumsal mekanizmaları ve diplomasiyi önemsizleştiren bir realist anlayışın dış politikaya hâkim olması söz konusu olmamıştır. Bu genel çerçevede bağlamında özellikle 2016 sonrası dönemde Türkiye, realist ve liberal unsurların birlikte uygulandığı ve bu bağlamda idealist realizm diye kavramlaştırılabileceğimiz bir dış politika çizgisini benimsemiştir.

2003 -2010 arası Dış Politikada Neoliberal/İdealist Dönem

11 Eylül 2001 ve 2003 Körfez krizi ile beraber ABD’nin öncülük ettiği ve dünyaya egemen olan güvenlikçi dış politika 2005 sonrasında hızını kaybetmiş ve daha liberal bir söyleme evrilmeye başlamıştır. Bu yıllarda uluslararası ilişkilerde sıkça gündeme gelen tartışma soft power tartışması olmuştur. Türkiye ise 2003’den itibaren güvenlikçi dış politika yerine soft power merkezli bir dış politika bağlamında etrafımızla düşmanlarla çevrili paradigması yerine komşularla sıfır sorun politikasına odaklanan ve bu bağlamda çok yönlü bir dış politikayı benimsemiştir. Bu dış politika bütün aktörlere eşit yakınlıkta olan ve kendini merkeze alan bir dış politika olmuş ve özellikle de Irak’ın işgaline dâhil olmayarak ve 2005 Hariri suikastı üzerinden Suriye’ye baskı uygulandığı bir dönemde bu ülkenin yanında durarak Orta Doğu’da ve dünyada saygınlıkla karşılanan bir politika yürütmüştür. Ancak 2006’da Hamas liderinin Türkiye’ye gelmesi ve Türkiye’nin yoğun olarak içerde ve dışarıda eleştirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Orta Asya ve Kafkaslara yeterince odaklanmaması ve Orta Doğu ve İslam dünyasını sadece İran-Suriye-Hamas üçgeninden ibaret görmesi ciddi eleştiri konusu olmuştur. 2009 Davos zirvesi ile beraber Türkiye’nin dış politikası Arap ve İslam dünyasında en popüler noktasına ulaşırken Batı dünyasında eleştirilmeye devam etmiştir. Ancak bu eleştiri Türkiye’nin onurlu ve bağımsız bir dış politika izlediği ve potansiyeline uygun bir rol talebinde bulunduğu şeklinde değerlendirmeleri gölgelememiştir.

Ancak 2010’da İran ile Batı arasında nükleer soruna çözüm bulmak için 17 Mayıs 2010’da Türkiye ve Brezilya’nın aracılık ettiği ve 1200 kg düşük yoğunluklu uranyuma karşılık nükleer reaktörlerde kullanılmak için gerekli 120 kg yakıtın (uranyumun) sağlanmasını öngören Tahran deklarasyonu ve bunun p5+1 ülkeleri tarafından kabul edilmemesi üzerine sorunun BM Güvenlik Konseyi’nde İran’a geniş yaptırımları gündeme getiren 9 Haziran 2010’da oylanan 1929 sayılı karara olumsuz oy vermesi ile bir anda eksen kayması tartışması ve Türkiye’nin Batı’dan uzaklaştığı şeklindeki eleştiriler yoğunlaşmıştır. Buraya kadar Türk dış politikasının Batı’da bazı eleştiriler söz konusu olsa da genel olarak hem uluslararası toplum tarafından hem de

Orta Doğu ve İslam ülkeleri tarafından başarılı bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu arada 2009 Mayısında dışişleri bakanlığına getirilen Davutoğlu'nun dış politika perspektifi ilk sonucunu Tahran deklarasyonu ve BM'deki İran'a yaptırım kararının uygulanması ile vermişti. Her iki adımda aslında kendi içinde problemleri barındıran süreçlerdi. Bu durum hem Orta Doğu'da hem de Batı dünyasında ciddi endişelere yol açmıştı.

2011-2016 Dönemi ve Dış Politikada Yeni Gelenekselcilik

2010 Kasımındaki NATO'nun Lizbon zirvesi dış politikada bir dönüm noktası olmuştur. Davutoğlu son dönemdeki hatalarını telafi etmek hem de Batı'nın güvenini kazanmak adına yeni bir dış politika anlayışına yönelmiştir. Bu aynı zamanda Davutoğlu'nun o güne kadar savunmuş olduğu değerlere ve dış politika perspektifine de tamamen aykırıydı. Bu yeni dönemin adı yeni gelenekselciliktir. Dış politikada bazı yeni liberal unsurlar söz konusu olsa da esas itibarıyla Batı merkezlilik olarak tanımlanan Türkiye'nin geleneksel dış politikasına kararlı bir dönüş anlamına gelmekteydi.

Türkiye'nin NATO'nun füze savunma sistemine dâhil olması ve Malatya'da (Kürecik'te) bir radar üssü kurulmasının kabul etmesi, çok taraflı diplomasiyi radikal biçimde terk ederek Avrupa-Atlantik merkezli geleneksel dış politikaya geri dönmesiydi. Bu adımdan sonra Türkiye'nin Rusya ve İran'la ilişkileri hızla bozulmuştur. Aslında Türkiye Arap baharına bu dış politika değişikliğiyle girdiği için bölgedeki gelişmelere de ABD ve Batı'nın gözünden bakmış ve özellikle Suriye ve Libya'daki manipülasyonları görememiştir. Sonuçta Batı ile ittifak ilişkisine o kadar güvenmiştir ki Orta Doğu'da Türkiye'nin yeni bir rol üstlenmesine izin vereceklerine ve bölgenin Türkiye'nin arzusu yönünde değişeceği düşüncesine kapılmıştır. Bu dış politika perspektifi Suriye krizinin ilerleyen aşamalarında değişmemiş, sorunun Batı ve ABD ile işbirliği yapılarak çözülebileceğine olan inanç Davutoğlu'nun başbakan olarak kaldığı sürece devam etmiştir. Bu dönemde dış politika her ne kadar insani diplomasi kavramı ve soft power merkezli görünse de çok yönlülük ve Türkiye merkezlilik yerine Avrupa-Atlantik merkezli geleneksel dış politikaya geri dönmüştür. Yeni diyebileceğimiz kısmı yumuşak güce odaklanması ve dış politikanın insani diplomasi kavramı etrafında şekillenmesiydi. Ancak güvenlik problemlerini ve Türkiye'nin hard power konusunda yetersizliğini gidermek yerine sorunları Batı ittifakının güvenlik yapılanması çerçevesinde çözmeye çalışmasıyla gelenekselcilik daha ağır basmaktaydı ve Türkiye'nin hareket alanını olabildiğince sınırlamıştı. Kaldı ki sözde yeni dış politika 80 yıldır Türkiye'nin içerde ve dışarda hiçbir sorunu çözmesine izin vermemişti. Aslında bu dış politika Batı'nın sadık bir müttefiki olma ve istenileni yapma anlayışına dayanırken içerde istikrarsız bir ülke olmasına yol açmaktaydı. Türkiye, Suriye sorununda bütün iç ve dış aktörlerin tavrında sürekli yeni değişimler olurken, özellikle ABD ve Batı'nın Esad'ı düşürme amacının olmadığı daha 2012 ortasında anlaşılmışken, bu değişimi görmek istememiştir. Suriyeli muhaliflere ciddi bir askeri destekte bulunmayan ve eğit donat

politikası çerçevesinde sadece hafif silahların teminine izin veren ve muhaliflere ağır silahlar verilmesine kesinlikle karşı çıkan ABD'nin Esad'ın düşmesi yerine bu savaşın sürmesini istediği görülememiştir. İşte tam bu dönemde 2013 başında bazı El-Kaide unsurlarını Irak'tan Suriye'ye geçtiği haberleri medyanın gündemine düşmüştür. Nitekim El Kaide'nin Irak kolu olan Irak İslam devleti ile Suriye kolu olan Nusra cephesinin 2013 Şubatında tek çatı altında birleştikleri ancak bunun uzun sürmediği ve Nisan ayında iki örgütün bağımsız olarak yollarına devam edeceği El Kaide lideri Eyman El Zevahiri tarafından açıklanmıştır. Bu gelişme ile beraber tüm dünya Esad'ı bırakıp DEAŞ'la ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde **2012 Haziranında bir Türk uçağı Lazkiye** yakınlarında Suriye hava sahası dışında düşürülmüş olmasına rağmen Türkiye buna karşı misilleme hakkını kullanmamıştır. Türkiye bu dönemde, 2012 Şubatında MİT krizini, 2013 Aralıkta yargı darbe girişimini, 2014 Ocakta MİT turlarına operasyon girişimini, 2014 Ekiminde Kobani olaylarını, 2015 Eylülünden 2016 Haziranına kadar devam eden hendek operasyonlarını ve nihayet 2015 Ekimi ve 2016 Şubat-Mart aylarında Ankara'daki terör saldırılarını ve 2015 Kasımındaki Rus uçağının düşürülmesini yaşadı. Türkiye bu dönemde AB ile 2015'te geri kabul anlaşmasını ve **2016 Martında da göçmen anlaşmasını imzalamıştır**. Özellikle göçmen anlaşması ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç engellenirken, Türkiye hızla Suriyeli göçmen deposu haline gelmiştir. Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin sayısı 2014'ten 500,000 iken 2015'de yani bir yıl içinde 2,4 milyona çıkmıştı. Tüm bu gelişmeler Batı ile işbirliğinin içerde ve dışarıda yol açtığı sorunları veya sorunlara doğru yaklaşmanızı engellemektedir. Türkiye bu karanlık dönemi **2014 Ağustosunda başbakanlığa getirilen Davutoğlu'nun** darbeden birkaç ay önce **2016 Mayısında bu görevden alınması** ve Haziran ayında Rusya ile temasa geçilmesi ile tersine çevirecekti. Türkiye'deki bu değişiminin öne darbe girişimiyle kesilmek istenmiştir.

2016 sonrası: İdealist Realizm ve Gücün Akıllı Kullanımı

2016 Aralıkta başlayan Astana süreci ile Türkiye, Rusya ve İran'la bölgesel sorunların çözümü konusunda çok yönlü bölgesel diplomasiyi hayata geçirmiştir. Ancak Suriye'de dengeler oldukça değişmişti. 2014 Ağustosuna kadar Suriye rejimine dolaylı destek veren Rusya bu tarihten itibaren elde ettiği askeri üslerle Suriye'de Türkiye'nin olası askeri hareketini önleyebilecek bir konumda bulunuyordu. Bu arada Suriye'de İran'ın askeri varlığı daha görünür hale gelirken, Hizbullah da Esad yönetimi lehine Suriye'deki savaşa doğrudan dâhil olmuştu. Ayrıca Suriye'de Daeş'le mücadele daha öncelikli görünmekteydi. Dolayısıyla Suriye'deki durum 2014 öncesine göre çok daha karmaşık bir hale gelmiş, Batı ise kesinlikle soruna Türkiye ile aynı perspektiften bakmıyor; hatta yoğun şekilde Türkiye'nin DAES'e yardım ettiği propagandasını yaymaktaydı. Türkiye'nin Batı ve ABD ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi ve İran ve Rusya ile yeni bir yol arayışına girmesi gerekmekteydi ve yapılan da buydu. Bir anlamda Türkiye yeniden **çok yönlü ve çok taraflı dış politikaya** geri dönerken bu yeni politika içerde tüm kesimler tarafından olumlu karşılanmaktaydı.

Bu dönemde iki tane fotoğrafa birlikte odaklanmak gerekir. Silahlanmaya ağırlık veren, Rusya'dan füze savunma sistemi satın alan, Doğu Akdeniz'de askeri varlığını daha görünür hale getiren, sondaj faaliyetlerini sürdürürken Güney Kıbrıs'ın bazı ülkelerle beraber yürüttüğü enerji politikasının önünü kesmeye çalışan, Katar ve Somali'de askeri üsler kuran ayrıca hem yurt içinde hem de sınırlarımız dışında özellikle Irak ve Suriye'de terör unsurlarına karşı askeri operasyonlar yürüten Türkiye'nin güvenlik merkezli realist bir politika izlediği söylenebilir ve bu anlamda Türkiye'nin soft powerdan ziyade hard powera öncelik verdiği ileri sürülebilir.

Ancak Türkiye bir taraftan bunu yaparken diğer taraftan, **3,6 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 5 milyon mülteciye ev sahipliği** yapmasıyla ve sınırlarının dışında yaptığı **8 milyar dolarlık insani yardımlarla**, kendisinden yirmi kat daha büyük bir ekonomiye sahip olan ve 6,5 milyar dolar insani yardım yapan ABD'yi de geride bırakarak bu alanda dünyada en fazla insani yardım yapan ülke konumuna yükselmiş ve insani diplomasiden vaz geçmediğini ve soft powera ilişkin duruşunda bir değişiklik olmadığını göstermiştir. Türkiye aynı zamanda Filistin politikasında bir değişiklik yapmamış ve 2017 ve 2018'de özellikle ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ve Gazze'de yürüttüğü katliamlara karşı İslam İşbirliği Teşkilatı dönem başkanı olarak iki defa olağanüstü toplantı düzenlemiş ve bu gelişmelere en sert tepki veren ülke olmuştur. Aynı şekilde 2017'de Myanmar'da ve 2019'da Keşmir'deki gelişmelere en net tepkiyi veren ülke yine Türkiye olmuştur. Özellikle **Myanmar'da 2017 Ağustos ve Eylül** aylarında katliama uğrayan ve Bangladeş'e sığınan Arakan Müslümanlarının bu ülke tarafından kabul edilmesinde Türkiye'nin çok önemli rolü olmuştur.

Bunların yanında Türkiye kurumsal ve diplomatik unsurları olabildiğince kullanmaya çalışmış ve tek yanlı politikalardan çok yönlü diplomasiye ağırlık vermiştir. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya'nın öncülüğünde İran'ın sürece dâhil edilmesiyle üçlü hale gelen yeni süreci başlatmıştır. **2016 Aralığında başlayan Astana Süreci**, Suriye sorununa taraf olan diğer aktörlerin de doğrudan veya dolaylı katılımıyla çok taraflı müzakerelerde ele alınmış ve sonuç vermeyen Cenevre görüşmelerine göre daha etkili hale gelmiştir.

Bu yeni politikanın sonucunda **2016 ve 2018'de Türkiye Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtını** düzenleyerek güney sınırının bir terör koridoru olmasını bir ölçüde engellemiştir. Yine bu politikanın bir sonucu olarak 2018 Eylülünde sağlanan İdlib mutabakatıyla büyük bir insani felaketin yaşanması engellenirken, Türkiye'ye yeni bir göç dalgasının söz konusu olmasının da önüne geçilmiştir. Türkiye ile Rusya ve İran'ın liderlik ettiği Astana süreci 2017 Ocağında ilki yapılan konferanslarla devam etmiş 2. Astana Konferansı 2017 Şubatında, 3. Astana Konferansı 2017 Martında, 4. Astana Konferansı 2017 Mayısında, 5. Astana Konferansı 2017 Temmuzunda, 6. Astana Konferansı 2017 Eylülünde, 7. Astana Konferansı 2017 Ekiminde, 8. Astana Konferansı 2017 Aralığında, 9. Astana Konferansı 2018 Mayısında, 10. Astana (Soçi) Konferansı 2018 Temmuzunda, 11. Astana Konferansı 2018 Kasımında, 12. Astana

konferansı ise 2019 Nisanında gerçekleştirilmiştir. Bunlardan 2017 Mayısında gerçekleştirilen dördüncüsü Astana Konferansında İdlib'in de aralarında bulunduğu dört bölge gerginliği azaltma bölgeleri olarak belirlenmişti. Diğer taraftan Türkiye, Rusya ve İran arasında liderler bazında gerçekleştirilen üçlü zirvelerin ise ilki 22 Kasım 2017'de Soçi'de, ikincisi 4 Nisan 2018'de Ankara'da, üçüncüsü 7 Eylül 2018'de Tahran'da, dördüncüsü 14 Şubat 2019'da Soçi'de ve beşincisi 6 Eylül 2019'da Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Tahran zirvesinden 10 gün sonra Soçi'de bir araya gelen Türkiye ve Rusya İdlib'te çatışmasızlık bölgeleri oluşturulması konusunda mutabık kalmışlardır. Türkiye 2016 sonrası izlemiş olduğu politika genel özellikleri itibariyle, gücün akıllı kullanımı anlamına gelen smart power merkezli bir dış politika izlediği ileri sürülebilir ve bu yönüyle teorik bağlamda idealist realizm olarak kavramlaştırılabilir.

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye'nin 2003 sonrası dış politikasının kendi içinde farklı özellikler taşıyan farklı evrelerden oluştuğunu bazı dönemlerde yumuşak gücün daha öne çıktığını bazı dönemlerde ise sert gücün daha ağırlıklı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bununla beraber son zamanlarda özellikle 2016 darbe girişimi sonrasında Türkiye'nin dış politikasının gücün akıllı kullanımı ya da (akıllı güç) ya da smart power merkezli bir dış politika izlendiğini söylemek daha doğru bir tanımlama olabilir. Bu dönemin bir başka özelliği çok yönlü diplomasiye ağırlık veren değişen dengelere göre hızlı intibak sağlayan ve uluslararası kurumsal işbirliğini göz ardı etmeyen, müttefiklerle işbirliği bağlamında taahhütlerine bağlılığı sürdüren bir dış politika anlayışına sahip olmasıdır. Bu dönem teorik bağlamda idealist realizm olarak tanımlanabilir. Çünkü, sadece güvenlikçi bir yaklaşımın benimsendiği (Bush ve Trump dönemi ABD dış politikası) ya da sadece idealist liberal unsurların öne çıktığı, güvenliğin ve askeri unsurların göz ardı edildiği (Obama dönemi ABD dış politikası) bir dış politikadan ziyade her iki unsurun da içinde yer aldığı pragmatik bir dış politikaya odaklanıldığı görülmektedir.

Will China Turn to Maritime Great Power Politics in Pacific Sea?

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

İstinye Üniversitesi

"China is at once a continental power and a maritime power (haiyang daguo) and it possesses broad maritime strategic interests...These achievements have laid a solid foundation for building a strong maritime power (haiyang qianguo)."

Xi Jinping

International community and scholar's discussion now the post-Cold War world as we know it is coming to an end that great power politics is back, consequently the role of naval forces national navies will continue to grow. Indeed, the XXI st century will be the rise of China's dramatic economic growth over the past two decades has fundamentally changed the global and regional geo-economic and geo-political landscapes its wider implications for international politics form the most important issue in our time. The main goal of Xi's signature initiative- Belt and Road Initiative- BRI, with current estimates ranging between \$1 to \$8 trillion and some 70 countries involved -is to expand Chinese global political and economic networks and to secure a more active position in "global governance" without waiting for the West to give China more roles and responsibilities in existing institutions. In spite of historical Chinese foreign policy objectives mainly focused on land territories; new strategic doctrine of the Chinese is organized around the will to make the Pacific Sea and to expand its immediate maritime interests. Beijing has been serious changing policy objectives recently toward solidifying a sphere of influence in the Asia-Pacific. China also has expanded its maritime reach as it modernizes its navy and air force. China's ongoing maritime transformation from a traditional land power to a sea power. As Andrew Erickson argues, "China's naval build-up is only part of an extraordinary maritime transformation-modern history's sole example of a land power becoming a hybrid land-sea power and sustaining such an exceptional status. Underwriting this transition are a vast network of ports, shipping lines and financial systems, and-of course-increasingly advanced ships." At the beginning of 2017, the Chinese Navy had 328 ships. It now possesses nearly 350 ships and is already larger than the U.S. Navy. China is the largest ship-producing country in the world and at current production rates could soon operate 400 ships. Its commissions nearly three submarines each year, and in two years will have more than 70 in its fleet. The Chinese Navy also operates growing numbers of cruisers, destroyers, frigates, and corvettes, all equipped with long-range anti-ship cruise missiles. Between 2013 and 2016, China commissioned more than 30 modern corvettes. At current rates, China could have 430 surface ships and 100 submarines within the next 15 years. China's leaders are laying both the intellectual and material groundwork for out-of-area ventures. As a result,

Chinese Communist Party (CCP) chiefs aim to guaranteed passage about access from the time a ship leaves harbor China sea and the Pacific in East Asia until the time it docks in an Indian Ocean, Persian Gulf, or European seaport. Unfortunately for Chinese leaders and national-level documents characterize the goal of becoming a maritime power as essential to China's national development strategy. China making a quick move to secure a military or strategic advantage in the Pacific region. The international community has been viewing China's recent moves challenge the status quo relating to the seas as representing "maritime expansion," and the Chinese themselves have come to talk about making their country a maritime power. The 18th Party Congress thus marks an important defining moment. China's future is to be a *haiyang qianguo*-that is, a strong or great maritime power. However, China has also been cooperating with neighbors to establish codes of conduct to reduce conflict in the maritime arena.

The Chinese navy justifies itself to its neighbors, necessarily worried, by the necessity of escorting the commercial vessels essential to the economy of the country; but it is known that the priority of the new strategies. Beijing considers the majority of the South China Sea to be its sovereign territory, a claim that is disputed by international law. China's military have been turning what were once small rocks and reefs into heavily fortified remote military installations. These installations give China a strategic advantage. The installation on the Spratly Islands, for example, has the capacity to deploy fighter aircraft that could control key shipping lanes. The commander of US forces in the Indo-Pacific, Admiral Philip Davidson, said during his confirmation hearing that China is capable of dominating the South China Sea in "all scenarios short of war." This academic article aim to briefly analysis that will transition China's passivity naval modernization policy into maritime power.

Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA

Marmara Üniversitesi

Sanayi devrimi ile başlayan teknolojik gelişmenin günümüzdeki aşaması “Yapay Zeka Dönemi”, daha çok teknik bilimlerin konusu olarak görülmektedir. Sağlık bilimlerinden mühendisliğe, doğa bilimlerinden robot teknolojilerine kartopu hızıyla büyüyen bu alana sosyal bilimlerin gereken ilgiyi gösterdiği söylenemez. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından geçerli olan bu gerçek ışığında, gelişmiş ülkelerle veya bu alana yatırım yapanlarla aradaki makasın gittikçe açılacağı görülmektedir. Bu anlamda başta Siyaset Bilimi, Hukuk Bilimleri, Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim ve Dil bilimleri olmak üzere bütün sosyal bilimlerin Yapay Zeka kapsamındaki sorunlarla ilgisi, hatta kuşatılmışlığı sözkonusudur. Her bir bilim dalındaki eğitim, araştırma ve değerlendirme süreçlerinin Yapay Zeka teknolojileri ile geliştirilmesi, desteklenmesi, yeni yöntemlerin oluşturulması gibi hususlar bu tebliğin konusu dışındadır. Fakat bu tebliğde yapay zeka sorunları, politikaları, uygulamaları konusunda sosyal bilimlere bekleyen, özellikle az gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler açısından ihmal edilmemesi gereken yeni alanlara, yeni tehlikelere işaret edilmektedir.

Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu olan hazır tüketme, gelişmeleri geriden takip etme sorunu, Yapay Zeka konusunda da önemli ölçüde geçerlidir. Bu kapsamda ihmal edilenler, örneğin bilgisayar oyunları ve programları konusunda daha çok tüketici olarak sadece ekonomik olarak kaybetmemektedirler. Bunun yanında sözkonusu ürünlerin olumsuz/yönlendirici/belirleyici etkilerine maruz kalan kitleler bir aşama sonra düşünme, geliştirme, üretme ile birlikte sorgulama ve sorun çözme yeteneklerini kaybetmekte, programlanmış bir oyunun figüranı haline gelmektedir. Başta yazılım programları olmak üzere yapay zeka kapsamında ülkemizde önemli araştırma, üretim, hatta ihracat kapasitesine sahip birimler ve kuruluşlar bulunduğu halde bu konunun sosyal bilimlerin öncelikleri arasında yer aldığını, hatta gündem maddeleri arasında kendisine yer bulabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu bölümde, yapay zeka konusunun eğitimin her aşamasında ve her alanında gerekli ilgiyi görmesi, her seviyede programların oluşturulması, başta Uluslararası İlişkiler olmak üzere sosyal bilimler alanında da bu kapsamda mevcut ve muhtemel sorunlar dikkate alınarak tezler hazırlanması, müfredatların geliştirilmesi üzerinde durulmakta, bu bağlamda öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Sosyal Bilimler, Eğitim Politikası, Robot Teknolojileri ve Hukuk, Azgelişmiş Ülkeler, Yeni Sömürgecilik

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL SCIENCES

"The Age of Artificial Intelligence", which is the current stage of technological development that started with the industrial revolution, is generally seen as the subject of technical sciences. From medical sciences to engineering, from natural sciences to robotics, this field, which grows with the speed of snowballs, cannot be said to have received the necessary attention of social social sciences. This fact, which especially valid for developing countries, shows that the gap between developed countries or those who invest in this field will be gradually opened. In this sense, almost all social sciences, especially Political Science, Law Sciences, Sociology, Psychology, Education and Language sciences are related to the problems of artificial intelligence or surrounded by it. The issues such as developing, supporting and creating new methods of education, research and evaluation process in each discipline with Artificial Intelligence technologies are beyond the scope of this presentation. However, in this chapter, new issues and new dangers are pointed out that should not be neglected, especially for underdeveloped countries on Artificial Intelligence sciences problems and policies.

In the underdeveloped/developing countries, the problem of being only consumer, following the developments behind, is also valid in the field of Artificial Intelligence. Those who are neglected in this context, for example, are not only losing economically as more consumers in computer games and programs. In addition, the masses who are exposed to the negative/directive/determinative effects of these products lose their thinking, developing, producing, questioning and problem solving abilities and become the figure of a programmed game. Within the scope of Artificial Intelligence, especially software programs, there are units and organizations in our country that have significant research, production and even export capacity. However, it is not possible to say that the issue is one of the priorities of the social sciences and can even find a place among the agenda items. In this study, it is emphasized that Artificial Intelligence should receive the necessary attention in every stage of education and in all fields of research, the creation of programs at all levels, the preparation of thesis, and the development of programs considering the existing and probable problems in the field of social sciences. Within the scope of this study, first of all, the importance of Artificial Intelligence in terms of politics, international relations and law sciences is discussed and suggestions are presented in this context.

Key Words: Artificial Intelligence, Social Sciences, Educational Policy, Robot Technologies and Law, Underdeveloped Countries, Neo Colonialism

GİRİŞ

Yapay Zeka alanının genişliği, derinliği, konusu, tarihi gelişimi ve sınırları için sözkonusu olduğu gibi tanımı da alan veya kapsama göre farklılıklar arzedeabilmektedir. Genellikle teknolojik gelişmenin son aşaması durumundak robot teknolojilerinin bir üst basamağı olarak görülmesine rağmen antik çağlarda dahi tarih boyunca bu kapsamda değerlendirilebilecek uygulamalar görmek mümkündür. Bununla beraber günümüzde Yapay Zeka kapsamındaki gelişmeler veya sınıflandırmalarda şu başlıklar dikkat çekmektedir: Algoritmalar, Yapay Sinir Ağları, Makine Öğrenmesi, Derin Öğrenme... Bu başlıklardan da ilk bakışta anlaşılacağı üzere Yapay Zeka, daha çok teknik veya sayısal alanların konusu olduğu zannedilmektedir. Bununla beraber Sosyal Bilimler araştırma ve uygulamalarında sayısal veriler yanında hemen bütün doğa bilimlerinin etkisi, katkısı, yönlendirmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda veri, sistem, değerlendirme sürecindeki işlemlerin her bilim alanında sözkonusu olduğu gibi disiplinlerarası boyutu da gündeme gelmektedir.

Algoritma (Logaritma), bir sorunu ya da bir problemi çözmek veya belirli bir amaca ulaşmak için gerekli mantıksal adımların tümüne denir. Sorunun niteliği veya niceliği ile kaynağına göre çözüm yolundaki mantıksal süreç çeşitlenebilmekte, farklı alanlara taşabilmektedir. Bu bağlamda ilk bakışta ilgisiz bir alan unsuru ile çözüme ulaşmak mümkün olabilmektedir ki bu durumda ilgisiz zannedilen unsurdaki ilgiyi keşfetmek aynı zamanda Yapay Zeka alanına adım atmak demektir. Mevcut sorunların yanında geleceği tahmin etme, programlama, muhtemel sorunları görebilme, buna karşı tedbirler ve çözüm yolları üretmede de algoritmik yöntemler sözkonusu olabilmektedir. Bu yönüyle de Yapay Zeka, mevcut veya muhtemel bir sorunu çözmek veya hedefe varmak üzere tasarlanan işlemleri adım adım gerçekleştirmek, muhtemel sonuçları hesaplamak veya görmek demektir. Belirtmek gerekir ki Yapay Zeka yöntemlerinin başında yer alan algoritma, ismini, tarihi Özbek Hanlığının (günümüzde Türkmenistan'ın) Hive şehrinde doğmuş olan Ebu Abdullah Muhammed ibn-i Musa el-Harizmi'den (780-850) almaktadır. Harizmi kelimesinden Kharedmi-Elgaredme-Algoritma'ya geçiş sürecinde Türkçe, Arapça ve batı dillerindeki transliterasyon kuralları sözkonusudur.

Yapay Zeka için sözkonusu olduğu gibi genel olarak teknolojik gelişim, tekerleğin veya ondan önceki aletlerin gelişimi ve kullanımı kapsamında oldukça gerilerde gidebilmektedir. Bu bağlamda Teknoloji “bilimsel bilginin pratik amaçlar için kullanılması” demektir. Pratik amaçlar dikkate alındığında Teknoloji, “bilimsel bilginin, özellikle sanayide pratik amaçlar için kullanılması” olarak

tanımlanmaktadır.¹ Bununla birlikte teknolojiye insan boyutu ön planda olup “insanın maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla geliştirdiği araç gereçlerle bunlara ilişkin bilgilerin tümü”² olduğu görülmektedir. Çevre kapsamında üretim, ulaşım, altyapı gibi daha çok teknik alanlar sözkonusu olduğu gibi eğitim, sağlık, işbirliği veya çatışmalar gibi sosyal alanlar da bulunmaktadır.

Bu bölümde Yapay Zeka ve teknikleri konusunda bazı tanımlar verildiği halde bunu sınırlandırmak mümkün değildir. Sanayi devriminden itibaren gittikçe gelişen bu alan özellikle iletişim çağı imkanlarıyla birey, toplum, yönetim ile düşünce ve davranış, karar verme ve uygulama gibi alanlarda dahi önemli aşamalar sözkonusu olmuştur. Bölümün başlığında “Sosyal Bilimler” vurgulanmış olup bununla beraber özellikle Uluslararası İlişkiler kapsamında tespitler ve öneriler üzerinde durulacaktır. Başta Uluslararası İlişkiler olmak üzere genel olarak Sosyal Bilimler’in bu alandan yararlanma ve geliştirilmesindeki rolü ve etkinliği, bu çalışmanın temel konusudur. Bu kapsamda Yapay Zekanın Siyaset, Uluslararası İlişkiler ve Hukuk bilimleri açısından önemine işaret edilmekte, bu bağlamda öneriler sunulmaktadır.

1. YAPAY ZEKA VE BELLİ BAŞLI TEKNİKLERİ

Genellikle teknolojik gelişmelerin ileri bir aşaması olarak tanımlandığı halde Yapay Zeka her dönemin imkanları çerçevesinde anlamını bulmaktadır. Bu bağlamda dünyanın manyetik alanı ile ilgili maddelerin özelliği değerlendirilerek keşfedilen bugün için basit yön gösterme aleti durumundaki pusula, icat edildiği dönemde son derece önemli bir Yapay Zeka ürünü idi. Bunun gibi Amerika'nın ve Ümit Burnu'nun keşfi ile buharlı gemilerin icadının sonuçlarını öngörmek, o dönem yöneticileri veya bilim adamları açısından Yapay Zeka kapsamında değerlendirilebilecek bir husus sayılabılırdi. Salgın hastalıklara karşı aşı, antibiyotik ve diğer tedbirler ile demiryolları, telgraf, telefon dinamit ve diğer patlayıcılar gibi buluşların önem ve sonuçları da bu çerçevede değerlendirilebilir. Bununla beraber günümüz teknolojileri açısından belli başlı Yapay Zeka teknikleri olarak Yapay Sinir Ağları (YSA), Algoritmalar, Veri Madenciliği, Uzman Sistemleri gibi teknikler sözkonusudur. Gittikçe yeni tekniklerin sözkonusu olduğu “zihin kontrolü” de bir anlamda Yapay Zeka'nın en olumsuz kullanım alanlarından olup insan, toplu, hukuk ve uluslararası ilişkiler bakımından yoğun bir şekilde tartışılması, bu alanda tedbirler alınması gereken bir konudur.

YSA, Yapay Zeka teknikleri ve aşamaları açısından önemli bir yere sahiptir. YSA, insan beyninin özelliklerinden olan öğrenme yolu ile yeni bilgiler türetebilme, yeni

---

¹ Technology, <https://www.lexico.com/en/definition/technology> (erişim: 06.11.2019)

² Teknoloji, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=TEKNOLOJ%C4%B0> (erişim: 06.11.2019)

bilgiler oluşturabilme ve keşfedebilme gibi yetenekleri, herhangi bir yardım almadan otomatik olarak gerçekleştirebilmek amacı ile geliştirilen bilgisayar sistemleridir. İlk yapay sinir ağı modeli 1943 yılında, bir sinir hekimi olan Warren McCulloch ile bir matematikçi olan Walter Pitts tarafından gerçekleştirilmiştir. McCulloch ve Pitts, insan beyninin hesaplama yeteneğinden esinlenerek, elektrik devreleriyle basit bir sinir ağı modeli geliştirmişlerdir. Bu model sayesinde her türlü mantıksal ifade, tespit, sorun ve çözüm formüllerinin oluşturulması sağlandı. Sonraki aşamada ise birden fazla nöronun (hücre) birlikte çalışması üzerinde duruldu ve paralel çalışma tekniği ile öğrenme ve uygulama kuralları belirlenmeye başlandı.³ Burada YSA'nın ilk uygulama alanının hesaplama, teknik konular olduğunu özellikle belirtelim.

Klasik algoritmaların çıktıları, önceden konulan kurallara girişlerin uygulaması ile elde edilir. Bu sistemde hesaplama, merkez olup eş zamanlı ve ardışıktır. Bellek paketlenmiş ve hazır bilgi depolanmıştır. Bu yönüyle sosyal bilimlerde kullanım alanı daha sınırlı kalmaktadır. Bununla beraber hata toleransı olmayıp daha hızlı çalışmaktadır. Bu yöntemle girilen bilgiler ve algoritmalar kesindir.

YSA'nda ise öğrenme esnasında giriş-çıkış bilgileri verilerek, kurallar konulur. Hesaplama toplu olarak yapılmakta olup, eş zamanlı değildir ve öğrenmeden sonra paralel yürümektedir. Bellek farklı nöronlara ayrılmış ve ağa yayılmıştır. Bu gerçeklerden dolayı hata toleransı vardır. Sistemde yer alan nöronlar arasındaki ilişkilere ve özelliklere bağlı olarak yavaş işlemektedir. Önceki deneyimlerden yararlanma yeteneği vardır. Bu özellikleri dikkate alındığında sayısal alanlardan sosyal konulara doğru gittikçe genişleyen bir kullanım alanı bulunmaktadır. Genel olarak sanayide, otomotiv sektöründe, uzay sanayiinde, bankacılıkta, elektrikte, finans sektöründe, askerlikte ve sağlık alanındaki yeri, öncelikle akla gelmektedir. Bu örnekler dikkate alındığında diplomaside, stratejik planlamada, yönetim konularında kullanımı mümkün görünmekte olup esasen gelişmiş ülkelerde bu alanda önemli araştırma ve uygulamalar sözkonusudur. Çünkü insan beyninin birçok fonksiyonundan esinlenerek kurgulanan YSA, deneme yolu ile öğrenme, değerlendirme ve genelleştirme fonksiyonlarını yerine getirebilmektedir.

Özellikle sağlık alanında tahliller, bulgular, değerler ışığında hastalığın teşhisi, tedavisi ve geleceği konusunda YSA sayesinde tahminler son derece önemlidir. Bu bağlamda ekonomi, hukuk, yönetim, diploması gibi alanlarda da geleceğin tahmini, girilen verilerin yeterli ve doğruluğu sayesinde mümkün olabilmektedir. Öte yandan YSA, veriler arasındaki bilinmeyen ve fark edilmesi güç olan ilişkileri de ortaya çıkartabilme özelliğine sahiptir. Bu anlamda algoritmik sistemlerden farklı olarak YSA doğrusal değildir.

---

³ Mustafa Furkan Keskenler, Eyüp Fahri Keskenler, "Geçmişten Günümüze Yapay Sinir Ağları ve Tarihiçesi", *Takvim-i Vekayi*, 5/2, (2017), 11.

2. YAYAP ZEKA VE SOSYAL BİLİMLER

Yapay Zeka, buharlı motorlardan günümüze sanayi devriminin bir anlamda son istasyonu kabul edilebilir. Şüphesiz bu alandaki gelişmeler de yukarıda işaret edildiği üzere yatay ve dikeyden öteye çok boyutlu olarak devam etmektedir. Bilgisayar-bilişim ve özellikle iletişim teknolojileri alanındaki kazanımların bileşkesi durumundaki bu aşamanın kapsamı, etkisi her alan için farklıdır. Yapay Zeka ürünlerinin, ilk bakışta ilgisiz sektörler arasındaki etkileşimi, işbirliği dahi bambaşka ufuklara yol açabilmektedir. Bu alanda kıran kırana rekabet sözkonusudur. ABD-Çin ticaret savaşının temelinde de bu alandaki yeni buluşlar, teknolojik hırsızlık, kopyalama, telif haklarını ihlal bağlamındaki rekabet bulunmaktadır. Yapay Zeka-Sosyal Bilimler ilişkilerinde genellikle itiraz, birinin *sayısal* diğerinin *sözel* alan olması, dolayısıyla aralarında bir ilişki olamayacağına yöneliktir.

Belirtmek gerekir ki Soğuk Savaş dönemi uluslararası politikalarının menşei nükleer füze başlıkları, menzilleri, rampaları, yakıtları gibi her gün yeni bir buluşun sözkonusu olduğu teknolojik gelişmeler oluşturmaktaydı. O dönem Uluslararası İlişkiler araştırmalarının temelinde ise bu tür teknik-fiziki gelişmelerin uluslararası arenadaki etkisi, sonuçları, alınması gereken tedbirler benzeri çalışmalar bulunmaktaydı. Bununla beraber her ülkenin kapasitesi, buluşları, hedefleri, diğer ülkelerin de dış politikasından ekonomisine, hukuk sisteminden güvenlik sorunlarına genel politikalarını etkilemekte, yönlendirmekteydi. Siyasal bilimciler, bu gerçeği dikkate alarak durum tespiti yapmış, felaket senaryolarına karşı çözüm önerileri, işbirliği planları gibi alanlarda araştırmalar yapmış, yeni silah sistemlerinin etkisi, gücü ve sonuçları dikkate alınarak yöneticiler veya uluslararası kamuoyunu bilgilendirmiş, yönlendirmiştir. Bu kapsamda örneğin yeni savunma sistemleri konusundaki araştırmalara karar vermek, bunları desteklemek, geliştirmek, teşvik etmek siyasi tercihlerle mümkün olabilmektedir. Örneğin daha önce birçok savaş için sözkonusu olduğu gibi 1453'de İstanbul'un alınmasında en önemli faktörlerden biri, geniş çaplı topların yapılmasıdır. Bu çaptaki topların dökülmesi sürecinde yaşananlar, siyasetin tercihi sayesinde gerçekleşmiştir.

Siyasal bilimlerle (diğer sosyal bilimlerle birlikte) siyaset arasındaki ilişki ayrı bir konudur. Siyasetten bağımsız, fakat siyasetin bigâne kalmadığı sosyal bilimlerin gelişmişlik derecesi ile ülkenin huzur, refah ve güvenliği arasında doğrusal ilişki vardır. Bu anlamda örneğin Sosyoloji, Ekonomi, Yönetim Bilimleri gibi sosyal bilimlerle Siyaset Bilimi arasındaki ilişkiler, hatta ortak kapsama alanı oldukça geniştir. Belirtmek gerekir ki Sovyetler Birliği'nde fen bilimleri açısından yetersizlik sözkonusu değildi. Nükleer fiziğin birçok alanında Rus bilginler diğer gelişmiş ülkelerdekenden bir adım öndeydiler. Bununla beraber Sovyet bilim dünyasında olmayan yahut son derece sınırlı ve yetersiz olup önemli ölçüde ideolojinin esiri

durumundaki alan ise siyasal ve sosyal bilimlerdi. Sovyetlerin dağılma sebeplerinden birinin de bu alandaki eksiklik olduğu genellikle kabul edilir.

Genel olarak az gelişmiş ülkelerde, önemli ölçüde eski sömürgeci ülke/ülkelere bağımlılık sözkonusudur. Özellikle sosyal bilimlerde Oryantalist baskı her alanda varlığını sürdürmektedir. Dış tehditler ve olağanüstü şartlar altındaki siyasetin etkisindeki sosyal bilimler, iç politikada olduğu gibi dış politikada da yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik, nice kumpasların, aldatılmaların da kaynağını oluşturmuştur. Bu anlamda sosyal bilimlerde ve araştırmalardaki yetersizlik ve yoksulluk teknik alanlardaki zenginlik veya gelişmeyi imkansız veya başarısız kılabilmektedir.

YÖK Başkanı Yekta Saraç'ın Yapay Zeka kapsamındaki “çalışmalar, sosyal bilimlerin etkin rolüyle desteklenmeli”⁴ tespiti son derece önemlidir. Bu rolün iki boyutu bulunmaktadır: Yeni teknolojilerin kullanımı, geliştirilmesi, bunlardan yararlanılması konusunda toplum ve karar vericiler öncelikle bilinçlendirilmeli, bu yönde eğitim ve bütçe politikaları güncellenmeli, geliştirilmelidir. Bu anlamda sözkonusu çalışmalar ve araştırmaların teknik boyutu her bilim alanının kuralları, kanunları, yöntemleriye ilgili bir konudur. Ancak bu tür çalışmalara ilgi duymak, teşvik etmek, diğer ülkelerin bu alandaki kazanımları ile bunun mevcut ve muhtemel sonuçlarını değerlendirmek birçok boyutuyla sosyal bilimlerin de kapsama alanına, sorumluluğuna girmektedir. İlköğretimden üniversiteye başta eğitim, öğretim, araştırma süreçleri olmak üzere sosyal bilimler kapsamındaki uygulama alanlarında yöneticilerin, eğitimcilerin, planlayıcıların, hatta siyasilerin belirleyici rolü ve sorumluluğu bulunmaktadır. Diğer boyutu ise sosyal bilimlerin de Yapay Zeka kapsamındaki gelişmelerden istifade etmesi, kendi bilimsel araştırma ve uygulamalarını geliştirmesi gereğidir. Bu bağlamda örneğin dış politikaların belirlenmesi, diğer devlet ve uluslararası aktörlerle ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesi ile diplomatik süreçlerde de Yapay Zeka teknolojilerinden yararlanılmalı, hedefler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmelidir. Örneğin önemli bir diplomatik müzakere süreci öncesinde Yapay Zeka teknolojileri destekli hazırlıklar, strateji belirleme çalışmaları yapılmalıdır.

Günümüzde sosyal bilimler ile Yapay Zeka ilişkileri bağlamında her gün yeni gelişmeler gündeme gelmektedir. 12 Nisan 2019'da Şanghay'da düzenlenen “Yapay Zeka ve Uluslararası İlişkiler” konferansının bir kısmını buraya aldığımız panel ve tebliğ başlıkları bu konuda fikir verebilir:⁵

---

⁴ Aysel Bozan Yılmaz, “Yükseköğretim ‘Geleceğe’ Odaklanmalı”, *Milliyet* (6 Kasım 2019), 8.

⁵ ISA Research Committee 22, <https://isa-rc22.org/cfp-artificial-intelligence-and-international-relations-april-12-2019-shanghai-university/> (erişim: 06.11.2019)

Yapay Zeka, Toplum ve Politikalar: Yapay Zeka Felsefesi; Yapay Zekanın Feminizasyonu ve Aletleri; Politik Ekonomi ve Robotlar; Yapay Zeka ve Geleceğin Güç Dengesi.

Yapay Zeka ve Teori: Yapay Zeka ve Ellul'un Teknik Teorisi Eleştirisi; Sentorların Yükselişi; İstihbaratın Artırılması ve Nesnelerin İnterneti; Yapay Zeka ve Uluslararası Güvenlik; Yapay Zeka Üzerine İslam ve Konfüçyüs Perspektifi.

Yapay Zeka ve Çin: Değişen Yönüyle Çin ve Otomasyon; Yapay Zeka, Sosyalizm ve Çin; Çin ve Hindistan'ın Yeni Bir Sosyal Düzen Kurma Fırsatı Olarak Yapay Zeka.

Yapay Zeka ve Toplum: Yapay Zeka ve Kamu Eğitimi; Yapay Zeka Geleceğinde İnsan Olmanın Anlamı; Ulusal Yapay Zeka Stratejik Politikaları ve Önceliklerinin Karşılaştırılması; Yapay Zeka, Dış Politika ve Veri İşlemenin Zorlukları; Yapay Zeka ve İslam.

Kaşılaştıralı Siyaset ve Yapay Zeka: Sürdürülebilir Kalkınmanın İtici Güçleri Açısından Afrika'da Yapay Zeka ve Uluslararası Politika; Yapay Zeka ve Nükleer Silahlar; Latin Amerika'da Yabancı Yapay Zeka ile Uluslararası Şirketler İlişkilerinin Yeni Gelişme Kalıpları; Yapay Zeka ve Avrupa Politikaları Çerçevesinde Yasal ve Kurumsal Sorunlar.

Yapay Zeka ve Şehir: Kamu Güvenliği Açısından Yapay Zeka Etiği Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım; Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında "Akıllı Şehir", Şanghay ve Meksiko'da Mekansal Yönetişimin Yeniden Yapılandırılması; "İki Ateş Arasında", Demokratikleşmiş Yapay Zeka Tehdidi; Yapay Zeka ile Yumuşak Gücün Yeniden Kazanımı.

Benzer etkinlik, araştırma ve yayınlar gittikçe arttığı ve yoğunlaştığı halde bu başlıklara ülkemiz şartlarında çok daha farklı temalar eklenebilir. Siyaset Bilimi, Hukuk Bilimleri, Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim ve Dil bilimleri başta olmak üzere bütün sosyal bilimlerin yapay zeka kapsamındaki sorunlarla ilgisi sözkonusudur. Bununla beraber her bir bilim dalındaki eğitim, araştırma ve değerlendirme süreçlerinin yapay zeka teknolojileri ile geliştirilmesi, desteklenmesi, yeni yöntemlerin oluşturulması gibi hususlar çok daha kapsamlı çalışmaların konusu olup ülkemizde dahi bu tür araştırma örnekleri görülmeye başlanmıştır.⁶

Yapay zeka teknolojileri kapsamında örneğin sürücüsüz araçlardan sanatsal çalışmalara, finansal işlemlerde uzaktan tıbbi müdahaleye kadar pek çok alanda esaslı

---

⁶ Uzaktan eğitim önemli ölçüde Yapay Zeka teknolojileri bileşimi olup bu konudaki bir çalışma için bkz.: Fatma Altunsoy, *Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Başarılarının Yapay Zeka Teknikleri ile Tahmini*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019).

dönüşümler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler sadece üretim tekniklerini değil fakat birçok boyutlarıyla insan, toplum, kent hayatı, hukuk süreçleri ile uluslararası ilişkileri etkilemekte, yeni bir evreye yönlendirmektedir. Örneğin Çin'de robot yargıç uygulamasına geçilmiş, Yapay Zeka teknolojileri ile yargılama örneği başlamış olup bu alanda diğer ülkelerde de önemli çalışmalar ve uygulamalar görülmektedir.⁷ Dolayısıyla Sosyal Bilimlerin hemen her alanının Yapay Zeka kapsamında sorumluluğu, ilgisi, görevi ve istifadesi bulunmaktadır. Bir aşama sonra Uluslararası hukuk kapsamındaki sorunların da Yapay Zeka teknolojileri ile çözümlenmesinin gündeme gelme ihtimali sözkonusudur.

3. AZGELİŞMİŞ ÜLKELER VE YAPAY ZEKA

“Azgelişmiş Ülkeler”, “Gelişmekte Olan Ülkeler”, “Üçüncü Dünya Ülkeleri” veya “Yeni Bağımsız Ülkeler” benzeri kavramlar, bazen birbirinin yerine kullanılabilmekte olup önemli ölçüde ortak yönleri bulunmaktadır. Bunların karşıtı ise “Gelişmiş Ülkeler”, “Sanayileşmiş Ülkeler” veya “Batılı Ülkeler” olup bunlar arasında da kısmen ortak yön bulunduğu halde bütünüyle aynı anlama gelmemektedir. 21. Yüzyıl’ın ilk çeyreği itibarıyla Çin ve Hindistan gibi “Yükselen Güçler”, fert başına düşen milli gelir açısından Azgelişmiş Ülke kategorisinde olduğu halde sanayileşme ve teknolojik atılımlar dikkate alındığında “Batılı Ülkeler” ile rekabet eder hale gelmişlerdir. ABD-Çin ticaret savaşlarının temelinde de Çin’in teknoloji temelli ekonomik yükselişinin bulunduğuna işaret edildi. Bununla beraber Orta Doğu ülkeleri ile Asya ve Afrika’daki eski sömürgelerin önemli bir kısmında iç savaşlar ve etnik çatışmalar sürerken bu gibi ülkeler sadece yeni silah teknolojilerinin kullanım bölgesi fonksiyonunu icra edebilmektedir. Öncelikle çatışmaların son bulması, komşular veya ülke için farklı gruplar arasındaki sorunların uzlaşmayla çözülmesi aşamasından sonra teknolojik gelişmelere ayak uydurulmadığı takdirde, bu alanda gelişen ülkelerle aralarındaki mesafe çok daha açılacaktır. Bu durum iletişim ve bilişim teknolojileri ile Yapay Zeka destekli yeni sömürge düzeninin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Zihin kontrolü teknolojilerin bu aşamada çok daha etkili olacağı beklenmektedir. Bu anlamda sosyal medyanın da saldırı aracı haline geldiği, bu anlamda bilinen silahlardan çok daha etkili olduğu, gelecekte daha da etkili olacağı görülmektedir.⁸

Genellikle iç veya bölgesel istikrarsızlığın hüküm sürdüğü azgelişmiş ülkelerin beslenme, sağlık ve temel eğitim sorunlarını çözmeleriyle birlikte teknolojik alanlardaki yatırımlar yanında en az bu alandaki kadar sosyal bilimlere de yatırım yapması ve ilgi göstermesi gerekmektedir. Çünkü üretim, ulaşım, istihdam, verimlilik

---

⁷ Jiang Wei, "China Uses AI Assistive Tech on Court Trial for First Time" 24.01.2019, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html> (erişim: 10.11.2019).

⁸ Peter W. Singer and Emerson T. Brooking, *LikeWar: The Weaponization of Social Media* (Boston, New York: Eamon Dolan Books, 2018).

gibi alanlardaki teknik gelişme, öncelikle sosyal alanda bilinçlenme, düşünme ve planlama becerisi kazanma ve uygun politikaları belirleme yeteneklerinin varlığına bağlıdır ki Yapay Zeka bu yönüyle de gittikçe önem kazanmaktadır.

Yapay Zeka sorunları, politikaları, uygulamaları konusunda sosyal bilimleri bekleyen, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından ihmal edilmemesi gereken yeni alanlar yanında yeni tehlikeler sözkonusudur. Az gelişmiş ülkelerde dahi ileri teknoloji ürünlerine ulaşımında problem yaşanmadığı halde, genellikle bu tür ülkeler sözkonusu ürünlerin tüketicisi durumunda olup bu süreçte üretici ve tüketicisi ülkeler açısından makas gittikçe daha da açılmaktadır.

Az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu olan hazır tüketme, gelişmeleri geriden takip etme sorunu, Yapay Zeka konusunda da önemli ölçüde geçerlidir. Bu kapsamda ihmali olanlar, örneğin bilgisayar oyunları ve programları konusunda daha çok tüketici olarak sadece ekonomik olarak kaybetmemektedirler. Aynı zamanda düşünme, geliştirme, sorun çözme, geleceği tahmin etme ve gerekeni yapma yeteneklerini köreltmektedirler. Bunun yanında sözkonusu ürünlerin olumsuz, yönlendirici, belirleyici etkilerine maruz kalan kitleler bir aşama sonra üretme, geliştirme ve sorgulama gücünü kaybetmekte, programlanmış bir oyunun figüranı haline gelmektedir.

Başta çalışma hayatı olmak üzere sosyal ve ekonomik hayatı bu ölçüde etkileyen bir unsurun sosyal bilimlerin uygulama alanı olarak sosyal politikalar kapsamında da incelenmesi önem arz etmektedir. İletişim teknolojilerinin işgücü, büyüme, gelir dağılımı gibi konularındaki etkilerini sosyal politik açıdan tartışmak son derece önemlidir.⁹ Bu bağlamda gelişen teknolojilerin az gelişmiş ülkelerdeki yıkıcı, sömürücü etkilerini en aza indirmek ve refah artırıcı sonuçlara ulaşmada da Yapay Zeka tekniklerinden yararlanmak gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki ilk bakışta bir ülkenin iç sorunu olan sosyal politikalar, önemli ölçüde güvenlik, egemenlik, bağımsızlık sorunları haline gelebilmekte, esasen Yeni Sömürgecilik döneminde bu gibi sorunlar sık sık istismar edilebilmekte, hatta hedef doğrultusunda kışkırtılabilmektedir.

Başta yazılım programları olmak üzere Yapay Zeka kapsamında, ülkemizde önemli araştırma, üretim, hatta ihracat kapasitesine sahip birimler ve kuruluşlar bulunmaktadır. Sözkonusu yatırımların da önemli bir kısmı küresel şirketlerin bünyesindeki özel şirketlerin kontrolündedir. Bununla beraber Türkiye'nin, bölgesinde Yapay Zekaya en çok yatırım yapan ülke olduğunu belirtelim.¹⁰ Öte yandan bilgisayar, elektrik-elektronik bölümü mezunlarının önemli bir kısmı işsiz

---

⁹ Pelin Erdoğan Keysan, *Yapay Zekanın Gücü, İstihdam ve Gelir Dağılımına Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019).

¹⁰ Kendi Bölgesinde Yapay Zekaya En Çok Türkiye Yatırım Yaptı, <https://www.haberturk.com/kendi-bolgesinde-yapay-zekaya-en-cok-turkiye-yatirim-yapti-2538971-teknoloji> Erişim 11.11.2019

olduğu halde Yapay Zeka kapsamında çalışan şirketlerin ihtiyaç duyduğu konularda yeterli eleman bulamamaları da eğitim sistemimizin bir çok alandaki program ve öngörü problemini ortaya koymaktadır. Özel şirketlerin daha çok teknik alanlardaki bu başarısına karşın konunun sosyal bilimlerin öncelikleri arasında yer aldığını, hatta öncelikli gündem maddeleri arasında kendisine yer bulabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu yönüyle Türkiye'nin Azgelişmiş-Gelişmekte-Yükselen Güç ülkeleri dağılımındaki yeri tartışmalıdır. Yapay Zeka konusunun eğitimin her aşamasında ve her alanında gerekli ilgiyi görmesi, her seviyede programların oluşturulması, sosyal bilimler alanında da bu kapsamda mevcut ve muhtemel sorunlar dikkate alınarak tezler hazırlanması, teoriler geliştirilmesi konusunda yönlendirici, programlayıcı, teşvik edici eğitim ve akademik sistem dönüşümüne ihtiyaç vardır.¹¹

Gerek uluslararası arenada her bir aktörün politikalarını analiz ederek gerekli tedbirleri almak gerekse mevcut strateji ve politikalar kapsamında öncelikler, uygulamalar ve yatırımlar, önemli ölçüde teknolojik imkanlarla ilgilidir. Bir aktörün yeni veya farklı bir politikası konusunda dünya kamuoyunu ikna etmesi de bu imkanlarla bağlantılıdır. Bu kapsamda küresel güçler, işgal veya sömürü politikalarını terörle mücadele yahut güvenlik nedenlerine dayandırmakta, daha fazla silah satışı için hedef bölgelerde çatışmaları teşvik etmekte, bununla beraber dünya kamuoyunu farklı yönde ikna edebilmektedirler. Şüphesiz bu başarının altında diğerleri yanında iletişim teknolojilerinin katkısı büyüktür.

Tıpkı Ümit Burnu'nun keşfinin uluslararası sistem üzerindeki pek tahmin edilmeyen sonuçları gibi, aynı zamanda teknolojik alanda yükselen bir güç olarak Çin'in örneğin Kuşak-Yol projesinin, ulaşım ihtiyacını karşılamının ötesinde siyasal sonuçlarını görebilmek için Yapay Zeka teknolojilerini, doğru ve yeterli bilgilerle kullanmak gerekmektedir. Çünkü Çin'in ürünlerini dünya pazarlarına ulaştırma sorunu bulunmadığı halde bu alanda kullanılmayan kapasite dahi sözkonusudur. Bununla beraber, yine farklı ülkelerde olabildiğince Çin'li yerleştirme stratejisi dikkate alındığın bir dönem sonra Kuşak-Yol güzergâhında yeni Çin kolonileri oluşturma hedefi ortaya çıkacaktır. Birçok araştırmacı veya Kuşak-Yol güzergâhı ülke politikacısı, eksik veya yetersiz bilgilerle "bu projede yer almak şart" gibi söylemlerle ortaya çıkarken mevcut Yapay Zeka sistemlerinden dahi projenin barışçıl ticaretin ötesinde emperyalist hedeflerinin sözkonusu olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Azgelişmiş ülkelerin acil ihtiyaçları konusunda yabancı yatırım çekme politikaları, yöneticilerinin günlük sorunlara odaklanıp uzun vadeli stratejileri dikkate alamamaları, Yapay Zeka alanında da yükselen güçlere yeni imkanlar sağlamaktadır.

Sonuç olarak azgelişmiş ülkeler ve Yapay Zeka kapsamında, ilk akla gelen, sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkelerin iletişim teknolojilerinde de öncü rolü dikkate

---

¹¹ Ryan Kiggins, "Big Data, Artificial Intelligence, and Autonomous Policy Decision-Making: A Crisis in International Relations Theory?", in *The Political Economy Robots: Prospects for Prosperity and Peace in the Automated 21st Century*, ed.: R. Kiggins (Cham: Palgrave Macmillan, 2018), 211-234.

alındığında aradaki makasın açılacağı/açıldığıdır. Ancak birçok örnek dikkate alındığında bazı eski sömürge ülkelerinin düşük bir maliyetle Yapay Zeka alanında ilerleme gösterdikleri ve gelişmiş ülkelerle aradaki mesafeyi kapattıkları, hatta ekonomik sonuçları da dikkate alındığında bir anlamda eski sömürgecilerini tehdit aşamasına geldikleri görülmektedir.

4. YAPAY ZEKA VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Genel olarak Sosyal Bilimler ve sorunları alanındaki tespitler, Uluslararası İlişkiler disiplini ve uluslararası politikalar için fazlasıyla geçerlidir. Küreselleşme çağında devletler birçok bakımdan birbirine bağımlı hale gelmiş olup bu bağlamda üreten, pazarlayan, geliştiren ülkeler diğerlerini kolayca etkisi altına alabilmektedir. Buna karşın dış politikanın belirlenmesinde diğer ülkelerdeki gelişmeler, imkanlar, yenilikler ile buna dayanan hedeflerin belirlenmesi sürecinde doğru ve yeterli bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda sadece silah teknolojileri konusunda değil fakat üretimde, sağlıkta, eğitimde ve diğer sektörlerde, hangi ülkede ileri teknoloji veya Yapay Zeka alanında ne kadar birikim olduğu, hangi yeniliklerin, araştırmaların, üretimin yapıldığının envanterine ihtiyaç duyulmaktadır. Önemli ölçüde farklı branşlarda eğitim ve araştırma konusu olan diğer ülkelerdeki envanter tespiti, iç ve dış politikaların belirlenmesinde son derece önemlidir. Diğer ülkelerin teknik, sayısal, ekonomik veya vurucu güç kapasitesinin tespiti, dış politik tercihler için olduğu gibi işaret edildiği üzere eğitim, yatırım ve araştırma alanlarının belirlenmesinde de önem arz etmektedir.

Yapay Zekanın Uluslararası İlişkiler disiplini kapsamında teknoloji geliştirme boyutunun ilkesel olarak sözkonusu olmadığı, esasen bu konunun teknik bilimlerin alanına ait olduğuna yukarıda işaret edildi. Bununla beraber dünyadaki gelişmeleri izleme ve geleceği öngörme görevinin de bu disiplinde olduğu belirtildi. Öte yandan sözkonusu teknolojilerin, Uluslararası İlişkiler alanında da eğitim ve araştırma sürecinden diplomatik müzakerelere kadar kullanılması, diğer ülkelerin politik hedef ve stratejilerinin belirlenmesinde önemli katkıları olacaktır.

Eldeki verilere dayanarak uluslararası politikayı belirlemede genellikle gelişmiş ülkelerin değerlendirme ve yönlendirmeleri etkili olurken emperyalist güçlerin kendi çıkarları doğrultusundaki kamuoyunu etkileme ve kamu diplomasisi yöntemleri bilim ve diplomasiye de belirleyebilmektedir. Örneğin 2019 şartlarında ABD-İsrail'in Ortadoğu'da sınırları yeniden çizme, bu çerçevede Türkiye'den de toprak olarak İsrail uydusu bir devlet kurma stratejileri ortada iken akademik alanda bu stratejileri destekleyen, önceleyen, haklı gösteren bulgu ve teorilerin bilim olarak kabul edilmesinin çelişkileri açıktır. Bu kapsamdaki yayın veya "bilimsel" araştırma "bombardımanının" İsrail dışındaki bölge ülkeleri açısından olumsuzlukları her fırsatta görülmektedir. İstila ve sömürü girişimlerini Washington, Londra, Paris penceresinden güvenlik sorunu olarak görmek, bütün saldırganlıkları terörle mücadele kapsamında analiz etmek, sömürge aydını boyunduruğundan kurtulamamak demektir.

Burada sorun ilk bakışta yönetim, siyasi tercih, politika yanlışı gibi görülmekle birlikte gerçek ve yeterli verilerin karar mekanizmasına girişinde engellenmeler veya bunların değerlendirilmesi sürecinde çarpıtılmalar da sözkonusu olabilmektedir. Bu gerçekler klasik değerlendirme yöntemleriyle ortaya çıkarılabileceği gibi Yapay Zeka kapsamında, örneğin strateji tespiti odaklı programlanmış olan Yapay Sinir Ağları kapsamında kolayca ortaya çıkabilecek, muhtemel spekülasyonlar önlenebilecektir.

Bunun gibi ABD'nin Ortadoğu Politikası kapsamındaki birçok çalışmada, İsrail adının pek geçmediği, bunun yerine ekonomik çıkarlar ve güvenlik gibi hususlar üzerinde durulduğu görülebilmektedir. Halbuki İsrail'in çıkarları ve yayılma politikasının desteklenmesi, ABD'nin özellikle Orta Doğu ile ilintili dış politikasının merkezinde yer almaktadır. ABD'nin Orta Doğu politikası ele alınırken, yaşananların daha çok terörle mücadele kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, silah sanayii patronlarının veya Siyonist lobinin bunda hiç dahil olmadığını zannetmek, hemen her fırsatta ulaşılabilecek verilere kapalı olmak anlamına gelmektedir.¹² Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının önemli ölçüde ABD-Batı etkinliğindeki bilimsel faaliyetlerde veya üniversite etkinliklerinde yer alma, akademik süreçte başarı ölçütü olarak kabul edilen yayın, atıf ve işbirliği mekanizmalarına katılabilme kaygısı önemli ölçüde Yapay Zeka'nın bigâne kalamayacağı gerçekleri yok saymak zorunda bırakmaktadır.

Belirtmek gerekir ki Türkiye'de Yapay Zeka teknikleri ve mühendisliğinin, sağlık ve teknik alanlarda uygulanması konusunda önemli başarılar sözkonusudur. Esasen sanayi devriminin her aşamasında önemli buluşların hareket noktasını, savaşta ihtiyaçlar, yaralıların tedavisi, salgınların önlenmesi oluşturmuştur. Bu gerçekten hareketle ambargo ve benzeri yaptırım süreçlerinde Aselsan, Havelsan gibi kuruluşların bu alanda önemli başarıları sözkonusudur. Bu gibi kuruluşlar, "önlenemeyen" başarılarından dolayı zaman zaman küresel güçlerin ve şirketlerin saldırı ve baskılarına maruz kalabilmektedirler. Terörle mücadele sürecinde örneğin İHA (İnsansız Hava Aracı) ve SİHA (Silahlı İnsansız Hava Aracı) gibi araçların geliştirilmesi ve üretilmesi 2019 şartlarında Yapay Zeka alanında önemli kazanımlardandır.

Nükleer fizik, Soğuk Savaş dönemi politikalarının temelini oluştururken günümüzde bunun yerini, bir anlamda sonraki aşama olarak Yapay Zeka teknolojileri ile bu kapsamdaki saldırı sistemleri almıştır. Esasen bu teknolojilerle nükleer kazanımlar çok daha etkin hale gelmiştir. Batı veya yükselen güçler akademiyası, teknolojik gelişmeler yanında Yapay Zekanın siyasal anlamı ve sonuçları konusunda kafa yormakta, öncelikle durum tespiti yaparak geleceği tahmin etmekte, senaryolar ve

---

¹² Alaeddin Yalçınkaya, "Trump'ın da Doğrusu Var: Silah Baronları Savaş İstiyor", <https://www.turkishnews.com/tr/content/2019/07/25/trumpin-da-dogrusu-var-silah-baronlari-savas-istiyor/> (erişim: 07.11.2019).

planlar hazırlamaktadır. Bu bağlamda “siyasal”ın desteğini alamayan teknolojinin ancak başkalarına hizmet ettiği gerçeği açıktır.

Belirtildiği üzere bu konu, genel olarak Sosyal Bilimlerin özellikle de Uluslararası İlişkilerin öncelikli gündeminde olması gereken bir husustur. Bu bağlamda Putin'in 'Bilgi Günü'nde, öğrencilere söylediği şu sözleri, bir küresel gücün lideri olmasının yanında onun mesleki deneyim olarak istihbarat uzmanlığı ile lisans eğitimi olarak Devletler Hukuku alanından gelmiş olmasının da bir sonucudur: "Yapay Zeka, sadece Rusya için değil, fakat bütün insanlık için gelecektir. Sadece muazzam fırsatlar değil fakat önlenmesi zor tehditler de getirmektedir. Bu alanda kim lider olursa dünyanın yöneticisi olacaktır."¹³ Yapay Zeka alanındaki fırsatlar, imkânlar yanında, bu teknikleri silah ve saldırı aracı olarak kullananlara karşı tedbir alınması gerektiği, bunun için de gerekli donanıma sahip olma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Alanı, kapsamı, birçok bilim dalı açısından farklı boyutlarıyla, üzerinde uzlaşılan bir Yapay Zeka tanımı bilinmemektedir. Özellikle sosyal bilimler alanı sözkonusu olduğunda bu daha da zordur. Bununla beraber farklı disiplinler açısından etkisi, fonksiyonu ve sonuçları dikkate alınarak, sonuç olarak şu tanımı öneriyoruz: Bir sorunun çözümünde, olayın tahlilinde, hedefe ulaşmada, üretimde veya başarıya ulaşmada ilgisiz gibi görülen/zannedilen maddeleri-unsurları-verileri-teknikleri-imkanları-gerçekleri-olayları-gelişmeleri birlikte değerlendirebilme, bağdaştırabilme, teknik boyutlarını hesaba katarak uygulama aşamasına geçirebilme yeteneği/sanatu/teknolojisidir. Birbirinden farklı alanları değerlendirerek sonuca varma, yeniden üretme zinciri içerisindeki bilim dallarının çokluğu ve ulaşılan her sonucun yeni buluşların girdisi olduğu dikkate alındığında bu alandaki gelişmelere sınır koymak mümkün değildir. Dolayısıyla her bir uluslararası aktörün veya birimin neler yaptığının, yapabileceğinin tespiti de kolay değildir. Bu anlamda Putin'in de belirttiği gibi muazzam fırsatlar yanında öngörülmesi oldukça zor tehditler de sözkonusudur.

Diğer alanlarda olduğu gibi Yapay Zeka konusunda başka ülkelerdeki gelişmelerden, buluşlardan yararlanılmalı, ancak bu ülkelere teslim olunmamalı, bu ülkelere gelecek program ve sistemlere bağımlı hale gelinmemelidir. Sanayi devrimi ve sonrasında gerek teknolojik gerekse finansal bağımlılık, sömürenler ve sömürülenler arasındaki makasın gittikçe açılmasına yol açmıştır. Bununla beraber teknolojik gelişmelere kaynak, personel ve zaman ayırabilen örneğin Çin, Hindistan ve Malezya gibi eski sömürge ülkeleri bu alandaki makası kapatma aşamasına gelmişlerdir.

---

¹³ Vladimir Putin, "Whoever leads in AI will lead the World", 01.09.2017, <https://www.rt.com/news/401731-ai-rule-world-putin/> (erişim: 10.11.2019)

Belirtmek gerekir ki Putin'in "Yapay Zekada Lider Olan Dünyayı Yönetir" sözünün kapsamında sadece silah veya teknik sektörler bulunmamaktadır. Yapay Zeka teknolojisi alanında savaş stratejileri, taktikleri ve siber dahil saldırı alanları ve yöntemlerinin değişmeye başladığı, değiştiği bir gerçektir. Bunun yanında fiilî veya siber saldırı ile de bağlantılı olarak örneğin finans, ekonomi, ulaşım, sağlık, eğitim gibi alanlarda önemli gelişmeler söz konusudur. Bunun gibi diplomasi ve vatandaşlık sistemlerindeki değişme ve gelişmeler, egemenlik kavramının kapsam ve etkinliğini tartışmalı hale getirebilecektir. Benzer gerçekler dikkate alındığında, bir ülkenin Yapay Zeka ile iç içe olmayı nasıl seçtiği (ya da seçmediği), gelecekteki vatandaşlık, yönetim, dış politika ve toplumsal ilişkilerdeki gelişmelerini doğrudan etkileyecektir. Bu alana ilgi duymayan veya yatırım yapmayanlar, yok olmayı, kurtuluşu olmayan sömürü dönemine girmeyi kabullenmişler demektir.

Yapay Zeka, kapsamındaki çalışmaların, birçok bakımdan Sosyal Bilimler ışığında/kapsamında/yönlendirmesi altında yürütülmesine, geliştirilmesine, desteklenmesine ve bu alanda bilinçlendirmelerin hızlandırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Başta eğitim, öğretim, araştırma süreçleri olmak üzere Sosyal Bilimler kapsamındaki uygulama alanlarında örneğin dış politikaların belirlenmesi, yürütülmesi ve diplomatik süreçlerde de Yapay Zeka teknolojilerinden yararlanılmalı, hedefler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmelidir. Öncelikle akademik camiadaki kurumlaşma ve müfredattan başlayarak bu bölüm kapsamında şu hususların yapılması önerilmektedir:

Yapay Zeka alanında başta Uluslararası İlişkiler alanında olmak üzere sosyal bilim dallarında lisansüstü programlar açılmalı, olabildiğince farklı konularda ve disiplinlerarası kapsamda tez, proje, araştırma, uygulama, yayınlar üretilmelidir. Teknik alanlarda olduğu gibi sosyal bilimlerde de çalışmalar ve projeler de olabildiğince teşvik edilmelidir.

Müfredat kapsamında öncelikle bu alandaki ulusal ve uluslararası envanter tespit edilmeli, diğer devlet ve kuruluşların buluşları, projeleri, ürünleri, etkinlikleri takip edilmelidir. Bu bağlamda uluslararası aktörlerle birlikte kişiler, araştırmacılar, kurumsallaşmalar, uygulamalar, alet-edevat ile makineler, silah sistemleri, stratejiler, hedefler, taktikler, politikalar ve benzeri unsurlar konu edinmelidir.

Teknik alanlardaki yapay zeka kazanımları, kadroları, kurumları ile sosyal bilimler kurumları ve alanları arasındaki ilişkiler kapsamında dersler, seminerler, uygulamalar yapılmalıdır. Sosyal Bilimler/Uluslararası İlişkiler, teknik alanlardaki gelişmeler konusunda bilgilendirildiği gibi, teknik kadrolar da Uluslararası İlişkiler/Yaklaşımlar/Hukuk kapsamındaki temel konularda donatılmalıdır.

Yapay Zeka uygulamalarına, bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmasıyla politika kılavuzları olarak hizmet edebilecek kamu politikası ilkeleri, normları ve kuralları

geliştirilmelidir. Bu maksatla Yapay Zeka uygulamasının süreçlerini eleştirel olarak değerlendirmek için disiplinlerarasılık gerçeği dikkate alınmalıdır.

Belirtmek gerekir ki ABD, Çin, Rusya gibi küresel güçler yanında Fransa, Almanya, İngiltere, İsveç gibi birçok ülke "Yapay Zeka Stratejilerini" hazırlamış yayınlamış ve uygulamaya geçmiştir. Türkiye'nin de bu alanda strateji belirlemesi ve bunun toplumla paylaşılması, eğitimin her kademesinde yatay ve dikey olarak benimsenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Altınsoy, Fatma, *Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Başarılarının Yapay Zeka Teknikleri ile Tahmini*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.

Erdoğan Keysan, Pelin, *Yapay Zekanın Gücü, İstihdam ve Gelir Dağılımına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

ISA Research Committee 22, <https://isa-rc22.org/cfp-artificial-intelligence-and-international-relations-april-12-2019-shanghai-university/> Erişim 06.11.2019

Kendi Bölgesinde Yapay Zekaya En Çok Türkiye Yatırım Yaptı, <https://www.haberturk.com/kendi-bolgesinde-yapay-zekaya-en-cok-turkiye-yatirim-yapti-2538971-teknoloji> Erişim 11.11.2019

Keskenler, Mustafa Furkan, Eyüp Fahri Keskenler, “Geçmişten Günümüze Yapay Sınır Ağları ve Tarihçesi”, *Takvim-i Vekayi*, 5/2 (2017), 8-18.

Kiggins, Ryan, "Big Data, Artificial Intelligence, and Autonomous Policy Decision-Making: A Crisis in International Relations Theory?", in *The Political Economy Robots: Prospects for Prosperity and Peace in the Automated 21st Century*, ed.: R. Kiggins . Cham: Palgrave Macmillan, 2018: 211-234.

Putin, Vladimir, "Whoever leads in AI will lead the World", 01.09.2017, <https://www.rt.com/news/401731-ai-rule-world-putin/> Erişim 10.11.2019

Singer, Peter W. and Emerson T. Brooking, *LikeWar: The Weaponization of Social Media*. Boston, New York: Eamon Dolan Books, 2018.

Teknoloji, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=TEKNOLOJ%C4%B0>, Erişim 06.11.2019

Technology, <https://www.lexico.com/en/definition/technology> Erişim 06.11.2019

Wei, Jiang, "China Uses AI Assistive Tech on Court Trial for First Time" 24.01.2019, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201901/24/WS5c4959f9a3106c65c34e64ea.html> Erişim 10.11.2019

Yalçınkaya, Alaeddin, "Trump'ın da Doğrusu Var. Silah Baronları Savaş İstiyor", <https://www.turkishnews.com/tr/content/2019/07/25/trumpin-da-dogrusu-var-silah-baronlari-savas-istiyor/> Erişim 07.11.2019

Yılmaz, Aysel Bozan, “Yükseköğretim ‘Geleceğe’ Odaklanmalı”. *Milliyet*, 6 Kasım 2019.

Orta Asya'da Su Sorunu ve Çevre Güvenliği

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN

Marmara Üniversitesi

Özet

Su, insan ihtiyacı ve ekonomik öneme sahip stratejik bir kaynaktır. Geçtiğimiz yüzyıl başından günümüze kadar enerji kaynakları için verilen mücadele devletlerin varlığı adına yok etme stratejilerine dönüşmüştü. Güvenliğin farklı boyutları içerisinde yer alan çevre güvenliği içerisinde hayati öneme sahip suyun önemini daha önemli bir boyuta taşımaktadır. Su; iklim koşullarının değişimi, kaynakların verimsiz kullanımı, çevre kirliliği gibi nedenlerle küresel paylaşım savaşlarının yeni bir nesnesini oluşturmuştur. Dünyanın hegemon güçleri yeni stratejilerine, su kaynaklarını paylaşım ve denetim politikasını da eklemişlerdir. Dolayısıyla enerji savaşlarından sonra su savaşlarından daha sık bahsedilir olmuştur. “Sınıraşan” ve “uluslararası su” konumundaki sular çatışma ihtimali olan sulardır. Bölgesel çatışma unsuru olan su havzalarından Orta Asya'nın sınır aşan suları bugüne değin önem verilmeyen kompleks problemlerden birini teşkil etmektedir. Orta Asya bulunduğu doğal ve coğrafi şartlarıyla Avrasya'nın en büyük ve en temiz su kaynaklarına sahiptir. Pamir, Tanrı ve Altay Dağlarından çıkan sular, Amu derya, Sır derya, İrtiş, Ural, İle, Talas

nehirleri ve Aral Gölü bölgenin potansiyel olabilecek çatışma alanlarını oluşturmaktadır. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Orta Asya ülkeleri kendi ekonomik sorunlarıyla meşgul olurken su sorunlarının bölgesel ve sınır aşan krizlere neden olacağını tahmin edemiyorlardı. SSCB'nin bu bölgede oluşturduğu merkezi su politikalarından sonra demografik artış ve tarım alanlarında giderek artan su ihtiyacı, Orta Asya ülkelerinde paylaşım ve kullanım sorunlarının yanı sıra ekolojik çevre sorununa da yol açmıştır. **Yöntem:** Nicel ve Nitel araştırma yöntemlerinin her ikisinin kullanıldığı araştırmada literatür taraması doküman analizi ve nitel veri toplama yöntemleri kullanılmış, ancak değişkenlerin karmaşıklığı ve iç-içe geçmiş olması, bunlar arasındaki ilişkileri ölçmeyi zorlaştırmıştır. **Analiz:** Konstrüktivistler için maddi kaynakların bir anlam ifade etmesi ancak fertlerin ve devletlerin birbiri ile irtibatlı olmaları ile mümkün olabilir. Çünkü toplumlar arası ideolojik yaklaşımlar ve düşman algılamalarındaki farklılar ön plana çıkmaktadır. Analiz düzeyi olarak konstrüktivist bir yaklaşım benimsenerek, uluslararası ilişkiler ve devletlerin dış politikası analiz edilmiştir. Orta Asya da yer alan uluslararası suların uluslararası hukuk açısından nasıl bir teorik çerçeveye oturtulabileceği ve çözümüne yönelik neler yapılabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Aral Gölü, Amu Derya, Siri Derya

Giriş

Orta Asya'daki mevcut en önemli zorluklardan biri, Sovyet döneminde kurulan su kaynaklarının eski dağıtım ilkelerinden, entegre su kaynakları yönetimi sistemine doğru hedeflenen geçiş sürecidir. Sovyetler Birliği döneminde, Orta Asya bölgesinde suyolları ile ilgili kararları merkezi yönetimin belirlediği stratejiler belirlemekteydi. Orta Asya bölgesinde tek ekonomik alan olarak düşünülmesi ve planlanması tarımsal ürünlerin merkezi ekonomik kalkınmada belirlenen ürünlerden oluşturulması aşağı havza bölgelerinde yeni açılan tarım arazileri suya olan ihtiyacı artırmış sonrasında da içinden çıkılmaz bir hale dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni problem sahaları ile birlikte suyolları sorunsalı da ortaya çıkmıştır.

Orta Asya'daki bağımsız cumhuriyetler, ana su yolları da dahil olmak üzere birçok doğal kaynak sınır aşan bir karakter kazanmıştır. Orta Asya'daki su kaynaklarının dengesiz bir şekilde dağılması, yukarı havza ve aşağı havza ülkelerinin birbirine bağımlı olmasına neden olmuştur. Gerginlikler, nehir kıyısındaki devletlerin sudan kaynaklanan siyasi ekonomik çıkarları ve her seviyede kaynakların (bölgesel, havza, ulusal ve yerel) kötü yönetilmesinden de kaynaklanmıştır. Çöller, yarı çöller, bozkırlar, kurak iklim ile birlikte bölgenin bütün ekosistemini savunmasız kılmaktadır. Orta Asya'daki mevcut en büyük zorluklardan biri, Sovyet döneminde kurulan su kaynaklarının eski dağıtım ilkelerinden, entegre su kaynakları yönetimi sistemine yönelik hedefli bir tutumdur. Bu sadece teknik bir mesele değil, ancak tarım, enerji ve sanayi gibi alanlarda suyun kullanımına bütünlük bir yaklaşım gerektirmektedir. Sovyet döneminde su yönetimi sistemi su tahsisi konusundaki çatışmaları önlemek için merkezileştirildi. Ayrıca kendine özgü zorunlu enerji sistemi, su hizmetleri karşılığında aşağı havzadaki ülkeler (Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan) tarafından yukarı havzadaki ülkelere (Kırgızistan ve Türkmenistan) sağlanmaktadır. Su yönetiminde “merkezcilikten” geçiş, su kaynaklarının dağılımında dengesizliklere neden olmuş; bu durum da Orta Asya ülkeleri arasında siyasi ekonomik gerilimler yaratmıştır. Günümüzde, sınırlı fosil yakıt rezervi nedeniyle, Kırgızistan ve Tacikistan, Orta Asya sınır ötesi su kaynaklarının enerji potansiyelinin işletilmesi ile hayati öneme sahiptir.

Orta Asya devletleri arasında ortak yasaların olmaması, ulusal kimlik çatışmalarının bulunması, ulusal çıkarların önceliği ve daimi artan su ihtiyacı, mevcut anlaşmalara uyulmaması Orta Asya'nın su kaynaklarının verimsiz ve irrasyonel şekilde kullanılmasına neden olmaktadır. Başlıca mesele ise Orta Asya devletleri arasında işbirliğinin kurulamamasıdır. Bu çalışmada öncelikle su meselesi nedeniyle yaşanan gerginliklerinin olası bir bölgesel ihtilafa dönüşme ihtimali veri setini oluşturmuştur.

Konstrüktivizm ve Sınır Aşan ve Sınır Oluşturan Sulara İlişkin Uluslararası Hukukun Teorik Çerçevesi

1990'lardan itibaren konstrüktivizm yeni gündeme gelen bir teori iken günümüzde uluslararası ilişkilerin en önemli paradigmalarından biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde realizm, liberalizm ve Marksizm'in baskın olduğu paradigma hakimiyeti günümüzde Marksizm'i dışarıda bırakarak daha çok realizm, liberalizm ve konstrüktivizmi hızla ön plana çıkarmıştır. Konstrüktivizm hızla gelişen teori olarak geniş bir kapsama sahiptir.¹

Konstrüktivist yazarlara göre uluslararası sistemin temel yapıları maddi olmamakla birlikte sosyaldır. Bu nedenle de uluslararası sistemin geleneksel bakışından kurtulmak için uluslararası güvenliğe ilişkin daha köklü bir bakış açısı ortaya koyar. Bu teorinin asıl hedefi içinde bulunduğumuz dünyada sosyal düzenleri açıklamaktan ziyade sosyal olguların anlaşılmasını sağlamaktır. Aynı zamanda geleneksel teorilerin pozitivist bakışı içerisinde kesinlik kazandığı düşünülen evrensel nitelermeleri kabul etmeme eğilimindedir. Güvenlikle özdeşleştirilen neo-realizmin uluslararası politikaya yapının maddi imkân ve kabiliyetlerinin dağılım oranıyla ilişkilendirilirken konstrüktivistler sosyal ilişkilerin sonucu olduğu varsayımından yola çıkarlar. Sosyal yapılar içerisine de ortak bilgi, ekonomik kaynaklar ve eylemler girer. Dolayısıyla bu üç kavramın birbiri ile olan ilişkisi de sosyal dokuyu belirler.²

Özellikle Soğuk Savaş yıllarından sonra dünyadaki yeni rasyonel oluşumlar birçok bilim adamı kimlik ve kültürün sosyal yapılar ve dış politika arsında doğrusal bir bağlantı kurmaya başlamışlardır.³ Konstrüktivizm deneye dayalı analizlere önem vermesi nedeniyle ilk eleştirel teori kuramlarından farklılık göstermektedir. Fakat Alexander Wendt ile birlikte öne çıkan konstrüktivist teorisyenler dünya siyasetine dair meselelerde sistematik olarak kavramsal ve teorik çıkarımlar üzerinde durmuştur.

---

¹ Andrew Linklater, Christian Reus-Smit, Jack Donnelly, Jacqui True, Matthew Paterson, Richard Devetak, Scott Burchill, Terry Nardin, *Konstrüktivizm "Uluslararası ilişkiler Teorileri*, (Çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan), Küre Yayınları 1.Basım 2014.s.308.

² John Baylis. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*, "Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe", (Ed.) M. Aydın, H. G. Brauch, M.Çelikpala, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012. s.159-160.

³ Tayyar Arı, "Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabatten İşbirliğine*, Tayyar Arı (Der), Bursa, MKM yayınları, 2010, s.17.

Bu nedenle eleştirel yaklaşımların soyut çizgilerden sıyrılarak siyasal söylemler ve pratik uygulamaların analizini yapmaya başlamışlardır.⁴ Daha öncede vurgulandığı üzere konstrüktivizmin son yıllarda ön plana çıkmasında birçok etkenin yanı sıra Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin ve küresel boyutta etkilerinin neo-liberal ve neo-realistler tarafından öngörülememesi ve açıklanamamasıdır. Bu gelişmeler ile birlikte diğer etkenler insan hakları, devlet dışı aktörler, uluslararası kurumların gelişimi kitle imha alanların kontrolü sorunu, terörizm, uluslararası göç ve mülteci sorunları gibi yeni alanların ortaya çıkması ile eleştirel teorisinin kalıplaşmış meta-teorik yaklaşımları bu sorunlara cevap vermekten uzaktır. Bu durum eleştirel teorisinin de yeniden düşünülmesi ve yeni yaklaşımlar ortaya koyması gibi sorunsalı ortaya çıkarmıştır.⁵

Konstrüktivistlerin tamamı toplumsal hayatı açıklamakta üç temel argümanla dünya siyasetini diğer teorilerden daha fazla açıkladığını dile getirmektedir. İlk argümana göre yapılar, siyasal ve sosyal aktörlerin oluşumunu biçimsel bir şekle soktuğu fikridir. Çünkü yapılar söz konusu olduğunda normlar ve fikirlerin en az maddi yapılar kadar etkili olduğu vurgulanır. Neorealistler için bu durum askeri güç dengesini ifade ederken, Marksistler için ise kapitalist ekonomik düzeni ifade eder.⁶

Konstrüktivistler için maddi kaynakların bir anlam ifade etmesi ancak fertlerin ve devletlerin birbiri ile irtibatlı olmaları ile mümkün olabilir. Alexander Wendt'in verdiği örnekle ABD'nin komşuları olan Küba ve Kanada ile ilişkileri sadece neo-realistlerin askeri güç dengesi ile açıklanamaz. Düşündüren ilk soru Kanada ile çok yakın müttefik olabilen ABD neden Küba ile karşılıklı düşmanca tutumlar sergilemektedir. Konstrüktivistler karşılıklı ilişkileri açıklayan en temel noktanın toplumlar arası ilişkilerde, farklı kimlik yapıları olduğu söyler. Çünkü toplumlar arası ideolojik yaklaşımlar ve düşman algılamalarındaki farklılar ön plana çıkmaktadır.⁷

Alexander Wendt'in konstrüktivist yaklaşımı en iyi şekilde özetlediği "Kimlikler çıkarların belirleyicisidir." ifadesi ile açıklamıştır.⁸ Örneğin akademik bir unvanınız varsa bu unvanların gereği çıkarlar için araştırma ve yayın yapmanız gereklidir. Hristiyan bir monark olmak dini kendi mutlakiyetçiliği için savunmayı ve milliyetçi hareketleri kontrol altında bulundurmak gibi kimliğin getirdiği çıkarları takip etmeyi

---

⁴ Arı, *a.g.e.*, s.19.

⁵ Andrew Linklater, Christian Reus-Smit , Jack Donnelly, Jacqui True, Matthew Paterson, Richard Devetak , Scott Burchill , Terry Nardin, *Konstrüktivizm "Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Çev. M.Ağcan, A.Aslan), Küre Yayınları 1.Basım 2014. s.293.

⁶ Kenneth Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory" *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars (Spring, 1988), pp. 615-628

⁷ Linklater, *a.g.e.* s.294-5

⁸ Alexander Wendt, "Anarchy is What Stakes Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46(2): 1992, ss.393-425.

gerektirir. Benzer bir şekilde liberal olmakta baskıcı rejimlere karşı tavır almayı ve serbest piyasa ekonomisinin hâkimiyetini ister.⁹

Konstrüktivizm ve rasyonalizm karşılaştırıldığında üç önemli noktaya vurgu yapılır. Birincisi aktörlerin birbiri ile hiçbir ilgisinin bulunmadığı düşünülen egoist varlıklar olarak gören rasyonalistlere karşın konstrüktivistler; aynı aktörleri birbiri ile sürekli etkileşim içerisinde bulunan varlıklar olarak değerlendirir.

İkinci olarak rasyonalistler aktörlerin çıkarlarını sosyal etkileşimde bulunmadan önceki son hali olarak görmesi ve verili olduğu kabulü üzerinedir. Bu durum konstrüktivistlere göre ise sosyal etkileşim sürecinde gerçekleştiği ve kazanılan kimliğin bir sonucu olduğudur. Ayrıca iletişimin oluşturduğu birikim ve kurumsallaşan normlara uyulması ile ortaya çıktığını ileri sürmektedir.

Son olarak rasyonalistler toplumu, çıkarların gerçekleştirildiği stratejik bir ortam olarak görürken, konstrüktivistler ise aktörlerin bilinçli sosyal ve siyasal yapılar olarak görür ve toplum içerisindeki etkileşim ile de inşa edici bir yapı olduğunu varsayar.

Sınır Aşan Suların Kullanımına İlişkin Doktrinler

Sınır aşan suların kullanımına ilişkin olarak genel bir hukuk düzenlemesi bulunmadığından devletler, sınır aşan sulardan faydalanma hususunda uluslararası hukukun ikincil kaynaklarından olan doktrinlerinden yararlanmaktadırlar. Uluslararası hukuktaki bu boşluğa karşın devletler, sınır aşan sulardan yararlanma konusunda da, yaptıkları faaliyetlere hukuki bir zemin hazırlama eğilimindedirler.

1. Mutlak Egemenlik (Harmon) Doktrini

1895 yılında ABD Başsavcısı Judson Harmon'dan esinlenerek Harmon doktrini olarak adlandırılan bu doktrine göre, yukarı kıyıdaş bir devlet, sınır aşan bir nehrin kendi ülkesi içerisinde akan kısmında bulunacağı faydalanma eyleminden dolayı aşağı kıyıdaş devlete karşı hiçbir sorumluluk taşımamaktadır. Buna göre suyun kaynağının çıktığı ülkenin hakimiyeti esastır.¹⁰

Mutlak ülke egemenliği doktrini genellikle memba durumundaki ülkelerin hukukçuları tarafından savunulmaktadır. Ancak, ABD bu doktrinin bir hukuk kuralı olduğu fikrinden zamanla vazgeçmiştir. 21 Mayıs 1906 tarihli, ABD ile Meksika

---

⁹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.76.

¹⁰ Cem Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Sayı:303, 1970, s.57.

arasında Rio Grande nehrine ilişkin antlaşma ve ABD ile Kanada arasındaki sınır sularına ilişkin antlaşma dışında mutlak ülke egemenliğini benimseyen bir başka antlaşma yoktur. Aynı durum, ulusal ve uluslararası mahkeme kararları açısından da geçerlidir. 11 Ocak 1913 tarihli Avusturya Kraliyet İdare Mahkemesi'nin Leitha nehrine ilişkin kararı dışında, hiçbir hakemlik kararında mutlak ülke egemenliği doktrinine başvurulmamış veya bu doktrini destekler nitelikte bir sorun çıkmamıştır.¹¹

2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Bu doktrine göre ülke egemenliği ileri sürülerek bir devlet kendi sınırları içindeki doğal şartları komşu devletin aleyhine kullanamaz. Kendi topraklarından başka ülkeye akan nehrin akımını durdurmaya, kirlletmeye ve kirlletmeye hakkı yoktur. Aşağı kıyıdaş (mansap) ülkelere nehir sularından faydalanma konusunda üstünlük tanıyan bu doktrin, mutlak egemenlik doktrinine zıt görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bu doktrine göre, aşağı kıyıdaş devlet, yukarı kıyıdaş devletin nehir sularını kullanırken suyun gerek miktar gerekse kalitesinde değişiklik yaparak nehrin doğal akımını değiştirmesi konusunda veto hakkına sahip olmaktadır.¹²

3. Hakça ve Makul (Adil) Kullanım Doktrini

Bu doktrine göre her havza devleti, kendi ülkesi içinde akan kesiminde, o akarsudan makul ve hakkaniyete uygun bir şekilde faydalanma hakkıdır. Hakça ve Makul Kullanım doktrini uluslararası alanda ilk olarak ABD tarafından Kanada ile ortaya çıkan Kolombiya nehri uyuşmazlığında ortaya atılmıştır.¹³

Bu doktrine göre en fazla yarar sağlama ve en az zarar görmenin ölçüsünün ne olacağı konusu uyuşmazlıklara göre değişeceğinden, doktrini benimseyenler tarafından bazı görüşler ortaya atılmıştır. ¹⁴Doktrini benimseyen Uluslararası Hukuk Derneği'nin (UHD) (*International Law Association*) 1966 yılında aldığı Helsinki Kararının 5. Maddesinde, bu koşullarla sınırlı kalmamakla birlikte hakça kullanım ilkesini belirleyen faktörler belirlenmiştir.¹⁵

---

¹¹ Vefa Toklu, *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s.21.

¹² Cem Sar, *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Sayı:303, 1970, s. 108.

¹³ Shapiro-Libai, Nitza, "Development of International River Basins: Regulation of Riparian Competition," *Indiana Law Journal*: Vol. 45: Iss.1, Article 2. 1969. Available at: <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol45/iss1/2>

¹⁴ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitapevi, 12. Basım, Ankara 2013, s.23.

¹⁵ Shapiro-Libai, Nitza, a.g.e.

1966 yılında toplanan UHD yaptığı çalışmalar sonucu bağlayıcı olmayan bazı kuralları tavsiye niteliğinde kabul etmiştir. Helsinki’de yapılan bu çalışmalarla su yolları, uluslararası su toplama havzaları olarak ele alınmıştır.¹⁶

Uluslararası hukuk uzmanlarınca bu doktrin, ilkelerinin kesin olmaktan uzak ve uygulanması güç bir bütün olduğu şeklinde eleştirilmektedir.¹⁷

Orta Asya Bölgesinde Stratejik Su Yolları

SSCB döneminde Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri arasında su paylaşımı konusu üç kez detaylı şekilde konu edinilmiştir. Bu müzakereler merkezi Su kaynakları ve İslah Bakanlığı tarafından koordine edilmiş ve nihai kararları Sovyet Komünist Partisi tarafından verilmiştir. 1986 yılın da Seyhun ve Ceyhun nehirleri için (Nehir Havzası Organizasyonu) kurulmuştur. Bölgedeki barajların işletme sorumluluğunu da bu organizasyon üstlenmiştir ve bunun yanı sıra Kırgızistan bu kuruluşa uzak durmuş; çünkü su yollarını kontrolü amacını taşıdığını düşünmüştür. Bu dönemdeki su kullanımına bakıldığında Sovyet yönetimi Kırgızistan’a suyun %24’ünü kullanma izni vermiştir.

SSCB’nin dağılmasından sonra bağımsız hale gelen yeni devletlerin öncelikleri ve ihtiyaçları değişmiş, bir yandan oluşan ekonomik kriz ve o döneme kadar alıştıkları merkezîyetçi yapının ortadan kalkması gibi çeşitli sebeplerden dolayı Orta Asya’daki sulama-enerji sistemi yürütülememektedir. Bölgede sınır aşan suların kullanımına ilişkin başlıca mevcut sorunlar;

- Aral Gölü Havzası ve Jeopolitik Önemi (Amu Derya ve Siri Derya nehirleri)
- Fergana Vadisi
- Su kotaları (Togtogul, Nurek, Tuyamuyun)
- Su tahliyeleri ve enerji telafisi: Seyhun, Ceyhun sularının paylaşımı
- Yeni hidro-güç tesislerinin inşa edilmesi: Rogun, Sangtuda ve Kambar-Ata I-II barajları,
- Zarafşan Nehri Üzerine Planlanan Barajlar (Tacikistan-Özbekistan)
- Ertis ve İli Nehirleri Üzerine kurulacak Çin’in baraj projeleri
- Karakum su kanalı (Özbekistan-Türkmenistan)
- Golden Century Gölü (Altın Asır Gölü) Türkmenistan
- Su kullanımında Afganistan’ın payı.

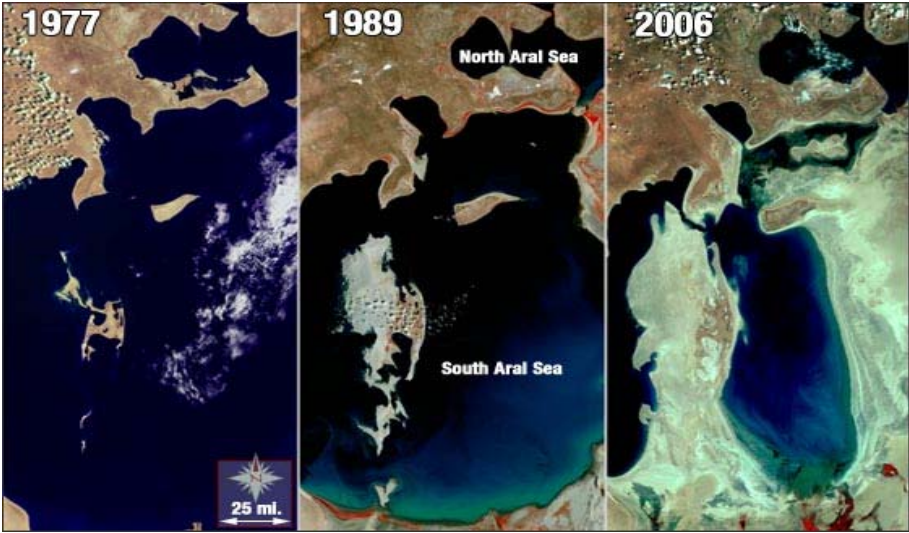
¹⁶ H. Pazarcı, *a.g.e.*, s.27.

¹⁷ Wells A. Hutchins and Harry A. Steele, “Basic Water Rights, Doctrines and their Implications for River. Basin Development”, *Law and Contemporary Problems*, 1957, 22(2), ss.276-300.

1. Aral Gölü Havzası ve Jeopolitik Durum

Sovyet hükümeti, 1950'lerde Hruşçev döneminde tarımı ve özellikle de pamuk üretimini teşvik eden bir program kurarak, dünyanın en büyük iç denizlerinden olan Aral Gölü'nün bir çevre felâketine maruz kalmasına neden oldu. Aral Denizi'ni besleyen Amu Derya (Seyhun) ve Siri Derya (Ceyhun) nehirlerinin yatakları değiştirilerek, Orta Asya'daki pamuk tarlalarına yönlendirildi. Seyhun ve Ceyhun üzerinde yapılan barajlar ve sulama kanalları, Aral'ı besleyen su miktarının azalmasına neden oldu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde uygulanan bu yanlış politikaların sonucunda önlenemeyen Aral Denizi'ndeki su seviyesi, 1960'lı yıllardan itibaren önemli derece azalmaya başladı.¹⁸

1960'lardan günümüze geçen sürede derinliğinde 100 metreden fazla azalma, yüzölçümünde 70 bin kilometre kareden 18 bin kilometre kareye düşme oluşan bu iç deniz yüzde 75 oranında küçülmüş ve çevresi çölleşmiştir. Aral Denizi'nin kurutulmasının birincil etkisi denizdeki önemli su kaybı olmuştur. Su seviyesi, birincil su kaynaklarının yönlendirilmesinden bu yana yaklaşık 23 metre düşmüştür. Böylece, Aral, ölü bir göl hâline gelmiştir. Aral kıyısında balıkçılıkla uğraşan köy ve kasabalar terk edilmiş, iklim değişmiş, Türkistan'ın ekolojisi alt üst olmuştur.¹⁹

(source: <http://www.envis.maharashtra.gov>)

¹⁸ G. Kılıç, "Orta Asya'da Su Sorunu: Bir Yılan Hikâyesi", dijital Sayısı <http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/08/orta-asya-da-su-sorunu-bir-yilan-hikayesi>, 2011

¹⁹ Orhan Kavuncu, "Su Forumu ve Türkistan'da Su Problemi", *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı:260, Nisan 2009, s.23.

Aral Gölü Orta Asya'nın hem merkezinde hem de tamamını kapsayacak şekilde bulunduğu için bölgesel bir sorun oluşturmaktadır.²⁰ 1990'dan sonra su kaybı oranı yavaş yavaş azalmaktadır. Bölgede su kaybını yavaşlatan olumsuz geri bildirim sistemleri var. Birincisi, deniz yüzeyi alanı azaldıkça kuruma sürecini yavaşlatan buharlaşma da azalır. Diğer bir negatif geri besleme, artan tuzluluğa bağlıdır - tuzluluk arttıkça, buharlaşma da azalır, bu da su kaybının pozitif geri beslemesini kısmen dengelemektedir. Genel olarak hem olumlu hem de olumsuz geribildirim sistemlerinin varlığı bölgedeki su kaybı oranını etkiler.

Aral Denizi sularının önemli bir bölümü tarımda kullanılmaktadır. Bu toplam talebin %92'sine ulaşmaktadır. Hidro-enerji üretimi, evsel/kullanım ve endüstriyel amaçlı olarak da kullanılmaktadır.²¹ Özbekistan ve Türkmenistan, hayati faaliyetleri için Havza sularına bağımlıdır. Buralarda sular, sulama amaçlı olarak kullanılmaktadır. Özbekistan toplam dış satımının %76'sını pamuk ve buna bağlı sanayiden elde etmektedir.²² Aral Gölü'nde pamuk ekimi ve hidroelektrik barajlarının inşaatı nedeniyle ciddi bir bozulma oluşmuştur. Aral havzasının en önemli nehri olan, Amu Derya, Karakum Çölü'nü aşarak sularını Aral Gölü'ne boşaltmaktadır.

²⁰ Stefan Klötzli, "The "Aral Sea Syndrome" and Regional Co-operation in Central Asia: Opportunity or Obstacle? in: *Conflicts and Environment Springer Netherlands*, 1997. p. 417-434.

²¹ Aral Denizi Havzası nüfusunun 2020'de 55 milyona varacağı tahmin edilmektedir.

²² İ. Kaya, "Aral Havzası Anlaşmazlığının Değerlendirilmesinde Hukuksal Çerçeve ve Uygulanabilir Öneriler", *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, (der.), Aziz Koluman, Ankara; ASAM Yayınları, 2002, s.122.

Aral havzasına bakıldığında jeopolitik alan açısından iki ana bölge bulunmaktadır. Yağışların toplandığı Ceyhun ve Seyhun nehirlerinin yukarı havzasında yer alan Kırgızistan ve Tacikistan havza kısmı ve nehirlerin akış aşağısında tarım arazilerine müsait düzlük alanlar ve Aral gölüne kıyıdaş ülkeler olan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Kırgızistan ve Tacikistan bölgede komşuları Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan üzerinde çıkar sağlamak için bu durumu bir koz olarak kullanmaktadır. Suyu kısa süre keserek Özbekistan ve Kazakistan'dan ucuz gaz, petrol ve tarımsal ürünler almayı fırsat bilmiştir. Ancak Kırgızistan ve Tacikistan su kaynaklarının uzun vadede kesintilere uğraması halinde hem kendi bölge ekonomilerine ve hem çevreye de zarar verecektir. Bölgedeki çatışma potansiyelini de arttıracaktır. ²³ Dünyanın 5. büyük pamuk üreticisi ve 2. büyük ihracatçısı olan Özbekistan'ın kuraklıktan dolayı pamuk üretiminde düşüşe neden olmuştur. Bölgede Tacikistan, kendi topraklarından akan suyun sahibinin kendisi olduğunu iddia ederek Özbekistan'dan su ücreti talep etmektedir. Türkmenistan ise Karakum Çölü'nde Türkmenbaşı Yapay Gölünü oluşturmaya çalışmaktadır.

Aral Gölü, balık ticareti ile yüz binlerce insanın geçim kaynağını oluşturmuştur. Ancak maalesef bu kuraklıktan dolayı insanlar geçim kaynaklarını kaybetmektedir. Uluslararası uzmanlar, bu duruma çözüm amacıyla çalışmaya başlamışlar ama halen bir sonuca varılamamıştır.²⁴ 1993'te Aral Denizi Korumak ve projeler geliştirmek için Uluslararası Fonu (IFAS'ı) kuruldu. Çevrenin iyileştirilmesi, daha iyi su yönetimi stratejileri geliştirilmesi için faaliyet gösterdi. Bu kapsamda 1998 ve 2002 yılları arasında Su ve Çevre Yönetimi Projesi geliştirildi. Tacikistan ve Kırgızistan su kaynaklarını hidroelektrik üretimi için kullanılmaktadırlar. Fakat gelinen noktada ekolojik sorunlar ve felaketlerine neden olduklarının da farkında değiller.²⁵

²³ M. M. Rahaman, "Principles of Transboundary Water Resources Management and Water-Related Agreements in Central Asia: An Analysis," *International Journal of Water Resources Development* 28(3), 2012, pp. 475-491.

²⁴ Mehmet Seyfettin Erol, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Güz 2004, Sayı 1, ss. 85-112.

²⁵ <http://www.columbia.edu/~tmt2120/impacts%20to%20life%20in%20the%20region.htm>

Orta Asya ülkeleri kendi toprakları içinden akan su üzerinde “mutlak egemenlik hakkı” olduğu tezini öne sürmektedirler. Bu durumun Aral havzasında yukarı-kıyıdaş ülkeler olan Kırgızistan ve Tacikistan ile aşağı-kıyıdaş ülkeler olan Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında çatışma yaratacağı aşikardır.

2. Fergana Vadisi

Fergana Vadisi Orta Asya'nın yumuşak karnıdır. Orta Asya'nın ortasında yer alan vadi 100000km karelik yer kaplamaktadır. Bu alan SSCB zamanında Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında paylaşılmış ve içerisinden Seyhun nehrinin geçtiği verimli topraklara sahip bir bölgedir. Yaklaşık 12 milyon kişi bölgede yaşamaktadır. Bu rakam Orta Asya nüfusunun beşte birine yakındır. Kırgızistan'ın nüfusu ve tarımsal/sınai üretiminin %51, Tacikistan'ın nüfuzunun %31 sınai üretiminin %90 tarımın %75'i ve Özbekistan'ın nüfusu ve tarımsal/sınai üretiminin %25'i bu bölgededir.²⁶ Stalin döneminde 1944 yılında göç ettirilen bir kısım Ahıska Türkleri de bölgeye yerleşmiş ama 1989 Fergana olayları ile çıkan çatışmalarda bölge de Ahıska Türkü katliamı yapılmış ve katliama seyirci kalamayan Türkiye kanun²⁷ çıkartarak bir kısım Ahıskalı'yı Türkiye'ye yerleştirmiş çoğunluğu ise Kazakistan'a göç etmiştir. Fergana Vadi'sinde yaşayan halkın büyük çoğunluğu %85 Özbekistan dışındaki bölgelerde dâhil olmak üzere Özbek asıllıdır. Tacikistan'daki Oş ve Celalabat eyaletlerinde önemli miktarda Özbek topluluklar yaşamaktadır.²⁸

---

²⁶ Thierry Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği, SSCB'nin bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, (Çev.) Reşat Uzmen Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2009, s.293.

²⁷11 Temmuz 1992 no:38-351 Sayılı *Resmî Gazete*

²⁸ M.A. Olimov, “Regionalism in Tajikistan: It's impact on the Fergana Valley” *Perspectives on Central Asia*, vol:1, No:3, 1996

Fergana Vadisi tarihin derinliklerinden itibaren her zaman canlı kalmış bölge Çin, Arap, Fars ve bölgedeki Türk hanlıkları tarafından sürekli elde bulundurulmaya çalışılmıştır. Bölgenin tarıma elverişliliği ve su kaynaklarının yeterli olması bölge nüfusun artmasına neden olmuş etnik guruplar haricinde de etnisitelerin kendi içerisinde de çatışmalara neden olmuştur. Bölge tarımı istihdamı sağlayan en önemli sektördür. Nüfusun hızlı artışı ve farklı etnisitelerden oluşması bölgeyi kontrol etmek isteyen güçler için zemin hazırlayabilmektedir.²⁹ Tarihte olduğu gibi günümüzde de bölge sadece yerel ülkeler tarafından değil büyük güçlerin oyunları içerisinde yer almaktadır. Bölgenin sınırlarının belirgin olmaması ve sınır güvenliğinin alınmaması Afganistan üzerinden gelen uyuşturucunun Bedehşan ve Oş güzergâhlarından geçişleri kolaylaştırmaktadır.³⁰

²⁹ Dursun Yıldız, *Orta Asya'daki Saatli Bomba Su Sorunu*, Truva Yayınları, 1.Baskı,s2012, ,133.

³⁰ Nodira Bukharizade, «Vodnye resursy v Central'noj Azii: zavisimââ nezavisimost'» [Water resources in Central Asia: a depending independence], *Fergana News*, June 17, 2015. [http://www.fergananeews.com/articles/8589 accessed on 10.11.2015].

3. Kazakistan ve Çin'in Sınır Aşan Nehirlerle İlgili Sorunları

İle Nehri ekosistemi Çin'in Batısında inşaat ve hidroelektrik projelerinin negatif etkisiyle bozulmuştur. Bu durumda da Kazakistan'ın güneydoğu bölgesindeki Balkaş Gölü de zarar görmektedir. Çin İle ve kolları üzerine 90 adet farklı baraj ve sulama kanalı projesi üzerinde çalışmalar yapmaktadır. 2050 yılına kadar tamamlandığında İle nehrinin %60'ını çekecektir.³¹ Balkaş gölünün %30 suyunu karşıladığı düşünüldüğün de yeni bir Aral felaketi yaşanacaktır. Sınır aşan nehirlerin yönetimi sadece Çin'in nüfuzu ve hızlı bir şekil de sanayileşmesi su kaynaklarına olan ihtiyaç ve kullanılan suyun kirliliği ile ekolojik dengelerde bozukluklara neden olması Orta Asya hidropolitiği etkileyen ve gerginlik yaratacak etkenlerden biridir.³²

³¹ Tout, J., <http://www.struanstevenson.com/>, Erişim tarihi 9th May 2008.

³² Dursun Yıldız, *Orta Asya'daki Saatli Bomba Su Sorunu*, Truva Yayınları, 1. Baskı, 2012, s.87

İrtiş veya Ertis Çin'deki projeler için su kaynaklarını kullanmayı sürdürmektedir. Ertis nehrinden bir kanal ile Sincan bölgesine ve Karamay petrol bölgesi için nehir havzasının ekosistemini de negatif etkileyecek şekilde yüklü bir miktarda su çekmeyi planlamaktadır. Uzmanlara göre, Çin yakın yıllarda aşırı miktardaki su kaynaklarını (Kara-Ertis nehrinin 0,5-1km³ gelecekte 2-4km³ çekim yapılacak bölgede ki akım 9km³ 'dır) kullanmayı planladığından dolayı Kazakistan ve Rusya ekonomisini olumsuz etkileyecektir.

Kazakistan'ın denize, okyanusa çıkışı bulunmamaktadır. Kazakistan'ın sekiz su havzası bulunsa da, bunların yedisi sınır aşan nehirlerdir (İrtis, Ural, Tobol, İşim, İle, Şu, Talas, Sır derya). Kazakistan su kaynakları eksikliğinden zarar görmektedir. Kazak lider Nursultan Nazarbayev'in dediği gibi *“su sorunu bundan böyle siyasallaştırılmamalıdır”*.

Kazakistan'ın İle -Ertis gibi ana nehirlerinin %70'i Çin'in toprakları içerisinde oluşmaktadır. Çin sınır aşan akarsuların uluslararası kurallara değil, sınır su boyunca yaşayan halk sayısına göre paylaşılmasında ısrarlıdır.³³ Kazakistan için bu kabul edilebilir olsa da , Çin ve Kırgızistan hala uluslararası su antlaşmasını imzalamamış ve çözüm için bir adım atmamışlardır.

Sonuç

Orta Asya'da gerek SSCB sonrası gerekse bağımsızlık sonrası merkezîyetçi yapının sona ermesinden itibaren tarım alanlarına olan ihtiyaç, demografik yapının

---

³³ S. Blank, “Rogun Dam Project Epitomizes Central Asian Security Dilemmas,” *Eurasia Daily Monitor* 9(168), September 17, 2012, [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39852&-cHash=dc1280f4b7850f9dfd3a14a84d65f4cb#.VbEIKbUmyul accessed on 19.07.2015].

genişlemesi, işlemez hale gelen altyapı ve kötü yönetim sebebiyle Orta Asya ülkeleri daha fazla su kullanmaktalar ve su tahsisi ve yönetimi sorunu oluşmuştur.

Orta Asya'da sınır aşan sularla ilgili mevcut su tahsisi ve yönetimi sorunu oldukça karmaşıktır ve tüm Orta Asya ülkelerinin ve komşularının çıkarlarını olumsuz etkilemektedir. Orta Asya'da su, bölgenin güvenliğini tehdit etmek için kullanılabilir bir faktör olarak görülmektedir. Bu çerçevede Orta Asya'da sınır aşan su tahsisi sorunu, genel siyasi güvenlik perspektifine dahil edilmiştir; Bölgesel güvenlik tehdidi genellikle hegemonya iddialarından ve devletler arasında ve kendi içlerinde anlaşmazlıkları çözmek için güç kullanma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bu eğilimler çoğulculuğun ve hukukun üstünlüğünün birleşmesidir. Sorunun çözümündeki gecikmeler, bölgedeki devletlerarası işbirliği için kritik şartlara neden olabilir; devletlerin ekonomik ve politik gelişimini olumsuz etkileyebilir.

Gelinen süreçte “Suya karşı enerjiyi” öne çıkarma iç ve dış sınır güvenliğinde çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Aşağı havzadaki ülkeler komşularına pazar fiyatlarında gaz ve elektrik satmaktadır ve borç durumunda da teslimatı durdurmaktadırlar. Sovyet zamanlarından beri var olan bu sistemde su için tazminat mekanizması artık çalışmamaktadır. Bu nedenle yeni bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Birleşmiş Milletlere göre, Orta Asya'dan dolayı yılda 1.75 milyar dolardan fazla para kaybetmektedir. Sorunun çözümünde BM antlaşması başta olmak üzere uluslararası hukukun prensiplerini esasa alınmalıdır.

Halen, Orta Asya ülkelerinin her biri, su sorununu nehir kıyısı devletlerinin çıkarlarını düşünmeden tek taraflı olarak çözmeyi hedeflemektedir. Ortak bir çözüm üretilebilse su, bölgeyi birleştiren bir faktör olacaktır. Orta Asya liderlerinin siyasi iradeleriyle, sınır ötesi su kanalları ile ilgili uluslararası su yasalarına dayanan mevcut yasal çerçevenin iyileştirilmesi gereklidir.

Aral Deniz Havzasında mevcut politikalarla, yasal düzenlemelerin yanı sıra sınır aşan su yönetimi kurumsal mekanizmalarının işlerliğinin zorluğuna rağmen bölgede çok taraflı işbirliğini kurmak için mevcut işbirliği karşılıklı yararlar uğruna hala iyileştirilebilir. Mevcut çerçevenin güçlendirilmesi ve modernizasyonu gerekmektedir.

Devletlerin işbirliği yapma yükümlülüğü, adil, makul ve zarar vermeyen sınır ötesi su yönetimini gerçekleştirmenin de ön şartıdır. Kıyı şeridi devletleri arasındaki işbirliğinin temel önemi, uluslararası bir su yolunun ortak bir doğal kaynak olduğunun kaçınılmaz sonucudur.

Uzmanlar, Orta Asya'daki su kullanım sorunlarının ikili biçimde çözülemeyeceği konusunda hemfikirliler. Bölgenin karmaşık su, enerji ve tarımsal sorunlarının çözümü için yasal düzeni sağlayacak bağımsız bir üst kuruluşa ihtiyacı bulunmaktadır. Su

kanunu, her sınır aşan su havzası için uygun bir su yönetimi stratejisinin oluşturulmasını kolaylaştıracaktır.

Türkistan ülkeleri su yolları gibi dini ve kültürel köklerin aynı membadan beslenmesi nedeniyle tercihli ticaretlerini ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini artırarak birlikte projeler geliştirmeli ve dış müdahalelerin önüne set çekmeye çalışmalıdır. Bu bölgeyi kontrol etmek isteyen küresel güçler; başta Rusya ve Çin'den talep edilecek projelerle kendi realist bakış açıları ile bölgeyi kontrol etmek isteyebilir ve kurgulayabilir, bölgede enerjinin varlığı da düşünüldüğünde bölge büyük güçlerin oyun alanına dönüşebilir ve Ortadoğu'ya benzer sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Su yollarını kontrol eden gücün bölgede söz sahibi olması kaçınılmazdır. Çünkü bölgedeki su projelerini yönlendiren ülke, bölge ülkeleriyle askeri anlaşmalar yaptığında mansap ülkelerinde çalışan tarım toplumları üzerinde baskılar yaratacak halk ayaklanmaları ve yönetim değişikliklerine kadar uzanan birçok argümanı da elinde bulundurabilecektir. Bütün bu olası kötü senaryoların oluşmaması için Orta Asya devletleri altyapılarını revize edip su kaybını önlemek amacıyla bölgesel bir işbirliğini uluslararası hukuk prensipleriyle çözmeli ve çözüm için projeler geliştirmelidir.

Kaynakça

ARI, Tayyar (2010), “Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri”, *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, Tayyar Arı (Der), Bursa, MKM yayınları, s.13-39.

BAYLIS, John (2012). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı*, “*Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, (Ed.) Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Necati Polat, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.153-164.

BLANK S., (2012), “Rogun Dam Project Epitomizes Central Asian Security Dilemmas,” *Eurasia Daily Monitor* 9(168), September 17, [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39852&-cHash=dc1280f4b7850f9dfd3a14a84d65f4cb#.VbEIKbUmyuI accessed on 19.07.2015].

BUKHARI-ZADE Nodira, (2015), «Vodnye resursy v Central’noj Azii: zavisimaâ nezavisimost’» [Water resources in Central Asia: a depending independence], *Fergana News*, June 17 [http://www.fergananews.com/articles/8589 accessed on 10.11.2015].

EROL, Mehmet Seyfettin (2004), “Orta Asya’da Güvenlik Sorunları” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Güz 2004, Sayı 1, ss.85-112.

HUTCHINS, A. Wells and STEELE, A. Harry (1957), “Basic Water Rights, Doctrines and their Implications for River Basin Development”, 22(2), *Law and Contemporary Problems* (1957): ss.276-300.

KAYA, İbrahim, (2002), “Aral Havzası Anlaşmazlığının Değerlendirilmesinde Hukuksal Çerçeve ve Uygulanabilir Öneriler”, *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, (der.), Aziz Koluman, Ankara; ASAM Yayınları, s. 122.

KELLNER, Djalili, R.M. (2009) *Yeni Orta Asya Jeopolitiği, SSCB’nin Bitiminden* (Çev.) Reşat Uzmen Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

KILIÇ, G., (2011). Orta Asya’da Su Sorunu: Bir Yılan Hikâyesi, dijital Sayısı Sayısı, http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/08/orta-asya-da-su-sorunu-bir-yilan-hik-yesi

KLÖTZLİ, Stefan,1997. The “Aral Sea Syndrome” and Regional Co-operation in central Asia: Opportunity or Obstacle? In: *Conflicts and Environment* Springer Netherlands, 1997. p. 417-434.

LINKLATER, Andrew, Christian Reus-Smit, Jack Donnelly, Jacqui True, Matthew Paterson, Richard Devetak , Scott Burchill, Terry Nardin (2014), *Konstrüktivizm* “Uluslararası ilişkiler Teorileri, (Çev. Muhammed Ali Ağcan, Ali Aslan), Küre Yayınları 1.bsk.

MOMINKULOV, C., “Orta Asya’da Su Kaynaklarının Dağıtımı ile ilgili Sorunlar *Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi*, Volume 20, Issue 3, March 1979, pages 140-153

NITZA, Shapiro-Libai (1969), "Development of International River Basins: Regulation of Riparian Competition," *Indiana Law Journal*: Vol. 45: Iss. 1, Article 2. Available at: <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol45/iss1/2>

OLIMOV, M.A., “Regionalism in Tajikistan: It’s impact on the Fergana Valley” *Perspectives on Central Asia* vol:1, No:3, 1996.

ORHAN, K. (2009) “Su Forumu ve Türkistan’da Su Problemi”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı:260, s.23-27.

PAZARCI, Hüseyin, (2013), *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitapevi, 12. Basım, Ankara.

RAHAMAN M. M., (2012), “Principles of Transboundary Water Resources Management and Water-Related Agreements in Central Asia: An Analysis,” *International Journal of Water Resources Development* 28(3), pp. 475-491.

SAR, Cem, (1970), “Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Sayı:303, s.7-8.

STEPHEN, C. McCaffrey, “The Harmon Doctrine One Hundred Years Later: Buried, Not Praised”. " *Nat. Resources J.* 36 (1996): s. 549-560

TOKLU Vefa, (1999), *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

TOUT, J., <http://www.struanstevenson.com/>,9th May 2008.

UN, Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, Adopted by the UN General Assembly in resolution vol. 51/229 of 21 May 1997.

WALTZ, Kenneth (1979) *Theory of International Politics* New York: McGraw-Hill.

WALTZ Kenneth (1988) “The Origins of War in Neorealist Theory” The Journal of Interdisciplinary History, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars (Spring, 1988), pp. 615-628

WENDT, Alexander (1992) ‘Anarchy is What Stakes Make of It: The Social Construction of Power Politics’, International Organization, 46(2): 393-425.

WENDT, Alexander (1999), Social Theory of International Politics Cambridge: Cambridge University Press

YILDIZ, Dursun (2012), Orta Asya’daki Saatli Bomba Truva Yayınları Su Sorunu, Truva Yayınları, 1.Baskı, s.87,129,133.

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_141166.pdf Erişim Tarihi:02.12.2018.

<http://www.columbia.edu/~tmt2120/impacts%20to%20life%20in%20the%20region.htm> Erişim Tarihi:27.10.2019.

PANEL 2

10:45 - 12:30

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU

The Contemporary Energy Crisis in Eastern Mediterranean: Understanding Turkey's Standpoint

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU, İzmir University of Economics

A Comparative Analysis of Security Understandings of Great Powers in the Emerging Post-Liberal International Order

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University

Turkish American Relations After 1990s

Assoc. Prof. Dr. Sertif DEMİR, University of Turkish Aeronautical Association

The Contemporary Energy Crisis in Eastern Mediterranean: Understanding Turkey's Standpoint

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU

İzmir University of Economics

Eastern Mediterranean region has recently emerged as one of the focal points of the international arena due to its significant natural gas reserves. The region has become the point of utmost attention for surrounding countries and external actors, as well as major energy companies in terms of energy security phenomena. The main challenge involved is the position of the reserves in the Mediterranean Sea, and the resulting ownership problem among its littoral states. This becomes yet more crucial, bearing in mind the de facto division and dispute in the island of Cyprus. The countries that are currently able to control the production and the exports are most likely to wield the greatest influence in the region. For that reason, the competition in the region is increasing based on the clashing interests. Accordingly, this study identifies Turkey's current standpoint in the region, considering its rights over the ownership of the reserves and their exports. It utilizes the statements about how Turkey interprets the current developments in the region and perceives threats and reacts towards the claims of other actors in the region.

Key Words: Eastern Mediterranean, Natural Gas, Turkey, Energy Security

A Comparative Analysis of Security Understandings of Great Powers in the Emerging Post-Liberal International Order

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU

Antalya Bilim University

As the structure of international relations is fast moving to multi-polarity, the degree of cohesion among great powers with respect to the normative underpinnings of global security structure has become a vital issue for scholars and practitioners of international politics to deal with. At stake here is to what extent today's great powers are subscribed to a similar conceptualization of security which inherently concerns what security is about, from the perspective of which actors/referents security should be defined, how threats are constructed, how wide the scope of security should be, which particular institutional settings are appropriate to deal with them, which actors should provide security and through which means threats to security can best be tackled with. Answering such questions would directly hinge on how great powers relate themselves to the existing international security order. If we are moving towards a post-liberal international order, the legitimacy of security structure associated with this order will be in doubt. Indeed, recent years have witnessed the rise of geopolitical power competitions among great powers across the globe. The distribution of power capabilities among great powers have a direct impact on how they define the emerging international order and whether they are capable of determining the normative underpinnings of this order. Against this background, this paper will offer a comparative analysis of security understanding of four great powers, namely the United States, China, European Union and Russia. The emerging structure of global security order will be directly informed by how these great powers approach security.

Key Words: Great powers, post-liberal international order, the United States, EU, China, Russia

Turkish American Relations After 1990s

Assoc. Prof. Dr. Sertif DEMİR

University of Turkish Aeronautical Association

Turkey and the US have been experiencing the worst relations since they became alliance when the Soviet Union's expansionist policies endangered the security of Turkey after the Second World War. The relations between two countries have been deteriorated because, as the divergences of both nations on critical global and regional security and foreign policy issues have been widened and differentiated. Turkey has many diverse approaches from the US, notably on security and foreign policy matters concerning Middle East remarkably Syria, relations with Russia and Iran, and finally the disagreement about who the terrorist is.

At the beginning 1990s, the relations between two countries progressed in promising way, despite some challenges; however, after 2000 relations have been deteriorated resulted from mostly the US unilateral actions in Middle East, which had potential adverse implication against Turkey' national interests. Both countries have continued to be allied in NATO, and defined their relations as 'strategic partnership' in 2000s while they had many unresolved problems. For example, but the resolution of Turkish Grand Assembly not to allow American soldiers to open northern front from Turkish soils, in 20013 Iraqi Operation, and capture of Turkish Special Forces by American troops in July 2003 have had very long term-effect at the relations.

Therefore, purpose of this paper is to analyze the dynamics affecting Turkish-American relations in changing global politics after 1990s. Methodology of this study will be discursive supported by theoretical aspects.

Both countries have experienced now very unsettled relations such as Turkey's purchasing S-400 missile from Russia; F-35 aircraft embargo by America to Turkey as retaliation for purchasing S-400; the US support to Kurdish SDF in Syria; the effects of new American economic sanctions on Iran banning Turkey's trading with Iran; and safe heaven by America to the coupists responsible for the bloody failed coup attempt in Turkey.

Major outcome of this study clearly demonstrates that the factors that affecting both countries relations are: the differentiated preferences of America and Turkey, notably on the matters at surrounding area of Turkey; the adverse implications of American foreign policy implementations in Middle East, on Turkey; the change of Turkey's foreign policy priorities; Turkey's asserted foreign policy implementations, the changes at global politics architecture. The context of relations between two countries have been shifted to from strategic partnership to "undefined partnership" in which the mutual suspiciousness and disagreements between two countries exist and some type of cooperation will sustain.

Key Words: Turkish American Relations, Strategic Partnership, After 1990s, Foreign Policy

PANEL 3

10:45 - 12:30

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM

Yemen'de İnsancıl Durum: Uluslararası Toplum Açısından Çıkarımlar

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Emin DEMİRBAŞ, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Afet Diplomasisi: Doğal Afetlerin Çatışma Çözümüne Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Görkem TANRIVERDİ ŞEYŞANE, Doğu Üniversitesi

Türktipi İnsani Yardım ve Türk STK'larının İnsani Yardım Pratikleri

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MEHMETCİK, Marmara Üniversitesi

Egemenlik ve İnsancıl Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk

Dr. Arş. Gör. Burak GÜNEŞ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Yemen'de İnsancıl Durum: Uluslararası Toplum Açısından Çıkarımlar

Dr. Öğr. Üyesi Çağrı Emin DEMİRBAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yemen’de 2015 yılında Suudi Arabistan güçlerinin askeri müdahalelerini takiben başlayan insancıl kriz, içinde bulunduğumuz yılların en ciddi insancıl krizlerinden birini meydana getiriyor olmasına rağmen, büyük ölçüde Suriye krizinin gölgesinde kalmaktadır. Yemen krizinin uluslararası toplumun gündemine yerleşmiyor oluşu yalnızca Suriye krizinin ehemmiyeti ve büyük güçlerin Suriye konusuyla daha fazla haşır neşir olmalarıyla ilgili değildir. Aynı zamanda Yemen’de yaşanan kriz ABD ve İngiltere’nin de Suudi Arabistan’ın askeri müdahalelerini desteklemelerinden de kaynaklanmaktadır. Suudi müdahalesi bu çerçevede ülkede düzeni tesis eden bir müdahale olarak lanse edilmiş fakat ortaya çıkardığı insancıl tablo gözlerden uzak tutulmak istenmiştir. Bugün Yemen BM İnsancıl Meseleler Koordinasyon Ofisi (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – OCHA) tarafından kıyamet benzeri bir durum (apocalypse) olarak tanımlanmaktadır. Çatışma kaynaklı sivil ölümleri bir tarafa bırakılırsa, ülkedeki insancıl krizin en önemli boyutu salgın hastalıklar, açlık, temiz içme suyuna ulaşılama gibi hayati sorunlardır. 27 milyonluk ülke nüfusunun 2 milyonu yerlerinden edilmiş, 17 milyonu gıda sorunuyla başbaşa kalmış, 14 milyon civarındaki bir kesim ise temiz içme suyuna ulaşamaz duruma gelmiştir. Bu genel rakamlar dahi Yemen’deki insancıl krizin ehemmiyetini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada Yemen’deki insancıl krize ilişkin tablo çeşitli insan hakları örgütleri ve insancıl yardım kuruluşlarının verileri kullanılarak analiz edilmekte ve Yemen’deki krizin ciddiyeti gösterilmek istenmektedir. Bu noktadan hareketle uluslararası politikanın dinamikleri ve Yemen’deki krizin ortaya çıkmasında ve önlenememesinde hangi ölçüde pay sahibi olduğuna ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca uluslararası toplumun insancıl krizlere yönelik müdahaleleri, bu tarz müdahalelerin hukuksal mercii olan BM çerçevesinde ele alınmakta ve Yemen başta olmak üzere insancıl krizlerde gösterilen etkinlik açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, İnsancıl Kriz, Uluslararası Toplum, Birleşmiş Milletler, İnsancıl Müdahale

Afet Diplomasisi: Doğal Afetlerin Çatışma Çözümüne Etkisi

Dr. Öğr. Üyesi Görkem TANRIVERDİ ŞEYŞANE

Doğuş Üniversitesi

Bu çalışma, Endonezya ve Sri Lanka vakalarına odaklanarak doğal afetlerin iç çatışmaların çözümünde etkili olup olmadıklarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yarattıkları yıkım nedeniyle çoğu kez olumsuz bir durumu ifade etseler de doğal afetlerin bazı durumlarda çatışma çözümünü kolaylaştırdıkları görülmektedir. İlan Kelman tarafından “afet diplomasisi” olarak adlandırılan bu faaliyetler, çatışan tarafları iş birliği yapmaya ikna eden afetle bağlantılı, afet öncesi ve afet sonrası içeren eylemleri kapsamaktadır.

Soğuk Savaş sonrası bir yandan artan iç çatışmalar, meseleyi Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli tartışma alanlarından biri haline getirirken, diğer yandan da klasik diplomasi anlayışındaki dönüşüm tartışmaları belirginleşmiştir. Bunlara ek olarak, küresel iklim değişikliğinin sel, hortum ve tsunami gibi doğal afetler üzerindeki etkisi 21. yüzyılda daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bu çalışmada ise, iç savaşların yaşandığı ülkelerde meydana gelen doğal afetlerin çatışma çözümünde etkili olup olmadıkları analiz edilecektir. Çalışma, karşılaştırmalı iki vaka analizi üzerine kurulmuştur. Seçilen vakalar, Soğuk Savaş sonrası dönemde doğal afetle karşılaşmış ve iç savaşın yaşandığı örneklerdir. Bu kriterler çerçevesinde, Sri Lanka ve Endonezya’daki iç çatışmalar 2004 tsunami felaketiyle bağlantılı olarak analiz edilecektir.

Çalışmada, 26 Aralık 2004’te Hint Okyanusunda meydana gelen ve Güneydoğu Asya bölgesinde büyük tahribata neden olan tsunamiden etkilenen Sri Lanka ve Endonezya’ya odaklanılacaktır. Tsunaminin meydana geldiği dönemde, Sri Lanka’da Tamil Elam Özgürlük Kaplanları ile Sri Lanka hükümeti arasında çatışmalar sürerken, Endonezya’da ise Özgür Açe Hareketi ile Endonezya hükümeti arasındaki çatışmalar varlığını korumaktaydı. Tsunami, her iki vakada da en çok hasarı isyancı örgütlerin yerleştikleri bölgelere vermiştir. Bu çerçevede, çalışma tsunaminin iki çatışma vakası üzerindeki etkisini çatışma çözümü perspektifi ile analiz etmeyi hedeflemektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde değişen diplomasi anlayışı ve afet diplomasisine odaklanılacaktır. İkinci bölümde Özgür Açe Hareketi ile Endonezya hükümeti ve Tamil Kaplanları ile Sri Lanka hükümeti arasındaki silahlı çatışmalar ortaya koyulacaktır. Son bölümde ise doğal afetlerin iç çatışmaların çözümünde kolaylaştırıcı bir etkisi olup olmadığı test edilecektir. Literatür taramasına ek olarak, sürece dahil olan sivil toplum kuruluşları raporlarının analiz edileceği bu çalışmada, karşılaştırmalı bir analiz yöntemi izlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Afet diplomasisi, çatışma çözümü, Sri Lanka, Endonezya, tsunami

Türktipi İnsani Yardım ve Türk STK'larının İnsani Yardım Pratikleri

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MEHMETCİK

Marmara Üniversitesi

Bu çalışma, yurt dışında insani yardım çalışmaları yürüten Türkiye kökenli Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK) odaklanmaktadır. Bu İSTK'ların motivasyonları, karşılaştıkları zorlukları ve Türk Dış Politikası'na (TFP) katkılarına özel bir önem verilmiştir. Türk İSTK'ları ile ilgili daha büyük bir araştırma projesinin ürünü olan bu çalışma, doğrudan doğruya yapılan ikili görüşmeler, mülakatlar, gözlemlerden derlenen verilere ek olarak ulaşılabilen gazete, dergi, faaliyet raporu gibi yayınlanmış diğer basılı/on-line materyallerden oluşan geniş bir veri kaynağına dayanmaktadır. Makalede kullanılan birincil veriler, Türk STK'ları için çalışan kişilerle yapılan 25'ten fazla yarı yapılandırılmış görüşmeden derlenmiştir. Bu kuruluşların insani yardım pratiklerinin genel çerçevesi ve bu pratiklerin Türk tipi insani yardım olarak isimlendirilen olgu içerisinde nasıl değerlendirilmesi gerektiği bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Türk STK'ları, Türk Dış Politikası, Devlet Dışı Aktörler, Türk Dış Politikasında Devlet Dışı Aktörler, İnsani Yardım, Türk Tipi İnsani Yardım

ABSTRACT

This study focuses on Non-Governmental Organizations (NGOs) of Turkish origin who carry out humanitarian aid activities abroad. Special attention has been paid to the motivations, challenges they face and their contribution to Turkish Foreign Policy (TFP). The product of a larger research project on Turkish NGOs, this study is based on a wide range of data sources consisting of other printed/on-line materials published, such as newspapers, magazines, activity reports, which can be accessed in addition to data compiled directly from bilateral interviews, interviews, observations. The primary data used in the article were compiled from more than 25 semi-structured interviews with people working for Turkish NGOs. The general framework of the humanitarian aid practices of these organizations and how these practices should be evaluated within the so-called Turkish-type humanitarian aid context constitute the general framework of this study.

KEYWORDS: Turkish NGOs, Turkish Foreign Policy, Non-State Actors, Non-State Actors in Turkish Foreign Policy, Humanitarian Aid, Turkish Type Humanitarian Aid

Giriş

Dış yardımlar (kalkınma ve insani yardım) dikkatli şekilde incelendiğinde, dünyadaki önemli gelişmelerden bir tanesinin bu alanda STK'ların artan rolü olduğu görülmektedir. Dünyadaki diğer örneklere paralel olarak, bu alanda faaliyet gösteren Türk STK'larının sayı ve kabiliyetleri önemli ölçüde artmış durumdadır.¹ Dolayısıyla, son on yıllarda insani yardım alanında faaliyet gösteren gerek devlet kurumları gerekse de sivil toplum örgütleri, Türkiye'nin yumuşak gücünün önemli bir parçası haline gelmiştir. Fakat bu kurumların kimler olduğu, türleri, faaliyetleri, faaliyette buldukları bölgeler, faaliyetlerini planlama süreçleri, kullandıkları finansal mekanizmalar, dış politika yapım ve uygulama süreçlerine katkıları, dış politika algıları ve etkilerinin boyutları, genel koordinasyon meselesi gibi konulara ilişkin çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu türden İSTK'ların bütünlükçü bir şekilde çalışılması gerek bir Uluslararası İlişkiler konusu olarak devlet dışı (ve transnasyonel) aktörler üzerine yapılan incelemeler, gerekse de TDP özelinde yapılan incelemeler için oldukça önemli akademik konu başlıklarıdır. Benzer bir şekilde, bu türden STK'lar üzerine veri odaklı ve kapsamlı çalışmalar TDP karar alıcıları için de önemli dayanak noktaları oluşturacaktır. Bir başka önemli öncelik ise, bu STK'ların daha verimli ve daha yaygın etki üretmeleri ne türden düzenleme ve uygulama yapılması gerektiğinin belirlenmesidir. Zira insani yardım ile ilgili Türk STK'larının küresel ölçekte faaliyet gösterip önemli başarılar elde etmelerinin en öncelikli ve ağırlıklı yolu, mevcut finansal ve beşeri kaynağın verimli kullanımı ve faaliyetlerde tamamlayıcılığın artırılması ve duplikasyonların önlenmesi, yani kısaca koordinasyon ve verimliliğin artırılmasıdır.

Bu çalışma literatürde bir devlet dışı aktör olarak sınıflandırılan ve genelde İnsani Sivil Toplum Kuruluşu (İSTK) ya da İnsani Yardım Kuruluşları (İYKs) olarak adlandırılan kuruluşların faaliyetlerinin, finansal ve bürokratik yapılarının ve Türk Dış Politikası'ndaki (TDP) rollerini inceleyen bir araştırma projesine dayanmaktadır. Bu çalışma kapsamında TDP'na bir şekilde etki eden ya da katkı sunan İSTK'ların insani yardım yapma nedenleri, faaliyetlerinde karşılaştıkları temel sorunlar ile bu türden faaliyetlerinin dış politika yapım ve uygulama süreçlerine etkilerinin boyutları gibi sorular ele alınacaktır ve buradan Türk tipi insani yardım olgusu tartışılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temeli İSTK'larla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır.

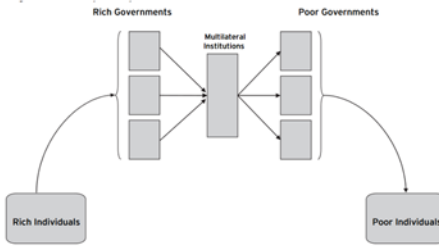
¹ Bülent Aras, 'Medical Humanitarianism of Turkey's NGOS: A "Turkish Way?"', *Alternatives: Global, Local, Political*, 12 February 2018, 030437541875440, <https://doi.org/10.1177/0304375418754404>; Bülent Aras and Pinar Akpınar, 'The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding', *International Peacekeeping* 22, no. 3 (27 May 2015): 230–47, <https://doi.org/10.1080/13533312.2015.1033374>.

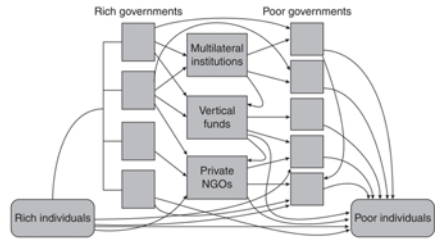
1. İnsani Yardımda Değişen Yapı

Ekonomik ve kalkınma yardımları alanına bakıldığında dünyada bu türden sivil toplum örgütlerinin etki ve kapasitesinin hızla arttığı görülmektedir. BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisinde (UNOCHA) hazırlanan 2018 Küresel İnsancılık Raporu'na göre dünyada hala 135 milyon insan, acil insani yardıma muhtaç durumda yaşamaktadır. Raporun en önemli tespitlerinden bir tanesi ise; insani krizlere yol açan nedenlerin başında çatışma ve iç savaşların, daha sonra ise doğal afetlerin gelmesidir. Yine aynı raporun bir başka tespiti ise STK'ların insani yardım alanında artan önemi ve rollerine dönüktür².

A Simple depiction of the aid Architecture

The reality of intermediating actors in development and humanitarian assistance

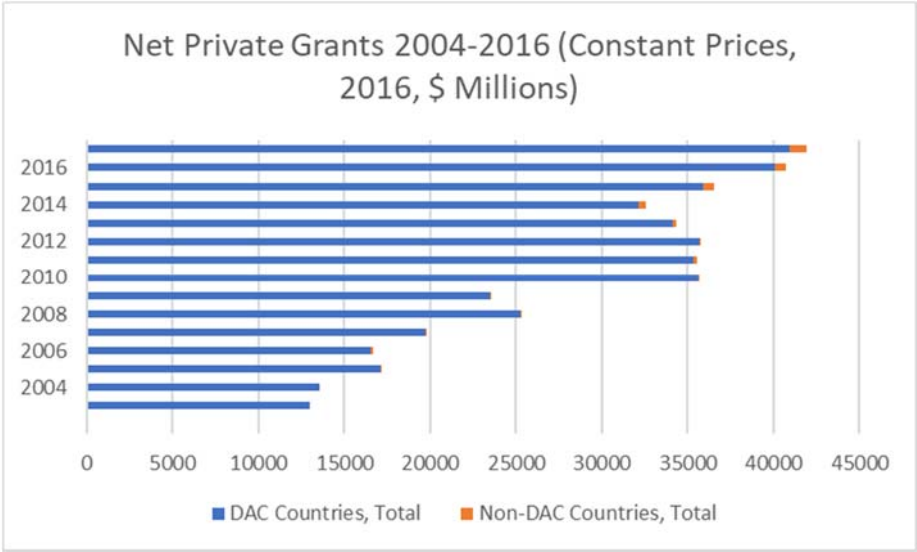
Şekil 1: İnsani Yardımda Değişen Yapı

19. yüzyıla kadar insancılık (humanitarianism); din, politika, tıp gibi çalışma alanlarının bir dalı olarak ortaya çıkmış ve bu alandaki pratik de daha çok dini (kilise) ve politik (devlet) kurumların tekelinde kalmıştır.³ Fakat zamanla, insani yardım tanımı, pratiği ve aktörleri de değişim göstermişlerdir. Özellikle ikinci dünya savaşının ardından kurulan yapı da insani yardım temel olarak zengin (gelişmiş ülkeler) bir grup ülkenin insani yardımı çok taraflı kurumlar eliyle yaptıkları tek bir yapı mevcuttu. Yukarıdaki şekilde sol tarafta görülen bu yapıyı resmetmektedir. Bu yapının en önemli özelliği çok taraflı kurumların (özellikle BM'nin) oynadığı roldür. Para zengin hükümetlerden gelmekte bu paranın kullanımı ve dağıtımı ise BM ve AB'nin bu alandaki uzman kuruluşları eliyle gerçekleştirilmektedir. Koordinasyon ve denetim bu yapının belirgin özellikleriyken bürokratik olması giderek hantal bir yapıya dönüşmesi diğer önemli negative unsurlarıdır. Fakat zamanla, özellikle Çin, Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi yükselen güçlerin kendi kurumları eliyle ve iki

² 'Global Humanitarian Review 2018' (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2018), <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2018.PDF>.

³ Michael Barnett, *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism* (Cornell University Press, 2011).

tarafı antlaşmalar yoluyla bu resmin içine dahil olmalarıyla birlikte yukarıdaki şekilde sağ tarafta görülen türden yeni bir yapı ortaya çıkmıştır.

Şekil 2: Küresel Dış Yardımlar İçerisinde Özel Akımlar

Bu değişimin en önemli boyutlarından bir tanesi dünya çapında devlet dışı aktörlerce sağlanan ve dağıtımı gerçekleştirilen kalkınma ve insani yardım miktarlarındaki önemli artış olmuştur. Yükselen güçlere ek olarak yeni nesil özel (private) yardımlar da burada önemli bir dış yardım türü haline gelmiştir.⁴ Yukarıda bu özel akımların zaman içerisindeki gelişimi ve küresel dış yardım içerisindeki durumları gösterilmiştir.

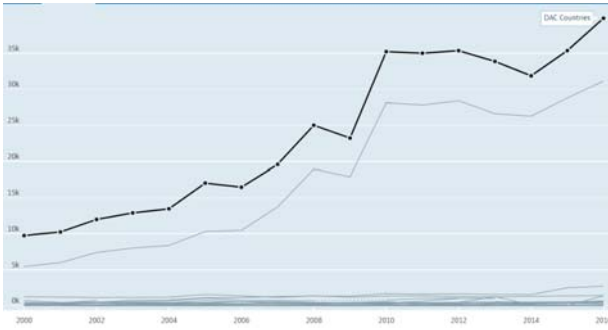
Hem yükselen güçler⁵ hem de özel akımlar dış yardımın küresel ölçekte yapılmasını tamamen değiştirmiş ve artık çok daha fazla sayıda aktörün çok daha fazla sayıda kanal kullanarak dış yardım faaliyetinde bulunduğu bir küresel yapı ortaya çıkmıştır.

⁴ Tim Bütche, Solomon Major, and André de Mello e Souza, 'The Politics of Private Foreign Aid: Humanitarian Principles, Economic Development Objectives, and Organizational Interests in NGO Private Aid Allocation', *International Organization* 66, no. 04 (October 2012): 571–607, <https://doi.org/10.1017/S0020818312000252>; 'Event: Private Funding of Humanitarian Aid: Is This the Future?', *Development Initiatives* (blog), 14 April 2014, <http://devinit.org/post/event-private-funding-humanitarian-aid-future/>.

⁵ Ngaire Woods, 'Whose Aid? Whose Influence? China, Emerging Donors and the Silent Revolution in Development Assistance', *International Affairs* 84, no. 6 (November 2008): 1205–21, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00765.x>.

İSTK'lar bu tarihi gelişmenin önemli parçalarından bir tanesidir ve 1980'lerden bu yana küresel ölçekte ağırlıkları artmaktadır. Söz konusu dış yardımlar olduğunda, Uluslararası İlişkiler açısından gerçekten de iki önemli tespit yapmak mümkündür. Bunlardan birincisi bu alanlarda faaliyet gösteren STK'ların rolü ve etkinliklerinin hızla artıyor olması gerçeğidir. Bunun önemli bir nedeni teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin de etkisiyle eskiden sadece devletlerin tekelinde olan bu alanın daha fazla oranda devlet dışı aktörlerin etkinliklerini artırdıkları bir alana dönüşmesidir. OECD DAC raporlarında işaret edildiği üzere, bugün artık insani yardımların önemli bir bölümü STK'lar eliyle fonlanmakta ve önemli bir kısmı da yine STK'lar eliyle dağıtılmaktadır.

Şekil 3: STK'lar tarafından sağlanan yardım miktarının yıllara göre artışı (OECD)

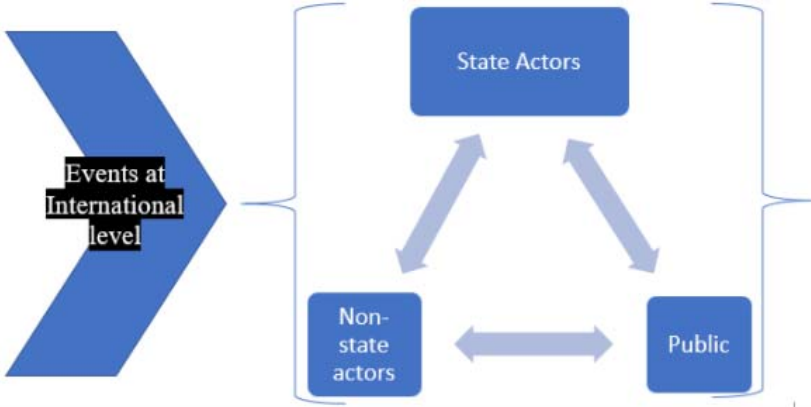

Kaynak: OECD (2018)⁶

Yukarıdaki grafikte (Şekil 2) OECD DAC üyeleri ülkelerde STK'lardan fonlanan yardımların oranının artış hızı görülmektedir. Özellikle acil ihtiyaçların giderilmesi gerektiği kriz, iç savaş, doğal afet gibi durumlarda bu türden STK'ların rolleri oldukça önemlidir ⁷.

⁶ OECD, *Development Co-Operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind*, 2018th ed., Development Co-Operation Report (OECD, 2018), <https://doi.org/10.1787/dcr-2018-en>.

⁷ 'How DAC Members Works with CSOs', OECD, 2018, https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Final_How_DAC_members_work_with_CSOs%20ENGLISH.pdf.

Şekil 4: Dış Yardım Kanalları

Küresel ölçekte insani yardım bağlamında yapılabilecek ikinci önemli tespit ise, eskiden sadece Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Sınır Tanımayan Doktorlar, Oxfam gibi Batılı büyük sivil toplum örgütlerinin etkin ve etkili olabildikleri bir alanda jeopolitik ve jeo-ekonomik değişimlerin de etkisiyle daha fazla sayıda “Batı-dışı” STK’nın etkisini artırdığı gözlemdir⁸. İnsani yardım kuruluşları, Batı orijinli bir olgu olması nedeniyle bütün bir 1980’ler, 1990’lar ve 2000’ler boyunca alan, Batı merkezli yardım kuruluşlarının hâkimiyetinde kalmıştır. Fakat 2000’li yılların başından itibaren Batı-dışı, özellikle Asyalı ve Orta Doğulu STK’lar da etkinliklerini artırmışlardır⁹.

İSTK’ların tarihsel gelişimi ile ilgili altının çizilmesi gereken bir başka nokta da, bu alanda faaliyet gösteren devlet dışı örgütlerin aynı zamanda Batılı ülkelerin oluşturduğu küresel Kuzeyi, küresel Güney’e bağlayan ve ilişkilerin yürütülmesi ve geliştirilmesinde önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmalarıdır¹⁰. Batı dışı insani yardım kuruluşları da özellikle Güney-Güney ilişkileri bağlamında önemli bir kaldıraç ve/veya çarpan etkisi rolü gösterecektir. Türkiye kökenli insani yardım kuruluşları da Türkiye ve TDP bağlamında benzer bir misyonu üstlenmektedirler. Örneğin Türkiye’nin Afrika’ya açılan bir kapısı olan Somali’de Türk yardım kuruluşlarının başarılı insani yardım faaliyetleri, Türkiye’nin genel Afrika açılımı için önemli bir yumuşak güç unsuru oluşturmaktadır. Yine bu türden STK’ların küresel ölçekte faaliyetleri, Türkiye’nin bir yükselen güç olarak küresel ve bölgesel görünürlüğünü

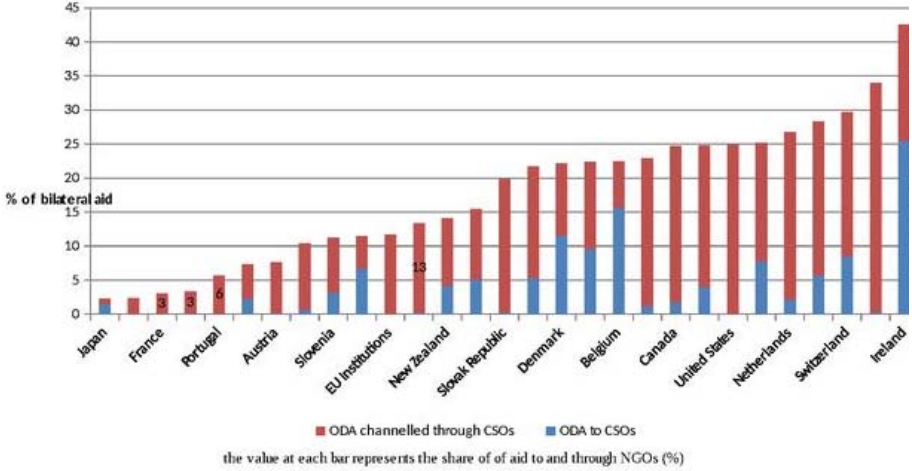
⁸ Kamal Malhotra, ‘NGOs without Aid: Beyond the Global Soup Kitchen’, *Third World Quarterly* 21, no. 4 (August 2000): 655–68, <https://doi.org/10.1080/713701062>.

⁹ Jonathan Benthall and Jérôme Bellion-Jourdan, *Charitable Crescent: Politics of Aid in the Muslim World* (IB Tauris, 2003).

¹⁰ Monika Krause, *The Good Project: Humanitarian Relief NGOs and the Fragmentation of Reason* (University of Chicago Press, 2014).

ve imajını artırmaktadır. Bu bağlamda bu türden İSTK'lara ilişkin çalışmalar TDP açısından son derece önemlidir.

Dünyada binlerce STK farklı saik ve nedenlerle bu türden kriz iç savaş gibi insani yardımın gerektiği ortamlarda çalışmaktadır. Buna ek olarak, dünyada dağıtılan insani yardımların oldukça önemli bir kısmı BM gibi çok uluslu örgütlenmeler eliyle yürütülmektedir ve bu örgütler ve İSTK'lar arasında ve yine devlet kurumları/yarı devlet kurumları ve STK'lar arasında hem finansman hem de sahada önemli bir koordinasyon ve iş birliği gerçekleşmektedir. Dolayısıyla küresel ölçekte söz konusu insani yardım olduğunda STK'lar oldukça önemlidirler. Yukarıdaki şekilde STK'ların diğer uluslararası kurumlar ve devletlerle birlikte bir yapı içerisinde hareket ettikleri gerçeğini resmetmektedir.

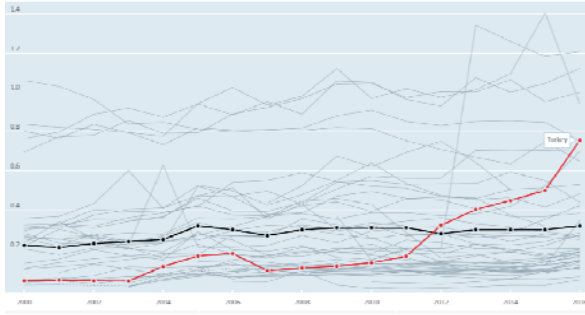
Şekil 5: STK'lar eliyle gerçekleştirilen yardım miktarı

Yukarıdaki grafikte ise OECD ülkelerinin bu türden yardımları STK'lar eliyle kullanma miktarları gösterilmektedir. Zamanla bu miktarlardaki artış dikkat çekicidir. Dolayısıyla STK'lar sadece kendi bağışçılarından topladıkları parayla değil aynı zamanda devletlerin ve uluslararası örgütlerin eliyle de dağıtılan fonları da kullanarak insani yardım faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Bu da STK'ların küresel dış yardım yapısı içerisindeki ağırlığını önemli ölçüde artıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Türkiye'nin Küresel Dış Yardım İçerisindeki Yeri

Devletler tıpkı ticaret yaparken karşılaştırmalı olarak üstün oldukları alanlara yoğunlaşmak eğilimindedirlerken, dış politika ile ilgili faaliyetlerinde de kendileri için bir takım öncelikli “niş” alan arayışı içinde olurlar. Niş alanlar özü itibariyle, bir dış politika açısından devletlerin mümkün olan her türlü (beşeri, ekonomik, finansal, diplomatik) kaynağını organize bir şekilde belirli bir alana yoğunlaştırarak, bir nevi diplomatik markalaşma yaptıkları bir alandır.¹¹

Şekil 6: Türkiye'nin NET ODA Yardımlarının OECD Ortalamasına Karşılaştırılması (GSYİH'ye Oranı Olarak)

Kaynak: OECD (2018), Net ODA (indicator). doi: 10.1787/33346549-en (Accessed on 23 February 2018)

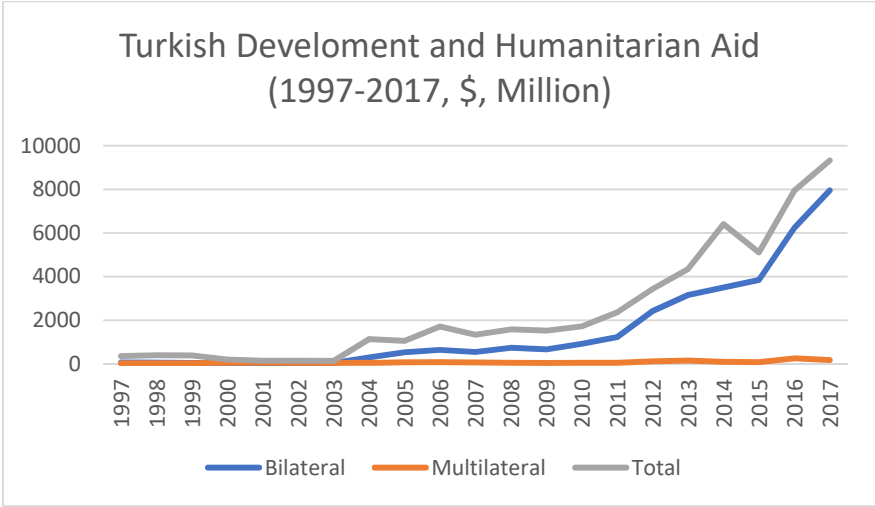
Son on yıllarda Türkiye, Kalkınma ve İnsani Yardımlar çerçevesinde önemli bir gelişme kaydetmiş ve bu alanı adeta kendisi için bir niş diplomasi alanına dönüştürmüştür.¹² Türkiye'nin son on yıllarda gösterdiği ekonomik kalkınmaya paralel olarak, yakın coğrafyasında yaşanan kriz ve çatışmalar sonucu ortaya çıkan insanlık trajedilerini önlemeye dönük katkısı da artmıştır. OECD verileri dikkate alındığında, Türkiye'nin GSYİH'ye oranı olarak sağladığı kalkınma/insani yardımları 2000-2016 yılları arasında önemli ölçüde artmış ve 2012'den bu yana da OECD ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiştir.

Benzer bir durum Türkiye açısından da söz konusudur. Türkiye'nin son yıllardaki siyasi istikrar ve ekonomik büyümesine paralel olarak dış yardımlar noktasındaki etkinliği artmış ve bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve

¹¹ Andrew F. Cooper, *Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War*, 1. Edition (New York, NY: Macmillan, 2016).

¹² Pınar Akpınar, 'Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy', *Turkish Studies* 14, no. 4 (December 2013): 735–57, <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.863448>; 'Global Humanitarian Review 2018'.

faaliyet alanları da önemli ölçüde genişlemiştir. Örneğin Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 2016 Faaliyet Raporu'na göre, Türkiye tarihinde ilk defa resmi kalkınma yardımlarının milli gelire oranında BM'nin %0,70'lik hedefini aşarak %0,76'lık bir orana ulaşmıştır. Toplam 7 milyon 943 bin \$'lık kalkınma yardımı rakamının 655 bin dolarlık kısmı ise sivil toplum örgütlerince gerçekleştirilmiştir¹³. Bu rakam, insani yardım alanında önemli konumda bulunan diğer ülkelerle kıyaslandığına küçük olmakla birlikte, Türkiye'nin şimdiye kadar ulaştığı en yüksek rakamı ifade etmesi ve uzunca bir süredir devam eden bir yükseliş trendini temsil etmesi bakımından önemlidir.

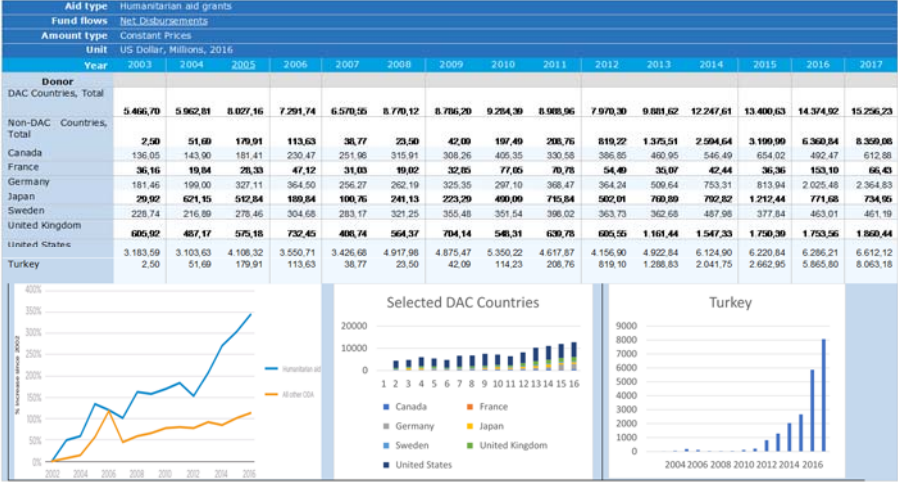
Şekil 7: Türkiye'nin İnsani Yardım Miktarı Artışı

Nicel artışın yanı sıra Türkiye; Afrika ve özellikle Somali'deki kalkınma ve insani yardım pratiği ile bu alanda önemli bir nitel katkı da yapmaktadır. Bugün artık Türk tipi kalkınma yardımları başlıklarıyla yazılar ortaya çıkmakta¹⁴ ve Türkiye'nin pratiği, alanda faaliyet gösteren geleneksel aktörlerden pozitif anlamda ayrılmaktadır. Bu da

¹³ 'Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016', Faaliyet Raporları (Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2016), <http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf>.

¹⁴ Akpınar, 'Turkey's Peacebuilding in Somalia'; Theodore Baird, 'The Geopolitics of Turkey's "Humanitarian Diplomacy" in Somalia: A Critique', *Review of African Political Economy* 43, no. 149 (2 July 2016): 470–77, <https://doi.org/10.1080/03056244.2015.1084913>.

insani yardımların TDP açısından önemli bir yumuşak güç unsuru ve TDP'nin önemli bir tamamlayıcısı olarak görülmesine neden olmuştur¹⁵.

Şekil 8: Türkiye'nin Diğer DAC Üyeleri İle Karşılaştırılması

Yukarıdaki veriden de görüleceği üzere, Türkiye özellikle son on yıllarda bu alanda önemli ölçüde ağırlığını artırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin sağlamış olduğu yardımların oldukça küçük bir kısmının, OECD verileri içerisinde yer alan çok taraflı kuruluşlar eliyle yapıldığı dikkate alınırsa (Türkiye yaptığı toplam yardımların sadece %2'lik bir kısmını bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir) Türkiye'nin bu alanda yaptığı toplam yardımların boyutlarının çok daha fazla olduğu söylenebilir¹⁶. Irak ve Suriye iç savaşı gibi Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşanan krizler ve çatışmalar, Arakan gibi uzak coğrafyalarla kurulan kültürel ve duygusal yakınlıklar ve Afrika'da yaşanan insanlık trajedilerine üretilen tepkiler, Türkiye'yi insani yardım alanında daha organize politikalar ve etkili pratikler geliştirmeye zorlamaktadır. Ayrıca son yıllarda; Afrika, Orta Doğu ve diğer Uzak Doğu ülkelerinin, Birleşmiş Milletler (BM) gibi kurumlardaki stratejik önemi, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik oylaması bağlamında yeniden keşfedilmiştir. Yine bu ülkelerin, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için önemli stratejik ortaklar oldukları, Türkiye'nin bir bölgesel güç olma iddiası çerçevesinde geliştirdiği politikaların bu ülkelerle kurulacak yakın

¹⁵ Brendon J. Cannon, 'Deconstructing Turkey's Efforts in Somalia', 2016, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2872980.

¹⁶ Hakan Mehmetcik, 'Making Sense of Turkey's Development Aid Policies: The Comparison of Turkish and Indian Development Aid Towards Africa', in *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey*, ed. Emel Parlar Dal, 1st ed. (Palgrave Macmillan, 2018), [//www.palgrave.com/de/book/9783319723648](http://www.palgrave.com/de/book/9783319723648).

ilişkiler ile mümkün olabileceği gerçeği, Türkiye'nin ekonomik ve insani yardım alanını bir stratejik öncelik olarak ele almasını gerektirmektedir. TDP açısından bu alanda en önemli kaldıraçlardan bir tanesini insani yardım faaliyeti yürüten sivil toplum örgütleri ve bu örgütlerin yürüttüğü faaliyetler oluşturmaktadır.

3. Bir Dış Yardım Aracı olarak Türk STK'ları

Yukarıda da işaret edildiği üzere günümüzde giderek artan oranda insani yardım İSTK'lar eliyle fonlanmakta ve dağıtılmaktadır. Sivil insani yardım kuruluşları bunları birkaç formda yapmaktadırlar. Örneğin özellikle büyük çaplı insani yardım kuruluşları devletlerin veya çok uluslu kuruluşların sağladığı kaynaklarla bu faaliyetleri yürütürler. Bu durumda sivil insani yardım örgütleri esasında bir nevi devletlerin insani yardımı taşeronlaştırdığı araçlara dönüşmektedir. Hatta çoğu durumda özellikle Batılı büyük yardım kuruluşları, kendi devletlerinden veya uluslararası örgütlerden fonladıkları birtakım insani yardım faaliyetlerinin sahada gerçekleştirilmesinde yerel sivil toplum kuruluşlarından faydalanmakta, yani kendilerine ihale edilen bir insani yardım faaliyetini bir başka devlet dışı aktöre yaptırmaktadırlar. Bu tipte sivil yardım kuruluşları için en önemli sorun, özellikle Batı'lı sivil yardım kuruluşlarının sıklıkla karşılaştıkları üzere, insani yardımı siyasallaştırdıkları ve belirli ülke ve grupların çıkarları için insani yardımı kullandıkları yargısı olmakta ve sivil yardım kuruluşlarının sahadaki etkinlikleri sınırlandırmaktadır¹⁷. İnsani yardım doğası gereği; dil, din ırk ve coğrafya ayırt edilmeksizin, salt insanların acılarını dindirme amacıyla ulaştırılması gereken bir yardım türüdür ve bu alanda faaliyet gösteren kurumların; insancılık, yansızlık, bağımsızlık ve tarafsızlık gibi asgari prensiplere riayet etmesi beklenir. Zira politik amaçlara alet edilen insani yardım faaliyetleri, çatışma bölgelerinde görev yapmakta olan insani yardım kuruluşlarının güvenilirliklerine de zarar vermekte, onların toplumun belirli kesimleri tarafından dış odaklar olarak algılanmalarına sebep olmaktadır. Fakat dünya da büyük yardım kuruluşları başta olmak üzere belirli politik, kültürel, finansal bağımlılıklarla hareket etmektedir. Türkiye'deki birçok yardım kuruluşu özellikle finansal açıdan kendi kapasiteleriyle belirli fon toplama ile ve kampanyalar yürüterek ve bağış toplayarak insani yardım ulaştırmaktadır. Hiç kuşkusuz modern teknolojinin getirdiği imkanlarla küçük çaplı da olsa bir sivil insani yardım kuruluşu son derece büyük çapta yardım faaliyetleri organize edebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu insani yardım olduğunda, devletlerin rolü giderek artan oranda azalırken, devlet dışı aktörlerin kapasiteleri ve rolleri artmaktadır. Türk insani yardım kuruluşlarının; finansal kaynakları, iş birlikleri, iş yapış usulleri, temel motivasyonları, bölgesel ve küresel paydaşları, TDP'na yaklaşımları, hükümet ve devlet organlarıyla ilişkileri gibi insani yardım faaliyetlerinin etki ve verimliliği

---

¹⁷ Francis Kofi Abiew, 'Humanitarian Action under Fire: Reflections on the Role of NGOs in Conflict and Post-Conflict Situations', *International Peacekeeping* 19, no. 2 (April 2012): 203-16, <https://doi.org/10.1080/13533312.2012.665698>.

açısından hayati önemdeki konular üzerine çalışmalar da bu bağlamda oldukça önemlidir.

İnsani yardım faaliyeti yürüten STK'lar diğer devlet dışı örgütlerden, yapı, finansman ve çalışma pratikleri bağlamında önemli ölçüde ayrılmaktadır. İnsani yardım, geniş bir gönüllü ağı oluşturularak ve bu ağı etkin bir şekilde kullanarak sahada yapılan bir iş olması bakımından önemli ve uzmanlık gerektiren bir iştir. Türkiye açısından da özellikle Soğuk Savaş'ın bitişi ve eski Sovyet bloğu üyesi Türki Cumhuriyetlerle kurulan ilişkilerin bir boyutu olarak başlayan, Bosna Savaşı'yla coğrafyası genişleyen, 1999 depremiyle iç örgütlenmeleri hızlanan ve daha sonrasına 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'deki iç politik değişikliklerle daha geniş tanınma ve hareket alanı kazanan insani yardım kuruluşlarının sayı ve etkinliklerinin artma trendi özellikle Orta Doğu ve Afrika'da yaşanan krizlerle hızlanmaya devam etmiştir. Günümüzde irili ufaklı onlarca Türk İSTK yüzlerce ülkede insani yardım faaliyeti götürmekte; eğitimden sağlığa, su kuyusu açmaktan barınaklar inşa etmeye, katarak ameliyatı yapmaktan yetim çocuklara bakmaya kadar çok çeşitli alanlarda ve kimi zaman devlet kurumlarıyla birlikte faaliyet göstermektedirler¹⁸.

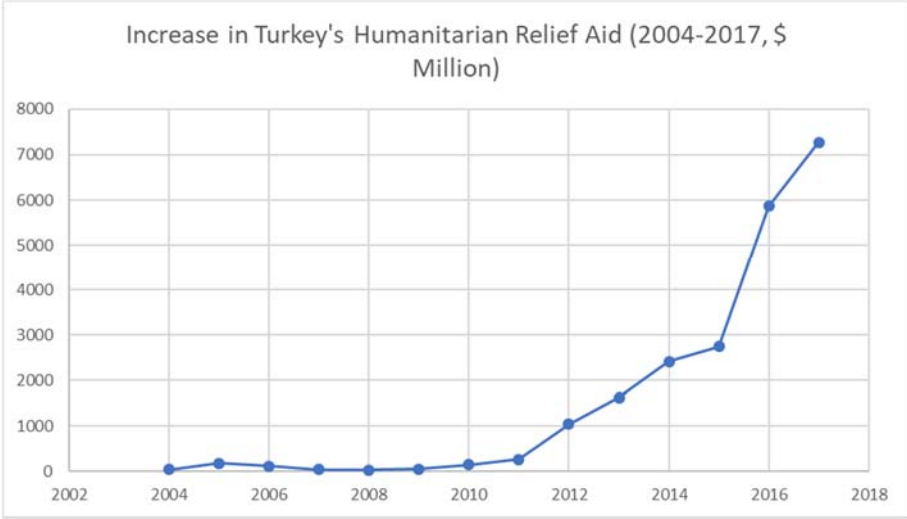
Türkiye özellikle son on yıllarda insani yardım ve kalkınma yardımları olarak adlandırabileceğimiz alana dış politikası bağlamında özel bir önem göstermektedir. Bu alan TDP için önemli bir "niş diplomasi" alanına dönüşmüş ve TDP'nin temel karakterini belirleyen ve TDP'nin kurucu unsurlarından bir tanesi haline gelmiş özel ve öncelikli bir alana dönüşmüştür. Son dönem TDP'nin özellikle Afrika gibi daha önce ihmal edilmiş fakat yakın dönemde öncelikler arasına girmiş olan coğrafyalarda etkisini artırmak için üzerine oturduğu 3 temel saç ayağı olduğu söylenebilir. Bunlardan bir tanesi Türk konsolosluk ve temsilcilikleri olmuştur. Türkiye son yıllarda ciddi sayıda yeni temsilcilikler açmış ve ülkenin temsiliyet coğrafyasını olabildiğince genişletmiştir. İkincisi, Türk Hava Yolları'nın bu yeni coğrafyalara düzenli uçuşlar gerçekleştirmesidir. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi ise Türk iş adamı ve müteahhidini de içermekle birlikte insani yardım faaliyeti götüren Türk Sivil toplumunun da katkısı olmuştur. Bu çerçevede Türk İSTK'ların akademik olarak çalışılması, TDP çalışmaları açısından bir öncelik ve zorunluluktur.

Fakat İSTK'ların akademik bir ölçekte çalışılması birtakım zorlukları da barındırmaktadır, zira bu türden STK'lar ve bunların rollerine ilişkin yapılacak akademik çalışmaların oldukça fazla sayıda etken ve örnekleme dikkate alması ve veriye ve ampirik analiz temellere dayalı saha çalışmaları gerektirmektedir. Küresel ölçekte insani yardımın genel durumuna baktığımızda bu alanda faaliyet gösteren insani yardım kuruluşlarının sayısının artmasına paralel olarak literatürde bu konuda artan çalışmalar görülmektedir. Bu çalışmalar genel olarak "özel insani yardım" (private aid) başlığında ele alınmakta ve farklı konu, zaman ve mekan sınırları

---

¹⁸ Aras, 'Medical Humanitarianism of Turkey's NGOS'.

çerçevesinde incelenmektedir¹⁹. Özellikle çok büyük insani yardım kurumlarının olduğu (daha büyük finansal imkânların olmasından dolayı) Batılı insani yardım kurumlarına ilişkin bu türden çalışmaların sayısı oldukça artmıştır.

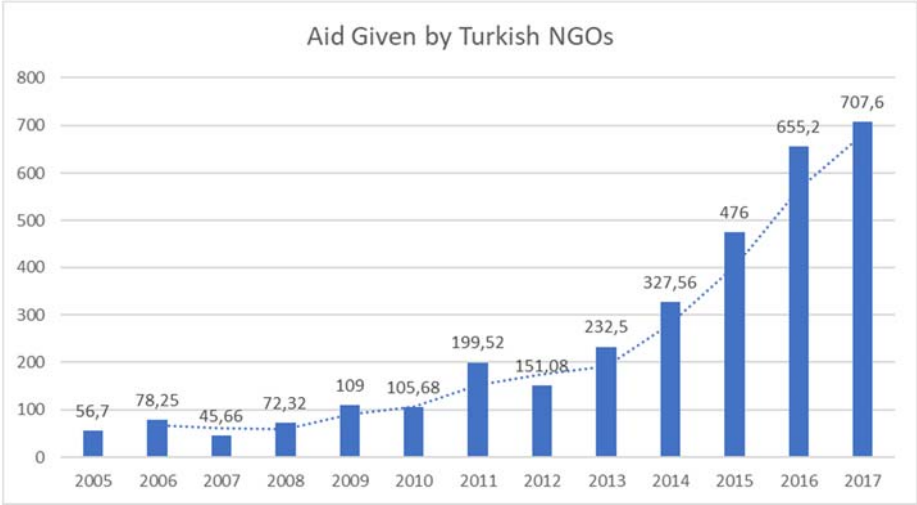

2016 yılı verileriyle, Türkiye ABD'nin ardından dünyada en fazla insani yardım yapan ülke konumundayken, milli gelirinden en fazla payı insani yardımlara ayıran ülke olarak da öne çıkmaktadır (Ergocun 2017). Bu bağlamda, Türkiye'nin kalkınma yardımları ve insani yardımlarına ilişkin ciddi çalışmalar var olmakla birlikte²⁰; konu Türkiye, Türk Dış Politikası ve Türkiye'deki insani yardım kuruluşları olduğunda, bu türden devlet dışı örgütleri sistemik bir şekilde inceleyen, bunların Türk Dış

¹⁹ Michael Edwards, 'International Development NGOS: Agents of Foreign Aid or Vehicles for International Cooperation?', *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 28, no. 1_suppl (December 1999): 25–37, <https://doi.org/10.1177/089976499773746410>; Büthe, Major, and Souza, 'The Politics of Private Foreign Aid'; Tim Büthe, 'Governance through Private Authority? Non-State Actors in World Politics', *Journal of International Affairs* 58, no. 1 (2004): 281–290; Krause, *The Good Project*; Malhotra, 'NGOs without Aid'.

²⁰ Reşat Bayer and E. Fuat Keyman, 'Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor?', *Globalizations* 9, no. 1 (1 February 2012): 73–90, <https://doi.org/10.1080/14747731.2012.627721>; Bruce Gilley, 'Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism', *Perceptions* 20, no. 1 (2015): 37; Cemalettin Hasimi, 'Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation', *Insight Turkey: Ankara* 16, no. 1 (Winter 2014): 127–45; Mehmet Ozkan, 'The Turkish Way of Doing Development Aid?: An Analysis from the Somali Laboratory', in *South-South Cooperation Beyond the Myths*, ed. Isaline Bergamaschi, Phoebe Moore, and Arlene B. Tickner (London: Palgrave Macmillan UK, 2017), 59–78, https://doi.org/10.1057/978-1-137-53969-4_3; Mehmet Ozkan, 'Turkey's Religious and Socio-Political Depth in Africa', *Emerging Powers in Africa, LSE IDEAS Special Report* 16 (2013): 45–50.

Politikasına katkılarını araştıran sınırlı sayıda akademik çalışma bulunmaktadır²¹. Bu kurumların kendilerinin yayımladığı raporlar, yarı-akademik çalışmalar dışında bu alan görece olarak oldukça az çalışılmış ve sistemik detaylı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Benzer bir şekilde bu İSTK'ların çalışıldığı bilimsel araştırma projeleri de TÜBİTAK proje veri tabanında ilgili anahtar kelimelerle yapılan taramalar sonucunda bulunamamıştır. YÖK ulusal tez kataloğu taramalarında da çoğunluğu insani yardım lojistiğiyle ilgili olmak üzere toplamda 22 kayıt bulunmuş ve bu kayıtların detaylı incelemesinde alanda sadece 1 adet yüksek lisans tezinin bu alanla doğrudan bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Özet olarak hem yabancı dillerde hem de Türkçe literatürde Türk İSTK'larıyla ilgili oldukça sınırlı sayıda çalışma yapılmış alan henüz sistematik olarak ve bütünlükçü bir çerçevede incelenmemiştir. Literatürdeki bu boşluğu gidermek amacıyla, bu çalışma ile öncelikle Türkiye merkezli olup Türkiye dışında faaliyette bulunan İSTK'lar tespit edilerek; bu kurumlar finansal yapılarına, büyüklüklerine ve faaliyet alanlarına göre sınıflandırılması hedeflenmektedir. Farklı kategorilerin oluşturulmuş olacağı bu aşamanın ardından, farklı kategori ve bölgelerdeki faaliyetlere ilişkin olarak; kurumlarla görüşmeler yapılacak ve gazete haberlerinden basılı ve görsel materyaller toplanması amaçlanmaktadır. Böylelikle bu konuyla ilgili bir veri seti oluşturulması sağlanmış olacaktır. Kurumların faaliyetlerinin TDP'na ne ölçüde etki ettiğinin

²¹ Nihat Çelik and Emre İşeri, 'Islamically Oriented Humanitarian NGOs in Turkey: AKP Foreign Policy Parallelism', *Turkish Studies* 17, no. 3 (2 July 2016): 429–48, <https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1204917>; Kerim Can Kavaklı, 'Domestic Politics and the Motives of Emerging Donors: Evidence from Turkish Foreign Aid', *Political Research Quarterly*, 2018, 1065912917750783; Aras, 'Medical Humanitarianism of Turkey's NGOS'; Aras and Akpınar, 'The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding'.

belirlenmesi amacını da içeren çalışma kapsamında, oluşturulmuş olan veri setleri; içerik, söylem ve faktör analizi yöntemleriyle incelenecektir.

4. Sonuç Olarak:

Son on yıllarda etkisi ve kapsamı giderek artan küreselleşme, devlet dışı aktörleri Uluslararası İlişkiler disiplininin gündemine yeniden getirmiştir. Bu bağlamda devlet dışı aktörler giderek artan bir şekilde Uluslararası İlişkiler ve diğer ilgili literatürde farklı açılardan çalışılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, herhangi bir dış politikanın; bu aktörlerin rolleri, ağırlıkları, etkileri bakımından incelenmesi dış politika yapım ve karar alma süreçleri açısından olduğu kadar akademik bir düzeyden de bir zorunluluk haline gelmektedir. Küresel düzeyde artan bu ilgiye ek olarak TDP'nın son on yıllarda geçirdiği dönüşüme paralel bir şekilde, TDP'sında da hem devlet dışı aktörlerin rolü ve etkinliği artmış, hem de devlet ve devlet dışı aktörlerin belirli politika alanlarında iş birliği ve koordinasyonu meselesi daha önemli bir hale gelmiştir. Yine, TDP'nın etkinliği ve etkisi açısından son on yıllarda insani diplomasi, kalkınma ve insani yardım önemli dış politika araçlarına dönüşürken, bu alanda faaliyet gösteren STK'lar önemli devlet dışı aktörler haline dönüşmüşlerdir. Fakat TDP özelinde bu türden devlet dışı aktörlerin özel olarak çalışıldığı, konu, bölge ve kapasite gibi kategoriler bağlamında sınıflandırıldığı, derinlemesine analiz edildiği, etkilerinin ölçüldüğü ve gelecek projeksiyonlarının yapıp doğrudan politik birtakım çıkarsamalara ulaşıldığı bir çalışma yapılmamıştır. Alandaki bu boşluğu tamamlamayı amaçlayan proje bu bağlamda, TDP için önemli devlet dışı aktörlerden İSTK'ların değişik boyutlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde incelendiği bir çalışmadır.

Kaynakça

Abiew, Francis Kofi. 'Humanitarian Action under Fire: Reflections on the Role of NGOs in Conflict and Post-Conflict Situations'. *International Peacekeeping* 19, no. 2 (April 2012): 203–16. <https://doi.org/10.1080/13533312.2012.665698>.

Akpinar, Pinar. 'Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy'. *Turkish Studies* 14, no. 4 (December 2013): 735–57. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.863448>.

Aras, Bülent. 'Medical Humanitarianism of Turkey's NGOS: A "Turkish Way?"' *Alternatives: Global, Local, Political*, 12 February 2018, 030437541875440. <https://doi.org/10.1177/0304375418754404>.

Aras, Bülent, and Pinar Akpinar. 'The Role of Humanitarian NGOs in Turkey's Peacebuilding'. *International Peacekeeping* 22, no. 3 (27 May 2015): 230–47. <https://doi.org/10.1080/13533312.2015.1033374>.

Baird, Theodore. 'The Geopolitics of Turkey's "Humanitarian Diplomacy" in Somalia: A Critique'. *Review of African Political Economy* 43, no. 149 (2 July 2016): 470–77. <https://doi.org/10.1080/03056244.2015.1084913>.

Barnett, Michael. *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Cornell University Press, 2011.

Bayer, Reşat, and E. Fuat Keyman. 'Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor?' *Globalizations* 9, no. 1 (1 February 2012): 73–90. <https://doi.org/10.1080/14747731.2012.627721>.

Benthall, Jonathan, and Jérôme Bellion-Jourdan. *Charitable Crescent: Politics of Aid in the Muslim World*. IB Tauris, 2003.

Büthe, Tim. 'Governance through Private Authority? Non-State Actors in World Politics'. *Journal of International Affairs* 58, no. 1 (2004): 281–290.

Büthe, Tim, Solomon Major, and André de Mello e Souza. 'The Politics of Private Foreign Aid: Humanitarian Principles, Economic Development Objectives, and Organizational Interests in NGO Private Aid Allocation'. *International Organization* 66, no. 04 (October 2012): 571–607. <https://doi.org/10.1017/S0020818312000252>.

Cannon, Brendon J. 'Deconstructing Turkey's Efforts in Somalia', 2016. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2872980.

Çelik, Nihat, and Emre İşeri. 'Islamically Oriented Humanitarian NGOs in Turkey: AKP Foreign Policy Parallelism'. *Turkish Studies* 17, no. 3 (2 July 2016): 429–48. <https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1204917>.

Cooper, Andrew F. *Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War*. 1. Edition. New York, NY: Macmillan, 2016.

Edwards, Michael. 'International Development NGOS: Agents of Foreign Aid or Vehicles for International Cooperation?' *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 28, no. 1_suppl (December 1999): 25–37. <https://doi.org/10.1177/089976499773746410>.

Development Initiatives. 'Event: Private Funding of Humanitarian Aid: Is This the Future?', 14 April 2014. <http://devinit.org/post/event-private-funding-humanitarian-aid-future/>.

Gilley, Bruce. 'Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism'. *Perceptions* 20, no. 1 (2015): 37.

'Global Humanitarian Review 2018'. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2018. <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2018.PDF>.

Hasimi, Cemalettin. 'Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation'. *Insight Turkey; Ankara* 16, no. 1 (Winter 2014): 127–45.

OECD. 'How DAC Members Works with CSOs', 2018. https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Final_How_DAC_members_work_with_CSOs%20ENGLISH.pdf.

Kavakli, Kerim Can. 'Domestic Politics and the Motives of Emerging Donors: Evidence from Turkish Foreign Aid'. *Political Research Quarterly*, 2018, 1065912917750783.

Krause, Monika. *The Good Project: Humanitarian Relief NGOs and the Fragmentation of Reason*. University of Chicago Press, 2014.

Malhotra, Kamal. 'NGOs without Aid: Beyond the Global Soup Kitchen'. *Third World Quarterly* 21, no. 4 (August 2000): 655–68. <https://doi.org/10.1080/713701062>.

Mehmetcik, Hakan. ‘Making Sense of Turkey’s Development Aid Policies: The Comparison of Turkish and Indian Development Aid Towards Africa’. In *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey*, edited by Emel Parlar Dal, 1st ed. Palgrave Macmillan, 2018. //www.palgrave.com/de/book/9783319723648.

OECD. *Development Co-Operation Report 2018: Joining Forces to Leave No One Behind*. 2018th ed. Development Co-Operation Report. OECD, 2018. <https://doi.org/10.1787/dcr-2018-en>.

Ozkan, Mehmet. ‘The Turkish Way of Doing Development Aid?: An Analysis from the Somali Laboratory’. In *South-South Cooperation Beyond the Myths*, edited by Isaline Bergamaschi, Phoebe Moore, and Arlene B. Tickner, 59–78. London: Palgrave Macmillan UK, 2017. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53969-4_3.

———. ‘Turkey’s Religious and Socio-Political Depth in Africa’. *Emerging Powers in Africa, LSE IDEAS Special Report* 16 (2013): 45–50.

‘Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016’. Faaliyet Raporları. Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2016. <http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf>.

Woods, Ngaire. ‘Whose Aid? Whose Influence? China, Emerging Donors and the Silent Revolution in Development Assistance’. *International Affairs* 84, no. 6 (November 2008): 1205–21. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00765.x>.

Egemenlik ve İnsancıl Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk

Dr. Arş. Gör. Burak GÜNEŞ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

1648 Vestfalya Barışı ile temellendirilen modern uluslararası devletler sistemi, 17'nci yüzyıl itibariyle, 'adalet' ve 'egemenlik' ikili kavram seti üzerine bina edilmiştir. Başka bir ifadeyle, aşkın olan ve 'egemenlik' kavrayışının da üzerinde konumlanan 'adalet' kavramı, sistemin ilk kuruluş yıllarında, 'egemenlik' kavrayışına yapılan vurguya eş değer bir vurgu ile anılmaktadır. Söz konusu 'adalet' kavramsallaştırması tek tek egemen devletler ile uluslararası sistem arasında aracı bir rol üstlenmiştir. Klasik yazarların bu konudaki yazıları, doğanın yasasına ya da Tanrı'nın buyruğuna aykırı insan yapımı yasaların olamayacağı anlayışı ile maluldür. Francisco de Vitoria'nın 'Yeni Dünya' olarak kabul edilen Amerika kıtasında yaşayan yerlilerin hukuksal statüsü ve bu kişilerle yapılacak savaşların meşruluğu üzerine verdiği dersler, modern uluslararası hukuk düşüncesinin hangi saiklerin üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Ne var ki, özellikle 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle 'adalet' kavrayışı -diğer birçokları gibi- 'egemenliğin' bir iz düşümü/gölge görüntüsü olarak yeniden kavramsallaştırıldı. Hukuki Pozitivizm olarak adlandırılan hukuki düşünce şekli, hukuk doktrininin her alanına hâkim olmaya başladı. Bir zamanlar tek tek devletler ile sistem arasında aracılık rolü üstlenen aşkın bir 'adalet' kavramsallaştırması ortadan kalkıyordu ancak sistem paradoksal olarak ayakta kalmaya devam ediyordu. Egemenliğin ve dolayısıyla rızanın başat olduğu bu sistemin en önemli sonucu muhtemel bir normlar hiyerarşisinin ortadan kalkması olmuştur. Bu sebeple uluslararası hukukta normatif sorun alanlarına yönelik normatif çözüm önerileri, Koskenniemi'nin betimlemesiyle ya 'inici' (insan hakları gibi aşkın ilkelere neşet eden) bir argüman çevresinde ya da 'çıkıcı' (devlet egemenliğini esas çıkış noktası alan) bir argümanla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. 'Inici' ve 'çıkıcı' argümanların aynı anda olması ve aynı derecede vurgulanabilmesi mümkün olmadığı için doktrin kendisini 'inici' ve 'çıkıcı' argümanlar arasında bir salınım halinde bulmuştur. Bunun açık anlamı, kural seçiminin rastgele yapılması ve her normun aynı derecede meşrulaştırıcı özelliğinin olmasıdır. Bu yüzden uluslararası hukuk çözümsüzlüğün hukuku olarak kodlanmaktadır.

Egemenlik ve insancıl müdahale kavramları da yukarıda belirtilen sarkacın iki yanında durmaktadır. Bu iki kavram arasında itme ve çekmeden kaynaklanan bir felç durumu söz konusudur. Bu felç durumu, egemenlik nosyonunun başat olduğu bir sistemde açmazı derinleştirmekte ve bu iki kavram arasında bir taraf seçimini imkânsız kılmaktadır. Söz konusu açmazın çözümü için ortaya atılan Koruma Sorumluluğu (R2P) doktrini, insancıl nedenlerle müdahaleyi 'egemenliğin' bir

sonucu olarak kodlayarak söz konusu açmazı çözmeye çalışmıştır. Ne var ki, bu haliyle doktrin devlet davranışlarının bir ‘apolojisi’ olmaktan kurtulamamaktadır. Sonuç olarak, yapısından dolayı son derece esnek olan uluslararası hukuk, taraflar arasındaki en küçük bir güç eşitsizliğinde güçlünden yana tavır almaktadır.

Bu çalışmada Eleştirel Hukuk Çalışmalarının –bilhassa Martti Koskenniemi’nin kavramlarına başvurularak, ‘egemenlik ve insancıl müdahale’ ikili karşıtlığı masaya yatırılacaktır. Devletlerin, ulusal çıkarlarının gerektirdiği konu ve zamanlarda, gerek egemenlik haklarına gerekse insancıl müdahaleye vurgu yapabildikleri görülmektedir. Hukukun bu esnekliği, özellikle güç eşitsizliğinin olduğu vakalarda, hukukun güçlünden yana tavır almasıyla sonuçlanmaktadır. Söz konusu sav ampirik olarak kimi askeri müdahalelerce de doğrulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Eleştirel Hukuk Çalışmaları, egemenlik, insancıl müdahale, güç

PANEL 4

10:45 - 12:30

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halil BEKTAŞ

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortadoğu'da Gelişme Dinamikleri

Dr. N. Neşe KEMİKSİZ, ANKA Enstitüsü

Geçiş Dönemi Adaleti ve 'Arap Baharı': Tunus Geçiş Dönemi Adaleti Programı Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Arş. Gör. Volkan ŞEYŞANE, Anadolu Üniversitesi

Değer ve Çıkar İlişkisi Bağlamında ABD Dış Politikasının Tahlihi: Ortadoğu Örneği

Dr. Arş. Gör. Özge YAVUZ, Karabük Üniversitesi

Bir Ötekileştirme Şekli Olarak Abjection: Hamas Örneği

Arş. Gör. Muharrem DOĞAN, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani BOZKURT, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Hizbullah'ın Değişen Güvenlik Söylemi ve Perspektifi: Suriye İç Savaşı'nın Getirdiği Dinamikler

Arş. Gör. Nail ELHAN, Hitit Üniversitesi

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortadoğu’da Gelişme Dinamikleri

Dr. N. Neşe KEMİKSİZ

ANKA Enstitüsü

1991’de Soğuk Savaşın sona ermesinin daha barışçı bir dünya yaratacağına ilişkin olumlu beklentiler yerini kısa sürede hayal kırıklığına terk etmiştir. ABD’nin tek hegemonik güç olarak uluslararası gelişmeleri belirlediği kısa bir dönemin ardından günümüzde; çok merkezli, çıkarlara göre farklılık gösteren esnek ittifaklara/gruplaşmalara dayalı ve öngörülemez yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığı gözlenmekte, küresel istikrarı tesis edecek yeni bir güç dengesi oluşuncaya dek bu geçiş döneminin devam edeceği tahmin edilmektedir. Bu durum, enerji kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle çıkar çatışmalarının merkezindeki Ortadoğu’ya giderek artan istikrarsızlık şeklinde yansımaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu’daki gelişmeleri üç dönem halinde ele almak mümkündür: 1991-2001 arasındaki dönem, ABD’nin ana hegemonik güç olmakla birlikte, tek yanlı politikalar yerine, uluslararası işbirliğine, uluslararası meşruiyete önem verdiği bir dönem olmuştur. Körfez Harekatı’nın, Birleşmiş Milletler (BM) kararı doğrultusunda uluslararası koalisyon oluşturularak gerçekleştirilmesi ve Ortadoğu Barış Konferansı’nın ilgili tüm tarafların katılımıyla ve kritik bölgesel sorunları da içerecek şekilde düzenlenmesi, bu anlayışın sonuçları olmuştur. ABD bu dönemde Irak ve İran’a yönelik çifte çevreleme politikasıyla, her iki ülkeye de yaptırımlar uygulama yoluna giderken, Suriye’yi yanına çekme çabasında olmuştur. Böylece Ortadoğu’daki radikal rejimler farklı yöntemlerle kontrol altına alınmış ve İsrail’in tanınmasını, güvenliğini sağlayacak kapsamlı bir barışın gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, İsrail’in “önce güvenlik” anlayışı barış sürecini tıkayacak, Irak’ta ise ayaklanma ve iç karışıklıklarla şekillenen istikrarsızlık döneme damgasını vuracaktır.

2001-2011 dönemini; 11 Eylül olaylarının yarattığı küresel iklimde George W. Bush Yönetimi’nin uluslararası işbirliği yerine, tek yanlı politikalarla uluslararası gelişmeleri yönlendirme girişimleri belirlemiştir. “Terörle küresel savaş” sloganının hakim olduğu bu dönem; Irak’ın BM kararına dayanmaksızın işgali, Filistin’de çatışmalar, terör eylemleri ve suikastler, Suriye ve İran’a yönelik sürdürülen baskılar, bölgede artan terör ve istikrarsızlıkla kendisini göstermiştir. İran’ın, Irak’ta ve bölgede artan etkisi, yeni gerginlikler yaratmıştır. Bush Yönetimi’nin bu dönemde gündeme getirdiği Büyük Ortadoğu Projesi, demokratikleşmeyi destekleme adı altında ABD’nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu’sunu biçimlendirme arayışını ortaya koymuştur.

2011’den sonraki dönemin en önemli özelliği, Rusya’nın etkili şekilde bölgeye girmiş olmasıdır. ABD’nin yanı sıra Avrupa’nın eski sömürgeci güçlerinin de “Arap halklarının özgürlük taleplerini desteklemek” için bölgeye “doluştugu” bir dönemde

Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak amacıyla Suriye'deki savaşa müdahil olması, Suriye'nin ve bölgenin geleceğinde belirleyici rol oynayacağına benzemektedir. Bu gelişmelerin odak noktasında ise İran'ın olacağı açıktır.

Geleneksel çatışma alanlarının yanı sıra, Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan çok boyutlu ve kompleks tehditler karşısında Ortadoğu'nun geleceği için iyimser olmak güç görünmektedir. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemin Ortadoğu'daki dinamiklere etkisinin, uluslararası ve bölgesel gelişmeler ışığında incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Ortadoğu, Suriye, ABD, Rusya

DEVELOPMENT DYNAMICS in the MIDDLE EAST in the POST-COLD WAR PERIOD

Positive expectations towards the ending of the Cold War in 1991 would form a more peaceful world gave way to disappointments in short period of time. After brief period, during which USA determined the international developments as a sole hegemonic power, it is observed nowadays that a new unpredictable world order has emerged, which depends on flexible alliances/groupings exhibiting polycentric characteristics and differences in line with the interests and it is estimated that this transitional period will continue until a new power balance is created, which will constitute the global stability. This is reflected as an instability increasing more and more in the Middle East, being in the center of the conflict of interests due to its energy sources and strategic location.

It is possible to discuss the developments in the Middle East in the Post-Cold War period in three main periods: the period between 1991-2001 is a period, in which not only USA became a hegemonic power, but also cared for the international cooperation and international legitimacy instead of unilateral policies. The Gulf War was launched by forming an international coalition in respect of the decision of the United Nations (UN) and the Middle East Peace Conference was held with the participation of all respective parties, and covering critical regional problems were the results of this perspective. USA endeavored to include Syria on its side, while applying sanctions on both Iraq and Iran by means of its dual containment policy for both countries in this period. Thus, radical regimes in the Middle East were taken under the control by way of various methods and it was aimed to realize the recognition of Israel and a comprehensive peace that would ensure its security. However, Israel's "security first" perspective blocked the peace process and the instability caused by riots and domestic disturbances in Iraq left its mark in the period.

The period between 2001-2011 was determined by the attempts of George W. Bush's Administration for steering the international developments with unilateral policies instead of the international cooperation in the global climate caused by September 11 events. The period, in which the slogan "Global fight against terrorism" dominated, stood out through the occupation of Iraq without depending on UN's decision, terrorist actions and assassinations, pressures on Syria and Iran, terrorism and instability in the region. Iran's increasing influence on Iraq and on the region gave rise to new tensions. Greater Middle East Project brought forward by Bush's Administration revealed USA's attempts for forming the Post-Cold War Middle East under the guise of supporting the democratization.

The most important characteristic of the period after 2011 was Russia's decision towards getting involved effectively in the region. Russia got involved in the war in Syria so as to protect its own interests in the Middle East and Eastern Mediterranean

in a period, in which not only USA but also old colonial powers of Europe "swarmed" in the region for the purpose of "supporting the freedom claims of Arabian folks" showed that Russia would play an important role in the future of Syria and region. It is obvious that Iran will be at the focal point of these developments.

It seems that it is very difficult to be optimistic about the future of the Middle East in the presence of both conventional conflict zones and multi-dimensional and complex threats emerged after the Cold War.

It is aimed in the study to examine influences of the Post-Cold War period on the dynamics in the Middle east in the light of international and regional developments.

Key Words: Cold War, Middle East, Syria, USA, Russia

GİRİŞ

Soğuk Savaşın bitmesiyle ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutuplu sistemin ortaya çıkması, ABD'ye dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Ortadoğu'da da gelişmeleri çıkarları doğrultusunda belirleme imkanını vermiştir. Soğuk Savaşın bitmekte olduğu bir sırada Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle meydana gelen Körfez Krizi, ABD'nin tek süper güç pozisyonunu ve Ortadoğu düzenini koruması bakımından önemli bir test olmuştur. ABD, Körfez'deki güç dengesini bozan, Batı'nın petrole güvenli erişimini ve İsrail ile Körfez monarşilerinin güvenliğini tehdit eden Irak'a karşı hızla harekete geçerek askeri hareketle bu ülkeyi Kuveyt'ten çıkarmış ve Batı çıkarlarının tehdit edilmesine izin vermeyeceğini göstermiştir. Körfez Savaşı sırasında Arap ülkelerinin de katıldığı geniş bir uluslararası koalisyon oluşturmayı başaran ABD, savaşın sona ermesinin uygun olduğunu değerlendirerek Ortadoğu'da kapsamlı bir barış gerçekleştirmeyi ve İsrail'e kalıcı güvenlik sağlamayı amaçlamıştır. Sovyetler Birliği'nin ABD ile işbirliğine açık bir tutum izlemesiyle, ilgili tüm tarafları ilk kez bir araya getiren Ortadoğu Barış Konferansı Ekim 1991'de Madrid'de toplanmış, ancak amaçlanan kapsamlı barışı gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi, 2000'e gelindiğinde İsrail-Filistin çatışmaları yeniden başlamıştır.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırılarının ABD dış politikasında yol açtığı köklü değişiklikler, 2003'te Irak'ın BM kararı olmaksızın işgal edilmesine neden olmuş, işgal sonrasındaki uygulamalar ise ABD'nin bölgesel ve küresel konumunu olumsuz etkilemiştir. ABD'nin demokratik reformlar öngören Büyük Ortadoğu Projesi müttefiklerinin tepkisini çektiği gibi, Filistin seçimlerini Hamas'ın kazanması, demokrasinin ABD karşıtı grupları güçlendirebileceğini göstermiştir. ABD, terörle global savaş perspektifinden yaklaştığı Filistin İntifadası'nda İsrail'in askeri operasyonlarına destek vermek, İran ve Suriye'ye yaptırımlar uygulamak, Lübnan'da İsrail-Hizbullah savaşına karşı çıkmamak suretiyle bölgedeki ABD/İsrail karşıtı güçlerin baskı altına alınmasına yönelik bir politika izlemiştir.

2010 sonunda demokrasi, adalet, özgürlük talepleriyle başlayarak tüm bölgeye yayılan Arap Baharı, ABD'yi demokrasi ile istikrar arasında tercih yapmaya zorladığında Batı yanlısı ülkelerde istikrarın korunmasına, Batı karşıtı ülkelerde ise demokratikleşme taleplerinin ve rejim muhaliflerinin desteklenmesine yönelik bir politika izlenmiştir. Arap Baharı Suriye'ye sıçradıktan sonra ABD'nin muhalefete destek vermekle birlikte daha ihtiyatlı bir yaklaşım benimsediği gözlenmiştir. Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)'nin ciddi bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkması, İŞİD'e yönelik mücadeleye öncelik verilmesi sonucunu doğurmuştur.

2015'te Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesi, gerek Suriye rejiminin geleceği gerek Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeler açısından dönüm noktası olmuştur. Rusya bölgedeki askeri mevcudiyetini güçlendirmiş, Suriye'de oyun kurucu güç olduğunu ortaya koymuştur. Küresel ve bölgesel nüfuz mücadelesinin iç içe geçtiği Suriye'de;

İran ve Hizbullah'ın rejimin yanında, Suudi Arabistan ve yerel müttefiklerinin rejimin karşısında yer aldığı, İsrail'in İran'ın etkinliğini ve Akdeniz'e ulaşmasını engellemek için savaşa fiilen katıldığı, Kürtlerin ABD tarafından IŞİD ile mücadelede stratejik ortak olarak tanımlandığı ve silahlandırıldığı, Rusya, Türkiye ve İran'ın işbirliği içinde davrandığı karmaşık bir tablo ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş'tan sonra yaşanan gelişmeler, Ortadoğu'da istikrarsızlığı arttırmış ve bölgenin yeni tehditlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. ABD'nin tek süper güç konumunun giderek erozyona uğradığı yeni bir sisteme doğru yol alınırken Ortadoğu'nun daha güvenli bir bölge olmasını beklemek için fazla bir neden bulunmamaktadır. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemin Ortadoğu'daki dinamiklere etkisinin, uluslararası ve bölgesel gelişmeler ışığında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede gelişmeler, 1991-2001, 2001-2011 ve 2011 sonrası olmak üzere üç dönem halinde ele alınmaktadır.

1. SOĞUK SAVAŞIN BİTMESİNİN ORTADOĞU'YA YANSIMALARI

1.1. 1991-2001 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 40 yıldan fazla bir süre uluslararası ilişkilerin çerçevesini çizen ABD ve Sovyetler Birliği liderliğindeki iki kutuplu sistemin 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermesi, ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Ortadoğu'da da bu yeni düzeni çıkarları doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamıştır. Soğuk Savaş sırasında ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasının üç temel esası; İsrail'in güvenlik ve refahını temin etmek, petrol kaynaklarına ulaşımı sağlama almak ve Sovyet emellerini sınırlamak şeklinde belirlenmişti¹. Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin ilk iki amacında değişiklik olmamış, Sovyet faktörünün yerini ise "statükoyu tehdit eden güçler" almıştır. Bu nedenle Irak'ın, Soğuk Savaş'ın son günlerinde Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi, statükoyu tehdit eden güçlere karşı ABD'nin tek süper güç pozisyonunu ve Ortadoğu düzenini koruması bakımından önemli bir test olmuştur. ABD'nin, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine hızla harekete geçerek askeri hareketle bu ülkeyi Kuveyt'ten çekilmeye zorlaması, Batı çıkarlarının tehdit edilmesine ve bölgedeki statükonun bozulmasına izin vermeyeceğini göstermiştir. Körfez'in güneyinde Suudi Arabistan'ın hakim güç olması, kuzeyde ise İran ile Irak'ın birbirini dengelemesi bölgede klasik olarak geçerli bir statükoydu, Irak'ın bunu bozarak Batı açısından Ortadoğu sisteminin temel dayanakları olan İsrail'in ve Körfez monarşilerinin güvenliğini tehlikeye atmasını önlemek için ABD'nin, Irak'ın askeri ve ekonomik

---

¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015), 567.

gücünü tahrip etmesi gerekiyordu². Irak'ın, Kuveyt'i işgal ederek dünya petrol rezervlerinin kendi kaynakları da dahil, % 20'sini kontrol altına alması, petrol üreten ülkelerin petrol politikasını ve petrol fiyatlarını belirleyecek duruma gelmesi ABD için ciddi bir tehditti³. Bu nedenle ABD'ye göre, yalnızca bölgesel güç dengesine değil, aynı zamanda tüm Soğuk Savaş sonrası düzenine karşı bir meydan okuma olan Kuveyt işgaline karşı Körfez Savaşı'nda kazanılan askeri zafer, dünyanın Soğuk Savaş sonrasındaki ilk sınavını geçmesi anlamına gelmekteydi⁴.

Irak, İran'daki İslam Devrimi'nden sonra bu ülke ile 1980-1988 arasında yaptığı savaş sırasında ABD dahil Batılı ülkeler ve İran'ın devrim ihraç faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Körfez monarşileri başta olmak üzere Arap ülkelerinin çoğu tarafından desteklenmişti ve Kuveyt'i işgali, İran ile savaşının yol açtığı ağır yıkımla doğrudan bağlantılıydı. Irak; Kuveyt'ın petrol kotalarına uymayarak, savaş sonrası acilen ihtiyaç duyduğu petrol gelirlerinin azalmasına yol açtığı, Irak ile arasındaki ihtilaflı petrol bölgesinden Irak'a ait petrolü çaldığı, savaş sırasında Irak'a verdiği borçların silinmesi ve Basra Körfezi'ne çıkışını daraltan adalarla ilgili taleplerini reddettiği gerekçesiyle Kuveyt'i eleştirmekteydi⁵. Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'e ilişkin hak iddiaları da iki ülke ilişkilerini etkileyen bir durumdur. Soğuk Savaşın bitmesi ve Amerikan-Sovyet ilişkilerinin değişen niteliği, Irak-Kuveyt bölgesel çatışmasını önleyememiştir. Zira, bölgesel çatışmalar süper güçler arasındaki ilişkilerden etkilenmekte ve bu ilişkileri de etkilemekle birlikte, süper güç ilişkileri kendine özgü dinamikleri olan bu çatışmaların tek başına nedenini oluşturmamaktadır⁶.

Sovyetler Birliği, Kriz sırasında müttefiki Irak'a karşı ABD ile yakın işbirliği gerçekleştirmiş, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınamış, Irak'a askeri teslimatları askıya almış, Kuveyt'ten çekilmesi için Irak'a ambargo uygulanmasını ve askeri yollara başvurulmasını öngören BM Güvenlik Konseyi kararlarını desteklemiş, savaşın ardından da BM denetimlerine uyması için Irak'a baskı uygulamıştır⁷. Esasen Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında 1980'li yılların sonundan itibaren değişiklik gözlenmeye başlamış, Libya, Suriye gibi radikal Arap ülkelerindeki Sovyet askeri uzmanlarının sayısının azaltılması, askeri yardımların kısıtlanması, Sovyet Yahudilerinin göçüne tedricen izin verilmesi, İsrail ile

---

² Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 54, no.3 (1999): 178.

³ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 527.

⁴ William G. Hyland, *Clinton's World. Remaking American Foreign Policy* (Westport: Praeger, 1999), 5.

⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Tarihi (1914-1990) Cilt II: 1980-1990* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991), 44-45.

⁶ Bassam Tibi, *Conflict and War in the Middle East: From Interstate War to New Security* (London: Palgrave MacMillan, 1998), 3.

⁷ Melvin Goodman, "Moscow and the Middle East in the 1990s," içinde *Riding the Tiger: The Middle East Challenge after the Cold War*, ed. Phebe Marr ve William Lewis (New York: Routledge, 2019).

diplomatik ilişkilerin kurulması için gizli temasların sürdürülmesi gibi uygulamalar söz konusu olmuştur⁸.

Sovyetler Birliği'nin işbirliğinin yanı sıra, Suriye gibi Batı karşıtı Arap ülkeleri de Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için ABD öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyonla katılmış ve ABD'nin Soğuk Savaş dengelerinin izin vermeyeceği böyle geniş bir uluslararası koalisyon oluşturmayı başarabilmesi, tek süper güç pozisyonunu teyit etmiştir.

Irak, savaş sırasında Arap ülkelerini yanına çekebilmek ve koalisyon üyeleri arasında ayrılık yaratmak amacıyla İsrail'i provoke ederek savaşı Arap-İsrail savaşına dönüştürmeyi denemiş, ancak başarılı olamamıştır. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, daha savaş başlamadan önce Ortadoğu için bir çözüm planı ortaya atarak, bölgedeki bütün anlaşmazlıkların BM Güvenlik Konseyi kararlarına göre çözülmesini, bu çerçevede İsrail'in işgal ettiği Filistin ve Arap topraklarından, Suriye'nin Lübnan'dan, Irak ve İran'ın birbirlerinin topraklarından ve Irak'ın da Kuveyt'ten, kronolojik olarak çekilmesini önermiştir⁹. Saddam Hüseyin'in Arap kamuoyunu etkilemek için ortaya attığı bu planın, ciddiyetten uzak olmakla birlikte, İsrail'in BM kararlarına uymama, uluslararası toplumun da İsrail'i buna zorlamama konusundaki tutumuna dikkat çekmeyi amaçladığı açıktır.

Körfez Savaşı, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması hedefiyle sınırlı tutulmuş, Saddam Yönetimi'nin devrilmesi amaçlanmamıştır. Daha doğrusu George Bush Yönetimi, bunu Irak halkının gerçekleştirmesi gerektiğini belirterek Irak halkına ayaklanma çağrısında bulunmuş, ancak Saddam Yönetimi'nin ayaklanmaları şiddetle bastırmasına karşı hiçbir şey yapmamış, ayaklanmaların Basra'da uzun vadeli bir güç dengesinin kurulmasında sıkıntı yaratacağını düşünmüştür¹⁰. Esasen bu dönemde ABD'nin uygun bir Batı yanlısı alternatif olmadan Saddam'ın devrilmesinin Irak'ın parçalanmasına, İran'ın Irak ve bölge üzerinde etkisini arttırmasına neden olacağı, bölge dengelerini değiştirebileceği ve istikrarsızlığı arttırabileceği görüşünde olduğu, bu çerçevede yaptırımlar, BM denetimleri ve askeri baskıyla Saddam'ı zayıflatıp kontrol altında tutmayı, böylece İran ile Irak arasındaki güç dengesini korumayı, aynı zamanda İran ve Irak'a yönelik baskı politikasını sürdürerek bölgeden İsrail'e yönelik tehdidi azaltmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Irak'a yönelik baskı politikasının bir unsuru olarak Irak'ın kuzeyi ile güneyinde başlatılan uçuşa yasak bölge uygulaması, özellikle Irak'ın kuzeyindeki uçuşa yasak bölgenin zamanla uluslararası güçler tarafından korunan fiilen bağımsız bir yapıya dönüşmesiyle Kürtlerin Ortadoğu sahnesine çıkması gibi önemli sonuçlar doğurmuştur.

---

⁸ Goodman, "Moscow and the Middle East."

⁹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Tarihi*, 50.

¹⁰ Peter Galbraith, *Irak'ın Sonu-Ulus Devletlerin Çöküşü mü?* çev. Mehmet Murat İnceayan (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 62-63.

Bush'u statüko yanlısı olmakla ve istikrarı tercih ederek Amerikan özgürlük ve demokrasi arzusunu göz ardı etmekle eleştiren Bill Clinton'ın¹¹ Başkan olmasından sonra da Bush Yönetimi'nin Irak'a yönelik politikası ana hatlarıyla sürdürülmüş, yeni bir unsur olarak 1993'te Irak ve İran'a karşı Çifte Çevreleme politikası başlatılmak suretiyle, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında uyguladığı Körfez'de İran ile Irak arasında güç dengesi sağlama politikası terk edilerek iki ülkenin de tecrit edilmesi amaçlanmıştır¹².

Clinton Yönetimi, 1998'de Irak'ın Kurtuluşu Yasası'nı kabul ederek Irak içinden bir ayaklanmayla rejim değişikliği görüşünü benimsemiş, ancak uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler bu politikanın uygulamaya konmasına izin vermemiştir¹³. Irak'a yönelik baskı politikası, askeri operasyonlar dahil sürdürülmüşse de, 2000'lere doğru Saddam Yönetimi'nin içeride ve dışarıda durumunu güçlendirmeye başladığı gözlenmiştir. Saddam Hüseyin, Irak'ta politik gücünü yeniden inşa etmiş ve Irak'a yönelik uluslararası cepheyi bölmeyi başarmıştır¹⁴. Irak ile petrol anlaşmaları imzalayan Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Rusya, Irak'a yönelik yaptırım ve denetimlerin kaldırılmasını isterken, yaptırımların Irak halkı üzerindeki olumsuz etkilerinin ortaya konması ve bölge ülkelerinden gelen eleştiriler, Irak konusundaki uluslararası ve bölgesel uzlaşmanın sona ermekte olduğunu göstermiştir¹⁵.

Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan koşullar, ABD'ye Arap-İsrail sorununu ele alma imkanını vermiştir. Arap-İsrail çatışması süper güç rekabeti sonunda ortaya çıkmamış, ancak Soğuk Savaşın en önemli mücadele alanlarından biri olmuş ve ABD'nin İsrail, Sovyetler Birliği'nin de Arap ülkelerinin yanında yer alması, çözüm için adım atılmasını önlemiştir. ABD ve Sovyetler Birliği için Soğuk Savaş sırasında birbirlerinin bölgesel nüfuzunu engelleme mücadelesi, Araplar ile İsrail arasında barışın sağlanmasından daha önemli görülmüştür¹⁶. Dolayısıyla Soğuk Savaşın bitmesiyle ABD, bölgenin en uzun süreli ve İsrail'in güvenliğini doğrudan etkileyen sorunu olan Arap-İsrail ve Filistin meselesinin çözümü için zamanın geldiğini düşünmüştür. 1987'de başlayan Birinci İntifada'nın İsrail'in Filistin topraklarını işgalini uluslararası toplumun yeniden gündemine getirmiş olması ve Körfez Krizi sırasında Saddam Hüseyin'in sorunu istismar etme girişimleri de, yeni bir barış

---

¹¹ Hyland, *Clinton's World*, 18.

¹² Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken," *Ortadoğu Etütleri* 1, no.1 (Temmuz 2009): 72.

¹³ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye," *TEPAV*, 2007, 13, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271232024r5640.Riskler_ve_Firsatlar_Kavsaginda_Irak_in_Gelec_egi_ve_Turkiye.pdf, (Erişim. 05.09.2019).

¹⁴ Peter L. Hahn, *Historical Dictionary of United States-Middle East Relations* (Maryland: Rowman and Littlefield Publishing, 2016), 7.

¹⁵ Altunışık, "Ortadoğu ve ABD," 74.

¹⁶ Rashid Khalidi, *Sowing Crisis. The Cold War and American Dominance in the Middle East* (Boston: Beacon Press, 2009).

girişiminin başlatılmasında etkili olmuştur. ABD, Irak'a karşı oluşturduğu uluslararası koalisyona katılımları nedeniyle Arap ülkelerinin İsrail ile barışın temini konusunda işbirliğine açık bir tutum izleyeceklerini, İsrail'in Sovyetler Birliği'nden Yahudi göçü nedeniyle maddi yardıma ihtiyaç duyduğunu, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Körfez Krizi sırasındaki Irak yanlısı tutumu nedeniyle Arap dünyasında yalnızlığa itildiğini ve Sovyetler Birliği'nin de sorunun çözümünü desteklediğini dikkate alarak, Körfez Savaşı'nın ardından Ortadoğu barışı için tüm ilgili tarafların yer alacağı uluslararası konferans önerisini gündeme getirmiştir. Ekim 1991'de Madrid'de başlayan Uluslararası Ortadoğu Barış Konferansı, İsrail ile Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinlilerin barış görüşmeleri için ilk kez bir araya gelmesini sağlamıştır¹⁷. Radikal Arap cephesinin ana unsurlarından biri olan Suriye'nin Konferansa katılımı özellikle önemli görülmüştür. Suriye'nin tutumu, sorunun diğer tarafları Lübnan ve Ürdün'ün de tutumlarını etkilemekte, Mısır'ın yaptığı gibi, İsrail ile ayrı barış anlaşması imzalamalarının önündeki önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Suriye'nin İran ile ilişkileri ise İsrail'in güvenliği için başlıca tehdit unsurunu oluşturmaktadır. Bu nedenle Suriye, Arap-İsrail barışının ve İsrail'in güvenliğinin sağlanmasında kilit ülke olarak değerlendirilmekte ve Suriye'nin barış sürecine dahil edilip İran'dan uzaklaştırılması önemli bir hedef teşkil etmektedir. Bu çerçevede ABD, öncelikle İsrail-Suriye görüşmelerinde ilerleme sağlanmasına önem vermiş, ancak 2000'e kadar aralıklarla devam eden müzakerelerden olumlu sonuç alınamamıştır.

Konferansla ikili sorunların yanı sıra, bölgesel sorunların da ele alınması öngörülmüş ve görüşmeler ikili ve çok taraflı olmak üzere iki kola ayrılarak yürütülmüştür. Bu çerçevede, İsrail ile Arap ülkeleri arasında ayrı ayrı barış görüşmeleri yapılması, ayrıca su, çevre, silahların denetimi, mülteciler ve ekonomik kalkınma gibi bölgesel sorunların müzakeresi amaçlanmıştır¹⁸. İsrail-Filistin kanalında uzun süre somut bir ilerleme kaydedilememiş, ancak taraflar arasında bir görüşme ortamının doğmuş olması ve İsrail hükümetinin değişmesi, İsrail ile FKÖ arasında gizli müzakerelere ve 1993'te Oslo Mutabakatı'nın sağlanmasına imkan vermiştir. İsrail-Suriye kanalına odaklanan ABD, Oslo görüşmelerini gerçekçi bulmayarak İsrail-FKÖ İlkeler Deklarasyonu üzerinde etkili olma fırsatını kaçırmışsa da, anlaşmayı desteklemiş ve imza törenine ev sahipliği yapmıştır¹⁹. Oslo Mutabakatı, Ürdün üzerindeki Filistin baskısının kalkmasını ve 1994'de Ürdün-İsrail barış anlaşmasının imzalanmasını da mümkün kılmıştır. İsrail ile FKÖ arasındaki mutabakat, 1994'de Gazze'de Filistin Otoritesi'nin kurulması gibi somut bir gelişmeye yol açmakla birlikte, imzalanan anlaşmalara tam olarak uyulmaması, İsrail'in kendi güvenliğini öne çıkaran, bağımsız devlet amaçlayan Filistinlilere sınırlı yetkilere sahip bir yerel yönetimden fazlasını vermeyi öngörmeyen tutumu, şiddet eylemlerinin yeniden başlamasına ve Eylül

---

¹⁷ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 548.

¹⁸ Antony Best vd., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 480.

¹⁹ Daniel C. Kurtzer vd., *The Peace Puzzle. America's Quest for Arab-Israeli Peace, 1989-2011* (Ithaca and London: Cornell University Press, 2013), 11.

2000’de İkinci İntifada’nın patlak vermesine neden olacaktır. Böylece 2000’li yıllara gelindiğinde ABD’nin Irak ve Ortadoğu barış süreci ile ilgili politikalarını sürdürmesi giderek güçleşecektir.

Öte yandan, 1993-2000 arasında ABD, Kenya, Tanzanya, Suudi Arabistan ve Yemen’de ABD çıkarlarını hedef alan eylemleriyle radikal İslamcı gruplar, Afganistan’daki Sovyet işgaline karşı ABD desteğiyle uzun süre savaştıktan sonra bu kez ABD’ye yönelik eylemlere başlayacak ve radikal İslamcı terör, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin karşı karşıya kalacağı en ciddi tehdit unsurlarından biri olacaktır.

1.2. 2001-2011 Dönemi

2001-2011 dönemi, El Kaide tarafından ABD’de gerçekleştirilen ve 3000’den fazla kişinin ölümüyle sonuçlanan 11 Eylül eylemlerinin ABD dış politikasında yarattığı köklü değişikliklerin Ortadoğu’da da Irak’tan başlayarak tüm bölgede etkisini gösterdiği bir dönem olmuştur. 2000’de ABD Başkanı seçilen George W. Bush (oğul Bush), selevi Clinton’ı savunma harcamalarını fazlasıyla kıstak ve ABD’yi tehlikeli şekilde zayıf bırakmakla ve ABD çıkarlarını savunmak için yeterince güç kullanma isteği göstermeyerek ABD’nin dünyadaki saygınlığını azaltmakla eleştirmekte, ABD askeri gücünün insani gerekçeler veya ulus inşası amacıyla değil, savaş kazanmak için ve gerekirse tek yanlı olarak kullanılması gerektiğini savunmaktaydı²⁰. 11 Eylül eylemlerinden sonra Bush ve neo-conlar olarak adlandırılan ekibi, ABD dış ve askeri politikasında yaptıkları değişikliklerle, ABD’nin saldırıya uğramayı beklemeden gerçekleştireceği ön alıcı saldırılarla kendisine yönelik olası tehditleri önlemesini öngören “önleyici savaş doktrinini” geliştirdiler²¹. Bush’un şahinler ve yeni muhafazakarlardan oluşan ekibine göre, realizm ve ondan kaynaklanan güç dengesi politikaları, büyük güç ittifakları, caydırıcılık ve çevreleme, ABD ile diğer devletler arasındaki güç dengesizliğiyle karakterize edilen tek kutuplu dünyada artık uygulanabilir değildi, dolayısıyla ABD ortaklıklar, ittifaklar ve kurallar tarafından sınırlanılmadan güç uygulayabilmeliydi²². ABD’nin terörizmle global savaş stratejisi çerçevesinde geliştirdiği bu doktrini uygulamaya koyarken “ya bizimlesiniz ya teröristlerle” şeklinde baskıcı bir yaklaşım sergilemesi, kendisi ile işbirliği yapmakta isteksizlik gösterebilecek ülkelere karşı bir gözdağı niteliği taşımaktaydı. Ancak, 2001’deki Afganistan hareketi sırasında sağlanan geniş uluslararası destek ve işbirliğine karşın, 2003’deki Irak hareketi ABD’nin bazı Avrupalı müttefiklerince dahi desteklenmemişti. ABD’nin, Afganistan’da El Kaide’yi barındıran Taliban yönetimini hedef alması meşru görülürken, Saddam Yönetimi’nin El Kaide’yi desteklediği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesiyle Irak’ı işgale girişmesi

---

²⁰ John W. Dietrich, *The George Bush Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary* (New York: Routledge, 2015).

²¹ Tom Barry, “How Things Have Changed,” *İçinde Power Trip. U.S. Unilateralism and Global Strategy after September 11*, ed. John Feffer (New York: Seven Stories Press, 2003), 35.

²² Barry, “How Things Have Changed,” 30.

uluslararası toplum tarafından ikna edici bulunmamış, ABD'nin gerçek amacının Irak'ın petrol kaynaklarını ele geçirmek olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Irak'ın işgali, yeni muhafazakarların 21.yüzyılı “yeni ABD yüzyılı” yapma ve ABD'nin dünya hegemonyasını sağlama amacında oldukları düşüncesini güçlendirmiştir. Bush Yönetimi'nin radikal İslamcı terörle mücadelesi, Soğuk Savaş'tan sonra dünyada temel çatışma ekseninin Batı ve İslam medeniyetleri arasındaki mücadele olacağını ileri süren Medeniyetler Çatışması tezinin de yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur²³. Soğuk Savaş döneminde Şer İmparatorluğu'na (Sovyetler Birliği) karşı yürütülen mücadelenin yerini şimdi Şer Ekseni olarak adlandırılan İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkeler ve İslamdan kaynaklandığı ileri sürülen uluslararası teröre karşı yürütülecek uzun soluklu mücadele almaktadır.

BM Güvenlik Konseyi kararına dayanmadan ve esas olarak Amerikan ve İngiliz güçleri tarafından gerçekleştirilen Irak işgali, işgal sonrasındaki Baas'dan arındırma politikaları, Ordu'nun ve güvenlik güçlerinin lağvedilmesi, Sünnilerin siyasetten dışlanması gibi uygulamalar ve kısa süre sonra başlayan direniş hareketleri nedeniyle ülkeyi istikrarsız bir sürece sokmuştur. Sünniler ile Şiiler arasındaki mezhep çatışmaları ve El Kaide'nin terör eylemleri ülkeyi kaosa sürüklemiş, İran'ın Iraklı Şiiler üzerindeki etkisi artmıştır. ABD, bu dönemde savaş sırasında olduğundan daha fazla sayıda asker kaybetmiş, Irak cezaevlerindeki işkence uygulamalarının basına yansması ABD'nin uluslararası prestijini de olumsuz etkilemiştir. ABD'nin Irak'ta durumu düzeltme girişimleri ancak 2007'den sonra, Baker-Hamilton Komisyonu'nun hazırladığı Irak Çalışma Raporu'nun da etkisiyle başlayacak, bu çerçevede Irak'a ek asker sevkiyatının yanı sıra, Sünni aşiretler ile işbirliği yapılarak El Kaide'ye karşı mücadelede başarı sağlanması mümkün olacak, radikal Şii grupların direnişi durdurması sağlanacak ve mezhep çatışmaları bir ölçüde azalacaktır. Bu durum, ABD'nin 2010'dan itibaren Irak'tan aşamalı olarak çekilmeye başlamasına imkan verecektir.

Bush, Irak'ta Saddam Yönetimi'ni devirmenin yanı sıra, bu ülkeye demokrasi ve özgürlük götürme iddiasındaydı ve Irak'ın tüm bölgedeki demokratik dönüşüm için örnek olacağı düşüncesiydi²⁴. ABD'nin, Ortadoğu'da stratejik çıkarlarını korumak adına otoriter yönetimleri desteklemesinin Ortadoğu halklarında ABD'ye yönelik tepkiyi arttırdığı ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını uzun vadede korumanın en iyi yolunun demokrasiyi desteklemek olduğu düşüncesiyle Bush, Haziran 2004'de G-8 Zirvesi'nde Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi ya da yaygın adıyla Büyük Ortadoğu Projesi'ni ortaya atmıştır. Ortadoğu ülkelerinde reformlar yapılması, insan haklarının ve kadınların toplumsal hayattaki rollerinin iyileştirilmesi, sivil

---

²³ Nuri Yeşilyurt, “Medeniyetler Çatışması Tezi ve Medeniyetler İttifakı Girişimi,” içinde *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, ed. Baskın Oran (Ankara: İletişim Yayınları, 2013), 15.

²⁴ Fawez A. Gerges, *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?* (New York: St. Martin's Press, 2012), 5.

toplumun güçlendirilmesi gibi hususları içeren Büyük Ortadoğu Projesi²⁵, bölgede otoriter rejimlere ve ABD'ye yönelen tepkinin demokratik kanallara yönlendirilerek ABD'nin doğrudan hedef alınmasını önlemeyi amaçlamaktaydı²⁶. Büyük Ortadoğu Projesi, projeyi rejimleri için tehdit olarak gören Batı yanlısı otoriter yönetimlerin tepkisini çekmiş ve bazı göstermelik tedbirler dışında uygulama alanı bulmamıştır. Bush Yönetimi de Hamas'ın kazandığı 2006 Filistin seçimlerinden sonra bölgede demokrasiyi ilerletme coşkunu kaybetmiştir²⁷. Bush'un Irak'a özgürlük ve demokrasi götürme misyonu sadece şekli kurumların oluşturulmasıyla sınırlı kalmıştır. Esasen bir anayasa yazmak, siyasi partiler kurmak ve “özgür ve adil” seçimler yapmak, liberal normlar toplumda benimsenmediği sürece liberal bir düzen üretmediği gibi, bu normların insansız hava araçlarıyla, özel kuvvetlerle ya da diğer şiddet araçlarıyla dışarıdan enjekte edilemeyeceği de açıktır²⁸.

Bush göreve geldiğinde İkinci İntifada, Filistinlilerin intihar saldırıları dahil, terör eylemleri ve İsrail'in misillemeleriyle bir şiddet sarmalına girmiş, barışın gerçekleşebileceğine dair beklentiler azalmıştı. 11 Eylül olaylarından sonra İsrail'in, bölgedeki çatışmanın başlıca nedeninin Filistin topraklarını işgali değil, terörizm olduğu iddiası, Filistinlilerle mücadeleyi ABD'nin terörle global savaşının uzantısı olarak resmetmesi, Bush Yönetimi'nin İsrail-Filistin barış görüşmelerine sıcak bakmamasına²⁹ ve İsrail'i İntifada'yı sonlandırmak için askeri yollara başvurmakta serbest bırakmasına yol açmıştır. Filistin lideri Yaser Arafat'ın neredeye ölümüne kadar Ramallah'taki karargahında tecrit edilmiş olarak İsrail bombalarına maruz kalması, Hamas liderlerine art arda suikastler düzenlenmesi, İsrail'in terörle mücadelesinin gereği olarak görülmüştür. Filistin-İsrail sorununa angaje olmadan önce Bush Yönetimi, Filistin'de reform yapılması dahil, diğer bölgesel meselelere ağırlık vermiştir³⁰. 2003'te gündeme getirilen kapsamlı ve aşamalı barış planı niteliğindeki Yol Haritası'nın ilk aşaması Filistin'de reformlar yapılmasını, seçimlerin gerçekleştirilmesini ve terör eylemlerinin durdurulmasını öngörmekteydi. İsrail ile Filistin, Lübnan ve Suriye arasında barış yapılmasını hedefleyen Yol Haritası'nın son aşamasında nihai sınırlarıyla bağımsız bir Filistin devletinin kurulması amaçlanmaktaydı³¹. Yol Haritası'nın uygulamaya konması için 2007'deki Annapolis Konferansı'na kadar bir adım atılmamış, Konferans'tan İsrail-Filistin doğrudan görüşmelerinin başlatılması dışında somut bir netice çıkmamıştır. Filistin'deki reform düzenlemelerinin uzantısı olarak ABD'nin yapılmasında ısrarcı olduğu seçimlerin Hamas'ın çoğunluğu kazanmasıyla sonuçlanması üzerine ABD,

---

²⁵ İlhan Uzgel, “Büyük Ortadoğu Projesi,” içinde *Türk Dış Politikası*, 267.

²⁶ Baskın Oran, “Uluslararası Ortam ve Dinamikler,” içinde *Türk Dış Politikası*, 31.

²⁷ Gerges, *Obama and the Middle East*, 6.

²⁸ Stephen M. Walt, “The Collapse of the Liberal World Order,” *Foreign Policy*, June 26, 2016, <http://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexit-donald-trump/>

²⁹ Gerges, *Obama and the Middle East*, 20.

³⁰ Kurtzer, *The Peace Puzzle*, 12.

³¹ Tayyar Arı, “Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?” *Akademik Ortadoğu* 2, no.1 (2007): 28.

Hamas Hükümeti'ni tanımamış, Filistin Yönetimi'ne yardımları durdurmuştur. ABD, Filistin Ulusal Otoritesi Başkanı Mahmud Abbas'ın Hamas Hükümeti'ni feshetmesinden sonra Filistinliler arasında başlayan iç savaşın ve Hamas'ın Gazze'de kontrolü ele geçirmesinin ardından Gazze'ye düzenlenen ve çok sayıda sivilin öldüğü İsrail operasyonlarını da desteklemiştir.

Bush Yönetimi, İsrail'i terörle mücadelesinde destekler ve İsrail-Filistin sorununa ilişkin herhangi bir girişimde bulunmazken, bölgedeki ABD/İsrail karşıtı güçlere karşı sert bir politika izlemiş, 2002'de nükleer faaliyetlerinden dolayı İran'a, 2004'de teröre desteğinden dolayı Suriye'ye yaptırım uygulamaya başlamış, 2005'te Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan Suriye'yi askeri güçlerini Lübnan'dan çekmeye zorlamış, 2006'da İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'a düzenlediği operasyonu -34 Gün Savaşı- desteklemiştir.

Bush dönemindeki uygulamalar, ABD'nin İslam ülkelerindeki imajını ciddi ölçüde zedelemiş, ayrıca Amerikan kamuoyunda ABD'nin Ortadoğu'daki rolünün azaltılması yönündeki eğilimin güçlenmesine neden olmuştur. Amerikan hegemonyasını güçlendirmeyi amaçlayan savaşlar, ironik olarak ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun azalmasına yol açmış, tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişi hızlandırmış, diğer bölgesel ve uluslararası güçlerin hırslarını uyandırmıştır³².

Bush, 2008'de Başkan seçilen Barack Obama'ya yüz binlerce Iraklı'nın öldüğü, yerlerinden edildiği, kaos içinde, alt yapısı çökmüş ve fakirleşmiş bir Irak³³ ile bölgede ve dünyada hızla yükselen bir Amerikan düşmanlığını miras bırakmıştır. Bu nedenle, Obama göreve başladığında ABD'nin Müslüman ülkelerdeki imajını düzeltmeye, Afganistan ve Irak'tan Amerikan askerlerini tedricen çekmeye öncelik vermiştir. Obama, diğer ülkelere Amerikan değerlerini empoze etmeye çalışmayacağını ifade ederek, ABD'nin Ortadoğu'da istikrarı demokrasiye tercih eden realist yaklaşımına yeniden dönmüştür. Dolayısıyla 2010 sonlarında Arap baharı başladığında Obama, ABD'nin demokrasi ve seçimlere desteği gibi politik idealleri ile Arap monarşileriyle stratejik ortaklık ve radikal grupları bastırmak için otoriter yönetimlere dayanma gibi güvenlik çıkarlarını dengelemeye çalışmıştır³⁴.

1.3. 2011 Sonrası Dönem

2010 sonlarında Tunus'tan başlayarak tüm bölgeye yayılan ve demokrasi, adalet, özgürlük talepleriyle gündeme gelen halk hareketleri, Ortadoğu'nun yakın tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Arap baharı olarak adlandırılan bu süreç, farklı gündemlere sahip ülke ve grupların çıkar çatışmaları nedeniyle bir süre sonra ivmesini

---

³² Gerges, *Obama and the Middle East*, 6-7.

³³ Oran, "Uluslararası Ortam ve Dinamikler," 26.

³⁴ Hahn, *Historical Dictionary*, 11.

kaybetmiştir. Batılı ülkeler, Batı yanlısı rejimlerin süreçten “en az zararlı” çıkmasına çaba gösterirken, Batı karşıtı rejimlerin devrilmesi ya da iç kargaşaya sürüklenmesi için bizzat veya destekledikleri gruplar aracılığıyla müdahalede bulunmuşlardır.

Bu çerçevede Obama Yönetimi; Tunus, Libya ve Yemen’de rejim muhaliflerini desteklerken, Batı yanlısı Körfez monarşilerindeki demokratik talepler karşısında sessiz kalmış, Mısır’da Mübarek Yönetimi’nin iktidarı kontrollü şekilde orduya devretmesini sağlamaya çalışmış, Müslüman Kardeşler Örgütü’nün seçimlerdeki başarısını kabul etmiş görünse de seçilmiş cumhurbaşkanına yönelik askeri darbeye karşı çıkmamıştır. Suriye’de 2012’den sonra yoğunlaşan ve giderek iç savaşa dönüşen olaylar karşısında ise Beşar Esad Yönetimi’nin devrilmesine destek vermekle birlikte, muhalefetin dağınkılığı, iç savaşın Irak’a sıçraması endişesi ve Esad karşıtı ülkelerin farklı gündemleri, Obama’yı rejim karşıtlarına tam destek vermekten kaçınmaya yöneltmiştir. IŞİD’in 2013’ten itibaren Suriye iç savaşına katılması, Suriye ve Irak’ta fiili hakimiyet alanları tesis etmeye başlaması ve Haziran 2014’de Irak’ın ikinci büyük kenti Musul’u kontrol altına alması üzerine Obama Yönetimi, Irak’a yeniden asker göndermiş, ayrıca Suriye ve Irak’ta IŞİD’e karşı uluslararası koalisyon oluşturulmasına öncülük ederek, Birleşik Ortak Görev Gücü-Doğal Kararlılık Harekatı’nın başlatılmasını sağlamıştır. Uluslararası koalisyonun IŞİD’e karşı harekete geçmesi, koalisyon üyesi ülkeleri yeni tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır. 2015’te Paris’te, 2016’da Brüksel’de gerçekleştirilen terör eylemleri çok sayıda sivilin ölmesine neden olmuş, Avrupa ülkelerinde doğup büyümüş cihatçılar ile ilgili endişelere yol açmıştır. Terör eylemleri ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu’dan Avrupa’ya yönelen düzensiz göç hareketleri, Avrupa’da Müslüman düşmanlığını arttıran bir etki yaratmıştır. Yoğun göç karşısında alınacak tedbirler Avrupa ülkeleri arasında anlaşmazlıkları kışkırtmış, mülteci akını ciddi bir insanlık dramına dönüşmüştür. IŞİD tehdidi, Esad Yönetimi’ni devirme amacını geri plana itmiş, IŞİD’in Avrupalılar için Esad’dan daha fazla tehdit oluşturduğu düşüncesini ve Esad Yönetimi ile işbirliği arayışlarını gündeme getirmiştir³⁵.

Eylül 2015’te Rusya’nın Suriye savaşına müdahil olması, Suriye’de dengeyi rejim lehine çeviren kritik bir gelişme olmuştur. Rusya bölgedeki tek müttefiki Suriye’de rejimin devrilmesine izin vermeyeceğini göstererek Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını korumaya kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Rusya’nın, Irak işgalinden sonra hızla yükselen petrol fiyatları ve Ortadoğu’daki istikrarsızlık nedeniyle alternatif petrol ve doğalgaz tedarikçisi olarak artan önemi ve gelirleri, Rus dış politikasındaki kendine güven eksikliğini büyük ölçüde gidermişti³⁶. Rusya, 2000’li yıllara kadar iç problemlerinin çözümü ile ilgilenmek zorunda kaldıktan sonra ekonomisindeki güçlenmeye paralel olarak öncelikle yakın çevresi ve Ortadoğu’da yeniden etkili olmaya başlamış, bu çerçevede Ortadoğu’daki Amerikan karşıtlığından

---

³⁵ Mahmood Monshipouri, *Middle East Politics: Changing Dynamics* (New York: Routledge, 2019).

³⁶ Robert Legvold, “Introduction,” içinde *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*, ed. Robert Legvold (New York: Columbia University Press, 2007), 10.

da yararlanmıştır³⁷. 2008’de Gürcistan’a askeri müdahalede bulunarak Gürcistan Yönetimi’ni destekleyen ABD’ye sert bir mesaj veren Rusya’nın 2014’de Kırım’ı ilhak etmesi ise büyük bir stratejik şok yaratmış ve Rusya’nın uzun süre kenarda kaldıktan sonra yeni global oyuna merkezi aktör olarak geri dönüşü şeklinde yorumlanmıştır³⁸. Rusya’nın 2015’teki Suriye hamlesi de Soğuk Savaşın bitmesinden itibaren Ortadoğu’da tek süper güç olan ABD’ye karşı ciddi bir meydan okuma olarak görülmüştür. Bununla birlikte, Obama Yönetimi’nin rejimin devrilmesi halinde ortaya çıkacak belirsizlikten ve İsrail’in güvenliğinden duyduğu endişe nedeniyle Rusya ile temasa geçtiği ve bu ülkenin Suriye’ye askeri müdahalesine karşı çıkmadığına dair bilgiler³⁹, ABD’nin Suriye’de Rusya’nın rolünü kabul ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rusya Suriye’de ABD ile karşı karşıya gelmemeye çalışmış, IŞİD’e karşı mücadelede işbirliği göstermiş ve bölgede Suriye üzerinden devam eden küresel nüfuz mücadelesinin önemli bir unsuru olmuştur. Rusya’nın askeri ve siyasi desteği, İran ve Hizbullah’ın askeri desteğiyle birlikte Suriye rejimini muhaliflere karşı güçlendirmiş, bölgesel nüfuz mücadelesinde de İran-Suriye-Hizbullah eksenine, Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)-İsrail eksenine karşı avantaj sağlamıştır.

Rusya, Suriye’de Batı yanlısı bir rejim kurulmasını Ortadoğu’daki varlığına tehdit olarak değerlendirmesinin yanı sıra karışıklıkların İran’a ve hatta arka bahçesi olarak nitelendirilen Kafkaslar ve Orta Asya’ya yayılma ihtimalini dikkate alarak Libya’daki hatasını tekrarlamamış ve Suriye rejiminin devrilmesine yol açabilecek girişimlere izin vermemiştir⁴⁰.

Rusya, Suriye rejimine desteğine karşılık bu ülkede elde ettiği deniz ve hava üsleri vasıtasıyla Akdeniz havzasında güvenliğini pekiştirmiş, Akdeniz’deki petrol-doğalgaz rekabetine, Rus donanmasının eşliğinde dahil olmuştur⁴¹. Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaz kaynakları, Avrupa’nın Rusya’ya bağımlılığının azaltılması beklentisi yaratmışken, Rusya söz konusu kaynakların Avrupa’ya naklini amaçlayan projelerin kendisi olmadan gerçekleştirilmesini önleme girişimlerinde bulunmuş, ayrıca Irak ve İran’dan gelecek petrol boru hatlarının çıkış noktası olan Suriye’de hakimiyet tesis etmek suretiyle Suudi Arabistan ve Katar’ın Avrupa piyasasına erişimini engellemiştir⁴². Kısacası Rusya, Suriye’ye müdahalesi sayesinde bölgedeki askeri gücünü arttırmasının yanı sıra enerji alanında da hem kendisini dışlayabilecek

---

³⁷ Mesut Çaşın, “Suriye Bağlamında Rusya’nın Akdeniz Politikası: Ortadoğu’da Vekalet Savaşları ve Satranç Tahtası,” içinde *Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi -Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü-* ed. Tayyar Arı ve Kader Özlem (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), 8.

³⁸ Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder* (Washington: Brookings Institution Press, 2015).

³⁹ Oğuz Çelikkol, “Suriye, Ortadoğu ve Obama, Trump Yönetimleri,” *Hürriyet*, 31 Mayıs 2019, hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/-suriye-ortadogu-ve-obama-trump-yonetimleri-41231387.

⁴⁰ Çaşın, “Suriye Bağlamında Rusya’nın Akdeniz Politikası,” 15.

⁴¹ Çaşın, “Suriye Bağlamında Rusya’nın Akdeniz Politikası,” 16, 20.

⁴² Çaşın, “Suriye Bağlamında Rusya’nın Akdeniz Politikası,” 20-22.

projeleri önleme hem de bu projelerde yer alma imkanını elde etmiştir. Bu durumun, Rusya'ya küresel oyuncu olarak da avantaj sağlayacağı açıktır.

Obama, Rusya'nın stratejik hamlelerine yeterli cevabı vermemek ve kararlı bir liderlik gösterememekle eleştirilmiş, ayrıca 2015'te İran ile P5+1 (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya) arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın imzalanmasını sağlayarak İran'ın konumunu güçlendirdiği eleştirilerine maruz kalmıştır. Obama'nın anlaşmanın imzalanmasındaki rolü ve Ortadoğu'ya daha az angaje olma politikası, bölgedeki geleneksel müttefiklerine ABD dış politikasının farklı bir yola girdiğini gösteren bir mesaj niteliğinde görülmüş ve olası ABD-İran yakınlaşmasının İran'ın bölgedeki etkisini arttıracaklarını düşünen Suudi Arabistan, BAE ve İsrail'i rahatsız etmiştir⁴³. 2003'teki Irak işgalinden itibaren İran'ın bölgesel nüfuzunun arttığı endişesini taşıyan Suudi Arabistan ile İran arasında Irak, Lübnan, Filistin, Yemen ve Suriye alanlarında süren güç mücadelesinde kırılma noktası olarak değerlendirilen bu gelişme, İran'a karşı Suudi Arabistan ile İsrail arasında zımnî bir işbirliğine de yol açmıştır.

Diğer yandan, Arap baharının devam ettiği bir sırada Obama'nın Yol Haritası çerçevesinde İsrail-Filistin müzakerelerini canlandırma ve bu amaçla İsrail'in yerleşim faaliyetlerini dondurmasını sağlama girişimleri İsrail'in tepkisine neden olmuştur. Obama'ya; 2007-2009 arasında sağlanan ilerlemeyi konsolide etmeden Irak'tan hızla çekildiği, Arap ülkelerine politik ve ekonomik reformlar için baskı yapmayı durdurduğu, bölgede iç savaşların patlak vermesine ve kontrolsüz şekilde yayılmasına izin verdiği şeklinde eleştiriler de yöneltilmiştir⁴⁴.

2017'de “önce Amerika” sloganıyla göreve gelen Başkan Donald Trump, sorunlara iş adamı zihniyetiyle yaklaşımı, popülizmi, küreselleşme karşıtlığı, Avrupa Birliği ve ÇHC'ye ticaret savaşları açması ve yerleşik Amerikan dış politika kurallarını fazla önemsemeyen kişiliğiyle dikkati çekmiştir. Trump, İran'a karşı sert bir tutum izlenmesi, Irak ve Suriye'de IŞİD ile mücadelenin yoğunlaştırılarak devam etmesi, İsrail'e Filistinliler ile ilişkilerinde hareket özgürlüğü tanınması, bölgede istikrar için otoriter yönetimlerle işbirliği yapılması, hatta Beşar Esad'ın dahi IŞİD ile mücadelede yer aldığı taktirde tolare edilebilmesi görüşündedir. ABD'nin Ortadoğu'daki sorunlara müdahalesi konusunda temkinli bir tutuma sahip olan Trump, bölgede demokrasinin ilerletilmesi ya da ulus inşası gibi projelere sıcak bakmamaktadır⁴⁵. ABD'nin Ortadoğu'ya askeri müdahalesinin tarihinin en büyük hatası olduğunu ifade eden Trump, ABD'nin Ortadoğu'daki önceliklerini İran'ın yayılmacılığına son

---

⁴³ Monshipouri, *Middle East Politics*.

⁴⁴ Kenneth M. Pollack, “US Policy Toward a Turbulent Middle East,” *Brookings*, March 24, 2015, www.brookings.edu/testimonies/u-s-policy-toward-a-turbulent-middle-east/

⁴⁵ William B. Quandt, “Introduction: How American Middle East Policy is Made,” içinde *The Middle East and the United States: History, Politics, and Ideologies*, ed. David W. Lesch ve Mark L. Haas (New York: Routledge, 2018).

vermek ve İŞİD terörünü ortadan kaldırmak olarak belirlemiştir. Trump, İsrail'in çıkarlarını gözetmek konusunda da kararlı bir politika izlemektedir. Trump, daha önceki ABD yönetimlerinin ısrarla kaçındığı ABD Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıma kararından, Müslüman ülkelerin büyük tepkisine rağmen vazgeçmemiştir. Trump'ın "Yüzyılın Anlaşması" olarak adlandırılan ve bazı Arap ülkeleri tarafından desteklenen barış projesi de Batı Şeria ve Gazze'de, sınırları İsrail tarafından korunan Yeni Filistin Devleti'nin kurulması, Kudüs'ün bölünmeyerek İsrail yönetiminde kalması, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşiminin İsrail'e bırakılmasına karşılık Mısır'ın Sina Yarımadası'ndan Yeni Filistin Devleti'ne toprak kiralaması gibi⁴⁶ İsrail işgalini meşrulaştırmayı amaçlayan yönleriyle dikkati çekmektedir.

Trump, İŞİD'e karşı mücadelede Obama'nın Kürt gruplar ile işbirliği politikasını askeri yardım ve silah desteğini arttırarak sürdürmüş, İran ile nükleer anlaşmadan çekilmiş, Mayıs 2018'de bu ülkeye yönelik yaptırımların devreye girmesini sağlamış ve azami baskı politikasını hayata geçirmiştir. Böylece Obama'nın başkanlığındaki kısa dönem dışında ABD yönetimlerinin İran'ı çevreleme politikasına yeniden dönmüştür. Ancak, anlaşmanın diğer tarafları Trump Yönetimi'nin gerekçelerini inandırıcı bulmamış ve anlaşmaya bağlılıklarını sürdürmüştür. Esasen İran, coğrafi konumu, büyüklüğü, enerji kaynakları, askeri gücü ve potansiyeli nedeniyle bölgedeki gelişmelerin odağında yer almaktadır. Suriye'deki mücadelenin önemli bir ayağını İran'ın bölgedeki etkinliğinin sınırlandırılması, İran'ın Akdeniz'e erişiminin önlenmesi teşkil etmektedir. İran'ın büyük bir pazar olması, petrol ve doğalgaz tedarikçisi olarak Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığını azaltabileceğinin düşünülmesi, uzun yıllardır süren yaptırımlar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle dış yatırımlara ihtiyaç duyması, Avrupa ülkelerinin İran ile ilişkilerin normalleştirilmesini istemesindeki ana nedenleri oluşturmaktadır. İran Rusya ve ÇHC bakımından da önemli bir ülkedir. Rusya-İran ilişkileri tarihi düşmanlıklara ve enerji alanındaki mevcut ve olası rekabete karşın, Suriye'de sürdürülen işbirliği ve Rusya'nın İran'a silah satışları nedeniyle halen olumlu seviyededir. ÇHC ise artan petrol ihtiyacı nedeniyle Ortadoğu'nun İran dahil, enerji kaynaklarına bağımlıdır ve "Bir Kuşak Bir Yol Projesi" nedeniyle Ortadoğu'da istikrara, İran'a yönelik izolasyonun son erdirilmesine önem vermektedir. İran'ın uluslararası topluma angajesi ve büyük güçler ile yakın ilişkisi, bölgedeki dengeleri İran lehine değiştirebilecektir. İran'ın baskı altında tutulmasıyla kontrol edilebilen dengenin değişmesi İsrail'in güvenliğini etkileyecek, ABD'nin bölgedeki üstünlüğüne zarar verebilecek bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ABD'nin, istisnai durumlar hariç İran'ı izole etmeye, bölgesel güç haline gelmesini, ittifaklar tesis etmesini önlemeye yönelik politikalar izlediği görülmektedir. Bu çerçevede Suriye'de gözlenen İran, Türkiye, Rusya işbirliğine karşı ABD'nin; İran'ın yalnızlaştırılması, Kürtlerin Türkiye ve İran'a karşı kart olarak kullanılması, Rusya ile işbirliğine önem verilmesi şeklinde bir

---

⁴⁶ Çelikkol, "Suriye, Ortadoğu ve Obama, Trump Yönetimleri."

strateji izleyerek söz konusu işbirliğinin devamını önlemeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Trump, Ortadoğu'da tutarsız, değişken ve öngörülemes politikalar izlemek suretiyle müttefiklerinin güvenini sarstığı eleştirilerine maruz kalmaktadır. Trump'ın Aralık 2018'de Suriye'deki Amerikan askerlerini çekeceğini açıklayıp sonra vazgeçmesi, ABD Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıma kararı, İran'a karşı agresif politikalar izlemekle birlikte, İran'ın karşı hamlelerine cevap vermemesi, Suriye'de NATO müttefiki Türkiye'ye rağmen PKK ile bağlantılı Kürt gruplar ile işbirliğini sürdürmesi, Trump'ın bu politikalarının bazı örneklerini oluşturmaktadır.

Diğer yandan, Trump'ın Ortadoğu'da ABD rolünün azaltılmasından yana tutumunun, bölgedeki müttefiklerini zayıflatabileceği, Rusya, ÇHC, Hindistan gibi güçlerin ABD'nin boşluğunu doldurmayı deneyebileceği⁴⁷ şeklinde görüşler de bulunmaktadır.

Ortadoğu'nun coğrafi konumu ve enerji kaynaklarıyla taşıdığı stratejik önemin, Doğu Akdeniz'de doğalgaz kaynaklarının keşfiyle daha da arttığı bir dönemde ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmesi rasyonel bir seçenek olarak görülmemektedir. Bölgedeki askeri mevcudiyet ve görünürlüğü azaltsa ve doğrudan müdahaleden kaçınsa da ABD'nin küresel konumunu zayıflatabilecek böyle bir politikaya yönelmesi beklenmemektedir. ABD, uzun vadede Rusya'yı dengeleme, kısa vadede de İran'ı sınırlandırma stratejisiyle bölgede karşı denge oluşmasını önlemeye çalışmaktadır⁴⁸.

SONUÇ

İki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından ABD'nin tek süper güç olarak Ortadoğu'da izlediği politikalar, bölgenin temel sorunlarını çözmediği gibi, yeni ve karmaşık sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD, Ortadoğu'da; petrol kaynaklarının kontrolü, İsrail'in güvenliğinin temini ve statükoyu tehdit eden güçlerin engellenmesi politikasına uygun olarak 1991'deki Körfez Savaşı'yla Batı çıkarlarının tehdit edilmesine ve bölgedeki statükonun bozulmasına izin vermeyeceğini ortaya koymuştur. ABD'nin, Soğuk Savaş sonrasının uygun koşullarında Arap-İsrail barışını sağlama girişimleri ise kısmen sonuç verebilmiş, İsrail-Filistin arasında çatışmaların yeniden başlamasına engel olunamamıştır.

2003'teki Irak işgali, ABD'nin tek süper güç konumuna zarar vermekle kalmamış, Amerikan düşmanlığının artmasına, Amerikan kamuoyunda ABD'nin Ortadoğu'dan çekilme eğiliminin güçlenmesine neden olmuştur. ABD, güçlü bir direnişle

---

⁴⁷ Monshipouri, *Middle East Politics*.

⁴⁸ Emre Ozan, "ABD'nin Ortadoğu Politikasında İsrail," *ANKASAM*, 1 Nisan 2019, ankasam.org/abd-nin-ortadoğu-politikasında-israil/ (Erişim: 01.11. 2019).

karşılaştığı Irak'ta yanlış uygulamalarıyla siyasi ve sosyal yapıya zarar vermiş, özgürlük ve demokrasi getireceğini vaat ettiği ülkeyi, iç karışıklıklar, mezhep çatışmaları, terör eylemleri, kitlesel göçler, sivil zayıatlar ve yoksullaşma ile karşı karşıya bırakmıştır.

Irak'ın işgali, İran'ın başlıca düşmanı olan ve İran ile Arap ülkeleri arasında tampon vazifesi gören Saddam Yönetimi'nin yıkılmasına ve İran'ın Irak üzerindeki etkisinin artmasına yol açarak bölgedeki ABD müttefiki Sünni ülkelerde "Şii Hilali" endişeleri yaratmış, bölgesel nüfuz mücadelesini hızlandırmıştır. ABD'nin demokratik reformlar öngören Büyük Ortadoğu Projesi ise bölgedeki geleneksel müttefiklerinin ABD'ye tepki ve güvensizlik duymasına neden olmuştur.

ABD'nin global hegemonyasını amaçlayan, önleyici saldırı, terörle savaş, Şer Ekseni gibi doktrin ve kavramlar eşliğinde tek yanlı agresif politikalarını Ortadoğu'da hayata geçiren Bush ve yeni muhafazakarlar, ironik şekilde tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişi hızlandırmış, ABD'nin küresel konumuna zarar vermişlerdir. 2000'li yıllardan itibaren iç sorunlarını çözen ve ekonomik zorluklarını aşan Rusya, Amerikan karşıtlığının arttığı bu bölgesel ortamda etki alanını genişletme imkanını bulacaktır.

Bush'un ardından göreve gelen Başkan Obama, öncelikle İslam ülkelerindeki Amerikan algısını değiştirme ve Amerikan askerlerini bölgeden çekme arayışında olmuş ve istikrarı demokrasiye tercih eden realist anlayışa geri dönmüştür. Obama'nın realist yaklaşımı, Arap baharı başladığında kendisini, Batı yanlısı ülkelerdeki demokratik reform taleplerini görmezden gelmek ya da zaman içinde kontrol altına almak, Batı karşıtı ülkelerdeki talepleri ise -çok taraflı olmak kaydıyla- müdahaleden de kaçınmayarak desteklemek şeklinde göstermiştir. Obama, Suriye'de de rejim muhaliflerini desteklemekle birlikte, rejim değişikliğinin yaratacağı sonuçların öngörülememesi nedeniyle net bir tutum izlemekten kaçınmış, ancak IŞİD'in Irak ve Suriye'de ciddi bir tehdit haline gelmesi üzerine uluslararası koalisyonu harekete geçirmiştir.

2015'te Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesi, Suriye rejimini güçlendirerek dengeyi rejim lehine çevirmekle kalmamış, Rusya'ya, Akdeniz'de askeri mevcudiyetini artırma imkanı sağlayarak bölgesel ve küresel pozisyonunu güçlendirme fırsatı da vermiştir. ABD'nin tek süper güç konumuna ciddi bir meydan okuma olarak görülen Suriye müdahalesiyle Rusya, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de kendisi aleyhine olabilecek gelişmeleri engelleme imkanını da elde etmiştir. Rusya'nın Suriye'nin geleceğinde belirleyeceği rol oynayacağı ve bu ülke dikkate alınmadan bölgedeki enerji projelerini hayata geçirmenin güç olacağı anlaşılmaktadır.

Başkan Trump'ın Obama'nın politikalarına eleştiriler yöneltmekle birlikte, realist yaklaşımını benimsediği ve ABD'nin Ortadoğu'daki askeri müdahalelerini hata

olarak niteleyerek, İran'ın bölgesel etkinliğini ve IŞİD terörünü ortadan kaldırmaya öncelik verdiği gözlenmiştir.

Ortadoğu'daki küresel ve bölgesel mücadelenin merkezinde yer alan İran, Başkan Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesi ve yaptırımları yeniden başlatmasıyla ABD'nin baskı ve izolasyon politikalarına maruz kalırken Rusya, Avrupa Birliği ve ÇHC bu ülke ile ilişkilerin normalleşmesini bölgedeki ekonomik-ticari çıkarları açısından önemli görmektedir. İran'ın İsrail'in güvenliğine başlıca tehdit olduğunu düşünen, diğer küresel oyuncuların İran üzerinden Ortadoğu'da etkilerini arttırmasını arzulamayan ABD'nin politikaları, İran'ın baskı altında tutulmasını, bölgesel nüfuzunun sınırlandırılmasını amaçlayan İsrail ve Suudi Arabistan'ın çıkarlarıyla örtüşmektedir.

ABD'nin Ortadoğu'da tek süper güç olduğu dönem geride kalmakla birlikte, askeri-siyasi üstünlüğünün devam ettiği, ancak başta Rusya olmak üzere diğer büyük güçlerin ciddi rekabetiyle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Ortadoğu'da çok kutupluluk henüz tam olarak oluşmamışsa da tek kutupluluğun sona erdiği ve "Amerika sonrası" düzene doğru hızla gidildiği düşünülmektedir.

Soğuk Savaş sonrasındaki gelişmeler, Ortadoğu'nun Soğuk Savaş sırasında olduğundan daha istikrarsız ve güvensiz bir bölge haline geldiğini göstermektedir. Bölgedeki istikrarsızlık, Avrupa ülkelerine de yoğun mülteci akınları ve terör eylemleri şeklinde yansımakta, Avrupa kamuoyunda İslam düşmanlığının artması gibi ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Geleneksel çatışma alanlarının yanı sıra, Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan çok boyutlu tehditler karşısında Ortadoğu'nun geleceği için iyimser olmak güç görünmektedir.

KAYNAKÇA

Altunışık, Meliha Benli. “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken.” *Ortadoğu Etütleri* 1, no.1 (Temmuz 2009): 69-81.

Arı, Tayyar. “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?” *Akademik Ortadoğu* 2, no.1 (2007): 11-34.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt II: 1980-1990*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991.

Aydın, Mustafa, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu. “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye.” *TEPAV*, 2007, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271232024r5640>. Riskler_ve_Fırsatlar_Kavsaginda_Irak_in_Gelecegi_ve_Turkiye.pdf (Erişim: 05.09.2019).

Barry, Tom. “How Things Have Changed.” İçinde *Power Trip. U.S. Unilateralism and Global Strategy after September 11*, ed. John Feffer, 23-38. New York: Seven Stories Press, 2003.

Best, Antony, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo ve Kirsten E. Schulze. *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. Çev. Taciser Ulaş Belge. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.

Çaşın, Mesut. “Suriye Bağlamında Rusya’nın Akdeniz Politikası: Ortadoğu’da Vekalet Savaşları ve Satranç Tahtası.” İçinde *Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi –Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü-* ed. Tayyar Arı ve Kader Özlem, 3-38. Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.

Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015.

Çelikkol, Oğuz. “Suriye, Ortadoğu ve Obama, Trump Yönetimleri.” *Hürriyet*, 31 Mayıs 2019, hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/suriye-orta-dogu-ve-obama-trump-yonetimleri-41231387.

Dietrich, John W. *The George Bush Foreign Policy Reader: Presidential Speeches with Commentary*. New York: Routledge, 2015.

Galbraith, Peter. *Irak’ın Sonu-Ulus Devletlerin Çöküşü mü?* Çev. Mehmet Murat İnceyan. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Gerges, Fawez A. *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?* New York: St. Martin's Publishing, 2012.

Goodman, Melvin. "Moscow and the Middle East in the 1990s." İçinde *Riding the Tiger: The Middle East Challenge after the Cold War*, ed. Phebe Marr ve William Lewis. New York: Routledge, 2019.

Hahn, Peter L. *Historical Dictionary of United States-Middle East Relations*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishing, 2016.

Hyland, William G. *Clinton's World. Remaking American Foreign Policy*. Westport: Prager, 1999.

Khalidi, Rashid. *Sowing Crisis. The Cold War and American Dominance in the Middle East*. Boston: Beacon Press, 2009.

Kurtzer, Daniel C., Scoot B. Lasensky, William B. Quandt, Steven L. Spiegel ve Shibley Z. Telhami. *The Peace Puzzle. America's Quest for Arab-Israeli Peace, 1989-2011*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2013.

Legvold, Robert. "Introduction." İçinde *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*, ed. Robert Legvold, 3-34. New York: Columbia University Press, 2007.

Lo, Bobo. *Russia and the New World Disorder*. Washington: Brookings Institution Press, 2015.

Monshipouri, Mahmood. *Middle East Politics. Changing Dynamics*. New York: Routledge, 2019.

Oran, Baskın. "Uluslararası Ortam ve Dinamikler." İçinde *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, ed. Baskın Oran, 14-52. Ankara: İletişim Yayınları, 2013.

Ozan, Emre. "ABD'nin Ortadoğu Politikasında İsrail." *ANKASAM*, 1 Nisan 2019, ankasam.org/abd-nin-ortadogu-politikasinda-israil/ (Erişim: 01.11.2019).

Pollack, Kenneth M. "US Policy Toward a Turbulent Middle East." *Brookings*, March 24, 2015, www.brookings.edu/testimonies/u-s-policy-toward-a-turbulent-middle-east/

Quandt, William B. “Introduction: How American Middle East Policy is Made.”
İçinde *The Middle East and the United States: History, Politics and Ideologies*, ed.
David M. Lesch ve Mark L. Haas. New York: Routledge, 2018.

Tibi, Bassam. *Conflict and War in the Middle East: From Interstate War to New
Security*. London: Palgrave MacMillan, 1998.

Uslu, Nasuh. “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları.” *Ankara Üniversitesi SBF
Dergisi* 54, no.3 (1999): 165-199.

Üzgel, İlhan. “Büyük Ortadoğu Projesi.” İçinde *Türk Dış Politikası. Kurtuluş
Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, ed. Baskın
Oran, 267. Ankara: İletişim Yayınları, 2013.

Walt, Stephen M. “The Collapse of the Liberal World Order.” *Foreign Policy*, June
26, 2016, [http://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-
order-european-union-brexit-donald-trump/](http://foreignpolicy.com/2016/06/26/the-collapse-of-the-liberal-world-order-european-union-brexit-donald-trump/)

Yeşilyurt, Nuri. “Medeniyetler Çatışması Tezi ve Medeniyetler İttifakı Girişimi.”
İçinde *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,
Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, ed. Baskın Oran, 15. Ankara: İletişim Yayınları,
2013.

Geçiş Dönemi Adaleti ve ‘Arap Baharı’: Tunus Geçiş Dönemi Adaleti Programı Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Arş. Gör. Volkan ŞEYŞANE

Anadolu Üniversitesi

Bu çalışma, Arap Baharı sonrası demokratikleşme sürecinde Tunus’ta geçmiş insan hakları ihlalleri ile hesaplaşma stratejilerini şekillendiren etkenleri incelemeyi amaçlamaktadır. Geçmiş insan hakları ihlalleri ile nasıl yüzleşileceği baskı rejimi veya iç çatışma dönemleri ardından toplumların çözüm bulmak zorunda olduğu başlıca sorunlardan birini oluşturmaktadır. Geçmiş ihlallerle ile yüzleşmek bir yandan hukuksal, etik ve siyasal gerilimler barındırırken; diğer yandan bu suçlarla hesaplaşılması geçiş sürecindeki toplumlarda demokrasinin konsolidasyonu için temel gereklerden biri olarak görülmektedir. Bu nedenle geçmişle yüzleşme demokratikleşme süreçlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu çerçevede, esas olarak Latin Amerika’daki demokratikleşme süreçlerinde ortaya çıkan ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından 1990’lar ortası itibariyle uluslararası düzeyde kurumsallaşan geçiş dönemi adaleti, baskı veya iç çatışma dönemlerinde gerçekleşmiş sistematik insan hakları ihlalleri ile hesaplaşmak için toplumlara yargısal ve yargısal olmayan mekanizmalardan oluşan bir çerçeve sunmaktadır. Yargılamalar, tazminat programları, kurumsal reformlar, hafıza mekanlarının inşası ve hakikat komisyonları geçiş dönemi adaletinin ana araçlarını oluşturmaktadır. Geçiş dönemi adaletine ilişkin en temel tartışmalardan biri geçiş sürecindeki toplumların geçmişle yüzleşme politikalarını ve tercihlerini etkileyen temel etkenler üzerinedir.

2010 yılı sonunda ilk olarak Tunus’ta ortaya çıkan, kısa sürede Libya, Mısır, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki birçok ülkeye yayılan ‘Arap Baharı’ geçiş dönemi adaletine olan ilgi ve ihtiyacı da arttırmıştır. Birçok ülkede Arap devrimleri otoriter rejime geri dönüş veya iç savaş ile sonuçlanırken; Zeynel Abidin bin Ali rejiminin yıkılması ile otoriter yönetime sona veren ilk ülke olan Tunus, demokrasiye geçiş sürecini başarıyla sürdüren tek örnektir. Ülkede demokrasinin konsolidasyonu için önemli adımlar atılmaktadır. Bunlardan biri de 1955 yılından itibaren ülkede işlenen insan hakları ihlalleri ile hesaplaşmayı hedefleyen geçiş dönemi adaleti programıdır. 2013 yılı Aralık ayında kabul edilen Geçiş Dönemi Adaleti Yasası ile birden fazla geçiş dönemi adaleti mekanizması uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede, bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşımla Hakikat ve Haysiyet Komisyonu kurulmuş, tazminat programı oluşturulmuş ve cezai yargılamalar için özel mahkemeler hayata geçirilmiştir. 2011 yılındaki Arap devrimleri sonrası demokratikleşme süreci bağlamında Tunus’ta uygulamaya konan geçiş dönemi adaleti programı Arap Baharı sonrası geçiş dönemi adaleti alanının dönüşümünü anlamak adına büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, bu çalışma Arap Baharı sonrası demokratikleşme sürecinde Tunus’ta geçmiş insan hakları ihlalleri ile hesaplaşma stratejilerini şekillendiren etkenlerin analitik değerlendirmesini

amaçlamakta ve Arap devrimleri sonrası geçiş dönemi adaletinde yaşanan dönüşüme ışık tutmayı hedeflemektedir. Mevcut literatürün eleştirel incelemesinin yanı sıra, çalışma yöntemsel olarak Tunus'ta geçiş dönemi adaletine ilişkin resmi açıklamaların, raporların ve karar vericilerin beyanlarının söylemsel analizine dayalı olarak gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, demokratikleşme, geçiş dönemi adaleti, hakikat komisyonları, Tunus

**Değer ve Çıkar İlişkisi Bağlamında ABD Dış Politikasının Tahlihi:
Ortadoğu Örneği**

Dr. Arş. Gör. Özge YAVUZ

Karabük Üniversitesi

ABD 1850’li yıllar, özellikle de II. Dünya Savaşı itibariyle, çıkarlarını daha geniş bir coğrafyayı kapsayacak şekilde tanımlayıp, nüfuzunu genişleten bir dış politika izleme temayülü içerisinde olmuştur. Bu bağlamda temel motivasyon kaynaklarını, ekonomik kaygılar ve bununla bağlantılı bir biçimde içerde sükûnetin sağlanması oluşturmuştur. Zamanla bu kaynaklara güvenlik endişeleri de eklenmiş, hatta diğerlerine kıyasla daha ön sıralarda yerini almıştır. Halkların özgürleşmesi ve kendi mukadderatlarına kendilerinin karar vermesine saygı duyulması fikri üzerine inşa edilen değerler ise zaman içerisinde farklı varyasyonlara kavuşturulmakla birlikte motivasyon kaynağı olma özelliğini her daim muhafaza etmiştir. Daha açık bir ifadeyle değerler, ABD tarafından ulusal çıkarların tamamlayıcısı, dolayısıyla dış politikanın belirleyicisi olarak gösterilmiştir. Ancak mevzubahis genelde üçüncü dünya özelde ise Ortadoğu olduğunda ABD, değerleriyle çıkarlarını uzlaştıramamış, çıkarları lehine tercihlerde bulunmuştur. Buradan hareketle çalışmada, ABD’nin Ortadoğu politikasında yaşadığı değer-çıkar ikileminin somut olaylar üzerinden ele alınması ve bu ikilem karşısında geliştirdiği çözüm yollarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, ‘değer’ ve ‘çıkar’ kavramları ABD özelinde tanımlanmakta ve dış politikayı yönlendirme hususundaki kabiliyetleri açısından iki kavram arasındaki ilişki değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ardından ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarları, bölgeye yaklaşımını şekillendiren faktörleri de göz önünde bulundurmak suretiyle somutlaştırılmaktadır. Bölgedeki demokratik yönetimlere düzenlenen darbeler gibi ABD’nin değerlerine ters düşmekle birlikte çıkarları açısından olumlu addettiği hadiseler üzerinden değerlerinin dış politikasında yarattığı baskı ve söz konusu devletin bu duruma karşı geliştirdiği çözüm yolları gösterilmektedir. Neticede ABD’nin Ortadoğu politikasını tayin ederken yaşadığı değer-çıkar ikilemi karşısında çıkarlarını öncelemesine rağmen, değerleri üzerinden sınırlı da olsa bir baskı gördüğü ve bu durumu değerlerini yeniden yorumlamak suretiyle aşmaya çalıştığı yargısına ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış politika analizi, ABD dış politikası, değerler, çıkarlar, Ortadoğu.

Bir Ötekileştirme Şekli Olarak Abjection: Hamas Örneği

Arş. Gör. Muharrem DOĞAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani BOZKURT

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Julia Kristeva, “Korkunun Güçleri (Powers of Horror)” kitabında kavramsallaştırdığı *abject*’i, özenin/bireyin varlığına karşı bir tehdit olarak görülen ve korku, iğrenme, nefret ve tikslenme gibi olumsuz duygulara kaynaklık eden bir varlık olarak tanımlamaktadır. Söylemsel inşası temsil ettiği olumsuz duygularla kurgulanan ve bu temsiliyetle özne-ben’in kıymetli anlamlarını bozan/kirleten *abject*, bu yönüyle, öznenin radikal olarak dışladığı bir varlığa denk gelmektedir. Abjection teorisinin temelini oluşturan iğrenme eylemi bir yandan öteki’ni kurulu normun dışına atıp onu kirliliğinin ve murdarlığın sembolü haline getirirken diğer yandan da kirli bir öteki üzerinden biz’in temizliğini/arılığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, temiz-kirli ikiliği tıpkı doğa-kültür, yerli-yabancı, biz-onlar, iç-dış ikiliklerinde olduğu gibi taraflardan ilkinin müktedir özne konumuna yerleştirilerek onun kıymetli anlamlarını yeniden kurmakta, ikincisini ise sınırları belirlenen müktedir özne konumunun dışına atarak onu marjinalleştirmekte ve böylece bu ikili karşıtlıklar arasındaki tahakküm ilişkisini meşrulaştırmaktadır. Kristeva’nın bireyler arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik kullandığı *abject* tanımı, devletlerin birbirleri ile münasebetlerini ya da uluslararası sistemin bir devlet ya da aktör ile tesis ettiği ilişkiyi açıklamak için de kullanılabilir. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak uluslararası sistemin değerleri ile tanımlanan Batılı öznelerin HAMAS’ın temsilini nasıl kurduğunu ele alınacak, ardından da bu temsilden doğan anlamdan hareketle HAMAS’ın uluslararası sistemin temsil ettiği değerlerden dışlanarak nasıl *abject*leştirildiği irdelenecektir. Çalışmanın temel iddiası, müktedir öznenin kıymetli anlamlarını bozan/kirleten olarak imlenen HAMAS’ın *abject*leştirilerek sistemin dışına atıldığı ve özne konumunun yok sayıldığıdır. Böylece çalışma, Kristeva’nın bireyler arası hiyerarşi ve iktidar ilişkilerini açıklamak için kullandığı *abject* kavramının uluslararası sistem ve aktör ilişkilerinde kullanılmasının mümkünlüğünü ortaya koymuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Abjection, Temiz, Kirli, Uluslararası Sistem, HAMAS

Hizbullah'ın Değişen Güvenlik Söylemi ve Perspektifi: Suriye İç Savaşı'nın Getirdiği Dinamikler

Arş. Gör. Nail ELHAN

Hitit Üniversitesi

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, süreç içerisinde bölgedeki diğer ülkelere de yayılmıştır. Hizbullah bu süreçte ayaklanmaları desteklemiştir. Buna göre ayaklanmalar, ABD karşıtı, İsrail karşıtı ve haklı demokrasi talepleridir. Ancak ayaklanmaların Suriye'de de başlaması, Hizbullah'ın söylemlerinde değişikliklere yol açmıştır. Hizbullah Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Esad karşıtı muhalefet Batı ve İsrail yanlısı olarak nitelendirilmiş ve tekfir hareketi olarak adlandırılmıştır. Bu çalışma, Hizbullah'ın 2010 yılında başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte izlediği politikaları ve söylemini ve ayaklanmaların Suriye'ye sıçraması ile birlikte Suriye'de başlayan iç savaş sürecindeki rolünü ve değişen güvenlik söylemi ve perspektifini ele alacaktır. Çalışma, Hizbullah'ın bu süreçte kullandığı güvenlik söylemindeki değişimi, güvenlik anlayışını, stratejilerini ve askeri kapasitesindeki değişimi tartışacaktır. Çalışmada ilk olarak Hizbullah'ın Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı sürecine verdiği tepkiler ele alınacaktır. Sonrasında Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa girişi üç aşamalı olarak açıklanacaktır. Bu aşamalardan ilki, Hizbullah'ın Arap Baharı'na verdiği tepkilerden oluşan ilk süreçtir. İkincisi, Suriye'de iç savaşın başlaması ile birlikte Hizbullah'ın Esad'ın yönetimi altındaki rejime reform çağrısında bulunduğu dönemi kapsamaktadır. Son süreç ise Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na silahlı olarak ve Esad rejimi lehinde dâhil olduğu dönemi içermektedir. Takip eden bölüm, örgütün iç savaşa dahline verilen tepkiler üzerinde durulacaktır. Son olarak, Suriye İç Savaşı'na dâhil olmasının örgütün güvenlik stratejilerinde ve söyleminde yol açtığı değişiklikler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hizbullah, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, güvenlik, tehdit.

Abstract

The Arab Spring began in Tunisia in 2010 and spread to other states within the process. Hezbollah supported the uprisings in this process. According to the organization, these uprisings developed against the US and Israel and they were legitimate democracy demands of people. However, beginning of uprisings in Syria caused challenges in discourse of Hezbollah. Hezbollah closely followed the developments in Syria. It claimed the opposition movements in Syria as pro-Western and pro-Israeli and defined them as takfiri movements. This study will argue the policies and strategies of Hezbollah during the process called Arab Spring which began in 2010 and its role and changing role, discourse and perspective in the civil war in Syria. The study will discuss the changes and developments of Hezbollah's security discourse, perception of security, strategies and military capacities within the process of the civil war in Syria. In this respect, the study will firstly discuss the Hezbollah's perceptions and reactions against the Arab Spring and the civil war in Syria. Then, Hezbollah's involvement in the Syrian civil war will be explained through three stages. The first stage is the process began with the first uprisings of Arab Spring and Hezbollah's reaction and support against the mass movements. The second stage includes the beginning of the uprisings and then the civil war in Syria and Hezbollah's advisory role and its relations with the Syrian regime under Assad rule. The last stage is composed of the process which started with Hezbollah's armed intervention in favor of the Assad regime in the civil war in Syria. The following part will explain the reactions against Hezbollah's involvement in the Syrian civil war. Lastly, the challenges in the security discourse and perspective of the organization after the Syrian civil war will be discussed.

Keywords: Hezbollah, Arab Spring, Syrian Civil War, security, threat.

GİRİŞ

2010 yılında Arap Baharı'nın başlamasıyla, Hizbullah'ın Lübnan içerisinde ve bölgesel politikalarında değişimler olmuştur. Tunus'ta başlayan ve süreç içerisinde bölgeye yayılan ayaklanmalar Hizbullah tarafından halkların Amerikan yanlısı ve baskıcı rejimlere karşı direnişi olarak kabul edilmiş ve desteklenmiştir. Ancak ayaklanmaların Suriye'de de başlaması Hizbullah'ın söylem ve stratejilerinde değişikliklere sebep olmuştur. Örgüt, söylem ve stratejilerini Suriye'de başlayan savaşın getirdiği dinamizme uyarlamak durumunda kalmış ve iç savaş öncesi bölgedeki ve Lübnan'daki güvenlik perspektifine yenilikler katmıştır.

Hizbullah kendini Lübnanlı bir aktör olarak tanımlamaktadır. Lübnan'ın güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasını ve İsrail'e karşı savaşı varlık sebebi olarak benimsemiştir. Bu bağlamda İsrail'e karşı silahlı mücadelesini, bölgesel gelişmelerdeki rolünü devam ettirme ve Lübnan siyasetindeki hareketlerine meşruluk katma iddiasında olmuştur. Suriye İç Savaşı'nın başlaması ile birlikte Hizbullah'ın aktörlere ve gelişmelere yönelik söylemleri, uyguladığı stratejiler ve silahlı olarak iç savaşa dâhil olması örgütün geleneksel güvenlik paradigmasında ve tehdit algısında değişikliklere yol açmıştır. Esad rejimin yanında savaşa dâhil olan örgüt, herhangi bir ayırım başvurmada tüm Suriye muhalefeti tekfir ilan etmiştir. İç savaşa dahlinin ardından örgüte karşı İsrail'e karşı savaşı perspektifini kaybettiği, Suriye'de mezhepçilik yaptığı ve Suriye'deki iç savaşı Lübnan'a taşıdığı yönünde eleştiriler olmuştur. Ancak örgüt bu eleştirilere karşı Lübnanlı kimliğini ortaya koymuş ve Lübnan'ı koruduğunu iddia etmiştir.

Çalışma bu bağlamda Suriye İç Savaşı'nın Hizbullah'ın güvenlik ve tehdit anlayışına etkilerini ele alacaktır. Hizbullah'ın Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı süreçleri üç aşamalı olarak ele alınacaktır. 2010 ve 2011 yıllarını kapsayan ilk aşamada örgüt bölgedeki ayaklanmaları halkların demokratik talepleri olarak görmüştür. Örgütün Arap Baharı'na bu aşamadaki yaklaşımı ayaklanmaların anti-emperyalist ve anti-Siyonist bir niteliğe sahip olduğundan ve İran Devrimi'nden ilham aldığından ibarettir. İkinci aşama 2011 ve 2012 yıllarını kapsamakta olup Suriye İç Savaşı bu aşamada başlamıştır. Hizbullah bu aşamada Suriye'deki ayaklanmaların bölgedeki diğer ayaklanmalardan farklı olduğunu, Batı ile işbirliği içerisinde geliştiğini, İsrail yanlısı olduğunu ve bölgedeki İsrail ve ABD karşıtı direnişi zayıflatmayı amaçladığını savunmuştur. Ancak örgüt bu aşamada iç savaşa resmi ve silahlı olarak dâhil olmamış, rolü Esad'a tavsiyede bulunmak ve danışmanlık yapmaktan öteye geçmemiştir. Üçüncü aşama, 2013 yılında başlamıştır ve Hizbullah bu dönemde iç savaşa silahlı olarak katılmıştır. İsrail kadar Suriye muhalefeti de bir tehdit olarak algılanmış ve buna yönelik güvenlik politikaları geliştirilmiştir.

Çalışmada MAXQDA analiz programı aracılığı ile nitel araştırma yöntemi kullanılacak olup örgütün genel sekreteri Hasan Nasrallah'ın konuşmaları, örgütün uygulamaları ve politikaları incelenecektir. Çalışma bu bağlamda devlet-dışı

aktörlerin iç savaşlar sürecinde yaşadıkları değişimlere Hizbullah örneğinden hareketle katkı sunma iddiasındadır.

Çalışmanın iki temel bölümden oluşması planlanmaktadır. İlk bölüm, Hizbullah'ın Arap Baharı'na ve Suriye İç Savaşı'na bakışlarını ve onları algılayışındaki farkları ve gerekçeleri ortaya koyacaktır. Bu bölümde Arap Baharı'nın ortaya çıkışı, Hizbullah'ın ayaklanmalara gösterdiği ilk tepkiler ve örgütün Suriye İç Savaşı'na giden süreçteki politikaları ele alınacaktır. İkinci bölüm, Suriye İç Savaşı'na dâhil olması ile birlikte örgüte bölgeden ve Lübnan'dan gösterilen tepkiler ve bu tepkilere karşı iç savaşta müdahil olmasına meşruiyet katmak amacı ile örgütün izlediği politikaları ele alacaktır. Bu bölümde Hizbullah'ın değişen güvenlik söylemi ve stratejileri tartışılacaktır.

1. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

2010 yılında başlayan Arap Baharı ile Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki halklar, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, temel insan hakları ve özgürlüklerinde reformlar gibi demokratik taleplerde bulunarak yönetimlerine karşı ayaklanmışlardır. Tunus'ta başlayan hareketler zamanla bölgedeki diğer ülkelere de sıçramış ve zaman içerisinde Libya, Mısır ve Suriye'ye de sıçramıştır.

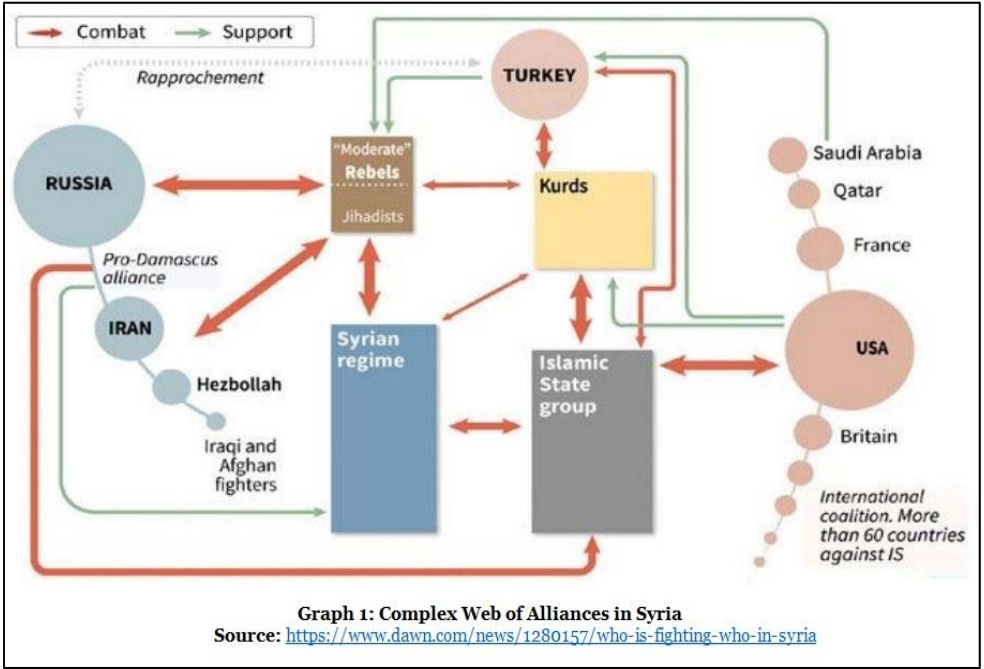
Suriye'deki iç savaş, Beşar Esad'ın liderliğindeki Baas rejimi ile destekçileri ve onun iktidarına son vermek isteyenlerin arasında meydana gelen silahlı bir çatışma ve Arap Baharı'nın bir parçası olarak başlamıştır.¹ Muhalif gruplar, insan hakları, demokrasi ve ekonomik koşulların geliştirilmesine dikkat çekerek Esad'ın devrilmesini istemişlerdir. Ancak, Suriye ordusu muhalif gruplara ateş açması sonucunda ayaklanmalar bir iç savaşa dönüşmüştür. Hem bölgeden hem de bölge dışından devletlerin ve devlet dışı aktörlerin gelişmelere müdahil olmaları ile birlikte Suriye'deki iç savaş uluslararası bir sorun haline gelmiştir. IŞİD ve El Kaide gibi radikal örgütlerin dahli ise daha karmaşık bir durum yaratmıştır. Yabancı savaşçıların da iç savaş denklemine girmeleri ve mevcut yönetimle yaşanan karşılıklı çatışmalar bu durumu desteklemiştir. Savaş içerisinde bulunan örgütlerin izledikleri politikalar kısa bir sürede Şii ve Sünni gruplar arasındaki mezhep çatışmalarına dönüşmüş ve ayaklanmalar mezhep karşıtlığı temelinde tanımlanmaya başlanmıştır. Lübnan Hizbullahı'nın ve İran'ın Esad liderliğindeki yönetim tarafında iç savaşa katılmaları, Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ve Türkiye öncülüğünde muhalif hareketlere verilen rejim değişikliğini amaçlayan lojistik ve mali yardımlar ve ABD ile Rusya'nın müdahaleleri sorunları tetiklemiştir². İç savaş, aktörler arasında ittifak ve çatışma alanlarının karmaşık bir hale geldiği bir duruma evrilmiştir.

---

¹ Nail Elhan. "Opening a Historical Context to the Roots of Civil War in Syria", *Social Transformations and Globalization* içinde, der., Kaan Diyarbakırhoğlu, (Ankara: İksad Publishing House, 2019), 161.

² Elhan. "Opening a Historical Context to the Roots of Civil War in Syria, 161.

Figür 1: Suriye İç Savaşı'nda Müttefiklik ve Çatışmalar

Muhtemel bir rejim değişikliğinin öngörülemeyen etkileri, Hizbullah ve İran gibi ideolojik ve politik motivasyonlarla harekete geçen aktörlerin Suriye'ye müdahil olmaları böylelikle kaçınılmaz hale gelmiştir.

1.1 Suriye İç Savaşı ve Hizbullah

Ayaklanmaların Suriye'ye sıçraması ile birlikte Hizbullah'ın duruşunda ve politikalarında belirli çelişkiler ortaya çıkmıştır. Örgüt, Suriye'deki mevcut yönetimi desteklemiş ve muhaliflere karşı çıkmıştır. Muhalifleri Batı ile işbirliği yapmakla itham etmiştir. Örgütün Suriye'deki politikaları ilk başlarda sınırlı olmuştur. Örgüt, Esad Rejimi'ne muhalif güçlere karşı uygulanacak politikalarda tavsiye niteliğinde önerilerde bulunmuş ve rejimi sosyal, politik ve siyasi reformlar yapması konusunda

desteklemiştir. Nasrallah'a göre Suriye'deki rejim, ayaklanmaların çıktığı diğer ülke yönetimleri ile karşılaştırıldığında reform yapmaya daha açık ve isteklidir.³

2013 yılına gelindiğinde ise, Hizbullah'ın Suriye'deki rolü tavsiye veren bir aktör olmaktan çok çatışmalara silahlı olarak dâhil olan bir aktöre dönüşmüştür.⁴ Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa dahilinde etkili olan siyasi, ekonomik ve dini faktörler bulunmaktadır. İlk olarak, Suriye, Hizbullah'ın da içerisinde sayıldığı, Direniş Cephesi'nin önemli aktörlerinden birisidir. Bu cephe, İsrail ve ABD'nin bölgedeki etkisini azaltmak ve mümkünse engellemek amacı ile İran öncülüğünde kurulmuştur. Suriye'de olası bir rejim değişikliğinin bu cepheyi zayıflatacağı ve oluşan yeni yönetimin Batı destekçisi ve Amerikancı olacağı, Hizbullah tarafından sıkça dile getirilmiştir. 2011 yılındaki bir konuşmasında Nasrallah, Suriye'nin Filistin ve Lübnan topraklarının İsrail'e karşı savunulmasında önemli bir aktör olduğunu söylemiştir. Nasrallah'a göre Suriye, Filistin ve Lübnan topraklarının işgalden kurtuluşunda Hizbullah'ın önemli destekçilerindedir.⁵

İkinci olarak, Suriye'deki rejimin varlığı Hizbullah'ın etkinliğini ve politikalarını sürdürebilmesinde önemli bir unsurdur. İsrail'e karşı savaşta Hizbullah ön cephede bulunurken Suriye arka cephede bulunan ve askeri ve lojistik destek sağlayan güçtür.⁶ Esad'ın Suriye'si, Hizbullah için örgütün eğitim kamplarını da barındıran güvenli bir bölge olarak adlandırılabilir. Ek olarak, İran'ın lojistik desteği Hizbullah'a büyük oranda Suriye üzerinden gitmektedir. Bu bağlamda Suriye, Hizbullah için silahların, paranın ve lojistik malzemelerin transferinde hayati bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Hizbullah, İran desteğinin devamlılığını sağlayabilmek için bu transfer hatlarının güvenliğini de sağlamak mecburiyetindedir.

Üçüncü olarak, Hizbullah'ın önemli endişelerinden birisi de Suriye'deki mevcut yönetimin devrilmesi durumunda yerine gelecek yeni yönetimin bölgede izleyeceği siyasetin örgüt üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilerdir.⁷ Nasrallah örgütün Suriye'ye girişini şu sözlerle açıklamaktadır:

---

³ Hasan Nasrallah, "The speech delivered by Hizbullah Secretary General Sayyed Hassan Nasrallah on the Resistance and Liberation Day", *Alahed News*, Mayıs 25, 2011, <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=14234&cid=452>

⁴ Marisa Sullivan, "Hezbollah in Syria", *Middle East Security Report*, (Institute for the Study of War, 2014), 12.

⁵ Hasan Nasrallah, "The speech delivered by Hizbullah Secretary General Sayyed Hassan Nasrallah on the occasion of al-Quds International Day (26-08-2011) in "Iran Garden" in the southern village of Maroon Al Ras at the Lebanese-Palestinian borderline" *Alahed News*, Ağustos 26, 2011, <https://www.english.alahednews.com.lb/14980/452>

⁶ Sullivan, "Hezbollah in Syria", 9.

⁷ Mohanad Hage Ali, "Power Points Defining the Syria-Hezbollah Relationship" (Carnegie Endowment for International Peace, 2019), 9.

“Allah korusun, onlar (*muhalefet kastediliyor*) Suriye’de bir zafer kazanırlarsa, tabanda geniş bir destek bulabilirler. Suriye, Afganistan’dan daha kötü bir hale gelebilir. Hedeflerini bize çevirebilirler. O zaman ne yapacağız? Aynı sınırları, aynı geleceği, aynı kaderi ve aynı bütünlüğü paylaşan biz Lübnanlılar, komşumuz Suriye’de yaşanan ve bizim buradaki hayatımızla da doğrudan bağlantılı bu olaylar sebebiyle neden endişelenmeyelim?”⁸

Bu motivasyonlarla iç savaşa dâhil olan Hizbullah’ın 2010 ve sonraki süreçte Arap Baharı’na bakışı ve Suriye’deki rolü adım adım değişikliğe uğramıştır. Sonraki bölüm bu mesele üzerinde duracaktır.

2. HİZBULLAH’IN ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞA GİRİŞ SERÜVENİ

Hizbullah’ın Arap Baharı’nın başlangıcından Suriye’deki iç savaşa mevcut Esad Yönetimi lehinde dâhil olmasına kadar geçen süre üç döneme ayrılabilir.

Figür 2: Hizbullah ve Suriye İç Savaşı’na Giden Süreç

İlk dönem, Hizbullah’ın Arap Baharı’nın başlangıcında farklı ülkelerde ortaya çıkan halk ayaklanmalarını desteklemesi ile başlamıştır. Hizbullah bu ayaklanmaları halkın

⁸ Hasan Nasrallah, “Full speech delivered by Hizbullah Secretary General, His Eminence Sayyed Hassan Nasrallah, via Al Manar Channel marking the anniversary of the Martyr Leaders on Sunday February 16, 2014”, *Alahed News*, Şubat 16, 2014, <https://www.english.alahednews.com.lb/25511/556>

demokratik talepleri olarak görmüş ve ABD ve İsrail karşıtı olduklarını iddia etmiştir. Bu ayaklanmaların 1979 yılındaki İran Devrimi'nden ilham aldığını ve bu minvalde geliştiğini ileri süren örgüt halkın yanında olduğunu ilan etmiştir. Hizbullah'a göre Arap halkları arasında İslami bir uyanış gerçekleşmektedir. 2010 ve 2011 arasındaki bu dönem, Sloganlar Dönemi olarak tanımlanacaktır.

İkinci dönem, 2011 ve 2013 yılları arasını kapsamakta olup bu dönem içerisinde Suriye'deki ayaklanmalar şiddetlenmiş ve iç savaşa dönüşmüştür. Tedbir Dönemi olarak tanımlanacak olan bu dönemde Hizbullah'ın Suriye'deki mevcut yönetime halkın taleplerine kulak vermesini, demokratik reformlar yapmasını istediği görülmektedir. Bu dönemde örgüt her ne kadar Esad Yönetimi'nin yanında yer alırsa da silahlı mücadeleye girmemiş, rolü tavsiye niteliğinin ötesine geçmemiştir.⁹

Üçüncü dönem, 2013 yılı ve sonraki süreci kapsamakta olup Faaliyet Dönemi olarak tanımlanacaktır. Bu dönemde radikal örgütlerin de dâhil olduğu silahlı muhalefet hareketi güçlenmiş ve rejime karşı üstünlük kurma noktasına gelmiştir. Örgüt bu dönemde silahlı olarak iç savaşa dâhil olmuştur. Hizbullah bu müdahalesini mezhepçilikle mücadele ve Lübnan topraklarının ve güvenliğinin korunması iddiası ile meşru göstermeye çalışmıştır. Suriye'deki muhalefet Batı destekli olmakla itham edilmiş ve tekfirli hareketler olarak adlandırılmıştır.

2.1. Gelen Tepkiler

Bilindiği üzere, Suriye nüfusunun çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu sebeple, olası bir Sünni ağırlıklı rejim fikri, örgüt tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Hatta Hizbullah, bu durumun Lübnan'a da sıçraması (*spill over*) ihtimalinden çekinmektedir. Bu nedenle, Suriye'de artan selefi etkisi hem Suriye'de hem de Lübnan'da yaşayan Şiiiler için tehdit olarak algılanmaktadır. Hizbullah, Suriye'ye silahlı bir güç olarak girişini Suriye-Lübnan sınırındaki Şii nüfusu korumak olduğunu ifade ederek meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Suriye'deki Şiiiler tarafından kutsal kabul edilen türbeler ve diğer dini mekânlar (örneğin Şam'daki Seyyide Zeynep Türbesi) korunmaktadır. Nasrallah'a göre Batı tarafından teşvik edilen muhalifler, Nasrallah ılımlı ya da selefi olsun bu grupların hepsine tekfir grupları demektir, mezhepçilik yapmakta ve bu nedenle Şiiilere saldırmaktadırlar. Batı, muhalifleri direniş hattını kırmak için desteklemektedir.

Örgüt, Suriye'ye girişini meşru kılmak ve haklı göstermek amacı ile belli çabalar içerisinde olmuştur. İlk başlarda örgütün Suriye'ye girişi resmi kanallardan dillendirilmemiştir. Hatta Suriye'de yaşanan askeri kayıplar kısmen gizlenmiştir. Daha sonraları ise örgütün Suriye'ye sınırda yaşayan Lübnanlı Şiiileri selefilere

---

⁹ Joseph Alagha, *Hizbullah's DNA and the Arab Spring* (Yeni Delhi: KW Publishers, 2013), 221.

korumak amacı ile girdiği kabul edilmiştir.¹⁰ Üstelik örgüt, Suriye'ye girişindeki amacın mezhepçiliği önlemek olduğunu da belirtmiştir. Nasrallah'a göre, selefler de dâhil muhalif grupların rejime ve Şii dini mekânlarına yönelik saldırıları mezhep çatışmalarına neden olabilecektir ve Hizbullah, bu ihtimalin gerçekleşmesini önlemek amacıyla Suriye'dedir.¹¹

Hizbullah'ın Suriye'ye girişi, onun Lübnan'daki durumuna ilişkin de kuşkular yaratmıştır ve eleştirilere neden olmuştur.¹² Sünni ve Hristiyan grupların ağırlıklı olduğu 14 Mart Koalisyonu, Hizbullah'ı mezhepçilik yapmakla suçlamıştır ve Hizbullah'ın Suriye'deki savaşı Lübnan'a taşıdığını iddia etmiştir. Hizbullah, Şii olmayan grupların yanı sıra Şiiiler tarafından da eleştirilmiştir. Hizbullah'ın çok güçlü olduğu, Suriye'deki muhaliflerin saldırılarından doğrudan etkilenen Bekaa'daki Şii gruplar Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesini desteklerken; Beyrut'ta yaşayan Şiiiler, mezhepçiliğin Lübnan'a da sıçraması ve Lübnan'ın istikrarsızlaşması gibi olasılıklar nedeni ile örgütün Suriye'ye girmesine şüpheci bir şekilde yaklaşmışlardır.¹³ Bunların yanı sıra örgüt, İsrail'e karşı direniş misyonunu kaybetmekle ve Müslümanların ölümüne yol açmakla suçlanmaktadır.

Lübnan içerisinde Hizbullah'ın Suriye politikalarına sözlü tepkilerin yanı sıra şiddetle dayalı tepkiler de verilmiştir. Lübnan'daki Filistinli mültecilerin kamplarında El Kaide'ye olan destek Hizbullah'ın Suriye'ye girişi ile artmıştır. Hizbullah'ın askeri üslerine ve siyasi merkezlerine birkaç silahlı saldırı yapılmıştır. Bunlara ek olarak, Lübnan'da Şiiilerin yoğun olduğu bölgelere bombalı saldırılar yapılmıştır. Saldırı yapılan yerler arasında İran'ın Lübnan'daki temsilcilikleri de bulunmaktadır. Hatta bir habere göre, Hizbullah'ın Suriye'ye girişinden sonra Hizbullah'a Sünni Filistinli direniş örgütü Hamas da eleştiriler yöneltmiştir ve bu eleştirilere İran tepki vererek Hamas'a yaptığı yardımları kesmiştir.

Suriye iç savaşına dâhil olarak ve rejime destek vererek Hizbullah, kendini Suriye toplumunun önemli kesimlerine yabancılaştırmıştır.¹⁴ Rejim muhaliflerinin tamamını herhangi bir sınıflandırma yapmadan tekfir grupları olarak nitelendirmesi, savaşının Sünni dünyaya karşı olduğu izlenimini vermektedir. Yani ironik bir biçimde, Hizbullah mezhepçiliğe karşı savaştığını iddia ederken mezhepçi bir politika izlemektedir. Suriye dışındaki bölgelerde halk hareketlerini desteklerken, Suriye'de doğrudan rejimin yanında yer alması ise otoriter rejimlere karşı ezilenleri destekleyen

---

¹⁰ Sullivan, "Hezbollah in Syria", 12.

¹¹ Nasrallah, Hasan, "Full speech delivered by Hizbullah Secretary General, His Eminence Sayyed Hassan Nasrallah, at the launch of the Jabal Amel Culture and Literature Forum in the Southern town of Ainatha", *Alahed News*, Mart 29, 2014, <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=25780&cid=556>

¹² Sullivan, "Hezbollah in Syria", 11.

¹³ Sullivan, "Hezbollah in Syria", 11.

¹⁴ International Crisis Group, "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria", *Middle East Report No: 153*, 2014, 14.

söylemleri ile taban tabana zıttır. Suriye’de iç savaşın başlamasının ardından çoğu insan, komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır ve bunların yaklaşık 1 milyonu Lübnan’da bulunmaktadır. Çoğunluğu Sünni olan bu insanlar, Hizbullah’ın Suriye’deki rolünün bilincindedirler. Bu bağlamda, Hizbullah’ın mezhepçiliğe karşılıym derken mezhepçiliği Lübnan’a taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu, Lübnan’ın zayıf güvenlik aygıtı ve kırılğan siyasi yapısı ile birlikte düşündüğümüzde tehlikenin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Ancak, her ne kadar çelişkilerle dolu olsa da, Hizbullah’ın Suriye’de bulunuşu sebebi doğrudan varlık sebebi (*raison d’être*) ile ilgilidir. Hizbullah, İran ve Suriye’ye maddi ve manevi birçok açıdan bağımlı durumdadır.¹⁵ Conduit’in işaret ettiği gibi 1992 yılından günümüze kadar varlığını sürdürme refleksi, Hizbullah için ikinci kez öncelik haline gelmiştir.¹⁶ Bu sebeple, demokrasi ve meşru siyasi süreçlere katılım ana öncelik olmaktan çıkmıştır. Suriye, Hizbullah için bir komşudan daha fazlasıdır. Hizbullah’ın gözünde Suriye’de hiç bir şey yapmanın doğuracağı riskler, iç savaşa dâhil olmasının neden olabileceği itibar ve şöret kaybetme risklerinden daha fazladır.¹⁷ Ancak tüm bunlara rağmen, Hizbullah Lübnanlı siyasal bir parti olduğu iddiasıyla ‘Lübnanlılaşma’ politikasına devam etmekte ve Suriye’ye dahlini Lübnanlı ve yurtsever bir parti olarak Lübnan’ı korumak amacıyla yaptığını savunmaktadır.

2.2. Hizbullah’ın Güvenlik Algısı ve Söyleminde Değişim

1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı’nın Taif Anlaşması ile bitmesi Lübnan iç siyasetinde önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. İç savaşın bitiren anlaşma olan Taif ile silahlı örgütler silah bırakmaya davet edilmişlerdir. Hizbullah ise kendini İsrail’in Lübnan’a karşı izlediği agresif politikalara karşı Lübnan’ı koruyan bir direniş hareketi olarak kabul ettirerek bu anlaşmadan muaf tutulmuş ve Lübnan Ordusu ile birlikte silah taşıyan tek aktör olarak Lübnan iç siyasetinde konumunu korumuştur.

Soğuk Savaş’ın bitişi ve Taif Anlaşması’nın yarattığı çatışmasız ortam, Hizbullah’ın da politikalarında değişimlerine yol açmıştır. Hizbullah, 1990’lardan itibaren ılımlılılaşma sürecine girmiş ve yerel/genel seçimlere katılarak meşru siyasi süreçlere dâhil olmuştur. Lübnanlılaşma olarak tanımlanan bu girişim, örgütün radikal politikaları terk etmesi ve legal alana yönelmesi olarak yorumlanmıştır. Örgüt silah taşımasının nedeni olarak Lübnan’ın İsrail’e karşı korunmasını temel olarak belirlemiştir. Bu kapsamda 2000 ve 2006 yıllarında İsrail’in Lübnan’a karşı giriştiği savaşlarda İsrail’e karşı durmuştur. Suriye İç Savaşı’na kadarki süreçte Hizbullah’ın güvenlik anlayışının temelinde örgütün Lübnan içerisindeki gücünün ve konumunun korunması, Lübnan’ın toprak bütünlüğünün dış müdahalelere karşı savunulması ve İsrail’e karşı mücadele yer almaktadır. Örgüt bunun yanı sıra Lübnan içerisinde

---

¹⁵ Özlem Tür, “The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences” *Perceptions*, (Spring 2007): 111.

¹⁶ Dara Conduit, “Hizballah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm”, *Ortadoğu Etütleri* 5 no. 2 (2014): 105.

¹⁷ Sullivan, “Hezbollah in Syria”, 24.

mezhepçilikten kaçınmaya çalışmış ve diğer mezhep ve dinlerden örgütler ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Ancak örgütün Suriye’deki iç savaşa dâhil olması ile birlikte güvenlik söyleminde değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir.

Örgüt Suriye’ye savaşına dahlinin mezhepçilik dolayısıyla ortaya çıkabilecek çatışmaları önlemek ve Lübnan’a savaşın sıçramasını engellemek amacını taşıdığı ilan etmiştir. Bu söylem ile Lübnanlı kimliğini ön plana çıkarmış ve mezhepçiliğe dair herhangi bir referansta bulunmamıştır. Hatta Lübnan-Suriye sınırındaki Şii türbelerinin ve köylerinin IŞİD saldırılarından korumak amacıyla Suriye’ye girdiğinde bile bunu mezhep savaşlarını önlemek amacıyla gerçekleştirdiğini iddia etmiştir.

Hizbullah’a göre Suriye muhalefeti Batı yanlısı ve İsrail’e sempati ile bakan ve İslam’a tekfir sokmak isteyen güçlerden oluşmaktadır. Buna göre bu güçler Batı tarafından desteklenmekte ve Batı’nın da asıl amacı olan Direniş Cephesi’nin bölgedeki gücünü kırmayı hedeflemektedirler. Bu bağlamda Suriye’den sonraki hedefin Lübnan olduğu düşünülmüş ve Lübnan’ın mezhepçi çatışmalar içerisine çekilmek istendiği vurgulanmıştır.

Hizbullah bu iddiasını güçlendirmek amacıyla çeşitli söylemler kullanmıştır. Bunlardan ilki “tekfir” söyleminin ortaya çıkmasıdır.¹⁸ Nasrallah’ın konuşmaları üzerinden yapılan analizler, bu söylemin bir dönem İsrail söylemi ile eş değer tutularak kullanıldığını ve zaman zaman İsrail’i bir tehdit olarak gören güvenlik söyleminin önüne geçtiğini göstermektedir.

Örgüt, 2012’nin sonlarına kadar sıklıkla kullandığı ve İsrail’i tehdit olarak gören söylemine bu tarihten sonra daha önce kullanmadığı ve Suriye muhalefeti ile özdeşleştirdiği tekfir söylemi de eklenmiştir. Figür 3’te belirtildiği gibi Hizbullah’ın tekfir söylemini kullanışı 2012’nin sonlarında başlamış ve Suriye iç savaşına katılmasının ardından büyük ölçüde artmıştır. Buna paralel olarak, “Lübnan” ve “Lübnanlılık” söylemi de büyük oranda artmıştır. Buradan Hizbullah’ın Suriye’deki iç savaşa katılımının Lübnan içerisinde yarattığı hoşnutsuzluğu ve eleştirileri engellemek istediği sonucuna varılabilir. Daha önce de söylenildiği üzere Hizbullah’ın Suriye’deki faaliyetleri Lübnan’da mezhepçilik olarak algılanmış ve örgütün yürüttüğü düşünülmüştür. Hizbullah’ın bu eleştirilere karşı Lübnanlı kimliğini öne çıkardığı ve bu bağlamda söylemlerinde Lübnanlılık kimliğine dair vurguyu arttırdığı söylenebilir. Figür 3’ün gösterdiği bir başka önemli bulgu ise “İsrail” kelimesinin kullanımınıdır.

“Tekfir” söyleminin kullanımı 2011-2013 yılları arasında artarken, “İsrail” söylemi 2013 yılına kadar önemli ölçüde azalmış ve daha sonra artmaya başlamıştır. Lübnan

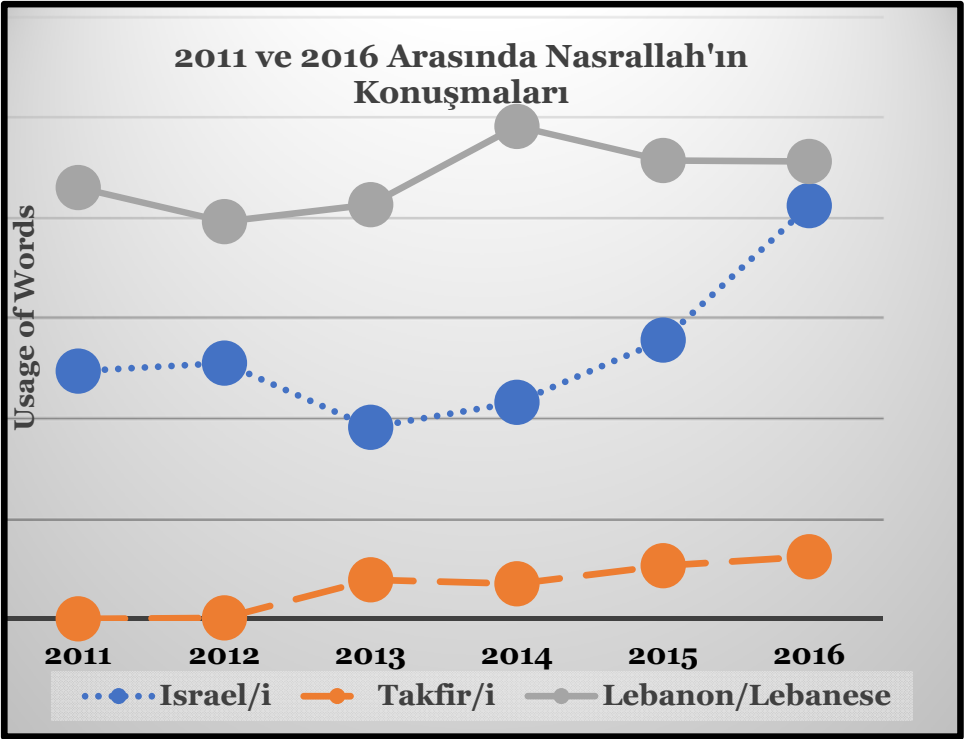
---

¹⁸ Armenak Tokmajyan, “Hezbollah’s Military Intervention in Syria: Political Choice or Religious Obligation?”, *Third Finnish Colloquium of Middle East and North African Studies* 4 no. 2 (2014): 109.

halkının Hizbullah'a karşı getirdiği eleştirilerden biri İsrail'e karşı direniş gücü olma konusundaki algısını ve anlayışını kaybetmiş olmasıdır. Hizbullah, İsrail karşıtı söylemini 2013'ten sonra kendisine karşı Lübnan'da artan muhalefeti ve eleştirileri zayıflatmak ve hareketlerine meşruiyet getirmek için kullanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, “tekfir” ve “İsrail” kelimelerinin kullanımı, 2013 yılından sonra birbirine paralel olarak artmıştır.

Bu şekilde Hizbullah Suriye iç savaşına dâhil olmasından sonraki süreçte kendine karşı oluşan kamuoyu algısını değiştirmeyi, “Lübnanlılığı” ve ulusal bir aktör olduğunu kanıtlamayı, Lübnan halkının milliyetçi duygularını kabartmayı ve böylelikle aleyhindeki eleştirilerin şiddetini azaltmayı amaçlamıştır. Kendisine atfedilen “Lübnan'ın koruyucusu” rolünü vurgulayarak Lübnan'daki imajını düzeltmeyi hedeflemiştir.

Figür 3: Nasrallah'ın Konuşmaları Analizi

İkinci olarak örgüt radikal örgütlerin Suriye'deki uygulamalarından hareketle Lübnan içerisinde korku iklimi yaratma stratejisi benimsemiştir. IŞİD'in insanlık dışı uygulamaları ve kullandığı düşmanca söylem, Hizbullah'ın bu stratejisini uygulamasında kolaylaştırıcı ve ikna edici bir rol oynamıştır. Hizbullah böylelikle Lübnanlı Hristiyanlardan ve Sünnilerden destek alırken bir taraftan da Lübnan'daki pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bunun arkasındaki motivasyon ise Suriye'deki varlığını meşru gösterme çabasıdır. Lübnanlı kimliğinin altını çizen Hizbullah, radikal grupların hem Lübnan hem de bölge için tehlikeli olduğunu işaret etmiştir. Nasrallah'a göre Suriye'de muhalefetin yürüttüğü savaş Esad'ı devirmeyi değil, bölgede demografik değişiklikler yapmayı amaçlamaktadır. IŞİD ve El Nusra, Sünniler de dâhil bölgedeki birçok dini grubu yok etmeyi istemektedir.¹⁹ Bu bağlamda Nasrallah, Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadelesini sürdüreceğini ve Lübnan'ı tekfirçilerden koruyacağını iddia etmiştir.²⁰ Böylelikle Suriye'deki muhalif grupların ABD ve İsrail tarafından desteklendiğini iddia eden örgüt, hem Lübnan'ı İsrail'den korumak için direniş kimliğine hala sahip olduğunu iddia etmekte hem de tekfir gruplarının Lübnan'ı istila ettiklerinde yapabileceklerine dikkat çekmektedir.²¹ Diğer bir ifade ile Suriye'deki iç savaş öncesinde silahlı gücünü İsrail'e karşı direniş ve Lübnan'ın korunması bağlamında meşru kılan örgüt, iç savaş ile birlikte tekfir güçlerini yeni düşman olarak icat etmiş ve Lübnanlılık söylemini onun üzerine de kurmaya başlamıştır.

Üçüncü olarak, örgüt iç savaş öncesinde Lübnan içerisinden İsrail'e karşı savaşırken iç savaş ile birlikte farklı ülke topraklarında farklı bir düşmana karşı savaşmaya başlamıştır. Örgüt daha önce İsrail'e karşı bir savunma mücadelesi yürütürken bu stratejisi değişmiş ve muhalif güçlere karşı yeni toprakların ele geçirilmesi ve elde tutulması üzerine kurulu bir stratejiye dönüşmüştür. Bu örgütün savaşma tarzında yeni teknikler geliştirmesine yardımcı olmuştur. Örgüt elinde tuttuğu ve Lübnan-Suriye sınırına konumlanan yeni alanlar üzerinden İsrail'e karşı savaşında yeni cepheler açabilecek konuma gelmiştir.

Son olarak Suriye'deki iç savaş, yeni silahların kullanılması ve militanların eğitilmesi açısından örgüte yeni deneyimler kazandırmıştır. Örgüt örneğin drone teknolojisini geliştirmiş ve bunu hem saldırı hem de istihbarat toplama amaçlı kullanmıştır. Silah ve askeri teçhizatlar açısından ise örgüt kapasitesini arttırmıştır. Silahlı dronelar, kısa menzilli balistik füzeler tanksavar silahları artmıştır. Örneğin İsrail'e karşı yapılan

---

¹⁹ Hasan Nasrallah, "Sayyed Nasrallah Reiterates Support for Aoun in Presidential Vote", *Alahed News*, Ekim 23, 2016, <http://english.almanar.com.lb/74787>.

²⁰ Hasan Nasrallah, "Sayyed Nasrallah Calls on Iraqis to Beware US Deceptive Plot: Strike, Arrest ISIL Terrorists in Mosul", *Alahed News*, Ekim 14, 2016, <https://english.almanar.com.lb/62874>

²¹ Samer Abboud ve Benjamin Muller, *Rethinking Hizballah: Legitimacy, Authority, Violence*, (New York: Ashgate Publishing, 2013), 122.

2006 yılındaki savaşta örgütün 15000 roketi mevcutken bu Suriye'deki iç savaş süresince yaklaşık 130000'e çıkmıştır.

3. SONUÇ

Hizbullah, Arap Baharı'nın başlaması ile birlikte halk ayaklanmalarının İran'ın 1979 yılındaki devriminden ilham aldığını ve "İslami Uyanış" hareketleri olduğunu iddia etmiştir. Buna göre ayaklanmalar Batı ve İsrail karşıtı ve Batı ile işbirliği yapan diktatörlere karşı gelişmiştir. Ancak Suriye'de iç savaşın başlaması Hizbullah üzerinde değişikliklere yol açmıştır. Hizbullah'ın 2013 yılında Beşar Esad liderliğindeki Suriye'nin lehinde Suriye İç Savaşı'na dâhil olması, örgütün güvenlik söyleminde ve stratejilerinde değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler, örgütün İsrail karşıtı söylemine ek olarak tekfir söylemini de sahiplenmesi ile kendini açıkça göstermiştir. Örgüt, Suriye'de IŞİD tarafından korku ortamını Lübnan'a da söylemsel olarak taşıyarak bunu araçsallaştırmıştır. Buna göre müdahale edilmediği takdirde Suriye'deki iç savaş ve mezhepsel kavga Lübnan'a da sıçrayacaktır. Lübnanlılık kimliğini ön plana çıkaran ve Lübnan'ın koruyucusu olarak silaha sahip olan bir örgüt olarak Hizbullah, bu korku ortamını kullanarak Sünni ve Hristiyan grupların desteğini sağlamak ve Suriye'de bulunuşuna ilişkin yükselen eleştirel atmosferi yumuşatmak istemiştir. Daha önce İsrail'e karşı bir savunma mücadelesi veren ve belirli bir askeri kapasiteye sahip olan örgüt, Suriye'de savaşın başlaması ile birlikte askeri teçhizatını çeşitlendirmiş, militanlarına farklı bir savaş ortamında deneyim kazandırmış ve askeri kapasitesini genişletmiştir.

Örgüt bu değişimleri yaşarken Lübnanlı kimliğini öne çıkarmış ve Lübnan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının ve güvenliğinin sağlanmasının öncelikli hedefi olduğunu ilan etmiştir. Bu noktadan hareketle, faaliyet yürüttüğü alanın dışına çıkan örgütün operasyonlarına ve politikalarına meşruiyet kazandırmak için yerel kimliğine ve rolüne vurgu yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile örgüt faaliyet alanını bölgeselleştirirken kimliğindeki yerelliği koruma devam etmektedir.

Kaynakça

Abboud, Samer ve Benjamin Muller, *Rethinking Hizbullah: Legitimacy, Authority, Violence*. New York: Ashgate Publishing, 2013.

Alagha, Joseph. *Hizbullah's DNA and the Arab Spring*. Yeni Delhi: KW Publishers, 2013.

Conduit, Dara. "Hizbullah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm". *Ortadoğu Etütleri* 5 no. 2, (2014): 81-114.

Elhan, Nail. "Opening a Historical Context to the Roots of Civil War in Syria", *Social Transformations and Globalization* içinde der. Kaan Diyarbakırlıoğlu, 161-179. Ankara: İksad Publishing House, 2019.

Hage Ali, Mohanad. "Power Points Defining the Syria-Hezbollah Relationship." Carnegie Endowment for International Peace, (2019).

International Crisis Group (ICG). "Lebanon's Hizbollah Turns Eastward to Syria". *Middle East Report*, No: 153, 2014.

Nasrallah, Hasan. "Full speech delivered by Hizbullah Secretary General, His Eminence Sayyed Hassan Nasrallah, via Al Manar Channel marking the anniversary of the Martyr Leaders on Sunday February 16, 2014", *Alahed News*, Şubat 16, 2014, <https://www.english.alahednews.com.lb/25511/556>

Nasrallah, Hasan. "Full speech delivered by Hizbullah Secretary General, His Eminence Sayyed Hassan Nasrallah, at the launch of the Jabal Amel Culture and Literature Forum in the Southern town of Ainatha", *Alahed News*, Mart 29, 2014, <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=25780&cid=556>

Nasrallah, Hasan. "Sayyed Nasrallah Calls on Iraqis to Beware US Deceptive Plot: Strike, Arrest ISIL Terrorists in Mosul", *Alahed News*, Ekim 14, 2016, <https://english.almanar.com.lb/62874>

Nasrallah, Hasan. "Sayyed Nasrallah Reiterates Support for Aoun in Presidential Vote", *Alahed News*, Ekim 23, 2016, <http://english.almanar.com.lb/74787>.

Nasrallah, Hasan. "The speech delivered by Hizbullah Secretary General Sayyed Hassan Nasrallah on the Resistance and Liberation Day", *Alahed News*, Mayıs 25, 2011, <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=14234&cid=452>

Nasrallah, Hasan. "The speech delivered by Hizbullah Secretary General Sayyed Hassan Nasrallah on the occasion of al-Quds International Day (26-08-2011) in "Iran Garden" in the southern village of Maroon Al Ras at the Lebanese-Palestinian borderline" *Alahed News*, Ağustos 26, 2011, <https://www.english.alahednews.com.lb/14980/452>

Sullivan, Marisa. "Hezbollah in Syria", *Middle East Security Report*, Institute for the Study of War, (2014).

Tokmajyan, Armenak. "Hezbollah's Military Intervention in Syria: Political Choice or Religious Obligation?", *Third Finnish Colloquium of Middle East and North African Studies* 4, no. 2, (2014): 105-112.

Tür, Özlem. "The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences." *Perceptions*, (2007): 109-122.

PANEL 5

14:00 - 15:15

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Tayyar ARI

Keşmir Sorunu Yeni Bir Çatışma Merkezine Dönüşebilir Mi?

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, İstinye Üniversitesi

Avrasya Güvenlik Sisteminde Türk Cumhuriyetleri'nin Rolü

Prof. Dr. Kamer KASIM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Ortadoğu'da Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa Geçiş

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Polis Akademisi

Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Hukuksal Dayanakları

Prof. Dr. Mehmet DALAR, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Keşmir Sorunu Yeni Bir Çatışma Merkezine Dönüşebilir mi?

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

İstinye Üniversitesi

"Dünya, Hindistan işgali altındaki Keşmir'de Müslümanlara yönelik Srebrenitsa benzeri bir diğer katliam ve etnik temizliğe sessizce tanıklık mı edecek? Uluslararası toplumu, buna izin vermesi halinde, gelişmelerin Müslüman dünyasında radikalleşme ve şiddet döngülerine yol açacak sert yankılar ve tepkiler doğuracağı konusunda uyararak istiyorum"

Pakistan Başbakanı İmran Han

Hindistan, Pakistan ve Çin sınırlarına komşu olan Keşmir, Himalaya hattında yer alması sebebiyle oldukça dağlık bir coğrafyaya sahiptir. Nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakla birlikte Budist ve Hindu nüfusu da azımsanamayacak ölçüdedir. Keşmir, bölgede 2016'dan itibaren başlayan olaylarla yeni bir evreye girmiştir. Bu evrenin öncekilerle en önemli ortak noktası ise itibarlarını kazanmak için mücadele veren Keşmirlilerin hayatlarını kaybetmeye devam etmeleridir. Bölgenin neredeyse 1846'dan itibaren devam edegelen problemleri Dogra yönetimi, Hindistan-Pakistan ayrışması, iki kutuplu dünya düzeni, Rus-Afgan Savaşı, 11 Eylül gibi uluslararası gelişmelere bağlı olarak derinleşmiştir. Bölge çeşitli gerekçelerle Hindistan tarafından dünyanın en çok militarize edilmiş bölgesi haline gelmiştir. Buradaki insanların hak mücadelesi ise değişen konjonktürler çerçevesinde Hindistan tarafından "terör faaliyetleri" olarak servis edilmektedir. Hindistan açısından Orta Asya siyasetindeki en dikkate değer konulardan birisini Keşmir Meselesi oluşturmaktadır. Pakistan'ın kuzeyinde yer alan Cemnu-Keşmir bölgesi kuzeyde Afganistan'a ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne, güney ve batısında Pakistan'a doğu ve güneyinde ise Hindistan'a komşu durumdadır. Keşmir, verimli topraklara sahip bulunmaktadır. Bölge iktisadi açıdan verimliliğine ilaveten jeostratejik ehemmiyet barındırmasından ötürü hem Hindistan hem de Pakistan için vazgeçilmez bir ülke olup her iki ülke tarafından da siyasi bir araç hüviyetindedir. Hindistan ve Pakistan kendi içlerindeki birtakım istikrarsızlık unsurlarını söz konusu bölgeyi "kutsal bir dava" biçiminde ortaya koyarak toplumun dikkatlerini mevzubahis konuya yönelterek gündem değiştirmeye çabalamaktadırlar. Bu bağlamda, Keşmir Meselesi her iki ülkede de yükselen milliyetçilik tarafından bir kaldıraç unsuru olarak kıymetlendirilmektedir. Hindistan ve Pakistan, Keşmir Meselesi'nden ötürü 1947-48 (Birinci Keşmir Savaşı), 1965 (İkinci Keşmir Harbi) ve 1971 senelerinde üç defa savaşmışlardır. Hindistan, Keşmir'i kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak görürken, Pakistan ise halkının çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bölgenin nihai statüsünün kendi kaderini kendi tayin etmesine yönelik olarak halkoyu ile

belirlenmesi tezini savunmaktadır. Bu makalede, Asya-Pasifik bölgesinin iki nükleer gücü Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunundaki son gelişmeler analiz edilerek, geleceğe yönelik barışçı çözümlerin ve olası boyutları analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Avrasya Güvenlik Sisteminde Türk Cumhuriyetleri'nin Rolü

Prof. Dr. Kamer KASIM

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığı kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın bölgesel politikada oynadıkları rol giderek artmaktadır. Avrasya'nın uluslararası alanda yeniden ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte, bu ülkelerin izledikleri ve izleyecekleri güvenlik politikaları, diğer bölge ülkeleri ve bölge dışı aktörlerle yapacakları işbirliklerinin etkilerinin tartışılması ve yeni perspektiflerin ortaya konulması daha da önemli hale gelmiştir. Bölge bağlamında ortaya konan birbirine rakip işbirliği ve bölgesel entegrasyon projelerinin ve güvenlik yapılanmalarının uluslararası sistemdeki yeri ve geleceğinde Türk Cumhuriyetleri'nin yapacağı tercihlerin etkisi büyük olacaktır. Türkiye, Rusya, Çin, ABD ve bir ölçüde AB'nin bölgenin güvenliği ve ekonomisindeki ağırlıkları, birbirleriyle olan rekabet ve etkileşimin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkelerle olan ilişkileriyle şekillenecektir. Sahip oldukları doğal kaynaklar, siyasi statüleri ve üyesi oldukları uluslararası kuruluşlar bakımından birbirinden farklı özellikler gösteren ülkelerin bir ölçüde aynı platformlarda buluşmaları siyasi etkilerini de artıracaktır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında Türkiye, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin uluslararası sistemde daha güçlü olarak yer almaları ve Türk Dünyası içinde ilişkilerin gelişmesi için çaba sarf etmiş ve yaşanan bazı zorluklara rağmen ilişkilerde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Türk Dünyası içindeki ülkelerin, Türk Keneşi gibi bir kuruluşta bir araya gelmelerinin, yapılan zirvelerde sorunların gündeme getirilip yeni işbirliği alanlarının oluşturulmasının, bölgesel güvenliğe de yansımaları olmaktadır.

Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin Avrasya'nın güvenliğindeki rolleri, bu ülkelerin bölgesel güvenliğe bakışları, güvenlik ve ekonomi odaklı bölgesel projelere yaklaşımları analiz edilecektir. Bu anlamda Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya ve Çin ile ilişkilerinin, Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü, Şangay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi oluşumlardaki rollerinin Avrasya'da güvenliğe etkileri değerlendirilecektir. Bu ülkelerin birbirinden farklı oluşumlarda yer almalarının yansımaları da incelenecek bir konudur. Türkmenistan'ın sürekli tarafsızlık statüsü ve bu nedenle uluslararası güvenlik örgütlerine mesafeli olmasının, Özbekistan'ın bölgesel güç olma iddiası ve bu anlamda dışarıdan etkilere reaksiyon göstermesinin, Kazakistan'ın Türk Cumhuriyetleri içinde birleştirici ve uzlaştırıcı rol oynayıp, üyesi olduğu kuruluşlardaki etkisini o kuruluşlara üye olmayan Türk Cumhuriyetleri lehine kullanmaya çalışmasının, Avrasya güvenlik sistemine nasıl yansıdığı ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Avrasya, Güvenlik, Rusya, Çin

THE ROLE OF TURKIC REPUBLICS IN EURASIAN SECURITY SYSTEM

Abstract

Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan, which gained independence after the collapse of the Soviet Union, are increasingly playing a role in regional politics. As Eurasia has come to the forefront in the international arena, it is necessary to discuss the security policies that these countries follow and the effects of their cooperation with other regional countries and non-regional actors, and the new perspectives should be applied in this regard. The choices that will be made by the Turkic Republics would be great impact on the future of the competitive regional cooperation and integration projects. The impact on Turkey, Russia, China, US and to some extent the EU on the Eurasian security and economy will be shaped with their competition on each other as well as their relations with the Turkic Republics. Although Turkic Republics are differentiated from each other with the natural resources, political status and international organizations to which they are members, their political influence will increase when they follow coordinated policies.

Turkey made great effort for the integration of the Turkic Republics to the international system and to improve relations in the Turkic World in post-Cold War era. Despite some difficulties, progress has been made in relations. The convergence of the countries in the Turkic World in international organizations such as the Turkic Council, the bringing up of problems at the summits and the creation of new areas of cooperation also have implications for regional security.

In this study, the role of the Turkic Republics, which gained independence after the disintegration of the Soviet Union, in Eurasian security, their views on regional security, their approaches to regional projects related to security and economy will be analyzed. In this sense, the effects of the relations of the Turkic Republics with Russia and China and their role Common Security Treaty Organization, Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Economic Union will be evaluated within the framework of Eurasian security. The reflections of the presence of these countries in different international organizations is also an issue to be examined. How the permanent neutrality status of Turkmenistan and therefore its distance to international security organizations, Uzbekistan's claim to be a regional power and its reaction to external influences in this sense and Kazakhstan's role as conciliatory country among Turkic Republics will effect on Eurasian security system will also be analyzed.

Keywords: Turkic Republics, Eurasia, Russia, China

Giriş

Uluslararası politikada giderek artan ağırlığı, bölgesel güvenlik tartışmalarında da Avrasya'yı ön plana çıkarmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası sisteme entegre olmaları ve çeşitli uluslararası kuruluşlarda etkili olmaya başlamaları onların Avrasya güvenlik sistemi içinde de önemli rol oynamalarına yol açtı. Avrasya'nın Soğuk Savaş dönemi sonrası bir rekabet alanı olması farklı güvenlik ve işbirliği projelerinin de ortaya çıkmasına yol açtı. Bölgesel güvenlik anlamında Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü (OGAÖ) gibi oluşumların yanında bölge ülkelerinin aralarında yaptıkları antlaşmalar bulunmaktadır. Türk Keneşi ise gittikçe önemi artan ve Türk Cumhuriyetlerini bir araya getiren bir platform olmuştur. Çin'in Kuşak Yol projesi, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve ABD'nin Yeni İpek Yolu projeleri de bölgesel entegrasyonu hedefleyen ve projeleri ileri süren ülkenin çıkarlarını önceleyen önerilerdir.

Avrasya'ya ilişkin güvenlik ve işbirliği projelerinin temelde enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara güvenle ulaşması, bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü ve güvenliklerinin sağlanması merkezli olduğu görülmektedir. Bölgesel projeler farklı beklentilerle ortaya konmuştur. Örneğin, ŞİÖ, Şangay beşlisi adıyla sınır sorunlarını çözmek üzere oluşturulmuş ve sonrasında Şangay forumdan 2001 yılında ŞİÖ'ne dönüşmüştür. Terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele amacıyla kurulan örgüt sekiz üyeye ulaşmıştır. OGAÖ ise Rusya'nın büyük ölçüde güvenlik alanında bölgesel etkisini devam ettirmek için önderlik ettiği ve 1992 Taşkent Ortak Güvenlik Antlaşmasından OGAÖ'ne dönüşen ve üyelerine bir tehdit durumunda ortak savunma yükümlülüğü getiren yapılanmadır. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Kuşak Yol Projesi ve Yeni İpek Yolu projeleri ise daha çok ekonomik entegrasyon odaklıdır. Ancak bu projelerin de güvenlik boyutu bulunmaktadır. Özellikle enerji güvenliği ve ticaretin güvenli yapılması zaten Avrasya'da güvenliğin odaklandığı noktalar. Birbirinden farklı güvenlik yapılanmaları bunlar arasında rekabeti de gündeme getirmektedir. Avrasya'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir rekabetin ortaya çıktığı ve bunun 19. Yüzyıldaki "Büyük Oyun"un farklı aktörlerle ve yeni dünya düzeninin parametreleriyle yeniden sahnelenmesine benzediği de ifade edilmiştir. Bu durum Avrasya'nın jeostratejik önemi, bölgenin doğal kaynaklarının Orta Doğu'ya alternatif olması ve denize çıkışı olmayan petrol ve doğal gaz zengini bölge ülkelerinin bunları uluslararası pazarlara ulaştırmak için boru hatlarına ihtiyaç duymaları Avrasya'da rekabeti artırmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri bu rekabette önemli hale gelmişler ve Avrasya güvenlik düzenlemelerinde ana unsurlar olmuşlardır. Türk Cumhuriyetleri'nin Soğuk Savaş dönemi sonrası oluşturulan bölgesel organizasyonlarda tercihleri farklı olmuştur. Örneğin Türkmenistan BM tarafından tescil edilen sürekli tarafsızlık statüsüne sahip olarak askeri ittifaklara girmemiştir. Buna karşın Kazakistan ve Kırgızistan OGAÖ'ne ve AEB'ne üye olmuşlardır. Türk Keneşi'ne ise Özbekistan'ın üyeliği ile birlikte sadece Türkmenistan henüz üye değildir. Türk Cumhuriyetleri'nin farklı uluslararası örgütlerdeki pozisyonları

izledikleri politikalarda koordinasyon sağlamalarının önünde engel değildir. Ayrıca güvenlik ve ekonomi odaklı bütün bölgesel yapılanmalar Avrasya güvenliğinin bir parçasıdır.

Bu makalede Türk Cumhuriyetleri'nin Avrasya güvenlik sisteminde oynadıkları rol ve bu çerçevede sistemin ana aktörleriyle ilişkileri ve farklı organizasyonlardaki pozisyonlarının Avrasya'ya etkisi analiz edilecektir. Bu noktada Avrasya güvenlik sisteminden neyin anlaşılması gerektiği de tartışılacaktır.

Soğuk Savaş Sonrası Avrasya

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası sistem belki de en fazla Avrasya'yı etkiledi. Bağımsızlığını kazanarak uluslararası sisteme dâhil olan ülkeler ve bölgenin zengin enerji kaynakları Avrasya'yı uluslararası sistemin ilgi odağı haline getirdi. Hatta 19. Yüzyıldaki Büyük Oyunun yeniden farklı aktörlerle oynanmaya başladığı ileri sürüldü ve Mackinder'in kara hâkimiyeti teorisi de yeniden bu ortamda gündeme geldi. Rekabetin bir nedeni bölge enerji kaynaklarının açık denizlere çıkışı için boru hatlarının gerekliliğidir. Ayrıca Çin'in yükselişi ve Avrasya politikasında Soğuk Savaş döneminde olmayan etkinliği ve projelerle ortaya çıkması farklı bir tablo doğurmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığı ise silinmeye çalışılan Türkistan'ın yeniden uluslararası sistemde aktör olmaya başlaması anlamına gelmekteydi. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan bölge politikasında söz sahibi olan aktörler olarak yeni döneme damgalarını vurmaya başladılar. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşadığı kısa süreli bocalamanın ardından Avrasyacı anlayışın dış politikasında etkin olmasıyla birlikte bölgedeki askeri, politik ve ekonomik varlığını sürdürme ve özellikle güvenlik alanında ana aktör olma politikası izledi. Rusya'nın savunmasının Kafkasya ve Orta Asya'da başladığı anlayışının ürünü olan “Yakın Çevre” politikası askeri alanda Rusya'nın bölgede kalıcılığını temin için kullanıldı.¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk aşamada Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu. Türk Cumhuriyetleri BDT'ye üye oldular. Türkmenistan 2005'te üyeliğini gözlemci statüsüne dönüştürdü. BDT kurulduğunda Rusya'nın ve Türk Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Belarus, Ermenistan, Ukrayna, Moldova, Tacikistan ve Gürcistan'dan oluşmaktaydı. Gürcistan 2009'da üyeliğini sonlandırmıştır. Aslında Ortak Üye statüsünde olan Ukrayna da temsil ofisini 2018'de kapatmıştır.² BDT büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra kurulan çok da işlevsel olmayan

¹ Nail Malcolm, “The New Russian Foreign Policy”, *The World Today*, Şubat 1994, s.28-33. Roy Allison, *Military Forces in the Soviet Successor States*, Adelphi Paper, 280, London: International Institute for Strategic Studies, 1993. Suzanne Crow, “Why Has Russian Foreign Policy Changed”, *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*, 1994, s. 2-4. Rajan Menon, “After Empire: Russia and the Southern Near Abroad”, in Michael Maldelbaum (Der.), *The New Russian Foreign Policy*, New York: the Council on Foreign Relations, 1998, s. 100-167

² “Ukraine Shut Down Offices in CIS Member States”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/ukraine-shuts-down-offices-in-cis-member-states/29457859.html>, 28 Ağustos 2018.

bir organizasyonken, ŞİÖ, OGAÖ, Türk Keneşi ve bölgesel entegrasyonu hedefleyen AEB, Kuşak Yol Projesi ve Yeni İpek Yolu Avrasya’da daha çok tartışıldı ve karşılık buldu. Bu nedenle Türk Cumhuriyetleri’nin de yer aldığı bu düzenlemelerin Avrasya güvenlik sistemi üzerine etkilerinin analiz edilmesi ve hangi proje veya projelerin gelecekte daha etkin olacağını tartışılması önemlidir. Ancak öncelikle Soğuk Savaş sonrası Avrasya güvenlik sistemi deyince neyi anlamamız gerektiği ve bu anlamda mevcut düzenlemelerin nereye oturmakta olduğu ele alınacaktır.

Öncelikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan çok sayıda ülkenin olduğu ve en önemlisi de Sovyetler Birliği döneminden kalma sorunların bulunduğu bölgede bir güvenlik sisteminin kurulmasının zorlukları vardır. Bölgesel güvenliğin önemli bir unsuru ülkelerin mevcut sınırlarından emin olmaları ve savaşa girmeleri halinde ortaya çıkacak olan maliyetin elde edilecek olası kazançlardan fazla olacağını düşünmeleridir.³ Ancak böyle bir durum güvenli ikileminin etkilerini azaltacaktır. Avrasya’da ise bu konularda sorunların olduğu görülmektedir. Üstelik kurumsal yapıların da yeterli olmaması ve devletlerin bağımsızlıklarını pekiştirme sürecinde yaşadıkları tehdit algılamaları güvenlik ikilemini ön plana çıkarmıştır. Avrasya’da güvenliğe yönelik organizasyonların üyelerinin heterojen yapı da olmaları, aralarında önemli sorunlar olması ve oluşturulan yapıların bir bölgesel hegemon gücün çıkarına olduğu izlenimi güvenlik sisteminin pekişmesini zorlaştıran unsurlardır. Bölgesel çatışmaların kurumsal düzenlemelerle çözüleceği varsayımıyla yaklaştığımızda böyle bir kurumsallaşmanın Avrasya’da eksik olduğu görülmektedir. Pek çok organizasyona devletler diğer ülkeleri dengelemek veya bir büyük gücün peşinden giderek güvenliğini sağlamak düşüncesiyle üye olmuşlardır. Güvenlik ikileminin başat olduğu bölgede devletler tehdit algıladıkları ülkelerin göreceli ve/veya mutlak kazancını değerlendirerek hareket ederler.⁴ Avrasya’daki güvenlik ve ekonomi merkezli uluslararası kuruluşlara üyelikler de bu gerekçelerle olmuştur. Burada Soğuk Savaş sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin özel durumları da bunda etkindir. Rusya’nın Yakın Çevre politikasıyla birlikte bölgeye dönme stratejisi OGAÖ ve AEB ile birlikte etkili olsa da Çin’in ekonomik kapasitesiyle Avrasya’da önemli bir oyuncu haline gelmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin de Çin’i dengeleyici bir güç olarak görmeleri Avrasya’da tabloyu yeniden değiştirmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ABD’de özellikle enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara en güvenli yoldan taşınması çerçevesinde bölgeye yönelik stratejiler geliştirmiştir. ABD’nin enerji odaklı bakış açısı 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra güvenlik boyutuyla da ön plana çıkmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele konsepti altında ABD bu politikasına bölge ülkelerinden Rusya dâhil destek de bulmuştur. Ancak bölgedeki ABD askeri varlığının kalıcı olacağı izlenimi Rusya ve Çin’de rahatsızlığa yol açtı. Ayrıca ABD’nin bazı

---

³ Mark W. Zacher, ‘The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force’, *International Organization*, 55:2, 2001, s. 215–50. Robert Jervis, ‘Theories of War in an Era of Leading Power Peace’, *American Political Science Review*, 96:1, 2002, s. 1–14

⁴ Robert Jervis, ‘Cooperation under the Security Dilemma’, *World Politics*, 30:2, 1978, s. 167–214.

girişimlerinin bölge ülkelerinde yönetimler tarafından tehdit olarak algılanması da ABD'ye bakışı etkiledi. Örneğin ABD Özbekistan'da Hanabad askeri üssüne sahipken, Andican olayları sonrası izlediği politika nedeniyle Özbekistan'dan çekilmek zorunda kaldı.⁵

Çin'in 2000'li yıllarda ortaya koyduğu "Barışçıl Yükseliş" adını verdiği politika Avrasya'da ülkelerin rejimlerine yönelik bir perspektif içermediğinden daha rahat hareket etmesini sağladı. Hatta bölge ülkeleri Çin'i Rusya'yı dengeleyen bir güç olarak da gördü. Ancak bu tablonun Çin'in ekonomik açıdan çok baskın bir görüntü vermesiyle değişmeye başladığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu durum Çinli tüccarlara saldırılara varan gelişmelere de yol açmıştır. Rusya'nın Sovyetler Birliği döneminden gelen bölgeyi tanıma ve uzun süreli bağlara sahip olma ve Rusçanın hâkimiyeti gibi Çin'e karşı ekonomik dezavantajlarını bir ölçüde dengeleyecek avantajları bulunmaktadır.⁶

Türkiye Türkistan coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi boyunca politika oluşturamadığı bir bölgeye tarihi ve kültürel bağlarını kullanarak geri dönmüş ve Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası sisteme entegrasyonu ve bu ülkelerle yakın ortaklığa dayalı bir politika izleyerek uzun yıllar sonra Avrasya güvenlik sistemi için de yer edinmiştir. Her ne kadar her bir Türk Cumhuriyetiyle ilişkiler düzeyinde farklılıklar olsa da *Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası* söyleminde ifadesini bulan bir ortaklık anlayışıyla hareket eden Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin kendisinin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara üyeliği noktasında önemli çabalar sarf etmiştir. Bu çerçevede Karadeniz İşbirliği Teşkilatı yanında Avrasya güvenlik sistemi içinde değerlendireceğimiz Türk Keneşi'nin kurulması önemli bir adımdır.

Türk Cumhuriyetleri ve Avrasya Güvenlik Sistemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası sisteme entegre olmak ve bağımsızlıklarını pekiştirmek için uluslararası kuruluşlara üyeliklere istekli oldukları görülmektedir. Ancak her bir ülkenin beklentilerinin, tehdit algılamalarının ve dış politikalarının farklı olması Avrasya'daki pozisyonlarını da etkilemektedir. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın enerji zengini olmaları, onları enerji güvenliği konusunda daha hassas kılmakta, ayrıca enerji kaynaklarının taşınması konusundaki

---

⁵ "Uzbekistan Kicks Out of US Military Base", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2005/aug/01/usa.nickpatonwalsh>, 1 Ağustos 2005.

⁶ Kamer Kasım, "Türkistan'da Rusya-Çin Rekabeti: Bölgesel ve Küresel Yansımaları", *20. Yüzyılın Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Almatı/Kazakistan, 24-27 Nisan 2018, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Tek-Dosya-Kazakistan.pdf> Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s. 41-72

rekabetin de ana unsuru yapmaktadır. Güvenlik düzenlemelerindeki rolleri de ülkelerin dış politikaları tarafından şekillenmektedir. Bölgede etkin olan yapılanmalarda her bir Türk Cumhuriyeti'nin rolü ve bakışının incelenmesi üzerinden ilgili ülkelerin Avrasya güvenliğindeki rollerinin ortaya konması uygun olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında politik, ekonomik ve askeri bağların devam etmesi amacıyla oluşturulan BDT, Türk Cumhuriyetleri'nin üyesi olduğu Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk bölgesel kuruluşlarından. Yukarıda belirtildiği gibi Türkmenistan 2005'te üyeliğini gözlemci statüsüne dönüştürmüştür. 1993'teki BDT Şartında, üye ülkeler arasında karşılıklı avantaj sağlayan işbirliğinin geliştirilmesi, ekonomi, güvenlik, çevre, insan hakları, sosyal ve kültürel gelişme alanlarında işbirliği yapılması vurgusu vardır. Ancak BDT etkili bir politik yapılanmaya dönüşmemiştir. Bunda üye ülkelerin isteksizliği yanında, ilan edilen bazı amaçların gerçekleşmemesinin de payı vardır. BDT bünyesinde 60'ın üzerinde organ veya birim bulunmasına rağmen bunlar etkin olamamıştır. Hatta Parlamentolar arası Asamble ve Devlet Başkanları Konseyi gibi organların aldıkları kararların önemli bir kısmı tüm üyeler tarafından onaylanmış değildir.⁷ Türk Cumhuriyetleri'nin BDT'deki rolü de bu tablo ile bağlantılıdır. Azerbaycan BDT üyesi ülkelerle ilişkilerini temelde ikili düzeyde yürüttüğünü belirtmektedir.⁸ Kazakistan BDT bünyesinde işbirliği vurgusuna önem vermektedir. Bu daha çok 2018'de Astana'da yapılan BDT üyesi ülkeler Hükümet Başkanları Zirvesi'nde olduğu gibi ikili ticaretin geliştirilmesi noktasına odaklanmaktadır.⁹ Türkmenistan 2019 BDT Başkanlığı nedeniyle öncelikli amaçlarını içeren bir deklarasyonda bulunmuştur. Burada BDT üyesi ülkeler arasında BDT bölgesinde istikrar ve güvenliğin destekleyen girişimlerin teşvik edilmesi ve üye ülkeler dış politika birimleri arasında ortaklığın canlandırılması ifadesi vardır.¹⁰ Türk Cumhuriyetleri'nin resmi düzeyde ifade ettikleri daha fazla işbirliği beklentilerine rağmen BDT bünyesinde bu noktada ileri adımlar atılamamış özellikle de güvenlik ayağı eksik kalmıştır.

Avrasya'da güvenlik açısından Rusya merkezli oluşum olan OGAÖ'nün daha etkin olduğu görülmektedir. 1992 Taşkent Ortak Güvenlik Antlaşması, 2002'de OGAÖ'ne dönüşmüştür. Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan ve Kırgızistan'ın üye olduğu OGAÖ içerdiği askeri yapılanmayla ve bir üyeye yapılan saldırının tüm üyelere yapılacağını ifade eden Şart'ın 4. Maddesiyle bir güvenlik örgütü olarak kurulmuştur.

---

⁷ Bakınız, Martha Brill Olcott, Anders Aslund and Sherman Garnett, *Getting It Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1999. Paul Kubicek, "Commonwealth of Independent State. An Example of Failed Regionalism", *Review of International Studies*, Cilt. 35, 2009, s. 237-256.

⁸ Bakınız, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <http://www.mfa.gov.az/en/content/947>.

⁹ Elya Altynsarına, "CIS Heads of Government Council in Astana: Kazakhstan calls for expanding trade relations", *The Astana Times*, <https://astanatimes.com/2018/11/cis-heads-of-government-council-in-astana-kazakhstan-calls-for-expanding-trade-relations/>, 5 Kasım 2018.

¹⁰ Bakınız, Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <https://www.mfa.gov.tm/en/sng>

OGAÖ'nün Ortak Hızlı Müdahale Gücü bulunmaktadır. Buraya Kazakistan 1 tabur ve 1 tugay, Kırgızistan'da 1 taburla katkıda bulunmaktadır.¹¹ OGAÖ terörizm, uyuşturucu, yasa dışı göç, organize suçlar, siber terör ve kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditlerle de mücadeleyi amaç edinmiştir. OGAÖ üyeleri arasındaki sorunların çözüldüğü ve daha iyi eşgüdüm olduğu sürece başarılı olacaktır. Özellikle bölgesel güvenlikle ilgili bu yapılanmada Özbekistan'ın OGAÖ üyesi olmamakla birlikte OGAÖ ile daha fazla işbirliği yapacağı izlenimini vermesi avantaj doğurabilir. Ancak OGAÖ çok fazla Rusya merkezlidir ve zaman zaman Rusya'nın güvenlik çıkarları için kullanıldığı yorumları yapılmaktadır. Modern askeri ekipmanlarının temini ve güvenlik kuvvetlerinin eğitimi gibi konularda Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkeler OGAÖ'nün korumasına daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Rusya için OGAÖ bölgedeki askeri varlığını meşrulaştıran bir unsur da olmaktadır. OGAÖ üye ülkeler yönelik dış tehditlere karşı işbirliği yükümlülüğü getirmektedir. OGAÖ Şartı'nın 5. Maddesi ise üye ülkelerin ulusal yasaları içerisinde yer alan konulara müdahale edilmeyeceğini ifade etmektedir. Bu noktada tartışılan bir konu 2010'da Kırgızistan'daki çatışmalar sırasında hükümetin isteğine rağmen, bunun bir iç sorun olduğu görüşünün hâkim olmasıyla OGAÖ'nün müdahil olmamasıdır. OGAÖ üyeleri arasında iç tehditlere yönelik de organizasyonun kullanılması görüşü olduğundan bunun daha kolay mümkün olmasına yönelik düzenleme de yapıldı.¹²

Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan'ın etkin olduğu OGAÖ bu ülke tarafından öncelikli bir güvenlik örgütü olarak kabul edilmektedir.¹³ OGAÖ'nün Türk Cumhuriyetleri ve Avrasya güvenliği bakımından önemli bir noktası OGAÖ Şartı'nın 4. Maddesinde yer alan bir üyeye yönelik tehdit durumunda diğer üyelerin yardımı konusudur. Bu durum dondurulmuş çatışmaların olduğu ve bunların sıcak çatışmaya dönme potansiyelinin bulunduğu durumlarda önemli olmaktadır. OGAÖ üyesi olan Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu bu açıdan problemlidir. Aslında Azerbaycan'ın işgal altında topraklarını kurtarmak için yapacağı bir askeri operasyon uluslararası hukuk açısından Ermenistan'a bir müdahale olmayıp meşru savunma hakkının kullanılmasıdır. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde OGAÖ Şartı'nın 4. Maddesinin devreye girmemesi gerekir. Kazakistan ve

---

¹¹ Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201611011025584074-KGAO-Rusya/>, 1 Kasım 2016.

¹² Richard Weitz, "Assesing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities", US Army War College Press, <https://ssi.armywarcollege.edu/pdf/files/PUB1391.pdf>, Ekim 2018.

¹³ "Tokayev says CSTO is a priority organisation for Kazakhstan", *New Europe*, <https://www.neweurope.eu/article/tokayev-says-csto-is-a-priority-organisation-for-kazakhstan/>, 28 Haziran 2019. Malika Orazgaliyeva, "Astana hosts CSTO Collective Security Council summit", *The Astana Times*, 10 Kasım 2018.

Kırgızistan'ın OGAÖ'ne üye olması böyle bir senaryo halinde Azerbaycan'ın lehine olabilir.¹⁴

Avrasya'da güvenlik boyutu olan bir diğer organizasyon ŞİÖ'dür. Şangay beşlisi adıyla sınır sorunlarını çözmek üzere bir araya gelen ülkeler, 15 Haziran 2001'de bunlara Özbekistan'ın da katılımıyla ŞİÖ'nü kurmuşlardır. Kuruluşunda Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın yer aldığı kuruluşa 2017'de Kazakistan'da yapılan Devlet Başkanları Konseyi toplantısında Pakistan ve Hindistan'ın da üye olmasıyla üye sayısı 8'e çıkmıştır. ŞİÖ'ye 4 ülke gözlemci üye ve 6 ülke de diyalog partneridir. Diyalog partnerleri arasında Türkiye ve Azerbaycan'da bulunmaktadır. ŞİÖ üyeleri arasında karşılıklı güveni güçlendirmek, politika, ekonomi, araştırma, teknoloji ve kültür gibi alanlarda işbirliği yapmak ve bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak ve garanti etmek için çaba sarf etmek gibi amaçlar taşımaktadır. ŞİÖ'nün en üst karar organı Devlet Başkanları Konseyidir ve yılda bir defa toplanmaktadır. ŞİÖ sekreteryası Beijing'de bulunmaktadır. Bölgesel Anti-Terör Yürütme Komitesi'nin merkezi ise Taşkent'tedir.¹⁵ ŞİÖ Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde komşularıyla sınır sorunlarını çözerken yayılmacı bir niyeti olmadığını göstermek için kuruluşuna önderlik ettiği ve çok taraflı bir işbirliğini amaçlayan kuruluştur. Çin açısından daha önce etkin olmadığı bir coğrafyada bir diğer bölgesel gücü yanına alarak kurumsallaşma deneyimi sunan ŞİÖ, terörlü mücadele ve ortak askeri tatbikatlarda ifadesini bulan güvenlik alanındaki faaliyetlerle Çin'in beklentilerini karşılama da ekonomik anlamda yetersiz kalmıştır. Rusya'nın ŞİÖ içindeki amacı ise Çin'in bölge ülkeleriyle işbirliğinde kontrole sahip olma düşüncesi ve Çin'in Batılı ülkeleri Orta Asya'dan uzak tutmada etkili bir aktör olma becerisidir. Rusya yakın işbirliği içinde olduğu Hindistan'ın ŞİÖ'ne üyeliğini özellikle desteklemiştir. Çin ise Hindistan'ın üyeliğini kabul ederken stratejik ortağı Pakistan'ın da üye olmasını istemiş ve sonuçta iki ülke aynı anda ŞİÖ üyesi olmuşlardır. Böylece ŞİÖ dünya nüfusunun % 45 ini kapsar hale gelmiştir. ŞİÖ'nün askeri ve ekonomik anlamda bölgede çok ileri noktalara gelmesinin ise Rusya tarafından tercih edildiği söylenemez. Çünkü Rusya askeri anlamda OGAÖ'nün bölgede güvenlikte ana aktör olmasını istemektedir. Ekonomik anlamda da Rusya Çin'in bölgesel banka kurulması önerisini desteklememiş ve Çin'e % 65.97'si Rusya tarafından kontrol edilen Avrasya Kalkınma Bankasına katılmasını önermiştir. Bankaya katılması halinde GSMH oranında sermaye katkısı yer aldığından, bu durum

---

¹⁴ Kamer Kasım, "Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Ermenistan Boyutu", Mehmet Topal ve Rıza Mammadov (Der.), *1918'den Günümüze Azerbaycan*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 167-176. Kamer Kasım, "Dağlık Karabağ Sorununun Bölgesel Etkileri", *Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü*", X. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Tayyar Arı ve Kader Özlem (Der.), Bursa: Dora Basım Yayım Dağıtım, 2018, s. 39-54.

¹⁵ Shanghai Cooperation Organization, http://eng.sectsc.org/about_sco/

Çin için kabul edilebilir değildi.¹⁶ Bu nedenle Çin ekonomik beklentileri için Kuşak-Yol girişimine ağırlık vermiştir.¹⁷

ŞİÖ içinde yer alan Türk Cumhuriyetleri, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan oluşum içinde etkili aktörler olmaya çalışmaktadırlar. Bunlardan Kazakistan ve Kırgızistan aynı zamanda OGAÖ üyesidirler ve burada Rusya ile güvenlik alanında yakın işbirliği vardır. ŞİÖ ise Çin ile olan bağları ve işbirliği açısından etkin bir yapılanmadır. Kazakistan terörizm, aşırıçılık, ayrılıkçılık ve uyuşturucu ticaretini tahmin edilebilir tehditler olarak sıralamıştır. ŞİÖ özellikle Afganistan kaynaklı tehditlere karşı üyelerin görüş alış verişinde bulunduğu bir çerçeve çizmektedir. Kazakistan ŞİÖ içerisinde gıda güvenliği ve su kaynaklarının yetersizliği gibi konuları gündeme getiren ülke konumundadır. Kazakistan ŞİÖ içerisinde güvenlik alanında işbirliğine sıcak bakan, hatta Barış Misyonu 2007'ye katılan ülkedir. Buna rağmen ŞİÖ çerçevesinde yabancı kuvvetlerin topraklarından geçmesine izin veren yasal düzenlemeyi yapmamıştır. Kırgızistan'ın ŞİÖ içerisindeki motivasyonu da Kazakistan'a benzemektedir. OGAÖ üyesi olan Kırgızistan için burada Rusya ile olan güvenlik işbirliği yanında ŞİÖ, Çin ile ilişkilerinde kurumsallaşmayı sağlayan bir işlev görmektedir. Özbekistan'ın bölgedeki pozisyonu dönemsel farklılıklar göstermiştir. OGAÖ'den ayrılan ve askeri alanda işbirliğini ikili ilişkilerle tesis etmeye çalışan Özbekistan, OGAÖ içerisinde Rusya'nın etkin konumuna karşı çıkmış ve dış politika ve güvenlik politikalarında bağımsız hareket edeceğini belirtmiştir. ŞİÖ ise Özbekistan'ın Çin'le ve Rusya ile işbirliği yapabileceği bir oluşumdur. Ancak Özbekistan ŞİÖ askeri tatbikatlarına katılmamaktadır. Buna rağmen terörle mücadelede ŞİÖ içerisinde etkin olan Özbekistan, ŞİÖ'nün bölgesel anti-terör yapılanmasına ev sahipliği yapmaktadır.¹⁸

Azerbaycan ve Türkiye ŞİÖ'nde diyalog partneri durumundadır. Azerbaycan ŞİÖ'ne gözlemci üye olmayı da istemektedir.¹⁹ Azerbaycan açısından Çin ile ilişkileri geliştirme ve Kuşak Yol projesinde etkin olmasının yolu olarak görülen ŞİÖ aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununun ele alınabileceği bir platform olarak da değerlendirilmektedir.²⁰ Türkiye açısından ise, AB sürecinin yürümediği ve bölgesel konularda Batılı müttefiklerle görüş ayrılıklarının olduğu bir ortamda Türkiye'nin

---

¹⁶ Alexander Gabuev, "Bigger Not Better: Russia Makes the SCO a Useless Club", Carnegie Moscow Center, <https://carnegie.ru/commentary/71350>, 23 Haziran 2017.

¹⁷ Bir Kuşak Bir Yol olarak ifade edilen proje daha sonra Çin tarafından Kuşak-Yol olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

¹⁸ Marcel de Hass, "Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization", *The Journal of Slavic Military Studies*, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518046.2017.1271642> Vol. 30. Issue 1, 23 Haziran 2017.

¹⁹ "Azerbaijan may get observer status in SCO", *Azer News*, <https://www.azernews.az/nation/137690.html>, 18 Eylül 2018.

²⁰ "Azerbaijan seeks to raise co-op with SCO to new level", *Azer News*, <https://www.azernews.az/nation/130056.html>, 10 Nisan 2018.

ŞİÖ ile yakınlaşması elini güçlendirecek bir unsur olarak görüldü. Türkiye'nin Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın üye olduğu ŞİÖ'nde Azerbaycan'la birlikte diyalog partneri olması Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri ve bölgede birlikte hareket edebilecekleri platform oluşturması bakımından da anlamlıdır. Bu nedenle Türkiye'nin ŞİÖ'nde diyalog partneri statüsünün daha ileri götürülmesi düşünülebilir.²¹

Avrasya'da Türk Cumhuriyetleri'nin yer aldığı etkili olmaya başlayan bir organizasyon da Türk Keneşi'dir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından kurulan ve Özbekistan'ın da 15 Ekim 2019'da üye olduğu kuruluş, özellikle Türk Cumhuriyetleri arasında coğrafi konum ve nüfus bakımından etkili bir ülke olan Özbekistan'ın üyeliği ile daha etkili hale gelmiştir. Türk Keneşi 2009'da kurulmuştur. 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Antlaşmasına göre Türk Keneşi'nin amaçları: *Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi; Bölge ve bölge dışında barışın korunması; Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi; Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi; Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi; Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması; Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması; Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması; Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi; Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi; Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesidir.*²² Türk Keneşi bu amaçları gerçekleştirmek için üye ülkeler arasında yapılan zirvelerin yanı sıra ilişkili kurumlar oluşturmuştur. Bunlar: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi (TURKPA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Akademisi, Türk İş Konseyi, Türk Kültür Miras Vakfıdır. Türk Keneşi'ne Macaristan'ın gözlemci üye olması ve Budapeşte'de Türk Keneşi ofisinin açılması da Türk Keneşi'ne güç kazandıran bir gelişme olmuştur.²³ Türk Keneşi'ne Türk Cumhuriyetlerinden sadece Türkmenistan üye değildir. Türkmenistan buna gerekçe olarak sürekli tarafsızlık statüsünü göstermektedir. Ancak özellikle Özbekistan'ın üyeliği sonrası Türkmenistan'ın üyelik sürecine dâhil olması söz konusu olabilir.

Her bir Türk Cumhuriyeti'nin Türk Keneşinden beklentileri vardır. Öncelikle böyle bir birliktelik Türk Dünyası içinde örnek bir model olacağı için üye ülkelerin buldukları diğer uluslararası kuruluşlarda da onlara güç katacaktır. Azerbaycan

---

²¹ "Turkey's status in SCO may be upgraded: analysts", *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2016-12/06/content_27586843.htm, 6 Aralık 2016.

²² Bakınız, Türk Keneşi web sayfası, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10.

²³ Kürşat Zorlu, "Türk Dünyasının Önemi Kavramak", *Vatan*, <http://www.gazetevatan.com/kursad-zorlu-1196913-yazar-yazisi-turk-dunyasi-nin-onemini-kavramak/>, 5 Eylül 2018. "Türk Konseyi Macaristan Ofisi Açıldı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-macaristan-ofisi-acildi/1588304>, 19 Eylül 2019.

enerji ve ulaşım hatlarında güvenlik ve etkinlik bakımından Türk Keneşini faydalı bulmaktadır. Ayrıca Macaristan'ın gözlemci üye olması ve bir AB üyesi olarak Türk Cumhuriyetleriyle gelişen ilişkileri Türk Dünyası bakımından olumlu olduğu gibi, özellikle Azerbaycan ve Macaristan arasındaki yakın ilişkiler dikkate alındığında Azerbaycan açısından çok daha yararlı olmuştur. Azerbaycan'ın önemli bir beklentisi de topraklarının işgal altında olmasına yol açan Dağlık Karabağ sorusunda Türk Keneşi üyelerinden her durumda tam destek gelmesidir. Kazakistan zaten Türk Dünyası içerisinde birliğin sağlanması ve sıkı işbirliğinin destekçisi ülkedir. Bu konuda Nazarbayev her platformda öne çıkmıştır. Bu nedenle Kazakistan Türk Keneşi içerisinde de etkindir. Kırgızistan açısından da görece küçük olması nedeniyle Türk Keneşindeki birliktelik bütün ülkelere karşı kararlı bir duruş sergilemesine yardımcı olacaktır. Özbekistan uzun süre Türk Dünyası içerisindeki oluşumlara ve girişimlere mesafeli olmuştur. Bunun en önemli nedeni bu alanda öncü ülke olan Türkiye ile ilişkilerde bir dönem yaşadığı sıkıntıdır. 1999'da Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'a yapılan suikast girişiminden Kerimov'un muhalifleri sorumlu tutması ve onların Türkiye'ye sığınması ve sonrası süreçteki gerginlik, Türkiye 2003'te Özbekistan'a Büyükelçi atmasına rağmen tam anlamıyla aşılammıştı.²⁴ Ancak özellikle Şevket Mirziyoyev'in Devlet Başkanlığı ile birlikte hızla gelişen Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde önemli bir aşama Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Mirziyoyev'in 2016'da Semerkant'ta buluşması oldu. Mirziyoyev'de 2017'de Türkiye'yi ziyaret etti ve iki ülke arasında her alanda yakın temas başladı.²⁵ Bu süreç Özbekistan'ın Türk Keneşi'ne üyeliğine yol açan gelişmeleri de hızlandırmıştır. Özbekistan Türk Dünyasındaki ve bölgedeki önemli konumuyla kuşkusuz artık uluslararası alanda adından daha fazla söz ettiren bir ülke olacaktır. Türkiye ise zaten Türk Dünyasında birliğin en önemli unsuru ülke olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığıyla birlikte bu alanda çabalamaktadır. Türk Dili Konuşan Ülkeler liderler zirvelerinin toplanması, ekonomi, ulaşım, eğitim gibi çeşitli alanlarda sıkı işbirliği, ortak alfabenin kullanılması gibi konularda 1991'den beri faal olan Türkiye için, Türk Keneşi'nin kurulması, bu çabalar açısından önemli bir aşamadır. Özellikle Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının pekişmesi ve giderek güçlenmeleri, Türkiye açısından da bu ülkelerle yakın ilişkileri daha değerli kılmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşularının istikrarsızlık ve çatışmalar içinde bulunmaları ve Türkiye için sorun üretmelerine karşın, Türk Cumhuriyetleri'nin olduğu Avrasya'nın sundukları, bölgeye Türkiye'nin daha fazla önem vermesini de gerekli kılmaktadır. Bu anlamda Avrasya güvenlik sistemi içinde de Türkiye'nin daha

---

²⁴ “Uzbekistan: President Survive Apparent Assassination Attempt”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/1090571.html>, 16 Şubat 1999. “Bombs Kill 13 at Uzbekistan Government Offices”, <https://www.nytimes.com/1999/02/17/world/bombs-kill-13-at-uzbekistan-government-offices.html>, 17 Şubat 1999.

²⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ozbekistan-iliskileri-gucleniyor/1060872>, 12 Şubat 2018. Bakınız, Kamer Kasım, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Dönemin Parametreleri”, *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, TESAM ve Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 11-12 Ekim 2018, Bursa: Renkvizyon Matbaacılık, 2018, s. 247-263.

etkin olması ve ilgili uluslararası kuruluşlarda yer alması daha fazla Türkiye'nin gündeminde olabilir.²⁶

Türk Keneşi'nin Avrasya'da etkinliğini sağlayacak önemli bir gelişme aslında bir AB üyesi olan Macaristan'ın ilgisi olmuştur. Macaristan Devlet Başkanı Orban'ın 2018'de Çolpan-Ata'da yapılan Türk Keneşi Zirvesine katılımı ve Macaristan'ın gözlemci üye olması çok önemli bir aşamadır. Bu anlamda özellikle Macaristan Başbakanı Victor Orban'ın Zirvede yaptığı konuşma da tarihi önemdedir. Orban konuşmasında Hun-Türk köklerine ve Macarların Atilla'nın soyundan gelmesine vurgu yapmıştır. Konuşmasında kimlik vurgusunun yanında Batı eleştirisi yapması da AB üyesi bir ülkenin Başbakanı olarak ayrıca dikkat çekici olmuştur. Orban Macaristan'ın Hun-Türk Kurultaylarına ev sahipliği yaptığını ve Türk kökleriyle gurur duyduğunu da ifade etmiştir.²⁷ Macaristan'ın eklemelenmesi, Özbekistan'ın üyeliğiyle birlikte güçlenen Türk Keneşi'nin bölgede ve hatta uluslararası alanda ileride çok daha etkin olacağı beklenmektedir. Bu süreçte Türk Keneşi'ne henüz üye olmayan Türkmenistan'ın da kayıtsız kalamayacağı ifade edilebilir.

Avrasya'da güvenlik ve işbirliği odaklı yukarıda analiz edilen yapılanmaların yanında bölgesel entegrasyon ve uluslararası ekonomik boyutu olan işbirliği önerileri ve /veya mega proje olarak adlandırılacak oluşumlar da vardır. Bunlar Rusya'nın önderlik ettiği Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Çin'in Kuşak-Yol projesi ve ABD merkezli Yeni İpek Yoludur. Bunlar Türk Cumhuriyetlerini ve Avrasya sistemini ilgilendiren oluşumlar vey projelerdir.

AEB Rusya'nın eski Sovyetler Birliği'ni ekonomik birlik ve eğer mümkün olursa siyasi anlamda da canlandırma düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. AEB'ni kuran antlaşma 29 Mayıs 2014'te Kazakistan'da Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasında imzalanmış ve 1 Ocak 2015'te yürürlüğe girmiştir. AEB'nin kuruluşundan sonra aynı yıl Ermenistan ve Kırgızistan üye olmuşlar ve Moldova'da 2018'de gözlemci üye olmuştur. Malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımı, üye ülkelerde sektörlerin harmonize politika izlemeleri gibi amaçları bulunan AEB 180 milyonu aşan nüfus ile dünya petrol üretiminin % 14,5'i, doğal gaz üretiminin ise % 20,2 sini içermektedir.²⁸ Her ne kadar Rusya'nın ağırlığı olsa da AEB'nin fikir babası Nazarbayevdir. Kazakistan Avrasya'da ekonomik alanda entegrasyonu hedeflerken, Rusya bunu diğer alanlara yaymak istemiştir. Rusya'nın AEB'den önemli bir beklentisi diğer entegrasyon projeleriyle pazarlıkta elini güçlendirmektedir. Kazakistan her ne kadar Nazarbayev'le Avrasya'da

---

²⁶ Kamer Kasım, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Dönemin Parametreleri", *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, TESAM ve Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 11-12 Ekim 2018, Bursa: Renkvizyon Matbaacılık, 2018, s. 260-261.

²⁷ Victor Orban'ın konuşması, "Prime Minister Victor Orban's Speech at the 6th Summit of the Cooperation Council of Turkic-Speaking States", <http://www.minizterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-speech-at-the-6th-summit-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states/>, 3 Eylül 2018.

²⁸ <http://www.eacunion.org/?lang=en#about-info>

entegrasyonun fikir babası olsa da AEB içinde benzer özellikler taşıyan ekonomilerin birlikteliğinin rasyonelitesi sorgulanmıştır. Özellikle Rusya ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarının satışına dayanan ekonomik yapıları sahip olmaları bunun taraflara ekonomik getirisinin sorgulanmasına yol açmıştır. AEB'nin 2015'te hayata geçmesinin ardından Kazakistan para birimi Tenge'nin devalüe olması ve Rusya'ya ihracatında AEB öncesi hacmin altına düşmesi Kazakistan'da AEB'nin sorgulanmasına yol açmaktadır.²⁹

Kırgızistan AEB'ne üye diğer bir Türk Cumhuriyeti'dir. Ekonomik açıdan zorluklar yaşaması ve Kırgızistan dışında çalışan vatandaşlarının gelirlerinin ülke ekonomisi açısından önemli olması nedeniyle Kırgızistan'ın AEB'den beklentiler yüksek olmuştur. Öncelikle Kırgızistan vatandaşlarının Rusya'da çalışmasına yönelik kotaların kaldırılacağı ve tarımsal ürünlerin ticari engellerin kaldırılmasıyla daha kolay Kazakistan'a satılabileceği beklentisi oluştu. Ancak AEB'nin üye olmayan ülkelerden yapılacak ithalata yüksek vergiler içermesi Kırgızistan-Çin ticaretini olumsuz etkileyecek bir unsur olarak görüldü. Bunun AEB üyesi ülkelerle ticaret ile telafi edileceği düşünüldü. Kırgızistan'ın 2015'de üyeliğinden sonra 2016 ticaret rakamlarına bakıldığında ise AEB üyesi ülkelerle ticaret hacminde % 21,6 düşüş oldu.³⁰ Yine de Kırgızistan'da AEB, Çin'in ekonomik açıdan aşırı görünülür konumunu dengeleyici bir unsur olarak görülmektedir.

AEB, her ne kadar Avrasya entegrasyonunun fikir babası Nazarbayev olsa da Rusya merkezli bir projedir. Ancak AEB Kazakistan'ın düşüncesine uygun olarak ekonomik entegrasyon temelli kalmıştır. Bu nokta da bile üye ülkeler arasında ekonomik politikalarda uyum sağlanamadığından sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan birinde Kazakistan-Kırgızistan sınırında 2017'de uzun araç kuyrukları oluşmuştur. AEB'ne Kazakistan ve Kırgızistan'ın dışındaki Türk Cumhuriyetleri üye olmamıştır.³¹ AEB'nin üyeliği cazip hale getirici yönlerinin olmadığı ve özellikle Çin'in Kuşak-Yol projesinin gölgesinde kaldığı söylenebilir.

---

²⁹ Andrei Yeliseyev, *The Eurasian Economic Union: Expectations, Challenges, And Achievements*, GMF Policy paper,

<http://www.gmfus.org/sites/default/files/publications/pdf/Eurasian%20Economic%20Union.pdf>, Mayıs 2019, s. 10-17.

³⁰ Christopher Schwartz, "Will Kyrgyzstan Leave the Eurasian Economic Union?", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/08/will-kyrgyzstan-leave-the-urasian-economic-union/>, 9 Ağustos 2016.

³¹ Danat Islambek, Kazakhstan Set to Ease Import Restrictions at Kyrgyz Border, *Astana Times*, <https://astanatimes.com/2017/11/kazakhstan-set-to-ease-import-restrictions-at-kyrgyz-border/>, 30 Kasım 2017. Catherine Putz, "Remember the Eurasian Economic Union", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/01/remember-the-urasian-economic-union/?allpages=yes&print=yes> 13 Ocak 2018. Kamer Kasım, "Türkistan'da Rusya-Çin Rekabeti: Bölgesel ve Küresel Yansımaları", *20. Yüzyılın Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Almatı/Kazakistan, 24-27 Nisan 2018, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Tek-Dosya-Kazakistan.pdf> Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s. 41-72

Kuşak-Yol projesi, 2013'te Çin Devlet Başkanı Şi Jinping tarafından Kazakistan'da yapılan konuşmayla dünyaya duyurulmuştur. Bu projenin kara ayağı Türk Cumhuriyetleri'ni ilgilendirmektedir. Çin'den Avrupa'ya uzanan coğrafyanın karayolu, demiryolu ve enerji hatlarıyla bağlanması temelini içeren proje, Çin'in Avrasya'da Rusya'nın tarihsel egemenliğine meydan okuması olarak da görülmüştür. Rusya ise ekonomik anlamda rekabet edemediği Çin'in bu projesine bir şekilde eklenmek istemektedir.³² Çin Kuşak Yol'u Avrasya ülkelerinin işbirliği ile karşılıklı fayda sağladıkları network olarak tanımlamaktadır ve Çin diğer bölgesel projeleri karşısına almamaya çalışmaktadır. Çin Kuşak-Yolu AEB gibi formal bir düzenleme olarak sunmamıştır. Kuşak Yol diğer bölgesel projelerle uyum içerisinde olacak bir işbirliği girişimi şeklinde tanımlanmaktadır.³³ Çin'in Kuşak-Yol projesi Türk Cumhuriyetleri tarafından genel olarak olumlu karşılanmıştır. Kuşak-Yol zaten Kazakistan'da açıklanmıştır ve gelişen Kazakistan-Çin ilişkileri çerçevesinde ortaya konan bütün projeler bu çerçevede yürütülmektedir. Aralık 2016'da Kazak Ulusal Yatırım Şirketi ile Çin İpek Yolu Fonu arasında imzalanan çerçeve antlaşma ile 2 milyar dolar sermayeli Kazakistan-Çin Fonu kurulmuş ve iki ülke arasında ekonomik ilişkiler daha da sıkılaşmıştır.³⁴ Ekonomik ilişkilerdeki bu olumlu havaya rağmen Çin'in Kuşak-Yol projesindeki niyetine ilişkin Kazakistan'da kuşklar mevcuttur. Özellikle sınır düzenlemelerinde Çin'e toprak verilmesi ve Çin'in ekim amaçlı arazi kiralamak istemesi, Çin'in artan ekonomik ağırlığıyla birleşince Kazakistan'da Çin'e yönelik olumsuz algıya yol açmaktadır.³⁵

Kırgızistan, Çin'in ekonomik etkisine çok daha açıktır. Kırgızistan'ın AEB üyeliği ile bir ölçüde iki ülke arasında ticarete yavaşlama eğilimi görülse de 2018'de AEB ve Çin arasında imzalanan Serbest Ticaret Antlaşmasıyla Kırgızistan Çin mallarının tüm bölgeye ulaştırılmasındaki önemini korudu.³⁶ Kırgızistan Çin ile olan yakın ekonomik bağlarından dolayı Kuşak-Yol projesini desteklemektedir. Nitekim bu projenin ilanından sonra Çin'in bu ülkedeki yatırımları ve Kırgızistan'a verilen kredi miktarı artmıştır. Ancak Kazakistan örneğindeki gibi Çin'in artan ağırlığı ve yapılan sınır

---

³² Pete Baumgartner, "China's Massive 'One Road' Project Largely Bypasses Russia, But Moscow Still On Board", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/russia-china-one-belt-one-road-project-putin-xi/28579849.html>, 26 Haziran 2017.

³³ Yang Cheng, *The Eurasian Moment in Global Politics: a Comparative Analysis of Great Power Strategies for Regional Integration*, https://we.hse.ru/data/2014/07/10/1311841703/Prof_Yang.pdf, Moskova, 2014.

³⁴ "Kazakh-Chinese One Belt One Road Cooperation Discussed in Astana", *Belt and Road News*, <https://www.beltandroadnews.com/2019/06/09/kazakh-chinese-one-belt-one-road-cooperation-discussed-in-astana/>, 9 Haziran 2019.

³⁵ Bruce Pannier, "Central Asian Land and China", *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, 2 Mayıs 2016. Connor Dilleen, "More than just about Belt and Road: does China hold territorial ambitions in Central Asia?", *The Strategist*, <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, 11 Eylül 2017.

³⁶ Chris Devonshire-Ellis, "China-Russia Great Eurasian Partnership on Development Track as EAEU Agree to Regional Free Trade", *Silk Road Briefing*, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/02/12/china-russia-great-eurasian-partnership-development-track-eaeu-agree-regional-free-trade/>, 12 Şubat 2019.

düzenlemesinde Çin'e toprak verildiğinin bilinmesi gibi nedenler Kırgızistan'da Çin'e yönelik olumsuz algıya yol açmıştır.³⁷

Çin, Özbekistan'ın önemli ticari ortaklarından birisi olmasına rağmen İslam Kerimov'un entegrasyon projelerine mesafeli tutumu nedeniyle iki ülke arasında Kuşak-Yol projesi anlamında işbirliği mümkün olmamış ve Kuşak-Yol çerçevesindeki projeler Özbekistan'ı by pass etmiştir. Ancak Şevket Mirziyoyev'in Özbekistan Devlet Başkanı olmasıyla birlikte Özbekistan Kuşak-Yol projesine sıcak bakmaya başlamıştır. Mirziyoyev'in Kuşak Yol Forumlarına katılımı, hem iki ülke arasında ticareti geliştirmek için fırsat, hem de Kuşak Yol'un Özbekistan ayağının oluşturulmasının adımı olmuştur. Mirziyoyev'in 25 Nisan 2019'da Kuşak Yol Forumu toplantısı için gittiği Çin'de Şi Jinping ile görüşmesinde iki ülke arasında 10 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi konması ve Çin Devlet Başkanının Özbekistan'ın Kuşak-Yol 'a katılımının Çin ile Özbekistan ve tüm Orta Asya ile karşılıklı avantajlara dayalı kapsamlı işbirliğine katkı sunacağını açıklaması, Özbekistan'ın Kuşak-Yol projesi açısından konumunda yeni bir sayfa açmıştır.³⁸

Türkmenistan sürekli tarafsızlık statüsünü ileri sürerek bölgesel işbirliklerine mesafeli yaklaşmaktadır. Bu çerçevede Çin ile ikili düzeyde çok yakın ilişkiler kurup bu ilişkileri stratejik ortaklık düzeyine çıkarmış olsa da Kuşak-Yol projesini açıkça telaffuz etmemektedir. Ancak Türkmenistan'dan Çin'e yapımı tamamlanıp açılan üç doğal gaz hattı bulunmaktadır ve dördüncüsünün açılmasıyla kapasite daha da artacaktır.³⁹ Türkmenistan'ı Kazakistan üzerinden Çin'e bağlayan ve diğer taraftan İran'a uzanan demiryolunun faaliyete geçmesi yeni bir ticaret yolu ortaya çıkarmıştır. Böylece aslında Türkmenistan Çin'in Kuşak-Yol projesinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Afganistan'la olan sınırından dolayı güvenlik kaygıları taşıyan Türkmenistan bu alanda da Çin'le işbirliği yaptığından zaten Kuşak Yol içerisinde özellikle enerji hatları anlamında önemli konumdadır.⁴⁰

Azerbaycan da Kuşak-Yol projesiyle ilgilenmektedir. Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in 2015'te Çin'e yaptığı ziyaret sırasında İpek Yolunun ekonomi ayağının oluşturulmasını teşvik etme ve iki ülke arasında ticaret ve ekonomik bağları

---

³⁷ Sebastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, Cilt. 7, No. 1, Ocak 2016, s. 14-23. Sebastien Peyrouse, "Central Asia's Tortured Chinese Love Affair", EastAsiaForum, <http://www.eastasiaforum.org/2016/11/30/central-asias-tortured-chinese-love-affair/>, 30 Kasım 2016.

³⁸ "Uzbekistan Fully Supports China's Belt and Road Initiative", *Times of Central Asia*, alınan kaynak AVİM, <https://avim.org.tr/en/Bulten/UZBEKISTAN-FULLY-SUPPORTS-CHINA-S-BELT-AND-ROAD-INITIATIVE>, 26 Nisan 2019.

³⁹ Bakınız, "Turkmenistan-Energy", <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/turkmen-energy.htm>.

⁴⁰ "Xi urges more pragmatic cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, 10 June 2017.

geliştirme amaçlı bir memorandum imzalanmıştır. Azerbaycan ve Çin arasındaki görüşmeler Azerbaycan'dan geçen Hazar geçişi yol ile Çin mallarının Avrupa'ya ulaştırılmasına odaklanmıştır. Çin'in Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesine eklenmesi halinde Azerbaycan'dan geçen yılda 20,000 olan konteynır kapasitesi yılda 500,000 'e çıkacaktır.⁴¹

Ekonomik entegrasyon hedefli projelerden Çin'in projesi iddialı olması ve Çin tarafından belirli bir stratejiyle duyurulması sebebiyle ön plana çıkmıştır. Ancak hedeflenen şekilde yürüyüp yürümeyeceği ve güvenlik ve strateji ayaklarının durumu konusu belirsizdir.

ABD merkezli Yeni İpek Yolu projesi ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra özellikle bölge enerji kaynaklarının güvenli yollardan uluslararası pazarlara ulaştırılması amacı taşıyan politikanın bir ürünü olarak ortaya çıktı. 1990'ların başından itibaren enerji ve ekonomi ağırlıklı yaklaşım ABD tarafından gündemde olsa da bunun bir strateji olarak ortaya konması 1990'ların sonlarını bulmuştur. İpek Yolu Strateji Yasası 1999'da çıkmıştır. Bununla ABD yönetimi bölge ülkelerinin sınır güvenliğini sağlamaları ve böylece illegal faaliyetlerin önlenmesi, demokrasinin inşasına yardım edilmesi, bağımsız medya ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi, iletişim ve ulaştırma için gerekli olan alt yapının geliştirilmesine yardım edilmesini ifade etmiştir.⁴² ABD'nin bölgeye yönelik tutarlı bir strateji geliştirdiğini söylemek zordur. 11 Eylül 2001 terör saldırılarına kadar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara güvenli yollardan ulaştırılması temeline dayanan stratejiye 11 Eylül 2001 sonrası güvenlik ayağı eklenmiştir. ABD'nin Avrasya'daki yönetimleri rahatsız eden yaklaşımı ve ekonomik olarak bölge ülkeleriyle ilişkilerini daha fazla geliştirememesi etkisi azalttı. Özbekistan'daki üssünü Andican olayları sonrasında boşaltmak zorunda kalan ABD'ye diğer ülkelerin yönetimleri de şüpheyle yaklaşmaya başladı. ABD'deki lobilerin ülkenin çizdiği dış politika hedeflerinin dışında kendi çıkarlarını empoze etmeye çalışmaları da ABD'nin bölge politikasını oldukça olumsuz etkiledi. Bunun en tipik örneği ABD'nin Azerbaycan'la olan ilişkilerinde görüldü. ABD açısından Doğu-Batı enerji koridoru için hayati önemde olan petrol ve doğal gaz zengini Azerbaycan'ın istikrarının çok önemli olmasına rağmen, Ermeni lobisinin etkisiyle Kongre, ABD'nin Kafkasya politikasına zarar verecek bir karar almıştır. Özgürlükleri Destekleme Yasası 907. Bölüm ile Azerbaycan'a ABD'nin yardım yapması engellenmiştir. Üstelik toprakları işgale uğrayan Azerbaycan'ı suçlayan ve gerçek duruma tamamen ters değerlendirmeler Kongre üyeleri tarafından yapılmaktadır.⁴³

---

⁴¹ "Azerbaijan Could be Transit Hub for Chinese Goods", <https://www.beltandroad.news/2019/09/03/azerbaijan-could-be-transit-hub-for-chinese-goods/>, *Belt & Road News*, 3 Eylül 2019.

⁴² **106th Congress 1st Session H.R. 1152**, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-106hr1152pcs/pdf/BILLS-106hr1152pcs.pdf>, 3 Ağustos 1999.

⁴³ Bakınız, Kamer Kasım, "American Policy toward the Nagorno-Karabakh Conflict and Implications for its Resolution", Gulshan Pashayeva ve Fuad Chiragov (Eds.), *Trapped Between War and Peace: The*

ABD’de lobilerin baskısıyla ortaya çıkan tablo yönetimin çizdiği politika ile uyumlu olmayıp, onu engelleyici mahiyettedir ve bu durum ABD’nin etkisini sınırlamıştır. ABD Temsilciler Meclisi’nde Ermeni iddialarıyla ilgili kabul edilen tasarılar da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Lobilerin etkisiyle alınan kararlar ABD-Türkiye ilişkilerini bozduğu gibi, artık etkisi artmakta olan Türk Keneşi üyesi ülkelerle ABD’nin ilişkilerini de olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır.⁴⁴

Avrasya’da güvenliğe ilişkin temel oluşumlar OGAÖ, ŞİÖ ve BDT olarak görülürken giderek Türk Keneşi’nin de etkisi artmaktadır. Türk Cumhuriyetleri hem uluslararası alanda seslerini daha çok duyurabilmek hem de tehditlere karşı kendilerini güvende hissetmek için güvenlik ayağı da olan bir yapılanma içinde olmayı istemektedir. Avrasya’da Rusya ve Çin arasında güvenlik alanında da bir rekabet söz konusudur. Bu ilgili kuruluşların faaliyet alanlarına yansımaktadır. Ancak bölge ülkeleri ikili ilişkiler yoluyla güvenliklerini sağlama politikası da izlemektedirler. Rusya ile Çin arasındaki rekabet Avrasya’da diğer ülkelerin dengeleme amaçlı kullandıkları bir ortam da doğurmaktadır. Bu denkleme bölgesel ve bölge dışı güçlerin Avrasya’ya odaklanmalarındaki değişime göre dönemsel farklılıklar olmaktadır. Örneğin Çin’in çok fazla Asya-Pasifik’teki gelişmelere odaklandığı dönemde Rusya daha etkin olmaktadır. ABD’nin Ortadoğu’ya odaklanması, Avrasya perspektifinin zayıflamasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler Türk Cumhuriyetleri’nin güvenlik anlamında beklentilerini ve stratejilerini etkilemektedir.

Sonuç

Avrasya’nın uluslararası alanda giderek artan önemi, bölgenin güvenliği konusunun da daha fazla gündeme gelmesine yol açmıştır. Avrasya’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri’nin önemli bir ağırlığı vardır. Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’ın üye oldukları uluslararası kuruluşlar ve ikili ilişkiler yoluyla bölgedeki güvenlik düzenlemelerinde yer almaları hem Avrasya’yı hem de birbiriyle olan ilişkilerini etkilemektedir. BDT, OGAÖ ve ŞİÖ’nün yanı sıra Türk Keneşi gibi kuruluşlardaki rolleri ve ekonomi odaklı AEB, Kuşak Yol ve Yeni İpek Yolu girişimlerindeki rolleri güvenliğin bölünmezliği temelinde bir şekilde etkili olmaktadır. Türk Cumhuriyetleri farklı özellikleri ve beklentileri nedeniyle farklı uluslararası kuruluşlara üyedirler.

Case of Nagorno-Karabakh, Baku: Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Azerbaijan, 2018, s. 221-244.

⁴⁴ ABD Temsilciler Meclisi 29 Ekim 2019’da Ermeni iddialarını tanıyan bir karar tasarımasını kabul etmiş ve buna karşılık TBMM’de kabul ettiği tezkere ile kararı kınamış, reddetmiş ve yok hükmünde saymıştır. ABD Temsilciler Meclisi kararı Türk Dünyasında da tepkiyle karşılanmıştır. Jeyhun Aliyev, “Azerbaijan Condemns US Vote on Armenian Claims”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/azerbaijan-condemns-us-vote-on-armenian-claims/1631052>, 30 Ekim 2019. TBMM kararı için bakınız, Karar No: 1235, Karar Tarih: 30.

10. 2019. *Meclis Haber*,

https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.haber_detay_dokuman?p1=147568

Bunlar arasında Türkmenistan dışında diğerlerini kimlik temelinde buluşturan Türk Keneşidir. Üstelik Rusya ve Çin gibi Avrasya'daki düzenlemelerin temelinde yer alan iki ülkenin yer almadığı oluşum, bu özelliği ile diğerlerinden ayrılmaktadır. AB üyesi Macaristan'ın gözlemci üye statüsü de Avrasya'daki diğer kuruluşlardan Türk Keneşi'ni ayırmaktadır. OGAÖ ve ŞİÖ halen güvenlik alanında daha başat görünmektedir. Bunlardan ŞİÖ'ne üye Türk Cumhuriyetleri'nin yanında Türkiye ve Azerbaycan'ın da diyalog partneri olması onu Türk Cumhuriyetleri açısından daha geniş kapsamlı bir oluşuma dönüştürmektedir. Türk Cumhuriyetleri farklı uluslararası kuruluşlara üye olsalar ve ekonomik entegrasyon amaçlı oluşumlardaki rolleri ve beklentileri farklı olsa da bu durum birbirlerini desteklemelerinin önünde engel değildir. Bir uluslararası kuruluşta üye olan Türk Cumhuriyeti, üye olmayan Türk Cumhuriyeti'ni üye olduğu kuruluşun kararları ve faaliyetleri anlamında destekleyebilmektedir. Bunun tipik bir örneği 2016'da Ermenistan'ın Dağlık Karabağ sorununda ateşkes ihlallerinin olduğu bir ortamda, Erivan'da yapılacak olan AEB Zirvesi'nin Kazakistan'ın müdahalesiyle Ermenistan'da değil, Moskova'da yapılması olmuştur. Kazakistan Azerbaycan'ın üye olmadığı, ancak kendisinin ve Ermenistan'ın üye olduğu bir kuruluşta Azerbaycan lehine bir girişimde bulunmuş ve sonuç almıştır.⁴⁵

Türk Cumhuriyetleri'nin politik, ekonomik ve askeri alanlarda ilişkilerini daha da geliştirmeleri ve birlikte hareket etmeleri halinde Avrasya'nın güvenliğinde daha da etkin olmaları ve üstelik etkilerini bölge dışına da yansıtımları söz konusu olacaktır. Bu durum Avrasya'nın güvenliğine de olumlu katkı yapacaktır. Sınır güvenliğinden, enerji güvenliğine ve terörle mücadeleye kadar geniş bir alanda yapılacak eşgüdümlü işbirliği bölgesel güvenlik kaygılarını büyük ölçüde giderecektir.

---

⁴⁵ Turgut Kerem Tuncel, "Karabağ'da Yaşanan "4 Gün Savaşının" Kısa Bir Değerlendirmesi",

Avrasya İncelemeleri Merkezi, [http://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-](http://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI)

4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI, 14 Nisan 2016. Kamer Kasım, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Dönemin Parametreleri", *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, TESAM ve Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 11-12 Ekim 2018, Bursa: Renkvizyon Matbaacılık, 2018, s. 259. Türk Keneşi'nde gözlemci üye olan Macaristan'ın Türkiye'nin Barış Pınarı Operasyonuna destek vermesi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Türk Keneşi'nin 15 Ekim 2019'da Bakü'de yapılan Zirvesi'nde Barış Pınarı Operasyonuna destek verilmesi de bu anlamda önemlidir. Ruslan Rehimov, "Turkic Council Supports Turkey's anti-terror Operation, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/operation-peace-spring/turkic-council-supports-turkey-s-anti-terror-operation/1614575>, 15 Ekim 2019.

Kaynakça

Aliyev, Jeyhun, “Azerbaijan Condemns US Vote on Armenian Claims”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/azerbaijan-condemns-us-vote-on-armenian-claims/1631052>, 30 Ekim 2019.

Altynsarına, Elya, “CIS Heads of Government Council in Astana: Kazakhstan calls for expanding trade relations”, *The Astana Times*, <https://astanatimes.com/2018/11/cis-heads-of-government-council-in-astana-kazakhstan-calls-for-expanding-trade-relations/>, 5 Kasım 2018.

Baumgartner, Pete, “China's Massive 'One Road' Project Largely Bypasses Russia, But Moscow Still On Board”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/russia-china-one-belt-one-road-project-putin-xi/28579849.html>, 26 Haziran 2017.

Cheng, Yang, *The Eurasian Moment in Global Politics: a Comparative Analysis of Great Power Strategies for Regional Integration*, https://we.hse.ru/data/2014/07/10/1311841703/Prof_Yang.pdf, Moskova, 2014.

Crow, Suzanne, “Why Has Russian Foreign Policy Changed”, *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*, 1994, s. 2-4.

Devonshire-Ellis Chris, “China-Russia Great Eurasian Partnership on Development Track as EAEU Agree to Regional Free Trade”, *Silk Road Briefing*, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/02/12/china-russia-great-eurasian-partnership-development-track-eaeu-agree-regional-free-trade/>, 12 Şubat 2019.

Dilleen, Connor, “More than just about Belt and Road: does China hold territorial ambitions in Central Asia?”, *The Strategist*, <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, 11 Eylül 2017.

Gabuew, Alexander, “Bigger Not Better: Russia Makes the SCO a Useless Club”, *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/71350>, 23 Haziran 2017.

Hass, Marcel de, “Relations of Central Asia with the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization”, *The Journal of Slavic Military Studies*, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13518046.2017.1271642> Vol. 30. Issue 1, 23 Haziran 2017.

Islambek, Danat, “Kazakhstan Set to Ease Import Restrictions at Kyrgyz Border”, *Astana Times*, <https://astanatimes.com/2017/11/kazakhstan-set-to-ease-import-restrictions-at-kyrgyz-border/>, 30 Kasım 2017.

Jervis, Robert, ‘Theories of War in an Era of Leading Power Peace’, *American Political Science Review*, 96:1, 2002, s. 1–14

Jervis, Robert, ‘Cooperation under the Security Dilemma’, *World Politics*, 30:2, 1978, s. 167–214.

Kasım, Kamer, “Türkistan’da Rusya-Çin Rekabeti: Bölgesel ve Küresel Yansımaları”, *20. Yüzyılın Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasî, İktisadî ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Almatı/Kazakistan, 24-27 Nisan 2018, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Tek-Dosya-Kazakistan.pdf> Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s. 41-72

Kasım, Kamer, “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Ermenistan Boyutu”, Mehmet Topal ve Rıza Mammadov (Der.), *1918’den Günümüze Azerbaycan*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 167-176.

Kasım, Kamer, “Dağlık Karabağ Sorununun Bölgesel Etkileri”, *Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü*, X. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Tayyar Arı ve Kader Özlem (Der.), Bursa: Dora Basım Yayım Dağıtım, 2018, s. 39-54.

Kasım, Kamer, “Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkilerinde Yeni Dönemin Parametreleri”, *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, TESAM ve Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 11-12 Ekim 2018, Bursa: Renkvizyon Matbaacılık, 2018, s. 247-263.

Kasım, Kamer, “American Policy toward the Nagorno-Karabakh Conflict and Implications for its Resolution”, Gulshan Pashayeva ve Fuad Chiragov (Eds.), *Trapped Between War and Peace: The Case of Nagorno-Karabakh*, Baku: Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Azerbaijan, 2018, s. 221-244.

Kubicek, Paul, “Commonwealth of Independent State. An Example of Failed Regionalism”, *Review of International Studies*, Cilt. 35, 2009, s. 237-256.

Malcolm, Neil, “The New Russian Foreign Policy”, *The World Today*, Şubat 1994, s.28-33. Allison, Roy, *Millitary Forces in the Soviet Successor States*, Adelphi Paper, 280, London: International Institute for Strategic Studies, 1993.

Menon, Rajan, “After Empire: Russia and the Southern Near Abroad”, in Michael Maldelbaum (Der.), *The New Russian Foreign Policy*, New York: the Council on Foreign Relations, 1998, s. 100-167.

Olcott, Martha Brill, Aslund, Anders ve Garnett, Sherman, *Getting It Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

Orazgaliyeva, Malika, “Astana hosts CSTO Collective Security Council summit”, *The Astana Times*, 10 Kasım 2018.

Pannier, Bruce, “Central Asian Land and China”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, 2 Mayıs 2016.

Peyrouse, Sebastien, “Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt. 7, No. 1, Ocak 2016, s. 14-23.

Peyrouse, Sebastien, “Central Asia’s Tortured Chinese Love Affair”, *EastAsiaForum*, <http://www.eastasiaforum.org/2016/11/30/central-asias-tortured-chinese-love-affair/>, 30 Kasım 2016.

Putz, Catherine, “Remember the Eurasian Economic Union”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/01/remember-the-urasian-economic-union/?allpages=yes&print=yes> 13 Ocak 2018.

Rehimov, Ruslan, “Turkic Council Supports Turkey’s anti-terror Operation”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/operation-peace-spring/turkic-council-supports-turkey-s-anti-terror-operation/1614575>, 15 Ekim 2019.

Schwartz, Christopher, “Will Kyrgyzstan Leave the Eurasian Economic Union?”, *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/08/will-kyrgyzstan-leave-the-urasian-economic-union/>, 9 Ağustos 2016.

Tuncel, Turgut Kerem, “Karabağ’da Yaşanan “4 Gün Savaşının” Kısa Bir Değerlendirmesi”,

Avrasya İncelemeleri Merkezi, <http://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>, 14 Nisan 2016.

Weitz, Richard, “Assesing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities”, US Army War College Press, <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1391.pdf>, Ekim 2018.

Yeliseyeu, Andrei, *The Eurasian Economic Union: Expectations, Challenges, And Achievements*, GMF Policy paper, <http://www.gmfus.org/sites/default/files/publications/pdf/Eurasian%20Economic%20Union.pdf>, Mayıs 2019, s. 10-17.

Zacher, Mark W. ‘The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force’, *International Organization*, 55:2, 2001, p. 215–50.

Zorlu, Kürşat, “Türk Dünyasının Önemi Kavramak”, *Vatan*, <http://www.gazetevatan.com/kursad-zorlu-1196913-yazar-yazisi-turk-dunyasi-nin-onemini-kavramak/>, 5 Eylül 2018.

“Azerbaijan may get observer status in SCO”, *Azer News*, <https://www.azernews.az/nation/137690.html>, 18 Eylül 2018.

“Azerbaijan seeks to raise co-op with SCO to new level”, *Azer News*, <https://www.azernews.az/nation/130056.html>, 10 Nisan 2018.

“Turkey's status in SCO may be upgraded: analysts”, *China Daily*, http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2016-12/06/content_27586843.htm, 6 Aralık 2016.

“Uzbekistan Kicks Out of US Military Base”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2005/aug/01/usa.nickpatonwalsh>, 1 Ağustos 2005.

Türk Keneşi web sayfası, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10.

“Türk Konseyi Macaristan Ofisi Açıldı”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-macaristan-ofisi-acildi/1588304>, 19 Eylül 2019.

“Uzbekistan: President Survive Apparent Assasination Attempt”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, <https://www.rferl.org/a/1090571.html>, 16 Şubat 1999.

“Bombs Kill 13 at Uzbekistan Government Offices”, <https://www.nytimes.com/1999/02/17/world/bombs-kill-13-at-uzbekistan-government-offices.html>, 17 Şubat 1999.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ozbekistan-iliskileri-gucleniyor/1060872>, 12 Şubat 2018.

“Prime Minister Victor Orban’s Speech at the 6th Summit of the Cooperation Council of Turkic-Speaking States”, <http://www.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-speech-at-the-6th-summit-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states/>, 3 Eylül 2018.

Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <http://www.mfa.gov.az/en/content/947>.

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı web sitesi, <https://www.mfa.gov.tm/en/sng>

Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201611011025584074-KGAO-Rusya/>, 1 Kasım 2016.

Avrasya Ekonomik Birliği, <http://www.eaeunion.org/?lang=en#about-info>

“Tokayev says CSTO is a priority organisation for Kazakhstan”, *New Europe*, <https://www.neweurope.eu/article/tokayev-says-csto-is-a-priority-organisation-for-kazakhstan/>, 28 Haziran 2019.

Shanghai Cooperation Organization, http://eng.sectsco.org/about_sco/

“Kazakh-Chinese One Belt One Road Cooperation Discussed in Astana”, *Belt and Road News*, <https://www.beltandroad.news/2019/06/09/kazakh-chinese-one-belt-one-road-cooperation-discussed-in-astana/>, 9 Haziran 2019.

“Uzbekistan Fully Supports China’s Belt and Road Initiative”, *Times of Central Asia, AVİM*, <https://avim.org.tr/en/Bulten/UZBEKISTAN-FULLY-SUPPORTS-CHINA-S-BELT-AND-ROAD-INITIATIVE>, 26 Nisan 2019.

“Turkmenistan-Energy”, <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/turkmen-energy.htm>,

“Xi urges more pragmatic cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, 10 June 2017.

“Azerbaijan Could be Transit Hub for Chinese Goods”, <https://www.beltandroad.news/2019/09/03/azerbaijan-could-be-transit-hub-for-chinese-goods/>, *Belt & Road News*, 3 Eylül 2019.

106th Congress 1st Session H.R. 1152, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-106hr1152pcs/pdf/BILLS-106hr1152pcs.pdf>, 3 Ağustos 1999.

Karar No: 1235, Karar Tarih: 30.10.2019. *Meclis Haber*, https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.haber_detay_dokuman?p1=147568.

“Ukraine Shut Down Offices in CIS Member States”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/ukraine-shuts-down-offices-in-cis-member-states/29457859.html>, 28 Ağustos 2018.

Ortadoğu'da Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa Geçiş

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Polis Akademisi

Tarih 20. yüzyılın sonlarını gösterirken dünya siyasetine yaklaşık yarım asırdır damga vuran Soğuk Savaş Düzeni'nin sona yaklaştığının işaretleri ortay çıkmaya başlamıştı. Bu işaretler kimi Huntington ve Fukuyama başta olmak üzere kimi teorisyenler tarafından makale ve kitaplarda yorumlandı. Bazıları barış dolu bir sürecin başlayacağını anlatırken bazıları ise çatışma sürecinin hızlanacağından bahsettiler. Maalesef, ilerleyen süreçte gelişen olaylar, özellikle Ortadoğu merkezli baktığımızda, çatışma kehanetinde bulunanların söylediklerini haklı gösterir nitelikteydi. Dünya'da Soğuk Savaş'ın bitişi olumlu karşılanırken Ortadoğu'da ardı ardına sıcak çatışmaların, müdahalelerin yaşanmasına şahit olduk. Ortadoğu'da bölgesel düzenin altüst olması varlığı/meşruiyeti tartışmalı olan rejimlerin/devletlerin zayıflamasına, iç savaşa sürüklenmesine, dış müdahalelerin artmasına, insan hareketliliğinin kitleselleşmesine ve bölgesel savaşların yaşanmasına neden oldu. Özellikle Arap Halk Hareketleri sonrası süreçte Ortadoğu tam bir siyasi ve toplumsal türbülansa girdi diyebiliriz. Elan, dünya gündemini de meşgul eden sıcak çatışma bölgelerinin neredeyse hepsi Ortadoğu'da bulunmaktadır. Metinde, genel anlamda, Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'da yaşananların nedenleri, süreçleri ve sonuçları anlatılmaya çalışılacaktır

Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikasının Hukuksal Dayanakları

Prof. Dr. Mehmet DALAR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Bilindiği gibi sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri sebebiyle Doğu Akdeniz'in önemi her geçen gün artmaktadır. Bu öneminden dolayı küresel güçler bu bölgeyi kontrol etmek istemektedirler. Bu sebeple hem kıyı devletleri hem küresel güçler, bölgedeki sondaj faaliyetlerini önemsemektedir. Bundan dolayı kıyı devletlerinin uluslararası hukuk çerçevesinde denizdeki yetki alanlarının belirlenmesi, hem enerji güvenliği ile bölge barışı hem de diğer kullanımlar açısından hassas önem arz etmektedir. Bu çalışma deniz yetki alanlarından kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge üzerinde durmaktadır. Bölge devletleri içinde Doğu Akdeniz'de en uzun kıyılara sahip olan ve Ortadoğu ile Avrupa arasında önemli enerji koridoru niteliğinde jeopolitik konumda bulunan Türkiye, Kıbrıs sorunu çözülmeden, Türkiye'nin hassasiyetleri dikkate alınmadan ve Kıbrıs Türklerinin onayı olmadan Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Kıbrıs adasını tek başına temsilen bölge devletleriyle yaptığı münhasır ekonomi bölge antlaşmalarına karşı çıkmaktadır. Türkiye, hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları belirlenmeden ve Kıbrıs sorunu çözülmeden Rum tarafının tek tarafı olarak diğer devletlerle yaptığı antlaşmaların sorunlara yol açabileceğini belirtmektedir. Devletlerin denizlerden yararlanmalarına esas teşkil eden yetki alanlarının belirlenmesi konusunda oluşturulan uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar ya hukuk kurallarının yetersizliğinden veya farklı yorumlanmasından veyahut siyasal anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'de yetki alanlarının belirlenmesiyle ilgili uluslararası antlaşma yapma yetkisinin olup olmadığını tartışan bu çalışmada deniz hukukuyla ilgili uluslararası mevzuatı hükümleri de dikkate alınarak Türkiye'nin bu yöndeki politikasının hukuki dayanaklarının neler olduğuna yer verilmekte ve uluslararası hukuktaki yeri ele alınarak değerlendirilmeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deniz hukuku, Kıta sahanlığı, Münhasır ekonomik bölge, Kıbrıs Sorunu, Sondaj çalışmaları

THE LEGAL BASIS OF TURKEY'S EASTERN MEDITERRANEAN POLICY

As it is known, the importance of the Eastern Mediterranean is increasing due to its natural gas and oil reserves. Because of this importance, global powers want to control this region. For this reason, both the coastal states and global powers in the Eastern Mediterranean see drilling activities as important issue in the region. Therefore, the determination of the jurisdictions of the coastal states within the framework of international law is critical importance both in respect of energy security and regional peace and other uses. This study focuses on the continental shelf and exclusive economic zone. Turkey is having the longest coast lines among the countries in the Eastern Mediterranean and is a major energy corridor between Middle East and Europe in respect of its geopolitical position. Turkey opposes treaties concluded by Greek Cypriot Administration with region countries on exclusive economic zone as representing the island of Cyprus on its own without solving the Cyprus question, and not taking into account Turkey's sensitivities, and without the approval of the Turkish Cypriots. Turkey asserts the treaties concluded by Greek Cypriot unilaterally with other States may lead to problems without determining maritime jurisdiction areas in the framework of equitable principles and without solving Cyprus question. There are some problems in the application of the international law rules established to determine maritime jurisdiction areas of Sates to exploit seas. These problems arise either from the inadequacy or different interpretation of the rules of law or from political disputes. This paper discusses whether the Greek Cypriot Administration is authorized to make an international treaty on the determination of jurisdictions areas in the Eastern Mediterranean. Taking into consideration the provisions of international law regarding the legal basis of the law of the sea this study deals with the legal basis of Turkish policy on subject and evaluates this policy of Turkey in respect of international law.

Key Words: Maritime law, Continental shelf, Exclusive economic zone, Cyprus Question, Drilling studies

GİRİŞ

Tuzlu ve büyük su kütlelerine sahip olma niteliğinin yanında tüm dünya yüzeyinde doğal bir ulaşım ve faydalanma alanı olarak tanımlanan denizler, tatlı su kaynaklarından kullanım ve egemenlik yetkisi bakımından farklılık göstermektedir. Devletler, canlı kaynak üretmek, petrol, doğalgaz gibi çeşitli maden kaynakları elde etmek, akıntılardan ve yüzeyindeki rüzgârlardan enerji elde etmek, ulaşım yapmak, iletişimde ve nakilde kullanmak gibi çeşitli sivil ve askeri amaçlarla kullandıkları deniz alanları üzerinde egemenlik kurmak istemektedirler. Devletlerin teknolojik, askeri ve ekonomik kapasitelerinin gelişme kaydettiği yirminci yüzyılda denizlerin kullanımı her geçen gün önemli hale gelmiştir.¹

Devletlerin yukarıda değinilen yararlanma amaçları ve egemenlik yetkileri birbiriyle çatışmaması ve çıkabilecek muhtemel sorunlara çözüm bulunması için uluslararası düzeyde bir düzenleme yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

On ikinci yüzyıldan itibaren gerçekleşmeye başlayan büyük deniz keşifleri, denizlerden yararlanma konusunda devletlerin karşılıklı iddiaları ve tartışmalarına yol açmıştır. Denizler üzerinde tekel kurmak isteyen denizci devletler, denizleri kendi aralarında paylaşırma girişimlerinde bulunmuşlardır. Devletlerin denizlerle ilgili çatışan çıkarları karşısında uluslararası hukukun kurucularından kabul edilen Hollandalı doğal hukukçu Hugo Grotius'un 1609 yılında yazdığı *Serbest Deniz (Mare Liberum)* adlı eserinde denizlerden tüm milletlerin serbestçe yararlanması gerektiği tezini işlemiştir. Denizler üzerinde özel mülkiyet kurulamayacağını belirten Grotius, deniz alanlarının bölüşülemeyeceğini ileri sürmüştür.² On dokuzuncu yıla kadar kabul edilen denizlerin serbestliği ilkesi her bir devletin denizleri serbestçe kullanabileceği anlamına gelmekteydi. O zamanların koşulları bağlamında kullanılan deniz araçlarının fazla büyük olmaması, kısıtlı özelliklerinin olması ve denizdeki canlı kaynaklarının sınırsız olabileceği düşüncesi ile denizlerin serbestliği rejimi benimsenmekteydi.³ Bir devletin kara ülkesini çevreleyen denizlerle ilgili kullanılan karasuları kavramının gelişmesine on altı yüzyılda İtalyan hukukçu Albericus Gentilis'in katkılı olmuştur. Gentilis'e göre karasuları kıyı devletinin ülkesel parçasını oluşturmakta ve bu alanlar üzerinde devletler egemenlik haklarına sahip olmaktadır.⁴ Denizlerden faydalanmayla ilgili yirminci yüzyılda teknolojiye, askeriyede ve ekonomide kaydedilen gelişmeler; devletlerin güvenlik, doğal kaynakların edinilmesi ve deniz çevresinin korunması konusunda endişelerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu durum devletlerin endişelerini giderecek şekilde denizlerle ilgili genel içerikli hukuki bir düzenlemenin yapılması ve denizlerle ilgili

¹ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, 6. Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1999), 310-311.

² Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İkinci Kitap, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987),171-172.

³ Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, (Ankara: USAK, 2010), 144.

⁴ Selami Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 3. Baskı, (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2007), 55.

kodifikasyonunun oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Ulaşım ve savaş imkânlarının artması da denizlerden gelecek tehdit algılamalarını arttırmıştır. Bunun bir sonucu olarak devletler, kara ülkelerini etkin bir biçimde koruyabilmek için özellikle yakın çevresindeki deniz alanlarında tam egemen olma eğilimi göstermişlerdir.⁵

Bu çalışmada uluslararası sözleşmelere göre ağırlıklı olarak Münhasır Ekonomik Bölge ile Kıta Sahaneliği üzerinde durulacak olup, konumuzu ilgilendirdiği ölçüde diğer deniz alanlarına da değinilecektir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de bölge ülkeleriyle ilişkilerinde etkili olan ve sorun oluşturan deniz alanları üzerinde durulacak, Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin deniz yetki alanları ve anlaşmazlığa konu olan sorunlarla ilgili Türkiye'nin dayandığı veya dayanabileceği hukuksal dayanaklar ele alınacak ve değerlendirme yapılacaktır.

Deniz Hukukuyla ilgili 1958 ve 1982 Sözleşmeleri

Yirminci yüzyılda devletlerin denizleri kullanmalarıyla ilgili kurallaşmaya gitme ihtiyaçları karşısında Milletler Cemiyeti tarafından deniz alanlarıyla ilgili yapıla geliş kurallarını kodifiye etmek amacıyla bir kodifikasyon komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun oluşturduğu taslak belge üzerinde La Haye'de 1930 yılında bir konferans düzenlemiştir. Konferansta karasularının rejimiyle ilgili kurallar kabul edilmesine rağmen karasularının genişliğiyle ilgili bir uzlaşma sağlanamadığından her hangi bir antlaşma yapılamamıştır. İkinci dünya savaşından sonra Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde yapılan girişimler sonucunda 1958 yılında I. Deniz hukuku konferansı düzenlenmiş ve *Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi*, *Açık Deniz Sözleşmesi*, *Kıta Sahaneliği Sözleşmesi*, *Açık Denizlerde Balıkçılık ve Canlı Kaynakların Korunması Sözleşmesi* olmak üzere dört sözleşme ve uyuşmazlıkların çözümüne ilgili *Seçmeli Protokol* kabul edilmiştir. Türkiye bu sözleşmelere taraf olmamıştır.⁶

Karasuları genişliği, balıkçılık ve kıta sahanlığı gibi konularda Cenevre sözleşmeleri, yeterince çözüm getiremediği için deniz hukukuyla ilgili başka konferansların yapılması gerekli görülmüştür. 1960 yılında yapılan 2. Deniz hukuku konferansından sonuç alınamamıştır. 3. Deniz konferansı ise 1973 yılında başlamış 1982 yılına kadar devam etmiştir. Konferans, önceden hazırlanan taslak metinlerden hareket etmemiş, sözleşmeyle ilgili taslak metinleri bizzat kendisi hazırlamıştır. Yaklaşık on yıllık sürede yapılan toplantılar sonucunda 1982 yılında 1958 sözleşmelerinden daha kapsamlı bir sözleşme yapılmıştır. Konsensüs yöntemiyle kabul edilen 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), devletlerce gerekli onayı aldıktan sonra 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin deniz yatağıyla ilgili hükümlerine ABD gibi bazı devletlerin itirazı üzerine sözleşmenin bu bölümü yeniden düzenlenmiş

---

⁵ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 144.

⁶ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 317.

olup, gerekli onay alındıktan sonra bu bölüm de 1996 yılında yürürlüğe girmiştir.⁷ 320 madde içeren 27 bölüm ve 9 ekten oluşan bu sözleşme deniz alanlarıyla ilgili önemli değişiklikler ve düzenlemeler getirmiştir.⁸ Ulusal alanların genişlemesi eğilimini gösteren bu sözleşme, uluslararası deniz yatağı, münhasır ekonomik bölge, takım ada devleti, arkeolojik bitişik bölge, uluslararası deniz hukuku mahkemesi gibi 1958 sözleşmelerinde düzenlemeyen konuları da kapsamına alarak ele almış ve hükme bağlamıştır.⁹

1982 tarihli BMDHS, gelişmekte olan devletler lehinde gelişmiş devletlerin aleyhinde değerlendirilmiştir. Açık deniz alanlarının taban ve onun altını ifade eden deniz yatağı insanlığın ortak mirası olarak nitelendirilmiş ve bu alanın işletilmesi ile elde edilecek gelirlerin üye olan devletler arasında hakkaniyet temelinde paylaşılacağı ilkesi kabul edilmiştir.¹⁰ Bu sözleşmeye bu yazının yazıldığı 2019 tarihi itibarıyla 168 devlet taraftır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 23 devlet ise sözleşmeye taraf değildir.¹¹

Türkiye, 1982 tarihli BMDHS'yi oluşturan üçüncü deniz hukuku konferansına aktif bir şekilde katılmakla beraber sözleşme metninin bazı hükümlerine itiraz ederek imzalamamıştır. Şimdiye kadar da sözleşmeye taraf olmamıştır. Beğenmediği hükümlerine çekince koymak suretiyle taraf olması da mümkün değildir. Çünkü konsensüsle (oydaşmayla) kabul edilen sözleşmenin 309. Maddesi devletlerin çekinceyle taraf olmalarını kabul etmemektedir.¹² Bu sözleşme her ne kadar çoğu devlet tarafından kabul edildiği için bir yapıla geliş (teamül) kuralı oluşturduğu ileri sürülse de uluslararası hukukta benimsenmiş olan bir ilke de, yapıla geliş kuralını kabul etmeyen veya ona itiraz eden bir devlete karşı o kuralın ileri sürülemediğidir. Türkiye BMDHS'de geçen bazı hükümlerini kabul etmese de BMDHS'nin getirdiği diğer hükümlere karşı itirazı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin taraf olmadığı bir sözleşmede geçen itiraz ettiği bir kurala bağlayıcılığı söz konusu olamamaktadır. Türkiye'nin BMDHS'ye taraf olmamasının başlıca iki nedeni vardır: Biri, sözleşmenin karasuları genişliğiyle ilgili hükümleri ve adaların kıta sahanlığıyla

⁷ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 318.

⁸ Law of Sea, United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. Erişim tarihi: Ekim 10, 2019, http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

⁹ Şule Anlar Güneş, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56 no.2, (2007), 10-11.

¹⁰ Güneş, "Birleşmiş Milletler Deniz...", 8 ve 10.

¹¹ Doğu Akdeniz devletlerinden Türkiye'nin dışında Suriye, İsrail ve Libya da taraf değildir. (Libya imzalamış, fakat onaylamamıştır). Mısır, Lübnan, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Filistin Yönetimi Sözleşmeyi onaylamıştır. Bkz. Ocean and Law of Sea, Status of the United Nations Convention on the Law of the Sea,

https://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm#The%20United%20Nations%20Convention%20on%20the%20Law%20of%20the%20Sea 27 June 2019; E. T: 01.10.2019. https://www.un.org/Depts/los/reference_files/status2019.pdf E. T.

¹² Güneş, "Birleşmiş Milletler Deniz...", 11.

ilgili bazı hükümleri, diğeri de deniz anlaşmazlıklarıyla ilgili sözleşmenin getirdiği zorunlu yargı mekanizmasıdır.¹³

Kıta Sahanlığı

Bu kavram yerbilimsel bir niteliğe sahip olup, bir devlet ülkesinin deniz altında devam eden doğal uzantısı olarak bilinmektedir. Devletlerin deniz tabanında ve toprak altında doğal kaynaklar elde etmek istediği kıta sahanlığı, yukarıdan aşağıya doğru şu öğeleri oluşturmaktadır: Kıta sahanlığı, kıta yamacı, kıta yükselimi (eşığı). Bazı yerlerin coğrafi özelliği farklı olduğu için sadece kıta sahanlığı bulunabilir.¹⁴

Uluslararası hukukta, Kıta Sahanlığı kavramı, 1910 tarihinde balıkçılık meselesiyle ilgili olarak ilk kez Portekiz tarafından yapılan bildiri ile kullanılmıştır. Bu dönemlerde Rusya, karanın su üstünün su altıyla bağlantısı olduğunu ileri sürmüş ve 1916 yılının Ekim ayında Sibirya'nın kuzeyinde bulunan bazı adalarla ilgili haklarının olduğunu resmen bildirmekle geçerli hale getirmeye çalışmıştır.¹⁵

Bu kavramın, uluslararası deniz hukuku kavramı olarak kullanılması, ABD Başkanı Harry S. Truman'ın bu konuda yayınladığı deklarasyon ile başlamıştır. Truman Deklarasyonu olarak da nitelendirilen bu belgede ABD sahillerinin deniz altındaki alanlarında doğal kaynaklarının sadece ABD'nin kullanım yetkisinde olacağı, bu devletin müsaadesi olmadan başka devlet veya kişilerin kıta sahanlığı olarak belirlenen alanlarda doğal kaynak araştırmayacağı veya işletmeyeceği bildirilmiştir. Bu bildirim benzer bir şekilde diğer devletler de kıta sahanlıkları kapsamındaki alanlarda doğal kaynaklar elde etme ve işletmede münhasıran kendilerinin yetkili olduklarını bildirmişlerdir. Devletlerarasındaki uygulamalarda hızla benimsenmeye başlanan bu eğilimle birlikte kıta sahanlığı olarak adlandırılan bir denizalanı, I. Deniz Hukuku Konferansı'nda gündeme gelmiş ve 1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Daha sonra da 1982 BMDHS'de bu alan yeniden ve daha geniş olarak düzenlenmiştir.¹⁶

Kıta sahanlığı sınırının belirlenmesiyle ilgili 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi, *derinlik* ve *işletilebilirlik* olmak üzere iki kriterden hareket etmiştir. Buna göre bir devletin kıta sahanlığının iç sınırı karasuları alanının bittiği yerde başlamaktadır. Dış sınırı ise derinliği 200 metrede bittiği yerde olacaktır. Devletin deniz tabanını

---

¹³ Güneş, “Birleşmiş Milletler Deniz...”, 12-13.

¹⁴ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, gözden geçirilmiş 5. Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2007), 277.

¹⁵ Erhard Franz, “Yunanistan ve Türkiye Arasında, Ege Denizi Kıta Sahanlığı Üzerindeki Hak İddiasından Doğan Tartışma”, çeviren: Selçuk Demirsoy, (1974), Erişim tarihi: Haziran 5, 2012, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/91d1b4d82419de8_ek.pdf.

¹⁶ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 166.

işletebilmesi durumunda dış sınır işletebileceği yere kadar uzanabilecektir.¹⁷ Devletlerin teknolojik gelişmeleri ve deniz alanlarının sığ olabilme durumu karşısında bu sözleşmenin yetersiz kalmasına neden olmuş ve konuyla ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸ Hollanda, Danimarka ve Federal Almanya arasındaki kıta sahanlığı uyuşmazlığıyla ilgili Uluslararası Adalet Divanı'nın 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları kararı da kıta sahanlığının sınırlarının belirlenmesinde önemli etkiye sahip olmuştur. Divan kararında devletlerarası kıta sahanlığının belirlenmesinde eşit uzaklığın yeterli olmadığını bunun yanında, devletin deniz altındaki uzantısı ile bölgenin coğrafi yapısının dikkate alınması öngörülmüştür.¹⁹

1958 Cenevre sözleşmesinden farklı olarak 1982 tarihli BMDHS, kıta sahanlığıyla ilgili iki yeni ölçüt getirerek bir düzenleme getirmiştir: *Genişlik* ve ülkenin deniz altındaki *doğal uzantısı*. Sözleşmenin 76. Maddesi esas hatlardan başlamak üzere devletin karasularının ötesinde 200 mil genişliğe kadar kıta sahanlığına sahip olabileceğini, denizin genişliğinin elvermesi ve devletin deniz altındaki doğal uzantısı söz konusu olması durumunda 350 mile kadar bir alanın devletin kıta sahanlığına sahip olabileceğini hükme bağlamıştır. Aynı madde doğal uzantı elverse bile devletin kıta sahanlığının 350 mili aşmaması gerektiğini veya 2500 m. derinlikten itibaren 100 mili aşamayacağını belirtmektedir.²⁰ Bir kıyı devleti ile karşı kıyı devletleri arasındaki denizalanı 200 milin altında ise, bu devletlerin kıta sahanlıklarını birbirlerinden ayıracak bir sınırın oluşturulması gerekecektir.²¹

Devletlerin Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması

Kıyıları karşılık veya yan yana olan devletlerin kıta sahanlıklarının sınırlandırılmasıyla ilgili 1982 BMDHS, 1958 Cenevre sözleşmesinden farklı olarak düzenlemiştir. 1958 Cenevre sözleşmesi, sınırlamanın bir antlaşmayla yapılması, antlaşma yapılmazsa ve özel koşullar aksini gerektirmiyorsa eşit uzaklık ilkesine göre sınırlamanın yapılmasını öngörmektedir. 1982 BMDHS'nin 83. maddesi ise sınırlamada esas olarak hakkaniyet ilkesini öngörmektedir. Bu hüküm, kıyıları karşılıklı veya yan yana olan devletlerarasında kıta sahanlığının sınırlandırılmasının, hakkaniyete uygun bir çözüm bulmak için, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde ifade edildiği gibi antlaşmayla gerçekleştirileceğini öngörmektedir.²² Kuzey Denizi kıta sahanlığıyla ilgili 1969 tarihli Uluslararası Adalet Divanı kararı,

---

¹⁷ Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 198.; Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 166.

¹⁸ Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 199.

¹⁹ Mustafa Koç, *Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Gelişmeleri ve Türkiye'nin Deniz Alanlarının Sınırlandırılması*, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (2006), 33 vd.

²⁰ Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 199.; Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 167.

²¹ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 167.

²² Koç, *Uluslararası Hukukta*, 167. ; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 280.

kıta sahanlığında önemli unsurun kara ülkesinin doğal uzantısı olduğunu, eşit uzaklığın uygulanmasının zorunlu olmadığını, bütün olaylara ve deniz alanlarına tek düze zorunlu bir sınırlamanın olmayacağını, sınırlamada hakça ilkelerin önemli yerinin olduğunu belirtmektedir.²³

Uluslararası uygulamalar ve mahkeme kararlarına bakılırsa hakça ilkeler her somut durumda farklı olarak kendisini göstermektedir. Devletlerin ülkelerinin coğrafi, jeolojik özellikleri, özel şartları, tarihsel kullanımları gibi unsurlar hakça ilkelerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Hakkaniyet ilkeleri bir ölçüde mahkemelere antlaşma ve yapıla geliş kurallarının öngördüğünden farklı bir şekilde çözüme yetkisini vermektedir. Çünkü mahkemelerin önüne gelen her somut olay, kendine özgü özellikleri bulunduğu için bu özelliklerin dikkate alınarak çözüm yolu bulunmaktadır. Bu da hakkaniyet ilkelerine başvurulmayı gerektirmektedir.

Uygulamalarda ve uluslararası yargı kararlarında kıta sahanlığının sınırlandırılmasıyla ilgili hakkaniyet ilkelerinin belirlenmesinde dikkate alınan veya bir davanın hakkaniyete göre sonuçlandırılmasını gerektiren faktörler şunlardır:²⁴ Yerbilimsel, jeomorfolojik ve topoğrafik unsurlar, kıyı özellikleri dahil coğrafi özellikler, balıkçılık bölgesi gibi başka sınırların varlığı, devletlerin hayati çıkarları, sınırlandırılacak ülkenin ada olup olmaması veya bağımsız olup olmaması gibi hukuki statüsü, bölgedeki ortak petrol yatakları, tarihsel hakların varlığı.

Kıta Sahanlığının Hukuksal Statüsü

Bu alanın devlet tarafından ilan edilmesine gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte devletlerin hangi alanlarda kıta sahanlıklarının olduğunu bilmesi açısından ya antlaşmalarla veya diğer işlemlerle belirlenmesi anlaşmazlıkların giderilmesi açısından önemlidir. Petrol, doğal gaz ve diğer maden kaynakları gibi doğal kaynakların bu alanda araştırılarak bulunduğuna göre devletlerin bazı egemen yetkilerini kullandıkları bu alanın belirlenmesi devlet için hayati önem arz etmektedir.

Cenevre’de imzalanan 1958 tarihli Kıta sahanlığı Sözleşmesi, bu alanı devletin mutlak egemenliğini yürüteceği bir alan olarak değil de kıyı devletinin bu alanda doğal kaynak elde etme konusunda bazı egemenlik yetkilerini kullanacağı bir deniz alanı olarak belirlemiştir. 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi de bu alanı benzer şekilde düzenlemiştir. Buna göre esas hattan başlayarak belirli bir mesafeye kadar deniz tabanını ve tabanın altını içeren alan kıta sahanlığı olarak nitelendirilmiştir. Bundan dolayı bu kavram deniz yüzeyinden ziyade deniz tabanını ve tabanın altını

---

²³ İbrahim Gökalp, *Milletlerarası Adalet Divanı'nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler*, (İstanbul: Beta, 2008), 30.; Koç, *Uluslararası Hukukta*, 33 vd. ; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri* 399.; Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 203.

²⁴ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 401 ; Koç, *Uluslararası Hukukta*, 186 ; Gökalp, *Milletlerarası Adalet* 48 vd, 60 vd.; Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 205.

İçericek şekilde düzenlenmiştir. Devletin burada kullanacağı bazı egemen yetkiler dışında bu alanın rejimi açık deniz rejimine tabidir. 1982 BMDHS'nin 77. Maddesi, kıyı devletinin bu alanda canlı ve cansız doğal kaynak araştırma, elde etme ve işletme yetkisine sahip olacağını öngörmektedir.

Kıyı devletine kıta sahanlığında doğal kaynak araştırmak ve bulmaktan başka bazı konularda da yetkiler tanınmıştır. Buna alandaki arama ve işletme faaliyetlerini yürütmek için ihtiyaç duyulan platform ve tesis kurma yetkisi de dahildir. Diğer devletlerin sözleşme tanıyan bazı haklarını engellemeyecek şekilde kıyı devleti, bu alandaki platform ve tesislerinin etrafına beş yüz metreye kadar güvenlik çemberini oluşturması mümkündür. Bu alanda diğer devletler, deniz tabanına zarar vermeyecek şekilde iletişim kablolarını, doğalgaz ve petrol boru hatlarını döşeyebilir.²⁵

Türkiye'nin Kıta Sahanelığı Alanları

Türkiye herhangi bir ilana veya fiilen işletmeye gerek kalmadan karasularının dış sınırından itibaren kıta sahanlığı alanına sahiptir. Türkiye Karadeniz'de 1978 yılında Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın ardılı olduğu Sovyetler Birliğı ile yaptığı antlaşmayla kıta sahanlığı alanının sınırlandırılmasını sağlamıştır. Ayrıca 1997 yılında Bulgaristan ile yan sınır antlaşması yapılmıştır.²⁶ Akdeniz'de ise Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin (GKRY)'nin 2003 yılında Mısır ile yaptığı münhasır ekonomik bölge (MEB) antlaşmasına tepki gösteren ve GKRY'nin Kıbrıs Adasının güneyinde sondaj faaliyetlerini yapmaması konusunda uyarın Türkiye, Rumların faaliyetlerine devam etmeleri üzerine 21 Eylül 2011 tarihinde New York'ta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile kıta sahanlığı antlaşmasını yapmıştır.²⁷

Ayrıca GKRY ile Mısır arasında yapılan söz konusu MEB antlaşmasına itiraz eden Türkiye'nin BM temsilciliğı aracılığıyla ilettiğı 2 Mart 2004 tarih ve 4739 sayılı notası ile Akdeniz'de Anadolu kıyıları ile 32° 16' 18" doğu boylamı, 34° 00' 00" kuzey enlemi ve 28° 00' 00" doğu boylamı arasında kalan deniz alanlarının kendi kıta sahanlığı kapsamında olduğunu ve 28° 00' 00" doğu boylamının batı kısmında yer alan Ege Denizi'ndeki Türkiye-Yunanistan kıta sahanlığı hattının Akdeniz'e ulaştığı çizgiye kadar batı yönünde doğru uzanacağını bildirmiştir.²⁸

---

²⁵ Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 168.

²⁶ Fırat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kutuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt:1, 1919-1980, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim, 2001), 755 ;Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 402.

²⁷ T.C. Washington Büyükelçiliğı, Türkiye-KKTC Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Antlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, 2011, Erişim Tarihi: 22.06.2012, <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=131723>.

²⁸ Sertaç Hami Başeren, "Doğru Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Dergisi*, 8 (14), 2010: 158-159.

Ege Denizinde Yunanistan ile kıta sahanlığı sınırlandırılmasıyla ilgili anlaşmazlık olduğu için bu denizde sınırlandırma antlaşması yapılmamıştır.

Ege'de kıta sahanlığı anlaşmazlığı 1972-1973 yıllarında çıkmaya başlamıştır. Yunanistan'ın Ege'de yaptığı petrol araştırmalarına karşılık Türkiye de 1973 yılında TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)'na Ege'de petrol arama ruhsatını vermiştir. Yunanistan'ın Doğu Ege'deki adalarını geçen araştırma ruhsatlarına Yunanistan itiraz etmiş, Türkiye ise araştırma yapılacak bölgenin Anadolu'nun doğal uzantısı üzerinde olduğunu belirterek bu itiraza karşı çıkmıştır. 1974 yılında Türkiye yeni ruhsatlar vermiştir. Ayrıca 1976 yılında sismik araştırmalara da başlanmıştır. Tarafların konuyla ilgili yaptıkları görüşmelerden sonuç çıkmaması üzerine Yunanistan, uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğu gerekçesiyle BM Güvenlik Konseyine başvurmuştur. Güvenlik konseyinin verdiği 1976/395 sayılı kararlar uyuşmazlığın barış ve güvenliği bozacak nitelikte olmadığını, uyuşmazlık için tarafların görüşmeleri sürdürmelerini veya divana götürebileceklerini tavsiye etmiştir.²⁹

Yunanistan'ın 1976 yılında Uluslararası Adalet Divanına yaptığı başvuruda; TPAO'nun Ege'de yaptığı petrol araştırmasının Yunanistan'ın kıta sahanlığı üzerinde onarılmaz zararlar verdiğini, Divanın esasa ilişkin karar verinceye kadar korunma önleminin (ihtiyati tedbirin) alınmasını ve Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığının hangi kurallara göre belirleneceğini talep etmiştir. Türkiye ise bu konuda Divanın yetkisinin olmadığını bildirmiştir. Divan'ın 11 Eylül 1976 tarihinde aldığı bir kararda Türkiye'nin yapmış olduğu sismik araştırmaların Yunan kıta sahanlığı üzerinde yapıldığı varsayılsa bile kıta sahanlığına onarılamaz bir zarar vermediğini, dolayısıyla korunma önleminin alınmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Uluslararası hukukta devletin iradesi olmadan yargılanmaması kuralını da dikkate alan Divan, Türkiye'nin itirazı üzerine davayı reddetmiştir. Yunanistan ise Divanın yetkiye sahip olduğunu Türkiye ile Yunanistan arasında yapılmış olan uluslararası uyuşmazlıkların çözümüyle ilgili 1928 tarihli genel senede ve 1975 yılında taraflar arasında yapılan 1975 tarihli Bruxelles toplantısında yayınlanan ortak bildiriye dayandırmıştır. Divan Yunanistan'ın bu gerekçelerini reddetmiştir. Divanın verdiği kararda Yunanistan'ın 1928 tarihli senedi onaylarken ülkesel sorunlarını hariç tuttuğunu, kıta sahanlığı sınırlaması ise ülkesel bir konu olduğundan Divanın bu davaya bakmaya yetkili olmadığını belirtmiştir. Divan, ayrıca 1975 tarihli ortak bildirinin Yunanistan'a tek taraflı olarak divana başvuru yetkisini tanımadığına dikkat çekmiştir.³⁰

Aşağıda Yunanistan ve Türkiye'nin Ege Denizinde kıta sahanlığıyla ilgili görüşlerine yer verilerek değerlendirme yapılacaktır.

---

²⁹ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 403.

³⁰ Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", 756.

Ege Denizinde Kıta Sahaneliğının Belirlenmesi Konusunda Yunanistan'ın Görüşleri

Yunanistan'ın bu konudaki görüşleri ana hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralanabilir:³¹

1- 1958 Cenevre Kıta Sahaneliği Sözleşmesi'nin 1. Madde b fıkrasına göre adaların da kıta sahanlığı olacağı hükmü dikkate alınarak, Yunanistan'a ait Doğu Ege'deki adaların kıta sahanlığı olmalıdır. Ana ülke ile adalar aynı düzeyde olup, adalar da kıta ülkesiyle eşit statüdedir.

2- Yunan adaları ile Türkiye arasında mesafenin yakın olmasında dolayı kıta sahanlığı eşit uzaklık çizgisi dikkate alınarak belirlenmelidir. Söz konusu Cenevre sözleşmesinin 6. Maddesi, sınırlamanın anlaşmayla yapılmadığı ve özel koşullar aksini gerektirmediği durumlarda devletlerin karşılıklı veya bitişik kıta sahanlığı sınırlamalarını eşit uzaklığa göre belirleyeceğini hükmetmiştir. 1969 tarihli kuzey denizi davasıyla ilgili uluslararası adalet divanının kararında da eşit uzaklığın uygulamalarda dikkate alındığına atıfta bulunulmuştur. Ayrıca eşit uzaklığın aksini öngören adaların özel koşulları bulunmamaktadır.

3- Türkiye ile Ege denizindeki en doğuda yer alan Yunan adaları arasında eşit uzaklık dikkate alınarak sınırlamanın yapılması gerekir.

4- Yunanistan'ın adaları ile ana ülke arasında ülkesel bütünlüğün bozulmaması gerekir. Türkiye'nin karşısında bulunan adalar Yunanistan'ın ayrılmaz parçasıdır. Arada yabancı devletlerin deniz alanlarının bulunmaması gerekir. Eşit uzaklı yöntemi bu sorunu çözer.

5- Kıta sahanlığı üzerinde devletin münhasır yetkileri olduğundan devletin izni olmadan başka ülkelerin bu alanda araştırmada bulunması uluslararası hukuka aykırıdır. Türkiye'nin Ege denizinde sismik araştırmalar için verdiği ruhsatların yasal dayanağı olmadığından iptal edilmesi gerekir.

---

³¹ Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 207-210.; Yücel Acer, "Ege Kıta Sahaneliği Sorunu ve Uluslararası Yargı Kararları", *Journal of Turkish Weekly*, (2007), Erişim tarihi: Haziran 2, 2012, <http://oubs.iu.edu.tr/doc/188.pdf>; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 406-407; Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", 758.

Ege Denizinde Kıta Sahanlığının Belirlenmesi Konusunda Türkiye'nin Görüşleri

Yukarıda açıklanan Yunanistan'ın görüşlerine karşılık Türkiye'nin konuyla ilgili görüşleri şöyledir:³²

1- Yunanistan'ın Doğu Ege'deki adaları Anadolu yarım adasının doğal uzantısı üzerindedir. Dolayısıyla bu adaların kıta sahanlığı bulunmaması gerekir. 1969 tarihli kuzey denizi davasıyla ilgili Uluslararası Adalet Divanının verdiği kararda kıta sahanlığının sınırlandırılmasında kıta ülkesinin deniz altındaki doğal uzantısı dikkate alınmıştır. Sonraki yıllarda ise Türkiye, kıta sahanlığı konusunda doğal uzantı üzerinde fazla ısrar etmemeye başlamıştır. Davanın 1985 tarihli Libya-Malta davasında verdiği kararda kıta sahanlığının sınırlandırılmasında doğal uzantının her zaman dikkate alınacak bir kural olmadığını, hakkaniyete uygun düşebilecek eşit uzaklık kuralının da uygulanabileceğini belirtmiştir. Bu davada Divan, orantısallık ilkesi ile Malta'nın ada devleti statüsünü dikkate alarak Malta'nın savunduğu Libya ile eşit uzaklık çizgisini Libya'nın lehinde olarak 34,30 kuzey enleminden 18 dakika yukarı çeken karar vermiştir.³³ Kararında kıta sahanlığı ile ilişkili MEB alanına da değinen ve sınırın belirlenmesinde genişliği de dikkate alan Divanın bu yönde karar vermesinde 1982 BMDHS'nin deniz alanlarıyla yeni hükümlerini de dikkate aldığı hissini uyandırmaktadır.

2- Türkiye yargı kararlarını da dikkate alarak, doğal uzantı kuralı ile ilgili daha az vurgu yapmaya başlamış ve çoğunlukla “hakkaniyet prensipleri” ve “hakkaniyete uygun çözüm” ilkeleri konusunda bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Büyük kara ülkesine sahip olan bir devletle aynı seviyede bu adalara kıta sahanlığının verilmesinin hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmadığını ileri sürmektedir.

3- Ege denizinde kıta sahanlığı sınırlandırılması sadece hukuksal bir sorun değildir. Siyasi yönü ağır olan bir sorun olup, bunun ancak antlaşmayla çözülmesi gerekir. Gerek 1958 Cenevre sözleşmesi gerekse 1982 BMDHS öncelikle antlaşmayla belirlenebileceğini belirtmiştir.

4- Hakça ilkelere uygun bir sınırlandırma yapılması gerekir. Çünkü 1982 tarihli BMDHS sınırlandırmanın hakça ilkelere göre kıta sahanlığının antlaşmayla sınırlandırılmasını öngörmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığının hakça ilkelere göre sınırlandırma yapılmasının gerekleri ise şunlardır:

5- Ege'deki adalar özel durum oluşturmaktadır. Her ne kadar Yunanistan'ın egemenliği altında olsa da Türkiye'ye çok yakın oldukları için Türkiye'ye fazla

---

³² Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 407; Acer, “Ege Kıta Sahanelığı Sorunu”; Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, 758; Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 211-214.

³³ Case Concerning The Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta) Judgment of 3 June 1985, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/68/6417.pdf>, E.T: 10.10.2019

denizalanı bırakmamaktadırlar. Bir adanın durumu ile kendisine çok yakın büyük kara ülkesinin durumu ve coğrafi yapısı aynı seviyede olamaz.

6- Ege yarı kapalı ve nispeten dar bir deniz niteliğindedir. Bu nedenle diğer denizlerde uygulanan genel kurallar bu denizde uygulanamaz.

7- Türkiye'nin kıyı uzunluğu

8- Lozan dengesinin bozulmaması gerekir. Bu antlaşmada Adaların askersizleştirilmesi gibi bir devletin diğer devlet aleyhine Ege Denizi'nde egemenlik yetkilerinin genişletilmemesi öngörülmüştür. Yunanistan'ın öngördüğü gibi kıta sahanlığı alanı belirlenirse Ege'nin Yunan gölüne dönüşmesine yol açar, bu da iki devleti birbirine denk değerlendiren Lozan antlaşmasının getirdiği dengeyi bozar. Bu denizden her iki devletin eşit koşullarda yararlanması gerekir.

9- Anadolu'nun doğal uzantısının dikkate alınması gerekir. (Yunanistan'a ait Doğu Ege adaları Anadolu'nun doğal uzantısı üzerinde kurulmuştur.)

10- Ege denizinde yunan adaların sayısı ve konumu dikkate alınırsa dünyanın başka denizlerinde rastlanılmayan ağırlıkta özel durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eşit uzaklık hakkaniyete uygun düşmez.

Görüşlerin Değerlendirilmesi³⁴

1969 tarihli Uluslararası Adalet Divanı kararlarında eşit uzaklığın uygulanabileceği belirtilmiş ise de aynı kararlarında kıta sahanlığının belirlenmesinde coğrafi faktörlerin etkili olduğu hükme bağlanmaktadır. Divan, devletlerarasında coğrafi dengenin bozulmaması açısından bir devlet ülkesi ile o devlete yakın yabancı adaları aynı statüde tutmamıştır. 1977 tarihli Fransa ile İngiltere davasıyla ilgili hakem mahkemesinin kararı, 1982 tarihli Tunus Libya davasıyla ilgili Divan kararı, 2001 tarihli Bahreyn Katar davasıyla ilgili Divan kararı, coğrafya dengesini dikkate almış ve ana karaya yakın olan yabancı adaları aynı statüde değerlendirmemiştir. Bu kararlar

---

³⁴ Bu görüşlerin değerlendirilmesinde şu kaynaklar dikkate alınmıştır: (Yücel Acer, "Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Adaların Rolü ve Devletlerarası Uygulama", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 16, no. 4, (2008): 1-18.; Acer, Yücel, "Ege'de 'Savaş Nedeni' (casus belli) Doğru bir Tutum mu?" (2008), Erişim Tarihi: Haziran 4, 2012, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=256> ; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 407-408; Erhard. "Yunanistan ve Türkiye Arasında"; Koç, "Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarının"...257 vd; Gökalp, *Milletlerarası Adalet Divanı'nın*...156 vd.; Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 211-213.

“kara denize hakimdir” ilkesini getirmiştir. Gerek Divanın kararının gerekse hakem mahkemeleri kararlarının üzerinde durduğu coğrafi faktörler şunlardır:

Kıyıların uzunluğu, Kıyılardaki girinti çıkıntılar, Kara ülkesinin büyüklüğü, Adaların coğrafi özellikleri. Uluslararası Hukuk, adaların kıta sahanlığını tanımakla birlikte sınırlandırma konusunda adaların ana kara ülkesiyle aynı statüye sahip olmadığını açıklamaktadır. Özellikle anakaraya yakın adalar kıta sahanlığı açısından fazla etkiye sahip olmayabilirler. Devletlerarası uygulamada sınırlandırmayla ilgili olarak adaların olmaması durumunda sınırın nasıl oluşturulacağı varsayımından harekete edilmektedir. Bir devletin ana kara ülkesine eşit uzaklık çizgisine yakın konumlanmış yabancı adaların büyüklüğü ile diğer coğrafi özellikleri dikkate alınarak etkileri kısıtlanabilmektedir. Devletlerarasındaki sınırlandırma antlaşmaları da adaların ana kara ülkesine olan konumlarını dikkate alarak ya kısmi etki veya hiç etki tanımamaktadır. 1972 tarihli İsveç Finlandiya antlaşması, 1973 tarihli Kanada Danimarka antlaşması, 1972 tarihli Kanada Fransa antlaşması bu yönde olup, adalara kısmi etki tanıyarak onları ana kara ülkesi ile aynı konumda değerlendirmemiştir. Yukarıda açıklandığı gibi uluslararası yargı kararları ile devletlerin yaptıkları antlaşmalar bağlamında, adanın coğrafi konumunun, ekonomik ve sosyal durumunun dikkate alınması şartıyla adaya ya hiç etki tanınmamakta veya durumuna göre kısmi tanınmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1998 tarihli Eritre ile Yemen arasındaki sorunla ilgili verdiği kararında; bazı Yemen adaları için kısmi etki tanıyarak, bu adalardan bazılarının ise sosyal ve ekonomik yaşamlarının elverişli olmaması ve ana kara ülkesinin coğrafi yapısını bozabileceği nedeniyle kıta sahanlığına sahip olmaları öngörülmemiştir.

Yukarıdaki antlaşmalar ile yargı kararları dikkate alınırrsa, Yunanistan'ın Doğu Ege'deki adaları Türkiye'ye göre aynı etkiye sahip olamazlar. Bu adalara ancak kısmi veya yarım etki tanınabilir.

Yunanistan, Ege'deki bölgesel ve siyasal bütünlüğünün bozulmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Hâlbuki Yunanistan ada devleti niteliğinde olmadığı için siyasal ve bölgesel bütünlük ilkesinden faydalanamaz. Bu ilkeden ancak takımada devletleri yararlanmaktadır. Yunanistan ise kıta ülkesinde de devlet egemenliğine sahip olduğu için takımada devleti statüsünden faydalanamaz. Çünkü bir devletin takımada devleti statüsünden faydalanması için kıta ülkesinde herhangi bir toprak parçasının olmaması gerekir. Ayrıca adalar ile kıtadaki ana ülke arasında açık deniz alanları bulunduğu için Yunanistan'ın ileri sürdüğü bölgesel bütünlük tezi, bu yönden hukuki dayanağa sahip değildir.

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

MEB alanı olarak tanımlanan deniz alanının devletlerin uygulamalarına ilk kez 23 Temmuz 1947 tarihinde Şili'nin kıta sahanlığının yanında esas hattan itibaren 200

millik bir alana ilişkin egemenliğini ileri sürmekle gündeme geldiği belirlenmiştir.³⁵ 1958 tarihli Cenevre sözleşmelerinde yer almayan MEB kavramı bazı Latin Amerikan devletlerince uygulanan “miras denizi” kavramı ile 1960 yıllarda yerleşmeye başlayan” balıkçılık bölgesi” kavramının etkisiyle gelişme kaydetmiştir. 1971 yılında ilk kez Kenya delegesi tarafından gündeme getirilmiş ve diğer devletlerin desteğini alarak 1982 BMDHS’de düzenlenmiştir.³⁶

BMDHS’nin 55. Maddesine göre esas çizgiden itibaren 200 mile kadar karasuları dışında kalan deniz alanı kıyı devleti tarafından MEB alanı olarak ilan edilebilir. Ayrıca Uluslararası Hukuk yönünden de sorun oluşturmaması için diğer devletlerin ilan edilen alana karşı çıkmamaları gerekir. Kıyı devleti bu alanda şu yetkilerini kullanabilir: Canlı doğal kaynak aramak ve elde etmek, petrol, doğalgaz, madenler, mineral kaynaklar gibi cansız doğal kaynakları aramak ve elde etme, akıntı ve rüzgârdan elektrik enerjisini elde etmek, her türlü tesis, platform ve araç yerleştirmek (etrafında 500 metreye kadar güvenlik çemberi oluşturulabilir), bilimsel araştırmalar yapmak ve çevre korunmasını sağlamak.³⁷

MEB ile Kıta sahanlığı arasındaki farklara gelince;

1- MEB alanı ancak devletçe ilan edilirse sahip olunabilir. Devlet ya kendiliğinden ya da antlaşmayla bu alana sahip olabilmektedir. Kıta sahanlığının ise devletçe ilan edilmesine gerek bulunmamaktadır.

2- Kıta sahanlığı bazı şartlarda 200 mili geçebilir. Doğal uzantı elverdiği takdirde 350 mile kadar uzanabilir. MEB alanı ise 200 mille sınırlıdır.

3- Kıta sahanlığı ağırlıklı olarak cansız doğal kaynak arama ve elde etmeye yönelik olarak deniz tabanını ve onun toprak altını işletmeye dayanmaktadır. MEB ise hem canlı hem cansız doğal kaynakların elde edilmesi için ilan edilmektedir. Bundan dolayı kıta sahanlığıyla ilgili hakları da kapsamına alan MEB alanı kıyı devletine kıta sahanlığına göre daha geniş yetki ve kullanım haklarını tanımaktadır.³⁸

1982 BMDHS uyarınca bir devlet MEB alanında yukarıda sayılan yetkilerini kullanırken diğer devletlerin deniz ve hava ulaşımını engelleyemez. Diğer devletler bu alanda, askeri olsun sivil olsun ter türlü hava ve deniz ulaşım araçlarını geçirebilir,

---

³⁵ Enver Bozkurt, “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 5, no. 2 (2006): 57.

³⁶ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 408.

³⁷ Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 216.; Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 282.

³⁸ Sertaç Hami Başeren, “Doğu Akdeniz’deki Son Gelişmeler”, 05.11.2009, Ayşe Bahar Hurmi ile yaptığı görüşme notları. Erişim Tarihi: Mayıs 29, 2012, <http://library.atilim.edu.tr/kurumsal/pdfs/doguakdeniz.pdf>; Acer ve Kaya, *Uluslararası Hukuk*, 170-171.

iletişim kablolarını ve nakil borularını döşeyebilirler. Kıyı devletinin yukarıda sayılan yetkileri dışında bu alanın rejimi açık denizin rejimine tabidir.

Kıyı devletinin izin verdiği devlet veya kişiler dışında bu alanda hiçbir devlet veya kişi doğal kaynak arayamaz, işletemez ve bilimsel araştırma yapamaz. Denize sahili bulunmayan veya coğrafi yönden elverişsiz olan devletler kıyı devletiyle antlaşma yapmak suretiyle bu bölgeden yararlanabilirler. Bu bölgeden yararlanacak devletin bölge devleti olması gerekir. Kıyı devletiyle antlaşma yapılmadan önce kıyı devletinin yararlanacağı canlı kaynak hacminin belirlenmesi gerekir. Yapılacak antlaşmada MEB alanından yararlanacak devletin ne kadar canlı kaynak elde edebileceği de belirtilir. Antlaşmada belirlenen limit çerçevesinde canlı kaynak elde edilebilir. BMDHS, taraf devletlere canlı kaynak elde etme açısından denize kıyısı olmayan veya coğrafi elverişsizliği olan devletle belirli koşullarda antlaşma yapılacağını öngörmekle beraber, cansız kaynaklarla ilgili taraf devletlere her hangi bir yükümlülük getirmemiştir.

Türkiye 05.12.1986 tarihinde Bakanlar Kurulunun kararıyla Karadeniz’de 200 millik MEB alanını ilan etmiştir. Rusya’nın ardılı olduğu Sovyetler birliği ile 1986 ve 1987 yılında yapılan mektup değişimi ile 1978 tarihli kıta sahanlığı sınırlandırma antlaşması ile belirlene sınıırın MEB alanı içinde geçerli olacağı öngörülmüştür. Bulgaristan ile 1997 yılında yapılan antlaşmayla MEB alanının yan sınıırı belirlenmiştir.³⁹ Akdeniz’de ise Türkiye’nin BM’ye bildirmiş olduğu kıta sahanlığı dışında ilan ettiği veya antlaşma yaptığı bir MEB alanı bulunmamaktadır.⁴⁰

Doğu Akdeniz’de MEB Alanı ve Kıta Sahanlığı Sorunları

Dünyanın en büyük iç denizi olan, doğu ve batı Akdeniz havzasından oluşan ve derinliği 4 bin metreyi bulan bu deniz 2,5 milyon kilometre karelik alana sahiptir.⁴¹ Akdeniz’in doğu havzası Tunus’taki Bon Burnu ile İtalya’nın Sicilya Adası’nın batıya kadar uzanan ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğu kısmında yer almaktadır. Sınırları bu şekilde belirlenen Doğu Akdeniz havzasında Tunus, Libya, İtalya, Mısır, Filistin, İsrail, Lübnan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Slovenya, Hırvatistan, Karadağ, Yunanistan, Türkiye ve Suriye kıyıları bulunmaktadır.⁴² Bu devletlerden Akdeniz’de kıyısı en uzun olan devlet Türkiye’dir.⁴³ 19. Yüzyılda Süveyş Kanalının açılmasıyla Avrupa’dan uzak doğuya olan deniz ulaşımı Akdeniz’den yapılmaya başlanmıştır. Kafkasya ve Ortadoğu petrolünün batıya aktarılmasında önemli bir yere sahip olan, doğu ve batıyı birbirine bağlayan Akdeniz,

---

³⁹ Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 413; Kuran, *Uluslararası Deniz Hukuku*, 234-235.

⁴⁰ Başeren, “Doğu Akdeniz’deki Son Gelişmeler”

⁴¹ Mediterranean Sea, Erişim tarihi: Ekim 1, 2019, <https://www.britannica.com/place/Mediterranean-Sea>

⁴² Cihat Yaycı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, 4, (6), (2012): 2.

⁴³ Mediterranean Sea (web).

dünyanın başlıca enerji ve ticaret güzergâhı haline gelmiştir. Ayrıca doğu Akdeniz’de ABD’nin jeoloji kurumları tarafından yapılan araştırmalara göre çok fazla miktarda petrol ve doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Durum böyle olunca Akdeniz’de kıyası olan devletlerin bu denizde egemenlik alanlarını belirleme istekleri ve bu alanla ilgili paylaşım mücadeleleri kaçınılmaz olmaktadır.⁴⁴

Doğu Akdeniz’de Kıbrıs, Meis, Sicilya, Messina ve Malta ve gibi adalar önemli yer tutmaktadır. Bu adalardan Kıbrıs adası, Ortadoğu ve doğu Akdeniz bölgelerinin kontrol edilmesinde anahtar role sahiptir. Deniz ve hava ticaret yolları üzerinde önemli konumda olması ve deniz yatağında bulunduğu düşünülen zengin doğal kaynakları, adayı ilgi odağı haline getirmektedir.⁴⁵ Kıbrıs adasında Türk topluluğunun oluşturduğu KKTC ve Rumların oluşturduğu GKRY olmak üzere iki ayrı devlet faaliyetini sürdürmektedir. AB’ye üye yapılan GKRY kendisini adanın tek temsilcisi olduğunu ileri sürerek garanti antlaşmalarına aykırı davranarak uluslararası antlaşmalar yapmaktadır. Türkiye dışında diğer devletlerce tanınmayan KKTC izolasyonlarla karşı karşıyadır.

Türkiye açısından Doğu Akdeniz’i önemli ve hassas kılan başlıca faktörlerden biri, bölge devletleriyle MEB alanı konusunda antlaşma yapma girişimlerinde bulunan ve bölgede petrol, doğal gaz gibi doğal kaynakları araştıran GKRY’nin politikaları ve uygulamalarıdır. Ayrıca doğu Akdeniz’de kıyı devletlerinin kıta sahanlığı MEB alanlarının birbiriyle çakışmaları da sorun oluşmasında önemli etkene sahiptir. GKRY’nin Mısır ve İsrail ile yaptığı MEB antlaşmasının sınırları Türkiye’nin kıta sahanlığı alanlarıyla çakışmaktadır.⁴⁶

Doğu Akdeniz’de devletlerin yetki alanlarını belirlemeleri için deniz alanlarını antlaşmalarla sınırlandırmaları yarı kapalı deniz niteliğinde olan Akdeniz için gereklidir. Çünkü Doğu Akdeniz’de hiçbir yer 400 mile ulaşmamaktadır. Anadolu kıyılarıyla Mısır kıyıları arasında mesafe hiçbir yerde 400 mili bulmamaktadır. Her durumda devletlerin kıta sahanlıkları ile münhasır ekonomik bölgeleri birbiriyle çakışması kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle bölgedeki devletler arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmaması halinde Doğu Akdeniz’de münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı dışında bir açık deniz alanı kalmayacaktır.⁴⁷

---

⁴⁴ Yayıncı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki”, 10.

⁴⁵ Yayıncı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki”, 5.

⁴⁶ Ahmet Cemal Ertürk, “Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail Örneği” 10 Mayıs 2011, *BİLGESAM*, Erişim Tarihi: Haziran 2, 2012 <http://www.bilgesam.org/tr/i>; Turgut Turhan, “GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de neyin peşinde?”, *Kıbrıs Gazetesi*, 16 Ocak 2011. Erişim Tarihi: Haziran 11, 2012. <http://www.kibrisgazetesi.com/print.php?news=109993>

⁴⁷ Başeren, “Doğu Akdeniz’deki Son Gelişmeler...”

Bölge Devletlerinin Deniz Yetki Alanları

GKRY ile doğu Akdeniz yetki anlaşmazlığına girmeden önce bölgedeki devletlerin deniz alanlarıyla ilgili karar ve politikalarına değinmekte yarar bulunmaktadır. Bu devletlerle GKRY deniz alanları yetki antlaşmaları yapmak istediğinden bu devletlerin ne kadar deniz alanlarına sahip oldukları ve konuyla ilgili tutum ve yaklaşımları ile GKRY ile antlaşma durumları, bu bakımdan önemlidir.

Suriye, 1981 yılında kara sularının genişliğini 35 mile kadar belirlemiş olmakla birlikte daha sonra 12 mile çekmiştir.⁴⁸ Bu devlet, 19 Kasım 2003 tarihinde “Suriye’nin Karasularında Ulusal Egemenliğinin Belirlenmesi”yle ilgili kanun çıkarmıştır. Bu kanun sadece karasularını değil, aynı zamanda iç suları, bitişik bölge alanı, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeyle ilgili rejimleri de düzenlemiştir. Suriye, bu kanuna göre “esas çizgilerden itibaren karasularının 12 mil, bitişik bölgesinin 24 mil olduğunu ve 200 mili aşmayacak şekilde MEB alanının olduğunu” BM’ye bildirmiştir. MEB alanını ilan ettikten sonra Suriye; sahillerinde hem sismik araştırma hem yeni kaynaklar elde etmek için geçici sürelerle araştırma iznini vermiştir. Suriye tarafından ilan edilen söz konusu petrol arama alanlarının kuzey bölümünün Türkiye’nin deniz yetki alanlarının bir kısmıyla çakıştığı belirtilmektedir.⁴⁹ Suriye 1982 BMDHS’ne taraf değildir.⁵⁰ Suriye ile GKRY’nin yetkili bakanları arasında 2001 yılında yapılan müzakerelerden sonra iki ülkenin Akdeniz’de kıta sahanlığı ve MEB alanlarıyla ilgili sınırlandırma anlaşmasının imzalanacağını düşündükleri ifade edilmiştir. Söz konuş anlaşmanın imzalanıp imzalanmadığı bugüne kadar netlik kazanmamıştır.⁵¹

Lübnan, 1982 tarihli BMDHS’ni 1984 yılında imzalamış ve 1995 yılında onaylamıştır.⁵² 1983 yılında BM’ye gönderdiği bildirimde karasuları alanının 12 mil olduğunu belirtmiştir.⁵³ GKRY ile 17 Ocak 2007 yılında MEB alanının sınırlandırılması antlaşmasını imzalamıştır. Türkiye bu antlaşmaya olan tepkisini içeren bir notayı Lübnan yetkililerine ulaştırmıştır. Bu notada; bu antlaşmanın Türkiye ve KKTC’ye ait Kıbrıs adasını çevreleyen deniz alanlarındaki hak ve çıkarlarını göz önünde bulundurmadığı, Kıbrıs’ı tek başına temsil etmede GKRY’nin yetkisinin olmadığı belirtilmiş, bu nedenle hukuksal sorunlara yol açacağı düşünülen söz konusu anlaşmanın yürürlüğe konulmaması gerektiği istenmiştir. Türkiye’nin bu tepkisi sonucunda antlaşma Lübnan meclisinde henüz onaylanmış değildir.⁵⁴ Bununla birlikte Lübnan Meclisi, 17 Ağustos 2010 tarihinde yetki alanlarında petrol ve doğalgaz

⁴⁸ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..”, 153.

⁴⁹ Yayıcı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki”, 26.

⁵⁰ Ocean and Law of Sea, status...

⁵¹ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..”, 153.

⁵² Ocean and Law of Sea, status...

⁵³ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..”, 151.

⁵⁴ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..”, 153.

kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi konusunda bir kanun çıkarmıştır. Ayrıca, ülkenin deniz yetki alanlarının sınırlarını belirleyen bir bildirim ve ekindeki MEB haritasını BM Genel Sekreterine 19 Ekim 2010 tarihinde iletmiştir. Lübnan bu bildirim, 2007 yılında imzalanan MEB alanının sınırlandırılmasıyla ilgili Lübnan-GKRY Antlaşmasının Lübnan Meclisinde onaylanıp onaylanmaması meselesini önemsiz hale getirmiştir. Çünkü bildirimde geçen sınırlamalar GKRY ile 2007 yılında yaptığı antlaşmadaki sınırlamalarla benzerlik teşkil etmektedir. Lübnan tarafından ilan edilen MEB alanına İsrail karşı çıkmıştır. İsrail, Lübnan'ın BM'ye gönderdiği MEB haritasında gösterilen sınırların kendi MEB alanının 9 km'lik bir kesimiyle çakıştığını ileri sürmüştür. Lübnan da İsrail'in GKRY ile yaptığı MEB antlaşmasının kendi egemenlik alanlarını ve ekonomik çıkarlarını ihlal ettiğini ifade ederek BM genel sekreterine bildirimde bulunmuştur.⁵⁵

İsrail, 1982 BMDHS'ne taraf değildir.⁵⁶ 1953 tarihli bir yasayla İsrail'in karasularının ötesinde suların derinliğinin doğal kaynakları işletmeye olanak verdiği yere kadar bitişik deniz yatağı alanlarına sahip olduğu hükme bağlanmıştır. 1990 yılında çıkarılan bir yasayla İsrail'in karasularının 12 mil olduğu öngörülmüştür. GKRY ile Noble Energy Şirketinin Kıbrıs'ın sözde MEB'i içinde kalan ve 12 nolu parsel olarak bilinen sahada kuyu açmak için ön anlaşmaya varmaları, GKRY-İsrail görüşmelerini hızlandırmıştır. Noble Enerji Şirketinin açacağı kuyunun çok miktarda petrol çıkartabileceği 12 nolu parsel, İsrail'in Hayfa Limanı'na 90 km mesafede bulunmaktadır. Bu durum İsrail ile GKRY arasında MEB antlaşmasının yapılması sürecini başlatmıştır.⁵⁷ İsrail 17 Aralık 2010 tarihinde GKRY ile MEB antlaşmasını imzalamıştır. İsrail, diğer kıyıdaş devletlerle herhangi bir antlaşma imzalamadan 12 Temmuz 2011 tarihinde MEB alanı sınırlarını gösteren koordinatları BM'ye bildirmiştir.⁵⁸ Bu antlaşmaya Türkiye, 21 Aralık 2010 tarih ve 288 sayılı nota ile tepkide bulunmuştur. Bu antlaşmanın Kıbrıs'ta barış ve istikrara katkı sağlamayacağını, antlaşmanın konu edindiği deniz alanlarıyla ilgili hak iddiasının olmadığını belirten Türkiye, antlaşmanın Kıbrıs Türklerinin haklarını dikkate almadığını ileri sürmüştür.⁵⁹ GKRY-İsrail arasında imzalanan MEB antlaşması kısa süre içerisinde iki ülkeyi de bölgedeki petrol ve doğal gazı arama konusunda harekete geçirmiştir. İsrail'in MEB'i içerisindeki "Leviathan" adı verilen deniz parseli üzerinde, İsrail'e ait iki adet sondaj aracı doğalgaz arama çalışmalarına başlamıştır.

---

⁵⁵ Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 28-30.

⁵⁶ Ocean and Law of Sea, status...

⁵⁷ Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..", 153.

⁵⁸ Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 27-28.

⁵⁹ MFA, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Antlaşması Hk. No: 288, 21 Aralık 2010, Erişim tarihi: 23.06.2012 http://www.mfa.gov.tr/no_288_21aralik-2010_ismail-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlas-masi-hk_tr.mfa,

Ayrıca, doğal gazın yanı sıra petrolün de bu parsel üzerinde var olup olamayacağı da araştırılmaktadır.⁶⁰

Türkiye, Akdeniz’de sahip olduğu 12 millik karasuları dışında bu denizde kıta sahanlığı alanına sahiptir. Bakanlar Kurulu, 2 Temmuz 1974 tarih ve 7/8594 sayılı Kararname ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)’na Rodos adasının güneydoğusunda, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından belirlenen petrol arama bölgesinde, anılan bölgenin Türk kara suları dışında ve Türk kıta sahanlığında bulunduğunu beyan ederek ruhsat vermiştir. Türkiye, bu bölgelerde sismik araştırmalar yapan yabancı gemilere müdahale ederek, bu gemilerin bölgeyi terk etmelerini sağlamıştır.⁶¹

GKRY ile Mısır arasında yapılan 2003 tarihli MEB antlaşmasına tepki gösteren Türkiye, 2004 tarihinde verdiği nota ile Akdeniz’de kıta sahanlığı alanını belirlemiştir. Doğu Akdeniz’de 32° 16' 18" D ve 27° 22' 00" doğu boylamları ile bu boylamlar arasındaki Antalya ili Gazipaşa ilçesinden Muğla ilinin Deveboynu burnuna kadar Anadolu sahilleri ve bu sahiller ile Mısır sahilleri arasında kalan eşit uzaklık çizgisiyle takriben uyumlu olan 33° 50' 00" kuzey enlemi arasında kalan alanlardaki kıta sahanlığı bununla paralel ilan edilecek MEB’in yüz ölçümü yaklaşık 145 bin kilometre karedir. Bu da Türkiye’nin tüm kıta sahanlığı alanlarının 1/3’ünü oluşturmaktadır. Türkiye’nin Ege’de sahip olabileceği kıta sahanlığından büyük olan bu alan, Marmara ve Kıbrıs adasının her birinden on kat fazla olup, Karadeniz’deki kıta sahanlığının tamamına eşit büyüklüktedir. Şayet GKRY ve Yunanistan’ın bu konuda devam eden girişimlerinin sonuçlanması halinde Türkiye bölgedeki bu 145 bin km²’lik kıta sahanlığı alanının 71 bin km²’sini Yunanistan’a, 33 bin km²’sini GKRY’ye bırakmak durumunda olacak, kendisine de sadece 41 bin km²’lik bir alan kalacaktır. Bu durumda Türkiye’nin toplam deniz alanlarının üçte birine denk gelen Doğu Akdeniz’deki 145 km²’lik alana sahip olmaması, Akdeniz’de en uzun kıyılara sahip olan Türkiye için oldukça dezavantajlı bir durum oluşturacaktır.⁶²

Yunanistan, deniz yetki alanlarıyla ilgili olarak, “Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattını esas alarak ortay hatta (eşit uzaklık yöntemine) dayalı deniz yetki alanı sınırlandırması” yapmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, Mısır ve Libya ile görüşmeler yapmaya başlamış ancak bu girişimler Türkiye’nin konuya olan hassasiyetleri ve tepkilerinin de etkisiyle henüz sonuçlanmamıştır. Diğer yandan, Yunanistan GKRY ile bir sınırlandırma antlaşması yapmak için uygun bir zaman

---

⁶⁰ Ertük, “Doğu Akdeniz’de..”

⁶¹ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..”, 156.

⁶² Sertaç Hami Başeren, Başeren, Sertaç Hami Doğu Akdeniz’de Gerilim” ve “Doğu Akdeniz’de İş İştten geçmeden...”, 2007, Erişim tarihi: Haziran, 30, 2012, http://www.tudav.org/index.php?option=com_content&view=article&id=95%3Adou-akdeniz-serhat-h-baeren&catid=40%3Amuenhasr-ekonomik-boelge&Itemid=54&lang=tr

beklemektedir. Bununla birlikte herhangi bir anlaşma yapmadan da MEB alanını ilan etme konusunda Yunan Meclisinde tartışmalar yapılmaktadır. Ayrıca İsrail'in Yunanistan'ın iddia ettiği MEB alanını tanıdığı ve İsrail'in yayınladığı bazı haritalarda, Yunanistan MEB alanının, GKRY MEB alanının devamı olarak gösterildiği de Yunanistan'da gündeme getirildiği ileri sürülmektedir. Yunanistan; Girit, Kaşot, Çoban, Rodos, Meis hattını ilgili kıyı hattı olarak dikkate alarak Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den dışlamaya çalışmakta, GKRY ile birlikte eşit uzaklık çizgilerini esas alıp bunları hakkaniyete uygun hale getirmekten kaçınarak Türkiye'ye sadece Antalya Körfezi ile sınırlı çok az bir kıta sahanlığı ve MEB alanı bırakmaya yönelik hareket ettiği ifade edilmektedir.⁶³

GKRY'nin karasularının genişliği 12 mil olup, 200 m derinlik ya da işletilebilirlik esasında kıta sahanlığına sahip olduğunu öngören bir yasaya sahipti. Kıta sahanlığının belirlenmesinde doğal uzantı faktörü de dikkate alınmıştı. Kıbrıs ile karşılıklı sahilleri olan devletlerin kıta sahanlığı dış sınırının, Kıbrıs ile ilgili devlet tarafından aksine karar verilmedikçe, ortay hattın ötesine geçmeyeceği öngörülmüştü. Ayrıca GKRY, Mayıs 1993'te esas hatlarını BM'ye bildirmişti. GKRY, 5 Nisan 2004 tarihli Resmî Gazetesi'nde yayınlanarak yürürlüğe giren yasalar ile 24 mil genişliğinde bitişik bölge ve 200 mil genişliğinde MEB ilan etmiştir.⁶⁴ MEB alanıyla birlikte GKRY kıta sahanlığı kanunuyla ilgili değişikliğe gitmiştir. 2014 yılında GKRY, BM'ye yaptığı bildirimle Kıta sahanlığı ile MEB konusunda kanuni değişiklik yaptığını, kıta sahanlığı sınırıyla aynı ölçüde olan karasularının ölçüldüğü esas hattın itibaren 200 mil MEB alanını belirlediğini, kıyıları karşılıklı olan devletlerle anlaşma yapılarak sınırlandırma yapılacağını, anlaşma yapılmazsa eşit uzaklık, ortay hat çizgilerinin dikkate alınacağını belirtmiştir.⁶⁵

KKTC: 1983 yılında bağımsızlığını ilan eden ve sadece Türkiye tarafından tanınan KKTC'nin karasuları genişliği 12 mildir. Karasularının ötesinde ve Kıbrıs adasının doğal uzantısının dış sınırına kadar 200 mil kıta sahanlığı alanı bulunmaktadır.⁶⁶ 21 Eylül 2011 tarihinde Türkiye ile kıta sahanlığı sınırlandırma antlaşması yapılmıştır. Antlaşma, Türkiye ile KKTC'nin Akdeniz'deki kıta sahanlıklarının bir bölümünü, uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça ilkeler dikkate alınarak 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesiyle elde edilen bir çizgi ile sınırlandırmaktadır. Antlaşma, Kıbrıs Türklerinin aynen Kıbrıslı Rumlar gibi Ada'nın kıta sahanlığının tümü üzerindeki meşru, eşit ve ayrılmaz haklarını dikkate almaktadır.⁶⁷

---

⁶³ Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 19.

⁶⁴ Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 139.

⁶⁵ Republic of Cyprus, The Exclusive Economic Zone and The Continental Shelf Laws 2004 And 2014 https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/CYP_EEZ-CS_Law_2014.pdf

⁶⁶ Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 161.

⁶⁷ T. C. Washington Büyükelçiliği, *Türkiye-KKTC*....

Mısır, 1982 BMDHS’ni imzalayıp, 1983 yılında onaylayarak taraf olmakla birlikte, aynı sözleşmenin uluslararası deniz yatağıyla ilgili değiştirilen 11. Bölümünü imzalamış, fakat bu bölümü henüz onaylamamıştır.⁶⁸ 1958 yılından itibaren Mısır’ın ilan ettiği karasuları alanı 12 mildir. 1990 yılında çıkarılan başkanlık kararnamesiyle belirlenen esas hatlardan itibaren 200 metre derinliğe veya işletilebilirlik çizgisine kadar kıta sahanlığı alanının olduğu hükme bağlanmıştır. 1982 BMDHS’ni onaylarken Akdeniz ve Kızıldeniz’de karasularının ötesinde MEB’e ilişkin haklarını kullanacağını, bu hakları kullanırken diğer devletlere herhangi bir zarar vermeyeceğini bildirmiştir. Mısır, MEB alanında bulunan doğal gaz kaynaklarını uzun süreden beri işletmekte ve kullanmaktadır. Antlaşma müzakereleri için tek bir "Kıbrıs"ı tanıdıklarını ve bu devleti yani GKRY’yi muhatap alacağını bildiren Mısır, GKRY ile antlaşma imzalanmadan önce Akdeniz’de GKRY’nin doğal gaz sahasında ortak işletmeleri kurabileceklerini, GKRY ile imzalanacak antlaşmanın Kıbrıs adasının kuzey kısmını ilgilendirmediğini ileri sürmüş ve Kıbrıs’taki Türk toplumunun görüşlerine başvurmamıştır. Türkiye tarafından yapılan girişimlere rağmen Mısır ile GKRY arasında antlaşma 17 Şubat 2003 tarihinde imzalanmıştır.⁶⁹ Bu antlaşma Şubat 2004’te de BM’ye tescil ettirilmiştir. Sınırlandırmanın 1982 BMDHS’nin referans kabul edildiği belirtilerek yapıldığı, Mısır-GKRY sahilleri arasında güney-kuzey yönünde ortay hat belirlenirken sekiz coğrafi koordinatın kullanıldığı, doğu-batı yönünde bir sınırlandırma yapılmadığı, sınırlandırmanın en kuzey noktasının 33° 45’ 00” Doğu boylamından geçtiği görülmektedir.⁷⁰ Aşağıda da belirteceğimiz gibi Türkiye, bu antlaşmaya karşı çıkmıştır.

GKRY’nin Doğu Akdeniz’de MEB İlanı, Konuyla İlgili Görüşleri ve Türkiye

Yukarıda da değindiğimiz gibi, GKRY, Türkiye dışındaki bölge devletleriyle MEB antlaşmalarını yapmaya çalışarak sahip olmak istediği MEB alanı üzerinde egemen hakları kullanmayı hedeflemektedir. Mısır ile antlaşma yaptıktan sonra GKRY, Avrupa Birliği’nin desteğini de alarak 2 Nisan 2004 tarihinde ve Türkiye’nin haklarını dikkate almadan “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına 21 Mart 2003 tarihinden geçerli olmak üzere MEB alanına sahip olduğunu ilan etmiştir. GKRY, 26 Ocak 2007 tarihinde Kıbrıs Adası’nın güneyinde 13 adet petrol arama ruhsat sahasını (13 adet parseli) ilan ederek bu sahalara ihaleye çıkarmıştır. İhale edilen sahalardan 12 numaralı parsel için ABD’nin Noble Energy şirketi tarafından alınmıştır.⁷¹ Buna karşılık Türkiye,

---

⁶⁸ Ocean and Law of Sea, *Status*..

⁶⁹ Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...”, 146-150.

⁷⁰ Gökçe Çiçek Ceyhun ve Ersel Zafer Oral, “Türkiye’nin Deniz Alanlarındaki Sınır Anlaşmaları ve Güncel Durum”, Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu, 24-25 Mart 2011, Trabzon, Editör.: Ersan Başar, Erişim tarih: 02.06.2012 www.orsam.org.tr; Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...”, 140.

⁷¹ Yayıcı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki”, 17-28.

2007 yılında TPAO'ya Akdeniz'de petrol arama ve araştırma konusunda ruhsat vermiştir.⁷²

GKRY'nin söz konusu parselde petrol aramaya başlaması halinde Türkiye, KKTC'nin Kıbrıs Adası'nın tamamı üzerindeki eşit haklarına dayanılarak sınırlandırma antlaşmaları yapılacağını, daha sonra KKTC'nin Ada'nın tüm deniz yetki alanlarında TPAO'ya ruhsatlar vereceğini ve Kıbrıs sorununa kalıcı çözüm bulmak için sürdürülen görüşmeleri desteklemeye devam edeceğini bildirmiştir.⁷³ Türkiye'nin yaptığı bütün uyarılara rağmen 2011 yılının Eylülünde GKRY, adanın güneyinde belirlediği 12 nolu parselde sondaj çalışmalarını başlatmıştır. Türkiye de buna karşın, 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile yukarıda değinilen kıta sahanlığı sınırlandırma antlaşmasını yapmıştır.⁷⁴ Petrol araştırmaları için TPAO'ya yetki veren KKTC tarafından verilen ruhsatlara dayalı olarak Türkiye, sismik araştırma gemisi K. Piri Reis'i Akdeniz'e göndererek araştırma faaliyetlerine başlatmıştır.⁷⁵

Türkiye'nin Görüşleri

Türkiye, yukarıda değinilen GKRY Mısır antlaşmasına tepkisini BM genel sekreterliğine gönderdiği 2 Mart 2004 tarih ve 4739 sayılı bir nota ile göstermiştir. Bu nota ile Türkiye bu antlaşmayı tanımadığını, MEB sınırlamasının uluslararası hukuka ve hakkaniyete uygun olarak ilgili devletlerarasında tespit edilmesi gerektiğini, 32°16'18" Doğu meridyeninin batısının ötesinde yer alan deniz alanında Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının olduğunu bildirmiştir. Bu anlaşmanın yapılmasından sonra Türkiye, anlaşmanın Türkiye ve KKTC'nin Kıbrıs Adası'nın etrafındaki deniz alanlarında var olan hak ve çıkarlarını dikkate almadığını, GKRY'nin tek başına bütün Ada'yı temsil etme yetkisinin bulunmadığını bildirmiş, böyle bir antlaşmanın yürürlüğe konulmaması gerektiğini talep etmiştir.⁷⁶

Akdeniz'de en fazla kıyı uzunluğuna sahip olan Türkiye, hakkaniyet ilkesine vurgu yaparak, Akdeniz'de yetki alanı sınırlandırması yapılmasını istemektedir. 5 Ağustos 2011 tarihinde yapılan Türk Dış İşleri Bakanlığı açıklamasında; uluslararası hukukun yarı kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı veya MEB alanı sınırlandırmalarının ilgili devletlerin hak ve çıkarları gözetilerek hakkaniyete göre yapılmasını öngördüğünü ifade etmiştir. Türkiye'nin coğrafi büyüklüğü ve

---

⁷² Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 160.

⁷³ Yusuf Kanlı, "Doğru politikalar eksik uygulamalara kurban gitmemeli", Kıbrıs Star gazetesi, 14.11.2011, Erişim tarihi: 02.06.2012, <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=105522>

⁷⁴ T. C. Washington Büyükelçiliği, *Türkiye-KKTC*....

⁷⁵ Kanlı, "Doğru politikalar eksik.."

⁷⁶ Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 17 ve 55.; Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları..", 142,156.; Bulletin no. 54, Law of the Sea, 2004, Erişim tarihi: Ekim 5, 2019, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletin/bulletinpdf/bulletin54e.pdf, s. 127.

Akdeniz'deki kıyıları dikkate alınırsa Türkiye'ye daha fazla deniz alanı düşecektir.⁷⁷ Ayrıca Türkiye'nin bazı alanlarını kapsaması ve Kıbrıs Türklerinin haklarını gözetmediği 2003 tarihli GKRY-Mısır MEB antlaşmasından Türkiye'nin bölge ülkesi olarak olumsuz etkilendiğinden Türkiye'nin bu antlaşmaya itiraz etmeye hakkı olduğu belirtilmektedir.⁷⁸

GKRY'nin Görüşleri

Mısır ile yapılan 2003 tarihli anlaşmaya 2 Mart 2004 tarihli notasıyla Türkiye'nin tepki göstermesi üzerine GKRY'nin 28 Aralık 2004 tarihinde BM'ye gönderdiği notada; Türkiye'nin iddialarının hem uluslararası hukuk hem gerçekler bakımından yerinin olmadığı, herhangi yasal bir dayanağa sahip olmadığı belirtilmiştir. Bu notada Türkiye'nin “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi” tabirine karşı çıkan GKRY, MEB alanını sınırlandıran 2003 tarihli anlaşmanın iki egemen devlet olan ve 1982 BMDHS'ye taraf olan Mısır Arap Cumhuriyeti ile kendileri arasında yapıldığını, 400 deniz milinden daha az olan karşılıklı kıyılar arasında sınırlandırma anlaşmasını yaptıklarını, Kıbrıs Cumhuriyetinin 1974'te ve 1993'te ilan ettiği kıta sahanlığını koordinatlarıyla birlikte BM Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Şubesine bildirdiğini ve Türkiye'nin buna itiraz etmediğini, bu da uluslararası hukukta üstü kapalı olarak tanıma anlamına geldiğini ve bu da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin deniz alanlarıyla ilgili iddialarının yasal temelini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Mısır ile MEB alanını sınırlandırırken Uluslararası Hidrografi Örgütünün kullanma kılavuzundaki esaslara uygun olarak uluslararası olarak kabul edilen teknik ve yöntemleri kullandıklarını belirten GKRY, Türkiye'nin “yapılan MEB sınırlandırma anlaşmasının 32° 16' 18” doğu meridyeninin batı kısmıyla ilgili bölge devletleri arasında adil olarak yapılacak anlaşmaları etkilediği” iddiasının deniz hukuku sözleşmesi ve uluslararası hukuk bakımından dayanağının olmadığını şu şekilde gerekçelendirmeye çalışmıştır: Türkiye'nin 32° 16' 18” doğu meridyeninin batı kısmıyla ilgili notasında iddia ettiği hususlar bir ada devleti olarak egemen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin deniz alanlarından mahrum bırakılması anlamına gelmektedir. Bu da BMDHS'nin 56, 77 ve 121. maddelerine ve Uluslararası Adalet Divanının kararlarına aykırılık teşkil etmektedir. Söz konusu Sözleşmenin 74 ve 83. maddeleri, Uluslararası Adalet Divanı statüsünün 38. Maddeleri uyarınca karşılıklı ve yan kıyılara sahip olan devletlerin MEB ve kıta sahanlığı alanlarının sınırlandırılmasını hakkaniyete uygun bir sonuca ulaşmak için anlaşma ile belirleyebileceklerini açıklamaktadır. Sözleşmenin ilgili düzenlemelerini göz ardı eden Türkiye, bilinçli olarak sınırlandırmanın anlaşma ile yapılacağı hükümlerini bay pas etmektedir. Ayrıca Türkiye, dayanağı olmayan iddialarıyla Kıbrıs cumhuriyeti, Mısır Arap Cumhuriyeti gibi 3. Devletlerin egemen ve yasal haklarına ve yapacakları anlaşmalara müdahale etmektedir. Türkiye'nin bu girişimleri, uluslararası hukuka

---

⁷⁷ Acer, Yücel. “Doğu Akdeniz'deki Gerginliğin Hukuki Boyutu”, *Analist Dergisi*, Sayı: 9, (Kasım 2011), USAK yayınları, s.57.

⁷⁸ Bulletin no. 54, Law of the Sea, 2004, Erişim tarihi: Ekim 5, 2019, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf, s. 127; Başeren, “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...”, 157.

uygun olarak BMDHS uyarınca devletlerin yaptıkları MEB sınırlandırma haklarını hedeflediğinden uluslararası hukukla bağdaşmamaktadır.⁷⁹

GKRY'nin yukarıdaki karşı tez ve itirazına karşılık Türkiye, Doğu Akdeniz'de çıkarlarını korumaya kararlı olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

KKTC'nin Görüşleri

KKTC hükümet yetkilileri, adada eşit egemen haklara sahip olduklarını Kıbrıs adasının deniz alanlarında çıkarılacak petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklar üzerinde Rumlarla yarı yarıya haklara sahip olduklarını belirtmektedirler. KKTC, GKRY'nin Mısır, Lübnan ve İsrail ile yaptığı antlaşmalara karşı çıkmaktadır. GKRY'nin tek başına Kıbrıs'ı temsil etmediğini, adadaki Türk toplumunun rızasının alınmadan Rumların tek başına diğer devletlerle antlaşma yapmalarının kurucu ve garanti antlaşmalarına aykırı olduğunu ve adada kalıcı çözümlü engellediğini ileri sürerek Doğu Akdeniz'de yapılacak deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmalarında Türkiye'nin ve KKTC'nin hak ve menfaatlerinin dikkate alınması gerektiğini, hakkaniyete uygun olarak sınırlandırma antlaşmalarının yapılması gerektiğini öne sürmüştür.⁸¹

Rumların sondaj faaliyetlerinin durdurulması için KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, BM Genel Sekreteri Banki Moon'a sunduğu öneride; sahadaki faaliyetlerin karşılıklı olarak durdurulmasını, çözüm olmadan çalışmalar devam edecek ise iki tarafın temsilcilerinden oluşan bir geçici komisyon kurulmasını, hem antlaşmalar hem de ruhsatlar konusunda her iki tarafın da rızasının aranmasını, bulunacak zenginliğin paylaşılması için müzakere edilip uzlaşmaya varılmasını, elde edilecek gelirin silahlanmada kullanılmamasını ve planın kabulünün tarafların pozisyonlarına zarar getirmemesini talep etmiştir. Bununla beraber Eroğlu'nun bu çağrısı henüz karşılık bulmamıştır.⁸²

Sorunun Değerlendirilmesi

GKRY'nin ilan ettiği 13 adet petrol ve doğal gaz arama ruhsat sahasının toplam yüzölçümü 70 bin kilometre kareyi bulmaktadır. Bunlardan 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı alanlar, Türkiye'nin 2 Mart 2004 tarihli notası ile haklarını saklı tuttuğu Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı alanlarının 7 bin km²'lik kısmıyla çakışmaktadır.

---

⁷⁹ Bulletin, no. 57, Law of Sea, 2005, Erişim tarihi: Ekim 5, 2019, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletin/bulletinpdf/bulletin57e.pdf, 124-125; Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 143-144.

⁸⁰ Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 144.

⁸¹ Yaycı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 34 ; Başeren, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları...", 140.

⁸² Kanlı, "Doğru politikalar eksik..."

GKRY'nin elinde tutmaya çalıştığı bu alan, Kıbrıs Adası'nda hükmettiği alandan büyüktür. GKRY, Kıbrıs Adası doğusunda Lübnan kıyıları ile Kıbrıs Adası kıyıları arasında kalan 3 ve 13 numaralı sahalar dışında, Türkiye'nin haklarını ihlal eden alanlar da dâhil olmak üzere, geriye kalan 11 alanda ruhsat vermek için ihale açmıştır. GKRY'nin mevcut uygulamaları hem KKTC'nin hem Türkiye'nin haklarını da ihlal etmektedir. GKRY'nin ihaleye açtığı alanların yüz ölçümü 55 bin km²'ye ulaşmaktadır. Türkiye'nin haklarını ihlal eden 7 bin km²'lik alan çıktıktan sonra geriye kalan 48 bin km²'lik sahada KKTC'nin de hakları bulunmaktadır.⁸³

GKRY-İsrail MEB antlaşmasına bakıldığında, bu antlaşmanın 1982 BMDHS'ne uygun olmadığı düşünülebilir. Bu anlaşma ile belirlenen MEB alanının Türkiye'nin deniz yetki alanları ile çakıştığı görülmektedir. Ne var ki gerek GKRY gerekse İsrail, 1982 BMDHS'ne göre ilgili diğer devletlerden biri niteliğindeki Türkiye'nin görüşünü almadan ve O'nu dikkate almadan böyle bir anlaşma yapmışlardır. Türkiye'yi bu anlaşmanın dışında tutan adı geçen devletler, uyuşmazlık çıkması durumunda hakkaniyete uygun bir çözüm için Türkiye ile bağlantı kurma gereksiniminde bulunmamışlardır. Bir oldubittiye getirildiği görülen bu anlaşma, doğal olarak "hakkaniyetin ve uluslararası toplumun bütünü için dikkate alınması gereken diğer ilgili şartları" da dikkate almamıştır. Bununla birlikte bölgenin genel coğrafi özelliği, ada dikkate alınacaksa adanın durumu, büyüklüğü, kıyı devletlerine yakınlığı, kıyıları karşı karşıya olan ülkelerin birbirlerine mesafeleri ile kıyı devletlerinin kıyı uzunlukları hakkaniyete uygun bir sonuç elde edilmesi için göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdir.⁸⁴

Devletlerin deniz alanlarının sınırlandırılması konusunda sözleşmelerle kabul edilmiş uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde hareket edilirse devletlerin kıyı uzunlukları göz ardı edilmeden ve yakında bulunan adaların kara ülkesinin önünü kısıtlamayacak bir şekilde sınırlandırma yöntemleri dikkate alınması gerekir. Kıyı devleti ülkesinin yakınlarında bulunan yabancı adalar konusunda yukarıda değinilen yargı kararlarının belirttiği özel durumlar da göz önünde bulundurulur. Bu durumdaki adalar ana kara ülkesi kadar kıta sahanlığı ve MEB anlamında deniz alanlarına sahip olamazlar. Kıbrıs adasının sahip olabileceği kıta sahanlığı ve MEB alanı ana karaların önünü kapatmaması gerekir. Dolayısıyla orantısallık ilkesi dikkate alınarak GKRY ile Lübnan ve Mısır ile İsrail arasındaki ortay hattın Kıbrıs adasına doğru kaydırılmış çizgiler arasında kalan deniz alanından fazla alana sahip olmamalıdır. Bu durum dikkate alınırsa GKRY ile diğer devletler arasında yapılan sınırlandırma antlaşmasıyla belirlenen alanlarda Türkiye'nin egemenliğinden kaynaklanan hak ve çıkarlarının olduğu söylenebilir. Diğer taraftan MEB ilan eden GKRY, bu alanı ilan ederken ve diğer devletlerle sınırlandırma anlaşmasını yaparken Türkiye'den farklı olarak düşey (şakuli) çizgiler yerine köşegenli (diagonal) çizgiler kullanmıştır. Bu şekilde hem deniz alanlarını hem de anlaşma yapacağı devlet sayısını arttırmıştır. Türkiye ise bu

---

⁸³ Başeren, "Doğu Akdeniz'de Gerilim".

⁸⁴ Turhan, "GKRY ve İsrail..."

yöntem yerine adalara göre kara ülkelerine daha fazla deniz alanı tanıyacak şekilde düşey çizgilerin kullanılmasını desteklemektedir. Eğer GKRY de Türkiye'nin savunduğu düşey çizgileri dikkate alsaydı sadece Mısır ile ve bir kısmı olarak İsrail ile karşılıklı sınırlandırma anlaşmaları yapabilecekti. Bu durumda şu anda hak sahibi olduğunu iddia ettiği deniz alanlarının sadece üçte birine sahip olabilecekti.⁸⁵ Ayrıca 1982 BMDHS'nin 123. Maddesi, kapalı veya yarı kapalı denizlerde kıyısı olan devletlerin ortak bilimsel araştırma, canlı kaynak yönetimi, çevre koruması gibi konularda iş birliği yapmalarını öngörmektedir. Dolayısıyla meb ilan edecek bir kıyı devletinin diğer devletlerle, iş birliği yapacağını düşünerek tek taraflı eylemlerden kaçınmasını ilgili madde üstü kapalı da olsa belirtmektedir.

Kıbrıs sorunu çözülmeden ve Türkiye'nin gösterdiği tepkileri dikkate almadan GKRY'nin bu yöndeki girişimlerinin başarılı sonuçlar vereceği şüphelidir. GKRY'nin adadaki Türk toplumunun rızasını almadan ve adayı tek başına temsil eden davranışlarda bulunarak uluslararası hukuk işlemlerinde bulunması, gerek Kıbrıs anayasasına gerekse garanti antlaşmalarına bağdaşır değildir. Türkiye'nin KKTC ile kıta sahanlığı antlaşması yapması esasen GKRY'yi tek taraflı girişimlerden caydırmaya yöneliktir. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'yi KKTC ile antlaşma yapmaya iten faktör GKRY'nin Türkiye'nin tepkilerini dikkate almadan sondaj çalışmalarına başlamasaydı. GKRY'nin Mısır, İsrail ve Lübnan ile yaptığı antlaşmalarda adanın kuzeyinde yaşayan Türklerin haklarıyla ilgili bir düzenleme bulunmaması, ayrıca bu devletlerin KKTC'yi tanımamaları, Türkiye'nin gerek kendisinin gerekse adada yaşayan Türk toplumunun haklarını korumak amacıyla kendisinin ve KKTC'nin haklarını korumada kararlı olduğunu uluslararası topluma göstermiş olmaktadır. Bölgede en uzun kıyılara sahip olan Türkiye'nin tepkilerinin dikkate alınmadan diğer devletlerin antlaşma yapmaları görünürde uluslararası hukuk yönünden bir sıkıntı doğurmasa da antlaşmaların uygulanması durumunda Türkiye'nin egemen haklarının zarar görmesi söz konusu olacağından uluslararası hukuk yönünden sakınca doğurabilir.

Sonuç

Devletlerin canlı ve cansız doğal kaynak elde etme başta olmak üzere denizlerden çeşitli amaçlarla yararlanma istekleri ve buna bağlı olarak daha büyük deniz alanları üzerinde egemenlik kurma eğilimleri her geçen gün artmaktadır. Etraflarındaki denizler üzerindeki egemenlik isteklerinin çatışmaması için yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalar, devletlerin hangi deniz alanları üzerinde egemenlik kurabileceklerini, hangilerinin üzerinde kısmen yetkiler kullanabileceğini ayrıntılarıyla düzenlemeye çalışmışlar. Kıyıları birbirine karşılıklı veya yan yana olan devletlerin denizdeki yetki alanlarının sınırlandırılmasında dikkate alacakları ölçütler ile adaların sahip olabilecekleri deniz alanları antlaşmalar tarafından düzenlenmiştir. Bununla birlikte uluslararası yargı organlarının somut olaylar konusunda verdiği kararlar gerek

---

⁸⁵ Yayıncı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki", 44-45.

devletlerin uygulamalarını gerekse antlaşmaların yorumlanmasını etkilemiştir. Uluslararası hukukta kabul edilen ilkelerden biri de devletlerin haklarını diğer devletlerin zararına kullanmamaları ve iyi niyetle hareket etmeleri gereğidir. Devletlerin taraf oldukları antlaşma hükümlerini uygularken hukukun genel ilkesi olarak oluşan bu kuralları her zaman dikkate almaları gerekir. İç hukukta da aynı şekilde hakların kötüye kullanılmaması, iyi niyetle ve dürüstlük anlayışıyla kullanılması yönünde ilkeler oluşmuştur. Uluslararası mahkemeler, somut anlaşmazlıkları çözerken ve antlaşmaları yorumlarken bu hakkaniyet ilkelerini her zaman dikkate almışlardır.

Her deniz alanının kendisine göre somut ve farklı özelliklere sahip olduğun dikkate alınırsa devletlerin bu alanlar üzerinde egemenlik paylaşımında bulunurken bu alanların özelliklerini göz önünde bulundurmaları ve ona göre uzlaşma sağlamaları gerekmektedir.

Bölgesinde etkin dış politika izleyen Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, deniz alanları üzerinde egemenlik kurma ve bu alanlardan yararlanma durumunu her geçen önemli hale getirmektedir. Deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda Yunanistan ve GKRY ile Türkiye'nin anlaşmazlığı her ne kadar savaşa yol açacak nitelikte olmasa da devletlerarasındaki kalıcı işbirliğinin kurulmasını geciktirebileceği gibi ilerde gerginliğin oluşmasına yol açabilir. Türkiye sınırına yakın Yunan adalarına Türkiye'nin yetki alanlarını daraltacak şekilde daha fazla yetki alanının tanınmak istenmesi ve Kıbrıs sorunu çözülmeden GKRY'nin tek taraflı girişimleri, sorununun çözümünü güçleştirmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, devletlerin kıyı uzunlukları, coğrafi, jeolojik özellikleri ve tarihsel haklar ile adaların durumu hakkaniyete göre bir sınırlandırmayı gerektirmektedir. Türkiye ve Yunanistan'ın Ege denizinde birbirlerinin aleyhinde egemenlik yetkilerini genişletmemeleri yönünde hükümler getiren Lozan dengesi dikkate alınarak gerek kıta sahanlığı konusunda gerekse karasuları konusunda Yunanistan ile Türkiye'nin hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde antlaşma yapabilme zeminleri her zaman vardır.

Yunanistan'ın tek taraflı işlemlerini kabul etmeyen Türkiye'nin kuvvete başvurma söyleminde bulunmadan hukuki yollardan tepki göstermesi, Türkiye'yi haklı duruma dönüştüreceği gibi, Yunanistan'ı tek taraflı davranışlardan uzaklaştırabilir. İki devlet arasında bu yönde yapılan görüşmelerle kabul edilen mutabakat ilkeleri de devletlerin tek taraflı davranışlarını ve kuvvet tehdidinde bulunmamalarını ön görerek uyuşmazlığın görüşmeler yoluyla çözülmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca siyasi çözüm yollarından bir sonuç alınmaması halinde, her iki tarafın güvenebileceği atayacakları tarafsız yargıçlardan oluşan hakem mahkemelerine başvurarak deniz uyuşmazlıklarına kalıcı çözüm getirebilirler.

İki veya daha fazla devletin bir bölgede antlaşma yaptıkları konunun üçüncü devleti ilgilendirmesi durumunda konuyla ilgili bu devlete danışmamaları veya onun tepkisini dikkate almamaları durumunda o antlaşmanın hukuki güvenilirliğini ve kalıcılığını

tehlikeye sokabilirler. Bu nedenle Doğu Akdeniz’de sahili bulunan tüm devletlerin içinde olduğu ve hakkaniyet ölçütleri doğrultusunda sınırlandırmanın yapıldığı antlaşmaların yapılması gerekmektedir. Aksi halde devletlerin, aynı bölgedeki diğer devletleri dikkate almadan kendi aralarında yaptıkları antlaşmalar, uyumsuzlukları derinleştireceği gibi sorunun çözümünü geciktirebilirler.

Kaynaklar

Acer, Yücel.ve Kaya, İbrahim. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Ankara: USAK, 2010.

Acer, Yücel. “Ege Kıta Sahanelığı Sorunu ve Uluslararası Yargı Kararları”, *Journal of Turkish Weekly*, (2007), Erişim tarihi: Haziran 2, 2012, <http://oubs.iu.edu.tr/doc/188.pdf>.

Acer, Yücel. “Ege’de 'Savaş Nedeni' (casus belli) Doğru bir Tutum mu?” (2008), Erişim Tarihi: Haziran 4, 2012, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=256>

Acer, Yücel. “Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasında Adaların Rolü ve Devletlerarası Uygulama”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 16, no. 4, (2008): 1-18.

Acer, Yücel. “Doğu Akdeniz’deki Gerginliğin Hukuki Boyutu”, *Analist Dergisi*, Sayı: 9, (Kasım 2011), USAK yayınları, ss. 57-58.

Başeren, Sertaç Hami -“Doğu Akdeniz’de Gerilim” ve “Doğu Akdeniz’de İş İştin geçmeden...”, 2007, erişim tarihi: Haziran 9, 2012, http://www.tudav.org/index.php?option=com_content&view=article&id=95%3Adou-akdeniz-serhat-h-baeren&catid=40%3Amenhasr-ekonomik-boelge&Itemid=54&lang=tr

Başeren, Sertaç Hami. “Doğu Akdeniz’deki Son Gelişmeler”, 05.11.2009, Ayşe Bahar Hurmi ile yaptığı görüşme notları. Erişim Tarihi: Mayıs 29, 2012, <http://library.atilim.edu.tr/kurumsal/pdfs/doguakdeniz.pdf>,

Başeren, Sertaç Hami. “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, *Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Dergisi*, 8 (14), (2010), 129-184.

Bozkurt, Enver. “Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 5, no. 2 (2006): 50-74.

Bulletin no. 54, Law of the Sea, 2004, Erişim tarihi: Ekim 5, 2019, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf, ss. 1-147.

Bulletin, no. 57, Law of Sea, 2005, Erişim tarihi: Ekim 5, 2019, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin57e.pdf, ss. 1-134.

Case Concerning The Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta) Judgment of 3 June 1985, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/68/6417.pdf>, E.T: 10.10.2019.

Ceyhun, Gökçe Çiçek ve Oral, Ersel Zafer. “Türkiye’nin Deniz Alanlarındaki Sınır Anlaşmaları ve Güncel Durum”, Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu, 24-25 Mart 2011, Trabzon, Editör.: Ersan Başar, Erişim tarihi: 02.06.2012 www.orsam.org.tr

Çelik, Edip. F. *Milletlerarası Hukuk*, İkinci Kitap, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1987.

Ertürk, Ahmet Cemal. “Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail Örneği” 10 Mayıs 2011, *BİLGESAM*, Erişim Tarihi: Haziran 2, 2012 <http://www.bilgesam.org/tr/i>

Fırat, Melek. “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kutuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Editör: Baskın Oran, Cilt:1, 1919-1980, 2. Baskı, İstanbul: İletişim, 2001, ss.716-768.

Franz, Erhard. “Yunanistan ve Türkiye Arasında, Ege Denizi Kıta Sahaneliği Üzerindeki Hak İddiasından Doğan Tartışma”, Tercüme: Dr. Selçuk Demirsoy, (1974), Erişim tarihi: Haziran 5, 2012, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/91d1b4d82419de8_ek.pdf,

Gökalp, İbrahim. *Milletlerarası Adalet Divanı’nın Deniz alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler*, İstanbul: Beta Yay. No. 2076, 2008.

Güneş, Şule Anlar. “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 56 no.2, (2007): 1-37.

Kanlı, Yusuf, “Doğru politikalar eksik uygulamalara kurban gitmemeli”, Kıbrıs Star gazetesi, 14.11.2011, Erişim tarihi: 02.06.2012, <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=105522>

Koç, Mustafa. Uluslararası Hukukta Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Gelişmeleri ve Türkiye’nin Deniz Alanlarının Sınırlandırılması, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Kuran, Selami. *Uluslararası Deniz Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2007.

MFA, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk. No: 288, 21 Aralık 2010, Erişim tarihi: 23.06.2012 http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlas-masi-hk_.tr.mfa,

Mediterranean Sea, Erişim tarihi: Ekim 1, 2019,
<https://www.britannica.com/place/Mediterranean-Sea>.

Ocean and Law of Sea, Status of the United Nations Convention on the Law of the Sea,
https://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm#The%20United%20Nations%20Convention%20on%20the%20Law%20of%20the%20Sea 27 June 2019; E. T: 01.10.2019.
https://www.un.org/Depts/los/reference_files/status2019.pdf E.T.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri*, II. Kitap, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, gözden geçirilmiş 5. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007.

Law of Sea, United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982. Erişim tarihi: Ekim 10, 2019,

http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

T.C. Washington Büyükelçiliği, Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, 2011, Erişim Tarihi: 22.06.2012, <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=131723>.

Turhan, Turgut. “GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de neyin peşinde?”, *Kıbrıs Gazetesi*, 16 Ocak 2011. Erişim Tarihi: Haziran 11, 2012.
<http://www.kibrisgazetesi.com/print.php?news=109993>

Yaycı, Cihat. “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, 4, (6), (2012): 1-70.

PANEL 6

14:00 - 15:15

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

**Impact of China's BRI Project on Foreign Policies of Central Asian States:
Case of Kazakhstan and Turkmenistan**

Prof. Dr. Yaşar SARI, Bolu Abant İzzet Baysal University

**Amerika'nın Stratejik Çapası Akdeniz: ABD Açısından Akdeniz Jeopolitiği ve
Güvenliği**

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

**Güvenleştirilmiş Bir Kavram Olarak Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği'nin
Enerji Güvenliği Algısı**

Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

**Rus Dış Enerji Politikasında Doğalgaz Boru Hatları Faktörü: Kuzey Akım-2
Örneği**

Dr. Mevlüt AKÇAPA, Bursa Uludağ Üniversitesi

**Impact of China's BRI Project on Foreign Policies of Central Asian States:
Case of Kazakhstan and Turkmenistan**

Prof. Dr. Yaşar SARI

Bolu Abant İzzet Baysal University

Post-Soviet states, such as Azerbaijan, Kazakhstan, Russia and Turkmenistan having huge natural resources, were attracted by the attention of energy hunger states, such as China. As a result of this attention, these post-Soviet states have utilized their natural resources as the base of their foreign policy to secure their own place in the international system, therefore, they have developed a close relationship with China.

China also sees this situation as an opportunity to both increase its energy security and development its new role in the Central Asia region. The BRI project became the masterpiece of China's economic diplomacy. Furthermore the major achievement for paving way for the global power status. But this initiative has its own political consequences both for China and Central Asian republics too.

Among natural resources rich post-Soviet states, Russia has employed her energy resources to secure its role of a great power in the system, Azerbaijan with the assistance of contracts signed with main international actors, major states and multinational companies, has benefited from her natural resources to secure her independence and developed multi-layer and multi-level foreign relations with different international and regional powerful states and the other international actors.

However, Turkmenistan employed different strategy to link her vast energy resources with her foreign policy. Turkmenistan inquired and insisted to have an official status of United Nations to be a "permanent positive neutrality" status. As result of her neutrality status and rich natural resources, Turkmenistan has stayed away from geopolitics games and secures its neutrality and sovereignty. Having several crises with the Russian government and Gazprom, Turkmenistan had searched for a new and more reliable partner to developing and marketing its own natural resources. China has turned not only the major buyer of the Turkmen's natural gas both also the principal ally of the current regime in Turkmenistan.

The Kazakh leadership has skillfully developed a foreign policy strategy to overcome Kazakhstan's internal (when Kazakhstan became independent, Slavic population in the country was more than Kazakh population) and external (Kazakhstan has more than seven thousand kilometers border with Russia) potential problems. The Kazakh government balances both Russian desire and international attention to its resources. China is playing a major role of this balance act. Because of Chinese-Kazakh economic relations, Kazakhstan's dependency solely on Russia on the economic sphere is curtailed.

This paper will have three sections. The first section will be related with a debate on what kind of relations between massive economic investment projects on foreign policy of those countries planned to invest. The second section will be on the development of Kazakhstan and Turkmenistan foreign policies vis-à-vis the China's BRI project. The last section is on the impact of China's BRI project on foreign policies of Kazakhstan and Turkmenistan.

Key Words BRI, Economic Diplomacy, Foreign Policy, Balance Act, Dependency

Amerika'nın Stratejik Çapası Akdeniz: ABD Açısından Akdeniz Jeopolitiği ve Güvenliği

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Akdeniz, Avrupa Birliği bütünleşmesine kadar geçen sürede, bölge olarak anılmıştı. Bu çalışmada farklı bir kavramlaştırma yapılarak Akdeniz'i ortak alan olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Akdeniz sadece kıyıdaş ülkelerin değil başta Avrupa Birliği gibi ulus-ötesi örgütler yanında ABD, Rusya, Çin gibi bölge dışı aktörlerin de aktif dış ve güvenlik politikası izlediği bir yerdir. Akdeniz ekonomik ve kültürel değişimin yanında şiddet ve çatışmanın da yaşandığı ortak alandır. Akdeniz toplumları arasında birliklilik ve ortak nokta aranması tarihsel, sosyolojik ve antropolojik olarak uzun süredir çalışma konusu olmuştur. Akdeniz ortak alanı, literatürde temelde iki şekilde anlaşılmaktadır. Birinci tanımlama, ortak ilgi alanları ve sorunlar ile paylaşılan çıkarları göz önünde bulunduran ve bir bütün olarak ele alan Batı kurumları tarafından yapılmaktadır. İkinci tanımlama, coğrafi olarak iki temel alt bölgeden oluşan bir bütünlüktür. İlk alt bölge, Güney Avrupa ülkeleri olup Avrupa Birliği'nin güney üye ülkeleri ile 2004 yılından itibaren Malta ve Kıbrıs'ı ve Türkiye'nin bir kısmını içine almaktadır. İkinci alt bölge ise Kuzey Afrika olup Fas, Tunus, Moritanya ve Cezayir ile Levant ülkeleri yani Mısır, İsrail, Filistin Yönetimi, Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi içermektedir. Osmanlı Barışı (Pax Ottomona) ve Habsburg-İspanya dönemlerinden sonra Britanya İmparatorluğu, dört ana noktada bir diğer deyişle dört Herkül Sütunlarında (Celebelitarık, Malta, Kıbrıs ve Süveyş) askeri üsleri yanında etkin ve etkili diplomasi, yerel müttefikler, ve ekonomik üstünlüğü ile Akdeniz'de Pax Britannica (İngiliz Barışı) sağlamış ve bölgesel politik hegemonik güç haline gelmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana Akdeniz'de, güvenlik ve barış konularında yeni gelişmeler yaşanmış ve Batı Bloku açısından Akdeniz güvenliği yeniden önem kazanmıştır. Yumuşak güvenlik yani ekonomik, sosyal, demografik, göç ve çevresel konuların özellikle Akdeniz özelinde öncelikli konular olmuştur. Akdeniz güvenliği kavramı, insani güvenliği içine alacak şekilde genişlemiş ve koruma sorumluluğu (R2P) uygulamaları özellikle Libya özelinde uygulanmaya çalışılmıştır. İkincisi, Akdeniz güvenliğinde önemli ağırlığı olan ABD, NATO ve AB değişken güvenlik ortamına uygun, yeni işbirliği mekanizmaları kurmak ve Akdeniz güvenliğini yeniden tanımlamak konusunda adımlar atılmıştır. NATO'nun son üç üyesinin, 2017 Karabağ, 2009 Arnavutluk ve Hırvatistan'ın Akdeniz'e kıyısı olan Güney Avrupa ülkeleri olması rastlantı değildir.

Post-11 Eylül uluslararası sistemde, Amerikan dış politika yapıcılarının dual rol oynamaya devam etmiştir: Stratejik garantör ve çatışma ve kriz yöneticisi. Akdeniz'deki deniz ulaşım yollarını açık tutmak ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya petrol akışının sorunsuz olması, Amerika'nın temel dış politika amaçları olmaya devam etmektedir. 2011 yılında başlayan Arap baharı, Akdeniz ortak alanında güç dengelerini

Arap olmayan ülkeler yani Türkiye, İsrail ve İran lehine değiştirmiştir. Suriye, Mısır, Yemen ve Irak iç siyasi çatışmalarla boğuşurken Suudi Arabistan, Ürdün ve Körfez ülkeleri iç siyasi krizler yaşamamak için dış politika önceliklerini değiştirmişlerdir. Amerika ise bölgedeki etkinliğini ve gücünü özellikle Suriye ve Irak özelinde kaybetmektedir. Arap dünyasında yaşanan istikrarsızlık ve politik belirsizlik ortamı, başta İsrail olmak üzere Amerika açısından Doğu Akdeniz’de dış ve güvenlik politikaları anlamında sorunlar yaratma potansiyeli bulunmaktadır. NATO gibi bölgesel güvenlik örgütler ya da Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi bölgesel işbirliği örgütler yoluyla ABD de Akdeniz güvenliği konusunda ana politika yapıcı konuma sahiptir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Akdeniz güvenliği, Amerika açısından iki açıdan önemli olmuştur: Avrupa güvenliği ve Körfez ve Ortadoğu ülkelerine stratejik bağlantı sağlama. Özellikle AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) sonrası Amerika’nın Akdeniz’e yönelik güvenlik endişeleri “Avrupalaşmaya” başlamıştır. Amerikalıların Akdeniz güvenliği konusunda özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra dönemdeki en vazgeçilmez askeri varlığı, NATO’nun Güney Komutası (AFSOUTH) ve Amerikan 6ncı Filosu’dur. ABD dış politikasına baktığımızda, yekpare ve bütüncül bir Akdeniz politikası olmadığı iddia edilebilir. Amerika’nın başkenti Washington’da, Akdeniz odaklı düşünce kuruluşu olmadığı gibi Amerikan Dışişleri Bakanlığı’nda, Akdeniz ile ilgili bölüm bulunmamaktadır. Akdeniz politikası bağlamında, Amerika’da yayınlar az sayıdadır. Bütün bunlara karşılık, Amerika’nın hayati ulusal çıkarları ve güçlü dış politik güdüleri Akdeniz ortak alanında birleşmektedir. Son yıllarda Amerika’nın Akdeniz politikası, özellikle Doğu Akdeniz özelinde maraton koşan atletin son metrelerde düşüp bayılmasına benzemektedir. Trump’ın “America First” sloganı ile özetlenen ,2018 ABD Ulusal Savunma Stratejisi, artık dünyanın her köşesine özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesine yönelik Amerikan müdahalesinin bittiğini dünyaya ilan etmiştir. Bunun en açık göstergesi ise 2014’te yazılmış olan “Dört Yıllık Savunma Değerlendirme Raporu”ndan yüzde 80 daha kısa yani 11 sayfa olmasıdır. 11 Eylül Saldırıları sonrası “Küresel Terörle Mücadele” çerçevesinde 2001’de Afganistan ve 2003’te Irak’a askeri müdahalede bulunan Amerika, artan insan kayıpları, ekonomiye getirdiği ağır yük ve “Vietnam Sendromu”nun Amerikan kamuoyunda tekrar ortaya çıkma ihtimalinin ardından, Doğu Akdeniz gibi çatışma bölgelerine yönelik müdahaleci yaklaşımından vazgeçmiştir. Obama seçim döneminde verdiği Irak ve Afganistan’daki Amerikan Deniz Piyadeleri’ni eve döndürme sözünü yerine getirmek için Amerika’nın Akdeniz politikası yeniden şekillendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Akdeniz Politikası, Akdeniz Jeopolitiği, Akdeniz Stratejisi, Akdeniz Güvenliği

**Güvenikleştirilmiş Bir Kavram Olarak Enerji Güvenliği ve
Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Algısı**

Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler teorilerinden Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen "Güvenikleştirme" özellikle soğuk savaş sonrası dönemde disiplin içerisinde yoğun şekilde yer almıştır. Güvenikleştirme konusunda temel tartışma, bir konunun güvenikleştirilmesinin, çözümü kolaylaştırıcı mı yoksa zorlaştırıcı bir unsur mu olduğu yönündedir. Bazen güvenikleştirme konuyu daha karmaşık hale gelirken ve özellikle de askeri bir boyut eklerken, bazen de düşük yoğunluktan yüksek yoğunluğa dönüştürmekte, bu da konuyu, sorunu ya da kavramı uluslararası gündeme taşımaktadır. Uluslararası gündemi daha çok meşgul eden bir konu da daha çok tartışılma ya da müzakere edilme imkanı bulmaktadır. Buradaki temel mesele güvenikleştirilmiş bir konunun çözümü ile alakalıdır ki iki yol ortaya çıkmaktadır. Çözüm yolu ya askeri temelli olabilir ya da işbirliği temelli olabilir. Burada işbirliği temelli yolun seçilmesi önemi artırılmış konu için önemli bir çözüm fırsatı yaratabilmektedir. İşte bu güvenikleştirilmiş konulardan bir tanesi de bir dış politika unsuru olarak da kullanılmaya başlanan enerji güvenliğidir. Güvenlik kavramı soğuk savaş sonrası yeniden tanımlanmış ve kapsamı genişlemiştir. Uluslararası sistem, bu dönemde, devlet düzeyinden birey düzeyine inerken, güvenlik de ulusal güvenlikten birey güvenliğine doğru yeniden şekillenmiştir. 1994 Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporunda birey güvenliği altında yedi yeni güvenlik kavramı ortaya atılmıştır. Kavramın değişiklik gösterdiği bu dönemde, tanımı değişen ve kapsamı genişleyen güvenlik kavramlarından bir tanesi de enerji güvenliği olmuştur. Soğuk savaş bitimine kadar sadece arz güvenliği olarak tanımlanan terim, günümüzde tasarruftan, uygun fiyatla tedarige kadar, güzergah güvenliğinden, enerji kaynaklarına ulaşılırken çevreye duyarlı olmaya kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Enerji güvenliği büyük bir sorunsal olan aktörlerden bir tanesi de Avrupa Birliği'dir (AB). Avrupa Birliği, yüksek oranda endüstrileşmiş bir aktördür. Bu durum AB'yi yoğun enerji ihtiyacı olan bir aktör haline getirmektedir. Avrupa Birliği'nin enerji konusunda bakışını değiştiren ve enerji güvenliğini kavramsal olarak daha yoğun bir biçimde tartıştıran olgu Rusya ve Rusya'nın enerjiiyi bir dış politikası aracı olarak kullanmasıdır. AB özellikle 2006 yılındaki Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gerilim sonucu Rusya'nın kısa süreli de olsa Avrupa'ya giden hattı kapatması ile enerji politikasını ve enerji güvenliği anlayışını değiştirmiştir. Bu çerçevede, AB hem kaynak ülke hem de enerji kaynağı çeşitlendirmesine gitmeye çalışırken, aynı zamanda da depolama, enterkonnekte sistemin kurulması, tam liberal bir enerji piyasasının yaratılması gibi konuları ön planda tutmaya başlayarak enerji güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenikleştirme, Güvenlik Kavramı, Enerji Güvenliği, Avrupa Birliği, Dış Politika

**Rus Dış Enerji Politikasında Doğalgaz Boru Hatları Faktörü:
Kuzey Akım-2 Örneği**

Dr. Mevlüt AKÇAPA

Bursa Uludağ Üniversitesi

Rusya, özellikle Putin döneminde, enerjiyi önemli bir politik kaldıraç olarak kullanmaktadır. Sahip olduğu enerji rezervlerinin yarattığı büyük potansiyel, Rusya'yı önemli bir stratejik güç konumuna getirmiştir. Bir dış politika silahı olarak doğalgaz, Rusya'nın enerji ilişkilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Doğalgaz, nihai tüketicilerine ağırlıklı olarak boru hatları aracılığıyla taşınmaktadır. Doğalgaz boru hatları, genellikle farklı politik ve ekonomik sistemleri temsil eden birçok devletten geçiş yapmaktadır. Doğalgazın kaynak ülkesinde çıkarılmasından nihai tüketiciye boru hatları aracılığıyla iletilmesi zinciri boyunca coğrafi, politik ve ekonomik olarak çok sayıda değişken devreye girmektedir. Tüm bu denklem göz önüne alındığında üreticiden -transit ülkeler üzerinden- tüketiciye ulaşana kadar doğalgaz, stratejik ve hassas bir metaya dönüşmektedir. Petrolü de analizine içine dâhil ederek söylenebilir ki; geleneksel askeri dengelerin jeopolitiğinin yerini, enerji ilişkilerinin jeopolitiği almıştır. Bu bağlamda doğalgaz boru hatları, Rus dış enerji politikasının en önemli unsurlarından birisidir. Rus doğalgazının Avrupa'ya transferi, Ukrayna üzerinden gelen eski bir sistem aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu sistem üzerinde yeterli yatırım ve yenilemenin gerçekleştirilmemiş olması, doğalgaz arzının devamlılığı açısından riskler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Ukrayna'daki politik kırılmalıklar risk faktörünü artırmaktadır. Kremlin, Ukrayna'yı bu denklemde çıkaracak projelere yoğunlaşmış durumdadır. Güney Akım, Türk Akımı ve Kuzey Akım projeleri gibi dev yatırımlar, Rusya'nın bu amaca yönelik girişimleri olarak değerlendirilebilir. Ukrayna'nın transit ülke konumuna darbe vuracak olan ve 2019'un sonunda tamamlanması planlanan Kuzey Akım-2 Doğal Gaz Boru Hattı projesi, Rus doğalgazının Avrupa'ya sevkiyatı için alternatif bir güzergâh olarak planlanmıştır. Proje kapsamında, Baltık Denizi'nin altından geçerek Rusya'dan Almanya'ya uzanan ve yıllık kapasitesi toplam 55 milyar metreküp olan iki hat inşa edilmesi öngörülmüştür. Gazprom'un yanı sıra projenin ortakları arasında; ENGIE, OMV, Royal Dutch Shell, Uniper ve Wintershall gibi Avrupalı enerji şirketleri de yer almıştır. Bununla birlikte Kuzey Akım-2, Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını artıracak yönündeki iddialarla, AB içinde eleştirilere hedef olmaktadır. Bu çalışmada Kuzey Akım-2 projesinin Rus dış politikasına ve Rusya-AB enerji ilişkilerine etkisi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Almanya, Kuzey Akım-2, Doğalgaz, AB.

PANEL 7

14:00 - 15:15

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halil BEKTAŞ

AKP Hükümet Programları Üzerinden Türk Dış Politikasındaki Süreklilik ve Değişimi Okumak

Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÇİFTÇİ, Giresun Üniversitesi

Suriye İç Savaşına Giden Süreçte Türkiye ve İran'ın Politik Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Arş. Gör. Nail ELHAN, Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi

Bölgeselcilik Çalışmalarında Yeni Bir Dönüşüm: Bölgeler Ötesicilik

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MEHMETCİK, Marmara Üniversitesi

Tehdit Algılarında Yaşanan Değişimin Güvenlik Politikalarına Etkisi: Türkiye'nin Yakın Dönem Güvenlik Stratejilerinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Sami KİRAZ, Hitit Üniversitesi

Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili ve Seçim Kırılganlığı

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga Bulut, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Emel İLTER, Karadeniz Teknik Üniversitesi

AKP Hükümet Programları Üzerinden Türk Dış Politikasındaki Süreklilik ve Değişimi Okumak

Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÇİFTÇİ

Giresun Üniversitesi

Türkiye’de, İslami gelenekten gelen siyasal kadrolar tarafından kurulan ve 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden sonra hükümet kurma olanağı bulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından kurulan hükümetlerin, Türkiye’nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk’ün kimliğinde şekillenen “ulus-devlet” inşasını “Millet-Sistemi” anlayışına ve dış politikasını ise yeni-Osmanlıcı/İslamcı bir yöne doğru yönelteceği yönünde kuşkular bulunmaktaydı. Samuel Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” adlı kitabında dile getirdiği “çekirdek ülke” olabilmesi için Türkiye’nin İslami köklerine dönmesi gerektiği ve bunun için Atatürk kalibresinde bir lidere gereksinmesi olduğu şeklindeki argümanı, esasında ABD’nin İslami fundamentalizmle savaşım içinde bulunduğu bir konjonktürde, AKP’nin “ılımlı İslamcı” bir kimlikle vücut bulmasını ve dikkat çekmesini kolaylaştırmıştır. AKP’nin kurucu liderleri de ABD ve AB üyesi ülkelerden destek arayışı içerisinde olmuşlar ve ABD’nin İslami fundamentalizmle savaşımını desteklemişlerdir.

Bununla birlikte, AKP Hükümetlerinin programlarında, Türkiye’nin geleneksel dış politikasındaki süreklilik unsurlarının yanı sıra geleneksel dış politikasından köklü sapmalar anlamına gelen söylemlerin de bulunduğu görülmektedir. Örneğin Abdullah Gül tarafından TBMM’de okunan ilk hükümet programında “...Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’ün bizlere gösterdiği muasır medeniyet seviyesini aşma hedefi atacağımız adımların dayanacağı temel olacaktır.” denilmektedir. TBMM’den 23 Mart 2003 tarihinde güven oyu alan ikinci AKP Hükümeti programını okuyan Recep Tayyip Erdoğan sözlerine “...başta Cumhuriyetimizin banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, aziz milletimize hizmet etmiş tüm değerlerimizi şükranla anıyorum.” diyerek başlamıştır. Beşinci AKP hükümetini kuran Ahmet Davutoğlu’nun programında ise Atatürk’e atıf yapılmaması ve “yeni Türkiye” söylemine yapılan vurdu dikkat çekmektedir. “Yeni Türkiye’nin inş sürecinin başladığı” ifade edilmektedir. Davutoğlu’ndan sonra son AKP Hükümetini kuran Binali Yıldırım “Güzel ülkemiz Türkiyemiz 65. Hükümet döneminde çok daha güzel hizmetleri, geçmiş dönemde yapılan hizmetlere ilave ederek Mustafa Kemal Atatürk’ün 2023 hedeflerine doğru emin adımlarla yürüyecektir.” ifadesini kullanmıştır.

Bu çalışmada 3 Kasım 2002 genel seçimleri sonrasında ilk AKP Hükümetinin Abdullah Gül başkanlığında kurulması ve 28 Kasım 2002’de TBMM’den güven oyu almasıyla başlayan ve sekizinci AKP Hükümetinin Binali Yıldırım başkanlığında kurulması ve 29 Mayıs 2016’da TBMM’den güven oyu almasıyla sona eren AKP Hükümetlerinin programlarında yer alan Türk dış politikasına ilişkin metinler üzerinden Türk dış politikasındaki süreklilik ve değişim, iç dinamikler ve uluslararası konjonktürdeki değişimle bağlantılandırılarak okunmaya çalışılmıştır.

Suriye İç Savaşına Giden Süreçte Türkiye ve İran'ın Politik Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Arş. Gör. Nail ELHAN

Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇITAK

Hitit Üniversitesi

2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı, süreç içerisinde bölgedeki diğer ülkelere de yayılmıştır. Suriye İç Savaşı da Arap Baharı'nın bir parçası olarak 2010 yılında başlamıştır. Bölgesel güçler olarak Türkiye ve İran, Suriye İç Savaşı'na farklı tepkiler vermişler ve farklı politikalar geliştirmişlerdir. Bu çalışma, Suriye İç Savaşı'na giden süreçte İran ve Türkiye'nin iç savaşa yaklaşımlarını ve bu yaklaşımlarının Arap Baharı süreci ile farklılıklarını ele alacaktır. Çalışmada bu farklılıklar üç parametre etrafında incelenecektir: İnsani Güvenlik, Ulusal Güvenlik, Bölgesel Güvenlik.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Arap Baharı, Türkiye, İran, Güvenlik.

Abstract

The Arab Spring which began in Tunisia in 2010 expanded to other countries in the region. The Syrian Civil War also started in 2010 as a part of the Arab Spring. As regional powers, Turkey and Iran had diverse perceptions of the civil war in Syria and developed different perspectives towards it. This study will argue the diverse policies of Turkey and Iran in the process resulted in the civil war in Syria and make a comparison of two countries' policies. These differences of Turkey and Iran will be studied in the frame of three parameters: Human Security, National Security, Regional Security.

Keywords: Syrian Civil War, Arab Spring, Turkey, Iran, Security.

GİRİŞ

“Arap Baharı” olarak adlandırılan ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerini derinden sarsan etkiler bırakan olaylar zinciri, ilk olarak 2010 yılında Tunus’ta başlamıştır. Temel hak ve özgürlük konularında iyileşmeler, ekonomik istekler ve demokrasi gibi talepler ile ortaya çıkan halk hareketleri zamanla çatışmaya dönüşerek tüm bölgeyi içerisinde almıştır. Türkiye ve İran’ın bu hareketlere karşı ilk tepkileri beklenmeyen bir kriz algısı üzerinden kısa sürede demokratik taleplerin desteklenmesine dönüşmüştür. Türkiye, halk hareketlerinin demokratik zeminde çözülmesi yönünde iradesini ortaya koyarken tarafları uzlaşmaya davet etmiştir. Diğer taraftan İran, ayaklanmaların 1979 yılındaki İran Devrimi’nden ilham aldığını iddia ederek olayları “İslami Uyanış” hareketleri olarak tanımlamıştır. Domino etkisine sahip halk hareketlerinin kısa bir süre içerisinde Suriye’ye de sıçraması, hâlihazırda bu ülkeyle oldukça yakın ilişkileri olan Türkiye ve İran’ın da hem ikili ilişkilere hem de “Arap Baharı” sürecine bakışlarında ciddi bir yoğunlaşma meydana getirmiştir.

Suriye’de iç savaşa evrilen sürecin başında Türkiye, Esad Rejimi’ni halkın demokratik taleplerine cevap vermeye davet etmiş ve arabuluculuk rolünü üstlenmeyi teklif etmiştir. İran ise bölgedeki ayaklanmalara verdiği desteğin aksine Suriye’deki ayaklanmaları Batı ve İsrail destekli girişimler olarak algılamış ve Suriye’deki ayaklanmaların amacının kendisinin liderlik ettiği Direniş Cephesi’ni yıkmayı hedeflediğini iddia etmiştir. Türkiye ve İran’ın Suriye İç Savaşı’na yönelik zaman zaman gerilim yaratacak kadar farklı politikaları olsa da olayların başından günümüze gelen süreçte ortak yaklaşım, Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması ve halk ile devletin demokratik zeminde buluşmasının sağlanması olmuştur.

Bu bildiri, Suriye’yi büyük bir yıkıma götüren iç savaşın başlangıcında Türkiye ve İran’ın duruma yaklaşımlarının analizini karşılaştırmalı olarak yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda iki ülkenin Suriye’ye yönelik politikaları üç parametre etrafında incelenecektir. Suriye’ye yaklaşımları farklı olan iki ülkenin ortak yaklaşım parametreleri insani güvenlik (mazlum halklar algısı), ulusal çıkarlar ve politikalar ve bölgesel güvenlik çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma; gün geçtikçe daha bilinmez bir hal alan Suriye İç Savaşı’nın oluşma sürecinde iki bölgesel güç olan Türkiye ve İran’ın yaklaşımlarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasını ve böylece günümüzde oluşan uzlaşma zeminin kökenlerinin irdelenmesini konu edinmektedir.

1. SURİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

İran-Suriye ile ilişkileri, Pehleviler Dönemi’nde Soğuk Savaş’ın siyasal konjonktürü çerçevesinde şekillenmiştir. 1979 yılındaki Devrim’e kadar ABD öncülüğündeki kampta yer alan İran, Batı politikalarının bölgede uygulanmasında önemli bir aktör

olmuş, İsrail ile yakın ilişkiler geliştirmiş ve Sovyetler'e karşı stratejiler geliştirilmesinde ABD ile ortak çalışmalarda bulunmuştur. Petrolün sağladığı gelirlerle önemli bir refaha ulaşan İran, bu kazancı savunma yatırımlarında kullanmış ve çok sayıda silah ve askeri teçhizat alımı yapmıştır. Böylelikle bölgesel bir güç olmayı ve siyasi ve askeri liderliğini sağlamayı amaçlamıştır. İran'ın Suriye ile ilişkileri de Soğuk Savaş şartları altında gelişmiştir. Suriye'de kurulan milliyetçi Baas rejimi ve Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri, İran'ın Suriye ile ilişkilerinde daha ihtiyatlı davranmasına neden olmuştur.

1979 yılında Pehlevi Hanedanlığı'nın yıkılması ve dini bir rejimin kurulması, İran'ın bölgedeki politikalarında değişimlere yol açacaktır. Devrim ile beraber, önemli oranda petrol gelirleri ve büyük bir ordusu olan ve ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden Şah Rejimi geniş bir halk hareketi sonunda yıkılmıştır. Yerine kurulan rejim ise eski rejimin politikalarının büyük oranda karşıtı olmuştur. Batı kampı içerisinde yer alan ve İsrail ile yakın ilişkilere sahip İran Dış Politikası, yerini Batı karşıtı, anti-emperyalist, üçüncü dünyacı, İsrail'in meşru varlığını reddeden ve anti-Siyonist bir rejime bırakmıştır. Devrimden sonra İran, dünyaya iki boyutlu bir çerçeveden bakmaya başlamıştır. Buna göre dünya, ezilenler (*mustazaflar*) ve baskıcılar/zulmedenler (*müstakberler*) arasındaki bir mücadeleden oluşmaktadır. İran bu mücadelede *müstakberler* karşısında *mustazafların* koruyuculuğunu ve bayraktarlığını yapmaktadır. Devrim sonrasında hazırlanan İran Anayasası, İran'a bu hakkı tanımaktadır. Anayasanın 152nci maddesine göre “İran'ın dış siyaseti; her türlü egemenlik kurmak ve egemenlik altına girmeyi reddetmek, ülkenin her alanda bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak, bütün Müslümanların haklarını savunmak, egemenlik peşindeki güçlere karşı hiçbir taahhütte bulunmamak ve savaş açmayan devletlerle barışçı ilişkiler kurmak esaslarına dayanır”.¹ 154üncü madde ise “İran, toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Diğer milletlerin iç işlerine her tür müdahaleden tam olarak çekinmekle beraber, mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder” demektedir.² Böylelikle İran, dünyadaki tüm mazlumlardan sorumluluk duymakta ve tüm kurtuluş hareketlerini desteklemeyi şiar edinmektedir.

Devrim sonrasında İran'ın dış politikasında yaşanan paradigma değişimi, İran'ın bölge ülkeleri ile ilişkilerinin de belirleyicisi olmuştur. İran'ın Suriye ile geliştirdiği ve çeşitli boyutlara sahip yakın ilişkileri de bu bağlamdan neşet etmiştir.

Suriye, devrim sonrasında İran'ı tanıyan ilk Arap ülkesidir. 1979 yılından itibaren iki ülke ilişkileri stratejik birliktelem bağlamında devam etmiştir. Stratejik ihtiyaçlar doğrultusunda zorunlu olarak bir araya gelen iki ülke ilişkilerinin belirleyici

---

¹ Iran Chamber, “Iran Chamber Society: The Constitution of Islamic Republic of Iran”, *Iran Chamber*, Haziran 18, 2019, http://www.iranchamber.com/government/laws/constitution_ch10.php

² Iran Chamber, “Iran Chamber Society”, 2019.

parametreleri olarak İsrail karşıtlığı, Irak tehdidi ve Batı tehdidi sayılabilir. Suriye-İran birlikteliği, savunma odaklı olup Irak'ın ve İsrail'in izledikleri saldırgan politikaların savunulması ve bölgedeki ABD stratejilerinin engellenmesi üzerine bina edilmiştir.³ İsrail'in kuruluşundan itibaren ortaya çıkan gerilimler, Filistin Sorunu ve İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi Suriye'nin İsrail karşıtı politikalarının merkezinde yer almaktadır. Diğer taraftan, Irak'taki Baas yönetiminin saldırgan politikaları ve Irak ile Suriye arasındaki "Arapların lideri olma" mücadelesi Suriye-Irak ilişkilerinde belirleyicidir. İran'ın İsrail'in meşruiyeti üzerinden tartışmaya açtığı söylem, kullandığı anti-emperyalist retorik ve Irak lideri Saddam Hüseyin'in özellikle 1980'den itibaren izlediği İran'a yönelik saldırgan politikaları, iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. İran'ın Lübnan Hizbullahı'na verdiği askeri ve lojistik desteğin en önemli sağlayıcısı Suriye'dir. Bölgede ABD'nin ve İsrail'in politikalarına karşı bu üç aktör Direniş Cephesi'ni oluşturmaktadır. Böylelikle Şah Dönemi İran'ında görülmeyen yakın ilişkiler, 1979 Devrimi sonrasında ilerlemiştir.

2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Yaklaşık 900 kilometrelik bir sınırı paylaşan Türkiye ve Suriye'nin tarihsel kökleri olan çok boyutlu ilişkileri bulunmaktadır. Günümüze gelen süreçte iki ülke ilişkilerinde inişli çıkışlı, anlaşmalı çatışmalı bir seyir tecrübe etmişlerdir. Fransa'nın manda yönetimi altındaki Suriye'nin bağımsızlığını kazanma aşamasından günümüze kadar iki komşu ülkenin anlaşmazlıklar ve işbirliği üzerinden bir kader ortaklığının olduğunu ifade etmek mümkündür.

1936 yılında başlayan Fransa-Suriye görüşmelerinden Suriye'nin bağımsızlığına kadar uzanan süreçte, Türkiye ile Suriye'nin arasında baş gösteren İskenderun Sancağı (Hatay) sorunu ilişkilerin en temel konusunu oluşturmaktadır.⁴ Türkiye'nin Hatay'ın Suriye'ye bırakılmaması yönündeki tepkisi ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşınması sonucunda önce 1938 yılında Hatay'ın önce bağımsız olması, bir yıl sonrasında da Türkiye'ye katılması süreci yaşanmıştır.⁵

1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında kurulan Bağdat Paketi'ne Suriye ve Mısır'ın verdiği tepki, SSCB'nin Suriye'ye yaptığı askeri yardım ve destek açıklaması iki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde sıcak bir kriz yaratmıştır. ABD'nin de Türkiye'yi desteklemesi ve Suriye'yi Sovyetlerle işbirliği yaparak bölgedeki sorunu artıracak girişimler yapmakla suçlaması gerilimi

---

³ Jubin Goodarzi, "Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment", *Ortadoğu Etütleri* 4 no. 2 (2013): 35.

⁴ Özden Zeynep Alantar, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi," içinde Türk Dış Politikasının Analizi, ed. Faruk Sönmezoglu, İstanbul: Der Yayınları, 118.

⁵ Sedat Akdeniz, "Atatürk Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)", *Asia Minor Studies Journal* 7, no: 1, 2019.

tırmandırmıştır. Türkiye ve Suriye'nin sınırlarına asker yığması noktasına kadar gelen durum, Birleşmiş Milletler görüşmelerin ardından yumuşamaya doğru gitmiştir.⁶

Türkiye'nin 1960 yıllarla beraber gündemine gelen Fırat ve Dicle nehirleri üzerine baraj yapma projeleri ve bu bağlamda atılan adımlarla beraber ortaya çıkan Keban, Karakaya, Atatürk barajları Türkiye ile Suriye ve Irak arasında önemli bir gerilim noktasını olmuştur. Türkiye'nin bu iki akarsudan enerji ve tarım amaçları için barajlar aracılığıyla yararlanması "su sorunu" şeklinde günümüze kadar ara ara gündeme gelen bir krizin başlangıcını oluşturmuştur.⁷

İki ülke arasında kriz yaratan diğer bir gelişme ise PKK terör örgütünün ve örgütün sözde liderinin Suriye tarafından desteklenmesidir. Su sorunu karşısında bir koz olarak Suriye'nin PKK'ya kapılarını açması iki ülkeyi 1998 yılında savaşın eşiğine getirmiştir. Türkiye'nin sınıra tank sevkıyatı ile kararlılığını göstermesiyle birlikte Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması iki ülke arasındaki tansiyonun düşmesini sağlamış ve Suriye'de yaşanan iç savaşa kadar olan süreçte bambaşka görünümde bir ilişki boyutu var olmuştur. 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı ile birlikte Suriye bölücü terör örgütü ele başını sınır dışı etmeyi ve teröre destek vermemeyi kabul etmiş oluyordu.⁸

Hafız Esad'ın vefatı üzerinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Şam'a yaptığı ziyaret iki ülke arasındaki normalleşme sürecinin ilk önemli adımı olarak kabul edilmektedir. Sonraki süreçte Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının başlaması ve bu bağlamda yeni bir dış politika anlayışının benimsenmesiyle birlikte ötekilerden farklı bir döneme geçildiği ifade edilebilmektedir. Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı ve uygulamaları bağlamında hem Ortadoğu Bölgesinin hem de komşu ülkelerin yeniden tanımlanması (kimliklendirilmesi) süresince Suriye ön plana çıkan partner olmuştur. 1998 yılında savaşın eşiğine gelen iki ülke, on yıl sonrasında Ortak Bakanlar Kurulu Toplantısı (Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu) yapabileme seviyesine gelmişlerdir. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin bölge politikalarının ve merkezi ülke konumunun en önemli destekçilerinden biri Suriye olurken, Türkiye de Suriye'nin gelişmesine yönelik atılan her türlü adımın içerisinde bulunmuş ve komşusuna yönelik yatırımlarını giderek artırmıştır.⁹ Arap Baharı'nın iç savaş olarak Suriye'ye sığramasından önceki süreçte

---

⁶ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler," içinde Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim, 629-632.

⁷ Tayyar Arı, "Orta Doğu İle İlişkiler," içinde Türk Dış Politikası: 1919:2008, ed. Haydar Çakmak, Ankara: Platin, 776.

⁸ Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası: İlkerler, Aktörler ve Uygulamalar, İstanbul, Alfa, 2018.

⁹ Ramazan Gözen, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, Palme Yayıncılık, 2009. Özden Zeynep Oktav, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Ekim Krizi'nden Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi," içinde Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Ankara: Nobel, 2010.

Suriye'nin Türkiye'nin bölge ve uluslararası alandaki etkinliğinin desteklenmesindeki rolü oldukça önemli olurken, Irak Savaşı sonrası yakınlaşma ve İsrail-Suriye sorunlarında Türkiye'nin arabulucuk girişimi önemli başlıklar olarak öne çıkmaktadır.

İki ülke arasında siyasi, ekonomik, askeri, kültürel boyutları olan yakın ilişki; Tunus'ta 2010 yılında patlak veren ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan olayların Suriye'ye sıçramasının ardından önce sekteye uğramış, ardından da tamamen bozulmuştur. Türkiye sürecin başında hem Tunus ve Libya gibi yine yakın ilişkileri olan devletlerdeki kayıplarının Suriye'de de yaşanmaması hem de dış politika uygulamasının temel ilkesi haline getirdiği demokrasi söyleminin gerektirdiği doğrultuda Suriye'de alevlenmeye başlayan etkin bir rol takınmıştır. Tarihsel tecrübesi ve bölgesel gelişmeleri yakından takip etmesi nedeniyle Türkiye hemen yanı başındaki komşusunda yaşanabilecek bir iç savaşın; masum insanlara zarar vereceği, ulusal çıkarlarını olumsuz yönde etkileyeceği, sınır güvenliğinin tehlikeye düşeceğini, çevresinde kurmak istediği olumlu atmosferi dağıtacağını ve bölgeye dış müdahaleleri de kaçınılmaz hale getireceği öngörüsüyle tavrını belirtmiştir. Suriye hükümetiyle var olan hem yönetici düzeyinde bireysel hem de devlet bazındaki yakın ilişkiler ve uzlaşma fırsatı, Türkiye'nin komşusundan kaynaklanacak bir güvenlik sorununun barışçıl yollarla önlenmesi için temel oluşturmuştur.

3. İRAN, ARAP BAHARI VE SURIYE İÇ SAVAŞI

2010 yılında başlayan Arap Baharı ile Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki halklar, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, temel insan hakları ve özgürlüklerinde reformlar gibi demokratik taleplerde bulunarak rejimlere karşı ayaklanmışlardır. Tunus'ta başlayan hareketler zamanla bölgedeki diğer ülkelere de sıçramıştır. Bu süreçte kendini "ezilenlerin müdafisi" olarak gören İran, halk hareketleri "İslami Uyanış" olarak nitelendirmiştir. Buna göre isyan eden halklar 1979 yılındaki Devrim'den ilham alarak Batı yanlısı yöneticilerine ve baskıcı politikalara karşı ayaklanmışlardır. İran'a göre bu hareketler İran'ın dış politika söylemi ile paralellik göstermektedir ve İran'a yol gösterici olmak düşmektedir. İran, ayaklanmaların başlangıcından Suriye'ye sıçramasına kadarki süre içerisinde ayaklanmaları desteklemiş ve mezhepçi bir dilden kaçınmıştır.

Ancak 2011 yılının Mart ayında Suriye'de başlayan ayaklanmalar, İran'ın Arap Baharı politikasında söylem değişikliklerine ve ikiliklere yol açmıştır. ABD'ye ve İsrail'e karşı mücadelede İran'ın bölgedeki en büyük destekçisi olan devlet ve İran'ın Lübnan'daki Hizbullah'a verdiği askeri ve lojistik desteğin en önemli halkası olan Suriye'deki ayaklanmalar, İran'ı farklı bir politika izlemeye sevk etmiştir.

Suriye İç Savaşı öncesinde Orta Doğu'daki mevcut yönetimlerin değişimini talep eden ayaklanmalardan yana tavır alan ve revizyonist bir politika izleyen İran, Suriye'ye olayların sıçramasının ardından statükocu bir aktöre dönüşmüştür. Halk hareketlerine karşı rejimin yanında pozisyon almış ve Suriye muhalefetini Batı

yanlısı, ABD ve İsrail'in bölgedeki politikalarına payanda olan ve Direniş Cephesi'nin gücünü zayıflatmayı amaçlayan bir hareket olarak tanımlamıştır. İran'a göre Batı, Müslüman coğrafyasında mezhepçiliği kaşımaktadır ve Suriye bunun açık bir örneğidir.¹⁰ IŞİD, bu amaçla kullanılmaktadır. Batı'nın amacı Müslümanları karışıklık içerisinde sokmak ve böylelikle İsrail'i korumaktır. Suriye'de önleyici bir savaş yapılmazsa, bugün Suriye'de olanlar ileride Batı karşıtı politikaların merkezinde yer alan İran'a da sıçrayabilecektir.¹¹

İran'ın Suriye İç Savaşı'na yönelik politikası, “defansif statükocu” ve “ofansif statükocu” olmak üzere iki döneme ayrılabilir. Suriye'de ayaklanmaların başladığı 2011 yılından 2013'e kadar İran, her ne kadar ayaklanmaları Batı destekli olarak görse de, Beşar Esad Yönetimi'ni protestoculara kulak vermeye, demokratik reformlar yapmaya ve barışçıl çözümler bulmaya çağırmıştır. Bu çerçevede İran'ın 2011-2013 dönemi politikalarının defansif ve statükocu olduğu iddia edilecektir. Diğer bir ifade ile İran bir yandan Suriye'de rejim değişikliğine karşı çıkarken, diğer taraftan tavsiiye verme rolünü üstlenmiştir ve çatışmalara doğrudan dâhil olmamıştır. Ancak 2013 sonrası süreçte İran'ın Devrim Muhafızları Ordusu ve Irak, Afganistan ve Pakistan'dan gelen Şii milislerden oluşan kuvvetler ile iç savaşa dâhil olduğu görülmektedir. Bu dönemde IŞİD'in de aralarında bulunduğu rejime muhalif örgütlerin güçlendiği gözlemlenmektedir. İran bu tablo içerisinde askeri olarak iç savaşa dâhil olmuş ve Esad'ın başında bulunduğu rejimi korumayı hedeflemiştir. Bu bağlamda İran'ın bu politikası ofansif statükoculuk olarak tanımlanacaktır.

İran'ın Suriye politikaları bu çerçevede insani güvenlik, ulusal çıkarlar ve bölgesel güvenlik parametreleri etrafında incelenecektir. İran, Arap Baharı sürecinde ayaklanmaları mustazafların desteklenmesi bağlamında ele almış ve onları “İslami Uyanış” olarak tanımlayarak desteklemiştir. Bu süreçte İran'ın verdiği desteğin baskıcı yönetimlere ve Batı yandaşı liderlere karşı halkın özgürleştirilmesini amaçladığının altı çizilmiştir. Ancak Suriye'de olayların başlaması ile İran'ın mustazafin söylemi içerik olarak değişmiştir. İran, Suriye İç Savaşı ile birlikte IŞİD'in ve selefi hareketlerin güçlenmesini ulusal çıkar ve bölgesel güvenlik sorunu olarak görmesinin yanı sıra insani güvenlik açısından da ele almıştır. Buna göre IŞİD'in politikaları ve uygulamaları mezhepçi, Şia karşıtı olarak görülmüştür. IŞİD'in uygulamalarının ve Şiiilere ve Şii kutsal merkezlerine yönelik saldırılarının bölgede mezhepçiliğe yol açacağı iddiası hasebiyle İran, Suriye İç Savaşı'na dâhil olmuştur. İran'ın bu politikası mezhepçi ve Şiiileri önceleyen bir yaklaşım olarak görülmekle beraber İran bunu insani güvenlik perspektifinden yola çıkarak yaptığını ve böylelikle

---

¹⁰ Ali Khamenei, “Leader's Speech at Inauguration of Islamic Awakening and Ulama Conference”, *khamenei.com*, Nisan 29, 2013, <http://english.khamenei.ir/news/1772/Leader-s-Speech-at-Inauguration-of-Islamic-Awakening-and-Ulama>

¹¹ Robert Worth, “Effort to Rebrand Arab Spring Backfires in Iran”, *New York Times*, Şubat 2, 2012, <https://www.nytimes.com/2012/02/03/world/middleeast/effort-to-rebrand-arab-spring-backfires-in-iran.html>

mezhepçiliğin ve mezhebe dayalı olası çatışmaları engellemeyi amaçladığını iddia etmektedir.

İran'ın ulusal güvenliği sadece İran topraklarından ibaret değildir. İran, bölgedeki Şii nüfusu ve ABD-İsrail karşıtı örgütleri kullanarak bölge politikalarına nüfuz etmektedir. Bu bağlamda İran destekli grupların İran'ın yaşam alanını oluşturduğu iddia edilebilir. Suriye, İran'ın ve İran'ın desteklediği devlet dışı aktörlerin bölge politikalarında önemli bir konuma sahiptir. İran'ın Lübnan'da Hizbullah'a gönderdiği askeri ve lojistik yardımlar, askeri eğitimler Suriye aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Dara Conduit bu üçlü ilişkiyi, "İran Hizbullah'ın oksijen tankı ise Suriye Hizbullah'a bu oksijeni taşıyan hava borusudur" şeklinde tanımlamıştır.¹² Bu çerçevede içerisinde düşünüldüğünde Suriye'de İran'ı destekleyen bir rejimin yıkılarak yerine İran karşıtı bir yönetimin geçmesi İran için büyük bir tehdit olacaktır.

İran'ın bölgesel güvenlik anlayışı da bundan farklı değildir ve ulusal çıkar anlayışı ile iç içedir. İran, ABD ve İsrail'in ve bunların desteklediği aktörlerin bölgede güçlenişinden rahatsız olmaktadır. ABD ve İsrail'in bölge ülkeleri ya da devlet dışı örgütler ile içerisinde buldukları politikalar, İran tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda İran, müttefiki konumundaki Suriye'de rejim değişikliğinden ve yeni bir bölgesel denklemin ortaya çıkmasından rahatsız durumdadır. Bu kapsam İran'ın Suriye İç Savaşı öncesi bölgesel tutumuna girişimci bir rol atfedilse bile iç savaş sonrası politikası statükonun korunması olarak ele alınabilir.

4. TÜRKİYE, ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

Arap Baharı süreci Türkiye'nin özellikle yeni dış politika anlayışı çerçevesinde yakın ilişkiler kurduğu ve etki alanını genişlettiği coğrafyada meydana gelmiştir. Arap Baharı kısılcımının ortaya çıkmasından önce özellikle ekonomik ve siyasi bağlamda sıkı ilişkileri olan Libya, Mısır ve Suriye gibi devletlerin süreçten etkilenme durumu baş gösterdiğinde Türkiye'nin de olaylara yönelik ilgisi artmıştır.

Türkiye'nin uzun yıllardır "ihmal" ettiği bölgeler olarak değerlendirilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın "fırsatlar coğrafyası" olarak tanımlanması çerçevesinde yaklaşıldığı bir dönemde meydana gelen halk hareketleri karşısında Türkiye'nin en önemli sorunu krizin boyutunu ve niteliğini anlayamaması olmuştur. Bu durum da Tunus'ta patlak veren ve domino etkisi yaratarak Arap coğrafyasını etkisi altına alan olaylar karşısında Türkiye kısa süreli bir şaşkınlık hali yaşamıştır. Fakat kısa zaman

---

¹² Dara Conduit, "Hizbullah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm", *Ortadoğu Etütleri* 5 no. 2 (2014): 102.

içerisinde hâlihazırda var olan dış politika felsefesi bağlamında etkin bir pozisyon almaya çalışmıştır.

Arap Baharı sürecinin hemen öncesinde Türkiye'nin dış politikasına yansıyan en önemli noktalar; demokratik değerlerin yayılması, komşular ve sonrasında ikinci çevre bölgelerle sıfır sorun politikası ve çok boyutlu ilişkilerin inşası, bölgesel güvenliğin bölge aktörleri tarafından inşası ve kazan-kazan ilkesi bağlamında değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Arap Baharı karşısında; demokratik talepleri olan halklara destek verme, yönetimleri itidale davet etme, ulusal çıkarlarını ve yatırımlarını koruma ve kendisine yakın bölgelerinin dış müdahaleyle istikrarsız hale gelmesinin karşısında durma yönünde bir tutum takındığını ifade etmek mümkündür. Dış politikanın temel eğilimi ise Arap Baharı rüzgârı karşısında bölge halklarının özlem ve istek duyduğu özgürlük, demokrasi, hukuk, adalet, değişim, şeffaflık gibi değerlere kavuşmaları bağlamında gerçekleşmiştir. Türkiye giderek çatışmaya doğru dönüşen bu süreç karşısında, bölgede istikrarın ve huzurun sağlanmasının hükümetlerin sertlik yanlısı politika uygulamaları ve halkın taleplerine kulak vermelerinden geçtiği tezini savunmuştur. Bu bağlamda Arap Baharı'nın etkisi ile ayaklanmalara başlayan ülkelerin devlet başkanlarına ve sokağa dökülen halklara yönelik uzlaşma çağrıları yapmış ve sürecin ülkelerin sınırları içerisinde barışçıl yollarla çözülmesi yönünde iradesini açıklamıştır. Türkiye tarafının eylemlerine ve söylemlerine yansıyan genel tavrı, bölgesel güvenliği etkileyebilecek iç çatışmaların yaşanmaması, yasa dışı grupların etkinliğini artırabilecek sınır güvenliği sorunlarının oluşmaması ve söz konusu bölgenin yüzyıllardır bir şekilde deneyimlediği insani dramların yaşanmaması bağlamında olmuştur.

Arap Baharı sürecinden önce Türkiye ve Suriye sınırlarındaki mayınlı arazinin temizlenmesi, vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması, teröre karşı işbirliği yapılması, karşılıklı turizm yatırımlarının yapılması, ortak bakanlar kurulunun düzenlenmesi, ticaret hacminin artırılması gibi üst düzey yakınlaşma eğilimi gösteren ve bölge için örnek komşuluk ilişkileri kuran iki ülke konumunda olmuşlardır. Ayaklanmaların Suriye'ye de sıçraması ise iki ülke ilişkilerine yeni boyutlar katmıştır. Her ne kadar Beşar Esad'ın iktidara gelmesinin ardından Suriye içerisinde çeşitli muhalif görüşler gündeme gelmiş olsa da Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasına kadar ülke içerisinde herhangi bir karışıklık yaşanmamıştır. 2011'in Mart ayına kadar Suriye'de ciddi bir gösteri hareketinin yaşanmamıştır. Suriye'nin tavrı olabildiğince olayları ülke dışarısında tutabilmek ve küçük de olsa demokratik adımlar atmak üzerine gelişmiştir. Türkiye de bu bağlamda yakın ilişkileri olan komşusunun diğer ülkelerde olduğu gibi bir iç çatışmaya sahne olmaması ve bölgedeki en önemli destekçisi olan Suriye'nin kaybedilmemesi için aktif bir girişim anlayışıyla diplomatik gücünü kullanmaya çalışmıştır. 2011 yılının son aylarına kadar Türkiye'nin tavrı Esad hükümetinin barışçıl gösteriler karşısında, şiddete başvurmadan demokratik hakların tanınması yönünde bir politika izleyebileceğine olan inancı üzerinden gelişmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında köklü değişimler oluşturmaya başlayan süreçte hem stratejik ortaklık bağları kurulan Suriye hükümetinin ayakta kalması hem de Türkiye'ye büyük sempati besleyen Suriye halkının isteklerine erişmesi Türkiye'nin

dış politika ilkelerine ve çıkarlarına uygun bir durum oluşturmuştur. Türkiye’de dönemin yöneticileri, hem kişisel ilişkilerini kullanarak doğrudan Esad yönetimine hem de medya aracılığıyla tüm ilgililere Suriye’de eski dönemden demokratik hakların tanındığı yeni döneme bir geçişin olduğu ve Türkiye’nin bu süreçte aktif şekilde yer alabileceği yönünde mesajlar vermişlerdir. Buna göre Türkiye, Suriye’deki mevcut yönetim ile ilişkisini koruyarak onu reform hareketleri gerçekleştirmeye davet etmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen mesaj şu şekildedir:

“Cumhurbaşkanı Beşar Esad’ın talimatı doğrultusunda, olaylarda meydana gelen can kayıplarının faillerini saptamak için soruşturma başlatılmasını ve gözaltına alınan kişilerin salıverilmesi kararını doğru yönde atılmış adımlar olarak değerlendiriyoruz. Suriyeli yetkililerin halkın meşru taleplerinin ve beklentilerinin karşılanmasını teminen siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda reform çalışmalarının başlatılması konusundaki açıklamalarını memnuniyetle karşılıyoruz. Gerekli çalışmaların süratle tamamlanarak alınacak kararların zaman kaybedilmeden uygulamaya konulması son derece önemlidir”.¹³

Toplumsal protesto gösterilerinin başladığı ilk aylarda Türkiye, dış dünyadan gelen baskılara rağmen Esad yönetimiyle görüşmeye devam etmiş, Suriye konusunda özel temsilciler atamış ve yapılabilecek reformlar konusunda tavsiyelerini dile getirmeye devam etmiştir. Türkiye’de örgütlenmeye başlayan Suriyeli muhaliflerle doğrudan resmi görüşme kanalları kurulmamış, olayların Suriye’nin kendi içerisinde ve barışçıl yollarla çözülmesi yönünde iradesini beyan etmeye devam etmiştir. Türkiye’nin çıkış noktası yaklaşık on yıldır Suriye ile kurulmuş ilişkilerin ve Esad üzerindeki etkinin yardımıyla Suriye’de nüfuzunu kullanabilme iddiası üzerinden olmuştur. Fakat beklenen reformların yapılmaması, ABD başta olmak üzere dış dünyadan Esad’a yönelik eleştirilerin artması, muhalif grupların daha çok insanı sokağa çekebilmesi ve hükümet güçlerinin silahsız halka yönelik şiddet uygulamaları karşısında Türkiye’nin de söylemlerindeki eleştiri dozu artmıştır. Türkiye’nin eleştirel tavrı Suriye tarafından “iç işlerine gereğinden fazla müdahale” edildiği gerekçesiyle tepkiyle karşılanmıştır. 2011 yaz başında Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun Suriye’ye yaptığı ziyaret ilişkileri düzeltmekten öte gerginliğin boyutunu ortaya koymuş ve 2011 yazı boyunca söylemler ve verilen mesajlar üzerinden gergin bir dönem yaşanmıştır. Eylül ayına gelindiğinde ise sürecin protesto gösterilerinden iç savaşa evrilmesi karşısında Türkiye tavrını değiştirerek Esad rejiminden öte Suriye halkının demokratik taleplerini savunan muhalefeti destekleme yönünde adımlar atmıştır.

Sonuç olarak Türkiye, Arap Baharı ayaklanmalarının Suriye’ye sıçraması ile halkı olası bir iç savaştan koruyacak ve demokratik taleplerini destekleyecek bir tavır takınırken hem Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunmasının ve düzenin tekrardan

---

¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye’deki Olaylar Hk.”, Mart 25, 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa

inşasının ulusal çıkarlarına uygun olacağı hem de Suriye ve Türkiye arasında kurulacak yakın temasın bölge güvenliğinin sağlanması için kilit konumda olduğunun mesajını vermiştir. Fakat süreç ilerledikçe dış politikada uyguladığı demokratik değerlerin yayılması, dost ve müttefik, sıfır sorunlu komşu anlayışı ve bölgenin dış müdahaleleri gerektirecek durumlardan arındırılması gibi ilkelerin Suriye iç savaşı nedeniyle zarar gördüğünü görek politikalarında değişikliğe gitmiştir.

5. SONUÇ

Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan Suriye İç Savaşı, dâhil olan aktörlerin çeşitliliği ve sahada faaliyet gösteren grupların uygulamaları nedeniyle uluslararası bir vaka halini almıştır. Türkiye ve İran, güvelik algılamaları bağlamında Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı süreçlerine müdahil olmuşlar ve bunlara yönelik politikalar geliştirmişlerdir. Bu çalışma, iki ülkenin Suriye İç Savaşı'na giden süreçte izledikleri politikaları bireysel güvenlik, ulusal güvenlik ve bölgesel güvenlik parametreleri etrafında incelemiştir.

Arap Baharı sürecine insan hakları ve demokratikleşme bağlamında bakarak halk ayaklanmalarına destek veren Türkiye ve İran'ın, Suriye İç Savaşı'nın başlamasıyla birlikte iç savaş ve güvenlik konularında farklı algılamalara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Her iki ülkenin Suriye İç Savaşı'na bakışı bu çalışmada birey güvenliği, ulusal çıkar ve güvenlik ve bölgesel güvenlik bağlamlarında ele alınmıştır. Bu üç değişken bağlamında Türkiye ve İran, politikalarının ana hatlarını oluşturmuşlardır. Türkiye birey güvenliği temelli yaklaşımda bulunmuş ve halkın meşru talepleri olarak görek yönetime reform çağrısı yapmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı Arap Baharı boyunca sürdürdüğü insan ve demokrasi odaklı dış politika söylemiyle uyumludur. Ulusal çıkar ve güvenlik bağlamında değerlendirildiği ise, Türkiye'nin ulusal güvenlik hassasiyetinin sürdürdüğü, sınır emniyetine yönelik olası tehditleri öngördüğü ve buna yönelik politikalar geliştirdiğini ileri sürmek mümkündür. 2003 Irak müdahalesinden sonra bölgede gözlemlenen büyük sorunların gölgesinde yeni bir iç savaşın oluşturacağı istikrarsızlık ve güvenlik sıkıntılarını hasebiyle Türkiye hassasiyetlerini bu doğrultuda oluşturmuştur.

İran ise Arap Baharı sürecinde ele aldığı insan hakları, Batı karşıtlığı söylemlerini ve ayaklanmalarının 1979'daki İslam Devrimi'nden ilham aldığı iddiasını Suriye İç Savaşı'nın başlamasıyla birlikte mevcut dış politika yaklaşımı çerçevesinde revize etmek zorunda kalmıştır. Dünyadaki gelişmelere, İran Anayasası tarafından kendisine tanınan "mazlumların her nerede olursa olsun desteklenmesi" kapsamında bakan İran Suriye'de Arap Baharı sürecinde kullandığı söylemin aksine bir tutum takınarak Suriye İç Savaşı'ndaki muhalefetin Batı ve İsrail yanlısı olduğu, onların bölgedeki çıkarlarını savunduğu ve tekfir hareketleri oldukları iddiasıyla hareket etmiştir. Başka bir ifadeyle İran'ın sıklıkla kullandığı mustazafin ve mazlumların korunması söylemleri yerini Suriye'de rejim savunuculuğuna bırakmıştır. Ulusal güvenlik bağlamında ise, İran'ın sınır güvenliği anlayışının İran sınırlarını da aşan bir kapsama

evrildiği ve İran'ın ulusal güvenliğinin Suriye'de rejimin varlığı ile ilişkilendirilerek ulus ötesi bir nitelik kazandığı iddia edilebilir. Bölgesel bağlamda düşünüldüğünde İran'ın bölgeye dışarıdan bir aktör tarafından yapılan bir müdahaleye karşı tehdit altında hissettiği ve odak noktaları değişse de bunun Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı süreçlerinde devam ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Akdeniz, Sedat. “Atatürk Dönemi Türkiye- Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu (1920-1938)”, *Asia Minor Studies Journal* 7, no: 1, 2019.

Alantar, Özden Zeynep. “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi,” içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu 99-130. İstanbul: Der Yayınları.

Arı, Tayyar. “Orta Doğu İle İlişkiler.” içinde *Türk Dış Politikası: 1919:2008*, ed. Haydar Çakmak 772-778, Ankara: Platin.

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası: İlkerler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul, Alfa, 2018.

Conduit, Dara. “Hizballah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm”. *Ortadoğu Etütleri* 5 no. 2, (2014): 81-114.

Fırat, Melek; Kürkcüoğlu, Ömer. “Orta Doğu’yla İlişkiler.” içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, 615-651. İstanbul: İletişim.

Goodarzi, Jubin. “Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment”. *Ortadoğu Etütleri* 4 no. 2 (2013): 31-54.

Gözen, R. *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2009.

Iran Chamber. “Iran Chamber Society: The Constitution of Islamic Republic of Iran”, *Iran Chamber*, Haziran 18, 2019, http://www.iranchamber.com/government/laws/constitution_ch10.php

Khamenei, Ali. “Leader's Speech at Inauguration of Islamic Awakening and Ulama Conference”, *khamenei.com*, Nisan 29, 2013, <http://english.khamenei.ir/news/1772/Leader-s-Speech-at-Inauguration-of-Islamic-Awakening-and-Ulama>

Oktav, Özden Zeynep. “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Ekim Krizi’nden Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi.” içinde *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, ed. Cüneyt Yeniğün ve Ertan Efeğil 431-450. Ankara: Nobel, 2010.

Robert Worth, “Effort to Rebrand Arab Spring Backfires in Iran”, *New York Times*, Şubat 2, 2012, <https://www.nytimes.com/2012/02/03/world/middleeast/effort-to-rebrand-arab-spring-backfires-in-iran.html>

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Suriye'deki Olaylar Hk.”, Mart 25, 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa

Bölgeselcilik Çalışmalarında Yeni Bir Dönüşüm: Bölgeler Ötesicilik

Dr. Öğr. Üyesi Hakan MEHMETCİK

Marmara Üniversitesi

Bu çalışma bölgeselcilik çalışmalarının yakın dönemdeki gelişimine odaklanmakta ve bölgeler ötesi (cross-regional) tercihli ticaret anlaşmalarının artışına dikkat çekmektedir. Bugünün uluslararası ticaret ilişkilerini şekillendiren iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) temelli çok taraflılık (multilateralism) ve serbest ticaret ilkelerine dayalı, ekonominin liberalleşmesini amaçlayan yaklaşımdır. Bunun karşısında yer alan ise tek taraflılık ya da az-taraflılık (minilateralism) esaslı ve örtülü korumacı tercihli ticaret anlaşmaları olduğu görülmektedir. Özellikle son dönemde küresel politik ekonomide gözlemlenen güç kaymalarına paralel olarak ikinci tipte ticaret anlayışının giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir. Bölgeler ötesi (cross-regional) tercihli ticaret anlaşmaları ise yapısı gereği birinci tipte olabileceği gibi ikinci tipte de olması mümkün olan ticaret anlaşmalarıdır. Bu anlaşmaların son 10-15 yıl içerisinde sayı olarak hızla artıyor oluşu önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 90'lerden 2000'lerin ortalarına kadar dünya ticaretinde bölgeselleşme yönünde eğilimler baskın olmuştur. Fakat 2005 yılından günümüze bölgeler ötesi ilişkilerin giderek artan oranda baskınlaştığı görülmektedir. Eldeki bu veriye rağmen bu türden tercihli ticaret anlaşmalarının nedenleri, türleri, teorik açıklamaları ve en önemlisi sonuçları ile ilgili literatür hala daha gelişme aşamasındadır. Var olan literatürün oldukça önemli bir kısmı bölgesel nitelikli tercihli ticaret anlaşmaları üzerinedir. Bu alanda bölgeler ötesi tercihli ticaret anlaşmaları gerek başka dillerdeki literatürde gerekse de Türkçe literatürde yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma literatürdeki boşluktan hareketle bölgeselleşme, bölgeselcilik çalışmalarının mevcut durumunu ve gelecek projeksiyonlarını ele almaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Bölgeselcilik, Bölgeselleşme, Bölgeler Arasıcılık, Bölgeler Ötesicilik, Tercihli Ticaret Antlaşmaları

Abstract

This study focuses on the recent development of regionalism and draws attention to the increase in cross-regional preferential trade agreements. There are two key approaches shaping today's international trade relations. The first is the World Trade Organization (WTO)-based multilateralism and free trade principles, which aim to liberalize the global economy. In contrast, it is observed that there are unilateral/minilateral based and implicit protectionist preferential trade agreements. Especially in parallel with the power shifts observed in the global political economy in the recent period, it is observed that the second type of trade concept is becoming increasingly common. Cross-regional preferential trade agreements are trade agreements that can be the first type as well as the second type due to their nature. The fact that these agreements have been increasing rapidly in number over the last 10-15 years is an important fact. From the mid-1990s to the mid-2000s, trends in world trade were dominated by trends in regionalization. Since 2005, however, cross-regional relations have been increasingly dominant. Despite this data available, the literature on the causes, types, theoretical explanations and most importantly the results of such preferential trade agreements is still scant in the literature. A significant portion of the existing literature is based on regionally qualified preferential trade agreements. In this area, cross-region preferential trade agreements have not been adequately discussed both in the literature in other languages and in Turkish literature. This study deals with the current state of regionalization, regionalism studies and future projections based on the gap in the literature.

KEYWORDS: Regionalism, Regionalization, Inter-regionalism, Cross-Regionalism, Preferential Trade Agreements

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, bölge çalışmaları siyaset bilimcilerin ve özellikle uluslararası ilişkilercilerin önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Nitekim, uluslararası ilişkilercilerin son yirmi yıldır ele almaya çalıştıkları en önemli sorunsallardan biri, ekonomik ve politik bölgelerin ve bölgesel entegrasyon hareketlerini ortaya çıkartan temel dinamikler ve bunların küresel ilişkilere olan etkileridir. Gerçekten de, 1990'lardan bu yana bölgeler geçmişte olduğundan çok daha önemli olgular haline gelmiş, küresel ve bölgesel güçlerin sistem düzeyindeki etkileşimlerinden de önemli ölçüde özerklik kazanmış¹ ve ticaret rejimlerinden ittifaklara kadar sistemik düzeydeki gelişmelerin doğrudan etkiler hale gelmişlerdir. Ancak, bölgeselcilik çok farklı bağlamlarda farklı kişiler için çok farklı anlamlara gelmektedir ve bu da bölgeselciliğin bir disiplinel çalışma alanı olarak çalışılmasını güçleştirmektedir.² Gerçekten de, neyin bir bölgeyi oluşturduğu önemli bir tartışma konusudur.³ Fakat en yaygın tanımlamada bir bölge belirli bir coğrafyada yer alan ülkeler arası tercihli ticaret anlaşmaları (TTA) yoluyla ülke gruplarının bir ticaret bloğu oluşturulması anlamında bir ekonomik bir zorunlulukla başlar.⁴ Bu nedenle, ekonomik entegrasyon bölgeselleşmenin en önemli evrelerinden biridir. Fakat bu türden belirli bir bölgeye özgü tercihli ticaret antlaşmalarının çok taraflı küresel ekonomi için ne türden bir anlamı olduğu ve küreselleşmeyi nasıl etkilediği de tartışılmaktadır.⁵

Bu çalışmanın da hareket noktası bölgeselleşme ve çok taraflı ticari ilişkiler arasında yer alan varsayımsal bir ilişki olmasıdır. Bu anlamda, çalışmanın ana argümanı iletişim ve ulaşım teknolojilerinde gelişmelerin ilerlemesi nedeniyle çok taraflı dünya

¹ David A Lake and Patrick M. Morgan, *Regional Orders: Building Security in a New World* (University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1997).

² Tanja A. Börzel and Thomas Risse, eds., *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (Oxford, UK: Oxford University Press, 2016), 1.

³ Louise Fawcett, 'Regionalism in World Politics: Past and Present', in *Elements of Regional Integration* (Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2008), 13–28, <http://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783845210254-13/regionalism-in-world-politics-past-and-present>; Björn Hettne and Frederik Söderbaum, 'The Future of Regionalism', *Regionalisation and Global Governance: The Taming of Globalisation*, 2008, 61–80.

⁴ Arzu Al and Hakan Mehmetçik, 'Economic Regionalization and Black Sea in a Comparative Perspective', *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. Özel Sayı Nisan 2017 (10 May 2017): 33–45, <https://doi.org/10.14782/sbd.201.54>.

⁵ Jagdish Bhagwati, 'Regionalism versus Multilateralism', *The World Economy* 15, no. 5 (1 September 1992): 535–56, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.1992.tb00536.x>; Jagdish N. Bhagwati, Pravin Krishna, and Arvind Panagariya, eds., *The World Trade System: Trends and Challenges* (Cambridge, MA: MIT Press, 2016); Jagdish N. Bhagwati and Arvind Panagariya, *The Economics of Preferential Trade Agreements* (Washington, D.C.: College Park: Aei Press, 1996); Lawrence Summers and others, 'Regionalism and the World Trading System', *Policy Implications of Trade and Currency Zones*, 1991, 295–301; Jagdish N. Bhagwati Pravin Krishna Arvind, Paul Krugman, and Lawrence H. Summers, *Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements* (mit Press, 1999); Andreas Dür and Manfred Elsig, *Trade Cooperation* (Cambridge University Press, 2015).

düzeninin bölgeselleşmesinin farklı bir evreye doğru kaydığıdır.⁶ Günümüzde ülkeler arası bir ekonomik entegrasyon ülkelerin coğrafi anlamda yakın olmalarını gerektirmemektedir. Azalan ulaşım ve taşıma masrafları, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte uzak coğrafyalarda fiziki olarak bulunmadan iş yapabilme olanakları coğrafi yakınlık ve doğal ticaret ortaklığı terimlerinin kullanımını önemli ölçüde değiştirmiştir. Fakat coğrafi bölgeselleşmenin önemini yitirmesine rağmen farklı türden ticari iş birlikleri ortaya çıkmaktadır. Bölgeler ötesi (cross-regional) tercihli ticaret anlaşmaları bunlardan biridir.⁷ Bölgeler ötesi tercihli ticaret anlaşmaları son 10-15 yıl içerisinde sayı olarak hızla artmıştır ve günümüz uluslararası politik ekonomisi açısından önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 90'lardan 2000'lerin ortalarına kadar dünya ticaretinde bölgeselleşme yönünde eğilimler baskın olmuştur. Fakat 2005 yılından günümüze bölgeler ötesi ilişkilerin giderek artan oranda baskınlaştığı görülmektedir. Eldeki bu veriye rağmen bu türden tercihli ticaret anlaşmalarının nedenleri, türleri, teorik açıklamaları ve en önemlisi sonuçları ile ilgili literatür hala daha gelişme aşamasındadır. Var olan literatürün oldukça önemli bir kısmı bölgesel nitelikli tercihli ticaret anlaşmaları üzerinedir.⁸ Bu alanda bölgeler ötesi tercihli ticaret anlaşmaları gerek başka dillerdeki literatürde gerekse de Türkçe literatürde yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma literatürdeki boşluktan hareketle bölgeselleşme, bölgeselcilik çalışmaları içerisinde bölgeler ötesi/arası ilişkileri tanımlamakta ve bunların neden ve sonuçlarına eğilmektedir.

1. Küresel Ticarete Çok Taraflılık ve Bölgesellik İkilemi

Ticarete çok taraflılık söz konusu olduğunda, küresel düzeyde, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çok tarafı bir forum olarak dünya ticaretinin örgütlenmesinin temel taşıdır.⁹ Ticaretteki hızlı büyüme bize yeni bir küreselleşme düzeyi getirmiştir. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana küresel ticaretin 10 kat büyüdüğü düşünüldüğünde bu oldukça önemli bir tespit olarak ortada durmaktadır. Oatley'nin de belirttiği gibi "Tarihte daha önce hiç bu kadar uzun bir süre uluslararası ticaret bu kadar hızlı büyümemiştir." ¹⁰ Oatley'e göre, dünya ticaretini destekleyen çalışan bir siyasi yapı olmasaydı, bu kadar kesintisiz hızlı bir büyüme mümkün olamazdı. Burada, en önemli siyasi yapı, ona ve diğer birçok yazara göre, GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması) ve selefi DTÖ'dür. ¹¹ Nitekim DTÖ, hükümetlere kural temelli bir etkileşim forumu sağlayarak ticaretin içselleştirilmesinde önemli bir rol

---

⁶ Hettne and Söderbaum, 'The Future of Regionalism'.

⁷ Hakan Mehmetcik, 'Bölgeselcilik Çalışmalarında Bölgeler Üstü ve Bölgeler Arası İlişkiler: Avrupa Birliği ve Afrika Birliği İlişkileri Örneği', *International Journal of Political Science and Urban Studies* 7 (2019): 72-84.

⁸ Bhagwati and Panagariya, *The Economics of Preferential Trade Agreements*; Leonardo Baccini et al., 'The Design of Preferential Trade Agreements: A New Dataset in the Making' (WTO Staff Working Paper, 2011); Arvind, Krugman, and Summers, *Trading Blocs*.

⁹ Thomas Oatley, *International Political Economy* (Pearson Longman, 2012), 21.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., 22.

oynamıştır.¹² Ancak, Oatley'nin bizzat kabul ettiği gibi dünyadaki ticaret rejimlerinin istikrarı, uluslararası ilişkilerde güç dağılımının bir fonksiyonudur.¹³ Bu saf akademik öneriler, bölgesel ticaret bloklarının analizi ile ampirik olarak kanıtlanabilir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çok taraflı bir forum olarak dünya ticaretinin örgütlenmesinin temel taşı olabilir, ancak ticaret hala belirli bölgelerde Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve gümrük birlikleri yoluyla örgütlenen bölgesel bir fenomendir.¹⁴

Ülkeler mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına karşı gümrük tarifeleri ve engelleri kaldırmak üzere STA içerisine dahil olurlar.¹⁵ Bu anlamda STA'lar bölgeselleşmeyi¹⁶ bölgeselliğe dönüştüren sürecin ilk adımındır.¹⁷ Oatley'nin altını çizdiği gibi “birçok gözlemci, bölgesel ticaret düzenlemelerinin (RTA' lar) çok taraflı ticaret sistemine karşı en büyük sorun olduğuna inanıyor.”¹⁸ DTÖ'nün izin verdiği en önemli istisna olduğu için RTA'lar tek başına çok taraflılığa karşı tehdit oluşturmamaktadır.¹⁹ Ancak rakamlara baktığımızda 400'den fazla STA'nın büyük çoğunluğunu oluşturan ve bunların yarısından fazlasının ikili olduğunu görüyoruz.²⁰ Bu anlamda, son yıllarda bölgesel ticaret antlaşmalarının sayısında ciddi bir artış olmakla birlikte bunların önemli bir kısmı iki taraflı antlaşmalar olması itibarıyla küresel ticaret açısından ilginç bir olgu ortaya çıkartmaktadır. Gümrük birlikleri ise hem sayıca çok daha az hem de genellikle çoğu bölgesel ticaret antlaşmalarından daha çok taraflı düzenlemelerdir. Bu yüzden bu genel anlamıyla bölgesel ticaret antlaşmaları küresel ticarete çok taraflılık için tehlikeli bir gelişme olarak görülmektedirler. Bu anlamda, soru neden ülkelerin diğer çok taraflı ticaret kurumları üzerinde ikili ya da az taraflı bölgesel tercihli ticaret antlaşmalarını tercih ettiği şeklinde sorulmalıdır. Bu sorunun cevabı literatürde çoğu bölgesel ticaret antlaşması iki taraflı ya da az taraflı değilmişçesine değinilmektedir. Bu bağlamda üretilen bazı politik motivasyonlar neden olarak sıralanabilir. Ülkeler ekonomik iş birliğini siyasi amaçlar için bir güven artırıcı mekanizma olarak kullanabilirler ya da güvenlik toplumu olarak bir noktaya kadar bile güvenlik garantileri peşindedirler. Bölgesellik bir pazarlık aracı olabileceği gibi, iç seçim bölgelerinin memnuniyeti ve anlaşmaların müzakere ve uygulama kolaylığı gibi reformları kolaylaştırabilir. Ekonomik birtakım motivasyonlardan da söz edilebilir.

---

¹² Richard Baldwin, ‘The WTO Tipping Point’, *VoxEU.Org* (blog), 1 July 2008, <https://voxeu.org/article/wto-tipping-point>.

¹³ *Ibid.*, 29.

¹⁴ STA'lar ve Ekonomik Birlikler aynı diyagramın (bölgesel entegrasyon) ayrı sonudur. Bunların arasında Serbest Ticaret Alanları ve Ortak Pazarlar vardır. Bu anlamda, bu farklı bölgesel ticaret düzenleri arasındaki farklar sadece derece farkıdır bir tür farkı değildir. Bkz. John Ravenhill, *Global Political Economy*, 4 edition (Oxford ; New York, NY: Oxford University Press, 2014), 174–75.

¹⁵ Bhagwati and Panagariya, *The Economics of Preferential Trade Agreements*.

¹⁶ Regionalization means a high degree of economic interdependence.

¹⁷ Regionalism refers to a formal intergovernmental cooperation over numbers of issues.

¹⁸ Oatley, *International Political Economy*, 37.

¹⁹ Ravenhill, *Global Political Economy*, 173.

²⁰ Stephen W. Hartman, ‘The WTO, the Doha Round Impasse, PTAs, and FTAs/RTAs’, *The International Trade Journal* 27, no. 5 (2013): 411–430.

Bölgeselcilik, küresel rekabette ayakta kalamayan sektörlerin korunmasına daha iyi hizmet etmektedir. Bu anlamda bölgeselcilik, çok taraflılıklara karşı daha güvenli bir entegrasyon biçimidir. Bölgeselcilik daha hızlı ve daha derin bir entegrasyon için daha iyi bir forum sağlarken, özellikle DTÖ olmak üzere çok taraflılık, farklı üyelikler nedeniyle hükümetlere bu tür adımlar attırmaz. Bölgeselcilik aynı zamanda ölçeklerin (pazarların genişletilmesi) ve artan yatırım fırsatlarının genişletilmesinde de daha iyi hizmet verebilir.²¹ Bu nedenle, dünyada bölgesellik için bir yönelim gözlenmektedir ve bu nedenle uluslararası ticaret sistemlerinin evrimini incelemek için bölgesellik üzerinde daha fazla durmak gerekir. Fakat bu bölgesel ticaret antlaşmalarının çoğunun iki taraflı ya da az taraflı olduğu dikkate alındığında genel olarak bölgeselleşme ve bölgeselcilik için üretilen bu açıklamaların bu türden ticaret antlaşmaları için geçerliliği sorgulanır hale gelmektedir. Dahası bu türden iki taraflı ya da az taraflı ticaret antlaşmalarının küresel çok taraflı ticaret için ne türden tehditler içerdiği de ciddi bir sorunsal olarak ortada durmaktadır. Burada bölgeselciliğin ne olduğu ve bölgeselcilikte son dönemde bölgeler ötesi ve bölgeler arası olarak ifade edebileceğimiz eğilimin yeni bir gözle tartışılması ve anlaşılması gerekmektedir.

2. Bölgeselcilik

Bölgeselcilik olarak iki şey ifade edilir: i) bir bölge oluşum süreci; ii) Uluslararası ilişkilerin bir alt disiplini.²² Bu iki anlam arasındaki farklar öncelikle teori ve uygulama arasındaki farklılıklardır. Ancak, bu teori ve uygulama arasındaki boşluk daha yakın ilgiyi hak etmektedir.

2.1. Bir Uygulama Olarak Bölgesellik

Bölgeselcilik ilk anlamda genellikle bölgesel bir proje veya bölgesel bir organizasyon ile ilişkilidir. Nitekim, dünyanın farklı yerlerinde bölgesel projelerin/organizasyonların çeşitli formlarının sayısında küresel bir artış olmuştur. Şu ana kadar, dünyadaki hemen hemen her ülke ekonomik entegrasyon amacı ile en az bir bölgesel organizasyonun üyesidir.

1990'ların başından bu yana, ticaret ve yatırım akışlarının küreselleşmesi bölgesel ekonomik yönetim girişimlerini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Yeni bölgesel organizasyonlar kurulmuş veya var olan bölgesel entegrasyon süreçleri yeni üyelikler ve fonksiyonlarla ivme kazanmıştır. Ancak, 2005 yılından bu yana başka bir eğilim gözlenmektedir. 1990'lar yeni bölgeselcilik için bir 'altın çağ' olarak değişirken, milenyumun başından beri manzara değişmiştir denilebilir.

---

²¹ Ibid., 178–182.

²² Filippo Costa Buranelli and Aliya Tskhay, 'Regionalism', *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 28 August 2019, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.517>.

Bölgeselcilikte gerilemeye aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Birçok bölgesel ekonomik entegrasyon genişleme ve derinleşme dinamiğini kaybetti/kaybediyor.
- AB, Euro krizi ve beklenen Brexit'ten muzdarip derin bir kriz içerisinde
- MERCOSUR şu ana kadar Arjantin krizinden ve Brezilya'nın bu kriz sırasındaki davranışlarının hasarından kurtulamadı. Latin Amerika'daki bölgeselcilikle ilgili açık bölgeselcilik (open regionalism) ya da örtüşen bölgeselcilik (overlapping regionalism) olguları bir başarı olarak görülemiyor.
- SADC, dış ticaret rejiminin parçalanması nedeniyle ekonomik entegrasyon planlarına sadık kalamadı.
- NAFTA, ABD'deki Trump yönetiminin korumacı tutumuyla tehdit ediliyor.

Bütün bu gelişmeler 90'lar boyunca bölgeselcilikte yaşanan gelişmeleri sorgulamamıza ve geleceğini daha farklı bir gözle tartışmamıza yol açmaktadır. Fakat bölgeselcilikle ilgili sorunlar sadece bölgelerin kendi içlerinden kaynaklı sorunlarla sınırlı tutulamazlar. Bunlardan çok daha derin ve çok daha etkili olan başka türden bölge dışı ve sistematik/yapısal bir takım sorunlarda bulunmaktadır. Bu yapısal gerilemeler de dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

2.1.1. Bölgeselcilikte Yapısal Gerilemeler

Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerinde yeni korumacı eğilimlerin artışı dünya siyasetinde bu “de-regionalist” eğilimleri güçlendirmektedir. Bölgeselcilikle ilgili olarak yapısal faktörlerin sıklıkla belirleyici olarak tartışıldığına dikkat etmeliyiz. Bu yapısal faktörlerden birkaçını sıralarsak:

1- Bugünkü bölgeselcilik, Avrupa'daki bölgesel entegrasyonun başarı ya da başarısızlığından daha çok diğer sistemik ve bölge dışı gelişmelerin etkisinde kalmış görünmektedir. ABD²³ ve Çin²⁴ iki süper ve merkez güç bütün önemli ticari ortaklarla ikili anlaşmalardan yana bir tavır takınmaktalar. Bu sadece Kuzey Amerika'daki ya da Asya'daki bölgeselcilik için değil, aynı zamanda diğer dünya bölgelerindeki

---

²³ John Peterson, ‘Present at the Destruction? The Liberal Order in the Trump Era’, *The International Spectator* 53, no. 1 (2 January 2018): 28–44, <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1421295>.

²⁴ Marc Lanteigne, ‘Northern Exposure: Cross-Regionalism and the China–Iceland Preferential Trade Negotiations*’, *The China Quarterly* 202 (June 2010): 362–80, <https://doi.org/10.1017/S0305741010000287>.

bölgeselcilik için de kötü bir haber. Zira ABD ve Çin pazarına erişim ve ayrıcalıklar bölgesel entegrasyonla çelişiyorsa, ilgili ortakların bölgesel çıkarlarını büyük ABD ve Çin pazarına ayrıcalıklı erişime karşı tercih edeceklerdir. Bu şekilde, Amerikanve Çin ticaret politikaları da başka yerlerde bölgesel entegrasyon için bir engel haline gelebilir/gelmektedir. Dahası, küresel yönetimde çok taraflı ticaret antlaşmalarına eğilimden çok ikili tercihli ticaret antlaşmalarına dönük bir artışa tanık oluyoruz.

2- Bölgeselcilik ayrıca yükselen güçler olarak adlandırabileceğimiz bölgesel güçlerin varlığından da ciddi şekilde etkilenmekle birlikte bu etkinin sonuçları tartışmalıdır. Milenyumun sonundan sonraki on yıl içinde, küresel ekonomi gelişmekte olan piyasaların yükselişine tanık oldu. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika gibi BRICS ülkeleri, büyük nüfusa ve nispeten yüksek ekonomik büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan bu pazarların en güçlüleridir.²⁵ 2000'li yıllar boyunca bu ekonomilerin büyümeleri mevcut küresel ekonomik düzene meydan okumuştur. Aynı zamanda, tüm BRICS ülkeleri de bölgesel organizasyonlarda yer almaktadır:

- Brezilya, MERCOSUR'un baskın üye devletidir.
- Rusya, Avrasya Ekonomik Birliğine hakimdir.
- Hindistan, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği (SAARC) üyesidir.
- Çin ASEAN +3 (ASEAN artı Çin, Japonya ve Güney Kore) katılır
- Güney Afrika SADC üyesi bir bölgesel güçtür.

Realist bir bakış açısıyla bu bölgesel güçlerin yükselişinin kendi bölgesel örgütlerinde liderlik sağlama kapasitelerini geliştirdiği beklenilebilir.²⁶ Ancak, bölgesel güçler bölgelerine ekonomik olarak dahil değil de bölge dışı ticaret ve yatırım akışlarına daha fazla bağımlı hale gelirlerse, çıkarları bölgesel bütünleşmeye karşı çikabilir/çikmaktadır.

Bu gelişmeler henüz akademik literatüre tam olarak yansımamıştır ve bunların farklı dünya bölgelerindeki bölgesel entegrasyon üzerindeki etkileri hala belirsizdir. Günümüzde hızla artan oranda uluslararası iş birliklerinde bir az taraflılık eğilimi

---

²⁵ Tanja A. Börzel and Thomas Risse, 'Emerging Economies—but Regional Powers? The BRICS and Regionalism', accessed 4 June 2017, <http://empowers.nus.edu.sg/documents/conference/Boerzel-Risse.pdf>.

²⁶ Tanja A. Börzel, 'Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance', 2015, <http://aei.pitt.edu/78876/>.

gözlenmektedir.²⁷ Buna ek olarak saldırgan neoliberalizmin yarattığı boşluk, milliyetçiliğin büyük bir geri dönüşüyle doldurulmakta ve küresel ekonomide artan bir korumacılık ya da yeni merkantilizm olarak adlandırabileceğimiz eğilimler artmaktadır.²⁸

2.2. Uluslararası İlişkileri Disiplininin Bir Alt Çalışma Alanı olarak Bölgeselcilik:

'Bölgeselcilik' Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olarak bir bölge yaratmayı amaçlayan fikirlerin, değerlerin ve politikaları ya da bir bölgesel düzenin normatif ve fiktisel arka planı anlamına gelebilir.²⁹ Bölgesel kurumların sayısındaki olağanüstü artış ve son yıllarda bölgesel örgütlerin faaliyetlerinin çeşitliliğindeki artış bölgeselciliğe olan akademik ilgiyi de artırmıştır. Hiç kuşkusuz ilk söylenmesi gerek nokta bölgeselciliğin anlamı ve içeriği 1950'lerin başında kuruluşundan bu yana önemli ölçüde gelişmiş ve değişmiştir. Unutulmamalıdır ki bölgeselcilik bir pratik olarak artık kamu malları, refah, ekonomik örgütlenme ve siyasi katılımı da ilgili soruların ele alındığı çeşitli düzeylerde faaliyet gösteren ve giderek daha karmaşık hale gelen bir yönetim mekanizmasıdır.

Bir düşünsel fikir olarak bölgeselcilik ilk olarak Avrupa'ya ait olmayan ve daha yaygın olarak Batı dışı ve sömürge sonrası alanları araştırmak için ortaya çıkmış olsa da,³⁰ yıllar içinde Avrupa merkezli kuramsal bir çalışma alanına dönüşmüştür.³¹ Bunda hiç kuşkusuz Avrupa Birliğinin başarısı ve Avrupa merkezli araştırmaların sayısındaki artış önemli rol oynamıştır. Bölgeselcilik hikayesinin teori kısmı, tıpkı bölgeselcilik pratiğinde olduğu gibi tartışmalı bir alan olmakla birlikte Avrupa merkezli teoriler ve AB'yi açıklamaya çalışan yaklaşımlar alanda daha sıklıkla kullanılan yaklaşımlardır.³² 1990'lardan bu yana, yeni bölgeselcilik akademisyenleri klasik entegrasyon teorilerinin Avrupa merkezliliğine karşı çıktılar ve Avrupa'dan

---

²⁷ Chris Brummer, *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering Are Redefining Economic Statecraft* (Cambridge University Press, 2014); Jorge Garzón and Detlef Nolte, 'The New Minilateralism in Regional Economic Governance: Cross-Regionalism and the Pacific Alliance', in *Handbook of South American Governance* (Routledge, 2017), 173–190; Moises Naim, 'Minilateralism', *Foreign Policy* (blog), 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>; Stewart Patrick, 'The New "New Multilateralism": Minilateral Cooperation, but at What Cost?', *Global Summitry* 1, no. 2 (2015): 115–134.

²⁸ 'Trump's 2019 Protection Could Push China Back to Smoot-Hawley Tariff Levels', PIIE, 14 May 2019, <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/trumps-2019-protection-could-push-china-back-smoot-hawley>.

²⁹ Börzel and Risse, *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*, 12.

³⁰ Amitav Acharya, 'Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies', *International Studies Quarterly* 58, no. 4 (December 2014): 647–59, <https://doi.org/10.1111/isqu.12171>.

³¹ 'European Integration through the Eyes of ASEAN: Rethinking Eurocentrism in Comparative Regionalism', *International Area Studies Review*, n.d., 17.

³² Börzel, 'Theorizing Regionalism'.

başka dünya bölgelerinde ki bölgeselcilik pratiklerini analiz etmek için yeni kuramsal yaklaşımlar geliştirdiler.³³ Bu yeni yaklaşımlar, yayılma etkilerine veya uluslar-üstü kurumların etkilerine daha az önem vermektedir. Bunun yerine, daha çok bölgesel kimliklerin ortaya çıkması³⁴ gibi temel güçlere veya bölgesel pazar entegrasyonunun arkasındaki ekonomik güçlere³⁵ eğilmektedirler.

Bir uluslararası ilişkiler alt disiplini olarak bölgeselcilik çalışmalarının literatürde ne şekilde sınıflandırıldığına bakmak aslında bu alanda en çok ilgi duyulan ve çalışan konu başlıklarının yanı sıra ihmal edilen konu başlıklarını da bizlere göstermesi açısından yapılması gereken bir akademik aktivitedir.

2.2.1. Bölgeselciliğin Tarihselleştirilmesi:

Bölgeselliği farklı kümeler içinde sık sık bağlamsallaştırır ve historize ederiz. Erken bölgeselcilik, yeni bölgeselcilik, karşılaştırmalı bölgeselcilik bu kümelerin ortak isimleridir.³⁶ Ancak bugün 2000'li yıllarda ki bölgeler arası (inter-regionalism) ve bölgeler ötesicilik (cross-regionalism) dönemine geldik.³⁷ Farklı bölgeler arasındaki

---

³³ Marcin Kaczmarek, 'Non-Western Visions of Regionalism: China's New Silk Road and Russia's Eurasian Economic Union', *International Affairs*, accessed 29 September 2017, <https://doi.org/10.1093/ia/iix182>; Amitav Acharya, 'Comparative Regionalism: A Field Whose Time Has Come?', *The International Spectator* 47, no. 1 (1 March 2012): 3–15, <https://doi.org/10.1080/03932729.2012.655004>; Amitav Acharya, 'The Emerging Regional Architecture of World Politics', *World Politics* 59, no. 4 (2007): 629–652; Acharya, 'Global International Relations (IR) and Regional Worlds'.

³⁴ Rabindra Sen et al., *Conflicting Identities: Travails of Regionalism in Asia* (Routledge, 2019), <https://doi.org/10.4324/9780429331718>; Eiki Berg and Piret Ehin, eds., *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration* (Farnham, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2009).

³⁵ Lorenzo Fioramonti and Frank Mattheis, 'Is Africa Really Following Europe? An Integrated Framework for Comparative Regionalism', *JCMS: Journal of Common Market Studies* 54, no. 3 (2016): 674–690.

³⁶ Shaun Breslin and Richard Higgott, 'Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New', *New Political Economy* 5, no. 3 (November 2000): 333–52, <https://doi.org/10.1080/713687784>.

³⁷ Gian Luca Gardini and Andrés Malamud, 'Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique—With a Pan-Atlantic Focus', in *Interregionalism across the Atlantic Space* (Springer, 2018), 15–31; L. Allison, *The EU, ASEAN and Interregionalism: Regionalism Support and Norm Diffusion between the EU and ASEAN* (Springer, 2015); Francis Baert, Tiziana Scaramagli, and Fredrik Söderbaum, eds., *Intersecting Interregionalism: Regions, Global Governance and the EU*, United Nations University Series on Regionalism, volume 7 (Dordrecht ; New York: Springer, 2014); Mathew Doidge, *The European Union and Interregionalism: Patterns of Engagement* (Ashgate Publishing, Ltd., 2011); Vinod K. Aggarwal and Edward A. Fogarty, 'Between Regionalism and Globalism: European Union Transregional and Inter-Regional Trade Strategies', *University of California. Retrieved June 19 (2003): 2009*; Andrea Ribeiro-Hoffmann, 'Inter- and Transregionalism', *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*, 1 February 2016, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.013.27>; Vinod K Aggarwal and Barrows Hall, 'BETWEEN REGIONALISM AND GLOBALISM: EUROPEAN UNION TRANSREGIONAL AND INTER- REGIONAL TRADE STRATEGIES', n.d., 68; Garzón and Nolte, 'The New Multilateralism in Regional Economic Governance'; Shintaro Hamanaka, 'Inter-Regionalism in the Developing World : Comparison with Extra-, Cross-, Trans-, and Pan-Regionalism', IDE Discussion Papers (Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization(JETRO), February 2019),

temasların artması, artan bölgeselliğin mantıklı bir sonucu olup, son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Ancak, bölgeler arası hala tam olarak anlaşılamayan bir olgudur ve bu yeni formlar üzerindeki literatür yetersizdir.

3. Sonuç Olarak:

Bütün bir bölgeselcilik literatür'e baktığımızda dört temel yönelim gözlenmektedir:

- Belirli bir bölgeye (bölge içi) odaklanmak;
- Bir bölgeden diğerine (bölgeler arası);
- Bir bölgeden üçüncü bir ülkeye formal ilişkilere (trans-regionalism);
- Bir bölgeden üçüncü bir ülkeye enformel ilişkiler (hybrid trans-regionalism).
- Bir bölgesel kuruluşun bir üyesinden başka bir bölgesel kuruluşun üyesi olan başka bir ülkeye (cross-regionalism)

Literatürün büyük bir kısmı ilki bölge içi-bölgesel (intra-regional) dinamikler ve ilişkiler hakkındadır. Diğer üç yönelim ile ilgili literatür ise oldukça az sayıdadır. Bugün bölgeselcilik çalışmalarıyla ilgili en önemli eksikliklerden bir tanesi bölgeler arası, ötesi ilişkilerin öneminin artmasına rağmen akademik/sistemik çalışmaların az sayıda olmasıdır. Bu kavramlar üzerinde daha fazla çalışmalı ve bölgeleri bu bağlamda yeniden düşünmeli ve değerlendirmeliyiz.

Bölgelerin hem iç hem de dış güçler tarafından nasıl etkilendiği ve aynı zamanda bölgelerin aslında küresel dönüşümü nasıl şekillendirdiği konusunda ciddi bir bilgi açığı vardır. Her nasılsa, bölgeselcilik çalışmasına daha 'küresel' bir yaklaşım inşa edilmesi gerekiyor. Bölgeselcilik süper güçler ve bölgesel güçlerin küresel ekonomik politikaları gibi hem yapısal nedenler hem de bölgelerin iç çelişkileri nedeniyle artan krizlerden dolayı ciddi şekilde etkilenmektedir. Bugün artık eskinin belirli bir coğrafyasına bağlanan ekonomik entegrasyon ve serbest ticaret antlaşmalarından mukabil bölgeselcilik anlayışı yerini giderek artan orada bölgeler ötesi ve bölgeler arası ilişkilere bırakmaktadır. Bu kavramlara ilişkin çalışmalar ise literatürde oldukça az sayıdadır ve özellikle Avrupa dışı bağlamlarda çalışılması gerekmektedir.

Kaynakça

Acharya, Amitav. ‘Comparative Regionalism: A Field Whose Time Has Come?’ *The International Spectator* 47, no. 1 (1 March 2012): 3–15. <https://doi.org/10.1080/03932729.2012.655004>.

———. ‘Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies’. *International Studies Quarterly* 58, no. 4 (December 2014): 647–59. <https://doi.org/10.1111/isqu.12171>.

———. ‘The Emerging Regional Architecture of World Politics’. *World Politics* 59, no. 4 (2007): 629–652.

Aggarwal, Vinod K., and Edward A. Fogarty. ‘Between Regionalism and Globalism: European Union Transregional and Inter-Regional Trade Strategies’. *University of California*. Retrieved June 19 (2003): 2009.

Aggarwal, Vinod K, and Barrows Hall. ‘BETWEEN REGIONALISM AND GLOBALISM: EUROPEAN UNION TRANSREGIONAL AND INTER-REGIONAL TRADE STRATEGIES’, n.d., 68.

Al, Arzu, and Hakan Mehmetcik. ‘Economic Regionalization and Black Sea in a Comparative Perspective’. *Siyasal Bilimler Dergisi* 5, no. Özel Sayı Nisan 2017 (10 May 2017): 33–45. <https://doi.org/10.14782/sbd.201.54>.

Allison, L. *The EU, ASEAN and Interregionalism: Regionalism Support and Norm Diffusion between the EU and ASEAN*. Springer, 2015.

Arvind, Jagdish N. Bhagwati Pravin Krishna, Paul Krugman, and Lawrence H. Summers. *Trading Blocs: Alternative Approaches to Analyzing Preferential Trade Agreements*. mit Press, 1999.

Baccini, Leonardo, Andreas Dür, Manfred Elsig, and Karolina Milewicz. ‘The Design of Preferential Trade Agreements: A New Dataset in the Making’. WTO Staff Working Paper, 2011.

Baert, Francis, Tiziana Scaramagli, and Fredrik Söderbaum, eds. *Intersecting Interregionalism: Regions, Global Governance and the EU*. United Nations University Series on Regionalism, volume 7. Dordrecht ; New York: Springer, 2014.

Baldwin, Richard. ‘The WTO Tipping Point’. *VoxEU.Org* (blog), 1 July 2008. <https://voxeu.org/article/wto-tipping-point>.

Berg, Eiki, and Piret Ehin, eds. *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*. Farnham, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2009.

Bhagwati, Jagdish. 'Regionalism versus Multilateralism'. *The World Economy* 15, no. 5 (1 September 1992): 535–56. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.1992.tb00536.x>.

Bhagwati, Jagdish N., Pravin Krishna, and Arvind Panagariya, eds. *The World Trade System: Trends and Challenges*. Cambridge, MA: MIT Press, 2016.

Bhagwati, Jagdish N., and Arvind Panagariya. *The Economics of Preferential Trade Agreements*. Washington, D.C. : College Park: Aei Press, 1996.

Börzel, Tanja A. 'Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration, and Governance', 2015. <http://aei.pitt.edu/78876/>.

Börzel, Tanja A., and Thomas Risse. 'Emerging Economies—but Regional Powers? The BRICS and Regionalism'. Accessed 4 June 2017. <http://empowers.nus.edu.sg/documents/conference/Boerzel-Risse.pdf>.

———, eds. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2016.

Breslin, Shaun, and Richard Higgott. 'Studying Regions: Learning from the Old, Constructing the New'. *New Political Economy* 5, no. 3 (November 2000): 333–52. <https://doi.org/10.1080/713687784>.

Brummer, Chris. *Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering Are Redefining Economic Statecraft*. Cambridge University Press, 2014.

Buranelli, Filippo Costa, and Aliya Tskhay. 'Regionalism'. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 28 August 2019. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.517>.

Doidge, Mathew. *The European Union and Interregionalism: Patterns of Engagement*. Ashgate Publishing, Ltd., 2011.

Dür, Andreas, and Manfred Elsig. *Trade Cooperation*. Cambridge University Press, 2015.

'European Integration through the Eyes of ASEAN: Rethinking Eurocentrism in Comparative Regionalism'. *International Area Studies Review*, n.d., 17.

Fawcett, Louise. 'Regionalism in World Politics: Past and Present'. In *Elements of Regional Integration*, 13–28. Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2008. <http://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783845210254-13/regionalism-in-world-politics-past-and-present>.

Fioramonti, Lorenzo, and Frank Mattheis. 'Is Africa Really Following Europe? An Integrated Framework for Comparative Regionalism'. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 54, no. 3 (2016): 674–690.

(France), Centre d'études prospectives et d'informations internationales, and Alfred Tovias. *The Brave New World of Cross-Regionalism*. 03. CEPII, 2008.

Gardini, Gian Luca, and Andrés Malamud. 'Debunking Interregionalism: Concepts, Types and Critique—With a Pan-Atlantic Focus'. In *Interregionalism across the Atlantic Space*, 15–31. Springer, 2018.

Garzón, Jorge, and Detlef Nolte. 'The New Minilateralism in Regional Economic Governance: Cross-Regionalism and the Pacific Alliance'. In *Handbook of South American Governance*, 173–190. Routledge, 2017.

Hamanaka, Shintaro. 'Inter-Regionalism in the Developing World : Comparison with Extra-, Cross-, Trans-, and Pan-Regionalism'. IDE Discussion Papers. Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization(JETRO), February 2019. <https://ideas.repec.org/p/jet/dpaper/dpaper737.html>.

Hartman, Stephen W. 'The WTO, the Doha Round Impasse, PTAs, and FTAs/RTAs'. *The International Trade Journal* 27, no. 5 (2013): 411–430.

Hettne, Björn, and Frederik Söderbaum. 'The Future of Regionalism'. *Regionalisation and Global Governance: The Taming of Globalisation*, 2008, 61–80.

Kaczmarek, Marcin. 'Non-Western Visions of Regionalism: China's New Silk Road and Russia's Eurasian Economic Union'. *International Affairs*. Accessed 29 September 2017. <https://doi.org/10.1093/ia/iix182>.

Lake, David A, and Patrick M. Morgan. *Regional Orders: Building Security in a New World*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1997.

Lanteigne, Marc. 'Northern Exposure: Cross-Regionalism and the China–Iceland Preferential Trade Negotiations*'. *The China Quarterly* 202 (June 2010): 362–80. <https://doi.org/10.1017/S0305741010000287>.

Mehmetcik, Hakan. ‘Bölgeselcilik Çalışmalarında Bölgeler Üstü ve Bölgeler Arası İlişkiler: Avrupa Birliği ve Afrika Birliği İlişkileri Örneği’. *International Journal of Political Science and Urban Studies* 7 (2019): 72–84.

Naim, Moises. ‘Minilateralism’. *Foreign Policy* (blog), 2009. <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>.

Oatley, Thomas. *International Political Economy*. Pearson Longman, 2012.

Patrick, Stewart. ‘The New “New Multilateralism”: Minilateral Cooperation, but at What Cost?’ *Global Summitry* 1, no. 2 (2015): 115–134.

Peterson, John. ‘Present at the Destruction? The Liberal Order in the Trump Era’. *The International Spectator* 53, no. 1 (2 January 2018): 28–44. <https://doi.org/10.1080/03932729.2018.1421295>.

Ravenhill, John. *Global Political Economy*. 4 edition. Oxford ; New York, NY: Oxford University Press, 2014.

Ribeiro-Hoffmann, Andrea. ‘Inter- and Transregionalism’. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*, 1 February 2016. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199682300.013.27>.

Sen, Rabindra, Anindya Jyoti Majumdar, Bhagaban Behera, Anindya Jyoti Majumdar, and Bhagaban Behera. *Conflicting Identities : Travails of Regionalism in Asia*. Routledge, 2019. <https://doi.org/10.4324/9780429331718>.

Summers, Lawrence, and others. ‘Regionalism and the World Trading System’. *Policy Implications of Trade and Currency Zones*, 1991, 295–301.

PIIE. ‘Trump’s 2019 Protection Could Push China Back to Smoot-Hawley Tariff Levels’, 14 May 2019. <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/trumps-2019-protection-could-push-china-back-smoot-hawley>.

**Tehdit Algılarında Yaşanan Değişimin Güvenlik Politikalarına Etkisi:
Türkiye'nin Yakın Dönem Güvenlik Stratejilerinin İncelenmesi**

Dr. Öğr. Üyesi Sami KIRAZ

Hitit Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler disiplininin başlıca çalışma alanlarından birisi olan uluslararası güvenlik, Soğuk Savaş sonrası süreçte önemli bir dönüşüm geçirmiş, hem özne hem de nesne bakımından çeşitlenme yaşamıştır. Bu süreç, güvenliğin genişlemesi olarak tanımlanırken, söz konusu genişlemeye yeni güvenlik sektörleri ile güvenlik çalışmalarına eklenen kavramlar eşlik etmiştir. Disiplin içerisinde ortaya çıkan kuramsal çeşitlenme ve geleneksel paradigmalardan sorgulanması süreci de güvenlik çalışmalarında kendisini göstermiştir. Baskın kuram olan yapısal realizmde muğlak bir belirleyicilik atfedilen başta karar alıcıların algıları olmak üzere devletlerin yerel dinamiklerinin, aslında tehdit algısının belirlenmesinde en az uluslararası sistemin yapısı kadar etkili olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Buna göre, karar alıcılar tarafından herhangi bir gelişmenin tehdit olarak tanımlanması, söz konusu gelişmeye yönelik olarak ortaya konacak olan hareket planını da belirlemektedir. “Güvenikleştirme” kavramı ile kuramsal çerçevesi çizilen bu illiyet, devletlerin izlediği stratejilerde sıklıkla görülmektedir.

Türkiye'nin son dönem güvenlik politikaları incelendiğinde de böylesi bir sürecin yaşandığı iddia edilebilir. Suriye'de yaşanan iç savaş süreci, Doğu Akdeniz meselesi ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri ile potansiyel yeni göçlerin önlenmesi Türkiye'nin son dönemde öncelikli dış politika meseleleri olmuştur. Etkilerinden kaçınmanın gerçekçi olmamasıyla birlikte, Türkiye'nin bu gelişmelere aktif biçimde taraf olduğu genellikle kabul edilmektedir. Söz konusu üç gelişmede de Türkiye tehdit algılarında yaşanan dönüşümlere bağlı olarak stratejilerinde değişimlere gitmiştir.

Bu çalışmada, devletlerin tehdit algılarındaki dönüşümlerin güvenlik stratejilerindeki karşılığı incelenecektir. Tehdit olarak tanımlanan durumun, dış unsurlar nedeniyle nasıl zaman içerisinde değişebildiği, Suriye iç savaşından Doğu Akdeniz ve Türkiye'de bulunan Suriyelilerden kaynaklanan tehdit algıları, örneğinde analiz edilerek, örnek olay incelemesi yöntemi izlenecektir. Sonuç olarak da her üç olayda da Türkiye'nin nihayetinde askeri araçları devreye sokması değişen tehdit algıları bağlamında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Güvenlik, Tehdit, Algı, Güvenikleştirme, Türkiye

The Effect Of Changes In Threat Perceptions On Security Policies: Analysis Of Turkey's Near Term Security Strategy

International security, which is one of the main fields of study of the discipline of International Relations, has undergone a significant transformation in the post-Cold War period and experienced diversity in both subject and object. While this process was defined as the expansion of security, this expansion was accompanied by new security sectors and concepts added to security studies. The theoretical variation in the discipline and the questioning of traditional paradigms have also been shown in the security studies. In the new security, the idea that the local dynamics of the states is as effective as the structure of the international system in determining the perception of threat comes to the forefront. Accordingly, the identification of any development as a threat by decision-makers also determines the action plan. This causality, whose theoretical framework is drawn with the concept of “securitization”, is frequently seen in the strategies followed by the states.

As well as in Turkey's recent security policies it can be claimed by such a process. The process of the civil war in Syria, the Eastern Mediterranean issue, and the return of the Syrians who are under temporary protection to their country has become a priority in Turkey's recent foreign policy issues. Turkey has gone to a change in strategy due to changes in the threat perception in these three developments.

In this study, the reflections of transformations in threat perceptions of states on security strategies will be examined. It will be analyzed how the situation defined as a threat can change over time due to external factors in the cases of Syrian civil war, Eastern Mediterranean issue and Syrians who are lived in Turkey, As a result, the activating of a military vehicle by Turkey in all three events will be analyzed in the context of the changing threat perceptions.

Keywords: International Security, Threats, Perception, Securitization, Turkey

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplininin başlıca çalışma alanlarından birisi olan uluslararası güvenlik, Soğuk Savaş sonrası süreçte önemli bir dönüşüm geçirmiş, hem özne hem de nesne bakımından çeşitlenme yaşamıştır. Bu süreç, güvenliğin genişlemesi olarak tanımlanırken, söz konusu genişlemeye yeni güvenlik sektörleri ile güvenliğe çalışmalarına eklenen kavramlar eşlik etmiştir. Disiplin içerisinde ortaya çıkan kuramsal çeşitlenme ve geleneksel paradigmalardan sorgulanması süreci de güvenlik çalışmalarında kendisini göstermiştir.

“Yeni güvenlik” olarak da tanımlanan bu değişim sürecinde, yeni olarak nitelenebilecek en temel gelişme, uluslararası politikadaki dönüşümlere de bağlı olarak, güvenliğin alanının Soğuk Savaş dönemiyle kıyaslanamayacak kadar genişlemesi olmuştur. Etnik ve din temelli ayrışmalar, çevre sorunları, kalkınma, sosyal adalet ve daha pek çok mesele bu süreçte güvenliğin gündemini oluşturmuş ve tartışmalar da yeni gündemin anlaşılabilirliği ve ortaya çıkan sorunların çözümlenebilirliği adına yürütülmüştür. Bu tartışmalar bir taraftan akademik temelli kuramsal olarak yapılırken bir taraftan da devletler, devlet içi ve devlet dışı organizasyonlar, uluslararası ve bölgesel örgütler gibi güvenliğin doğrudan etkilenenleri tarafından yürütülmüştür ve yürütülmektedir. Dolayısıyla yeni güvenlik anlayışı ile kavramsal çerçevesi çizilen Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik ortamını kapsamlı analiz edebilmek adına hem kuramsal olarak hem de pratikte uygulanan yöntemleri ve stratejileri birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye'nin yakın dönem güvenlik politikaları ve takip ettiği stratejilerin analiz edilmesinde de bu yöntemin kullanılması faydalı olacaktır. 21. yüzyılın ilk on yılı itibarıyla bilhassa komşu ülkeleri ile işbirliği esaslı ilişkiler geliştirmeye ve hem bölgesel hem de uluslararası politikada aktif bir rol oynamaya çalışan Türkiye, bu dönemin sonundan itibaren güvenlik, çatışma ve uyumsuzluk merkezli politikalar yürütmek zorunda kalmıştır. Bu politikaların uygulamaları ise Türkiye'nin son dönem öncelikli güvenlik meseleleri olarak kabul edilen Suriye iç savaşı, Doğu Akdeniz ve Türkiye'ye göç eden Suriyeliler konularında gözlenmektedir. Meselelerin en başından itibaren aktif biçimde güvenlik stratejileri oluşturan Türkiye, zaman içerisinde bu stratejilerde değişikliğe gitmek durumunda kalmış, değişen iç ve bölgesel koşullar gereği yeni stratejiler belirlemiştir. Bu değişikliklerin altında yatan en temel unsur ise Türkiye'nin değişen tehdit algıları ve öncelikli olarak gördüğü meselelerde yaşanan dönüşümler olmuştur. Bu bağlamda, söz konusu sürecin bütüncül bir analizinin yapılabilmesi için tehdit algılarında nasıl dönüşümlerin olduğu, bu dönüşümleri hangi düzeyde yaşanan gelişmelerin tetiklediği ve yeni tehditlerle nasıl mücadele stratejileri oluşturulduğu incelenmelidir. Bu çalışmada, bu kapsamlı inceleme yapılmaya çalışılacaktır. Buna göre, öncelikle değişen tehdit algılarının güvenlik politikalarında yarattığı etki, yeni güvenlik yaklaşımı üzerinden kuramsal ve kavramsal olarak analiz edilecektir. Daha sonra Türkiye'nin yakın dönem güvenlik stratejileri dönemler halinde incelenerek genel bir anlatım yapılacaktır. Son olarak da dönemler arasındaki

farklılaşmaların değişen tehdit algıları ile ilişkisi ortaya konarak, bu değişimi tetikleyen unsurlar değerlendirilecektir.

YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI VE TEHDİT ALGILARI

1990 öncesi dönemin katı güvenlik algısı çerçevesinde, güvenliğin nükleer silahlara sahip olmak ve devamlı askeri harcamaları arttırmak şeklinde görünmesine bir eleştiri olarak da doğan yeni güvenlik, bu yaklaşımları reddetmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca da buna benzer vurguların yapılmış olmasına karşın¹, güvenlik çalışmalarında gerçek manada genişleme ve derinleşme 1990 sonrası dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde, ekonomik ve siyasi gelişmeyle ilişkisinin önemi vurgulanan, “ortak güç” anlayışına bir dönüş söz konusudur. Ayrıca güvenliğin hem aktörü hem de nesnesi olan devlet anlayışına bir eleştiri getirilerek, askeri güç dışındaki faktörlerin de dâhil edildiği ve kimlik, göç, ulusötesi suçlar gibi konuların da güvenliğe dahil edildiği bir anlayış ortaya atılmıştır.

Konjonktürel gelişmeler bu dönemde güvenliğin yeniden yorumlanmasında oldukça etkili olmuştur. Özellikle Avrupalı devletler arasındaki devlet merkezli tehditler sorgulanmaya ve birey odaklı güvenlik anlayışı ağırlık kazanmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılması sonrası dönemde mikromilliyetçilik, nükleer silaha sahip yeni devletler, göçler, azınlıklar, etnik milliyetçilik gibi konular güvenlik meselesi haline gelmiştir. Buzan, bu konuda artık yalnızca askeri tehditlerden bahsedilemeyeceğini belirterek ulus-devletin ideolojik varlığına yöneltilen, devletin fiziki varlığına yöneltilen ve devletin kurumsal kimliğine ve yapısına yöneltilen tehditleri yeni tehditler olarak tanımlamıştır.² Buzan ayrıca güvenliği de sektörlere ayırarak her türlü tehdidin karşılanması noktasında çeşitliliğe olan ihtiyacı ortaya koymuştur.³ Bu sektörler; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik sektörleridir. Askeri güvenlik sektörü, devletlerin savunma ve saldırı amaçlı askeri kapasitelerinin etkileşimlerinin siyasi stratejide nasıl algılandığı ile ilgilidir. Siyasi güvenlik ise, devletin kurumsal yapısının, rejimlerinin, hükümetlerinin meşruiyetlerinin sağlamlığı ve istikrarı konusuyla bağlantılıdır. Ekonomik güvenlik sektörü de aynı şekilde, devletin ekonomik gücü, halkın ekonomik refahı ve devletin bunu sağlama kapasitesi ile pazarlara etkin ulaşım konularıyla ilgilidir. Toplumsal güvenlik; devletin kimliği, dini, dili ve toplumsal yapıyı koruma endişesi ve ulusun ulus olma bilincini koruma içgüdüsüdür. Son olarak çevresel güvenlik de devletler dahil tüm yapıların içinde bulunduğu ekolojik sistem ve bunun korunması ile ilgilidir. Buzan bu

---

¹ Soğuk Savaş dönemi güvenlik çalışmalarında yeni güvenlik vurgusu yapan çalışmalar için bkz. Johan Galtung, “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6, No.3, (1969): 167-191; Kenneth Boulding, *Stable Peace*, Austin: University of Texas Press, 1978; Robert O. Keohane, Ed., *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986; Barry Buzan, *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, Revised Second Edition, 1983.

² Buzan, 65.

³ Buzan, 10-11.

sektörlerin her birinin aslında birlikte düşünülmesi gerektiğini, bütüncül bir güvenlik anlayışını inşa edebilmenin yolunun bu olduğunu savunmaktadır.⁴

Yeni güvenlik çalışmalarının ikinci dönemi olarak kabul edilen 1995 sonrası süreç ise genellikle “eleştirel güvenlik çalışmaları” dönemi şeklinde adlandırılmaktadır.⁵ Bu dönemin hem akademi hem de devletlerin güvenlik politikaları açısından ortaya koyduğu en önemli kavramı ise “güvenlikleştirme” (*securitization*) olmuştur. Bu kavramın ayrıca incelenmesi yeni güvenlik konseptinin anlaşılması noktasında önemlidir. “Güvenlikleştirme” Kopenhag Okulu tarafından ortaya konan bir yaklaşımdır. Buna göre, her hangi bir kamusal konu *siyasal olmayan alandan* (devletin ilgilenmediği konular veya kamusal tartışma ve kararlar gerektirmeyen konular), *siyasallaştırılmış alana* (kamu politikasının bir parçası olan, hükümet kararları gerektiren ve kaynak talep eden konular) ve *güvenlikleştirilmiş alana* (varoluşsal tehditler barındıran, acil önlemler gerektiren ve normal siyasal uygulamaların ötesinde eylemleri meşrulaştıran konular) kadar taşınabilmektedir.⁶ Güvenlikleştirme eyleminin gerçekleşmesi için güvenlikleştirme eylemini yapan aktör, meseleyi normal yollarla başa çıkılamayacak bir sorun olarak tanımlar ve bunu kamu ile müzakere ederek ikna etmesi sonucu yeni yetkiler kullanma izni alır. Normal şartlar altında girişilemeyecek uygulamaların ve kuralların ötesinde bir hareket kabiliyetine sahip olan aktör böylece güvenlikleştirme sürecini tamamlar. Buna göre, bu sürecin tamamlanabilmesinin aşamaları şunlardır: önce bir varoluşsal bir tehdidin inşası, bu tehdiye yönelik önlemlerin hazırlanması ve bu önlemleri uygulamak için kurallardan azade olunması.⁷ Güvenlikleştirme süreci mantığıyla artık her türlü konunun, güvenlik konusu olabilmesinin mümkün olduğu gösterilemeye çalışılmaktadır. Böylece belirsizleşmiş tehdit ve riskleri ya da potansiyel durumları aktörler bir güvenlik meselesi olarak tanımlayabilip, ortaya çıkan ya da çıkma ihtimali bulunan varoluşsal tehlikeyle mücadele imkânına kavuşmaktadır. Bu noktada, aktörlerin algıladıkları tehdit konusunda da önemli bir çeşitlenme söz konusudur.

Tehdit ve risk kavramlarının genişletilerek güvenlik çalışmalarına dâhil edilmeleri bu dönemin önemli yeniliklerindedir. Tehdit konusunda özellikle “potansiyel tehdit” kavramı çalışmalarda kullanılarak güvenlik çalışmalarının sınırları genişletilmiştir. Klasik anlayışın en önemli unsuru olan “ulusal güvenlik”, tek güvenlik türü olmaktan çıkmış; bireysel, bölgesel, uluslararası ve küresel güvenlik kavramları incelenmeye

⁴ Buzan, 75-83.

⁵ Bu döneme dair literatür hakkında bkz. Kerth Krause ve Michael C. William Ed., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997; Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, (Ed.) *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers, 1998; Robert Cox, “Critical Security Studies: Concepts and Cases”, *Journal of International Studies*, 10, No.2, Haziran 1981: 126-155; Donald M. Snow, *National Security for a New Era: Globalization and Geopolitics*, New York: Pearson Longman, 2004; Elke Krahmman, Ed., *New Threats and Actors in International Security*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

⁶ Buzan, Wæver, de Wilde, 23-24.

⁷ Buzan, Wæver, de Wilde, 24-26.

başlamıştır. Böylelikle hem tehdit bağlamında hem de alan anlamında ortaya konan konseptler güvenlik çalışmalarında ciddi bir ilerlemeyi de sağlamıştır. Güvenliğin artık yalnızca askeri meselelerle alakalı olmadığı, güvenliği uygulayacak aktörlerin çeşitlendiği ve güvenliği sağlanacak olan aktör ve nesnelerin de sayılarının arttığı kabul edilmektedir. Özellikle devlet merkezli okumanın tek başına yeterli olmayacağı; birey, merkeze alınmasa dahi bireylerin güvenliğini sağlamanın öncelikli amaçlardan olduğu bir gerçektir. Üstelik bu güvenlik sağlama eyleminin nasıl ve nelere karşı yapılacağı da oldukça önemlidir.

İlk olarak güvenliğin sağlayıcısı bazında bir inceleme yapıldığında, yine en önemli aktör olarak devletler ön plana çıkmaktadır. Ancak yeni dönemde devletlere ek olarak Sivil Toplum Kuruluşları, uluslararası/bölgesel örgütler, çok katılımcılı çeşitli uluslararası platformlar da yeni güvenlik anlayışının aktörleri konumundadırlar. Yukarıda bahsedilen güvenlikleştirme sürecinde bu aktörlerin katılımı mevcut sistemde oldukça önemlidir. Bir devlet, karşılaştığı bir meseleyi güvenlik çerçevesine dâhil ederken paydaşlarının bu süreçte katılımı gereklidir.⁸ Sınır aşan ya da birden çok devletin dâhil olduğu meselelerde bölgesel ve uluslararası örgütler üzerinden mücadele günümüzün sıklıkla başvuru yöntemlerinden birisidir.

Bu sistem devletin sınırsız egemenliğini bir ölçüde kısıtlamaktadır. Ancak devleti tamamen de güvenlik meselesinin dışına itmemektedir. Devletleri tehditlerin niteliğine göre mücadele gücünü arttırmaya yönlendiren bir yapı mevcuttur. Yani bir taraftan devleti sınırlandırırken bir taraftan da etkinliğini artıran bir durum söz konusudur. Yeni güvenlik anlayışıyla uluslararası ve ulusal güvenlik konseptleri iç içe geçmiş, devletler bu yapı içerisinde en temel kaygıları olan hayatta kalma güdülerini izlemektedir. Burada vurgulanan, devletin artık yalnız başına hareket etmesine imkân tanımayan küreselleşmiş uluslararası sistem ve bu sistemin yarattığı tehlike ile mücadeledir.⁹

Yeni güvenlik anlayışı uluslararası sistemin değişen yapısıyla birlikte tehditlerin de belirsizleştiğini ve çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. 1990 öncesi dönem incelendiğinde, devletin algıladığı tehditlerin kaynağı büyük ölçüde diğer devletlerdir. Karşı devletten askeri anlamda duyulan endişeler bir tehdit olarak kabul edilmekte ve devlet de bununla mücadeleyi askeri önlemlerle yapmaktaydı. Özellikle nükleer silahlar bu dönemin en önemli tehdidi olarak görülmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrası gelişmeler bu noktada son derece geniş bir yelpazeye yayılan tehdit algısını da beraberinde getirmiştir. Bu konuda bütün aktörlerce genel kabul görmüş sınırları belirli bir tehdit çeşitliliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte, bazı konularda görüş birliği sağlandığı da kabul edilebilir. Bu bağlamda yeni dönemin tehditleri olarak; uluslararası/bölgesel/yerel terörizm, sınır ötesi suçlar, çevre

---

⁸ Başar Baysal ve Çağla Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri*, 11, No. 22, 2015: 77-81.

⁹ Snow, 4.

sorunları, uyuşturucu trafiği, bulaşıcı hastalıklar, bireysel silahlanma, silah lobilerinin faaliyetleri, borsa manipülasyonu, ülke içi çatışma ortamları, kitlesel ve sistematik insan hakkı ihlalleri, başarısız devlet faaliyetleri, kitle imha/kimyasal silah kullanımı, nükleer silah yapım çalışmaları v.b. durumlar gösterilebilir.¹⁰ Bu unsurlar ve diğer olası durumlar niteliğine göre hem ulusal hem de uluslararası güvenlik konusunda tehdit oluşturan gelişmelerdir.

Bu noktada, herhangi bir tehdidin güvenlik stratejilerinde kendisini göstermesi ilgili aktörün bu tehdidin varlığına olan inancıyla doğrudan alakalıdır. Devletler hangi meseleyi ve hangi gelişmeyi tehdit olarak algıladığına bağlı olarak mücadele yöntemleri ve stratejileri geliştirmekte, tehdit algısında yaşanan dönüşümler de stratejilerin değişmesine yol açmaktadır. Sonraki başlıklarda bu dönüşümler Türkiye'nin yakın dönemde öncelikli tehdit olarak gördüğü meseleler üzerinden ele alınacaktır.

TÜRKİYE'NİN YAKIN DÖNEMDE ÖNCELİKLİ GÜVENLİK MESELELERİ VE TEHDİT ALGILARI

Türkiye, 21. yüzyılın ilk on yılı itibarıyla bilhassa komşu ülkeleri ile işbirliği esaslı ilişkiler geliştirmeye ve hem bölgesel hem de uluslararası politikada aktif bir rol oynamaya çalışmıştır. Bu dönemin sonundan itibaren ise güvenlik, çatışma ve uyuşmazlık merkezli politikalar yürütmek zorunda kalmıştır. Böylesi bir dönüşümü besleyen hem içeride hem de dışarıda önemli hareketlenmeler olmuş ve bunlar da Türkiye'nin güvenlik stratejilerine yansımıştır. Literatürde Arap Baharı olarak kabul edilen 2010 yılı itibarıyla bu dönüşümün yaşanmaya başladığı kabul edilebilir. Buna göre, bu çalışmada da kabul edilen Türkiye'nin yakın dönemde öncelikli meselelerinin 2010 sonrası dönemi kapsadığı belirtilmelidir. Bu bağlamda, üç temel meselenin Türkiye'nin bu dönem itibarıyla öncelikli güvenlik konuları olduğu iddia edilebilir. Bunlar; Suriye İç Savaşı, Doğu Akdeniz meselesi ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin ülkelere geri dönmeleri ile potansiyel yeni göçlerin önlenmesi olarak belirtilebilir.

Suriye İç Savaşı

2011 yılında halk hareketleri şeklinde başlayan Suriye olayları, kısa süre içerisinde rejimin muhaliflere askeri araçları kullanmak suretiyle karşılık vermesi ve muhalefetin de örgütlenerek mücadele şeklini değiştirmesiyle bir iç savaşa dönüşmüştür. Ayrıca meseleye dış aktörlerin de dahil olması Suriye İç Savaşı'nı önce bölgesel daha sonra da küresel bir mesele haline getirmiştir. Bilhassa Suriye'nin

---

¹⁰ Krahmann, 3.

komşu ülkeleri bu süreçten ziyadesiyle etkilenmiş, hemen her bölge ülkesi savaşın etkisini az ya da çok hissetmiştir.

Türkiye için de durum tam olarak böyle olmuştur. En uzun kara sınırına sahip komşusu olan Suriye’de yaşananlar Türkiye’yi hızlı bir biçimde meselenin içerisine almış ve 2011 yılından bu yana Suriye İç Savaşı, Türkiye’nin en öncelikli güvenlik meselesi olmuştur. İç savaş öncesi dönemde oldukça yakın ilişkiler kurabilmiş olan Türkiye ve Suriye, olayların hemen başında henüz altıncı ay bile dolmadan sorunlar yaşayan iki komşu ülkeye dönüşmüştür.

Davutoğlu’nun 2011 yılının Ağustos ayında yaptığı Şam ziyaretinden sonra gözle görünür bir biçimde gerilmeye başlayan iki ülke ilişkileri, bu tarihten sonra farklı krizler de yaşayarak sürekli olarak kötüleşmiştir. Bu noktada en kritik açıklama, Obama ile görüştüğünden sonra dönemin başbakanı Erdoğan’dan gelmiştir. Türkiye’nin, Suriye yönetimi ile artık görüşecek bir şeyinin kalmadığını ve Esad rejimine güvenmediklerini açıklayan Erdoğan, böylelikle bir bakıma ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır.¹¹ İlerleyen süreçte gelen karşılıklı açıklamalar ilişkileri daha da gererken, Türkiye, Suriye’ye karşı yaptırım kararları almış, Suriye de benzer bir karşılık vererek iki ülke arasındaki 2011 öncesi kazanımlar neredeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır. Bu süreçten sonra Türkiye’nin tehdit algısı tamamen değişmiştir sonraki başlıklarda bu değişimin dönemler üzerinden değerlendirilmesi yapılacaktır.

2011-2015 Dönemi

Tehdit Algıları

Türkiye 2011 yılından itibaren Suriye İç Savaşı sürecinde aktif bir diplomasi yürüterek meseleye dahil olmuştur. Bu süreçte Türkiye’nin bölgede yaşananlara yönelik algıladığı tehdidin kaynağı ise Esad rejimi olmuştur. 2011 öncesi dönemde Suriye ile yakın ilişkiler içerisindeki Türkiye, bozulan durumun sorumlusu olarak Suriye yönetimini görmüş ve Esad’ın iktidardan uzaklaştırılmasının eski döneme dönüş için gerekli olduğunu düşünmüştür. Bununla birlikte, bu dönem içerisinde yaşanan bir takım gelişmeler de Türkiye’nin bu düşüncesini pekiştirmiş ve çözümün Esadsız bir Suriye olduğu fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Söz konusu gelişmeler incelendiğinde şu başlıklar ön plana çıkmaktadır: Türkiye’nin aktif bir biçimde katılmadığı Libya olaylarında NATO’nun gerçekleştirdiği askeri müdahale sonrasında Libya’da rejimin devrilmesi ve sonucunda Türkiye’nin Libya’ya yönelik yatırımlarının kaybedilmesi; Irak’tan ABD askerlerinin çekilerek bölgede

---

¹¹ “Başbakan Erdoğan’ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları”, *Hürriyet*, 21 Eylül 2011. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674> (15.11.2019).

İran'ın elinin rahatlaması; Arap Baharı neticesinde devrilen rejimlerin Türkiye ile yakın ilişkiler kurması; ABD kamuoyunda yükselen Esad karşıtı blok ve bu yaklaşıma Obama'nın da dahil olması ve Rusya'nın Esad'ın yanında yer alan politikaları. Tüm bu gelişmeler, Türkiye açısından hem fırsat hem de riskler olarak kabul edilmiş ve Türkiye kendisine yönelik risklerin bertaraf edilebilmesi için Esad'ın devrilmesini gerekli görmüştür.

Strateji

Türkiye'nin 2015 yılına kadar Suriye'de temel tehdit unsuru olarak gördüğü Esad rejimine yönelik yürüttüğü strateji en genel hatlarıyla aktif müdahalede bulunmadan Esad'ı yönetimden uzaklaştırma stratejisi olarak tanımlanabilir. Gerek Libya'da yaşanan gelişmeler, gerekse de ABD yönetiminden Esad'a yönelik gelen açıklamalar Türkiye'yi kendisinin girişeceği bir mücadeleye gerek olmadığına inandırmış, bunun yerine elindeki dış politika araçlarını kullanmak suretiyle algıladığı tehdidi bertaraf etmeye yönlendirmiştir.

Türkiye'nin belirlediği stratejinin adımları ise iki boyutlu olmuştur. Birinci boyut olarak Türkiye, Suriye'de Esad karşıtı muhalefetin örgütlenmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Halihazırda Türkiye'de bir takım toplantılar yapan Suriye muhalefetinin, ilerleyen süreçte meşru Suriye temsilcisi olmasına yönelik girişimlerde bulunan Türkiye, Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, Suriye'nin Dostları gibi pek çok oluşumda muhalefeti desteklemiş ve bu grupların uluslararası kamuoyu nezdinde meşruiyetlerinin sağlanmasına uğraşmıştır.

İzlenen stratejinin ikinci boyutunda da meseleyi ve Esad karşıtlığını uluslararası kamuoyuna taşımak yer almıştır. Rejimin eylemlerinin hukuksuz ve insan haklarına aykırı olarak tanımlayan Türkiye, Esad rejimine yönelik ciddi bir baskı oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca Suriye'nin halkına karşı kimyasal silah kullandığı iddiasını defalarca dile getirerek Suriye'ye müdahale için uluslararası kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmıştır.¹² Bu süreçte bilhassa ABD'nin kimyasal silah kullanımını "kırmızı çizgi" olarak tanımlaması Türkiye'nin stratejisinde önemli bir yer tutmuştur.

2015 Sonrası Dönem

Tehdit Algıları

2015 sonrası dönemde Türkiye'nin iç savaşa yönelik öncelikli tehdit algılarının değiştiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Sorunların çözümünün Esad'ın iktidardan ayrılması olarak gören Türkiye, 2015 yılı itibarıyla bu düşüncesinden uzaklaşmıştır.

---

¹² Yasin Athoğlu, "Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi", Ü. Özdağ ve Y. Demirağ (Editörler). Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası, Ankara: Kripto Yayınları, 2016: 216.

Bölgede karşılaştığı yeni durum, Türkiye'nin güvenliğini başka bir boyuttan tehdit etmeye başlamış, Suriye'de kaybolan otorite boşluğundan faydalanan PYD/YPG'nin Türkiye'nin sınır bölgelerinde elde ettiği avantaj önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, 2015 sonrası dönemde Türkiye'nin öncelikli tehdit algısının PYD/YPG'nin Suriye'nin kuzey bölgesinde elinde tuttuğu alan hakimiyeti olduğu belirtilebilir.

Bu durumun 2015 yılı itibarıyla ortaya çıktığının düşünülmesi ise yanlış olacaktır. Henüz 2012 yılı itibarıyla Esad'ın mücadelede elini güçlendirmek adına ordu kuvvetlerini sınır bölgelerden büyük şehirlere kaydırmasıyla bölgeye yerleşmeye başlayan PYD, 2015 yılına kadar Türkiye'de devam eden çözüm süreci politikalarından da faydalanarak Türkiye ile sorun yaşamamıştır. Ancak ilerleyen süreçte PKK'nın Türkiye'de giriştiği eylemler bu süreci sonlandırmış, organik ilişki içerisinde bulunan PKK ile PYD'nin Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunma ihtimali Türkiye'yi ciddi manada rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Türkiye de bu dönemden itibaren önceliğini PYD/YPG'nin bölgede elinde tuttuğu alan hakimiyetine vermiş ve buna yönelik stratejiler geliştirmeye başlamıştır.

Strateji

Türkiye'nin Suriye'nin kuzey bölgelerinde ciddi bir faaliyet alanı bulan PYD'yi bölgeden uzaklaştırmak adına izlediği bütün politikalar dönemin güvenlik stratejisi oluşturmaktadır. Buna göre, Türkiye bu süreçte yeni işbirliği arayışlarına girmek ve gerektiğinde aktif müdahalede bulunarak sınır güvenliğini sağlamak şeklinde bir strateji yürütmüştür. Bu strateji biraz uzun soluklu olmuş ve günümüzde de halen devam etmektedir.

Türkiye öncelikle ABD'nin DAES'le mücadele için PYD ile kurduğu müttefiklik ilişkisini değiştirmeye ve sorunu ABD ile birlikte çözmeye gayret etmiştir. Ancak bu politikası başarılı olmayan Türkiye, ilerleyen süreçte yeni işbirliği arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda, Rusya ve İran ile yakınlaşan Türkiye, kendisine bir mücadele alanı açmaya çalışmıştır. PYD karşıtı politikasını Rusya ve İran'la birlikte yürütme stratejisi kısa vadede önemli avantajlar sağlamış ve Türkiye bölgeye yönelik ilk askeri müdahalesi olan Fırat Kalkanı operasyonuna başlamıştır. Bu operasyonun devamında Zeytin Dalı operasyonuna girişen Türkiye, Suriye topraklarında terör yapılarına yönelik harekate devam etmiştir. Son olarak da 2019 yılı itibarıyla Barış Pınarı hareketına başlayan Türkiye, sınırlarında PYD'ye yönelik kapsamlı bir mücadeleye girişmiştir.

Bu süreçte Türkiye'nin izlediği strateji Türkiye'nin dış politika konusunda da önemli dönüşümler yaşamasına yol açmış, iç savaşın başından bu yana ayrı kutuplar içerisinde değerlendirilen Türkiye ve Rusya'nın daha yakın ilişkiler kurmasına yol açmıştır. Aynı şekilde Esad'a yönelik eleştirel tavrını devam ettiren Türkiye, artık daha ılımlı kabul edilebilecek bir Suriye politikası yürütmeye başlamıştır. Bu noktada,

Türkiye'nin artık Esad yönetimi ile sorunlarını çözdüğünün iddia edilmesi ise gerçekçi olmayacaktır. Bunun yerine Türkiye'nin önceliğinin değiştiğinin ve PYD yapılanmasının daha somut ve yakın bir tehdit olarak görülmesinin belirtilmesi gerekmektedir.

Doğu Akdeniz Meselesi

Son yıllarda önemli bir gerginlik bölgesi olarak uluslararası politika gündeminde yer almaya başlayan Doğu Akdeniz meselesi esasında bir egemenlik sorunu olarak da kabul edilmektedir. Deniz yetki alanları, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı gibi pek çok uluslararası hukuk kavramının birlikte değerlendirildiği Doğu Akdeniz meselesi başta Kıbrıs adası olmak üzere çok sayıda aktörü ilgilendiren bir doruk olarak ortaya çıkmıştır.

2000'li yılların başlarında Doğu Akdeniz'de zengin enerji kaynaklarının bulunduğu yönelik gelişen literatür, Türkiye'nin dahil olduğu kıyı devletlerinin ilgisini çekmiştir. Bu süreçte çok sayıda kıyı devleti Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) antlaşmaları imzalamış ancak Türkiye bu antlaşmalara KKTC'nin ve Türkiye'nin haklarını çiğnediği iddiasıyla karşı çıkmış ve kendi MEB haritasını BM'ye onaylatmıştır. Buna karşın GKRY tarafından 13 bölgede arama faaliyetleri başlatılmış ve bu faaliyetler büyük şirketler tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Duruma itiraz eden Türkiye de TPAO aracılığıyla kendi bölgelerinde arama faaliyetlerine başlamıştır.¹³ Sorun da iki tarafın belirlediği arama bölgelerinin bazılarının birbirleriyle çakışmaları olmuştur.

2010 yılı sonrası dönemde mesele taraflar arasında ciddi bir gerginlik yaşanmasına yol açmıştır. Böylesi bir durumun ortaya çıkmasında ise bölgede bulunan zengin enerji kaynaklarının bulunduğu duyurulması etkili olmuştur. GKRY'nin faaliyetlerine yeni arama gemileri göndererek karşılık veren Türkiye, bilhassa 2018 yılından itibaren deniz kuvvetlerine bağlı gemilerle bu faaliyetlerini güvence altına almış ve bu durum da Türkiye'ye karşı başta AB olmak üzere ciddi bir uluslararası muhalefetin oluşmasında etkili olmuştur.

Tehdit Algıları

Türkiye'nin Doğu Akdeniz meselesine yönelik algıladığı tehdidin çok boyutlu olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu mesele hem enerji hem de egemenlik konularıyla doğrudan alakalı olduğu için Türkiye açısından da hayati önemde görülen bir konu durumundadır. Bir taraftan bulunan ya da var olduğu düşünülen enerji kaynakları bir taraftan da Türkiye'nin ve KKTC'nin

---

¹³ Cihat Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye", *Bilge Strateji*, 4, no: 6, Bahar 2012: 16-50.

egemenlik iddiasında bulunduğu bölgelerde girişilen eylemler Türkiye'yi meseleye dahil etmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik algıladığı tehditlerin ilkinin, bölgede bulunacak ve çıkartılacak doğalgazın Türkiye'nin enerji güvenliğine yaratacağı etki olduğu belirtilebilir. Enerji konusunda halihazırda dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin, kendisinin dahil edilmediği faaliyetler neticesinde elde edilebilecek avantajlardan mahrum edilmesi önemli bir fırsatın kaçırılması anlamı taşımaktadır. Ayrıca Türkiye ile rakip konumdaki devletlerin sağlayacağı avantajlar da ikili ilişkilerde Türkiye'ye olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli taşımaktadır.

Meselenin egemenlikle alakalı boyutu ise ikinci tehdit unsuru olarak görülmektedir. Hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin deniz yetki alanlarında yürütülen faaliyetler bir egemenlik ihlali olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, halihazırda çözüm konusunda atılan bütün adımların başarısız olduğu Kıbrıs sorununda Rum tarafının eline bir de ekonomik bir avantajın geçmesi meselenin halledilmesini daha da karmaşıklaştıracağından bölgede atılan bütün adımlar tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir.

Strateji

Türkiye'nin Doğu Akdeniz meselesinde algıladığı tehditlere yönelik geliştirdiği stratejinin aşamalı bir politika yürütmek olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda, Türkiye başlangıçta daha diyalog temelli bir politika yürütürken ilerleyen süreçle birlikte bundan uzaklaşmaya başlamış ve daha aktif bir politika benimsemiştir. Buna göre, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik stratejisinin Türkiye'nin ve Türkiye'nin çıkarlarının dahil edilmediği oluşumlara karşı aktif politika yürütmek olduğu belirtilebilir.

Son derece ciddi bir konu olarak kabul edilen Doğu Akdeniz meselesinde Türkiye elindeki bütün dış politika araçlarını kullanarak tehditlerle başa çıkmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, stratejinin önemli bir ayağını KKTC'nin kıta sahanlığını savunmak oluşturmaktadır. Adanın ikiye bölünmüş olmasının KKTC'nin masadan dışlanması anlamına gelmeyeceğinden Türkiye atılacak bütün adımlarda KKTC'yi de dahil etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye fiili olarak da tartışmalı parsellerde arama yapılmasını önlemeye çalışmaktadır. Yukarıda bahsedilen Türkiye/KKTC ile GKRY arasındaki ihtilafli bölgelerin bir oldu bittiye getirilmeden öncelikle bu meselenin halledilmesi için politika yürüten Türkiye, böylelikle meseleyi daha rahat bir biçimde çözmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin son stratejisi ise bölgede arama faaliyetleri yürütmek ve bunu yaparken de arama gemilerini donanma gemileri ile desteklemek olmuştur. Türkiye bölgede fiili bir durum yaratarak diplomasi noktasında karşılaştığı dezavantajı bertaraf etmeye çalışmaktadır.

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Ülkelerine Geri Dönmeleri İle Potansiyel Yeni Göçler

Suriye’de yaşanan iç savaş 2011 yılından itibaren çok geniş ölçekli bir göç hareketini de beraberinde getirmiştir. Çatışma bölgelerinden uzaklaşmaya çalışan ya da geleceğini Suriye’de görmeyen çok sayıda Suriyeli ülkelerinden ayrılmış ve bu durum da Suriye’nin komşu ülkeleri için ciddi bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Ülkelerinden ayrılan Suriyeliler gittikleri yeni ülkelerde bir hayat kurmaya çalışmış ve bu süreç de ilgili ülkelerin politikalarında önemli etkiler doğurmuştur.

Türkiye de bu süreçten etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. En uzun kara sınırına sahip olduğu Suriye’de başlayan göç hareketlerinin önemli bir bölümü Türkiye’ye yönelmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Esad karşıtı bir strateji belirleyen Türkiye, Esad rejiminden kaçmaya çalışan Suriyelilere yönelik “açık kapı” politikası benimsemiş ve gelenleri ülkeye kabul etmiştir. Ancak aradan geçen sekiz yıllık süreçte Suriye olaylarının yatışmaması, ülkenin altyapı imkanlarının tamamen tahrip olması ve halen daha güvenli bir ortamın inşa edilememesi göç edenlerin ülkelerine dönemlerini engellemektedir. Buna karşın Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin son geçici koruma raporunda da bildirildiği üzere üç buçuk milyonu aşması, önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bununla birlikte, Suriye’de bilhassa İdlib kentinde devam eden çatışmaların da yeni bir göç hareketini tetiklemesi ihtimali Türkiye’nin karşısında halledilmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin bir güvenlik meselesi haline gelmesinin başından bu yana Türkiye’nin istediği bir durum olmamasına karşın gelinen noktada, Türkiye’nin öncelikli meselelerinden birisinin de bu konu olduğu kabul edilmektedir.

Tehdit Algıları

Türkiye’nin bu meseleye dair tehdit algılarının iki yönlü olduğu belirtilebilir. Bunlardan ilki, mevcut geçici koruma altındaki Suriyelilerin kısa ve orta vadede yol açabileceği ekonomik, siyasi ve sosyal baskıdır. Üç buçuk milyonu aşan bir nüfusun yönetilmesi ciddi bir mesele olmakla birlikte, insanların sağlık, güvenlik, eğitim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması Türkiye’ye ciddi bir maliyet yüklemektedir. 30 milyar doları aşan bir maliyetle karşılaşan Türkiye, bu meseleyi artık bir sorun olarak görmekte ve koşullarını iyileştirme adına girişimlere başlamaktadır.

Meselenin ikinci boyutu ise hali hazırda Türkiye’de bulunan Suriyelilere yeni göç dalgaları ile oluşabilecek eklenmelerdir. Çeşitli düzeylerden bu konuda Türkiye’nin üzerine düşeni fazlasıyla yaptığı açıklamaları gelirken halihazırda son derece zorlanan Türkiye’nin yeni bir göç dalgasından endişelenmesi doğal bir durum olarak

---

¹⁴ “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> (10.11.2019).

görülmektedir. Suriye’de yaşanan istikrarsız ortam bu bağlamda göç ile de doğrudan alakalı olarak kabul edilmekte ve Türkiye’nin tehdit algılarını beslemektedir.

Strateji

Türkiye’nin bu meseleye dair yürüttüğü stratejiler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası kamuoyunu meseleye dahil etmeye çalışmak
- AB ile ortak politika oluşturmak
- Suriyelilerin ülkelerine dönebilmeleri için yaşanılabilir ortam hazırlamaya çalışmak
- Güvenli bölge oluşturmak ve bu bölgelerde yaşanılabilir yerleşim yerleri inşa etmek

Türkiye, bu konuda önemli bir sorumluluk üstlendiğini belirterek bu sorumluluğun maliyetini başta AB olmak üzere uluslararası kamuoyu olarak birlikte paylaşmaya çalışmıştır. Türkiye’ye gelen Suriyelilerin büyük bir bölümünün Avrupa’ya geçmek istemesi karşısında AB ile ortak projeler üreten Türkiye, AB’den meseleye hassasiyet göstermesini istemiştir. Bununla birlikte, Suriye’de yaşanabilir alanların inşası için de politikalar üreten Türkiye bilhassa bölgede gerçekleştirdiği askeri faaliyetlerle kontrolün sağlandığı bölgelerde çalışmalar yürüterek bu politikasını desteklemeye çalışmaktadır. Son olarak da yukarıda da bahsedilen Barış Pınarı hareketi sayesinde Suriye’de güvenli bölge kurmaya çalışan Türkiye bu bölgeye Suriyelilerin yerleştirilmesine gayret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye, bu meseleyi de nihayetinde askeri araçları dahil ettiği bir strateji ile çözmeyi tercih etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik çalışmalarının niteliğinin Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli ölçüde değiştiği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bu değişim çok boyutlu olarak ortaya çıkmakta; bir taraftan yeni konular güvenliğinin alanına girerken diğer taraftan da yeni aktörler analizlerin bir parçası haline gelmektedir. Bilhassa “güvenikleştirme” ile bu dönüşüm kavramsallaştırılmakta, yeni meselelerin güvenlik stratejilerinin parçası haline gelmeleri açıklanmaktadır. Ayrıca potansiyel tehdit, değişen tehdit algıları gibi kavramlara da çalışmalarda sıklıkla değinilmekte ve yeni analizler bu bağlamda ortaya konmaktadır.

Türkiye’nin yakın dönem güvenlik stratejilerinin incelendiği bu çalışmada da söz konusu kavram ve konseptler analizin omurgasını oluşturmaktadır. Üç farklı konu üzerinden Türkiye’nin güvenlik stratejileri analiz edilirken, bu stratejilerde zaman içerisinde gözlenen değişim tehdit algılarına yönelik dönüşümlerle birlikte açıklanmaktadır. Her bir mesele Türkiye’nin izlediği stratejiler bağlamında benzer

şekilde dönüşümlere uğramakta ve nihayetinde hepsinde yine benzer sonuçlar doğurmaktadır.

İlk olarak Suriye İç Savaşı'na yönelik Türkiye'nin güvenlik stratejileri incelendiğinde, öncelikle Türkiye'nin meseleyi çok sayıda aktörü dahil etmek suretiyle çözme girişimleri görülmektedir. Bir taraftan uluslararası kamuoyunu etkilemeye çalışan Türkiye, diğer taraftan da Suriye muhalefetine örgütlenmesine katkı sağlamaya çalışmıştır. Ancak değişen tehdit algılarıyla birlikte, stratejinin hedefini dönüştürmüş, politikalarının hedefini Esad'dan PYD'ye doğru kaydırmıştır. Bu stratejide de önceliği aktif (askeri) müdahaleye başvurmadan diğer aktörlerin politikalarını değiştirmeye vermiş, bu politika başarısız olunca askeri araçlara başvurmuştur. Nihayetinde üç büyük askeri operasyonla hedeflerine ulaşmaya çalışan Türkiye, en son operasyon olan Barış Pınarı Harekatı ile fiili durumu değiştirip daha sonra diplomasi kanallarını açmıştır. Üzerinde tartışmalar devam etmekle birlikte nihai hedefine önemli ölçüde ulaşan Türkiye, ciddi bir strateji yürütmüştür.

Doğu Akdeniz meselesinde ise yine önceliği uluslararası hukuk ve diplomaside haklılığını sağlamaya veren Türkiye, çok sayıda girişimde bulunmuş, hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin haklarını uluslararası kamuoyuna aktarmaya çalışmıştır. Aleyhine gelişmelerin büyük bir ivme kazandığına inandığı noktada ise tek taraflı eylemlerde bulunarak yine fiili durum yaratma yolunu tercih etmiştir. Akdeniz'de arama faaliyeti yürüten araştırma gemilerine donanma unsurlarının refakati ile atak bir tutum takınan Türkiye, kendisinin ve KKTC'nin dışlandığı girişimlere cevap vermeye çalışmaktadır.

Türkiye'de ikamet eden Suriyeliler meselesinde de Türkiye, öncelikle uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye ve ortaya çıkan maliyeti paylaşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda bilhassa AB ile ciddi bir diplomasi yürüten Türkiye, meselenin çok boyutlu olduğu ve yalnızca Türkiye'yi ilgilendirmediği argümanlarıyla hareket etmiştir. Ancak beklediği ölçüde karşılık bulamayan Türkiye, nihayetinde Suriyelilerin güvenlik içerisinde ülkelerine dönmeleri ve gittikleri yerlerde gerekli kamu hizmetlerini alabilmeleri adına doğrudan askeri araçlarla bölgeye girerek “güvenli bölge” kurma politikası yürütmüştür.

Her üç meselede de Türkiye'nin süreç içerisinde strateji değişikliklerine gittiği görülmektedir. Bu değişimlerin tehdit algılarında yaşanan dönüşümlerle birlikte değerlendirildiğinde daha kolay anlaşılabilirliği düşünülmektedir. Buna göre, Suriye İç Savaşı'na yönelik Türkiye'nin tehdit algılarını değiştiren temel husus, 2015 yılı itibarıyla Türkiye'de artan terör saldırıları ön plana çıkmaktadır. Aynı dönemde Türkiye'de çözüm sürecinin de bu gerekçelerle sona ermesi ve DAESH'in Türkiye'ye yönelik saldırıları, Türkiye'nin yeni bir strateji geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte, ABD tarafından da gerekli desteğin bulunamaması Türkiye'yi Rusya ile birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir. Doğu Akdeniz meselesinde yaşanan dönüşüm ise daha çok Türkiye karşıtı ülkelerin (GKRY, İsrail, Mısır,

Yunanistan, Suriye, Libya) oluşturduğu cephe ile daha net anlaşılabilir. Bununla birlikte, bölgede ciddi ölçülerde enerji rezervlerinin bulunması ile uluslararası şirketlerin de dahil olması Türkiye'yi daha keskin politikalar izlemeye yönlendirmiştir. Üçüncü meselede Türkiye'yi strateji değiştirmeye iten gerekçeler ise Türkiye'de yaşanan ekonomik ve asayiş temelli sorunlar, yeterli uluslararası desteğin sağlanamaması ve bir de İdlib'te devam eden çatışmaların yaratabileceği yeni göç dalgası ihtimalleri olmuştur.

Sonuç olarak, Türkiye özellikle 2010 sonrası süreçte güvenliğini sağlamak noktasında ciddi mesai harcayan bir ülke konumuna gelmiştir. Ciddi etkiler doğuran ve hemen sınırlarında cereyan eden çok sayıda gelişme Türkiye'nin tehdit algılarını etkilemiş ve Türkiye'yi uzun süre meşgul etmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye'nin bu konjonktürde aynılan stratejiler yürüttüğü iddia edilebilir. Hemen her meselede öncelik çok taraflılık esası ile hareket etmek suretiyle tehditlerle aktif müdahaleye girişmeden başa çıkmak iken sonraları bu stratejide sonuç alınamayınca elindeki en güçlü araç olan askeri unsurları devreye sokup fiili durum yaratmak ve daha sonra yeniden diplomasi masasına oturmak Türkiye'nin üç meselede ortak tavrı olmuştur. Her ne kadar askeri araçların devreye sokulması güvenlik konusunda en maliyetli yöntem olsa da Türkiye, karşılaştığı sorunları birer milli güvenlik meselesi olarak kabul ettiğinde bu stratejiyi uygulamaktan kaçınmamaktadır. Şu ana kadar yalnızca Barış Pınarı hareketi ile beklediği sonuçları almaya yaklaşan Türkiye'nin kısa vadede karşılaşacağı tablonun bu stratejilerin devamı konusunda belirleyici olacağı bu bağlamda iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

Galtung, Johan, “Violence, Peace and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6, No.3, 1969: 167-191.

Boulding, Kenneth, *Stable Peace*, Austin: University of Texas Press, 1978.

Keohane, Robert O. Keohane, Ed., *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986.

Buzan, Barry, *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, Revised Second Edition, 1983.

Krause, Kerth ve William, Michael C. Ed., *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.

Buzan, Barry, Wæver, Ole ve de Wilde Jaap, (Ed.) *Securitiy: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers, 1998.

Cox, Robert, “Critical Security Studies: Concepts and Cases”, *Journal of International Studies*, 10, No.2, Haziran 1981: 126-155.

Snow, Donald M., *National Security for a New Era: Globalization and Geopolitics*, New York: Pearson Longman, 2004.

Krahmann, Elke, Ed., *New Threats and Actors in International Security*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Baysal, Başar ve Lüleci, Çağla, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri*, 11, No. 22, 2015: 77-81.

“Başbakan Erdoğan'ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları”, *Hürriyet*, 21 Eylül 2011. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674> (15.11.2019).

Atlıoğlu, Yasin, “Ayaklanmadan İç Savaşa Suriye Krizi”, Ü. Özdağ ve Y. Demirağ (Editörler). *Stratejik Derinlikte Savrulan Türk Dış Politikası*, Ankara: Kripto Yayınları, 2016.

Yaycı, Cihat, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, 4, no: 6, Bahar 2012: 1-70.

“Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> (10.11.2019).

Türk Siyasetinde Kadının Niteliksel Temsili ve Seçim Kırılğanlığı

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga Bulut

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Emel İLTER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Kadınların siyasette temsili üzerine yapılan tartışmalar ağırlıklı olarak betimsel ve niteliksel temsil arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmaktadır. Ülkelerin daha kapsayıcı ve demokratik bir temsil sistemine sahip olabilmeleri ancak kadınların o ülkedeki siyasal karar alma organlarına ve sürecine dâhil edilmesiyle gerçekleşebilir. Temsil edilen ile temsil eden arasında cinsiyet, dil, vb. ortak özellikler bulunması ve her grubun o grubun mensubu olduğu kişi veya kişiler tarafından daha etkili temsil edilebileceği düşüncesi 1990'lardan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Toplumsal bir kategori olarak değerlendirilen kadınların niceliksel temsili de kadınların temsiline, en iyi şekilde yine kadınlar tarafından yapılabileceğini iddia etmektedir.

Toplum bireylerinin tecrübelerinin ve deneyimlerinin birbirinden farklılık göstermesi ve bu deneyimsel farklılıkların siyasal alanda giderek daha fazla belirleyici olması, temsil edilen ve temsilci arasında deneyim ortaklığının bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu bağlamda kadınların çıkarlarının hemcinsleri tarafından daha iyi temsil edilebileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu noktadan hareketle, cinsiyetin siyasal organlarda ve karar alma süreçlerinde etkili olduğu iddia edilmiştir (Young, 2000). Bahsedilen bu etki hem kadın ve erkeklerin amaç ve önceliklerinin değişiklik göstermesi ve farklı yaşamsal deneyimlere sahip olmaları, hem de toplumdaki konularından kaynaklanmaktadır. Kadınların kendi deneyimlerinden ve diğer kadınların deneyimlerinden yola çıkarak kadın çıkarlarını tanımlama, ilgi ve sorunlarını siyasi gündeme taşıma olasılığı erkeklere göre daha yüksektir (Swers, 1998: 435-445; Tam, 2017: 44-70). Bu durumda parlamentolarda kadın milletvekillerinin varlığının, kadınların çıkar ve önceliklerinin temsil edilme olasılığını da arttırması anlamına gelmektedir.

Bu çalışma mevcut literatürden ayrılmakta ve milletvekillerinin seçimlere dair stratejilerinin ve yeniden seçilme kaygılarının feminist içerikli kanun teklifi davranışını ne şekilde etkilediğini araştırmaktadır. Bu bağlamda çalışma "seçim kırılğanlığı" kavramını sunarak seçim kırılğanlığı ile kadınların nitelikli temsili arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Niteliksel Temsil, Seçim Kırılğanlığı, Türkiye, Kanun Teklifi

Abstract

Debates on the representation of women in politics mainly focus on the relationship between descriptive and qualitative representation. Countries can have a more inclusive and democratic representation system only if women are included in the political decision-making bodies and processes in that country. Having the common features such as gender, language, etc. Among the representative and the represented and the idea that each group can be represented more effectively by the person or persons belonging to that group has become widespread since the 1990s. The quantitative representation of women considered to be a social category also asserts that women can be best represented by women.

The fact that the attempts and experiences of the community members differ from each other and these experiential differences become more determinative in the political sphere has led to the necessity of an experience partnership between the representative and represented and in these context the idea that the interests of women can be better represented by their counterparts has gained weight. From this point of view, gender has been claimed to be effective in political organs and decision-making processes (Young, 2000). This effect is due both to the change in the aims and priorities of men and women and to having different life experiences, as well as their position in society. Women are more likely than men to define their interests and bring their interests and problems to the political agenda based on their own experiences and other women's experiences (Swers, 1998: 435-445; Tam, 2017: 44-70). In this case, the presence of women MPs in parliaments also means that women's interests and priorities increase the likelihood of representation.

This study differs from the current literature and examines how deputies' election strategies and re-election concerns affect feminist law-making behavior. In this context, the study presents the concept of "choice fragility and shows the relationship between the choice fragility and the qualified representation of women.

Keywords: Women, Qualitative Representation Election fragility, Turkey, Law Proposal

Giriş

Kadınların siyasete hem bireysel hem de toplumsal katılımı demokrasi ve insani gelişmenin bir göstergesi olduğu gibi sorunlarının görünür olması için de bir araçtır. Kadınlar siyasal hak ve özgürlükler elde edebilmek için uzun yıllar mücadele etmekte erkek egemen bir dünyada görünür olma çabası vermektedir. 20. Yüzyılın başlarından itibaren birçok ülkede kadınlar bazı siyasi hakları kademeli olarak elde etmektedir. Siyasal haklar elde eden kadınların süreç içerisinde karar mercilerinde, parlamentolarda vb. konularının güçleneceği beklenmektedir. Ancak çoğu ülkede kadınların sayısal olarak temsilinin hala istenilen seviyede olmadığı görülmektedir. Kadınların sayısal temsilinin ötesinde kadınların çıkar ve önceliklerinin gündeme alınması sorunlarına çözüm bulunması, kadınların konularını iyileştirici politikalar üretilmesini hedefleyen niteliksel temsili de oldukça önemlidir. Ülkelerin kadınların niteliksel temsiline ne derece eğildikleri analizler sonucu ortaya çıkarılmaktadır. Kadınların genel olarak eksik temsil sorununa ülkelerin seçim sistemleri, kültürel yapıları, kadın ve erkeğe biçilen toplumsal cinsiyet rolleri, seçim mekanizmaları vb. faktörler etki etmektedir. Ancak bunlar dışında seçilen milletvekillerinin strateji ve düşüncelerinin de etkili olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ana amacı kadının siyasette niteliksel temsilinin seçim temelli mekanizmalarını ortaya koymaktır. Kadının niteliksel temsili üzerine yapılan çalışmalar daha çok kadınların parlamentodaki varlığının feminist içerikli yasama faaliyetlerini ne şekilde etkilediğine veya din ve muhafazakar yapının kadınların temsilini ne şekilde etkilediğini araştırmaktadır. Bu çalışma ise kadının niteliksel temsilinin bütünüyle anlaşılabilmesi için niceliksel ve niteliksel temsili belirleyen yerel bileşenlere bakılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de kadının niteliksel temsilinin seçim temelli belirleyenlerine odaklanılmaktadır. 2003-2015 yılları arasında görev yapan yaklaşık 857 milletvekilinin seçim kırılma oranı skoru hesaplanmıştır. Bir sonraki aşamada bu skorlar elimizdeki verilerle birleştirilerek seçim kırılma oranı ile kadınların niteliksel temsili arasındaki ilişki incelenmektedir.

Çalışmada ilk olarak siyasal temsil, kadının niteliksel ve betimsel temsili ile ilgili teorik çerçeve ele alınarak bu alanda yapılan çalışmalar genel hatları ile incelenecektir. Sonraki aşamada analiz için nasıl bir yol izlendiğinden bahsedilerek elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir.

Kadının Niteliksel Temsilinin Gelişimi

Birinin veya bir topluluğun adına davranmak anlamına gelen¹ tarihsel kökeni Ortaçağ’a kadar uzanan temsil kavramının günümüze kadar geçirmiş olduğu

---

¹Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc28cf77aa385.94013818 (E.T. 01.112019).

anlamsal ve işlevsel farklılık, temsil nedir sorusunun tek bir tanımla açıklanabilmesini zorlaştırmaktadır. Süreç içerisinde temsil kavramının çok boyutlu bir hal almasından dolayı bahsi geçen sözcüğü tek bir tanım altında anlamaya çalışmak da zor görülmektedir.² Bu bağlamda siyaset biliminde temsilin ne demek olduğunu açıklamaya çalışan geniş bir literatür hakimdir. En açıklayıcı tanımlamalardan birini sunduğu kabul edilen Pitkin tarafından temsil genel olarak, halkın devlet yönetiminde var edilmesi, siyasi süreçlerde vatandaşın çıkarlarının ve sorunlarının görünür kılınması şeklinde tanımlanmaktadır.³

Kavrama getirilen tanımlamalar temsil edilen ve temsil eden kişi veya kişilerin farklı yorumlanmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda siyasal temsilin daha iyi anlaşılabilmesi kavram üzerine getirilen farklı teorik açıklamaları da anlamayı gerektirir. Hanna Pitkin siyasi temsil üzerine kapsamlı tartışmalardan birini sunarak temsilin dört farklı boyutu üzerinden literatüre sistematik ve bütüncül bir açıklama getirmektedir.⁴ Çalışmada tarihsel olarak kavrama yüklenen değişik anlamlar mercek altına alınarak, kavram dört grup altında incelenmektedir. Bunlardan ilki bir grup insan ya da belli bir sınıfın genelini yansıtan bir portre olan Betimleyici temsil. İkincisi temsilin sembollerle gerçekleştirilmesi olarak ifade edilen Sembolik temsil, Üçüncüsü siyasal topluluk adına kararlar alabilmesi için seçimler yoluyla kişinin yetkilendirilmesi şeklinde tanımlanan Resmi temsil ve son olarak temsil edilen organ ya da kişilerin yararına sonuç doğuracak eylemlerde bulunulması olarak tanımlanan niteliksel temsildir.

Temsil edilen ve temsil eden kişiler arasında bağlantı kurularak temsilin cinsiyet, dil vs. kriterlere dayanarak en iyi şekilde yapılabileceği düşüncesi 1990'lerden itibaren yaygınlık kazanmaktadır. Toplum bireylerinin tecrübelerinin ve deneyimlerinin birbirinden farklılık göstermesi ve bu deneyimsel farklılıkların siyasal alanda giderek daha fazla belirleyici olması, temsil edilen ve temsilci arasında deneyim ortaklığının bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu bağlamda kadınların çıkarlarının hemcinsleri tarafından daha iyi temsil edilebileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır.⁵ Bu noktadan hareketle, cinsiyetin siyasal organlarda ve karar alma süreçlerinde etkili olduğu iddia edilmiştir.⁶ Kadınların kendi deneyimlerinden ve diğer kadınların deneyimlerinden yola çıkarak kadın çıkarlarını tanımlama, ilgi ve sorunlarını siyasi gündeme taşıma olasılığı erkeklere göre daha yüksektir.⁷ Bu durumda parlamentolarda kadın

---

² Birsen Örs, "Siyasal Temsil", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No 35, (Ekim 2006), s.7.

³Hanna Fenichel Pitkin, The Concept of Representation, (Berkeley, CA: University of California Press,(1972),39.

⁴ Pitkin,a.g.e.

⁵Anne Phillips, The Politics of Presence, Oxford: Oxford University Press, (1995).

⁶ Iris Young, Marion. Inclusion and Democracy, Oxford: Oxford University Press, (2000).

⁷ Michele L. Swers, "Are Women More Likely to Vote for Women's Issue Bills than their Male Colleagues?", Legislative Studies Quarterly, Cilt 23, No 3, (1998), s.435-445.; Waikung Tam, "Do

milletvekillerinin varlığının, kadınların çıkar ve önceliklerinin temsil edilme olasılığını da arttırmaması anlamına gelmektedir.⁸

Özellikle 20. Yüzyılın başlarından itibaren birçok ülkede kadınların siyasal haklara erişmesi devamında parlamentodaki kadın varlığını arttırmaya yetmemiştir. Birçok ülkenin kendi parlamentosunda kadın temsil sayısını arttırmak için gerçekleştirdiği Kota uygulaması bunun en etkili yollarından biri olarak dikkat çekmektedir. Ülkelerin kadın temsiliyle ilgili kendi meclislerinde alt sınır olarak belirledikleri oranlar ise; Kritik eşik (Critical Mass) olarak adlandırılmaktadır. Bu konu üzerine yapılan tartışmalar, Rosabeth Moss Kanter'ın 1977'de kaleme aldığı "Some Effects of Proportions on Group Life" adlı çalışmaya dayanmaktadır.⁹ Drude Dahlerup tarafından 1988 yılında yazılan "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics" adlı çalışma da Kanter'ın azınlık çoğunluk tipolojisini siyasetteki davranışlara uyarlamaktadır.¹⁰ Dahlerup'un çalışmasında kritik kitle oluşturma noktası olarak %30 önerisi birçok ülkenin siyasi yapısında yer almaktadır. Yani kadınların parlamentoda %30'luk bir sandalye elde etmesiyle kadınlar parlamentoda kadınlar lehine uygulamalara yön verebilecek noktaya ulaşılacağı düşünülmesidir.

Literatürde kadın konusu ve kadın perspektifi birbirinden farklı kavramlar olarak ele alınmaktadır. Feminist konu olarak da adlandırılan kadınlarla alakalı konular¹¹ ağırlıklı olarak kadını etkileyen sosyal ve biyolojik olguları içermektedir.¹² Örneğin cinsiyet eşitliği, doğum izni, kadına yönelik şiddet feminist konulara örnek olarak gösterilebilir. Kadın perspektifi ise; kadın görüşünün tüm politik konular üzerinde hissedilmesi, cinsiyete göre önem atfedilen konuların değişiklik gösterebilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³ Bu bağlamda literatürde özellikle

---

Female Legislators have Different Policy Priorities than their Male Colleagues in an Undemocratic /semi-democratic Legislature? The Case of Hong Kong", *The Journal of Legislative Studies*, Cilt 53, (2017), s.44-70.

⁸Anne Phillips, "Democracy and Representation: Or, Why Should it Matter Who Our Representatives Are?", Anne Phillips (ed.), *Feminism and Politics*, New York: Oxford University Press, (1998), s. 224-240.

⁹ Bkz: Rosabeth Moss Kanter, "Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women", *American Journal of Sociology*, Cilt 82, No 5, (1977), s. 965-990.

¹⁰ Bkz: Drude Dahlerup, "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics," *Scandinavian Political Studies*, 11/4, (1988), 281-287.

¹¹ Leslie A. Schwindt Bayer, "Still Supermadres? Gender and the Policy Priorities of Latin American Legislators", *American Journal of Political Science*, Cilt 50, No 3, (2006), s.570-585.

¹²Feminist konu kavramı aynı zamanda "kadın hakları ile alakalı konular" şeklinde de değerlendirilebilir. Bu çalışmada daha çok "feminist konu" kavramı kullanılsa da her iki terim aynı anlamı ifade edecek şekilde metin içerisinde kullanılmıştır.

¹³ Joni Lovenduski, "Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?", *Parliamentary Affairs*, Cilt 54, No 4, (2001), s.743-58.

parlamentoda gündeme getirilen konular arasında feminen/yumuşak ve maskülen/sert konu ayrımı yapılmaktadır.¹⁴

Parlamentoda kadın sayısının arttırılması kadınların temsili gerçekte anlamda sağlıyor mu? Kadın vekiller, kadınların temsili noktasında fark yaratabiliyorlar mı? Kadın milletvekilleri kadınların ilgi ve çıkarlarını gerçekleştirilebilmek için faaliyetlerde bulunuyor mu? gibi sorular çerçevesinde bilim insanları ve siyasetçiler arasında tartışmaların hızlanması özellikle 2000'li yıllardan sonra kadının temsili ile ilgili çalışmaların odağını Pitkin'in 1967'de belirttiği niteliksel temsile (Substantive representation) çevirmektedir. Niteliksel temsil ile temsilcinin fiziksel veya diğer özelliklerden bağımsız olarak temsil ettiği topluluğun çıkarlarına hizmet etmesi anlaşılmaktadır.¹⁵ Bu bağlamda kadının niteliksel temsili gerçekte olabilmesi için parlamentoda sadece sayısal anlamda kadın varlığının yeterli olmadığı, kendini grubun bir parçası olarak görebilen ve yükümlülüklerin farkında olan kadın veya erkek temsilcilerin bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁶ Kadının niteliksel temsili ile ilgili çalışmalarında Celis ve meslektaşları kadın milletvekillerinin varlığı ile kadın çıkarlarını önceleyen politika çıktıları sayısı arasında pozitif ilişkinin bulunmadığını tespit etmişlerdir.¹⁷ Bu bağlamda yazarlar tümevarımsal bir yaklaşım benimsenerek kadının niteliksel temsili nasıl oluştuğu, kimlerin kadın çıkarları için hareket ettiği, kadının temsili nerede ortaya çıktığı ve nasıl ifade edildiği gibi alternatif sorular kapsamında kadının niteliksel temsili irdelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁸

Türkiye'de kadınların siyasete katılımı 1930'lu yıllara kadar geri götürebilirse de kadınların parlamentoda temsili istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Türkiye'de kadının siyasette temsiliyle ilgili çalışmalar çoğunlukla toplumsal ve sosyolojik boyutlara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda çalışmalar Türkiye'de kadın haklarının gelişimini ve yaşadıkları sorunları tarihsel perspektifle ele alarak kadınların 20.yy'ın ilk yarısında elde ettikleri siyasal haklara odaklanmaktadır.¹⁹ Çalışmalar aynı zamanda Türkiye'de kadının elde ettiği hakların ve kadının siyasete girmesinin getirdiği değişimlerin toplumsal değerlere nasıl etki ettiğini görebilmeyi sağlamaktadır.

---

¹⁴ Bayer,a.g.m.

¹⁵ Mercedes Mateo Diaz, Representing Women? Female Legislators in West European Parliaments. European Consortium for Political Research monograph series, Oxford: University of Oxford Press, (2005).

¹⁶ Suzanne Dovi, "Preferable Descriptive Representatives: Will Just Any Woman, Black or Latino Do?", American Political Science Review, Cilt 96, No 4, (2002),s. 729-743.

¹⁷ Karen Celis, Sarah Childs, Johanna Kantola, ve Mona Lena Krook "Rethinking Women's Substantive Representation", Representation, Cilt 44, No 2, (2008), s.99-110.

¹⁸ Celis vd.,a.g.m.; Karen Celis, Sarah Childs, Johanna Kantola, ve Mona Lena Krook, "Constituting Women's Interests through Representative Claims", APSA Annual Conference, Toronto, Canada, (3-6 Eylül 2009), s.149-174.

¹⁹ Leyla Kırkpınar, Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Kadın, İzmir: Zeus Yayınları,(2009), 1-5.

Türkiye’de yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak kadının niteliksel temsiline odaklanan çalışmalarda bulunmaktadır. Çalışmalardan birinde 2002’de mecliste bulunan 20 kadın milletvekili ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak politika çıktıları ile ilgili olasılık ve koşullar üzerinde durulmaktadır.²⁰ Çalışmada Kadınların esaslı temsili için uygun bir ortam olup olmadığı ve kadın milletvekillerinin cinsiyet eşitliğini sağlama noktasında önemli aktörler olup olmadığı gözlemlenmek istenmektedir. Araştırma sonucunda kadın milletvekillerinin parti üyeliğine bakılmaksızın parti disiplini altında kaldıkları tespit edilmektedir. Farklı partilerden gelen kadın milletvekilleri arasında işbirliği konusunda zorluk yaşandığı vurgulanmaktadır. Erkek milletvekillerinin kadın milletvekillerine oranla daha sık diyalog kurabildikleri aynı zamanda da kadınlara göre ilişkilerinin daha rekabetçi ve sert olduğu belirtilmektedir. Kadınların parlamentoda sayısal azlığı, kadın milletvekillerinin endişelerini ya da bakış açılarını bastırmalarına sebebiyet vermediği gibi parlamento da kadın milletvekili sayısındaki artış da kadının esaslı temsili garantilediği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye’de demokratikleşme sürecinin tarihinden bahsederek, İslami geçmişe sahip partinin (AKP) iktidara gelmesinin ardından şekillenen İslam ve siyaset örgüsünün cinsiyete bağlı etkilerinin incelemesi noktasında önceki çalışmalardan ayrılan Türkiyenin geçirdiği siyasal dönüşümleri tarihsel olarak tahlil edebilmeyi sağlayan Yeşim Arat’ın çalışmasında²¹ Türkiye’nin demokrasi bağlamında kültürel bir dönüşüm geçirerek 1920’lerin başında kendini laikliğe adanmışlığı vurgulanmakta Ancak; yapılan seçimler sonucu özellikle dinsel değerlere sahip muhafazakâr kadroların devletin birçok kademesine taşınmasının ve örgütlenmeye gidilmesinin kadınlar için olumsuz bir durum yarattığı söylenmektedir. Bu görüşlerin kadınlar için geleneksel rolleri teşvik ettiğine ve kadınların seçimlerinin, kamusal dünyaya entegre olmasını kısıtladığı vurgulanmaktadır.

Kadının niteliksel temsili ile ilgili çalışmalar genellikle Batı demokrasilerine odaklanmaktadır. Bu çalışma Türkiye örneği üzerinden kadının niteliksel temsili seçim temelli mekanizmalar ile ilişkisi bağlamında açıklamaktadır. Seçim kırılmalılığı yüksek olan milletvekillerinin kadın hakları konusunda daha az kanun teklifi sunmaları beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmada sunulan hipotez seçim kırılmalılığı ile feminist içerikli kanun teklifleri arasında negatif bir ilişkinin var olduğudur.

---

²⁰ Ayşe Güneş Ayata ve Fatma Tütüncü, “Critical Acts without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament,” *Parliamentary Affairs*, 61/3, (2008), 464-466.

²¹ Yeşim Arat “Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox,?” *Third World Quarterly*, 31/6, (2010), 869-884.

Yöntem

Çalışmada kullanılan meclis faaliyetlerinin içerik analizi 1990'ların başında Frank Baumgartner ve Bryan Jones tarafından Amerika'da politika gündeminin takip ve politika önceliklerinin tespit edilmesi için başlatılan politika gündem projesine dayandırılmaktadır. O dönemde Amerika'da değişen politika önceliklerini açıklamak ve yorumlamak için önemli rol üstlenen proje, başarılı olmasından dolayı projesi revize edilerek Amerika dışında Kanada, Avrupa Birliği, Portekiz, Belçika, Danimarka, İsrail İtalya, Almanya Fransa, İspanya, Birleşik Krallık, Hollanda, İsviçre, Pensilvanya gibi eyalet ve ülkelerde karşılaştırmalı gündemler projesi olarak kabul edilerek uygulanmaktadır.²² Projede Amerika Birleşik Devletleri kongresinin politik dikkatini analiz edebilmek için ülke gündeminde yer alan konulara göre oluşturulmuş bir kod kitabı kullanılmaktadır. Meclis faaliyetleri içerikleri esas alınarak bu kod kitabındaki ilgili başlıklar altında toplanmaktadır. Belirlenen bu kodlar 19 ana 250 alt başlık altında politikanın özel ve fonksiyonel alanlarıyla ilgili olarak belirlenmektedir. Makroekonomi, sağlık ve tarım (başlıca kodlar) ve tarımsal ticaret, tarımsal devlet destekleri, işsizlik ve yükseköğrenim (küçük kodlar) gibi belirli ve işlevsel politika alanları ile ilgilidir. Elde edilen bu veriler çeşitli ülkelerin politika gündemlerini hem zaman içinde hem de ülkeler arasında evrimini ölçmek için kullanılabilir hale getirmektedir.²³ Kod kitabının her ülke gündemine uygulanabilirliğini sağlamak için yeni alt kodlar geliştirilerek çeşitli revizyondan geçmektedir.²⁴ Projenin uygulandığı ülkelerde ölçülmek istenen durum belirlenen herhangi bir koda verilen dikkatin miktarıdır.

---

²² Keith Dowding, Andrew Hindmoor ve, Aaron Martin, "The Comparative Policy Agendas Project: Theory, Measurement and Findings," *Journal of Public Policy*, 36/1, (2015), 3-4.

²³ Peter John, "The Policy Agendas Project: A Review," *Journal of European Public Policy*, 13/7, (2006), 975.

²⁴ Bknz: https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks

Tablo 1: Karşılaştırmalı Gündem Projesi Ana Başlıkları (CAP Ana Başlıkları

1- Makro ekonomi	2- İnsan Hakları	3- Sağlık
4- Tarım	5- İşçi ve Çalışan Hakları	6- Eğitim
7-Çevre	8-Enerji	9-Göç
10-Ulaşım	12-Adalet Sistemi	13-Sosyal Politikalar
14-Konut Politikaları	15-Ticaret ve Endüstri Polit.	16-Savunma
17-Bilim ve Teknoloji	18-Dış Ticaret	19-Dış İlişkiler
20-Devlet ve Kamu Yönetimi	21-Kamu Arazileri ve Su kaynaklarının Yönetimi	23-Kültür ve Turizm

Tablo 2: Karşılaştırmalı Gündem Projesi (CAP) 1. Makroekonomi Alt Başlıkları

101-Enflasyon, Fiyatlar ve Faiz Oranları	103-İşsizlik Oranı
104-Para Arzı, Merkez Bankası	105-Milli Bütçe, Borç
107-Vergilendirme, Vergi Politikası ve Reformu	108-Sanayi Politikası
110-Fiyat Kontrolü ve İstikrarı	199-Diğer

Çalışmada ilk olarak 2003-2015 yılları arasında milletvekilleri tarafından verilen yaklaşık 4500 adet kanun teklifinin envanteri çıkarılmaktadır. Her bir kanun teklifinin özetleri dikkate alınarak 21 genel 240 alt başlık altına yerleştirilmektedir. Kısaca ortak bir başlık kodlama sistemi yardımıyla parlamenter aktivitelerin içerik kodlaması yapılmaktadır. Bu şekilde tüm kanun teklifleri kodlanıp başlıklara dağıtıldıktan sonra her başlık altında sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel verileri elde edilmektedir. Böylelikle, belirtilen yıllar arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel değerleri belirtilen her bir madde için ayrı ayrı ortaya

konulmaktadır. Bu sayede yıllara göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin politika önceliklerinin ne olduğu ve her yıl ne şekilde değiştiği sayısal olarak ortaya konulabilmektedir. Daha sonra kadınlara yönelik politika uygulamaları hakkında bilgi sahibi olabilmek için literatürde kabul görmüş Women issue ve soft issue (CAP 2-3-6-7-13-21.maddeleri) ayırımına göre de ek bir kodlama yapılmaktadır. Milletvekillerinin cinsiyeti, mensubu oldukları parti, parlamento tecrübeleri, vb. kontrol değişkenleri de ayrıca işlenmektedir.

Kodlama örneği olarak aşağıdaki kanun teklifini ele alalım:

Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Öngörülmektedir.

Söz konusu kanun teklifi genel başlık olarak Ekonomi ile alakalı olduğu için “Makroekonomi” başlığı altında “1” sayısıyla kodlanacaktır. İçerik olarak Vergi ile ilgili olduğu için “Vergilendirme, Vergi Politikası ve Reformu” başlığı altında “107” sayısıyla kodlanmaktadır.

Örnek:

1-Kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ile ilgili bir kanun teklifi

2- Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması ile ilgili bir başka kanun teklifi

Yukarıda sözü edilen Kanun Teklifleri women issue (Feminist konu) kapsamında kodlandığı zaman kadınlara doğrudan alakalı konular olduğu için 1 olarak kodlanmaktadır. Kadın ile doğrudan veya dolaylı ilgisi olmayan kanun teklifleri de 0 olarak kodlanmaktadır.

Örnek:

1a- Yükseköğretim Kanununa Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Teklifi

2a-Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakk. Kanun Teklifi

Yukarıda bahsedilen (1a ve 2a) iki kanun teklifi kadın konuları kapsamında kodlamaya tabi tutulduğunda; Yükseköğretim Kanununa Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Teklifi eğitimle alakalı olduğu için soft issue (yumuşak konu-Feminen konu) olarak kabul edilmekte ve 1 olarak kodlanmaktadır. Ancak; Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi kadın konusu kapsamı dışında kaldığından 0 olarak kodlanmaktadır.

Seçim Kırılğanlığı Skorunun Hesaplanması:

$\frac{LP}{S}$ formülü ile hesaplanmaktadır.

LP: Milletvekilinin liste pozisyonu (listedeki sırası)

S: Partinin seçim bölgesindeki toplam sandalye sayısı

Bu değişken 0 ile 1 arası değerler almaktadır. 1 yüksek seviyede seçim kırılğanlığını ifade etmektedir.

2003-2015 yılları arasında yaklaşık 4500 adet kanun teklifinin kodlanmasıyla elde edilen veri setiyle, bu süreç içerisinde görev yapan 857 milletvekilinin seçim kırılğanlığı skorunun hesaplanmasıyla ortaya çıkan veriler en son aşamada birleştirilerek negatif binom regresyon analizi uygulanmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak feminist içerikli kanun teklifleri, ana bağımsız değişkenler olarak milletvekillerinin seçim kırılğanlığı skoru ve kontrol amaçlı bağımsız değişkenler olarak da cinsiyet, liderlik, parlamento tecrübesi, vb kullanılmaktadır.

Bulgular

Değişkenler	
Seçim Kırılğanlığı	-2.28*** (0.541)
Komisyon Üyeleği*Kadın Konuları	0.50*** (0.184)
Parlamento Tecrübesi	-0.03 (0.027)
Liderlik Pozisyonu	-0.16 (0.213)
Cinsiyet	0.22 (0.181)
Constant	0.85*** (0.265)
N	134

Standard errors in parentheses
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

P skorunun 0.01'den düşük olması istatistiksel olarak yüksek derece anlamlılık ifade etmektedir. Değerlerin önündeki (-) işareti ise ilişkinin yönünü belirlemektedir. Analiz sonucunda yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere seçim kırılğanlığının

milletvekillerinin verdiği feminist içerikli kanun teklifi üzerinde negatif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum da çalışmanın ana hipotezini doğrulamaktadır. Yeniden seçilme kaygısı yüksek olan milletvekilleri feminist içerikli kanun teklifi sunma konusunda çekingen davranmaktadırlar.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde halk ekonomi, güvenlik, dış politika gibi temel konulara daha fazla önem vermekte ve meclise gönderdikleri milletvekillerinden bu konularda yasama faaliyeti beklemektedir. Bu durum da doğal olarak yeniden seçilme kaygısı taşıyan milletvekillerini bu alanlarda meclis faaliyeti yapmaya yönlendirmekte ve kadın haklarını ilerletecek kanun teklifleri sunma konusunda pasif kalmalarına neden olmaktadır. Bu duruma çözüm olarak kadın milletvekilleri konusunda kota uygulamaları önerilebilir. Kota uygulaması sayesinde özellikle kadın kotasından seçilen milletvekilleri, kadın hakları konusunda meclis faaliyetlerinde daha aktif davranabilirler.

Sonuç

Siyasal temsilin demokratik olarak işleyişi toplumu oluşturan tüm grupların parlamentolarda kendi seslerini duyurabilecek temsilcilere sahip olması ve meclislerin toplumun bir kompozisyonunu oluşturması ile mümkün olmaktadır. Her bir zümrenin farklı sorun, öncelik ve çıkarları vardır. Bunların siyasete taşınması her bir zümreyi görünür kılmaya yardımcı olmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların da erkekler ile eşit şekilde siyasette yer alması temel haklardan biridir. Ancak bu duruma engel teşkil eden birçok sebep mevcuttur. Gerek ülke politikasından, seçim sistemlerinden gerekse milletvekillerinin kendi siyaset yapma biçimlerinden vb. dolayı kadınların eksik temsil sorunu yaşanmaya devam etmektedir. Kadınların sayısal olarak parlamentolarda koltuk sahibi olmalarının ötesinde kadınların yaşam standartlarını artırmaya olanak veren politikaların yapılması yani kadının niteliksel temsiline sağlanması günümüzde daha da önemli hale gelmektedir.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak kadının niteliksel temsili Türkiye örneği üzerinden ele alınmaktadır. 2003-2015 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan yaklaşık 4500 adet kanun teklifinin içerik analizi yapılarak verilen kanun teklifinin feminist konu olup olmadığı, hangi konulara ağırlık verildiği milletvekili, parti, cinsiyet bazında elde edilmektedir. İkinci olarak da belirtilen dönem için görev yapan yaklaşık 857 milletvekilinin seçim kırılma skoru hesaplanmaktadır. Son aşamada elde edilen bu iki veri seti birleştirilerek negatif binom regresyon analizi uygulanmaktadır. Seçim kırılmasının milletvekillerinin feminist içerikli kanun teklifi verme ihtimalini azalttığı yönündeki ana argümanı doğrular niteliktedir. Diğer bir ifadeyle seçim kırılma skoru yüksek olan milletvekilleri kadın hakları konusunda kanun teklifi vermelerinin yeniden seçilmelerine fayda sağlamayacağını düşünerek, yasama faaliyetlerini başka yönlere çevirmektedir.

Kaynakça

Arat, Yeşim. “Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox,?” *Third World Quarterly*, 31/6, (2010), 869-884.

Ayata, Ayşe Güneş ve Tütüncü, Fatma. “Critical Acts Without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament”, *Parliamentary Affairs*, Cilt 61, No 3, (2008), s.461-475.

Celis, Karen Childs, Sarah Kantola, Johanna ve Krook, Mona Lena. “Rethinking Women’s Substantive Representation”, *Representation*, Cilt 44, No 2, (2008), s.99-110.

Celis, Karen Childs, Sarah Kantola, Johanna ve Krook, Mona Lena. “Constituting Women’s Interests through Representative Claims”, *APSA Annual Conference*, Toronto, Canada, (3–6 Eylül 2009), s.149-174.

Dahlerup, Drude. “From a Small to Large Minority: Women in Scandinavian Politics”, *Scandinavian Political Studies*, Cilt 11, No 4, (1988), s. 275–297.

Diaz, Mercedes Mateo. *Representing Women? Female Legislators in West European Parliaments*. European Consortium for Political Research monograph series, Oxford: University of Oxford Press, (2005).

Dovi, Suzanne. “Preferable Descriptive Representatives: Will Just Any Woman, Black or Latino Do?”, *American Political Science Review*, Cilt 96, No 4, (2002), s. 729–743.

Dowding, Keith, Hindmoor, Andrew ve Martin, Aaron. “The Comparative Policy Agendas Project: Theory, Measurement and Findings,” *Journal of Public Policy*, 36/1, (2015).

https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks

John, Peter. “The Policy Agendas Project: A Review,” *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 7, (2006).

Kanter, Rosabeth Moss. “Some Effects of Proportions on Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women”, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, No 5, (1977), s. 965–990.

Kırkpınar, Leyla. Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, İzmir: Zeus Yayınları,(2009).

Lovenduski, Joni. “Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?”, *Parliamentary Affairs*, Cilt 54, No 4, (2001), s.743–58.

Örs, Birsen. “Siyasal Temsil”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*,No 35,(Ekim 2006),s.1-22.

Phillips, Anne. “Democracy and Representation: Or,Why Should it MatterWho Our Representatives Are?”, Anne Phillips (ed.), *Feminism and Politics*, NewYork, Oxford University Press, (1998), s. 224–240.

Phillips, Anne. *The Politics of Presence*, Oxford: Oxford University Press, (1995).

Pitkin, Hanna Fenichel. *The Concept of Representation*, Berkeley, CA: University of California Press, (1972).

Schwindt Bayer, Leslie A. “Still Supermadres? Gender and the Policy Priorities of Latin American Legislators”, *American Journal of Political Science*, Cilt 50, No 3, (2006), s.570-585

Swers, Michele L. “Are Women More Likely to Vote for Women’s Issue Bills than their Male Colleagues?”, *Legislative Studies Quarterly*, Cilt 23, No 3, (1998), s.435-445.

Tam, Waikeung.“Do Female Legislators have Different Policy Priorities than their Male Colleagues in an Undemocratic /semi-democratic Legislature? The Case of Hong Kong”, *The Journal of Legislative Studies*, Cilt 53, (2017), s.44-70.

Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc28cf77aa385.94013818 (E.T. 01.112019).

Young, Iris. Marion. *Inclusion and Democracy*, Oxford, Oxford University Press, (2000).

PANEL 8

14:00 - 15:15

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Arktik Bölgesi'nin Artan Önemi: PESTEL-DEL Analizi Çerçevesinde 9 Boyutlu Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU, İzmir Ekonomi Üniversitesi

Altan KAYACAN, İzmir Ekonomi Üniversitesi

21. Yüzyılda Uluslararası Göç: İklim Mültecileri

Arş. Gör. Fatih Bilal GÖKPINAR, Bursa Uludağ Üniversitesi

Kyoto Protokolü'nden Bugüne Türkiye'nin İklim Değişikliği Politikası ve Gelecek Yıllardaki Stratejisi

Berfu SOLAK, İzmir Ekonomi Üniversitesi

Şebnem ALTINCI, İzmir Ekonomi Üniversitesi

Arktik Bölgesi'nin Artan Önemi: PESTEL-DEL Analizi Çerçevesinde 9 Boyutlu Bir Değerlendirme

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Altan KAYACAN

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Son yıllarda Arktik Bölgesi ile ilgili araştırmaların ve bilimsel çalışmaların önemi hızla artmıştır. Bu eğilimin arkasındaki ana sebep ise, iklim değişikliğinin yol açmakta olduğu etkiler olarak kabul edilmektedir. Yükselen küresel sıcaklıklar ve buzulların erimesi ile birlikte bölgedeki doğal kaynaklarının (özellikle konvansiyonel petrol ve doğal gaz kaynakları) paylaşımı hususu, kıyıdaş devletler ve diğer devletlerin yanı sıra, ulusal ve uluslararası enerji şirketleri gibi tüm ilgili aktörlerinde dahil olduğu bir uluslararası mücadeleye ve çıkar çatışmasına dönüşmektedir. Bir diğer önemli konu ise hızla eriyen buzulların neticesinde ortaya çıkan yeni rotalardır. İlgili rotalar özellikle ihracat yoğun olarak gelişmekte olan ekonomiler için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Ayrıca artan rekabet ortamı ve jeopolitik konumu göz önüne alındığında, bölgeyi ilgilendiren savunma ve güvenlik konuları da hızla önem kazanmaktadır. Bu çalışma, günümüzde her zamankinden daha önemli hale gelen Arktik Bölgesi'nin mevcut durumuyla ilgili PESTEL-DEL analizi çerçevesinde 9 boyutlu bir değerlendirme yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Arktik Bölgesi, PESTEL-DEL Analizi

21. Yüzyılda Uluslararası Göç: İklim Mültecileri

Arş. Gör. Fatih Bilal GÖKPINAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

21. yüzyılda insanlığın yüzleşeceği en büyük tehlikelerden biri, değişen iklim koşulları, kuraklık, kasırga, çölleşme gibi sorunlar yüzünden yaşamakta oldukları bölgeleri terk etmek zorunda kalan iklim mültecileri sorunudur. İnsan eli ile bozulan ekolojik dengenin bir sonucu olarak yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalan iklim mültecileri hakkında henüz yeterli farkındalık oluşmamış olsa bile, gelecek 30-40 yılda dünyanın karşılaşılabileceği en büyük potansiyel sorun olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmaktadır. Bu araştırmalar, 2050 yılına kadar dünya çapında 100 milyon ile 500 milyon arasından insanın iklim değişikliği yüzünden mülteci konumuna düşeceğini göstermektedir. Sayının, deniz sularının yükselmesiyle 50 yıl içerisinde 1 milyarı dahi bulabileceği tahmin edilmektedir. Son yıllarda iklim mültecileri, hukuksal olarak da mülteci statüsüne sahip olmak için Birleşmiş Milletler'e başvurularında bulunmaya başlamıştır. Ancak BM, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin getirdiği mülteci tanımına atıfta bulunarak iklim yüzünden göç etmek zorunda kalan insanlara mülteci statüsü vermemektedir. Bu çalışmanın ilk amacı, iklim mültecilerinin tanımını yapmak ve bu konuda dünyayı bekleyen olası tehlikeleri değerlendirmektir. Çalışmanın ikinci amacı ise, iklim mültecilerinin BM tarafından tanınmasının önünde yatan hukuksal ve siyasal sorunlara dikkat çekmektir. Son olarak, sorunun çözümü için devletler ve uluslararası örgütler tarafından atılması gereken adımlar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim Mültecileri, Göç, Küresel Isınma, İklim Değişikliği, Birleşmiş Milletler

Kyoto Protokolü'nden Bugüne Türkiye'nin İklim Değişikliği Politikası ve Gelecek Yıllardaki Stratejisi

Berfu SOLAK

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Şebnem ALTINCI

İzmir Ekonomi Üniversitesi

İklim değişikliği, sera gazı salınımlarının artan etkisi ile birlikte küresel bir tehdit oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, birçok ülke sera gazı salınımlarını düşürmeye yönelik enerji ve çevre politikaları benimsemektedir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve Kyoto Protokolü ülkelere gelecekteki adımları konusunda yol gösterici niteliktedir. Türkiye'nin iklim politikası göz önüne alındığında, ülkenin sera gazı salınımını azaltmak için doğrudan bir iklim değişikliği politikası bulunmadığı ortaya konmuştur. 1997 yılında Kyoto Protokolü kabul edildiğinde, Türkiye sözleşmeye taraf olmadığından ötürü söz konusu ülke için herhangi bir sera gazı salınımı kotası belirlenmemiştir. Takip eden yıllarda ise, Türkiye tarafından gönüllü olarak ortaya konulan ve bağlayıcı nitelikte olmayan karbon salınımı kotası, Türkiye'nin hali hazırda daha bilinçli iklim değişikliği politikaları ve sera gazı salınımının azaltılmasına yönelik stratejiler benimsediğine işaret etmektedir. Ancak, Türkiye'nin enerji bağımlılığı yüksek bir ülke olmasından dolayı, enerji güvenliği konusu genellikle çevresel konuların üzerinde tutulmuş ve bu konuya daha çok öncelik verilmiştir. Bu araştırmanın iki ana hedefi bulunmaktadır. İlk olarak, Türkiye'nin enerji güvenliği konusuna öncelik verme sebepleri incelemekte ve Kyoto Protokolü'nden bugüne Türkiye'nin iklim değişikliği politikaları analiz edilmektedir. İkinci olarak ise, politika analizi ve söylem analizi yöntemlerine başvurularak Türkiye'nin gelecek yıllardaki iklim değişikliği stratejisi ve Eylem Planı detaylı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, Kyoto Protokolü, Çevre politikaları, Karbon salınımı, Enerji bağımlılığı.

PANEL 9

15:30 - 16:45

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kamuran REÇBER

Kimlik ve Kişilik: Analizde Farkı İhmal Edilmiş İki Temel Kavram

Prof. Dr. Şaban Halis ÇALIŞ, Selçuk Üniversitesi

Suriyelilerin Türkiye'de Devlete, Yerel Halka ve Ülkelerine Geri Dönme Meselesine Bakışları

Prof. Dr. Hakan SAMUR, Batman Üniversitesi

Dr. Murat CİHANGİR, Batman Üniversitesi

Yeni Güvenlik Yaklaşımları Kapsamında Uluslararası Kuruluşların Rolü ve Uygulamaları: BM ve NATO Örneği

Prj. Asist. Servet TAŞDELEN, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz GİRAY, Bursa Uludağ Üniversitesi

Osmanlı El Turcos'dan Trump'ın Kudüs Hamlesine Filistin-İsrail Çatışması ve Latin Amerika

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Uluslararası Karşılaştırma Ölçütü Olarak Hukukun Üstünlüğü Endeksleri

Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL, Batman Üniversitesi

Kimlik ve Kişilik: Analizde Farklı İhmal Edilmiş İki Temel Kavram

Prof. Dr. Şaban Halis ÇALIŞ

Selçuk Üniversitesi

Kimlik, İnşacı yaklaşımların ortaya çıkışından önce Uluslararası ilişkiler disiplininde ihmal edilmiş önemli konulardan birisiydi. İnşacılar aktörlerin kimliklerinin uluslararası ilişkileri ve yapıyı etkilediğini hem uluslararası yapıların da hem de aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerinin kimliklerinin belirlenmesinde önemli birer unsur olduğunu iddia ettiler. Bu tartışmalar özellikle 1990'lı yıllardan sonra disiplinde yapılan çalışmaları da büyük ölçüde etkilemiş; uluslararası ilişkilerdeki olay ve olguların açıklanmasında kimlik en başat kavramlardan biri haline gelmiştir. Fakat kavramı kullananların çoğu kimliğin öznelarası etkileşimlerle inşa edilen sosyal yönüne yoğunlaşırken öznenin sosyal varlığıyla ilgisi olmayan bizatihi kendisine münhasır özelliklerini ve bu bağlamda kişilik özelliklerinin oynadığı rolü analizlerde ihmal etmeye başlamışlardır. Bu özellikle bir aktör olarak liderler veya karar alıcılar konusunda dikkat edilmesi gereken bir konudur. Çünkü genel olarak sosyal ilişki ve etkileşimlerin yani aile, okul, parti, millet gibi sosyolojik birimlere aidiyetle şekillenen kimlikler yanında biyolojik ve psikolojik varlığıyla bireylerin bizatihi varlıklarından kaynaklı özellikler de uluslararası ilişkilerin gerçek dünyasını derin bir biçimde etkilemektedir. Aktör olarak bireyler sadece sosyal olarak inşa edilen kimlikleriyle karar vermiyorlar. Mesela genetik olarak sahip oldukları başta fiziki görünüm olmak üzere, yaşları, cinsiyetleri, anne-babalarından tevarüs eden veya sonradan taşımaya başladıkları güçlü ve zayıf yönleri, kısaca şahsi kişilikleri de onların davranış kalıplarını ciddi bir biçimde etkilemektedir. Bilhassa kritik veya kriz anlarında kimliklerden ziyade kişilikler ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden, bu tebliğde öncelikle kimlik ve kişilik nosyonlarının kavramsallaştırılmasının gereği üzerinde durulacak sonra da farklı sosyal ve siyasal kimliğe sahip fakat aynı kişilikteki aktörlerin davranış kalıplarının ortak yönlerini tespit etme hususunda kişilik analizlerinin daha doğru bir yöntem olacağı iddia edilecektir. Kısaca bu tebliğde aktörün kimliği kadar kişiliğinin de önemli olduğunun altı çizilmekte; kimlik ve kişilik analizleri arasında bir ayırım yapmanın analitik açıdan gerekli ve en az kimlikler kadar kişiliklerin de uluslararası ilişkileri etkileyen önemli bir unsur olduğunun altı çizilmektedir. Şahsiyetin (self) kimlik (identity) boyutu kadar kişilik (personality) boyutunun da analizlerde dikkate alınmasının daha doğru bir yöntem olacağı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şahıs, Kimlik, Kişilik, Karakter

Suriyelilerin Türkiye'de Devlete, Yerel Halka ve Ülkelerine Geri Dönme Meselesine Bakışları

Prof. Dr. Hakan SAMUR

Batman Üniversitesi

Dr. Murat CİHANGİR

Batman Üniversitesi

Dışarıdan göç, hem de iç savaş sonrasında milyonlarca Suriyelinin Türkiye'ye gelmeleri türünden bir göç bir sorunun aynı anda hem ulusal hem de uluslararası nitelik kazanmasının en çarpıcı örneklerindedir. Yıllardan beri Türkiye'de bulunan bu komşu ülke insanların bir yandan statülerinden eğitimlerine kadar pek çok konuda ulusal gündemde devamlı olarak yer ediniyor olmaları diğer yandan da ülkelerine geri gönderilmeleri üzerinden Suriye ve Ortadoğu'ya yönelik yeni tartışmaların odağında olmaları söz konusu çift boyutluluğun göstergesidir. 2018 yılının sonları ve 2019 yılının, bu çalışmanın tamamlandığı zamana kadarki ilk yedi aylık dönemi ülkelerindeki savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin entegre ya da tam tersine deportede edilmeleri hususundaki tartışmaların yoğunluk kazandığı bir dönemi ifade etmektedir.

Ülkenin genel iklimi bu durumdayken, zorunlu göçle ülkemize gelen Suriyelilerin Türkiye devleti ve halkı hakkında, içinde buldukları sosyo-ekonomik koşullar hakkında ve en nihayetinde bütün bunlarla bağlantılı olarak Suriye'ye dönme hususunda neler düşündüklerinin entegrasyon mu deportasyon mu tartışmalarına ve bunun üzerinden de meselenin ulusal ve uluslararası boyutlarına katkı sağlayacak önemli veriler içereceği kanaatindeyiz. İşte söz konusu öneminden hareketle ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki dört ilde, Suriyeliler arasında gerçekleştirilen kapsamlı bir anketin verilerine dayanarak bu bildiri de bütün bu kritik hususlara ilişkin analizleri paylaşacağız.

Batman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa'da 731 kişiye uygulanan 25 soruluk anketin sonuçlarına göre hem maddi hem psikolojik hem de hukuki statü bakımından birçok olumsuzlukları bir arada tecrübe etmelerine rağmen Suriyeliler büyük çoğunlukla, devletin ve yaşadıkları şehirlerdeki halkın kendilerine yönelik tutumlarını olumlu değerlendirmekteler, hatta bu ülkede yerleşmeyi, başka ülkelerle kıyaslandığında tercih etmektedirler. Suriye'ye dönüş meselesinde ise görüş farklılıkları ve kararsızlık durumları daha fazla belli olmakta ve fakat Türkiye'deki maddi koşullarının düzelmesi durumunda, dönüş eğiliminde olanların oranı düşmektedir. Bu sonuçlar entegrasyon-deportasyon tartışmalarının ötesinde, Türkiye'nin bölgedeki rolü ve Suriyeliler üzerindeki etkisi açısından ayrıca önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Suriyelilerin Türkiye'de devlete, yerel halka ve kendi ülkelerine geri dönme meselesine bakışlarını analiz etmektir. Bu genel amaç çerçevesinde çalışma üç

ana bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde, Suriyelilerin Türkiye Cumhuriyeti devletine bakışları ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında Suriyelilerin yerel halka karşı tutumları irdelenmektedir. Son bölümde ise Suriyelilerin ülkelerine geri dönme konusunda ne düşündüklerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Göçmenler, Entegrasyon, Geri Dönüş, Türkiye, Ortadoğu

GİRİŞ

2018 yılının sonları ve 2019 yılının, bu çalışmanın tamamlandığı zamana kadarki ilk yedi aylık dönemi ülkelerindeki savaş nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin entegre ya da tam tersine deporte edilmeleri hususundaki tartışmaların yoğunluk kazandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bir taraftan kamu kuruluşlarının veya özel vakıf ya da derneklerin düzenledikleri eğitim çalışmaları, meslek edindirme kursları veya birtakım sosyal faaliyetler üzerinden onların, ülke toplumuna uyumlu hale getirilmeleri çabaları devam etmekteyken; diğer taraftan Suriyelilerin hâlihazırda yaşadıkları kimi şehirlerden çıkarılmaları hususunda yerel yetkililerin daha yüksek sesle konuşmaları hatta ilk defa somut adımlar atmaları, özellikle geri gönderilmeleri yönündeki tartışmaları daha da ön plana çıkarmış durumdadır. İşte ülkenin genel iklimi bu durumdayken, zorunlu göçle ülkemize gelen Suriyelilerin Türkiye devleti ve yaşadıkları şehirlerdeki yerel halk dahil içinde buldukları çevre ve koşullar hakkında ve en nihayetinde bütün bunlarla bağlantılı olarak Suriye'ye dönme hususunda neler düşündükleri entegrasyon mu deportasyon mu tartışmalarına katkı sağlayacak önemli veriler içerebilir. Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bazı şehirlerde gerçekleştirilen bir alan araştırmasına dayanarak, Suriyelilerin, bahsi geçen konulardaki düşünceleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Verilerin ve analizlerinin paylaşılmasından önce; alan araştırmamız hakkında kısa bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır: Araştırmamız 20 Ekim – 20 Aralık 2018 tarihleri arasında Batman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa şehir merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Basit Tesadüfi Örnekleme yöntemi ile seçilen ve 18 yaşın üstündeki 731 kişiyle yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir.¹ Yaş, cinsiyet, meslek ve eğitim gibi sosyo-demografik olanların dışında, ankette yer alan sorular iki ana konuyu analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, Suriyelilerin kendi ülkelerindeki krize ilişkin düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlayanlardır. Suriye krizinin iç ve dış aktörleri, esas sorumlularının kimler olduğu ve krizin çözümüne ilişkin önerileri içeren bu ilk grup sorulara verilen cevapların değerlendirilmeleri ayrı bir çalışmada ele alınmıştır. Suriyelilerin; Türkiye'deki koşulları ve durumları hakkındaki kimi düşüncelerini ortaya çıkarma amaçlı hazırlanan ikinci grup soruların analizleri ise bu çalışmada ele alınacaktır.

Anket katılımcılarının kendilerini psikolojik açıdan güvende hissetmeleri ve sorulara rahatça cevap verebilmeleri için mümkün olan bütün özen gösterilmiştir. Bu bakımdan; anket sorularını soran tercümanlarımız dışında, her şehirde gidilen mekânın özelliğine göre çoğunlukla orada çalışan ya da yaşayanların saygı ve

---

¹ Anketin gerçekleştirildiği dönemde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre ülkedeki geçici koruma kapsamındaki toplam Suriyeli sayısı 3 milyon 640 bin iken, kapsamdaki dört ilde yaklaşık yarısı 18 yaşın altında olan 600 bin civarında Suriyeli yaşamaktaydı. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

güvenlerini kazanmış bir başka Suriyelinin de yanımızda bulunmasına özen gösterilmiştir. Genellikle öğretmen, akademisyen veya dernek yöneticisi profillerindeki bu aracı ve fakat anketin uygulanabilirliğini artıran söz konusu şahıslara ise anketlerin yapıldığı şehirlerdeki meslektaşlarımız ya da İl Göç İdaresi müdürlüklerinin tavsiye ve yönlendirmeleri sayesinde ulaşılmıştır. Anketin uygulanmasına başlamadan önce, muhataplara isim ve adres gibi kendilerini belirleyici hiçbir bilginin alınmayacağı özellikle vurgulanmıştır. Bütün bunlara rağmen, zaten öncesinde de tahmin ettiğimiz gibi anketimizin özellikle politik meselelere ilişkin sorularında “cevap yok/fikrim yok” şikkının işaretlenme frekansı oldukça yüksek çıkmıştır. Soruları hazırlama aşamasında danıştığımız kimi Suriyeli akademisyen arkadaşlarımız da bu ihtimalden bahsetmişlerdir. Gerçekten de Suriye’de baskıcı bir politik rejim altında yaşamış olmaları, savaş ve zorunlu göçle birlikte maruz kaldıkları travmalar ve son olarak da yabancı bir ülkede daha statüleri bile “geçici” kavramıyla karşılananlar olarak bulunuyor olmaları onları bu şekilde davranmaya sürüklemiştir. Yani yakın geçmişte yaşadıklarının ve halen içinde buldukları kimi koşulların genel olarak bütün mülteci gruplarında görülen gelecek korkusu, çekingenlik ve kimseye güvenememe gibi bir takım özelliklerin² Suriyelilerde de ortaya çıkmasına yol açtığı söylenebilir. Öte yandan, cevap yok/fikrim yok seçeneğinin orada duruyor olmasına rağmen hâlâ hatırı sayılır miktarda Suriyelinin söz konusu sorularda başka seçeneklere yönelmiş olmaları da aslında anketin sağlıklı yürütüldüğüne ve güvenilir olduğuna bir kanıt sayılabilir. Cevap yok/fikrim yok diyenlerin en fazla çıktığı soruda bile, diğer seçenekleri işaretleyen katılımcı sayısının hala çok yüksek olmasını dikkate alarak, daha sağlıklı bir değerlendirme yapmak ve somut cevapların analizine yoğunlaşmak amacıyla “cevap yok/fikrim yok” seçeneği tablolar oluşturulurken “kayıp” sütununda gösterilmiş ve yüzdeler dilimlerde hesaba katılmamıştır.

Çalışmada, sırasıyla geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin, şu üç konu hakkındaki düşünceleri analiz edilmeye çalışılacaktır: Türkiye’de devletin kendilerine yaklaşımı hakkında ne düşünüyorlar? Toplumun yani yaşadıkları şehirlerdeki yerel halkın kendilerine karşı tutumu hakkında ne düşünüyorlar? Son olarak da Suriye’ye dönme ya da Türkiye’de kalma hususunda ne düşünüyorlar?

1.DEVLETİN KENDİLERİNE YÖNELİK POLİTİKALARINA BAKIŞLARI HUSUSUNDA SURİYELİLERİN GÖRÜŞLERİ

Anketimize katılan Suriyelilerin yüzde 3,3 gibi çok küçük bir kesimi haricindekiler en az bir yıldır Türkiye’de bulunmakta ve yarıya yakını da (yüzde 46,4) dört yıldan fazla bir süredir ülkemizde yaşamaktalar. Yani yaşadıkları ülke hakkında yeterli izlenime, tecrübeye ve sonuçta da dikkate alınabilecek bir bakış açısına sahip

---

² Jolanda De Vries and Guus L. Van Heck, "Quality of Life and Refugees", *International Journal of Mental Health*. 23, 3, (1994): 57-75.

oldukları söylenebilir. Katılımcılara, Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik tutumunu nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda her dört kişiden üçü (yüzde 75,6) çok olumlu ya da olumlu cevaplarını vermişlerdir (Tablo 1). Çok olumsuz veya olumsuz diyenler toplamda yüzde 5'in altında kalmıştır. "Ne olumlu ne olumsuz" veya "Kararsızım" cevaplarını verenleri birlikte ele aldığımızda, her beş Suriyeli'den bir tanesinin, bu konuda net bir fikre sahip olmadıklarını ya da Türkiye'nin tutumunda memnun kaldıkları hususlarla beraber bazı memnun kalmadıkları yönlerin de bulunduğunu söyleyememiz mümkündür.

Tablo 1: Türkiye'de Devletin Suriyeli göçmenlere yönelik tutumunu nasıl değerlendirirsiniz?

Cevap	Yüzde
Çok olumlu	36.4
Olumlu	39.2
Ne olumlu ne olumsuz	16.6
Olumsuz	2.7
Çok olumsuz	1.9
Kararsızım	2.9
Toplam	100

Kayıp: 51

Yine de yüzde 75 gibi bir oranla Türkiye'nin kendilerine yönelik politikalarını olumlu değerlendirmeleri kayda değerdir. Bu yüksek oranı ortaya çıkaran sebep veya sebepleri analiz etmeden önce Türkiye'nin Suriyeliler nezdindeki konumuna bir de başka ülkelerle karşılaştırma üzerinden bakmakta fayda var (Tablo 2). Göçmen olarak yerleşme imkânı elde etmeleri durumunda hangi ülkeyi tercih edecekleri sorulduğunda da yüzde 65 gibi yüksek oranda bir katılımcı Türkiye cevabını vermişlerdir.

Tablo 2: Göçmen olarak yerleşme imkânı verilmesi durumunda aşağıdaki ülkelerden hangisinde yaşamayı tercih edersiniz?

Cevap	Yüzde
Türkiye	65.1
AB ülkeleri	16.5
ABD	3.8
Suudi Arabistan	2.5
Mısır	0.3
İran	0.6
Rusya	0.9
Ürdün	0.4
Diğer	9.5
Toplam	100

Kayıp: 102

Görüldüğü gibi Türkiye, aralarında refah düzeyi daha yüksek sayılabilecek başka ülkelerde yerleşme imkânı elde edilecek olsa bile yine de Suriyelilerin önemli bir kısmı tarafından tercih edilen coğrafyadır. Söz konusu cevapları veren Suriyelilerin yüzde 83'ünün aylık hane halkı geliri 2000 TL'nin yani ülkedeki asgari ücret düzeyinin bile altındadır. Ayrıca, en önemli iki sorunlarının ne olduğu sorulduğunda (Tablo 3) Türkçe bilmeme ve işsizlik gibi günlük hayatlarını doğrudan etkileyen iki mesele en fazla tekrar edilen cevaplar olmuştur. Bunlara her beş Suriyeliden birinin cevaplarında yer verdikleri barınma sorununu da eklememiz mümkün.

Tablo 3: Türkiye’deki en önemli iki sorununuz hangileridir?

Cevap	Frekans
Dil	380
Yerel halkın dışlanması	125
İşsizlik	275
Barınma	145
Memleketten uzak olma	231
Yakınlardan ayrı olma	204
Diğer	98
Cevap yok	4
Toplam	1462

Not: Katılımcılardan iki şık işaretlemeleri istenmiştir. Her bir sorunun, 731 katılımcının kaç tanesi tarafından işaretlendiğini görebilmek adına bu tabloda yüzdeler yerine frekans dağılımları kullanılmıştır.

Özetle; birçok maddi olumsuzlukları bir arada tecrübe etmelerine rağmen Suriyeliler büyük çoğunlukla, devletin kendilerine yönelik tutumuna olumlu bakmaktalar ve bu ülkede yerleşmeyi, başka ülkelerle kıyaslandığında tercih etmektedirler. Hatta şunu da eklemek gerekir ki katılımcıların yaklaşık yüzde 55’i buraya geldikten sonra Türkiye hakkındaki düşüncelerinin daha olumlu yönde değiştiğini belirtmişlerdir (Tablo 4). Daha olumsuz yönde değişti diyenlerin oranı ise sadece yüzde 11 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ile ilgili düşüncelerinde herhangi bir değişikliğin olmadığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 25 civarında çıkmıştır.

Tablo 4: Türkiye'ye Geldikten Sonra Türkiye Hakkındaki Düşünceleriniz Ne Yönde Değişti?

Cevap	Yüzde
Daha olumlu yönde	54.9
Daha olumsuz yönde	11
Hiçbir değişiklik olmadı	25.8
Kararsızım	8
Toplam	100

Kayıp: 100

O halde bir yandan olumsuz maddi koşullar içerisinde bulunurlarken diğer yandan devletin kendilerine yönelik politikaları hususunda memnuniyet belirtmelerini nasıl açıklayabiliriz? Burada şöyle bir çıkarımda bulunmamız mümkündür: Yaşadıkları bütün sıkıntılara ve içinde buldukları zor koşullara rağmen Suriyeli sığınmacılar bir şeyin farkındadırlar: Türkiye’de devlet, kısa sürede büyük kitleler halinde gelen Suriyeliler için imkânlar ölçüsünde elinden geleni yapmaktadır. Tersinden ifade edecek olursak; Suriyeli sığınmacılar şu anda maruz kaldıkları işsizlik, barınma gibi sorunlardan Türkiye’yi sorumlu tutmamakta ve anlayışla karşılamaktadırlar. Eklemek gerekirse devletin kendilerine yönelik politikalarından memnuniyet noktasında yaş grupları ve cinsiyet açısından katılımcılar arasında belirgin bir farklılık gözlenmemektedir.

2.YEREL HALKIN KENDİLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI HUSUSUNDA SURİYELİLERİN GÖRÜŞLERİ

Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler Türkiye’de sadece devletin değil, yaşadıkları şehirlerdeki yerel halkın da kendilerine yönelik tutumlarını çoğunlukla olumlu olarak değerlendirmektedirler (Tablo 5).Anketin uygulandığı şehirler ya Suriye ile sınır (Mardin ve Şanlıurfa) ya da sınıra yakın (Batman ve Diyarbakır) durumdadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki bu şehirler ağırlıklı olarak Kürt nüfusun yaşadığı ve özellikle Mardin ve Şanlıurfa dikkate alındığında Arap kökenli vatandaşların da kayda değer bir sayıda bulunduğu yerlerdir. Yani etnik köken olarak hemen hemen tamamıyla Kürt veya Arap olan Suriyelilerin, kendilerini buralarda sadece coğrafi açıdan değil, kültürel pek çok unsur açısından da ülkelerine yakın hissedebileceklerini öngörmek mümkündür.

Tablo 5: Yaşadığımız Şehirde Yerel Halkın Size Karşı Tutumunu Nasıl Değerlendirirsiniz?

Cevap	Yüzde
Çok olumlu	17.1
Olumlu	36.5
Ne olumlu ne olumsuz	36.5
Olumsuz	7.6
Çok olumsuz	0.9
Kararsızım	1.3
Toplam	100

Kayıp: 119

Nitekim önceki bölümde açıkladığımız yerleşme imkânı verilmesi durumunda hangi ülkeyi tercih edecekleri sorusuna Türkiye cevabı verenlere bunun en önemli iki sebebi sorulduğunda en fazla tekrarlanan cevap yüzde 29'la din yani İslam olurken, kültürel yakınlık da önemli bir pay almıştır (Tablo 6).

Tablo 6: Göçmen olarak yerleşme imkânı verilmesi durumunda, Türkiye’yi tercih etmenizin öncelikli iki sebebi nedir?

Sebepler	Yüzde
Göçmen politikası	19
Kültürel yakınlık	17.2
Ekonomik koşullar	3.6
Din	29.2
Dil	3.3
Özgür bir ortamın olması	6.4
Güvenli bir ülke olması	18.6
Diğer	2.3
Total	100

Kayıp: 170

Coğrafya ve kültüre ilişkin bütün bu kolaylaştırıcı unsurların da etkisiyle Suriyelilerin yarısından fazlasının (yüzde 53,6) yerel halkın tutumundan memnun olmasını ve sadece yüzde 8,7’lik bir kısmın memnuniyetsizlik belirtmesini olumlu olarak değerlendirmek mümkündür. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Zaman zaman yaşanan gerilimlere rağmen yerel halkla ilişkileri açısından Suriyeli sığınmacılarda iyimserlik hâkimdir. Ancak bir hususun da altını çizmek gerekir: Devletin kendilerine yönelik politikalarından memnun olduğunu belirtenlerin yüzde 75’lik oranıyla kıyas edildiğinde, yerel halkın tutumunu olumlu ya da çok olumlu değerlendirenlerin oranının yaklaşık 22 puan düşmesi, gündelik yaşam içerisinde birtakım sıkıntıların olabileceğinin de işareti niteliğindedir. Başka bir ifade ile; coğrafi ve kültürel yakınlık gibi olumlu katkı yapabileceğini öngördüğümüz unsurlara rağmen, Suriyelilerin yerel halkla kaynaşmaları noktasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehirlerinde bile sorunlar bulunmaktadır. Bu arada yerel halkın tutumunu olumlu bulmayanların çoğunlukla düşüncelerini “ne olumlu ne olumsuz” seçeneği ile dile getirmeleri, söz konusu sorunların yine de aşılamayacak olmadığını göstergesi sayılabilir.

Son olarak, özellikle 18-25 yaş grubundaki Suriyelilerin yani gençlerin, yerel halkın tutumunu olumlu bulma oranları yüzde 46'ya düşmekte, “ne olumlu ne olumsuz” deme oranları ise genel ortalamanın üstünde yüzde 44 olarak gerçekleşmektedir. Bu veriler dikkate alındığında; toplumsal hayatın içinde görünürlüklerinin ve aktifliklerinin daha fazla olduğu tahmin edilebilecek genç nüfusun memnuniyetsizlikleri yerel halkla ilişkilerin durumu hakkında daha belirleyici bir veri kabul edilebilir.

3. SURİYE'YE GERİ DÖNÜŞ MESELESİ

İç savaş biterse ülkenize geri dönmeyi düşünür müsünüz diye sorduğumuzda, yaşlı bir Suriyeli kadının söylediği “Şam şekeri tatlıdır, memleket ondan tatlıdır” cümlecigi belki de pek çok Suriyelinin duygularını ifade eder niteliktedir. Türkiye'deki en önemli iki sorunlarının söylenmesi istendiğinde (Tablo 3), hatırı sayılır bir oranda Suriyelinin memleketten uzak olma veya yakınlardan uzak olma şıklarını işaretlemeleri de aynı paralelde bir gösterge sayılabilir ve beklenebilecek bir eğilimdir. Buna rağmen “İç savaş bittiğinde Suriye'ye dönmeyi düşünüyor musunuz?” sorusuna her iki Suriyeliden sadece bir tanesi olumlu cevap vermiştir (yüzde 51). Yüzde 27,3'lük bir grup savaş bitse bile dönmek istemediğini belirtmiştir ki bu oran, yaklaşık her üç kişiden birinin Türkiye'deki koşullarını tercih ettikleri manasına gelmektedir. Hatta buna dönüp dönmeme hususunda şu an için net bir karara sahip olmayan yüzde 21,6'lık kısmı da dâhil edebilmemiz mümkündür.

Tekrar hatırlatmak gerekirse; katılımcıların Türkiye'deki ekonomik koşulları pek iç açıcı noktada değil. Bu durumda ülkede kalmak isteyenler veya kararsızlık yaşayanlar açısından iki ihtimal düşünülebilir: Ya Suriye'deki ekonomik koşulları buradakinden de kötüdür ya da maddi koşullar dışında onlara Türkiye'de kalmayı cazip hale getiren başka etkenler vardır. Anketimizde Türkiye ile Suriye'yi bu çerçevede mukayese etmeye yönelik bir soru bulunmamaktadır ancak yerleşme imkânı verildiğinde başka ülkelerden ziyade Türkiye'yi tercih etmelerinin iki öncelikli sebebi sorulduğunda her dört Suriyeliden birinin özgür ya da güvenli bir ülke olması şıklarını işaretlemeleri bu etkenlerin ne olduğu hususunda bir fikir verebilir. Yani nasıl ki ekonomik düzeyi yüksek batı ülkelerinden ziyade Türkiye'yi yerleşmek için tercih etmelerinde dini-kültürel etkenlerin önemli rol oynadığını öne sürmüşsek; bu defa da kendi ülkelerinden ziyade Türkiye'yi öncelemelerinin sebebini özgürlük ve güvenlik gibi sebeplerle açıklamamız mümkündür.

18-25 yaş grubundaki gençler arasında iç savaş bitse bile dönmek istemeyenlerin oranı yüzde 35'lere çıkmaktadır. Yerel halkın tutumundan ortalamanın üzerinde hoşnutsuzluk duymalarına rağmen genç nesil yine de Türkiye'de kalmayı tercih etmektedir. 61 ve üstü yaş grubunda ise bu oran yüzde 20'lere kadar düşmekte, yani yaşlı nüfusta muhtemelen hayatlarının büyük bölümünü geçirdikleri topraklara olan hasret daha büyük görünmektedir.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu'nun dört önemli şehrinde yaptığımız anket çalışmasının sonuçları göstermektedir ki zorunlu göçe maruz kalan ve en azından birkaç yıldır Türkiye'de bulunan Suriyeliler, ülkemizde özellikle devletin kendilerine yönelik politikalarını olumlu bulmaktadırlar. Yerel halkın kendileri ile ilgili tutumunu yarıdan biraz fazla bir oranla olumlu değerlendirseler bile yine de toplumsal ilişkilerde ve birlikte yaşam düzeyinde kimi sorunların var olduğu da görülmektedir. Bu sorunlara ve düşük ekonomik koşullarına rağmen, savaş bittiğinde ülkelerine geri dönüş hususunda Suriyelilerin önemli bir bölümünün Türkiye'de kalmayı tercih edebileceklerini söylemeleri her şeye rağmen Türkiye'deki koşullarını, ülkelerinde kendilerini bekleyenlerle kıyasladıkların daha iyi bulduklarını göstermektedir.

Yeni Güvenlik Yaklaşımları Kapsamında Uluslararası Kuruluşların Rolü ve Uygulamaları: BM ve NATO Örneği

Prj. Asist. Servet Taşdelen

Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz GİRAY

Bursa Uludağ Üniversitesi

21'inci yüzyılda güvenlik anlayışında yaşanan değişimler, güvenlik sorunlarının çözümünde hem uluslararası işbirliğinin önemini hem de uluslararası kuruluşların rolünü artırmıştır. Uluslararası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi) da bu bilinçle savunma politikalarını gözden geçirmek ve yeniden yapılandırmak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda gerek BM gerekse de NATO'nun hem bölgesel hem de küresel güvenliği sağlamada geliştirdikleri güvenlik politikalarının ve stratejilerinin incelenmesi ve araştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu temelde yapılan bir analize dayanan bu çalışmada, "Yeni Güvenlik Yaklaşımları" paradigmasının kavramsal, kuramsal ve süreçsel değişimini ortaya koyarak özellikle Kopenhag Okulu güvenlik sektörleri tipolojisi bağlamında BM ile NATO'nun rolü ve uygulamalarının genel bir değerlendirmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Yeni Güvenlik Yaklaşımları, Uluslararası Kuruluşlar, Yeni Güvenlik ve BM, NATO, Kopenhag Okulu.

ABSTRACT

Changes in the understanding of security in the 21st century have increased both the importance of international cooperation and the role of international organizations in solving security problems. International organizations (such as the United Nations (UN) and the North Atlantic Treaty Organization (NATO)) have also had to revise and restructure their defense policies with this awareness. In this context, it is of great importance to examine and investigate the security policies and strategies that both the UN and NATO have developed to ensure both regional and global security. This study which is based on an analysis on this basis, aims at a general assessment of the role and practices of the UN and NATO, particularly in the context of the Copenhagen School of security sector typology, by demonstrating the conceptual, theoretical and process change of the paradigm of "new security approaches".

Keywords: Security, New Security Approaches, International Organizations, New Security Approaches and UN, NATO, The Copenhagen School.

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininin en temel kavramlarından birisini güvenlik konusu oluşturmaktadır. Güvenlik, gerek kavramsal olarak gerekse de teorik açıdan oldukça farklı perspektiflerle ele alınıp incelenmektedir. Özellikle küreselleşme sürecinin başlaması ve soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte birçok alanda olduğu gibi güvenlik alanında da değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Örneğin Soğuk Savaş döneminin “Geleneksel/Klasik Güvenlik” anlayışının yansımaları olan realizm, neo-realizm, liberalizm ve neo-marksizm gibi güvenlik anlayışlarından, güvenliğin ekonomik, politik, sosyal, askeri ve çevresel boyutlarını ele alan “Yeni Güvenlik Yaklaşımları” olarak da ifade edilen çok boyutlu bir anlayışa geçilmiştir. Bu gelişim 1990’larda başlayan 2000’li yıllarda hızlanan küreselleşme olgusunun da bir sonucudur. Güvenlik anlayışında yaşanan bu çok boyutlu değişim, güvenlik sorunlarının ulusal düzeyden çıkıp uluslararası bir sorun haline gelmesine ve kolektif güvenliğe olan gereksinimin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla güvenlik anlayışından yaşanan bu değişim ve dönüşüm, güvenliğin sağlanmasında uluslararası işbirliğinin önemini artırmış ve temel aktör olarak da uluslararası kuruluşlar vazgeçilmez olmuştur.

Bu çalışmada Yeni Güvenlik Yaklaşımları kuramsal açıdan açıklandıktan sonra güvenlik konusunda önemli işlevler üstlenen iki uluslararası kuruluş olarak BM ile NATO’nun rolü ve uygulamalarını analiz edilecektir. Çalışma 3 bölüm şeklinde organize edilmiştir. İlk bölümde, uluslararası ilişkiler disiplininde güvenliğin kavramsal çerçevesi açıklanmaktadır. İkinci bölümde, güvenlik anlayışından yaşanan değişim, “yeni güvenlik yaklaşımları” çerçevesinde irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise soğuk savaş sonrası dönemde Kopenhag Okulu’nun beş boyutlu güvenlik tipolojisinden yola çıkılarak BM ile NATO’nun uygulamaları detaylı olarak analiz edilmiştir. Son bölümde de analiz bulgularına dayalı olarak BM ile NATO’ya yönelik durum tespiti yapılarak eleştiri ve öneriler yer almaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK

Güvenlik kavramı, insanoğlunun varoluşuyla ortaya çıkmış ve farklı perspektiflerle ele alınıp çok boyutlu bir araştırma alanına dönüşmüştür. Güvenlik alanındaki ilk çalışmalar insanoğlunun toplu yaşama geçişiyle korunma, barınma ve varlığını devam ettirme gibi temel gereksinimleri kapsarken sonraları devlet ve bireyi temel aktör olarak kabul eden, devlet ve bireyin makro ve mikro faaliyetlerini kapsayan geniş bir çalışma alanına evrilmiştir.

Güvenlik kavramına yönelik birçok tanımlama yapılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramını ilk ele alan Arnold Wolfers’e göre güvenlik; nesnel anlamda sahip olunan değerlere yönelik herhangi bir tehdidin yokluğu, öznel anlamda ise bu değerlerin saldırıya uğrayacağı korkunun olmaması halidir (Wolfers, 1952: 484-

485). Baldwin ise bu tanımı genişletmekte ve güvenliği, “sahip olunan değerlere karşı bir zararın en düşük olduğu durum” şeklinde tanımlamaktadır (Baldwin, 1997: 13).

Brauch, güvenlik kavramının barış ile yakından ilgili olduğuna dikkat çekerek şöyle tanımlamaktadır. Güvenlik, “sosyal bilimlerde genel çerçeve ve boyutlara tekabül eden, bireylere konulara, toplumsal adetler ile değişen tarihsel şartlara ve durumlara uyarlanan önemli bir kavramdır” (Brauch, 2008: 2). Bir tehlikeye yönelik tedbir alma ve savunma algısı üzerine kullanılan güvenlik kavramı, devletler açısından düşünüldüğünde ise devletlerin egemenliğini ve bütünlüğünü sağlama çabasıdır (Dedeoğlu, 2008: 24). Esas itibarıyla güvenlik, coğrafi bölgelerin stratejik önemine göre bölge güvenliği, toplumun, devletin, uluslararası ve diğer grupların ve dolayısıyla bireyin güvenliği gibi birbirini etkileyen unsurları içermektedir (Bakan ve Şahin, 2018: 136). Güvenlik kavramı hangi bakış açısı ile ele alınırsa alınsın sosyal hayatın kozmopolit yapısıyla artan tehdit algısının farklılaşması ve aynı zamanda artması bu gün olduğu gibi gelecekte de kavramın değişmesine ve gelişmesine neden olacaktır.

2. ULUSLARARASI GÜVENLİK KAVRAMINDAN KOLEKTİF GÜVENLİĞE: GÜVENLİKTE YENİ YAKLAŞIMLAR

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar; sistemin yapısından, uluslararası konjonktürden, dönemin koşullarından, sistemdeki aktör sayısından, aktörlerin niteliği ile niceliğinden ve aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinden etkilenmekte ve bu çerçevede şekillenmektedir. Özellikle soğuk savaş döneminin durağan yapısı ve soğuk savaş sonrası sistemin belirsizlikleri bu savı destekler niteliktedir (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 5). Soğuk savaş döneminin “Geleneksel/Klasik Güvenlik” kuramları (Realizm, neo-realizm, liberalizm, marksizm ve neo-marksizm) devleti temel aktör olarak kabul edip salt askeri konuların güvenliğine odaklanmışlardır. Oysa soğuk savaş sonrası dönemde gelişen ve “Yeni Güvenlik Yaklaşımları” olarak da literatürde yer alan eleştirel yaklaşım, konstrüktivist (inşacı) yaklaşım, feminist yaklaşım, Kopenhag Okulu ve Galler Okulu devleti temel aktör olarak görmenin yanı sıra güvenliğin askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlarına da önem vererek güvenlik konusunun daha geniş bir perspektif ve kapsamlı bir hal almasını sağlamışlardır.

“Yeni Güvenlik Yaklaşımları” (Eleştirel Yaklaşım, Konstrüktivist (inşacı) Yaklaşım, Feminist Yaklaşım, Kopenhag Okulu ve Galler Okulu), güvenlik kavramına bir bütün olarak bakarak güvenliğin genişlemesini, çeşitlenmesini ve derinleşmesini sağlamışlardır (Waever, 2004: 8; Baysal ve Lüleci, 2011: 70). Özellikle Eleştirel Yaklaşımın; kimin güvenliği, neyin güvenliği ve kimden/neden koruma gibi sorularıyla güvenliği sorgulaması, Galler Okulu’nun özgürleşme güvenlik ilişkisi ve Kopenhag Okulu’nun güvenliği sektörel bazda incelemesi yeni güvenlik anlayışının özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda aşağıda yer alan Tablo 1, güvenliğin

sağlanmasına yönelik sorulan sorulara cevap verilmesi ve günümüzdeki güvenlik yaklaşımlarının özetlenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Tablo 1: Genişletilmiş Güvenlik Kavramları

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (Kimin Güvenliği?)	Risk Altındaki Değer (Neyin Güvenliği?)	Tehdit Kaynağı/Kaynakları (Kimden/Neden Korunma?)
Ulusal Güvenlik [Siyasi, Askeri Boyut]	Devlet	Egemenlik, Toprak Bütünlüğü	Diğer Devlet, Terörizm (Devlet Dışı Aktörler)
Toplumsal Güvenlik [Boyutu]	Milletler, Toplumsal Gruplar	Ulusal Birlik, Kimlik	(Devletler) Milletler, Göçmenler, Yabancı Kültürler
Ekonomik Güvenlik ¹	Bireyler (Tüccarlar)	Ticaret, Üretim, Finans İlişkileri	Devletler, Terörizm, Küreselleşme
İnsan Güvenliği	Bireyler, İnsanlık	Beka, Hayat Kalitesi	Devlet, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları (GEC), Doğa, Terörizm
Çevresel Güvenlik [Boyutu]	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet İlişkileri, Yerli Halk, Azınlıklar	Eşitlik, Kimlik, Dayanışma	Ataerkillik, Totaliter/Erktekelci Kurumlar (Hükümetler, Dinler, Elitler, Kültür), Hoşgörüsüzlük

Kaynak: Brauch, 2008: 11.

¹ Tarafımızca eklenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, güvenlik kavramı askeri güvenlik, siyasi güvenlik, toplumsal güvenlik, ekonomik güvenlik, insan güvenliği, çevresel güvenlik ve cinsiyet güvenliği üzerinden sınıflandırılmıştır². Güvenlik kavramının bu denli geniş tutulması Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek risk ve tehditlerin öngörülememesi gerekse de güvenliğin sadece devletin bekasıyla sağlanamayacağıdır. Bu nedenle devletin bekasının yanı sıra bireyi de güvenliğin merkezine alan yeni güvenlik anlayışı, bireyin refahına etki eden her türlü risk ve tehlikenin güvenlikleştirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca Tablo 1’e bakıldığında Kopenhag Okulu, güvenlik kavramını tek boyutluluktan kurtararak, çok boyutlu ve sektörel bir düzeye taşıdığı görülmektedir. Okul’un kategorize ettiği bu sektörleri kısaca şu şekilde detaylandırmak mümkündür.

Askeri güvenlik sektörü, devletlerin askeri kapasiteleri ile devletlerin birbirlerinin niyetleri hakkındaki algı yönetimleri veya tanıma ilişkilerini kapsamaktadır. Askeri sektördeki temel referans noktası devlettir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer silahların varlığına yönelik yaklaşımlar askeri güvenlik sektördeki algılamalara örnek teşkil etmektedir (Buzan, Waever ve Wilde, 1998: 123). Siyasi sektörde de baskı ilişkilerine dayalı ideolojik tehditler ve diplomatik tanıma gibi konular güvenlik tehditleri olarak nitelendirilmektedir. Fakat bu nitelendirme söyleme dayalı olmalıdır. Çünkü söylemde dile getirilmeyen hiç bir şey tehdit olarak kabul edilmemektedir. Diğer bir ifadeyle, güvenlikleştirme, tehditlerin kapsamı kadar tehditlerin ortaya çıkışında da belirleyici bir yaklaşımdır (Akgül-Açıkmeşe, 2011: 59). Ekonomik güvenlik sektörde, kaynaklar ve piyasaya erişimi ile devletlerin ekonomik yönden güçlenmesi ve sosyal refahlarının sürdürülmesi açısından incelenmektedir. Toplumsal sektör, kolektif kimlik konuları ile ilgilenmektedir. Topluların aidiyet ve mensubiyetlerini temel alan din, dil, kültür ve kimliklerini güvenlik kapsamına almaktadır. Son olarak çevresel güvenlik sektörü, kaynak kıtlıklarından çevre felaketine kadar, bölgesel düzeyden küresel düzeye kadar yaygınlık göstermektedir. Kısacası insan faaliyetleri ve biyosfer arasındaki ilişki ele alınmaktadır (Baysal ve Lüleci, 2011: 73). Cinsiyet güvenliği ise biz ve ötekiler, yerli ve yabancılar, azınlıklar temelinde şekillenmekte ve feminist teoriye dayanmaktadır. Genel olarak feminist teori, ataerkil ve totaliter bir toplum yapısında gerek uluslararası ilişkilerdeki temel aktörlerin gerekse de sosyal hayattaki insani ilişkilerde etkili olan erkeklerin oluşuna odaklanmaktadır. Feminist teori, her platformda kadın ve erkek eşitliğini savunmaktadır.

---

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Buzan, B., (1983), *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton, Harvester Wheatsheaf. Buzan, B. Waever, O. ve Wilde, J., (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers.

3. YENİ GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI KAPSAMINDA BM İLE NATO'NUN ROLÜ VE UYGULAMALARI

Soğuk savaş sonrası dönemde risk ve tehditlerin çeşitlenmesiyle “ulus devletlerin” yanı sıra “uluslararası kuruluşların”, “sivil toplum örgütlerin” ve “düşünce kuruluşlarının” önemli birer güvenlik aktörü haline geldiği görülmektedir. Bu kuruluşlar içinde özellikle BM ve NATO önemli roller üstlenen kuruluşlar olarak yer almaktadırlar. Dolayısıyla bu dönemde neredeyse dünyadaki tüm bağımsız devletleri kendi çatısı altında toplayan ve uluslararası güvenlik ve barışı sağlama misyonuyla BM, yine “kolektif savunmadan”, “kolektif güvenliğe” dönüşen NATO’nun rolü ve uygulamaları dikkate değerdir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması ve korunması noktasında BM yeni uygulamaları hayata geçirmiştir. Bunlar; *önleyici diplomasi, barış yapma yöntemi, barış tesis etme yöntemi ve barış koruma yöntemidir*. BM, bu faaliyetlerine ek olarak çevre sorunları, mültecilik ve göç sorunları, konvansiyonel ve nükleer silahlanma, biyopolitika gibi yeni güvenlik konseptinin ve kolektif güvenliğin içinde yer alan güvenlik sorunlarına da odaklanmıştır (İşyar, 2008: 6-12). NATO ise söz konusu dönemde müdahaleler, kriz yönetimi ve barışı destekleme operasyonları kapsamında çevre sorunları, iklim değişikliği, siber güvenlik, uluslararası göç ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiştir (Şahin, 2017: 70).

Soğuk savaş sonrası dönemde Eleştirel Yaklaşımlar içinde gerek Galler Okulu’nun özgürleşme güvenlik ilişkisi gerekse de Kopenhag Okulu’nun ortaya koyduğu beş boyutlu güvenlik tipolojisi güvenlik sorunlarının tespiti ve analizinde büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda hem BM’nin hem de NATO’nun uluslararası barışı sağlamada rolü ve uygulamaları; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik başlıkları altında değerlendirilecektir.

3.1. Askeri ve Siyasi Güvenlik

Soğuk savaş sonrası değişen ve dönüşen yeni konjonktürde BM, bölgesel savaşlarda tüm dünyanın gözleri önünde yaşanan insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve post-modern kuramların ön plana çıkardığı insan güvenliğinin sağlanması noktasında aktif bir rol üstlenmiş ve soğuk savaş dönemindeki siyasi güvenliğe ilişkin uygulamalarının dışında yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Nitekim BM Güvenlik Konseyi’nin “688 sayılı Kararı” ile ilk kez Irak’a, ardından “794 sayılı Karar” ile Somali’ye insancıl amaçlarla egemen devletlerin içişlerine kuvvet kullanılarak müdahalede bulunulmuştur. Aynı kapsamda, demokratik kurallara uyulmadığı gerekçesiyle Birmanya’daki seçimler iptal edilmiş ve Haiti’ye müdahale izni verilmiştir. Böylece BM’nin devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi ilkesinin soğuk savaş sonrasında söz konusu kararlarla aşılması, gerek uluslararası hukuk açısından gerekse de

uluslararası ilişkiler bağlamından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur (Ergül, 2012: 192-193).

BM barışı koruma gücünün (UNPROFOR, United Nations Protection Force) görev üstlendiği en önemli yerlerden birisi eski Yugoslavya topraklarıdır. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Bosna savaşı patlak vermiştir. Artan çatışmalar üzerine BM Güvenlik Konseyi 1992 tarihinde aldığı “743 sayılı kararla”, UNPROFOR'un karargahının Bosna-Hersek'te kurulabileceği kararı alınmıştır. UNPROFOR'un görevi taraf tutmaksızın, çatışma düzeyini yavaşlatarak ve azaltarak, barış sürecinin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Ancak ilan edilmiş tarafsızlığına ve barışçıl temsiline karşın UNPROFOR, askeri, siyasal, sözlü ve psikolojik olarak, özellikle Sırp tarafının saldırılarına uğramış ve başarılı olamamıştır. 1995'te ABD'nin öncülüğünde NATO'nun hava hareketine (Kararlı Güç Harekatı) başlaması ile Sırbistan'ın müzakere masasına oturmasını sağlamıştır. Hava saldırıları sürerken 14 Aralık 1995 yılında Dayton Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Yugoslav savaşı sona erdi. NATO'nun Bosna-Hersek'teki askeri hareketi NATO'nun kuruluşundan beri en büyük askeri hareketidir (Emiroğlu ve Çakır, 2015: 680-684).

Barış ve güvenliğin sağlanması için BM ile NATO'nun bir diğer hareketi 1998 yılında Kosova'ya olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 12 Haziran 1999 tarihli “1244 sayılı kararı”, Kosova sorununun çözümüne yönelik bir yol haritası ortaya koymuştur. “1244 sayılı karar”, Kosova için geçici yönetim yaratılmasına zemin sağlarken; BM, anlaşmada Yugoslav kuvvetlerinin bölgeden çekilmesini düzenlemiştir. NATO, bölgede tarafları birbirlerinden ayrı tutmak, silahsızlandırmak, düşmanlıkları önlemek, ad hoc idari birimin başarılı olmasını sağlamak için Kosova Kuvvetini (KFOR) oluşturmuştur. BM de, insani meselelerde sorumluluk üstlenen ve sivil yönetimin oluşturulması için BM Kosova Misyonunu (UNMIK) kurmuştur (Emiroğlu ve Çakır, 2015: 685). 1999-2008 yılları arasında BM idaresi altında bir bölge olan Kosova, 2008 tarihinde tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ederek denetim BM'den AB'ye geçmiştir.

11 Eylül 2001 terör saldırıları, güvenlik değerlendirmelerine ilişkin politika ve stratejilerin köklü değişime uğradığı bir kırılma noktası niteliğindedir. 11 Eylül saldırılarından hemen sonra, 12 Eylül 2001 tarihinde toplanan BM Güvenlik Konseyi aldığı “1368 sayılı Kararla” 11 Eylül saldırıları kınanmış, BM Antlaşmasınının 51. maddesinde³ kayıtlı bireysel ve kolektif kendini savunma hakkını vurgulamıştır. Ancak bir ülkeye müdahale yetkisi verilmemiştir. ABD, BM'nin bu kararını hiçe sayması üzerine aynı BM, 28 Eylül 2001 tarihli ve “1373 sayılı Kararında” ise,

---

³ “Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez” (UN, 1945: 10-11).

terörizmle mücadele çağrısı yapmıştır (Tavas, 2011: 192-195). BM Güvenlik Konseyi “1373 sayılı Kararı” ile ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetleriyle birlikte Ekim 2001’de Afganistan’a saldırmışlardır. NATO ise ittifakın 5. maddesini⁴ işleterek ilk kez kendi sınırlarının ötesinde bir askeri harekâta katılmıştır. Bu bağlamda 11 Eylül, “yeni” güvenlik tehdit ve risklerinin kendi öznel alanlarından güvenlik alanına taşınmasına neden olmuş ve böylece, güvenlik ortamıyla bu tehdit ve riskler arasında anlamlı bir ilişki kurulmasını sağlamıştır. Böylesine kapsamlı bir güvenlikleştirme sürecine neden olmuş olması 11 Eylül’ü farklı kılan önemli bir özelliktir (NATO, 2018).

Nitekim NATO’nun 2011 yılında barışın tesisi için Libya’ya düzenlediği askeri müdahale bir diğer önemli gelişmedir. Libya müdahalesi, meşru “insancıl müdahale” kapsamında ele alınmış ve BM Güvenlik Konseyi’nin “1973 sayılı Kararı” ile gerçekleştirilmiştir (Sak, 2015: 141). Ancak gerek BM’nin gerekse de NATO’nun Arap Baharıyla Tunus, Ürdün, Yemen, Mısır, Bahreyn ve Suriye’de yaşanan insanlık trajedilerine karşı sessiz kalmaları ve aynı reaksiyonu göstermemeleri eleştirilerin odak noktası haline gelmişlerdir. Özellikle Suriye’de 8 yıldır devam etmekte olan savaş, 100 binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca insanın dünyanın farklı coğrafyalarına mülteci olarak sığınmasına neden olurken, BM tarafından hala bir kararın alınmamış olması örgütün varlığını tartışılır hale getirmektedir. Bu nedenle öncelikle BM Güvenlik Konseyi’nin kurumsal yapılanmasına ilişkin yapılması gereken reformlar, bu kurumun daha etkin yapılması amacıyla yönetim anlayışının ilkeleri doğrultusunda belirlenmelidir. BM sistemi, hem fonksiyonel hem de organik bakımdan yeniden tanımlanmalı, insanlığın yeni güvenlik algılamaları çerçevesinde sorunların çözümünü sağlayabilecek kapasiteye sahip kurumlar ve kurallar ihdas edilmelidir.

4.2. Ekonomik ve Toplumsal Güvenlik

Ekonomik güvenlik, genel olarak piyasa mekanizmalarının işleyişi, kaynakların varlığı ve tüketim düzeyleri gibi iktisadi ilişkiler perspektifinden değerlendirilir. Ancak Kopenhag Okulu ekonomik güvenlik kavramını genişleterek küresel bağlamda değerlendirmektedir. Bu bağlamda ekonomik güvenlik, istikrarsızlık ve eşitsizliklerin ortadan kaldırıldığı, gelir dağılımında adaletin sağlandığı, bireylerin asgari

---

⁴ “Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir” (NATO, 1949: 1).

ihtiyaçlarının karşılandığı, toplumsal refah ve kalkınmanın üst seviyelere yükseltildiği ve devlet egemenliğinin olduğu bir ortamda sağlanmaktadır (Mesjasz, 2008: 142).

Küresel ölçekte kalkınmanın sağlanmasına ve gelir dağılımında eşitsizliklerin ortadan kalkmasına odaklanan BM, ekonomik güvenlik ve kalkınmanın merkezine insanı koyarak kabul edilebilir bir yaşam kalitesine ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), ülkelerarası sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini karşılaştırmak için “İnsani Gelişme Endeksleri (İGE)” yayınlamaktadır. BM, insani gelişme politikaları ile ekonomik krizden etkilenen ülkelerin ekonomik ve sosyal yönden zayıf, korunmaya muhtaç olan dezavantajlı grupların karşı karşıya kaldıkları yoksulluk problemlerini ele almaktadır (Doğan ve Tatlı, 2014: 99-102).

BM, ekonomik ve toplumsal güvenliğin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için toplantılar yapmakta ve raporlar yayınlamaktadır. Bu kapsamda “Kopenhag Toplumsal Kalkınma Deklarasyonu ve Eylem Programı”, “21. Yüzyılda BM Raporu” ve “BM Binyıl Bildirgesi”, “21.Yüzyıl Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kalkınma ve Barış”, “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele Stratejisi”, “BM Sürdürülebilir Tüketim ve Yoksulluğun Azaltılmasına Doğru” ve “UNDP Globalleşme ve Yoksulluk” yayınlanan raporlardan birkaçıdır (Aktan, 2018). Özellikle 2018 yılındaki BM Güvenlik Konseyi’nin toplantısında “yolsuzluk ve çatışmalar” konusunun da ele alınması dikkate değerdir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, yolsuzluğunun çatışmaları tetiklediğini bununda uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini belirtmiştir. Söz konusu raporlar ve toplantıların gerek politik aktörler gerekse de uluslararası kamuoyu için bir farkındalık yaratması bakımından çok önemlidir. Raporların bir diğer önemli getirisi de ekonomik ve toplumsal güvenliğin ülkelerin toprak bütünlüğü kadar önemli olmasına vurgu yapmasıdır. Görüldüğü gibi BM, var olan sorunlara her ne kadar kökten çözüm üretmese de sorunların varlığına dikkat çekmesi noktasında önemli rol oynamaktadır.

Ekonomik güvenliğin sağlanması için NATO ise Aden Körfezinde korsanlarla mücadele etmiştir. Aden Körfezi ve Hint Okyanusu’nda deniz ticareti yapan tüccarlar ve Dünya Gıda Programı çerçevesinde Somali’ye yardım götüren gemiler sık sık Somalili korsanların saldırılarına maruz kalmaktaydılar. Bu nedenle NATO, 2009 yılında deniz ticareti güvenliği sağlamak için Aden Körfezine operasyon düzenlemiştir. Yine deniz ticareti güvenliği için Akdeniz’de gözlem harekâtı, Ukrayna’da hava keşif görevleri (Air Policing) ve Afrika Boynuzu’nda ise haydutlukla mücadele görevleri NATO’nun icra ettiği diğer görevlerdir (NATO, 2018).

4.3. Çevresel Güvenlik

Çevresel güvenlik, kaynak kıtlıklarından çevre felaketlerine kadar, bölgesel düzeyden küresel düzeye kadar yaygınlık göstermektedir. Konunun güvenlik boyutuyla birlikte ele alınması 1970’li yıllarda meydana gelen çevresel bozulmalara kadar götürmek mümkündür.

BM bünyesinde 1972 yılında BM Uluslararası Çevre Programının (UNEP) kurulmasıyla BM’nin çevresel güvenlik alanındaki faaliyetlerinde bir artış söz konusu olmuştur. 1992 yılında da BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio Deklarasyonu ile çevre ile güvenlik arasındaki ilişkinin önemle vurgulanması ve çevre hukukunun kurumsallaşması sağlanmıştır. Çevresel güvenlik kapsamında BM bünyesinde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü’dür. Kyoto Protokolü, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda atılacak adımların etkinleştirilmesi yönünde bir girişimdir. Kyoto Protokolünü diğer uluslararası çevre sözleşmelerinden farklı kılan en önemli özellik, belirlenen hedeflere ve yükümlülükler uylmaması takdirde bir takım yaptırımlar sisteminin içermesidir (Ergül, 2012: 199-200).

NATO, 1991 stratejik dönüşümünde ilk kez çevresel güvenliğe yer vermiştir. Burada ulusal, bölgesel ve siyasi güvenliğin savunma boyutuna vurgu yapan NATO, güvenlik ve istikrarın sağlanması için çevresel güvenlik unsurlarında kapsama alındığı kolektif savunmadan geçmektedir. İttifak’ın çevresel güvenlikle ilgili sorunlar karşısında uluslararası alandaki ilk somut adımı ise, 2004 yılında kurulan Çevre ve Güvenlik Girişimi’dir (Environment and Security Initiative, ENVSEC). Bu Girişim, hassas bölgelerde ulusal güvenliği tehdit eden çevresel sorunların ele alınması amacıyla kurulmuştur. NATO aynı zamanda, Barış ve Güvenlik Bilim Komitesi savunma ile ilgili çevresel meseleleri ise, 2009 yılının Ekim ayında kurduğu, Savunma ve Çevre Uzmanlar Grubu (Defence and the Environment Experts Group, DEEG) aracılığıyla yerine getirmektedir. Grubun temel hedefleri, çevreyi askeri operasyonların zararlı etkilerinden korumak, askeri teçhizatı fiziksel ortama adapte etmek, iklim değişikliğinin etkisinin azaltılması ve NATO görevlilerini çevresel güvenliğin artırılması konusunda eğitmek vb. faaliyetlerde bulunmaktadır (Çolakoğlu, 2012: 104-105).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk savaş döneminde hakim olan geleneksel güvenlik anlayışı, askeri konulara önem vermekte ve devleti temel aktör olarak görmekteydi. Ancak soğuk savaş’ın sona ermesi ile birlikte güvenlik anlayışında da değişim yaşanmış, geleneksel güvenlik anlayışı sorgulanır hale gelmiştir. Bu yeni dönemde güvenliğin ekonomik, politik, sosyal, askeri ve çevresel boyutlarını ele alan “Yeni Güvenlik Yaklaşımları” olarak da ifade edilen çok boyutlu bir güvenlik anlayışına geçilmiştir. Güvenlik alanının bu şekilde genişlemesi beraberinde birçok güvenlik sorunu da getirmiştir. Bu nedenle

sorunların çözümünde ülkelerin gösterdikleri ferdi mücadele sonuçsuz kalırken uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etmeyi ve uluslararası kuruluşların varlığı kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda gerek BM'nin gerekse de NATO'nun rolü ve uygulamaları oldukça önemlidir.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik sektörleri kapsamında BM'nin rolü ve uygulamaları incelendiğinde askeri ve siyasi konularda BM Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin tutumuna göre hareket edildiği görülmektedir. Örneğin BM'nin Bosna ve Kosova savaşlarında binlerce insanın ölümünden sonraki vakitsiz müdahalesi ve Arap Baharıyla Ortadoğu'da yaşananlara sessiz kalması söz konusu savı doğrular niteliktedir. BM, ekonomik ve toplumsal konularda kısmen başarılı olurken çevresel konularda ise UNEP'in uygulamalarıyla son derece başarılıdır. BM'den beklenen sadece belli alanlarda değil tüm güvenlik sektörleri alanlarında başarılı olup barış ve güvenliğin tesis edilmesidir. Bunun içinde BM, veto etme yetkisine sahip devletlerin tekelden çıkartılıp hem fonksiyonel hem de organik bakımdan yeniden tanımlanmalı, 21. yüzyılda yaşanan değişim ve dönüşüme cevap verebilecek kurumlar ihdas edilmelidir.

İttifak üyelerinin güvenliğini sağlamak gibi geleneksel görevlerini yerine getiren NATO ise yeni güvenlik yaklaşımları çerçevesinde kendini yeniden yapılandırmıştır. NATO salt askeri konuların dışında siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlikle ilgili kendi sınırları dışında yeni misyonlar ve görevler üstlenmiştir. Kuruluş felsefesine bağlı olan NATO, BM kadar bir çok faaliyete dahil olmasa da üstlendiği tüm faaliyet ve programları başarılı bir şekilde yürütmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen NATO, çok acilen ABD'nin hegemonyası altından çıkmalıdır. NATO, barış ve güvenliğin tesisi için sadece üye ülkelerinin sınırlarını değil, sınırlarının çok ötesinde istikrarı bozabilecek her türlü yasal olmayan yapıyla müdahale etmeli ve operasyonlarını artırmalıdır.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe-Akgül, S., (2011) “Algı mı Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 8, Sayı: 30, ss.43-73.

Aktan, C.C., (2018), *Sosyal Devlet, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Ankara: HAK-İŞ Yayınları.

Bakan, B., ve Şahin, S., (2018), “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, Cilt:4, Sayı:2, ss.135- 152.

Baldwin, D.A., (1997), “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Cilt: 23, ss.5-26.

Baysal, B. ve Lüleci, Ç., (2011), “Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri*, Sayı:22, ss.61-96.

Brauch, H.G., (2008), “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:18, ss.1-47.

Buzan, B., (1983), *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Brighton: Harvester Wheatsheaf.

Buzan, B. Wæver, O. ve Wilde, J., (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Londra: Lynne Rienner Publishers.

Çolakoğlu, E., (2012), “NATO’nun Çevreye İlişkin Rolü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:33, ss.101-112.

Dedeoğlu, B., (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Doğan, E.M., ve Tatlı, H., (2014), “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:28, Sayı:1, ss.99-124.

Emiroğlu, H. ve Çakır, F., (2015), “Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletlerin Barış Koruma/Güçlendirme Misyonu ve Türkiye”. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads> (Erişim Tarihi 07.11.2019).

Ergül, N., (2012), “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Sandıklı, A., İstanbul: Bilgesam Yayınları, ss.165-208.

İşyar, Ö.G., (2008), “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Akademik Bakış*, Cilt:2, Sayı:3, ss.1-42.

Mesjasz, K., (2008), “Ekonomik Güvenlik”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:5, Sayı:18, ss.125-150.

NATO, (1949), *The North Atlantic Treaty*, Washington D.C., https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/2012_0822_nato_treaty_en_light_2009.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2019).

NATO, (2018), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm (Erişim Tarihi: 25.10.2019).

NATO, (2018), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm (Erişim Tarihi: 15.10.2019).

Sak, Y., (2015), “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar İçin Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:11, Sayı:44, ss.121-153.

Sandıklı, A., ve Emeklier, B., (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Sandıklı, A., İstanbul: Bilgesam Yayınları, ss.3-67.

Şahin, G., (2017), “Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, ss.59-81.

Tavas, T., (2011), *Uluslararası Güvenlik Sisteminde Değişim: Kolektif Müdahale Doktrininin Yükselişi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

UN, (1946), *Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice*, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2019).

WEAVER, Ole (2004), “Aberystyth, Paris, Copenhagen: New Schools in Security Theory and Their Origins between Core and Periphery”,

<http://www.scribd.com/doc/40010349/Ole-Waever> Aberystwyth-
Paris-enNew-Schools-in-Security-Theory-and-Their-Origins-Between-Core
andPeriphery,

Wolfers, A., (1952).”“National Security" as an Ambiguous Symbol“, *Political Science Quarterly*, Vol.67, No.4, pp.481-502.

Osmanlı El Turcos'dan Trump'ın Kudüs Hamlesine Filistin-İsrail Çatışması ve Latin Amerika

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Latin Amerika'daki İsrail algılanması, kurulduğu 1948'den bu yana devletler açısından dengeli ve tarafsız olurken kamuoyu açısından kötüye doğru gidiş göstermiştir. İsrail'in kuruluşunun Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda yapılan oylamasında Latin Amerika ülkelerinin bir kısmı olumlu ve bazıları çekimser kalarak destek vermişlerdir. Latin Amerika ülkeleri izledikleri izolasyonculuk politikaları gereği, Filistin'in 1947 yılında BM planı tarafından bölünmesine düşük seviyede ilgi göstermiştir. Arap devletleri ile iyi ilişkiler kurulmaması halinde Yahudilere ait İsrail devletinin kurulması Arjantin dış işleri bakanlığının politikasıydı. BM yapılan oylamada Latin Amerika'da Arjantin dahil altı ülke çekimser oy kullanmıştır. Aynı şekilde Arap devletlerinin İsrail'i boykot etme kararlarında Latin Amerika ülkeleri ekonomik yaptırımlar lehine oy kullanmıştır. Latin Amerika'da en büyük Arap ve Yahudi diasporaya sahip ülkelerden bölgelerinden biri olması sebebi ile Arap (Filistin) – İsrail çatışmasına iç politik nedenlerden dolayı ilgilenmiştir. Ayrıca Latin Amerika ülkeleri ile Arap ülkelerinin ilişkileri diplomatik, ekonomik, kültürel, dinsel ve propaganda alanlarında özellikle 1947 Savaşı sonrası dört aşamalı gelişim göstermiştir. İlk başlarda İsrail devletine gösterilen iyi niyet göstergesi, Latin Amerika'da sol eğilimli iktidarların başa geçmesi ve anti-Amerikancı söylemin yayılması ile tersine dönmüştür. Latin Amerika'daki bazı ülkelerin İsrail-Filistin çatışmasına verdiği tepkileri bu çalışmada incelenecektir. Son yıllarda Venezuela eski lider Chavez dışında Soğuk Savaş döneminde Küba lideri Castro ile İsrail-Filistin çatışmasında açık ve net şekilde Filistinlilerin yanında yer almıştır. Bunun dışında bölgesel güç olarak Brezilya'nın hem dış hem iç politik çıkarları gereği bu çatışmada izlediği politikanın analiz edilmesi de yerinde olacaktır. Bu çalışmada Latin Amerika ülkelerinin Arap-İsrail çatışmasındaki rolü incelenirken bu ülkede yaşayan Arap kökenli vatandaşları ile Yahudi diasporasının etkisi mercek altına alınmıştır. En çok Arap kökenlinin yaşadığı ve verilen sayıların belki de biraz abartılı ülke Brezilya'da 10 milyon büyük çoğunluğu Lübnan ve ikinci olarak Suriye kökenli Arap-Brezilyalı yaşamaktadır. 20nci yüzyıl başında Brezilya'ya gelen Araplar, Osmanlı İmparatorluğu pasaportu ile geldikleri için birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi *turcos* olarak anılmışlardır. Dünyada Ortadoğu'dan sonra en çok Filistinli'nin yaşadığı ülke Şili'dir. Ayrıca Latin Amerika ülkelerinin çatışmaya verdikleri tepkiler 1956, 1967, 1973 ve Soğuk Savaş sonrası dönemlerine göre ele alınmıştır. Filistin-İsrail çatışması ve Latin Amerika denilince Çakal Karlos lakaplı Venezuela asıllı olan Ilich Ramírez Sánchez'den söz etmemek mümkün gözükmemektedir. Son dönemdeki

gelişmeler özellikle Brezilya'da Lulu başkanlığı sırasında bu çatışmaya verilen tepkiler yanında Trump'ın Kudüs'ü başkent ilan etmesinin Latin Amerika'da nasıl karşılandığı da analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Filistin, Latin Amerika, Diaspora, Çatışma

Uluslararası Karşılaştırma Ölçütü Olarak Hukukun Üstünlüğü Endeksleri

Dr. Öğr. Üyesi Sadullah ÖZEL

Batman Üniversitesi

Hukukun üstünlüğü, devletlerin anayasal sistemlerine yönünü veren bir dinamik olduğu gibi uluslar arası ilişkiler ve ekonomik etkileşim açısından da önemli bir boyut kazanmıştır. Ulus devletlerin hukukun üstünlüğü konusundaki görünümünün ölçülmesi konusunda çeşitli girişimler olmuştur. Hukukun üstünlüğünün, hesap verilebilirlik, adil kanunlar, şeffaf yönetim, erişilebilir ve tarafsız ihtilaf çözüm mekanizmaları ilkelerini içeren bir çerçevesi bulunmaktadır. Özellikle WJP tarafından yürütülen Hukuk Devleti Endeksi çalışması 126 ülkede 120 binden fazla hane halkının katılımıyla ve 3.800'den fazla uzmanın desteğiyle uluslararası ölçekte gerçekleştirilen bir çalışmadır. Proje kapsamında, ülkelerin "hukukun üstünlüğü" performansı 8 temel faktör açısından değerlendirilmekte/puanlanmakta ve ülkeler 3 temel grupta (Küresel - Bölgesel - Gelir Düzeyi) sınıflandırılmaktadır. Bu 8 temel faktör; hükümetin gücünün sınırlanması, yolsuzluk düzeyi, şeffaf yönetim anlayışı, temel haklar, düzen/güvenlik, düzenleyici uygulama, medeni yargı ve ceza yargısından oluşmaktadır. Hukuk Devleti Endeksi 2019 çalışmasına göre puanlamada en üst sırada yer alan ilk üç ülke sırasıyla Danimarka, Norveç ve Finlandiya'dır. Hukuk Devleti Endeksi 2019 çalışmasına göre puanlamada en alt sırada yer alan son üç ülke sırasıyla Kongo Demokratik Cumhuriyeti (124), Kamboçya (125) ve Venezüella (126)'dır. 2019 Hukuk Devleti Endeksi verilerine göre, Türkiye 126 ülke arasında 109. sırada yer almıştır. Türkiye, Orta-Üst Gelir Düzeyine Sahip 38 ülke arasında 37'nci sırada yer almıştır. Bu raporlama tekniğinin ve karşılaştırma ölçütlerinin devletlerin hukuksal ilerleme düzeyini göstermesi açısından geliştirilmesi gerekse de evrensel kamusal standartların oluşumunda olumlu etkisi olmaktadır. Ancak özellikle yüksek gelir grubunda ve vatandaş sayısı daha az olan devletlerin karşılaştırma ölçütlerine olduğundan daha üst düzeyde standartlara sahip olduğu görünümü ortaya çıkmaktadır. Uluslararası düzeyde savaşlar, terörizm ve göçmen hareketliliğinin otoriterleşme eğilimini güçlendirdiği gözlenmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin üst sıralarda yer aldığı hukukun üstünlüğü standartları diğer devletlerin hukuk düzenlerini ulaştırması açısından yegane zirve değildir. Ancak kullanılan ölçütler uluslararası etkileşim ve karşılaştırma düzeylerinin belirlenmesi biçimine hizmet etmektedir. WJP tarafından yürütülen hukukun üstünlüğü endeksindeki alt ölçütlerin geliştirilmesi ve yargı kararlarının karşılaştırılması yöntemiyle zenginleştirilmesi halinde bilimsel açıdan önemli bir analiz kaynağı olma potansiyeli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukukun Üstünlüğü, Uluslar arası standartlar, etkileşim, karşılaştırmalı hukuk

PANEL 10

15:30 - 16:45

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

ABD'nin Suriye Politikası, Hedefleri ve Türkiye'ye Etkisi

Doç. Dr. Ergin GÜNEŞ, Munzur Üniversitesi

Radikalleşme Literatüründe Güncel Tartışmalar ve Türkiye'de Radikalleşme Çalışmaları

Doç. Dr. Serhat ERKMEN, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Yabancı Terörist Savaşçı Tehdidine Karşı Uluslararası Uygulamalar

Doç. Dr. Saadat DEMİRCİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bölgesel İstikrarın Sağlanmasında Türkiye-İran Stratejik İşbirliğinin Önemi

Dr. Engin KOÇ, Dicle Üniversitesi

ABD'nin Suriye Politikası, Hedefleri ve Türkiye'ye Etkisi

Doç. Dr. Ergin GÜNEŞ

Munzur Üniversitesi

Çin, Rusya gibi küresel güçler ile arasındaki güç dengesini koruyarak kendi güdümünde tek kutuplu bir uluslararası sistemi amaçlayan ABD, ihracatının yarısından fazlasını enerji gelirinden elde eden Rusya'nın enerji alanındaki tekeli kırarak, küresel alanda ve bölgede hızla etkisini arttıran Rusya'nın hareket kabiliyetini daraltmayı hedeflemektedir. Bunun için Katar ve körfezdeki zengin enerji kaynaklarını Suriye ve Türkiye üzerinden Batı piyasasına sunmak istemiştir. 2009'da Esat Rejimin bu öneriyi ret etmesinin ardından ABD, Türkiye ve Sünni körfez ülkeleri (Kennedy, 2016), 2011'de Suriye'de başlayan rejim karşıtı gösterilerinde Sünnileri destekleyerek rejim değişikliğini ön görmüşlerdir.

Rusya ve İran'ın rejimin yanında yer almasından dolayı rejim varlığını korurken, İran ve Rusya, Suriye ve dünya gaz rezervlerinin üçte birinin bulunduğu tahmin edilen Doğu Akdenizdeki varlıklarını artırarak bölgenin etkili aktörleri olmuşlardır. ABD ise desteklediği Kürtler üzerinden kuzey doğu Suriye'de bir Kürt bölgesi kurarak orada askeri ve siyasi varlığını inşa etmiş ve böylece Suriye'yi zayıflatmış ve İsrail'in güvenliğine de katkıda bulunmuştur. ABD buradaki üsler sayesinde bir yandan Türkiye'ye alternatif yaratırken, diğer yandan da Türkiye'nin ve Kürtlerin çıkarlarını senkronize ederek bölgedeki çıkarları çerçevesinde Rusya ve İran'a karşı bu güç/enerji savaşında bunları bu bölgede konumlandırmak istemektedir. Böylece Tahran ve Moskova'nın hareket kabiliyetini daraltabilecektir.

Rejimin devrilmesinden doğacak boşluğu doldurarak bölgedeki etkisini artırmayı hedefleyen Türkiye ise terörist ve üst düzey bir güvenlik olarak tanımladığı Suriye'nin kuzeyindeki Kürt bölgesiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu tehdidi ortadan kaldırmak için Rusya'ya yaklaşarak Kuzey batı Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun sonucunda bir yandan 4 milyonu aşan bir mülteci akınıyla karşı karşıya kalırken, radikal örgütlerin eylemlerine de maruz kalmaktadır. Kontrol ettiği bölgelerden dolayı ise Rusya'ya bağımlılığı artmakta, Suriye rejimiyle doğrudan çatışma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında, ABD ile ilişkilerini normalleştirmeden Ak Denizdeki enerji paylaşım savaşında etkili olması zor görünmektedir.

Bu çalışmada, ABD'nin Suriye politikası, bu politikanın hedefleri ve Türkiye üzerindeki etkileri ele alınarak, uluslar arası ilişkiler alanına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Çalışmada devletlerarası ve küresel yapı, analiz düzeyleri olarak ele alınırken, analiz birimi olarak daha çok devletlere odaklanılmıştır. Konun aktörü ABD, Rusya ve Suriye Rejimidir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, İran, Enerji ve Doğu Akdeniz, Güç mücadelesi

Radikalleşme Literatüründe Güncel Tartışmalar ve Türkiye'de Radikalleşme Çalışmaları

Doç. Dr. Serhat ERKMEN

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Radikalleşme, Terörizm Çalışmaları literatüründe özgün bir yer tutan ve üzerinde fikir birliği sağlanamamış bir kavramdır. 2000li yılların başlarından itibaren kavramın farklı yazarlar ve çevreler tarafından Terörizm Çalışmaları'nda özel bir yer tutması için eserler verilerek gündeme getirildiği görülmektedir. Bir kişinin şiddete varan aşırılıkçı bir örgütün/terör örgütünün üyesi haline gelmesi sürecinde “niçin” ve “nasıl” sorularının birbirinin alternatifi olarak tartışıldığı çalışmalar günümüze değin üzerinde ulaşılan kavramlar ortaya koyamadılar. Temelde terör örgütlerine katılımın bir günde olmadığı ve bu dönüşümün bir süreç içinde gerçekleştiği üzerinde fikir birliği bulunmaktadır. Ancak, bu süreci etkileyen faktörlerin niteliği, sürecin işleyişi, çevresel faktörler ile kişisel özellikler arasındaki ilişki başta olmak üzere birey ya da örgüt odaklı açıklamalar, terörizmin doğasında ve terör örgütlerinin örgütlenme biçimlerinde yaşanan değişimler sonucunda güncellenmekte, literatürde yeni tartışmalar doğmaktadır. Ülkemizde ise bu literatüre duyulan ilgi özellikle son 10 yılda artış göstermiştir. Konuyla ilgili kitap, makale ve lisans üstü tezlerin sayısında artış görülmesine rağmen bu çalışmaların genellikle birbirini tekrar eden ve literatürün ilk dönem eserlerini baz alan çalışmalardan ibaret olduğu dikkat çekmektedir. Ancak ülkemizde yeni bir alan olan Terörizm Çalışmaları'nda güncel tartışmaları izlemek ve kavramsallaştırma çabalarına yeni boyutlar eklemek suretiyle ülkemizdeki terörizm sorununun anlaşılmasına akademik katkı sağlamak mümkün olabilir. Bu nedenle, bu çalışmada öncelikle Radikalleşme kavramının gelişim süreci, cevap aradığı sorular ve ele aldığı konular ve literatürdeki en güncel tartışmalar aktarılacaktır. Daha sonra ise konuya ilişkin ülkemizde yayınlanan akademik çalışmalar incelenerek önümüzdeki dönemde yapılabilecek lisans üstü çalışmalar için öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Radikalleşme, Terörizm, Terör, Şiddete Varan Aşırılıkçılık, Terörizm Çalışmaları.

Yabancı Terörist Savaşçı Tehdidine Karşı Uluslararası Uygulamalar

Doç. Dr. Saadat DEMİRCİ

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Yabancı savaşçı terimi BM'nin 2170(2014) sayılı karar ve 2178 (2014) sayılı kararında kullanılmıştır. Suriye çatışmalar bağlamında literatür ve siyasi açıklamalarda “yabancı terörist savaşçı” (YTS) olarak anılmaktadır. Yabancı terörist savaşçılar (YTS) çatışmaların önemli güç unsurudur. YTS'ların bulunduğu terör örgütlerin diğerlerine nazaran daha fazla şiddet içerdikleri ve bölgedeki etkinliklerinin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bunları bir araya getiren “halifelik kurma”, tüm dünyaya radikal dini değerlerini yayma gibi ideolojidir. 2012 yılından itibaren Suriye'ye akın eden radikal gruplar bölgedeki yerlerini almak için İŞİD ve El-Nusra gibi terör örgütlerine üye olmaktadır. YTS'lar Suriye savaşından önce 1980-1992 yılları arasında Afganistan'da mücahitler safhasında, 1990'lı yıllarda Bosna Hersek Müslümanlar tarafından, Çeçenistan terör örgütleri ile Rusya'ya karşı savaşlarda, 2003 yılı itibarıyla Irak'taki yabancı işgallere karşı çatışmalarda yer almışlardır. 2014 yılında İŞİD lideri El-Bağdadi tarafından Cihat Örgütlerine tüm Müslümanların katılım yapması yönünde yaptığı çağrı üzerine YTS sayısında hızlı bir artış gösterilmiş 2016 yılına geldiğinde sayıları 27 ile 31 000 arasında büyümüştür. 2017 yılı itibarıyla bu sayı 50 000' e ulaştığı bilinmektedir . Katılan devlet çeşitliliklerine bakılırsa, Batılı araştırmacıların yayınladıkları raporlara göre Irak ve Suriye dışında toplam 86 devletten yabancı terörist katılmıştır. Sayı olarak en fazla katılım yapılan 12 devletlerden : Tunus 6-7000 arası, Suudi Arabistan 2500'den fazla, Türkiye, Yemen 2-2.5000, Fransa 1.7 000, Cezayir 1.2-1.5000, Endonezya, Mısır, İngiltere, Almanya ve Lübnan 500-1000 arası. Eski Sovyet ve BDT ülkelerinden katılanların 2014 yılı itibarıyla sayıları üç kata kadar bir artış göstererek 2016 yılında 2 000 kişi olarak gösterilmiştir. İŞİD'in dağıtılmasıyla İŞİD mensubu YTS'ların Irak , Suriye ve Afganistan dışında Libya, Yemen, Pakistan, Somali ve Filipin'de buldukları bilinmektedir. Afganistan'da 6000'den fazla eski İŞİD mensubu YTS olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 3922 ile 4294 arasında YTS Avrupa'dan gelmiştir. Çatışma sonrası çatışma bölgelerinden ülkesine dönen teröristler ülkeleri için büyük bir tehdit teşkil ediyorlar. Bu bağlamda çalışmada yabancı savaşçı terörist unsuru ele alınacak ve dönüş sonrası muhtemel tehdit unsurları açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Yabancı terörist savaşçı, uluslararası terörizm, radikalizm, terörizm tehdidi, terörizmin nedenleri

Abstract

The term foreign fighters is used in the UN resolution no. 2170 (2014) and no. 2178 (2014). In the context of the Syrian conflicts, it is referred to as "foreign terrorist fighter" (FTF) in the literature and political statements. Foreign terrorist fighters (FTFs) are an important force of conflicts. It is observed that the terrorist organizations in which FTFs are more violent and have more efficiency in the region than the others. The "establishing caliphate" that brings them together is the ideology of spreading radical religious values to the whole world. Since 2012, the radical groups that have flocked to Syria have become members of terrorist organizations such as ISIS and Al-Nusra to take their place in the region. Prior to the Syrian war, FTFs took part in Mujahids phase in Afghanistan between 1980-1992, on the side of the Muslims of Bosnia and Herzegovina in the 1990s, in the wars against Chechnya terrorist organizations and Russia, and in the conflicts against foreign invasions in Iraq by year of 2003. In 2014, upon the call made by ISIS leader Al-Baghdadi for the participation of all Muslims in Jihad organizations, the number of FTFs increased rapidly and they were growth in the numbers between 27 and 31 000 when the 2016 year came. As of 2017, it is known that this number reached 50 000. When looking the diversity of the participating states, according to reports published by Western researchers, foreign terrorists from a total of 86 states other than Iraq and Syria participated. The numbers of the most participating states from 12 states are as follows: Tunisia between 6-7000, Saudi Arabia more than 2500, Turkey, Yemen 2-2.5000, France 1.7 000, Algeria between 1.2-1.5000, Indonesia, Egypt, England, Germany and Lebanon between 500-1000. As of 2014, the number of participants from the former Soviet and CIS countries increased by three times and was shown as 2 000 people in 2016. With the dissolution of ISIS, it is known that FTFs who are ISIS members are located in Libya, Yemen, Pakistan, Somalia and the Philippines as well as Iraq, Syria and Afghanistan. It is estimated that there are more than 6000 FTFs, who are former ISIS members, in Afghanistan. FTFs between 3922 and 4294 of these came from Europe. The terrorists returning from their conflict zones to their country after conflict are a great threat for their country. In this context, the foreign fighter terrorist element will be discussed and the possible threat elements after the return will be explained.

Keywords: Foreign terrorist warrior, international terrorism, radicalism, threat of terrorism, reasons of terrorism.

Giriş

Arap baharı etkisiyle başlayan Suriye iç savaşı kısa zamanda dış güçlerin ve yabancı teröristlerin ülkeye girmesiyle uluslararası savaşa dönüştü. Savaş esnasında 12 binden fazla terörist savaşçı ülkeye giriş yaptı, bunların 3 bine yakını Batılı ülkelerin vatandaşlarıdır. Yabancı terörist savaşçılar (YTS) çatışmaların önemli güç unsurudur. Çatışmanın yönünü önemli derecede değiştirme etkisine sahiptir. Tarihsel süreçte bakılırsa yabancı savaşçıların yaşadıkları bölge dışındaki savaş ve çatışmalara katılmaları durumu yeni oluşan bir olgu değildir. YTS'ler Suriye savaşından önce 1980-1992 yılları arasında Afganistan'da mücahitler safhasında, 1990'lı yıllarda Bosna Hersek'te Müslümanlar tarafında, Çeçenistan'da Rusya'ya karşı yer almışlardır. 2003 yılı itibariyle Amerika'nın Irak'a girmesiyle bu topraklara da sızdıkları bilinmektedir.

Bu çatışmalarda yer alanları bir araya getiren ideolojik, dini ve milliyetçi birlik duygusuydu. Davaları bu unsurlardan birine dayalıydı, göreceli olarak “haklı bir savaş” yürütmektedirler.

Günümüz gelişmeler içinde yer alan “savaşçıların davalarının” akıllara uygun her hangi bir ideolojik açıklaması yoktur, eylemleri sivillere yönelik şiddete dayalıdır, fakat ideolojileri için sadece terörist saldırılar düzenlemekle kalmayıp açık çatışmalara girmekten kaçınmamaları nedeniyle onlara terörist savaşçı nitelendirilmesi yapılmaktadır. Zamanında El Kaide tarafından İslam dini için batı ve “haçlılara” karşı ilan ettiği “ideolojik savaş” Afganistan'a binlerce “yabancı teröristlerin” akın etmesini sağlamıştır. El Kaide ile ilk yabancı savaşçıların çıkış noktası bu kamplarda başlamıştır. El-Kaide'nin “cihat” çağrısıyla başlayan yabancı terörist akımı İŞİD'in “halifelik kurma” fikri ile yeniden canlanmıştır. 2012 yılından itibaren yaklaşık 100 ülkeden 25 000 yabancı teröristin 2012 yılından itibaren Suriye'ye İŞİD ve El-Nusra gibi terör örgütlerine üye olmak için katıldıkları bilinmektedir.

Son zamanlarda hız alan Panarabizm, Şiizm, Baasçılar, Nasırcılar tarzı milliyet ve ideoloji ayrışmaları ışığında geride kalan suni İslamcılar için İŞİD'in “İslam Devleti” kurma hedefi bir birlik fikrini oluşturmuştur.

Suriye'de çatışmalar başlamasıyla Batı ülkeler yanı sıra terörist savaşçıların katılım sağladığı bir çok ülke için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. En önde gelen tehditlerden biri bu teröristlerin “blowblack” dedikleri geri dönüşüm sonrası yeniden radikal düşünceler ile buldukları ülkelerde terörist saldırılarda bulunmalarıdır. Batı ve Türkiye şu anda çatışma bölgeleri sonrası saldırılar için önde gelen en tehlikeli bölgelerden biridir. Son tarihlerde gerçekleşen saldırıların seyrine bakılırsa, birçoğu batıya ve Türkiye'ye yöneliktir. Türkiye'nin Suriye'ye sınır yakınlığı ve İŞİD dışında PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD, YPG'ye karşı mücadelesi bu tehlikeleri daha da arttırmaktadır. Türkiye Suriye savaşının başlangıcından beri

savaşta zarar gören insanlara açık kapı politikası yürüten ve ülkesine çok sayıda Suriyeli mülteci kabul eden nadir ülkelerdendir. Bu durum ülkenin kırılganlığını arttırmış ve tehditlere açık hale getirmiştir. Suriye'ye geçiş için Türkiye'yi ara yol olarak kullanan yabancı savaşçıların tehditlerinin ülkeye yansımaları da tehdidin bir diğer unsurudur. Terörizm bugün sadece siyasi bir mesele olmaktan çıkmıştır, o sosyolojik, psikolojik ve ekonomik unsurların bir sonucudur. Üstelik etkileri hızla sınırları aşmaktadır. Yabancı teröristler bu etkilerin ürünüdür. Bir çoğu Orta Doğu bölgesini belki ilk defa görmüştür, buna rağmen canı pahasına bu bölgede savaşmayı kabul edecek kadar sıkı ideolojiye sahiptir. Aşırı savaşı teröristlerden gelen tehditler çatışmanın halen sürdüğü Suriye kadar Batı, Amerika ve Türkiye gibi küresel güç unsurlarına sahip ülkeleri de tehdit altında tutmaktadır. Bu nedenle devletler terörizme karşı mücadele için birleşmeyi ön plana koymalıdır.

Terörizmin tek bir çeşidi olmadığı gibi, terörizmin nedenleri de tek bir standart sebebe bağlanamaz. Terörizmle mücadele geniş bir inceleme alanına sahiptir, sebepleri ve ortaya çıkış nedenleri tespit edilmeden mücadele edilemez. Üstelik her geçen gün hedefleri, stratejileri ve boyutları hızla değişen, bilişim ve teknoloji gelişimine ayak uyduran, etkileri sınırların çok ötesinde yankılanan yeni terörizm türü gelişmekteyken. Bu sebeple terörizm ile mücadele yolu öncelik olarak terörizmin boyutlarını ve sınırlarını geliştiren en önemli kaynak unsuru olan terörist savaşçılardan başlamalıdır.

Bu çalışma kapsamı itibarıyla terörist savaşçıların bir bölümünü oluşturan yabancı terörist savaşçıları ve onlardan gelen tehdit unsurlarını incelemektedir. Bu kapsamda belirtilmesinin amacı yabancı teröristleri terörizmin ayrı bir sınıfı olarak ele almak ve tehdit unsurlarının farklı olgularını ortaya çıkarmaktır.

Yabancı teröristler yeni bir oluşum olmamasına rağmen İŞİD'in ortaya çıkmasıyla yeni ivme kazanmıştır. Daha önce hiçbir terör örgütünün ulaşmadığı boyutlarda hedefler belirleyen "İslami Halifelik" kurma ideolojisi ile saptanmış, yeni bir grup terörist ortaya çıkmıştır. İŞİD, Rusya ve Amerika'nın birleştirilmiş gücü ile Suriye'den çıkartılmasına rağmen varlığını Afganistan, Irak, Libya ve Mısır'da dağıntık gruplarla devam ettirmektedir. Bu anlamda onlarla mücadele etmek daha da zorlaşmıştır. Çünkü, önceden belirli bir bölgede toplu olarak mücadele edebilirken dağıntık bir şekilde eylemlerini gerçekleştiren teröristlerle bireysel mücadeleye girmek daha güç olmuştur. Üstelik tehlike unsurunun seyri bundan etkilenmezken. Suriye merkezli terörist örgütlerin bu bölgeden ayrılmasına rağmen dünyanın bir çok köşesinden İslami birlik çağrısı yapmaya ve "kutsal savaş" için birleşmeye davet etmekte. İsteği olmasına rağmen sıkılaştırılan güvenlik kontrolünü aşamayan veya imkan bulamayanlar için bulunduğu topraklardan mücadelelerini devam ettirmeleri yönünde bildirimler yapılmaktadır. Her hangi bir terör örgütü mensubu olmayıp ideolojisini benimseyen ve biatini gerçek bir eylemle göstermek için saldırıda bulunan "yalnız kurt" olarak nitelendirilen teröristlerden gelen tehlike ayrı bir inceleme unsurudur. Çalışmada bu grup teröristlere fazla bir yer ayrılmasına

rağmen tehdit unsuru kapsamında değinilecek ve bu bağlamda tehdit oluşumları ve nedenleri saptanmaya çalışılacaktır.

YABANCI SAVAŞÇILAR OLGUSU

Radikal dini terörizmin küresel boyutlarda uygulaması olarak oluşan İŞİD terör örgütünün sınır aşan etkilerinin yansıması sonucu, Halifelik ilanı ile, gerçek İslam devleti için mücadele etme çağrısıyla yükselen yabancı terörist akımı başlamıştır. Yabancı teröristlerin kavramsal olarak nitelendirilmesi girişimi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 24 Eylül 2014 tarihinde aldığı 2178 sayılı kararı ile nitelendirilmiştir. Birleşmiş Milletler Belgelerinde bu kavram “yabancı terörist savaşçılar” (foreignterroristfighters), olarak belirlenmektedir. Yabancı terörist savaşçılar – vatandaşı olmayan devletlere karşı terörist saldırılarda yer almak, hazırlamak veya teröristleri eğitmek ve çatışmalarda yer almak için giden şahıslar olarak nitelendirilmektedir¹. Aslında, BM Güvenlik Konseyi 2178 sayılı kararında tanımlama yapmadan önce yabancı terörist savaşçılardan ilk defa 2170 sayılı kararında bahsetmişti. Teknik olarak Güvenlik Konseyi “Yabancı Savaşçı” tanımına “terörist”liği de ekleyerek tanımlı hukuki bir platforma taşımış ve yasa dışı ilan etmiştir².

Norveç Güvenlik Araştırmaları Enstitüsünden terör uzmanı Hegghammer’in yaptığı tanıma göre yabancı teröristleri nitelendiren dört unsur bulunmaktadır: 1) çatışmacılara katılır ve eylemlerinde yer alırlar; 2) çatışmanın yer aldığı bölgenin vatandaşı değiller, çatışmada yer alanlar arasında her hangi bir akraba bağı olan kişiler yoktur; 3) resmi bir askeri kuruluş mensubu değiller; 4) faaliyetlerini para karşılığı yapmazlar³.

Yabancı terörist savaşçılar tarihi olaylarda da hep yer aldıkları bilinmektedir. 80’li yılların sonunda El-Kaide’nin fikir kurucularından ve modern cihat teorisyeni olarak bilinen Abdullah Yusuf Azzam Müslüman birliği için mücadele ve müdafaa çağrısında bulunmuştur⁴. Çağrı üzerine katılan binlerce yabancı teröristlerin daha

---

¹ BM Güvenlik Konseyi 2178 sayılı kararı tam metni için bkz. http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf, (Erişim Tarihi 21.11.2019).

² Haldun Yağcınkaya, “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016),” Orsam Raporu No 210, s.11

³ Hegghammer Th. The rise of Muslim foreign fighters: Islam and the globalization of jihad // International security. – Cambridge, MA: MIT press, 2011. – Vol. 35, Issue 3 (Winter 2010/11). – P. 53–94. – Mode of access: http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/The_Rise_of_Muslim_Foreign_Fighters.pdf, 21.11.2019

⁴ D.Buman. ISIS Goes Global. Fight the Islamic State by Targeting its Affiliates.ForeignAffairs,Vol.95, N 2 March-April 2016.

sonra El Kaide'nin bünyesinde yer aldıkları bilinmektedir. Fakat Suriye savaşı ile aldığı boyutlar tüm zamanın sınırlarını geçmiştir.

2014 yılında İŞİD lideri El-Bağdadi tarafından Cihat Örgütlerine tüm Müslümanların katılım yapması yönünde yaptığı çağrı üzerine YTS sayısında hızlı bir artış gösterilmiş 2016 yılına geldiğinde sayıları 27 ile 31 000 arasında büyümüştür. 2017 yılı itibariyle bu sayı 50 000' u ulaştığı bilinmektedir⁵ . Katılan devlet çeşitliliklerine bakılırsa, Batılı araştırmacıların yayınladıkları raporlara göre Irak ve Suriye dışında toplam 86 devletten yabancı terörist katılmıştır. YTS'ların bulunduğu terör örgütlerin diğerlerine nazaran daha fazla şiddet içerdikleri ve bölgedeki etkinliklerinin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Sayı olarak en fazla katılım yapılan 12 devletlerden : Tunus 6-7000 arası, Suudi Arabistan 2500'den fazla, Türkiye, Yemen 2-2.5000, Fransa 1.7 000, Cezayir 1.2-1.5000, Endonezya, Mısır, İngiltere, Almanya ve Lübnan 500-1000 arası⁶. Eski Sovyet ve BDT ülkelerinden katılanların 2014 yılı itibariyle sayıları üç kata kadar bir artış göstererek 2016 yılında 2 000 kişi olarak gösterilmiştir⁷. 2015 yılında 150 Kanada'lı ve 200 Amerikan vatandaşı İŞİD'e katılmaya çalışmıştır⁸.

İŞİD'in yabancı terörist katılımcı sağlamanın önemli faktörü gerçek bir İslam devleti kurma fikri olmuştur. El Kaide'de olduğu gibi ideoloji ve propaganda üzerinde kurulmuş bir çağrı yerine Halifelik ideolojisi gerçek ve somut bir bölge üzerinde kontrol ve hakimiyet teklifi sunmuştur. Halifelik için mücadele çağrısı aşırı fikri taşıyan tüm Müslümanların duygularını derinden etkileyen unsurdur.⁹

İŞİD gibi bir çok terör örgütleri yabancı teröristlerin örgütte yer almasına büyük önem vermekteler. Özellikle çeşitli meslek sahibi olanlar, tıp, bilgisayar ve programcılara özel ilgi gösterilmektedir. Yerel teröristlere göre daha fazla bilgi ve uzmanlık sahibi olan bu yabancılar genelde yönetici sınıfında yer alırlar¹⁰.

Irak ve Suriye gibi sorunlu bölgelerdeki çatışmaların uzaması ve radikalleşmesinin sebeplerinden biri yabancı terörist savaşçıların çeşitli terör örgütlerinde yer almasıdır. Doğup büyüdükleri ve halen ailelerin yaşadıkları bölgelere fazla zarar vermektен

---

⁵ Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. TheSoufanGroup. December 2015, p.4

⁶ H.Lang and M.Al Wari. The Flow of Foreign Fighters to the Islamic State. Assessing the Challenge and the Response. Center for American Progress. March 2016, p.6.

⁷ Foreign Fighters. The SoufanGroup.p. 14

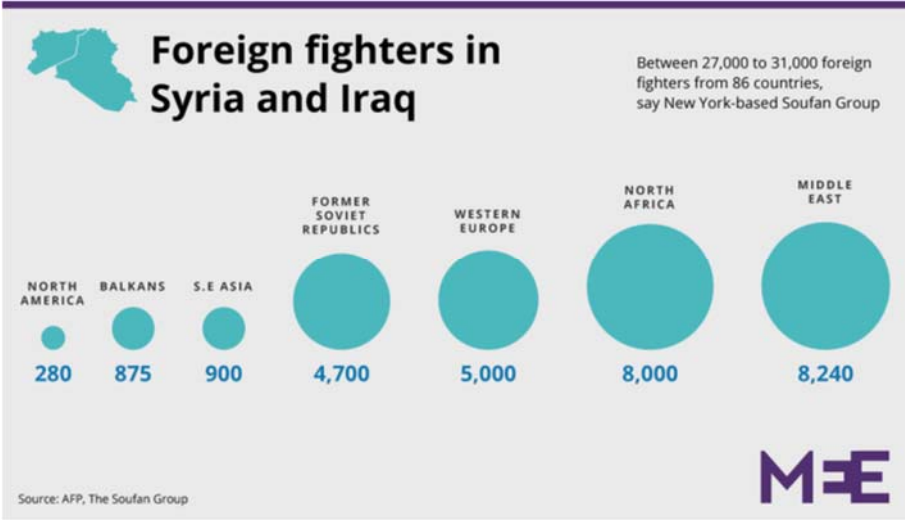
⁸ FBI: More Than 200 Americans Have Tried to Fight for ISIS // The Hill, 8 июля 2015. URL: <http://www.thehill.com/policy/national-security/247256-more-than-200-americans-tried-to-fight-for-isis-fbi-says>.

⁹ D. Pereira. Jakarta Holds Key to Keeping S-E Asia Safe in War on Terror. GlobalIndonesianVoices. 23 Feb 2015

¹⁰ H.Lang and M.Al Wari,Op.cit.p.3

kaçınan ve açıkça yapılan idam ve katliamlardan uzak durmaya çalışan yerli teröristlerden farklı olarak yabancı teröristler daha fazla yıkıcı ve yırtıcı oldukları gözlemlenmektedir. İŞİD'in kameralar önünde kafaları keserek idam eden mensuplarının hepsi yabancı teröristlerdi¹¹.

Suriye'deki ilk yabancı teröristler 2012 yılında giriş yapmışlardır. Batı kaynaklarına göre 2014 yılında sadece Suriye'de yer alan çeşitli terör örgütlerin içerisinde 81 ülkeden gelen 12 bin yabancı terörist yer almaktaydı, 2016 yılın başında bu rakam 31 bine kadar yükselmiştir¹².

¹³Kaynak: <https://www.middleeasteye.net>

Suriye ve Irak'ta yer alan yabancı terörist savaşçıların sayısı yıldan yıla değişmekteydi. 2014 yılında teröristlerin çoğu Fransa, İngiltere, Belçika ve Almanya'dan gelenlerden oluşmaktaydı. Bu bölgelerde yaşayan aşırı Müslümanların yaşadığı topluma entegre olamamasıyla başlayan süreç Arap baharı ile başlayan olaylar ışığında Orta Doğu'ya akışı başlatmıştır. Yabancı teröristler İŞİD'ten sonra en fazla El-Nusra'da yer aldığı bilinmektedir.

¹¹ Jovo Martinovic. Balkan Jihadis Return, Disillusioned with ISIS «Caliphate» // Balkan Insight. 2017. August 11. — www.balkaninsight.com , 21.11.2019

¹² Inostranniye boyeviki v ryadah terroristiceskikh organizatsiy v Siroyi i Irake.-M:In-t vostokovedeniya RAN(Rossiyskaya-Fe-deratsiya); Belgrad: "KonflaksZentr"(Respublika Serbiya), 2019, s. 15

¹³ <https://www.middleeasteye.net/sites/default/styles/public/images/Foreign-figners-in-syria-and-iraq.png>, 21.11.2019

Tüm zamanların yabancı savaşçılarını birleştiren önemli unsur ortak bir olguya olan bağlılıktır. Bu ideolojik, millî ve dini birleşim olabilir. Yabancı teröristlerin etkin bir şekilde sosyal medyayı kullanması terörist eylemlerin planlamasında kullanıldığı gibi çeşitli ülkelerden gelenleri milliyet ve ülkesel olarak bir araya getirmek için önemli bir araçtır. Suriye bu anlamda sadece bireysel olarak yer alan terörist savaşçıları dışında yabancı ülkelerin terör örgütleri için de önemli bir cephe oluşturmuştur.

“Doğu Türkistan İslami Hareketi” terör örgütü mensupları İŞİD veya El-Nusra terör örgütlerinde yer almadan kendi örgütleri çerçevesinde eylem yapmayı tercih edenlerdendir. Sayıları tam belirlenmemekle birlikte yaklaşık 2 ile 5 bin arası oldukları tahmin edilmektedir. Her hangi bir terör örgütü ile birleşmemelerine rağmen onlarla iş birliği yapmaktan kaçınmadıkları bilinmektedir. Halep’te El-Kaide ile birlikte katıldıkları çatışmada 300 Uygur terörist öldürülmüştür. Hangi ülkelerden geldikleri kesin tespit edilmemekle birlikte Çin’in Sincan bölgesinden gelenler yanı sıra Uygur milliyetinden olup çeşitli ülkelerden geldikleri tespit edilmiştir. 2014 yılında Orta Asya (Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) ve BDT ülkelerinden gelenlerin sayısı artmıştır. Orta Asya’dan gelenler için aracılık yapan “Katibat Imam al Bukhari” ve “Jannat oşıkla-ri” (Kuzey Pakistan’da faaliyet gösteren terör örgütleri) gibi terör örgütleri olmuştur.

Tacikistan Başsavcılığın verdiği bilgilere göre 2016 yılında Suriye ve Irak’ta bulunan terör örgütleri içerisinde 1000 civarı vatandaşı yer almaktaydı.

Özbekistan basın yayını “Karavan-Saray”ın verdiği bilgilere göre bir o kadar da Özbekistan mensubu bu bölgelerdeki terör örgütlerinde bulunmaktadır. 1 Ocak 2017 yılında bunlardan biri olan İŞİD üyesi Abdulkadir Maşaripov İstanbul’da bulunan “Reina” adlı gece kulübüne saldırı düzenleyerek 40.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Orta Asya’dan gelenlerin çoğu As Jabhat Fatah al-Sham terör örgütlerinde yer almaktalar. Üyelerini genişletmek için sosyal medya ve you tube kanalı kullanılmaktalar¹⁴.

Avrupa Güvenlik Çalışmalar Enstitüsünün verdiği bilgilere göre (European Union Institute for Security Studies — EUISS) en fazla Müslüman nüfusu bulunan Bosna, Arnavutluk, Kosova Orta Doğuya terörist ihraç eden ilk beş lider ülke arasındadır¹⁵. Batı Balkanlardan gelen teröristleri ayırt eden özellik, aralarında Balkan ülkeleri mensupları dışında 1990 yıllarında Yugoslavya’nın dağılımı ile başlayan Balkan savaşı sırasında bölgelere gelen ve halen orada bulunan savaş tecrübesi olan yabancı

---

¹⁴ İnostrannye boyeviki v ryadah terroristiceskikh organizatsiy v Sırıy i İrake.-M:İn-t vostokovedeniya RAN(Rossiyaskaya-Fe-deratsiya); Belgrad: “KonflaksZentr”(Respublika Sırbıya), 2019, s. 19

¹⁵ Jelena Beslin, Marija Ignjatijevic. Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine. European Union Institute for Security Studies (EUISS). 2017. June. — <https://www.iss.europa.eu> ,21.11.2019

teröristlerin varlığıdır. Aralarında Afganistan’da Sovyet işgaline karşı o dönemlerde mücahitler ile birlikte savaşmış olan Arap asıllı teröristler bulunmaktadır¹⁶. En fazla terörist sayısı Kosova (359) ve Bosna’dan (323) olduğu bilinmektedir. 2011-2016 yıllar arasında Makedonya’dan gelen terörist sayısı 155, Arnavutluk 144, Dağı Karabağ 23, Sırbistan 49 terörist olarak kaydedilmiştir. Giden teröristlerin yarısı orada öldürülmüş, bir kısmı memleketlerine dönüş yapmış, bir kısmınının 2018 kayıtlarına göre İdlib’te Suriye hükümetine karşı muhalif birlikler arasında dağılmış bir şekilde yer aldıkları tespit edilmiştir¹⁷.

Yabancı teröristlerin yer aldığı terör gruplar çatışmalarda daha etkilidir. Çünkü İslam kültürü ve dinden uzakta büyüyen yabancı teröristleri İslam için mücadele çağrısıyla motive etmek ve harekete geçirmek daha kolaydır. Europolun verilerine göre 3000 ile 5000 arası vatandaş Irak ve Suriye’deki çatışmalara katılmak için Avrupa’ya terk etmiştir¹⁸. Yabancı teröristler buldukları çatışma bölgelerindeki sorunsal farklı tarafla çıktıkları gibi çatışmanın seyrini değiştirme kapasitesine sahiptir. Onların katılımı ile gerçekleşen çatışmalar daha radikal, görüşmeler daha zor bir şekilde almakta ve süre olarak uzamaktadır. Bunların acısı en fazla yerli halkta hissedilmektedir, onlar daha fazla şiddete maruz kalmaktalar. Yerli halk ve bölge ile bir bağı olmayan yabancı teröristler daha fazla şiddet içeren eylemler yapmaktan çekinmiyorlar. ¹⁹.

YABANCI TERÖRİSTLERİN YARATTIĞI TEHDİT

İŞİD’in dağıtılmasıyla İŞİD mensubu YTS’ların Irak , Suriye ve Afganistan dışında Libya, Yemen, Pakistan, Somali ve Filipin’de buldukları bilinmektedir. Afganistan’da 6000’den fazla eski İŞİD mensubu YTS olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 3922 ile 4294 arasında YTS Avrupa’dan gelmiştir. Katılımcıların çoğunlukla Belçika, Fransa, Almanya ve İngiltere’den olduğu bilinmektedir²⁰. Bunların üçte bir kısmı geldikleri ülkelere geri dönüşüm sağlamaktadır. T:C Dış İşler Bakanlığının Yabancı terörist savaşçılar ile mücadele konusunda hazırladığı rapora göre 2011 yılından bugüne kadar Türkiye’ye giriş yapmaya çalışan, 61.000’i (61.158) aşkın kişiye yurda giriş yasağı konulmuştur. DAES, El-Nusra ve El Kaide ile ilişkileri

---

¹⁶ Andrea de Guttery, Christophe Paulussen, Francesca Capone. Foreign Fighters under International Law and Beyond. 2016. January. C. 5.

¹⁷ İnostranriye boyeviki v ryadah terroristicheskikh organizatsiy v Sırıy i İrake.-M:İn-t vostokovedeniya RAN(Rossiyskaya-Fe-deratsiya); Belgrad: “KonflaksZentr”(Respublika Sırbıya), 2019, s. 22

¹⁸ Teffer P. Up to 5,000 Europeans joined jihad, Europol shief says //EUObserver. – Brussels, 2015. – 14.01. – Mode of access: <https://euobserver.com/news/127202>, 21.11.2019

¹⁹ Novikova, O, “İnostranriye boyeviki vizov bezopasnosti Zapada”, İNİON RAN, Aktualniye Problemi Zapada, No 3 , 2016, <http://uqe-journal.ru/article.php?id=109>, 21.11.2019.

²⁰ Kazantsev A, A. Problema verbovki i vozvratu boyevikov terroristov: opt Evropı i perspektivı Rosiyi No 27/2016. Rossiyskiy sovet po mejdunarodnim delam (RSMD); 2016

nedeniyle bugüne kadar yaklaşık 10.700 (10.725) kişi gözaltına alınmış (5.161'i yabancı uyruklu), 3588 şahıs ise tutuklanmıştır²¹.

Yabancı terörist savaşçıların yarattığı tehdit unsurlarını dört kategoride ele almak mümkündür:

Birinci grup halen Suriye ve Irak'ta bulunan Avrupa mensubu teröristler. Bunlar Avrupa'da doğmuş büyümüş ikinci veya üçüncü nesil göçmenlerdir. Yaşadıkları toprakları bırakıp hiç görmedikleri ana vatanları için savaşıma fikri bir çoğunun hep içinde büyüttükleri bir istekti. Bunun bir çok sosyolojik ve psikolojik alt yapısı olması yanı sıra en önemli faktör bu grubun hiçbir zaman yaşadıkları topluma entegre olamamasıdır. Sosyal ve siyasi olarak dışlanmış bir ortamda değerlerini korumaya çalışma çabaları onların aslında kimlik koruma iç güdüsüdür. Bu nedenle cihat ideolojisi değer verdikleri için mücadele fikrini güçlendirmektedir. Bundan bir çok yönde radikal dini terör örgütlerinin yararlandığı bir gerçektir. Dini bilgilerden uzak büyümüş olan bu nesle cihat kavramını Müslüman kimlikleri ile bağdaştırarak kurtuluşlarını İslam için savaşmakta görmelerini sağlamak onların birincil görevidir. Bu sayede Batılı gençlerin radikal terör örgütlerine katılım sayıları gittikçe artış göstermektedir. Yabancı teröristlerin buldukları batı ülkelerden eylem yapmalarındansa saldırılarını daha kolay düzenleyebilecekleri ülkelerde yapmayı tercih ediyorlar, bunun için ulaşımı kolay çatışmaların devam ettiği ülkelere gidış sağlanıyor ve orada radikal düşünceleri katıldıkları gruplara uygun olarak artış gösteriyor. Yabancı teröristlerin yaptığı saldırıların daha acımasız ve şiddet eşliğinin daha yüksek olduğu artık bilinen bir unsurdur.

İkinci kategoriye çatışma bölgelerinden dönmekte olan teröristler (returnees) oluşturmaktadır. Rusya Başkanı V. Putin 16 Ekim 2015 yılında BDT ülke liderleri ile bir araya gelerek yaptığı konuşmada “İŞİD terör örgütü içerisinde çeşitli verilere göre 5 ile 7 bin arasında Rusya Federasyonu vatandaşı vardır ve biz onların çatışma bölgelerinde kazandıkları tecrübelerini ülkemizde uygulamalarına izin veremeyiz” diyerek tüm devletlerin ortak endişesini kısaca özetlemiştir²².

Tahmini verilere göre 15 ile 20 000 arası yabancı teröristin ülkelerine dönüş yapabileceği beklenmektedir²³. T.C Dış İşleri Bakanlığının rapor çerçevesinde düzenlediği veriler bu tespitleri doğrular niteliktedir. Çeşitli havalimanı ve otobüs terminallerinde kurulan Risk Analiz Gruplarınca yaklaşık 22.000 yabancı kontrol

---

²¹ http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, 21.11.2019

²² 16 Ekim 2015.BDT Ülke Liderler Kongresi, URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/50515>, 21.11.2019

²³ Vallance Ch. Collapse of IS will lead to attacks, say EU officials / BBC. –L., 2016. – 18.10. – Mode of access: <http://www.bbc.com/news/world-europe-37691490>, 21.11.2019

edilmiş, 13.000 civarında mülakat yapılmış, 6.000'den fazlasının Türkiye'ye girişine izin verilmemiştir²⁴.

Türkiye örneğinde olduğu gibi bire çok ülkede sıkı güvenlik tedbirlerin alınmasına rağmen tecrübeli terörist savaşçıların gayri resmi yollarla veya mülteciler ile birlikte ülkelere sızmaları olası bir ihtimaldir. Askeri kamplarında iyi eğitilmiş bu teröristlerin sızdıkları bölgelerde terörist saldırılar düzenlemesi, bölgelerde bulunan yasa dışı örgütleri desteklemesi ve daha da radikalleşmesini sağlaması, ve üye kazandırmak için örgüt propagandası yapması mümkündür. Bir çok ülkede hatırı sayılı İŞİD sempatanların bulunması faaliyetlerin başarı oranını yükseltmektedir. 2015 yılında Daily Mirror için «ICM Research» araştırma grubu tarafından yapılan araştırmalara göre örneğin sadece İngiltere'de İŞİD sempatanı 1.5 mln insan bulunmaktadır²⁵. 2016 yılının başı itibariyle İŞİD'in yabancı savaşçılarının sayısı hakkındaki tahminler 30.000 civarında bir rakamı göstermekteydi²⁶.

Teröristlerin geri dönüş sebepleri çeşitlilik göstermektedir, bazıları çatışmalardan hayal kırıklığına uğrayıp dönmek istiyor, bazıları yaşadığı ülkede terörist saldırı düzenleme amacıyla dönüyor. 2015'te 214 kişinin hayatını kaybettiği Paris saldırısı²⁷ ile 22 Mart 2016 yılında 300 kişinin öldürüldüğü Brüksel saldırıları²⁸ bu sebeple dönüş yapanların bir sonucudur.

Dönüş yapanları da birkaç sınıfa ayırarak ele almak mümkündür, Berett bu konuda birkaç sınıflandırma çeşidi oluşturmaktadır:

1- Kısa bir süre sonra dönüş yapanlar; Barrett bu grubun eylem hareketlerini tahmin etmek zor olduğunun altını çizmektedir. Sorunlarını şiddet aracılığı ile çözmeye çalışabilirler, özellikle döndüklerinde aynı şartlara maruz kalırlarsa. Döndüklerinde moral ve psikolojik olarak yorgun ve hayal kırıklığına uğramış olmasına rağmen belli bir süre sonra cihat fikrine yeniden sıcak bakması ve başarısızlığını dış güçlerin müdahalesine bağlaması mümkündür²⁹.

---

²⁴ http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, 21.11.2019

²⁵ Harris D. UK poll shows up to 1.5 million ISIS supporters in Britain /Clarion Project. – Wash., D.C., 2015. – 08.07. – Mode of access: <https://web.archive.org/web/20170420095526/https://clarionproject.org/uk-pollshows-15-million-isis-supporters-britain-4/>, 21.11.2019

²⁶ Haldun Yalçınkaya, “İŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016),” Orsam Raporu No 210, s.17

²⁷ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151113_paris_saldiri, 21.11.2019

²⁸ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160323_bruksel_agir_yaralilar, 21.11.2019

²⁹ Barrett R. Beyond the Caliphate: Foreign fighters and the threat ofreturnees / The Soufan Center. – N.Y., 2017. – 40 p. – Mode of access: <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf>, 21.11.2019

2- Daha sonra dönüş yapanlar, hayal kırıklığına uğramasına ve İŞİD'in eylemlerini kınamasına rağmen şeriat kuralları ile desteklenmiş Halifelik ve cihat fikrine inanmaya devam edenler. Daha önce çatışma bölgelerinde bulunamamalarından kaynaklanan tecrübesizliklerinden ötürü karşılaştıkları şiddet oranı onları fazladan etkilemiş olabilir. Buna rağmen radikal fikirleri güçlü kalabilir ve radikal şiddete alışabilirler. Bu yüzden kontrol ve tahmin dışı eylem yapma ihtimalleri vardır.

3- “Tecrübeli savaşçılar”, Yabancı savaşçıların çatışma bölgesinden ayrıldıktan sonra başka çatışmalara katılması ya da terörist faaliyetlerde bulunması, şiddeti başka coğrafyalara bulaştırma etkisi yaratmaktadır. Çatışma alanından evlerine ya da üçüncü bir ülkeye dönenlerin bir terör eylemine müdahil olma ihtimali de geri tepme etkisi (*blowbackeffect*) yaratmaktadır³⁰. Bu grup terörist çatışmadan bir başka çatışma bölgesine gider, Afganistan, Libya , Irak gibi bölgesel olarak hep çatışmaların yaşadığı ülkelerde yer bulurlar.

4- Örgütlerden kaçan veya yakalanarak sınır dışı edilen teröristler de ayrı bir tehdit kategorisi açısından bakılmalıdır. Bunlar buldukları bölgelerdeki yer altı örgütlere katılarak eylemlerini devam ettirdikleri gibi örgüt için saldırı veya üyelik propagandası yapabilirler. Gidemeyenlere yerinde saldırılar düzenlemek için gerekli destek ve tavsiyelerde bulunabilirler.

5- Özellikle saldırı düzenlemek için hazırlanan ve bu amaçla memleketlerine dönmeleri sağlanan intiharcılar. 2017 yılında Irak'ta intiharcı olmak isteyen 107 gönüllünün listesi tespit edilmiştir³¹.

Türkiye açısından tehdit algısı oluşturan, bünyesinde yabancı savaşçıları bulunduran ve Türkiye'ye karşı saldırılar düzenlemek için kullanılan terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı YPG. Bu da altıncı unsur olarak İŞİD teröristleri dışında Türkiye'nin güvenliğini en fazla tehdit eden örgüttür. Batı ve Amerika'nın “çifte standart” oyununun çıkarları doğrultusunda kurulduğunun bir kez daha açık göstergesi olmuştur. PKK'nın Suriye uzantısı olduğu açıkça belgelerle ispat edilmesine rağmen, PYD ve YPG açıkça ABD ve Avrupa tarafından özgürlükçü savaşçı olarak ilan edilmiştir. Her türlü savaş mühimmatı ve eğitim desteği alan terör örgütü bu sayede bölgede etkinliğini artırarak yabancı terörist katılımını da yükseltmiştir. New York Times'da 2018'de çıkan “Foreign Fighters Back Kurdish Militia in Syria in Fight Against Turkey”, başlıklı yazıda, yabancı savaşçıların Türkiye ile savaşmak için YPG'ye katıldıklarından bahsedilmektedir. ABD'nin sahadaki askeri kaynaklarına göre, YPG'nin elinde 800'ü militan, 500 kadarı kadın ve 1000 civarında çocuk olmak

---

³⁰ H. Yalçınkaya, ibid, s. 18

³¹ Novikova, O, “İnistranniye Boyeviki Terroristi, Noviy Format Ugrozi”, İNİON RAN, Aktualniye Problemi Zapada, No 3 , 2016, <http://upe-journal.ru/article.php?id=109>, 21.11.2019.

üzere 2.300 yabancı bulunmaktadır³². Bu veriler yabancı terörist savaşçıları sadece El-Kaide, El-Nusra ve İŞİD merkezli ele alınmaması gerektiğini ve bölgesel olarak tehdit oluşturan örgütlerin potansiyellerinin ölçülmesi gerektiğini belirlemektedir. ABD ve Batı ülkelerin YPG-PYD terör örgütleri konusunda İŞİD ve El Kaide'ye gösterdikleri hassasiyeti göstermemeleri terörizmin hegemoni devletlerin siyasi çıkarlarının aracı olduğunun açıkça göstergesidir.

SONUÇ

Yabancı terörist savaşçılar terörizmin hiçbir devletin kontrol altında tutması mümkün olmayan etkisi hızla yayılmaya müsait, daha aşırıcı dolayısıyla daha büyük tehdit unsuru içeren bir hal aldığını tüm dünyaya açıklamış oldu. Yabancı savaşçı teröristler tek bir ülke sorunu olmaktan çıkmıştır, tehdit etkileri tüm dünya sarmalındadır, bu yüzden tüm ülkelerin mücadele konsepti için birleşerek, öncelikli olarak bölgesel bazda göçmenlerin toplum entegrasyonu sorununu çözmeleri gerekmektedir. Teröristlerin radikalleşmesine sebep olan psikolojik unsurlar üzerinde detaylı incelemelerin yapılması da büyük öneme sahiptir. Her toplumun değerlerinin ötekileştirme politikasından uzak korunması ve kültürel, geleneksel bazda yaşatılması için her türlü siyasi araçlarla korunması gerekmektedir. Dini olgular bu değerlerin en başında gelen unsurlardır. Çoğu toplumun özellikle köklerinden koparılmış, yabancı kültürde yaşamaya maruz kalanlar için bu bir kimlik meselesi haline geldiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda sadece korunması ve yaşatılması yeterli değildir, dini konusunda yapılan doğru bilgilendirme terör örgütlerin ağlarını genişletmek için kullandıkları cihat ve halifelik öğretilerine yeni nesil Avrupalı Müslümanların kanmamalarını sağlayacaktır. Zira geri dönen teröristin giden teröristten daha tehlikeli olduğu şu durumlarda, radikal eğilimli grupların ağlarının genişlemesinin önüne geçmesi için alınabilecek ön tedbirler, sorunu sonradan çözmekten daha etkili sonuçlar verecektir.

---

³² Eren, Alper, Yabancı Savaşçı Sorunu ve Türkiye üzerindeki Muhtemel Tehdit Algıları, <http://politikaakademisi.org/2019/10/28/yabanci-savascilar-sorunu-ve-turkiye-uzerindeki-muhtemel-tehdit-algilari/>, 21.11.2019

KAYNAKÇA

Andrea de Guttry, Christophe Paulussen, Francesca Capone. Foreign Fighters under International Law and Beyond. 2016. January. C. 5.

Aktualniye Problemi Zapada, No 3 , 2016, <http://upe-journal.ru/article.php?id=109>, 21.11.2019.

BM Güvenlik Konseyi 2178 sayılı kararı tam metni için bkz. http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf, (Erişim Tarihi 21.11.2019).

Barrett R. Beyond the Caliphate: Foreign fighters and the threat of returnees / The Soufan Center. – N.Y., 2017. – 40 p. – Mode of access: <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf>, 21.11.2019

Buman D.. ISIS Goes Global. Fight the Islamic State by Targeting its Affiliates. Foreign Affairs, Vol.95, N 2 March-April 2016.

Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. The Soufan Group. December 2015, p.4

FBI: More Than 200 Americans Have Tried to Fight for ISIS // The Hill, 8 июля 2015. URL: <http://www.thehill.com/policy/national-security/247256-more-than-200-americans-tried-to-fight-for-isis-fbi-says>.

Foreign Fighters. The Soufan Group, p. 14

Haldun Yalçınkaya, “İŞİD’in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye’nin Tecrübesi (2014-2016),” Orsam Raporu No 210, s.17

Hegghammer Th. The rise of Muslim foreign fighters: Islam and the globalization of jihad // International security. – Cambridge, MA: MIT press, 2011. – Vol. 35, Issue 3 (Winter 2010/11). – P. 53–94. – Mode of access: http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/The_Rise_of_Muslim_Foreign_Fighters.pdf, 21.11.2019

Harris D. UK poll shows up to 1.5 million ISIS supporters in Britain / Clarion Project. – Wash., D.C., 2015. – 08.07. – Mode of access:

<https://web.archive.org/web/20170420095526/https://clarionproject.org/uk-pollshows-15-million-isis-supporters-britain-4/>, 21.11.2019

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151113_paris_saldiri, 21.11.2019

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160323_bruksel_agir_yaralilar, 21.11.2019

İnostranņiye boyeviki v ryadah terroristicheskikh organizatsiy v Sıriyi i İrake.-M:İn-t vostokovedeniya RAN(Rossiyskaya-Fe-deratsiya); Belgrad: “KonflaksZentr”(Respublika Serbiya), 2019, s. 15

<https://www.middleeasteye.net/sites/default/styles/public/images/Foreign-fighters-in-syria-and-iraq.png>, 21.11.2019

Jovo Martinovic. Balkan Jihadis Return, Disillusioned with ISIS «Caliphate» // Balkan Insight. 2017. August 11. — www.balkaninsight.com , 21.11.2019

Jelena Beslin, Marija Ignjatijevic. Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine. European Union Institute for Security Studies (EUISS). 2017. June. — <https://www.iss.europa.eu>, 21.11.2019

Kazantsev A, A. Problema verbovki i vozvrata boyevikob terroristov: opıt Evropy i perspektivı Rosiyi No 27/2016. Rossiyskiy sovet po mejdunarodnim delam (RSMD); 2016

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, 21.11.2019

Lang H.and M.Al Wari. The Flow of Foreign Fighters to the Islamic State. Assessing the Challenge and the Response. Center for American Progress. March 2016, p.6.

Lang H.and M.Al Wari,Op.cit.p.3

Mode of access: <http://www.bbc.com/news/world-europe-37691490>, 21.11.2019

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-yabanci-terorist-savascilarla-mucadelesi.tr.mfa, 21.11.2019

Novikova, O, “ İnostrannıye boyeviki vızov bezopasnosti Zapada”, İNİON RAN, Aktualnıye Probleml Zapada, No 3 , 2016, <http://upe-journal.ru/article.php?id=109>, 21.11.2019.

16 Ekim 2015.BDT Ülke Liderler Kongresi, URL:
<http://kremlin.ru/events/president/news/50515>., 21.11.2019

Pereira D.. Jakarta Holds Key to Keeping S-E Asia Safe in War on Terror
GlobalIndonesianVoices. 23 Feb 2015

Teffer P. Up to 5,000 Europeans joined jihad, Europol shief says //EUObserver. – Brussels, 2015. – 14.01. – Mode of access: <https://euobserver.com/news/127202>, 21.11.2019

Vallance Ch. Collapse of IS will lead to attacks, say EU officials / BBC. –L., 2016. – 18.10. –

Bölgesel İstikrarın Sağlanmasında Türkiye-İran Stratejik İşbirliğinin Önemi

Dr. Engin KOÇ

Dicle Üniversitesi

Türkiye ve İran çok güçlü tarihsel, kültürel, toplumsal ve siyasi bağlara sahip iki komşu ülkedir. Hem Türkiye hem de İran Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde iş birliği ve rekabet alanlarına sahiptir. Mezkur bölgeler jeoekonomik, jeopolitik ve jeoteolojik anlamda dünyanın en stratejik etkileşim alanlarını oluşturmaktadır. Etnik, dini, kültürel ve kimlik çatışmalarının yaşandığı bu coğrafyalar hem Türkiye hem de İran'ın doğal nüfuz alanı sayılmaktadır. Türkiye ve İran, bu bölgelerde meydana gelen ekonomik, politik ve siyasi süreçlerden ciddi bir şekilde etkilenen ve bölgeyi etkileyen iki ülkedir.

Türkiye ve İran bölgenin kültürel, ekonomik ve askeri anlamda en güçlü ülkelerinden olmaları bölgesel istikrarın sağlanmasında ve bölge dışı güçlerin müdahalelerinin engellenmesinde bir takım stratejik önceliklere sahip olmalarını gerektirmektedir. Türkiye ve İran yerel ve bölgesel sorunların çözümünde, oryantalist düşünce kalıplarından bağımsız dini, kültürel ve ekonomik ortak paydalarda yoğunlaşmalı ve bu alanlardaki karşılıklı ilişkileri güçlendirmeli ve teferruat niteliğinde olan ihtilafli meselelerde ise diyalog yoluna başvurmalıdır. Bu hem iki ülkenin ulusal çıkarları hem de bölgesel istikrarın sağlanması ve korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bölgemizde kalıcı istikrarın tesis edilememesi ve Sünni-Şii, Türk-Fars-Arap-Kürt, Fars-Beluci, Muhafazakar-Seküler farklılıkların sorunlaştırılarak bölgede mikro milliyetçiliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türkiye-İran bölgesel iki güç olarak çok boyutlu stratejik ikili ilişkileri arttırması ve en zor durumlarda dahi diplomatik iletişim kanallarını açık tutması bölgesel istikrarın inşa edilmesi ve güçlendirilmesi açısından hayati öneme sahip olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Orta Doğu, Bölgesel İstikrar, Bölgesel İşbirliği

PANEL 11

15:30 - 16:45

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇELENK

Arap Baharı Sürecinde Dinin Araçsallaştırılması ve Mezhep Kimliklerinin Geleceği: İran-Suudi Rekabetinde Din ve Mezhep

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇELENK, Bursa Uludağ Üniversitesi

Birleşik Arap Emirlikleri: Ortadoğu'nun Yeniden Dizaynı ve Bölgesel Bir Gücün Doğuşu (mu)?

Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani BOZKURT, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Arap Baharı Sonrası İsrail'in Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi

Basra Körfezi Alt Güvenlik Sistemi'nin Dönüşümü

Arş. Gör. Ayten MEHMED, Giresun Üniversitesi

Arap Baharı Sürecinde Dinin Araçsallaştırılması ve Mezhep Kimliklerinin Geleceği: İran-Suudi Rekabetinde Din ve Mezhep

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇELENK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Arap Baharı, 1979 İran-İslam devrimi istisna edilirse, modern zamanlarda yaşanan en büyük fenomendir. Demokrasi, diktatörlüklerin çöküşü, açık toplum ve dünyaya entegre olma beklentileri odağında başlayan Arap Baharı çok kısa bir süre sonra Ortadoğu coğrafyasının bastırılmış ve sindirilmiş problemlerinin ve ulusal ajandalarının gün yüzüne çıktığı yeni bir sürece doğru evrildi. Süreç içerisinde siyaset, ekonomi, insan hakları, anayasal talepler, özgürlük beklentileri ile beraber gündemi en çok işgal eden başlıklardan birisi de hiç şüphesiz din ve mezhep kimlikleri hususuydu. Ortadoğu söz konusu olduğunda dini dışarıda bırakan pür seküler siyasetler inşa etmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple müesses politik yapılar, kurumlar, cemaatler, ekonomi vs. bir bütün olarak dini referanslar gözetilerek şekillendirilmiştir. Arap Baharının yoğun bir ivme kazandırdığı ulusal ajandalar da söz konusu dini referansı yoğun olarak kullandılar. Bu açıdan bakıldığında İran'ın Suriye politikası iki uçlu bir mahiyet arz etmektedir. İran bir yandan ulusal çıkarları için Suriye rejimini ve buna bağlı olarak Hizbullah örgütünü himaye ederken öte yandan dahilde dini bir motivasyon mesajı vermekte ve Suriye siyasetine Ehli Beyt türbelerini ve mirasını korumak için müdahil olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde Suudi Arabistan İran'ın politik olarak bölge Şiiliğini sahiplenmesini, özelde Yemen'deki Zeydi/Şiiliği, kendi ulusal çıkarları açısından büyük bir tehlike olarak görmekte aynı zamanda devlet eliyle bir toplum mühendisliği hassasiyetiyle inşa ettikleri Selefi/Vehhabî toplum yapılanmasının geleceği açısından da endişeyle takip etmektedirler. Ulusal çıkarlarla içiçe geçmiş bu din/mezhep ajandaları Ortadoğu'nun geleceği ve mezhepler arası ilişkiler açısından büyük bir risk unsuru barındırmaktadır. Her iki ülkenin de müdahil olduğu vekâlet savaşları, Suriye ve Yemen, büyük bir çatışma riskini sürekli canlı tutmakta ve bölge ülkeleri ve halklara açısından büyük bir korku dalgasına yol açmaktadır. Söz konusu korkunun bir sebebi de muhtemel bir fiili çatışmanın Batılı güçlerin müdahalesiyle büyük çaplı bölgesel bir krize dönüşme ihtimalidir.

Birleşik Arap Emirlikleri: Ortadoğu'nun Yeniden Dizaynı ve Bölgesel Bir Gücün Doğuşu (mu)?

Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani BOZKURT

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Bir devlet, nasıl ve neden bölgesel güç şeklinde tavsif edilir ya da bir devlet bölgesel güç haline nasıl gelebilir? Bu sorunun genel bir cevabını akademik yazında bulmak elbette mümkündür. Ancak son zamanlarda dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler, yukarıda zikredilen sorunun cevabını vermeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü önceki duruma zıt şekilde muhtelif bazı ülkeler birer bölgesel güç şeklinde anılmaya başlamıştır. Güney Afrika'dan Latin Amerika'ya, Uzak Doğu'dan Ortadoğu'ya birçok bölgede bazı ülkelerin birer bölgesel güç şeklinde anılması yukarıdaki tespiti örnek teşkil etmektedir. Bölgesel güç şeklinde anılan çok sayıda ülkenin ortaya çıkması beraberinde farklı farklı bölgesel güç tanımlamalarını getirmektedir. Bu sebeple güncel dünya siyasetinde hangi aktörün küresel, hangi aktörün orta, hangi aktörün bölgesel güç şeklinde tavsif edileceği hususu üzerinde tartışılan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik uluslararası ilişkiler teorilerinin, yeni yeni güçlü aktörlerin dünya siyasetinde sahne alıyor olmasından bağımsız, güç kavramının bizatihi kendisine yaklaşım biçimleri de mezkûr sorunun karmaşıklığını arttıran bir unsur olarak konumunu muhafaza etmektedir. Bu çalışma, öncelikle gücün parametrelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yanı sıra, bu parametreler üzerinden bölgesel güç olarak ifade edilen devletlerin bu “unvanı” hangi vasıflarından dolayı adlıkları ya da başka bir ifadeyle bu bölgesel güç unvanının kendilerine neden ve nasıl atfedildiği tartışılacaktır. Bu tartışma, özellikle, Ortadoğu'da bölgesel güç şeklinde anılan ülkeler üzerine yoğunlaşacaktır. Çalışmada son olarak, kavramsal tartışmadan ve ortaya konulan güç parametrelerinden hareketle, BAE'nin bölgesel bir güç olup olmadığı sorusu- Ortadoğu'daki isyanlardan sonra izlediği siyasete odaklanmak suretiyle- mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Güç, Bölgesel Güç, Ortadoğu, Birleşik Arap Emirlikleri

Arap Baharı Sonrası İsrail'in Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA

Yozgat Bozok Üniversitesi

2011’de başlayan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen olaylar zinciri Ortadoğu’da bulunan ülkeler açısından birçok gelişmeyi ve değişikliği de beraberinde getirmiştir. Ortadoğu’da bölgesel bir güç olan İsrail de bu süreçten etkilenmiştir. Bağımsızlığını ilan ettiği tarihten günümüze kadar Arap ülkeleri ile çatışma içeren ve zaman zaman da savaş yaşayan bir süreç yaşayan İsrail’in dış politikası ve ulusal güvenlik politikası bu bağlamda şekillenmiştir. Bu bildiride İsrail’in, Arap Baharı sonrası Ortadoğu’daki güvenlik algılamaları ve değişiminin İran ile mücadele ile şekillendiği iddia edilecektir. Bu durumun İsrail’in ulusal güvenlik stratejisindeki temel ilkeleri ve dış politikası bakımından analizi yapılacaktır. İsrail’in bu algılaması, Arap Baharının görüldüğü ülkelerdeki gelişmelerin, İsrail için sonuçları bakımından önemlidir. Arap Baharı sonrası gelişmelere ihtiyatlı yaklaşan İsrail, Mısır’da Hüsnü Mübarek yönetiminin devrilmesi ve Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesine kendi ulusal güvenliği açısından yaklaşmış ve Sisi’nin darbesi ile statükonun devamı açısından rahatlamıştır. Suriye’deki krize temkinli yaklaşan İsrail, İran’ın, Suriye’deki askeri varlığını kendisi açısından tehdit olarak görmüştür. Yemen’de İran yanlısı bir iktidarın, kendi müttefiki Suudi Arabistan’ın çevrelenmesi anlamına geleceğini düşündüğü için tehdit olarak tanımlanmıştır. Bir başka ifadeyle, İsrail, Arap Baharındaki olayları kendi ulusal güvenliği ve dış politikası açısından yorumlamaktadır. Çünkü, İsrail’in ulusal güvenlik stratejisi temelde “caydırıcılık, erken önlem alma, aktif savunma ve ‘kararlık ve savunma’ ” olmak üzere dört faktör üzerinden şekillenmektedir. Buna göre İsrail, Arap Baharı sonrası değişen Ortadoğu politikasında, tarihsel açıdan sürdürdüğü caydırıcılık özelliğini kullanmayı; kendisine ve çıkarlarına yönelik saldırı tehditleri karşısında erken önlem almayı; ülke topraklarına yönelecek tehdit durumunda aktif savunma ilkesine başvurmayı ve son olarak caydırıcılık ile erken uyarının zaafa uğradığı durumlarda hızlı karar alıp başarılı olmayı” amaçlamaktadır. Bu bildiride yukarıda sayılan İsrail’in ulusal güvenlik stratejisindeki ilkeler, Arap Baharı’nda değişen politikasını açıklamak bakımından da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Arap Baharı, İran, Ortadoğu, Caydırıcılık

Basra Körfezi Alt Güvenlik Sistemi'nin Dönüşümü

Arş. Gör. Ayten MEHMED

Giresun Üniversitesi

Afrika, Avrupa ve Asya arasında bir köprü konumunda olan Basra Körfezi, dünya siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Günümüzde de İran, Irak, S. Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn ve Umman devletlerinden oluşan bölge, Ortadoğu'ya bağlı alt bölgesel güvenlik sistemi olarak, uluslararası güvenlik sisteminde önemli yere sahiptir. Bölgede dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %50'i ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ı bulunmakta, bu kaynaklar uluslararası pazarlara tek çıkış noktası olan Hürmüz boğazı vasıtasıyla ulaşmaktadır. Bu nedenlerle 1970'li yıllarda İngiltere'nin çekilmesi ile oluşan Basra Körfezi Güvenlik Sisteminin yapısı bölgesel güç dağılımının yanında küresel güçlerin müdahalesi ile de şekillenmektedir. Ayrıca Ortadoğu'nun toplumsal yapısı ve çakışan kimlikler Körfez Güvenlik Sistemini ve bölge devletleri arasındaki ilişkileri etkileyen diğer bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmada da belirtilen faktörleri dikkate alan Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisinden faydalanarak, Körfez Güvenlik Sistemi'nin siyasi tarihi ve Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan dönüşüm incelenecektir.

Barry Buzan ve Ole Wæver'in geliştirdiği Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi uluslararası güç dağılımının yanında bölgesel düzeyin önemine vurgu yapmaktadır. Buzan ve Wæver, bir yandan anarşik yapı ve onun güç dengesi, diğer yandan yerel coğrafi yakınlık baskısı arasındaki etkileşimin Bölgesel Güvenlik Kompleksinin oluşmasına yol açtığını ileri sürmüştür. Kenneth Waltz'ın sistem teorisini büyük ölçüde kabul eden Buzan ve Wæver anarşinin devletleri işlevsel olarak aynılaştırdığı fikrine karşı çıkmış, sistemin etkileşim kapasitesine vurgu yapmıştır. Buna göre devletler arasındaki etkileşim süreklidir ve kalıcı olmayan ilişki kalıpları yaratmaktadır. Bu ilişki kalıplarını kapsayan toplumsal yapı ise bölgesel komplekslerini belirleyen değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel önermesi Arap Baharı süreci ile beraber genel Ortadoğu Bölgesel Sisteminde ilişki (dostluk/düşmanlık) kalıplarının değiştiği ve bu durumun da Körfez Alt Güvenlik Sistemi'nin dinamiklerini ve dış politika karar verme sürecini yeniden şekillendirdiği olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basra Körfezi, Göreceli Güç Dağılımı, İlişki Kalıpları, Arap Baharı

PANEL 12

15:30 - 16:45

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

Küresel Enerji Adaletinin Değerlendirilmesi: Analitik bir Bakış Açısı

Berfu SOLAK, İzmir Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRSESELİOĞLU, İzmir Ekonomi Üniversitesi

Bir Hegemonik İdeoloji Olarak Küreselleşme ve Akademik Hegemonik İdeolojinin Yayılmasındaki Rolü

Dr. Arş. Gör. Betül ÖZYILMAZ KİRAZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Cinsiyet Eşitsizliği ve Siyasal Temsil

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Emel İLTER, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Türk İnsani Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Katkıları

Galip YÜKSEL, İstanbul Üniversitesi

Küresel Enerji Adaletinin Değerlendirilmesi: Analitik bir Bakış Açısı

Berfu SOLAK

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Efe BİRESSELİOĞLU

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Literatüre yeni giren bir kavram olan enerji adaleti, tüm bireylerin herhangi bir ayırım gözetmeksizin, güvenli, düşük maliyetli ve sürdürülebilir enerjiye erişiminin olduğu adaletli ve eşitlikçi bir enerji sistemi oluşturmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, enerji adaleti kavramı temelinde, sekiz farklı gösterge aracılığıyla çok boyutlu bir analiz kullanarak, seçilen ülkelerin enerji adaleti performansını ölçmek için bir endeks tasarlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu göstergeler; kişi başına düşen GSYİH, elektrige erişim, karbon yoğunluğu, kişi başına düşen karbon salınımı, yemek pişirmek için temiz yakıtlara ve teknolojilere erişim, kişi başına düşen enerji kullanımı, ile enerji yoğunluğu ve yenilenebilir enerjinin toplam nihai enerji tüketimi içindeki payından oluşmaktadır. Çalışma, 2006 ve 2016 yılları arasında 81 ülkenin Enerji Adalet Endeksi değerlerine ilişkin hesaplamaları ortaya koymaktadır. Sonuçlar iki farklı şekilde analiz edilmiştir. İlk olarak frekans dağılımı metodu kullanılarak sınıflandırma yöntemine başvurulmuştur. Bazı ülkeler, yüksek enerji adaleti performansına sahip ülkeler olarak sınıflandırılırken, bazıları düşük enerji adaleti performansına sahip ülkeler olarak nitelendirilmiştir. Örneklem olarak alınan ülkelerin çoğunluğunun orta düzeyde enerji adaleti puanına sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, çevresel sorunlara ve yenilenebilir enerji tüketimine daha fazla önem veren gelişmiş ülkelerin, halen karbon yoğun bir ekonomiye bağımlı olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere enerji adaleti performansı bakımından üstün geldiği önerisini kanıtlamaktadır. İkinci analiz biçimi olarak enerji adaleti performansı, bölgesel bazda karşılaştırmalı bir yöntem kullanılarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Avrupa ülkeleri; Afrika ülkeleri; Asya, Avrasya ve Kafkas ülkeleri; Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Okyanusya ülkeleri enerji adaleti performansları açısından değerlendirilmiş ve diğer ülkelere kıyasla Avrupa ülkelerinin daha istikrarlı bir enerji adaleti performans grafiği sergilediği ortaya konulmuştur. Öte yandan araştırma, Latin Amerika ülkelerinin enerjiye erişim konusunda zorluklarla karşılaştığına ve halen daha enerji yoksulluğu ile mücadele etmek zorunda kaldığına dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Adaleti, Enerji Eşitliği, Enerji Adaleti Endeksi, Enerji Yoksulluğu, Sürdürülebilirlik

Bir Hegemonik İdeoloji Olarak Küreselleşme ve Akademinin Hegemonik İdeolojinin Yayılmasındaki Rolü

Dr. Arş. Gör. Betül ÖZYILMAZ KİRAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan dönemin en temel gelişmesinin ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel karşılıklı bağımlı ilişkilerin yaygınlaşması, derinleşmesi ve hızlanması süreci olarak tanımlanan küreselleşme olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, sıklıkla doğal bir süreç olarak kabul edilen küreselleşmeyi eleştirel bir açıdan analiz etmektir. Çalışmada, Gramsci'nin iktidar analizinden ve analizinin merkezine koyduğu hegemonya kavramından faydalanılmıştır. Gramsci, iktidar analizinin merkezine koyduğu hegemonya kavramını, fizik güç ile ahlaki ve kültürel iknayı birleştiren bir kontrol şekli olarak ele almaktadır. Fiziki gücün yanı sıra rızaya da vurgu yaparak Gramsci, hegemonyanın gerçekleşmesi için egemen gruba ait dünya görüşünün, ahlaki ve kültürel değerlerin ve ilişki kodlarını kapsayan hegemonik ideolojinin merkezden çevreye doğru yayılması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu noktada Gramsci'nin organik entelektüeller olarak adlandırdığı, bilginin üretilmesi ve kitlelerin eğitilmesinden sorumlu gruba iş düşmektedir. Organik entelektüeller, hegemonik ideolojinin alt gruplara benimsetilmesini sağlayacak bilgi üretme ve bunları eğitim yoluyla aktarma işlevini görmektedir. Hegemonik grubun organik entelektüellerinin ürettiği bilgi öncelikle alt grupların organik entelektüelleri tarafından öğrenilmekte ve ardından alt grupların organik entelektüelleri bu bilgiyi bu kez kendi grupları ile paylaşmaktadır. Böylelikle hegemonik ideoloji, genel olarak kabul edilebilir bir hale gelmektedir. Gramsci'nin görüşlerinden hareketle bu çalışmada, küreselleşmenin bir süreçten ziyade bir hegemonik ideoloji olduğu savunulmaktadır. Buna göre, hegemonik gücün organik entelektüellerinin ürettiği bilgi, yani küreselleşmenin var olduğu bilgisi, çevre ülkelerdeki organik entelektüellere aktarılmakta ve eğitim yoluyla da yeni kuşaklarla paylaşılmaktadır. Türkiye özelinde düşünüldüğünde, Uluslararası İlişkiler kürsüleri bünyesinde lisans düzeyinde verilen dersler ve bu derslerde kullanılan materyaller incelendiğinde, müfredat çerçevesinde öğrencilere, Uluslararası İlişkiler'in kapsadığı politik ekonomi, güvenlik, tehdit algısı, savaş, barış, terör, silahsızlanma, iklim değişikliği, çevre gibi birçok konuda 1970'li yıllardan itibaren gerçekleştiği söylenen bir değişim olduğunun aktarıldığı görülmektedir. Özellikle savaş, barış, terör ve tehdit algılamaları gibi devletin bekasını doğrudan ilgilendiren konularda tehditlerin, düşmanların ve dolayısıyla savaşların artık küreselleştiği; devletlerin küresel tehditlere küresel cevaplar üretmeleri gerekliliği doğduğu üzerinde durulmaktadır. Ortaya konulacak küresel cevaplar ise ABD'nin değerlerini ve çıkarlarını yansıtacak şekilde olacaktır. Bu bilgi ağırlıklı olarak ABD akademisinden gelmekte, Türkiye de dâhil olmak üzere çevredeki üniversitelerde Uluslararası İlişkiler bünyesindeki derslerde lisans düzeyindeki öğrencilere aktarılmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu

durumun, ABD hegemonyasının rıza kazanma çabasının bir yansıması olduğu savunulmaktadır. Böylelikle ABD, bir yandan fiziksel gücünü sürdürüp geliştirirken diğer yandan da rızaya yatırım yapmaktadır. Çevre ülkeleri küreselleşmenin varlığına ikna ederek, kendi değerleri ve kurumlarının evrensellesmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, çevre ülkelerdeki organik entelektüellere düşen, küreselleşmeyi verili olarak değil, eleştirel perspektiften ele almak ve aktarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Hegemonya, Hegemonik ideoloji, Gramsci, ABD

Cinsiyet Eşitsizliği ve Siyasal Temsil

Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Emel İLTER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Siyasal temsil demokrasinin başat unsurlarından biridir. Toplumun dengeli şekilde temsili ülkelerin kalkınması için de önem arz etmektedir. İnsan hakları ve demokrasinin bir gereği olan siyasal temsil, her bireyin eşit düzeyde katılımını öngörmektedir. Bu bağlamda dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların erkekler ile eşit şekilde karar alma süreçlerine katılması önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet de kadına biçilen rollerin kadını belirli alan ile sınırlandırması bağlamında kadının eşit temsili engellemektedir. Bu durum siyasal karar mercilerinde de kendini açık şekilde göstermektedir. Oysaki özel alanı daha iyi tanıyan kadınların siyasal katılımları hem özel alanın sorun ve önceliklerini siyasete taşımalarına hem de daha geri planda kaldıkları kamusal alandaki konuları gündeme alıp yorumlamalarına olanak tanıyarak siyaseti nicelik ve işlevsel bakımdan olumlu etkilemektedir.

Türkiye’de kadınlara tanınan siyasal haklar 1930’lu yıllara dayanmasına rağmen günümüzde dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de kadınların yetersiz temsil sorunu aşılammıştır. Bu çalışmada Türkiye’de kadının siyasette niteliksel temsili mikro mekanizmalarını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kadınların yerel düzeyde etkinliğinin güçlendirilmesi ile kadınların ulusal düzeydeki niteliksel temsili arasındaki ilişki irdelenmektedir. Söz konusu ilişkinin dinamiklerini görebilmek için Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı (TEPAV) tarafından oluşturulan ve Türkiye’nin 81 ilini içine alan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği karnesi verileri TBMM’deki yasama faaliyetleri ile birleştirilerek yerel düzeydeki cinsiyet eşitliğinin kadının niteliksel temsiline nasıl etki ettiği araştırılmaktadır. Elde edilen veriler kadının siyasette temsili toplumsal cinsiyet eşitliği göstergeleriyle birlikte değerlendirme imkânı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Siyasal Temsil, Cinsiyet Eşitliği, Demokrasi, Türkiye

Abstract

Political representation is one of the dominant elements of democracy. A balanced representation of society is also important for the development of countries. Political representation, which is a requirement of human rights and democracy, requires equal participation of each individual. In this context, it is important that women, who make up about half of the world's population, participate equally in decision-making processes with men. Gender also impedes the equal representation of women in the context of the role of women in restricting women to a specific area. This situation manifests itself clearly in political decision makers. However, the political participation of women who are better acquainted with the private sphere has a positive effect on politics in terms of quantity and function by enabling them to bring the problems and priorities of the private sphere into politics and to interpret the issues in the public sphere they are left behind.

Although Turkey granted political rights to women in the 1930's, the problem of underrepresentation of women in Turkey has not been solved as in many countries in today's world. This study aims to uncover mechanisms of micro qualitative representation of women in politics in Turkey. In this context, the relationship between strengthening women's effectiveness at the local level and qualitative representation of women at national level is examined. To see the dynamics of the relationship in question, combining the data of gender equality obtained from the report of Turkey Economic Policy Foundation (TEPAV) that includes Turkey's 81 provinces with the legislative activities of the parliament, it has been investigated that how gender equality at the local level affects the qualitative representation of women.

Keywords: Women's Political Representation, Gender Equality, Democracy, Turkey

Giriş

Demokratik ülkelerin uygulamalarından biri olan siyasi temsil, temsil eden ve temsil edilen olmak üzere iki tarafı olan bir mekanizmadır. Her toplumun içinde barındırdığı farklı gruplar vardır. Siyasi temsilin demokratik uygulaması da bu noktada devreye girmektedir. Toplumun farklı kesimlerinin sorun ve önceliklerinin gündeme alınması ve parlamentoda temsillerinin gerçekleştirilmesi demokrasinin de bir gereği olmaktadır. Kadınlar da toplumun farklı yaşam tecrübesi ve sorunları olan bahsi geçen gruplardan birini oluşturmaktadır. Kadınlar çoğu ülkede siyasal haklarını 20. Yüzyıl başlarından itibaren hukuksal anlamda elde etmişlerdir. Ancak günümüzde kadınların parlamentolarda sandalye sayılarına ve liderlik pozisyonlarındaki konumlarına bakıldığında kadınların siyasette karşı karşıya olduğu eksik temsil sorununu aşamadığı görülmektedir. Ayrıca kadınların sayısal olarak karar mercilerindeki varlıklarının ötesinde kadın önceliklerinin ve kadına yönelik politikaların uygulanması yani kadınların niteliksel olarak temsil edilmeleri kadın çıkarlarının görünür olması açısından önem arz etmektedir. Ancak ülkelerin cinsiyet eşitsizliğine yönelik uygulamaları ve toplum tarafından kadınlara biçilen roller kadının birçok alandaki konumunu etkilediği gibi siyasetteki varlığına da etki etmektedir. Cinsiyet eşitsizliğine yönelik uygulamalar demokrasiyi zedelemekte ve ülkelerin kalkınmasının önünde en önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini ülke geneline yaymak için sadece uluslararası düzeyde değerlendirme yapmak, ülke genelinde belli sektörlerde veya genel düzeyde kadın erkek eşitliğinin boyutlarını ortaya koymak yeterli olmamaktadır. Bu eşitliği ülke geneline yaymanın ve kadınlara karşı ayrımcılığı önlemenin yolu, yerel düzeyde üretilen politikaların ve sunulan hizmetlerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetip gözetmediğini ölçmek, sonuçlarını değerlendirmek ve ülke genelinde kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı ve dönüştürücü politikalar geliştirmekten geçmektedir. Kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik önlemlerin merkezden çok yerel düzeyde üretilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ülke geneline yayılması bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kapsamda da yerel düzeyde kadın erkek eşitliğine ilişkin faaliyetlerin ölçülmesi, değerlendirilmesi, izlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların geliştirilmesine katkı sunması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın ana amacı kadının siyasette niteliksel temsiline mikro mekanizmalarını ortaya koymaktır. Kadının niteliksel temsili üzerine yapılan çalışmalar daha çok kadınların parlamentodaki varlığının feminist içerikli yasama faaliyetlerini ne şekilde etkilediğine odaklanmaktadır. Bu çalışmada ise kadının niteliksel temsiline bütünüyle anlaşılabilmesi için niceliksel ve niteliksel temsili belirleyen yerel bileşenlere bakılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda Tüm dünyada cinsiyet eşitsizliğini ölçmek için kullanılan “BM Cinsiyet Eşitsizliği

Endeksi”ni oluşturmakta kullanılan formül Türkiye’nin 81 iline uyarlanarak her il için bir cinsiyet eşitsizliği skoru elde edilmektedir. Bahsedilen skorlar TEPAV tarafından 2014 yılında yayımlanan “81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” karnesinden alınmaktadır. Bu değerler milletvekillerinin 2002-2015 yılları arasında Türkiye Millet Meclisinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin içerik analizinin yapılmasıyla oluşturulan veri seti ile birleştirilerek kadın haklarının siyasette niteliksel temsili analiz edilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak siyasal temsil kavramı ve kadının siyasette temsili ile ilgili gerçekleşen değişim teorik çerçevede ele alınarak Türkiye’de kadın ve siyaset çalışmalarından genel hatları ile bahsedilecektir. Sonraki bölümde iller temelinde cinsiyet eşitliği skoru elde eden TEPAV tarafından yapılan karne çalışmasından bahsedilecektir. Son olarak ise yapılan analiz için nasıl bir yol izlendiği açıklanarak, yapılan analizin bulguları yorumlanacaktır.

1- Siyasal Temsil

Siyasal temsil ile ilgili çalışmalar Pitkin’in 1967’de yayımladığı “The Concept of Representation” adlı kitabında yer alan teorik tartışmalara dayandırılmaktadır. En açıklayıcı tanımlamalardan birini sunduğu kabul edilen Pitkin tarafından temsil genel olarak, halkın devlet yönetiminde var edilmesi, siyasi süreçlerde vatandaşın çıkarlarının ve sorunlarının görünür kılınması şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Hanna Pitkin siyasi temsil üzerine kapsamlı tartışmalardan birini sunarak temsilin dört farklı boyutu üzerinden literatüre sistematik ve bütüncül bir açıklama getirmektedir.² Bu kavramlar resmi temsil, sembolik temsil, betimleyici temsil ve niteliksel temsildir. Resmi temsil, temsilcilerin seçimler vasıtasıyla seçilmesi sayesinde kurumsal kural ve prosedürlere atıfta bulunmaktadır. Sembolik temsil, temsilin çeşitli sembol ve durumlarla ifade edilmesini sağlamaktadır. Betimleyici temsil temsil eden ve edilenler arasında kompozisyon benzerliğinin olmasına vurgu yaparken, niteliksel temsil de temsilin ne kadar anlamlı ve işler olduğunu ortaya koymaktadır.³

Kadınların siyasette temsili üzerine yapılan tartışmalar ağırlıklı olarak niceliksel ve niteliksel temsil arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmaktadır.⁴ 1990’lardan itibaren temsilin gerçekleşebilmesi için temsil edilen ve temsil eden arasında din, etnisite,

---

¹ Hanna Fenichel Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley, CA: University of California Press, (1972), 39.

² Pitkin, a.g.e.

³ Leslie Schwindt-Bayer, “Women’s Representation in Latin American Legislatures: Current Challenges and New Directions,” *Revista Uruguaya de Ciencia Política*, 23, (2014).
<http://www.scielo.edu.uy/pdf/rucpv/v23nspe/v23nspe02.pdf>

⁴ Karen Celis, “Substantive Representation of Women: The Representation of Women’s Interests and the Impact of Descriptive Representation in the Belgian Parliament (1900–1979),” *Journal of Women, Politics & Policy*, 28/2, (2006), 85-114.

cinsiyet, ırk, vb. benzerliklerin olması ve temsilin bu kriterlere dayanarak yapılması ile kadın temsiline en iyi şekilde olacağı düşünceleri yaygınlaşmaktadır. Bu noktadan hareketle, cinsiyetin siyasal organlarda ve karar alma süreçlerinde etkili olduğu iddia edilmiştir.⁵ Bu durum Pitkin'in The Concept of Representation çalışmasında bahsettiği üzere betimleyici temsile götürmektedir. Betimleyici temsilin demokrasinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi, kadın çıkarlarına yönelik politikalar üretilmesinin teşviki için olumlu etkisinin olduğu kabul edilirken, bunun yanı sıra kadınlar için rol modeli oluşturması açısından da kadın temsiline pozitif yönde etkilediği ve vatandaşların siyasal katılımlarında teşvik ettiği de vurgulanmaktadır.⁶ Betimleyici temsiline politik motivasyon, katılımcı eşitliği, adalet, demokrasi, vb. çıktılar üzerinde olumlu etki bıraktığı da çalışmalarda sıkça bahsedilmektedir.⁷ Çoğu ülkede kadınlar siyasal haklara 20. Yüzyılın başlarında kavuşmuş olsa da günümüzde parlamentodaki varlıklarının yeterli düzeyde olmaması göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bazı ülkeler kadın temsiline artırmak için kendi meclislerinde alt sınır olarak belirledikleri %30 oranında kadın vekil bulundurmaya taahhüt etmişlerdir. Parlamentolarda kadınlar için kritik bir eşik uygulaması birçok çalışmada ve ülkelerin siyasal yapılarında yer almaktadır.⁸

2000'li yıllardan sonra kadının siyasal temsili ile ilgili yapılan araştırmalar odağını betimleyici temsilden, niteliksel temsile çevirmektedir. Niteliksel temsil ile temsilcinin fiziksel veya diğer özelliklerden bağımsız olarak temsil ettiği topluluğun çıkarlarına hizmet etmesi anlaşılmaktadır.⁹ Bu bağlamda kadının niteliksel temsiline gerçekleşebilmesi için parlamentoda sadece sayısal anlamda kadın varlığının yeterli olmadığı, kendini grubun bir parçası olarak görebilen ve yükümlülüklerin farkında olan kadın veya erkek temsilcilerin bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁰ Temsilin betimleyici ve niteliksel boyutu arasındaki ilişki üzerinde odaklanan çalışmalarda Parlamentoda kadın sayısının artırılması kadınların temsiline gerçek anlamda sağlıyor mu?, karar mercilerinde olan kadınlar, kadınların temsili noktasında fark yaratabiliyorlar mı?, kadın siyasetçiler kadınların öncelikli politikalarını gerçekleştirebilmek için

---

⁵ Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy*, (Oxford: Oxford University Press, 2000).

⁶ Anne Philips, "Democracy and Representation: or, why should it matter who our representatives are,?" *Feminism and Politics*, 34, (1994), 63-76.

⁷ Bknz: Susan B. Hansen, "Talking about politics: gender and contextual effects on political proselytizing," *The Journal of Politics*, 59/1, (1997), 86-87., Kira Sanbonmatsu, "Gender-Related Political Knowledge and the Descriptive Representation of Women," *Political Behavior*, 25/4, (2003), 375-377., Marc Bühlmann ve Lisa Schädel, "Representation Matters: The Impact of Descriptive Women's Representation on The Political Involvement of Women," *Representation*, 48/1, (2012), 108-109.

⁸ Drude Dahlerup, "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics," *Scandinavian Political Studies*, 11/4, (1988), 281-287.

⁹ Mercedes Mateo Diaz, "Representing Women? Female Legislators in West European Parliaments" *European Consortium for Political Research monograph series*, (Oxford: University of Oxford Press, 2005).

¹⁰ Suzanne Dovi, "Preferable Descriptive Representatives: Will Just Any Woman, Black or Latino Do?," *American Political Science Review*, 96(4), (2002), 729-743.

faaliyetlerde bulunuyor mu? tartışmaları gündeme alınmıştır. Kadınların sayılarının parlamento ve karar mercilerinde artırılmasının kadınların niteliksel temsilini teşvik ettiğini, artan kadın sayısının kadınlar ile ilgili politikaların yapım süreçlerini de hızlandırdığı yönünde düşünce ve çalışmalar olduğu gibi¹¹ Kadınların betimleyici temsilinin kadınlar arasında iletişim kolaylığı sağladığı, deneyime dayalı bilgilerin aktarılarak yapılan faaliyetlerde kadınların lehine hareket edileceği inancını ve güvenini pekiştirerek grubun çıkarlarının daha iyi temsil edileceği savunulmaktadır.¹² Kadınların daha iyi şekilde temsil edilip edilmediği veya kadınlara yönelik politika üretilip üretilmediği sorunsalı “kadın konusu” ve “kadın perspektifi” üzerinden ele alınmaktadır.

Literatürde kadın konusu ve kadın perspektifi birbirinden farklı kavramlar olarak ele alınmaktadır. Feminist konu olarak da adlandırılan kadınlarla alakalı konular¹³ ağırlıklı olarak kadını etkileyen sosyal ve biyolojik olguları içermektedir.¹⁴ Örneğin cinsiyet eşitliği, doğum izni, kadına yönelik şiddet feminist konulara örnek olarak gösterilebilir. Kadın perspektifi ise; kadın görüşünün tüm politik konular üzerinde hissedilmesi, cinsiyete göre önem atfedilen konuların değişiklik gösterebilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁵Bu bağlamda literatürde özellikle parlamentoda gündeme getirilen konular arasında feminen/yumuşak ve maskülen/sert konu ayrımı yapılmaktadır.¹⁶

Türkiye’de kadın seçme ve seçilme hakkını çoğu Batılı ülke kadınına göre önce elde etmesine rağmen Türkiye’de ve dünyanın birçok yerinde kadınların siyasette temsilinin istenilen düzeyde olmadığı ve eksik temsil sorunun yaşandığı bir gerçektir. Türkiye’de bu bağlamda yapılan çalışmalar çoğunlukla temsilin toplumsal, tarihsel boyutlarını ele almaktadır. Türkiye’de Kadınların siyasal karar alma mekanizmalarına dahil edilmesinin önemi, siyasal hayata katılmalarının önündeki engellerin neler olduğu, siyasete nasıl dahil oldukları ve kadınların elde ettikleri hakların ve siyasete girmesinin toplumsal değerler üzerinde meydana getirdiği değişim ve kadınları teşvik

---

¹¹ Bknz: By Claire Devlin ve Robert Elgie, “The Effect of Increased Womens’s Representation in Parliament: The Case of Rwanda,” *Parliamentary Affairs*, 61/2, (2008), 45-49.; Karen Celis, “Substantive Representation of Women: The Representation of Women’s Interests and the Impact of Descriptive Representation in the Belgian Parliament (1900–1979),” *Journal of Women, Politics & Policy*, 28/2, (2006), 94-100.

¹²Jane Mansbridge, “Should Black Represent Blacks and Women Represents Women? A Contingent Yes”, *The Journal of Politics*, 61(3), (1999), 628-657.

¹³Leslie A. Schwindt Bayer, “Still Superadres? Gender and the Policy Priorities of Latin American Legislators”, *American Journal of Political Science*, 50(3), (2006), 570-585.

¹⁴Feminist konu kavramı aynı zamanda “kadın hakları ile alakalı konular” şeklinde de değerlendirilebilir. Bu çalışmada daha çok “feminist konu” kavramı kullanılsa da her iki terim aynı anlamı ifade edecek şekilde metin içerisinde kullanılmıştır.

¹⁵Joni Lovenduski, “Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?”, *Parliamentary Affairs*, 54(4), (2001),743–58.

¹⁶ Bayer,a.g.e.,”Still Superadres?...”

ettiği roller vb. sosyolojik boyutlara ağırlık veren literatür hakimdir.¹⁷ (Ayata, 2015; Kırkpınar, 2009). Ancak 2002’de meclisteki 20 kadın milletvekili ile derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma kadının niteliksel temsilini ele alması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır (Ayata ve Tütüncü; 2008). Çalışmada Kadınların niteliksel temsilinin gerçekleştirilebilmesi için mecliste gerekli uygun koşulların olup olmadığı, kadın milletvekillerinin kadınları siyasette görünür kılama noktasında etkili aktörler olup olmadığı incelenmektedir. Kadın milletvekillerinin parti disiplini altında kaldıkları belirtilerek, kadınların sayısal olarak mecliste az olmasının düşüncelerini veya endişelerini bastırmalarına sebebiyet vermediği, mecliste ve karar mercilerinde kadın sayısındaki artışın da kadınların niteliksel temsilini kesin olarak sağlanacağı yönünde bir kanıtın olmadığı ifade edilmektedir.

2- TEPAV “81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi”

Kadın erkek arasında eşitliğin sağlanması, kadın erkek arasında eşitsizliğin olduğu alanların derinlemesine ve kapsamlı biçimde incelenmesini gerektirmektedir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2014 yılında yayımlanan 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi’nde sorunların boyutları ulaşılan veriler yoluyla ortaya konulmaktadır.¹⁸ Şehirler kadın ve erkek eşitliği için sağlanan eğitim ve hizmet düzeyi gibi göstergeler temelinde karşılaştırılmaktadır. Karşılaştırma yapabilecek veriyi elde edebilmek için çalışmada, Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen ülkelerin cinsiyet eşitsizlik düzeyini hesaplamak ve ülkeleri var olan seviyeleri ile karşılaştırmak için kullanılan Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi kullanılmaktadır. Bahsi geçen formül Türkiye’deki 81 ile uygulamak için uyarlanarak her bir il için cinsiyet eşitsizliği skoru elde edilmektedir. Bu rapor, ülke ölçeğinde ağırlıklı olarak 2011-2012 yılına ait veri kaynaklarını kullanarak; eşitsizlik düzeylerine göre illeri sıralamaktadır.

TEPAV Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Türkiye’deki 81 ile uyarlanması ile oluşturulmakta ve elde edilen skorlar aracılığıyla iller cinsiyet eşitsizliğine göre sıralanmaktadır. Çalışmada kadınlara ve erkeklere ait verileri ayrı ayrı ele alarak cinsiyet eşitsizliğini birbirlerine göre de karşılaştırma imkânı sunan Birleşmiş Milletler’ in Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği endeksinden yola çıkarak oluşturulan Yerelde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi’nin yanı sıra yalnızca kadının konumuna odaklanan Yerel Düzeyde Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi de kullanılmaktadır. Yerelde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi; büyükşehir belediye meclisinde eğer ilde büyük şehir belediyesi yok ise il merkez belediyesindeki kadın meclis üyelerinin oranı, lise ve üniversite mezunu kadın nüfus, il düzeyinde veri üretilmemesi nedeniyle

---

¹⁷Ayşe Güneş Ayata, “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı” Şirin Tekeli (der.), 1980’ler Türkiye’si’nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul: İletişim Yayınları, (2015) ,s.261-279.; Leyla Kırkpınar, Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, (İzmir: Zeus Yayınları, 2009)

¹⁸TEPAV, Hülya Demirdirek ve Ülker Şener, 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi,(2014).

doğurganlık hızı ve ergen yaşta annelik (çocuk anneliği düzeyi) temel karşılaştırma göstergeleri olarak kullanılmıştır. Toplam doğumlar içinde 19 yaş altı doğurganlık, anne ölüm oranı ve sosyal güvenlik kayıtlarına göre 15-65 yaş arası kayıtlı çalışan kadın istihdam esas alınarak oluşturulmaktadır. Eğitim göstergesi altında ise; 15 yaş üzeri nüfusta ortaöğretim ve üniversite mezunları içinde kadınların oranı esas alınmaktadır. Çalışmada ayrıca Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında hazırlanan illere göre sosyo ekonomik gelişmişlik endeksine göre de iller sıralamaya tabii tutulmaktadır. Endekste kadınların durumu erkeklerin durumu ile birlikte ele alınarak eşitsizlik düzeyine göre iller sıralanmaktadır.

Karnede oluşturulan ikinci endeks yereller için toplumsal cinsiyet güçlenme endeksidir. Türkiye'deki iller için Toplumsal Cinsiyet Güçlenme Endeksi'nin oluşturulmasında iller bazında sağlık, temsiliyet, eğitim, işgücüne katılım olmak üzere dört temel göstergeden yararlanılmaktadır. Bu endeks kapsamında sadece kadınların güçlenme düzeyine bakılmakta, erkeklerle karşılaştırılma yapılmadan iller sıralanmaktadır. Burada erkeklerin durumundan ziyade kadınların durumu dikkate alınmaktadır.¹⁹ Yerel Düzeyde toplumsal Cinsiyeti Güçlenme Endeksi, Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nden yola çıkılarak oluşturulmaktadır.

Endeksin, sağlık boyutu tek bir gösterge ile ölçülmektedir. Bu da ergen doğurganlık oranıdır. Anne ölüm oranlarına ilişkin verilerin NUTS1 düzeyinde verilmesi ve il düzeyinde anne ölüm oranına ulaşamaması nedeni ile bu gösterge endekse dahil edilmemektedir. Endeksin temsil boyutu, yerel düzeyde kadının belediye meclisindeki temsiliyet oranı ile ölçülmektedir. Eğitim boyutunda kadınların orta ve yükseköğrenime devam etme seviyeleri dikkate alınmaktadır. Endeksin çalışma boyutu ise, kadınların iş gücüne katılım oranları ile ölçülmektedir. Endeks değerleri 1'den büyüktür. 1'e yakınlık kadının gücünün düşük olduğu seviyeyi göstermektedir.

Yereller için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi Hesaplama Yöntemi:

Ek= Kadınlar için

Ee= Erkekler için

AÖO: Anne ölüm oranı

EDO: Toplam doğumlar içinde ergen doğurganlık oranı (19 yaş altı)

---

¹⁹Detaylı bilgi için bkz: <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii> ve <http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>. (E.T. 01.11.2019).

BMT: Belediye meclisinde temsil oranı

EO: Ortaöğretimde ve Yükseköğretimde mezun oranı

KİO: Kayıtlı istihdam oranı

$$E_K = \sqrt[3]{\left(\frac{10}{AÖÖ} \times \frac{1}{EÖÖ}\right)^{\frac{1}{2}} \times (BMT_K \times EO_K)^{\frac{1}{2}} \times KİO_K}$$

$$E_E = \sqrt[3]{1 \times (BMT_E \times EO_E)^{\frac{1}{2}} \times KİO_E}$$

$$EI = 1 - \frac{HARM(E_K, E_E)}{E_{K,E}}$$

Yöntem

Çalışmada meclis faaliyetlerinin içerik analizinin yapılması 1990'ların başında Frank Baumgartner ve Bryan Jones tarafından Amerika'da politika gündeminin takip ve politika önceliklerinin tespit edilmesi için başlatılan politika gündem projesine dayandırılmaktadır. O dönemde Amerika'da değişen politika önceliklerini açıklamak ve yorumlamak için önemli rol üstlenen proje, başarılı olmasından dolayı bahsi geçen Politika gündem projesi revize edilerek Amerika dışında Kanada, Avrupa Birliği, Portekiz, Belçika, Danimarka, İsrail İtalya, Almanya Fransa, İspanya, Birleşik Krallık, Hollanda, İsviçre, Pensilvanya gibi eyalet ve ülkelerde karşılaştırmalı gündemler projesi olarak kabul edilerek uygulanmıştır.²⁰ Projede ABD kongresinin politik dikkatini analiz edebilmek için ülke gündeminde yer alan konulara göre oluşturulmuş bir kod kitabı kullanılmaktadır. Meclis faaliyetleri içerikleri esas alınarak bu kod kitabındaki ilgili başlıklar altında toplanmaktadır. Belirlenen bu kodlar 19 ana 250 alt başlık altında politikanın özel ve fonksiyonel alanlarıyla ilgili olarak belirlenmiştir. Makroekonomi, sağlık ve tarım (başlıca kodlar) ve tarımsal ticaret, tarımsal devlet destekleri, işsizlik ve yükseköğretim (küçük kodlar) gibi belirli ve işlevsel politika alanları ile ilgilidir. Elde edilen bu veriler çeşitli ülkelerin politika

---

²⁰ Keith Dowding, Andrew Hindmoor ve, Aaron Martin, “ The Comparative Policy Agendas Project: Theory, Measurement and Findings,” *Journal of Public Policy*, 36/1, (2015), 3-4.

gündemlerini hem zaman içinde hem de ülkeler arasında evrimini ölçmek için kullanılabilir hale getirmiştir.²¹ Kod kitabının her ülke gündemine uygulanabilirliğini sağlamak için yeni alt kodlar geliştirilerek çeşitli revizyondan geçmiştir.²² Projenin Uygulandığı Ülkelerde ölçülmek istenen durum belirlenen herhangi bir koda verilen dikkatin miktarıdır.

Tablo 1: Karşılaştırmalı Gündem Projesi Ana Başlıkları (CAP Ana Başlıkları

1- Makro ekonomi	2- İnsan Hakları	3- Sağlık
4- Tarım	5- İşçi ve Çalışan Hakları	6- Eğitim
7-Çevre	8-Enerji	9-Göç
10-Ulaşım	12-Adalet Sistemi	13-Sosyal Politikalar
14-Konut Politikaları	15-Ticaret ve Endüstri Polit.	16-Savunma
17-Bilim ve Teknoloji	18-Dış Ticaret	19-Dış İlişkiler
20-Devletve Kamu Yönetimi	21-Kamu Arazileri ve Su kaynaklarının Yönetimi	23-Kültür ve Turizm

²¹ Peter John, "The Policy Agendas Project: A Review," Journal of European Public Policy,13/7, (2006), 975.

²² Bknz: https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks

Tablo 2: Karşılaştırmalı Gündem Projesi (CAP) 12. Adalet Sistemi Alt Başlıkları

101-Enflasyon, Fiyatlar ve Faiz Oranları	103-İşsizlik Oranı
104-Para Arzı, Merkez Bankası	105-Milli Bütçe, Borç
107-Vergilendirme, Vergi Politikası ve Reformu	108-Sanayi Politikası
110-Fiyat Kontrolü ve İstikrarı	199-Diğer

Çalışmada ilk olarak 2003-2015 yılları arasında milletvekilleri tarafından verilen yaklaşık 4500 adet kanun teklifinin envanteri çıkarılmaktadır. Her bir kanun teklifinin özetleri dikkate alınarak 21 genel 240 alt başlık altına yerleştirilmektedir. Kısaca ortak bir başlık kodlama sistemi yardımıyla parlamenter aktivitelere içerik kodlaması yapılmaktadır. Bu şekilde tüm kanun teklifleri kodlanıp başlıklara dağıtıldıktan sonra her başlık altında sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel verileri elde edilmektedir. Böylelikle, belirtilen yıllar arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun tekliflerinin yüzdesel değerleri belirtilen her bir madde için ayrı ayrı ortaya konulmaktadır. Bu sayede yıllara göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin politika önceliklerinin ne olduğu ve her yıl ne şekilde değiştiği sayısal olarak ortaya konulabilmektedir. Daha sonra kadınlara yönelik politika uygulamaları hakkında bilgi sahibi olabilmek için literatürde kabul görmüş Women issue ve soft issue (CAP 2-3-6-7-13-21.maddeleri) ayırımına göre de ek bir kodlama yapılmaktadır. Milletvekillerinin cinsiyeti, mensubu oldukları parti, parlamento tecrübeleri, vb. kontrol değişkenleri de ayrıca işlenmektedir.

Kodlama örneği olarak aşağıdaki kanun teklifini ele alalım:

Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Öngörülmektedir.

Söz konusu kanun teklifi genel başlık olarak Ekonomi ile alakalı olduğu için “Makroekonomi” başlığı altında “1” sayısıyla kodlanacaktır. İçerik olarak Vergi ile ilgili olduğu için “Vergilendirme, Vergi Politikası ve Reformu” başlığı altında “107” sayısıyla kodlanmaktadır.

Örnek:

1-Kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ile ilgili bir kanun teklifi

2- Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması ile ilgili bir başka kanun teklifi

Yukarıda sözü edilen Kanun Teklifleri women issue (Feminist konu) kapsamında kodlandığı zaman kadınla doğrudan alakalı konular olduğu için 1 olarak kodlanmaktadır. Kadın ile doğrudan veya dolaylı ilgisi olmayan kanun teklifleri de 0 olarak kodlanmaktadır.

Örnek:

1a- Yükseköğretim Kanununa Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Teklifi

2a-Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakk. Kanun Teklifi

Yukarıda bahsedilen (1a ve 2a) iki kanun teklifi kadın konuları kapsamında kodlamaya tabi tutulduğunda; Yükseköğretim Kanununa Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun Teklifi eğitimle alakalı olduğu için soft issue (yumuşak konu-Feminen konu) olarak kabul edilmekte ve 1 olarak kodlanmaktadır. Ancak; Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi kadın konusu kapsamı dışında kaldığından 0 olarak kodlanmaktadır.

Meclis faaliyetlerinden elde ettiğimiz verileri Diyanet tarafından yapılan Türkiye'deki illerin dindarlık seviyelerini gösteren çalışmasındaki²³ bilgiler ile birleştirip son aşamada Türkiye Ekonomi Politika Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2014 yılında "81 İl için Cinsiyet Eşitsizliği Karnesi" başlığıyla yayımlanan çalışmada yer alan illerin cinsiyet eşitliği skorlarını da ekleyerek negatif binom regresyon analizi uygulanmaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak feminist konular, Ana bağımsız değişken değişkenler Dindarlık seviyesi ve Milletvekillerinin Parti Aidiyeti, Kontrol amaçlı bağımsız değişkenler olarak da Cinsiyet, Liderlik, Parlamento tecrübesi, kadın komisyonlarına üyelik kullanılmaktadır.

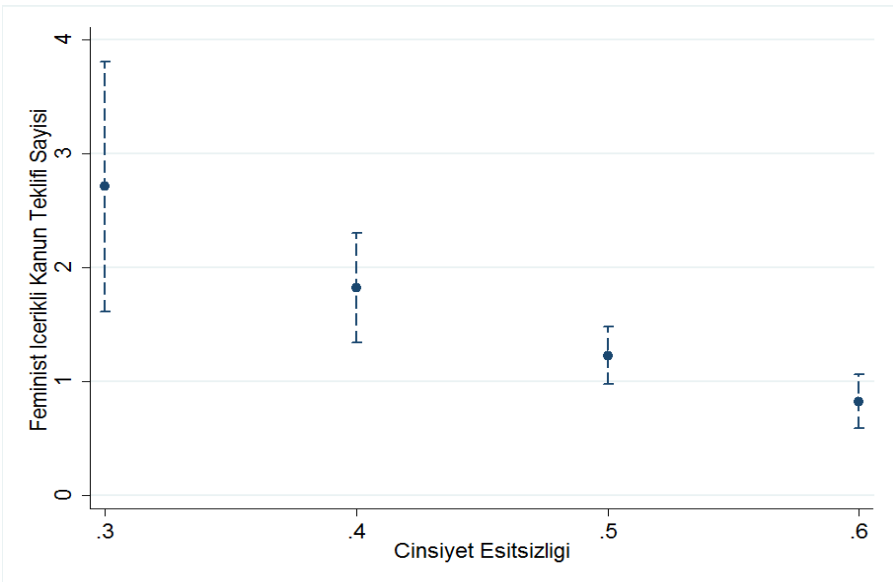
²³ Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, Ankara, (2014).

Bulgular

Bağımsız Değişkenler	Model I
Yerel Cinsiyet Esitsizliği	-3.96*** (0.930)
İl Dindarlık Seviyesi	-0.00 (0.009)
Parti Liderlik Pozisyonu	0.01 (0.122)
Parlamento Tecrübesi	-0.02 (0.018)
Feminen Konular*Komisyon Üyeliği	0.27 (0.194)
Kadın Milletvekili	0.24** (0.107)
AKP	-0.84*** (0.219)
HDP	-0.10 (0.363)
CHP	0.45** (0.195)
Constant	2.34*** (0.690)
Gözlem Sayısı	135

Robust standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Yapılan analiz sonucunda p skorunun 0.01'den küçük olması istatistiksel olarak yüksek derece anlamlılık ifade etmektedir. Bu bağlamda yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere illerin cinsiyet eşitsizliği derecesi kadınlara yönelik uygulanan politikalar ve verilen feminist kanun teklifleri üzerinde yüksek oranda negatif etkiye sahip olmaktadır. Literatürde sıkça bahsedilen Müslüman ülkelerde dini normların kadınların statüsünü olumsuz etkilediği ve kadınları ikinci plana attığı yönündeki iddialar illerin dinarlık seviyesi esas alınarak analiz edilmişti çıkan sonuç illerin dindarlık seviyesinin kadınlar lehine verilen kanun teklifleri üzerinde önemli bir negatif etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Çalışmada kadınların siyasette görünür olması çıkar ve önceliklerinin temsil edilmesine yönelik verilen feminist kanun tekliflerinin verilmesi durumu ile milletvekilinin cinsiyeti arasında önemli derecede pozitif bir ilişki tespit edilmektedir. Kadın milletvekillerinin erkek meslektaşlarına kıyasla kadınlar lehine daha fazla kanun teklifi sunduğu görülmektedir. Partiler açısından bakıldığında bu modelde MHP karşılaştırma kategorisi olarak dışarıda bırakılmıştır. Yani partilerin feminist kanun teklifi davranışlarını MHP'ninkiyle karşılaştırarak yorumlanacağı kastedilmektedir. AKP milletvekillerinin MHP'li meslektaşlarına oranla daha az feminist içerikli kanun teklifi sunduğu görülmektedir. CHP'nin ise diğer partilere oranla kadın haklarının ilerletilmesi ile alakalı daha fazla meclis faaliyetinde bulunduğu görülmektedir.

Çalışmada kullanılan model Negatif Binom olmasından dolayı katsayıları direk olarak yorumlamak sakıncalı olmaktadır. Bu nedenle diğer değişkenleri ortalamalarında sabit tutarak cinsiyet eşitsizliğinin feminist kanun teklifleri üzerindeki marjinal etkisi hesaplanmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere cinsiyet eşitsizliğinin maksimum olduğu ilin milletvekillerinin feminist kanun teklifi sunma olasılığının eşitsizliğin en düşük olduğu ilin milletvekillerine oranla 3 kat daha düşüktür. Bu durum da yerel düzeydeki cinsiyet eşitsizliğinin kadınların niteliksel temsili üzerinde ne derece hayati olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Demokratik yönetimlerin temel ilkelerinden biri olan siyasi temsil, kadın ve erkeklerin karar alma mekanizmalarına eşit şekilde dahil edilmesiyle demokratik olarak gerçekleşmiş olmaktadır. Kadınların siyasette temsili sadece demokrasinin gerçekleşebilmesi için değil aynı zamanda kadın sorunlarının çözümü için de gereklidir. Bu bağlamda kadının siyasette ve özellikle yasama organında temsili siyaset biliminin önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Kadınların siyasi karar alma mekanizmalarındaki varlığının yeterli düzeylere erişememesi ve/veya niteliksel temsiline tam anlamıyla sağlanamamasının altında birçok neden barınmaktadır. Bu nedenler tahlil edilirken genellikle daha geniş çerçeveden bakılarak ülkelerin seçim sistemleri, parti politikaları, vb etkileri

sıklıkla bahsedilmektedir. Kadınların temsilinin sağlandığı en küçük yapı olan yerel seviyede konumunu etkileyen unsurların tahlil edilmesi merkezi siyasi yapıda kadının konumunu değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Çalışma da kadının niteliksel temsilinin mikro mekanizmalarını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda TEPAV tarafından yapılan 81 il için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi verileri, 2003-2015 yılları arası verilen Kanun Tekliflerinin detaylı envanteri ile birleştirilerek ekonometrik analiz uygulanmaktadır.

Analiz sonucunda elde edilen buğular cinsiyet eşitsizliğinin verilen feminist kanun teklifleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elimizdeki data seti ve Diyanetin yapmış olduğu geniş kapsamlı illerin dindarlık seviyesini ortaya çıkaran çalışmanın verileri ışığında Literatürde iddia edilen kültürel argümanların aksine illerin dindarlık seviyesinin feminist içerikli kanun teklifleri üzerinde önemli bir negatif etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Kaynakça

Ayata, Ayşe Güneş. “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı” Şirin Tekeli (der.), 1980’ler Türkiye’si’nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul: İletişim Yayınları, (2015) ,s.261-279.

Bühlmann, Marc ve Schadel, Lisa. “Representation Matters: The Impact of Descriptive Women's Representation on The Political Involvement of Women”, Representation, Cilt 48, No 1, (2012), s. 101-114.

Celis, Karen. “Substantive Representation of Women and the Impact of Descriptive Representation. Case: The Belgian Lower House 1900–1979”, Journal of Women, Politics and Policy, Cilt 28, No 2, (2006), s.85–114.

Dahlerup, Drude. “From a Small to Large Minority: Women in Scandinavian Politics”, Scandinavian Political Studies, Cilt 11, No 4, (1988), s. 275–297.

Devlin, Claire ve Elgie, Robert. “The Effect of Increased Women’s Representation in Parliament: The Case of Rwanda”, Parliamentary Affairs, Cilt 61, No 2, (2008), s.237-254.

Diaz, Mercedes Mateo. Representing Women? Female Legislators in West European Parliaments. European Consortium for Political Research monograph series, Oxford: University of Oxford Press, (2005).

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, Ankara, (2014).

Dovi, Suzanne. “Preferable Descriptive Representatives: Will Just Any Woman, Black or Latino Do?”, American Political Science Review, Cilt 96, No 4, (2002),s. 729–743.

Dowding, Keith; Hindmoor, Andrew ve Martin, Aaron. “The Comparative Policy Agendas Project: Theory, Measurement and Findings,” Journal of Public Policy, Cilt 36, No 1, (2015), s. 3-4.

Hansen, Susan B. “Talking about politics: gender and contextual effects on political proselytizing,”The Journal of Politics, Cilt 59, No 1, (1997).

https://www.comparativeagendas.net/datasets_codebooks

John, Peter. “The Policy Agendas Project: A Review,” Journal of European Public Policy, Cilt 13, No 7, (2006).

Kırkpınar, Leyla. Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, İzmir: Zeus Yayınları, (2009).

Lovenduski, Joni. “Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?”, Parliamentary Affairs, Cilt 54, No 4, 2001, s.743–58.

Mansbridge, Jane. “Should Black Represent Blacks and Women Represents Women? A Contingent Yes”, The Journal of Politics, Cilt 61, No 3,(1999), s. 628-657.

Philips, Anne. “Democracy and Representation: or, why should it matter who our representatives are,?” Feminism and Politics, 34, (1994), s. 63-76.

Pitkin, Hanna Fenichel. The Concept of Representation, Berkeley, CA: University of California Press, (1972).

Sanbonmatsu, Kira. “Gender-Related Political Knowledge and the Descriptive Representation of Women,” Political Behavior, Cilt 25, No 4, (2003), s. 367-388.

Schwindt Bayer, Leslie A. “Still Supermadres? Gender and the Policy Priorities of Latin American Legislators”, American Journal of Political Science, Cilt 50, No 3, (2006), s.570-585

Schwindt-Bayer, Leslie. “Women’s Representation in Latin American Legislatures: Current Challenges and New Directions,” Revista Uruguaya de Ciencia Política, 23, (2014). <http://www.scielo.edu.uy/pdf/rucp/v23nspe/v23nspe02.pdf>

TEPAV, Demirdirek Hülya ve Şener, Ülker. 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi,(2014).

Young, Iris. Marion. Inclusion and Democracy, Oxford: Oxford University Press, 2000.

Türk İnsani Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Katkıları

Galip YÜKSEL

İstanbul Üniversitesi

Dünyada var olan temel sorunların artması ile dış politikada önemli araçlardan biri haline gelen dış yardımlar, devlet dışı aktörlerin uluslararası sisteme dâhil olması ile kapsamını genişletmiştir. Bu kapsam genişliğini ve aktör sayısındaki artışı, farklı dinamikler ile harmanlayan ülkeler, geleneksel donörlerin karşısına yükselen donörler olarak çıkmışlardır. Yükselen donör ülkelerden biri olan Türkiye'nin dış politik dönüşüm yaşamasında belirleyici bir etkiye sahip olan Türk İnsani Sivil Toplum Kuruluşları (İSTK), sağladıkları insani yardımlar ile Türk Dış Politikasının diplomasi sürecinin bir parçası haline gelmişlerdir. Komşular ile iyi ilişkiler prensibi ve dış politikada sorunsuz bir ülke imajı çizmek isteyen Türkiye, diğer ülkeler ile diplomasi dilini konuşabileceği araçlar geliştirmiş ve diplomatik süreçteki sivil gücü de STK'lar ile tamamlamıştır. İnsani yardımlardaki niceliksel etkileri ile birlikte Türk Dış Politikasının temsilcilerinden biri haline gelen STK'lar, kuşkusuz Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Kalkınma yardımlarını temel bir kamu diplomasisi ve tanıtım aracı olarak kullanan Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren dış yardım yapsa da son yıllarda kamu diplomasisi ve uluslararası kalkınma alanlarında daha çok etkili ve görünür olmak için insani ve kalkınma yardımlarında önemli bir rol almış ve aktif bir kamu diplomasi oyuncusu olarak faaliyet göstermiştir. Bu bağlamda, Orta ölçekli bir güç olarak tanımlanan Türkiye'nin insani yardım konusundaki hassasiyeti uluslararası alanda diplomatik saygınlığına ve ülke temsiliyetine önemli katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde Türk Dış Politikasına katkı sunan tüm diplomatik aktörler kamu diplomasisinin belirleyici unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra etki ve kapasite açısından önemli gelişmeler kaydeden Türk İSTK'larının Türk Dış Politikasına katkıları bu çalışmanın cevap aradığı ana sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Dış Yardımlar, İnsani yardımlar, Devlet Dışı Aktörler, İSTK'lar

ABSTRACT

Foreign aids, that become one of the crucial foreign policy tool along with increasing fundamental problems in the World, had extended its own scope with emergence of non state actors in international arena. Because of that, there occurred new kind of donors which are called as rising donors, in consequence of harmonization of various dynamics in the field. Turkish Non-Governmental Organizations (TNGOs), which have decisive role in transformation of foreign policy understanding of Turkey, become a significant part of Turkish diplomacy by providing humanitarian aids. In this paper, motivations, resources, main problems and contribution to Turkish Foreign Policy of TNGOs, especially increasing role and capacity after 2000s, had been scrutinized.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Foreign Aids, Humanitarian Aids, Non-Governmental Actors, TNGOs

GİRİŞ

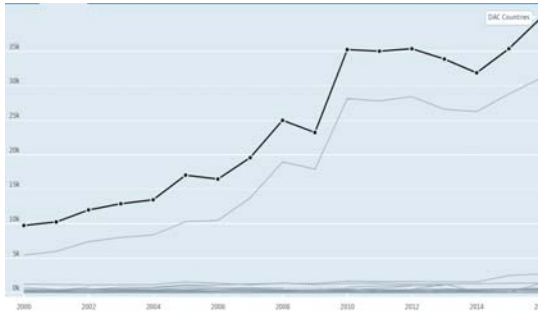
Bu çalışma, literatürde bir devlet dışı aktör olarak sınıflandırılan ve genelde İnsani Sivil Toplum Kuruluşu ya da İnsani Yardım Kuruluşları (İYK) olarak adlandırılan kuruluşlarının Türk Dış Politikası'ndaki (TDP) rollerinin incelenmesiyle ilgilenmektedir. Türk Dış Politikasına bir şekilde etki eden ya da katkı sunan İSTK'ların yapıları, türleri, motivasyonları, bu kuruluşların bu türden faaliyetlerinin dış politika yapım ve uygulama süreçlerine etkilerinin boyutları ve Türk Dış Politikasından ne derece ve nasıl etkilendikleri gibi sorular bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Son yıllarda etkisi ve kapsamı giderek artan küreselleşme, devlet dışı aktörleri Uluslararası İlişkiler disiplininin gündemine yeniden getirmiştir. Bu bağlamda devlet dışı aktörler giderek artan bir şekilde uluslararası ilişkiler ve diğer ilgili literatürde farklı açılardan çalışılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, herhangi bir dış politikanın; bu aktörlerin rolleri, ağırlıkları, etkileri bakımından incelenmesi dış politika yapım ve karar alma süreçleri açısından olduğu kadar akademik bir düzeyden de bir zorunluluk haline gelmektedir. Küresel düzeyde artan bu ilgiye ek olarak Türk Dış Politikasının son yıllarda geçirdiği dönüşüme paralel bir şekilde, Türk Dış Politikasında da hem devlet dışı aktörlerin rolü ve etkinliği artmış, hem de devlet ve devlet dışı aktörlerin belirli politika alanlarında iş birliği ve koordinasyonu meselesi daha önemli bir hale gelmiştir. Yine, Türk Dış Politikasının etkinliği ve etkisi açısından son yıllarda insani diplomasi, kalkınma ve insani yardım önemli dış politika araçlarına dönüşürken, bu alanda faaliyet gösteren STK'lar önemli devlet dışı aktörler haline dönüşmüşlerdir.

Devletler tıpkı ticaret yaparken karşılaştırmalı olarak üstün oldukları alanlara yoğunlaşmak eğilimindedirlerken, dış politika ile ilgili faaliyetlerinde de kendileri için bir takım öncelikli “niş” alan arayışı içinde olurlar. Niş alanlar özü itibarıyla, bir dış politika açısından devletlerin mümkün olan her türlü (beşerî, ekonomik, finansal, diplomatik) kaynağını organize bir şekilde belirli bir alana yoğunlaştırarak, bir nevi diplomatik markalaşma yaptıkları bir alandır (Cooper 2016). Yukarıdaki veriden de görüleceği üzere, Türkiye özellikle son on yılda bu alanda önemli ölçüde ağırlığını artırmış ve bu alanı kendisi için bir “niş dış politika alanı” olarak gördüğüne dönük önemli ölçüde veri sunmuştur. Örneğin, Türkiye'nin sağlamış olduğu yardımların oldukça küçük bir kısmının, OECD verileri içerisinde yer alan çok taraflı kuruluşlar eliyle yapıldığı dikkate alınır (Türkiye yaptığı toplam yardımların sadece %2'lik bir kısmını bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir) Türkiye'nin bu alanda yaptığı toplam yardımların boyutlarının çok daha fazla olduğu söylenebilir (Mehmetcik 2018). Irak ve Suriye iç savaşı gibi Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşanan krizler ve çatışmalar, Arakan gibi uzak coğrafyalarla kurulan kültürel ve duygusal yakınlıklar ve Afrika'da yaşanan insanlık trajedilerine üretilen tepkiler, Türkiye'yi insani yardım alanında daha organize politikalar ve etkili pratikler geliştirmeye zorlamaktadır. Ayrıca son yıllarda; Afrika, Orta Doğu ve diğer Uzak Doğu ülkelerinin, Birleşmiş

Milletler (BM) gibi kurumlardaki stratejik önemi, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyelik oylaması bağlamında yeniden keşfedilmiştir. Yine bu ülkelerin Türkiye'nin ekonomik kalkınması için önemli stratejik ortaklar oldukları, Türkiye'nin bir bölgesel güç olma iddiası çerçevesinde geliştirdiği politikaların bu ülkelerle kurulacak yakın ilişkiler ile mümkün olabileceği gerçeği, Türkiye'nin ekonomik ve insani yardım alanını bir stratejik öncelik olarak ele almasını gerektirmektedir. TDP açısından bu alanda en önemli kaldıraçlardan bir tanesini insani yardım faaliyeti yürüten sivil toplum örgütleri ve bu örgütlerin yürüttüğü faaliyetler oluşturmaktadır.

Şekil 1: STK'lar tarafından sağlanan yardım miktarının yıllara göre artışı (OECD)

Kaynak: OECD (2018), Grants by private agencies and NGOs (indicator). doi: 10.1787/a42ccf0e-en (Accessed on 23 February 2018)

19. yüzyıla kadar insancılık (humanitarianism); din, politika, tıp gibi çalışma alanlarının bir dalı olarak ortaya çıkmış ve bu alandaki pratik de daha çok dini (kilise) ve politik (devlet) kurumların tekelinde kalmıştır (Barnett 2011). Fakat zamanla, insani yardım tanımı, pratiği ve aktörleri de değişim göstermişlerdir. İSTK'lar bu tarihi gelişmenin önemli parçalarından bir tanesidir ve 1980'lerden bu yana küresel ölçekte ağırlıkları artmaktadır. Söz konusu dış yardımlar olduğunda, Uluslararası İlişkiler açısından gerçekten de iki önemli tespit yapmak mümkündür. Bunlardan birincisi bu alanlarda faaliyet gösteren STK'ların rolü ve etkinliklerinin hızla artıyor olması gerçeğidir. Bunun önemli bir nedeni teknolojik gelişmelerin ve

küreselleşmenin de etkisiyle eskiden sadece devletlerin tekelinde olan bu alanın daha fazla oranda devlet dışı aktörlerin etkinliklerini artırdıkları bir alana dönüşmesidir. OECD DAC raporlarında işaret edildiği üzere, bugün artık insani yardımların önemli bir bölümü STK'lar eliyle fonlanmakta ve önemli bir kısmı da yine STK'lar eliyle dağıtılmaktadır. Yukarıdaki grafikte (Şekil 1) OECD DAC üyesi ülkelerde STK'lardan fonlanan yardımların oranının artış hızı görülmektedir. Özellikle acil ihtiyaçların giderilmesi gerektiği kriz, iç savaş, doğal afet gibi durumlarda bu türden STK'ların rolleri oldukça önemlidir ("How DAC Members Works with CSOs" 2018). Dünyada binlerce STK farklı saik ve nedenlerle bu türden kriz, iç savaş gibi insani yardımın gerektiği ortamlarda çalışmaktadır. Buna ek olarak, dünyada dağıtılan insani yardımların oldukça önemli bir kısmı Birleşmiş Milletler(BM) gibi çok uluslu örgütlenmeler eliyle yürütülmektedir ve bu örgütler ve İSTK'lar arasında ve yine devlet kurumları/yarı devlet kurumları ve STK'lar arasında hem finansman hem de sahada önemli bir koordinasyon ve iş birliği gerçekleşmektedir. Dolayısıyla küresel ölçekte söz konusu insani yardım olduğunda STK'lar oldukça önemlidirler.

Benzer bir durum Türkiye açısından da söz konusudur. Türkiye'nin son yıllardaki siyasi istikrar ve ekonomik büyümesine paralel olarak dış yardımlar noktasındaki etkinliği artmış ve bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve faaliyet alanları da önemli ölçüde genişlemiştir. Örneğin Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 2016 Faaliyet Raporu'na göre, Türkiye tarihinde ilk defa resmi kalkınma yardımlarının milli gelire oranında BM'nin %0,70'lik hedefini aşarak %0,76'lık bir orana ulaşmıştır. Toplam 7 milyon 943 bin \$'lık kalkınma yardımının 655 bin dolarlık kısmı ise sivil toplum örgütlerince gerçekleştirilmiştir ("Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016"). Bu rakam, insani yardım alanında önemli konumda bulunan diğer ülkelerle kıyaslandığında küçük olmakla birlikte, Türkiye'nin şimdiye kadar ulaştığı en yüksek rakamı ifade etmesi ve uzunca bir süredir devam eden bir yükseliş trendini temsil etmesi bakımından önemlidir.

Küresel ölçekte insani yardım bağlamında yapılabilecek ikinci önemli tespit ise, eskiden sadece Uluslararası Kızıllaç Komitesi, Sınır Tanımayan Doktorlar, Oxfam gibi Batılı büyük sivil toplum örgütlerinin etkin ve etkili olabildikleri bir alanda jeo-politik ve jeo-ekonomik değişimlerin de etkisiyle daha fazla sayıda "Batı-dışı" STK'nın etkisini artırdığı gözlemdir (Malhotra 2000). İnsani yardım kuruluşları, Batı orijinli bir olgu olması nedeniyle bütün bir 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler boyunca alan, Batı merkezli yardım kuruluşlarının hâkimiyetinde kalmıştır. Fakat 2000'li yılların başından itibaren Batı-dışı, özellikle Asyalı ve Orta Doğulu STK'lar da etkinliklerini artırmışlardır (Benthall ve Bellion-Jourdan 2003).

İnsani yardım faaliyeti yürüten STK'lar diğer devlet dışı örgütlerden, yapı, finansman ve çalışma pratikleri bağlamında önemli ölçüde ayrılmaktadır. İnsani yardım, geniş bir gönüllü ağı oluşturularak ve bu ağı etkin bir şekilde kullanarak sahada yapılan bir iş olması bakımından önemli ve uzmanlık gerektiren bir iştir. Türkiye açısından da

özellikle Soğuk Savaş'ın bitişi ve eski Sovyet bloğu üyesi Türki Cumhuriyetlerle kurulan ilişkilerin bir boyutu olarak başlayan, Bosna Savaşı'yla coğrafyası genişleyen, 1999 depremiyle iç örgütlenmeleri hızlanan ve daha sonrasına 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'deki iç politik değişikliklerle daha geniş tanınma ve hareket alanı kazanan insani yardım kuruluşlarının sayı ve etkinliklerinin artma trendi özellikle Orta Doğu ve Afrika'da yaşanan krizlerle hızlanmaya devam etmiştir. Günümüzde irili ufaklı onlarca Türk İSTK yüzlerce ülkede insani yardım faaliyeti götürmekte; eğitimden sağlığa, su kuyusu açmaktan barınaklar inşa etmeye, katarakt ameliyatı yapmaktan yetim çocuklara bakmaya kadar çok çeşitli alanlarda ve kimi zaman devlet kurumlarıyla birlikte faaliyet göstermektedirler (Aras 2017).

TÜRK İNSANİ YARDIM STK'LARI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA KATKILAR

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı çok aktörlü yapılar ile birlikte kalkınma yardımları içerisindeki aktörler de çeşitlilik ve farklılık kazanmıştır. Devletler ve Uluslararası örgütlerin hâkim olduğu dünya sisteminde 1990'lı yıllardan itibaren sivil toplumun sesleri yükselmeye başlamıştı. Devletler ve Uluslararası örgüt yapılarının değişen dünya dinamiklerinin ortaya çıkardığı sorunlara çözümler üretme konusunda yetersiz oluşu daha fazla aktörün devrede olmasını gerektirmişti. Çok yapılı ve çok sesli bir sistemin getireceği çözümler, sadece devletlerin ve uluslararası örgütlerin güdümünde yönetilen bir sistemin getireceği çözümlerden daha uygulanabilir, daha sürdürülebilir ve daha kapsamlı olacağı konusunda genel bir görüş olduğunu söylemek mümkündür.

Devletlerin iyi yönetim yapısına sahip ol(a)mayan ülkelere doğrudan yardım yapmak yerine aracı kurum ve kuruluşları kullanması STK'ların gelişiminde ve görünürlüklerinin artmasında önemli bir etkiye sahiptir. Devletlerin STK'ların gönüllülerinden faydalanıp maliyet azaltma düşüncesinin de bu gelişimde payının olduğu yadsınamaz. Barnett da bu düşüncüyü destekler sözler sarf etmiştir; STK'ların varlığının daha hissedilir olması ile devletler, insani eylemlerdeki maliyetlerini azaltabileceklerini fark ettiler ve STK'lara daha fazla alan açtılar. (Barnett 2005, 726) Devletler yardım sağlamada kendi adına sahada olacak aktörlere fonlar aktararak bağışçı olmaya devam ettiler. (Stein 2008, 127) Ayrıca dünyada var olan temel sorunların fazlalığı STK'ların sayılarındaki artışın bir başka sebebidir. Krause'ye göre her yüksek görünümlü acil durum, yerleşik kurumlar ile rekabet halinde olan yeni küçük kuruluşların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. (Krause 2014, 109) “İnsani Organizasyonlar, bugün özellikle uluslararası ilişkilerin geleneksel yürütülme biçimlerinin kabuk değiştirmesiyle, sadece yardım toplayan ya da çeşitli eylemler için lobi faaliyetinde bulunan yapıdan daha fazla anlamlar içermektedir.” (Özlük 2016). Martens, dünyada var olan bağışçıların tek bir hedef paylaşmaları söz konusu olsaydı, yeryüzünde bir tane yardım ajansının yeterli olabileceği düşüncesi ile yukarıdaki açıklamayı desteklemektedir. (Martens 2005, 660). Ayrıca Martens'e göre STK'lar 21.yy'ın başlarında sahip oldukları yıllık cirolar ile tam ölçekli çok uluslu bir endüstri haline gelmişti. STK'lar, bağışçılar ve alıcılar arasında köprü görevi görmektedir.

STK'ların yüklendikleri sorumlulukların bağışçı ve alıcı arasında her zaman oluşması mümkün olmayan teması sağladığı görülmektedir. Yüklendikleri sorumlulukların yanında problemlerin azami seviyelere indirilmesi ve 21. yy'ın yeni diplomatik kavramlarından biri olan arabuluculuğa öncülük etmeleri STK'ların varlığının gerekliliğini ortaya koyan kanıtlardır (Martens 2005, 649). Bu görüşlere ek olarak Nunnenkamp ve Öhler, STK'ların resmi yardım kuruluşlarına nazaran dış yardım sağlama konusunda daha çok etkili olduklarına inanmaktadır. (Nunnenkamp ve Öhler 2012, 100). Hoebink ve Schulpen ise, STK'ların rolleri ile ilgili Lewis ve Kanji'nin sınıflandırmasına değinir. Lewis ve Kanji STK'ların rollerini sınıflandırır ve bunu üçe ayırır: 1. Hizmet sağlayıcılar 2. Katalizörler 3. Ortaklar(Hükümetler veya kurumsal sektör). (Hoebink ve Schulpen 2014, 10)

STK'ların dış politika oluşum süreçlerine katılma ve etkileme amacıyla kullandıkları yöntemlerden biri; Uluslararası örgütler ile birlikte çalışıp hem hükümetler hem de uluslararası kurumlar üzerinde etki yaratmaya çalışmaktır (Doğan ve Cerit Mazlum 2006, 16). Daniela Irrera'ya göre, STK'ların silahlı çatışma bölgelerinde ve yakınlarında sayıları her geçen gün artmakta ve bu bölgelerde ılımlı oyuncular ve uzman gruplar olarak insani müdahalelere katılmaktadırlar (Irrera 2012, 192-93). Sivil toplum kuruluşlarının meşrulukları ile ilgili birçok tartışma ve soru mevcuttur. Fakat STK'lar doğaları gereği devletlere göre tabana inme konusunda daha yatkındırlar. Bu yüzden devletlerin STK'lar aracılığıyla yardımlarını ulaştırdıklarını görmekteyiz. Ayrıca STK'lar diğer aktörlere kıyasla daha net mesajlar üretirler ve devletlere nazaran bürokratik işlemlerde çok daha hızlı hareket ederek yardımların gecikmesini önlerler. STK'ların bu özelliklerinden dolayı yardım faaliyetlerindeki aktif aktörlerden biri olması ile birlikte Türk STK'ları da Türk Dış Politikasının belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir.

Aras ve Akpınar, Türk İSTK'larının özelliklerini şu başlıklar altında açıklamaktadırlar: Esneklik, Koşul olmaması, Sürdürülebilirliğin sağlanması, Özel bağışlara güvenmek, Savunuculuk peşinde olmaları, Katalizörler olarak din ve kültür, Türkiye'nin Yurtdışında temsili ve teşviki. (Aras ve Akpınar 2015, 237-40) Buna karşın OECD'ye göre iyi bir insancıl bağışın temel özellikleri ise şu şekilde olmalıdır; öngörülebilirlik, dakiklik/zamanındalık, esneklik, orantılılık, asgari düzeyde tahsis/ayırma. (OECD 2009, 103)

Türk STK'ları sahip olduğu özellikler bağlamında esneklik, özel bağışlar, din ve kültür konularında Batılı yardım kuruluşlarından ayrılmaktadırlar. Türk STK'ları Batılı STK'lardan ayıran ilk özellik esnekliktir. Aras ve Akpınar, Türk İSTK'ların sınırlı bir çalışma alanına girmediklerini ve esnekliği insancıl çalışmalarının etkinliğini arttırmanın bir aracı olarak gördüklerini belirtmektedirler. (Aras ve Akpınar 2015, 237) Türk İSTK'ları bu özellikleri ile daha hızlı hareket ederek daha kapsamlı ilişkiler kurabilecekleri gibi işbirliği inşa sürecinde de önemli bir yere sahiptirler. Bir diğer ayırıcı özellik ise özel bağışlardır. Çalışmanın ana öznesi olan Türk İSTK'ların temel fon kaynağı bağışlardır. 2000'li yıllardan itibaren toplumda

oluşan yardım motivasyonu orta sınıfın genişlemesi ve hayırsever sayısının artışı ile had safhalara ulaşmıştır. Bağışçı ve aracı kuruluş arasındaki iletişimin de geliştirilmesi ile özel bağışlar Türk yardımlarında önemli bir fon kaynağı haline gelmiştir. Son ayırıcı özellik olarak din ve kültür, Bugünkü Türk insani yardımlarının omurgasını oluşturan iki önemli bileşendir. Hükümetin bu iki söylemin yanında tarihsel sorumluluk bilincini de eklemesi ile Türk STK'ları dış politikada Türk hükümeti ile eş politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu anlamda din ve kültür söylemleri toplumda karışıklık bulan ve bağışçının motivasyonuna hitap eden belirleyici söylemlerdir. Din söylemlerinin dış politikada ve dış yardımlarda bu denli sık kullanılması bazı eleştirileri doğurmaktadır. Türk STK'larının daha çok Müslüman toplumlara insani yardım götürdüğü algısı Türk STK'ları tarafından yanlış olarak nitelendirilmektedir. Aras ise, Türk STK'larının bunu kabul etmeseler de Müslüman toplulukları hedef alma eğiliminde olduklarını ve 'ümme't bilincinin motivasyonlarında önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (Aras 2017a, 6). Yardıma muhtaç olan bölgelerin yaygın din görüşü göz önüne alındığında, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde bu oran bir hayli yüksektir. Bu nedenle Türk STK'larının yapılan yardımlarda daha çok Müslüman nüfus yoğunluklu bölgelerde yardım faaliyetleri yürütmeleri kendilerince anlaşılabilir bir durumdur.

Türk STK'larının sağladıkları yardım türlerine baktığımızda; su kuyusu, kurban/adak-akika, Ramazan yardımları, İftar sofraları kurulması, kalıcı eserlerin onarımı, yetim sponsorluğu, fitre ve zekât yardımları, Kuran-ı Kerim dağıtımı, sağlık yardımları, katarakt ameliyatları, gıda kolisi, giyim yardımları, yakacak yardımları, eğitim, acil yardım ve insani yardım gibi yardımlar ön plandadır.

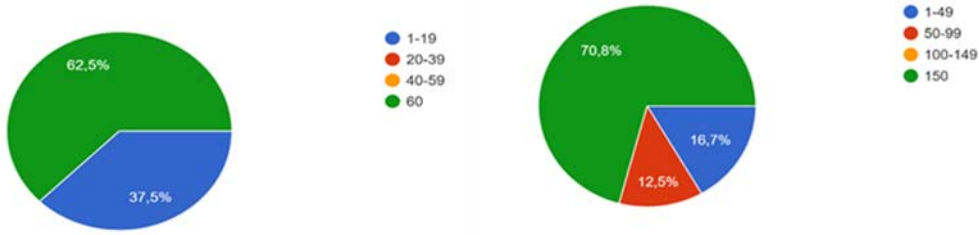
STK'ların son yıllarda Türkiye'de önemli gelişmeler kazanması, 11. Kalkınma Planı'nın ön raporunda belirtilen hususlardan birisidir. Dünyada gelişmiş ülkelerin ortak özelliklerinden biri olan STK sayısının ve niteliğinin fazla olması, hızla gelişen ülkelerden biri olan Türkiye'nin sahip olduğu STK sayısı ve nitelikleri göz önüne alındığında kalkınma sürecinin önemli bileşenlerinden olacaktır. Hem STK sayısının hem de STK'ların niteliklerinin artması Türkiye'nin küresel anlamda büyümesinde belirli bir etkiye sahiptir. Ön rapora göre, "Sivil toplumun geliştirilmesi ve güçlendirilmesine dair çerçeve bir Sivil Toplum Kanunu'nun çıkarılması ve sivil toplum kurumlarının hukuki statülerinin, kurumsal yapılarının, faaliyetlerinin, kamu kurumları ile ilişkilerinin ve mali kaynaklarının düzenlenmesi etkili bir başlangıç olacaktır." (Özel İhtisas Komisyonu 2018, 54-55). STK'ların kurumsal yapısının geliştirilmesi gerektiğine değinilen raporda bu anlamdaki gelişimin sağlanması için eğitim programlarının ve bu STK'ların teknolojiler ile buluşturulmasının şart olduğu vurgulanmıştır. Tüm bu gelişimler ile birlikte STK'ların şeffaflığı da üzerinde durulması gereken önemli başka bir konudur. Bu bağlamda Brautigam'a göre Dış yardımlar, hesap verilebilirlik konusunda sorunlu olan ülkelerin daha açık ve daha şeffaf bir yapıya bürünmelerine katkı sağlamıştır. Bu noktada STK'ların varlığının ve niteliğinin önemli gelişmeler kaydettiği günümüzde şeffaflık ve hesap verebilirliğin de aynı düzlemde ilerlemesi tesadüfi değildir (Brautigam 1992, 1011).

Batılı STK'ların finansmanlarının çoğu devlet fonlarından sağlanmakta ve izledikleri politikalar da genellikle aldıkları fonlar ile paralel bir seyir izlemektedir. Böylece yardımlar politik bir sürecin parçası haline gelmektedir. Türk STK'ları için bu kadar net bir söylemde bulunmak pek mümkün olmasa da zaman zaman hükümet söylemleri ile örtüşen politikalar benimsenmekte ve yardım politikaları da bu politikalara uygun olarak belirlenmektedir. Böyle bir durumda yardımın siyasallaşması riski ortaya çıkmaktadır. Türk STK'larını Batılı STK'lardan ayıran önemli bir özellik olan bağımsızlık ilkesi böyle bir riskin ortaya çıkması halinde ihlal edilmiş olacaktır. (Aras ve Akpınar 2015, 243)

Türkiye 11. Kalkınma Planı ön raporunda belirttiği gibi, Türkiye'deki gönüllülük faaliyetleri Marmara Depremi ile birlikte artış gösterse de kurumlar açısından bunu söylemek pek mümkün değildir. Ön rapora göre, yasal, yapısal ve kültürel eksiklik kurumlarda gönüllülük faaliyetlerinin gelişimindeki engellerden bazılarıdır. Ön raporda, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı Türkiye'nin (UNV Turkey) 2013 yılında 'Türkiye'de Gönüllülük' adlı çalışmasının önerileri de yer almaktadır. Bu öneriler, "gönüllülüğün gelişebilmesi için bir hukuki, örgütsel ve mali destek yapısı oluşturulması gerektiği ve bunun içinde düzenli aralıklarla araştırmalar yapılması, istatistiki verilerin toplanması, kurumlar arasında işbirliğinin sağlanması ve gönüllülük faaliyetlerinde bulunan kurumların kapasitelerinin artırılması gerektiği" şeklindedir (Özel İhtisas Komisyonu 2018, 50-51).

Türk STK'ları çok geniş bir gönüllü ağına sahiptir. Bu gönüllü ağının motivasyonunun korunması ve artması sonucu son 20 yıllık yardım miktarlarında önemli bir noktaya gelinmiştir. Bağışçılardan gelecek bağışlar ile faaliyetler yürüten Türk yardım kuruluşları için gönüllüler önemli bir yere sahiptirler. Çünkü bağışlar ile yardımlar sağlayan Türk İSTK'ları için uzman personele ayrılacak yeterli bütçenin olmaması İSTK'ların gönüllülere olan ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır. Yaptığımız mülakatlarda yetkililer, gönüllü ağını genişletebilmek için genellikle sosyal medyanın sık kullanıldığını veya şehirlerde temsilcilikler açarak doğrudan iletişim sağlandığını belirttiler.

Şekil 2 Türk İSTK'ların Ortalama Profesyonel Çalışan Sayısı ve Gönüllü Çalışan Sayısı

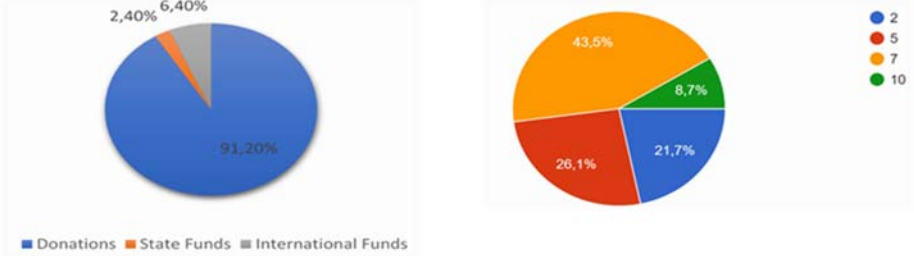

Yukarıda bulunan grafikler görüşme gerçekleştirdiğimiz STK'ların çalışan ve gönüllü sayılarını göstermektedir. Soldaki grafikte STK'larda profesyonel olarak çalışan personellere ait veriye baktığımızda %62,5 oranındaki STK'lar 60'tan fazla çalışana sahipken %37,5'i ise 20 ve altında çalışana sahip STK'lardır.

Sağdaki grafik ise STK'ların gönüllü sayılarını göstermektedir. Türk STK'ların %70,8'i 150'den fazla gönüllü ağlarının olduğunu, %16,7'si 50 ve altında gönüllüye sahip olduğunu ve %12,5'i ise 50 ile 100 arasında bir gönüllüye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Türk STK'ların geniş bir gönüllü ağına sahip olduğunu destekleyen bu veriler, Türk STK'larının daha gelişmiş bir gönüllü politikası izlemesi ile çok daha büyük bir ağına oluşmasının habercisidir.

Fon sağlayarak yardımlar sağlayan STK'ların idari giderler ve fon yaratmaya çalışırken ortaya çıkan maliyetler başta olmak üzere temel giderlerini bu fonlardan karşıladıkları bilinen bir gerçektir. Fakat bu oran tüm STK'larda aynı değildir. Bazı STK'larda giderler kaleminin fazla oluşundan dolayı bu oran yüksek iken bazı STK'larda bu oran olabildiğince düşük tutulmaya çalışılmıştır. Yardım türü, yardım bölgesi, sahada çalışan elemanın niteliği ve sayısı, yardımın kapsamı, yardımın süresi, seyahat masrafları, idari masraflar ve daha başka etkenler STK'ların giderlerini ve yardımın etkinliğini belirleyici etkiye sahiptir. Nunnenkamp'a göre, çoğu STK'nın yeterli kontrol yapısına sahip olmaması giderlerin kısıtlanması konusunda yumuşak bir tavır sergilemeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu durum STK çalışanlarının, gönüllülerinin ve yöneticilerinin lehine bir sonuç doğururken yapılması planlanan yardımların etkinliklerinde ciddi olumsuzluklar ortaya çıkarmaktadır. (Nunnenkamp ve Öhler 2012, 83) Bu bağlamda STK giderlerinin minimum seviyelere düşürülmesi hem bağışçılardan gelen fonların daha etkin kullanılması hem de yardımların hedeflenen şekilde yapılabilmesi için kritik öneme sahiptir.

Şekil 3 Türk İSTK'larının Finansal Kaynakları ve İdari Giderleri

Şekil 19'deki ilk grafikte görüşme gerçekleştirdiğimiz kuruluşların finansal kaynaklarını görmek mümkündür. STK'ların % 91,2'si finansal kaynaklarının bağışlar, %6,4'ü uluslararası fonlar ve %2,4'ü de kamu fonları olduğunu belirtmişlerdir. Türk İSTK'ların temel finansal kaynaklarının bağışlar olduğunu bu veriler ile bir kez daha görmüş olduk.

Yine görüşmelerden elde ettiğimiz verilerden oluşan ikinci grafik ise gelen bağışların ne kadarının idari giderlere harcadığını göstermektedir. Türk İSTK'ların %43,5'i gelen bağışların %7'sini, %26,1'i gelen bağışların %5'ini, %21,7'si gelen bağışların %2'sini ve son olarak da %8,7'si de gelen bağışların %10'unu idari giderlere harcadıklarını ifade etmişlerdir.

Binder, Türk insani yardım kurum ve kuruluşlarının koordinasyon ve işbirliğine mesafeli yaklaşımlarını yardım sahnesinde yalnız olma isteklerine bağlamaktadır. Ayrıca Binder, Türk yetkililerin Somali ile ilgili sözlerinde, koordinasyona sıcak baktıklarını fakat Türk yetkililerin Mogadişu'da olmalarının Kenya'da koordinasyon kuran uluslararası topluluk üyeleri ile aynı çatı altında buluşmalarına engel teşkil eden bir durum olarak göstermelerini örnek vermektedir. Bunun dışında Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteciler ile ilgili uluslararası kuruluşların koordinasyon ve işbirliği adımları Türk kurum ve kuruluşları tarafından yeterli bir ilgi ile karşılanmamaktadır. Bunlara ek olarak, Türkiye'nin 2012 yılında OECD / DAC üyesi olmak için gerekli şartlara sahip olmasına rağmen bu üyeliğe sıcak bakmaması Binder tarafından 'sahnedeki yalnız olma' isteklerinin bir sonucu olarak nitelendirilmektedir. (Binder 2014)

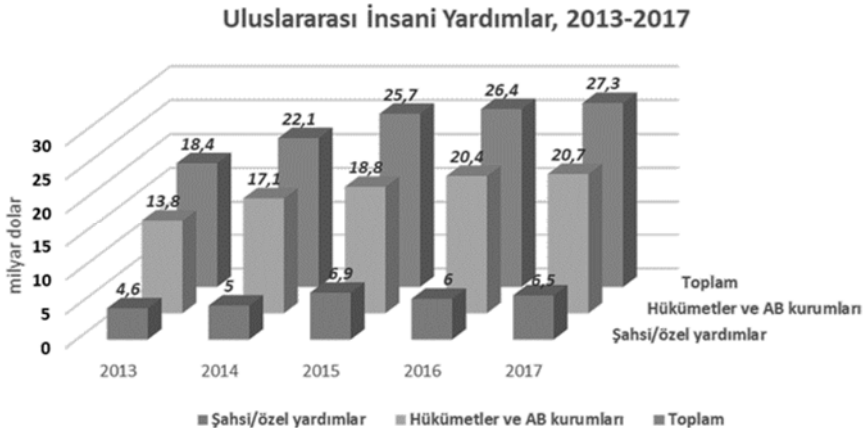
Türkiye'nin koordinasyon ve işbirliği konularındaki eksikliğine rağmen Türk kalkınma yardımlarının merkezinde yer alan kurumların başında gelen TİKA, AFAD

ve Kızılay ile birlikte Türk yardımlarının koordinasyonu konusunda sorumluluk almaktadırlar. TİKA, 2002 yılında 12 olan program koordinasyon ofisi sayısını kademeli bir şekilde arttırmış; 2011’de bu sayı 25’e 2017 yılında ise 61’e ulaşarak bu alandaki etkinliğini de paralel bir şekilde arttırmıştır (TİKA t.y.).

Türk insani yardım modeli devlet dışındaki diğer aktörleri de sürece dâhil ederek kriz bölgelerine ulaşmayı çok kanallı bir yaklaşım ile sürdürmektedir. Bu çok kanallı Devlet dışı aktörlerden biri olan STK’lar, Türkiye’nin insani yardımlarda zirvede yer alması ve Türk Tipi Yardım modelinin oluşmasında önemli katkılar sunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Türk Tipi Yardım Modeli ile ilgili görüşleri şu şekildedir: “Devlet ve milletle el ele verip, eğitimden sağlığa, tarımdan ulaşırmaya, güvenlikten idari yapıya kadar ülkeyi baştan sona ayağa kaldıracak çalışmalara devam ediyoruz. Biz yaptığımız işlere Türk Tipi Kalkınma Yardımı Modeli diyoruz.” (TİKA 2018)

Çatışmaların yaşandığı bölgelerde Türk STK’larının yardımlarını sürdürmeye devam etmeleri, onları Batılı STK’lardan ayıran önemli bir özelliktir. Ayrıca Diğer STK’lar sadece yardım gönderirken Türk STK’ları ellerindeki tüm imkânları kullanarak yardımları kendileri ulaştırmaktadırlar. Türk İSTK’larının özellikle krizin derin yaşandığı ve çatışmaların sürdüğü bölgelere yardımları olabildiğince etkin ve hızlı bir şekilde ulaştırması, Türk tipi insani yardım kavramının oluşmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çelik ve İşeri de İslami STK’ların çatışmaların yaşandığı bölgelerde kritik roller oynayarak Türk Dış Politikasına ve Türkiye’nin yumuşak gücüne sağladıkları katkıları dikkate değer olarak nitelendirmektedirler (Çelik ve İşeri 2016, 434).

Şekil 4 9 Uluslararası İnsani Yardımlar, 2013 - 2017

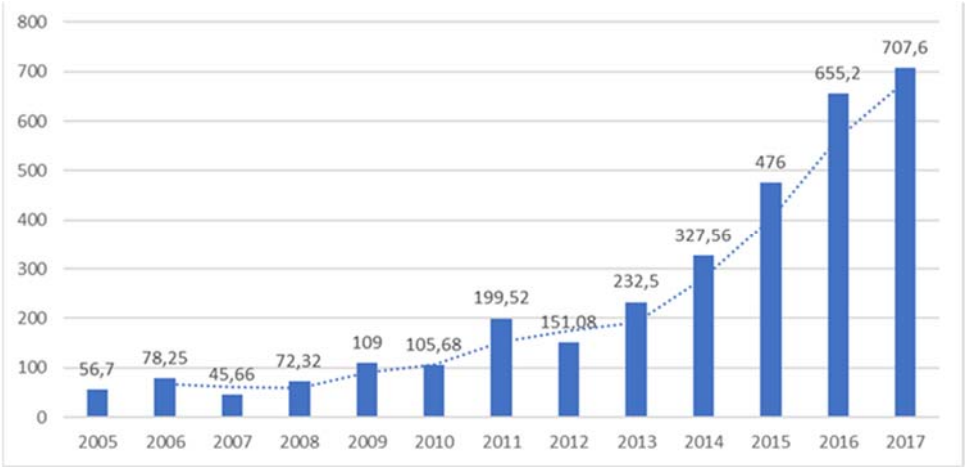

Kaynak: Development Initiatives verileri, şubat 2019

Şekil 20'deki veriler Development Initiatives'in 2018 yılı raporuna aittir. İnsani yardımların hem dünyada yaşanan çatışmalar veya doğal afetler sonucu hem de ülkelerin iç ve dış politikalarında önemli bir unsur haline gelmeleri ile ulaştığı boyut yukarıdaki grafikte sayılarla bir kez daha resmedilmiştir. Bu veriler ışığında 2013 yılından 2017 yılına kadar geçen sürede yapılan toplam miktarın yaklaşık olarak %50 oranında arttığını görmekteyiz.

Ayrıca raporda hükümetin ve özel yardımların ayrı ayrı oranları da belirtilmiştir. Buna göre grafikteki çemberlerde açık renkli olan kısım hükümetlerin yaptığı yardımları, daha koyu renkli olan kısım ise özel/şahsi yardımları göstermektedir. Bu bağlamda 5 yıllık süre boyunca hükümet ve özel yardımların artışlarında bir paralellik olduğunu görmek mümkündür.

Şekil 5 Türk STK'ları Tarafından Sağlanan Yardım Miktarları

Kaynak: TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2017, s.27

Türk STK'ların 2005 – 2017 yılları arasındaki gelişimini gösteren bu grafik, Türkiye'nin kalkınma yardımlarında geleneksel donörler ile kıyaslanabilmesini sağlamış ve insani yardımlarda dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olduğunu ortaya koymuştur. Bir önceki grafikte belirtilen toplam özel yardımların 6,5 milyar dolar seviyesinde olduğunu düşünürsek Türk İSTK'larının sağladıkları yardım miktarları toplamın içerisinde önemli bir paya sahiptir.

İnsani yardımlardaki niceliksel etkileri ile birlikte Türk Dış Politikasının temsilcilerinden biri haline gelen STK'lar, kuşkusuz Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda hemen hemen

tüm İSTK yetkilileri, “yaptıkları yardımlarda giydikleri üniformada göğüslerinde Türk bayrağını taşıdıklarını ve yerel halkın kendi kuruluşlarını değil Türkiye’yi tanıdıklarını” belirterek yapılan yardımların Türkiye’nin yumuşak gücüne olan etkisine dikkat çekmişlerdir. Bunun dışında yardım yapılacak ülkedeki kurum ve kuruluş yetkilileri ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi Türk Dış Politikasının diplomasisine katkı sunan bir diğer hamledir. Türk İSTK’larının TDP ile eş uyuma sahip politikalar uygulayarak bu sürece katkı sunmaları varlıklarının artarak günümüze kadar gelmesinde önemli bir diğer etkidir.

Türk Sivil toplum kuruluşlarının ülke dışına yaptıkları yardımların ülkenin yürüttüğü politikalar ile uyumlu olması halinde olumlu sonuçlar doğurduğu yaptığımız saha çalışması sonucunda bir kez daha ortaya çıkmıştır. Küresel siyasette devletin yanında uluslararası örgütler ile birlikte yer almaya başladıktan sonra ana aktör olmasa da politika belirleme süreçlerinde önemli bir etkiye sahip olan Devlet dışı aktörler, hem kendi projeleri ile devleti yanlarına çekerek hem de devletin yürüttüğü politikalara uyumlu stratejiler ile devletin yanında yer alarak ülkelerinin yürüttükleri diplomasi oluşturma ve yürütme çalışmalarına katkıda bulunmuş olurlar.

1.1. Tanıtım/ Kamu Diplomasisi/ Aktif Savunuculuk

Devletler geleneksel yöntemler kullanarak dış politikalarını yürütmek yerine ülkenin kamu diplomasisi yürütebileceği ve yumuşak gücüne etki edecek yeni yönelimler peşindedirler. Küresel boyutta yapılan insani yardımlara baktığımızda 2013 yılında 18,4 milyar dolar olan bu rakamın 2017 yılında 27,3 milyar dolar seviyelerine geldiğini görmekteyiz.(Development initiatives 2018) Her yıl kademeli olarak artan insani yardımlar, ülkelerin dış politikalarında diplomatik süreçlere etki eden ana unsurlardan biri haline gelmiştir.

Kalkınma yardımlarını temel bir kamu diplomasisi ve tanıtım aracı olarak kullanan Türkiye, 1980’li yıllardan itibaren dış yardım yapsa da son yıllarda kamu diplomasisi ve uluslararası kalkınma alanlarında daha çok etkili ve görünür olmak için insani ve kalkınma yardımlarında ciddi seviyelerde yardım yapmış ve aktif bir kamu diplomasi oyuncusu olarak faaliyet göstermiştir.(Çevik, Sevin, ve Baybars-Hawks 2018, 171)

Orta ölçekli bir güç olarak tanımlanan Türkiye’nin insani yardım konusundaki hassasiyeti uluslararası alanda diplomatik saygınlığına ve ülke temsiliyetine önemli katkıda bulunmuştur. Uluslararası ilişkilerde Türk Dış Politikasına katkı sunan tüm diplomatik aktörler kamu diplomasisinin belirleyici unsurlarıdır.

Mevcut hükümetin hem yurtiçi hem yurtdışında reformist ve proaktif politikalar hedeflemesi ile yurt dışında açılan elçiliklerin sayısı ve yurt dışına yapılan ziyaretlerin sayısı artmıştır. (Bayer ve Keyman 2012, 84) Elçilikler, Türk insani yardımlarının yönünü ve şeklini belirleyen önemli bir aktördür. Yardımların nerede, nasıl ve ne zaman yapılacağı ile ilgili tavsiyeleri kurum ve kuruluşların faaliyet alanlarını ve

türlerini belirlemektedir (Binder 2014, 8). Türkiye, AKP Hükümetinin başa geldiği 2002 yılından 2014 yılına kadar 65 tane daha elçilik ve konsolosluk açarak bu alanda %39'luk bir artış yaşamıştır. Bu artışın önemli oranda yaşandığı coğrafyalardan biri olan Afrika'da 27 tane elçilik ve 2 konsolosluk faaliyete geçmiştir.(Çevik, Sevin, ve Baybars-Hawks 2018, 18182)

Senem Çevik vd. de 2011 yılında Erdoğan'ın politikacıları, sanatçıları ve ünlüleri de kapsayan Somali ziyaretini ve Erdoğan'ın Somali için söylediklerini, Türkiye'nin 'Bağışçı Devlet' ve 'Hayırsever ülke' statüleri için tanıtım niteliğinde bir örnek olduğuna dikkat çekmektedirler. Erdoğan'ın Somali'deki iç savaş sonrası ziyaret gerçekleştiren ilk batılı lider olması da önemli bir diplomatik hamledir. Bununla birlikte Türk Hava Yolları'nın Mogadişu'ya uçuş gerçekleştiren ilk büyük havayolu şirketi olması, Türkiye'nin bu bölgeye vermiş olduğu önemin somut örneklerindedir.(Çevik, Sevin, ve Baybars-Hawks 2018, 182). Bu örneğin dışında, Nisan 2018'de Ankara Büyükşehir Belediyesi'ni ziyaret eden Mogadişu Belediye Başkanı Abdırâhman Omar Osman, ziyareti esnasında Türkiye ve Cumhurbaşkanını Erdoğan hakkında şu sözleri sarf etti: "Somali olarak size büyük saygımız var. Türk Devletinin her Somalilinin kalbinde önemli bir yeri var. 1991 yılına kadar Somali büyük bir devletti. Maalesef devlet sistemi çöktü. O günden beri tekrar ayağa kalkmak için büyük bir çaba sarf ediyoruz. Uluslararası toplum sözler verse de hiçbirini tutmadı. Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ailesini ve bakanlarını da yanına alarak Somali'yi ziyareti kötü talihimizi değiştirdi. Bu ziyaret pek çok açıdan tarihi öneme sahipti. Dünyanın Somali'ye bakışını değiştirdi."(Haberler Ankara 2018)

Türkiye'nin Afrika bölgesinde açtığı yeni elçilikler ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın her başkentte elçilik açma niyeti, sürdürülen kamu diplomasisinin bir parçasıdır. Bunlara ek olarak, Türk Hava Yolları'nın Afrika ile olan uçuş sıklığındaki artış, Türk-Afrika ilişkilerinin gelişimindeki bir başka önemli noktadır. Ayrıca Ventura, insani yardımların karşılıklı kazanç politikası ile sürdürüldüğünü fakat yine de Türkiye'nin Afrika ve Ortadoğu'daki sürdürdüğü çabanın tüm dünya için yararlı olacağını savunmaktadır. (Ventura 2017)

Türkiye'nin kamu alanındaki insani yardım sorumluluğunu Dışişleri Bakanlığı, AFAD ve kısmen de TİKA üstlenmektedir (Binder 2014, 8). TİKA'nın daha çok kalkınma yardımlarına yoğunlaştığını biliyoruz. Ayrıca TİKA, Türkiye'nin kültürel bağlar ile bağlı olduğu ülkelere yardım sağlama ve ilişkileri geliştirme amacı ile kurulmuştu. Türkiye, gelişmekte olan ülkelerde TİKA aracılığıyla teknik işbirliği ve eğitim programlarına odaklanmaktadır. Türkiye'nin büyüyen kalkınma yardımı programının amacı, ortak ülkeler ile ticari, teknik, sosyal ve kültürel işbirliği yapmak ve piyasa ekonomilerine geçişlerinde onlara yardımcı olmaktır (Zimmermann ve Smith 2011, 725-26).

Bir diğer kamu diplomasisi aktörü olan Kamu Diplomasi Kurumu(KDK) ise, Türkiye'nin tüm kamu diplomasi girişimlerinin koordine edilmesinde yetkili olan ana kurumdur. (Çevik, Sevin, ve Baybars-Hawks 2018, 176) TOKİ, 2004 yılında Başbakanlığa bağlanması ile Türkiye'nin yardım havuzunda özellikle camii ve konut inşaatlarında görev almıştır. (Çevik, Sevin, ve Baybars-Hawks 2018, 178). AFAD, Doğal afetlerin etkilerini azaltmak, Afet sonrası koordinasyonu sağlamak ve Doğal afetten etkilenenlerin rehabilite edilmesini sağlamak gibi belirli görevlere sahiptir. Dünyada yaşanan acil ve doğal afetlere en hızlı cevap verme motivasyonuna sahip olan AFAD, bugüne kadar Türk Dış Politikasının işleyişinde görev alan önemli kurumlardan bir tanesidir.

700 milyon doları aşan yardım hacmi ile yurtdışında temaslarda bulunan STK'lar, yardım sağlayarak ayrıca Türkiye'nin kamu diplomasisine ve tanıtımına katkı sunmaktadır. Her yapılan faaliyetlerde yabancı ülkelerdeki yetkililer ile iletişim kurulması ve yerel STK'lar ile işbirlikleri kurulması Türkiye'nin görünürlüğü açısından önemli diyebileceğimiz hamlelerdir. Bugün Türkiye'yi yurtdışında resmi olarak temsil eden elçilikler ve resmi görevliler dışında en önemli temsil yetkisine sahip aktörlerden olan Türk STK'ları, yardım motivasyonlarını açık açık belirtmeleri ve Türkiye'nin tarihsel geçmişini kullanarak kendilerini tanıtmaları, Türkiye'nin diplomasisine olumlu bir şekilde yansımaktadır.

1.2. Yumuşak Güç

Soft-Power yani yumuşak güç kavramını ilk kez “Bound to lead: The changing nature of American power”(Nye 1990) adlı makalesinde Joseph Nye kullanmıştır. Yumuşak güç, Nye' in kullanımından sonra küresel çapta ilgi gören ve kendine uygulama alanı bulan bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram genel anlamda Amerikan dış politikası üzerinden anlatılsa da uluslararası ilişkiler literatüründe kendine uygulama alanı bulmakta hiç de zorlanmamıştır.

Uluslararası siyasi yapının tarih boyunca farklı politikalar ile birbirini alt etme çabalarının savaşlar ile sonuçlandığını tarih kitaplarından okumaktayız. Yüzyıllardır süren bu çatışma halinin halkları yıldırması, toplumsal çöküşlere sebep olması, savaşlarda ölen insanlardan dolayı üretime katkıda bulunacak nüfusun azalması, devletleri siyasi ve ekonomik olarak yönetilemez hale getirmesi ile zamanın süper güçlerinin önderliğinde yeni arayışlara geçilmiştir. İlk adımlar II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası örgütler ile atılmıştır. Bu örgütlerin farklı amaçları olsa da temelde yapmak istedikleri şey; savaşlardan sonra yıkılan ekonomik ve siyasi yapıların onarılması ve yeni bir dünya düzeni ile istikrarın sağlanması olacaktır.

Bu istikrarı sağlamak için yapılması gereken şey elbette diplomasiyi en etkili şekilde kullanarak başvurulacak ilk politik adım haline getirmektir. Her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası örgütlerle yeni bir dünya düzeni kurmak ve bunu sürdürülebilir hale getirmek hedeflendiyse de bu sürede ABD ve Sovyetler arasında

yaşanan soğuk savaş, ABD'nin Vietnam'a saldırması, Füze Krizi ve son olarak da 1973 ve 1979 Petrol Krizleri ile savaş sonrası kurulan dünya düzeninin sekteye uğraması ile sonuçlandı.

1980'lerden sonra Neoliberal dalganın boy göstermesi ve Sovyetlerin dağılması ile ABD'nin sahnede tek aktör olacağı düşüncesi hâkim olsa da küreselleşmenin bir sonucu olarak yeni aktörler kendilerine biçtikleri rolleri oynamak için uluslararası arenada görünmeye başlamışlardır.

Joseph Nye, Yumuşak güç kavramını 3 kaynağa dayandırarak açıklar. Bunlar; Kültür, Politik değerler ve dış politika. Bu çalışmada odak noktamız dış politika olacaktır. Nye, kitabında yumuşak gücün dış politikaya güçlü bir şekilde etki ettiğinden bahsetmektedir. Bu düşüncesine örnek olarak 1970'lerde Amerikan İnsan Hakları politikasının Arjantin'de askeri hükümet tarafından reddedilişinden sonra 1990'larda Amerikan popülaritesinin Arjantin'de yükselişe geçmesinin ardından Arjantin'in Birleşmiş Milletler 'de ve Balkanlar'da ABD politikalarını desteklemeye yönlendirmiştir. (Nye 2004)

Nye'e göre ulusal çıkarlar yumuşak gücün önemini ve uygulanışını baltalayabilir. Bu duruma örnek olarak da Amerikan'ın Irak'a saldırısının ülkenin çekiciliği ve prestijini zedelediğini belirtmektedir. Bununla birlikte Vietnam savaşı da Amerika'nın cezbediciliğine zarar veren bir diğer olay olmuştur. Politikalarını değiştirdiklerinde ve savaşı geride bıraktıklarında Amerika'nın tekrardan yumuşak güç politikasını izlediğini ve ülkenin prestijini tekrardan kazanmaya başladığını bu kitabında açıkça ortaya koymaktadır. (Nye 2004) İsrail-Filistin arasındaki yıllardır süren mücadele İsrail'in diplomasi kanallarını kullanmak yerine askeri gücünü kullanması Nye' in üzerinde sıkça durduğu ülkenin cezbediciliğine çok büyük bir darbe vermektedir.

Ülke politikalarında yumuşak güce kaynak olabilecek çok fazla sayıda unsur vardır. Yabancı ülkelerde yürütülen resmi diplomatik adımlar, Dış ülkelerde yapılan yatırımlar, Devlet eliyle veya Sivil Toplum Kuruluşlarının yaptıkları dış yardımlar ve insani yardımlar dışında sinema, turizm, spor, akademi gibi alanlar da ülkelerin yumuşak gücüne etki eden çok önemli bir yere sahiptirler. Bu yüzden yumuşak güç kavramını açıklarken sadece Devleti ana aktör olarak ele almak büyük bir yanılı olacaktır. Devlet ile birlikte Uluslararası örgütler, Uluslararası şirketler ve yurtdışında çeşitli nedenlerle faaliyette bulunan herkes yumuşak güç kavramının içerisine dâhil edilebilir.

Devletlerin bu aktörler arasındaki hâkimiyeti elbette çok daha fazla bir etkiye sahiptir fakat Nye 2004 yılında yazdığı kitabında, Ulus ötesi şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının / aktörlerinin rollerinin daha büyük olacağını söylemiştir (Nye, 2004). Buna karşın Hoebnik ve Schulpen, STK'ların artık ana aktörler olmadığını düşünmektedir ve düşüncesini de Lewis'in 2005 yılında kamu eylemlerini ön plana çıkaran ve STK'ların bu sistemde önemli bir role sahip olduklarını fakat ana aktörler

olarak değerlendirilemeyeceği açıklamasına dayandırmaktadır. Ayrıca bu görüşüne ek olarak STK'lara verilen öneme değinen Hoebnik ve Schulpen, bu anlamda bir istikrar olmadığını ve görünenin aksine STK'ların aşağı yönlü bir eğime sahip olduklarını savunmaktadır.(Hoebink ve Schulpen 2014, 3)

Bugün gelinen noktada Yumuşak güç, ideal bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış politika belirleme süreçlerinde her ülkenin kendi çıkarlarını koruma içgüdüsü ile hareket ettiğini daha önce açıklamıştım. Bu koruma içgüdüsü ile her ülke gücün maksimizasyonu konusunda bir yarış halinde hareket edeceklerdir. Bu yarışta hangi ülkenin hangi aracı dış politikada etkin kullandığı en belirleyici unsur olacaktır.

Dış politikanın etkin bir şekilde uygulanması için ülkelerin ellerinde kullanabilecekleri araçların bulunması şarttır. Bu araçlar ülkelerin coğrafik, ekonomik, siyasi, askeri, kültürel ve sosyal özellikleri ile farklılık gösterebilir. Türkiye sahip olduğu coğrafyadan dolayı birçok anlamda avantaj ve dezavantaj ile karşı karşıyadır. Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan bir konumda bulunması politik ve ekonomik olarak dinamik bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'de barınması ile ilgili AB ile yapılan anlaşma gereği AB'den Türkiye'ye mülteciler için yaklaşık olarak 6 milyar dolarlık bir yardım gelmesi gerekiyordu. Fakat ödemelerin gecikmesinin ardından Erdoğan'ın Suriyeli mültecileri ülkede barındırmayıp Avrupa ülkelerine gönderme tehdidi üzerine AB'nin geri adım atmasını ve gereken paranın bir kısmını Türkiye'ye ödemesini sağlamıştır. Aras, 2008 yılında yazdığı bir makalesinde Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinin olumlu yönde değişiminden ve Türkiye'nin Ortadoğu'da artan etkisini yumuşak güç unsuruyla açıklamaktadır.(Aras 2008)

Türkiye çok sayıda dış politika aracı kullanarak diplomatik hamlelerde bulunsa da bunlar arasında insani yardımlar çok önemli bir yere sahiptir. Küresel insani yardım raporlarının açıkladığı verilere göre Türkiye'nin bu alana olan ilgisini ve bu alanda söz sahibi olduğunu görmekteyiz. Bu ilgi ve hâkimiyet Devlet'in kurum ve kuruluşları ile birlikte Sivil Toplum Kuruluşlarının bölgelere sağladıkları acil ve insani yardımlar sayesinde elde edilmiştir. Türk kalkınma yardımlarını bir grafik üzerinde düşündüğümüzde yukarı yönlü bir eğimle büyüme gerçekleştiğini görmek mümkündür. Türkiye'nin kalkınma yardımlarında bu boyutta bir gelişim yakalaması kamu ile birlikte STK ve özel sektörün desteği ile gerçekleşti. Her bir aktörün Türk kalkınma yardımlarına katkısı Türkiye'nin dış politikasını da etkilemesi anlamına gelmektedir. Bu anlayış ile hareket eden Türk STK'ları Türkiye'yi yurt dışında temsil etme, aktif savunuculuk yapma, kamu diplomasisine ve yumuşak gücüne olumlu etki etme gibi sorumluluklara da sahiptirler.

Yetkililere, Türk Dış Politikasının yumuşak gücüne olumlu etkide bulunup bulunmadıkları ile ilgili soru ilettiğimizde, kesinlikle olumlu etkilediklerini ifade

ettiler. Çünkü yardımlar esnasında Türk bayraklarını taşıdıklarını ve yerel halkın Türk devleti ve Türk halkı ile ilgili güzel düşüncelere sahip olduklarını düşünmekte.

Yardımların özellikle Afrika Kıtası'ndaki toplumlar üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Yapılan yardımlar ile ilgili Somalili bir siyasetçinin Türkiye'nin yaptığı yardımların nesiller boyunca hatırlanacağını belirtmesi, Yardımların ülkenin yumuşak gücüne katkılarını kanıtlayan bir başka örnektir. (SAFERWORLD ve IPM 2015, 11)

1.3. Yerelle İlgili Farkındalık / Bilgi Aktarımı

STK'ların yardımlar esnasında edindikleri deneyimleri doğru şekilde paylaşmaları, etkin ve sürdürülebilir bir insani yardım için değerlidir. Sahadaki tecrübelerin, farkındalıkların paylaşımı konusunda Türk STK'ları henüz yeterli düzeyde değildirler. Buna sebep olarak Türk STK'larındaki en büyük eksikliklerden olan koordinasyonun istenilen şekilde sağlanamamasını gösterebiliriz. Ayrıca Türk STK'larındaki ben merkezli yaklaşımlar dayanışmanın ve beraberinde de koordinasyonun önündeki temel engellerden biridir.

Türk STK'larındaki bu ben merkezli yaklaşımlar STK yetkilileri tarafından doğrudan ifade edilmese de STK'ların faaliyet davranışlarını gözlemlediğimizde bu kanıya varmak mümkündür. Türkiye'nin insani yardımlardaki başarısı ve STK'ların bu başarıya olan katkılarını düşündüğümüzde bu yaklaşımın başarıya engel olmaması Türkiye için bir şanstır. Ben merkezli bu yaklaşımın sürdürülmesi Türk insani yardımlarının geleceği için dikkate alınması gereken bir risktir.

Türk insani yardımlarındaki koordinasyon ve işbirliğinin eksikliği, yardımların tüm süreçlerinde deneyimler edinen Türk STK'ları arasındaki ilişkilerde de görülmektedir. Türk STK yetkilileri sahada edindikleri deneyimleri bu anlamda bir talep olduğunda paylaştıklarını belirtmektedirler. Sahadaki tespitlerini kamu kurumlarına iletip iletmediklerini sorduğumuzda ise, iletiklerini fakat uyarılarının ve düşüncelerinin yeterince karşılık bulmadığını düşünmektedirler. Türk insani yardımlarının daha koordineli bir yapıya bürünmesi sadece STK'ların sorumluluğunda değildir. Kamunun bu anlamda tüm yetkilerini kullanarak profesyonel bir sistem inşa etmesi ve STK'ları da bu sisteme dâhil etmesi yukarıda belirttiğimiz riskin en aza inmesi anlamına gelecektir.

Türk STK'ları hâlihazırda yardımları götürdükleri ülkelerin yerel STK'ları ile ortaklıklar kurarak ilişkilerini sürdürmektedirler. Hem Türk STK'ları hem de yerel STK'lar için bu ortaklıklar fayda sağlamaktadır. Çünkü Türk STK'lar, yereldeki sorunların tespit edilmesi ve faaliyetlerin yürütülmesinde kolaylıklar sağlanması gibi konularda yerel STK'ların teknik bilgilerinden faydalanmaktadır. Yerel STK'lar ise Türk STK'larının uzmanlıklarını ve fonlarını kullanarak karşılıklı bir fayda ilişkisi yürütürler. (Aras 2017a, 5)

İnsani yardımların daha etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için yerelde çalışan Hükümet veya yerel STK'lar ile yapılacak işbirliğinin önemine çokça değindik. Yardımların doğru kişilere daha hızlı bir şekilde ulaştırılması için çok yönlü bir koordinasyon sağlanmalıdır. Türk STK çalışanlarının operasyonel boyutta yeterli eğitimi almadıkları ve geleneksel yöntemler yolu ile dağıtımları gerçekleştirdikleri bir ortamda yereldeki STK'lar veya kamu ile inşa edilen işbirliklerinin kademeli bir şekilde artırılması ile sürdürülebilir ve daha etkin yardımlar söz konusu olabilir. Yerel STK'lar ile işbirliğinin sonucunda yardım yapılacak bölge ile ilgili bilgi alışverişinin daha sonrasında diğer Türk STK'ları ile paylaşımı, Türk insani yardımlarında daha iyi sonuçlar doğuracaktır. Yardım yapılacak ülkelerin temel ihtiyaçları, yerelin sosyo ekonomik yapısı, siyasi durumu, nüfusu, coğrafyası gibi bilgilerin STK'lar arasında paylaşımı, karşılaşılması muhtemel sorunların önüne geçmek için önemli bir fırsat olacaktır. Türk STK'ları arasında bu anlamda bir dayanışma ortamı oluşturulması bölgelere yapılacak yardımların uygunluğu ve sürekliliği için önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda hem kamu kurumları hem de Türk STK'ları yardımların tüm süreçlerinde yerelle ilgili bilgi aktarımına açık bir yaklaşımla dayanışmayı önemsemeli ve uygulamalıdır.

1.4. Teoride Kavramsal Genişlik

TDP, Türkiye'nin Jeostratejik öneminden dolayı dinamik bir yapıya sahiptir. Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna, Cumhuriyetten de günümüze kadar bu dinamik yapı her dönemde hissedilmiştir. Soğuk savaş döneminde ABD'den yardımlar alan ve 1980'lerde dış yardım alan ülke konumundan dış yardım sağlayan ülke konumuna geçen Türkiye, bu tarihten itibaren Türk Dış Politikasına yeni bir araç daha eklemiştir. Türk siyasi tarihinde 2000'lerden sonra çok daha aktif kullanılmaya başlanan dış yardımlar, Türkiye'nin insani yardımlara yoğunlaşması ve söylemlerin de bu alana kayması sonucu 'Türk insani yardımları' şeklinde anılmaya başlandı.

2002'de Türkiye'de iktidar değişiminin ardından 'din' ve 'Osmanlı' söylemlerinin artması, Türkiye'nin bu politikalar doğrultusunda dış politikasını daha çok Orta Doğu ve Sahra Altı Afrika'ya yönlendirmesi ve bu politikaların yürütülmesinde ana aktör olan devletin yanına STK'ların ve özel sektörün dâhil edilmesi ile Türk insani yardımlarının küresel bir karşılık bulması sağlanmıştır. Türk insani yardımlarının özellikle 2010 yılından sonra yukarı yönlü bir ivme ile büyüme gerçekleştirmesinin ardından Türk insani yardım kavramı Türk Dış Politikasının belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Bugün Türkiye'nin 8 milyar dolardan fazla insani yardım sağlaması, kavramın Türk Dış Politikasında ne denli karşılık bulduğunun en açık göstergesidir.

Türkiye'nin Somali'deki kalkınma yardımları, barış sürecindeki rolü ve daha pek çok etkinliği dolayısıyla insancılık tanımının genişlediğine değinen Gilley, bu görüşü destekleyici örnek olarak da 2016 Dünya İnsani Zirvesi'nin Türkiye'de yapılacağı duyurusunun ardından dönemin dışişleri bakanı Davutoğlu'nun sözlerini gösterir.

İnsani yardım kavramının kendi içinde yaşadığı gelişme ve büyüme, TDP literatürünün aynı paralellikte genişlemesi ile sürdürülmüştür. Kavramsal genişliğin oluşmasında sivil kanadın sözcüsü konumundaki STK'ların etkisini hem nitelik hem de nicelik olarak görmek gerekir. Yardımların yöntemi ve sürdürülebilirliği, yardımların daha etkin yürütülmesi için var olan koordinasyon ve işbirliği eksiliğine rağmen STK'ların pratikte(geleneksel yöntemler kullanılsa bile) ve özellikle teoride olmak üzere Türk Dış Politikasına katkıları açıkça belirtilmelidir.

1.5. Pratikte Çoğulculuk

İnsani yardımların Türk Dış Politikasına pratikte kattığı değer, teorik katkısı kadar önemlidir. Pratik katkı, Türk insani yardım aktörleri olan kamu, özel ve STK'ların sahadaki davranışları ile ölçülebilir. Türk insani yardım aktörleri, gelişim kaydetmeye başladıkları 2000 yılının başından itibaren sahada aktif bir rol üstlenmiş ve bunu başarılı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Türk Dış Politikasına teorik olarak kavramsal bir genişlik kazandıran insani yardımlar ve yürütücüleri, bu kavramın pratikte karşılık bulması için sahada önemli girişimlerde bulunmuşlardır.

Türk Dış Politikasının çok çeşitli araçlar ve aktörler ile geniş coğrafyalara yayılması, alanlardaki pratik etkinliklerini arttırmaları için önemli bir fırsattır. Bu fırsatı özellikle insani yardımlarda aktif bir şekilde kullanan Türkiye, son yıllarda sahada gösterdiği büyük bir çabanın sonucunu dünyanın en çok insani yardım yapan ülkesi olarak almıştır. Bu önemli pratik başarıda daha önce çokça değindiğimiz ve tezin ana öznesi olan Türk İSTK'ların katkıları altı çizilerek belirtilmelidir.

1.6. Yeni Yönelimler

Türk Dış Politikası, sahip olduğu tüm iç ve dış kaynakları çok aktörlü bir yapı ile sürdürmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında Türk Dış Politikasının birçok sebepten dolayı hem bölgesel hem de küresel etkisi sürekli tartışılmıştır. 1900'lerde genellikle dış etkilere açık ve büyük güçlerin belirlediği gündemlere bağımlı olan bir ülke görünümündeyken 1900'lerin sonunda küreselleşmenin hissedilmeye başlanması ve yeni güçlerin ortaya çıkması ile Türkiye'nin de dış politikası doğal olarak dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüm ile birlikte belirli kavramlar üzerinden politikalar yürüten Türkiye, dış politik hazinesinde daha önce var olan ama 21.yy'ın başı ile yükselişe geçen 'insani yardım' sayesinde yeni yönelimler gerçekleştirmeye başlamıştır.

Türk Dış Politikasının sahip olduğu tüm kavramsal araçlar içerisinde insani yardımların Türkiye'yi liderliğe yükseltmesi, tüm aktörlerin bu alana olan yönelimini de açıklar niteliktedir. Dış politikadaki teorik kavramsal değişimlerin pratikte karşılık bulması, hükümetin STK'ları bu sürece katmaları ile başladı. Türkiye'nin yeni belirlediği dış politik söylemlere uygun hareket eden Türk STK'ları, aldıkları güç ile dil, din ve ırk ayrımı gözetmeden yardımlar sağlarken Türkiye'nin de dış politikadaki coğrafi sınırlarını genişletiyorlardı. Bu bağlamda TDP, hedeflediği gibi coğrafi

sınırlarını genişleterek bu ülkeler üzerindeki etki gücünü de arttırmış oluyordu. Coğrafi genişlik ve ülkeler üzerinde etkisini artırma politikası bu sürece doğrudan katkı sunan STK'lar ile birlikte Türkiye'yi dış politikada sürekli yeni yönelimlere sevk etmiştir.

İnsani yardımların 2000'lerden sonraki etkisi, hem sahadaki aktör sayısının hem de etkinlik alanının artması ile sonuçlanmıştır. Bu artışlar ile birlikte Türkiye'nin dış politik kapsamının doğrudan genişlediğini söyleyebiliriz. Dış politik kapsam genişliğinin Türkiye'nin bölgesel ve küresel görünümüne olan olumlu etkisi kaçınılmazdır. Bu etkinin farkında olan Türk hükümeti ve sahadaki tüm aktörler, insani yardımlardaki yönelimlerini arttırarak sürdürmektedirler.

1.7. Yeni Yöntemler / Araçlar

Ülkenin dış politik kavramlarındaki değişimler ile birlikte dış politik davranışlarının değişime uğraması yönetsel farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu yönetsel farklılıklardan biri diplomasi dilinde gerçekleşmiştir. Daha ılımlı ve çözümcü bir diplomasi yürüten Türkiye, değişen diplomatik dilini yurtdışında temsil edebilecek aktörleri(STK ve özel sektör) de yanına alarak kapsamlı bir dış politika süreci yönetmiştir.

Türkiye'nin bu denli büyük bir dış politika değişimi yaşamasında yukarıda belirtilen diplomasi dilindeki yumuşamanın etkisi yadsınamaz. İnsani yardımlar, bu diplomatik değişim sürecinde Türkiye'nin başarılı dış politik araçlarından biri olmuştur. Ülkenin bu dönemde uyguladığı tüm dış politik araçların içerisinde etki kapasitesi bakımından en kapsamlı araçlardan biri olan insani yardımlar uygulanış biçimi ile Türkiye'yi bu anlamda diğer ülkelerden farklı kılan Türk tipi yardım modelinin doğmasını sağlamıştır. Bu bağlamda insani yardımlar, Türkiye'nin dış politikasında yönlendirici etkisi ve diplomatik süreçlerdeki katkısı ile önemli bir araçtır.

SONUÇ

2019 yılında yaşanması muhtemel çatışmaları veya doğal afetleri düşündüğümüzde insani yardımlara duyulan ihtiyacın da artacağını öngörmek zor olmayacaktır. Bununla birlikte yoksulluk, yetersiz beslenme ve sağlık sorunları gibi küresel sorunlar, insani yardım yapan bağışçıların öncelikle başvuracakları alanlar olacaktır. Yine aynı şekilde yardım yapılan bölgelerde yaşanan güvenlik sorunları, insani yardımlar açısından temel engelleyici unsurların başında gelecektir.

Tüm bu sorunlara rağmen insani yardımların en etkin şekilde sürdürülmesi için ana aktörlerden olan devletlerin, Uluslararası Örgütlerin ve STK'ların işbirliği ve koordinasyonu en birincil konuları haline getirmeleri ve bu anlamda adım atmaları

gerekmektedir. İşbirliği ve koordinasyon konusunda yetersiz bir kapasiteye sahip olan Türkiye'nin de bu eksikliği giderecek yeni politikalara ihtiyacı bulunmaktadır.

2018 yılı raporlarına göre dünyada en çok insani yardım yapan ülke konumunda bulunan Türkiye'nin, yardımlarını sürdürülebilir bir politika ile desteklemesi ve tüm aktörleri de kapsayacak insani yardım planlaması, Türk insani yardımlarının geleceği adına kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın temel sorularından biri olan Türk insani yardım kuruluşlarının Türk Dış Politikasına etkileri, nicel ve nitel yöntemler kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk insani yardım kuruluşları sayısal anlamda 700 milyon doları aşkın bir yardım seviyesine ulaşarak Türk Dış Politikasını az veya çok etkilemiştir. Ayrıca, Türk insani yardım kuruluşlarının sağladıkları insani yardımları belirli dış politik kavramlar üzerinden değerlendirecek olursak, bu yardım kuruluşlarının Türkiye'nin tanıtımına, kamu diplomasisine ve yumuşak gücüne katkı sağladıkları tespit edilmiştir.

Kaynakça

Aras, Bülent. 2008. “Turkey between Syria and Israel: Turkey’s Rising Soft Power”. (15): 6.

---- 2017. “Medical Humanitarianism of Turkey’s NGOS: A ‘Turkish Way?’” *Alternatives: Global, Local, Political* 42(4): 183-94. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0304375418754404> (17 Ocak 2019).

Aras, Bülent, ve Pinar Akpınar. 2015. “The Role of Humanitarian NGOs in Turkey’s Peacebuilding”. *International Peacekeeping* 22(3): 230-47. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13533312.2015.1033374> (17 Ocak 2019).

Barnett, Michael. 2005. “Humanitarianism Transformed”. *Perspectives on Politics* 3(04). 723-40 http://www.journals.cambridge.org/abstract_S1537592705050401 (17 Ocak 2019).

---- 2011. *Empire of humanity: A history of humanitarianism*. Cornell University Press.

Bayer, Reşat, ve E. Fuat Keyman. 2012. “Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor?” *Globalizations* 9(1): 73-90. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14747731.2012.627721> (17 Ocak 2019).

Benthall, Jonathan, ve Jérôme Bellion-Jourdan. 2003. *Charitable crescent: Politics of aid in the Muslim world*. IB Tauris.

Binder, Andrea. 2014. “The Shape and Sustainability of Turkey’s Booming Humanitarian Assistance”. *Revue internationale de politique de développement* 5(2). <http://journals.openedition.org/poldev/1741> (17 Ocak 2019).

Brautigam, Deborah. 1992. “Governance, Economy, and Foreign Aid”. *Studies In Comparative International Development* 27(3): 3-25. <http://link.springer.com/10.1007/BF02687132> (17 Ocak 2019).

Cooper, Andrew F. 2016. *Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War*. Springer.

Çelik, Nihat, ve Emre İşeri. 2016. “Islamically Oriented Humanitarian NGOs in Turkey: AKP Foreign Policy Parallelism”. *Turkish Studies* 17(3): 429-48.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14683849.2016.1204917> (17 Ocak 2019).

Çevik, B. Senem, Efe Sevin, ve Banu Baybars-Hawks. 2018. “State–Civil Society Partnerships in International Aid and Public Diplomacy: The Case of Turkey and Somalia”. İçinde *Communicating National Image through Development and Diplomacy-The Politics of Foreign Aid*, Palgrave Macmillan, 169-92. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-76759-8> (31 Mart 2019).

Development Initiatives. 2018. *Global Humanitarian Assistance Report 2018*.

Doğan, Erhan ve Semra Cerit Mazlum. 2006. “Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”. İçinde *Sivil Toplum ve Dış Politika-Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, İstanbul: Bağlam yayıncılık, 11-22.

Haberler Ankara. 2018. “Mogadişu Belediye Başkanı Abdurahman Omar Osman, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Doç. Dr. Mustafa Tuna İle Görüştü”. Haberler Ankara. <https://www.haberlerankara.com/mogadisuu-belediye-baskani-abdirahman-omar-osman-ankara-buyuksehir-belediye-baskani-d-406191h.htm> (08 Nisan 2019).

Hoebink, Paul, ve Lau Schulpen. 2014. “Private Development Aid in Europe”. : 349.

“How DAC Members Works with CSOs”. 2018. OECD. 2018. https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/Final_How_DAC_members_work_with_CSOs%20ENGLISH.pdf.

Irrera, Daniela. 2012. “Humanitarian NGOs in Peace Building and Reconstruction Operations”. İçinde *The Politics and Policies of Relief, Aid and Reconstruction*, Palgrave Macmillan, 191-210. DOI 10.1057/9781137026736 (20 Ocak 2019).

Krause, Monika. 2014. *The Good Project: Humanitarian Relief NGOs and the Fragmentation of Reason*. University of Chicago Press. <http://www.bibliovault.org/BV.landing.epi?ISBN=9780226131368> (17 Ocak 2019).

Malhotra, Kamal. 2000. “malhotra”. *Third World Quarterly* 21 (4): 655–68. <https://doi.org/10.1080/713701062>.

Martens, Bertin. 2005. “Why Do Aid Agencies Exist?” *Development Policy Review* 23(6): 643-63. <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-7679.2005.00306.x> (17 Ocak 2019).

Mehmetcik, Hakan. 2018. “Making Sense of Turkey’s Development Aid Policies: The Comparison of Turkish and Indian Development Aid Towards Africa”. İçinde *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey*, editör Emel Parlar Dal, 1. baskı. Palgrave Macmillan. //www.palgrave.com/de/book/9783319723648.

Nunnenkamp, Peter, ve Hannes Öhler. 2012. “Funding, Competition and the Efficiency of NGOs: An Empirical Analysis of Non-Charitable Expenditure of US NGOs Engaged in Foreign Aid: Funding, Competition and the Efficiency of NGOs”. *Kyklos* 65(1): 81-110. <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-6435.201.00528.x> (17 Ocak 2019).

Nye, Joseph S. Jr. 1990. “Bound to lead: The changing nature of American power”. file:///C:/Users/muslum_pc/Desktop/TEZ%20İÇİN%20OKUMA%20LİSTESİ/exceptionalism.nye.pdf (20 Ocak 2019).

---- 2004. “Soft Power - The Means To Success In World Politics”. file:///C:/Users/muslum_pc/Zotero/storage/7EWIZ88Y/Joseph%20S.%20Nye%20%20Jr.%20%20Soft%20Power_%20The%20Means%20To%20Success%20In%20World%20Politics%20(2005,%20PublicAffairs).epub (28 Ocak 2019).

OECD. 2009. *Managing Aid – Practices of DAC Member Countries*. OECD. <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/35051857.pdf>.

Özel İhtisas Komisyonu. 2018. “Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları - 11. Kalkınma Planı”. <http://onbirinciplan.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/Kalk%C4%B1nma-S%C3%BCrecinde-Sivil-Toplum-Kurulu%C5%9Flar%C4%B1-%C3%96n-Rapor.pdf> (26 Şubat 2019).

Özlük, Erdem. 2016. “İnsani Diplomasi’nin “İnsan(i)” Boyutu”. İçinde *Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 21.

Saferworld ve IPM, 2015. *Turkey-and-Somalia-Making-Aid-Work-for-Peace-Spreads.Pdf*. SAFERWORLD, İstanbul Politikalar Merkezi. <https://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/turkey-and-somalia-making-aid-work-for-peace-spreads.pdf> (29 Mart 2019).

Stein, Janice. 2008. “Humanitarian Organizations: Accountable - Why, to Whom, for What, and How?” İçinde *Humanitarianism in Question: Politics, Power, Ethics*, Cornell paperbacks, Ithaca: Cornell University Press, 124-42.

TİKA. “Hakkımızda”. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (22 Ocak 2019).

---- 2016. “Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2016”. 2016. Faaliyet Raporları. Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

<http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2016/T%C3%BCrkiye%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu%202016.pdf>

---- 2018. “TİKA 2018 Faaliyet Raporu”.

<https://www.tika.gov.tr/upload/2019/Faaliyet%20Raporu%202018/TikaFaaliyetWeb.pdf> (15 Nisan 2019).

Ventura, Luca. 2017. “Global Finance Magazine - Turkey | Now Among World’s Top Donor Nations”. Global Finance Magazine.

<https://www.gfmag.com/magazine/october-2017/turkey-now-among-worlds-top-donor-nations> (09 Nisan 2019).

Zimmermann, Felix, ve Kimberly Smith. 2011. “More Actors, More Money, More Ideas for International Development Co-Operation: More Actors, More Money, More Ideas”. *Journal of International Development* 23(5): 722-38.

<http://doi.wiley.com/10.1002/jid.1796> (17 Ocak 2019).

15 EKİM 2019 SALI

2. GÜN

PANEL 13

10:00 – 11:15

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Challenges of Countering Cyber Terrorism in the Hybrid War Contexts

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER, Middle East Technical University

The Structure of Intra-State Conflicts in the Post Cold War Era

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ, Bursa Uludağ University

Locating Turkey among the G20 Rising Powers in the South-South Development Cooperation

Assoc. Prof. Dr. Emel Parlar DAL, Marmara University

Dr. Samiratou DIPAMA, Marmara University

UN Peacekeeping Operations in Central African Republic: The Legality-Legitimacy Paradox

Assoc. Prof. Dr. Gonca Oğuz GÖK, Marmara Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Radiye Funda KARADENİZ, Gaziantep Üniversitesi

Challenges of Countering Cyber Terrorism in the Hybrid War Contexts

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER

Middle East Technical University

This conference paper seeks to explore the characteristics of cyber terrorism and challenges of countering cyber terrorism in the hybrid war contexts. This conference paper also intends to highlight the difficulties of coping with the terrorist uses of the cyber space and social media when the perpetrators of cyber terrorist acts remain anonymous and the parties of hybrid warfare adhere to the principle of deniability constantly

The conference paper puts forward the argument that the concept of cyber terrorism should be defined strictly in the narrow sense that emphasizes the illegal politically motivated manipulations of the cyber space and social media rather than the broader sense that emphasizes all unauthorized acts and breaches of cyber norms, which may not necessarily involve any political motivation or intention to serve the hybrid warfare strategies of combatants. Moreover, the conference paper also demonstrates that the sustainability and resilience of cyber security solutions necessitate the readiness to cope with the cyber warfare settings if and when cyber terrorist attacks take place in the hybrid warfare contexts in which various forms of war including cyber warfare and cyber terrorism are utilized in order to achieve political objectives covertly.

The conference paper starts with exploring the conceptual problems in the broader definitions of cyber terrorism as well as clarifying the definition of hybrid warfare concept through a general literature review. Afterwards, the conference paper demonstrates the characteristics of cyber terrorism in the hybrid warfare contexts. Next, the conference paper identifies the challenges of countering cyber terrorism when cyber attacks take the form of cyber warfare as part of a broader hybrid warfare strategy of achieving political objectives covertly. The conference paper concludes with a concise discussion of the theoretical and policy-relevant implications of the trends in cyber terrorism and hybrid warfare for security studies in international relations discipline.

Keywords: Cyber Security, Cyber-Terrorism, Cyber Warfare, Cyber Resilience, Hybrid Warfare

The Structure of Intra-State Conflicts in the Post Cold War Era

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Bursa Uludağ University

This work aims to provide an analytical discussion on the dynamics of intra-state conflicts that seem to have replaced the ideological clashes of the Cold War as the principle sources of current conflicts. As for methodology, the study relies on a large-n case study. By looking through major ethnopolitical conflicts around the globe and trying to find out some main points in common, the study reaches the conclusion that such conflicts are correlated with, but not limited to, the desire to express cultural identity, discrimination, anti-democratic political system, economic underdevelopment and unjust distribution of national wealth, unresolved past traumas, as well as external support. The study also reveals that ethnopolitical conflicts cannot be resolved through force only. Although a certain degree of the use of force would be functional in terms of controlling radical groups and thus would be an integral part of the overall conflict resolution process in intra-state conflicts, it would be quite erroneous to assume that such conflicts can be resolved through force only. The disadvantaged groups whose subordinate status is maintained through force and repression often nurture deep grievances against privileged groups, even if they may be hesitant to act on them in the short run. Yet in the long run, when conditions become suitable, they take action to change the status quo for the better. Hence, in the resolution process, multi-level efforts are stressed to be needed by domestic and international actors to be responsive to the underlying causes of intra-state conflicts.

Key words: Intra-State Conflicts, Internal Conflicts, Post-Cold War Era, Intra-State Conflict Analysis, Intra-

I. INTRODUCTION

Until the end of the Cold War, the conventional wisdom in the world was that ethnicity and nationalism were outdated concepts and largely resolved problems. On both sides of the Cold War, the trend seemed to indicate that the world was moving toward internationalism rather than nationalism. As a result of the threat of nuclear warfare, great emphasis on democracy and human rights, economic interdependence, and gradual acceptance of universal ideologies, it became fashionable to speak of the demise of ethnic and nationalist movements.

Despite contrary expectations, however, a fresh cycle of ethno-political movements have re-emerged in Eastern Europe (including the Balkans), Central Asia, Africa, and many other parts of the world. In fact, with the end of the Cold War, which clearly increased international cooperation, while decreasing the possibilities of inter-state wars, the main threat to peace does not come from major inter-state confrontations any more, but from another source: intra-state conflicts, conflicts that occur within the borders of states. These conflicts have replaced the Cold War's ideological clashes as the principal sources of current conflicts. To be sure, from May 1988, when the Cold War was coming to its end, to the present day, there have been 58 conflicts the United Nations (UN) intervened and only 3 of them were inter-state in character (Iraqi invasion of Kuwait in 1990, Chad-Libya border dispute in 1994, and Ethiopia-Eritrea border dispute in 1998-2000). If we add the Iraqi invasion by the United States to the number 3, the total number of inter-state conflicts during the whole post-Cold War period is only 4, whereas 54 overt internal conflicts have occurred in the same period.¹

The era of intra-state conflicts appears to be holding. However, the international community cannot be said to be well prepared to this trend. Major international organizations, including the UN, were designed to cope with inter-state problems, historically the main source of threat to global peace and security. On the other hand, the fact that internal conflicts occur within the borders of states made major international actors reluctant to intervene as well, either for legal concerns or for concern to avoid probable losses.² Thus, unless they really escalate, the international community has preferred not to involve in intra-state conflicts.

Yet such conflicts would be as serious, costly, and intense as any in the past. And somehow they need to be managed and resolved, or else international peace and security will not be in a stable situation, for even if intra-state conflicts appear to be

---

¹ Source: UN statistics, September 12, 2019, obtained from the official UN web site, www.un.org

² For example, during Clinton administration, the US government issued PDD-25 (Presidential Decision Directive-25), limiting the conditions that the US can participate in UN peacekeeping operations. For details, see *The Clinton Administration's Policy on Reforming Multilateral Peace Operations*, Washington, DC: US Department of US Publication 10161, May 1994.

local, they can quickly gain an international dimension due to global interdependence and to various international support. In fact, when external parties provide political, economic, or military assistance, or asylum and bases for actors involved in local struggles, these conflicts inevitably assume an international dimension. Undoubtedly, effective management of intra-state conflicts by domestic and international authorities presupposes an understanding of their nature and causes. This study attempts to provide some explanations about the causes of such conflicts by observing many points that seem to be common in major internal conflicts around the globe.

II. INTRA-STATE CONFLICTS AND ETHNIC IDENTITY: AN OVERVIEW

Before getting into a detailed discussion, a few points need to be clarified regarding the scope of intra-state conflicts and the relevance of ethnic identity in them.

The essence of intra-state conflicts involves inter-group rivalries between two or more ethno-cultural groups that feel different from each other. But this rivalry would especially be translated into an overt conflict when the groups (or at least one of them) view their relationship as unfair under the existing political order. The groups that perceive themselves as underprivileged, then, would seek changes through conflict, ranging from recognition of cultural rights to autonomy, to political separation or full independence. The conflict is usually directed towards the members of dominant group(s) or to the state authority dominated by them. Thus, in almost all intra-state conflicts, the very legitimacy of the state is also under question and domestic law is considered breakable as it is perceived to be in favor of dominant groups.

The ethnic criteria used by conflicting groups to define themselves may include common descent, shared historic experiences, or valued cultural traits. In some cases, race and blood ties may also be very important, but in general, there is no warrant for assuming that any one basis for ethnic identity is *inherently* more important than any other. In the final analysis, the self-attachment to a group is a matter of personal feeling, which may be subjectively defined based on different criteria.

It should be also noted that as we learn from research on human development, no one is born with a distinct identity. One's sense of self, or identity, is slowly developed as the individual enters into a wide variety of social interactions with other individuals in a given environment. Thus, in this process of socialization, the factors impacting on the crystallization of ethnic identity may vary. While some social environments give more weight to race or common descent, some others may emphasize other bases for ethnic identity, such as religion, language, or shared culture.

But what we know for sure is that, once ethnic identity is formed, it becomes rather resistant to change. Although change and mutability are endemic in all social identities, hypothetically speaking, we observe that this happens only exceptionally. The reason for this lies in the fact that there usually is a very strong relationship

between ethnic identity and one's sense of self. Since an established ethnic identity satisfies the individual's need to know who s/he is and who others are, as well as the need to belong, to love and to be loved, it is rather inflexible to change. Indeed, the self-esteem of individuals often rises and falls with the fate of their group. A success of an in-group uplifts the individuals in that group and a failure hurts them. The fact that people may be willing to die rather than to change their identities and that the group may cling to its identity all the more when political and military pressure is intensified are perhaps understandable within this context.

While ethnic identity is a natural and universal phenomenon, it would be erroneous to assume that ethnic identity itself is a direct cause of ethnic conflicts. If that were the case, then so many ethnic groups around the globe would be in constant conflict just on the ground of their differences. But we observe that this is not the case and indeed, cooperation among diverse ethnic groups is as common as inter-group conflict, if not more common. In light of that, it would be reasonable to assume that intra-state conflicts result from certain negative conditions and our duty now is to discuss some of such conditions by looking through many common points in different conflicts.

III. CONDITIONS ENCOURAGING OR LEADING TO INTRA-STATE CONFLICTS

The Desire to Express Ethnic Identity

First of all, whether we look at the intra-state conflicts that the UN has intervened in the post-Cold War period or major others, it becomes apparent that these conflicts are not independent of the desire to express distinct group identity. Such conflicts tend to occur when groups feel serious restrictions on the expression of their ethno-cultural distinction. The restrictions talked about here may involve limitations to the use of local language (i.e., in schools and courts), exclusion of certain ethnic groups from political power, or limitations to the expression of local customs. In general, the greater the scope of real or perceived restrictions the more likely the potential for ethnic challenge against the status quo.

Hence, contrary to the common sense, ethnic identity is valued in and of itself, and for many ethnic groups, the mere urge to express their distinct identity may be independent of the pursuit of economic well-being or power. As Ted R. Gurr astutely observed:

“...One cannot explain away the significance of ethnic identity by arguing that what really motivates ethno-political groups is the quest for well-being. The important factor is that such groups organize around their shared identity and seek gains for members of their group. It is seriously misleading to interpret the Zapatistas as just a peasants' movement or the Bosnian Serbs as the equivalent of a political party. They

draw their strengths from ethnic and cultural bonds, not associational ones...” (Gurr, 1996: 53).

A strong sense of group identity and collective grievances with respect to real or perceived restrictions are both necessary conditions for sustained ethnic mobilization, but they are not sufficient. Some degree of cohesion is also needed to convert common grievances and identity into purposeful action. A group’s cohesion is shaped by its social, political, and economic organization, past and present. Cohesion tends to be greater among groups held together by dense networks of communication and interaction. It is also greater among groups concentrated in a single region, such as the Tamils of Sri Lanka, rather than dispersed, like the Chinese of Malaysia.

That aside, an effective leadership is usually necessary to form coalitions and policies toward ethnic mobilization. Leadership helps expression of shared grievances of groups and translates them into group action. Failure to create a strong leadership and thus to form coalitions particularly reduces the scope and political impact of collective action, making easier for states to co-opt or ignore ethnopolitical challengers.

Discrimination

Another common point in different intra-state conflicts around the globe seems to be discrimination. The most apparent aspect of discrimination involves unequal treatment of minority groups by dominant groups and not creating conditions for their progress. In most Third World countries, inequalities among ethnic groups in status and access to political power have also been deliberately maintained through local law and public policy. State building almost everywhere in the Third World resulted in policies aimed at assimilating minority peoples, restraining their historic autonomy, and extracting their resources and labor force for the use of the state, dominated by a certain ethnic group, or groups. Some minority peoples, including most of the overseas Chinese of Southeast Asia have been able to share power and prosperity at the center of new states. Some others, particularly those in Africa where the reach of state power is limited, have been able to hold on to *de facto* local autonomy. But the general effect of state building or expansion of state power in most parts of the world has been to substantially increase the grievances of most ethnically distinct groups, those who have either not being strong enough to protect their local autonomy or not been allowed to participate in power at the center.

Having said that it should also be mentioned that discrimination is not limited with legal discrimination, most evident in the Third World. Evident inequalities in status and well being may also cause deep grievances for underprivileged ethnic groups elsewhere. For instance, minorities in Western countries usually work in lower-status jobs and have a clearly low level of income. Even though there is no legal restriction for upward social mobility, these people are mostly entrapped in underprivileged conditions and very few can actually get ahead in the system. The discontent regarding

their disadvantage in comparison with privileged groups may, at times, motivate these people for political mobilization. Many minority groups' uprisings in France a year ago, the hidden tension between White and non-White Americans, between the Black and White in South Africa do not seem to be independent of this kind of structural discrimination. The perception of limited possibilities for upward social mobility tends to anger and motivate many minority groups to utilize conflict as a means to achieve what the privileged groups have.

Finally, minorities in multi ethnic states often face cultural discrimination too. That is, social practices would be such that while dominant group culture is valued, minority norms and customs are disvalued and marginalized. Some examples of cultural discrimination may include making fun of minority languages and customs, portraying minorities as "bad men" in movies and television programs, excluding them from popular social gatherings, and negatively stereotyping them as a group, in general.

By discrimination policies, dominant groups aim to assimilate minorities, but indeed, in-group solidarity usually increases within ethnic groups facing serious legal, structural or cultural discrimination. The groups whose underprivileged status is maintained through repression may be hesitant to act on dominant groups in the short run, but they certainly nurture deep grievances against them. Eventually, these grievances may manifest themselves in conflict when conditions become "ripe"³ for ethnic mobilization.

Political System

Just having talked about the issues of the urge to express ethnic identity and discrimination, the feature of political system should also be discussed in this regard as these issues are also linked with it. It is usually the case that liberal democracies provide many structural mechanisms preventing, at least, legal discrimination and easing identity expression. For example, in most liberal democracies, minority rights are strictly protected by law, different ethnic groups have a space to exercise their group identities, and social problems can find democratic channels to express themselves. Equally or more important, the distribution of political power can be shaped, or re-shaped, through political elections. Therefore, issues concerning ethnic groups can be peacefully dealt with in liberal democracies before they escalate to large-scale conflicts.

That aside, a burgeoning literature has discussed the pacific culture of democracies, usually called as "democratic culture". In its origin, democratic culture is driven from the interactions of individuals with the system of democracy but in time, it becomes a

---

³ By ripe, it is meant those conditions making ethnic mobilization possible, such as enough in-group power to combat with dominant groups, cohesion, leadership, organization, external support, and so on.

reality dominating inter-individual relations. Democratic culture promotes peace through common social practices, such as openness to dialogue, tolerance to differences, peaceful resolution of social conflicts, rejecting violence as a means to handle problems as well. Such qualities not only foster social harmony but also give rise to the belief that conflict may produce win-win solutions and it may not be a solely negative phenomenon.

On the other hand, in authoritarian, totalitarian, and other nondemocratically constituted states, the absence or weakness of systemic mechanisms that can alleviate social tension may easily escalate ethnic issues to the point of violent conflict. In such regimes, dominant group privileges are usually supported by local law and popular culture too, perpetuating, thus, discrimination and repression at the political level, as well as at the societal level. Hence, it is perhaps no coincidence that serious internal conflicts tend more frequently to occur in anti-democratic societies, while it can be observed that in ethnically heterogenic but democratic countries, such as Switzerland, Canada, and Belgium, no serious inter-ethnic conflicts take place. That seems to confirm a positive relationship between liberal democracy and social peace.⁴

Economic Distress and Unjust Distribution of National Wealth

Another factor that contributes to the occurrence of ethnic conflicts in multi-ethnic societies is economic distress and unjust distribution of national sources. When the intra-state conflicts that the UN has intervened are examined, it becomes clear that the GDP per capita in these countries is approximately \$3000 according to the data by *The World Factbook*. Even in some countries, such as Sudan, Democratic Republic of the Congo, Liberia, and Haiti, it is under this figure. Research shows that there is a strong correlation between human needs deprivation and conflict. If people are not satisfied in terms of their basic needs, they may easily become conflict-prone against other individuals and the system under which they live (see, Burton, 1979, 1990, 1997).

Aside from widespread poverty, in countries suffering from intra-state conflicts, there usually exist great gaps in the distribution of welfare among different ethnic groups. While dominant groups often get the “lion’s share” and enjoy prosperity, most minorities suffer poverty and they are entrapped in a structural violence. This relative deprivation of economic well-being in comparison with dominant groups may motivate disadvantaged ethnic groups for political mobilization.

---

⁴ On the relationship between liberal democracy and social peace, see Michael W. Doyle, “Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4, 1986; Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993; Johusa Muravchik, “Promoting Peace Through Democracy”, *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., Washington DC: US Institute of Peace, 1996.

Hence, although ethnic identity is valued in and of itself, the economic dimension is still important, for a multi-ethnic state that is characterized by widespread poverty and evidently unjust distribution of national wealth is a state where ethnic antagonisms are likely to grow. Economic well-being and perception of just distribution, on the other hand, may contribute to a sense of security, and give ethnic minorities a stake in the system. Donald L. Horowitz calls this the “distributive approach to ethnic conflict resolution”, as opposed to structural approaches based on creating a political framework. He points out that such an approach can include preferential policies aimed at raising certain groups to a position of equality through investment, employment practices, access to education, and land distribution (Horowitz, 1985: 653-681).

As a matter of fact, albeit ethnically heterogenic, the fact that there are no serious ethnic conflicts in the European Union (EU) countries where the annual GDP per capita is about \$30000 on average confirms a positive relationship, among other things, between economic well-being and inter-group harmony. This can be said to be the case for many other multi-ethnic but wealthy states, such as Canada, United States, Australia, New Zealand, and so on.

Collapse of Central Authority

Sometimes ethnic conflicts may also result from the collapse of state authority. Just as serious ethnic conflicts may lead to the collapse of the state at times, the collapse, by itself, may also give rise to inter-ethnic conflicts. The reason for this is that the state, especially modern state, has many positive functions in terms of sustaining social peace and with its collapse, serious problems inevitably arise.

To be more specific, first of all, state collapse causes a local anarchy in which individuals and group find themselves in a state of serious insecurity. In the absence of a central authority, security is inevitably subjectively pursued, whereby many social conflicts occur out of it. Additionally, in-group solidarity usually increases in the absence of a central authority as individuals try to get a sense of security by clinging more to their group. Increasing in-group solidarity, in turn, exacerbates ethnocentric behaviors, that is extreme in-group favoritism and discrimination against out-groups, a social-psychological component of inter-group tension, if not conflict.

Second, the collapse of the state also results in a power struggle for governance among different ethnic groups. All major groups want to get a dominant position to run the country and pursue a more privileged status in comparison with other groups. But since different groups play the same game, their efforts inevitably clash and the power struggle among them may manifest itself in serious inter-group conflicts.

Finally, with the collapse of the state, both local and foreign investments decrease, whereby the fulfillment of people’s basic needs becomes very problematic. As a result

of that, spreading poverty, on the one hand, and pursuit of needs fulfillment with subjective methods, on the other, may create a conflict-prone structure.

In short, although it is not the only cause, the collapse of central authority may be a serious source of inter-ethnic conflicts. As a matter of fact, I. William Zartman, who studied intra-state conflicts in Africa, reached the conclusion that such conflicts were strongly correlated with state collapse (see, Zartman, 1995). Terrence Lyons and Ahmed I. Samatar, who studied the ethnic conflict in Somalia, came up with a similar conclusion in that the conflict was due mainly to the failure to restore the state authority (see, Lyons and Samatar, 1995). Likewise, the inter-ethnic conflicts occurred in the former Soviet Union and Yugoslavia after the disintegration of them in the 1990s also do not seem to be independent of the dissolution of central authority.

Historic Traumas

Alongside the interest-based considerations in intra-state conflicts, there are oftentimes obligatory psychological issues that are, in effect, tainted with irrationality too. Political, economic, historical, and military events can sometimes become so psychologies and so “stubbornly fixed” in the minds of adversaries that without an understanding of the large group psychology, it may be impossible to fully understand inter-group conflicts.

In this regard, a hidden dimension that usually plays a significant role in ethnic conflicts is historic traumas. Historic traumas refer to events that invoke in the members of a group intense feelings of having been humiliated and victimized by members of another group. A group does not, of course, choose to be victimized, and subsequently to lose self-esteem, but it does choose to psychologize and mythologize to dwell upon the event. The group draws the emotional meaning of traumatic events, and mental defenses against it, into its very identity. Members of each new generation share a conscious, and unconscious, wish to repair what has been done to their ancestors to release themselves from the burden of humiliation.

What is more, once a terrible event in a group’s history becomes a historic trauma, the truth about it does not really matter. From that time on, reality is interpreted through inner perceptions and feelings. Especially, when a new conflict situation appears and tension arises, the current enemy’s mental image becomes contaminated with the image of the enemy in the chosen trauma, even if the new enemy is not related to the original one.

A good example regarding the negative effects of historic traumas on current inter-ethnic conflicts is the case of Cyprus. A closer look suggests that the contemporary conflict on Cyprus is not an isolated issue having its own “private” life, but is a significant part of the larger Greco-Turkish issue with a thousand-year history. Despite a relatively long-time of togetherness (since 1571), in general, neither the

Greeks nor the Turks of Cyprus have ever considered themselves as members of a distinct Cypriot nation. They were, and still are, separate communities with strong emotional attachments to their respected motherland countries. Because of this “total body identification”, historical enmities between the larger Greek and Turkish nations have been transported to Cyprus. Both Cypriot communities brought past grieves and ideals of their respected nations to the island. Even the images of each side towards the other are pretty much the same as those of the motherland Greeks and Turks. Therefore, when the Republic of Cyprus was created by outside powers in 1960, there was an artificially-created state, but there was no cohesive Cypriot nation to support it (see, Xydis, 1973; Volkan and Itzkowitz, 1994).

Aside from larger Greco-Turkish hostilities, the Cypriot communities themselves have experienced many traumas at the hands of each other. The Turkish Cypriots, for instance, still remember the period between 1963-1974 as their major chosen trauma, while the Greek Cypriots similarly refer to their own chosen trauma which has started with the Turkish invasion in 1974. Past hurts affect the interactions of the two communities, as they do the formal negotiation process. This is one of the main reasons why the peace process on Cyprus, or outside it, does not go on smoothly (see, Volkan, 1989; Yılmaz, 2004).

Another example would be the ruthless attitudes of the Serbs toward Turkish, Albanian and other Muslim communities after the disintegration of Yugoslavia. For the Serbs, these communities were the descendents of the Ottomans that defeated them in Kosovo in the 14. Century. Although over six hundred years passed, the Serbs did not forget their defeat and wanted to destroy the “ashes of the Ottomans” in an effort to “purify” Serbian nationalism. This policy manifested itself in the genocide attempts in Bosnia, Kosovo, and other minority areas in the 1990s where the international community was too late to intervene.

However, it would be erroneous to claim that historic traumas directly cause ethnic conflicts. If that were the case, then ethnic groups that experienced great traumas at the hands of each other in the past would be in a constant state of struggle at present. But we know that this is not the case in light of historic facts. Nevertheless, it can be argued that historic traumas would particularly become activated under some negative conditions and further escalate a conflict after it has begun, fostering, thus, a climate of distrust, which, in turn, inhibits the search for a peaceful solution (see, Yılmaz, 2005). The implication is that ethnic conflicts ought not to be analyzed only on the ground of visible or more concrete issues, such as land, territory, or economic issues, but concrete problems should be evaluated through a historic lens and in this regard, the interplay between past and present should not be missed. In fact, if relational problems connected to historic traumas seem to define present issues and there seems little chance for progress toward a solution without overcoming them, then priority should be given to confidence building measures. Concrete issues should be handled afterwards.

The International Context

The factors that have been addressed and discussed so far are among major internal dynamics of serious intra-state conflicts. But most ethnic conflicts are also tied with international support and they may not be fully understood without taking this dimension into account.

To begin with, foreign sympathizers can contribute substantially to an ethnic group's cohesion and political mobilization by providing material, political, and moral support. For example, the Palestine Liberation Organization (PLO) has organized and supported oppositional activity by Palestinians in Jordan, Lebanon, and Israel's occupied territories. Rebellious Iraqi Kurds, likewise, have at various times had the diplomatic support of the Iranian regime, Israel, and the United States. Similarly, on Cyprus, Greek Cypriots have been supported by Greece, while their Turkish counterparts by Turkey.

The most destructive consequences usually occur when competing powers support different sides in ethnopolitical conflicts. Such proxy conflicts are often protracted, very deadly, and not likely to end in negotiated settlements unless it is in the interest of external powers. When external support is withdrawn, possibilities for settlement may open up, as it happened in Angola in 2002. In Afghanistan, however, the cessation of Russian and US support in the early 1990's led to a new phase of civil wars, fought among communal rivals for power. The country was devastated by conflict among political movements that represented the Tajiks, Uzbeks, and other minorities who opposed efforts by the historically dominant Pushtuns to regain political control. Proxy wars were especially common during the Cold War, yet by no means were limited to superpower rivalries. As it is remembered, in their 1980s war, both Iran and Iraq encouraged Kurdish minorities on their enemy's terrain to fight from within. Ethnic mobilization is also prompted by the occurrence of ethnopolitical conflict elsewhere through the processes of *diffusion* and *contagion*.

Diffusion refers to the spillover of conflict from one region to another, either within or across international boundaries. For instance, in the last century, about a dozen ethnic groups in the Caucasus, including the Ossetians, Abkhaz, Aeries, Chechens, Ingush, and Lezghins, have been caught up in ethnopolitical struggle through the diffusion of proactive and reactive nationalism. Political activists in one country usually find sanctuary with and get support from their transnational kindred. Generations of Kurdish rebels in Turkey, Syria, Iraq, and Iran have sustained by far one another's political mobilizations in this way. Likewise, the Chechens outside Russia, descended from the exiles and political refugees of an earlier era, gave open support to their rebellious cousins in the Caucasus. As a rule, a disadvantaged group's potential for political mobilization is increased by the number of segments of the group in adjoining countries, by the extent to which those segments are mobilized and by their involvement in overt conflict (Gurr, 1996: 72).

Contagion, on the other hand, refers to the process by which one group's actions provide inspirations and guidance for other groups elsewhere. While, in general, internal conflicts are by themselves contagious, the strongest force of communal contagion tends to occur within networks of similar groups. Informal connections have developed, particularly since the 1960s, among similar groups that face similar circumstances so that, for instance, New South Wales Aborigines in the early 1960s organized freedom rides, and Dayaks in northern Borneo in the 1980s resisted commercial logging of their forests with rhetoric and tactics remarkably like those used by native Canadians in the early 1990s. In general, groups that are tied into networks acquire better techniques for effective mobilization: plausible appeals, good leadership, and organizational skills. More important, they benefit from the inspiration of successful movements elsewhere, successes that provide the images and moral incentives that motivate activists.

In sum, myriad international actors help shape the aspirations, opportunities, and strategies of ethnic groups in conflict. Thus, the nature of international engagement is a major determinant of whether ethnic conflicts are of short duration or long, and of whether they end in negotiated settlements or humanitarian disasters. Contagion may not be preventable due to advanced communication in today's world that is largely beyond the control of any international actor, but conflict resolution efforts in intra-state conflicts certainly require a stable international environment, especially far from major-state confrontations (Yılmaz, 2005: 15-16).

IV. INTRA-STATE CONFLICTS AND THE USE OF FORCE

Despite their complexity in terms of both internal and external dynamics discussed above, most intra-state conflicts are still tried to be "resolved" by the use of force to a large extent in practice. At the national level, this is done through suppressing rebellious groups by national military and police forces, punishing or exiling the activists, in this regard. At the international level, UN and regional forces are deployed for one of three purposes: to stop immediate violence, to help recasting the institutions of the society, or to provide protection and the basic necessities of life, often through the establishment of safe havens. Depending on the requirements of a given situation, one or another of the above approaches is chosen, or they can be combined if needed.

It must be admitted that sometimes a certain degree of force would be an integral part of the overall conflict resolution process in intra-state conflicts. Take international peacekeeping, for example. Especially when adversaries are engaged in mutual violence or armed clashes, peacekeeping often appears to be the most urgent strategy. Until violence is stopped, or at least managed, it is unlikely that any attempts to resolve competing interests, to change negative attitudes or to alter socio-economic circumstances giving rise to conflict will be successful. In fact, by far, thousands of civilian and military peacekeepers who have toiled over the past five decades have

been successful, in general, in keeping people alive and in preventing conflict escalation in most inter-ethnic conflicts.

By the same token, in the absence of peacekeeping forces, any group wishing to sabotage a peace initiative may find it easier to provoke armed clashes with the other side, since there is no impartial buffer between the sides which can act as a restraining influence. The absence of a suitable control mechanism may enable even a small group of people committed to violence to wreak enormous havoc, whereas the presence of an impartial third force can be an important factor for stability.

Finally, peacekeeping forces can also contribute to peace making process by:

-Monitoring or even running local elections, as in Namibia, Angola, Mozambique, the Congo and East Timor (now independent Timor-Leste).

- Guarding the weapons surrendered by or taken from the parties in conflict.

- Ensuring the smooth delivery of humanitarian relief supplies during an ongoing conflict, as in Somalia, Rwanda, Liberia and Sudan.

- Assisting in the reconstruction of state functions, as in Bosnia-Herzegovina, El Salvador, the Congo, and Liberia.

- Providing inter-communal gatherings with secure meeting places and safe escorts to and from negotiations, as on Cyprus, for instance, where the Ledra Palace Hotel, located in the UN zone in Nicosia, has been used for inter-communal meetings.

The deployment of national forces in conflict settings would be more problematic, for these forces tend to take side and act in favor of dominant groups that are in power. Thus, intervention just by national forces would indeed exacerbate tension and escalate the conflict. But on the other hand, provided that they are neutral, just, and reasonable, even national forces can be said to be functional in terms of excluding some radical wings from the essence of the problem.

However, it would be quite erroneous to assume that intra-state conflicts can be resolved through force only. These conflicts may be suppressed through force for a while, but they cannot be resolved in the conflict resolution sense. What is more, violent tactics eventually invite counter violence. Thus, rather than turn to increasingly militarized solutions - a habit that indeed pervades thinking about conflict management at the national and international level- we must more seriously consider non-violent alternatives which take account of the range of complex issues involved in violent conflicts and the people who experience them

V. CONCLUSION: IMPLICATIONS FOR CONFLICT RESOLUTION

Several significant lessons can be drawn from the above analyses and arguments, which can be summarized as follows:

- The dynamics of intra-state conflicts are highly complex. Thus, the theories that emphasize the supposedly crucial role of a single factor are misleading and insufficient to capture the complexity of ethnopolitical conflicts. For this reason, conflict resolution strategies should also be multi-sided. In light of the above discussions, this involves finding formulas that enable expression of distinct group identities; preventing legal, structural, and cultural discrimination; democratization; economic development and relatively just distribution of national wealth; confidence building measures, as well as a stable international environment.

- Particularly conflict management strategies that fail to recognize the significance of people's ethnic identities or that fail to address the grievances that animate their political movements fail to reduce conflict. Thus, ethnic conflicts should not be merely seen as an economic issue, or a "foreign-party game". Successful formulas ought to be found to satisfy people's need to express their distinct group identity.

- Intra-state conflicts are almost always a two or n-party game. Hence, concentrating conflict resolution efforts on one party to the exclusion of others is a no-win strategy. For durable resolution of these conflicts, all related parties must be involved in the peace process.

- Intra-state conflicts cannot be coped with effectively through force only. By force, problems can be suppressed for a while, but they cannot be resolved. Ethnic groups whose subordinate status is maintained through force and repression nurture deep grievances against dominant groups, even if they may be hesitant to act on them in the short run. But in the long run, when conditions become suitable, they take action to change the status quo for the better.

- Preventing or resolving intra-state conflicts is not feasible through the efforts of one actor only. Multi-level efforts must be put by several actors, domestic and international. Perhaps the best result can be obtained if various efforts by different actors can be combined. Since the problem (of ethnopolitical conflict) is many sided, and obviously there is no single formula, the wisest thing to do is to attack on all fronts simultaneously. If no one single attack has large effect, yet many small attacks from many directions can have large cumulative results over time.

REFERENCES

Berdal, Mats (2003). "Ten Years of International Peacekeeping", *International Peacekeeping*, Vol. 10, No. 4.

Burton, John W. (1979). *Deviance, Terrorism, and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*, New York: St. Martin's Press.

_____. (1990). *Conflict: Human Needs Theory*, New York: St. Martin's Press.

_____. (1997). *Violence Explained*, Manchester and New York: Manchester University Press.

Doyle, Michael W. (1986). "Liberalism and World Politics", *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4.

Gurr, Ted R. (1996). "Minorities, Nationalists, and Ethnopolitical Conflict", *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., Washington DC: US Institute of Peace.

Horowitz, Donald L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press.

Lyons, Terrence ve Samatar, Ahmed I. (1995). *Somalia: State Collapse, Multilateral Intervention, and Strategies for Political Reconstruction*. Washington DC: Brookings Institution.

Muravchik, Johusa (1996). "Promoting Peace Through Democracy", *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*, (Ed.) Chester A. Crocker et al., Washington DC: US Institute of Peace.

Russet, Bruce (1993). *Grasping the Democratic Peace*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Serafino, Nina M. (2005). *Peacekeeping and Related Stability Operations*, New York: Novinka Books.

The Clinton Administration's Policy on Reforming Multilateral Peace Operations, Washington, DC: US Department of US Publication 10161, May 1994.

Volkan, Vamik D. (1989). "Cyprus: Ethnic Conflicts and Tensions", *International Journal of Group Tensions*, Vol.19, No. 4.

_____.& Itzkowitz, Norman (1994). *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, England: The Eothen Press.

Xydis, Stephen (1973). *Cyprus: Reluctant Republic*, The Hague: Mouton.

Yılmaz, Muzaffer E. (2004). “The Political Psychology of the Cyprus Conflict and Confidence Building Measures Sustaining Peace Efforts”, *Balikesir University, Bandırma İİBF Journal*, Vol. 1, No. 2.

_____. (2005). “Enemy Images and Conflict”, *Istanbul University SBF Journal*, No. 32.

_____. (2005). “UN Peacekeeping in the Post-Cold War Era”, *International Journal on World Peace*, Vol. 12, No. 2.

Zartman, I. William (1995). *Collapsed States*, Boulder: L. Rienner.

Internet Reference

<http://www.un.org> (September 12, 2019).

**Locating Turkey among the G20 Rising Powers in the South-South
Development Cooperation**

Assoc. Prof. Dr. Emel Parlar DAL

Marmara University

Dr. Samiratou DIPAMA

Marmara University

This study aims to assess how Turkey has been located among the G20's rising donors who have been actively engaged in the South-South Development Cooperation (SSDC). In doing so, it aims to compare Turkey's and the selected G20 rising donors' bilateral, multilateral, geographical and sectoral aid distribution by using OECD ODA Data, UN ECOSOC's Quadrennial Comprehensive Policy Review (QCPR), Aid data statistics and the relevant countries' domestic development aid data. First, the study will try to explain the actorness of Turkey in the sphere of South-South Development Cooperation and question its role as a Southern donor. Second, it will compare the performance of Turkey's rising donor status in terms of bilateral-multilateral, geographical and sectoral distribution of aid with that of other G20 rising donors. In the final analysis, it will present the weaknesses and the strengths of Turkey in the field of SSDC compared to its G20 peers.

Keywords: Turkey, G20 rising donors, ODA, South-South Development Cooperation, bilateral-multilateral aid.

INTRODUCTION

The US-led world order established in the post-Cold war era is currently going through deep challenges with the rise of new powers from the global south with significant material capabilities. These new types of rising powers including among other countries such as China, India, Brazil, and Turkey have been at the core of the global shift of power. Although these rising powers have been active in almost all global issues, one of the most important domains where they seem to have been more assertive is development cooperation. Most of these emerging donors promote South-South development Cooperation (SSDC) as an alternative to the traditional North-South model of development cooperation. While individual development cooperation programs differ in terms of size, geographic orientation, and modalities, emerging donors all underline that their form of development cooperation is distinct from the traditional, asymmetric donor-recipient model and that their aid approach is likely to be more effective because of the cultural proximity and similitude in socio-economic development trajectories with the developing countries.

Their lobbying for an acknowledgement of the key role played by SSDC has led to increasing recognition by the international community of SSDC as an effective model of development cooperation, which needs to be strengthened to increase the achievement of the UN Sustainable Development Goals (SDGs). Despite the existence of a restricted number of studies dealing with rising powers' development aid policies, the literature lacks studies on the analytical and empirical comparative assessment of rising powers' actorness in the field of SSDC. This paper's comparative analysis of Turkey's and selected G20 rising powers' actorness in SSDC aims to fulfil the lacunae in the existing literature and to diversify the G20 relevant studies in the context of development, most specifically.

Given this, this study aims to explore how Turkey has been located among the G20's rising donors who have been actively engaged in the South-South Development Cooperation (SSDC). In doing so, it aims to compare Turkey's and the selected G20 rising donors' bilateral, multilateral, geographical and sectoral aid distribution by using OECD ODA Data, UN ECOSOC's Quadrennial Comprehensive Policy Review (QCPR), Aid data statistics and the relevant countries' domestic development aid data. First, the study will try to explain the actorness of Turkey in the sphere of South-South Development Cooperation and question its role as a Southern donor. Second, it will compare the performance of Turkey's rising donor status in terms of bilateral-multilateral, geographical and sectoral distribution of aid with that of other G20 rising donors. In the final analysis, it will present the weaknesses and the strengths of Turkey in the field of SSDC compared to its G20 peers.

1. ACTORNESS OF TURKEY IN THE SPHERE OF SOUTH-SOUTH DEVELOPMENT COOPERATION

1.1. Defining South-South Development Cooperation

There is no universally agreed understanding of the concept of South-South Cooperation (SSC). In the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), “Economic Development in Africa Report 2010: South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership”, the authors define the concept of SSDC as “the processes, institutions and arrangements designed to promote political, economic and technical cooperation among developing countries in pursuit of common development goals”¹.

One of the main features of a south-south cooperation is that the recipient is generally a low-income country already benefiting from aid funds from other donors, and the aid provider is an emerging power which experienced a recent successful economic growth and development trajectory, aims to expand its international influence through widening ties with overseas countries, and is sometimes still receiving aid from other development partners²

Another key element of such cooperation is the idea of win-win partnership since South-south development providers reject the idea of the benevolent character of their development aid activities and rather put forwards the argument that their aid projects are based on mutual and win-win cooperation between the partners.

Another feature of SSDC is the important role played by the private sector partly because in south-south cooperation, “most aid is tied to goods and services provided by private firms” and “package deals consisting of aid, trade and investment flows are characteristic of such cooperation”³.

Furthermore, SSDC emphasizes the development and promotion of developing countries’ self-development and collective self-reliance capacity⁴. They are opposed

---

¹ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), "Economic Development in Africa Report: South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership". UNCTAD 2010.

² United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), "Economic Development in Africa Report: South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership". UNCTAD 2010.

³ Dreher Axel et al, “*The European Union, Africa and New Donors Moving Towards New Partnerships. Highlights*”. European Union, May 2015, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/com-411-africa-final_highlights_11052015_en.pdf

⁴ Huang, Meibo, “South-South Cooperation, North-South Aid and the Prospect of International Aid Architecture”, *Vestnik Rudn International Relations* No1,2015,p.26.

to any kind of interference in the domestic politics of the recipient countries as well as to any form of conditionality in their development cooperation activities.

Lastly, SSDC is based on a larger understanding of the concept of development cooperation, which should not only be restricted to aid funding but extended to other sources of finance such as Foreign Direct Investment (FDI) and trade that also contribute to tackle developing countries' development issues.

Given these and others, which role has Turkey played so far in the field of SSDC as an aid provider?

1.2. On Turkey's Actorness in the field of SSDC

Beforehand, it should be reminded that unlike other emerging donors, the case of Turkey is slightly different considering the hybrid nature of this country as a country in-between western and non-western culture.

On one hand, as a member of the OECD, Turkey adheres to the ODA definition provided by the OECD-DAC and therefore in principle the content of its development aid as well as the rules and modalities of providing aid to SSA fit into OECD-DAC pre-established rules and principles. Turkey also regularly reports its development assistance flows to DAC, which increases transparency in its official aid data and it regularly participates in the DAC committee meetings, although Turkey is not yet a member of the OECD-DAC. This proximity with western aid donors makes it likely to decrease its actorness as a SSDC provider with the likes of China for instance.

However, in the first half of the 2000s, the coming to power of the Justice and Development Party (AKP) accompanied with Turkey's rapid economic boom has significantly changed the foreign policy landscape of Turkey. Turkey has become more assertive and pro-active in international politics and has shifted its foreign policy from a western-oriented and passive perspective to a pro-active non-western one. In this context, Turkey has held membership in non-western platform such as MIKTA (Mexico, Indonesia, Republic of Korea, Turkey and Australia) and Turkey is also gradually building its own image as a global power in overseas regions. In the last decade, increasing willingness of Turkey to play an important role in international development cooperation has been largely acknowledged. For instance, in 2016, Turkey won the title of the "most generous" country in the field of development cooperation when considering its ratio ODA disbursement/GDP. Turkey has also geographically expanded its aid disbursement to far-away regions in Africa and Latin America.

Like south-south development aid providers, Turkey also increasingly considers its aid activities in SSA as a project based on the solidarity with and fraternity to the

African continent, which has been victim of years of colonial exploitation. Turkish officials underscore that ‘SSC forms an important aspect of Turkish development cooperation’⁵. The principle of solidarity, one of the defining elements of the southern model of development cooperation, is visible in Turkey’s engagement in Somalia⁶. Likewise, Turkey’s development cooperation towards SSA is also based on the premise that African people should find their own solutions to development challenges, known as the principle of ‘African solutions for African problems’⁷.

Turkish leaders also use the principles of equality and win-win partnership in their development aid discourses towards SSA. Turkish leaders in their development assistance discourses in SSA seek to avoid ‘new-imperialism’ accusations while proposing a ‘mutual-benefit’ discourse, which means that their development aid perspective contains idealistic and pragmatic aspects.

In this context, Turkey’s president Erdogan once said that “Turkey has never been a colonial power in Africa, and now we come here as equals who ask for cooperation, not as a colonial power that is coming to exploit your resources”⁸. Turkey also praises its development path as a successful example that might inspire the African countries it sees as its fellow's brothers. From an aid-recipient country to a potential aid donor in the world, Turkey is generally presented as a country with “much success and experience to share with LDCs”⁹.

Turkey’s development cooperation activities also “share commonalities with SSC (South-South Cooperation) donors, such as its increasing preference to deliver aid through bilateral rather than multilateral channels, its rejection of aid conditionality, its emphasis on national ownership, and its relative inexperience in strategic analysis and co-ordination.”¹⁰

One of the specificities of Turkey in its development aid approach that distinguishes Turkey from both traditional and non-western emerging aid donor is its reliance on humanitarian diplomacy as the cornerstone of its development aid policy towards SSA. Humanitarian diplomacy, from the understanding of Turkish foreign policy

---

⁵ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. "Turkey’s development cooperation", <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

⁶ Nganje Fritze, “Two-way socialization between traditional and emerging donors critical for effective development cooperation”, *Africa up Close*, 6 January 2014.

⁷ Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. "Turkey’s development cooperation", <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

⁸ Al Jazeera, “Erdoğan: Türkiye'nin Afrika'da sömürgeci geçmişi olmadı”, June 1, 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-turkiyenin-afrikada-somurgeci-gecmisi-olmadi>

⁹ Korkut, Umut and Civelekoglu, Ilke, “Becoming a Regional Power while pursuing Material Gains: The Case of Turkish Interest in Africa”, *International Journal*, Vol.68, no1, Winter 2012, p.194.

¹⁰ Sucuoglu, Gizem and Jason Stearns, “Turkey in Somalia: Shifting Paradigms of Aid”. *South African Institute of International Affairs, Research report*, No 24, November 2016, p.10-14.

makers is based on moral values and encompasses three dimensions, mainly – citizens of Turkey, policies toward crisis zones and global world order¹¹. According to former Prime Minister Davutoğlu, “Turkey has become deeply concerned with all forms of human inequality that exist in the world, especially those forms that impacts upon the dignity of the individual and the community”¹². The country’s most remarkable humanitarian feat has been its humanitarian engagement in Somalia at the height of the hunger crisis in 2011¹³.

2. PERFORMANCE OF TURKEY AND G20 RISING POWERS IN SSDC: STATISTICAL OVERVIEW

2.1. Bilateral and Multilateral development aid

An analysis of the Table 1 below showcases that in average between 2006 and 2010, China ranks as the top provider of SSDC followed respectively by India, Turkey, South Africa and Brazil in terms of bilateral aid. The table further shows that Brazilian disbursement of development assistance tremendously increased in 2010 from 7.01 million USD in 2009 to 150.82 million USD in 2010 and that Chinese development aid significantly increased in 2009 and then sharply decreased in 2010. There has been a significant increase in India’s development aid in 2008 and 2009, which dramatically decreased in 2010.

Russia’s aid disbursement experienced a sharp decline in 2010 and an exponential increase in 2014 and 2015. Except for the years 2007 and 2009, South Africa’s aid provision kept increasing and the amount of its development aid almost tripled in the specific year of 2010. Since 2007 Turkey’s development aid provision has continuously increased and in 2012 there was a twofold increase in the amount compared to 2011. The reasons behind this tremendous increase of Turkey’s aid in 2012 lay in the fact that Turkey distributed 1.6 billion USD to the Syrian refugees and granted a loan of 1 billion USD to Egypt which was disbursed in equal parts in 2012 and 2013.

---

¹¹ Davutoğlu, Ahmet, “Turkey’s Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol 41, no: 6,2013,p. 865-870.

¹² Davutoğlu, Ahmet, “A New Vision for Least Developed Countries”, *Center for Strategic Research SAM Papers, Vision Papers*,No4, July 2012,p.3

¹³ Dal, Parlar Emel, Samiratou Dipama & Ferit Belder, “Assessing Turkey’s Development Aid Policy towards Africa: a constructivist perspective”, *International Relations and Dialogue of Cultures* No 3,2014, p.104-124.

Table 1: Estimates of Development Cooperation Flows (USD millions)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2006-2010 average
Brazil	4.61	9.12	18.48	7.01	150.82	n/a	411	316	n/a	n/a	45.85
China*	18700	18500	12840	69600	3060	52700	41700	36700	37300	n/a	24540
India	168.53	398.55	1500	1510	713.72	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	858.16
Mexico	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	396	288	86	n/a
Russia	101.8	210.8	220.0	785.0	265.99	193.41	152.39	250.52	515.09	1031.27	
South Africa	66.40	63.75	81.69	48.96	150.82	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	82.32
Turkey	580.47	421.22	511.34	517.47	650.79	890.31	1754.04	2295.82	2719.79	3439.86	536.25

Source: OECD-DAC, AidData dashboard

*China's data are about aid commitment and not aid disbursement

Regarding multilateral development aid data, it stems from the Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA)'s 2016 report that in 2015 Turkey's multilateral ODA was less than 2% of Turkish total ODA and that in 2016, bilateral ODA accounted for 6.327billion USD against 250.2 million USD for multilateral ODA¹⁴. The OECD specifically shows that Turkey's contribution to multilateral institutions in 2016 went primarily to regional development agencies (68%), and then

¹⁴ Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA), *TIKA Development Assistance Report 2016*.

to respectively UN institutions (21%), and the World Bank group (2%) (OCED Statistics).

Like the case of Turkey, it is also estimated that China uses bilateral channels in most of its development cooperation. (93% in 2013) (OECD 2015) and that half of Chinese multilateral flows is provided by the Inter-American Development Bank, the World Bank Group and the African Development Bank (see Table 2 below). In the same line, India also distributes 90% of its development aid via bilateral channels¹⁵. However, most of its multilateral aid is disbursed through the UN system (see Table 2 below).

In contrast to Turkey, India and China, Indonesia mostly uses multilateral channels, most specifically the UN channels. However, it must be reminded that as seen in the table 2 between 2011 and 2013 the biggest multilateral recipient of Indonesia's multilateral funds is the Islamic Development Bank¹⁶. The same trend can also be seen between 2005-2009 in the case of South Africa whose bilateral development cooperation is only about 10% of its total aid¹⁷. As seen in the table 2 the African Development Bank and the African Union are the biggest multilateral recipients of its multilateral aid. Brazil also seems to prioritize multilateral development aid because the OECD data indicates that in 2013, Brazil's multilateral ODA accounted for 66% (208 million USD) of total ODA and that in 2015 Brazil provided 96 million USD of multilateral ODA, of which 57% disbursed to the UN and 43% to the Inter-American development bank¹⁸. Brazil and Mexico come closer in this respect because in 2014 Mexico's multilateral ODA also accounted for 63% of its total ODA¹⁹.

Russia seems to lay in the middle among our selected case studies because in 2015 Russia's multilateral ODA was about 22% of its total ODA and the biggest share of its multilateral ODA belongs to the World Bank Group (about 53% of its multilateral ODA in 2015). In the same year it attributed 36% of its multilateral ODA to the United Nations and 1% to regional development banks and other multilateral organisations²⁰.

---

¹⁵ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), *Development Co-operation by Countries Beyond the DAC: Towards a more complete picture of international development finance*, OECD, May 2015.

¹⁶ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), *Development Co-operation by Countries Beyond the DAC: Towards a more complete picture of international development finance*, OECD, May 2015.

¹⁷ Yanacopoulos H, 'The Janus Faces of a Middle Power: South Africa's Emergence in International Development', *Journal of Southern African Studies* 40, No1,2013,p.203-216.

¹⁸ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), **Development Co-operation Report 2017: Data for Development**, Paris: OECD Publishing 2017.

¹⁹ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), **Development Co-operation Report 2017: Data for Development**, Paris: OECD Publishing 2017.

²⁰ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), "The Russian Federation's Official Development Assistance (ODA)", <https://www1.oecd.org/dac/stats/russias-official-development-assistance.htm>

Table 2: Estimates of funds accorded to the multilateral system: Non-OECD providers of Development Cooperation beyond the DAC (2011-2013 three-year average, USD million, current prices)

	UN	Regional development banks	World Bank group	Other Multilateral Organizations	Total
Brazil	119.4 WFP (36.6%) UNESCO (13.4%) FAO (11.9%)	38.9 Inter-American dev bank (34%) AfDB (4.9%)	85.6	3.0	246.9
China	130.4 UN PKO (23.9%) UN organization (18.7%) WHO (12.3%)	144.5 Inter-American bank (85.4%) AfDB (42.9%)	57.1	8.3	340.3
India	35.8 FAO (9.8%) UN Organization (5.2%) UNDP (4.7%)	1.1 Asian dev Bank (1.1%)	0.0	20.2	57.1
Indonesia	10.0 UNESCO (2.6%) UN Organization (1.3%) WHO (1.3%)	5.4 Islamic dev bank (5.4%)	0.0	0.0	15.4
Mexico	55.1 UN (10.5%) FAO (9.9%) WHO (7.3%)	21.5 Inter-American dev bank (21.5%)	2.1	3.3	82.0
South Africa	22.9 WFP (6.9%) ILO (3.1%) FAO (2.6%) UNDP (2.6%)	33.3 AfDB (33.3%)	17.0	31.1	104.3

Source: OECD, Development Cooperation by Non-OECD Countries Beyond the DAC Towards a more complete picture of international development finance , OECD May 2015, <https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/Development%20Co-operation%20by%20Countries%20beyond%20the%20DAC.pdf>

The comparative assessment of Turkey and the other selected G20 rising powers' development aid shows that whereas Turkey, China and India and Russia distribute most of their aid bilaterally, Brazil, South Africa, Indonesia and Mexico prefer using multilateral channels. Russia appears to adopt a middle-ground approach since although its bilateral ODA share seems to be bigger, the share of its multilateral ODA is relatively higher than the ones of Turkey, India and China. Apart from Turkey, China and South Africa, which prioritise regional development bank groups, the UN system still remains the main recipient of the multilateral aid from Brazil, India, Mexico and Indonesia. In addition to this, it must be underlined that as seen in Table 2 the UN's specialised agencies on food security and agriculture are the main channels of funding used by the above-mentioned G20 rising powers choosing to contribute most of their aid through UN channels. Russia turns out to be particular in this context because the majority of its multilateral ODA goes primarily to the World Bank Group.

The table 3 below further ranks Turkey and the selected G20 rising powers in terms of their core and non-core multilateral contributions to the UN development system (UNDS). Core contributions are resources attributed to UN entities without restrictions, while non-core contributions are resources distributed to UN entities with some restrictions with regards to their use and application. In other words, with non-core multilateral contributions, states retain a margin of control with respect to the way the funding is spent. The table 3 below indicates that in terms of average contributions to the UN core development related activities, Turkey ranks as the 5th top contributor after Mexico, Brazil, Russia and China. Unlike China, Indonesia and Russia, Turkey with the likes of Brazil, Argentina, India, Mexico and South Africa provided more non-core contributions than core between 2014 and 2016.

Table 3: G20 Rising Powers' 2014-2016 average contribution for UN-Development related operational activities in thousands US dollars

	Core	Non-Core
Argentina	10,192,666.7	155,575,000
Brazil	29,856,333.3	258,658,667
China	63,379,666.7	55,797,000
India	15,916,666.7	27,202,666.7
Indonesia	9,661,333.33	8,307,333.33
Mexico	26,852,000	57,480,333.3
Russia	44,414,333.3	42,759,666.7
South Africa	6,779,333.33	7,355,333.33
Turkey	24,075,333.3	37,750,000

Source: Self-calculated data based on the UN ECOSOC's Quadrennial Comprehensive Policy Review (QCPR).

2.2. Sectoral and Geographical Distributions of Development aid

Regarding the sectoral distribution of development aid, TİKA's 2016 report shows that Turkey spent respectively 780 million USD for the "Social Infrastructure and Services Sector", 90 million USD for the "Economic Infrastructure and Services Sector", 23 million USD for the "Manufacturing Sector" and lastly 4 million USD for "Multi-Sectoral activities"²¹.

In the case of Brazil, the AidData dashboard indicates that between 2000 and 2014, the top sectoral priorities of Brazil's aid are respectively "Education" (36.11 million USD), "Agriculture" (19.59 million USD) and "Health" (17.65 million USD)²².

In the case of China, between 2000 and 2014, the main sectors where China invest its financial aid are respectively "Energy Generation and Supply" (134.1 billion USD), "Transport and Storage" (88.8 billion USD) and "Industry, Mining and Construction" (30.3 billion USD)²³.

The 2014 White Paper on China's Foreign Aid mentions that between 2010 and 2012, the main sectors of Chinese development aid (more than half went to Africa) were "economic infrastructure" (45% of bilateral funds) and "social and public infrastructure" (28% of bilateral funds)²⁴.

In the case of India, between 2006 and 2014, "Energy generation and supply" (882.72 Million USD) followed by "Transport and Industry" (550.19 million USD) rank among the top first sectoral priorities of India in its development aid program²⁵.

According to the OECD data, Russian Federation's bilateral development cooperation mostly concentrated on the following sectors: public finance, nutrition, health, education and food security. While distributing its bilateral development aid, Russia prioritizes technical assistance projects, capacity building and scholarships, budget support and debt relief²⁶.

---

²¹ Turkish International Cooperation and Development Agency (TİKA), *TİKA Development Assistance Report 2016*.

²² AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

²³ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

²⁴ Information Office of the State Council (2014) (the 2014 White Paper)

²⁵ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

²⁶ Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), "*The Russian Federation's Official Development Assistance (ODA)*", <https://www1.oecd.org/dac/stats/russias-official-development-assistance.htm>

The main sectors of South Africa's development aid between 2000 and 2014 are respectively "Government and Civil Society" (89.23 million USD), "Agriculture" (61.53 million USD) and "Education" (37.18 million USD)²⁷.

In sum, this paper argues that in terms of sectoral priorities, like China and India, Turkey seems to focus more on economic and social infrastructures and to pursue in this context a win-win partnership. This means that Turkey follows one of the core principles of SSDC which is about using aid to consolidate economic relations between the two partners in the SSDC. In contrast to Turkey, China, and India, the other G20 rising powers, namely Brazil, Russia and South Africa seem to give priority to social sectors such as health and education and agriculture.

Coming to the geographical distribution, TIKA's 2016 report shows that the top recipients of Turkish bilateral official development assistance in 2016 were respectively Syria, Somalia, Palestine, Afghanistan, Bosnia and Herzegovina, Kyrgyzstan, Macedonia, Kazakhstan, Azerbaijan and Niger. Out of these 10 countries, 3 are located in the Middle East (Syria, Palestine and Afghanistan), 3 are in South-East Europe (Macedonia, Azerbaijan and Bosnia and Herzegovina), two are in Central Asia (Kazakhstan and Kyrgyzstan), 1 from West Africa (Niger) and 1 from East Africa (Somalia)²⁸.

In the case of Brazil, an examination of the AidData dashboard showcases that between 2004 and 2014, Brazil's main aid recipients include two west African countries (Guinea Bissau and Cape Verde), one north African country (Algeria), 2 south African countries (Angola and Mozambique), one central African country (Sao Tome and Principe), one Caribbean country (Haiti), one South-east Asian country (Timor-Leste), and one south American country (Paraguay)²⁹. Here it must be noted that with the exception of Algeria and Haiti, all of the remaining top nine recipients of Brazil's aid are, like Brazil, officially Lusophone. This distribution clearly shows that in development cooperation Brazil aims to strengthen its status as a regional power in a specific 'region' of the global South³⁰.

In terms of ODA, between 2004 and 2014, China's top recipients include: 1 Caribbean country (Cuba), 3 West African countries (Cote d'Ivoire, Nigeria and Ghana), 2 east African countries (Ethiopia and Tanzania), 1 central African country

---

²⁷ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

²⁸ Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA), *TIKA Development Assistance Report 2016*.

²⁹ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

³⁰ Cabral L, R Giuliano & J Weinstock, 'Brazil and the Shifting Consensus on Development Co-operation: Salutary Diversions from the 'Aid-effectiveness' Trail?', *Development Policy Review*, 32, no 2, 2014, p.179–202.

(Cameroun), 1 south Africa country (Zimbabwe),1 South-East Asian country (Cambodia) and 1 South-Asian country (Sri Lanka)³¹.

Between 2006 and 2014, the top recipients of India's aid include: 2 west African countries (Nigeria and Mali), one east African country (Ethiopia), one south African country (Mozambique), two Middle Eastern countries (Syria and Afghanistan), 3 South Asian countries (Bhutan, Nepal and Sri Lanka) and one South-East Asian country (Myanmar)³².

In 2011, Eastern Europe and central Asia and SSA equally benefited each from 28% of Russian total ODA distribution while Latin America and Caribbean benefited each from 20% of Russian ODA. The same distribution is respectively 12% for South Asia, 9% for East Asia and 3% for Pacific and for the MENA region³³.

With the exception of Timor-Leste (a south-east Asian country) and Haiti (Caribbean country), South Africa concentrates the most of its development assistance on the SSA continent (Guinea Bissau, Guinea, Cape Verde, DRC, Sao tome and Principe, Zimbabwe, Mozambique and Lesotho)³⁴. This is mainly due to the fact that South Africa prioritises Africa in its SSDC policies³⁵.

All these comparative geographical distributions of the selected G20 rising powers' bilateral development aid show that whereas Turkey, Brazil and South Africa concentrate their SSDC activities on specific regions with strong historical and/or linguistic ties, China, India and Russia reach more geographically and culturally diversified groups in their SSDC projects.

3.ASSESSING TURKEY 'S PERFORMANCE IN THE FIELD OF SSDC COMPARED TO ITS G20 PEERS

This study argues that in recent years the importance of SSDC as an alternative model of development cooperation to the traditional north-south model has been increasingly acknowledged by both traditional and rising powers. The adoption of the 2030 Agenda for Sustainable Development by the UN General Assembly in September 2015 has further strengthened the importance of SSDC in the field of international development cooperation and one of the key models through which the delivery of the UN

---

³¹ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

³² AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

³³ Ministry of Finance, "*The Russian Federation ODA: National Report*", 2012, Available at: <https://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2012/05/PresentationEng2012-0.pdf>

³⁴ AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

³⁵ Dirco, "*White Paper on South African Foreign Policy - Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu*", Pretoria: South Africa: Department of International Relations and Cooperation, 2011.

Sustainable Development Goals can be improved. This means that SSDC has already been benefiting from recognition by the international community, including Western donors. This explains why rising powers are actively engaged in SSDC.

This study has shown that Turkey, China and India give more preference to economic and social infrastructures and in this regard pursue a win-win partnership, one of the core principles of SSDC. Compared to Brazil, Russia and South Africa which seem to give priority to social sectors such as health and education and agriculture, Turkey appears to be a stronger SSDC actor with the like of China and India.

Like the cases of China and India, Turkey distributes most of their aid bilaterally. About 98% of Turkey's development aid is bilateral. The preference given to bilateral over multilateral development aid by Turkey, China and India lays in the fact that these countries seek to show their distinctiveness in the field of SSDC through following their own rules, principles and modalities in the formulation and disbursement of their aid activities. In this sense, like China and India, Turkey by prioritizing bilateral aid expressed its willingness to follow its own model of development cooperation, which as seen above presents strong similarities with SSDC. Bilateral development cooperation is likely to increase Turkey's actorness in the field of SSDC as Turkey would have free-hand as to where and how to spend its money.

However, an extensive focus on bilateral development aid might have reverse negative impact on Turkey's and the other G20 rising powers' quest for actorness in the field of SSDC because If Turkey's bilateral aid rules and modalities significantly contrast with the established rules of multilateral development aid, it is likely that international donors(especially western donors) might be reluctant to grant recognition of Turkey's actorness-seeking policies in the field of SSDC and Turkey's actions in the field of SSDC might be seen as illegitimate by the international community. This is why non-core multilateral development aid play a key role in terms of allowing rising powers willing to show their particularities in the field of SSDC to reach this objective without being taxed as "outsiders" of the current international order. An analysis of the above data has shown that with the likes of Brazil, Argentina, India, Mexico and South Africa, Turkey seems to prefer non-core multilateral contributions compared to the core ones. This is an indication of Turkey's willingness to retain control over the modalities of the use of their financial contribution by multilateral institutions while remaining part of this multilateral development aid order. In this regard, this paper argue that Turkey should prioritize non-core multilateral development aid over bilateral one as the main channel through which Turkey can show its distinctiveness in the field of SSDC while remaining attached to the multilateral rules of development aid.

Similar to China and South Africa, Turkey prioritizes more regional development bank groups than UN Agencies for the channel of SSDC. More than half of Turkey's

multilateral funding is provided through channels outside of the UN. An integrated overview of Turkey's financing strategies towards UN and non-UN funds suggests that although Turkey's financial contribution has been increasing, it should redress the imbalance by contributing more to the funds, agencies and programmes of the UN.

Geographical, cultural and historical connection is another element of SSDC. Like Brazilian and South African cases, Turkish aid concentrate on specific regions with strong historical and/or linguistics ties. In this sense, Turkey's development path and experience is likely to be followed in an efficient manner by the recipient countries given that they share closer historical and linguistic ties. Turkish case differs from Chinese, Indian and Russia's whose geographical reaches appear to be almost all encompassing, as the recipient countries are very diversified.

CONCLUSION

This article examined Turkey's actorness in the field of SSDC in comparison with eight other G20 rising powers. The comparative task focused on a two-layered framework, namely bilateral vs multilateral aid and the geographical and sectoral distribution of development aid of the selected G20 rising powers.

Regarding our selected case studies, the comparative data used in this study have shown that whereas Turkey, China and India provide most of their flows bilaterally, Brazil, Indonesia, South Africa, and Mexico channel a large share of their overall funding through multilateral organisations. This article argues that compared to Brazil, Indonesia, South Africa and Mexico, which prioritise multilateral channels over bilateral ones, China, India and Turkey give more preferences to bilateral development aid. Although bilateral channels provide donor countries with more flexibility opportunities over the rules and modalities of aid formulation and disbursement, it can negatively impact of the legitimacy of these countries' aid projects vis-à-vis the international community of donors and ordinary citizens, especially when bilateral aid rules challenge the existing multilateral development aid norms. This leads to the point that Turkey is likely to consolidate its actorness in the sphere of SSDC through non-core multilateral aid because it would have the opportunity to show up its particularities as a SSDC actor while increasing international support and legitimacy of its aid activities. Non-core multilateral aid allows Turkey to retain some control over the use of the money given to multilateral institutions while remaining attached to the multilateral rules and as such would have more positive impact on Turkey's actorness in the field of SSDC.

Furthermore, the data on geographical distribution have shown that compared to, China, Russia and India, Turkey is less e eager to pursue a geographically and culturally extended actorness policies through bilateral SSDC because its top aid recipients are mostly concentrated on countries with strong historical and cultural ties with Turkey.

In summary, Turkey and the selected G20 rising powers are more capable to achieve and consolidate their actorness in the field of SSDC through prioritizing non-core multilateral development aid because it provides rising powers with greater marge of maneuverer in terms of following the core principles of SSDC in the formulation and implementation of their development aid policies while widening international support of their actions.

REFERENCES

AidData dashboard, <http://dashboard.aiddata.org/>

Al Jazeera, "Erdoğan: Türkiye'nin Afrika'da sömürgeci geçmişi olmadı", June 1, 2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-turkiyenin-afrikada-somurgeci-gecmisi-olmadi>

Cabral L, R Giuliano & J Weinstock, 'Brazil and the Shifting Consensus on Development Co-operation: Salutory Diversions from the 'Aid-effectiveness' Trail?', *Development Policy Review*, 32,no 2,2014:179–202.

Davutoğlu, Ahmet, "Turkey's Humanitarian Diplomacy: Objectives, Challenges and Prospects", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol 41, no: 6,2013: 865-870.

Davutoğlu, Ahmet, "A New Vision for Least Developed Countries", *Center for Strategic Research SAM Papers, Vision Papers*,No4, July 2012 . http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/07/vision_paper_04_ldc.pdf

Dal, Parlar Emel, Samiratou Dipama & Ferit Belder, "Assessing Turkey's Development Aid Policy towards Africa: a constructivist perspective", *International Relations and Dialogue of Cultures* No 3,2014 :104-124.

Dirco, "White Paper on South African Foreign Policy - Building a Better World: The Diplomacy of Ubuntu", Pretoria: South Africa: Department of International Relations and Cooperation,2011.

Dreher Axel et al, "The European Union, Africa and New Donors Moving Towards New Partnerships. Highlights". European Union(May 2015), https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/com-411-africa-final_highlights_11052015_en.pdf

Huang, Meibo, "South-South Cooperation, North-South Aid and the Prospect of International Aid Architecture", *Vestnik Rudn International Relations* No1,2015:24-31.

Information Office of the State Council (2014) (the 2014 White Paper)

Korkut, Umut and Civelekoglu, Ilke, "Becoming a Regional Power while pursuing Material Gains: The Case of Turkish Interest in Africa", *International Journal*, Vol.68, no1(Winter 2012):187-203.

Ministry of Finance, “*The Russian Federation ODA: National Report*”, Available at:

<https://www.minfin.ru/common/img/uploaded/library/2012/05/PresentationEng2012-0.pdf>

Nganje Fritze, "Two-way socialization between traditional and emerging donors critical for effective development cooperation", *Africa up Close*, 6 January 2014, accessed on 28 October 2017, at, <https://africaupclose.wilsoncenter.org/two-way-socialization-between-traditional-and-emerging-donors-criticalfor-effective-development-cooperation/>,

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) Statistics at <https://stats.oecd.org/>

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), *Development Co-operation by Countries Beyond the DAC: Towards a more complete picture of international development finance*, OECD, May 2015.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), *Development Co-operation Report 2017: Data for Development*, Paris: OECD Publishing 2017.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), “*The Russian Federation’s Official Development Assistance (ODA)*”, <https://www1.oecd.org/dac/stats/russias-official-development-assistance.htm>

Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs. "Turkey’s development cooperation", <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>

Sucuoglu, Gizem and Jason Stearns, “Turkey in Somalia: Shifting Paradigms of Aid”. *South African Institute of International Affairs, Research report*, No 24, (November 2016).

Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA), *TIKA Development Assistance Report 2016*.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), "Economic Development in Africa Report: South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership". UNCTAD 2010.

Yanacopulos H, ‘The Janus Faces of a Middle Power: South Africa’s Emergence in International Development’, *Journal of Southern African Studies* 40, No1,2013:203–216.

**UN Peacekeeping Operations in Central African Republic: The Legality-
Legitimacy Paradox**

Assoc. Prof. Dr. Gonca Oğuz GÖK

Marmara Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Radiye Funda KARADENİZ

Gaziantep Üniversitesi

UN Peacekeeping operations have been one of the most criticized missions of the United Nations since 1990's. Blue Helmets' role in humanitarian crises and civil wars have been widely discussed with reference to their structural limitations as well as their ineffectiveness in finding a workable solution to grave humanitarian crises. Yet, as the numbers of refugees are dramatically increasing in modern warfare, more people (especially women and children) became vulnerable to physical and sexual abuse and other crimes against humanity. The questions of UN peacekeepers' accountability have always been problematic which further worsens the already problematic legitimacy of UN Peacekeepers in the eyes of the local population as well as global society for their respective missions. This paper attempts to analyze the "accountability" of Blue Helmets through the analyses of Peacekeeping Operation in the Africa region in 2000s and questions the possible judgement option by International Criminal Court (ICC) for their crimes against humanity.

Key Words: Accountability, UN Peacekeeping Operations, Sexual Abuse, ICC

1. Introduction

There has been a remarkable progress in terms of legalization in human rights field since the establishment of the UN. Especially after the Cold war, increasing number of human rights NGOs and their efforts challenged one of the strongest principles of the UN Charter: state sovereignty. Conceptualized by Katrene Sikkink as “Justice Cascade”, in just three decades, state leaders in Latin America, Europe, and Africa have lost their “immunity” from any accountability for their human rights violations, becoming the subjects of highly publicized trials resulting in severe consequences.¹ Furthermore, the Responsibility to Protect doctrine showcases a normative shift from “sovereignty as a right” towards “sovereignty as responsibility” for states. The establishment of a permanent court, International Criminal Court (ICC) has been a landmark event in the evolution of human rights norms in world politics. The normative evolution of human rights at the UN and the changing understanding of state sovereignty impose positive obligations on the state, thus promoting an understanding that the state and its rulers *can* do wrong. On the other hand, the UN has established a system of laws whereby the organization and its agents continue to enjoy “immunity” for crimes committed abroad.² Although states have lost their immunity from any accountability for their human rights violations in changing world politics, the UN personnel continues to enjoy irresponsibility and immunity from accountability, most notably the UN Peacekeepers³. UN’s Status of Forces Agreement (SOFA) grants absolute immunity to peacekeepers—at least within the United Nations system—for crimes committed abroad. In other words, UN has no jurisdiction to conduct criminal investigations and prosecutions. Criminal investigation and prosecution of UN Peacekeepers are left up to states. Yet, the UN statistics and non-governmental organisation (NGO) reports demonstrate the number of offences committed by peacekeepers including human trafficking, rape and sexual slavery are widespread especially in Africa missions. This legal paradox, if not contradiction, of international human rights law increases the importance of “accountability” question as being one of the main sources of UN’s “illegitimacy” in world politics.

There seems to be an evolution in terms of legalization in human rights field, but the main research question this paper asks; has this resulted in a more legitimate and “humane” governance of the UN in world politics? In other words, although there is

---

¹ Kathryn Sikkink, *The Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions are Changing World Politics*, WW Norton Company, 2011

² Nadia Abramson, “United Nations Peacekeepers Can Do No Wrong: How Blue Helmets Achieved Immunity for Sexual Abuse in Cote D’Ivoire and How to Ensure Accountability in the Future”, *Student International Law Papers* p: 11. (available at: <https://law.wm.edu/academics/intellectuallife/researchcenters/postconflictjustice/documents/abramson.papers.pdf>)

³ Mara Pillinger, Ian Hurd, and Michael N. Barnett, “How to Get Away with Cholera: The UN, Haiti, and International Law”, *Perspectives on Politics*, March 2016, Vol. 14, No.1, p:70.

ample evidence showing an evolutionary trend towards “legalization” on human rights field in the UN platform after the Cold War with respect to states’ and their leaders responsibilities, is there enough evidence supporting a “progress” in terms of a more “humane” governance through the UN? What are the persisting sources of “illegitimacy” of the UN in changing world politics? In light of above questions, this paper attempts to analyze the sources of UN’s illegitimacy with reference to the “accountability” issue of the UN Peacekeepers for their sexual abuses during the African missions by questioning the possible judgement option by International Criminal Court (ICC) for their crimes. This study argues that the “accountability” debate lies at the heart of the discussion of the sources of illegitimacy of the UN in humanitarian governance. Yet, as with the ambiguities with persecution of peacekeepers in the ICC showcaes, the evolution of “legalization” in human rights field has not, yet, necessarily ends up-or completed- with a genuine “progress” in terms of a more humane global governance through the United Nations.

2. Sources of the Illegitimacy of the United Nations: The Accountability Issue

In democratic countries, citizens delegate power to their governments by electing them as their representatives. By willingly holding them to office, citizens recognize their government’s right to rule.⁴ However, since power is always delegated for a reason, Grant and Keohane argues, it is legitimate only so long as it serves its original purposes, in the case of the nation, it could be argued the protection of the rights and the pursuit of the public good.⁵ To be legitimate, governments are not only given the right to rule by their citizens but also held responsible by them.⁶ Thus, citizens at the national level have a right to “hold their governments to a set of standards”- for instance their promises before elections-to judge whether they have fulfilled their responsibilities in light of these standards and remove them from office if they do not think so in the end.⁷ In other words, “people with power ought to be accountable to those who have entrusted them with it.”⁸

On the other hand, the idea of “accountability” at the international level is much less clear in many aspects. Compared to domestic societies, there is not a world government above states capable of enforcing its rules or laws, judging and punishing immediately if not obeyed. Given the strong voluntary element in rule creation and rule following in the international system, Steffek argues, global governance is even

---

⁴ Jean-Marc Coicaud, *Legitimacy and Politics*, Cambridge University Press, 2002, p: 10

⁵ Ruth W. Grant and Robert O. Keohane, “Accountability and Abuses of Power in World Politics”, *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 1 February 2005, p: 32

⁶ Jean-Marc Coicaud, *Legitimacy and Politics*, Cambridge University Press, 2002, p: 33

⁷ Ruth W. Grant and Robert O. Keohane’ ‘Accountability and Abuses of Power in World Politics’ *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 1 February 2005, p: 29

⁸ Grant and Keohane, p: 32

more dependent on legitimacy beliefs on the part of the ruled over than is any other.⁹ Furthermore, states remain the most prominent actors in world politics, but it is no longer even a reasonable simplification to think of world politics simply as politics among states. A larger variety of other organizations, from international organizations to multinational corporations as well as nongovernmental organizations exercise authority and engage in political action across state boundaries. As Keohane puts it, in a world of “interdependence without any organized government” or a world constitution, there are multiple audiences and subjects with respect to accountability. Keohane talks about, for instance, transnational accountability, in which demands are largely made by non-state actors and advocacy networks towards states.¹⁰ NGO’s and public opinion, Finnemore argues, has become consequential players in generating acceptance or rejection in international legitimacy claims including multilateral ones.¹¹

Thus the identity of the "accountability holders", at the international level is much more complicated and yet the manner of holding decision makers accountable is less certain.¹² Individuals, Steffek argues, are increasingly conceived of as the addressees of international rules and obligations either directly or indirectly.¹³ Furthermore, as International Organizations grow in power and scope, not only states as actors delegating authority to IOs, but also more populations are becoming increasingly effected and therefore vulnerable to their policies. Concerning organizations like the United Nations, their decisions and missions affect the daily lives of individuals which makes very difficult to exclude them as the addressees of accountability claims.¹⁴ As UN’s decisions intrude more deeply to the daily lives of individuals around the world questions about their accountability and legitimacy necessarily arise.¹⁵

In this regard, an important question is whether the UN should be held “accountable” for the violation of the international humanitarian law by forces under its command, namely the peacekeepers. Since Peacekeeping operations have been the main tasks of the UN especially after the Cold War Era, pressure continues to mount, especially from non-state actors, to make UN more “accountable” to domestic populations and

---

⁹ Jens Steffek, The Legitimation of International Governance: A Discourse Approach, *European Journal of International Relations*, 9(2), p: 260

¹⁰ Robert O. Keohane, “Global Governanace and Democratic Accountability”,

¹¹ Ian Johnstone, “Legislation and Adjudication in the UN Security Counsel: Bringing Down the Deliberative Deficit,” *American Society of International Law*, p: 277, 2008

¹² Andrew Hurrell, ‘Power, Institutions and the Production of Inequality’ Michael Barnett and Raymond Duvall (eds.) *Power in Global Governance* p: 56-57

¹³ Jens Steffek, “Legitimacy in International Relations: From State Compliance to Citizen Consensus” (in), Hurrelmann, Schneider and Steffek (eds.) *Legitimacy in an Age of Global Politics*, Palgrave Macmillian, 2007), P:186

¹⁴ Michael Barnett and Martha Finnemore, *Rules For the World*, Cornell University Press, 2004, p: 171

¹⁵ Voeten, “The Political Origins of the UN Security Council’s Ability to Legitimize the Use of Force”, p: 528.

transnational civil societies, as well as to increase access to participatory mechanisms for all affected actors.¹⁶ For instance, in 2010, United Nations peacekeepers accidentally brought cholera to Haiti. Nearly a million people were made sick and 8,500 died. Legal activists have sought to hold the UN responsible for the harms it caused and win compensation for the cholera victims. However, these efforts have been obstructed by the structures of public international law—particularly UN immunity—which effectively insulate the organization from accountability.¹⁷ Therefore, actors in global civil society increasingly demand setting up “new mechanisms” and norms of introducing accountability of the UN peacekeeping personnel.¹⁸

3. UN Peacekeeping Operations and Immunity from Accountability: The Case of Africa

The “accountability” of peacekeeping personnel for crimes committed on mission is something that the UN has been struggling more with in the last two decades. Peacekeeping operations has been one of the main tasks of the UN, especially after the Cold war era in terms of humanitarian crises management. As of 2015, the United Nations reported a completed fifty-five missions and sixteen currently active missions, covering every region of the world. The approved budget for United Nations peacekeeping operations from July 2014 to June 2015 totaled 7.06 billion U.S. dollars.¹⁹ Furthermore, the UN Peacekeeping operations has widened in both scope and the definition of the mission. Historically, the original mission of peacekeeping operations was to cool down the conflicts and allow the parties to reach a final peace agreement on their own. Eventually, the mandates became more ambitious, allowing UN peacekeeping staff to hold elections, engage in the peace process, and assist in humanitarian crisis management. In its most extreme form, the United Nations has assumed the role of the government in some states emerging from conflict such as the missions in Cambodia, East Timor, and Kosovo.²⁰ Yet, most of these UN missions were highly criticized on the ground of being “ineffective” and highly “expensive” ones. For instance, During the course of Bosnian War, UN Security Council had adopted almost 60 resolutions that mostly deal with the Bosnian peacekeeping force (UNPROFOR) which was the most expensive mission in the history of UN. Security Council veto powers which were unwilling to intervene to the war, issued very big missions to a peacekeeping force- UNPROFOR-which was not compatible with its resources. Ironically, Bosnian war has become both the most expensive mission in its

---

¹⁶ Stewen Bernstein, “Legitimacy in Global Environmental Governance”, *Journal of International Law and International Relations*, Vol.1, No.1-2, p:142.

¹⁷ Mara Pillinger, Ian Hurd, and Michael N. Barnett, “How to Get Away with Cholera: The UN, Haiti, and International Law”, *Perspectives on Politics*, March 2016, Vol. 14, No.1, p:70.

¹⁸ *Ibid*, p:70.

¹⁹ Nadia Abramson ,p:6

²⁰ *Ibid*, p:6

history and also one of the most criticized ones, especially with its Srebrenitza case in 1995.²¹

Apart from the important question of “effectiveness” due to structural limitations, UN Peacekeeping operations have been highly criticized on immunity from “accountability” with respect to criminal behaviour by Bluehelmets. Allegations of misconduct amounting to criminal behaviour have increased awareness of the problem of UN “immunity” especially in the last two decades.

In fact, the problem of sexual abuses committed by peacekeepers has been acknowledged by the United Nations (UN) and other international organisations since 1995. However, the Brahimi Report, published in 2000, and which was supposed to provide a comprehensive review of peacekeeping operations, did not address this issue.²² Sexual abuse allegations against peacekeepers and aid workers became an international issue in late 2001 after the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) and Save the Children conducted a joint study on sexual exploitation of refugee communities in Guinea, Liberia, and Sierra Leone. The study uncovered allegations of abuse by United Nations peacekeeping forces, international and local nongovernmental organizations, and government agencies. The majority of victims involved were girls between the ages of thirteen and eighteen years old.²³ Following that, the General Assembly passed a resolution 57/306 on 15 April 2003, titled “Investigation into sexual exploitation of refugees by aid workers in West Africa”. Two years later, in 2005 the publication of “Zeid Report” was a turning point in terms of being the first comprehensive analysis of the problem of sexual exploitation and abuse by United Nations peacekeeping personnel.²⁴ In that report, then Secretary-General Kofi Annan clearly underlined the “responsibility” of UN Peacekeeping forces for their sexual exploitation during their mission on Democratic Republic of Congo:

“Sexual exploitation and abuse by a *significant number* of United Nations peacekeeping personnel in the Democratic Republic of the Congo have done great harm to the name of peacekeeping. Such abhorrent acts are a *violation* of the

---

²¹Oliver Ramsbotham and Tom Woodhouse, *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict*, Cambridge: Polity Press, 1996, p: 186. One should note here, the history of UN peacekeeping operations were not always full of failures. In 1998, United Nations peacekeeping forces were awarded the Nobel Peace Prize for their valuable contributions as observers and negotiators in war-torn regions. See Abramson, p:11.

²² Marco Odello and Róisín Burke, “Between immunity and impunity: peacekeeping and sexual abuses and violence”, *The International Journal of Human Rights*, 2016, p: 1.

²³ Abramson, p:4

²⁴ UN General Assembly Document, 24 March 2005 A/59/710 (available at http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/710)

fundamental duty of care that all United Nations peacekeeping personnel owe to the local population that they are sent to serve.²⁵ (emphasis edded)

Since the publication of the Zeid Report in 2005, the UN has adopted a series of documents and some initiatives have been taken, mainly with administrative and disciplinary consequences for personnel considered responsible of sexual abuses.²⁶ In this regard, a Conduct and Discipline Unit (CDU) was established at UN Headquarters in 2005 to provide oversight on conduct and discipline issues in peacekeeping operations and special political missions. Yet, there is still little clarity on the outcomes of the procedures set up by the UN and by states, showing that they do not yet act properly to address this phenomenon.²⁷ Furthermore, new allegations of sexual misconduct surfaced in the Africa region with the work of NGOs in the last couple of years.²⁸ Most recently, new allegations of sexual misconduct were report by a Human Rights Watch on Central African Republic.²⁹ The UN statistics with regard to sexual exploitation and abuse allegations per missions and per years are shown in the following two tables .

---

²⁵ Ibid

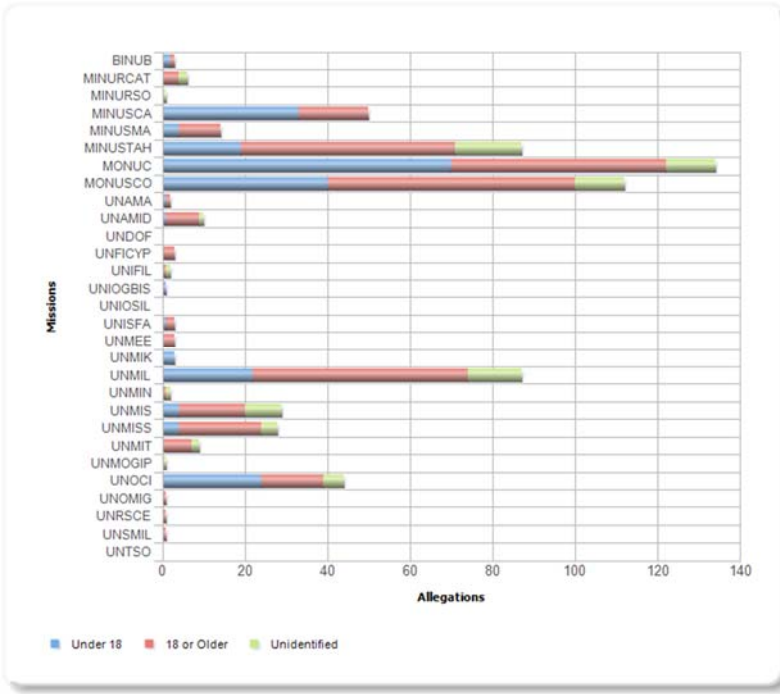
²⁶ See UN Conduct and Discipline Unit (available at <https://cdu.unlb.org/Resources/Documents.aspx>)

²⁷ Odello and Burke, p: 2.

²⁸ See Melanie O'Brien, "Protectors on trial? Prosecuting peacekeepers for war crimes and crimes against humanity in the International Criminal Court", *ARC Centre of Excellence in Policing and Security, Griffith University* (available at http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/46549/78861_1.pdf?sequence=1)

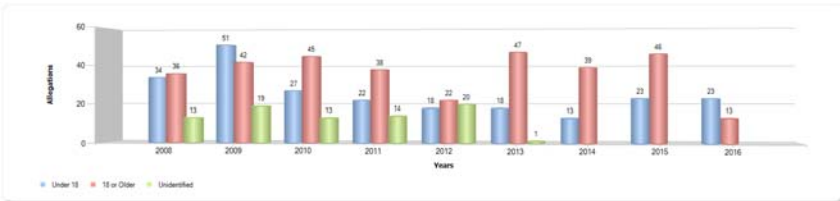
²⁹ See <https://www.hrw.org/africa/central-african-republic>

Sexual Exploitation and Abuse Allegations Per Mission Involving Minors

Source: UN Conduct and Discipline Unit

Sexual Exploitation and Abuse Allegations Per Year Involving Minors

Source: UN Conduct and Discipline Unit

The table clearly illustrates that almost all of the allegations are on missions in the Africa region. (UNMIL, UNOCI, UNMISS, MONUC, MONUSCO) In fact, Africa has been a giant laboratory for UN peacekeeping and has repeatedly tested the capacity and political resolve of an often dysfunctional 15-member UN Security

Council.³⁰ Several NGO Reports indicate that this is only the surface of the giant iceberg. Reports also emphasize that of the cases referred to states, few states respond to the referrals, and those that do rarely result in disciplinary action. Not all states have the legislative means to prosecute, and not all states take action to prosecute criminal conduct by their peacekeepers. It is also unclear from the UN reports what disciplinary action is taken, including whether or not prosecutions are held for criminal conduct. Confirmed cases of prosecution include the Canadian cases prosecuting nine defendants for torture and murder of a Somalian teenager; and the US case of *Ronghi*, found guilty of raping and murdering a ten-year-old girl in Kosovo.³¹ The UN has no standing army or police force available; consequently, it depends on the contributions of member states which may voluntarily contribute personnel for operations around the globe for accomplishing these broad missions.³²

More importantly, the UN still has no jurisdiction to conduct criminal investigations and prosecutions. Criminal investigation and prosecution is left up to states. The United Nations has two permanent sources of law and one case-specific negotiation tool to exercise its “immunity privileges” in peacekeeping operations. These are the United Nations Charter, the Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations, and Status of Forces Agreements (SOFAs), respectively. According to Status of Forces Agreement (SOFA) agreement, if the host government believes that a foreign military member of the peacekeeping operation committed a criminal offense, the accused will be subject “to the exclusive jurisdiction of their respective participating states.” This language grants absolute immunity to peacekeepers—at least within the United Nations system—for crimes committed abroad. In fact, these immunities are codified as being necessary for the independent exercise of their functions in connection with the organization. However, paradoxically, these immunities challenge the very legitimacy of UN peacekeeping as producing immunity from criminal accountability³³.

In sum, there is considerable progress in human rights law with respect to the accountability of “states” on their violation of human rights. However, this is not true

---

³⁰ Adekeye Adebajo and Chris Landsberg, “Back to the future: UN peacekeeping in Africa”, *International Peacekeeping*, 7:4, 2000, pp: 161-188, p:161-162

³¹ Melanie O’Brien, “Protectors on trial? Prosecuting peacekeepers for war crimes and crimes against humanity in the International Criminal Court”, *ARC Centre of Excellence in Policing and Security, Griffith University* (available at http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/46549/78861_1.pdf?sequence=1)

³² Abramson, p:6

³³ In 1989, the General Assembly requested the Secretary-General to prepare a “model status-of-forces agreement for peace-keeping operations,” which the Secretary-General presented one year later. At the very beginning of the document, Article II of the Model SOFA states that the Convention on the Privileges and Immunities applies to United Nations peacekeeping operations. Further, the document includes a provision on jurisdiction, which states, “All members of the United Nations peace-keeping operation including recruited personnel shall be immune from legal process in respect of words spoken or written and all acts performed by them in their official capacity.” See Abramson, p: 20

for the world organization. State's "sovereign immunity" norm is challenged with the advance of human rights norms and the establishment of International Criminal Court is one of the most influential developments in human rights. The question is could this also be applied to Blue Helmets for their crimes committed abroad to overcome this accountability-immunity paradox which has increasingly become a real challenge to UN's legitimacy and actorness in world politics?

4. Accountability of Blue Helmets: Prosecution Through International Criminal Court

ICC has jurisdiction over 4 types of crimes: genocide, crimes against humanity, war crimes and aggression. However the abuses that the peacekeepers instigated do not seem to escalate to the level of either genocide, or crimes against humanity, as the Rome Statute, the authorizing treaty of the ICC, defines them.³⁴ Firstly, it is difficult to imagine peacekeepers being actively involved in perpetrating genocidal acts, let alone being ascribed this type of special intention.³⁵ The greatest difficulty in determining a crime by a peacekeeper to constitute a crime against humanity, on the other hand, lies in the fact that crimes by peacekeeping personnel 'tend to be isolated and sporadic acts of military indiscipline or indifference', rather than part of a widespread or systematic attack. A crime against humanity must be committed *as part of* the widespread or systematic attack. Furthermore, the aggressor's act of murder, etc, must be pursuant to a "policy". It is the existence of this policy that donates the criminal act with the character of a crime against humanity and excludes isolated acts of murder and so on from the court's jurisdiction.³⁶ Thus allegations against peacekeepers typically would not involve attacks against civilian populations involving such a widespread and systematic quality. A crime committed by a peacekeeper would most probably be considered an isolated incident and therefore would not amount to a crime against humanity.³⁷

As yet, the recent accounts of UN peacekeepers' involvement in 'sex trafficking' and 'child prostitution rings' in the Africa region suggests that not all criminal acts of these soldiers are isolated, personal events. If peacekeepers' acts are proved to be a part of a consistent pattern of offences by a number of persons, he or she may be properly charged with crimes against humanity.³⁸ The majority of peacekeeping personnel would not be aware of the details of a plan or policy of a widespread or systematic

---

³⁴ Notar, Susan A. "Peacekeepers as Perpetrators: Sexual Exploitation and Abuse of Women and Children in the Democratic Republic of the Congo." *American University Journal of Gender, Social Policy and the Law*. 14, no. 2 (2006): 413-429, p:426.

³⁵ Max Du Plessis and Stephen Pete, "Who Guards the Guardians: The ICC and serious crimes committed by United Nations peacekeepers in Africa", *African Security Review* 13(4), 2004, p: 10.

³⁶ Ibid, p:10.

³⁷ Notar, p:413-429.

³⁸ Plessis and Pete, p:11.

attack. Still it is something that those in superior positions within the mission may well be aware of, given their role in interacting directly with any leaders or commanders of parties to the conflict. The involvement of multiple peacekeeping personnel systematically in the sexual exploitation of the local population might be charged with crimes against humanity.³⁹

With regards to war crimes, Under Article 8(1) of the Rome Statute there is no absolute requirement that a war crime be committed on a large-scale. Article 8(1) states that the ‘Court shall have jurisdiction in respect of war crimes *in particular* when committed as part of a plan or policy or as part of a large-scale commission of such crimes’. Therefore a single occurrence of a war crime is sufficient for the ICC to establish jurisdiction. A war crime avoids any similar requirement like being “systematic”, and thus it will be far more likely that a crime by a peacekeeper is classified as a war crime. The argument here is that, peace support operations are located in places experiencing on-going conflict, or in a post-conflict situation. Their very presence is related to the armed conflict. A crime such as sexual exploitation takes advantage of the situation created by the fighting, as the conflict has created a society in which women and children are vulnerable and open to abuse. Thus, it can be argued that these crimes are committed in the context of an armed conflict, and are associated with an armed conflict, even if hostilities have ceased. Crimes committed by peacekeeping personnel may fall within this “expansive” interpretation.⁴⁰

On the other hand, it may be the case that the Court finds that the crime(s) in question do not have a direct link to armed conflict because it was committed after the cessation of hostilities, after the conclusion of peace, and thus might conclude that there is no jurisdiction under Statute of Rome, Article 8. Furthermore, there is no clear legal stance on the issue of peacekeeping personnel involvement in armed conflict, and whether and when they are considered to be “combatants” engaging in armed conflict or “civilians”. Thus, with regards to war crimes, the determination of the existence of an armed conflict and the status of such a conflict are the two biggest challenges.⁴¹ Ultimately, however, it would not be impossible to prosecute a peacekeeper under Article 8 of the Rome Statute. Once the existence of an armed conflict has been established, applying the broad interpretation of association with armed conflict established by the ICTY in the *Foca* case will enable the Prosecutor to argue that crimes committed by a peacekeeper are committed in the context of and are associated with an armed conflict, regardless of whether or not the peacekeeping personnel were engaged as combatants in that armed conflict. Another complication would be whether a peacekeeper’s crime can be linked to the attack or armed conflict.⁴²

---

³⁹ Ibid

⁴⁰ O’Brien, p: 12-25

⁴¹ Fort the details of the legal issue, see O’Brein p: 12-25.

⁴² Ibid.

According to Plesis and Pete, if it can be shown that a peacekeeper committed a war crime (such as murder, torture, or rape) as part of a large-scale commission of such a crime, that peacekeeper may be guilty of a war crime without any need to prove the special intention that would be required for genocide and crimes against h ICC may have a role to play, but this role is strictly limited by the nature of the crimes over which this court exercises jurisdiction, and by the doctrine of complementarity which restricts the jurisdiction of the court to a great extent. Prosecutions of peacekeepers will most likely to continue to be conducted largely by the national state of the peacekeeper concerned, and prosecutions of such soldiers by the ICC will remain a very distant exception to that norm.⁴³ Yet, as this paper tries to showcases, the allegations are very rare which further increases the pressure towards UN system on accountability and increasingly became one of the crucial sources of its illegitimacy in World Politics.

5. In Guise of Conclusion: Evolution without Progress?

UN's legitimacy is the main source of its authority and power in world politics. To be powerful, it must be seen to serve some legitimate purpose- like preserving international peace and security, promoting human rights. More importantly, it must be perceived to serve this "purpose" in an impartial, neutral and technocratic way, by using impersonal rules.⁴⁴ As individuals are increasingly becoming the addressees of UN's legitimacy claims, their beliefs about the legitimacy of the UN matters. As yet, there is ample evidence of harms caused by UN peacekeeping to people it is to serve. The United Nations has recently found itself accused of various kinds of harms, including exploiting weak and vulnerable people. Peacekeepers have repeatedly been accused of criminal activity and human rights violations, including trafficking, child abuse, and rape, and the UN has apparently been covering up this misbehavior, most recently in the Central African Republic. In many cases, rather than accepting responsibility the UN has relied on the law of immunity as a shield against accountability.⁴⁵

Although there exists an undeniable "progress" in terms of legalization in human rights field with respect to states-since their leaders are not immune from human rights abuses and could be held accountable through many ways including International Criminal Court; this progress seems not to be true for the UN. In contrast, the law of immunity has increasingly become a barrier towards the advancement of human rights in which UN is to serve in its Charter as exemplified by the immunity from accountability for sexual abuse of the UN Peacekeepers in the Africa Region. There is

---

⁴³ Plesis and Pete, p: 12-15.

⁴⁴ Michael Barnett and Martha Finnemore, *Rules for the World*, Cornell University Press, 2004, p: 20-21

⁴⁵ See Mara Pillinger, Ian Hurd, and Michael N. Barnett, "How to Get Away with Cholera: The UN, Haiti, and International Law", *Perspectives on Politics*, March 2016, Vol. 14, No.1.

increasing pressure from civil society institutions to make UN more accountable to the people it is to serve. In sum, legalization is thought to serve “human beings” by limiting the ambitions and power struggles of states in world politics. The evolution in human rights field is the evindence of this, as yet the resistance of the UN for changing its structure and working methods is standing on the way towards that “progress”. This denotes to a legitimacy crises of the UN.

References

- Abramson, Nadia, "United Nations Paacekeepers Can Do No Wrong: How Blue Helmets Achieved Immunity for Sexual Abuse in Cote D'Ivoire and How to Ensure Accountability in the Future", *Student International Law Papers* p: 11. (available at: <https://law.wm.edu/academics/intellecualife/researchcenters/postconflictjustice/documents/abramson.paper.pdf>)
- Adebajo, Adekeye and Chris Landsberg, "Back to the future: UN peacekeeping in Africa", *International Peacekeeping*, 7:4, 2000, pp: 161-188, p:161-162
- Barnett, Michael and Martha Finnemore, *Rules for the World*, Cornell University Press, 2004, p: 20-21
- Bernstein, Stewen, "Legitimacy in Global Environmental Governance", *Journal of International Law and International Relations*, Vol.1, No.1-2, p:142.
- Coicaud, Jean-Marc, *Legitimacy and Politics*, Cambridge University Press, 2002, p: 10.
- Grant, Ruth W. and Robert O. Keohane, "Accountability and Abuses of Power in World Politics", *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 1 February 2005, p: 32
- Hurrell, Andrew, 'Power, Institutions and the Production of Inequality' Michael Barnett and Raymond Duvall (eds.) *Power in Global Governance* p: 56-57.
- Johnstone, Ian, "Legislation and Adjudication in the UN Security Counsel: Bringing Down the Deliberative Deficit," *American Society of International Law*, p: 277, 2008.
- Michael Barnett and Martha Finnemore, *Rules For the World*, Cornell University Press, 2004, p: 171.
- Notar, Susan A. "Peacekeepers as Perpetrators: Sexual Exploitation and Abuse of Women and Children in the Democratic Republic of the Congo." *American University Journal of Gender, Social Policy and the Law*. 14, no. 2 (2006): 413-429, p:426.
- O'Brien, Melanie, "Protectors on trial? Prosecuting peacekeepers for war crimes and crimes against humanity in the International Criminal Court", *ARC Centre of Excellence in Policing and Security*, Griffith University (available at

http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/46549/78861_1.pdf?sequence=1)

Odello, Marco and Róisín Burke, “Between immunity and impunity: peacekeeping and sexual abuses and violence”, *The International Journal of Human Rights*, 2016, p: 1.

Pillinger Mara, Ian Hurd, and Michael N. Barnett, “How to Get Away with Cholera: The UN, Haiti, and International Law”, *Perspectives on Politics*, March 2016, Vol. 14, No.1, p:70.

Plesis, Max Du and Stephen Pete, “Who Guards the Guardians: The ICC and serious crimes committed by United Nations peacekeepers in Africa”, *African Security Review* 13(4), 2004, p: 10.

Ramsbotham, Oliver and Tom Woodhouse, *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict*, Cambridge: Polity Press, 1996, p: 186.

Sikkink, Kathryn, *The Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions are Changing World Politics*, WW Norton Company, 2011.

Steffek, Jens, The Legitimation of International Governance: A Discourse Approach, *European Journal of International Relations*, 9(2), p: 260.

Steffek, Jens, “Legitimacy in International Relations: From State Compliance to Citizen Consensus” (in), Hurrelmann, Schneider and Steffek (eds.) *Legitimacy in an Age of Global Politics*, Palgrave Macmillian, 2007, p:186.

Voeten, Eric “The Political Origins of the UN Security Council’s Ability to Legitimize the Use of Force”, p: 528.

UN Conduct and Discipline Unit (available at <https://cdu.unlb.org/Resources/Documents.aspx>)

UN General Assembly Document, 24 March 2005 A/59/710 (available at http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/710)

<https://www.hrw.org/africa/central-african-republic>

PANEL 14

10:00 – 11:15

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Avrasya Ekonomi Birliği: Post Sovyet Coğrafyada Entegrasyon Mümkün mü?

Doç. Dr. Vügar İMANBEYLİ, İstanbul Şehir Üniversitesi

Kuzey-Güney Koridoru'nun Avrasya'daki Bölgesel Güç Mücadelesine Muhtemel Etkileri

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU, Giresun Üniversitesi

Neo-Avrasyacılık Çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne Bakışının Suriye Olayı Özelinde Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Selim KURT, Giresun Üniversitesi

21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Çerçevesinde Doğalgazın Yükselen Önemini Anlamlandırmak

Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Avrasya Ekonomi Birliği: Post Sovyet Coğrafyada Entegrasyon Mümkün mü?

Doç. Dr. Vügar İMANBEYLİ

İstanbul Şehir Üniversitesi

Post-Sovyet coğrafyada ekonomik entegrasyon konusu, SSCB'nin yıkılışından beri süregelen tartışma konularından biri olmuştur. Bu süreçte özellikle Rusya'nın inisiyatifi ile çeşitli girişimler yapılmıştır. Fakat gelinen noktada bölgede entegrasyon anlamında pek parlak bir tabloya ulaşamadığı gözlemlenmektedir. Entegrasyon projeleri arasında en gelişmiş sayılan Avrasya Ekonomi Birliği'nin (AEB) dahi resmi kuruluşundan geçen beş senelik sürede beklenen performansı ortaya koyamadığı söylenebilir. Bu bildiride post-Sovyet coğrafyada entegrasyonun neden mümkün olamadığı sorusu sorulmakta ve AEB misalinde buna engel olan yapısal (üye devletlerin ekonomi-politiği ve örtük siyasi uyumsuzlukları gibi), konjonktürel (AB-Rusya ihtilafı ve AEB-içi "ticaret savaşları" gibi) ve örgütsel (AEB'teki kurumlar ve karar alma gibi) faktörler tartışılmaktadır. Bildiri, sözkonusu faktörlerin (özellikle de yapısal olanların) etkisinin devam ettiği sürece post-Sovyet coğrafyada entegrasyon girişimlerinin akamete uğrayacağını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, post-Sovyet ülkelerin ekonomi-politiği, post-Sovyet coğrafyada entegrasyon, Avrasya Ekonomi Birliği.

**Kuzey-Güney Koridoru'nun Avrasya'daki Bölgesel Güç Mücadelesine
Muhtemel Etkileri**

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

Giresun Üniversitesi

Hindistan, Rusya ve İran'ın ortak inisiyatifiyle, bu üç ülkeyi birbirine bağlaması planlanan bir ulaştırma alternatifi oluşturulması yönünde harekete geçilmiştir. Hindistan'da Mumbai'den başlayarak, deniz yoluyla önce İran'da Çabahar'a oradan da kara ve demiryolu bağlantısı özelinde Hazar kıyılarına ulaşması planlanan ulaştırma rotası, buradan da Azerbaycan üzerinden kara ve deniz yoluyla ve/veya Hazar özelinde deniz yoluyla Rusya'ya bağlanacaktır. Saint Petersburg'a kadar uzatılması ve böylece Avrupa pazarına ulaşması beklenen bu rota, aynı zamanda Rusya aracılığıyla Orta Asya'ya da bağlantı kurulmasını sağlayacaktır. Güney Asya ile Avrupa arasındaki ticari ilişkiler bağlamında Süveyş Kanalı'na alternatif yaratması beklenen bu proje, aynı zamanda Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine de bölgesel bazda bir rakip olabilme potansiyeli taşımaktadır. Hindistan'ın ticari ve ekonomik anlamda Orta Asya'ya açılması anlamına gelen bu proje, Çin ile Hindistan arasındaki rekabetin, uzun vadede, bu bölgeye de yansımaya da neden olabilecektir.

Anahtar Sözcükler: Hazar, Avrasya Ekonomik Birliği, Hindistan, Tek Kuşak, Tek Yol, Çabahar Limanı.

POSSIBLE EFFECTS OF NORTH-SOUTH CORRIDOR ON REGIONAL POWER STRUGGLE IN EURASIA

With the joint initiative of India, Russia and Iran, action was taken to create a transportation alternative planned to link these three countries. Starting from Mumbai in India, the transportation route, which is planned to arrive by sea first to Iran's Chabahar and then to the Caspian coast by road and rail connection, will be connected to Russia by land and sea via Azerbaijan and / or by Caspian Sea by sea. This route, which is expected to be extended to Saint Petersburg and thus reach the European market, will also provide connection to Central Asia via Russia. This project, which is expected to create an alternative to the Suez Canal in the context of trade relations between South Asia and Europe, also has the potential to become a regional competitor to China's One Belt, One Road initiative. This project, which means the opening of India to Central Asia in terms of trade and economy, may cause the competition between China and India to be reflected in this region in the long term.

Keywords: Caspian, Eurasian Economic Union, India, One Belt and One Road, Chabahar Port.

Giriş

Uluslararası politika özelinde son dönemde en fazla üzerinde durulan hususlardan biri Avrasya özelindeki rekabettir. Önceleri daha çok Rusya üzerinden eski Sovyet coğrafyası özelindeki hegemonya tesisi çabası bağlamında değerlendirilen bölge, günümüzde farklı aktörlerin stratejik hamleleri ve bu hamlelere Rusya'nın bakışı özelinde irdelenmektedir. Bu noktada ise Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifiyle Güneydoğu Asya ile Avrupa, Afrika ve Ortadoğu'yu birbirine bağlamayı amaçlayan Çin ön plana çıkmıştır. Nitekim bu inisiyatif, gerek karayolu, gerekse de demiryolu güzergahları ve büyük çaplı altyapı projeleri özelinde Avrasya'yı doğrudan ilgilendirmektedir. Özellikle Orta Asya ve Güney Kafkasya, önümüzdeki dönemde Çin'in büyük çaplı bir finansal, ekonomik ve ticari görünürlüğe sahip olması beklenen bölgeler olarak görülmektedir. Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin Çin'in oluşturduğu büyük çaplı bir bağımlılık zinciri olduğu ve nihai hedef olarak, projeye dahil olan ülkeleri birçok yönden Pekin'e bağımlı hale getirmeyi hedefleyen bir girişime işaret ettiği yönünde iddialar bulunmaktadır. Çin, iddiaları reddedip, bu inisiyatifin bir "kazan-kazan" hamlesi olduğunu ifade ediyor olsa da, projenin Çin'e özellikle Avrasya'da büyük bir siyasal nüfuz kazandırabileceği de ortadadır.

Çin'in elde edebileceği bu siyasal etkinlik, özellikle Avrasya'yla yakından ilgili olan diğer aktörleri de harekete geçirmiştir. Rusya'nın öteden beri bilinen Avrasya Ekonomik Birliği girişimi 2015 yılı itibarıyla tam manasıyla başlatılmış olsa da şimdilik kaydıyla sınırlı bir başarı gösterebilmiştir. Bu ülkenin karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunlar ve Batılı ülkelerle olan gergin ilişkileri bunun temel nedeni olmuştur. İşte, bu noktada üzerinde durulması gereken bir diğer aktör de Hindistan olmaktadır. Nitekim bu ülke, aynı zamanda sınır sorunları da yaşadığı Çin ile olan bölgesel rekabette geri kalmamak ve Pakistan ile yaşadığı sorunlar nedeniyle karşı karşıya kaldığı coğrafi dezavantajı aşabilmek için çıkış yolu aramaktadır. Zira Hindistan, artan üretimini ihracata dökülebilmek ve özellikle Çin ile ticari anlamda rekabet edebilmek için farklı ulaştırma güzergahlarına ve partnerlere ihtiyaç duymaktadır. İşte, bu noktada, Avrasya'ya ve hatta Doğu/Kuzey Avrupa'ya ulaşabilme anlamında Kuzey-Güney Koridoru adı verilen bir inisiyatifin geliştirildiğini görüyoruz. Hindistan-İran-Rusya üçlüsü tarafından 2000'lerin başında ortaya konan fakat ancak son dönemde ciddi anlamda ivmelenen bu inisiyatif; deniz taşımacılığı ile kara ve demiryolu güzergahlarını birbirine entegre eden ve Mumbai'den başlayıp Rusya'ya ulaşacak ve oradan da Kuzey Avrupa ve Orta Asya'ya varacak bir ticari ulaştırma hamlesi olarak görülmektedir. Hindistan, Rusya ve İran'ı bir araya getiren ve Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol hamlesine de belli oranda rakip olması beklenen bu inisiyatifin yakından incelenmesi ve özellikle Avrasya'ya olabilecek yansımalarının değerlendirilmesi, farklı küresel/bölgesel aktörlerin beklentileriyle, bölge ülkelerinin tavırlarını anlamlandırabilmek açısından değerlidir.

Çalışmada öncelikle Kuzey-Güney Koridoru hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında ise Rusya-Hindistan ve Hindistan-İran ilişkileri üzerinde durulacak, bu hususlarda

Çin'in tavrı değerlendirilecektir. Son olarak ise, Kuzey-Güney Koridoru'nun Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki yansımaları üzerinde durulacaktır.

Avrasya'da Yeni Bir Ticari Hamle: Kuzey-Güney Koridoru

Rusya ve Çin'in hegemonya beklentileri ve bu bağlamda ortaya koydukları kurumsal ya da ikili çabalar ile anlaşılan Avrasya özelinde, “yeni” olarak görülen fakat ortaya çıkış tarihi 2000 yılına dek geri götürülebilecek bir çaba olgunlaşma aşamasındadır. Kuzey-Güney Koridoru (International North-South Trade Corridor-INSTC) olarak bilinen ve Güney Asya'yı Avrasya'ya bağlamayı amaçlayan bu inisiyatif, temelde Hindistan, İran ve Rusya özelinde işletilmeye çalışılmaktadır. Hindistan'ın Mumbai şehrini deniz yoluyla İran'ın Bender Abbas ve özellikle Çabahar limanlarına bağladıktan sonra, güney-kuzey yönlü demiryolu ve karayolu ağlarıyla İran'ı kat ederek Hazar Denizi'ne ve Azerbaycan'a ulaşacak bu koridor, bu temas noktaları üzerinden de Rusya'ya varacaktır.¹ Rusya ise, koridorun Doğu ve Kuzey Avrupa ile Orta Asya'ya ulaşmasını sağlayacak temel aktör olacaktır. Yani koridor bir yönden Finlandiya'ya, diğer yönden ise Afganistan da dâhil olmak üzere Orta Asya ülkelerine varacaktır. Kuşkusuz bu koridor özelinde “kaynak” ülke olabilmek hedefiyle ortaya çıkmış olan aktör Hindistan iken, İran ve özellikle Rusya da hem bağlantı merkezi hem de enerji kaynaklarına sahip olmaları bağlamında ön plana çıkacaktır. Nitekim Rusya, bu koridor eliyle Basra Körfezi/Hürmüz Boğazı ve Hint Okyanusu'na ticari ve enerji aktarımı yönünden açılacakken,² İran da gerek ülke içerisinde, gerekse de Güney Kafkasya ve Orta Asya özelinde ihtiyaç duyduğu bir altyapı yatırımı hareketliliğine ve hatta ticari anlamda beliren bir “yumuşak güç” desteğine sahne olacaktır. Hindistan'ın bu koridor özelindeki temel hedefi ise, ticari anlamda içerisine sürüklendiği sıkışmışlığı aşabilmek ve üretimini Avrasya'ya ve hatta Avrupa'ya olabildiğince maliyetsiz ve kısa yoldan ulaştırabilmektir. Zira Pakistan ve Çin ile yaşanan sorunlar nedeniyle batı ve kuzeyden Orta Asya'ya açılmayan Yeni Delhi, bu bağlamda deniz yolunu kullanarak ve diplomatik/siyasal anlamda ciddi bir izolasyon ile karşı karşıya kalan İran'ı bir bağlantı noktası olarak tanımlayarak kendisine ticari bir güzergah açmaktadır.³ Hindistan'ın İran ile kurduğu bu bağlantı, Çabahar Limanı'ndaki Hint yatırımları özelinde gözler önüne serilmektedir. Esasen bu çaba, Çin'in, Pakistan'ı Tek Kuşak, Tek Yol İnisiyatifi özelinde kullanmasına benzer bir

---

¹ Poonam Mann, “International North-South Transport Corridor: A Game Changer For India?”, *Defence and Diplomacy*, Cilt 8, No. 1, 2018, s. 11-21.

² Rahim Rahimov, “North-South Transport Corridor: Russia Wins, Armenia Loses”, *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 14, No. 145, 2017.

³ Chris Devonshire-Ellis, “India's Increasing Connectivity with Central Asia, Iran&Russia”, *Silk Road Briefing*, 3 Eylül 2019, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/09/03/indias-increasing-connectivity-central-asia-iran-russia/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

hamleye işaret etmektedir. Pakistan'daki Gwadar Limanı ise Kuzey-Güney Koridoru özelinde Çabahar Limanı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

Kuzey-Güney Koridoru fikri, 2000-2002 yılları arasında Hindistan, Rusya ve İran arasında yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Yani başlangıç itibarıyla, 2013'de başlatılan Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinden çok daha erken bir hamle olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Kuzey-Güney Koridoru girişiminin Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine verilen ani bir cevap olduğu iddiası zamanlama itibarıyla yanlışlanabilmektedir. Fakat içerik itibarıyla Çin'in ortaya koyduğu inisiyatifle belli bir rekabete gireceği ve özellikle Avrasya ekseninde alternatif bir ticari etkinlik ve ulaştırma güzergâhı ifade ettiği söylenmektedir.⁵ Pek tabi ki, Kuzey-Güney Koridoru (INSTC)'nin kapsam ve maliyet bakımından Tek Kuşak, Tek Yol'un gerisinde olduğu ortadadır. Nitekim iki projenin kapsamına aldığı bölgelere, ülkelere bakıldığında, Hindistan dışında hemen her aktörün Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi içerisinde de yer aldığı ve iki projeyi birbirine rakip olarak düşünmekten çok kazançlı bir alternatif olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Yeni Delhi de bu durumun ayırından olduğundan, bu koridorun, Çin'in Kuşak ve Yol inisiyatifiyle herhangi bir şekilde ilgisi olmadığını ve rekabet gibi bir durumun olmadığını ortaya koymaktadır.⁶

Kuzey-Güney Koridoru içerisinde yer alan ülkeler, inisiyatifi hayata geçirmeye çalışan üçlünün dışında Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Ermenistan, Belarus, Ukrayna, Umman, Suriye ve Türkiye'dir. Şimdilik kaydıyla 12 ülkeyi kapsayan bu inisiyatif içerisinde çok farklı coğrafyalardan ve bazıları birbirleriyle çok ciddi siyasal sorunlar yaşayan ülkeler bulunmaktadır.⁷ Fakat hedef “ortak kazanç” olarak belirlendiği ve herhangi bir şekilde siyasi bir gündem belirlenmediği için, birbirleriyle sorun yaşayan ülkelerin proje bağlamında idare edilebileceği düşünülmektedir. Bulgaristan ve Kırgızistan da Mart 2019'da İran'da yapılan INSTC Zirvesi'ne katılarak bu proje kapsamında yer almak istediklerini göstermiştir.

2019 içerisinde Kazvin ile Reşt arasındaki 164 km'lik demiryolunun tamamlanması ile birlikte, INSTC'nin en önemli bağlantı noktalarından biri de hayata geçirilmiştir. INSTC'nin toplam uzunluğunun 7200 km olması beklenmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bu koridorun multi-modal (çok modlu) olması, yani deniz-kara-

---

⁴ Subhash Singh, “India’s Chabahar Policy: Implications For China-Pakistan Cooperation”, *International Journal of Applied Social Science*, Cilt 4, No. 5-6, 2017, s. 172-182.

⁵ Davide Cancarini, “China, India and the Crossroads of 21st Century Infrastructure Competition”, *Istituto Affari Internazionali Commentaries*, No. 19, 2019.

⁶ Chris Devonshire-Ellis, “What is India’s Ideas Belt&Road Alternative Project?”, *Silk Road Briefing*, 17 Temmuz 2019, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/07/17/indias-ideas-belt-road-alternative-project/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

⁷ “Membership”, *INSTC*, <http://instcorridor.com/membership/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

demir yolu bağlantıları özelinde bir ulaşım entegrasyonu olması planlanmaktadır.⁸ Katılımcı ülkelerin Mumbai, Bender Abbas, Çabaha, Tahran, Tebriz, Bakü, Astrakhan, Moskova arasındaki ticari entegrasyonu sağlamasını umdukları bu inisiyatif, Hindistan-Avrupa bağlantısı özelinde Süveyş Kanalı'na olan bağımlılığı ortadan kaldıracak gibi Hint Okyanusu'nu Baltık'a ve Orta Asya'ya da bağlayabilecektir. Bu noktada, Hindistan'ın özellikle önem verdiği husus, Pakistan nedeniyle kapanan Orta Asya erişimini sağlayarak bölgede Çin etkisini bir nebze olsun bertaraf edebilmektir. Zira Hindistan, ticari anlamda güçlenen bir ülke olmasına karşın, kendisine yakın bir coğrafya olan Orta Asya'da çok düşük düzeyde bir görünürlüğe sahiptir. İşte, INSTC bu durumu değiştirmeye aday bir projedir.

Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ise, dünya ticari işleyişine entegre olmalarını sağlayacak, kendilerine mali kazanç getirecek ve altyapı desteği sunacak her türlü projeye katılım göstermek amacındadır. Bu minvalde, Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin ardından Kuzey-Güney Koridoru içerisinde bulunarak Güney Asya'ya ve Avrupa'ya alternatif bir güzergah özelinde ulaşmak önemlidir.⁹ Hiç kuşkusuz, bu hamle, bu ülkelerin uzun vadede Çin'e fazlaca borçlanmalarını engelleyerek onların üzerinde fazlaca durulan “borç tuzağına” kapılmalarını engelleyebileceği gibi,¹⁰ Rusya ve Çin'in yanına Hindistan'ı da ekleyerek ticari, finansal ve diplomatik seçeneklerini artırmalarını sağlayabilecektir.

Asya ile Avrupa arasındaki ticari işleyişin iki kat daha hızlı gerçekleşmesini sağlayacak olan bu inisiyatif, taşımacılık masrafını da en az %30 azaltacaktır. Hatta transit ticaret masrafını da %40 azaltması beklenmektedir. Rota üzerinde, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ve Süveyş Kanalı bağlantısına oranla çok daha az ülke olması, daha az sınır geçişi ve daha az problem anlamına gelebilecektir. Karayolu ve deniz yoluna oranla demiryoluna daha fazla yer veriliyor olması da daha güvenli ve ticari anlamda doğru bir alternatife işaret etmektedir.¹¹ Ayrıca proje için birlikte hareket eden ya da bu inisiyatife sonradan dahil olan hiçbir ülkenin INSTC'yi, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine rakip olarak görmediklerini hatta daha çok bu projeyi tamamlayabilecek bir girişim olarak yansıtmaya çalıştıklarını görüyoruz. Nitekim Hindistan dışında kalan tüm aktörlerin “ticari” anlamda Çin ile yakın ilişkiler geliştirdiklerini de biliyoruz. Üstelik INSTC'nin hayata geçirilebilmesi aşamasında Çin'in tepkisini

---

⁸ “South-North Transport Corridor Provides Exciting Opportunities”, *Vestnik Kavkaza*, 16 Nisan 2019, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/South-North-transport-corridor-provides-exciting-opportunities.html>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

⁹ Feride İnan ve Diana Yayloyan, “New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road”, *TEPAV*, 2018.

¹⁰ John Hurley, Scott Morris ve Gailyn Portelance, “Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative From a Policy Perspective”, *Center For Global Development*, No. 121, Mart 2018.

¹¹ Shankar Shinde, “International North-South Transport Corridor (INSTC)”, *Federation of Freight Forwarders Association in India*, 26 Eylül 2018.

çekmek de doğru olmayacaktır. Pekin'in mali, altyapı odaklı ve hatta siyasal desteğini alan INSTC katılımcılarının böyle bir hamlesi şüphesiz kendileri açısından yanlıştır.

INSTC 'nin temel bağlantı hattının Rusya-Azerbaycan-İran arasında uzanan demiryolu ağı olduğu ifade edilebilir. Reşt-Kazvin hattının tamamlanması, Bender Abbas'tan başlayan demiryolu ağının Hazar kıyılarına ve Azerbaycan sınırındaki Astara'ya ulaşmasını sağlamaktadır. Zira Astara'dan Azerbaycan'a ulaşan ağ, kuzeye doğru Samur-Mahaçkala üzerinden Rusya topraklarına ulaşmaktadır.¹² INSTC'nin “resmi” açılışı da zaten Ocak 2018'de “derin su limanı” olmayan ve bu nedenle gelecekte pozisyonunu Çabahar'a devretmesi beklenen Bender Abbas kullanılarak Hindistan'dan Rusya'ya ilk kargonun yollanması ile yapılmıştır. Hindistan tarafından geliştirilen ve gerek ticari, gerekse de enerji rafinerisi ve ulaştırması anlamında etkin bir biçimde kullanılması beklenen Çabahar, yakın bir zamanda bu rolü üstlenecek ve INSTC'nin merkezi noktası olacaktır.

Çabahar Limanı, İran'ın Sistan-Belucistan Bölgesi'nde bulunmaktadır. Pakistan'ın Belucistan Eyaleti'ne bitişik olan bu bölge, aynı zamanda Afganistan'a da komşudur.¹³ Beluci ulusçuluğunun yükselişi sonrası İran güvenlik kuvvetlerine yönelik terör eylemlerine de sahne olan Sistan-Belucistan, aynı zamanda Pakistan'ın Belucistan Eyaleti'ndeki ayrılıkçı girişimlerden de etkilenmeye açıktır.¹⁴ Ne var ki, Umman Denizi ile Hürmüz Boğazı'na açılan bir noktada bulunması genelde Sistan Belucistan'ı, özde ise Çabahar'ı ticari ulaştırma noktasında önemli bir pozisyona taşımaktadır. İran, Hindistan ve Afganistan, 2003 yılı içerisinde yaptıkları bir anlaşmayla Çabahar'ı ticari bir merkez haline getirme hususunda uzlaşmıştır.¹⁵ Bu hamle, Çin'in, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ekseninde Pakistan'ın Gwadar Limanı özelinde giriştiği altyapı yatırımlarına ve bu bölgeyi kendisi adına ticari bir merkez olarak belirleme hamlesiyle benzer bir çabadır. İran topraklarındaki Çabahar, Pakistan'daki Gwadar'a yaklaşık 70 km uzaklıktadır. Çabahar Limanı'nın inşası girişimi, Hindistan'ın Pakistan'ı by-pass ederek batı yönünde ticari bir işleyiş geliştirme çabasına işaret ederken, aynı zamanda Afganistan'ın da Pakistan'a olan ticari ve ulaştırma odaklı bağımlılığını azaltacaktır. Kuzey-Güney Koridoru inisiyatifinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen bu hamle, İran'ı ticari bir merkez ve bağlantı noktası haline de getirmektedir. Çabahar Projesi'nin ilk aşaması Aralık 2017 itibarıyla resmen tamamlanmıştır. Toplam yatırımın 8 milyar dolardan fazla olması beklenmektedir. 2009 yılında Hindistan yatırımıyla tamamlanan Çabahar-Afganistan karayolu, Afganistan'ın güneyindeki Herat ve Kandahar'dan Kabil'e ve oradan da kuzeydeki Mezar-ı Şerif'e bağlanan karayolu aracılığıyla

---

¹² “Opening of the Astara-Astara Railway Bridge”, *KDY Logistics*, 28 Ocak 2019, <https://www.kdylogistics.com/en/2019/01/28/opening-of-the-astara-astara-railway-bridge/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

¹³ Aryaman Bhatnagar ve Divya John, “Assessing Afghanistan and Central Asia: Importance of Chabahar to India”, *ORF Special Report*, Special Report No. 4, Ekim 2013.

¹⁴ Zia Ur Rehman, “The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan”, *NOREF Report*, Mayıs 2014.

¹⁵ Subhomoy Bhattacharjee, “Chabahar Port and India”, *RIS Policy Brief*, No. 80, 2018, s. 1-4.

Hindistan-İran-Afganistan rotasını tamamlamaktadır. Hatta Mezar-ı Şerif üzerinden de Özbekistan'a bağlantı kurulmakta ve böylece Hint malları Orta Asya'ya ulaşabilmektedir. Fakat karayolunun kapasitesi ve özellikle Afganistan'daki güvenlik sorunları ticari bağlamda ciddi engeller olarak görülmektedir. Hindistan, ayrıca Çabahar'dan Afganistan'daki Bamiyan Bölgesi'ne maliyeti 900 milyon dolar olarak hesaplanan bir demiryolu hattı kurmayı planlamaktadır.¹⁶ Böylece karayoluna alternatif ve kapasitesi daha fazla olacak bir ticari hat oluşacaktır. Hindistan, bu hat üzerinden özellikle Afganistan'da, Hajigak'ta bulunan ve bir Hint konsorsiyumunun işletmesini aldığı demir madenlerine ulaşmayı düşünmektedir.

Aralık 2017'den bu yana işleyen Çabahar odaklı Hindistan-İran-Afganistan Koridoru, Afganistan'ın Pakistan'a olan ticari bağımlılığını ciddi anlamda azaltmıştır. Örneğin, bu iki ülke arasındaki Torkham sınırında daha önce yıllık 2,5 milyar dolar olan ticaret hacmi 500 milyon dolara kadar düşmüştür. Bu yalnızca Çabahar Projesi'ne bağlı olmamakla birlikte, bu inisiyatifin bu düşüşte büyük bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Afganistan, bu hat üzerinden genel itibarıyla sebze-meyve ve gıda odaklı olmak üzere yıllık 1 milyar dolarlık bir ihracat gerçekleştirmektedir. Bu rakamın birkaç yıl içerisinde ikiye katlanması beklenmektedir.¹⁷

Kuzey-Güney Koridoru'nun Avrupa ve Orta Asya bağlantısını sağlama hususunda önemli bir rolü olan Rusya, Ukrayna Krizi sonrasında başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin kendisine yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımların olumsuz etkisini hafifletebilmek için Hazar Denizi çevresinde ticari bir hareketlilik yaratacak bu projeye çok sıcak bakmaktadır. Şubat 2019'da Hindistan ve Rusya arasında imzalanan mutabakat zaptı ile projenin ivmelendirilmesi yönünde uzlaşmaya varılması da bu hususta önemlidir.¹⁸ Bunun yanı sıra, 2018 yazında Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkeler arasında Rusya'nın öncülüğünde imzalanan antlaşma da bu denizin statüsüne ve paylaşımına ilişkin tüm sorunları gidermiyor olsa da Kuzey-Güney Koridoru'nun ilerletilebilmesi için olumlu bir hava oluşturmuştur.¹⁹ İran'ın da bu uzlaşımın bir parçası olması INSTC adına kıymetli bir adımdır.

Azerbaycan ile İran arasında yaşanan gerginlik de INSTC aracılığıyla kontrol altında tutulabilir. Nitekim her iki ülkenin de birbirlerine yönelik güvenlik endişeleri bulunmaktadır. İran, kendi topraklarındaki Azerbaycan Türkleri'nin “Güney Azerbaycan” adı altında ayrılıkçı bir eğilim göstermeleri ve Bakü'nün ve hatta

---

¹⁶ Khesraw Omid Farooq, “Chabahar Port: A Step Toward Connectivity For India and Afghanistan”, *The Diplomat*, 3 Temmuz 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/chabahar-port-a-step-toward-connectivity-for-india-and-afghanistan/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

¹⁷ Ibid.

¹⁸ “India Signs MoU with Russia to Fast Track North-South Corridor”, *The Economic Times*, 5 Şubat 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-signs-mou-with-russia-to-fast-track-north-south-corridor/articleshow/67845357.cms?from=mdr>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

¹⁹ “Convention on the Legal Status of the Caspian Sea”, 12 Ağustos 2018, <http://en.kremlin.ru/supplement/5328>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

Ankara'nın da buna destek olmasından endişe ederken,²⁰ Azerbaycan da kendi topraklarındaki İran destekli muhafazakârların ve Fars kökenli Talışlar gibi grupların sorun yaratması ihtimalinden rahatsızdır.²¹ İran'ın Dağlık Karabağ meselesi nedeniyle Azerbaycan'ın “resmen” savaş halinde olduğu Ermenistan ile iyi ilişkiler içerisinde olması da Bakü'de tepkiyle karşılanmaktadır. İran, Azerbaycan ve Ermenistan INSTC içerisinde yer alan ülkelerdir. Fakat Azerbaycan, İran ile Rusya arasındaki demiryolu ağı entegrasyonuna yer alacaktır. Ermenistan ise İran üzerinden bu projede kendisine yer bulacak, INSTC'nin ana güzergâhı olan Rusya-Azerbaycan-İran demiryolu ağı doğrudan Ermenistan'a varmayacaktır.

INSTC, katılacak ülkeler arasında karşılıklı ticareti özendirecek, ulaştırma altyapısını modernize edecek, lojistik sektöründe karşılıklı bir bağımlılık yaratarak bu alanda yeterli olgunlukta olmayan Orta Asya-Hazar devletlerinin gelişimini sağlayacaktır. Ticari ve ekonomik işbirliği üzerinden yaratılacak bağımlılık, ilk planda hedeflenmemesine karşın, karşılıklı güven temelinde toplumsal ve siyasal ilişkilerin gelişmesini de beraberinde getirebilecektir. Gümrük ve tarife düzenlemeleri ile sınır düzenlemelerinde eşgüdüm yaratılması maliyeti azaltabilecek ve zaman kaybını engelleyebilecektir. Pek tabi ki, bu projenin hayata geçirilmesi sonrasında Hindistan ticari anlamda önemli bir mevzi kazanacak ve Güney Asya'daki Hint etkinliği, Hazar, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da görünür hale gelecektir. Rusya ise, Çin ile Hindistan arasındaki dengeleyici pozisyonuna yeni bir halka eklerken, Avrasya'daki etkinliğini konsolide edecek ve İran'ı da kontrolünde tutmayı sürdürecektir.

Hindistan'ın Rusya ve İran ile İlişkileri ve Çin'in Pozisyonu

INSTC Projesi'nin en önemli parçalarından biri olan Rusya, aynı zamanda Çin ile de stratejik partnerlik içerisinde. Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin gelişiminde ve özellikle Avrasya oduğunda kayda değer bir ilerleme sağlaması hususunda geri planda durarak Pekin'e alan açtığı ifade edilen Rusya, aynı zamanda BM Güvelik Konseyi nezdinde de genel olarak Çin ile birlikte hareket etmektedir.²² Hatta Rusya-Çin yakınlaşmasının, uluslararası sistemin çok kutupluluk odaklı bir değişime uğraması ve özellikle Amerikan hegemonyasının zayıflatılması bağlamında kritik bir rol oynadığı da söylenebilir. Rusya, Çin'in askeri gelişimi ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda da oldukça karlı olduğu ifade edilebilecek kontratlar karşılığında Pekin'e yardımcı olmaktadır. Rus Savunma Sanayi'nin en önemli pazarı da Çin'dir.²³ Ne var ki, tüm bu faktörlere karşın, Rusya'nın Hindistan ile Soğuk Savaş dönemine uzanan

---

²⁰ Emil Souleimanov, “The Evolution of Azerbaijani Identity and the Prospects of Secessionism in Iranian Azerbaijan”, *Connections*, Cilt 11, No. 1, 2011, s. 77-84.

²¹ Atay Akdevelioğlu, “İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No. 2, 2004, s. 129-160.

²² Michal Makocki ve Nicu Popescu, “China and Russia: An Eastern Partnership in the Making?”, *European Union Institute For Security Studies*, Chaillot Papers No. 140, 2016.

²³ Ethan Meick, “China-Russia Military to Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation”, *US-China Economic and Security Review Commission*, 2017.

ve giderek derinleşerek gelişen ilişkileri, Pekin'de belli bir rahatsızlık yaratmaktadır. Narendra Modi'nin iktidara gelmesi sonrası, Hindutva stratejisine yönelik Hindistan'ın bölgesel anlamda atak bir dış politika hamlesine girişmesi ve iki ülkenin Hint Okyanusu çevresi başta olmak üzere, birçok noktada askeri, ticari ve siyasal rekabete girişmiş olması, Çin'de, Rusya-Hindistan ilişkileri özelinde bir tedirginlik yaratmaktadır.²⁴ Açıkçası Rusya, Çin ile Hindistan arasında giderek derinleşen rekabet noktasında dengeyi sağlayan en önemli aktör konumuna gelmiştir.²⁵ Moskova'nın hem Pekin hem de Yeni Delhi nezdinde, desteğine ihtiyaç duyulan ve asla karşı kampa kayması izin verilmemesi gereken bir aktör olarak görülüyor olması, bu ülkenin stratejik değerini arttırırken, aynı zamanda Moskova'nın sistemsel etkinliğinin de gözler önüne serilmesine yardımcı olmaktadır. Vladimir Putin'in son dönemde bu denli görünür hale gelmesi ve Rusya'nın belki de ekonomik gücünün ötesinde bir etkinlik sağlıyor olmasının arkasında yatan en önemli nedenlerden biri de Moskova'nın Asya'da özümsemediği bu “zorunlu” dengeleyicilik pozisyonudur. Nitekim INSTC kapsamında Hindistan ile yakınlaşan Rusya'nın bu hamlesi, Çin tarafından yakından izlenmeye başlanmıştır. Fakat INSTC'deki partnerlik dışında, Hindistan-Rusya İlişkileri bağlamında, Pekin'i huzursuz eden başka hususlar da söz konusudur.

Rusya-Hindistan İlişkileri, Soğuk Savaş döneminden bu yana “stratejik işbirliği” boyutunda yürütülmektedir. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bu görüntüyü pek de fazla değiştirmemiştir.²⁶ Çin'in, SSCB'ye karşı ABD'ye yaklaştığı 1970'li yıllarda, Hindistan, SSCB'nin Asya'daki en önemli partnerlerinden biriydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Hindistan-Çin İlişkileri'ndeki rekabet boyutunun altını çizen bir gelişme olarak betimlenebilir. Rusya ise, bu konjonktür itibarıyla, Hindistan ile olan özellikle de askeri-teknik işbirliği boyutunu geliştirmeye devam ederken, Soğuk Savaş döneminin aksine Çin ile de stratejik/sistemsel bir ortaklık ilişkisi geliştirmeye başlamıştır. Bu minvalde, Rusya-Hindistan-Çin düzleminde değişen, Rusya'nın tavrı olmuştur.

Geleneksel olarak Rusya-Hindistan İlişkileri'nin 5 temel işbirliği alanı üzerinde ilerlediği söylenebilir. Bunlar; siyaset, savunma, sivil nükleer enerji geliştirme, teröre karşı işbirliği ve uzay çalışmaları olarak değerlendirilmektedir. Bu hususlar Soğuk Savaş döneminden bu yana iki ülke ilişkilerine yön vermektedir.²⁷ Ne var ki, son

---

²⁴ Nitasha Kaul, “Rise of the Political Right in India: Hindutva-Development Mix, Modi Myth and Dualities”, *Journal of Labor and Society*, Cilt 20, Aralık 2017, s. 523-548.

²⁵ Alexander Korolev, “Systemic Balancing and Regional Hedging: Russia's Relations with China and India”, *Centre on Asia and Globalisation Lee Kuan Yew School of Public Policy*, Policy Brief No. 89, 2016.

²⁶ Aleksei Zakharov, “Exploring New Drivers in India-Russia Cooperation”, *ORF Occasional Paper*, No. 124, 2017.

²⁷ “India-Russia Joint Statement During Visit of Prime Minister to Vladivostok”, *Ministry of External Affairs*, 5 Eylül 2019, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/31795/India++Russia+Joint+Statement+during+visit+of+Prime+Minister+to+Vladivostok>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

dönemde bu 5 unsura ticaret de eklenmiştir. Hatta Modi ve Putin, 2025 hedefi olarak 30 milyar dolarlık bir karşılıklı ticaret hacmine ulaşabilmeyi hedef olarak koymuş durumdadır. 2017 yılında 9,4 milyar dolarlık bir hacim olduğu dikkate alındığında, bu rakamın oldukça iddialı olduğu da söylenebilir.²⁸ Nitekim iki ülke lideri, 2025 yılı hedefine ulaşabilmek amacıyla, Vladivostok'ta düzenlenen Doğu Ekonomik Forumu'nda gerçekleştirilen Rusya-Hindistan Yıllık Zirvesi'nde Avrasya Ekonomik Birliği ile Hindistan arasında “serbest ticaret antlaşması” imzalanması yönünde çalışmalar yürütüldüğünü de belirtmiştir.²⁹ Böyle bir durumda, Hindistan, yalnızca Rusya ile değil, birliğe üye olan tüm ülkelerle de ticaretini arttıracak ve Yeni Delhi'nin Avrasya'daki görünürlüğü de artacaktır. Kuşkusuz bu, Çin'in bölgedeki hamlelerini de dengeleme fırsatı verecektir. Bu hem Hindistan hem de Rusya için önemlidir.

Hindistan-Rusya İlişkileri'nin ne denli derin bir bağlamda şekillendiğini anlamak için iki ülke ilişkilerini yönlendiren Hindistan-Rusya Hükümetlerarası Komisyonu (IRIGC)'nun varlığından bahsetmek de gereklidir.³⁰ Nitekim bu denli geniş çaplı ve düzenli işleyen başka bir hükümetlerarası komisyon örneğinden bahsetmek mümkün değildir. İki ülke ilişkilerine yön veren bu komisyon, iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm ticaret, ekonomi, bilim, teknoloji ve kültürel işbirliği gibi hususlarla ilgilenmekte ve Rusya Başbakan Yardımcısı ile Hindistan Dışişleri Bakanı bu bölümün işletilmesinden sorumludur. İkinci bölüm ise askeri-teknik işbirliği ile ilgilenmektedir ve her iki ülkenin savunma bakanları bu konuda liderlik yapmaktadır. Her iki bölüm de yıllık olarak toplanmakta ve ilgili konularda başka bakanlar ve bürokratlar da komisyon çalışmalarına katkı sunmaktadır.

BRICS ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) içerisinde Rusya ve Çin ile birlikte yer alan Hindistan, bu bağlamda sistemsel çok kutupluluk talebini dillendirebilme noktasında bu iki ülkeyle ortaklaşmaktadır. Ne var ki, Rusya'nın, INSTC'nin yanı sıra Hindistan'ın öncülük ettiği bölgesel bir entegrasyon girişimi olan ve Çin'in içerisinde bulunmadığı SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü)'ne destek olması ve gözlemci üye olarak katılmak istemesi, Moskova'nın, Yeni Delhi'yi BM Güvenlik Konseyi'nin “daimi” üyeleri arasında katma yönünde bir isteklilik içerisinde olduğu

---

²⁸ “India and Russia Target \$30 Billion in Trade By 2025, Announce New Energy Deals”, *Reuters*, 4 Eylül 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-india-energy/india-and-russia-target-30-billion-in-trade-by-2025-announce-new-energy-deals-idUSKCN1VPIU2>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

²⁹ “First Round of Talks on India-EAEU Free Trade Zone to Take Place in Near Future-Putin”, *Tass*, 4 Eylül 2019, <https://tass.com/economy/1076383>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³⁰ “India, Russia Mark 18th IRIGC-MTC Meeting”, *Business Standard*, 13 Aralık 2018, https://www.business-standard.com/article/news-ani/india-russia-mark-18th-irigc-mtc-meeting-118121301246_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

da düşünüldüğünde, Rusya'nın Hindistan ile olan yakınlığı hususunda Çin'i şüpheye itmektedir.³¹

Rusya-Hindistan İlişkileri'nin askeri boyutu ABD'de olduğu gibi, Çin'de de rahatsızlık yaratmaktadır. Zira Soğuk Savaş döneminde kurulan askeri-teknik işbirliği, stratejik bir bağlam kazanarak ve giderek güçlenen bir çerçevede sürdürülmektedir. Hindistan'ın en önemli silah tedarikçisi, toplam silah alımının %68'ini yaptığı Rusya'dır. Onu son yıllarda Yeni Delhi ile Çin'e karşı yakınlaşan ABD izlemektedir (%14). İsrail ise %7,2'lik oranla belli bir görünürlüğe sahiptir.³² Hindistan'ın, Rusya ile yaptığı askeri işbirliği yalnızca alım-satım bağlamında şekillenmemektedir. Yeni Delhi, "Make in India" programı ekseninde Rusya ile "ortak" silah programları geliştirmekte ve hatta gelişmiş silah teknolojilerinin ortaklık temelinde kurulan şirketler çerçevesinde Hindistan'da üretilmesini sağlamaktadır. Böylece hem teknoloji transferi hem de uzmanlık bilgisi aktarımı mümkün olmakta ve Hint silah sanayisi ciddi anlamda gelişmektedir.³³ Bu ilişki, 1988'de imzalanan askeri-teknik işbirliği anlaşmasından bu yana giderek genişletilerek sürdürülmektedir. Modi'nin iktidarı devralması ve Hindu milliyetçiliğine entegre daha müdahaleci bir dış politika geliştirmesi sonrası bahsedilen ortaklık ilişkisine konu olan silah sistemlerinin teknolojik altyapısı giderek gelişmektedir. BrahMos füze sistemleri, 5. jenerasyon savaş jeti programı (Sukhoi/HAL FGFA), Sukhoi Su-30MKI jet üretimi programı, Ilyushin Taktik Kargo Uçağı, Kamov-226T çift Motorlu helikopterleri ve çeşitli firkateyn türleri "Make in India" stratejisi çerçevesinde Rusya-Hindistan ortaklığında üretilen üst düzey askeri araçlardır.³⁴ Hindistan, tıpkı Çin gibi, Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi de almaktadır. Washington'un yoğun bir şekilde karşı çıkmasına ve hatta çeşitli kısıtlamalarla karşılaşabileceği hususunda uyarmasına karşın, Rusya ile ilişkilerini "öncelikli" gören Yeni Delhi, 5 bataryalık bir alım yapmaktadır. Hatta bu siparişe ilişkin ön ödeme de Eylül 2019 itibarıyla gerçekleştirilmiştir.³⁵ Yeni Delhi, Vladivostok'taki Rusya-Hindistan Zirvesi öncesi ve sonrası, Rusya ile toplam 14,5 milyar dolarlık yeni silah alımı anlaşmaları yapmıştır. Bu durum, Rus silah sanayisinin Hindistan pazarından ne denli memnun olduğunu kanıtlamaktadır. Şüphesiz, Pekin, Hint Ordusu ve Donanması'nın son teknoloji ürünü Rus silahları ile

---

³¹ "Russia, Turkey Seek Observer Status in SAARC", *Business Standard*, 16 Şubat 2014, https://www.business-standard.com/article/news-ians/russia-turkey-seek-observer-status-in-saarc-114021600342_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³² "Russia Still India's Largest Defence Partner, Supplies 68% Arms", *Business Standard*, 22 Şubat 2017, https://www.business-standard.com/article/news-ians/russia-still-india-s-largest-defence-partner-117022200423_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³³ "India to Manufacture Spare Parts, Components For Russian Defence Equipment", *LiveMint*, 16 Eylül 2019, <https://www.livemint.com/>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³⁴ Franz Stefan Gady, "Russia Offers India Its Su-57 Stealth Fighter Again", *The Diplomat*, 16 Temmuz 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/russia-offers-india-its-su-57-stealth-fighter-again/>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³⁵ "Russia Receives Advance Payment From India For S-400 Missiles", *The Economic Times*, 29 Ağustos 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russia-receives-advance-payment-from-india-for-s-400-missiles-report/articleshow/70890810.cms>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

donatılmasından rahatsızdır. Zira aynı silahlardan kendisi de satın almakta ya da üretmeye çalışmaktadır. Özellikle Hint Okyanusu-Pasifik bağlantısı özelinde kendisini ortaya koyacak güçlü bir Hint Donanması, hem bölge ülkeleri nezdinde Hindistan ile müttefiklik yapma hususunda bir irade doğuracak hem de özellikle Güney Çin Denizi ve çevresindeki Çin iddialarına uzun vadede tehdit olabilecek bir duruma işaret etmektedir. INS Vikramaditya uçak gemisi üretim programı, Akula-II nükleer denizaltıları (Rusya'dan kiralanmıştır ve sözleşme bitiminde Hindistan tarafından satın alınabilir) ve yine Rusya'dan kiralanacak ve 2025'te Hint Donanması'na katılacak olan Chakra-III adındaki nükleer denizaltı da donanmaya yapılan Rus katkısı olarak görülebilir.³⁶

Rusya, Hindistan'ın Yeni Delhi ve Mumbai şehirleri yakınlarında akıllı şehirler ve endüstriyel üretim tesisleri kuracak ve bu şehirler ile tesisleri hızlı tren, karayolu ve hatta inşa edilecek yeni liman tesisleri ile birbirine entegre edecektir. Tüm bu inşa sürecinde Rus teknolojisi kullanılacak ve zamanla "Make in India" programı ekseninde ortaklık temelinde akıllı şehir inşasına da geçilecektir. Buna karşılık, Hindistan da Rusya'nın Sakhalin-I sahasında yürütülen petrol çıkarımı çalışmalarına büyük çaplı yatırımlarda bulunmaktadır (OGNC-Videsh adlı Hint şirketi Sakhalin-I sahasında %20 pay sahibidir).

Rusya-Hindistan İlişkileri'nin bir diğer önemli unsuru ise sivil nükleer enerjide işbirliğidir. Çin ile de bu hususta yakın ilişkileri olan Rusya, önümüzdeki 20 yıllık süreçte Hindistan'da 20'den fazla nükleer santral inşa edecektir.³⁷ Bu minvalde, Rusya, nükleer enerjiye ilişkin teknik bilgi ve teknoloji aktarımı hususunda Hindistan'ın gelişimine de yardımcı olacaktır. Rusya'nın inşasına katkı sağladığı Kudankulam Nükleer Enerji Santrali ise 2 ünitesi ile çalışır durumdadır. İki ülke bu santralde 2 ayrı ünite eklenmesi hususunda da anlaşma noktasına gelmiştir.

Hindistan-İran İlişkileri, Çin'in yakından izlediği bir başka bölgesel işbirliğine işaret etmektedir. Çin, İran'ın en büyük ticaret partneridir. Aynı zamanda Güney Pars sahası başta olmak üzere İran'daki gaz ve petrol sahalarına en fazla yatırımı yapan ve bu ülkeden en fazla petrol ve gaz satın alan ülke de Çin'dir. Her ne kadar, ABD'nin P5+1 Antlaşması'ndan çekilmesi sonrası İran'a yönelik uyguladığı yaptırımlar CNPC gibi Çin şirketlerinin İran'daki enerji yatırımlarını olumsuz yönde etkileyerek iki ülke ilişkilerinde belli bir huzursuzluğun yaşanmasına neden olsa da, Çin'in İran'da yaptığı karayolu, demiryolu ve diğer altyapı yatırımlarıyla ülkenin gelişimine katkı sunuyor

---

³⁶ "India Signs \$3 Billion Lease For Russian Akula II Class Nuclear Submarine", *Military Watch Magazine*, 7 Mart 2019, <https://militarywatchmagazine.com/article/india-signs-3-billion-lease-for-russian-akula-ii-class-nuclear-submarine>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

³⁷ "Russia Plans to Set Up Above 20 Nuclear Power Units in India in Next 20 Years", *LiveMint*, 4 Eylül 2019, <https://www.livemint.com/news/india/russia-plans-to-set-up-above-20-nuclear-power-units-in-india-in-next-20-years-1567600889899.html>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

olması çok önemlidir. Diplomatik ve ekonomik/ticari anlamda yalnızlığa itilmeye çalışıldığı söylenebilecek İran için Çin'in varlığı kritik bir değerdendir.

Son dönemde, İran'ın Hindistan ile olan yakınlaşması ise, Çin tarafından yakından izlenmektedir. Her ne kadar, Çin-İran İlişkileri kadar ileri düzey bir noktaya varmış olmasa da, Hint Okyanusu-Pasifik özelindeki rekabetin Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı etrafına taşınıyor olması Pekin'de huzursuzluğa neden olmaktadır. Modi'nin 2016 ve Ruhani'nin de 2018'de gerçekleştirdikleri resmi ziyaretlerde iki ülke arasındaki yakınlaşmanın önemine işaret eden konuşmalar yapmış olmaları, iki ülke arasındaki işbirliğinin ileri düzeylere vardırılması hususunda bir uzlaşının olduğunu göstermektedir. Bugün itibarıyla Hindistan'ın toplam dış ticaret hacmi içerisinde İran'ın payı %2,6'dır. 2018 Nisan-2019 Şubat ayları arasındaki hesaplamalara göre iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin 15,6 milyar dolar olması ve bu rakamın gittikçe büyüyor oluşu da kayda değer bir gelişmedir. Bu rakamın büyük bir bölümünü İran'ın Hindistan'a yaptığı petrol ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır (toplam rakam 12,7 milyar dolardır ve çok büyük bir bölümlü-%80-85 kadarı- petrol/doğalgaz ihracatından oluşmaktadır).³⁸ İran, Trump Yönetimi tarafından yeniden ağır yaptırımlar uygulanan bir ülkeye dönüşmeden önce, Hindistan'ın petrol ithalatında üçüncü sırada yer alan bir ülkedir. Irak ve Suudi Arabistan'ın arkasından gelen İran'ın bu pozisyonu, ABD'nin Hindistan gibi ülkelere tanıdığı enerji alım muafiyetinin sona ermesinin ardından olumsuz yönde etkilenmiştir.³⁹ Nitekim bu durum, 2011-2015 yılları arasında İran'ın nükleer programıyla ilişkili yaptırımlarla karşı karşıya olduğu dönemde de aynı görünüme haizdi. Yeni Delhi'nin, ihtiyaç duyduğu petrolün %95'ini ithal etmek zorunda olduğu düşünüldüğünde, ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların Hindistan açısından ne denli olumsuz bir görünüm yarattığı ortadadır. Nitekim Yeni Delhi, yaptırımların yeniden devreye girmesinden hemen önce, ihtiyaç duyduğu petrolün en az %11 kadarını İran'dan sağlamaktaydı.⁴⁰ ABD'nin, İran konusunda Hindistan ve diğer birkaç ülkeye tanıdığı muafiyetleri sonlandırması ve yenilememesi, Hindistan'ın İran'dan petrol ve doğalgaz alımını sonlandırmasına neden olmuştur. Hiç şüphesiz, iki ülke yetkilileri bu hususta bir çözüm bulabilmeye yönelik girişimlerini de sürdürmektedir.

ABD'nin uyguladığı yaptırımlar Çabahar Limanı ve Kuzey-Güney Koridoru özelinde yapılacak işbirliği ve Hint yatırımlarını engellemediği için, bu husustaki işbirliği

---

³⁸ Muddassir Quamar, "Rising US-Iran Hostilities and Challenges For India", *IDSA Issue Brief*, 24 Mayıs 2019, <https://idsa.in/issuebrief/us-iran-hostilities-challenges-for-india-mmquamar-240519>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

³⁹ Srinivas Mazumdar, "India Looking to Compensate Loss of Iranian Oil", *Deutsche Welle*, 23 Nisan 2019, <https://www.dw.com/en/india-looking-to-compensate-loss-of-iranian-oil/a-48449032>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴⁰ Ibid.

sürmektedir.⁴¹ Yeni Delhi, ticari erişim mesafesini ve kapsamını dramatik seviyede arttıracak bu projeye çok büyük önem atfettiği ve İran'a uygulanan yaptırımların “geçici” olduğunu düşündüğü için özellikle Çabahar Limanı ve İran'ın ulaştırma altyapısına büyük yatırımlarda bulunmaktadır. Hatta Hindistan'ın, ortak yatırım olarak bilinen Çabahar'a uzun vadede 20 milyar dolarlık bir yatırım yapmak istediği bilinmektedir.⁴² Afganistan'da Zaranj-Delaram otoyolunun inşasını gerçekleştiren ve böylece İran sınırından Orta Asya'ya uzanacak koridorun bir bölümünü bitiren Hindistan, Çabahar-Milak arasındaki otoyolun inşası hususunda da İran'a mali destek sunmaktadır.⁴³ Nitekim Milak'tan Zaranj'a bağlanacak otoyol, Afganistan içerisinden Orta Asya'nın geri kalanına bağlantıyı kurmuş olacaktır. Çin'in, Kuşak ve Yol inisiyatifi ekseninde Orta Asya-Hazar koridoru çerçevesinde kurmayı planladığı ticari güzergâha Hint sermayesi eliyle alternatif yaratılıyor olması, Pekin'de bu hususta bir tedirginlik de yaratmaktadır.

İran'ın Hindistan tarafından kurumsallaştırılan ve Indo-Pasifik Bölgesi adını alan coğrafyada Yeni Delhi'nin hegemonya arayışının bir yansıması olarak görülen SAARC'nin gözlemci üyesi olması, Yeni Delhi'nin Tahran'ı destekçisi olarak gördüğünü kanıtlamaktadır.⁴⁴ Hindistan vatandaşı olan Şii Müslümanların, diğer Müslümanlara oranla devlet tarafından çok daha muteber görülüyor olması (Muharrem ayı resmi olarak tanınmaktadır) da iki ülke ilişkilerindeki olumlu havayı yansıtmaktadır.⁴⁵ İran'dan çok sayıda öğrenci Hindistan'ın prestijli Pune ve Bengaluru üniversitelerinde öğretim görmektedir. İran, Pakistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) özelinde Hindistan aleyhine çıkarmak istediği birçok kararın önüne geçmesine karşın, yine de, Keşmir Meselesi'nin Hindistan-İran İlişkileri'ndeki en önemli gerginlik kaynağını oluşturduğunu belirtmek mümkündür.⁴⁶ Zira Tahran, İslami bir ideoloji ekseninde hareket ettiği için, “mazlum” ve “mağdur” olarak gördüğü Keşmirli Müslümanların yanında durduğunu göstermek zorundadır. Ne var ki, özellikle Pakistan, İİT'deki tavrından da hareketle, İran'a bu hususta güvenmemektedir. Çin ise, Keşmir Meselesi'nin Hindistan-Tahran İlişkileri'ndeki

---

⁴¹ Aweek Sen, “Iran Looks to Chabahar and a New Transit Corridor to Survive US Sanctions”, *Atlantic Council*, 19 Haziran 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-looks-to-chabahar-and-a-new-transit-corridor-to-survive-us-sanctions/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴² Sudha Ramachandran, “India Doubles Down on Chabahar Gambit”, *The Diplomat*, 14 Ocak 2019, <https://thediplomat.com/2019/01/india-doubles-down-on-chabahar-gambit/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴³ “Why Iran's Chabahar Port is Important For India”, *The Economic Times*, 23 Ekim 2014, <https://economictimes.indiatimes.com/nation-world/why-irans-chabahar-port-is-important-for-india/slideshow/44914183.cms>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴⁴ Syed Iftikhar Gilani, “Indian Diplomacy: Neighborhood First, Minus Pakistan”, *AA*, 30 Mayıs 2019, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/indian-diplomacy-neighborhood-first-minus-pakistan/1493237#>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴⁵ “India's New Shia Party Seen As Hindu Divisive Effort”, *UCA News*, 25 Mayıs 2018, <https://www.ucanews.com/news/indias-new-shia-party-seen-as-hindu-divisive-effort/82403>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴⁶ Guy Burton, “What Did the Middle East Think of India's Kashmir Change?”, *The Diplomat*, 10 Ağustos 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/what-did-the-middle-east-think-of-indias-kashmir-change/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

işbirliği boyutunu geri plana atabilecek potansiyel bir gerginlik unsuru olduğunun ayırdındadır. Pekin, ilerleyen dönemde bu husustan faydalanarak iki ülke ilişkileri bağlamında istediği yönde manüvüle etmeye çalışabilir.

Kuzey-Güney Koridoru'nun Orta Asya ve Güney Kafkasya Özelindeki Muhtemel Yansımaları

INSTC'nin, Güney Asya ve özellikle de Hint alt kıtası ile Avrasya arasında ticari, ekonomik ve altyapı odaklı bir bölgesel entegrasyon yaratabilme amacına yönelmiştir. Bu çerçevede, projenin üç temel aktörü olan Hindistan, İran ve Rusya'nın dışında kalan aktörlerin ve bölgelerin de bakış açıları önemlidir. Orta Asya, son dönemde Rusya ile Çin arasında etkinlik bağlamında belli bir dengenin gözetildiği bir coğrafi alandır. Bu denge, Rusya'nın bilgi birikimi, askeri gücü ve siyasi bağlantıları; Çin'in ise ticari ve finansal gücü özelinde şekillenmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurumsal görünürlüğü ve başarısını artırabilme çabaları ile Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin sunduğu cazip ticari, finansal ve altyapı yatırımları odaklı projelerden yararlanma istekliliği, bölge ülkelerini ciddi bir baskı altına da almaktadır. INSTC ise, henüz bu iki aktörün geliştirdikleri bölgesel gerçekliğin içerisinde kendisine yer edinebilmiş değildir.

INSTC'nin Orta Asya'da olumlu anlamda etkileyeceği en önemli ülke Afganistan olacaktır. Nitekim bu ülke Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve İran gibi ülkelerle sınırdaş olduğu için, Çabahar çıkışlı karayolu ve demiryolu bağlantılarının tam manasıyla yürürlüğe sokulması ile birlikte, Hindistan-Orta Asya bağlantısını sağlayan ve hatta Orta Asya'yı dünya pazarlarına bağlayan en önemli ülke olacaktır. Ticari işleyişin anahtar ülkelerinden biri haline gelmesi, Afganistan'da ekonomik yapıyı çok daha iyi bir hale getirebileceği gibi, ülkenin ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımlarının gerçekleştirilebilmesini de sağlayacaktır.⁴⁷ Ekonomik altyapının iyi yönde değişmesi ve ülkenin bir ticaret köprüsüne evrilmesi, Afganistan'ın toplumsal/siyasal bütünlüğünü sağlayabilmesi ve özellikle toplumsal huzursuzluktan beslenen El Kaide ya da Taliban gibi aktörlerin gücünü de ciddi anlamda sınırlayabilecektir.

INSTC'nin gündemde tutulduğu bir dönemde, Hazar kıyısında yer alan aktörlerin, her anlamda olmasa da genel sorunlar ekseninde bir uzlaşmaya varabildiğini unutmamak gerekir. Bu ülkelerden biri olan Türkmenistan, sürekli tarafsızlık statüsüne binaen INSTC özelinde resmen partner ülke olarak adlandırılmasa da bu proje içerisinde yer alacaktır. Nitekim INSTC'ye ivme kazandıran ve Kazakistan, Özbekistan, İran, Umman ve Hindistan ile birlikte Türkmenistan'ın da taraf olduğu Aşkabad Antlaşması

---

⁴⁷ Mariam Safi ve Bismillah Alizada, "Afghanistan: Prospects and Challenges to Regional Connectivity", *The Diplomat*, 19 Nisan 2019, <https://thediplomat.com/2019/04/afghanistan-prospects-and-challenges-to-regional-connectivity/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

da bu ülkede imzalanmıştır.⁴⁸ Bu antlaşma, Orta Asya ile Basra Körfezi arasındaki mal taşımacılığını kolaylaştırabilmek amacıyla uluslararası bir taşımacılık koridorunun oluşturulmasını öngörmektedir. Kuşkusuz, bu amaç Kuzey-Güney Koridoru'nun altını çizen bir yaklaşıma işaret etmektedir. Türkmenistan, İran ile kurduğu ticari, ulaştırma ve enerji odaklı bağların yanı sıra, TAPI (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) Enerji Projesi içerisinde yer alan bir aktör olarak da Hindistan ile yakın temas içerisinde.⁴⁹ Yani, Türkmenistan, Hindistan, İran ve Afganistan ile kurduğu ticari/enerji odaklı temas ve hatta INSTC içerisinde Rusya-Kazakistan-Türkmenistan hattında oluşturulması planlanan ticari güzergah ekseninde de önemli yer tutan bir aktör olarak görülmektedir.

Avrasyacılık düşüncesinin Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden etkinlik kazanmasında ve özellikle de Avrasya Ekonomik Birliği fikrinin hayata geçirilmesinde çok önemli bir rolü olan Kazakistan da INSTC'nin katılımcıları arasındadır.⁵⁰ Kazakistan'ın önem verdiği anahtar faktör, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek ve farklı aktörlerle ticari, finansal, sosyo-kültürel ve son kertede de siyasal temas alanını genişletebilmektir. Nitekim Rusya'nın, Ukrayna Krizi ekseninde karşı karşıya kaldığı yaptırımlar sonrası Avrasya Ekonomik Birliği'nin de olumsuz yönde etkilenmesi ve Moskova'nın Orta Asya özelindeki ekonomik/siyasal gücünün dengelenmesi ihtiyacı Nursultan(Astana)'ı Çin ve Hindistan ile temas kurmaya yönlendirmektedir.⁵¹ Nurlu Yol projesi kapsamında Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifine entegre olmayı planlayan ve Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi çerçevesinde Çin'in altyapı ve sanayi yatırımlarına sahne olan Kazakistan, kendisini bölgesel bir merkez konumuna getirebilecek her türlü alternatifi değerlendirmektedir.⁵² Bu minvalde, INSTC de Kazakistan'ın ilgi alanındadır. Rusya ve Afganistan üzerinden gelecek Orta Asya'ya ulaşacak ticaret yollarının son birbirine entegre olacağı ülke olarak görülen Kazakistan, bu proje kapsamında Rusya ve Çin'in ardından Hindistan için de kritik bir aktör haline gelebilmenin ve böylece çok taraflı bir paydaşlık ilişkisi geliştirebilmenin peşindedir. Kazakistan, Hindistan'ın uranyum ihtiyacını karşılayan ve aynı zamanda sürekli büyüyen Hint enerji ihtiyacının ayırında bir ülke olarak,⁵³ Yeni Delhi ile

⁴⁸ “Ashgabat Agreement Gets Push with India Joining the Central Asian Transport Corridor”, *Business Gateways International*, 25 Şubat 2018, <https://businessgateways.com/news/2018/02/25/Ashgabat-Agreement-gets-push-with-India-joining-it>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁴⁹ Mohammad Reyaz, “Prospects of Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Pipeline For India”, *Avrasya Dünyası*, Cilt 2, No. 3, 2018, s. 47-51.

⁵⁰ Golam Mostafa, “The Concept of Eurasia: Kazakhstan's Eurasian Policy and Its Implications”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt 4, No. 2, 2013, s. 160-170.

⁵¹ Golam Mustafa ve Monowar Mahmood, “Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt 9, No. 2, 2018, s. 163-172.

⁵² Damir Kadirov, “One Belt and One Road Project and a Role of Republic of Kazakhstan in it”, *China Daily*, 2 Haziran 2017, http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017beltandroad/2017-06/02/content_29598720.htm, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁵³ “India, Kazakhstan in Talks to Renew Deal with Higher Uranium Imports”, *The Economic Times*, 16 Nisan 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-kazakhstan-in-talks-to->

güven temelinde bir ilişki kurabileceğini görmektedir. Kuşkusuz, bu tutum, Kazakistan'ın Orta Asya'nın diplomatik merkezi olma yetisini de geliştirecek bir adım olacaktır. Bu ülkenin INSTC içerisinde yer alması Kırgızistan'ın katılımı hususunda da kritik bir dayanak noktası oluşturmıştır.

Özbekistan ise henüz INSTC'nin bir parçası değildir. Fakat katılım hususunda görüşmelerini de sürdürmektedir. Şevket Mirziyoyev'in liderliğinde özellikle Çin ile yakın finansal ve ticari ilişkiler geliştiren Taşkent, Moskova'nın talebine karşın Avrasya Ekonomik Birliği üyesi de olmamıştır.⁵⁴ Son dönemde, çok boyutlu bir dış politika anlayışına yöneldiği görülen Taşkent'in INSTC'ye orta vadede katılacağı düşünülmektedir. Zira bu projenin “siyasal” bir yönü yoktur ve bağlayıcı şartlar da oldukça geri planda yer almaktadır. Özbekistan, gerek Rus baskısını belli oranda da olsa aşabilmek, gerekse de Çin'in yanına ekonomik gücü yüksek olan yeni bir aktör koyabilmek anlamında Hindistan ile yakınlaşmayı ve INSTC'ye katılmayı düşünebilecektir. Tacikistan ise Hindistan'ın ülke dışındaki ilk ve tek askeri üssünün bulunduğu Farkhor Hava Üssü'nü topraklarında bulunduran ülke olarak Yeni Delhi ile belli bir yakınlığa sahiptir.⁵⁵ Hindistan, Afganistan'ın güvenliği hususunda Tacikistan ile birlikte hareket etmekte ve Taliban ile El Kaide unsurlarının yeniden yönetimi ele almasını engellemek istemektedir. Zira Yeni Delhi, Afganistan'da bu aktörlerin kontrolü elde etmesi halinde, Keşmir'de de bu yöndeki hareketliliğin güçleneceğini düşünmektedir. Üstelik Afganistan, INSTC içerisinde de çok önemli bir role sahiptir. Yani Hindistan adına, Tacikistan'ı bu denli önemli yapan husus, Afganistan'ın güvenliği olmaktadır. Yine Orta Asya'daki ticari ulaştırma güzergahı ekseninde de hem Afganistan hem Özbekistan'a komşu olan ve Çin sınırına dek uzanan Tacikistan'ın varlığı INSTC adına değerlidir.

INSTC Projesi'nin Güney Kafkasya ayağında önemli olan husus ise İran ile Azerbaycan arasındaki işbirliği olmaktadır. Zira iki ülke özellikle toprak bütünlüğü ve siyasal istikrar gibi hususlar özelinde birbirlerine endişeyle yaklaşmaktadır. İran'ın kuzey kesiminde yoğunlaşan Azerbaycan Türkü kökenli nüfus ile Azerbaycan'da bulunan ve İran'ın kullanmaya çalıştığı belli etnik/mezhepsel gruplar (örneğin Talışlar), karşılıklı güvensizliği besleyen aktörler olarak görülebilir. Ayrıca Dağlık Karabağ ve çevresinde süregelen Ermenistan işgalinin sonlandırılması hususunda destek beklediği İran'dan bu yönde bir çaba göremeyen ve İran-Ermenistan ilişkileri'nin pozitif olarak ivmelenmesinden rahatsız olan Azerbaycan'ın Tahran'a olan bakış açısı da negatiftir. Ne var ki, INSTC Projesi'nin gelişimi ekseninde iki ülke yakın çalışmak zorundadır. Zaten bu hususta da temaslar sıklaştırılmıştır. Hazar'ın

---

[renew-deal-with-higher-uranium-imports/articleshow/68898103.cms?from=mdr](https://www.renew-deal-with-higher-uranium-imports/articleshow/68898103.cms?from=mdr), (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁵⁴ Rainer Michael Preiss, “Uzbekistan is the Hidden Gem in China's New Silk Road”, *Forbes*, 9 Eylül 2019, <https://www.forbes.com/sites/rainermichaelpreiss/2019/09/09/uzbekistan-is-the-hidden-gem-in-chinas-new-silk-road/#ede81183bd5b>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁵⁵ Pravesh Kumar Gupta, “India-Tajikistan Relations: The Security Factor”, *Vivekananda International Foundation Brief*, 2019.

paylaşımı hususunda kıyıdaş ülkeler arasında imzalanan antlaşma ile başlayan yakınlaşma süreci, iki ülke yetkililerinin ulaştırma projelerine odaklanan temasları ile devam etmektedir. Bakü, Bender Abbas ve ilerleyen süreçte de Çabaha'dan başlayarak kuzeye ilerleyecek demiryolu ve karayolu bağlantılarının Dağıstan üzerinden Rusya'ya (Astrakhan ve Moskova) ulaşması hususunda anahtar bir role sahiptir.⁵⁶ Azerbaycan, bu inisiyatif özelinde hem bölgesel etkinliğini arttırmak hem Rusya, Hindistan ve İran gibi ülkeler için vazgeçilmesi zor bir ülke haline gelebilmek hem de transit geliri elde etmek gibi amaçları gözetmektedir. Enerji sektörü dışında kalan alanlarda da gelişmeyi arzulayan Bakü'nün bu projede yer alabilmesi, ilerleyen süreçte ekonominin çeşitlendirilebilmesi ve gelir elde edilebilmesi açısından kritik bir değerde olacaktır. Bakü, bu proje ekseninde Hindistan'a petrol de satabilmeyi amaçlamaktadır. Nitekim Azerbaycan, İran-Azerbaycan sınırında yer alan ve İran'a bağlı olan Astara'da petrol ve diğer mallar için kullanılacak depo, antrepo ve terminaler inşa etmek için ortaklık yapmaktadır. Hatta 2019 yılı içerisinde bir kargo terminali Bakü'nün de katkısıyla bitirilmiştir. Kapasitesi yıllık 2 milyon ton olacak Astara demiryolu terminalinin, Azerbaycan Demiryolları'nı katkısıyla zamanla 5 milyon tonluk bir kapasiteye ulaşması beklenmektedir.⁵⁷ INSTC kapsamında çok kritik bir rolü olan ve tamamlanmasıyla Rusya-Azerbaycan-İran bağlantısı özelinde Bender Abbas ve Çabaha'a demiryolu bağlantısını sağlayacak Kazvin-Reş-Astara demiryolu ise önümüzdeki 2 yıl içerisinde Reş-Astara (İran)-Astara (Azerbaycan) aksının bitirilmesi ile tamamlanmış olacaktır. İran, Rusya ve Azerbaycan'ın altyapı kısıtlamalarını aşabilmek ve yönetsel şüpheleri ortadan kaldırabilmek amacıyla kurduğu çalışma grubu, son dönemde oldukça yoğun çalışmaktadır. Bu bağlamda, gümrük tarifeleri ve kotalar özelinde üç ülke arasında ortaklaşmayı sağlayabilmek adına görüşmeler sürdürülmektedir. Ermenistan'ın İran üzerinden INSTC'nin bir parçası olması Azerbaycan'da belli bir hayal kırıklığı yaratıyor olsa da Ermenistan-İran ve Ermenistan-Rusya ilişkileri'ndeki işbirliği bağlamının önüne geçemeyeceğini yıllar içerisinde keşfetmiş olan Bakü için, INSTC özelinde elde edilecek bölgesel rol çok daha ön planda gelmektedir. Ayrıca proje içerisinde düşünülen Türkiye'nin, Ermenistan üzerinden geçecek bir ulaştırma ağına katılmayacağı da bilindiği için, Erivan'ın Gürcistan üzerinden Karadeniz'e açılması ya da Rusya'ya ulaşması söz konusudur. Bu noktada da Gürcistan-Rusya ilişkileri'nin her daim istikrarlı ve işbirliği odaklı olarak yürütülmesi gerekecektir. Fakat 2008'deki 5 günlük savaşın ve ardından da Gürcistan ile Rusya arasında halen süregelen gerginliğin de kanıtlandığı üzere, bu ilişkilerin her daim istikrarlı ve güven içerisinde yürütülmesi oldukça zordur. Bu minvalde, Azerbaycan, INSTC Projesi'nin, öngörüldüğü üzere, Rusya-Azerbaycan-İran ana ulaştırma aksında yürüyeceğini görmekten memnundur.

---

⁵⁶ "Iran, Russia, Azerbaijan to Set Up INSTC Working Group", *PortsEurope*, 28 Ağustos 2019, <https://www.portseurope.com/iran-russia-azerbaijan-to-set-up-instc-working-group/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

⁵⁷ "Iran Railways: Azerbaijan Actively Participating in North-South Corridor Formation", *AVİM*, 20 Ağustos 2019, <https://avim.org.tr/en/Bulten/IRAN-RAILWAYS-AZERBAIJAN-ACTIVELY-PARTICIPATING-IN-NORTH-SOUTH-CORRIDOR-FORMATION>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Sonuç

Hindistan, Rusya ve İran tarafından geliştirilen INSTC inisiyatifi finansal gereklilikler ve altyapı anlamında henüz gerekli olgunluğa ulaşamamış olsa da, Güney Asya'yı Avrasya'ya ve hatta Kuzey Avrupa'ya bağlayan bir ulaştırma alternatifi olarak önemli bir ticari koridor yaratacaktır. Rusya, İran ve Azerbaycan'ın enerji kaynakları ile Hindistan'ın ihraç mallarını karşılıklı olarak ticari işleyişe dahil etme kapasitesine sahip bu koridor, aynı zamanda Hindistan'ın ihracat kanallarına da olumlu etkide bulunacak ve bu ülkenin coğrafi ve siyasi zorunluluklardan kaynaklanan ticari sıkışmışlığını aşması hususunda da olumlu bir etki yaratacaktır.

2000'li yılların başında ilk kez ortaya konan, fakat, içerik itibarıyla son yıllarda ön plana çıkmış olan bu proje, finansal büyüklük ve kapsam itibarıyla karşılaştırılamayacak bir görünüme haiz olsa da, Avrasya odaklı bir altyapı ve ticari entegrasyon vurgusuna sahip olduğu için, Çin'in Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi ile kıyaslanmaktadır. Ne Hindistan'ın ne de aynı zamanda Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifi içerisinde de kritik bir rol oynamakta olan Rusya ve İran'ın rekabet yönünde bir iddiası olmamasına karşın, Çin, INSTC girişimini yakından izlemektedir. Hatta INSTC kapsamında gerçekleştirilecek bazı projelerde (özellikle Orta Asya'da) Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası'ndan yatırım desteği dahi alınması düşünülmektedir. Bu bağlamda, görünüm ve kapsam itibarıyla zaten Tek Kuşak, Tek Yol'a rakip olunması pek de mümkün görünmemektedir. Fakat Çin ile Hindistan arasındaki siyasi sorunlar ve bölgesel rekabet, bu iki inisiyatifin karşılaştırılmasına ve hatta rakip olarak gösterilmesine neden olmaktadır.

Rusya, her iki inisiyatifte de yer alan bir aktör olarak, Çin ile Hindistan'ın dengelenbilmesi anlamında çok önemli bir role sahiptir. Pek tabi ki, bu durum Moskova'ya Avrasya özelinde alan açtığı gibi, gücünü yansıtabilmesine ve özellikle de Avrasya Ekonomik Birliği'nin her iki inisiyatifle de yakın çalışmasını sağlayabilecektir. Üstelik Rusya'nın varlığı, her iki projenin de coğrafi ve siyasi anlamda kapsayıcılığını ve erişim gücünü arttırdığı gibi, özellikle Orta Asya ülkelerinin katılımını da kolaylaştırmaktadır. ABD ise, bu iki inisiyatifin gelişimini yakından takip etmektedir. Çin ile olan rekabet, Tek Kuşak, Tek Yol inisiyatifinin gelişimine ket vurma yönünde bir anlayışı doğurabilecektir. Ne var ki, Washington'un Indo-Pasifik özelinde Pekin'e karşı yakınlığı Hindistan'ın INSTC kapsamında özellikle İran ile işbirliği yapıyor olması, ABD'de rahatsızlık yaratmaktadır. Zira bu hamle, İran'ı orta vadede ekonomik anlamda rahatlatma potansiyeli taşımakta ve Tahran'ı Avrasya'ya daha etkin bir biçimde entegre etme yetisine sahip olmaktadır.

INSTC, Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Orta Asya'da ise Afganistan'ın bölgesel önemini arttıran bir gerçeklik yaratacaktır. Bu bağlamda, Azerbaycan-İran ilişkileri ve Afganistan'ın siyasi istikrarı ön plana çıkan hususlar olacaktır. Yani, önümüzdeki dönemde, Afganistan'ın istikrarı hususunda INSTC katılımcılarının ve özellikle de Hindistan'ın aktif bir rol oynaması beklenebilecekken, Tahran-Bakü ilişkilerindeki

gerginliğin yoğunluğunda da bir azalma beklenmesi muhtemeldir. Fakat bu inisiyatifin genel itibarıyla Hindistan ve Rusya'nın küresel pozisyonlarının altını çiziceği de görülebilmektedir.

Kaynakça

Mann, Poonam, “International North-South Transport Corridor: A Game Changer For India?”, *Defence and Diplomacy*, Cilt 8, No. 1, 2018, s. 11-21.

Rahimov, Rahim, “North-South Transport Corridor: Russia Wins, Armenia Loses”, *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 14, No. 145, 2017.

Devonshire-Ellis, Chris, “India’s Increasing Connectivity with Central Asia, Iran&Russia”, *Silk Road Briefing*, 3 Eylül 2019, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/09/03/indias-increasing-connectivity-central-asia-iran-russia/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

Singh, Subhash, “India’s Chabahar Policy: Implications For China-Pakistan Cooperation”, *International Journal of Applied Social Science*, Cilt 4, No. 5-6, 2017, s. 172-182.

Cancarini, Davide, “China, India and the Crossroads of 21st Century Infrastructure Competition”, *Istituto Affari Internazionali Commentaries*, No. 19, 2019.

Devonshire-Ellis, Chris, “What is India’s Ideas Belt&Road Alternative Project?”, *Silk Road Briefing*, 17 Temmuz 2019, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/07/17/indias-ideas-belt-road-alternative-project/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

“Membership”, *INSTC*, <http://instcorridor.com/membership/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

“South-North Transport Corridor Provides Exciting Opportunities”, *Vestnik Kavkaza*, 16 Nisan 2019, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/South-North-transport-corridor-provides-exciting-opportunities.html>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

İnan, Feride ve Yayloyan, Diana, “New Economic Corridors in the South Caucasus and the Chinese One Belt One Road”, *TEPAV*, 2018.

Hurley, John, Morris, Scott ve Portelance, Gailyn, “Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative From a Policy Perspective”, *Center For Global Development*, No. 121, Mart 2018.

Shinde, Shankar, “International North-South Transport Corridor (INSTC)”, *Federation of Freight Forwarders Association in India*, 26 Eylül 2018.

“Opening of the Astara-Astara Railway Bridge”, *KDY Logistics*, 28 Ocak 2019, <https://www.kdylogistics.com/en/2019/01/28/opening-of-the-astara-astara-railway-bridge/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

Bhatnagar, Aryaman ve John, Divya, “Accessing Afghanistan and Central Asia: Importance of Chabahar to India”, *ORF Special Report*, Special Report No. 4, Ekim 2013.

Rehman, Zia Ur, “The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan”, *NOREF Report*, Mayıs 2014.

Bhattacharjee, Subhomoy, “Chabahar Port and India”, *RIS Policy Brief*, No. 80, 2018, s. 1-4.

Khesraw, Omid Farooq, “Chabahar Port: A Step Toward Connectivity For India and Afghanistan”, *The Diplomat*, 3 Temmuz 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/chabahar-port-a-step-toward-connectivity-for-india-and-afghanistan/>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

“India Signs MoU with Russia to Fast Track North-South Corridor”, *The Economic Times*, 5 Şubat 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-signs-mou-with-russia-to-fast-track-north-south-corridor/articleshow/67845357.cms?from=mdr>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

“Convention on the Legal Status of the Caspian Sea”, 12 Ağustos 2018, <http://en.kremlin.ru/supplement/5328>, (Erişim Tarihi 26.09.2019).

Souleimanov, Emil, “The Evolution of Azerbaijani Identity and the Prospects of Secessionism in Iranian Azerbaijan”, *Connections*, Cilt 11, No. 1, 2011, s. 77-84.

Akdevelioğlu, Atay, “İran İslam Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No. 2, 2004, s. 129-160.

Makocki, Michal ve Popescu, Nicu, “China and Russia: An Eastern Partnership in the Making?”, *European Union Institute For Security Studies*, Chaillot Papers No. 140, 2016.

Meick, Ethan, “China-Russia Military to Military Relations: Moving Toward a Higher Level of Cooperation”, *US-China Economic and Security Review Commission*, 2017.

Kaul, Nitasha, “Rise of the Political Right in India: Hindutva-Development Mix, Modi Myth and Dualities”, *Journal of Labor and Society*, Cilt 20, Aralık 2017, s. 523-548.

Korolev, Alexander, “Systemic Balancing and Regional Hedging: Russia's Relations with China and India”, *Centre on Asia and Globalisation Lee Kuan Yew School of Public Policy*, Policy Brief No. 89, 2016.

Zakharov, Aleksei, “Exploring New Drivers in India-Russia Cooperation”, *ORF Occasional Paper*, No. 124, 2017.

“India-Russia Joint Statement During Visit of Prime Minister to Vladivostok”, *Ministry of External Affairs*, 5 Eylül 2019, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/31795/India++Russia+Joint+Statement+during+visit+of+Prime+Minister+to+Vladivostok>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“India and Russia Target \$30 Billion in Trade By 2025, Announce New Energy Deals”, *Reuters*, 4 Eylül 2019, <https://www.reuters.com/article/us-russia-india-energy/india-and-russia-target-30-billion-in-trade-by-2025-announce-new-energy-deals-idUSKCN1VP1U2>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“First Round of Talks on India-EAEU Free Trade Zone to Take Place in Near Future-Putin”, *Tass*, 4 Eylül 2019, <https://tass.com/economy/1076383>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“India, Russia Mark 18th IRIGC-MTC Meeting”, *Business Standard*, 13 Aralık 2018, https://www.business-standard.com/article/news-ani/india-russia-mark-18th-irigc-mtc-meeting-118121301246_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“Russia, Turkey Seek Observer Status in SAARC”, *Business Standard*, 16 Şubat 2014, https://www.business-standard.com/article/news-ians/russia-turkey-seek-observer-status-in-saarc-114021600342_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“Russia Still India's Largest Defence Partner, Supplies 68% Arms”, *Business Standard*, 22 Şubat 2017, https://www.business-standard.com/article/news-ians/russia-still-india-s-largest-defence-partner-117022200423_1.html, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“India to Manufacture Spare Parts, Components For Russian Defence Equipment”, *LiveMint*, 16 Eylül 2019, <https://www.livemint.com/>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

Gady, Franz Stefan, “Russia Offers India Its Su-57 Stealth Fighter Again”, *The Diplomat*, 16 Temmuz 2019, <https://thediplomat.com/2019/07/russia-offers-india-its-su-57-stealth-fighter-again/>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“Russia Receives Advance Payment From India For S-400 Missiles”, *The Economic Times*, 29 Ağustos 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/russia-receives-advance-payment-from-india-for-s-400-missiles-report/articleshow/70890810.cms>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“India Signs \$3 Billion Lease For Russian Akula II Class Nuclear Submarine”, *Military Watch Magazine*, 7 Mart 2019, <https://militarywatchmagazine.com/article/india-signs-3-billion-lease-for-russian-akula-ii-class-nuclear-submarine>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

“Russia Plans to Set Up Above 20 Nuclear Power Units in India in Next 20 Years”, *LiveMint*, 4 Eylül 2019, <https://www.livemint.com/news/india/russia-plans-to-set-up-above-20-nuclear-power-units-in-india-in-next-20-years-1567600889899.html>, (Erişim Tarihi 27.09.2019).

Quamar, Muddassir, “Rising US-Iran Hostilities and Challenges For India”, *IDSIA Issue Brief*, 24 Mayıs 2019, <https://idsa.in/issuebrief/us-iran-hostilities-challenges-for-india-mmquamar-240519>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Mazumdaru, Srinivas, “India Looking to Compensate Loss of Iranian Oil”, *Deutsche Welle*, 23 Nisan 2019, <https://www.dw.com/en/india-looking-to-compensate-loss-of-iranian-oil/a-48449032>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Sen, Aveek, “Iran Looks to Chabahar and a New Transit Corridor to Survive US Sanctions”, *Atlantic Council*, 19 Haziran 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-looks-to-chabahar-and-a-new-transit-corridor-to-survive-us-sanctions/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Ramachandran, Sudha, “India Doubles Down on Chabahar Gambit”, *The Diplomat*, 14 Ocak 2019, <https://thediplomat.com/2019/01/india-doubles-down-on-chabahar-gambit/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

“Why Iran's Chabahar Port is Important For India”, *The Economic Times*, 23 Ekim 2014, <https://economictimes.indiatimes.com/nation-world/why-irans-chabahar-port-is-important-for-india/slideshow/44914183.cms>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Gilani, Syed Iftikhar, “Indian Diplomacy: Neighborhood First, Minus Pakistan”, *AA*, 30 Mayıs 2019, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/indian-diplomacy-neighborhood-first-minus-pakistan/1493237#>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

“India's New Shia Party Seen As Hindu Divisive Effort”, *UCA News*, 25 Mayıs 2018, <https://www.ucanews.com/news/indias-new-shia-party-seen-as-hindu-divisive-effort/82403>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Burton, Guy, “What Did the Middle East Think of India's Kashmir Change?”, *The Diplomat*, 10 Ağustos 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/what-did-the-middle-east-think-of-indias-kashmir-change/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Safi, Mariam ve Alizada, Bismillah, “Afghanistan: Prospects and Challenges to Regional Connectivity”, *The Diplomat*, 19 Nisan 2019, <https://thediplomat.com/2019/04/afghanistan-prospects-and-challenges-to-regional-connectivity/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

“Ashgabat Agreement Gets Push with India Joining the Central Asian Transport Corridor”, *Business Gateways International*, 25 Şubat 2018, <https://businessgateways.com/news/2018/02/25/Ashgabat-Agreement-gets-push-with-India-joining-it>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Reyaz, Mohammad, “Prospects of Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Pipeline For India”, *Avrasya Dünyası*, Cilt 2, No. 3, 2018, s. 47-51.

Mostafa, Golam, “The Concept of Eurasia: Kazakhstan's Eurasian Policy and Its Implications”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt 4, No. 2, 2013, s. 160-170.

Mostafa, Golam ve Mahmood, Monowar, “Eurasian Economic Union: Evolution, Challenges and Possible Future Directions”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt 9, No. 2, 2018, s. 163-172.

Kadirov, Damir, “One Belt and One Road Project and a Role of Republic of Kazakhstan in it”, *China Daily*, 2 Haziran 2017, http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017beltandroad/2017-06/02/content_29598720.htm, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

“India, Kazakhstan in Talks to Renew Deal with Higher Uranium Imports”, *The Economic Times*, 16 Nisan 2019, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-kazakhstan-in-talks-to-renew-deal-with-higher-uranium-imports/articleshow/68898103.cms?from=mdr>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Preiss, Rainer Michael, “Uzbekistan is the Hidden Gem in China's New Silk Road”, *Forbes*, 9 Eylül 2019, <https://www.forbes.com/sites/rainermichaelpreiss/2019/09/09/uzbekistan-is-the-hidden-gem-in-chinas-new-silk-road/#ede81183bd5b>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Gupta, Pravesh Kumar, “India-Tajikistan Relations: The Security Factor”, *Vivekananda International Foundation Brief*, 2019.

“Iran, Russia, Azerbaijan to Set Up INSTC Working Group”, *PortsEurope*, 28 Ağustos 2019, <https://www.portseurope.com/iran-russia-azerbaijan-to-set-up-instc-working-group/>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

“Iran Railways: Azerbaijan Actively Participating in North-South Corridor Formation”, *AVİM*, 20 Ağustos 2019, <https://avim.org.tr/en/Bulten/IRAN-RAILWAYS-AZERBAIJAN-ACTIVELY-PARTICIPATING-IN-NORTH-SOUTH-CORRIDOR-FORMATION>, (Erişim Tarihi 28.09.2019).

Neo-Avrasyacılık Çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun Türkiye Cumhuriyeti'ne Bakışının Suriye Olayı Özelinde Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Selim KURT

Giresun Üniversitesi

Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından kurulan Rusya Federasyonu'nun ayağa kaldırılması düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkan fikrîsel arayışların bir ürünü olan neo-Avrasyacılık günümüzde büyük ölçüde Aleksandr Dugin'e atfedilmektedir. Dugin'in Avrasyacılık anlayışı ise ünlü İngiliz coğrafyacı Mackinder'den ödünç aldığı kara ve deniz medeniyetleri arasındaki kadim zıtlığa dayanmaktadır. Bu zıtlığın günümüzde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Rusya Federasyonu (RF) rekabetinde vücut bulduğuna işaret eden Dugin, RF'nin nihai amacının ABD'nin başını çektiği Atlantikçi Blok'u çökertmek olduğunu iddia etmiştir. Bu amaçla Atlantik Bloğu'nun karşısına RF'nin liderliğinde bir Avrasya İmparatorluğu'nun çıkartılmasının gerekliliğine dikkat çeken Dugin, bu imparatorluğa yönelik tehdit olarak gördüğü ülkeler arasında Türkiye'yi de saymaktadır. Türkiye'nin tehdit olarak gösterilmesinin gerekçesi olarak ise Avrasya İmparatorluğu'nun önemli bir kısmını oluşturan sahada yer alan Türk unsurlar üzerinde Atlantikçi olarak tabir ettiği Türkiye'nin uygulayacağı Pan-Türkizm politikalarıyla söz konusu imparatorluğu parçalama kabiliyetine sahip olmasını göstermektedir. Bu nedenle de Dugin, Türkiye'nin Kafkaslar ile Orta Asya bölgesine yönelik taleplerinin hiçbir surette kabul edilmemesini ve güneye itilmesini önermektedir. 2011 yılında Tunus'ta patlak veren Arap Baharı ayaklanmalarının Suriye'ye de sıçraması üzerine ülkede ortaya çıkan iç savaşın ilk yıllarında Esad'ın yönetimden uzaklaştırılması ortak hedefi çerçevesinde işbirliği yapan Türkiye ile ABD'nin ilişkileri özellikle ülkedeki Irak Şam İslam Devleti (DAEŞ) örgütüyle mücadelede ABD'nin kendisine partner olarak PKK uzantısı YPG-PYD terör örgütünü seçmesi nedeniyle bozulmuştur. Bu durum, Kasım 2015'te Suriye sınırında bir Rus uçağını düşürmesine karşın, Türkiye'nin Suriye politikasında, özellikle 2016 yılının ortasından itibaren, RF ile yakınlaşma yönünde bir değişiklik görülmesine neden olmuştur. Neo-Avrasyacı bakış açısından RF'nin Türkiye'ye Suriye özelinde verdiği destek, ABD ile Türkiye'nin Suriye'de düştüğü anlaşmazlık da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının dikkate alındığının gösterilmesi yoluyla onu yanına çekme ve ilgisini bu bölgede tutma arzularıyla da bağdaştırılabilir. Böylelikle Türkiye'nin RF'ye Suriye politikası özelinde bağımlı kalmasının sağlanması yoluyla, Türkiye'nin Orta Asya bölgesine yönelik Batı (özellikle ABD) destekli girişimlerinin de önlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu çerçevede iki ülkenin Suriye politikasında yan yana gelmelerinde konjonktürel faktörler kadar, özellikle Putin'in iktidara gelmesinden itibaren Rus siyasal hayatında hakim olduğu iddia edilen Avrasyacı bakış açısının da etkili olduğu iddia edilebilir ki, bu çalışmayla söz konusu etkinin Suriye özelinde ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo-Avrasyacılık, Aleksandr Dugin, Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti, Suriye Krizi.

ANALYZING OF RUSSIAN FEDERATION'S VIEW ON REPUBLIC OF TURKEY SPECIFIC TO SYRIAN EVENT IN THE CONTEXT OF NEO-EURASIANISM

Neo-Eurasianism, which is one of the thinking structures developed within the framework of the rising the Russian Federation, established after the dissolution of Soviet Russia and it is largely attributed to thoughts of Aleksadr Dugin today. Dugin's Eurasianism understanding is based on the idea of ancient contrast between land and sea civilizations, which was borrowed from the famous British geographer Mackinder. Dugin, who pointed out that this contradiction is embodied in the competition between United States-Russian Federation today, claimed that the final aim of the Russia was to bring down the Atlantic Bloc led by the United States. To this end, Dugin draws attention to the necessity of the establishment of a Eurasian Empire under the leadership of the Russia against the Atlantic Bloc. And he indicates Turkey as a threat to this empire. And as a reason of showing Turkey as a threat he indicates that its ability to scattering the empire by using pan-Turkism policies on the Turkish elements, which constitute important part of the Eurasian Empire. So Dugin recommends both to reject Turkey's demand towards the Caucasus and Central Asia regions and pushed it to southward. Turkey and America cooperated in the direction of mutual interest in overthrowing of Esad administration in the first years of the civil war, which was erupted due to spreading of Arab Spring uprisings to Syria. However, relations between the two countries deteriorated due to the fact that the America chose the Kurdistan Workers' Party (PKK) extension YPG-PYD terrorist organization as a partner in the fight against the Islamic State of Iraq and Damascus. This situation has led to seen a change in the direction of rapprochement with Russia in Turkey's Syria policy especially since the middle of 2016, despite the drop a Russian aircraft by Turkey in the Syrian border in November 2015. Russia's support for Turkey in the Syria issue from the neo-Eurasianist perspective could be interpreted in two ways, when considered Turkey's disagreement with America in the Syria conflict. First of these is that Russian desire to pull Turkey next to it by showing its interests taking into account in Syria issue. The second one is prevention of Turkey's head towards Central Asia region by keeping its attention in Syria. Thus it could be said that Turkey's initiatives towards Central Asia region, which was supported by West (especially America), tried to be prevented by subordinating Turkey to Russia in the Syria policy. In this context, it can be said that the Eurasian perspective, which is claimed to have dominated Russian political life since Putin came to power, is as effective as the conjectural factors in the rapprochement of two countries in Syria policy. And with this study, it is aimed to analyze outlook of Russia to Turkey specific to Syria issue in the context of neo-Eurasianism understanding.

Key Words: Neo-Eurasianism, Alexander Dugin, Russian Federation, Turkish Republic, Syria Crisis.

GİRİŞ

Kriz dönemlerinde gündeme gelen bir düşünce akımı olan Avrasyacılık'ın Rus siyasi hayatında ilki Çarlık Rusya'sının dağılmasının ardından 1920'li yıllarda ikincisi ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılma emareleri verdiği 1980'li yılların sonlarında olmak üzere iki kez ön plana çıktığı söylenebilir. Sovyetlerin dağılmasını takiben ortaya çıkan RF'nin ayağa kaldırılması arayışlarının bir ürünü olan neo-Avrasyacılık'ın en önemli ideoloğu hiç şüphesiz Aleksandr Dugin'dir. Jeopolitik bir bakış açısına sahip olan Dugin'in Avrasyacılık anlayışının ise ünlü İngiliz coğrafyacı Mackinder'in işaret ettiği kara ile deniz güçleri arasındaki kadim zıtlığa dayandığı görülmektedir. Bu zıtlığın günümüzde ABD-RF çekişmesinde somutlaştığını iddia eden Dugin, liderliğini RF'nin yaptığı karacı Avrasyacılığın nihai hedefinin liderliğini ABD'nin yaptığı denizci Atlantik bloğunu tamamen ortadan kaldırmak olması gerektiğini iddia etmektedir.

Bu amacın gerçekleştirilmesi için ise Atlantik İmparatorluğu'nun karşısına bir Avrasya İmparatorluğu'nun dikilmesinin gerekliliğine işaret eden Dugin, bu imparatorluğun merkezde Rus İmparatorluğu, batıda Avrupa İmparatorluğu, doğuda Pasifik İmparatorluğu ile güneyde Orta Asya İmparatorluğu'nun bileşiminden müteşekkil olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada kurulması planlanan Avrasya İmparatorluğu'na tehdit teşkil eden devletler arasında Türkiye'yi de zikreden Dugin, Türkiye'nin özellikle merkezdeki Rus İmparatorluğu'nun egemenlik kurduğu sahada yer alan mühim sayıdaki Türk kökenli kitleyi Pan-Türkizm gibi akımlarla yanına çekerek İmparatorluğu parçalama kabiliyetine sahip olması nedeniyle tehdit olarak lanse ettiğini ifade etmiştir. Bu nedenle anılan bölgede Türkiye'ye karşı İran ile işbirliği yapılmasının gerekliliğine işaret eden Dugin, Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya bölgesine yönelik taleplerinin hiçbir şekilde karşılanmamasını, Türkiye'nin bu bölgeye yönelik ilgi ve taleplerinin ise bahsi geçen ülkenin güneye (yani Ortadoğu bölgesine) itilmesi yoluyla telafi edilmesini önermektedir.

Dugin, Avrasyacı ve Atlantikçi kutuplar arasındaki kaçınılmaz mücadelenin fitilini yakan bir gelişme olarak tanımladığı Suriye krizi çerçevesinde Türkiye'nin RF ile birlikte hareket etmesini önermektedir. Böylelikle hem Türkiye güneyindeki meselelere çekilerek Orta Asya bölgesine yönelimi engellemiş olacak hem de RF yalnız kaldığı Suriye krizinde Türkiye'yi de yanı çekerek bir taraftan Batı ittifakına karşı eline güçlendirirken diğer taraftan da Batı ittifakında bir delik açma imkanına kavuşacaktır.

Bu çerçevede çalışmada, neo-Avrasyacı perspektiften RF'nin Türkiye'ye bakışı Suriye olayı özelinde analiz edilmeye çalışılmış olup, bunun için öncelikle Avrasyacılığın ne olduğu tanımlanmış, ardından Dugin'in Avrasyacılık anlayışında Türkiye'nin yeri analiz edilmiş ve son olarak Suriye olayı özelinde RF'nin Türkiye'ye bakışı değerlendirilmiştir.

1. AVRASYACILIK

Avrasya, Asya ile Avrupa'nın kesiştiği bir alan, yani Asya'nın Avrupa'ya açılan Batı yakası ile Avrupa'nın Asya'ya açılan doğu yakasının kesiştiği bölge olarak tanımlanmaktadır. Avrasya'nın batı sınırlarının Viyana'dan başladığı, merkez bölgesinin Anadolu'nun yanı sıra Karadeniz, Ukrayna, Moldova, Güney Rusya'yı kapsadığı ve doğu yakasının ise Çin Seddi'ne kadar uzandığı genel kabul görmektedir. Avrasya'nın güney bölgesi ise Ortadoğu'dur. Bu çerçevede, Avrasya'nın ne Avrupa, ne Asya ne de Afrika olmadığı, bu üç kıtanın ortasında yer alan bir saha olduğu söylenebilir.¹

Avrasyacılık terimi ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumboldt (1769-1859) tarafından, Rusça'da ise etnograf Vladimir Lamanski (1833-1859) tarafından kullanılmıştır. Başlangıçta sadece bir coğrafi terim olan Avrasyacılık 19. yüzyılda Rusya'da felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmış ve 20. yüzyılda ise kriz dönemlerinde tekrardan gündeme gelerek Ruslar için milli bir ideoloji haline getirilmeye çalışılmıştır.²

Avrasyacılığın Rusya'da nasıl bir gelişim çizgisi izlediğine bakıldığında ise, bu hususa ilişkin tartışmaların 17. yüzyıla kadar geri götürülebileceği anlaşılmaktadır. Temel olarak kimliksel ve ekonomik boyutlara sahip olan bu tartışmalara 19. yüzyılda Batıcılar ile Slav milliyetçilerinin iki farklı cevap verdikleri görülmektedir. Batıcılar ülkenin ayağa kaldırılabilmesi için herşeyden önce Avrupa medeniyetinden Aydınlanma'nın sonuçlarının devralınması gerektiğini iddia etmişlerdir. Diğer taraftan Slav milliyetçileri ise bunun için Rusya üzerindeki Batı etkisinin kaldırılmasının gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Batıcılar Rusya'nın geleceğini onun Batılı bir yola girmesinde görürlerken, Slav milliyetçileri Ortodoks inancına dayanan özgün karakterli bir kültür geliştirilmesinin savunuculuğunu yapmışlardır.³

Avrasyacılık akımı, dünya tarihinin Avrupa merkezci vurgusunu da açık bir şekilde reddetmektedir. Burada Batı'nın belirlediği evrensel değerlere dayanan herkes için geçerli bir medeniyet anlayışının Avrasyacılar için kabul edilemezliği söz konusudur. Avrupa merkezçiliğe bu reddiye aynı zamanda liberal demokrasinin batılı şekline, onun hukuk devletine, parlamentarizme ve bireye yönelik insan haklarına da karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, Avrasyacılar, anti-tez olarak, kişi ve devletin organik birliği, başka bir deyişle "senfonik kişilik" ile Rus Ortodoksluğunun cemaat ilkesi

---

¹ Anıl Çeçen, *Türkiye ve Avrasya 2. Baskı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s. 11.

² Fatih Akgül, *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık 1. Baskı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 16.

³ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık 2. Baskı*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, ss. 10-12. ve Christian F. Wehrschutz, "Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık", Erol Göka ve Murat Yılmaz (der.), *Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya* içinde (23-41), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 25.

sobornast'a dayanan güçlü otoriter bir devlet fikrini geliştirmişlerdir.⁴ Özellikle Sovyet yaşantısının artan oranda bürokratik bir yapıya bürünmesi ve Sovyet toplumunun istikrarlı bir şekilde totaliterleşmesi, Avrasyacıların bakış açısını totaliter/otoriter rejimlerin Rusya'ya daha uygun olduğu hususunda etkileyerek, değiştirmiştir.⁵

Bu temellere dayanan Avrasyacılık akımı, Batı kaynaklı etno-kültürel parçalanmanın, komünizmin yayılmasının ve kendi kendini yönetme (self-determinasyon) hakkının meşruluk kazanmasının etkisiyle ve genel anlamda Batı yayılmacılığına bir tepki olarak, 1920 yılında, Rus toprakları dışında, Sofya'da sürgünde bulunan bir grup seçkin tarafından başlatılmıştır. Bu çerçevede, Avrasyacılık düşüncesinin, hareketin liderlerinden biri olan Peter Nikolaevich Savitsky ile Sol'un gelecekteki lideri ve Savitsky'nin en önemli rakibi olan Peter Suvchinsky ve tarihçi, filolog ve filozof Nikolai S. Trubetskoi'un buluşu olduğu söylenebilir. Daha sonra pekçoklarının da katıldığı hareketin temel fikirleri "Beyazlar"ın son kalesi olan Kırım'da Savitsky tarafından tasarlanmış ve 1921 yılında Bulgaristan'da yayınlanan ***Doğu'ya Çıkış*** adlı yayın ile son şeklini kazanmıştır. Tüm çeşitliliğine karşın, Avrasyacılığın iki temel düşünceye dayandığı söylenebilir. Bunlardan ilki SSCB'nin Slav olan ve olmayan halkalarının birliği fikridir ki, bu bakış açısından Avrasyacılık, Slav milliyetçiliğinden oldukça farklıdır. İkincisi ise, pekçok devrim destekçisi gibi Avrasyacıların da Bolşevik İhtilali'ni bir sapmadan daha ziyade devletin politik geleneğine sıkı sıkıya bağlı bir dönüşüm olarak görmeleri ve esas Avrasya devleti olarak Sovyet Rusya'ya telakki etmeleridir.⁶

1930'lu yıllarda kendi içlerinde bölünmeler yaşayan Avrasyacıların bir kısmı Rusya'ya dönerek SSCB'nin gerçek Avrasya Devleti olduğunu savunmaya başlamış, bir kısmı bu hareketten ayrılmış ve ülke dışında kalan önemli bir kısmı da Sovyet Gizli Servisi (KGB) tarafından yok edilmiştir. 1930'lardan sonra, Avrasyacılık, sözde siyasetten sıyrılarak, politik iradenin kullanabileceği bir bakış açısı ve hatta komünist rejimin propagandasının bir parçası haline getirilmiştir. İlerleyen yıllarda ise Sovyet yönetimi, Klasik Avrasyacılar tarafından oluşturulan literatürü bir süreliğine de olsa yasaklamıştır. Avrasyacı fikirlerin izleri, Varşova Paktı ülkelerine kendi kaderlerini belirleme hakkı tanıyan, ancak medeniyet olarak farklı oldukları gerekçesiyle birlik cumhuriyetlerini aynı haktan yoksun bırakan, Mikhail Gorbaçov'un ortak bir "Avrupa evi" önerisiyle Sovyet politik söyleminde ara sıra kendine yer bulmuşsa da, yine de bu tür söylemler son derece sınırlı kalmıştır. Zamanla unutulmaya yüz tutan ve önemini yitiren Avrasyacılık, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan fikrîsel arayışlarla yeniden gündeme gelmiş ve güç

---

⁴ Wehrschutz, a.g.e., s. 27.

⁵ Dmitry V. Shlapentokh, "Eurasianism: Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt: 30/Sayı: 2, 1997, s. 131.

⁶ Akgül, a.g.e., ss. 18-19. ve Shlapentokh, Eurasianism: Past and Present, ss. 130-131.

kazanmıştır. Bu çerçevede, 1920’lerde ortaya çıkan Klasik Avrasyacılık, 1980’lerde bu kez neo-Avrasyacılık olarak tezahür etmiştir.⁷

2. DUGİN’İN AVRASYACILIK ANLAYIŞINDA TÜRKİYE’NİN YERİ

Türkiye’yi Osmanlı Devleti’nin bir devamından daha ziyade bir yanılması olarak niteleyen Dugin, çok-merkezli ve çok-milletli emperyal İslami bir yapının yerine Kemal Atatürk tarafından laik, ateist, dinle ilgisi olmayan ve milliyetçi düzeni ile Fransız kökenli ulus-devletin doğu versiyonunun kurulduğunu iddia etmektedir. Bu nitelikleriyle doğunun kendi manevi, dini ve jeopolitik geleneğinden kesin bir şekilde kopan ilk devletin Türkiye olduğunu belirtmektedir. Günümüzde NATO üyesi olan Türkiye’nin fiilen Atlantikçiliğin ve tek dünyacılığın doğudaki ileri karakolu, Asya-Doğu ile Arap alemi arasında “tampon kordonu” sayıldığını iddia etmektedir.⁸

Dugin’in Avrasyacılık anlayışı çerçevesinde Türkiye’ye bakışının üç katmanlı olduğu söylenebilir. İlk katman, Avrasya İmparatorluğu’nun merkezi olarak adlandırdığı Rus İmparatorluğu içerisindeki Türk varlığı çerçevesinde Türkiye’ye bakış, ikinci katman, Kafkaslar bölgesi çerçevesinde Türkiye’ye bakış ve son katman ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri çerçevesinde Türkiye’ye bakış şeklinde sıralanabilir.

Ülke içerisinde, Avrasya devletinin, yani Rusya’nın Slav ve Türk unsurların birleşimine dayandığını iddia eden Dugin, adı geçen iki halkın ileride de Avrasya jeopolitiğinin unsurları olacağına işaret etmektedir. Bu çerçevede Avrasya İmparatorluğu’nun kurulabilmesi için imparatorluk merkezi olarak nitelendirdiği Rus coğrafyasında yaşayan Türklerin, Slavlar ile birlikte hareket etmesinin önemine işaret eden Dugin, her iki milletin de istikballerinin kaynaşmada olduğunu, etno-kültürel farklılıklarını ileri sürmelerinin ve hatta bu farklılıklara siyasal anlamlar yüklemelerinin, hem Rusların hem de Türklerin tarihsel kaderlerine zıtlık teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede bariz bir ayrılıkçı geleneğe ve gelişmiş bir milli bilince sahip olan Tataristan ile yine İslam inançlı bir Türk bölgesi olan Başkurdistan’ın jeopolitik ilişkilerinin pekişmesinin, Başkurdistan’ın güney idari sınırının teorik olarak Türk-İslam ayrılıkçılığının üssüne dönüşebilecek olan Kuzey Kazakistan’ın yakınından geçmesi dolayısıyla son derece tehlikeli olduğuna işaret eden Dugin, böyle bir durumda Kalpgah’ı en korkunç tehlike olarak tabir ettiği, “karasal mekânın tam ortasından Türk (Türkiye taraftarı, Atlantikçi) mızrağı ile paramparça olma” ihtimalinin beklendiğini iddia etmektedir.⁹

Dugin, bir diğer katman olan Kafkasların tamamının, bölge ahalisinin fevkalade bir sosyal hareketliliğe ve kadim bir jeopolitik geleneğe sahip olmaları dolayısıyla son

---

⁷ Akgül, a.g.e., s. 19. ve Paul Pryce, “Putin’s Third Term: The Triumph of Eurasianism?”, *Romanian Journal of European Affairs*, Cilt: 13/Sayı: 1, 2013, s. 30.

⁸ Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 260.

⁹ Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 158-159.

derece stratejik bir kavşak olduğunu ifade etmektedir. Bölgenin, Atlantikçi Türkiye ile doğrudan sınırdaş olduğunu ve topografya açısından ise Kafkas sıradağları alanına giren hudut bölgelerini de stratejik olarak kontrol ettiğini belirtmektedir. Ayrıca bölgeyi “Rus jeopolitik mekânının en kırılğan noktasıdır.” diye tarif eden Dugin, bu toprakların geleneksel olarak Rus heartland’ı ile rimland ülkeleri (Türkiye ile İran) arasında şiddetli askeri çarpışmalar sahne olmasının bir tesadüf olmadığını da dile getirmektedir. Dugin’e göre Kafkaslar’ın kontrolünün öncelikli getirisi “sıcak denizler”e çıkışın önünü açmasıdır. Sınırların Rusya’nın aleyhine güneye (veya kuzeye) doğru her nakledilişinin ise kıtasal gücün hayati bir yenilgisi manasına geldiğini iddia etmektedir.¹⁰ Bu bölgede Rusya’nın geleneksel ve güvenilir müttefiki olan Ermenistan’ın özel bir jeopolitik rol oynadığına dikkat çeken Dugin, Türkiye’nin kuzeye ve doğuya, yani Türklerden müteşekkil Orta Asya Türk dünyasına yayılmasının önüne set çekmek için Ermenistan’ın mühim bir stratejik üs vazifesi yerine getirdiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, jeopolitik saldırı boyutunda ise Ermenistan’ın, sözde kadim Ermeni topraklarının önemli bir kısmının ve başlıca kutsal yerinin (Ağrı Dağı) bulunduğu Türkiye topraklarına doğru kesintisiz devam eden bir etno-kültürel birlik temsil ettiğini iddia ederek, bu hususun Türkiye’de jeopolitik sarsıntılar tahrik etmek maksadıyla kullanılabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca bölgedeki Türk tesirini engellemenin bir diğer yolu olarak, Şiiliği, Güney Azerbaycan ile etnik akrabalığı ve tarihi münasebetleri vurgulayarak Azerbaycan’ı İran’a bağlamanın gerekliliğine dikkat çekmekte ve hiçbir surette Türkiye ile birleşmesine müsaade edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹

Bir diğer katman olan Orta Asya’yı Dugin, Heartland’ı arzu edilen hedefe, yani Hint Okyanusu’na çıkarabilecek jeopolitik bir mekân olarak nitelendirmektedir. Eğer Moskova bu istikamette deniz gücü ile mevzi mücadelesini kazanmayı başarabilirse, Hindistan’ın kıtasal bloka entegrasyonu, Türkiye’ye karşı Irak’ın stratejik desteği, Ortadoğu’ya doğrudan bir koridor açılması vb. gibi birçok hususun da kendiliğinden çözüleceğini iddia etmektedir. Diğer taraftan tüm kıtasal politikanın esasen, Kazakistan’ın Rusya ile ortak kıtasal bir bloka mantıklı ve ölçülü bir entegrasyonuna dayandığına işaret eden Dugin, bu bölgedeki en önemli hususun Türkiye’nin bölgeye yönelik her türlü nüfuz edinme girişiminin engellenmesinin yanı sıra “Atlantikçi Türkiye’nin başının altından çıkan ve eski Sovyet Orta Asya’sının salt enlemsel jeopolitik gelişmesini öne süren, Hint-Avrupacı kuzeye (Rusya) ve Hint-Avrupacı güneye (İran, Afganistan, Pakistan, Hindistan) zıt olan her türlü “Turancı”¹²

¹⁰ Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, s. 177.

¹¹ Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, ss. 179-180.

¹² Dugin, kendisine ait olan Geopolitica adlı websitesinde 2018 yılında yayınlanan “Turan: The Key to Understanding The Russian Logos” başlıklı yazısında, Turan’ın esasen bir coğrafyanın adı olduğunu, Turan adı verilen coğrafya Türklükle anılsa da daha Türkler bu bölgeye gelmeden önce Hint-Avrupa ailesine ait bir millet olan İranlıların bu bölgede varlığını sürdürdüğünü ve Turanlı olarak belirtilen ilk halkın ise göçebe İranlılar olduğunu ve günümüzde Turan’ın Rusların yeniden dirilişinin bir tezahürü haline geldiğini iddia ederek, imparatorluğun parçalanmasında önemli rol oynamasından endişe ettiği Türk kitlenin akademik düzeyde de olsa bu bölgeyle bağlantısını koparmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

entegrasyon projesine set çekilmesi” olduğuna işaret etmektedir. Turancı bir entegrasyonun jeopolitik Avrasyacılığın karşı-tezi olduğunu ifade eden Dugin, bu tür bir entegrasyonun karasal güçleri, batı (Rusya’nın alt kısmı), doğu (Rus Güney Sibiryası ve Uzak Doğusu) ve güney (İran, Afganistan ve Pakistan) olarak üç kısma böleceğini iddia etmektedir. Böyle bir Turancılığın gerek Rus Devleti’ne gerekse Rus etnisitesine bir başlangıç teşkil eden “ormanla steplerin ırksal ve jeopolitik ittifakını bozmaya ayarlı” olduğuna da dikkat çekmektedir.

Turancılığın Afganistan ve İran konusunda ise, İslam dünyasının dini birliğini bölük pörçük ettiğini ifade eden Dugin, buradan hareketle Heartland’ın, Türkiye’ye ve Pan-Türkizm taşıyıcılarına karşı sert bir pozisyonel savaş ilan etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu savaşta Rusya’nın başlıca müttefikinin ise İslamcı Ari İran olacağını belirten Dugin, “Orta Asya, iki küresel Hint-Avrupacı gerçeklik olan Ruslar ile Farslar arasında dikey olarak “yayılmalıdır” demektedir.” Türkiye’yi Rusya-Avrasya için en az ABD ve Çin kadar tehlikeli bir devlet olarak gören Dugin “tüm Türk mekânında yerel özerk kültürel eğilimleri ayrıştırmak ve klanlar, boylar, uluslar vs. arasında geçimsizliği şiddetlendirmek için her şeyi yapmak lazımdır.” demektedir. Ayrıca Dugin “Bu bölgenin her yanındaki yöreler, bölgeler, sanayi kompleksleri, ekonomik çevrimler ve stratejik tesisler, Türk havzası dışındaki topraklarla, ya da katı boylamsal istikamette çepeçevre kuşatılmaya çalışılmalıdır.” demektedir.¹³

Görüldüğü üzere Dugin’in, Avrasya İmparatorluğu’nun hayata geçirilmesine ve varlığına ilişkin olarak en çok tehdit algıladığı ülkelerden biri de, gerek ülke içerisinde gerekse imparatorluğun merkezi olarak tabir ettiği sahada önemli bir yekûn teşkil eden Türk kitleler üzerinde potansiyel olarak yönlendiriciliğe sahip olabileceğini düşündüğü Türkiye’dir. Dugin, Avrasya projesi çerçevesinde Türkiye’ye bakışından ise büyük ölçüde oluşturulmasını planladığı Avrasya İmparatorluğu’nun “güney kanadı”nı teşkil eden Orta Asya İmparatorluğu bağlamında bahsetmektedir.

Bu çerçevede söz konusu kanatta Orta Asya’dan Batı Afrika’ya yayılan, dinen bir ve siyaseten de istikrarlı entegre bir İslam dünyasının bulunmasının ideal olduğuna işaret eden Dugin, bununla birlikte İslam dünyasının şuan son derece dağınık olduğuna ve içerisinde, birbirlerine karşıtlık da içeren, çeşitli ideolojik ve siyasal eğilimler barındırdığına dikkat çekmektedir. Ve bunlara, Amerika ve Atlantik karşıtı, jeopolitik olarak son derece faal olan, kıtasal türdeki İran köktenciliklerinin yanı sıra Suriye, Irak, Libya, Sudan, kısmen Mısır ve Suudi Arabistan tarafından propagandası yapılan Pan-Arabizm, jeopolitik olarak Atlantikçilikle aynı fikirde olan Suudi-Vahhabi köktencililiği ile geçmişte Libya, Irak, Suriye’de etki olan Pan-Arabizme yakın “sol” kesimin modelleri olan İslami Sosyalizmin çeşitli versiyonlarına ilave olarak Pan-

---

Bkz. Alexander Dugin, “Turan: The Key to Understanding The Russian Logos”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/turan-key-understanding-russian-logos> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

¹³ Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 181-182. ve Dunlop, a.g.e., ss. 113-114.

Türkizm çizgisine vurgu yapan Atlantikçi Türkiye'nin laik rejimini örnek göstermektedir.

Bununla birlikte İslam dünyasında Türkiye'nin temsil ettiği "laik" veya Suudi Arabistan'ın temsil ettiği "İslamcı" salt Atlantikçi kutupların, kıtasal İmparatorluğun küresel projesinde Avrasya'nın güney kutbu fonksiyonunu yerine getiremeyeceklerini ifade ederek, geriye "İran köktenciligi" ile "Pan-Arabizm" in kaldığını belirtmektedir. Ancak jeopolitikçi saikler açısından değerlendirildiğinde, kıtasal bir devlet oluşu, Orta Asya ile sıkı ilişkilere sahip olması, radikal şekilde Amerikan karşıtlığı ve gelenekselci duruşu ve aynı zamanda "sosyal politika" istikametinde yer alması gibi faktörler nedeniyle tüm Avrasya parametrelerini karşılaması nedeniyle, bu konudaki önceliğin İran'a verilmesi gerektiğini iddia etmektedir. İlâveten Dugin, İran'ın anakara haritası üzerinde çok önemli bir yer işgal ettiğine dikkat çekerek, Moskova-Tahran ekseninin vücuda getirilmesi halinde yeni imparatorluğun pek çok probleminin çözüleceğine de işaret etmektedir. Bu çerçevede Rusya'nın birkaç yüzyıldır çabaladığı stratejik hedef olan "sıcak denizlere çıkışa" da bir anda ulaşabileceğine dikkat çekmektedir. Böylelikle İmparatorluğun, Rusya'ya kıtasal yönden yakın, Hint Okyanusu'na da doğrudan açılan ve İran kıyılarına stratejik erişime sahip olacak olan Avrasya'nın tüm sahilleri boyunca, özellikle güneyde ve batıda kıyı topraklarının ele geçirilmesi vasıtasıyla anakaranın karasal enginliklerini "boğacak" geleneksel bir Atlantikçi plan olan "anakonda halkası"¹⁴ stratejisinin gerçekleşmesinden de tamamen güvenlikte olacağını ifade etmektedir. Ayrıca Dugin, Moskova-Tahran ekseninin oluşturulmasının "anakonda"yı en zayıf yerinden keserek, Avrasya içinde ve dışında yeni yeni köprübaşları ele geçirmede Rusya'ya sınırsız ufaklar açacağını ifade ederek, güney kanadının teşkilinde İran'a verdiği öneme bir kez daha işaret etmektedir.¹⁵ Bu nedenle, Avrasya'nın merkezi ve kutbu vasfı ile Moskova'nın, "Yeni İmparatorluk" çerçevesinde Türkiye ile Suudi Arabistan'a geleneksel olarak düşman olan Tahran'a bu bölgede "İran dünyası" nı kurma ve tüm bölgede Atlantikçi etkiye mukavemet edebilecek sağlam Orta Asya jeopolitik bloğunu organize etme misyonunun devredilmesi gerektiğini belirten Dugin, bunun Pan-Türkçü yayılmanın ve Suudilerin mali-siyasi müdahalelerinin kesin süratte sona ermesi manasına geleceğini ifade etmiştir.

Bu çerçevede Moskova-Tahran ekseninde Ermenistan'ın önemine de dikkat çeken Dugin, Türkiye'den Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ'dan geçmesi nedeniyle Ermenilerin son derece stratejik önemdeki topraklarda bulduklarına işaret etmektedir. Bu özelliği ile Erivan'ın otomatik olarak Moskova-Tahran ekseninde bu iki ülkeyi birbirine eklemleyen ve Türkiye'yi kıta içi

---

¹⁴ İki savaş arası dönem Alman jeopolitikçilerinin Britanya'ya ilişkin olarak kullandıkları bir ifade olan Dugin'in de onlardan ödünç aldığı "Anakonda Stratejisi"nin uygulanması yoluyla Dugin, Amerika ve müttefiklerinin Avrasya'nın kıyı şeridine yönelik olarak büyük bir baskı uyguladıklarını iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dunlop, a.g.e., s. 107.

¹⁵ Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, ss. 73-75.

mekanlardan yani Orta Asya'ya erişimden koparan önemli stratejik bir halka haline geldiğini belirtmektedir.

Bu noktada Dugin Avrasya projesinde, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki çıkarları hiç dikkate alınmayacağından, Türkiye'ye imparatorluğun güney kanadındaki “günah keçisi” rolünün biçilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Dahası, muhtemelen Türkiye'deki Kürt ayrılıkçılığını desteklemek¹⁶ ve aynı zamanda İran'a etnik olarak yakın olan halkları laik-Atlantikçiliğin kontrolünden kurtarmak amacıyla ön plana çıkarmanın gerekliliğine de işaret etmektedir. Bu durumun telafisi için ise Türkiye'ye Bağdat, Şam ve Riyad yoluyla güney istikametinde gelişimin teklif edilmesini ya da Türkiye'de jeopolitik gidişatın temelden değişimi amacıyla ülkedeki İran yanlısı köktencilerin harekete geçirilmesini veyahut da uzak gelecekte Atlantik karşıtı ve Avrasyacı vasıfla Orta Asya Blokuna girişinin tahrik edilmesini önermektedir.¹⁷

¹⁶ Dugin bu hususta 31 Ekim 2016 tarihinde kendi websitesi olan Geopolitica'da yayınlanan “Kurdistan and the Greater Middle East” başlıklı makalesinde, Kürtlerin de bölgedeki diğer millet gibi tarihsel bir ulus teşkil ettiklerini, ancak yaşadıkları coğrafyada bulunan çok-uluslu İmparatorlukların yıkılmasını takiben, Irak, Suriye, Türkiye ve İran gibi yaypa ulus-devletlerin içinde parçalanmış bir şekilde kalmaları nedeniyle kendi devletlerine sahip olamadıklarını, bunun da söz konusu ülkelerdeki Kürt milliyetçiliğini tetikleyerek ayrılıkçı hareketlere neden olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Türkiye temelinde Kürt sorununun çözümü için Türkiye'nin Atlantik Bloğu'ndan uzaklaşarak, içerisinde yaşayan tüm milletlere aynı hakları sunan Avrasyacılık projesi alanına dahil olmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bkz. Alexander Dugin, “Kurdistan and the Greater Middle East”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/kurdistan-and-greater-middle-east> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

¹⁷ Dugin, Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, ss. 76-79. Özellikle Türkiye'nin Atlantikçi Bloktan uzaklaştırılması noktasında, RF'den S-400 Hava Savunma Sistemleri alımına ilişkin olarak Aleksandr Dugin'in 15 Temmuz 2019 tarihinde Independent Türkçe adlı websitesine verdiği mülakatta son derece ilginç ifadeler yer almaktadır. Sunucunun “Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi aldı. ABD ve NATO'nun tepkisi ortada. Türkiye'ye yönelik ekonomik yaptırımlardan söz ediliyor. Batı'da bazı yorumcular Türkiye'nin eksen değiştirdiği kanaatinde. Siz tüm bu gelişmelere nasıl bakıyorsunuz?” sorusuna Dugin “Bence şimdi Türkiye'nin NATO üyeliğinin sorgulanması gereken bir zamandır. Ne zaman olur bilemem ama bu olacak. Açıkçası II. Dünya savaşıdan sonra Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetler tehdidi gerekçesiyle katılması öyle ya da böyle stratejik bir mantık çerçevesinde açıklanabilecek bir durumdur. Fakat Türkiye güvenliğine bugün tehdidi oluşturan ABD'nin kendisi. Rusya bir tehdit değil. Rusya tarafsız ya da dost ülke. ABD ise Türkiye için teorik anlamda artık düşmanca tutum sergileyen ülke sınıfında. Türk hükümetinin 15 Temmuz'da ABD'nin darbeyle ilişkisini bildiğini, farkında olduğunu farz ediyorum. Dolayısıyla artık NATO'nun bir parçası olmak Türkiye'nin egemenliği için bir nevi intihardır. Dolayısıyla Rusya tek alternatiftir. Rusya'nın S-400 gibi stratejik silahları tek alternatiftir. Türkiye açısından S-400'lerin seçimi de rasyonel bir seçimdir. Türkiye'nin savunmasını bağımsızlaştırması ve NATO'dan çıkması sadece bir zaman meselesidir. Ne zaman olacağını elbette söyleyemem. Ama bunun mantıklı olan şey olduğunu söyleyebiliriz. Biz Türkiye'de ABD egemenliğine karşıyız. Biz Rusya'nın başka ülkeler üstündeki egemenliğine de karşıyız. Çok kutuplu dünyada bu böyledir. Bizim silahımız Türkiye'yi Batı kontrolünden kurtaracaktır.” cevabını vererek, Türkiye'nin Atlantik karşıtı bir politikaya yönlendirilmesi ve RF'nin tarafına çekilmesi niyetini açıkça destekleyen bir açıklamada bulunduğu söylenebilir. Bkz. Dora Mengüç, “Rus siyaset bilimci Dugin: ABD yönetimi içinde görüş ayrılığı olmasına rağmen 15 Temmuz'un ardında CIA vardı”, *Independent Türkçe*, <https://www.independentturkish.com/node/51546/haber/rus-siyaset-bilimci-dugin-abd-y%C3%B6netimi-i%C3%A7inde-g%C3%B6r%C3%BCs%C5%9F-ayr%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1-olmas%C4%B1na-ra%C4%9Fmen-15> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

3. SURİYE OLAYI ÖZELİNDE NEO-AVRASYACI PERSPEKTİFTEN RUSYA FEDERASYONU'NUN TÜRKİYE'YE BAKIŞI

Tarihsel olarak Türkiye ile Rusya içindeki buldukları coğrafyada birbirlerine rakip olan iki güçlü aktördür. Bu iki aktör birbirleriyle ilişkilerinde hem çatışmış hem de aynı zamanda kendi nüfuz alanları olarak gördükleri bölgelerde farklı aktörlerin güçlenmesini dengelemek için işbirliğine gitmişlerdir. Bu dengeleme çabasında “Batı” önemli bir aktördür. Her iki devlet de Batılı devletlerden kendi ulusal çıkarlarına yönelik ciddi tehdit algıladıkları durumlarda birbirleriyle işbirliğine giderek Batı'nın gücünü dengelemeye çalışmışlardır. Bu noktada iki dünya savaşı arası dönemin özel bir önem arz ettiği söylenebilir. Bu dönemde Türkiye ve Rusya pek çok konuda işbirliği yapmış ve hem iç hem dış politikada ortaklıklarını geliştirmişlerdir.¹⁸

Ancak bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişmiştir. Uluslararası konjonktürün derinleştiği tehdit algısı, Türkiye'nin NATO üyeliğiyle birlikte Rusları yeniden düşman biçiminde tanımlamasına neden olmuştur. Komünizm karşıtlığıyla birleşerek ideolojik bir boyut da kazanan ötekileştirme, Türkiye'yi Sovyet karşıtı ABD ile Avrupa-Atlantik güvenlik kurumlarına bir adım daha yaklaştırırken Sovyetlerden uzaklaştırmıştır. Bu dönemde Avrasya, Türk kamuoyunun ve karar alıcılarının gündeminde en azından siyasi bir mesele olarak neredeyse hiç bir biçimde yer edinmemiştir. Sovyet/Komünist karşıtı mücadeleye zaman zaman üstü örtülü biçimde destek verildiği görülse de, bunun etkili bir sonuç yaratarak, Türkiye'de özel bir Avrasya politikasının şekillendirilmesine neden olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁹

Rusya ile Türkiye arasındaki jeopolitik rekabet Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle eski Sovyet coğrafyasında Türkiye'nin etkinliğini artırma çabaları nedeniyle hız kazanmıştır. Ancak 1990'lı yılların sonlarına doğru Türkiye'nin bölgedeki iddialarını yumuşatması, Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rusya ve Türkiye arasında dengeli bir politika izlemesi ve Türkiye'nin enerji konusunda Rusya'nın tezlerine yakınlaşması ile birlikte bu rekabet azalmıştır.

İki ülke arasında 2000'li yılların ilk on yılında gelişen işbirliği özellikle 2011 Arap Baharı sonrasında yeniden gerilimli bir noktaya gelmiştir. Özellikle Suriye konusunda devam eden radikal yaklaşım farklılığı uçak düşürme olayına kadar devam

¹⁸ Evren Balta, “Fırtınalı Diplomasi: Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı*, <http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/Turkiye%20ve%20Rusya%20Evren%20Balta%20pdf.pdf> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

¹⁹ Mitat Çelikpala, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, *Bilig*, Sayı: 72, 2015, s. 121.

etmiş ve bu olayı takiben Rusya'nın yaptırımlarıyla kesilen ilişkiler son dönemde yeniden hızla düzelmeye başlamıştır.

Suriye sorunu iki ülke arasındaki işbirliği ve çatışma dinamiklerini son dönemde en fazla açığa çıkaran alan olmuştur. Suriye konusunda iki ülke çatışmanın başlangıcından bu yana farklı pozisyonları desteklemişlerdir. Rusya Esad'ın en önemli uluslararası desteğini sağlarken, Türkiye ise Esad'a muhalif cephenin önemli destekçilerinden biri olmuştur.²⁰ Bu görüş ayrılığına karşın Türk tarafınca Rus uçağının düşürüldüğü 24 Kasım 2015 tarihiyle ilişkilerin düzelmesi yolunda önemli bir adım atıldığı 9 Ağustos 2016 arasında geçen yaklaşık dokuz aylık sürede Türkiye'nin iç ve dış politik ortamında yaşanan sıra dışı olayların etkisi, yeniden yakınlaşmanın kuşkusuz çok da beklenilmeyen bir hızla gerçekleşmesinin ana nedeni olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Türkiye'nin içeride yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak dış politikada Batılı müttefiklerinden beklediği ilgiyi görmeyerek yalnızlaştığını hissetmesi belirleyici bir faktördür. Ayrıca ABD'nin Güleni Harekete verdiği desteğe (hatta darbe girişiminin ardındaki gizli gücün ABD olduğuna) yönelik inanca ilave olarak²¹ ABD'nin Suriye ile ilgili olarak özellikle PYD ile iyi ilişkiler konusunda Türkiye'nin açık tepkilerine rağmen direktmesi de ülkede var olan ABD karşıtı rüzgârı daha da güçlendirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'deki Batı ve ABD karşıtı hareketin, bozulmuş Türk-Rus ilişkilerinin düzelmesinde ciddi bir olumlu etki yarattığı söylenebilir.²²

Diğer taraftan Rusya'nın Batılı ülkelerle ilişkilerini düzeltmemesi, tek taraflı olarak yürüttüğü operasyonların uluslararası alanda meşruiyet için yeterli görülmemesi gibi başlıklar da Rus tarafının en azından belli başlı konularda Türk tarafı ile gerginliği devam ettirmenin iki tarafa da fayda sağlamayacağı sonucuna varmasında etkili olmuştur. Ayrıca, Rusya'nın sorunlar yaşadığı Ukrayna'yı aradan çıkartarak yeni geçiş güzergâhları oluşturmak ve böylece Avrupa pazarına daha güvenilir yollardan ulaşmak bağlamında kurmak istediği oyunda Türkiye'ye ihtiyaç hissettiği de ileri sürülebilir.²³

Rusların Suriye krizine neden müdahil olduğu sorusuna cevap olarak Dugin, Avrasyacılık anlayışı çerçevesinde, büyük ölçüde jeopolitik gerekçelere işaret etmektedir. Bu çerçevede günümüzde Atlantikçiler ile Avrasyacılar arasındaki cephenin Suriye'de somutlaştığına dikkat çeken Dugin, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından doğuda ve Ortadoğu'da politik bir güç boşluğunun oluştuğunu ve ABD'nin bölgede kendisini hegemonik bir güç olarak sunmak için ulus-devletleri

---

²⁰ Balta, a.g.e.

²¹ Mitat Çelikkpala, "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği", *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi*, Mayıs 2019, s. 23.

²² Ali Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3/Sayı: 2, 2016, s.148.

²³ Çelikkpala, "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği", s. 23.

yok ederek bir kaos ortamı yaratmak adına “Büyük Ortadoğu Projesi”ni başlattığını iddia etmiştir. 1990’lı yıllarda zayıf olan Rusya’nın bu faaliyetlere karşılık veremediğini ve 2000’li yıllarla birlikte yavaş yavaş toparlanarak, özellikle Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle birlikte ABD’nin Ortadoğu’daki kaos politikasına aktif bir şekilde karşılık vermeye başladığını dile getirmiştir.²⁴ Diğer taraftan Suriye’de Rusya’yı hedef alan İslam Devleti benzeri yapılanmaların Rus sınırlarına yakın olan ve Rusların Yakın Çevre olarak gördükleri Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi ülkelerin yanı sıra RF içerisindeki Kuzey Kafkasya’da da faaliyet gösterdiklerini ifade eden Dugin, bunun ABD’nin Orta Asya ve Kafkasya’da da İslam Devleti’ni kullanarak kaotik koşullar yaratma planının bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle Suriye’de ABD’nin yarattığı ve desteklediği terörizmin etkisizleştirilememesi halinde, RF’nin bununla kendi sınırlarında savaşmasının çok uzun sürmeyeceği düşüncesiyle RF’nin Suriye’ye askeri manada müdahalede bulunduğunu ifade etmektedir. Dugin’e göre Suriye RF’nin dış savunma hattıdır ve bir sonraki hat Avrasya Birliği’nde ve hatta Rusya Federasyonu içerisinde yer almaktadır.²⁵ Ayrıca Dugin Suriye’deki savaşın kara ve deniz medeniyetleri arasındaki mücadelenin sıcak savaşa dönüşmesinin bir nişanesi olduğunu da ifade ederek, bu noktada özellikle 17 Eylül 2016 tarihinde ABD’nin Deyr ez-Zor’a gerçekleştirdiği ve Rus destekli Suriye Ordusu’ndan 60 askerin ölümüne neden olan bombalamanın esasen Rusya’yı hedef aldığını ve bu mücadelenin sıcak savaşa dönüşmesinin bir işareti olduğunu da ifade etmiştir.²⁶ Bu çerçevede tek-kutuplu (ABD) ve çok-kutuplu (Rusya) dünya düzeni temsilcilerinin güç mücadelesinin merkezinde yer alan Suriye’deki Rus askeri varlığının Avrasyacı jeopolitiğin bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir.²⁷

Bu noktada Suriye hususunda Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğinin önemine işaret eden Dugin iki ülke arasındaki işbirliği sayesinde Suriye’de sadece Amerika’nın Ortadoğu’yu parçalama planlarının bozguna uğratılmadığını, aynı zamanda Suriye operasyonlarıyla ilk olarak İran’la, ardından uçak krizinin çözümünden sonra Erdoğan’ın doğru politikalarıyla birlikte Türkiye’yle kurulan derin stratejik ittifaklarla, bölgesel birçok soruna da çare bulunduğunu iddia etmektedir. Taraflar arasında kurulan ittifak sayesinde ülkeler arasındaki dostluk ilişkileri ile diğer ülkelerin egemenliklerinin sağlanması nedeniyle Rusya’nın da kendi çıkarlarını gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca milli çıkarların sağlanması için bazı durumlarda güç kullanımının da meşru olduğuna işaret eden Dugin, Türk Ordusu’nun Suriye ve Irak’taki harekâtı ile Rus Ordusu’nun Suriye’de bulunmasının meşru ve haklı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Avrasyacılığın, Türkiye’nin de aralarında yer aldığı, bölge ülkelerine de yayılmasının eş düzeydeki stratejik ittifaklar zincirinin kurulması manasına geleceğini ve böylelikle her bir ülkenin kendi

²⁴ Alexander Dugin, “Why We Fight in Syria”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/why-we-fight-syria> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

²⁵ Aleksandr Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya 2. Baskı*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, s. 112.

²⁶ Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, s. 95.

²⁷ Dugin, “Why We Fight in Syria”.

amaçlarına diğer ülkelerin egemenliklerine saygı duyarak ulaşabileceğini ifade etmektedir.²⁸

Ayrıca Dugin nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin, Arap ve İran kültüründen ayrıştığını belirterek, kısmen Avrasya uygarlığına, kısmen İslam uygarlığına, kısmen de Avrupa uygarlığına ait olan Türkiye'nin Avrasyacılık projesinde önemli bir yeri olan çok kutupluluk bağlamında hayati bir rol oynayabileceğini ifade etmektedir. Bu durumun, Türkiye'ye çok geniş imkânlar sunduğunu ve Avrasya ittifakının ve İslam dünyasının önde gelen kutuplarından biri olma şansını verdiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte Türk-Rus ittifakının, son yıllarda tehdit algıladığı Batı karşısında Türkiye'nin konumunu sağlamlaştırdığına da dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Suriye krizi sırasında Rusya'yla sağlanan koordinasyonun, iki ülkenin ortak hareket ettiği zaman yakalayabileceği başarıları gösterdiğine işaret eden Dugin bu sebeple çok kutuplu dünyanın Türkiye için her anlamda bir güvence olduğunu işaret ederek,²⁹ esasen Avrasya Projesi bağlamında Türkiye'nin dünya meselelerinde ve özelde de Suriye meselesinde Rusya ile yan yana yer almasından büyük bir fayda elde edeceğine dikkat çekmektedir.

Ayrıca Dugin, kurulması muhtemel bir Avrasya İmparatorluğu'nun güney kanadındaki Orta Asya İmparatorluğu'nun lideri olarak addettiği İran'ı da bu işbirliğine dahil ederek Türkiye-Rusya-İran üçgeninin birlikte kurulmasını önermekte ve buna Avrasya Üçgeni adının verilebileceğini ifade etmektedir.³⁰ Böylece Suriye'den Yemen'e, Mısır'a kadar Ortadoğu'nun bütün sorunlarının çözülebileceğine işaret eden Dugin, bu çerçevede Rusya'nın, Türkiye ve İran'ın Ortadoğu'daki çıkarlarını kollayacağını, onların da Rusya'ya Kafkasya'da ve Orta Asya'da yardım edebileceğini ifade etmektedir.³¹ Bu nokta son derece önemli olup, Dugin'in burada dolaylı olarak Rusya'nın Türkiye'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını

---

²⁸ “Aleksandr Dugin'den Çözüm Önerisi: Ankara-Moskova-Tahran Eksenini”, *Aydınlık*, <https://www.aydinlik.com.tr/aleksandr-dugin-den-cozum-onerisi-ankara-moskova-tahran-ekseni-dunya-aralik-2017-1> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019).

²⁹ “Dugin Aydınlık için yazdı: Türkiye için tehlike Rusya değil ABD”, *16 Punto*, <https://16punto.com/dugin-aydinlik-icin-yazdi-turkiye-icin-tehlike-rusya-degil-abd/> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019).

³⁰ Bu noktada bölgenin en güçlü üç devleti olan Rusya, İran ve Türkiye arasındaki ittifakın önemine dikkat çeken Dugin, üç ülkenin Suriye'deki krizi sona erdirerek bu ülkede barış ve istikrarı sağlamak adına Astana süreciyle başlattıkları iş birliğinin önemine vurgu yaparak, “Türkiye, İran ve Rusya'nın Suriye'deki işbirliği başta Suriye olmak üzere bölgede barışın temini adına önemli bir adımdır. Bu ittifak, ABD'nin bölge ve Suriye'deki komplolarını da boşa çıkarmıştır.” demiştir. Dugin, üç ülkenin iş birliği sayesinde ABD'nin bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başladığına işaret ederek şöylelemiştir: “Bu ittifak dünyanın geleceğini şekillendirecektir. Avrasya projesinin başarıyla uygulanması halinde uluslararası toplum tek kutuplu düzenden çok kutuplu düzene geçiş yapacak ve ABD'nin bölgesel nüfuzu azalacaktır.” Bkz. Ahmet Dursun, “Prof. Dr. Aleksandr Dugin: Türkiye, İran ve Rusya ittifakı dünyanın geleceğini şekillendirecektir”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/prof-dr-aleksandr-dugin-turkiye-iran-ve-rusya-ittifaki-dunyanin-gelecegini-sekillendirecektir/1197788> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

³¹ “Aleksandr Dugin'den Çözüm Önerisi: Ankara-Moskova-Tahran Eksenini”.

gözetmesi karşılığında, Rus İmparatorluğu'na yönelik olarak en önemli tehdit olarak gördüğü Orta Asya bölgesine yönelik Türkiye merkezli bir Pan-Türkizm hareketini engellemeye ya da en azından bu yönde telkinde bulunmaya çalıştığı söylenebilir.

Bu duruma bir örnek olarak 24 Ağustos 2016 tarihli Cerablus harekatı verilebilir. Dugin kendi websitesi olan Geopolitica'da yayınlanan bir değerlendirme yazısında Cerablus harekatını ele alarak, bu operasyonunun Rusya'nın zımni onayı ile gerçekleştirildiğini ve Putin ile Erdoğan arasında St. Petersburg'da 9 Ağustos 2016 tarihli toplantının ardından tarafların Suriye'de koordineli bir şekilde savaşıma hususunda hem fikir kaldıklarını ifade etmiştir. Bu noktada Rusya'nın Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde yer alan Türk kökenli sahaya ilişkin çıkarlarını anladığını ve bu çıkarların Rusya'nın Rus nüfuslu Doğu Ukrayna'daki çıkarlarıyla benzeştiğini iddia etmektedir.³² Burada da yine Dugin, bir taraftan Batılı ülkelerin aksine Rusya'nın Suriye'deki Türk çıkarlarını anladığını ima ederken diğer taraftan da Türkiye'nin Rusya'nın Doğu Ukrayna başta olmak üzere başka yerlerdeki Rus nüfuslu alanlara ilişkin kaygılarını anlamasını beklediğine dikkat çekmektedir ki, bu tanıma en iyi uyan yerlerden biri hiç kuşkusuz Orta Asya'dır.

Diğer taraftan Dugin, Avrasya İmparatorluğu'nun bir bileşeni olarak tanımladığı Orta Asya İmparatorluğu'nun lideri statüsünü bahsettiği İran'ın gerek genel olarak gerekse Suriye olayı özelinde önemine dikkat çekmekten de geri durmamıştır. Bu çerçevede İran ile Rusya'nın ortak çıkarlar ile stratejik amaçlara sahip olduğunu belirten Dugin, her iki ülkenin yakınlaşmasının aksi takdirde çözümü mümkün olmayan pek çok probleme çözüm getireceğini ve işbirliği alanları arasında Hazar Denizi'ndeki güç dengesinin yanı sıra tüm Orta Asya ile Kafkaslar'ın da bulunduğu işaret etmektedir. Bu işbirliğinin en bariz örnekleri arasında, birlikte mücadele verdikleri Suriye'nin bulunduğu dikkat çeken Dugin, Suriye'de Rusya ile İran'ın ve aynı zamanda da İran ile aynı çizgide hareket eden Lübnan Hizbullah'ının sadece politik değil askeri varlığının bulunduğu da dikkat çekmiştir.³³ Diğer taraftan Dugin, iki ülke arasındaki bir diğer işbirliği noktası olarak Orta Asya'yı da göstermekte olup, iki ülkenin birlikte dış güçlerin müdahalesini önlemek amacıyla Orta Asya jeopolitik uzamının yeniden başarılabileceğini ifade etmekte olup, bu noktada dış güçler olarak ifade olunan güçlerden birinin Türkiye olduğu şüphesizdir.³⁴ Bu nedenle günümüzde bir Rus-Şii jeopolitik ittifakından söz edilebileceğini ifade etmiştir. Rusya'nın bu ittifakı sadece ideolojik ve dini gerekçelerle tercih etmediğini, pragmatik bir nedene de dayandığını ifade eden Dugin, yine de Rus-Şii ittifakı gerçeğinin aleni bir şekilde orta yerde durduğunu belirtmiştir. Ayrıca Dugin, gerek Suriye'de gerekse dünyanın diğer yerlerinde Rusya ile İran'a muhalefet eden güçlerin aynı olmasının bir rastlantı

---

³² "The Real Goal of the Turkish Operation in Syria", *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/agenda/real-goal-turkish-operation-syria> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019).

³³ Alexander Dugin, "Russian-Iranian Partnership for a Multipolar World", *Katehon*, <https://katehon.com/article/russian-iranian-partnership-multipolar-world> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

³⁴ Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, s. 118.

olmadığına da dikkat çekmektedir. Bu nedenle bir Rus-Şii ittifakının modern Rusya ile İran'ın politikalarının zorunlu bir unsuru olduğunu belirtmektedir.³⁵ Bu çerçevede Dugin, her ne kadar Suriye özelinde, Batılı devletler ittifakını bölmek ve dengelemek ve Türkiye'nin dikkatini Suriye bağlamında Ortadoğu bölgesinde tutarak, ana faaliyet sahası olarak gördüğü Orta Asya'dan uzaklaşmasını sağlamak gibi amaçlarla Rusya ile Türkiye arasında bir ittifak ilişkisinden söz etse de, Avrasyacılık anlayışının temelinde yer alan jeopolitik çıkarımlar dolayısıyla bölgede işbirliği yapılacak temel ülke olarak İran'ı görmektedir.

Hiç kuşkusuz Türkiye'nin Rusya ile ikili ilişkilerini geliştirmesinde hiçbir sorun bulunmamaktadır. Hatta Türkiye'nin bütün komşularıyla iyi ikili ilişkiler geliştirmesi ve geleneksel olarak Batı odaklı politikalarını çok yanlı bir dış politika hattına çevirmesi arzu edilir bir dış politika yönelimidir. Ancak Türkiye'nin Rusya politikasındaki temel sorun Rusya ile ilişkilerini çok taraflı bir ortaklık arayışından daha ziyade Rusya tarafından empoze edilen Avrasyacılık temelinde tamamen Batı karşıtı bir yönelime oturtuyormuş gibi gözükmesidir. Türkiye ile Rusya askeri ve ekonomik olarak asimetrik bir ilişki içerisinde. Türkiye enerji açısından Rusya'ya bağımlıdır. Askeri olarak da Rusya hem bir nükleer güçtür ve hem de ordusu niteliksel ve niceliksel anlamda Türk ordusundan daha güçlüdür. Bu nedenle Türkiye gibi orta ölçekli devletler, bu tarzda asimetrik ilişkileri ve güç dağılımını klasik olarak çok boyutlu ve çok ortaklı bir dış politika yönelimi ile dengelemelidir. Rusya'nın esasen emperyalist bir proje olan Avrasyacılık temelinde Batı'nın bir alternatifi olarak algılanması bir bağımlılık ilişkisinin başka bir bağımlılık ilişkisi ile telafi edilmesi riskini içinde barındırmaktadır. Özellikle Rusya ve Batı arasında Soğuk Savaş yıllarını andıran gerilimlerin su yüzüne çıktığı böylesi bir dönemde ne Batı ne de Rusya ile bağları koparmayan, tarafsız ve dengeli bir dış politika takip edilmesi elzemdir.³⁶

SONUÇ

Çarlık Rusya'sının dağılmasını takiben ülke dışında yaşayan Rus düşünürler tarafından ortaya atılan Avrasyacılık anlayışı, Sovyetlerin dağılmasının ardından 1990'lı yılların başından itibaren bu kez neo-Avrasyacılık olarak yeniden Rus siyasal yaşamında etkili olmaya başlamıştır. SSCB'nin dağılmasını takiben kurulan Rusya Federasyonu'nun ayağa kaldırılmasına ilişkin fikrinsel arayışların bir ürünü olan neo-Avrasyacılık anlayışının en önemli teorisyenlerinden birinin Aleksandr Dugin olduğu söylenebilir.

2000'li yılların başında iktidara gelen Putin ile birlikte Dugin'in Avrasyacılık anlayışının da özellikle Rus dış politikası üzerinde büyük bir yönlendiriciliğe sahip olmaya başladığı iddia edilmektedir. Dugin'in Avrasyacılık anlayışı büyük ölçüde Mackinder'in kara ve deniz medeniyetleri arasındaki zıtlık ilkesine dayanmakta olup,

---

³⁵ Dugin, "Russian-Iranian Partnership for a Multipolar World".

³⁶ Balta, a.g.e.

Dugin bu zıtlığın günümüzde ABD ile RF arasındaki mücadelede somutlaştığını iddia etmektedir. Bu mücadelede karacı Avrasyacı kutbun esas amacının denizci Atlantik kutbunu nihai bir yenilgiye uğratmak olduğunu iddia eden Dugin'e göre bu mücadele özellikle 2011 yılında Arap Baharı kapsamındaki ayaklanmaların Suriye'ye de sıçraması üzerine her iki ülkenin de burada askeri olarak mevcudiyete ile sıcak savaşa dönüşmeye başlamıştır.

Her ne kadar Dugin, Avrasya İmparatorluğu'nun güney bileşeni olan Orta Asya İmparatorluğu'nun lideri ve bu bölgede işbirliği yapılacak ülke olarak İran'ı, düşman olarak da Türkiye'yi işaret etse de, Suriye krizi çerçevesinde Türkiye'nin RF ile birlikte hareket etmesinde zaruriyet gördüğünü de ifade etmektedir. Dugin, güney kanadında Türkiye'yi düşman ülke olarak görmesinin nedeni olarak ise Türkiye'nin Avrasya İmparatorluğu'nun merkezi olarak gördüğü alanda yer alan Orta Asya'daki kalabalık Türk nüfus üzerinde Pan-Türkizm yoluyla etkili olarak Avrasya projesini parçalama kabiliyetine sahip olmasını göstermektedir. Bunun için hiçbir şekilde Türkiye'nin Orta Asya üzerindeki emellerini gerçekleştirilmesine müsaade edilmemesi gerektiğini ifade eden Dugin, bunun telafisi olarak ise Türkiye'nin güneye yani Ortadoğu'ya itilmesini önermektedir.

Bu bakış açısından Dugin'in gerek Türkiye'nin ilgisinin Suriye'de tutulması yoluyla gözünü Orta Asya'ya çevirmesini önlemek gerekse Türkiye'yi yani çekerek Suriye'de faaliyet gösteren Batılı ittifakı zayıflatmak için Suriye krizinde Türkiye'nin RF ile birlikte hareket etmesini önerdiği söylenebilir. Bu noktada RF'nin Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki operasyonlarına, belirli sınırlar içinde, göz yumması ve Astana süreciyle birlikte Türkiye'yi de Suriye sorunun çözümüne ortak etmesi gibi adımların büyük ölçüde bu bakış açısıyla atıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akgül, Fatih (2009), *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık 1. Baskı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

——— (2017), “Aleksandr Dugin’den Çözüm Önerisi: Ankara-Moskova-Tahran Eksenini”, *Aydınlık*, <https://www.aydinlik.com.tr/aleksandr-dugin-den-cozum-onerisi-ankara-moskova-tahran-ekseni-dunya-aralik-2017-1> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

Balta, Evren (t.y.), “Fırtınalı Diplomasi: Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı*, <http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/Turkiye%20ve%20Rusya%20Evren%20Balta%20pdf.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019).

Çeçen, Anıl (2015), *Türkiye ve Avrasya 2. Baskı*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Çelikpala, Mitat (2015), “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, *Bilig*, Sayı: 72, ss. 117-144.

Çelikpala, Mitat (2019), “Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği”, *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi*.

Demir, Ali Faik (2016), “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3/Sayı: 2, ss. 139-151

Dugin, Alexander (2016), “Kurdistan and the Greater Middle East”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/kurdistan-and-greater-middle-east> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Dugin, Alexander (2016), “Russian-Iranian Partnership for a Multipolar World”, *Katehon*, <https://katehon.com/article/russian-iranian-partnership-multipolar-world> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

Dugin, Alexander (2016), “Why We Fight in Syria”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/why-we-fight-syria> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

Dugin, Aleksandr (2017), *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya 2. Basım*, Kaynak Yayınları, Ankara.

Dugin, Alexander (2018), “Turan: The Key to Understanding The Russian Logos”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/article/turan-key-understanding-russian-logos> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

————— (2019), “Dugin Aydınlik için yazdı: Türkiye için tehlike Rusya değil ABD”, *16 Punto*, <https://16punto.com/dugin-aydinlik-icin-yazdi-turkiye-icin-tehlike-rusya-degil-abd/> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

Dursun, Ahmet (2018), “Prof. Dr. Aleksandr Dugin: Türkiye, İran ve Rusya ittifaki dünyanın geleceğini şekillendirecektir”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/prof-dr-aleksandr-dugin-turkiye-iran-ve-rusya-ittifaki-dunyanin-gelecegini-sekillendirecektir/1197788> (Erişim Tarihi: 24.09.2019).

İşyar, Ömer Göksel (2013), *Avrasya ve Avrasyacılık 2. Baskı*, Dora Yayınları, Bursa, 2013.

Mengüç, Dora (2019), “Rus Siyaset Bilimci Dugin: ABD Yönetimi İçinde Görüş Ayrılığı Olmasına Rağmen 15 Temmuz’un Ardında CIA Vardı”, *Independent Türkçe*, <https://www.independentturkish.com/node/51546/haber/rus-siyaset-bilimci-dugin-abd-y%C3%B6netimi-i%C3%A7inde-g%C3%B6r%C5%9F-ayr%C4%B1%C4%B1%C4%9F-%C4%B1-olmas%C4%B1na-ra%C4%9Fmen-15> (Erişim Tarihi: 29.07.2019).

Pryce, Paul (2013), “Putin’s Third Term: The Triumph of Eurasianism?”, *Romanian Journal of European Affairs*, Cilt: 13/Sayı: 1, ss. 25-43.

Shlapentokh, Dmitry V. (1997), “Eurasianism: Past and Present”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt: 30/Sayı: 2, ss. 129-151.

————— (2016), “The Real Goal of the Turkish operation in Syria”, *Geopolitica*, <https://www.geopolitica.ru/en/agenda/real-goal-turkish-operation-syria> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2019).

Wehrschutz, Christian F. (1998), “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Erol Göka ve Murat Yılmaz (der.), *Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya* içinde (23-41), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Çerçevesinde Doğalgazın Yükselen Önemini Anlamlandırmak

Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Avrasya bölgesinde konumlanan petrol ve doğalgaz rezervleri mevzubahis coğrafyayı 21. yüzyılda dünya jeopolitiğinde ve jeostratejisinde önemli bir yer haline getirmektedir. Enerji üreticisi ülkeler talep güvenliğini öncelemekleyen, yüksek oranda enerji ithalatına bağımlı durumdaki devletler açısından arz güvenliği gittikçe elzem bir hale gelmektedir. İlgili durum Yeni Enerji Düzeni şeklinde nitelendirilen bir ilişkiler dizisini gündeme getirmektedir. Bu ilişkiler seti; devletler (üretici, tüketici), şirketlere (kamu ve özel) ilaveten çevre gibi yeni unsurları da kapsayabilmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ölçeğinde fazlaca bulunmasına ek olarak yakıldığında çok düşük düzeyde karbon monoksit salımında bulunmasından dolayı en çevre dostu fosil yakıt olarak görülen doğalgazın tüketimine hâlihazırda ve gelecek on yıllarda birçok ülke tarafından daha fazla önem atfedileceği öngörülmektedir. İlgili meta üretici ülkelere, büyük alıcı durumundaki nihai tüketicilere boru hatları veya sıvılaştırılmış olarak sunulmaktadır. Mevzubahis unsur bağlamında doğalgaz üreticileri ve tüketicileri arasındaki ilişkiler, işbirliği-çatışma ekseninde cereyan edebilmektedir. Son dönemlerde dünyanın en önemli doğalgaz üreticisi devletlerine ve bölgelerine (Rusya, Azerbaycan, Orta Asya, Orta Doğu), Doğu Akdeniz Katar, ABD gibi yeni olası tedarikçiler dâhil olmuştur. Bu durum bol miktarda oyuncunun Avrasya bölgesi doğalgaz ticaretinde konumlandığı sıfır kilometre bir enerji denklemini kurmuştur. Gelecek senelerde bu denklem çerçevesinde dikkatle izlenmesi gereken jeostratejik, jeopolitik ve jeoiktisadi gelişmeler görülebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğalgaz, Rusya, Doğu Akdeniz, Avrupa Birliği, Türkiye.

Understanding The Rising Importance of Natural Gas in terms of Eurasian Energy Security within the 21st Century

The oil and natural gas reserves positioned in the Eurasia brings this geography into an important one in terms of world geopolitics and geostrategy in the 21st century. When the energy producing countries prioritize the demand security, the states highly dependent on energy imports consider the security of supply as the most vital issue. This situation is resulted in a set of relations named as New Energy Order. This set of relations includes states (producers, consumers), companies (public and private) and also such factors as environment. It is envisaged that natural gas consumption will continue to be significant for many states in forthcoming terms due to abundance of this source and also consideration of it as the most environmentally friendly fossil fuel for its low carbon emissions when burned. This source is presented into final consumers by the producers via pipelines or LNG. In that context, the relations among the producers and demanding countries can happen at cooperation-competition axis. Recently, new potential natural gas suppliers such as Qatar, Eastern Mediterranean and USA have included into the world's top natural gas producing countries and regions' list (Russia, Azerbaijan, Central Asia, Middle East). This situation has established a brand-new energy equation which includes the positioning of many players in the natural gas trade of Eurasian region. Within the context of this equation, the must-watch geostrategic, geopolitical and geoeconomic developments might be seen in next years.

Keywords: Natural Gas, Russia, Eastern Mediterranean, European Union, Turkey.

Giriş

İçerisinde bulunduğumuz asırda Avrasya'yı dünya jeopolitiğinde ve jeostratejisinde son derece kritik önemde bir bölge haline getiren başat unsurlardan birisi buradaki muazzam petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Bu kaynaklara sahip üretici ülkelerle tüketici ülkeler arasındaki ilişkiler zaman zaman işbirliği zaman zaman da ciddi ve sert rekabet ortamında cereyan edebilmektedir. Enerji üreticileri talep güvenliğini öncelemektedirken, tükettikleri enerji kaynaklarının neredeyse tamamını ithalatta karşılayan tüketiciler için arz güvenliği yani kaynak çeşitlendirmesi elzemdir. Yukarıda bahsedilen iki hidrokarbon kaynağı içerisinde içerdiği çevreci özelliklerinden ötürü doğalgaz, en çok tercih edilen fosil yakıttır. Bu metaya sahip ülkeler, pazar ülkelere ihracatı, boru hatları veya LNG ile gerçekleştirmektedirler.

Söz konusu çerçevede ilgili durum aralarında devletlerin (üretici, tüketici) şirketlerin (kamu ve özel) yanı sıra çevre gibi yeni faktörleri barındırmasından ötürü Yeni Enerji Düzeni olarak isimlendirilmektedir. Mevcut dönemde fosil yakıtlar halen ana enerji kaynağıdır. Ayrıca kömür gibi kaynakların kullanımının azaltılarak sera gazı salımlarını kabul edilebilir düzeye indirmeye yönelik girişimlerden bahsedilebilir. Ayrıca nükleer enerji, biyoyakıtlar ve yenilenebilir enerjiden faydalanabilmek için birçok devlet çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak özellikle yenilenebilir enerjinin yüksek maliyetinden ötürü bu kaynağın enerji karışımına en azından dünya genelinde yakın ve orta vadede önemli bir yere sahip olamayacağı öngörülmektedir. Nükleer enerji bağlamında özellikle 2011 senesindeki Fukushima Vakası'ndan sonra dünya genelinde buna yönelik olarak politika değişikliklerine gidilerek 2020'li yılların sonundan itibaren bazı Avrupa ülkelerinde nükleer santrallerden vazgeçilmesi gündemdir. Kömürün yarattığı yüksek çevre kirliliği oranından ötürü her ne kadar bunu temiz kömüre dönüştürme girişimleri bulunsada hâlihazırda başlangıç aşamasındadır. Petrol ve türevi ürünlerin yarattığı çevre kirliliğinden ötürü mevzu bahis kaynağın kullanımının azaltılmasına yönelik çalışmalar da gittikçe yoğunluk kazanmaktadır. Tüm bu tespitlerden hareketle hem dünya genelinde bol miktarda bulunması hem de yakıldığı zaman çok düşük seviyede karbon monoksit salımı gerçekleştirmesinden ötürü içerisinde bulunduğumuz zaman zarfında ve önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde birçok ülke tarafından ağırlıklı olarak doğalgazın kullanımında dikkat çekici artışlar yaşanacağı öngörülmektedir. Yeni Enerji Düzeni'nin çok önemli bir boyutunu oluşturan bu parametre kapsamında sadece doğalgaz üreticisi devletler, enerji şirketleri değil aynı zamanda ilgili kaynağa yüksek oranda bağımlı durumdaki ülkeler arasında son derece karmaşık ilişkiler kurulabilmektedir. Son zamanlarda hâlihazırda dünya doğalgaz rezervlerinin ciddi bir bölümünü elinde tutan devletlere ve bölgelere (Rusya, Azerbaycan, Orta Asya, Orta Doğu), Doğu Akdeniz Katar, ABD gibi yeni olası tedarikçilerin eklenmiştir. İlgili durum, çok sayıda oyuncunun Avrasya bölgesi doğalgaz ticaretinde yer aldığı yepyeni bir enerji denklemini oluşturmuştur. Önümüzdeki dönemlerde bu yeni sistem kapsamında irdelenmesi gereken jeostratejik, jeopolitik ve jeoekonomik gelişmeler yaşanabilecektir.

Yukarıdaki parametreler ekseninde bu çalışmada 21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği bağlamında doğalgazın yükselen önemi konusu irdelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve olarak Yeni Enerji Düzeni'nin temel özelliklerinden bahsedilecektir. İkinci bölümde ise sırasıyla Rusya-Türkiye, Rusya-Çin enerji ilişkilerinde doğalgazın konumundan söz edilecektir. Üçüncü bölümde 21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği bağlamında dikkat çekici bir yere sahip olacağı düşünülen Doğu Akdeniz ele alınacaktır. Dördüncü bölümde ise dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden birisi olan Avrupa Birliği (AB) açısından önmümüzdeki yıllarda enerji güvenliği açısından önemli olması öngörülen Güney Gaz Koridoru ve Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı'ndan bahsedilecektir. Çalışmanın sonuçtan önceki bölümünde ise 21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği oyun değiştirici bir rol üstleneceği düşünülen sıvılaştırılmış doğalgaz konusu irdelenecektir.

21. Yüzyılda Enerji Güvenliğin Temel Bileşenleri Bağlamında Yeni Enerji Düzeni ve Doğalgazın Artan Önemi

Enerji üreticisi, tüketicisi ve transit ülkeleri arasında enerji güvenliğini ön planda tutan ortak politikalar ve diyalog platformlarının geliştirilmesi, uluslararası toplumun ve uluslararası örgütlerin müşterek ajandasındadır. Küresel düzlemde ele alındığında, dünyadaki ham petrolün %35'i, doğalgazın ise %75'i boru hatlarıyla taşınmaktadır.¹ Enerji güvenliği tanımında aşağıdaki unsurlar önceliklidir:

- Enerji güvenliği; enerjinin daimi şekilde güvenilir, temiz ve farklı kaynaklardan uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla elde edilmesinin tesisi ve yüksek verimlilikte kullanılması,

- Enerji güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, makul fiyat ve istikrarlı bir kaynak vasıtasıyla, fiilen tehdit altında bulunmayan taşıma olanaklarıyla ve adil bir dağılım kapsamında ulaşılabilmesi,

- Enerji güvenliği; dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu bir biçimde tüketilmesi ve

- Enerji güvenliği; iktisadi sistemin gereksinimi olan enerji servislerinin sürekli mevcudiyetidir.²

Enerji kaynaklarına sahip olup üreten ülkeler, iktisadi gelişimlerini sürdürebilmek amacıyla alıcı ülkelerin çeşitliliğini öncelerken, enerji dış alımı yapan ülkeler ise kaynak farklılaştırmasını birinci öncelik görmektedirler. Söz konusu yöntemle enerji

---

¹ Mesut Hakkı Caşın, Sina Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, İstanbul: Çağlayan Kitap & Yayıncılık & Eğitim, 2018, s. 29-30.

² Caşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s. 31.

güvenliklerini gerçekleştiren ikinci gruptaki devletlerin bu politikaları sayesinde herhangi bir iktisadi ve politik bunalım zamanında tüketiciler enerji yokluğunu tecrübe etmemekte ve tek bir tüketici ülkeye bağımlı durumda olmayan üretici ülkeler ise enerji kaynaklarının satışından kazanç sağlamayı sürdürebilmektedirler. Nihayetinde, öncelikle yeni enerji düzeni politikasını (neo-politics) gerekli kılan Yeni Enerji Düzeni kavramsallaştırılmalıdır ki buna geçiş şöyle özetlenebilir:

- Hegemonik istikrar yoksunluğu,

- Avrupa-Atlantik çıkarlarına meydan okumakta olan Rusya, Çin ve Hindistan gibi yeni küresel aktörlerin yükselişi,

- Güvenlik değerler dizisini değişiklik yaratan İran ve Türkiye gibi yeni bölgesel aktörlerin yükselişi,

- Enerji jeopolitiği çerçevesinde daha etkin bir hale gelen birçok devlet ve devlet dışı aktörün mevcudiyeti,

- Sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği bağlamında çevre faktörünün enerji jeopolitiğinde önemini artırması,

- Ulus devletlerin doğalgaz, petrol, kömür, yenilenebilir enerji ve nükleerden meydana gelen enerji birleşimi arayışları ve

- Aktörlerin pozisyonları ve stratejileri üzerinde çok önemli etkiye haiz petrol ve doğalgazın uzaysal jeopolitikte konumunu sürdürmesidir.³

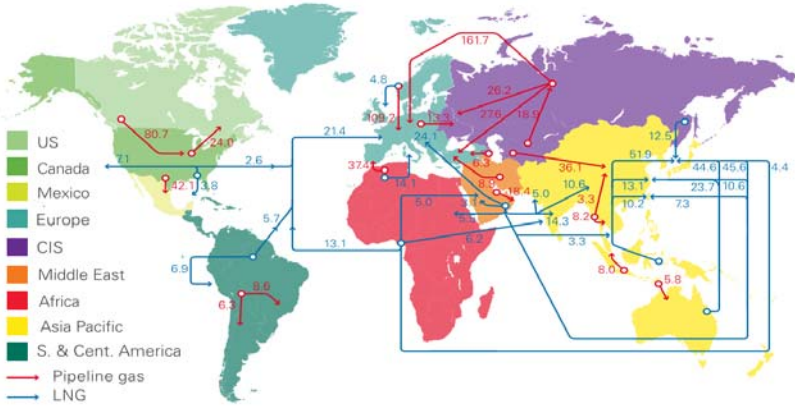
Küresel gaz sektörünün yavaş bir biçimde değişmesinden ötürü ilgili meta artan bir biçimde dünya genelinde tercih edilen bir fosil yakıttır. 2005-2015 döneminde piyasa payında petrol, sahip olduğu yaklaşık üçte birlik oranla ana küresel fosil yakıt olmasına rağmen bahse konu zaman zarfında doğalgaz tüketimi yıllık temelde ortalama %2 oranında artmıştır ki; 2015 senesinde gaz yaklaşık olarak ana enerji tüketiminin %24'lük bir bölümünü oluşturmuştur. Nihayetinde doğalgaz artık sadece petrolden sonra düşünülmemektedir. Kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %43'ü Orta Doğu'da, %30'u Avrupa ve Avrasya'da, %8'i Asya-Pasifik'te, %7'den fazlası Afrika'da, %7'lik bölümü Kuzey Amerika'da ve %4'lük kısmı ise Güney ve de Orta Amerika'da yer almıştır. 2015 senesi itibariyle küresel düzlemde toplam olarak 187 trilyon metreküplük bir rezerv olduğu görülmüştür.⁴

---

³ Caşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s.80.

⁴ Agnia Grigas, The New Geopolitics of Natural Gas, Massachusetts: Harvard University Press, 2017, s. 35.

Şekil 1: 2017 Yılında Doğalgaz Ticaretinin Küresel Düzeyde Dağılımı (milyar metreküp), British Petroleum Statistical Review of World Energy / Natural Gas – 2018.

Erişim Adresi: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/natural-gas.html>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2019).

OECD ülkelerini oluşturan gelişmiş pazar ekonomilerinde 2008'e kadar doğalgaz tüketimi OECD üyesi olmayan ülkeleri geçmiştir. Daha sonrasında ise ilgili alanda liderlik, gelişen ekonomilerin eline geçmiştir. 2000'li yıllardan bu yana gelişen ülkeler, ekonomilerinde, sanayilerinde, üretimlerinde ve nüfuslarındaki artış doğrultusunda ana enerji tüketiminin çoğunluğunu meydana getirmişlerdir. 2010'lu yıllardan 2030 senesine kadar OECD üyesi olmayan ülkelerin toplam enerji tüketimlerinde %93'lük artış yaşanacağı öngörülmektedir ki burada liderlik pozisyonunda Çin, Hindistan ve Orta Doğu ülkeleri olacaktır. Doğalgazın gelişen ülkelerin üzerinde nasıl etkilere sahip olabileceği aralarında fiyatın da olduğu birtakım faktörlerce belirlenecektir. Doğalgaz üretimindeki davranış kalıplarındaki değişime en önemli örnek ABD'dir. 2005 senesinin sonunda ABD'nin kanıtlanmış toplam doğalgaz rezervleri 5,8 trilyon metreküpken, 2015 senesinde bu miktar %79'dan fazla bir artışla 10,4 trilyon metreküpe erişmiştir ki aynı dönemde dünya genelinde doğalgaz üretiminde toplam artış %27 olmuştur. Özellikle ABD'deki gelişmelerle birlikte doğalgaz üretimindeki yeni büyümenin ana çıkış noktası konvansiyonel olmayan veyahut kaya gazı devrimi ile açıklanabilir.⁵

⁵ Grigas, The New Geopolitics of Natural Gas, s.36.

Avrasya Bölgesinin En Büyük Enerji Gücü Rusya'nın Doğalgaz İhracat Stratejisinde Türkiye ve Çin'in Konumları

Bir önceki bölümde irdelenen hususlar paralelinde Avrasya enerji güvenliği politikaları bağlamında özellikle hidrokarbon ihracatında lider Rusya'nın iki önemli enerji tüketicisi olan Türkiye ve Çin ile birlikte geliştirdiği doğalgaz boru hattı projelerine değinilecektir.

21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Bağlamında Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkilerinde Doğalgazın Yeri

Özellikle ikibinli senelerle birlikte sağlanan refah artışı ile Türkiye'nin hidrokarbon tüketiminde yükselişler yaşanmıştır. Türkiye'nin hidrokarbon kaynaklarına sahip olmaması dışa bağımlılıkla sonuçlanmıştır. Mevzubahis minvalde Türkiye'nin petrolde ithalata bağımlılığı % 93,6 iken doğalgazda söz konusu bağımlılık % 99,2 düzeyindedir. 2015 yılında Rus Gazprom tarafından Türkiye'ye 27,02 milyar metreküp gaz ihracatı gerçekleştirilmiş, Türkiye, Almanya'nın ardından Rusya'nın gaz ihracatında ikinci en büyük alıcı pozisyonunu muhafaza etmiştir. Söz konusu miktarın 2016 senesinde 24,5 milyar metreküpe düşmesi fakat gelecek dönemlerde de küçük bir artış göstererek 2022 senesine değin 25 milyar metreküp düzeyinde sabitlenmesi öngörülmüştür.⁶ Bu çerçevede 1984'te imzalanarak 1987'de faaliyete geçirilen Batı Hattı'na ilaveten senede 16 milyar metreküp kapasiteye sahip Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı ile daha da sağlamlaştırılan ilişkilerin bu boyutunda 2006 ve 2009 senesinde Rusya-Ukrayna gerginliğinden kaynaklı gaz kesinti krizlerinin yaşanması alternatif rotaları içeren taşıma projelerinin geliştirilmesiyle neticelenmiştir.

1991 senesinde bağımsızlığını kazanan Ukrayna, içerdiği jeostratejik, jeoekonomik, jeopolitik ve jeokültürel faktörlerden ötürü Rusya ve Avro-Atlantik Blok arasında söz konusu seneden itibaren bir mücadele sahası olagelmıştır. Kiev'de iktidara gelen yönetimlerin izledikleri farklı dış politika yönelimleri ilgili mücadele sahasının merkez unsuru olmuştur. 2004 senesinde Turuncu Devrim neticesinde iktidara gelen Viktor Yuşçenko-Yulia Timoşenko ikilisinin izlediği Rus karşıtı ve Avro-Atlantik yanlısı politikalara Moskova tarafından çok sert bir karşılık verilmiştir. İlgili çerçevede Rusya-AB enerji ilişkilerinde Ukrayna şöyle bir kritik önemde konuma sahiptir ki Rusya'dan Avrupa'ya giden doğalgazın yüzde altmıştan fazla bir bölümü buradan geçmektedir. 2004, 2006 ve 2009 senelerinde yaşanan gerginliklerden ötürü Moskova, Kiev'e gaz alımı konusunda sağladığı ayrıcalıklı konumu sona erdirerek artık burası ile ilişkilerini piyasa kuralları bağlamında yürüteceğini ilan etmiştir. Bu dönemlerde Moskova'nın taleplerine Kiev tarafından olumlu yanıt verilmemesi doğalgaz kesintileri ile sonuçlanmıştır. Çetin kış koşulları içerisinde gerçekleşen bu

---

⁶ Volkan Özdemir, Doğalgaz Piyasaları: Türkiye'nin Enerji Güvenliği Üzerine Tezler, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017, s. 129-130.

olayın ertesinde Moskova, Kiev'e olan gaz transit geçiş bağımlılığını azaltmaya yönelik alternatif boru hatlarının geliştirilmesini enerji ihracat stratejisinin en öncelikli gündem maddesi yapmıştır.⁷

İlgili strateji bağlamında Rus Gazprom, Alman, İtalyan ve Fransız enerji şirketleri tarafından senede 63 milyar metreküplük doğalgaz taşıma kapasitesine sahip Güney Akım Projesi ortaya konulmuştur. Ukrayna'yı devre dışı bırakarak Karadeniz'in altından ve Türk karasularından geçen bir alternatif hat olarak öngörülen mevzubahis proje Kasım 2013'te Rusya ve Avro-Atlantik Blok arasında Ukrayna konusunda cereyan eden geniş kapsamlı krizden ötürü askıya alınmıştır. Bahse konu kriz, Kasım 2013'te o dönemin Rus yanlısı devlet başkanı Viktor Yanukoviç'in AB ile süren Ortaklık Anlaşması görüşmelerini ulusal güvenlik endişeleri sebebiyle askıya almasından ötürü patlak vermiştir. Olayların büyümesi neticesinde Ukrayna'da yönetim, Batı yanlısı blokun eline geçmiştir. Ancak krizin Kırım ve Doğu Ukrayna'ya sıçramasına o dönemde çok ciddi bir saygınlık unsuru olarak kıymetlendirilen Soçi Kış Olimpiyatları'ndan ötürü başlangıçta ses çıkarmayan Moskova, ilgili sportif faaliyetin bitmesini müteakiben tüm güç unsurlarını kullanarak söz konusu bölgelere müdahalede bulunmuştur. Bahse konu aktif müdahalenin neticesinde Kırım, Rus topraklarına katılmış ve Doğu Ukrayna'da Rusya ile birleşmeyi hedefleyen gruplar o andan itibaren bugün de geçerli olabilecek bir şekilde güç kazanmışlardır.⁸

Rusya, Kasım 2013'te başlayan Ukrayna Krizi'ne bu denli sert bir müdahalede bulunmasından ötürü Avro-Atlantik Blok tarafından günümüzde de sürekli güncellenerek sürdürülen geniş kapsamlı yaptırımlar ile karşı karşıyadır. 2014 senesinde AB'nin baskıları sonucunda daha önce bu hattın kendi topraklarından geçmesi hususunda anlaşmalar imzalayan ülkelerin projeden ayrılması, Birlik içerisinde ilgili projeye yönelik takınılan olumsuz idari ve de siyasi tutumlardan ötürü Kremlin tarafından Aralık 2014'te Güney Akım Projesi'nin Türk Akımı Projesi ile ikame edileceği açıklanmıştır. Kasım 2015'te Türkiye ve Rusya arasında Suriye merkezli yaşanan uçak düşürme krizinin ertesinde Haziran 2016'da Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından muadili Vladimir Putin'e gönderilen özür mektubu ile yeniden ivmelenen ilişkilerde Türk Akımı bağlamında son derece hızlı ve olumlu gelişmeler yaşanmaktadır.⁹ Türk Akımı ile Ukrayna devre dışı bırakılarak Bulgaristan tercihi ile tersine akış işlemi gerçekleştirilecektir. İlgili boru hattıyla Rusya, Ukrayna'ya alternatif yeni hatlar geliştirmek suretiyle 2020 senesi itibariyle bu ülkeye olan gaz transit taşımacılığı

---

⁷ Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 417-422.

⁸ Sina Kısacık, Furkan Kaya, "Russian Eurasianism versus American Within The Perspectives of Brzezinski and Dugin: A Case Study On The Recent Ukraine Crisis", *International Journal of Arts & Sciences*, Vol.9, No.2, 2016, s. 174-180.

⁹ Emre Erşen, Mithat Çelikpala, "Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia", *Energy Policy*, Sayı 128, s. 588-589.

bağımlılığından kurtulma stratejisi çerçevesinde mevcut boru hatlarının yanı sıra Türk Akımı ve Kuzey Akım II gibi yepyeni boru hatlarını devreye alma gayretindedir. Diğer taraftan enerji piyasalarındaki değişimlerin zorunlu hale getireceği yepyeni şartların vücut bulması ve enerji denklemlerinin yeniden kurulabilmesi en erken 2020 senesinde gerçekleşebilecektir. Bu tahmin aşağıda belirtilen faktörlere dayandırılmaktadır:

- Rusya-Ukrayna arasındaki uzun vadeli doğalgaz alım-satım anlaşması ve Avrupa'ya yönelik doğalgaz akışını oluşturan kapasite aktarım sözleşmesinin 2019 yılının bitiminde sona ermesi,

- AB'de ticarete konu olan her üç doğalgaz kaynağından ikisinin fiyatlandırılmasına bundan sonra petrol temelli fiyatlandırmadan kurtarılacak spot piyasada kararlaştırılırken, 2020 sonrasında Gazprom'un diğer Avrupa ülkeleriyle arasındaki uzun dönemli anlaşmaların sonlanmasına ilaveten

- Güney Gaz Koridoru (GGK) özelinde Avrupa pazarlarına Rusya dışındaki kaynaklardan doğalgaz tedarik edecek Adriyatik Geçişli Gaz Boru Hattı Projesi'nin ancak mevzu bahis zaman zarfında tam kapasite ile faaliyete geçeceği beklentisidir.¹⁰

Gazprom Başkan Yardımcısı Aleksandr Medvedev tarafından 30 Ocak 2018 tarihinde Viyana'da 11. Avrupa Gaz Konferansı münasebetiyle yapılan açıklamada şu hususların üzerinde durulmuştur:

*“Türk Akımı Projesi'nin Avrupa'ya uzanacak olan bölümü için değişik seçenekler üzerinde çalışılmaktadır. Bu alternatiflerden birisi ise Avusturya'daki Baumgarten Doğalgaz Merkezi'dir. 2019 yılından sonra Ukrayna üzerinden gaz transit hacmi, transit koşullarına ve Avrupa'daki talebe bağlı olacak. Birçok ülkeye Ukrayna üzerinden gaz almalarını önerdik ancak yeni koridor üzerinden gaz almak istediklerini söylediler”.*¹¹

Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) verilerine göre AB ve Türkiye'nin toplam doğalgaz gereksinimlerinin 2030'da 521 milyar metreküp şeklinde gerçekleşeceği düşünülmekte tahmin edilen ek ithalat miktarının 125 milyar metreküp düzeyinde olacağı öngörülmektedir. AB ve Türkiye'nin mevcut üretim çıktısının 2014-2030 döneminde 260 milyar metreküpten 194 milyar küp seviyesine ineceği, aynı dönem içerisinde ithalatın 202 milyar metreküpten 307 milyar metreküpe erişeceği tahmin edilmektedir. Ankara ve Brüksel, artan enerji taleplerini karşılamaya dönük olarak kesinlikle Kremlin'den gelecek doğalgaza gereksinim duymaktadır. Türk Akımı ise

---

¹⁰ Volkan Özdemir, Rusya'nın Kodları: Türkiye'de Rusya'yı Ararken, Rusya'da Türkiye'yi Bulmak, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2018, s. 269-270.

¹¹ Sina Kısacık, “Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, Göktürk Tüysüzoğlu, Arda Özkan (der.), *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2018, s. 192.

enerji güvenliğine dönük olarak rota çeşitliliği oluşturması yönüyle önem arz etmektedir.¹² Aralarında Roma, Belgrad, Sofya ve Budapeşte'nin olduğu başkentler Türk Akımı'ndan doğalgaz alma isteklerini açıkça Moskova'ya iletmışlerdir. Avrupa'nın Güney Akım Projesi'ndeki tecrübelerden ders alarak Türk Akımı'nı desteklemesine yönelik en şiddetli tepkiler Washington ve Kiev'den gelmektedir. Washington'un tüm çabalarına ve politik baskılarına karşın ABD'den Almanya'ya sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) yollanması olasılığının giderek düşmesine ilaveten Berlin tarafından yapılan açıklamada Washington'dan LNG tedarikinin Moskova'dan gaz tedariki ile kıyaslandığında çok daha maliyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Ukrayna ölçeğinde ise Türk Akımı ve Kuzey Akım 2'nin yapılıp faaliyete alınması durumunda geçiş ülkesi konumunu ve yılda üç milyar dolarlık kazanç kaybı yaşanmasından duyulan tedirginlik daha fazla ön plandadır. İlgili düzlemde Putin tarafından şu hususların üzerinde durulmuştur: *“Bu, Bulgaristan üzerinden olabilir, hatta Sırbistan, Macaristan üzerinden de olabilir, Yunanistan üzerinden de olabilir”*.¹³

19 Kasım 2018'de Rusya Devlet Başkanı Putin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ilaveten diğer ilgili ülkelerin üst düzey yetkililerinin katıldığı Türk Akımı'nın deniz kısmı için son borunun denize indirilmesi töreni ile bu hattın deniz bölümünün inşası tamamlanmıştır. 17 Ocak 2019'daki Sırbistan ziyaretinde Putin, mevkidaşı Vuçič ile gerçekleştirdiği görüşmeyi müteakiben Türk Akımı hakkında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Sırbistan ile Türk Akımı projesinin bu ülke üzerinden Avrupa'ya devam ettirilmesi konusunda bir çalışma yapıyoruz. Bu çalışmada altyapının geliştirilmesi, Sırbistan'daki transit altyapıyı da içeriyor. Buna gerekli yatırımı yapmaya hazırız, yaklaşık olarak 1 milyar 400 milyon doları bulacak. Enerji konularına gelince, Türk Akımı'nın Avrupa ülkelerine devam etmesi, Avrupalı tüketicilere ulaşması ile ilgili projelerini uygulamaya hazırız. Bu projelere büyük ilgi duyuluyor, sadece her şeyi gerektiği gibi şekillendirmek gerekiyor. Biz buna hazırız ve elimizde, bilindiği üzere yeterli kaynaklar var. Bu çalışmalarını fiilen hazırlıyoruz, hatta uygulamaya başlıyoruz, ancak sonuçta her şey, Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere diğer ülkelere, onların Avrupa'daki çevrelerle diyalogda bağımsız ulusal çıkarlarını ne derece koruyabileceklerine bağlı olacak. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın tutumunu biliyorum, Türkiye de buna oldukça sıcak bakıyor, bu yönde çalışıyor, Avrupa'daki ortaklarıyla ilişkileri geliştirmek istiyor ve bunu yapmak istiyor. Çalışacağız ve neler olacağını göreceğiz. Enerji alanında bir başka büyük altyapı projemiz olan

---

¹² Örmeci, Kısacık, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, s. 141.

¹³ Kısacık, “Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, s. 194-195.

*Kuzey Akımı 2'nin bu projeye engel teşkil edip etmediği konusundaysa tüm samimiyetle şunu söyleyebilirim: Hayır, kesinlikle engel olmuyor”.*¹⁴

23 Ekim 2019 tarihi itibarıyla Türk Akımı Projesi'nde Rus doğalgazı Kıyıköy'e ulaşmıştır.¹⁵ 8 Ocak 2020 tarihinde ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'ye yapacağı ziyaret esnasında bu boru hattı resmi açılış töreni İstanbul'da yapılarak hattan doğalgaz akışı başlatılmış olacaktır.¹⁶ Nitekim mevzubahis boru hattının devreye alınacak olmasına yönelik ABD'nin Türkiye'ye yönelik olası yaptırım tehditlerine Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından aşağıdaki yanıt verilmek suretiyle bu konudaki kararlılık ortaya konulmuştur:

*“S-400 ve F35'lerle ilgili adımlar bitmiştir. Biz bu işi bitirmişiz. Bunu kaç kere söyledik. Şimdi bir de utanmadan, sıkılmadan Türk Akım ile ilgili 'buna yaptırım uyguluyoruz' diyorlar. Bu, tam manasıyla haklarımıza tecavüzdür. Bütün bunlara karşı tabii ki bizim de yaptırımlarımız olacaktır. Yani biz eli kolu bağlı duracak bir millet değiliz. Hep söylüyorum, 'biz kabile devleti değiliz.' Burası Türkiye... Tarihiyle, her şeyiyle bizim bir farklılığımız var. Dolayısıyla da bu konu ile ilgili biz de kendi yaptırımlarımızı kesinlikle uygulamaya sokarız”.*¹⁷

---

¹⁴ Kısacık, “Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, s. 196-197.

¹⁵“Türk Akım projesinde Rus doğalgazı Kıyıköy'e ulaştı.”, *CNN Türk*, 23 Ekim 2019, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turk-akim-projesinde-rus-dogalgazi-kiyikoye-ulasti>.

¹⁶“Türk Akım için geri sayım başladı”, *TRT Haber: Ekonomi*, 10 Aralık 2019, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkakim-icin-geri-sayim-basladi-445619.html>, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019).

¹⁷ Yıldız Nevin Gündoğmuş, Barış Gündoğan, Ferdi Türkten, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim de yaptırımlarımız olacaktır”, *AA: Politika*, 20 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-de-yaptirimlarimiz-olacaktir/1679274>, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).

Şekil 2: Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Erişim Adresi: <https://www.ensonhaber.com/rus-medyasi-turk-akimda-avrupa-icin-rota-belli-oldu.html>, (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2019).

21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Rusya-Çin İlişkilerinde Doğalgaz

Kuzey Doğu Asya bölgesi, enerji kaynakları, arz ve talep açısından bütünleşmiştir. Buradan hareketle Rusya kendi uzak doğusunun ekonomik gelişmesinin büyük oranda öncelikle Çin, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore'nin aralarında bulunduğu Kuzeydoğu Asya ile kurulacak yakın enerji ilişkilerinden geçtiğini savlamaktadır. UEA'nın öngörülerinde Pekin'in 2010-2030 döneminde enerji talebindeki artış yıllık temelde ortalama olarak %2,7 seviyesinde gerçekleşecektir.¹⁸

Söz konusu çerçevede Pekin'in enerji gereksinimi ve Moskova'nın elinde bulundurduğu enerji dış satımı ihtiyacı iki başkenti birbirleri bakımından dikkate değer ticari ortaklar yapmaktadır. Rusya doğalgaz üretiminde ve dış satımında dünya lideridir. UEA'nın verilerine bakıldığında 2030 senesi itibarıyla Rusya'nın günlük doğalgaz üretimi yıllık 823 milyar metreküpe ve dış satımı ise 237 milyar metreküpe yükselecektir. UEA, 2030 senesinde Pekin'in doğalgaz gereksiniminde iki kat artış yaşanacağını tahmin etmektedir. İki ülke arasındaki irtibatların bahse konu tamamlayıcı karakteristiğine ek olarak Rusya, doğalgaz kaynaklarının en önde gelen alıcısı Avrupa haricinde yeni müşteriler edinerek enerji dış satımında talep güvenliği bağlamında alıcı ülkelerde farklılaştırmayı tercih etmektedir. Çin, enerji açısından

¹⁸ Örmeci, Kısacık, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, s. 185-186.

Körfez ülkelerine yönelik bağımlılığı düşürmeyi hedeflemektedir. Rus enerjisi, Çin bakımından sadece tedarikçilerin farklılaştırılması değil aynı esnada deniz yolundan daha çok kara yolu vasıtasıyla enerji nakli yönünden çok önemlidir. Çünkü Washington tarafından Pasifik donanmasının deniz kanalıyla yapılan enerji ticaretini muhtemel bir gerginlik halinde sekteye uğratabilecek durumu, Çin'i buna karşı önlemler almaya yöneltmektedir. Neticede Rusya'dan demiryolu veyahut boru hatlarıyla gerçekleştirilecek taşıma Çin'in tercihidir.¹⁹

Kasım 2014'te Pekin'deki Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Zirvesi'nde üye ülkelerce imzalanan çeşitli işbirliği anlaşmaları arasında dünya kamuoyunun ilgisini en çok çeken anlaşma ise Rusya-Çin arasında gerçekleşmiştir ki bunun paralelinde Gazprom tarafından Pekin'e senede 30 milyar metreküp doğalgaz satışı için mutabakat zaptı ilan edilmiştir. İlgili zapt, Mayıs 2014'te Putin'in Şanghay ziyaretinde iki ülke arasında mutabakata varılan ve 2018'den başlayarak Çin'e senede 38 milyar metreküp Rus doğalgazı taşınmasını 30 sene süresince taşınmasını içeren anlaşmayla beraber düşünüldüğünde Pekin ve Moskova'nın enerji alanındaki işbirliği daha da sağlamlaştırmaya yönelik girişimlerde buldukları aşikârdır. Bahse konu anlaşmalar her iki taraf açısından da çok dikkat çekici faydaları gündeme getirmekle birlikte "Kazan-Kazan" olarak kıymetlendirilebilecek bir sürecin kilometre taşlarının döşenmesi biçiminde anlaşılabilir. Cereyan eden Ukrayna Krizi'nden AB ile irtibatlarında ciddi problemler tecrübe edilmesi, yine bu krizle yakından bağlantılı olarak Avro-Atlantik Blok tarafından kendisine uygulanan kapsamlı yaptırımlar, küresel pazarlarda düşük seyreden enerji fiyatlarının yanı sıra Ruble'nin değerindeki büyük gerileme Moskova'yı söz konusu tarzda çeşitlendirme projelerine ağırlık vermeye yöneltmektedir.²⁰

12 Aralık 2018 tarihinde Rusya'nın Pekin Büyükelçisi Andrey Denisov, ikili enerji ilişkileri ve özellikle doğalgaz ticareti ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Denisov'a göre 2018 yılında iki ülke arasındaki ticaretin 110 milyar dolara milyara ulaşması beklenmekteydi ki bunun yetmiş milyar dolarlık bölümü enerji alanında olmuştur. Denisov, ülkesinin enerji endüstrisi alanında Çin ile uzun dönemli ve istikrarlı tedarik işbirliğinde ortak çalışma arzusunda olduğunu belirterek her iki tarafın istekli olması durumunda bundan ikili ilişkilerdeki sağlıklı çevreden yararlanarak enerji alanında güvenlik ağı kurabileceklerine dikkat çekmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Rusya'nın en hırslı, pahalı ve jeopolitik açıdan kritik önemdeki enerji projesi olarak nitelendirilen Sibirya'nın Gücü Doğalgaz Boru Hattı, Aralık 2019 itibariyle senede 38 milyar metreküplük doğalgazı Doğu Sibirya'dan Doğu Çin'e pompalamaya başlayacağını öngörüldüğü de Denisov

---

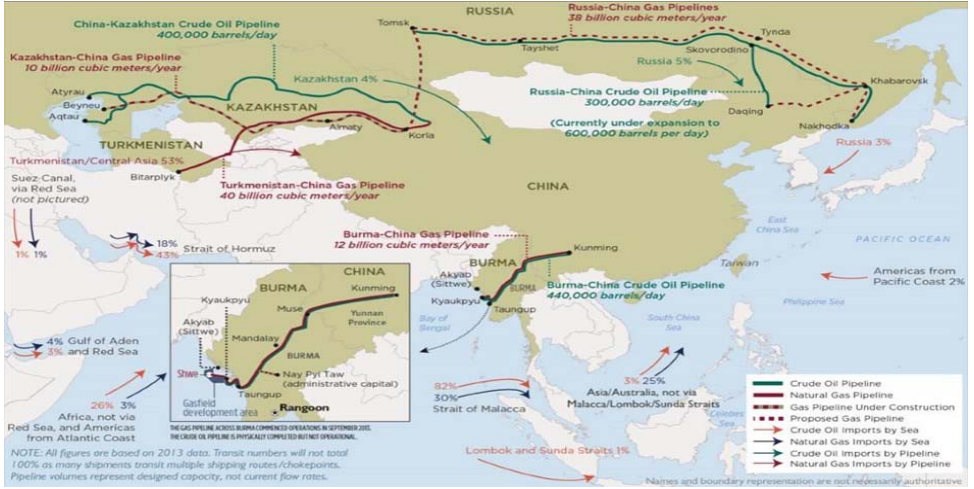
¹⁹ Emine Akçadağ-Alagöz, 21. Yüzyılda Rusya-Çin İlişkileri: Stratejik Ortaklık mı, Adı Konulmamış İttifak mı?, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019, s.57-58.

²⁰ Örmeci, Kısacık, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, s. 187-188, Grigas, The New Geopolitics of Natural Gas, s.257-263.

tarafından vurgulanmıştır.²¹ Nitekim 2 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Sibirya'nın Gücü Boru Hattı'nın resmi açılışı gerçekleştirilmek suretiyle ilgili hattan doğalgaz akışı başlatılmış durumdadır.²²

Şekil 3: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında

Önemli Boru Hatları

Erişim Adresi: <http://risingpowersproject.com/quarterly/geopolitical-economy-russias-foreign-policy-duality-lockean-east-hobbesian-west/>, (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2019).

3. 21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Doğu Akdeniz Bölgesi

İkibinli yılların ilk çeyreğinde öncelikle İsrail'in Tamar ve Leviathan bölgelerinde daha sonrasında ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Afrodit sahasında bulunan gaz kaynakları sadece bölge ülkelerinin değil aynı zamanda bölge dışındaki büyük güçlerin dikkatinden kaçmamıştır. Söz konusu kaynakların AB açısından Rusya'ya giderek artan gaz ithalat bağımlılığını düşürmek ve gaz tedarik kaynaklarını

²¹ Laura Zhou, "China and Russia may set up energy alliance, Moscow's top envoy says.", *South China Morning Post*, 12 Aralık 2018, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2177710/china-and-russia-may-set-energy-alliance-moscows-top-envoy-says>, (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2019).

²² "Sibirya'nın Gücü devreye alındı.", *Enerji Günlüğü: Haberler / Doğalgaz*, 2 Aralık 2019, <https://www.enerjiunlugu.net/sibiryanin-gucu-devreye-alindi-35122h.htm>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

çeşitlendirmek için yeni bir seçenek olarak gündeme getirilmesiyle birlikte bunların özellikle Avrupa pazarına sunumuna dönük LNG projelerine ilaveten boru hattı projeleri de ortaya konulmaktadır. Mevzubahis taşıma seçenekleri ele alındığında Türkiye üzerinden İsrail doğalgazının taşınması en ekonomik ve akılcı seçenek olarak değerlendirilmiştir. Ancak adı geçen kaynakların dünya piyasalarına sunulmasının önünde birtakım politik ve teknik engeller bulunmaktadır. Bunlar arasında Doğu Akdeniz’e kıyıdaş durumdaki devletlerarasında mutabakata varılmış bir Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması’nın (MEB) bulunmaması, İsrail-Filistin Meselesi, Kıbrıs Sorunu, Arap Ayaklanmaları neticesinde vuku bulan siyasi istikrarsızlıkların sürmesi (Suriye Krizi, ABD Başkanı Donald Trump tarafından İsrail’in başkentinin Kudüs olduğunun ve Golan Tepeleri’nin İsrail’e ait olduğuna dair en son açıklamaları vs.) sayılabilir.²³

Şekil 4: Doğu Akdeniz’deki Ana Doğalgaz Sahaları

Table 1: Major gas discoveries in the Eastern Mediterranean

Country	Field Name	Discovery Date	Resource Estimate [recoverable, Bcm]
İsrail	Tamar	2009	280
	Leviathan	2010	620
	Tanin	2012	34
	Karish	2013	51
	Royee	2014	90
Cyprus	Aphrodite	2011	140
Egypt	Zohr	2015	850
Palestine Territories	Gaza Marine	2000	30

ECEGA Tables 2017, Data disclosed by Noble Energy, ENI, BP (2015/16)

Erişim Adresi:

<http://www.ecega.eu/blog/geopolitics%20of%20energy%20a%20a%20a%20mediterranean%20key%20issues%20latest%20developments%20and%20future%20prospects%20for%20the%20eastern%20mediterranean%20gas> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2019).

²³ Sina Kısacık, Fahri Erenel, “Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt: 2, No.1, 2019, s. 53-63.

Öte yandan Türkiye uluslararası hukukun kendisine bahsettiği yetkiler çerçevesinde GKRY'nin Ada'nın tek hâkimi gibi davranarak diğer sahildevletlerle MEB anlaşmaları imzalamasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu minvalde Nicosia'nın uluslararası enerji şirketleri ilan ettiği sözde sahalara ihale yoluyla davet ederek buralarda hidrokarbon araştırmalarında bulunması yolunda girişimlerde bulunmasına Ankara hem kendi deniz kuvvetlerini bölgeye göndererek hem de bölgedeki sondaj çalışmalarını hızlandırmak suretiyle anında cevap veren ulusal çıkarları doğrultusunda bir politika izlemektedir. GKRY, ABD ve AB, Türkiye'nin bu girişimlerinin uluslararası hukuk ile bağdaşmadığını sürekli olarak ifade etmelerine karşın Ankara sadece kendisinin değil aynı zamanda KKTC'nin de haklarının muhafazası için gerekli tüm adımların atılacağını altını çizmektedir.²⁴

Söz konusu kapsamda vurgulanması gereken bir konu ise Mısır'da 2015 senesinde ENİ tarafından Zohr Bölgesi'nde keşfedilen 850 milyar metreküplük doğalgaz rezervidir. Böylelikle Doğu Akdeniz'de ikibinli yıllarda çok yoğun bir biçimde tüm güç unsurlarının dâhil olduğu kapsamlı enerji denklemine yeni bir potansiyel tedarikçi girmiştir. Türkiye'nin İsrail-Mısır-GKRY-Yunanistan dörtlüsü ile arasında yaşanan sorunların varlığı, bu dört ülkeyi Ankara'ya karşı bir jeo-stratejik, jeo-ekonomik ve jeo-enerjik bir ittifak oluşturmaya yöneltmiştir. Son zamanlarda özellikle GKRY'nin bu denkleme 700 milyar metreküp üzerinde bir potansiyel gaz rezervine sahip olduğu düşünülen Lübnan'ın da İsrail ile arasındaki meselelere rağmen iştirakine yönelik yoğun girişimleri görülmektedir.²⁵ Diğer taraftan bölge dışı büyük devletler hüviyetindeki ABD ve Rusya Federasyonu'nun sadece enerji bağlamında değil izledikleri denizlerde hâkimiyet kurma politikaları bağlamında bu bölgede tüm güç unsurları ile mevcudiyeti de dikkatlerden kaçmamaktadır. ABD'nin GKRY ve İsrail'e yönelik koşulsuz ve kapsamlı desteklerine ilaveten Rusya'nın başta Suriye olmak üzere Doğu Akdeniz'e sürekli olarak kapsamlı güç sevkiyatında bulunması ilgili bölgedeki paydaş sayısını artıran bir gelişmedir.²⁶

---

²⁴ Ozan Örmeci, Sina Kısacık, "2002-2017 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türk Dış Politikası: Gordion Düğümü Henüz Çözülemedi", Serkan Kekevi, Ömer Kurtbağ (der.), *Türk Dış Politikası (2000'li Yıllar)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019, s. 69-107.

²⁵ Sina Kısacık, "21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiğinin Potansiyel Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri", Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker (der.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I-II*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, s. 977-1015.

²⁶ Burak Şakir Şeker, "Deniz Enerji Güvenliği: Doğu Akdeniz'deki Güncel Gelişmelerin Jeopolitik Dengelere Etkisi / Maritime Energy Security: The Effects of the Current Affairs in the Eastern Mediterranean to the Geopolitical Balances", *Turkish Studies*. Vol. 13, No.7, 2018, s. 207-228.

4. 21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Bağlamındaki Rusya-AB Rekabetinde Güney Gaz Koridoru ve Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı

4.1. Avrasya Enerji Güvenliği Bağlamındaki Rusya-AB Rekabetinde Güney Gaz Koridoru

21. asırda Avrasya enerji jeopolitiği bağlamında gündemde sıklıkla yer alan bir konu ise AB'nin enerji güvenliğine yönelik olarak Brüksel tarafından Rusya'ya alternatif olarak geliştirilmeye çalışılan GGK'dır. Bu hat, ikibinli yıllarda Moskova'ya karşı yükselen doğalgaz tedarik bağımlılığını azaltmaya yönelik olarak geliştirilen Nabucco Projesi'nin yerine gündeme getirilmiştir. Bu proje, Rusya'nın sadece muhtemel tedarikçi ülkeler değil aynı zamanda kendisinden yüksek gaz ithalatı gerçekleştiren ülkeler üzerindeki büyük etkisinden ötürü hayata geçirilememiştir. Burada alternatif tedarikçi olarak düşünölen Türkmen gazına Rusya tarafından yirmi beş senelik bir anlaşma neticesinde el konulması, İran Nükleer Programı'ndan ötürü yaşanan gerginlik ve Irak'taki siyasi istikrarsızlıklar gibi faktörlerin etkisinden de söz edilebilir.

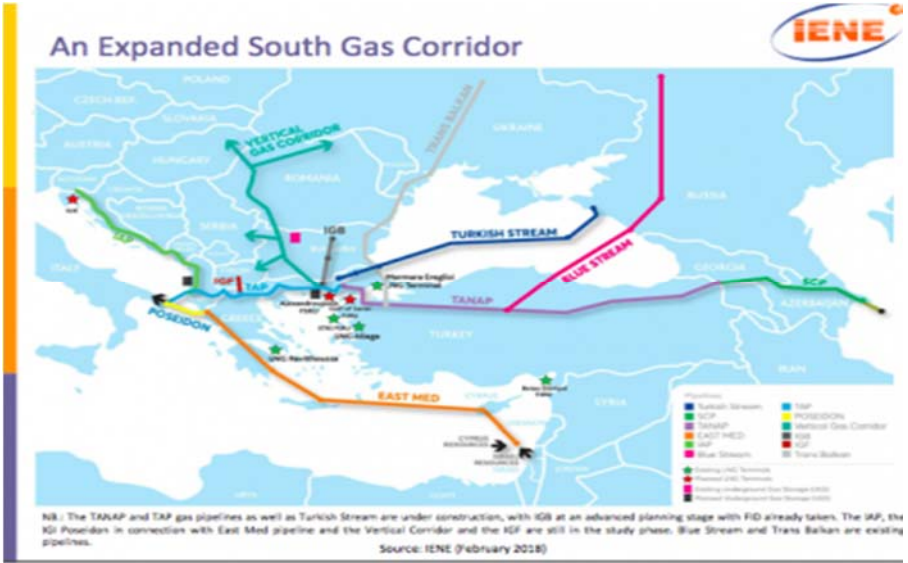
İlgili bağlamda 2006 ve 2009 senesinde siyasi temelli Rusya-Ukrayna gerginliklerine birincisi tarafından hem Ukrayna'ya hem de Avrupa'ya yönelik gaz kesintileri ile cevap verilmesi, Avrupa tarafında alarm zillerinin almasına yol açmıştır. AB tarafından GGK, enerji güvenliğinde hayati derecede önemli bir proje olarak değerlendirilerek bunun bir an önce hayata geçirilmesine yönelik girişimler günümüzde de yoğun bir biçimde sürmektedir. Burada öncelikli hedef Azerbaycan'ın Şah Deniz II Sahası'ndan elde edilecek doğalgazı önce Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline –TANAP) ile Türkiye'ye daha sonrasında ise Türkiye'nin Batı sınırından başlayarak deniz altından geçecek bir hatla İtalya'ya bağlanması öngörölen Adriyatik Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Adriatic Natural Gas Pipeline–TAP) ile Avrupa piyasalarına aktarımı öngörölmektedir. Başlangıçta 16 milyar metreküp kapasiteye sahip mevzubahis boru hattından önümüzdeki yıllarda kapasite artırımını ile daha fazla doğalgaz taşınması öngörölmektedir.²⁷ Nitekim GGK'nın ilk ayağı olan ve ilk safhada Türkiye'ye senede 6 milyar metreküp gaz taşınmasını içeren TANAP, Haziran 2018 itibariyle devreye alınmıştır. 2020 senesine doğru ise TAP'ın faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. 29 Kasım 2019 tarihinde projeye taraf ölkelerin ve şirketlerin üst düzey yetkililerinin katıldığı bir törenle TANAP'ın Avrupa bağlantısı tesis edilmiştir.²⁸

---

²⁷ aşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s.171-204, Nuri Gökhan Toprak, “Yerel Talebin Karşılanmasında Enerji Stratejisine Türkiye'nin Enerji Dış Politikası”, Serkan Kekevi, Ömer Kurtbağ (der.), *Türk Dış Politikası (2000'li Yıllar)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019, s. 707-709

²⁸ “TANAP Avrupa'ya bağlandı.”, *Haber Global: Haberler / Ekonomi*, 29 Kasım 2019, <https://haberglobal.com.tr/ekonomi/tanap-avrupa-ya-baglandi-16259>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

Şekil 5: Genişletilmiş Bir GGK

Erişim Adresi:

<https://www.europeangashub.com/articles/%EF%BF%BCintroduction-to-the-expanded-south-corridor> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2019).

4.2. Avrasya Enerji Güvenliği Bağlamındaki Rusya-AB Rekabetinde Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hatları Projeleri

Rusya ve AB arasında yaşanan Ukrayna merkezli enerji krizlerinden sonra Moskova tarafından Kiev'i gaz transit geçiş projelerinde devre dışı bırakmayı önceleyen bir diğer proje Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hatları'dır. İlk bölümü 2011 senesinde faaliyete geçirilen bu hat ile senede 55 milyar metreküp Rus doğalgazı, Baltık Denizi'nin altından geçen bir hatla Almanya'ya taşınmaktadır. Rus Gazprom firmasının % 51 ile büyük ortak olduğu projede Alman E.ON ve BASF enerji firmalarının her biri %15'lik paya sahiptir. 2007 senesi itibarıyla Netherlandse Gasunie firmasının ortak olduğu proje o dönemdeki Polonya Dışişleri Bakanı Radoslav Sikorski tarafından "Molotov-Ribbentrop Boru Hattı" olarak nitelendirilmek suretiyle tarihte kötü bir şöhrete sahip Sovyet-Alman Anlaşması'na benzetilecekti.²⁹

²⁹ Per Högselius, Red Gas: Russia and The Origins of European Energy Dependence, New York: Palgrave Macmillan, 2013, s.215-216.

2013 Ukrayna Krizi'nden sonra Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne yeni hatlar ekleyerek kapasite artırımına gitmeyi önceleyen Rusya (Kuzey Akım II, III ve IV'ün geliştirilmesine yönelik çalışmalar söz konusu olup şu anda öncelik verilen 55 milyar metreküp kapasiteye sahip ikinci hattan gaz akışının başlatılmasıdır), hem AB'nin önemli enerji şirketleri hem de hattın Baltık Denizi'nden geçecek bölümünde yer alan kıyıdaş ülkelerle anlaşmalar yapmanın yanı sıra bu ülkelerdeki izin süreçlerini neredeyse tamamlamıştır. Ancak Fransa önderliğinde bir grup ülke ki aralarında AB'nin 2004 genişlemesiyle üye olan Polonya gibi üyeler, söz konusu hattın ekonomik olmadığını ve de Birliğin Rusya'ya olan bağımlılığını daha da artıracakı konusu üzerinde durarak projeyi engellemeye çalışmaktadır. Ayrıca ABD tarafından ilgili hattın yapılmasının engellenmesi yönünde de ciddi telkinler söz konusudur.³⁰

Örneğin Washington, Moskova ile enerji ilişkilerini geliştirip mevzubahis tarzdaki girişimlere dâhil olan şirketlere yaptırım uygulanacağını sıklıkla vurgulamaktadır. Diğer bir konu ise Ukrayna'nın bu süreçte devre dışı bırakılacak olmasına yönelik ciddi bir muhalefet söz konusudur. Ayrıca ilgili projenin AB'nin Üçüncü Enerji Paketi ile uyumluluk arz etmediği ve çevreye zarar verebileceği yönünde de argümanlar bulunmaktadır. Tüm bunlara karşın Rusya, artık bu projeden geriye dönüş olmayacağını vurgulayarak izin süreçleri neredeyse sonuçlanan hattın yakın bir zamanda devreye alınmış olacağını sürekli bir biçimde altını çizmektedir. Rusya, kendisine yönelik olarak tatbik edilen uluslararası yaptırımlara karşın AB içerisinde en güçlü ülke konumundaki Almanya ile ilgili hattı faaliyete geçirmek üzere çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır. Bu durum, AB içerisinde enerji güvenliğinin dış ilişkiler boyutunda tek sesliliğin henüz oluşturulmadığını çok iyi bir biçimde örneklendirmektedir. Rusya bu noktada eğer AB, doğalgaz tedarikinin güvenliğini sürdürmek istiyorsa ya Türk Akımı ya da Kuzey Akım Projeleri vasıtasıyla bunu gerçekleştirebileceğine dikkati çekmektedir. Çünkü Moskova, 2020'li yıllar itibarıyla Kiev'i doğalgaz transit taşımacılığında denklemin dışına çıkarmayı amaçlamaktadır.³¹ Ancak 2019 senesinde Ukrayna'da yapılan devlet başkanlığını Avro-Atlantik yanlısı blokun adayı Petro Poroşenko'nun kaybetmesi, bu konuda yeni gelişmelerin yaşanmasına yol açabilecektir.

---

³⁰ Çaşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s. 242-257.

³¹ Örmeci, Kısacık, Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar, s.309-338.

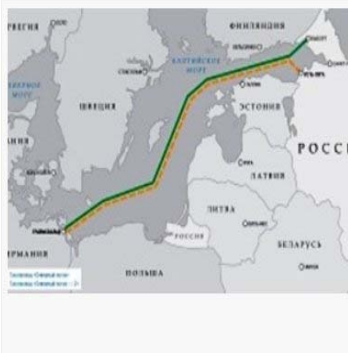
Şekil 6: Kuzey Akım 2 Doğal Gaz Boru Hattı

ABD Almanya'dan Kuzey Akım 2'den vazgeçmesini istedi

18-05-2018/13:32

DOĞALGAZ

Enerji Günlüğü - ABD, Almanya'dan Rus doğal gazını Baltık Denizi'nin altından Almanya'ya getirecek Kuzey Akım 2 boru hattı projesinden vazgeçmesini istedi.

Amerikalı, Alman ve Avrupalı yetkililerin verdikleri bilgilere göre, ABD Başkanı Donald Trump, Atlantik'in iki yakası arasında bir ticaret savaşından kaçınmanın bedeli olarak geçtiğimiz ay Almanya Başbakanı Angela Merkel'den Rusya ile Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hattı projesinden vazgeçmesini istedi.

Erişim Adresleri: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ruslar-kuzey-akim-2-ile-natoyu-bolmek-istiyor/1206346> ve <https://twitter.com/lordsinow/status/1071500880300646400>, (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2019).

5. 21. Yüzyılda Avrasya Enerji Güvenliği Politikalarında Sıvılaştırılmış Doğalgaz

Günümüzde dünya üzerinde doğalgaz ticareti boru hatlarının dışında LNG yöntemiyle de yapılabilmektedir. 2017 senesinde bu konu hakkındaki istatistiklere bakıldığında her ne kadar doğalgazın arz ve talep dengesizliği gaz ticaretinin artışı üzerinde baskıda bulunsa da söz konusu sene itibarıyla dünya üzerinde doğalgaz kullanımının 1,1 trilyon metreküpü veyahut takriben %31'nin ticareti gerçekleştirilmektedir. Örneğin 2011 senesinde toplam doğalgaz ticareti 1,134 milyar metreküp şeklinde cereyan etmişken, toplam ticaretin 741 milyar metreküpü boru hatları vasıtasıyla, kalan 393 milyar metreküp ise sıvılaştırılarak taşınmıştır. Bu çerçevede toplam ticaretin %65'i boru hattı, %35'i ise LNG biçiminde gerçekleştirilmiştir.³² Yine 2017 senesinin verilerine göre doğalgaz ticaretinin %44'lük kısmı Avrupa bölgesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Avrupa bölgesine, Rusya'dan 161,5 milyar metreküp, Afrika'dan 39,3 milyar metreküp olmak şeklinde toplam 200,8 milyar metreküplük kısım boru hatlarıyla 42,6 milyar metreküp Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika benzeri çeşitli coğrafyalardan LNG vasıtasıyla taşınmıştır. Doğalgaz ticaretinde Avrupa coğrafyasının ardından Asya-Okyanusya (%24) ve Kuzey Amerika (%14) gelmektedir. Söz konusu üç coğrafyanın doğalgaz ticaretindeki toplam payı %82'dir. 2017 senesinde dünya gaz ticaretinde taşıma rotaları incelendiğinde Asya-Pasifik coğrafyasında LNG'nin dikkat çekici bir gaz ticaret biçimini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bahse konu coğrafyanın gazının takriben %90'lık kısmı LNG biçiminde tedarik edilmektedir. Öte taraftan dünyanın diğer coğrafyalarında taşımacılık büyük miktarda boru hatları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.³³

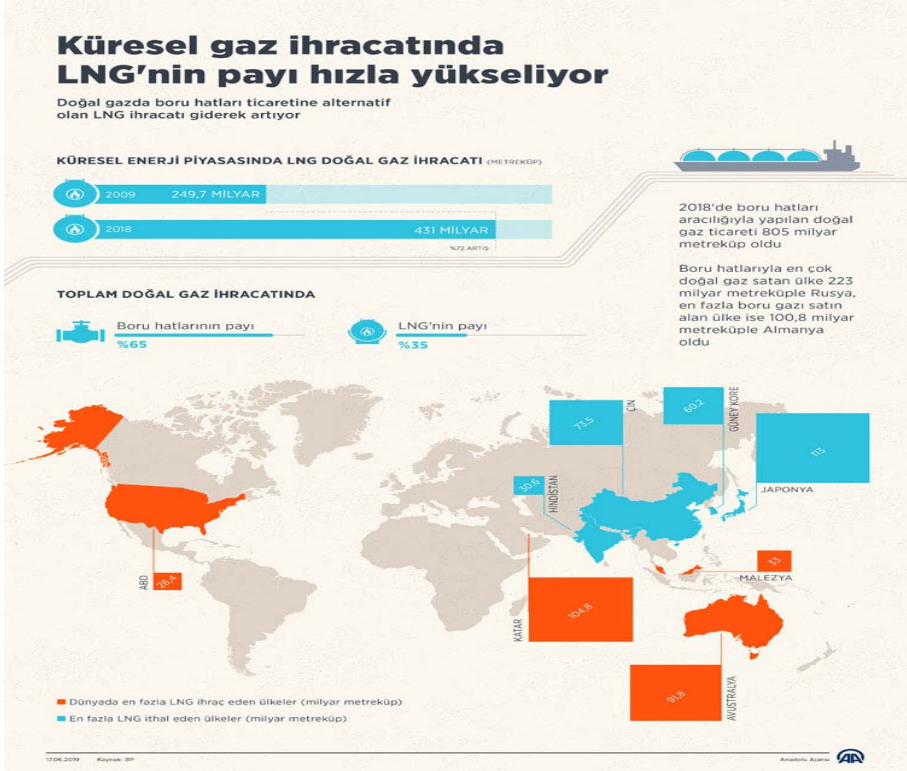
Deniz yolları ve karasal taşımacılık arasında mukayese yapıldığında ilkinin sağladığı esneklik sayesinde LNG, tüketiciler bakımından birbirinden farklı bir şekilde gelişen ve soyutlanmış haldeki bölgesel doğalgaz piyasaları arasında bağlantı kurabilmesinden dolayı henüz vücut bulan “dünya doğalgaz piyasasının” ana itici gücü olarak kıymetlendirilmektedir. LNG potansiyeli 2008 sonrasında önceki dönemlerle kıyaslanmayacak yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Dünya LNG üretim çıktışı merkezinin Orta Doğu'ya kaymasının nedeni Doha'nın ortaya koyduğu başarı hikâyesidir. Aralarında ExxonMobil benzeri dünya enerji devlerinin yatırımlarıyla Qatargas ve Rasgas firmaları, Doha'yı dünyanın en büyük LNG üreticisi ve dış satıcısı haline dönüştürmüşlerdir ki gaz dış satımının %85'i bu yoldan yapılmaktadır. LNG ihracatının %30'u Avrupa'ya, %63'ü de Asya ülkelerine yöneliktir. Avrupa'nın LNG dış alımının ise yaklaşık %50'si ise Katar tarafından karşılanmaktadır.³⁴

³² Levent Aydın, *Enerji Ekonomisine Giriş: Kavram-Kuram-Piyasa ve Modeller*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s.134.

³³ Aydın, *Enerji Ekonomisine Giriş: Kavram-Kuram-Piyasa ve Modeller*, s. 135-136.

³⁴ Sina Kısacık, “Mevcut Katar Krizinde Buzdağının Görünmeyen Yüzü: Sıvılaştırılmış Doğalgaz (LNG).” *Uluslararası Politika Akademisi*, 15 Haziran 2017,

Şekil 7: Küresel Gaz İhracatında LNG'nin payı hızla yükseliyor.

Erişim Adresi: <http://www.anadoludabugun.com.tr/kuresel-gaz-ihracatinda-lng-nin-payi-hizla-yukseliyor-88797> (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2019).

Haziran 2016'da Paris, çevresel ve seçim faktörleri sebebiyle ABD'den LNG alımını yasaklamayı düşündüğünü ilan etmiştir. Avrupa'nın en büyük doğalgaz piyasası Almanya ise ABD'den doğalgaz almayı düşünmeyerek Kuzey Akım 2 olarak nitelendirilen Kuzey Akım 1 Boru Hattı'nın genişletilmesi projesiyle lider pozisyonundaki doğalgaz tedarikçisi Rusya'dan dış alımlarını artırmayı öncelemektedir. Bahse konu kapsamda Orta ve Doğu Avrupa'nın en büyük pazarı Polonya'da ise enerji güvenliği endişelerinden ötürü Baltık sahilinde bulunan Świnouście'da Katar'dan uygun doğalgaz getirmek amacıyla Varşova tarafından bir tesis inşa edilmiştir. Öte yandan iç politikadaki baskılardan ötürü Polonya tarafından elektrik üretimi için CO2 belching coal kullanılmasının yanı sıra ülkenin güneyinde bulunan madencilik sanayisinin korunması amacıyla kimya endüstrisinde girdi olarak

<http://politikaakademisi.org/2017/06/15/mevcut-katar-krizinde-buzdaginin-gorunmeyen-yuzu-sivilastirilmis-dogalgaz-lng/>, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2019).

kullanılmasını teşvik edilmiştir. Şu ana kadar Rus olmayan doğalgazı aralarında Slovakya, Bulgaristan ve Ukrayna gibi ülkelere sağlaması gereken ve de Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan doğalgaz ara bağlantılarındaki ilerleme çok yavaştır. Yakın zamanda AB'deki tek spot pazarın Finlandiya ve İsveç'te bulunacağı aşikârdır ki bunun sebebi ilgili ülkelerin çelik endüstrileri ve denizcilik filoları karbon salınımlarını azaltmak ve böylece COP 21 BM iklim yükümlülüklerine uyuma yönelik olarak daha çok doğalgaz ve LNG'yi, yakıt kaynağı olarak tercih edecek olmalarıdır.³⁵

Gazprom ihracat piyasalarını çeşitlendirmek maksadıyla 2008 senesinde Gazprom Global LNG'yi kurarak LNG üretimini ve ihracat kapasitesini artırmayı seçmiştir. Bu kapsamda Rusya'nın ilk LNG tesisi 2009'da devreye alınmıştır. Rusya, LNG dış satımının %60'ını Japonya'ya yaparken yönelik, dış satım yaptığı diğer ülkeler ise Güney Kore, Hindistan, Çin, Tayvan ve Kuveyt'tir. Dünya LNG ticaretinde mevcut durumda % 4,5'luk bir payı bulunan Moskova, küresel LNG pazarında %15'lik bir payı hedeflemektedir. Mart 2013'teki Enerji Verimliliği ve Enerji Gelişim Devlet Raporu'nda % 10,2'lik pay 2020 hedefi biçiminde ilan edilmiştir. Buradaki temel hedef, Avrupa'da giderek düşen talebi yeni pazarlar ile ikame etmedir. AB ile Üçüncü Enerji Paketi çerçevesindeki politik ve ekonomik menfaat mücadelelerine ilaveten buna benzer diğer sebepler de akılda tutulmalıdır. Tüm dünyada doğalgaza duyulan talebin istikrarlı bir biçimde artışı paralelinde takriben on yıllık bir süre içerisinde LNG'nin üretim ve taşıma maliyetlerinin %35-50 arasındaki düşüşünden dolayı Moskova, dünyadaki tüm piyasalara LNG taşımaya yönelik birkaç büyük projeyi hazırlayıp faaliyete geçirmeye çalışmaktadır. Shtokman Projesi vasıtasıyla 3 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olan bu sahadan Avrupa'ya, Meksika Boğazı'na ve Amerika'nın güney kıyılarına LNG taşınması tasarlanmaktadır. İlgili projenin üretim kapasitesi yılda 67,5 milyar metreküp olacaktır. Kremlin, LNG üretim çıktısını ve dış satımının teşvikine dönük olarak Yamal ve Uzak Doğu LNG projelerine dış satım vergi istisnası bahşetmiştir. İlgili projelere doğrudan mali yardım ve teknik destek de sunmaktadır. Rusya'da hâlihazırda sürdürülen LNG projeleri şu şekildedir:³⁶

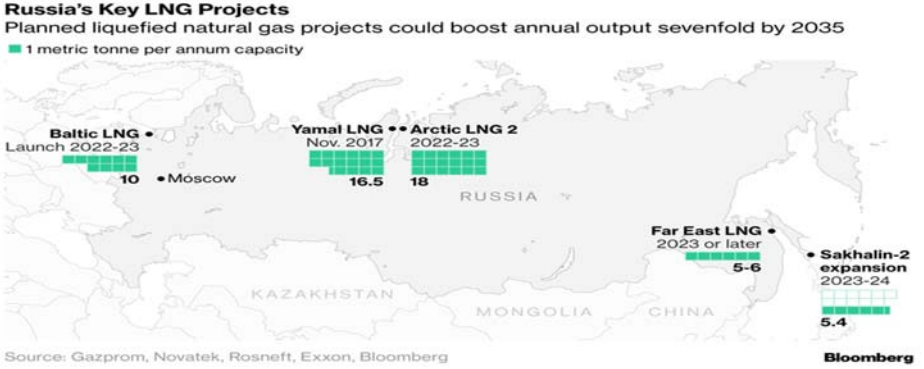
---

³⁵ Caşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s.343.

³⁶ Caşın, Kısacık, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, s.258-259.

Şekil 8: Rusya'nın Anahtar LNG Projeleri

Erişim Adresi: <http://barissanli.com/eak/2017/10/>, (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2019).

17 Haziran 2019 itibariyle BP 2019 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu'ndan yapılan bir derlemede, doğalgazda boru hatları ticaretine bir alternatifi olarak değerlendirilen LNG dış satımının gittikçe arttığı görülmektedir. Mevzubahis çerçevede 2009 senesinde dünyada 249,7 milyar metreküp olarak cereyan eden LNG dış satımı son on senede %72'lik bir yükseliş kaydetmiştir. Böylelikle geçen sene küresel doğalgaz pazarında 431 milyar metreküp LNG satışı gerçekleştirilmiş olacaktır. 2018 senesinde boru hatları ile yapılan doğalgaz ticareti 805 milyar metreküp olmuştur. Küresel pazardaki toplam doğalgaz ticaretine bakıldığında ise boru hatları %65'lik bir paya sahipken, LNG'nin payı ise %35 olarak gerçekleşmiştir. Toplam 431 milyar metreküplük LNG ticaretinde en fazla dış satımı yapan ülke ise 104,8 milyar metreküple Katar olurken, en çok LNG dış alımı yapan ülke ise 113 milyar metreküple Japonya olmuştur. Boru hatları vasıtasıyla en fazla doğalgaz ihracatında birinciliği 223 milyar metreküple Rusya, ikinciliği 114,3 milyar metreküple Norveç, üçüncülüğü ise 77,2 milyar metreküple Kanada almıştır. Öte yandan boru hattı ile en çok doğalgaz dış alımı yapan ülke ise 100,8 milyar metreküple Almanya olurken, bu listede ikincilik 77,3 milyar metreküple ABD ve üçüncülük ise 47,9 milyar metreküple Çin'in olmuştur.³⁷

Sonuç

İnsanlık tarihinin her döneminde olduğu gibi içerisinde bulunduğumuz zaman zarfında da enerji kaynaklarına yönelik yoğun talep istikrarlı bir biçimde artmaktadır.

³⁷ Murat Temizer, "Küresel gaz ihracatında LNG'nin payı hızla yükseliyor." *AA Ekonomi*, 17 Haziran 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-gaz-ihracatinda-Inginin-payi-hizla-yukseliyor/1506457>, (Erişim Adresi: 17 Aralık 2019).

Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişen ülkelerin çok dikkat çekici bir bölümü petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan yoksun bulunmalarından ötürü kendi sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından söz konusu kaynakları ellerinde bulunduran üretici ve ihracatçı ülkelerle olan ilişkilerine çok özel bir ehemmiyet atfetmektedirler. Bu noktada Yeni Enerji Düzeni dediğimiz birçok yeni unsuru içeren ki bunlar arasında devletler, şirketler ve de enerji güvenliği bağlamında güç elde etme yarışımı bir sistem günümüzde gittikçe ağırlık kazanmaktadır. Çevresel endişelerden ötürü ki buna yaşanan kazaları da dâhil edebiliriz, nükleer, petrol ve kömürün kullanımından vazgeçilmesine ilaveten yenilenebilir enerji kaynaklarının yüksek maliyet ve teknoloji gerektirdiği dikkate alındığından istenilen hızda bir kaynak çeşitliliği sağlanamamaktadır. Buna karşılık dünya genelinde bolca bulunması ve de yakıldığı zaman çevreyi kirletme oranı çok düşük bir seviyede olan doğalgaz, enerji güvenliği politikaları bağlamında birçok ülke tarafından daha çok talep edilmektedir.

İlgili çerçevede Rusya, hem kendi bütçesinin üçte ikilik bir bölümünü oluşturan hem de kendisinin küresel güç konumunu sağlamlaştıran petrol ve doğalgaz kaynaklarının farklı piyasalara öncelikle boru hatları üzerinden taşınmasını önceleyen bir proaktif politika yürütmektedir. Bu bağlamda, günümüzde Avrasya enerji güvenliği politikaları bağlamında yüksek enerji tüketimi bulunan Çin ve Türkiye'ye yönelik özellikle enerji alanındaki ilişkilerini geliştirmeye ağırlık vermektedir. Hem Türkiye hem de Çin'in en önde gelen doğalgaz tedarikçilerinden birisi olan Rusya, talep güvenliği politikalarına ilaveten Avrasya enerji jeopolitiğinde de son derece stratejik önem atfedilen Türk Akımı ve Sibirya'nın Gücü boru hattı projelerini en kısa zamanda devreye almak için çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır. Burada unutulmaması gereken Rusya'nın Mart 2014'ten bu yana izlediği Ukrayna politikalarından ötürü kendisine Avro-Atlantik Blok tarafından sürekli olarak güncellenen yaptırımlar olduğu bir ortamda söz konusu iki doğalgaz boru hattı projesini askıya almaması ve bunları ilgili ülkelerle kararlı bir biçimde gerçekleştirme yönünde çok ciddi adımlar atıyor olmasıdır. Moskova'nın kritik önemdeki iki mevzubahis boru hattını faaliyete geçirmeye yönelik çalışmaları yoğunlaştırması, doğalgaz ihracatı gerçekleştirdiği piyasaları çeşitlendirme ve kendisine Kiev politikasından ötürü yaptırımlar uygulayan diğer başkentlere özellikle doğalgaz ihracatında seçeneksiz olmadığını göstermesi bağlamında iyi birer örnektir. Çin ve Türkiye'nin Avro-Atlantik Blok ile zaman zaman yaşadığı sorunlara karşılık ve de bu iki ülkenin kendi enerji arz güvenliklerinin tatbiki bağlamında, doğalgaz özelinde Rusya ile yakından ilişkiler tesis etmesi çok stratejik kararlar olarak değerlendirilmelidir. Rusya-Çin-Türkiye arasındaki bahse konu alandaki ilişkiler, özellikle ilgili üç ülkenin Avrasya enerji güvenliği politikalarında önümüzdeki senelerde vazgeçilmez bir yer kaplayacaktır.

21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği politikaları bağlamında irdelenmesi gereken bir diğer konu ise özellikle 2010'lu yıllar itibarıyla uluslararası enerji gündeminde çok kayda değer bir yer tutan Doğu Akdeniz Bölgesi'dir. Adı geçen coğrafyada, özellikle İsrail'in 900 milyar metreküp, GKRY'nin 140 milyar metreküp, Mısır'ın 850 milyar metreküp, Lübnan'ın 700 milyar metreküp doğalgaz rezervlerinin çıkartılması ve dünya piyasalarına çeşitli kanallarla sunulmasına dönük birçok proje

geliştirilmektedir. Buna karşın Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ulusal çıkarları doğrultusunda bu projelerin dışında kalmamak için proaktif politikalar yürütmektedirler. Ancak buradaki en ciddi sorun bölgedeki devletlerin aralarında üzerinde mutabakata varılmış bir MEB Anlaşması'nın bulunmamasıdır. Bundan ötürü buradaki devletler kendi aralarında MEB anlaşmaları akdederek bu bölgelerdeki özellikle doğalgaz kaynaklarının çıkartılmasına yönelik girişimlerini yoğunlaştırmış durumdadırlar. Ancak Türkiye ve KKTC bunun uluslararası hukuka aykırı olduğunu çünkü MEB'lerin sınırlarının tam olarak belirlenmemesinden taraf devletler arasında saha çakışmalarının yaşandığını vurgulamaktadırlar. Ancak Ankara ve Lefkoşe dışındaki diğer başkentler bu uyarılara karşın faaliyetlerini uluslararası enerji şirketleriyle birlikte yürütmekte ve nihayetinde zaten siyasi gerginliklerin yoğun olduğu bir bölgede yeni bir gerginlik sahasından ötürü sürekli yüksek tansiyon yaşanmasına yol açmaktadırlar. Türkiye, çok haklı bir biçimde uluslararası hukukun kendisine tanıdığı hakları ulusal çıkarları bağlamında tüm güç unsurlarını ortaya koyarak müdafaa edeceğini ve adı geçen bölgede tek yanlı girişimlere asla izin verilmeyeceğini sürekli olarak en üst devlet kademelerinin açıklamalarıyla ortaya koymaktadır.

Doğu Akdeniz'deki İsrail-Filistin, Suriye ve Kıbrıs meselelerinin uluslararasılaşması, aralarında ABD ve Rusya'nın yer aldığı bölge dışındaki diğer küresel güçlerin buraya müdahilliğini artırarak ilgili taraf sayısının çeşitlenmesine yol açmaktadır. Rusya ve ABD açısından denizlerde hâkimiyet kurulmasının en önemli ulusal güvenlik ve de dış politika uygulamalarının başında geldiği düşünülürse bu durum daha iyi anlaşılabilir. Tabi ki buradaki bir diğer durum ise bölgedeki doğalgaz kaynaklarının taşınmasına yönelik tasarlanan boru hatları ve LNG projelerinin zarar hesaplamaları yapıldığında en akılcı ve iktisadi seçeneğin Türkiye olduğu açıkça görülmektedir. Fakat Güney Kıbrıs-İsrail-Yunanistan-Mısır Bloku ile Türkiye arasında yaşanan politik merkezli gerginliklerden ötürü şu anda Türkiye harici seçeneklerin mevzubahis seçeneklerin devreye alınmasına yönelik girişimler hızlandırılmaktadır. Nihayetinde Doğu Akdeniz doğalgaz kaynaklarının özellikle Avrupa piyasasına taşınmasına yönelik jeopolitik, jeostratejik mücadelenin önümüzdeki zaman zarfında da şiddetlenerek süreceği öngörülebilir. Türkiye ve Libya arasında Aralık 2019'un başında imzalanan MEB Anlaşması'nın bu çerçevede çok önemli bir oyun değiştirici bir girişim olup ilgili düzlemde yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olabileceği öngörülmektedir.

21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği bağlamındaki önemli bir diğer konu ise bölgedeki başat enerji tüketicilerinden birisi olan Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığı düşürmek amacıyla geliştirdiği GGK ve buna karşılık Rusya'nın geliştirdiği Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı Projeleri'dir. Rusya-Avrupa enerji ilişkilerinde özellikle doğalgaz transit geçiş bağlamında ön plana çıkan ülke Ukrayna'dır. Moskova ve Kiev arasında özellikle 2000'li yılların başlangıcında yaşanan gerginliklerin dönem dönem Avrupa'ya yönelik doğalgaz akışında kesintiler ile sonuçlanması, sadece Brüksel'i değil aynı zamanda Moskova'yı da Kiev'i devre dışı bırakarak alternatif doğalgaz taşıma hatları geliştirmeye yöneltmiştir. Avrupa

tarafından 2000’li senelerin başında faaliyete geçirilmeye çalışılan Nabucco Projesi, tedarikçi ülkeler bağlamında yaşanan sorunlar ve Rusya’nın müdahalelerinden ötürü başarısızlığa uğramıştır. Bunun üzerine AB’nin öncülüğünde Türkiye ve Azerbaycan’ın da dâhil olduğu GKG girişimi ortaya atılmıştır. Azerbaycan’ın zengin doğalgaz kaynaklarının önce Türkiye’ye daha sonrasında buradan Avrupa’ya taşınmasını hedefleyen GKG girişiminin ilk ayağı olan TANAP, 2018’in ikinci yarısı itibariyle devreye alınmıştır. TAP Projesi’nin ise 2020 senesinde faaliyete geçirilmesi tasarlanmaktadır. Söz konusu doğalgaz kemerinin tam kapasite ile faaliyete geçirilmesi durumunda Avrupa enerji güvenliği bağlamında küçük de olsa bir çeşitlendirmeye yol açacağı öngörülmektedir.

Ukrayna’yı devre dışı bırakarak doğalgaz transit taşımacılığı denkleminden çıkarmayı enerji stratejisinin temel unsurlarından birisi olarak belirleyen Moskova’nın GKG’ya karşı hamlesi, Türk Akımı örneğinden olduğu gibi hâlihazırdaki Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı’nı uzatma şeklinde cereyan etmiştir. Öte yandan Rusya ve ABD arasında günümüzde çeşitli alanlarda cereyan eden jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik rekabetin çok önemli bir boyutunu da boru hatları ile petrol ve doğalgaz taşımacılığı oluşturmaktadır. Moskova’nın proaktif bir biçimde geliştirdiği enerji taşıma projelerine karşın Washington, Rusya ile yakın enerji işbirlikleri kuran ülkelere ve bunların enerji şirketlerine kapsamlı yaptırımlar uygulanacağını vurgulamaktadır. Özellikle son dönemlerde Kuzey Akım 2 bağlamındaki gelişmeler incelendiğinde bu durum daha iyi anlaşılabilir. İlgili düzlemde ABD’nin tüm yaptırım girişimlerine karşın Rusya hiçbir şekilde geri adım atmayacağını kararlı bir biçimde ifade etmektedir. Nihayetinde Avrupa’nın GKG ile Rusya’nın Kuzey Akım çerçevesinde vuku bulan ve işin içerisine ABD’nin de dâhil olduğu çok kapsamlı mücadelenin önümüzdeki dönemde de tüm yoğunluğuyla süreceği tahmin edilmektedir.

21. yüzyılda Avrasya enerji güvenliği bağlamında incelenmesi gereken son konu ise LNG’dir. Boru hatları ile taşımacılığa alternatif olarak ortaya atılan bu düşünce yüksek enerji bağımlılığı bulunan özellikle Asya’nın gelişmiş ve gelişen ülkeleri tarafından tatbik edilmektedir. Ancak bu seçeneğin çok yüksek maliyeti ve uzun bir süreç içermesinden ötürü birçok ülke bahse konu seçeneğe pek sıcak yaklaşmamaktadır. ABD’de 2010’lu yıllarda bulunan kaya gazı, çok dikkat çekici bir oyun değiştirici olarak enerji piyasasının gündeminde yer almaya başlamasına karşın ivedilikle bu gazın gitmesi düşünülen Avrupa ülkelerinde çevresel endişeler, yüksek maliyet, yerel enerji kaynaklarına ağırlık verme ve Rus doğalgazını daha fazla tercih etme gibi faktörlerden ötürü en azından orta ve uzun vadede böyle bir durumun gerçekleşmeyeceği aşikârdır. Rusya, 2040’lı yıllar itibariyle LNG’de önemli bir oyuncu haline gelebilecektir. Katar gibi çok önemli LNG üreticisi ve satıcısı bir ülkenin bulunduğu ilgili piyasa bağlamında gelecekte hem arz (yeni üreticilerin sahneye girmesi) hem de talep (gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin her geçen sene yükseliş kaydeden ana enerji kaynağı ihtiyaçları) bağlamında dikkat çekici gelişmelerin vuku bulacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak, içerisinde bulunduğumuz asırda doğalgaz, ana enerji kaynağı olarak Yeni Enerji Düzeninde giderek çok daha önemli bir yer tutacak olup önümüzdeki dönemlerde hâlihazırdaki konumunu daha da güçlendirecek, Avrasya enerji güvenliğinde ve jeopolitiğinde tedarikçi ülkeler, enerji şirketleri ve tüketici ülkeler arasında yaşanan çok boyutlu rekabeti daha da yoğunlaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Akçadağ-Alagöz, Emine, 21. Yüzyılda Rusya-Çin İlişkileri: Stratejik Ortaklık mı, Adı Konulmamış İttifak mı? , Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.

Aydın, Levent, Enerji Ekonomisine Giriş: Kavram-Kuram-Piyasa ve Modeller, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

Çaşın, Mesut Hakkı, Kısacık, Sina, Avrupa Birliği Enerji Hukuku ve Güvenlik Algılamaları, İstanbul: Çağlayan Kitap & Yayıncılık & Eğitim, 2018.

Erşen, Emre, Çelikpala, Mithat, “Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia”, Energy Policy, Sayı 128, s. 588-589.

Grigas, Agnia, The New Geopolitics of Natural Gas, Massachusetts: Harvard University Press, 2017.

Gündoğmuş, Yıldız Nevin, Gündoğan, Barış, Türkten, Ferdi, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim de yaptırımlarımız olacaktır”, *AA: Politika*, 20 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-de-yaptirimlarimiz-olacaktir/1679274>, (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019).

Högselius, Per, Red Gas: Russia and The Origins of European Energy Dependence, New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Kısacık, Sina, Erenel, Fahri, “Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt: 2, No.1, 2019, s. 51-76.

Kısacık, Sina, Kaya, Furkan, “Russian Eurasianism versus American Within The Perspectives of Brzezinski and Dugin: A Case Study On The Recent Ukraine Crisis”, *International Journal of Arts & Sciences*, Vol.9, No.2, 2016, s. 161-185.

Kısacık, Sina, “Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, Göktürk Tüysüzoğlu, Arda Özkan (der.), *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2018, s. 133-222.

Kısacık, Sina, “21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiğinin Potansiyel Yeni Yıldız Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri”, Hasret Çomak, Burak

Şakir Şeker (der.), *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I-II*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, s. 977-1015.

Kısacık, Sina, “Mevcut Katar Krizinde Buzdağının Görünmeyen Yüzü: Sivilleştirilmiş Doğalgaz (LNG).” *Uluslararası Politika Akademisi*, 15 Haziran 2017, <http://politikaakademisi.org/2017/06/15/mevcut-katar-krizinde-buzdaginin-gorunmeyen-yuzu-sivilastirilmis-dogalgaz-lng/>, (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2019).

Örmeci, Ozan, Kısacık, Sina, “2002-2017 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türk Dış Politikası: Gordion Düğümü Henüz Çözülemedi”, Serkan Kekevi, Ömer Kurtbağ (der.), *Türk Dış Politikası (2000’li Yıllar)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019, s. 69-107.

Örmeci, Ozan, Kısacık, Sina, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve-Tarihsel Arka Plan-Örnek Olaylar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

Özdemir, Volkan, *Doğalgaz Piyasaları: Türkiye’nin Enerji Güvelliği Üzerine Tezler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2017.

Özdemir, Volkan, *Rusya’nın Kodları: Türkiye’de Rusya’yı Ararken, Rusya’da Türkiye’yi Bulmak*, İstanbul: Kırmızı Kedi, 2018.

Şeker, Burak Şakir, “Deniz Enerji Güvenliği: Doğu Akdeniz'deki Güncel Gelişmelerin Jeopolitik Dengelere Etkisi / Maritime Energy Security: The Effects of the Current Affairs in the Eastern Mediterranean to the Geopolitical Balances”, *Turkish Studies*, Vol. 13, No.7, 2018, s. 207-228.

“TANAP Avrupa’ya bağlandı.”, *Haber Global: Haberler / Ekonomi*, 29 Kasım 2019, <https://haberglobal.com.tr/ekonomi/tanap-avrupa-ya-baglandi-16259>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

Temizer, Murat, “Küresel gaz ihracatında LNG'nin payı hızla yükseliyor.” *AA Ekonomi*, 17 Haziran 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-gaz-ihracatinda-lngnin-payi-hizla-yukseliyor/1506457>, (Erişim Adresi: 17 Aralık 2019).

Toprak, Nuri Gökhan, “Yerel Talebin Karşılansından Enerji Stratejisine Türkiye’nin Enerji Dış Politikası”, Serkan Kekevi, Ömer Kurtbağ (der.), *Türk Dış Politikası (2000’li Yıllar)*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019, s.693-714.

“Sibiry’a’nın Gücü devreye alındı.”, *Enerji Günlüğü: Haberler / Doğalgaz*, 2 Aralık 2019, <https://www.enerjigunlugu.net/sibiryainin-gucu-devreye-alindi-35122h.htm>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

“Türk Akım için geri sayım başladı”, *TRT Haber: Ekonomi*, 10 Aralık 2019, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkakim-icin-geri-sayim-basladi-445619.html>, (Erişim Tarihi: 19 Aralık 2019).

“Türk Akım projesinde Rus doğalgazı Kıyıköy’e ulaştı.”, *CNN Türk*, 23 Ekim 2019, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turk-akim-projesinde-rus-dogalgazi-kiyikoye-ulasti>, (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019).

Zhou, Laura, “China and Russia may set up energy alliance, Moscow’s top envoy says.”, *South China Morning Post*, 12 Aralık 2018, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2177710/china-and-russia-may-set-energy-alliance-moscows-top-envoy-says> , (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2019).

PANEL 15

10:00 – 11:15

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Magdalena KUMELSKA-KONIECKO

Poland's Foreign Policy Towards Middle East After 1989

Dr. Magdalena KUMELSKA-KONIECKO, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

"Human Security" From Liberal Perspective: Is It a Comprehensive Model?

Res. Assist. Dr. Cansu Güleç ARAS, MEF University

Security, Immunity and The Issue of Immigration

Res. Assist. Dr. Ali Fuat BİROL, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

A Critical Analysis on Approaches to Water Conflict and Cooperation: The Hydropolitics of the Euphrates and Tigris Basin As a Case Study

Res. Assist. Dr. Ahmet CONKER, Yıldız Technical University

Poland's Foreign Policy Towards Middle East After 1989

Dr. Magdalena KUMELSKA-KONIECKO

University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Middle East in Polish foreign policy, after 1989, addressed secondary significance. The first priority of Poland's diplomacy after 1989 was to pursue *the return to Europe conception* established by Polish prime minister - Tadeusz Mazowiecki and minister of foreign affairs - Krzysztof Skubiszewski. The main objective of *the return to Europe conception* was membership in the North Atlantic Treaty Organization as well as in the European Union. Before the democratic transformation period, which was the effect of bipolar system dismantlement, Polish Middle East policy was conditioned ideological premises connected with affiliation to Eastern Block. Typical for Eastern approach to Middle East was isolation of Israel, advocate for Palestinian in their aspiration to build an independent state, favoring and developing cooperation with Arab counties of the region. In reality the relation with Arab countries limited to political support and scarce trade cooperation.

End of the cold war has brought some changes in Poland's Middle East policy. First significant move was the normalization of Polish relations with Israel. The next step was to establish relations with Arab countries especially with those which Poland didn't have yet. Among other goals of Polish foreign policy in the Middle East we can mention: promotion of democracy and human rights, reinforcing economic relations, humanitarian aid and institutionalization of cooperation in the broad sense. Important area of Polish activity in the Middle East, after 1989, was participation in American intervention in Iraq in 2003, as well as UN peacekeeping missions in Lebanon and in the Golan Heights.

Noticeable element of contemporary Polish Middle East policy is it's convergence with the United States of America security strategy. These are: fight against terrorism, countering proliferation of weapon of massive destruction, promotion of democracy and human rights. Moreover, Poland as a member of European Union is also obliged to pursue common foreign and security policy. Unfortunately, Poland did not develop coherent, independent Middle East policy, which confirm the assumption that the Middle East is a region of low Polish interests.

Key Words: Poland, Middle East, the USA, Iran, the European Union, Russia, foreign policy, security strategy, international relations.

Introduction

Middle East is one of the crucial region in the contemporary international relations. The importance of Middle East comes form for exampale possessing 2/3 of world's crude oil and almost a half of natural gas resources. Representative for Middle East region is it's unpredictability and unstability, which is bringing attentions of powerfull interantional relations players. Beyond many security issues which afflict Middle East prime are: Israeli-Arab/Palestine militray conflict, war in Syria, Iran's nuclear programme, terrorist therat provoked by Daesh, al-Qaeda, PKK and other terrorist group, instability in Iraq, Lebanon, Yemen and insecurities coming from refugees case.

Poland in the past has never proved special attention to Middle East, however Polish authorities related to some of the process coming there¹. Before reclaiming independence in 1989, Polish policy towards Middle East was conditioned to internal and external premises coming from affiliation to the Eastern Block². For example in the 40's Polish government, like the USSR, approved creation of Isreal state, and later analogously to Moscow, supported Arab states against Isreal. During the cold war Polish approach toward Middle East was characterized by hostility toward Israel, aiding Palestine, developing close, political realtions with Iraq, Yemen, Syria and Egypt.

After the collapse of the USSR and definitive end of cold war, Poland started to create its own foreign policy. Concerning Middle East, Polish government decided to redefine foregoing direction. First example of new approche was decision to normalize relations with Israel, simultaneously preserving relations with Arab states. Nevertheless, domestic problems and concentration on priorities objectives, definitely weaken Poland's intrest on Middle East.

Main Directions of Polish Foreign Policy after 1989

End of the cold war era, has brought significant changes in Polish foregin policy. After conducting, so called partly-free, parlimentaary elections on 4th of June 1989, newly establish government coming from the Solidarity Movement - Tadeusz Mazowiecki - as a Prime Minister proceeded to developpe objectives of Polish foreign strategy. The biggest priorities for Poland after 1989 were finding new security guarantees and opportunities for economic development. In other words it meant the beginning of Polish efforts to join the North Atlantic Treaty Organization and the European Union.

---

¹ M. Szydzisz, *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu - zmiana czy ciągłość?*, "Dyplomacja i Bezpieczeństwo", 2016, No 1(4), p. 185.

² A. Dzisiów-Szuszcykiewicz, *Raport. Bliski Wschód - wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, "Bezpieczeństwo Narodowe", 2008, No 7/8, Vol. 1/2, p. 147.

Polish authorities believed in *Poland's return to Europe* concept, based on the confidence that *Poland belong to Western civilization*³. Prime Minister Mazowiecki was confident that traditional consolidated democratic states enable Poland fulfilling its objectives. Polish diplomacy under the guidance of professor Krzysztof Skubiszewski considered that Germany would play crucial role in Poland's accession to the European Union, whereas the United States of America would be pivotal for Polish aspiration to NATO.

The Polish government began to implement the strategy of reconciliation between the Polish and German nations, which might lead to the normalization of bilateral relations based on the principles of friendly and equal cooperation⁴. Poland, despite concerns about vague German stance towards Polish-German border on Odra River and Nysa-Łużycka River, decided to grant full support for German reunite process. In Krzysztof Skubiszewski view Poland's decision was coherent with Polish-German unity of interests⁵. The basis for this assumption was common thinking for Poland and Germany about the future of Europe and the world. They agreed with the idea of European unity, meaning *a policy of consolidating a divided continent based on respect for human rights, democracy and the rule of law*⁶. On 14th November 1990 Poland and Germany has signed *Border Treaty* which recognized the course of Polish-German border in accordance with the provisions of World War II peace conferences (Teheran, Yalta, Potsdam). Less than a year later states has signed a *Treaty between Republic of Poland and Federal Republic of Germany on good neighborhood and friendly cooperation* (14.11.1991). Polish-German cooperation was profitable for both sides - German became promoter of Polish interests in European area, Poland on the other hand became "linkage" between East and West. Moreover, putting Warsaw into Western security and cooperation zone has moved West border to the East, changing at the same time Berlin geopolitical location.

The priority objective of the Polish *raison d'etat*, since becoming independent of the USSR's domination, was to base Polish security on allied relations with the most powerful country in the world, the winner of the Cold War confrontation - the United States of America. Poland from the very beginning of 1989 desired to give unique character of Polish-American relations. Polish authorities expected Washington to support the transformation process and embrace Poland with American security guarantees. The process of democratization in Central and Eastern European countries in the United States was received with great satisfaction, it perfectly entered into

---

³ R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010, p. 19.

⁴ M. Kumelska, *Kierunek Waszyngton. Redefinicja polskiej polityki zagranicznej po wyborach czerwcowych*, (w:) *Polska - 25 lat po wyborach czerwcowych. Konsekwencje dla polityki wewnętrznej i pozycji miğdzynarodowej*, T. Astramowicz-Leyk, W. Tomaszewski (ed.), Olsztyn 2014, p. 176.

⁵ See more: *Polska - Niemcy 1945-2007. Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie*, W.M. Góralski (ed.), Warszawa 2007.

⁶ R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, op. cit., p. 57.

America's vision of *New World Order* based on the peaceful relations, democracy and free market economy⁷.

The TUSA perceived Poland as a leader of transformation among Middle-East European countries. Poland was the first country in the region, who was covered by the US system of general customs preferences; Washington transferred 200 M \$ to *Stabilization Fund for Poland* and reduced Poland's debt by 70%⁸. On 20th March 1990 Poland and the USA signed economic agreement and *Declaration on relations between the Republic of Poland and the United States*. From Warsaw's perspective declaration of will was far from Polish expectations, but at the beginning of 90's the US couldn't offer more.

9 years later Poland as well as Hungary and the Czech Republic became new members of NATO. Without America's will and of course changing geopolitical circumstances, enlarging NATO on East wouldn't have been possible. Gaining membership in North Atlantic Treaty Organization (20.03.1999) and the European Union (1.05.2004) was capstone of Polish priorities launched at the beginning of the 90.

Poland's foreign policy after 1989, beyond Euro-Atlantic vector, was also concentrated on Eastern vector. While the implementation of *the strategy for Poland's return to Europe* became a priority, it was also important to shape relations with the Soviet Union/Russia Federation and states formed as a result of its disintegration behind Poland's eastern border⁹. One of the priority of the Polish *raison d'etat* was full recognition of Poland's sovereignty by the Soviet Union, followed by the arrangement of bilateral relations on a partnership basis and good neighborly cooperation. Polish authorities were extremely cautious in contact with Moscow, including indubitability of the Soviet Union superpower position, nor did make violent attempts to withdraw from the *Warsaw Pact* or the *Council for Cooperation and Economic Aid*, although Poland pointed the need to democratize both organizations. Polish eastern policy of the beginning of the 1990 was based on the concept of *two-track strategy*, which meant the simultaneous development of rebuilt relations with the USSR and union republics¹⁰. Polish diplomacy till 1994 signed with all Eastern neighbors *Border Treaties* and *Treaty on good neighborhood and friendly cooperation* including: the Russia Federation (1992), Belarus (1992), Ukraine (1992) and Lithuania (1994). Furthermore, regulating border courses was one of many criteria NATO set for the candidate countries.

---

⁷ See more: H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2004.

⁸ See more: L. Pastusiak, *Prezydenci amerykańscy wobec spraw polskich*, Warszawa 2003, p. 280-331.

⁹ M. Kumelska, *Kierunek wschodni w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku*, (w:) *Polska - 25 lat transformacji systemowej. Polityka. Gospodarka. Bezpieczeństwo*, T. Astramowicz-Leyk, W. Tomaszewski (ed.), Olsztyn 2014, p. 177.

¹⁰ *Ibidem*, p. 180.

Undoubtedly, the success of Polish diplomacy of this period was the popularization of the belief that in the name of the future good relations with neighbors one should strive to give up creating a balance of historical past and urge partners to adopt a similar attitude.

Poland's Approach towards Middle East after Cold War

Regaining independence by Poland after 1989 allowed it to conduct foreign policy autonomously, also towards Middle East.

At the beginning of the 90's Polish diplomacy decided to normalize relations with Israel. It is worth emphasizing that in 1967 due to outbreak of *6-days war* Poland severed diplomatic relations with Israel as did the USSR. The renewal of diplomatic relations took place in February 1990, but already in 1986 the so-called *interest representatives* were opened in Tel Aviv and Warsaw¹¹. Rebuilding Polish-Israeli relations was important in view of joint history and diasporas living in both countries. In May 1991 Polish president - Lech Wałęsa - came to Tel-Aviv and gave a speech in Knesset concerning future bilateral relations. *The lasting and deep relations that currently connect Poland and Israel include close cooperation in the areas of politics, defense, economy, culture and education. These relationships are based on mutual interests, shared values and a similar assessment of the international situation, but are also a natural continuation of almost 1000 years of common Polish-Jewish history*¹². Since 1990 Poland and Israel has signed 19 agreements and understandings. The importance of mutual Polish-Israeli contacts is also emphasized by the fact joint government meetings, so-called *intergovernmental consultations*, that take place continuously since 2011; the only country beside Israel involved in such cooperation with Poland is Germany¹³.

Between 1990 and 1991 Poland participated in the implementation of *Desert Shield* and *Desert Storm* operations, which gave Polish authorities wider perspective on Middle East problems¹⁴. Beyond opening to Middle East issues, Poland pursued the US vision on regional order in this part of the world. In some sense it was a strategic decision aimed at gaining the USA favor for Polish case *vide* membership in NATO.

---

¹¹ https://embassies.gov.il/warsaw/Relations/historia-stosunkow/Pages/historia_il-pl.aspx

¹² *Ibidem*.

¹³ M. Szydysz, *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu - zmiana czy ciągłość?*, op. cit., p. 187.

¹⁴ A. Dzięsiów-Szuszczkiewicz, *Raport. Bliski Wschód - wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, op. cit., p. 148.

Generally, at Polish approach towards Middle East, after 1989, we can distinguish 3 consistent elements¹⁵:

- 1- Involvement in activities concerning development of democratic system and protecting human rights.
- 2- Restoring or establishing new diplomatic relations with Middle East countries.
- 3- Institutionalization of existed cooperation and enhancing economic ties.

Until the beginning of the new century, Poland foreign activity was submitted to fulfilling *the return to Europe concept*. Hence, interest in Middle East has weakened considerably. According to Renata Włoch, Polish foreign policy towards developing countries, including Middle East, can be specified as *parochial run by uninfluential country*¹⁶. This opinion is not without reason, indeed Poland as a subject of international relations at the turn of 20th and 21st centuries had little, international significance. Poland's interests in the Middle East were limited as it was its recognizability. Situation has changed after 9/11 terrorist attack on the United States of America. The beginning of American war against global terrorism and its supporters had influenced greatly Poland foreign and security strategy. From the very beginning Poland provided full support to American ally. Referring to allied loyalty and obligations arising from NATO membership, Poland took part in the military operation against Afghanistan and later Iraq. The Iraqi operation had all the advantages and disadvantages, but from its strategic importance had significant meaning for Warsaw; Poland has emerged internationally as independent strategic entity, capable of making decisions instead of just following other major allies in the European Union such as France and Germany, who were pursuing anti-American policy¹⁷.

In 2004 Polish government adopted a document called *Poland's Strategy towards developing un-European Countries*. According to the strategy Poland as member of the European Union would implement obligations coming from *The Barcelona Process (Euro-Mediterranean Partnership)* and *Wider Europe - New Neighborhood Strategy* with regard to cooperation with Middle East states.

Poland as a member of the European Union, consequently participant of the globalization process had to start making more contributions to development aid,

---

¹⁵ See more: J. Bury, A. Kołakowska, A. Szymański, *Polska a Szerzy Bliski Wschód. Stosunki i perspektywy współpracy (BMENA)*, "Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2006, No 2.

¹⁶ R. Włoch, *Polska a polityka Unii Europejskiej wobec krajów rozwijających się*, (w:) http://www.uclm.es/lamusa/ver_articulo.asp?articulo=156&lengua=pl

¹⁷ R. Lewandowski, W. Lewandowski, *Konsekwencje zaangażowania Polski w Iraku*, "Bezpieczeństwo Narodowe", 2009, No 9/10, Vol. I-II, p. 37.

aimed at modernization and socio-economic development countries from non-European areas, including the Middle East; Engagement was one of Poland's new tasks within the EU structures in efforts to guarantee peace and security, and supporting democratization initiatives of individual countries¹⁸.

Polish development aid is directed mainly to Palestine as well as Lebanon, Syria and Jordan in the framework of little grant system. Assistance activities for the Palestinian under the development cooperation program focus on improving access to education, equalizing educational opportunities and raising the level of education, improving water and sanitation infrastructure, including better access to water and municipal waste management, professional activation in the field of agriculture, trade and services as well as supporting business activity and strengthening the self-government of entrepreneurs¹⁹. The total value of development assistance provided by Poland to Palestine in the period 2005-2016 exceeded PLN 25 M. The aid was intended for²⁰:

1- Human capital - improving the quality of health care, inclusive education and universal access to high-level education, civic education, social integration of people from groups at risk of exclusion.

2- Agriculture and rural development - food security, productivity and competitiveness of agricultural production, access to markets, use of modern technologies in agriculture, modernization of local infrastructure.

3- Entrepreneurship and the private sector - the competitiveness and innovation of micro- and small enterprises, social economy, entrepreneurship, especially women and youth, vocational education and training.

In *Multiannual Development Aid Program 2016-2020* Poland confirmed the priority of Palestine in the distribution of development assistance²¹. The objectives towards Palestine remained as mentioned above. An important change in the document was placing, for the first time, Lebanon as a priority state for Polish development cooperation. *Since 2012, Poland has been continuously providing humanitarian aid to Lebanon in the areas of shelter, health protection and education. In order to ensure the most effective response to the protracted crisis, Poland adopts an approach in which it seeks to link humanitarian and development activities. As a result, it allows*

---

¹⁸ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, *Raport. Bliski Wschód - wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, op. cit., p. 168.

¹⁹ <https://www.polskapomoc.gov.pl/Bliski,Wschod,264.html>

²⁰ See more: <https://www.polskapomoc.gov.pl/Palestyna,22.html>

²¹ *Multiannual Development Aid Program 2016-2020*, p.10.

to supplement the most urgent humanitarian needs with development activities of permanent and structural character²².

According to *Poland's Strategy towards developing un-European Countries* the most important priority for Poland in relations with Middle East counties is economy. Besides reinforcing economic ties Poland had set such goals as²³:

- 1- Fulfilling the obligations coming from Iraq Mission.
- 2- Supporting peace between Israel and Palestine.
- 3- Sustaining dialog with Arabs states, Israel and Iran.
- 4- Seeking cooperation with *The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf*.
- 5- Explaining objectives of Poland's involvement in Iraq (especially on society level).
- 6- Strive to achieve the status of responsible partner of the region.

In compliance with *Poland's Strategy towards developing un-European Countries* internal and external conditions of a given country, e.g. political destabilization, conflicts, religious fundamentalism will have an impact on undertaking cooperation or failure to do so²⁴. Incontestably, this approach restrict potential cooperation. More importantly term *religious fundamentalism* is not very clear, strategy doesn't explain what does it really mean.

The strategy states that Polish government contacting with Middle East countries will use: political dialog, diplomatic presence, cooperation and development aid, promotion of Polish culture and science. According to the document the most effective tool of Polish foreign policy in the region are agreements and understandings²⁵. Between 2003 and 2007 Republic of Poland has signed with several Middle East counties: 6 bilateral agreements, 2 bilateral memorandums, 5 bilateral deals, 2 bilateral cooperation agreement and 1 bilateral protocol.

Among the most important countries in the Middle East, the document has highlighted: Iraq, Saudi Arabia, United Arab Emirates and Kuwait²⁶. Poland wished to develop close economic relations with those countries, especially in the field of energy resources. This is dictated by the need to diversify supplies from the Russia Federation²⁷. Qatar turn out to be a country that really supports Poland in the process of its diversification of Russian gas supplies. In 2009 Polish Oil and Gas

---

²² Ibidem, p. 10.

²³ *Poland's Strategy towards developing un-European Countries*, November 2004, p. 32-39.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ See more: D. Boćkowski, *Polska polityka zagraniczna wobec świata muzułmańskiego. Próba definicji problemu*, (w:) *Polityka zagraniczna RP. 20 lat po przełomie. Tom 1: Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne*, A. Jarosz, K. Olszewski (ed.), Toruń 2011, p. 111-119.

Mining (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo - PGNiG) has signed a 20-year contract with Qatar for gas supplies. The first delivery of Qatari gas to the Polish terminal in Świnoujście took place in November 2015 and is supplied regularly.

Despite Polish authorities will to boost economic cooperation with Middle East states, its effects are still insufficient. The reasons for this situation should be seen in²⁸:

- 1- Lack of a governmental agency providing assistance outside the country.
- 2- Reluctance of some Polish business entities and educational institutions afraid of taking risk.
- 3- Limited material and financial possibilities for example insufficient number of diplomatic missions.
- 4- No mutual information and no direct contacts between entrepreneurs.
- 5- Cultural differences.
- 6- Inability of using by Polish authorities Middle East expert knowledge and experience.
- 7- Uneffective promotion of Polish cultural and scientific institutions in the region.
- 8- Scarce knowledge about partner culture and customs.

American Factor in Polish Middle East Policy

Since the beginning of the 90' in Polish approach towards Middle East region noticeable element was presence of the American strategic thinking, especially after September 11 2001. After that it became clear that Polish and American objectives towards Middle East are convergent.

Before al-Qaeda's terrorist attack on the USA, Poland despite very good economic relations with Iraq (commercial exchanges between \$ 200-250 M per year)²⁹ supported the US actions against Iraq between 1990 a 1991. Except political support Polish authorities decided to sent to Iraq military contingent and medical personnel. In the following weeks, negotiations were conducted with the government of Saudi Arabia regarding the rules for the participation of Polish soldiers and civilian employees within the anti-Iraqi coalition. In the end they decided to send a contingent carrying humanitarian aid - included two Polish Navy vessels, rescue and evacuation and medical personnel who stationed in the territory of Saudi Arabia.

---

²⁸ A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, *Raport. Bliski Wschód - wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, op. cit., p. 174-175.

²⁹ <https://cwdpgp.wp.mil.pl/pl/articleshistoria-misji-3/2018-09-11b-wp-w-operacji-pustynna-burza-1990-1991/pdf/>.

The participation of Polish Marines in operations in the Persian Gulf region proved to be a great challenge, because for the first time after the end of World War II, they were to perform combat operations; of course Polish navy previously performed tasks outside the Baltic Sea basin, but these were mainly navigation and training cruises, rescue exercises and tasks resulting from membership in the Warsaw Pact³⁰. The participation of the Polish Contingent in the Kingdom of Saudi Arabia as a part of the anti-Iraqi coalition forces was governed by the *Agreement of 16 December 1990 between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Kingdom of Saudi Arabia*; the document stated that the members of the Polish contingent stationed in Saudi Arabia and at sea were to enjoy the immunity belonging to the administrative and technical staff of diplomatic missions. It is worth emphasizing that the costs associated with sending and staying Polish staff were covered by the Saudi side. Alongside with marines, in accordance with the agreement: 14 doctors, 38 medical technicians, 98 nurses and 2 liaison officers were also part of the Polish Contingent³¹.

In the 90' and later Polish military forces were also present in peacekeeping missions under the assistance of the United Nation Organization in Lebanon (UNIFIL) and Syria (UNDOF), which was a symptom of responsibility for the stability of international order, established after the end of cold war era³². The USA according to president George H.W. Bush and his *New World Order Strategy regional conflicts were considered as a predominant military threat which need to be resolved*³³. Although the US is ambivalent about UN peacekeeping missions, stabilization activities in the Middle East were coherent with American security strategy. Therefore, one may risk a statement that Poland's participation in peacekeeping missions in the Middle East entered into American foreign policy.

Analyzing strategic documents of Poland and the USA one can see convergence of international objectives as well as common perception of security challenges³⁴. Both countries identify the Middle East region as a biggest challenge for contemporary international relations. What is more, the USA as well as Poland believe that vast majority of security threats comes from Middle East. Among both countries strategic goals there is promotion of democracy, free market, human rights and fundamental freedoms, which are the basic elements of the US strategies since their independence. Another common thing for Poland and US is perception of contemporary security

---

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² *Polacy w służbie pokoju 1953-2003*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 2002.

³³ See: *National Security Strategy of the United States*, 1991.

³⁴ Compare: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2014; *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2013; *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego*, 2003; *National Security Strategy*, 1991, *National Security Strategy*, 1996; *National Security Strategy*, 2002; *National Security Strategy*, 2006; *National Security Strategy*, 2009.

threats. Among the biggest modern security threats both states include: international terrorism, proliferation of weapon of massive destruction, failed states and authoritarian regimes, religious extremism. All of these threats occur in the Middle East. The USA as well as Poland give priority to diplomatic instruments, but in exceptional circumstances use of force is also foreseen. And here comes the prime difference. Poland's resources only allow it to participate in military operations. US military capabilities do not require additional commentary.

Basically, since Poland regained independence, its Middle East approach is consistent with American security strategies. On the one hand, this line is an element of the wider West strategic vision, and after all Poland belongs to the West, but on the other hand it is an example of a lack of assertiveness. In situation of pursuing non-assertive foreign policy a matter of national interests is thrown into doubts. Thereupon, a basic question arises - does the non-objective entity pursue its own or other country's interests? In case of Poland some decisions made by Polish authorities have been questionable for instance sending Polish Contingent to Iraq in 2003 and organizing in Warsaw in 2019 Middle East Conference *Peace and Security*. In both cases Polish interests unfortunately were of secondary importance. Warsaw's military and political support given to Washington is mostly conditioned by the need to increase American security guarantees. Despite political affiliation most of Polish governments presented those approach. This is a consequence of Polish historical experience and geopolitical location. The issue of Poland's border security, especially eastern border, has become particularly relevant after the Russian annexation of Crimea. The priority of contemporary Polish government is to establish American military base in Poland to counter Russia's regional ambitions³⁵, but for now American soldiers will stay on Polish territory only temporarily.

Polish authorities' support of the American strategy in the Middle East implies consequences for Poland's relations with other entities of international relations. It is particularly apparent in Poland's relations with the European Union. For instance, American intervention in Iraq in 2003 led to the deepest crisis in the transatlantic relations, and Poland became an object of numerous attacks, especially from German and France side. It is worth emphasizing that during this period of time Poland was at the finish line of its accession to the EU. There were some concerns that dispute around Iraqi war could negatively impact on the whole process.

Poland's participation in military actions against Iraq, apart from gaining valuable combat experience, was negatively assessed by the majority of Polish scientific community as well as Poles³⁶. According to Maria Wągrowska: *participation in the*

---

³⁵ J. Smolenski, V. Pietromarchi, *US lead Middle East conference in Warsaw: All you need to know*, 13.02.2019, (w:) <https://www.aljazeera.com/indepth/features/led-middle-east-summit-warsaw-190212230343271.html>

³⁶ Compere: *Uwarunkowania i kierunki polskiej polityki zagranicznej w pierwszej dekadzie XXI wieku*, M. Wolański (ed.), Toruń 2004; O. Osica, *Irak - i co dalej?*, "Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2006, No1; J. Bartkiewicz, *Zaangażowanie Polski w wojnę i stabilizację w Iraku*, "Rocznik Polskiej Polityki

*Iraqi operation was the most controversial undertaking in Poland's foreign and security policy for 15 years. It wasn't preceded enough in depth analysis of profits and losses for foreign and internal policy, as well as argumentation convincing majority of citizens*³⁷. Even more explicitly explained this Roman Kuźniar: *Poland's participation in the war and the stabilization of Iraq was an example of badwagoning strategy understood as what is good for the United States will be also beneficial for Poland. Unfortunately, it was a wishful thinking, based on the wrong perception of American policy and the failure to calculate the profits achieved thanks to this war by the Polish side*³⁸.

It was difficult for the Polish authorities to convince, in particular skeptical European countries, about the Polish position on Iraq. A similar misunderstanding (not only among EU countries) accompanied organization in Warsaw *the Middle East Conference*. Officially, the purpose of the conference was peace and stability in the Middle East. But how this can be achieved without crucial actors like Iran, Palestine, or Turkey³⁹? It happened because the real goal of the Trump administration was to isolate Iran and strengthen Israel's security. Moreover, the conference aim was also to persuade the Arab countries of the Gulf region to create a common front against Iran perceived by the current American administration as the main factor of destabilization in the region⁴⁰. It is interesting that Arab countries and Israel met in Warsaw for the first time since 1991 (Madrid Peace Conference), which may indicate the construction of anti-Iranian front, at least in political sphere.

What was the role of Poland in this event? Certainly, a country with medium potential, which is a co-organizer of a large international event, strengthens its global visibility. Poland by part of members of international community might be seen as a promoter of American vision of Middle East order. Such international image has been attributed to Poland since its military engagement in the war against Iraq. As with the war in Iraq, the Warsaw summit revealed a clear divide between the US and the European Union. The largest differences between the USA and the European Union are seen in the background of Iran. The EU remains strongly supportive of the 2015 *Iran nuclear*

Zagranicznej", 2004; R. Kuźniar, *Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008; R. Kuźniar, *Jeszcze możemy zachować twarz*, "Tygodnik Powszechny", 11.01.2004 No 2;

R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013; M. Strzeszewski, *Stosunek do obecności żołnierzy polskich w Iraku i Afganistanie*, October 2007, (w): http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_162_07.PDF

³⁷ M. Wągrowka, *Udział Polski w interwencji zbrojnej i stabilizacyjnej w Iraku*, "Raporty i Analizy", 2004, No 12, p. 2.

³⁸ R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne - zarys problematyki*, Warszawa 2006, p. 345-346.

³⁹ Iran was uninvited whereas Palestine refused the invitation; Turkey, Lebanon and Qatar also did not attend to the conference - M.K.K.

⁴⁰ T. Zalewski, *Co się uda osiągnąć (a czego nie) na konferencji bliskowschodniej w Warszawie?*, "Polityka", 12.02.2019, (w): <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1781934,1,co-sie-uda-osiagnac-a-czego-nie-na-konferencji-bliskowschodniej-w-warszawie.read>

deal (JCPOA) that was abandoned by the US, even if it criticizes Iran's ballistic missile programme⁴¹. According to International Agency of Nuclear Energy Iran carries out each of the points included in the agreement⁴², amid the USA had no valid reasons to withdraw JCPOA.

In regard of Iran, Polish stance is unfortunately vague. The Polish authorities are again putting themselves between Brussels and Washington, which neither serves Poland nor the transatlantic alliance. What is more, this unclearness in Poland's position also reflects on its international image. Some may fault Poland for being untrustworthy. The effects of Polish confusing policy are already known. Iran has withdrawn from the agreement regarding the supply of liquefied gas to Poland. Additionally, Polish national energy companies such as PGNiG and Orlen, which signed an cooperation agreement with Iranian counterpart won't be able to proceed it. On another note it is worth knowing that since 2013 Polish-Iranian trade has increased sixfold⁴³. Reaction from European countries may occur during next European budget negotiations.

Conclusions

The Middle East region has never been a priority for Poland. This is a result of Polish geopolitical location, the hierarchy of national interests and its medium international potential. Poland's average international importance procure Warsaw to choose bandwagon strategy, which also suggest lack of own vision. Despite Polish ambitions to play a more important role in global international relations, no comprehensive strategy regarding Polish activity in the Middle East has been developed yet. It is an example of the provinciality of Polish foreign policy and at the same time a conscious resignation from the opportunities offered by the region. And the Middle East region offers a lot, not only in economic sphere, but also social, scientific or cultural. Poland possess professional scientific resources that should be used in preparing a comprehensive strategy for the development of bilateral and multilateral relations in the region. The starting point for the Polish Middle East concept could be reliance it on historical, mostly positive relations, between Poland and region countries. A good example that can serve as a model are Polish-Turkish relations, which last continuously 605 years, even during the lack of Polish subjectivity; Turkey was the only country in the world that did not recognize the Partitions of Poland.

---

⁴¹ P. Wintour, *European powers to present cool front at Warsaw summit*, 12.02.2019, (w:) <https://www.theguardian.com/us-news/2019/feb/12/european-powers-take-backseat-in-us-polish-summit-on-middle-east>.

⁴² <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2313955,Ekspertka-PISM-duzy-potencjal-eskalacji-na-linii-USAIran>.

⁴³ M. Zaborowski, *Konferencja bliskowschodnia, czyli jak zostać podwykonawcą USA*, 12.02.2019, (w:) <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1782104,1,konferencja-bliskowschodnia-czyli-jak-zostac-podwykonawca-usa.read>.

If Poland really wants to play more important role in the Middle East, first of all must to correct its foreign policy and define *own* national interests, as well as instruments enabling its implementation. Moreover, in order to avoid the impression of promoting the American vision of the Middle East, Polish foreign policy should be much more assertive towards the American ally. The execution of Polish foreign policy by the current government calls into question the correction of the Middle East strategy, much less adopting an assertive attitude towards the USA.

References

- Bartkiewicz J., *Zaangażowanie Polski w wojnę i stabilizację w Iraku*, "Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej", 2004.
- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, 2013.
- Boćkowski D., *Polska polityka zagraniczna wobec świata muzułmańskiego. Próba definicji problemu*, (w:) *Polityka zagraniczna RP. 20 lat po przełomie. Tom 1: Koncepcje, bezpieczeństwo, kwestie prawne i polonijne*, A. Jarosz, K. Olszewski (ed.), Toruń 2011.
- Bury J., Kołakowska A., Szymański A., *Polska a Szerzy Bliski Wschód. Stosunki i perspektywy współpracy (BMENA)*, "Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2006, No 2.
- Dzisiów-Szuszczykiewicz A., *Raport. Bliski Wschód - wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej?*, "Bezpieczeństwo Narodowe", 2008, No 7/8, Vol. 1/2.
- Kissinger H., *Dyplomacja*, Warszawa 2004.
- Kumelska M., *Kierunek Waszyngton. Redefinicja polskiej polityki zagranicznej po wyborach czerwcowych*, (w:) *Polska - 25 lat po wyborach czerwcowych. Konsekwencje dla polityki wewnętrznej i pozycji miğdzynarodowej*, T. Astramowicz-Leyk, W. Tomaszewski (ed.), Olsztyn 2014.
- Kumelska M., *Kierunek wschodni w polskiej polityce zagranicznej po 1989 roku*, (w:) *Polska - 25 lat transformacji systemowej. Polityka. Gospodarka. Bezpieczeństwo*, T. Astramowicz-Leyk, W. Tomaszewski (ed.), Olsztyn 2014.
- Kuźniar R., *Polityka i siła. Studia strategiczne - zarys problematyki*, Warszawa 2006.
- Kuźniar R., *Jeszcze możemy zachować twarz*, "Tygodnik Powszechny", 11.01.2004, No 2.
- Multiannual Development Aid Program 2016-2020*.
- National Security Strategy*, 2009.
- National Security Strategy*, 2006.
- National Security Strategy*, 2002.
- National Security Strategy*, 1996.
- National Security Strategy of the United States*, 1991.
- Osica O., *Irak - i co dalej?*, "Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2006, No 1.
- Polacy w służbie pokoju 1953-2003*, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa 2002.
- Poland's Strategy towards developing un-European Countries*, November 2004.
- Polska - Niemcy 1945-2007. Od konfrontacji do współpracy i partnerstwa w Europie*, W.M. Góralski (ed.), Warszawa 2007.
- Smolenski J., Pietromarchi V., *US lead Middle East conference in Warsaw: All you need to know*, 13.02.2019, (w:)

<https://www.aljazeera.com/indepth/features/led-middle-east-summit-warsaw-190212230343271.html>

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2014.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, 2003.

Strzeszewski M., *Stosunek do obecności żołnierzy polskich w Iraku i Afganistanie*,

October 2007, (w:) http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_162_07.PDF

Szydysz M., *Polityka zagraniczna RP wobec Bliskiego Wschodu - zmiana czy ciągłość?*, "Dyplomacja i Bezpieczeństwo", 2016, No 1(4).

Uwarunkowania i kierunki polskiej polityki zagranicznej w pierwszej dekadzie XXI wieku, M. Wolański (ed.), Toruń 2004.

Wągrowska M., *Udział Polski w interwencji zbrojnej i stabilizacyjnej w Iraku*, "Raporty i Analizy", 2004, No 12.

Wintour P., *European powers to present cool front at Warsaw summit*, 12.02.2019, (w:) <https://www.theguardian.com/us-news/2019/feb/12/european-powers-take-backseat-in-us-polish-summit-on-middle-east>.

Zaborowski M., *Konferencja bliskowschodnia, czyli jak zostać podwykonawcą USA*, 12.02.2019, (w:)

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1782104,1,konferencja-bliskowschodnia-czyli-jak-zostac-podwykonawca-usa.read>.

Zalewski T., *Co się uda osiągnąć (a czego nie) na konferencji bliskowschodniej w Warszawie?*, "Polityka", 12.02.2019, (w:)

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1781934,1,co-sie-uda-osiagnac-aczego-nie-na-konferencji-bliskowschodniej-w-warszawie.read>

Zięba R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010.

Ziğba R., *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013.

www.polskapomoc.gov.pl/Bliski,Wschod,264.html

www.polskapomoc.gov.pl/Palestyna,22.html

<https://cwpdpgp.wp.mil.pl/pl/articleshistoria-misji-3/2018-09-11b-wp-w-operacji-pustynna-burza-1990-1991/pdf/>.

<https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2313955,Ekspertka-PISM-duzy-potencjal-eskalacji-na-linii-USAIran>.

"Human Security" From Liberal Perspective: Is It a Comprehensive Model?

Res. Assist. Dr. Cansu Güleç ARAS

MEF University

Classical liberal ideas were built on the concepts of equality, rationality, freedom and property. In the 18th century, Locke from England, David Hume and Adam Smith in Scotland, Montesque and Voltaire from France and Kant from Germany were the leading liberal thinkers. As an international theory that explained international politics and foreign policy, Liberalism emerged after the First World War. Names like Woodrow Wilson, Hobson, David Mitrany, Karl W. Deutsch, Michael Doyle, Francis Fukuyama, Stanley Hoffmann, Robert O. Keohane are among the most important representatives of liberal thought in international relations. According to Liberalism, world peace might occur with the residence of political and economic liberal norms at both national and international levels; the increase of interdependence and interaction; the international cooperation that carried out under the leadership of intergovernmental organizations; and the protection of human rights and governance. In security studies, the concept of human security is one of the most important concepts of the post-Cold War era that has been scholarly disputed. Indeed, the ethnic and religious-based conflicts after the Cold War led to evolution of the concept "national security" and the increase of the concerns about individual security in international relations. Since then, there have been attempts to "deepen and widen" the concept of security from the level of states to individuals. In that sense, the concept of "human security" considers human being as the reference object of security as well as it places the threats against human beings on the agenda. On the other hand, the mentioned concept objects the monopoly of the state in ensuring security through featuring the actors like international organizations and civil society. Accordingly, the concept of security will be discussed within the scope of liberal theory in this paper. Following the historical evolution, the conceptualizations about human security will be put forward. In addition, the criticisms toward the concept of human security will be analyzed. Finally, the evaluations regarding implementation and execution of human security will be discussed.

Key words: Security Studies, Liberalism, Human Security, Globalization

LİBERAL BAKIŞ AÇISIYLA “İNSAN GÜVENLİĞİ”: KAPSAYICI BİR MODEL Mİ?

ÖZET

Klasik liberal düşünce, eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerinde inşa edilmiştir. 18. Yüzyılda, İngiltere’den Locke, İskoçya’da David Hume ve Adam Smith, Fransa’dan Montesqueu, Voltaire ve Almanya’dan Kant önde gelen liberal düşünürler olmuşlardır. Liberalizmin uluslararası politika ve dış politikayı açıklamaya yönelik bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak görülmesi ise I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Woodrow Wilson, Hobson, David Mitranı, Karl W. Deutsch, Michael Doyle, Francis Fukuyama, Stanley Hoffmann, Robert O. Keohane gibi isimler liberal düşüncenin uluslararası ilişkilerde önemli temsilcileri arasındadır. Liberalizme göre dünya barışı; siyasi ve ekonomik liberal normların ulusal ve uluslararası düzeyde yerleşik hale gelmesi, karşılıklı bağımlılığın ve etkileşimin artması, devletlerarası teşkilatların öncülüğünde gerçekleştirilecek uluslararası iş birliği, yönetim ve insan haklarının korunmasıyla gerçekleşebilir. Güvenlik çalışmalarında insan güvenliği kavramı ise, etrafında pek çok kuramsal tartışmanın döndüğü Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli kavramlarından biridir. Zira, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan etnik ve dini temelli çatışmalar “ulusal egemenlik” kavramının evrim geçirmesine ve bireyin güvenliğine yönelik endişelerin, uluslararası ilişkiler gündemine yerleşmesine neden olmuşlardır. Söz konusu dönemden itibaren, güvenlik çalışmaları hem “genişlemeye” hem “derinleşme” ye uğramıştır. İnsan güvenliği, hem güvenliğin referans nesnesi olarak insanı kabul etmiş, hem de insana yönelik tehditleri gündeme taşımıştır. Öte yandan kavram, güvenliğin sağlanmasında uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlere de çeşitli roller biçerek devletin bu alandaki tekeline karşı çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada liberal teori kapsamında güvenlik kavramı ele alınacak ve “insan güvenliği” kavramının genişleyen ve derinleşen güvenlik anlayışı ile beraber söz konusu teorik çerçevede nasıl yorumlandığı incelenecektir. Ortaya konulan tarihsel gelişimin ardından, insan güvenliğine yönelik belirsizliğin giderilmesi için yapılan kavramsallaştırmalar ortaya konulacaktır. Bununla beraber, insan güvenliği kavramına yönelik eleştiriler de analiz edilecektir. Son olarak, insan güvenliğinin hayata geçirilmesi ve yürütülmesine yönelik değerlendirmeler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Liberalizm, İnsan Güvenliği, Küreselleşme

INTRODUCTION

Security is an ambiguous concept and it is very open to different comments which include different dimensions. The actors in international relations usually consider the capabilities and the intentions of a possible rivals while making threat assessments, but it is also difficult for them to qualify and articulate the level of security. It can be argued that security consists of multiple elements some of which are shared by all actors and some of which are specific to a particular actor at a particular time.

The actors in international environment such as states, individuals, international organizations and many others have a number of values. These values may include physical safety, economic welfare, autonomy, psychological well-being, and so on.¹ It is argued that security points to some degree of protection of values acquired, and it has much in common with power or wealth. However, while wealth measures the amount of a nation's material possessions and power is regarded as the ability to control the actions of others, security, in an objective sense, measures the absence of threats to acquired values, in a subjective sense, the absence of fear that such values will be attacked.²

It can be claimed that the end of the Cold War has created an opportunity that the concept of security will be broadened, redefined or reconstituted. In that era, the definition of security as "the absence of existential threats to one state emanating from another" has been criticized by many reasons. First of all, the state is no accepted as the sole subject of security. Social, ethnic, religious minorities, individuals or humankind have been considered as objects that have security needs. Secondly, it has been argued that the attention devoted to the physical, territorial or political dimension of security is misplaced under conditions of complex interdependence. Other aspects are seen as significant in security terms which include economic resources, stability and institutions.³ Therefore, the narrowness of the military state-centric agenda was considered as politically and normatively problematic for those seeking to expand the concept of security.

The rise of intra-state conflicts, societies' fear of immigration, environmental problems and the acceleration of the HIV/AIDS epidemic demonstrated that traditional understanding of security was unable to meet the challenges of the post-Cold War era.⁴ In that sense, the concept of "human security" is one of the most

---

¹ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, (1997): 13.

² Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4 (Dec., 1952): 484-485.

³ Horald Müller, "Security Cooperation", in *Handbook of International Relations*, Walter Carlsneas and others (ed.), (London: SAGE Publications, 2013), 607.

⁴ Barru Buzan and Lene Hansen, *The Evolution of Security*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009),187.

important concepts of the post-Cold War era that has been scholarly disputed. Indeed, the ethnic and religious-based conflicts after the Cold War led to evolution of the concept “national security” and the increase of the concerns about individual security in international relations. Since then, there have been attempts to “deepen and widen” the concept of security from the level of states to individuals. In that sense, the concept of “human security” considers human being as the reference object of security as well as it places the threats against human beings on the agenda. On the other hand, the mentioned concept objects the monopoly of the state in ensuring security through featuring the actors like international organizations and civil society.

Accordingly, the concept of security will be discussed within the scope of liberal theory in this paper. Following the historical evolution, the conceptualizations about human security will be put forward. In addition, the criticisms toward the concept of human security will be analyzed. Finally, the evaluations regarding implementation and execution of human security will be discussed.

THE LIBERALIST PERSPECTIVE OF SECURITY

The Liberalist perspective has its roots from the 18th century enlightenment, and as a tradition in political theory, it takes individuals as its units of analysis. In early 20th century, especially after the WWI, liberalism reached prominence in international politics. On the other hand, there emerged periods when liberalism was under its most severe attack particularly in the 1930s. The dominant narrative in International Relations field was that Realism routed liberalism after World War II and liberalism had little to say about security. Nevertheless, liberal scholars continued to challenge realism in the 1950s and 1960s. Some continued to argue for conceiving the units of world politics as individuals rather than states. In 20th century, liberalism’s focus on increasing security by international law and organizations continued as well.

Names like Woodrow Wilson, Hobson, David Mitrany Karl W. Deutsch, Michael Doyle, Francis Fukuyama, Stanley Hoffmann, Robert O. Keohane are among the most important representatives of liberal thought in international relations. According to Liberalism, world peace might occur with the residence of political and economic liberal norms at both national and international levels; the increase of interdependence and interaction; the international cooperation that carried out under the leadership of intergovernmental organizations; and the protection of human rights and governance.

The theoretical point of origin for liberalism is the individual rather than as state. Liberal theory has paid particular attention to the state as the institution defined by its ability to make individuals secure. By treating state action as a function of individual beliefs and interests, the state is seen as instrumental to the purposes of individuals. Individual influence on states and on security is mediated through groups and institutions within and across states. Individuals can create, sustain, and destroy

institutions and thereby enhance or degrade national and international security.⁵ Beside the individuals, a number of collectivities are the focus of analysis. Firstly states, but also corporations, organizations and associations are examples of these actors. Individual influence on states and on security is mediated through groups and institutions within and across states. Individuals can create and sustain institutions that may create conditions under which states will be more cooperative to their mutual benefit.⁶

Liberals regards international institutions as actors that have feedback effects by deepening cooperation among states. The institutions whose global development policy discourse and programmes are analyzed in order to advance the arguments made about liberal perspective of security and development debate. The Western based institutional actors such as United Nations Development Programme (UNDP), the European Commission (EC), the World Bank and the are emphasized as being at the core of global governance networks linking conflict and security.⁷ Accordingly, the security is regarded as an interdependent issue in which economic interactions provide greater gains for the countries. Moreover, international institutions take a global stance on the environment, terrorism, epidemics, disasters as the only practical basis for coping with those problems.⁸

One area of liberalism has developed arguments about democracies bearing on security cooperation. Beginning with Immanuel Kant, there has been a claim that democracies can behave differently than non-democracies in world affairs. Today, the emphasis on “democratic peace theory”, the notion that democracies are naturally peaceful among themselves. Accordingly, while democratic governments readily go to war with undemocratic ones, they do not plan for possible wars with each other since they do not see each other as threatening.⁹ Some analysts claim that combining democracy and an open economy and society produces this result. Others believe that democracies are more transparent in policies and policy making than non-democracies which makes for less suspicion, rivalry and conflict among them. According to another claim, democratic politics assumes compromise and the peaceful resolution of disputes through discussion. This brings dealings with other democracies in turn.¹⁰

---

⁵ John M. Owen IV, “Liberalism and Security”, <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-33?result=1&rskey=033iMn> (2010).

⁶ Ibid.

⁷ Melita Lazell, “Liberalism(s) and the Critical Securitization of Development Debate”, *Globalizations*, 13:4

⁸ Patrick Morgan, “Security in International Politics: Traditional Approaches”, in *Contemporary security studies*, Alan Collins (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2013), 27.

⁹ Morgan, “Security in International Politics: Traditional Approaches”, 28.

¹⁰ Ibid.

As it can be understood from these various forms of liberal understanding, the notion of security as a basic concept is applied in analysis of policy decisions via putting multiple dimensions. In sum, the main descriptors might be used for making assumptions from different perspectives of realist and liberal traditions.

Table 1. Different Security Concepts

Tradition	Form of Security	Focus	What is at risk?	Threats to Security
Realist-based	National	State	Sovereignty, territorial integrity	Other states and non-state actors
Liberal -based	Human	Individuals, mankind, human rights, rule of law	Survival, human development and governance	State itself, natural catastrophe and change

Source: P. H. Liotta, “Boomerang Effect: The Convergence of National and Human Security”, *Security Dialogue* vol. 33, no. 4, (December 2002): 475.

Although there are many counter arguments and criticisms against it, liberalism as a tradition in security studies continues to make contributions since its emergence during the Enlightenment. Liberalism seeks to guide to international security insofar as individuals and the groups they organize affect or, at a maximum, erode states.¹¹ One of its branches concerns the democratic peace and related research on democratic advantages in international cooperation. In addition, through globalization, societal needs for security transcend the traditional realm of territorial integrity and extend to transnational issues, from organized crime to migration, all of which lead to demands for enhanced security. Responses require contributions from non-state actors if effective regulation is to be achieved. They are partially based on the normative commitment to “human security” with the individual as core subject of entitlements to security – an offspring of liberal normative theory.¹² The concept of human security

¹¹ Owen IV, “Liberalism and Security”.

¹² Horald Müller, “Security Cooperation”, 619.

represents deepening and widening of the traditional notion of national security which is regarded as protection of state sovereignty and territorial integrity from external military threats.

THE CONCEPT OF HUMAN SECURITY

In traditional understanding, the concept of security is defined as protection of the sovereignty and territorial integrity of states from external military threats. This is a realistic approach that based on national security. Accordingly, states are viewed as the only referent object of security, which needs to be protected. This approach dominated security understanding especially during the Cold War period.¹³ Nevertheless, the Realist School of security thought has been challenged by many thoughts after the end of the Cold War on the ground that it does not provide sufficient understanding to the contemporary changes and challenges.

Particularly, since the end of the Cold War, the subject matter of security studies has undergone both a “widening” and a “deepening.” The “widening” aspect of security has included consideration of non-military security threats, such as environmental scarcity and degradation, the spread of disease, overpopulation, migration, mass refugee movements, nationalism, economic and financial crises. The “deepening” aspect of security included the consideration of the security of individuals and groups, rather than focusing narrowly on external threats to states.¹⁴ In that framework, “human security” is containing common security, global security, cooperative security, and comprehensive security. The discussion of this concept encourages policymakers and scholars to think about international security as something more than the military defense of state interests and territory.¹⁵

Even though the concept of Human Security does not have a universally agreed upon definition, there are some elements shared by all definitions of Human Security. These include a shift to the individual as the referent object of security. In addition, the definition of a security threat has been regarded as a threat to the quality of life of individuals. In other words, human security is about security for the people rather than of states.¹⁶ Also, the role of non-state actors has been recognized as agents for the assure of security. Finally, the importance of security has been shifted away from the traditional and exclusive concern with military and armed conflict. In that sense,

---

¹³ Amitav Acharya, “Human Security”, in *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), (Oxford: Oxford University Press, 2014): 449.

¹⁴ Rolad Paris, “Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?”, *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001): 97.

¹⁵ *Ibid.*, 87.

¹⁶ Amitav Acharya, “Human Security”, 449.

traditional, and Realist conceptions and practices of security has started to be criticized.¹⁷

Although Human Security is treated as contested concept, the original formulation is conducted by UNDP with the publication of the Human Development Report of 1994. According to the UNDP, the potential threats to Human Security can be classified under seven central categories: economic, food, health, environmental, personal, community, and political security.

- Economic security requires an assured basic income-usually from productive and remunerative work, or in the last resort from some publicly financed safety net.

- Food security means that all people at all times have both physical and economic access to basic food. This requires not just enough food to go round. It requires that people have ready access to food-that they have an “entitlement” to food, by growing it for themselves, by buying it or by taking advantage of a public food distribution system.

- Health security means guaranteeing a minimum protection from diseases and unhealthy lifestyles.

- Environmental security means protecting people from the short-term and long-term ravages of nature, man-made threats in nature and deterioration of the natural environment.

- Personal security requires protecting people from physical violence, whether from the state or external states, from violent individuals or sub-state actors, from domestic abuse and from predatory adults.

- Community security means protecting people from the loss of traditional relationships and values and from sectarian and ethnic violence.

- Political Security means ensuring people live in a society that honours their basic human rights, and ensuring the freedom of individuals and groups from government attempts to exercise control over ideas and information.¹⁸

---

¹⁷ Matt McDonald, “Human Security and the Construction of Security”, *Global Society*, Vol. 16, No. 3, (2002): 279.

¹⁸ UN Human Development Report 1994, 24-32.

Table 2. Types of Human Security and Root Causes

TYPE OF INSECURITY	ROOT CAUSES
Economic insecurity	Persistent poverty, unemployment, lack of access to credit and other economic opportunities
Food insecurity	Hunger, famine, sudden rise in food prices
Health insecurity	Epidemics, malnutrition, poor sanitation, lack of access to basic health care
Environmental insecurity	Environmental degradation, resource depletion, natural disasters
Personal insecurity	Physical violence in all its forms, human trafficking, child labour
Community insecurity	Inter-ethnic, religious and other identity-based tensions, crime, terrorism
Political insecurity	Political repression, human rights violations, lack of rule of law and justice

Source: UN Human Development Report 1994, 24-25.

UNDP proposed a concept of “human development” which focuses on building human capabilities to confront and overcome poverty, illiteracy, diseases, discrimination, restrictions on political freedom, and the threat of violent conflict. Accordingly, “every human being counts, and every human life is equally valuable. That universalism is at the core of the human development concept.”¹⁹

The 1994 Human Development Report highlighted two major components of human security. One is “freedom from fear” and the other one is “freedom from want”. “Freedom from fear” focuses on reducing the human costs of violent conflicts through measures such as a ban on landmines, using women and children in armed conflict, child soldiers, child labor, and small arms proliferation, the formation of an International Criminal Court, and promulgating human rights and international humanitarian law. From this perspective, the UN Charter, the Universal Declaration of Human Rights, and the Geneva Conventions are the ‘core elements’ of the doctrine of human security. “Freedom from want” view is closer to the original UNDP formulation. It underlines the ability of individuals and societies to be free from a broad range of non-military threats, such as poverty, disease, and environmental degradation. On the other hand, both components agree that human security is about security of the individuals rather than states and protecting people requires going beyond traditional principles of state sovereignty.²⁰

Furthermore, the Human Security is considered as an inter-disciplinary concept that has some important features: “people-centered, multi-sectoral, comprehensive, context-specific, and prevention-oriented”.

- As a people-centered concept, human security places the individual at the center of analysis,

- As a multi-sectoral concept, it includes causes of insecurity relating for instance to economic, food, health, environmental, personal, community and political security.

- As a comprehensive concept, it stresses the need for cooperative and multi-sectoral responses that bring together the agendas of those dealing with security, development and human rights.

- As a context-specific concept, human security acknowledges that insecurities vary considerably across different settings and as such advances contextualized solutions that are responsive to the particular situations they seek to address.

---

¹⁹ Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update, 7.

²⁰ Amitav Acharya, “Human Security”, 495-496.

- As a prevention-oriented concept, it introduces a dual focus on protection and empowerment. Protection includes strategies, set up by states, international agencies, NGOs and the private sector. It recognizes that people face threats that are beyond their control (such as natural disasters, financial crises and conflicts). Thus, human security requires protecting people in a systematic, comprehensive and preventative way. Empowerment, on the other hand, aims at developing the capabilities of individuals and communities to make informed choices and to act on their own behalf. Empowering people enables them to find ways and to participate in solutions to ensure human security for themselves and others.²¹

The concept of Human security also points out the difference between “threat” and “vulnerability”. Firstly, a threat is considered as identifiable, often immediate, and requires an understandable response. For instance, military force has traditionally been sized against threats in order to defend a state against external aggression, to protect national interests and to enhance state security. Secondly, a threat is either clearly visible or commonly acknowledged. On the other hand, a vulnerability is often only an indicator, often not clearly identifiable, often linked to a complex interdependence among related issues, and does not always suggest a correct or even adequate response. Liotta states that “while disease, hunger, unemployment, crime, social conflict, terrorism, narco-trafficking, political repression, and environmental hazards are at least somewhat related issues and affect the security of states and individuals, the best response to these related issues, in terms of security, is not at all clear. Even though Canada emphasized the relevance of human and environmental security to ‘high politics’ and attempted to restructure its armed forces to meet these challenges, the relevance of state-centered military forces for addressing or ‘solving’ non- state-centered issues is questionable.”²²

Moreover, a vulnerability is not clearly perceived, understood, and almost a source of debate. According to Liotta “...as a result of the 11 September 2001 attacks it is correct to suggest that the USA is vulnerable to terrorism in ways never previously understood or commonly acknowledged. Despite the USA’s isolated physical geography in relation to Europe, Asia, and the Greater Near East, its citizens are now vulnerable in ways never directly experienced before. Terrorism has become both a driving force and a critical uncertainty in security decisions.”²³

It is argued that with the rise of new issues around the world which encompass both widening and broadening aspects of security, a threat-based security dilemma is going along with the rise of various vulnerability-based survival dilemmas in contemporary

---

²¹ Office for the Coordination of Humanitarian Affairs United Nations, Human Security in Theory and Practice Application of The Human Security Concept And The United Nations Trust Fund For Human Security, (2009): 7-8.

²² Liotta, “Boomerang Effect: The Convergence of National and Human Security”, 478-479.

²³ Ibid.

world.²⁴ These shifts in the balance of threats and vulnerabilities require new strategies with more inclusive structures, missions, and budgets.

THE DEBATE ABOUT HUMAN SECURITY

Although Human Security has brought new actors and issues to the security agenda, it has also seen as problematic for a number of reasons. Most of these criticisms treat Human Security as a policy agenda, while many others are more critical of the main assumptions which Human Security is founded upon. For critics of human security, the concept is too broad to be analytically meaningful or useful as a tool of policy-making.

Accordingly, there are two problems that limit the usefulness of the human security concept for practitioners of international politics. Firstly, the concept lacks a precise definition. Existing definitions of human security encompass everything from physical security to psychological well-being, which provides policymakers with little guidance in the prioritization of competing policy goals. Second, the idea of human security holds together a coalition of states, development agencies, and NGOs. As a unifying concept for this coalition, human security lacks precision, and thus encompasses the diverse perspectives and objectives of all the members of the coalition. This ambiguity diminishes the concept's usefulness as a guide for policymaking.²⁵

Another criticism is concerned with Human Security as a security policy agenda. According to this critique, it is difficult to see how the Human Security approach could be "operationalized" particularly within present configurations of power and decision-making processes. In that sense, the work and implementation of Human Security are being questioned. Accordingly, setting the individual as the referent object of security causes some problems which Human Security sought in part to address. In that framework, the problem is the inability of Human Security to address adequately issues of identity if individuals constitute the set referent object of security. Accordingly, considering individuals as the referent object of security does not always represent the best means of understanding a particular situation of insecurity or redressing it. Issues of identity and ethnic difference may be ignored by a Human Security approach that effectively abstracts individuals, particularly if founded upon broadly universalized Western principles. For these critics, the reference object of

---

²⁴ Ibid., 481.

²⁵ Roland Paris, "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?", *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001): 88.

security should be determined by the context in which a number of actors come to be threatened.²⁶

Another area of concern related to Human Security is around the question “how it would allow for the adjudication between competing claims and objectives”. For example, much of the deforestation in the Brazilian Amazon is caused by shifted cultivators and landless peasants, who cut down virgin tropical forest in order to sustain their families in the short term. In cases such as this, where different components of Human Security, such as environmental and economic, appear in opposition, whose security is to be addressed, and which types of concerns have priority? While the solution to both problems in this case may be related, judging between competing security claims may allow for an inability to create security.²⁷

Furthermore, the fact that Human Security is concerned with its universalism and its foundation on Western values is also being questioned. The link between Human Security and universalism is made explicitly in the UNDP’s Human Development Report of 1994. In that report, Human Security is described as a “universal concern”. Thus, the general description of security in the Human Development Report regard security as the same for people everywhere. This universalism is related with the question of identity, particularly collective identity and difference. Additionally, Human Security is predicated upon a Western conception of the importance of democracy and, of greater concern, a commitment to free market economics, which potentially underestimate the questions of identity and difference.²⁸

Buzan also remains skeptical about human security, because it does not differentiate its agenda from that of human rights as regarding the referent object as the individual or humankind as a whole. According to him, this causes the danger that security is taken to be the desired end.²⁹

Newman claims that human security is normatively attractive, but analytically weak concept. For him, human security brings questions about the relationship between the individual and the state and about state sovereignty. Traditionally, state sovereignty and sovereign legitimacy rest upon a government’s control of territory, state independence and recognition by other states. The international legitimacy of state sovereignty rests not only on control of territory, but also upon fulfilling certain standards of human rights and welfare for citizens. As a result, the sovereignty of states that are unwilling or unable to fulfil certain basic standards may be at risk. The

---

²⁶ Matt McDonald, “Human Security and the Construction of Security”, *Global Society, Vol. 16, No. 3*, (2002): 280-81.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*, 283.

²⁹ Barry Buzan, “A Reductionist, Idealistic Notion that Adds Little Analytical Value”, *Security Dialogue*, 35(3), (2004): 369–370.

use of military force for human protection purposes is the powerful example of this concept.³⁰

According to some arguments, human security discourses are used as a justification to intervene other states. For example, the USA invaded Iraq through adopting human security discourse. Therefore, some perception of human security might be a tool to intervene in internal affairs of developing countries and impose Western values. Finally, human security is intertwined with the responsibility to protect and humanitarian intervention. For example, the international community intervened in Libya, but not Syria, Yemen, and Bahrain. According to this critics, human security promotes national security and power politics because the discourse to fulfill human security and human rights mainly depends on great powers.³¹

CONCLUSION

In the first half of the 20th century, world wars killed thousands of people, and left whole continents in devastation. During the Cold War, proxy wars killed thousands of people, and the world feared that a nuclear war would cause complete annihilation of the world. In the early 21st century, wars in Iraq, Afghanistan and Syria have killed thousands of people again. Although there was no major war after 1945, minor wars and terrorist attacks may continue to kill thousands of people.³² Under these circumstances, there emerged a number of intellectual debates regarding the security in International Relations, its scope and dimensions as well.

It can be argued that human security is distinguished by three elements: its focus on the individual and human being as the referent object of security; its multidimensional nature; its universal or global scope, applying to states and societies of the North as well as the South. In addition, the concept of human security has been influenced by some developments: the rejection of economic growth as the main indicator of development and the accompanying notion of ‘human development’ as empowerment of people; the rising incidence of civil wars and intra-state conflicts involving huge loss of life, ethnic cleansing, displacement of people within and across borders, and disease out-breaks; the impact of globalization in spreading transnational dangers such as terrorism and pandemics; and the Post-Cold War emphasis on human rights and humanitarian intervention. The latter involves the principle that the international community is justified in intervening in the internal affairs of states accused of gross violation of human rights. This has led to the realization that while the concept of national security has not been rendered irrelevant, it no longer sufficiently accounts

---

³⁰ Edward Newman, “A Normatively Attractive but Analytically Weak Concept”, *Security Dialogue*, 35(3), (2004): 358-359.

³¹ Hawre Hasan Hama, “State Security, Societal Security, and Human Security”, *Jadavpur Journal of International Relations* 21(1), (2017): 16-17.

³² Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevehouse, *International Relations (10th Edition)*, (Pelgrave, 2014), 85.

for the kinds of danger that threaten the societies, states, and the international community.³³

In conclusion, human security needs opportunities for creative synthesis and theoretical eclecticism. Liberal perspective might help the understanding of how human security can be promoted through interdependence, democracy and international institutions with its emphasis on non-state actors like international institutions and multinational corporations. However, it is also essential to put some insights about how human security notions are promoted by global power channels. Furthermore, the shifts in the global relations can help prospects for human security understanding. Otherwise, the concept will continue to be criticized by academics who carry out security studies due to the uncertainties regarding the definition and scope of human security.

---

³³Amitav Acharya, "Human Security",451.

BIBLIOGRAPHY

Acharya, Amitav. "Human Security", in *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2014.

Baldwin, David A. "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, (1997): 5-26.

Buzan, Barry. "A Reductionist, Idealistic Notion that Adds Little Analytical Value", *Security Dialogue*, 35(3), (2004): 369–370.

Buzan, Barry and Lene Hansen, *The Evolution of Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Goldstein, Joshua S. and Jon C. Pevehouse, *International Relations (10th Edition)*. Pelgrave, 2014.

Hama, Hawre Hasan. "State Security, Societal Security, and Human Security", *Jadavpur Journal of International Relations* 21(1), (2017): 1-19.

Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update.

Lazell, Melita. "Liberalism(s) and the Critical Securitization of Development Debate", *Globalizations*, 13:4 (2016): 361-376.

Liotta, P. H. "Boomerang Effect: The Convergence of National and Human Security", *Security Dialogue*, 33(4), (2002): 473–488.

McDonald, Matt. "Human Security and the Construction of Security", *Global Society*, Vol. 16, No. 3, (2002): 277-295.

Morgan, Patrick. "Security in International Politics: Traditional Approaches", in *Contemporary security studies*, Alan Collins (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2013.

Müller, Horald. "Security Cooperation", in *Handbook of International Relations*, Walter Carlsneas and others (eds.). London: SAGE Publications, 2013.

Newman, Edward. "A Normatively Attractive but Analytically Weak Concept", *Security Dialogue*, 35(3), (2004): 358-359.

Office for the Coordination of Humanitarian Affairs United Nations, Human Security in Theory and Practice Application of The Human Security Concept and The United Nations Trust Fund For Human Security, 2009.

Owen IV, John M. “Liberalism and Security”,
<https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-33?result=1&rskey=033iMn> . 2010.

Paris, Rolad “Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?”, *International Security*, Vol. 26, No. 2 (Fall 2001): 87-102.

UN Human Development Report 1994.

Wolfers, Arnold. “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4 (Dec., 1952): 481-502.

Security, Immunity and The Issue of Immigration

Res. Assist. Dr. Ali Fuat BİROL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University

The literature of international relations, from the beginning, has presumed the complicated relationship between the inside and the outside. As early post-structuralist approaches show, this relationship is central to the literature, and plays an important role in constructing the inside's identity i.e. "State Identity". However, this interpretation has some important deficiencies and problems that have to be reconsidered. This hegemonic mentality in IR, based on the absolute distinction between inside and outside of borders, has been challenged and the deficiencies of this mentality has become more visible especially after the increase in immigration movements around the world. This challenge also brings the question of security which is designed by secure inside from unsecure outsides. In this sense, if the concept of security plays an important role in identifying where the outside starts and the inside ends, do we need to reconsider the concept of security when there have been some global changes that weaken state borderlines and territorial inside and outside dichotomies? The term "immunity" has the potential to reimagine the different functions of the modern security understanding through its logic that proposes the possibility of utilizing the presence of limited internal threats in order to provide security. In other words, the concept of "immunity" shows that the modern mentality of security functions more complicatedly than territorial-based conceptualization of international relations discourse. By taking account of the notion of immunity, in this paper, I will try to explore how modern security understanding utilize biological defense mechanism of immunity as an essence of the mentality of being inside and outside in state borders.

Keywords: International Relations Theory, Political Theory, Security, Immunity and Immigration

**A Critical Analysis on Approaches to Water Conflict and Cooperation: The
Hydropolitics of the Euphrates and Tigris Basin As a Case Study**

Res. Assist. Dr. Ahmet CONKER

Yıldız Technical University

Does water lead to inter-state conflicts or even wars in some cases? Or Can it be considered as a catalyst for regional peace? Since hydropolitics has emerged as a sub-field in the International Relations discipline, these two questions have become the main aims of the many academic studies in the literature. Whether water leads to conflict or even wars or cooperation have also attracted media outlets. Regarding water leads to conflict or cooperation, the hydropolitics of the Euphrates and Tigris basin is one of the primary case studies to provide explanations for both questions. The main aims of this study are two-fold. First, the study will explain the main standpoints of both water wars and water peace arguments by giving examples from the Euphrates and Tigris basin as a case study. Second, this study aims to shed light the weak spots of both water conflict and water cooperation approaches. Drawing upon empirical evidence derived from the Euphrates and Tigris basin, this study argues that the following problems can be identified. First, both approaches mainly focus on inter-state conflict or cooperation between riparian states and they often disregard other levels of interactions and actors. Second, both approaches tend to portray water conflict and water cooperation as opposing ends. Furthermore, these studies consider there is a linear shift from water conflict to water cooperation. However, as the empirical evidence derived from the Euphrates and Tigris basin suggests patterns of conflict and cooperation occur iteratively, and they often co-exist at different levels. Finally, these approaches often neglect power dynamics embedded in patterns of conflict and cooperation.

Anahtar Kelimeler: Water Conflict, Water Cooperation, Hydropolitics

PANEL 16

10:00 – 11:15

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sezgin KAYA

Xi Jinping'in Tayvan Politikasındaki Dönüşüm: Çin ve Tayvan'ın 'Diplomatik Tanınma' Rekabeti

Dr. Öğr. Üyesi Cemre PEKCAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ABD'nin Hint-Pasifik Stratejisi Işığında Yeni Küresel Güvenlik Yapısının İnşası

Dr. Tolga BİLENER, Galatasaray Üniversitesi

Uluslararası Rekabet Ortamında Doğu Asya Ülkeleri

Dr. İlker Salih EBREM, Siirt Üniversitesi

Dilruba KURUT, İstanbul Üniversitesi

Xi Jinping'in Tayvan Politikasındaki Dönüşüm: Çin ve Tayvan'ın 'Diplomatik Tanınma' Rekabeti

Dr. Öğr. Üyesi Cemre PEKCAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Mao Zedong'dan sonra Çin'in en güçlü lideri olarak anılan Xi Jinping, 2013'de iktidara geldiğinden bu yana hem ülke içinde hem uluslararası alanda sert ve aktif politikalarına devam etmekte ve ortaya attığı Çin Rüyası ya da Çin halkının yeniden canlanması kavramıyla Çin'de bir dönüşüm gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Xi'nin bu politikaları 'Tek Ülke İki Sistem' modeli altında birleşmeye çalıştığı Tayvan'ı da etkilemektedir. Tayvan'da 2016 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilen Demokratik İlerleme Partisi lideri Tsai Ing-wen'in kendinden önceki liderlerin aksine Tayvan'ın bağımsızlık isteğini ısrarla vurgulaması ve ABD'nin Tayvan'la ilgili çıkardığı yasalar ve artan silah satışı, Xi'nin de konuyla ilgili daha aktif önlemler almasına yol açmıştır. Bu bağlamda uluslararası sistemde diplomatik olarak tanınma konusu Çin ve Tayvan arasındaki rekabette öncelikli sırada yer almaktadır. Dolar ya da para diplomasisi olarak da anılan bu rekabette Tayvan ve Çin, Tayvan'ı diplomatik olarak tanıyan ülkelere bol miktarda ekonomik yardım ve yatırım yapmaktadırlar. Ancak 2016 seçimlerinden sonra Xi'nin attığı adımlarla Tayvan'ı tanıyan yedi ülke -Sao Tome ve Principe, Panama, Dominik Cumhuriyeti, Burkina Faso, El Salvador, Solomon Adaları ve Kribati- Tayvan yerine Çin'i tanımayı tercih etmiş ve Tayvan'ı tanıyan BM'ye üye ülke sayısı 15'e inmiştir. Bu çerçevede bu bildiri Xi Jinping'in Tayvan'a yönelik dış politikasındaki dönüşüm incelenecek ve diplomatik tanınma rekabetinde gelinen son durum hakkında değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Xi Jinping, Çin Rüyası, Tayvan, diplomatik tanınma, Tsai Ing-wen*

Abstract

Xi Jinping, known as the most powerful leader after Mao Zedong, has been pursuing harsh and proactive policies both in the country and internationally and trying to transform China referring to 'rejuvenation of the Chinese nation' and 'China Dream' since he came to power in 2013. Xi's policies also affect Taiwan, which China wants to reunite under 'One Country Two Systems' model. Tsai Ing-wen, leader of the Democratic Progressive Party, won the 2016 elections in Taiwan and her emphasize for the independence of Taiwan, US's increasing arms sales and laws on Taiwan, caused Xi to take active measures. In this context, the issue of diplomatic recognition in the international system became priority of the competition between China and Taiwan. This competition is called as 'dollar/money diplomacy' which means that China and Taiwan win the recognition of countries with economic aid and investments. However, after 2016 elections in Taiwan, seven countries – Sao Tome and Principe, Panama, Dominic Republic, Burkina Faso, El Salvador, Solomon Islands and Kiribati- changed their diplomatic recognition from Taiwan to China and countries recognizing Taiwan reduced to 15. In this framework, this study aims to analyse the transformation of the Xi's foreign policy against Taiwan and assess the recent situation of the diplomatic competition.

Key Words: *Xi Jinping, China Dream, Taiwan, diplomatic recognition, Tsai Ing-wen*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin’de Milliyetçiler ve Komünistler arasında çıkan iç savaş sonucunda, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin Milliyetçi Parti’ye desteğine rağmen Komünistler savaşı kazanmış ve Mao Zedong, 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) kurulduğunu ilan etmiştir. Milliyetçiler ise liderleri Chiang Kai Shek önderliğinde Tayvan adasına kaçarak burada Çin Cumhuriyeti’nin ilan etmişlerdir. Böylelikle tüm Çin’in temsilcisi olduğunu iddia eden iki yönetim ortaya çıkmıştır. ABD’nin desteğini alan Çin Cumhuriyeti – çalışmanın devamında karışıklığı önlemek amacıyla Tayvan olarak ifade edilecektir- 1971 yılına dek Birleşmiş Milletler’de (BM) tüm Çin’i temsilen yer almıştır. Ancak gerek 60’ların sonunda başlayan Çin-ABD yakınlaşması, gerekse uluslararası ortamın değişen koşulları neticesinde 1971’de Tayvan BM’den çıkarılmış, yerine ÇHC (Çin) tüm Çin’i temsilen BM’de yer almıştır. Bu değişimle birlikte çok sayıda ülke diplomatik tanınmasını Tayvan’dan Çin’e geçirmiştir.

Bu tarihten bu yana diplomatik tanınma rekabeti Çin-Tayvan ilişkilerinin önemli bir unsuru olarak yer almaktadır. Tayvan, uluslararası sistemde yer alabilmek için kendini tanıyan ülkeleri kaybetmemeye çalışmaktadır. Bu rekabet Tayvan’da iktidara gelen yöneticilerin Çin’le ilişkilerine bağlı olarak zaman zaman alevlenmekte, zaman zaman da ateşkes dönemine girmektedir. Çin’de 2013’te Devlet Başkanı olarak göreve başlayan Xi Jinping, Mao’dan sonra Çin’in en güçlü lideri olarak anılmaktadır ve kendinden önceki liderlerin aksine Çin’in gelişimi için oldukça büyük projeler ortaya atmıştır. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin, Xi Jinping döneminde uluslararası sistemde büyük güçler arasına girmiştir.

Tayvan’la 2008’den bu yana devam eden diplomatik ateşkes dönemi, 2016’de Tayvan’da iktidara gelen Demokratik İlerleme Partisi (DİP) lideri Tsai Ing-wen’in bağımsızlık söylemleriyle birlikte bozulmuş ve 8 ülke, diplomatik tanımalarını Tayvan’dan Çin’e geçirmiştir. Bu diplomatik rekabet özellikle Pasifik Adaları, Orta ve Latin Amerika ve Afrika’da yoğunlaşmıştır. Çin ve Tayvan’ın ekonomik yardım, yatırım ve projelerle kendilerine çekmeye çalıştıkları bu küçük devletleri içeren rekabet dolar diplomasisi, para diplomasisi ya da çek defteri diplomasisi gibi isimlerle anılmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada Xi Jinping dönemi Tayvan ve Çin ilişkilerinin gelişimi, Xi’nin Tayvan politikasında dönüşüm ve Çin-Tayvan arasındaki rekabet, diplomatik tanınma kavramı çerçevesinde incelenecek ve günümüzde gelinen noktayla ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Diplomatik Tanınma

Diplomatik tanınma bir devletin diğer bir devletin varlığını hukuken kabul etmesi anlamına gelir. Ancak bir devletin tanınması için öncelikle devlet olma şartlarını yerine getirmesi gerekmektedir. Uluslararası hukukta bir toplumun devlet olarak nitelendirilebilmesi için, Amerikan Devletleri Örgütü'nün 1933'te kabul ettiği ve günümüzde de geçerliliğini koruyan "Devletlerin Hakları ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Konvansiyonu"nda dört unsur yer almaktadır. Bunlar; sürekli bir insan topluluğu, sınırları belirli bir ülke, hükümet ya da kurulu otorite ve egemenlik ve diğer ülkelerle münasebetler kurabilme kapasitesidir.¹ Bu şartları sağlayan bir devlet, diğer devletler tarafından tanınabilir, ancak tanınma konusuyla ilgili farklı görüşler ve teoriler vardır.

Uluslararası hukukta tanınma; devlet olma durumu, yeni edinilen topraklar üzerinde hakimiyet ya da milliyetin kabulünün uluslararası etkileri, bazı gerçekliklerin, belirli yasal statülere göre kabul edilmesi ya da bahşedilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.² Ancak Shaw'a göre bu, karmaşık bir ilişkidir. Devlet olabilme durumu açısından bakıldığında tanınma kurucu (constitutive) ya da açıklayıcı (declarative) olabilmektedir. Tanınmanın kurucu olması demek devletin, uluslararası hukukta var olabilmesinin yalnızca tanınma yoluyla olduğunu iddia etmektedir. Açıklayıcı kurama göre ise, önce devlet olabilme şartları sağlandıktan sonra devlet, uluslararası bir kişi olarak var olur, tanınma ise bu bağlamda yasal değil yalnızca politik bir eylemdir.³

Montevideo Konvansiyonu'nun 6. maddesinde bir devletin diğer bir devleti tanıdığına, tanıdığı devletin uluslararası hukuktaki tüm hak ve yükümlülüklerini kabul ettiği yer almaktadır. Yine aynı maddede tanınmanın koşulsuz ve geri alınamaz olduğu belirtilmektedir.⁴

Bir devletin diplomatik tanınması de facto (fiili) ya da de jure (hukuki) şekilde gerçekleşebilmektedir. Ancak bazı uzmanlar 'sınırlı tanıma' ya da 'kısmen tanıma' gibi yeni kavramlar da ortaya atmışlardır. Örneğin Holtzendorff 'kısmen tanıma'nın belirsiz niteliğini tartışmaya açmış, Kluber, 'koşullu' (provisional) ve 'tam' (definitive) tanınma arasında ayırım yaparak, tam tanınmanın ancak yeni rejimin ülke

---

¹ Yücel Acer, İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, 2019, 119-120.

² "Recognition", Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/recognition-international-law> (Erişim 22.09.2019).

³ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, 2003, 185.

⁴ "Montevideo Convention on the Rights and Duties of States", Article 6, <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (Erişim 22.09.2019).

içindeki tüm muhalifleri yendikten sonra gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Le Normand ise farklı türde tanınmaları özellikle reddetmiştir.⁵

De jure yani hukuki tanıma, tanınmanın getirdiği tüm hukuki sonuçları kabul etmek anlamına gelmektedir. De facto yani fiili tanıma ise ülkenin var olduğunu kabul etmekle birlikte, o ülkeyle ticari, kültürel ilişkilere girilse de, hukuki sonuç doğurabilecek bir ilişki kurmamak anlamına gelir ve de facto tanıma, de jure tanınmanın aksine geri alınabilir.⁶

De facto tanıma, devletler için kullanışlı bir tanıma yöntemidir. Yeni devletin ve hükümetin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını beklemek ve bu sırada de jure tanınmanın gerektirdiği hukuki yükümlülüklerden sorumlu olmamak için uzun zamandır devletler genelde önce de facto tanımayı gerçekleştirip, sonrasında tanımayı de jure'a çevirmektedirler.⁷

Devletlerin tanınmasının ve meşruiyet kazanmasının bir göstergesi de BM'ye üye olmaktır. Birçok devlet, bazı istisnalar hariç, bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte BM'ye üye olmuşlardır. Ancak tabii ki BM'ye üyelik için de BM Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi ve Genel Kurul'un kararı gerekmektedir. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin herhangi birinin vetosu, devletin BM'ye üye olmasını engelleyebilir. Bunun günümüzde örnekleri de vardır. Örneğin, 2008'de Sırbistan'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiş bir devlet olarak Kosova, 116 ülke tarafından tanındığı halde, Çin ve Rusya gibi BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin vetosu yüzünden BM'ye üye olamamaktadır.⁸

Tayvan ve Çin'in tanınması konusu ise bu konudaki en ilginç örneklerden biridir. Kendi hükümeti, para birimi, halkı, dili, ordusu, pasaportu olan Tayvan, Montevideo Konvansiyonu'ndaki devlet olma şartlarını yerine getirmekte olsa da, bu durum Tayvan'ın devlet olarak tanınmasına yetmemektedir. Bunun en önemli sebebi de Çin'in burada egemenlik iddiasında olmasıdır. Yani bir devletin egemenliğinin meşru sayılması, o ülkenin devlet olma koşullarını sağlamasının yanında diğer ülkelerin onu tanınmasına bağlıdır.

Montevideo Konvansiyonu'nda ayrıca, tanınmanın geri alınamaz olduğu yazmaktadır. Ülkelerin tanınmalarını Tayvan'dan Çin'e çevirmeleri, bir ülkenin

---

⁵ M. Peterson, *Recognition of Governments: Legal Doctrine and State Practice, 1815-1995*, Macmillan Press Ltd., 1997, p.93.

⁶ Temel İskit, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 181.

⁷ B. Sen, *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*, Holland: Martinus Nijhoff, 1965, 430.

⁸ E. Newman and Visoka, G, "The Foreign Policy of State Recognition: Kosovo's Diplomatic Strategy to Join International Society", *Foreign Policy Analysis*, 14 (3), 2018:10.

tanınmasını geri çektikleri anlamına gelmemekte, yalnızca ülkeyi temsil eden hükümeti tanımayı değiştirmeleri anlamına gelmektedir. Günümüzde Tayvan ve Çin arasındaki tanıma rekabetine değinmeden önce sorunun gelişimini incelemek faydalı olacaktır.

Tayvan Sorununun Gelişimi

Çin’de son hanedanlık olan Qing Hanedanlığı’nın 1912 yılında yıkılmasıyla birlikte, Çin İmparatorluğu sona ermiş, yeni kurulan cumhuriyetin başına Milliyetçi lider Sun Yat-sen geçmiştir. Sun Yat-sen 1925’teki ölümünden sonra ise Milliyetçi Parti (Kuomintang) lideri Chiang-Kai Shek onun yerini almıştır.

Bu sırada 1921 yılında Çin’de Komünist Parti kurulmuş ve iki parti arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. 1930’lu yıllarla birlikte Japon tehlikesi baş gösterdiğinden ve Japonya, Çin’in içlerine doğru ilerlemeye başladığından dolayı bu iki parti birlikte hareket etmiş, 1945’te Japonya’nın atılan atom bombaları sonucu koşulsuz teslimiyetiyle birlikte, Milliyetçi Parti ve Komünist Parti arasında İç Savaş çıkmıştır.

ABD’nin desteğine rağmen savaşı kaybeden Kuomintang, Tayvan adasına çekilmiş ve burada Çin Cumhuriyetini ilan etmiştir. Komünist Parti’nin lideri Mao Zedong ise 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir.

Mao’nun radikal politikalarıyla Çin, geleneksel yapısından kopup, tam anlamıyla sosyalist bir devlet olma yolunda ilerlerken, Tayvan’da kurulan Çin Cumhuriyeti, tüm Çin’i temsilen BM’de yer almıştır.

Uluslararası sistemin değişen koşullar altında 1960’lı yılların sonuna doğru Çin ve ABD birbirlerine yeşil ışık yakmaya başlamışlardır. Çin ve Sovyetler’in anlaşmazlığı, ABD’nin Vietnam Savaşı’ndan çekilmek istemesi ve uluslararası düzenin yeniden şekillendirmekte öncülük etmek istemesi gibi sebepler, Çin ve ABD’nin yakınlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır. 1969 yılında Sovyetler’in Çin sınırında tacizlerini artırmasıyla birlikte, iki ülke arasında bir çatışma çıkma olasılığı artmış, o dönem ABD Başkanı Richard Nixon ise Çin’in ezilmesinin Amerikan çıkarlarına zarar vereceğini ifade ederek Çin açılımını başlatmıştır.⁹ Bu yakınlaşmadan sonra 1972’de Nixon, Çin’i ziyaret eden ilk ABD Başkanı olmuştur.

Çin ve ABD’nin bu yakınlaşmasından en büyük zarar gören taraf Tayvan olmuştur. O tarihe kadar BM’nin kurucu üyesi olarak tüm Çin’i temsilen yer alan Tayvan’ın statüsü, Çin-ABD yakınlaşması ile değişmiştir.

---

⁹ Henry Kissinger, *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul:Kaknüs Yayınları, 2015, 277-279.

1971 yılında BM’de, tüm Çin’i temsilen ÇHC’nin yer almasına dair bir oylama yapılmıştır. BM’nin 76 olumlu, 35 olumsuz, 17 de çekimser oyla kabul ettiği 2758 no’lu karar, Çin Cumhuriyeti lideri Chiang-Kai Shek’in temsilcilerinin yasa dışı olarak işgal ettikleri BM’den ve bağlı tüm diğer kuruluşlardan çıkarılmasını öngörmüştür.¹⁰ Bu kararla birlikte 1949’dan bu yana BM’de tüm Çin’i temsilen yer alan Çin Cumhuriyeti yerine ÇHC getirilmiştir.

BM Genel Meclisi’nin 1971’deki 2758 No’lu kararına kadar, BM’de Çin ve Tayvan’ın, iki devlet olarak yer alması gibi öneriler de söz konusuydu.¹¹ Ancak bu öneriler kabul görmemiş ve BM’nin bu kararından sonra birçok ülke diplomatik tanınmalarını Çin Cumhuriyeti’nden Çin Halk Cumhuriyeti’ne geçirerek, ‘Tek Çin’ ilkesini yani Tayvan’ın Çin’in ayrılmaz bir parçası olduğunu ve ÇHC’nin tüm Çin’in yasal temsilcisi olduğunu kabul etmişlerdir. 1971’le 1979 arası Tayvan, 44 ülke ile diplomatik ilişkisini kesmiştir.¹²

1979’da Çin’le diplomatik ilişkilerini kuran ABD, Tayvan’la gayri resmi yollardan ilişkisini sürdürmektedir. Aynı yıl Tayvan’la İlişkiler Yasası’nı çıkartan ABD, bu yasayla Tayvan’la herhangi bir resmi ilişki kurmadan, ticari, kültürel ve diğer ilişkileri korumaktadır. Yasa ayrıca, ABD’nin Tayvan’a kendini savunma amaçlı silah satışı meşru kılmakta ve Tayvan’ın statüsünü değiştirecek, barışçıl olmayan herhangi bir çabanın, ABD tarafından göz önünde bulundurulacağını ifade etmektedir.¹³

1979’da Çin lideri Deng Xiaoping, reform ve dışa açılma politikasıyla birlikte Tayvan için, Hong Kong ve Makau için de önerilen, ‘tek ülke iki sistem’ modelini ortaya atmıştır. Bu modele göre Tayvan, Pekin’deki komünist hükümeti tüm Çin’in meşru temsilcisi kabul ettiği takdirde kendi yönetimini ve kapitalist yaşam biçimini koruyacak ve hatta kendi silahlı güçlerine sahip olabilecektir.¹⁴ Tayvan’da 1988 yılında, Milliyetçi Parti lideri Lee Teng-hui iktidara gelmiş ve pragmatik bir politika izleyerek Tayvan’ı çeşitli uluslararası örgütlere sokmaya çalışmıştır. Ayrıca Lee, iktidara ilk geldiği dönemlerde Çin ve Tayvan’ın tek bir ülke içerisinde iki eşit politik varlık olduğu gerçeğini kabul etmiş ve ileride birleşmeyi istediğini ifade etmiştir.¹⁵

---

¹⁰ Sigrid Winkler, “Taiwan’s UN Dilemma: To Be or Not To Be”, Brookings, 2012, <https://www.brookings.edu/opinions/taiwans-un-dilemma-to-be-or-not-to-be/> (Erişim 29.09.2019).

¹¹ Sigrid Winkler, “Taiwan’s UN Dilemma”

¹² Timothy S. Rich, “Status for Sale: Taiwan and the Competition for Diplomatic Recognition”, *Issues&Studies* 45, No 4, 2009: 169. (159-188).

¹³ Shirley A. Kan, Wayne M. Morrison, “US-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues”, CRS Report, 2014:4.

¹⁴ “What is China’s ‘one country two systems’ policy?”, *The Economist*, June 30th 2019, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2019/06/30/what-is-chinas-one-country-two-systems-policy> (Erişim 11.11.2019).

¹⁵ J. Bruce Jacobs, I-hao Ben Liu, “Lee Teng-hui and the Idea of Taiwan”, *The China Quarterly*, 190, 2007:382. 375-393

1996’da Tayvan biraz daha farklı bir strateji izleyerek, BM’nin 2758 sayılı kararından 21 milyon Tayvanlının olumsuz etkilendiğini ve tam bir temsilcilik olmasa da BM aktivitelere katılım ve temsil hakkının kendisine verilmesi gerektiğini ifade eden yeni bir yaklaşım belirlemiştir. Ancak Tayvan’ın bu girişimleri Çin’in müdahalesiyle gerçekleşmemiştir.¹⁶

2000’de Tayvan’da seçimler yapılmış ve bu kez Milliyetçi Parti yerine Demokratik İlerleme Partisi (DİP) lideri Chen Shui Bian Devlet Başkanı seçilmiştir. Bu iktidar değişikliği Tayvan’ın söylemlerini de değiştirmiş, bağımsızlık talepleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Chen’in 2004’te yeniden seçilmesi ise Çin’de endişe yarattığından 2005 yılında Çin, ‘Ayrılma/Bölünme Karşısı Kanun’u (anti-secession law) kabul etmiştir. Bu yasa Tayvan’da olası bir bağımsızlık hareketi olduğunda, Çin’in güç kullanarak müdahale edebileceğini ifade eden bir yasaydı.¹⁷ Bu kanun, yalnızca Tayvan’da değil ABD’de de endişe uyandırmış ve ABD’nin Tayvan’a silah satışının da artmasına yol açmıştır.

Çin ve Tayvan arasındaki bu gergin dönem 2008’e dek sürmüştür. 2008’de Tayvan’da bir iktidar değişimi olmuş ve Çin’e karşı çok daha uzlaşmacı bir tavır sergileyen Milliyetçi Parti adayı Ma Ying-jeou Devlet Başkanı olmuştur. Çin ve Tayvan arasındaki diplomatik tanınma rekabeti, Ma Ying-Jeou’nun seçilmesiyle ‘Diplomatik Ateşkes’ dönemine girmiştir. Çin de ilişkilerin yakınlaşmasına karşı bir jest olarak El Salvador ve Panama’nın diplomatik ilişkilerini Tayvan’dan Çin’e değiştirmeleri önerisine karşı çıkmıştır.¹⁸

Xi Jinping, 2013 yılında Çin’in Devlet Başkanı olarak göreve başladığında kendinden önceki devlet başkanı Hu Jintao’nun Tayvan politikasını sürdürmüştür. Yani hızlı bir şekilde yeniden birleşme yerine Tayvan’ın de jure bağımsızlığını önlemeye yönelik politika izlemiş, barışçıl ekonomik gelişimle birlikte iki taraf arasında güveni artırmaya odaklanmıştır.¹⁹ Hatta Xi Jinping 2015’te Singapur’da Ma Ying-jeou ile bir buluşma gerçekleştirmiştir. 1949’dan bu yana ilk kez iki tarafın lideri görüşmüştür.

---

¹⁶ Sigrid Winkler, “Taiwan’s UN Dilemma..”.

¹⁷ “What is behind the China-Taiwan divide?”, *BBC News*, 2 January 2019, <https://www.bbc.com/news/world-asia-34729538> (Erişim 5.10.2019).

¹⁸ Jessica Drun, “China-Taiwan Diplomatic Truce Holds Despite Gambia”, *The Diplomat*, March 29, 2014, <https://thediplomat.com/2014/03/china-taiwan-diplomatic-truce-holds-despite-gambia/> (Erişim 06.10.2019).

¹⁹ Jing Huang, “Xi Jinping’s Taiwan Policy: Boxing Taiwan In with the One-China Framework”, *Taiwan and China: Fitful Embrace*, edited by Lowell Dittmer, 1st ed., University of California Press, Oakland, California, 2017, p.240. pp. 239–248.

Tayvan ve Çin arasındaki bu diplomatik ateşkes dönemi, 2016'da DPP lideri Tsai Ing-wen'in Tayvan'ın yeni Devlet Başkanı seçilmesiyle ve Çin'i Tayvan'a baskı yapmakla suçlamasıyla sona ermiştir.

Çin ve Tayvan'ın Diplomatik Tanınma Rekabeti

Çin ve Tayvan arasındaki diplomatik ateşkes döneminin sona ermesiyle birlikte taraflar arasında rekabet özellikle Pasifik Adaları, Latin Amerika ve Karayipler'de yoğunlaşmıştır.

Pasifik adaları, Pasifik Okyanusu'nu kapsayan bölge olup, etnik ve coğrafi olarak Mikronezya, Melanezya ve Polinezya olarak üç gruba ayrılmaktadır. Pasifik adalarında 14 BM üyesi ülke bulunmaktadır. Bunlar; Avusturalya, Yeni Zelanda, Mikronezya Federe Devletleri, Fiji, Kiribati, Marshall Adaları, Nauru, Papua Yeni Gine, Palau, Samoa, Solomon Adaları, Tonga, Tuvalu ve Vanuatu'dur. Bunlardan dört tanesi -Nauru, Tuvalu, Marshall Adaları ve Palau- Tayvan'ı tanımaktadırlar. Diğer bölgelerde ise Afrika'da Eswatini, Avrupa'da Vatikan, Latin Amerika ve Karayipler'de; Belize, Guatemala, Haiti, Honduras, Nikaragua, Paraguay, Saint Kitts and Nevis, Saint Lucia ve Saint Vincent and the Grenadines hala Tayvan'ı tanıyan ülkelerdir. Şu an Tayvan'ı tanıyan toplam 15 ülke bulunmaktadır.

Xi Jinping iktidara geldikten sonra ve esasen Tayvan'daki 2016 seçimlerinden sonra tam 8 ülke diplomatik tanınmasını Tayvan'dan Çin'e geçirmiştir. Bu ülkeler sırasıyla; Gambia (2016)²⁰, São Tomé and Príncipe (2016), Panama (2017), Dominik Cumhuriyeti (2018), Burkina Faso (2018), El Salvador (2018), Solomon Adaları (2019) ve Kiribati'dir (2019).

Çin ve Tayvan arasındaki diplomatik rekabet 'çek defteri diplomasisi' ya da 'dolar diplomasisi' olarak da ifade edilmektedir. Buna göre bir devlete en büyük maddi yardımı yapan taraf, kazanan taraf olmaktadır. Mesela bir ada devleti olan Nauru, yardımın büyüklüğüne göre Çin ya da Tayvan arasında taraf değiştirmektedir.²¹

Çin ve Tayvan'ın adalara yaptığı yardımlar genelde doğrudan mali yardımlar, düşük faizli krediler ve özel projeler için finansman sağlama şeklinde olmaktadır. Pasifik adalarındaki hükümet ve parlamento binaları en belirgin örneklerdir. Papua Yeni Gine'deki Dışişleri Bakanlığı Merkezi, Vanuatu'daki dışişleri bakanlıkları ve parlamento binaları, Samoa'daki hükümet binaları, Mikronezya'daki Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın konutları Çin tarafından inşa edilmiştir. Buna karşılık Tuvalu'daki

---

²⁰ Gambia, 2013 yılında Tayvan'ı tanımadığını ilan etmiş, Çin ise diplomatik ateşkes nedeniyle ancak 2016'da Gambia ile diplomatik ilişkilerini başlatmıştır.

²¹ Joakim Carbonnier, "The Decision Behind Diplomatic Recognition: A Quantitative Study of Taiwan and Kosovo", Lund University, 2010: 17.

merkez hükümet binaları, Palau'daki cumhurbaşkanlığı ofis binaları da Tayvan tarafından yapılmıştır.²² Günümüzde Çin'in dünyanın ikinci büyük ekonomisi olduğunu ve Tayvan'ın Çin'in yardımları karşısında çok da seçeneği olmadığı düşünülebilir ancak Joel Atkinson'a göre Çin'in Tayvan'dan daha fazla para verme kapasitesinin olduğu iddiası yanlıştır. Çünkü Tayvan'ın daha az müttefiki oldukça, onlara yaptığı yardımın miktarı da artmakta, Çin'in müttefiki olan ya da Çin'i tanıyan Pasifik ada ülkeleri ise Çin'den beklentiyi artırarak daha fazla yardım beklemektedirler.²³

Son dönemde Tayvan'ın Pasifik Adaları'ndaki iki önemli müttefiki olan Kiribati ve Solomon Adaları'nı birer hafta arayla kaybetmesi Tayvan için oldukça olumsuz bir gelişmedir. Çünkü bu ülkeler Tayvan'ın Pasifik adalarındaki en fazla nüfusa sahip müttefikleriydi. Tayvan'ın bu kayıpları Tayvan'daki gelecek seçimleri de etkileyebilir. Bonnie Glaser'a göre Kuomintang, Pasifik adalarındaki müttefiklerin kaybını Tsai'ye karşı kullanarak, Tsai'nin politikalarının Tayvan için zararını ortaya koymaya çalışacak ancak Glaser yine de Hong Kong'taki protestoculara sempati duyan Tayvan halkı için bunun bir etkisi olacağını söylemenin zor olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Diğer taraftan Tayvan'ın diğer ülkeler tarafından tanınması, uluslararası sistemdeki etkinliğini artırmasının yanı sıra Latin Amerika ve Karayipler'deki müttefiklerine resmi ziyaretleri, ABD'yi transit noktası olarak kullanarak burada Kongre üyeleriyle ve Tayvan-ABD topluluğuyla görüşmesine de imkân sağlamaktaydı.²⁵ Tayvan bu bölgede de Pasifik Adalarında olduğu gibi ciddi yardımlarda bulunmuştur. Tayvan Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Fonu'nun verilerine göre, Tayvan, bilgi ve iletişim teknolojilerini (ICT) kullanarak 2007-2014 arası Honduras'ta devlet okullarındaki sınıflara 1189 adet bilgisayar kurulmasına yardım etmiştir. 2010'daki Haiti depreminde 1500 kişiye köy inşa etmiş, 2014 Nikaragua depreminde yine acil yardım sağlamıştır.²⁶

Bu bağlamda Panama'nın kaybı da Tayvan için bölgedeki en büyük kayıplarından biri olmuştur çünkü Panama, Panama Kanalı'ndan dolayı Tayvan'ın Orta Amerika'daki en önemli müttefikiydi. Çin, Kanal'ın ikinci önemli kullanıcısı olmasının yanı sıra dünyadaki en büyük ikinci serbest ticaret bölgesi olan Colon'daki en büyük

---

²² Joel Atkinson, "China-Taiwan diplomatic competition and the Pacific Islands", *The Pacific Review*, Vol 23, No 4, 2010, p. 412-413. (407-427).

²³ Joel Atkinson, "China-Taiwan..":410.

²⁴ Chris Horton, "As China Watches ,Solomon Islands Weighs Cutting ties to Taiwan", September 5, 2019, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/09/05/world/asia/taiwan-solomon-islands.html> (Erişim 5.10.2019).

²⁵ Matthew Fulco, "Taiwan's Diplomatic Dilemma", *Taiwan Business Topics*, February 17, 2016, <https://topics.amcham.com.tw/2016/02/taiwans-diplomatic-dilemma-2/> (Erişim 08.10.2019).

²⁶ Matthew Fulco, "Taiwan's Diplomatic Dilemma".

tedarikçidir.²⁷ Bu bakımdan Panama'nın Çin'i tanıması bir nevi Çin'in ekonomik gücünün göstergesidir.

Diğer taraftan ABD ise konuyla ilgili ikili bir tavır sergilemektedir. Resmi olarak Çin'i tanıyan ABD, Solomon Adaları'nın kararına karşı misilleme olarak, yaptığı yardımı kesmeyi düşüneceğini söylemiştir.²⁸ Hatta Dominik Cumhuriyeti, El Salvador ve Panama'nın Çin'i tanıma kararından sonra ABD, bu ülkelerdeki diplomatlarını geri çağırmıştır. Hemen ardından ABD'li senatörler, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Tayvan'ı tanımayı bırakan ülkelerle ilişkilerini azaltmasını ve yapılan yardımın ertelenmesi ya da azaltılmasını içeren bir yasa teklifi sunmuşlardır.²⁹ 25 Mayıs 2019'da Tayvan, ABD ile ilişkilerini geliştirmek için ABD'de kurmuş olduğu Kuzey Amerika'yla İlişkiler için Koordinasyon Konseyi'nin (Coordination Council for North American Affairs) adını ABD'yle İlişkiler için Tayvan Konseyi'ne (Taiwan Council for U.S. Affairs) çevirmiştir. Bu değişiklikle birlikte ilk kez Tayvan ve ABD'nin adı tek bir organizasyonda birlikte yer almıştır.³⁰

Sonuç

Tanınma, bir devletin meşruiyet kazanması için en önemli koşuldur. Ancak tanınma tek başına yeterli değildir. Devletler, Montevideo Konvansiyonu'nda yer alan devlet olmanın şartlarını yerine getiriyor bile olsalar, BM'ye üye olmadan egemenlikleri meşruiyet kazanmaz. Bir devletin BM'ye üye olabilmesi için de Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi ve Genel Kurul'un onayı gerekmektedir. Tayvan ister 23 milyon nüfusuyla yalnızca Tayvan olarak, ister tüm Çin'i temsilen BM'ye girmek istesin, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Çin'in Tayvan'ın üyeliği için tavsiyede bulunması söz konusu değildir.

İki taraf arasındaki tanınma rekabeti, ekonomik yardımlarla tanınmayı sağlamaya çalışmak anlamına gelen dolar ya da para diplomasisi, bazı kaynaklarda da çek defteri diplomasisi olarak devam etmektedir. Ancak Tayvan'da 2016 yılında iktidara gelen ve Çin'e ilişkilerde sert bir tutum takınan Tsai Ing-wen iktidarında tansiyon iyice gerilmiş, tanınma rekabeti hızla Tayvan aleyhine gelişmeye başlamıştır. Son üç yılda

---

²⁷ Timothy S. Rich, Vasabjit Banerjee, "Panama Switch Marks China's Return to Checkbook Diplomacy", *The Diplomat*, June 14, 2017, <https://thediplomat.com/2017/06/panama-switch-marks-chinas-return-to-checkbook-diplomacy/> (Erişim 06.10.2019).

²⁸ Kate Lyons, "Taiwan loses second ally in a week as Kiribati switches to China", *The Guardian*, 20 September 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/20/taiwan-loses-second-ally-in-a-week-as-kiribati-switches-to-china> (Erişim 05.10.2019).

²⁹ Eric Beech, "U.S. recalls diplomats in El Salvador, Panama, Dominican Republic over Taiwan", *Reuters*, September 8, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-taiwan/u-s-recalls-diplomats-in-el-salvador-panama-dominican-republic-over-taiwan-idUSKCN1LO00N> (Erişim 06.10.2019).

³⁰ Matthew Strong, "Taiwan changes name of Office in the US to Taiwan Council for US Affairs", *Taiwan News*, 25.05.2019, <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/3710503> (Erişim 29.09.2019).

sekiz ülkenin tanınmayı Tayvan'dan Çin'e geçirmesi Tayvan açısından büyük bir kayıptır.

Sonuç olarak, Çin'in ekonomik gücü ve etkisiyle son üç yılda sekiz ülkeyi kendine çekmesi, kalan 15 ülke için de benzer bir durum oluşabileceğinin göstergesidir ve bu hızlı değişim Tayvan'a sert bir mesaj niteliğindedir. Pasifikteki en fazla nüfusa sahip ülkelerin ve Orta Amerika'da Panama'nın kaybı, bu bölgelerde domino etkisine sebep olabilir ve diğer ülkeler de tanınmayı Tayvan'dan Çin'e geçirebilirler. Bu bakımdan özellikle Panama, Panama Kanalı nedeniyle oldukça stratejik bir konumda bulunmaktadır. Tayvan'da 2020 yılında yapılacak olan seçimlerde Tsai iktidarının bu kayıpları DİP'in elini zayıflatabilir ancak Glaser'ın da dediği gibi Hong Kong'taki sona ermeyen protestolara sempati duyan Tayvan halkının milliyetçilik duyguları daha da kabarak DİP'i güçlendirebilir. Ancak Tayvan'da milliyetçilik duygularının kabarması ve Çin'le ilişkilerin daha da gerilmesi, ileride öngörülen Tayvan ve Çin'in barışçıl birleşmesini de engelleyebilir.

Kaynakça

Acer, Yücel, İbrahim Kaya. *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Seçkin Yayıncılık, 2019.

Atkinson, Joel. “China-Taiwan diplomatic competition and the Pacific Islands”, *The Pacific Review*, Vol 23, No 4, 2010: 407-427.

BBC News. “What is behind the China-Taiwan divide?”, 2 January 2019, <https://www.bbc.com/news/world-asia-34729538> (Erişim 5.10.2019).

Beech, Eric. “U.S. recalls diplomats in El Salvador, Panama, Dominican Republic over Taiwan”, *Reuters*, September 8, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-taiwan/u-s-recalls-diplomats-in-el-salvador-panama-dominican-republic-over-taiwan-idUSKCN1LO00N> (Erişim 06.10.2019).

Carbonnier, Joakim. “The Decision Behind Diplomatic Recognition: A Quantitative Study of Taiwan and Kosovo”, Lund University, 2010: 17.

Drun, Jessica. “China-Taiwan Diplomatic Truce Holds Despite Gambia”, *The Diplomat*, March 29, 2014, <https://thediplomat.com/2014/03/china-taiwan-diplomatic-truce-holds-despite-gambia/> (Erişim 06.10.2019).

Encyclopedia Britannica, “Recognition”, <https://www.britannica.com/topic/recognition-international-law> (Erişim 22.09.2019).

Fulco, Matthew. “Taiwan’s Diplomatic Dilemma”, *Taiwan Business Topics*, February 17, 2016, <https://topics.amcham.com.tw/2016/02/taiwans-diplomatic-dilemma-2/> (Erişim 08.10.2019).

Henry Kissinger, *Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin*, İstanbul:Kaknüs Yayınları, 2015.

Horton, Chris. “As China Watches ,Solomon Islands Weighs Cutting ties to Taiwan”, September 5, 2019, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/09/05/world/asia/taiwan-solomon-islands.html> (Erişim 5.10.2019).

Huang, Jing. “Xi Jinping’s Taiwan Policy: Boxing Taiwan In with the One-China Framework”, *Taiwan and China: Fitful Embrace*, edited by Lowell Dittmer, 1st ed., University of California Press, Oakland, California, 2017: 239–248.

İskit, Temel. *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Jacops, J. Bruce, I-hao Ben Liu. “Lee Teng-hui and the Idea of Taiwan”, *The China Quarterly*, 190, 2007: 375-393.

Kan, Shirley A., Wayne M. Morrison. “US-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues”, *CRS Report*, 2014:4.

Kate Lyons. “Taiwan loses second ally in a week as Kiribati switches to China”, *The Guardian*, 20 September 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/20/taiwan-loses-second-ally-in-a-week-as-kiribati-switches-to-china> (Erişim 05.10.2019).

“Montevideo Convention on the Rights and Duties of States”, Article 6, <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (Erişim 22.09.2019).

Newman, E and Visoka, G. “The Foreign Policy of State Recognition: Kosovo’s Diplomatic Strategy to Join International Society”, *Foreign Policy Analysis*, 14 (3), 2018: 367-387.

Peterson, M. *Recognition of Governments: Legal Doctrine and State Practice, 1815-1995*, Macmillan Press Ltd., 1997.

Rich, Timothy S. “Status for Sale: Taiwan and the Competition for Diplomatic Recognition”, *Issues&Studies* 45, No 4, 2009:159-188.

Rich, Timothy S., Vasabjit Banerjee. “Panama Switch Marks China’s Return to Checkbook Diplomacy”, *The Diplomat*, June 14, 2017, <https://thediplomat.com/2017/06/panama-switch-marks-chinas-return-to-checkbook-diplomacy/> (Erişim 06.10.2019).

Sen, B. *A Diplomat’s Handbook of International Law and Practice*, Holland: Martinus Nijhoff, 1965.

Shaw, Malcolm N. *International Law*, Cambridge University Press, 2003.

Strong, Matthew. “Taiwan changes name of Office in the US to Taiwan Council for US Affairs”, *Taiwan News*, 25.05.2019, <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/3710503> (Erişim 29.09.2019).

The Economist. “What is China’s ‘one country two systems’ policy?”, , June 30th 2019, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2019/06/30/what-is-chinas-one-country-two-systems-policy> (Erişim 11.11.2019).

Winkler, Sigrid, “Taiwan’s UN Dilemma: To Be or Not To Be”, *Brookings*, 2012, <https://www.brookings.edu/opinions/taiwans-un-dilemma-to-be-or-not-to-be/> (Erişim 29.09.2019).

ABD'nin Hint-Pasifik Stratejisi Işığında Yeni Küresel Güvenlik Yapısının İnşası

Dr. Tolga BİLENER

Galatasaray Üniversitesi

İkinci Dünya Savaşı ertesinde dönemde Avro-Atlantik havzasını merkeze alarak kurgulanan ABD'nin küresel güvenlik stratejisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dönüşüm geçirmiş ve özellikle Çin'in yükselişi ile birlikte giderek Asya-Pasifik havzası ön plana çıkmıştır. Ancak zamanla Hint Okyanusu'nun da bu havzanın temel bileşenlerinden biri olduğu düşüncesi ağır basmış, özellikle Çin'i dengeleyebileceği varsayılan Hindistan'ın da bu stratejinin bir parçası haline getirilmesi arayışı ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Trump yönetimi ABD tarihindeki ilk Hint-Pasifik Strateji Raporu'nu (Indo-Pacific Strategy Report) Haziran 2019'da yayınlamış ve yeni küresel dengenin hangi temeller üzerine inşa edilmek istendiğine dair önemli ipuçlarını resmen ilan etmiştir. Afrika'nın doğu sahilleriyle ABD'nin batı kıyısı arasındaki geniş coğrafi sahanın jeopolitik bir bütün oluşturduğu fikrinden yola çıkan Hint-Pasifik stratejisi, bir yandan ekonomik, diğer yandan siyasi pek çok aracın eşgüdüm içinde harekete geçirilmesini hedeflemektedir. Mayıs 2018'de ABD'nin bu coğrafyadan sorumlu askeri komutanlığının adının da ABD Hint-Pasifik Komutanlığı (US Indo-Pacific Command) olarak değiştirilmiş olması, konunun askerî boyutlarının da olduğunu hatırlatmıştır. ABD'li yetkililerin "Hint-Pasifik havzası ABD için öncelikli stratejik sahadır" açıklamalarının esas muhatabının, aynı sahada etkinliğini giderek arttıran Çin olduğu ortadadır. Nitekim ABD'nin bu stratejisinin, Çin'in Doğu Afrika ülkesi Cibuti'de bir askerî üs açmasının hemen ertesine denk gelmesi dikkat çekicidir. Aynı çerçevede ABD, bu coğrafyada bulunan geleneksel müttefikleriyle bağlarını pekiştirme yoluna gitmiş, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve şimdi de Hindistan'ı bu yeni güvenlik yapısının yapı taşları olarak ilan etmiştir. Esasen "Hint-Pasifik" kavramlaştırmasını 2007 yılında ilk ortaya atan da Japonya olmuştur. Hint-Pasifik'in "özgür ve açık" bir alan olması isteğini vurgulayan Japonya, ABD'nin başını çektiği QUAD, yani Dörtlü Güvenlik Diyalogunun da oluşturulmasında başı çekmiştir. Bu sunum kapsamında, bu verilerden yola çıkılarak, 21. yüzyılda ABD ile Çin arasındaki ilişkilerin seyrinden doğrudan etkilenecek olan küresel jeopolitik dengelerin dönüşümü değerlendirilecektir. Bu okuma için önemli bir zemin oluşturan Hint-Pasifik kavramsallaştırması bu çerçevede tartışılacak ve Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan yeni dünya düzeni, muhtemel gelecek senaryoları üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, Hint-Pasifik, Uluslararası Güvenlik, Jeopolitika

Uluslararası Rekabet Ortamında Doğu Asya Ülkeleri

Dr. İlker Salih EBREM

Siirt Üniversitesi

Dilruba KURUT

İstanbul Üniversitesi

Uluslararası politik ekonomi; siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkileri uluslararası sistem bazında inceleyen bir alandır. Küresel etkileri, devletlerarası etkileri, devlet-toplum çerçevesinde etkileri ve bireysel etkileri olan bu alan, uluslararası rekabetin oluşmasına farklı açılardan zemin hazırlamaktadır. Ekonomik ve siyasal gelişimin birbiriyle yadsınamaz bir ilişkisi vardır. 1990'lı yılların başına kadar, dünyada iki kutuplu bir uluslararası sistem mevcuttu. Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte bu sistemde bazı değişiklikler yaşanmıştır. Yeni düzende ABD'nin ekonomik ve politik başat güç olduğu bir yapı ortaya çıkmıştır. 2008 küresel ekonomik krizine kadar devam eden tek kutupluluk, sonrasında küresel ekonomik-politik sistemde etkili olacak bir radikal dönüşüme zemin hazırlamış ve ABD'nin başat gücünü dengeleyen birçok alternatif aktör ortaya çıkmıştır. Bu duruma bağlı olarak, uluslararası sistemde çok kutuplu bir dönem başlamıştır.

Küreselleşme ile birlikte, uluslararası politik ekonomi konuları ülkelerin ilişkilerinde belirleyici rol oynamaya başladığı gibi güç dengelerinin de değişmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Doğu Asya ülkelerinin artan GSMH, AR-GE yatırımları, inovasyon kapasiteleri, teknoloji yoğun üretimde katettikleri aşama, ekonomik büyümelerine olumlu etki yapmıştır. Buna bağlı olarak da, Doğu Asya ülkeleri politik ve ekonomik gücünü artırarak güç dengelerini değişimine zemin hazırlanmıştır. Küreselleşme kadar, endüstrileşme de uluslararası sistemin dönüşümünde önemli etkilere sahiptir. Günümüzde sıkça karşılaştığımız Endüstri 4.0'ın beraberinde getirdiği modern teknoloji, ekonomi ve politikanın birbirine bağımlılığını arttırmıştır, ilişkilerin karşılıklı ve sürdürülebilir olmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle Doğu Asya ülkeleri, modern teknolojileri kullanarak ekonomik ve politik yeni roller üstelenmiştir. ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret anlaşmazlıkları, ekonomik alanda yaşanan rekabetin politik alana yansımalarının en önemli örneklerinden biridir.

Bu çalışmanın amacı; uluslararası sistemde ekonomik ve politik rekabetin yeni yükselen aktörleri olarak, Doğu Asya ülkelerinin, 2008 küresel krizi sonrasındaki gelişimleri ve geleceğe ilişkin değişebilecek konumlarının analizinin yapılmasıdır. Bildiride, son on yılda yayınlanan bazı rapor ve istatistiklerden hareketle, Doğu Asya ülkelerinin bağımlılık teorisine bağlı yeni konumları irdelenecektir. Böylelikle uluslararası sistemde görünürlüğü her geçen gün artmakta olan ekonomik ve politik rekabetin yeni aktörlerinin önemi ve politik ekonomideki etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Rekabet, Politik Rekabet, Küreselleşme, Endüstrileşme, Doğu Asya Ülkeleri

PANEL 17

11:30 – 12:45

PIYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Orta Ölçekli Güçlerin Statü Politikalarını Anlamak: G20'de Türkiye Örneği

Doç. Dr. Emel PARLAR DAL, Marmara Üniversitesi

Küresel Politik Ekonomi'de Yükselen Orta Ölçekli Güçler: MIKTA Örneği

Doç. Dr. Gonca Oğuz GÖK, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Radiye Funda KARADENİZ, Gaziantep Üniversitesi

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkilerde Büyük Güçlerin Bir Değerlendirmesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat DEMİREL, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Geçmişin Gölgesinde: Rotasyon Prensibi Amerikan Dış Politikasına Nasıl Zarar Veriyor?

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÜLGÜL, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Orta Ölçekli Güçlerin Statü Politikalarını Anlamak: G20'de Türkiye Örneği

Doç. Dr. Emel PARLAR DAL

Marmara Üniversitesi

Bu çalışma Sosyal Kimlik Teorisi'ni (SKT) kullanarak Türkiye'nin G20 içerisindeki diğer orta ölçekli devletlerle birlikte nasıl bir statü artırma politikası izlediğini anlamaya çalışacaktır. Çalışma, ayrıca Sosyal Kimlik Teorisinin üç ana stratejisi olan, sosyal hareketlilik, sosyal rekabet ve sosyal yaratıcılıktan hangisinin Türkiye'nin statü artırımı için daha ağırlıklı olarak G20 içerisinde kullandığını araştırmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken ayrıca Türkiye'nin statü politikalarını Kanada, Avustralya, Kore, Brezilya, Meksika ve Güney Afrika gibi G20'deki diğer orta ölçekli devletlerin statü politikalarıyla mukayese edilecektir. Bu üç statü stratejisinden hangisinde Türkiye'nin daha etkili olduğunu anlamaya çalışacaktır. Çalışmanın ampirik bulgularına bakıldığında Türkiye'nin sosyal hareketlilik ve sosyal yaratıcılık stratejilerine daha yatkın bir statü politikası izlediği gözlenmektedir. Sosyal rekabet stratejisini ise Türkiye'nin daha nadiren kullanmakta olduğu görülmektedir.

Giriş

Ülkeler uluslararası sistemde statülerini artırarak kendilerinin uluslararası tanınırlığını ve rolünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ülkelerin maddi güçlerine bağlı olarak statü politikaları farklılık göstermekte ve bunun bir somut sonucu olarak birbirinden farklı güç seviyesindeki devletlerin statü stratejileriyle aynı güç seviyesine sahip devletlerin birbirleri arasında izlemiş olduğu statü stratejileri değişmektedir. Bu çalışma, bu noktadan hareket ederek Sosyal Kimlik Teorisini (SKT) teorik arka planda kullanarak, statü artırma politikasının bağlı olduğu 3 stratejiden -ki bunlar sosyal hareketlilik, sosyal rekabet ve sosyal yaratıcılıktır- hangisini G20 içerisinde Türkiye'nin daha etkili bir şekilde kullandığını tespit etmeye çalışacaktır. Bu çalışma ayrıca mukayeseli bir perspektiften Türkiye'nin Kanada, Avustralya, Kore, Brezilya, Meksika ve Güney Afrika gibi G20'deki diğer orta ölçekli devletlerin statü politikalarına benzer bir statü politikası izleyip izlemediğini de araştırmaktadır.

Ülkelerin statü arayışları ve politikalarıyla ilgili olarak literatürdeki mevcut çalışmaların çoğu daha çok yükselen güçlerin ya da diğer bir deyişle gelişmekte olan devletlerin kendilerinden daha yüksek statüye sahip büyük güçlere karşı statü artırma politikalarıyla ilgilidir. (Wohlforth 2009; Larson and Shevchenko 2010; Paul, Larson, and Wohlforth 2014; Volgy et al. 2011) Yine aynı şekilde mevcut çalışmalar yükselen ya da orta ölçekli güçler diyeceğimiz devletlerin benzerlikler ve farklılıklar gösteren statü arayışlarını ve kurumsal ve bölgesel pratiklerini detaylıca ele almaktan uzaktır. Literatür bu alanda çok az sayıda çalışma barındırmakta, özellikle de bu devletlerin statü rekabetleri hakkında hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Bundan hareket ederek, bu çalışma bu boşluğu doldurarak orta ölçekli bir güç olan Türkiye'nin statü politikalarını mukayeseli olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken ise G20 platformu örneklemelerin seçilmesi için kullanılacak olup bu örgüte üye olan Türkiye dahil 7 orta ölçekli devletin (Kanada, Avusturalya, Kore, Brezilya, Meksika ve Güney Afrika) statü politikaları mukayese edilecek, öncelikleri, farklı çıkarları ve politika tercihleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Burada seçilen 7 adet orta ölçekli devletin 3'ü literatürde geleneksel orta ölçekli güç olarak kategorize edilen devletlerden (Kanada, Avusturalya ve Kore) oluşmakta, 4'ü ise geleneksel olmayan ya da yükselen orta ölçekli güç olarak tasvir edilen devletler (Türkiye, Brezilya, Meksika ve Güney Afrika) arasından seçilmiştir. Geleneksel orta ölçekli güçlerin Batı ile kurmuş olduğu ilişkiler daha güçlü olup yükselen orta ölçekli devletlere göre maddi güçleri daha yüksektir. Esasen G20 orta ölçekli güçler heterojen bir grup olup içlerinde hem kalkınmış hem de kalkınmakta olan devletler bulunmaktadır. Böyle karma devletler grubunun seçilmiş olmasının en önemli nedenlerinden biri statü politikalarının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan devletler için önem arz etmesidir.

Mevcut literatürde Türkiye ile ilgili olarak SKT'yi kullanan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın literatüre katkısını dört aşamada özetlemek mümkündür. İlk olarak, SKT'yi orta ölçekli ülkelere uyarlayarak yeni bir vaka analizi yapmaktadır. İkinci olarak ise, SKT'yi Rol Teori (RT) ile beraber kullanarak SKT'nin

üç stratejisinden hangisinin seçilen devletler tarafından daha başarılı olarak kullanıldığını araştırmayı ve etkisinin ne olduğunu ölçmeyi hedeflemektedir. Üçüncü olarak ise, devletlerin statü politikalarının sadece anlatıdan ibaret olmayarak maddi güç veri seti ve G20 uyumluluk veri setini (2009-2016) kullanarak ölçmeyi hedeflemektedir. Son olarak ise, Türkiye'nin statü politikalarını ve özellikle de statü rekabeti stratejisi olup olmadığını anlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, ilk olarak statüyü, statü artırımı politikasını tanımlayacak, ardından SKT ve onun üç stratejisini ve de RT'yi anlatacaktır. Sonrasında bu kavramsal çerçeve ile birlikte RT perspektifini kullanarak Türkiye'nin orta ölçekli güç olarak diğer G20 orta ölçekli güçlerle birlikte izlediği statü politikalarının etkisini ölçecektir.

Uluslararası İlişkilerde Statü: Teorik ve Kavramsal Bir Çerçeve

Uluslararası İlişkiler'de statü, genellikle bir devletin değerli özellikler bakımından sıralaması hususundaki ortak inanışlar olarak tanımlanmaktadır. Renshon'a göre (2017:33) statünün pozisyonel, algısal ve sosyal olmak üzere üç ana özelliği bulunmaktadır. Larson, Paul ve Wohlforth'a göre ise (2014:6) kolektif, subjektif ve göreceli kavramsallaştırmalarla anlaşılabilen statü; bir aktörler kulübüne üyelik ve böyle bir kulüpteki göreceli konumları olmak üzere iki farklı ama birbirleriyle ilişkili alanda gözlemlenebilmektedir. Statünün bir diğer önemli bileşeni ise ötekiler tarafından tanınmadır. Statünün tanınması ancak resmi ve gayri resmi uluslararası organizasyonlara üyelik, BMGK daimi ve geçici üyeliği, uluslararası zirvelere ev sahipliği, resmi diplomatik ziyaretler, çatışma çözümüleme ve müzakere gruplarına katılım, uluslararası spor ve diğer kültürel etkinliklerin organizasyon ve ev sahipliği ve dış ülkelerde açılan yeni bakanlıkların sayısı gibi bazı eylemler ile somutlaştırılmaktadır.

Statünün sosyal bilimlerde güç, kimlik, rol, otorite ve prestij gibi birçok farklı kavram ile ilişkisi ve örtüşmesi bulunmaktadır. Bu çalışma statü ve statü arayışı çalışmalarında sosyal kimlik formasyonunu ve rol teorisi (RT) süreçlerini (ulusal rol kavramsallaştırması, rol beklentisi ve rol performansı) merkezi görmektedir. Bu nedenle statü, Sosyal Kimlik Teorisi ve Rol Teorisi arasında bir eksen oluşturabilmektedir.

Statü, Kimlik ve Rol: Sosyal Kimlik Teorisi ve Rol Teorisi'ni Birleştirmek

Her ne kadar statü, kimlik ve rol kavramları birbirinden farklı olsa da pek çok bakımdan birbirleriyle örtüşmektedir. Roller genel olarak ulusal elitlerin ülkelerinin sosyal konumlarına atıfla kendilerini anlama ve tanımlaması olarak nitelendirilebilmektedir (Harnish vd. 2011:9). Rol ve kimlik arasındaki ilişki yapı-yapan arasındaki karşılıklılığa dayanan iki yönlü bir süreçtir. Bir aktör rolüne bağlı olarak bir dış politika eylemi gerçekleştirir ve bu dış politika eylemi aktörün kimliğinden etkilenir ve rolünü onaylar. Kısacası, rol ve kimlik birbirlerini karşılıklı

inşa eden ve birbirlerine bağımlı kavramlardır. Diğer taraftan kimlik bir aktöre toplumdaki statüsüyle ilgili fikirlerinden oluşan bir çerçeve vermektedir (Harnish vd. 2011:82). Statü ve kimlikle ilgili etkileşimde olan ve kesişen tüm kavramların içinde rol teorisi statü literatürünü daha da geliştiren üç aşamalı açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Devletlerin ve diğer üyelerin sosyal gruplardaki kimliğini inşa etmesi; liderlerin *ulusal rol kavramsallaştırmalarına*, uluslararası sistemde ülkelerinin spesifik davranış ve pozisyonlarıyla alakalı diğer aktörlerin *rol beklentilerine* ve daha üst ya da düşük statüde ve eşit seviyedeki ülkelere karşı uluslararası statüsünü doğrudan *rol performanslarına* dayanmaktadır.

Bu bakımdan SKT ve RT statüsüyle ilişkili araştırmalara daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Roller kimliğin temelini oluşturmakta, ancak aynı zamanda kimlikten kaynaklı bir anlam kazanmaktadır. Rol ve kimliklerin birlikteliği kavramsal ve analitik olarak statü çalışmalarını tamamlamaktadır. Bu nedenle SKT ve RT'yi birleştiren iki aşamalı teorik bir yaklaşım devletlerin spesifik statü strateji tercihlerinin nedenlerini anlamlandırmada ve hangi rol kavramsallaştırmaları ve rol beklentilerine sahip olan devletlerin seçtikleri statü ya da statü arayışındaki stratejilerini başarılı ya da başarısız olarak takip ettiğini değerlendirmede önemli bir yaklaşım sunmaktadır.

Sosyal Kimlik Teorisi'nin Çerçevesi ve Stratejileri

Sosyal Kimlik Teorisi (SKT), sosyal grupların olumlu ve farklı bir kimliği nasıl elde ettiklerine odaklanmaktadır (Tajfel ve Turner 1979; Turner, Brown ve Tajfel, 1979). Devletler her zaman olumlu bir biçimde kendini tanımlama ve tanınma ihtiyacında olduğundan kendisine benzer fakat daha yüksekte konumlanan bir grup yoluyla daha olumlu bir kimlik ve statü elde etmeye çalışırlar (Brown ve Haeger 1999). SKT çerçevesi olumlu farklılaştırma ve statü arayışında olan devletlerin sosyal hareketlilik, sosyal rekabet ve sosyal yaratıcılık gibi kimlik yönetim stratejileri biçimlerini takip edeceklerini ifade etmektedir (Larson ve Shevchenko 2003:79).

Sosyal kimlik teorisinin ilk stratejisi sosyal hareketlilik, daha yüksek bir statü grubunun değer ve siyasi uygulamalarının edinilmesini ifade ederken; burada baskın üyeler tarafından tanınması için düşük statülü grubun üst grubun normlarını kabul etmesi belirleyici olmaktadır (Ellemers, Van Knippenberg ve Wilke 1990; Knippenberg ve Ellemers 1990). Bu stratejide elit bir grubun içinde sosyal hareketliliğinin varlığının belirtileri arasında alt statü grubunun üyelerinin norm, değer ve egemen devletlerin kurumlarını özümsemesi yer almaktadır.

İkinci statü stratejisi olan sosyal rekabet, daha düşük statülü sosyal grup ya da devletin sert güç ve geleneksel jeopolitik rekabet stratejilerinin yardımıyla eşit ya da yüksek statü elde etme talebini nitelendirmektedir. Burada düşük statülü devleti, kendi statü alanından yüksek statüye geçmeye veya bazı karşılaştırmalı yönlerde daha iyi performans göstermeye çalışmaktadır. Kısacası SKT kapsamındaki sosyal rekabette alt statü grubundaki üyeler, askeri ve ekonomik güç dahil olmak üzere materyal güç

bağlamında baskın gruba ulaşmaya ya da onları geçmeye çalışmakta ve stratejinin çerçevesi silah yarışı, etki alanlarının oluşturulması, daha düşük statüdeki devletlere askeri müdahaleler, askeri uygulamalar yoluyla jeopolitik rekabetin oluşturulmasına dayanmaktadır.

Sosyal yaratıcılık ise çeşitli araçlarla devletlerin farklı ve yeni siyasi alanlarda prestij arayışında olmasını belirtmektedir. Devletlerin uluslararası sistemdeki mevcut hiyerarşiyi meşru olarak kabul ettikleri ve hakim gruptan daha iyi performans gösterdikleri yeni alanlar keşfettiklerinde (Lemaine 1974) genellikle kültürel politikalar gibi büyük güçlerle ilişkilendirilen maddi güçten farklı kriterler üzerine sosyal yaratıcılık oluşturmaktadır. Bu alanlar kültürel politikalar, kamu diplomasisi, bölgesel liderlik, norm girişimciliği, insani diplomasi ve kalkınma işbirliği politikaları olabilmektedir (Larson ve Shevchenko 2014:3).

Materyal Güç Sıralaması Yaklaşımı'yla Türkiye'nin G20'deki Orta Ölçekli Güçler Arasındaki Statüsünü Anlamlandırmak

G20'deki orta ölçekli seçilen yedi ülke arasında Türkiye materyal güç bakımından 4.sırada yer almaktadır (Tablo 1). Bu skor G20 orta ölçekli güçleri arasında materyal güç sıralaması bakımından Türkiye'nin sırasıyla Güney Kore, Kanada ve Brezilya olan ilk üç ülke arasında yer almadığını göstermektedir. Türkiye'nin genel materyal gücü G20'deki yedi orta ölçekli güç arasında yer alan Avustralya ve Güney Afrika'nın üzerinde yer almaktadır. GSYH bakımından Türkiye 6., kişi başına düşen gelir bakımından 4., GSYH büyümesi bakımından ise (%7.4) ilk sırada bulunmaktadır. Bu göstergeler Türkiye'nin ekonomik güç olarak G20'deki orta ölçekli güçler arasında orta sırada yer aldığına işaret etmektedir. Ekonomik gücüne ve orta ölçekli statüsüne göre Türkiye, güçlü bir sosyal hareketlilik ve zayıf bir sosyal rekabet stratejisi takip etmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan birçok açıklamasında Türkiye'yi G20'deki en güçlü ilk on ülke arasında görmeyi hedeflediği gözlemlenmektedir (TRT World, 11.12.2017; Daily Sabah 12.12.2017; Anadolu Ajansı 02.04.2018). Benzer şekilde Türk ulusal elitlerinin söylemlerinde yüksek büyüme oranlarını vurgulamaları zayıf sosyal rekabet arayışının bir göstergesini oluşturmaktadır. Ancak Türkiye yalnızca orta ölçekli güçler grubundaki statü arayışlarıyla yorumlanmamalı; ülkenin sosyal rekabet stratejisi orta ölçekli devletler arasında değil büyük güçler arasındaki bir statüye erişmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. G20'deki Orta Ölçekli Güçlerin Materyal Güçleri

	Nüfus	GSYH (günümüz milyar \$)	GSYH Yıllık Büyüme	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (günümüz \$)	Mal ve hizmet ihracatı (% GSYH)	Askeri Harcamalar	Toplam Materyal Güç Sıralaması
Türkiye	80.7 milyon (3)	851,102 (6)	7.4(1)	10,54(4)	21.97(5)	18,190 (5)	(4)
Avustralya	24.5 milyon (7)	1,323.421 (4)	2.0(4)	53,799(1)	18.87(6)	27,462 (3)	(5)
Brezilya	209.2 milyon (1)	2.055.505 (1)	1.0(6)	9,821(6)	12.49(7)	29,283 (2)	(3)
Kanada	36.7 milyon (6)	1.653.042 (2)	3.0(3)	45,032(2)	30.97(3)	20,567 (4)	(2)
Kore	51.4 milyon (5)	1.530.750 (3)	3.1(2)	29,742(3)	42.24(1)	39,153 (1)	(1)
Meksika	129.1 milyon (2)	1,149,918 (5)	2.0(4)	9,902(5)	38.16(2)	5,781(6)	(4)
Güney Afrika	56.7 milyon (4)	349,419(7)	1.2(5)	6,160(7)	30.32(4)	3,618(7)	(6)

Kaynak: Dünya Bankası, (<https://data.worldbank.org/>) Erişim 17.03.2018

Türkiye Kore'nin 1., Brezilya'nın 2., Avustralya'nın 3. olduğu askeri harcamalar sıralamasında 5. iken, geleneksel orta ölçekli güçlerden ve Brezilya'dan daha az harcama yaptığı görülmektedir. Ancak bunun önemli bir nedenini 1952 yılından bu yana NATO üyesi olması ve Kanada ile beraber gruptaki diğer orta ölçekli güçlerden farklı bir kimliğe sahip olması oluşturmaktadır. NATO üyeliği Türkiye'nin daha yüksek seviyeli bir grup olan Batı liberal devletler topluluğuna ait olduğuna işaret etmektedir. Kısacası, hali hazırda daha yüksek seviyeli bir statüdeki konumundan dolayı Türkiye G20'deki orta ölçekli güçler arasında askeri anlamda bir sosyal rekabet stratejisi takip etmemektedir. Türkiye'nin genel materyal güç sıralamasında 4. konumda yer alması sosyal rekabet alanında G20'de ülkenin statüsünü geliştirme

stratejisinin zayıflığına işaret etmektedir. Türkiye, güçlü bir orta ölçekli güç rolünü kabul etmediğinden Kore, Kanada ve Avustralya gibi orta ölçekli güçler grubundaki dominant güçlere karşı rekabetçi bir statü arayışı stratejisi takip etmemektedir. Türkiye'nin uzun zamandır uluslararası sistemde büyük güç olma arayışı SKT'nin üç stratejisi içinde sosyal hareketliliğin hakimiyetinin güzel bir göstergesini oluşturmaktadır. Türkiye'nin sosyal yaratıcılığı da yeni alanlardaki aktif diplomasisiyle ülkenin hem kendi grubunda hem büyük güçler arasında daha yüksek bir statüye erişmesine yardım etmektedir.

Türkiye'nin G20'de Orta Ölçekli Güç Olarak Statü Arayışına Rol Performans Yaklaşımı: G20 Zirve Uyum Veri Setinde Türkiye'nin Karşılaştırmalı Performansı

Ulusal Ekonomi ve Kamu Yönetimi Rus Cumhurbaşkanlığı Akademisi Uluslararası Kurumsal Araştırmalar Merkezi (RANEP) ve Toronto Üniversitesi G20 Araştırma Grubu'nun ortaklaşa oluşturduğu G20 Yıllık Zirve Sonuç Uyum Raporları ve G20 Zirve Uyum Veri Seti, Türkiye'nin G20 grubundaki diğer orta ölçekli güçlerle performansının karşılaştırılmasında iyi bir gösterge olarak değerlendirilebilir. G20 Zirve Uyum verileri, G20 üyesi ülkelerin her bir zirvede taahhütlerdeki öncelikleri yerine getirmede kaydettikleri gelişmeyi gösteren alan spesifik, yıllık ve kapsamlı bir veri setini temsil etmektedir (G20 Yıllık Zirve Sonuç Uyum Raporları 2017).

Tablo 1. G20 Orta Ölçekli Güçlerinin Uyum Skorları ve Ortalamaları

	2014 Brisbane Zirvesi	2015 Antalya Zirvesi	2016 Hangzhou Zirvesi	2009-2016 (Uyum Ortalaması)
Avustralya	79%	82%	89%	83.8 %
Brezilya	56%	76%	79%	65%
Kanada	85%	82%	92%	84.2%
Güney Kore	82%	76%	84%	76.2%
Meksika	74%	76%	76%	69.9%
Güney Afrika	44%	62%	68%	64.7%
Türkiye	50%	71%	68%	57.5%

Diğer G20 orta ölçekli güçleriyle karşılaştırıldığında 2014-2016 yılları arası G20’de Türkiye’nin taahhütlerine uyumu değişim göstermiştir (Tablo 1). 2014-2016 arasında Güney Afrika’nın uyumu %22 ile en fazla artışı gösterirken Türkiye %50’den %68’e yükselerek %18’lik bir artış yaşamıştır. Ancak G20’deki diğer orta ölçekli güçlerin Hangzhou Zirvesi’ndeki uyum oranlarıyla karşılaştırıldığında Türkiye %68 uyumla Güney Afrika ile birlikte en düşük performanslı ülke olmaktadır. Bir diğer önemli husus Avustralya, Brezilya, Kanada, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika gibi ortalamasını sürdüren ya da geliştiren diğer orta ölçekli güçlerin aksine Türkiye’nin ortalaması 2016’da düşmüştür. Türkiye’nin on yıllık uyum oranlarına bakıldığında %57.5 ile diğer altı orta ölçekli güçten daha düşük bir uyum ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Sıralamada Türkiye’yi %64.7 ile Güney Afrika, %65 ile Brezilya ve %69.9 ile Meksika takip etmektedir.

Alan bazlı uyum oranlarına bakıldığında ise, Türkiye’nin düşük ortalama uyum puanı temel olarak uyumsuzluk (-1) puanından değil, kısmen uygunluk (0) puanından kaynaklanmaktadır. Kısmi uyum puanlarının yüksek olması, taahhütlerine ilişkin bazı girişimlerde bulunmasına rağmen, Türkiye’nin henüz olumlu sonuçlar alamadığını göstermektedir. 2009 ve 2016 yılları arasındaki uyum ortalama puanlarının analizi, Türkiye’nin G20’deki orta düzeyli akranları arasında en düşük ortalama uyum oranına sahip olduğunu göstermektedir.

2014-2016 yılları arasındaki Türkiye’nin G20’deki diğer altı orta ölçekli güçle performansı karşılaştırıldığında Türkiye’nin Güney Afrika’nın ardından sondan ikinci olduğu görülebilirken, burada dikkat çeken husus Türkiye’nin 2015’teki dönem başkanlığında uyum performansının %71’e çıkması ve Kanada ile Avustralya’yla farkını %11’ düşürmesi oluşturmaktadır (Parlar Dal ve Kurşun 2018:177). Tablodan çıkartılabilecek bir diğer sonuç; Türkiye’nin düşük orta ölçekli güç rol performansı ile hareket ettiği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni Türkiye’nin sosyal rekabet stratejileri dahil olmak üzere G20’de strateji geliştirmede düşük profil statüsünden kaynaklanması şeklinde yorumlanabilmektedir.

Türkiye’nin düşük G20 uyum performansı ülkenin sosyal hareketlilik stratejisinin bir parçası olarak ne geleneksel orta ölçekli güçlerin uygulamalarını taklit etmekte ne de G20 orta ölçekli güçleri daha yüksek bir statü için geçmeye çalışmaktadır. Örneğin Kanada ve AB’nin 2016 G20 Hangzhou Zirve Sonuç Uyum Raporu’ndaki ortalama uyumu %92 iken, taahhütlere Avustralya ve Almanya %89, Çin %87, Japonya-Güney Kore ve Rusya %84, Arjantin-Fransa-Hindistan %82 ve Brezilya %79 düzeyinde uyum göstermiştir. Türkiye’nin düşük uyum performansı ülkenin kapsamlı ve programlı, taahhütlerini gerçekleştirmeyi ve G20’deki diğer orta ölçekli güçleri geçmeyi hedefleyen bir G20 yol haritasının eksikliğine işaret etmektedir.

Sonuç

Bir devletin statü politikaları dünya politikasındaki sosyal kimliği ve rolü ile kesişmekte ve tüm bu kavramların karşılıklı bir bağımlılığı söz konusu olmaktadır. Uluslararası kurumlarda statü arayışı stratejilerini başarılı bir biçimde takip eden devletlerin performansı onların rol kavramsallaştırmaları, rol beklentileri ve rol performansı ile yakından ilişkilidir. Sosyal kimlik teorisi ve kimlik teorisinin birlikte kullanımı devletlerin statü ve statü arayışı politikalarında bütüncül bir analiz sunmaktadır. Bu çalışma devletlerin sosyal kimlik ve rollerinin karşılıklı bağımlılığının dünya politikasında onların statülerini inşa ve yeniden inşa biçimlerine karar verdiğini göstermektedir.

Türkiye vakası, Türkiye'nin statü politikalarının Türk liderlerinin ulusal rol kavramsallaştırması, onların ve diğer aktörlerin rol beklentileri ve rol performanslarıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Son on yılda Türk liderlerinin söylemlerinde Türkiye'nin yüksek büyüme hızı ve hızlı kalkınmasına sıkça atıf yapılmasına rağmen Türkiye'nin genel G20 politikaları ve bu gruptaki performansı G20 dönem başkanlığı haricinde düşük profil, seçicilik ve işlevsellik işaretleri taşımakta; sosyal kimlik teorisi çerçevesinin hareketlilik, rekabet ve yaratıcılık stratejilerini verimli kullanmamaktadır. Türkiye'nin G20'deki statü hareketliliği arayışı ülkenin kalkınmış Batılı ülkelerin daha üst sosyal grubuna katılma talebinin devamlılığına işaret etmektedir. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde olması, NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi Batılı kulüplere üyeliği, ülkenin gelişmiş ve daha üst sınıftaki ulusların statüsüne ulaşmadaki kanıtlarını oluşturmaktadır. Buna karşın benzer statüdeki ülkelere oranla daha nadir sosyal rekabet stratejileri takip etmektedir. G20'deki diğer orta ölçekli güçlere oranla daha zayıf bir rekabetin bulunmasının; Türkiye'nin zayıf bir orta ölçekli güç kavramsallaştırmasının bulunması, Türk siyasi elitlerinin ve diğer dış aktörlerin Türkiye'nin G20 orta ölçekli güçlerdeki rol beklentilerinin değişken olması ve Türkiye'nin G20 taahhütlerine uymada düşük performansı ve ekonomik ve askeri materyal gücünün diğer orta ölçekli güçlerden düşük seyretmesi olmak üzere üç temel nedeni bulunmaktadır. Hareketlilik ve yaratıcılık alanında ise ülke daha hırslı olarak konumlandırılabilir. Özellikle 1990'ların sonu ve 2000'lerde kalkınma işbirlikleri, insani politikalar, mülteci ve sığınmacı sorunları ve uluslararası/bölgesel çatışma yönetiminde Türkiye yaratıcı küresel yönetim politikaları takip etmiştir. G20 gibi uluslararası gruplarda orta ölçekli güçlere oranla Türkiye'nin, zayıf bir statü rekabet stratejisi takip etse de Türkiye bölgesinde ve özellikle Orta Doğu'da Rusya, İran, Suriye, Irak ve bazı durumlarda ABD'ye karşı daha rekabetçi politikalar takip ettiği görülmektedir.

Kaynakça

Renshon, J. (2017). *Fighting for Status: Hierarchy and Conflict in World Politics*, Princeton University Press.

Tajfel, H. ve J.C. Turner (1979). *An Integrative Theory of Intergroup Conflict. The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33(47), 74.

TRT World 11.12.2017, Turkey's economy grows by double digits, fastest-growing in G20. <https://www.trtworld.com/turkey/turkey-s-economy-grows-by-double-digits-fastest-growing-in-g20-13084>, Erişim 16.03.2018.

Turner, J.C., R.J. Brown ve H. Tajfel (1979). *Social Comparison and Group Interest in Ingroup Favouritism*, *European Journal of Social Psychology*, 9(2), 187–204.

Paul, T.V., D.W. Larson ve W.C. Wohlforth (2014). *Status in World Politics*, Cambridge University Press.

Harnish, S., C.Frank ve H.W. Maull (2011), *Role Theory in International Relations*, 9-11.

Brown, R., ve G. Haeger (1999). 'Compared to What?': Comparison Choice in an Internation Context, *European Journal of Social Psychology*, 29(1), 31–42.

Daily Sabah 12.12.2017, Turkey's economy to grow 7.5 percent in 2017, Erdoğan says. <https://www.dailysabah.com/economy/2017/12/12/turkeys-economy-to-grow-75-percent-in-2017-erdogan-says> Erişim 16.03.2018.

Larson D., D. Welch ve A. Shevchenko (2003). *Shortcut to Greatness: The New Thinking and the Revolution in Soviet Foreign Policy*. *International Organization* 57(1), 77-109

Larson, D., D. Welsh ve A. Shevchenko (2014) *Russia says no: Power, status, and emotions in foreign policy*. *Communist and Post-Communist Studies*, 1-11.

Anadolu Ajansı, 02.04.2018, Turkey seeks to be among top 10 countries: Erdogan. <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-seeks-to-be-among-top-10-countries-erdogan/1106069> Erişim 16.03.2018.

Küresel Politik Ekonomi’de Yükselen Orta Ölçekli Güçler: MIKTA Örneği

Doç. Dr. Gonca Oğuz GÖK

Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Radiye Funda KARADENİZ

Gaziantep Üniversitesi

Günümüz değişen dünya düzeni küresel politik ekonomide yerleşik batılı liberal normlara yönelik bir meydan okumayla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu anlamda özellikle kalkınma konusunda liberal ve demokratik model, Çin merkezli “Pekin Konsensüsü” olarak da tanımlanan bir yeni alternative norm ile mücadele içerisine girmiş görünmektedir. Bu çalışma, değişen dünya düzeninde önemli aktörler haline gelen ve yükselen orta ölçekli güçler olarak adlandırılan MIKTA ülkelerinin (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya) 2000’li yıllarda uluslararası politik ekonomide material güçlerinde, fiktisel tercihlerde ve MIKTA oluşumuna yaklaşımlarında nasıl bir değişim olduğu sorusunu odağına alacaktır. Çalışma, MIKTA gruplaşması içerisinde özellikle “sürdürülebilir kalkınma” konusunun ortak bir işbirliği alanı olarak ön plana çıktığını tespit etmektedir. Bununla birlikte MIKTA en azından şu zaman diliminde üye ülkelerin kendi iç sorunlarıyla mücadele ediyor olmaları dolayısıyla küresel politik ekonomide etkin bir uluslararası işbirliği platformu olmaktan uzak bir görüntü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükselen Orta Ölçekli Güçler, MIKTA, Materyal Yetkinlik, Fiktisel Tercihler, Küresel Politik Ekonomi

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya düzeni 2008 krizi ile birlikte gerek ekonomik gerekse de siyasi alanlarda dönüşümün gerekliliğine işaret eden çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sürecin yarattığı belirsizlik döneminde ABD hegemonyasının gerileyişi ile birlikte bölgesel ve küresel düzlemlerde orta ölçekli güçlerin küresel meselelerde seslerini duyurabilecekleri imkanlar oluşmuştur. Bu süreçte ise G20 oluşumu sonrası ortaya çıkan orta ölçekli güç pratikleri içinde enformal diplomasinin resmi diplomasiden daha fazla tercih edildiğini görmekteyiz. 2013 yılında Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye ve Avustralya'nın oluşturduğu MIKTA da yeni nesil orta ölçekli güç diplomasisi örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Henüz yeni kurulmuş bir enformel yapı olsa da MIKTA, yükselen orta ölçekli güç yazınında orta ölçekli güç diplomasisinin araçları, kapasitesi ve kısıtlılıkları çerçevesinde tartışmaların odağına yerleşmiştir. Cooper'a göre konu üzerinde çalışanların ortak kanısı MIKTA'nın gelişme aşamasında olduğu vurgulanmakta sınırlılıklarına rağmen orta ölçekli güç diplomasiyi test etmek üzere de (Cooper, 2016: 529) önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışma ise MIKTA (Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye ve Avustralya) grubunun 2000'li yıllarda orta ölçekli güç rolünü nasıl üstlendiğini üye ülkelerin BM platformunda yaptığı konuşmaları çerçevesinde analiz edecektir. Bu amaçla Santikajaya (2016)'nin çalışmasından ilham alarak 2000-2017 yılları arasında MIKTA ülkelerinin

- 1- küresel yönetişimde üstlendikleri rolleri (niş diplomasi alanlarını),
- 2- uluslararası düzene yaklaşımları (revizyonist -reformist ekseninde) değerlendirilecektir.

Bunun için öncelikle uluslararası düzen tartışmaları çerçevesinde orta ölçekli güçlerin yeri analiz edilecek ve ardından MIKTA'nın küresel yönetimdeki rolü değerlendirilecektir. Son olarak da bildiri MIKTA'nın potansiyel katkı alanları ile ilgili projeksiyonlardan bahsedecektir.

2000'li Yıllarda Düzen Tartışmaları, Küresel Yönetişim ve MIKTA'nın Yükselişi

2008 küresel ekonomik krizinden beri ABD'nin küresel hegemonyasının zayıflamasıyla birlikte ekonomik rekabet, sermaye birikimi, siyasi ve ekonomik etki kadar teknik ve materyal kapasite açısından da yeni güç odaklarının yükselişine tanıklık etmekteyiz (Xing, 2016). Kutlay ve Öniş'in (2016) de belirttiği gibi 2004 ve 2014 yılları arasında gelişmiş ülkelerin GSMH oranları %54'ten %43'e düşmüştür.

2017 yılı verilerine göre günümüzde dünya ekonomisinin toplam üretim hacminin %80'ini oluşturmaktadır (Diez and Donnel, 2017).

Nye ve Acharya da askeri ve ekonomik güç kapasitesi açısından ABD'nin hala dünya sisteminde üstünlüğünü koruduğunu belirtmekte (Acharya, 2017; Nye 2017) fakat, Zakaria gibi sanayi, finans, eğitim, sosyal ve kültürel alanlardaki güç dağılımının ABD dışı güçlere kaydığını belirtmektedir (Zakaria, 2008). ABD'nin de hegemonyasını devam ettirme konusunda 2016'dan itibaren Trump döneminde küresel düzende hegemonyasını sürdürme konusunda istekli olmadığı 'Önce Amerika' söyleminde de görülmektedir (Hammond,2017; Narlikar, 2017). Hegemonik İstikrar Teorisi de güç ve liderlik konusunda otomatik bir bağlantı olmadığını, sistemdeki en güçlü devletin hegemon olarak hareket etmede istekli olmasının da gerekliliğinin altını çizmektedir (Keohane and Nye, 1977).

Amerikan hegemonyası sonrası dünya düzenindeki değişimler 'Batı-sonrası Dünya Düzeni' – *'post-Western' world order*-(Stuenkel, 2016), Geri Kalanın Yükselişi-*'rise of the rest'* (Zakaria, 2008), Karşılıklı Bağımlı Hegemonik Dünya-*'interdependent hegemonic world'*(Xing,2016) ve Merkezileşmemiş Küreselleşme- *'Decentralized Globalism'* (Buzan, 2011) gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Acharya (2017) da 'Çoklu Bileşen Dünya'-*'multiplex world'* kavramıyla dünya sisteminde ABD hegemonyasının zayıflamasıyla ortaya çıkan, güç ve liderliğin Batı dışı coğrafyalara da dağıldığı, ekonomik ve güvenlik alanlarında küresel sisteme fayda getirecek politika ve uygulamaların sadece tek bir güç ya da güçler topluluğu yerine çok çeşitli aktörlerce karşılandığı bir dönüşümden bahseder. Ortaya çıkan bu dönüşüm orta ölçekli güçlere küresel ve bölgesel düzlemde manevra alanı yaratmakta, 'minilateral'(Naim, 2009) ve enformel örgütlenmeler çerçevesinde diplomatik gündemlerini sürdürme olanağı sağlamaktadır. Enformal diplomasinin dünya siyasetinde daha öne çıktığı da belirtilmektedir (Vezirgiannidou, 2013: 635-651). Kuşkusuz bu dönüşümde İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Bretton Woods sisteminin yarattığı kurumların küreselleşme ile birlikte dönüşen dünya düzeninde ortaya çıkan sorunlara yanıt verememesi de vurgulanması gereken bir durumdur.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşunu takiben Avustralya ve Kanada gibi ülkeler uluslararası sistemde Savaş Sonrası düzeni korumak adına daha fazla rol üstlendiler. Geleneksel ya da İlk Dalga Orta Ölçekli güçler olarak bu ülkeler uluslararası kurumlar ve özellikle de BM çerçevesinde, arabuluculuk, barışı koruma ve koalisyon inşası gibi barış ve güvenliğin tesisi hususlarında roller üstlendiler (Cooper and Dal 2016: 517). Bu ülkeler kendilerine düzenin katalizörü ya da kolaylaştırıcısı olarak sorunlar karşısında küresel düzlemde arabulucu ve köprü inşacısı rolleri tanımladılar (Nolte, 2010: 892).

1970'lerde ve 1980'li yılların başında Bağlantısızlar Hareketi ile geliştirilen bağlar sonucunda üstlendikleri bu rollere normatif bir yaklaşım da getirdiler (Manicom and Reeves, 2014: 28). Robertson (2017:7) geleneksel orta ölçekli güçlerin bu rol tanımlamalarını 'fonksiyonel tanımlamalar' olarak açıklamaktadır zira söz konusu

güçler kendilerinin ayrı bir kategori olarak değerlendirilmesini ve savaş sonrası düzeni koruma ve sürdürme konusuna olan bağlılıklarının kendilerine ayrıcalık tanınmasını istemişlerdir.

1990'larda orta ölçekli güç rolü, kural ve norm yaratmaya yönelik isteklilik kadar rejim ve kurum inşasına da odaklanmıştır. (Manicom and Reeves, 2014: 28) İkinci Dalga orta ölçekli güç diplomasisi olarak nitelendirilen bu dönemde Kanada'nın kara mayınlarına karşı yürüttüğü kampanya ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni destekleme politikası öne çıkmıştır. Bu örneklerde ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin davranışlarının aksine orta ölçekli bir gücün norm inşasına da tanıklık edilmiştir. (Cooper: 971) Böylece birinci ve ikinci dalga orta ölçekli güçler arasındaki temel farklılık ortaya çıkmaya başlamakta, ilk dalgadaki orta ölçekli güçler Savaş Sonrası ekonomik ve siyasi düzende arabulucu ve kolaylaştırıcı rol oynarken, ikinci dalgadakiler koalisyonlar kurarak mevcut düzenin yapısında reformu teşvik etmektedir. (Cooper and Dal: 520)

Orta Ölçekli Güçlerin 2000'li yıllarda G20'nin kurulması ile yeni bir döneme girdiği görülmektedir. (Parlar Dal and Kurşun, 2018) Üçüncü dalga orta ölçekli güçler olarak kategorize edilen devletler G-20 gibi oluşumların içinde büyük güçlerin oluşturduğu G7 ve BRICS gibi gruplaşmalardan ayrışanlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Meksika, Türkiye, Endonezya, Güney Kore ve Avustralya her ne kadar G20 içinde yer alarak ekonomik büyüklüklerini ispatlasalar da, G20 içinde liderlik yapma kapasitesinden yoksun durumdadırlar.

Bu ülkeler G20 içinde ikinci bir kümeyi oluşturmakta ve MIKTA adıyla anılan bir enformel grubu oluşturmaktadırlar. (Colakoglu, 2016: 267-268) MIKTA ülkeleri ilk kez 2011'de biraraya gelmiş ve 2012'de G20 Dışişleri Bakanları'nın Meksika'daki toplantısında enformel bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. BM Genel Kurulu'nun 2013 yılındaki toplantısında da MIKTA Dışişleri Bakanları 'istikrar ve refah için dünya çapındaki çabaları destekleyerek çok taraflılığın güçlenmesi, bölgesel ve uluslararası meydan okumalara pragmatik ve yaratıcı çözümler geliştirmeyi kolaylaştırma ve küresel yönetim yapılarında gerekli görülen reformların uygulanması' noktalarında mutabık kaldıklarını ilan etmişlerdir. (Heenam: 72) 2014 Nisan'ında ise MIKTA Dışişleri Bakanları grubun küresel yönetimdeki rollerini, çıkarlarını ve hedeflerini belirten ortak bir metni yayımlamışlardır. MIKTA'nın hedefi çok taraflı düzenin etkili bir şekilde işlemesi ve küresel yönetimin zayıf kaldığı noktaları güçlendirebilmektir. MIKTA Dışişleri Bakanları, MIKTA'nın işlevsel bir ihtiyaçtan doğduğunu vurgulamaktadır. 'İşlevsel ihtiyaç' küresel ve bölgesel meydan okumalara karşı işbirliği, koordinasyon ve birlikte çalışmaya duyulan ihtiyacı ifade etmektedir. Ayrıca bölgesel sahiplenicilik olarak ifade edebileceğimiz regional ownership kavramını vurgulayarak MIKTA grubunun üyelerinin her birinin farklı bölgelerde stratejik konumda olmalarının bölgesel sorunların çözümünde aktif katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Her ne kadar geleneksel orta ölçekli güç ve yükselen orta ölçekli güçlerin nasıl tanımlanacağı üzerinde bir uzlaşma olmasa da Orta ölçekli güç literatürüne bakıldığında yazarlar a) Materyal b) davranışsal c) düşünsel faktörlerin orta ölçekli güçlerin rol tanımlarını belirlediğine vurgu yaptığı görülür. (Chapnick, 1999: 73; Carr, 2014; Robertson, 2017; Dal and Kurşun, 2016, Parlar Dal, 2018) Bu farklı orta ölçekli güç tanımları, uluslararası ilişkiler alanında farklı kuramsal yaklaşımlar açısından değerlendirilebilir. Örneğin maddi güç kapasitesi Realizm kuramı, düşünsel ve kimliksel faktörler ise Soğuk Savaş sonrası gelişen konstruktivizm kuramının odağında değerlendirilir. (Jordaan, 2003: 10)

İlk olarak materyal kapasite denilince, orta ölçekli güçlerin ne büyük ne de küçük ölçekte güçler olduğunu belirtmek gerekir. Wight'ın orta ölçekli güçlerin materyal kapasitesini askeri güç unsurlarına göre tanımladığını görmekteyiz. (Wight, 1987: 65; Reeves 2014: 28) Ancak materyal güç unsurlarından coğrafya, nüfus, askeri harcamalar ya da diplomatik kapasitenin hangisinin bir gücü orta ölçekli olarak tanımladığı noktasında bir uzlaşma yoktur. (Manicom and Reeves, 2014: 28)

İkinci olarak Cooper'a göre (2015:35), orta ölçekli güçleri büyük ve küçük ölçekteki güçlerden ayıran temel özellik materyal kapasitelerinden ziyade spesifik ve esnek davranışlarıdır. Orta ölçekli güç diplomasisi uluslararası sorunlara çoktarafli çözümler üretme eğilimindedir. (Beeson, 2011: 564) Evans'a (2011) göre bu tür diplomasi niş diplomasisi olarak nitelendirilmekte, bir diğer deyişle herhangi bir spesifik küresel sorunun çözümü konusunda katalizör ya da lider rolünü üstlenmesini ifade etmektedir. (Manicom and Reeves, 2014: 31)

Orta ölçekli güçler kendilerini uluslararası kurumların bir parçası olarak görmekte ve bu kurumları geliştirmeyi hedeflemektedir. (Weng and French, 2013: 992) Konu bazında bakıldığında çıkarları farklılık gösterse de hiçbiri yeni meydan okumalar karşısında kuralsızlığı savunmaz. (Wright, 2015: 20) Dolayısıyla hepsinin ortak çıkarı sağlıklı işleyen bir uluslararası düzenin tesisidir. Bu nedenle de çoğu BM'nin varlığını devam ettirmesini uluslararası düzen açısından kıymetli bulmaktadır. (Santikajaya, 2016: 567)

Üçüncü olarak bir devletin kendisini orta ölçekli güç olarak tanımlamasında düşünsel olarak bu rolü üstlenmesini de gerektirir. (Carr, 2014: 70-84; Robertson, 2017; 7) Manicom and Reeves, Avustralya örneğinden yola çıkarak orta ölçekli güç tanımlamasında bu özelliğin önemini vurgulamaktadır. Chapnick orta ölçekli güç olma söyleminin taşıdığı önemi vurgularken (Chapnick: 206), Efstathoulos (2017) da bu kavramın uluslararası ilişkilerde arzu edilen rolleri üstlenmek için araçsal bir işlevi olduğundan bahseder.

Tüm bu tartışmalara rağmen MIKTA gibi yeni orta ölçekli güç gruplaşmaları Batı hakimiyeti dışında küresel yönetim kurumlarına katkı yapacak yeni alanlarda açılım getirmektedir.

2000’li Yıllarda MIKTA

MIKTA ülkelerinin uluslararası sistemdeki maddi güç kapasitelerine baktığımızda 2000’li yıllarda ekonomik büyüme hızları açısından benzerlikler ancak kalkınma açısından farklılıklar taşıdığı görülmektedir. (Cooper,2015:101) MIKTA İnsani Kalkınma Endeksi’ne göre farklı uçlarda yer alan Avustralya ve Endonezya’yı biraraya getirmektedir. Sadece coğrafi olarak farklı bölgelerde yer almaları değil, aynı zamanda hiçbirinin nükleer kapasiteye sahip olmaması BRICS gibi oluşumlardan farklılıklarını ortaya koymaktadır.

MIKTA ülkelerinin küresel yönetişimde nasıl bir rolü olduğunu analiz etmek için üye ülkelerin 2000’li yıllarda BM düzleminde uluslararası sistemi nasıl algıladıkları ve burada kendilerine nasıl bir rol üstlendikleri ve ikinci olarak da niş diplomasi alanı olarak belirledikleri konularda söylemlerini pratiğe nasıl döktükleri veya dökemedikleri mercek altına alınacaktır. ¹ Aşağıdaki Tablo 2 MIKTA ülkelerinin BM Genel Kurul konuşmalarındaki söylemlerinin analizine dayanarak dünya düzenine yaklaşımlarını özetlemektedir.

Tablo 2 : MIKTA Üyelerinin Uluslararası Düzene Yaklaşımları ve Rol Kavramsallaştırmaları

MIKTA Ülkeleri	Uluslararası Düzene Yaklaşımları	Üstlenilen Rol
Endonezya	Yumuşak Revizyonist Reformcu	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında köprü Gündem Belirleyici
Güney Kore	Yumuşak Revizyonist Reformcu	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında köprü Gündem Belirleyici

¹ Bu tablonun farklı ve ilk versiyonu için bakınız: Gonca Oğuz Gök and Radiye Funda Karadeniz, ‘Analysing ‘T’ in MIKTA: Turkey’s Changing Middle Power Role in the United Nations’, **Middle Powers in Global Governance : The Rise of Turkey**, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, s. 133-163.

Türkiye	Yumuşak Revizyonist Reformcu	Gündem Belirleyici İnsani Aktör Çoktarafli Aktör Yükselen Bağışçı Sorumlu Devlet
Meksika	Reformcu	Köprü İnşacı Ekonomik Güç Çoktarafli Aktör
Avustralya	Entegrasyoncu Düzen Yanlısı	İyi Uluslararası Vatandaş Yaratıcı Orta Ölçekli Güç Ekonomik Güç

Bu tablodan görüleceği üzere MIKTA'nın tüm üyeleri mevcut uluslararası düzenin reforme edilmesi yönünde duruş sergilemektedir. Burada dikkat çeken Avustralya'nın, Meksika, Türkiye, Kore ve Endonezya'ya kıyasla bu konuda daha çekingen davranmasıdır. Burada üçüncü dalga orta ölçekli güçlerin geleneksel orta ölçekli güçlerden farkı da ortaya çıkmaktadır. Yine bu tabloda belirtildiği gibi MIKTA üyeleri 'gündem belirleyici', 'gelişmekte ve gelişen ülkeler arasında köprü olma', 'insani aktör' ve 'network gücü' gibi rolleri üstlenmektedir.

Türkiye'nin BMGK'da 2000 ile 2017 yılları arasında yaptığı konuşmaları analiz ettiğimizde Ankara, her fırsatta BM'nin uluslararası düzen açısından taşıdığı önemi vurgulamakta ve çoktaraflılığı güçlendirmeye olan bağlılığını ifade etmektedir. MIKTA Türkiye'nin yükselen orta ölçekli güçler ve geleneksel güçler ile büyük güçler arasında işbirliğini oluşturacak yeni bir alan yaratarak küresel statüsünü yeniden oluşturmasına olanak tanımaktadır. (Dal and Kurşun: 626)

MIKTA kurulmadan önce üyeleri yukarıda belirttiğimiz niş alanlarında amaçlarını kendi önceliklerine göre tanımlamışlardır. Ancak G20 içinde ikinci küme kategorisinde yer almaları onların etki gücünü sınırlayarak bu hedeflerine tek başlarına ulaşmalarına engel yaratmıştır. Dolayısıyla MIKTA sayesinde G20 içinde daha aktif hale gelmelerine ve küresel sorunlar karşısında küresel bir vizyon geliştirmelerine olanak tanınmıştır. (Çolakoğlu,2018) 2014 Dışişleri Bakanları buluşmasında 2015 için vizyon geliştirilmiş, sağlık yönetişimi, altyapı iyileştirme, doğal afetlerden oluşan risklerin yönetimi ve insani yardım gibi niş alanlarında işbirliği yapılması ön plana çıkarken, 2017 toplantısında ise terörle mücadele, güvenlik, ticaret ve ekonomik işbirliği, enerji, sürdürülebilir kalkınma, cinsiyet

eşitliği, barışı koruma ve iyi yönetim gibi alanlarda ortak hareket etmenin önemi vurgulanmıştır. Fakat bu alanlarda ifade edilen işbirliği niyetinin söylemden pratiğe nasıl dönüşeceği noktasında soru işaretleri bulunmaktadır.

İlk olarak MIKTA'nın küresel yönetim sorunlarında BRICS gibi diğer gruplar kadar seslerini yükseltmediğini görmekteyiz. Bunda Çolakoğlu'nun da belirttiği gibi MIKTA üyelerinin 2016 yılından beri kendi iç siyasetlerine dair sorunlarla baş etmeye çalıştığı bu nedenle de MIKTA'ya yeterince vakit ayıramamış olması etkilidir. Güney Kore başkanlık sorunları ile uğraşırken, Türkiye 15 Temmuz darbe girişiminin yarattığı etkileri bertaraf etmek ve de Suriye savaşından kaynaklı sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Keza Avustralya ve Endonezya ülkelerindeki seçimlere enerji harcarken, Meksika da ABD'nin Trump yönetiminin Meksika politikalarıyla baş etmek durumunda kalmıştır. (Çolakoğlu, 2017) Başka bir deyişle, MIKTA üyelerinin dikkati ortak niş alanlarında kurumsal işbirliği geliştirme konusunda niyet olmasına rağmen bunu pratiğe dökerek kararlılık ve enerjiden yoksun kalmıştır. Bu nedenle MIKTA'nın küresel yönetime son yıllarda somut politika çıktısı olarak ne kadar katkı sağladığını analiz etmek güçtür.

MIKTA'nın küresel yönetime beklenen katkılarının henüz yetersiz olmasının ikinci bir sebebi ise kurumsal yapısı ile ilişkilidir. Örneğin BRICS gibi kendi kalkınma bankası ile bağımsız finansal gücünün olmayışı, sekreteryaya eksiliği ile bürokratik yapısının yetersiz oluşu gibi nedenlerle üyelerinin belirtilen niş alanlarında politikalarını uyumlaştıracak bir yapısı yoktur. MIKTA'nın resmi internet sitesinde görüleceği üzere Grup, terörizmden Ebola salgınına kadar çeşitli küresel sorunlar hakkında duyarlı olduğunu gösteren açıklamalar yayımlamakta, ancak henüz somut olarak koordine edilmiş politika çıktılarından söz etmek mümkün değildir.

SONUÇ

ABD hegemonyasının zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan düzen tartışmaları ekseninde yükselen orta ölçekli güçler yeni bir ilgi odağı haline gelmiştir. Bremmer ve Roubini (Bremmer and Roubini, 2011) 'G-Sıfır Yönetimi' kavramsallaştırmasıyla ABD hegemonyası sonrası dünya düzeninde uluslararası makroekonomik politikaların koordinasyonu, finansal düzenleme reformu, ticaret politikası ve iklim değişikliği gibi konularda herhangi bir hegemon baskısı olmadan ortak politikalar üretilmesinde yaşanacak sorunlara dikkat çekmekte, düzenin geleceği hakkında kötümser bir tablo çizmektedir. Buna karşın Acharya ve Stuenkel ise Batı-Sonrası dünya düzeninin beklendiği gibi istikrarsız bir düzen yaratmayacağı aksine neoliberal düzenin yeni aktör ve yaklaşımları da içerecek şekilde dönüşeceğini belirtmektedirler. (Stuenkel, 2016: 277) İşte bu dönüşümün yaşandığı belirsizlik döneminde Öniş'in tanımlamasıyla Endişe Çağı'nda orta ölçekli güçler de kendilerine seslerini duyurabilecek yaşam alanları açmaya çalışmakta, bunu da enformel diplomasi kanalları yoluyla gerçekleştirmektedir.

MIKTA da bildiride vurguladığımız gibi küresel sistemde ortaya çıkan sorunlara benzer yaklaşımlar sergileyen, sistemi kökünden değiştirmek yerine eksikliklerini giderecek reçeteler sunmayı hedefleyen ve orta ölçekli güç kimliklerini kendi bölgesel ve küresel çıkarları için araçsal olarak da kıymetli bulan ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler sadece maddi kapasiteleri ile değil aynı zamanda düşünsel faktörler etkisinde orta ölçekli güç davranışları sergilemektedir. Fakat, MIKTA'nın terörle mücadele, güvenlik, ticaret ve ekonomik işbirliği, enerji, sürdürülebilir kalkınma, cinsiyet eşitliği, barışı koruma ve iyi yönetim gibi alanlarda ifade edilen işbirliği niyetinin söylemden pratiğe nasıl dönüşeceği noktasında soru işaretleri bulunmaktadır.

Çolakoğlu'nun (2018) da altını çizdiği gibi MIKTA'nın orta ölçekli güçler için daha etkili ve verimli bir küresel yönetim modeli olması için seçtikleri niş diplomasi alanlarında yaratıcı bölgeselcilik, sorun çözücü ve köprü inşacı rollerine odaklanmalıdır.

References

- A. Kuo, Mercy. “The End of American World Order, Insights from Amitav Acharya”. *The Diplomat*. 2016. (available at: <https://thediplomat.com/2016/11/the-end-of-american-world-order/>)
- Acharya, Amitav. “After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order”. *Ethics and International Affairs*, 31,2017.(available at <https://www.ethicsandinternationalaffairs.org/2017/multiplex-world-order/>)
- Bremmer, Ian and Roubini, Nourel. “A G-Zero World”. *Foreign Affairs*. Vol.90. Issue 2. March-April 2011.
- Buzan, Barry. “A World Order Without Superpowers : Decentred Globalism”. *International Relations*, 25,1, 2011,p.3-25.
- Carr, A., “Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach.” *Australian Journal of International Affairs*, 68 (1), 2014, p.70–84.
- Çolakoğlu, Selçuk. “Is MIKTA sustainable as a middle power grouping in global governance?”. *Diplo*, 11 July 2017.(available at: <https://www.diplomacy.edu/blog/mikta-sustainable-middle-power-grouping-global-governance>)
- Çolakoğlu, Selçuk. “MIKTA: A global vision of Middle Powers”. *Eurasia Review*, Expert Opinion. 2015.(available at : <https://scolakoglu.blogspot.com.tr/2015/03/?view=classic>)
- Colakoglu, Selcuk. “The Role of MIKTA in Global Governance: Assessments & Shortcomings”. *Korea Observer*, Vol. 47, 2,2016 ,p. 267-290.
- Colakoglu, Selçuk. ‘Has MIKTA augmented the global governance role of middle powers?, *The Global*, 29 May, 2018.
- Cooper, Andrew . “Testing middle power’s collective action in a world of diffuse power”. *International Journal* Vol. 71(4), 2016, p. 529–544.
- Cooper, Andrew and Dal, Emel Parlar. “Positioning the third wave of middle power diplomacy: Institutional elevation, practice limitations”, *International Journal*, 71, 4, 2016, p.516-528.

Cooper, Andrew F., Higgott, Richard A. and Nossal, Kim Richard. *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. Vancouver: UBC Press. 1993.

Cooper, Andrew. “G20 Middle Powers and Initiatives on Development”. In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20’s Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Cooper, Andrew. “Recalibrating Middle Power Diplomacy: The Changing ‘Soft Power’ Brands of Republic of Korea and Canada in Comparative Perspective”. *EAI Middle Power Diplomacy Initiative Working Paper* 11. 2015.

Cooper. “Squeezed or Revitalized? The Middle Power model, the G20, and the evolution of Global Governance”, Paper presented at the Madrid 2012, XXII World Congress of Political Science, July 8-12 (available at: http://paperroom.ipsa.org/app/webroot/papers/paper_8138.pdf)

Cox, Robert. “Middlepowermanship, Japan, and the Future World Order”. *International Journal*, 44, 1989,p.823-862.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. “Assessing Turkey’s Middle Power Foreign Policy in MIKTA: Goals, Means and Impact”, *International Journal*, Vol. 71(4), 2016, p.608–629.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. ‘Turkey in the UN Funding System: A Comparative Analysis with the BRICS Countries (2010-2013), Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar and Kurşun, Ali Murat. ‘Assessing Turkey’s New Global Governance Strategies: The G-20 Example’, *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar. ‘Profiling Middle Powers in Global Governance and the Turkish Case:An Introduction’, *Middle Powers in Global Governance, The Rise of Turkey*, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, Macmillan, 2018.

Dal, Emel Parlar. “Assessing Turkey’s “Normative” Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and their Limitations”. *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 4,2013,p.709-734.

Darmosumarto, Santo. Indonesia and the Asia-Pacific: Opportunities and Challenges for Middle Power Diplomacy. German Marshall Fund Policy Brief. July 2013. 1373398834Darmosumarto_Indonesia_Jul13.pdf

Diez, Susana Garcia and Daniel O'Donnel, G-20 in Figures, Summit of the G-20 States in Hamburg 2017, Federal Statistics Office of Germany, June 2017.

Engin, Belma and Baba, Gürol. "MIKTA: A Functioning Product of "New" Middle Power-ism?" *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 11. Sayı: 42, 2015, pp 1-40.

Evans, Gareth . "Middle Power Diplomacy", Chile Pacific Foundation, Santiago, 29 June 2011,(available at <http://www.gevans.org/speeches/speech441.html>)

Fealy,Greg and White, Hugh. "Indonesia's 'Great Power' Aspirations: A Critical View". *Asia & the Pacific Policy Studies*. vol. 3, no.1, 2016,p. 92–100

Gilley, Bruce and O'Neil, Andrew. Middle Powers and the Rise of China, Georgetown University Press. 2014.

Gramsci, Antonio. **Prison Notebooks**, Edited and translated by Joseph A. Buttigieg and Antonio Callari Columbia University Press, January 2011.

Green, Michael J.. "Korean Middle Power Diplomacy And Asia's Emerging Multilateral Architecture". in *The Korean Pivot, The Study of South Korea as a Global Power*. Center for Strategic and International Studies. July 2017.

Heenam, Choi. "Middle Power Cooperation and Related Issues in the G20", In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20's Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Herzog, Marc and Robins, Philip. *The Role, Position and Agency of Cusp States in International Relations*, Routledge,2014

Holbraad, Carsten. *Middle Powers in International Politics*, London: Mac Millian Press,1984.

Humanitarian Assistance Report,2016 (available at <http://devinit.org/wp-content/uploads/2016/06/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2016.pdf>)

Ikenberry, John. "American leadership may be in crisis, but the world order is not". *Foreign Affairs*. 27 January 2016.

Jordaan, Eduard. ‘The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle powers’, *Politikon*, 30:1, 2003, p.165-181

Keohane, Robert. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press: 1984 (2005 Edition).

Maihold, Günther. “Mexico: A leader in search of like-minded peers”, *International Journal* , Vol. 71(4),2016,p. 545–562

Manicom, James and Jeffrey Reeves, “Locating Middle Powers in International Relations Theory and Power Transitions”, *International Affairs*, Volume 89, Issue 3. 2013, p. 635-651.

Mi-Kim, Sung. *South Korea’s Middle Power Diplomacy: Changes and Challenges*. Chatham House Asia Programme. Research Paper: 5, June 2016

Naim, Moises. “Minilateralism”. *Foreign Policy*. 2009. (available at <http://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/>)

Narlikar, Amrita and Kumar, Rajiv. “From *Pax Americana* to *Pax Mosaica*? Bargaining Over a New Economic Order”. *The Political Quarterly*. Vol. 83, No:2. 2012, p.384-394.

Nolte, Defley. “How to compare regional powers: analytical concepts and research topics”, *Review of International Studies*, Vol. 36, No. 4 (October 2010), pp. 881-90.

Oguz Gok, Gonca and Dal, Emel Parlar. “Understanding Turkey’s Emerging “Civilian” Foreign Policy Role in the 2000s through Development Cooperation in the Africa Region”. *Perceptions*. 21. 3-4, Autumn-Winter 2016. pp. 67-100.

Oguz Gök, Gonca. “Tracing the Shift in Turkey’s Normative Approach towards Order through the debates in the UN”, *Perceptions*, Vol. 19, Number 4, Winter 2014, p.77-106.

Gonca Oğuz Gök and Radiye Funda Karadeniz, ‘Analysing ‘T’ in MIKTA: Turkey’s Changing Middle Power Role in the United Nations’, **Middle Powers in Global Governance : The Rise of Turkey**, Emel Parlar Dal (ed.), Palgrave, 2018, s. 133-163.

Öniş, Ziya and Kutlay, Mustafa. “The dynamics of emerging middle- power influence in regional and global governance: the paradoxical case of Turkey,

Australian Journal of International Affairs,71,2, 2016,DOI:
10.1080/10357718.2016.1183586,p.164-183.

Santikajaya, Awidya. “Walking the middle path: The characteristics of Indonesia’s rise”. *International Journal*, Vol. 71(4) , 2016, p.563–586.

Schiavon, Jorge A. and Domínguez, Diego. “Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey, and Australia (MIKTA): Middle, Regional, and Constructive Powers Providing Global Governance”. *Asia and the Pacific Policy Studies*. Vol.2, No.2, 2016, p.495-504.

Sohn, Yul. “Searching For a New Identity: South Korea’s Middle Power Diplomacy” ,Policy Brief. No: 212 2015

Stockholm Peace Institute, Military Expenditure Database, Data for all countries from 1988-2016 in constant (2015) USDhttps://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.

Stuenkel, Oliver. “The Post-Western World and the Rise of a Parallel Order”. *The Diplomat*. 2016. <https://thediplomat.com/2016/09/the-post-western-world-and-the-rise-of-a-parallel-order/>

Teo, Sarah, ‘Middle power identities of Australia and South Korea: comparing the Kevin Rudd/Julia Gillard and

Lee Myung-bak administrations’, *The Pacific Review*, 2017,DOI:
10.1080/09512748.2017.1371210, p.1-19.

United Nations Statistics Division, Population and Vital Statistics Report, Population, latest available census and estimates (2015 - 2016) Last updated 2 November 2017 Available at <https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats/serATab2.pdf>

Veziroglu, Sevasti-Eleni, “The United States and Rising Powers in a Post-Hegemonic Global Order”,*International Affairs*, Vol.89,Issue 3,May 2013,p.635-651.

Wang, Hongying and French, Erik. “Middle Range Powers in Global Governance”. *Third World Quarterly*. 34:6, 2013, p.985-999.

Watson, Iain. “Global Korea: Foreign Aid and National Interests in an Age of Globalization”. *Contemporary Politics*, 17,1,2011, p.53-69.

Weiss, Thomas. “Rising Powers, Global Governance, and the United Nations”. *Rising Powers Quarterly* Volume 1, Issue 2, 2016, p. 7-19.

Wilkins, Thomas S. “Australia: A Traditional Middle Power Faces the Asian Century “. (in) Gilley, Bruce and O’Neil, Andrew. (ed.) *Middle Powers and the Rise of China*. Georgetown University Press. 2014.

Wright, Thomas. “Middle Powers and the Multilateral Pivot”. In: Jongryn M. (eds) *MIKTA, Middle Powers, and New Dynamics of Global Governance: The G20’s Evolving Agenda*. Asan-Palgrave Macmillan Series. Palgrave Pivot, New York, 2015.

Xing, Li. “The Nexus between the Emerging Powers and the Existing World Order: Interdependent Hegemony”. Op-Ed. *Rising Powers Project*. 2016. (available at: <http://risingpowersproject.com/nexus-emerging-powers-existing-world-order-interdependent-hegemony/>)

Zakaria, Fareed. “The Post-American World” *The New York Times*. 2008 (available at <http://www.nytimes.com/2008/05/06/books/chapters/books.html?action=click&contentCollection=Books&module=RelatedCoverage&region=Marginalia&pgtype=article>)

“MIKTA as a force for Good”. *Daily Sabah*. 2014.

<https://www.dailysabah.com/opinion/2014/04/25/mikta-as-a-force-for-good>

MIKTA Official Web Site

Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkilerde Büyük Güçlerin Bir Değerlendirmesi

Dr. Öğr Üyesi Murat DEMİREL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Güç kavramı, uluslararası ilişkilerde karşı taraftaki aktörün kararını şekillendirebilme kapasitesine işaret etmektedir. Bu kapsamda, uluslararası sistemdeki büyük güçler ise bu şekillendirme kapasitesine büyük oranda sahip olan devletler olarak ele alınmaktadır. Bu gücün unsurları arasında, diğer muadillerine oranla askeri kapasitelerde belirgin üstünlük başı çekmektedir. Bu başat faktörün yanında, ekonomik, demografik, teknolojik, psikolojik birçok unsurun da büyük gücün oluşmasına zemin hazırlayan etmenler olduğu söylenebilir.

Tarih boyunca büyük güç statüsündeki devletler, uluslararası ilişkilerin işleyişine yön tayin etmiş, uluslararası sistemde meydana gelen başlıca değişimlerin ya da mevcut devamlılıkların temel nedeni olarak varolan düzenin şekillendiricileri olmuşlardır. 1815 Viyana Kongresinde, “Avrupa Uyumu” olarak adlandırılan büyük güçler yönetimi bunun bir örneğini teşkil ederken, Birinci Dünya Savaşına kadar süren düzenin büyük oranda temelini tesis etmiştir. Aynı şekilde, iki büyük kırılmayı meydana getirerek uluslararası sistemi şekillendiren Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da büyük güçlerin çatışması ve uzlaşması çerçevesinde süregelen pratikleri yansıtmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) uluslararası sistem içerisinde öne çıkan büyük güç olarak sistemi kökten etkileyen bir duruma yükselmiştir. ABD ile birlikte, 1970’lerden beri büyük güç olma yolunda ilerleyen Çin ve Soğuk Savaş Dönemindeki büyük güç statüsünü geri kazanma isteğinde olan Rusya, uluslararası ilişkiler sistemindeki etkileşimlerde göreceli olarak etkin olan devletler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde var olan bu devletlerin büyük güç kavramsallaştırmalarına uygunluğunu inceleyecek ve uluslararası ilişkilerin pratikte işleyişine ana bir yön tayin etmedeki rollerini tartışacaktır. Çalışma “Büyük Güç” ve “Büyük Güçler Yönetimi” kavramsallaştırmalarını üç devletin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki politikaları üzerinden inceleyerek ilgili literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Güçler – Büyük Güçler Yönetimi – ABD – Rusya – Çin

Geçmişin Gölgesinde: Rotasyon Prensibi Amerikan Dış Politikasına Nasıl Zarar Veriyor?

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÜLGÜL

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Her ulus kendi bağımsızlık mücadelesine özel bir önem verir ve bu olağanüstü durum döneminde yaşanan gelişmeler uzun yıllar boyunca devletlerin kurumsallaşmasını ve icraatlarını etkiler. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için de söz konusudur. Kendilerini seçilmiş bir ulus olarak gören ve güçlü İngiltere'ye karşı bağımsızlık zaferini de Tanrı'nın armağanı olarak değerlendiren Amerika'nın kurucu babalarının belirlediği bazı kurallar bu olağanüstü döneme duyulan saygı ile paralel olarak aradan 250 yıl geçmesine rağmen hala geçerlidir. Örneğin, Amerikalılar tüm rasyonel itirazlara rağmen siyasi seçimleri Salı günü düzenlemekten vazgeçmemiş, devlet ile dini ayıran ayrılık duvarı ise dini grupların artan gücüne rağmen ayakta kalmayı başarabilmiştir. Bu bağlamda, siyaset bilimi literatüründe yer alan yol bağımlılığı (*path dependency*) kavramının en güçlü örneklerinin görüldüğü ülkelerden biri ABD'dir.

Amerikan siyasetinde geçmişten gelen güçlü bir ilke de rotasyon prensibidir. Rotasyon prensibi bir ABD başkanının iki dönemden fazla art arda başkan seçilememesi ilkesini ifade eder. İngiliz monarşine karşı savaştan ve güçlü bir yürütme gücünü hürriyete ve özgürlüğe tehdit olarak gören Amerikalılar için kutsallık seviyesinde olan bu prensip, tarihte sadece bir defa, İkinci Dünya Savaşı sırasında Franklin Delano Roosevelt'in 3. ve 4. defa başkan seçilmesi sırasında gözardı edilmiştir. Rotasyon prensibi her ne kadar ilkesel olarak bir Amerikan diktatörlüğünü önlemeyi hedeflemişse de, bu çalışma son otuz yılda söz konusu prensibin Amerikan dış politikasına ciddi zararlar verdiğini iddia etmektedir. Çalışmada öncelikle rotasyon prensibinin dış politika için faydalı sonuçlar yaratabileceği şartlar analiz edilecek daha sonra da son otuz yılda yaşanan iç ve dış gelişmelerin bu prensibin olumlu sonuçlarını nasıl erozyona uğrattığı ortaya konulacaktır. Ardından ABD başkanlık sistemi Türkiye'de dahil diğer başkanlık sistemini takip eden ülkelerle karşılaştırılacak ve başkanlık sisteminin sağlıklı dış politika yürütmesi için izlenmesi gereken ilkeler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: rotasyon prensibi, başkanlık sistemi, Amerikan dış politikası, tarihsel kurumsalcılık, Soğuk Savaş sonrası dönem

PANEL 18

11:30 – 12:45

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN

1990'larda Güney Kafkasya'da Etnik Temizlik Politikası

Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN, Bakü Devlet Üniversitesi

Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı Kapsamında Kamu Diplomasisi: Güney Kafkasya Özelinde Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Jeopolitik ve Güç Muamması: Temel Kavramların Dönüşümü ve Çağdaş Siyasi Coğrafya

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Evren EKEN, Süleyman Demirel Üniversitesi

1990'larda Güney Kafkasya'da Etnik Temizlik Politikası

Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN

Bakü Devlet Üniversitesi

1980'lerin sonunda SSCB'de merkezi otoritenin zayıflaması ve çöküşü sürecinde tüm postsovyet mekanda meydana çıkmış konfliktler, iç savaşlar etnik temizlik politikasıyla müşaiyet olunmuştur. Güney Kafkasya devletlerinden iç savaşın yaşandığı Gürcistan'da abhazlara, osetinlere, hatta bir kadar inanılmaz gibi görünse bele, azerbaycanlılara; Gürcistan bünyesinde özerk cumhuriyetler olan Abhazy'a da ve Güney Osetya'da gürcilere; Ermenistan'da ve Azerbaycan'ın özerk bölgesi olan Dağlık Karabağ'da azerbaycanlılara, buna cevap olarak, Azerbaycan'da ermenilere karşı etnik temizlik politikası uygulanmıştır. Aynı zamanda, Rusya'nın mevcut konfliktlerde bu veya diğer formada iştirakı nedeniyle, tüm postsovyet mekanda olduğu gibi, Güney Kafkasya'da da konfliktlerin baş verdiyi bölgelerde yaşayan rus ahali güvenliğine tehdit ola bileceyi korkusundan göç etmeyi tercih etmiştir. Burada, bazı durumlarda konflikt taraflarından birinin kendi amacına ulaşma bilmesi için provokasyonlar yaptığını da belirtmek gerekir. Genel olarak, 1990'lı yıllarda tüm postsovyet mekanda bu veya diğer sebeplerden, çeşitli formlarda etnik temizlik politikalarının şahidi oluruk. İlginç olan o ki, bu politika bağımsızlıklarını yeni ilan etmiş, demokratik devlet kuruculuğu yolunu seçtiklerini beyan eden cumhuriyetler zamanında da devam etdirilmiştir.

“Etnik temizlik” nedir sorularsa, ona birmenali yaklaşım olmadığını söylemek lazım gelecek. Bele ki, bu suçun uluslararası hukukta bağımsız bir suç olarak kabul edilmemesi ile beraber, onun “insanlık aleyhine suç” anlamına geldiğini ve Uluslararası Mahkemenin yargı yetkisine tabi olduğunu söyleyenler de vardır. Hatta, “etnik temizlik” politikasının insanlığa karşı işlenen suç türlerinden sadece biri değil, aynı zamanda soykırımın bir forması olduğunu ve ona “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” hükümünün uygulanmasının lazım geldiği de bildirilmektedir.

Kavram olarak, 1990'larda, eski Yugoslavya'nın dağılmasından sonra meydana çıkan çatışmalar sırasında belirli etnik grupların uğradığı muameleyi tanımlamak için geniş bir kullanım alanına girmiş, etnik olarak homojen bir coğrafi alan oluşturmak için istenmeyen etnik grubun üyelerinden sınır dışı edilmesi, yerinden edilmesi veya hatta toplu katliam yoluyla kurtulma çabası olarak tanımlanmıştır. Etnik veya dini ayrımcılık; politik, stratejik veya ideolojik düşünceler veya bunların bir kombinasyonu olarak, siyasi güçlerin, bir çok hallarda ise hatta devlet veya her hangi devlet kurumlarının iştirakı ile gerçekleştirilir.

Uluslararası hukukta bağımsız bir suç olarak kabul edilmediğinden, bu politikayı gerçekleştirenler bir çok hallarda cezasız kalırlar. Ve burada, yeri gelmişken,

“demokrasinin karanlık tarafı” ve “bölünmüş halklar” anlayışlarına da aydınlık getirmeyin doğru olacağını hesap edirik.

Bunları esas götürerek, meruzede 1990'lı yıllarda Güney Kafkasya'da hayata geçirilmiş etnik temizlikler hakta konuşulacak, meselelere “demokrasinin karanlık tarafı”, aynı zamanda “bölünmüş halklar” teorileri açısından aydınlık getirilmeye cehd edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Postsovyet Güney Kafkasya regionu, Güney Kafkasya'da mevcut konfliktler, Etnik temizlik, “Demokrasinin karanlık tarafı”, “Bölünmüş halklar/uluslar”

**AB'nin Doğu Ortaklığı Kapsamında Kamu Diplomasisi: Güney Kafkasya
Özelinde Bir Değerlendirme**

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ŞAHİN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Bir uluslararası aktörün çevresindeki diğer aktörleri onların kamuoyları üzerinden etkileme girişimlerinden oluşan kamu diplomasisi, yüzyılımızda güç kavramı hakkındaki tartışmalarda yumuşak güç yaklaşımıyla birlikte ele alınan gözde bir diplomasi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşa edilen dış politikasında yumuşak güç kaynaklarıyla harekete geçirilmeye çalışılan bir yaklaşım sergileyen ve normatif dış politika anlayışı/davranışlarıyla tanımlanıp tanımlanmaması tartışılan en önem önemli aktörlerden biri Avrupa Birliği'dir. Özellikle sınır komşu bölgelerine yönelik dış politikalarında normatif söylem-eylem tutarsızlığı tartışmaları, Komşuluk Politikası'nın on beş yıllık tecrübesi dahilinde eleştirel çalışmalara konu olmaktadır. Birliğin dış dünyaya yönelik bölgesel politikalarından normatif düzeyde en tartışmaya açık olanlarından bu Avrupa Komşuluk Politikası'nın özel bir boyutu olarak Doğu Ortaklığı, 2009 yılında oluşturulmuştur. Doğu Ortaklığı'na dahil edilen altı ülkeden üçü (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) güney Kafkasya alt bölgesini oluşturmaktadır; aralarında uzun süreli, bölgesel niteliğe kavuşmuş, sıcak çatışmaya yatkın sorunları olan, askeri ve siyasi güvenlik açısından Avrupa Birliği'nin sınır bölgesinde önem arz eden ülkelerdir. Bunun yanı sıra bölge, Birliğin hayati konularından biri olan enerji kaynaklarına erişim ve enerji taşımacılığı dolayısıyla enerji güvenliği konusunda da stratejik bir öneme sahiptir. Ancak Birliğin bölgedeki sorunlara yönelik dış politika yaklaşımında beklenenden pasif/sessiz bir tavır sergilediğine yönelik eleştiriler mevcuttur. Kısacası Birliğin bu bölgeye gerek bir bütün olarak gerekse ikili temelde yönelttiği dış politikası, tartışmaya açık konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, AB'nin güney Kafkasya'daki dış aktör etkinliği, normatiflik tartışmaları çerçevesinde çözümlenecektir. Bu kapsamda geniş perspektiften bir değerlendirme yapmak için, öncelikle Avrupa Birliği'nin bir kimlik ve yapı olarak kendini dış politikasında ifade edişi ve bu doğrultuda elverişli tür olan kamu diplomasisi çerçevesi ve işleyişi kısaca incelenecektir. Normatiflik düzeyinde Komşuluk Politikası ve özelde Doğu Politikası değerlendirilecek, Birliğin normatif söylem-davranış dengesi ele alınacak, özellikle normatif Avrupa imparatorluğu yaklaşımının sunduğu çerçevede bir davranış değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışmanın çözümlene örneğini oluşturan güney Kafkasya'ya yönelik kamu diplomasisi uygulamaları ilan edilen politika belgeleri, gerçekleştirilen programlar ve ilerleme raporlarının verileriyle birlikte ele alınacak, tüm bu faaliyetlerin Doğu Politikası'nın ilk on yıllık döneminde güney Kafkasya'daki bölgesel meselelerde bir dönüştürücü etki yaratıp yaratmadığı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Normatif Avrupa, Güney Kafkasya, Doğu Politikası, kamu diplomasisi

Jeopolitik ve Güç Muamması: Temel Kavramların Dönüşümü ve Çağdaş Siyasi Coğrafya

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Evren EKEN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Dünyanın ve dünya siyasetinin yeniden biçimlendiği bir çağda yaşıyoruz. Dahası, dünya ve dünya siyasetinin işleme biçimlerine dair bilgilerimizin de güncellendiği bir dönem bu. Ancak Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler disiplini bu değişimin ve güncellenmenin neresinde kalıyor? Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler alanındaki tartışmalarda sıklıkla kullanılan “güç” ve “jeopolitik” kavramlarının içeriğine dair bir tartışma üzerinden, hem toplumsal, hem de yönetsel olarak dünya siyasetinin ülkedeki algılanış biçimlerine dair güncel eksiklikleri dile getirme çabasıdır. Bu anlamda Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler'in çağdaş dönem Siyâsî Coğrafya çalışmalarına dair eksiklikleri vurgulanarak, mutlak ve değişmez olarak kabul edilen belirli kavramların değişen dünya siyasetinin algılanma ve ele alınma biçimlerini nasıl zayıflattığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Gündelik hayatımızda sıklıkla kullanılan “jeopolitik” ve “güç” kavramları, Uluslararası İlişkiler'in Türkiye'deki algılanış ve ele alınış biçimlerini etkileyen vazgeçilmezler arasında olmaya devam ediyor. Özellikle medyadaki tartışma programlarının artmasıyla 1990'lardan beri sıklıkla karşımıza çıkan ve “güç” kavramı ile ilintili şekilde kullanılan “jeopolitik” atıflar Uluslararası İlişkiler'e dair her meselenin dolgu malzemesi olmayı böylelikle sürdürüyor. Bilimsel yayınlarda ise kavram daha çok enerji geçiş hatlarını ve askerî konuları tartışmakta kullanılıyor. Bu popüler kullanımlarsa her zaman doğru ya da yanlış olmamakla beraber, genellikle tanımı meçhul, herkesçe üzerinde fikir birliği sağlanmamış haldeki bu kavramları, mutlak ve değişmez denklemler gibi ele alarak, aslında sınırlı ve müphem bir kavramsal yorumlama ile iki gelişmeye neden oluyor: Bunlardan ilki, realizmin “gerçekçilik” adı altında Uluslararası İlişkiler disiplininin hayâli olmayan tek kuramı olduğu yanılgısı, ikincisi ise, “güç” ve “jeopolitik” kavramlarının özellikle Siyâsî Coğrafya alanındaki muhtevasına dair yeni dönem tartışmalardaki gelişmelerden sıyrılması. Zira jeopolitik kavramının ortaya çıkışını sağlayan Siyâsî Coğrafya disiplininindeki çağdaş çalışmaları soyutlayarak yapılan popüler tartışmalar kısır bir döngünün içinden çıkmakta zorlanıyor.

Bu amaç altında iki ana başlık hâlinde ilerleyecek olan bu çalışmada ilkin, Çağdaş Siyâsî Coğrafya disiplini ve Eleştirel Jeopolitik alanındaki güncel tartışmaların bir özeti üzerinden, klasik güç mantığının içeriğine dair tartışmalar sunulacaktır. Zira analiz birimine dair yapılan eleştiriler, disiplini farklı güç tanımları ve etkileşimleriyle tanıştırmıştır. Bu tanımların görmezden gelinmesininse, disiplinin ülkedeki kuramsal gelişimi açısından ciddi etkileri bulunmaktadır. İkinci olaraksa, “reelpolitik” kavramıyla eşleştirilen “jeopolitik” kavramının Türkiye'deki kullanım biçimlerindeki

eksikliklerine odaklanılarak, klasik güç kavramsallaştırmasının bu yolla nasıl devam ettiği ve dünya siyasetinin nasıl ya mutlak bir realizm ya da muğlak bir liberalizm üzerinden anlaşıldığı tartışılacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, hem çağdaş Siyâsî Coğrafya literatürünün ülkedeki göz ardı edilişi, hem de fiziksel coğrafyanın olanak ve kısıtları üzerinden algılandığı için objektif olduğu varsayılan “güç” ve “jeopolitik” kavramlarının, dünyayı algılama biçimlerimizi nasıl etkilediğini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Güç Kavramı, İktidar, Jeopolitik, Reelpolitik

PANEL 19

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

11:30 – 12:45

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halil BEKTAŞ

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve İnsani Müdahale

Arş. Gör. Semra AKSU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yapıdan İnşaya Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Kavramı

Arş. Gör. Burak BINARCI, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

İsrail'in Duvar İnşasının Uluslararası Hukuku İhlali Yönünde Alınan Kararlar

Prj. Asist. Damla KADERLİ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na Yönelik Politikaları

Mustafa GÖK, İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı ve İnsani Müdahale

Arş. Gör. Semra AKSU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

1945'te San Francisco'da 'insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları koruma' amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü ile 'uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için müşterek menfaat haricinde kuvvet kullanımını yasaklayan ilkeleri kabul ederek' devletler arasında savaşa başvurmayı düzenleme çabalarından vazgeçildiği ve artık savaşı tamamen yasaklayan düzenlemeler için devletler arasında işbirliğinin kurulması ve geliştirilmesi gerektiği açıkça ortaya konulmuştur. Böylece uluslararası ilişkilerde BM'in kuruluşu ile devletler arasındaki savaş tamamen yasaklanmış ve kuvvet kullanma devletlerin egemenliklerinden kaynaklanan doğal bir hak olmaktan çıkarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkisine bırakılmıştır. Fakat 1990'lardan itibaren savaşların yön değiştirecek, egemen devletler arasında olmaktan ziyade daha çok uluslararası nitelikte olmayan iç çatışmalar şeklinde olduğu ve devletlerin toprak bütünlüğünün dışarıdan gelecek tehditlere karşı korunmasının yanında halkın içerden gelen tehditlere karşı korunmasına yönelik yeni bir güvenlik anlayışının gelişmekte olduğu görülmektedir. Devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği kitlesel ölümleri ve insan hakkı ihlallerini durdurmak için insani müdahale kapsamında devletlerin birlikte veya tek başlarına askeri müdahalede bulunarak söz konusu devlete karşı kuvvet kullanmaları yeni güvenlik anlayışının insan odaklı olduğuna işaret etmekteyse de müdahale doktrinini normatif yapısı itibariyle uluslararası hukuk tartışmalarının merkezine taşımıştır. Bu normatiflik/hukukilik tartışmalarında müdahale kavramının bir hak ya da sorumluluk olduğu sorgulanırken, uluslararası toplumun kitlesel ölüm ve ihaller karşısında harekete geçme yükümlülüğü olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca iç çatışmaların yaşandığı devletlerde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında daha etkili politikaların oluşturulması için BM kendi kurumları aracılığıyla örgüt bünyesinde üye devletleri birlik olmaya davet ederek müdahale kavramını normatif yapıya kavuşturabilmek için çalışmalarda bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin barış ve güvenliğin korunması ve muhafazası için müdahale doktrini çerçevesinde kuvvet kullanılması hususunda bir uzlaşa sağlayamamaları, aralarında süregelen rekabet ve çatışma olgusundan kaynaklanmaktadır. Zira devletler kendi ulusal çıkarlarını uluslararası toplumun çıkarlarından üstün görmekte ve parçası olmayı kabul ettikleri işbirliğinin ulusal çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde sürdürülebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de devletlerin siyasi eğilimleri, dış politika gelenekleri BM'nin karar alma sürecinde ve alınan kararların uygulanmasında ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, Kuvvet Kullanma, İnsani Müdahale, İnsan Hakları

Yapıdan İnşaya Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Kavramı

Arş. Gör. Burak BINARCI

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Disiplini, tarihi boyunca belirli kavramların etkisi altında gelişimini sürdürmüştür. Temel önermesi savaşa son vermek olan disiplin her bir yeni dönemi (Birinci / İkinci Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş sonrası, 11 Eylül sonrası, Arap Baharı sonrası vb...) ya da yeni düzeni “Küreselleşme” kavramı ile birlikte açıklamaya çalışmıştır. İlk olarak dünya savaşları sonrası kurulan ulus üstü yapılar ve davranış mekanizmalarında kendini gösteren Küreselleşme kavramı, Soğuk Savaş sonrasında “The End of History” yaklaşımı ile yeni düzenin küreyi tamamen kontrol edeceği yaklaşımı ile farklı bir boyutta kendini göstermiştir. 11 Eylül sonrasında, teröre küre genelinde ortak ilkeleri üzerinden tepki verme çabaları ve tüm bu bahsedilen süreçlerin sonunda kimliklerin ötesinde ortak normların yaratıldığı her bir dönem ve her bir değerlendirme “Küreselleşme”yi o günkü boyutları ile önemli bir Uluslararası Politika Gerçekliği olarak kabul etmiştir.

Uluslararası İlişkileri değerlendiren her analizde sık sık kullanılan bir kavram haline gelen Küreselleşme, özellikle Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisinde yer alan teoriler ya da ekoller tarafından kendi varsayımları üzerinden formüle edilerek kendi bakış açıları doğrultusunda anlamlandırmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler Literatüründe, Küreselleşme denildiğinde birçok tanımlama ve açıklama ile karşılaşılmaktadır.

Söz konusu bakış açılarından Rasyonel ve Yapısal Yaklaşımların disiplinde fazlasıyla tercih edildiği görülmektedir. Bu yaklaşımda, küreselleşme diğer uluslararası ilişkiler birimleri üzerinde belirleyici etkiye sahip yapısal bir pozisyona konumlandırılmıştır. Özellikle, neo-Realist teorisyen Kenneth Waltz yapıyı adeta bir merkez güç olarak başköşeye koymuştur. Bir diğer ifade ile Rasyonel bir Teori olan neo-Realizmde, Küreselleşme uluslararası siyasetin belirleyici bir yapısı olarak adlandırılmaktadır.

Reflektif bir Teori olarak Sosyal İnşacı (Konstruktivist) Uluslararası İlişkiler Teorisi, uluslararası gerçekliklerin ya da birimlerin sosyal inşa sürecini içeren bir etkileşimden sonra ortaya çıktığının öne sürmektedir. Küreselleşme kavramı üzerinde, sadece yapısal ya da aktör merkezli bir yaklaşım önermemektedir. Sosyal İnşacı Uluslararası İlişkiler Teorisinin önde gelen isimlerinden Alexandr Wendt’in aktör-yapı formülasyonu bu süreci daha net ortaya koymaktadır. Uluslararası politikada hem yapı hem de aktör ortak bir inşa sürecinin (etkileşimin) sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Küreselleşme, uluslararası politikanın tek başına “verili” bir yapısı ya da belirleyici gerçekliği değil, aynı zamanda diğer gerçekliklerle etkileşime açık ve yine onlar tarafından dönüştürülebilene bir kavramdır.

Bu çalışmada, Uluslararası İlişkiler Disiplinine farklı boyutları ile adeta damgasını vurmuş Küreselleşme kavramı, hakim Rasyonel Teorilerden neo-Realizm ve ona meydan okuyan Reflektif İnşacı Teori üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Sosyal İnşacı Teorinin ortaya çıkış noktasın neo-Realizm ve eleştirisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu karşılaştırmalı analiz ile bütüncül bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler Teorileri, neo-Realist Teori, Sosyal İnşacı (Konstruktivist) Teori, Yapı-Eden Etkileşimi

İsrail'in Duvar İnşasının Uluslararası Hukuku İhlali Yönünde Alınan Kararlar

Prj. Asist. Damla KADERLİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

İsrail Filistinlilerin gerçekleştirdiği terör eylemlerinden ve saldırılardan korunmak gerekçesiyle Haziran 2002'den itibaren “Güvenlik Duvarı” inşasına başlamıştır. %85'lik kısmı Filistin topraklarından geçen duvarın yapımı 2005 yılında Kudüs'e doğru uzatılmıştır. İsrail'in duvar politikasının bir amacının da Doğu Kudüs'ü çevreleyerek Batı Şeria'dan ayırmak olduğu düşünülmektedir. Yeşil Hat ile duvar arasında sıkışıp kalan Filistin köy ve kasabalarındaki insanlar topraklarından ayrılmak zorunda kalarak mülteci durumuna düşmüşlerdir. Bölgedeki Filistinlilerin mülkiyet, çalışma, eğitim, sağlık, seyahat gibi hakları ihlal edilmektedir. Geçişler belli kontrol noktalarından İsraili yetkililerin izniyle ve belli zamanlarda yapılabildiğinden, Filistinlilerin ciddi mağduriyetleri söz konusu olmaktadır. Hakları gasp edilen Filistinliler bu kapsamda İsrail Yüksek Mahkemesi'ne, Birleşmiş Milletler (BM)'in ilgili birimlerine ve Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na konuyu taşıyarak duvarın illegal olduğu yönünde kararlar çıkarmak üzere girişimlerde bulunmuşlardır. BM Güvenlik Konseyi'nde duvarın uluslararası hukuka aykırı olduğu görüşülmüş ancak ABD'nin vetosu nedeniyle onaylanamamıştır. Ardından Genel Kurul'da alınan kararla İsrail'in duvar inşasını durdurması ve inşa edilmiş kısımların yıkılması yönünde alınan karar onaylanmıştır. Akabinde Genel Kurul'un UAD'ndan talep ettiği danışma görüşü kapsamında UAD İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvarın Filistinlilerin self-determinasyon hakkını ihlal ettiğini vurgulamış, İsrail'e, diğer devletlere ve BM'ye düşen sorumlulukları hatırlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: BM, UAD, Duvar, Filistin, İsrail

ABSTRACT

Israel began to build a “Security Wall” since June 2002 to protect itself from terrorist attacks by Palestinians. The construction of the wall, 85% of which passes through Palestinian territory, was extended to Jerusalem in 2005. One goal of Israel's wall policy is thought to surround East Jerusalem and separate it from the West Bank. Palestinians trapped between the Green Line and the wall were forced to leave their lands and became refugees. Rights such as property, work, education, health, travel are violated. Transitions are made at certain checkpoints and with the permission of Israel’s authorities at certain times. Therefore, it causes the Palestinians to suffer. The Palestinians carried the matter to the Supreme Court of Israel, the relevant units of the United Nations (UN) and the International Court of Justice (ICJ) to make the decision that the wall was illegal. The UN Security Council argued that the wall was contrary to international law, but could not be ratified because of the US veto. UN General Assembly approved the decision of Israel to stop wall construction and demolish the built parts. Subsequently, the General Assembly asked the ICJ for an advisory opinion. The ICJ stressed that the wall violated the Palestinians' right to self-determination. ICJ reminded the responsibilities of Israel, other states and the UN.

Keywords: UN, ICJ, Wall, Palestine, Israel

GİRİŞ

1948’de kuruluşundan bu yana toprak işgalleri, insan hakları ihlalleri, Filistin ile yaşadığı ihtilaflarla Ortadoğu’nun önemli politik aktörlerinden biri olan İsrail, Filistinlilerin kendisine karşı düzenledikleri terör eylemlerinden korunmak gerekçesiyle 2002 yılından itibaren “duvar” inşasına başlamıştır. Filistinlilerin yaşamını getirdiği sınırlamalarla zorlaştıran duvarın %85’lik kısmı Filistin topraklarından geçmektedir ve duvarın inşası 2005 yılında Kudüs’e doğru uzatılmıştır.¹

Bu çalışmada İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusunda Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi, Genel Kurulu ve UAD nezdinde yapılan girişimler ve alınan kararlar incelenmiştir.

Batı Şeria Duvarını tanımlarken İsrail güvenlik çiti anlamına gelen “security fence”, Filistinliler ırkçı, ayrılıkçı duvar anlamına gelen “apartheid wall”, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ise “Batı Şeria Duvarı” terimlerini kullanmıştır.² İsrail’in güvenlik gerekçesiyle Filistin Yönetimi’nin idaresinde olan Batı Şeria’da inşa etmeye başladığı duvar bölgede yaşayan Filistinliler için pek çok konuda sorunlara sebep olmaktadır. BM ve UAD nezdinde duvarın yıkılmasına yönünde alınan kararlara rağmen İsrail yönetimi duvar inşasına devam ederek tamamlamaya çalışmaktadır.³

Batı Şeria’nın çevresine örülen duvar nedeniyle üç milyona yakın Filistinli’nin seyahat, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, mal-mülk edinme gibi pek çok hakkı engellenmektedir. Kudüs dahil Filistin’in diğer bölgelerine geçemeyen Filistinliler duvar ile “Yeşil Hat”⁴ arasında adeta bir açık hava hapisanesinde yaşamaktadırlar. İsrail duvar politikasını yalnız Batı Şeria’nın çevrenmesinde değil, Ürdün, Mısır, Suriye ve Lübnan sınırlarında da uygulamaktadır. Tanımlanmış belirli sınırları ve anayasası olmayan İsrail çevresindeki Arap ülkelerinin arasına ayrılık

---

¹ Gamze Değirmenci, “Batı Şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk”, *Bilge Strateji*, C.2, S.4, Bahar 2011, ss. 203-204.

² Richard Rogers and Anat Ben-David, “Coming to Terms. A conflict analysis of the usage, in official and unofficial sources, of ‘security fence’, ‘apartheid wall,’ and other terms for the structure between Israel and the Palestinian Territories”,

http://www.govcom.org/publications/full_list/ben-david_rogers_coming_to_terms_2oct.pdf, (E.T.: 01.12.2019).

³ İlhan Aras, “Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar ve Uluslararası Hukuk” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: 2010, s. 63.

⁴ 1948 Birinci Arap-İsrail savaşından sonra yapılan 1949 Ateşkes Anlaşmaları neticesinde Araplara ait olan Batı Şeria ve Gazze sınırını İsrail’den ayıran sınır çizgisidir.

tohumları ekmekte ve nereye ulaşacağı öngörülemeyen bir genişleme politikası yürütmektedir.⁵

Batı Şeria Duvarının İnşa Süreci

İşgal altındaki Filistin’de güvenlik gerekçesiyle bir duvar örülmesi düşüncesinin ilk olarak 1996 yılından itibaren resmi planlarda tartışılmaya başlandığı bilinmektedir. Duvar inşası fikri 2001 yılında tasarı haline getirilerek İsrail hükümetince alınan kararla resmîyet kazanmış, terör saldırılarının sayısındaki artış iddiası gerekçe gösterilerek 2002 yılından itibaren uygulamaya konmuştur.⁶

Tamamlandığında 700 km uzunluğunda olması planlanan duvar inşa edilmeye başlandığı tarihten itibaren günümüze kadar Filistinlilere ait olan yaklaşık 160.000 dönüm verimli tarım arazisi yok edilmiş, 4.000’e yakın ev yıkılmış, 35.000 metrelik sulama ağına zarar verilmiş, Batı Şeria’nın %3 civarında kısmı daha İsrail’in denetimine geçmiştir. ⁷ İsrail’in Yeşil Hat ile Batı Şeria duvarı arasında kalan bölgeyi “kapalı askerî bölge” ilan etmesi ile geçişler belirli kontrol noktalarından olmak üzere tamamen İsraili yetkililerin denetimine geçmiş, burada kalan Filistin köy ve kasabalarında yaşayan Filistinliler mülteci konumuna düşmüştür. ⁸

2005 yılında İsrail kabinesince alınan kararla duvarın Kudüs’e doğru uzantısını sağlayacak proje kabul edilmiş, duvarın Doğu Kudüs’ü çevrelemesi ve Batı Şeria’dan ayırması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kudüs’e bağlı 4 Filistin köyü Kudüs’ten ayrılarak buradaki Müslüman nüfus azaltılmıştır. Filistinliler bu projenin nüfus dengesini Filistinliler aleyhine bozarak gelecekteki başkentleri olarak gördükleri Doğu Kudüs’ün statüsü konusundaki müzakereleri risk altına sokmak için bir girişim olduğunu düşünmüşlerdir.⁹

Duvarın teknik özellikleri itibariyle yer yer beton bloklar ve dikenli teller, duvarın iki yanında kazılacak hendekler, hareket sensörleri, gözetleme kuleleri, devriye birliklerinin kontrol amaçlı dolaşması için yollar ve ayak izini saptamaya yarayan kum bölge gibi bileşenlerden oluşması planlanmıştır. Tamamlandığında yüksek teknolojiyle donatılmış olacağı öngörülen duvar sayesinde kaçak geçişleri önleyecek

---

⁵ Hamdi Yıldız, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-duvarlari-filistinlileri-birbirinden-ayiriyor/1058750>, 09.02.2018, (E.T.: 20.11.2019)

⁶ Mehmet Emin Çağırın, “Filistin Duvarının Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanının İstisari Mütalaası, *Akademik Orta Doğu*, C. 1, S. 1, 2006, ss. 57-58.

⁷ Merve Aksoy Ercümen, “Filistin’de İnsani Durum Raporu”, İNSAMER, Araştırma 39, Mayıs 2017, s.10.

⁸ “Special Report on the West Bank Security Barrier”, *By UNRWA*, July 17, 2003, <http://www.miftah.org/PrinterF.cfm?DocId=2197>, (E.T.: 21.11. 2019).

⁹ Lucy Williamson, “İsrail, Kudüs Duvarını Onayladı”, 11.07.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050711_westbank_wall.shtml (E.T.: 02.12.2019)

tam bir sınır teşkil etmesi istenmektedir. %80-85'i Filistin topraklarından geçen duvar tamamlandığında 1967 sınırlarının yaklaşık iki katı uzunlukta olacağı tahmin edilmektedir.¹⁰

İsrail'in Duvar İnşasının Filistin Halkına Etkileri

İsrail'in duvar inşasının gerekçesi olarak öne sürdüğü güvenlik ihtiyacı argümanı doğurduğu sonuçlar itibariyle Filistin halkı ve uluslararası toplum tarafından inandırıcı bulunmamakta, daha ziyade Filistin topraklarını işgal etme ve halkını mültecileştirme amacı taşıdığı düşünülmektedir. Duvar ile Yeşil Hat arasında sıkışık kalan Filistinlilere İsrail vatandaşlığı da verilmediğinden buradaki insanların çoğu evlerini, mülklerini, topraklarını terk etmek zorunda kalarak mülteci durumuna düşmektedirler.¹¹

İsrail'in duvar inşası Filistinlileri temel haklarını kullanmaktan mahrum ve göç etmeye mecbur bırakırken, terk ettikleri topraklar İsrail'in eline geçmekte ve böylece yerleşim yerlerini genişletme politikasına hizmet etmektedir. Duvar sayesinde İsrail'in 80 civarındaki yerleşim yeri ile Batı Şeria'daki yerleşimcilerin %85'inin birleştirileceği öngörülmektedir.¹² Duvar inşasının başladığı 2002 yılında İsrail Dışişleri Bakanı olan Şimon Perez'in "Biz çitin bu tarafında olacağız, onlar da diğer tarafında ve tüm sorunlar sona erecek" ifadesi İsraililerin duvar sayesinde Filistinlilerden ayrılarak gerginliklerin çözüleceği noktasındaki yaklaşımlarını ortaya koymuştur.¹³ Nitekim Perez'in bu ifadesini destekler biçimde İsrail Dışişleri Bakanlığı resmi sitesinde "anti-terörist çit" sayesinde bombalı saldırılar ve Filistinlilerden gelen terör hareketlerinde ciddi bir azalma olduğundan bahsedilmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı bu konuda Filistinlilerden gelen terör eylemlerinin durdurulması için çalıştıkları ancak başarılı olamadıktan sonra duvar inşasına karar verildiği yönündeki ifadelerle kendisini korumaktadır. Ayrıca İsrail Yüksek Mahkemesi'nin de bunun İsrail'in meşru müdafası olduğu yönünde aldığı karara da yer verilmiştir.¹⁴

İsrail'in duvar inşası bölgede yaşayan Filistinlilerin yaşamını pek çok noktada zorlaştırmış, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile garanti altına alınmış olan sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma, mülkiyet, barınma, çalışma, serbest dolaşım hakkı gibi temel hak ve hürriyetlerini de içeren pek çok haktan yoksun

---

¹⁰ "Batı Şeria Güvenlik Seti", 20.04.2004,

http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040120_israel_wall.shtml (E.T.: 03.12.2019)

¹¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4.b, Bursa: MKM yay., 2008, s. 777.

¹² Aras, op.cit., s. 65.

¹³ Deborah Pike, "Sharon's Wall and the Dialectics of Inside/Outside", *Borderlands e-journal*, Vol. 5, No. 3, 2006, http://www.borderlands.net.au/vol5no3_2006/pike_sharonswall.htm , (E.T.: 29.11. 2019).

¹⁴ Değirmenci, op.cit., s. 211.

birakılmalarına sebep olmuştur.¹⁵ 1949 tarihli Yeşil Hat ile duvar arasında kalan Filistinlilerin evlerine el konulmuş veya yıkılmış, arazileri, tarım alanları, sulama tesisleri zarar görmüştür. Bu durumdan en olumsuz etkilenenlerden biri olan Kalkiya kasabası duvardan önce Batı Şeria'nın meyve bahçesi olarak anılırken, duvar ile tamamen çevrelenmiş ve kasabaya sadece tek bir İsrail kontrol noktasından geçilebilmesi mümkün hale getirilmiştir. İsrail'in sıkı denetimi altında olan kontrol noktalarından geçişlerde Filistinliler gün içinde geri döndüklerinde bazen geçişleri kapalı bulmakta veya geçişlerine izin verilmeyerek evlerine dönmeleri engellenmektedir. Eğitim ve sağlık kurumlarına ulaşmada kilometrelerce yol kat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bölgedeki Filistinlilerin serbest dolaşım hakları neredeyse tamamen İsraili yetkililerin iznine bağlı durumdadır.¹⁶

İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İsrail'in İnşa Etmekte Olduğu Duvar Hakkında Yerel ve Uluslararası Yargı Organlarında Alınan Kararlar

İşgal altındaki Filistin topraklarında İsrail'in inşa etmeye başladığı duvar konusunda ilk tepki Arap Birliği'nden gelmiştir. Birliğin dönem başkanı Suriye'nin girişimiyle üye devletler adına BM Güvenlik Konseyine başvurularak İsrail yayılmacılığının bir uzantısı olduğu düşünülen duvar meselesinin incelenmesi talep edilmiştir. Güvenlik Konseyi 14 Ekim 2003'te "Filistin meselesi de dahil olmak üzere Ortadoğu'daki durum" başlığıyla konuyu gündemine almış, aynı gün yapılan iki oturumla sorun tartışılmıştır. Ancak İsrail'in duvar inşası nedeniyle kınanmasını öngören karar tasarısı ABD'nin vetosuna takılarak kabul edilememiştir.¹⁷

Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarılamaması üzerine yine Arap Birliği adına dönem başkanı olan Suriye'nin girişimiyle konunun BM'nin her bir üyesinin eşit şekilde temsil edildiği Genel Kurulda acil olağanüstü toplantıda görüşülmesi talep edilmiştir. Arap Birliği'nin talebi İslam Konferansı Örgütü üyesi olan devletler ve Bağlantısız devletler tarafından da desteklenmiştir. BM Genel Kurulu 21 Ekim 2003 tarihli kararında İsrail'in inşa etmekte olduğu duvarı açıkça uluslararası hukuka aykırı olarak nitelemiş ve duvarın yapımını derhal durdurmasını istemiştir.¹⁸

BM Genel Kurulu'nun 21 Ekim 2003 tarihinde duvar inşasının aleyhinde aldığı karara göre; güç kullanımı veya güç kullanımı tehdidi yoluyla toprak kazanımının yasaklanmış olduğu teyit ve tekrar edilmiş, şiddet, terörizm, bombalı suikastler, yıkım hareketleri kınanmış, barışın sağlanması ve korunması amacıyla bölgede İsrail ve Filistin'in belirli sınırlar dahilinde yaşamaları gerektiği vurgulanmıştır. İsrail'in duvar inşasına devam etmesi durumunda bölgede iki devletli gelecek projenin tehlikeye

---

¹⁵ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, 5. b., İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2003, s. 271.

¹⁶ A. Aslı Şimşek, "Yeni Bir Utanç Duvarı Daha", Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, <https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/08/yen-br-utan-duvari-daha.pdf> (E.T.: 03.12.2019)

¹⁷ Değirmenci, op.cit., s. 214.

¹⁸ Çağırın, op.cit., s.59

düßeceđi konusundaki endişe verici tablo vurgulanarak, İsrail'in 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonu'na uymasının gerekliliği tekrarlanmıştır. Genel Kurul kararına göre İsrail uluslararası hukuk karşısında illegal olarak görölen duvar inşasını durdurmalı, inşa ettiği kısımları yıkmalı, mağdur edilen Filistinlilerin mağduriyetlerini gidermeli, bu mümkün değil ise zararlarını tazmin etmeli ve Yol Haritası'nda belirtilen sorumluluklarına riayet etmelidir. BM Genel Kurulu 8 Aralık 2003 tarihinde yapılan ikinci toplantıda BM şartı 96. madde gereğince ve mahkeme statüsünün 65. maddesine göre UAD'ndan belirtilen soru doğrultusunda acilen danışma görüşü istenmesine karar vermiştir: *"1949 tarihli 4. Cenevre Sözleşmesi dahil olmak üzere uluslararası hukuk kural ve ilkeleri ve ilgili Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararları göz önünde bulundurularak, işgalci güç İsrail tarafından, Genel Sekreterin raporunda açıklandığı şekilde, Doğu Kudüs ve çevresi dahil olmak üzere işgal altındaki Filistin topraklarında duvar inşa edilmesinden doğan hukuki sonuçlar nelerdir?"*¹⁹

UAD'nın esasa ilişkin değerlendirmelerinde izlediği yol itibariyle, BM Genel Kurulu'nun işgal altındaki Filistin topraklarında duvar inşa etmenin hukuki sonuçları yönündeki sorusuna cevap verebilmek amacıyla öncelikle eylemin uluslararası hukuka uygunluğunun, söz konusu toprakların statüsünün ve burada uygulanacak hukuk kurallarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle UAD öncelikle işgal altındaki Filistin topraklarının statüsü ve meseleye uygulanacak hukuk kurallarının tespiti ile işe başlamıştır. BM Anlaşmasının 2. maddesinin 4. paragrafınca yasaklanmış olan "Kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi yoluyla toprak edinmenin yasaklanmış olduğu" vurgulanmıştır. Soruna dair BM Anlaşmasının, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararlarının ve 1907 La Haye Sözleşmesinin uygulanabileceği noktasında görüş birliğine ulaşılmış ancak İsrail kendisinin de taraf olduğu Dördüncü Cenevre Sözleşmesinin bu soruna uygulanmasına itiraz etmiştir. İsrail'in gerekçesi söz konusu topraklarda Ürdün ve Mısır'ın ilhakından önce herhangi bir egemenlik bulunmadığı, dolayısıyla Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne göre herhangi bir taraf devlete ait olmadığından sözleşmenin bu topraklarda uygulanabilir olmadığı yönündedir. Nitekim gerçekten de Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. bendine göre sözleşme yalnızca taraf devletlerin egemenliği altındaki ve bir silahlı çatışma durumunda işgal altında bulunan topraklarda uygulanabilmektedir. Sözleşmenin lafzından aynı anlamı çıkaran UAD savaş durumu tanınsın veya tanınmasın bir silahlı çatışmanın varlığı ve bu çatışmanın iki taraf devlet arasında gerçekteşmiş olmasından mütevellit iki temel şartın bulunması durumunda sözleşmenin uygulanabileceğini belirtmiş ancak hükmün bu lâfzî yorumunu sonuç çıkarmak için yeterli bulmamıştır. Buradan hareketle 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku'nun yorum ilkelerini düzenleyen 31. maddesine atıfta bulunarak iyi niyet ilkesinin dikkate alınması, tarafların niyetlerinin ve uygulamalarının göz önünde bulundurulması itibariyle bahsi geçen şartların geniş yorumlanması gerektiğini

---

¹⁹ Değerimenci, op.cit., ss. 215-216.

belirtmiştir. Bu doğrultuda UAD'na göre 2. maddenin 2. bendinin amacı; işgale karşı bir askeri direniş gösterilmemesi durumunda bile Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanması gerektiğini vurgulamaktır.²⁰

UAD'nın yaptığı değerlendirme ve tespitlerin sonucunda İsrail'in duvar inşası nedeniyle uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiği yönündeki kararına karşılık İsrail kendisinin meşru müdafaa halinde olduğu gerekçesiyle UAD'nın tespit ettiği hukuk ihlallerinden sorumlu olmadığını savunmuştur. Meşru müdafaa hakkı BM Antlaşmasının 51. Maddesine göre; silahlı saldırıya uğrayan devlete belirli şartlar altında cevap verme hakkı tanınmış ve son yıllarda uluslararası terörizmin etki alanının ve tesirinin artmasıyla bazı Güvenlik Konseyi kararlarında meşru müdafaa hakkının kapsamını genişletici hükümlere yer verilmiştir. Bu doğrultuda İsrail uluslararası hukuka aykırı bile olsa meşru müdafaa hakkına dayanarak aldığı tedbirlerden dolayı sorumluluk doğmadığını iddia ederken, UAD ise İsrail'in duvar meselesi itibarıyla bu haktan yararlanıp yararlanamayacağını sorgulamasının sonucunda İsrail'in terör saldırılarını gerekçe gösterdiği bölgenin statüsünün işgal altında tuttuğu topraklar olduğunu, dolayısıyla 51. maddenin burada uygulanamayacağını belirtmiştir.²¹

Duvar nedeniyle topraklarını kaybeden ve göç etmeye zorlanan Filistinli köylüler İsraili bir sivil toplum örgütü olan "Barış ve Güvenlik Konseyi"nin de katkılarıyla sorunu İsrail Yüksek Mahkemesi'ne götürmüştür. "Beit Sourik" davası ismiyle anılan davada adı geçen İsraili sivil toplum örgütü bölgedeki Filistinlilerin zararlarının azaltılması ve duvarın yönünün değiştirilmesi amacıyla Yeşil Hat'ta yakın alternatif bir rota oluşturulması için İsrail Yüksek Mahkemesi'ne önerge sunmuştur. Mahkemede davacılar İsrail'in politikasının hem İsrail idare hukukuna hem de uluslararası kamu hukukuna göre illegal olduğunu iddia etmişler, yerel halkın temel haklarını şiddetli biçimde ihlal ettiğini öne sürmüşlerdir. Davacılar duvarın güvenlik endişelerinden ziyade siyasi sebeplerle inşa edildiğini vurgularken, mahkeme ise güvenlik endişeleri sebebiyle inşa edildiği kanaatini incelemiştir. 2 Mayıs 2004 tarihinde sonuçlanan dava neticesinde duvarın yaklaşık 30-40 kilometrelik kısmının yönünün illegal olması nedeniyle İsrail hükümeti tarafından değiştirilmesine karar verilmiştir.²²

UAD; İsrail'in ulusal güvenlik ve vatandaşlarını koruma gerekçesini kullanarak duvar inşasını meşrulaştıramayacağını, Filistinlilerin self determinasyon haklarına ve uluslararası insan haklarına riayet etmesi gerektiğini belirtmiş, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nin İsrail'e yaptırım uygulamasının lüzumu üzerinde durmuştur. UAD'nın danışma görüşü BM Genel Kurulu tarafından 20 Temmuz 2004 tarihinde

---

²⁰ Çağırın, op.cit., ss. 66-67.

²¹ Op.cit., ss. 71-72.

²² Değirmenci, op.cit., s. 212. ; Geoffrey R. Watson, *The Wall Decisions in Legal and Political Context*, Vol.99, No.1, January 2005, s. 21.

yapılan oylamada üye ülkelerin 10 çekimser, 6 ret ve 150 olumlu oyuyla kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu bu karar doğrultusunda işgal altındaki Filistin topraklarında inşası sürmekte olan duvarın tanınmaması konusunda üye ülkelere yükümlülüklerini hatırlatmış, bu tür yasadışı eylemlere yardım ve destekte bulunmamaları konusunda uyarılmıştır.²³

1949 Cenevre Sözleşmeleri uluslararası insancıl hukukun savaş ortamında insan haklarını koruyabilmesi için hazırlanmıştır. Buna göre devletlerin egemenlikleri insan haklarının geliştirilebilmesi ve korunması niyetiyle kısıtlanabilir.²⁴ Cenevre Sözleşmesinin 147. maddesi gereğince askeri güvenlik gerekçelerle kapsamlı bir mülk yıkımının ve mülklere el koymanın meşrulaştırılamayacağı belirtmiştir.²⁵

UAD'nın 9 Temmuz 2004 tarihinde verdiği danışma görüşünün içeriği kadar tartışma konusu olan bir diğer konu da kararın niteliği ve olası etkileri üzerine olmuştur. İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmeye başladığı duvar konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde yaşanan tikanıklık nedeniyle konunun Genel Kurul'un gündemine getirilmesi Genel Kurul'un 1950'li yıllardan bu yana devam eden "Barış İçin Birlik" oturumları yoluyla sağlanmıştır. Genel Kurul'dan 21 Ekim 2003 tarihinde duvarın uluslararası hukuka aykırı olduğu yönünde karar çıkmış olması devletleri danışma görüşü isteme yönünde konuyu UAD'na taşımaya yönlendirmiştir. Sorunu UAD'na taşıma çerçevesinde 8 Aralık 2003 tarihinde alınan A/Res/ES-10/14 sayılı karar için yapılan oylamada Türkiye dahil 90 ülke olumlu, ABD ve İsrail dahil 8 ülke olumsuz, 72 ülke çekimser oy vermiştir.²⁶

Konunun niteliği ve Genel Kurul'un acil karar istemesi nedeniyle 8 Aralık 2003'te alınan kararın ardından 10 Aralık 2003'te UAD'na başvuru ulaştırılmış, UAD davanın görüşülmesini alışılmadık bir hızla 7 ay sonra 9 Temmuz 2004'te tamamlamıştır. UAD konuyu ele almaya başlar başlamaz BM Anlaşmasının 66/2. Maddesi uyarınca BM'nin ve dileyen devletlerin UAD'na istedikleri her türlü görüşü iletebileceklerini bildirmiştir. Bu çağrı doğrultusunda BM, AB adına İrlanda, Arap Birliği, İKÖ ve 50 civarında devlet görüşlerini UAD'na iletmıştır. UAD'nın temel olarak üç bölümden oluşan kararının ilk bölümünde (14-65. paragraflar) UAD'nın davaya bakamayacağı yönündeki İsrail'in itirazları değerlendirilmiş ve başvuru kabul edilebilir bulunmuştur. İkinci bölümde (66-142 paragraflar) duvarın uluslararası hukuka uygunluğu sorunu değerlendirilerek aykırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son

---

²³ Değirmenci, op.cit., s. 216-217.

²⁴ Şeref Ünal, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2005, s. 293.

²⁵ Jean Shaoul, "Why Israel boycotted the International Court hearing on West Bank wall", March 28th, 2004, <https://www.wsws.org/en/articles/2004/02/isra-f28.html>, (E.T.: 30.11. 2019).

²⁶ Sançar Sefer Süer, "Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü", *Yasama Dergisi*'14, s. 35.

bölümde ise (143-160 paragraflar) saptanan uluslararası hukuka aykırılıkların sonuçları ve yapılması gerekenlere değinilmiştir.²⁷

Kararın ilk bölümünde ele alınan BM Genel Kurulu'nun danışma görüşü talep etmesi ve UAD'nın başvuru kabul etmesi tartışması hususunda İsrail'in itirazı başvuru kabul edilebilir olsa da UAD'nın takdir yetkisini kullanarak davaya bakmayabileceği yönünde olmuştur. İsrail tarafının UAD'nın davaya bakamayacağı konusunda ilk itirazlarından biri BM Genel Kurulu'nun bu konuda danışma görüşü istemeye yetkili olmadığı yönünde olmuştur. Oysa BM Antlaşması'nın 96/1. maddesinde belirtildiği üzere böyle bir başvuruyu doğrudan yapabilecek iki BM organından biri Genel Kurul diğeri Güvenlik Konseyidir. İsrail ise itirazını BM Antlaşması'nın 12/1. maddesinde belirtildiği üzere Güvenlik Konseyi'nin önündeki bir konuya Genel Kurul'un bakamayacağı doğrultusunda yapmıştır. Dolayısıyla İsrail'e göre Güvenlik Konseyinin görüştüğü Filistin sorunu konusunda Genel Kurul devreye giremeyecek ve danışma görüşü de isteyemeyecektir. UAD ise ilgili madde ile ifade edilmek istenen hususun Güvenlik Konseyi'nin önündeki bir konu hakkında "Güvenlik Konseyi'nin rızası olmadan" Genel Kurul'un tavsiyede bulunamayacağı olduğunu belirtmiştir. Danışma görüşü istemek "tavsiye" olmadığından İsrail'in itirazı tartışmalı bulunmuştur. UAD'nın kararında belirttiği üzere BM Anlaşmasının 10. maddesine göre BM Genel Kurulu bu anlaşmanın düzenlediği her konuda genel bir yetkiye sahiptir. Bir üye devlet tarafından barış ve güvenliğin korunmasını ilgilendiren herhangi bir konuda yetkili olduğu, 11/2. madde gereğince tavsiyede bulunabileceği belirtilmiştir. Danışma görüşü isteme kararının alındığı oturum Filistin sorununun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi ve Güvenlik Konseyi'nde karar alınsa bile uygulanamaması nedeniyle 1997'de başlatılan 10. Acil Özel Birleşim oturumlarının bir parçasıdır. UAD; BM Güvenlik Konseyi'nin konunun üzerinde çalışmalarını sürdürdüğü doğrultusundaki İsrail'in itirazını ise Güvenlik Konseyi'nin duvar konusunda karar alamadığını hatırlatarak reddetmiştir. İsrail'in kabul edilebilirlik konusundaki bir diğer itirazı sorunun hukuksal nitelik taşımadığı, siyasi bir sorun olduğu noktasında olmuştur. UAD'na göre ise sorunun siyasi yönleri de olmakla birlikte ciddi hukuksal tartışmalara sebep olmaktadır. İsrail tarafına göre UAD Genel Kurul'un başvurusunu teknik olarak kabul edilebilir olsa da takdir yetkisini kullanarak davaya bakmamalıdır. İsrail bu görüşünü dört gerekçeye dayandırmaktadır. Birincisi sorunun taraflarından birinin yani İsrail'in UAD'nın konuya bakmasına rıza göstermemiş olmasıdır. İkincisi divanın alacağı bir kararın İsrail-Filistin arasında devam etmekte olan siyasi sürece zarar verebileceğidir. Üçüncüsü UAD'nın bir karara ulaşmak için elinde yeterli veri ve bilgi olmadığından davaya bakamayacağı iddiasıdır. Çünkü İsrail davalı taraf olarak kendisinin savunma yapmadığı, tezlerini, bilgi ve verilerini Divan'a sunmadığı bir ortamda alınacak kararın spekülasyon olacağını vurgulamıştır. Divan ise bu konuda Genel Sekreter'in hazırladığı rapor ve dosyaları, davacı taraf ve diğer devletlerin görüşlerini yeterli görmüştür. Dördüncüsü BM Genel Kurulu'nun zaten duvarın uluslararası hukuka

²⁷ Erdem Denk, "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s.152-154.

aykırı olduğu yönünde karar almasının ardından UAD'nın davaya bakmasının anlamlı ve yararlı olmayacağı görüşüdür. Gerçekten de konunun hukuksal niteliği hakkında Genel Kurul'un karar almasının ardından danışma görüşü istemesinin anlamlı bulunmaması yerinde bir tespit gibi görünse de aslında bu yüzeysel yaklaşımdan uzaklaşıldığında Genel Kurul'da karar alan devletlerin asıl amacının uluslararası toplumun en üst yargısal otoritesi olan UAD'nda bu tespiti yaptırarak bir "psikolojik zafer" elde etmek olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak UAD İsrail'in tüm itirazlarını inceleyerek teknik olarak kabul edilebilirlik ve takdir yetkisini kullanarak davaya bakmama noktasında bir neden olmadığı sonucuna varmıştır.²⁸

UAD'nın duvar konusundaki değerlendirmesi yalnızca Doğu Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarındaki kısmıyla ilgili yapılmıştır çünkü başvuru bu yöndedir. Divanın vardığı sonuca göre uluslararası hukuka göre duvarın inşa edildiği güzergahın davaya konu olan kısmının statüsü "işgal altındaki topraklar" (occupied territories), buna göre İsrail de "işgalci devlet"tir (occupying State). İsrail'i işgal altındaki topraklardan ayıran sınırı Yeşil Hat (Green Line) olduğunu vurgulayan UAD, 1967'den beri İsrail'in işgal ettiği alanların bu sınırı değiştirmediğini de belirtmiştir. İşgal altındaki Filistin topraklarında yaşayan İsraili yerleşimcilerin yaklaşık %80'i de duvarla çevrelenen kapalı bölgede kalmıştır. Bu durum uluslararası insancıl hukukta örneğin 4. Cenevre Sözleşmesinin 49/6. maddesinde belirtilen işgalci devletlerinin nüfuslarını işgal ettikleri topraklara aktarmamaları gerektiği ifadesine aykırı düşmektedir. UAD bu doğrultuda duvarı bir oldu bitti (jait accompli) rejimi yaratma ve de facto ilhak olarak nitelendirmiştir. Filistinlilerin duvar nedeniyle ihlal edildiği UAD tarafından saptanan haklarından biri çalışma hakkıdır. Kalkiliya başta olmak üzere kapalı bölgede kalan Filistinlilere sınırlı sayıdaki kontrol noktalarından sınırlı sürelerde geçiş hakkı verilmekte, çoğu zaman geçişler bürokratik engellere takılmakta, dolayısıyla buradaki halkın işyerlerine ulaşmaları ciddi zorluklara sebep olmaktadır. Yerleşme, mal mülk edinme ve bunların korunması hakları da ihlal edilmekte, toprakları ve evleri zarar görmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşamamakta, diğer sosyal hizmetlerden yararlanamamaktadırlar. Doğal kaynaklar üzerindeki hakları kapsamında tarım alanları, zeytinlikleri, meyve bahçeleri, su kaynakları tahrip edildiğinden kullanılamaz duruma gelmiştir. Özellikle su kaynaklarının önemli olduğu bölgede Batı Şeria suyunun yaklaşık %51'inin duvar sayesinde İsrail tarafında bırakılmış olmasının tesadüf olmadığı düşünüldüğünde, UAD'nın da hükmettiği üzere İsrail'in duvar politikası Filistinlileri gitmeye mecbur bırakarak bölgenin demografik yapısının değişmesine neden olmaktadır. UAD sonuç olarak İsrail'in duvar inşası nedeniyle sebep olduğu hak ve uluslararası hukuk ihlallerinden doğan sorumluluklarını ortadan kaldıracabilecek herhangi bir etkenin mevcut olmadığına hükmetmiştir.²⁹

---

²⁸ Op.cit., s. 155-160.

²⁹ Op.cit., ss. 161, 164-165, 167.

Divana göre söz konusu durumdaki gibi uluslararası hukuk ihlalinin bulunduğu durumlarda ihlalcı devletin yanı sıra BM'ye ve diğer devletlere de sorumluluklar doğmaktadır. Divanın İsrail'e yüklediği sorumluluklar genel ifadelerle Filistin halkının self-determinasyon hakkına saygı duymak, kutsal yerlere giriş çıkışlarını engellemek, duvar inşasını durdurmak, inşası biten kısımları yıkmak, insanlara, mal-mülke, doğal kaynaklara verdiği tüm zararları telafi etmek yönünde olmuştur. *Erga omnes* karakterdeki uluslararası yükümlülükler tüm devletleri ilgilendiren ve tüm devletlere hukuksal çıkar sağlayan yükümlülüklerdir. Divan bu doğrultuda diğer devletlerin söz konusu illegal durumu tanımama, duvar inşasına yardım ve destek olmama, İsrail'in insancıl hukuk kurallarına uymasını sağlama şeklinde yükümlülükleri olduğunu vurgulamıştır. Divanın BM'ye yüklediği sorumluluklar sorunun çözülebilmesi için BM'nin daha fazla çaba göstermesi ve İsrail'in hukuk dışına çıkan davranışlarının eleştirilmesi yönünde olmuştur.³⁰

SONUÇ

İsrail yerel mahkemelerden ve uluslararası hukuk bağlamında BM, UAD gibi yargı organlarından alınan kararlara rağmen duvar inşası politikasına devam etmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nde alınması amaçlanan kararı veto etmesi örneğindeki gibi ABD desteği İsrail'in BM'nin kararlarına uymamasında önemli bir etkidir. İsrail ve Filistin tarafları arasında olası bir barış ihtimali karşında engel olabilecek düzeyde sorunlu olan duvar politikası, güvenlik gerekçe gösterilse de İsrail'in uluslararası hukuk ihlallerinin de etkisiyle uluslararası toplum tarafından inandırıcı bulunmamaktadır. Kudüs, yerleşimciler, mülteciler, su gibi sorunlarda da temel uluslararası sözleşmeleri ihlal eden İsrail, Duvar inşası ile Filistinlilerin tecrit edilmiş şekilde yaşamasına yol açarak sorunların daha da büyümesine neden olmaktadır. BM'nin, bölge ülkelerinin, uluslararası kamuoyunun, yerel ve uluslararası yargı organlarının kararlarına ve sert tutumlarına rağmen yaptırım boyutuna ulaşamayarak yetersiz kalmakta ve İsrail'in hukuk tanımaz davranışlarına devam etmesine neden olmaktadır.

İsrail'in duvar politikası gelecekte müzakerelerle tesis edilmesi planlanan kalıcı barışın önünde tıkanıklıklar yaratarak tek taraflı çözümlere ve "fili bir durum"a sebep olmaktadır. Filistinlilere göre duvar kendilerini Batı Şeria'nın %42'sine hapsederek bölgenin demografik yapısını bozmayı hedeflemektedir. İsrail duvarın sadece güvenliği sağlamak amacıyla inşa edildiği ve gelecekte bir sınır olmasının planlanmadığını söylese de Filistinliler Şaron'un amacının başından beri bu olduğunu iddia etmektedirler. ABD ise bir yandan Güvenlik Konseyi'nde İsrail aleyhinde alınan kararlarda veto yetkisini kullanırken diğer yandan da Yol haritasını işletmekte istekli durarak, duvar politikasının taraflar arasında güven ortamının oluşmasını engellemesi nedeniyle konuyu sorunlu görmekte ve İsrail'i çok sert olmayan biçimde uyarmaktadır. Nitekim 2003 yılında dönemin ABD başkanı G. Bush, Filistin

---

³⁰ Süer, op.cit., s. 47.

başbakanı Mahmud Abbas ile kameralar karşısında yaptığı görüşmede “Batı Şeria boyunca kıvrılan bir duvar varken, Filistinlilerle İsraililer arasında güven tesis etmek çok zor” ifadelerini kullanmıştır. ABD duvarın uzatılması konusunda itirazlarını İsrail’e ileterek, İsrail’e verdiği kredilerden, duvarın gereksiz gördüğü kesimlerinin maliyeti kadarını kesme ihtimalini gündeme getirmiştir.³¹

---

³¹ “Batı Şeria Güvenlik Seti”, 20.01.2004,
http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040120_israel_wall.shtml (E.T.:03.12.2019)

KAYNAKÇA

ARAS İlhan, “Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar ve Uluslararası Hukuk” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: 2010, s. 63.

ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4.b, Bursa: MKM yay., 2008, s. 777.

ÇAĞIRAN Mehmet Emin, “Filistin Duvarının Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanının İstişari Mütalaası, *Akademik Orta Doğu*, C. 1, S. 1, 2006, ss. 57-58.

DEĞİRMENCİ Gamze, “Batı Şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk”, *Bilge Strateji*, C.2, S.4, Bahar 2011, ss. 203-204.

DENK Erdem, “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s.152-154.

ERCÜMEN Merve Aksoy, “Filistin’de İnsani Durum Raporu”, İNSAMER, Araştırma 39, Mayıs 2017, s.10.

GÜNDÜZ Aslan, *Milletlerarası Hukuk*, 5. b., İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2003, s. 271.

PIKE Deborah, “Sharon's Wall and the Dialectics of Inside/Outside”, *Borderlands e-journal*, Vol. 5, No. 3, 2006, http://www.borderlands.net.au/vol5no3_2006/pike_sharonswall.htm , (E.T.: 29.11.2019).

ROGERS Richard and Anat Ben-David, “Coming to Terms. A conflict analysis of the usage, in official and unofficial sources, of ‘security fence’, ‘apartheid wall,’ and other terms for the structure between Israel and the Palestinian Territories”, http://www.govcom.org/publications/full_list/ben-david_rogers_coming_to_terms_2oct.pdf , (E.T.: 01.12.2019).

SHAOUL Jean, “Why Israel boycotted the International Court hearing on West Bank wall”, March 28th, 2004, <https://www.wsws.org/en/articles/2004/02/isra-f28.html> , (E.T.: 30.11.2019).

SÜER Sançar Sefer, “Uluslararası Adalet Divanının İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukuki Sonuçları Konusundaki Danışma Görüşü”, *Yasama Dergisi*’14, s. 35.

ŞİMŞEK A. Aslı, “Yeni Bir Utanç Duvarı Daha”, Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, <https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/08/yen-br-utan-duvari-daha.pdf> (E.T.: 03.12.2019)

ÜNAL Şeref, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2005, s. 293.

WATSON Geoffrey R., *The Wall Decisions in Legal and Political Context*, Vol.99, No.1, January 2005, s. 21.

WILLIAMSON Lucy, “İsrail, Kudüs Duvarını Onayladı”, 11.07.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050711_westbank_wall.shtml (E.T.: 02.12.2019)

YILDIZ Hamdi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-duvarlari-filistinlileri-birbirinden-ayiriyor/1058750>, 09.02.2018, (E.T.: 20.11.2019)

“Batı Şeria Güvenlik Seti”, 20.01.2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/040120_israel_wall.shtml (E.T.: 03.12.2019)

“Special Report on the West Bank Security Barrier”, *By UNRWA*, July 17, 2003, <http://www.miftah.org/PrinterF.cfm?DocId=2197> , (E.T.: 21.11. 2019).

**Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'na
Yönelik Politikaları**

Mustafa GÖK

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İslam tarihi boyunca Hz. Muhammed ve dört halifeden sonra parçalanmış olan Müslümanlar bir araya gelerek birlik kurması çok ender görülmüş olan bir olaydır. Müslümanlar Selahaddin Eyyübi'nin Kudüs'ü fethi, Moğol ve Haçlı istilaları sırasında bir araya gelmeye çalışmışlarsa da tam bir birliktelik kurumamışlardır. Son olarak Müslümanların hilafet sancağını taşıyan Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 3 Mart 1924 tarihinde hilafeti kaldırması ile birlikte Müslümanları sembolik olarak bir arada tutan "Halifelik" kurumu fesh edildi. Bunun üzerine 1969 yılına kadar İslam Ülkelerini temsil eden hiçbir kurum veya yapı bulunmamıştır. Ama 1969 yılında fanatik bir Yahudi'nin Müslümanların ilk kiblesi ve en önemli üç mescidinden biri olan Mescid-i Aksa'yı yakması üzerine Fas'ın başkenti Rabat'ta bir araya gelen İslam ülkeleri İslam birliğini temsil edecek olan bir uluslararası örgütün kurulmasına karar verdiler.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Müslüman ülkeler 1969 yılında düzenledikleri İslam Konferansı'nda aldıkları karar ile ilk ismi İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve güncel ismi ile İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'ni kurdular. Bu makalede Türkiye'nin İİT ile olan ilişkilerini uluslararası hukuk bağlamında Türkiye'nin perspektifinden analizini yapılarak değerlendirmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin İİT'ye yaklaşımı 1969-1975, 1975-2002 ve son olarak 2002 sonrası AKP dönemi olmak üzere üç farklı aşamadan söz edilebilir

İlk aşama olarak konu edineceğimiz 1969 ve 1975 yılları arasında geçen sürede Türkiye'nin İİT'ye yaklaşımı laiklik tartışmaları nedeniyle ideolojik boyutta olmuştur. Bu dönemde Türkiye temkinli bir şekilde yaklaşım sergilemiş ve de facto bir üyelik profili çizmiştir. Fas'ın başkenti Rabat'a düzenlenen İslam Zirvesi'ne Türkiye ideolojik boyutlu olan laiklik tartışmaları nedeniyle daha düşük bir profil ile katılım sağlamıştır.

1975 ve 2002 yılları arası ikinci aşama olarak ele alacağımız period Türkiye'nin ideolojik bakıştan sıyrılarak daha çok dış politikasında gerçekleşen nedenlerden dolayı İdeolojiden çok dış politika yaklaşımı bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin İİT'de daha çok aktif bir politika izlemesinin temel iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak 1973 yılında yaşanan petrol krizinin ve 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Müdahalesi'nde Türkiye'nin batılı devletler tarafından yalnızlaştırılması ve ABD'nin silah ambargosu Türkiye'nin İİT'de daha aktif bir rol olmasına neden olmuştur.

Son aşama olarak 2002 sonrası iktidara gelen AK Parti dönemi ile başlayıp günümüze kadar gelen süreci ifade etmektedir. 2004 yılında Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yeni hükümet tarafından desteklenerek İİT Genel Sekreteri seçilmesi ile birlikte Türkiye artık örgütte doğrudan daha aktif bir aktör haline geldi. AK Parti hükümetinin Türkiye dış politikasındaki temel hedeflerinden biri bölgede ve uluslar arası düzende “ Düzen kurucu bir aktör” haline gelerek problemlerin çözümünde öncü bir aktör olarak doğrudan müdahil olabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İTT, Küdüs. İslam, Müslümanlar

PANEL 20

11:30 – 12:45

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM

İran'ın Tehdit ve Risk Halkaları Ekseninde Güvenlik Yaklaşımları: Teorik Bir Değerlendirme

Cansu ÇELENK JAHANGİRİ, İstanbul Üniversitesi

İran'da Uzmanlar Konseyi'nin Devlet Yapısındaki Yeri ve Demokrasiye Olan Etkileri

Prj. Asist. Durdu Mehmet ÖZDEMİR, Bursa Uludağ Üniversitesi

İran Jeopolitiğinin Önemi ve İran'ın Dış Politikasına Etkisi

Tuba ÇAKMAK, Bursa Uludağ Üniversitesi

Devrim Sonrası İran'ın Körfez Bölgesine Yönelik Dış Politikası

Esmatullah SUROSH, İRAM

**İran'ın Tehdit ve Risk Halkaları Ekseninde Güvenlik Yaklaşımları:
Teorik Bir Değerlendirme**

Cansu ÇELENK JAHANGİRİ

İstanbul Üniversitesi

Soğuk Savaş Dönemi'nden sonra değişen güvenlik anlayışı, küresel ölçekte beklenti ve talepleri artan devletleri çevreleyen *iç güvenliği*, *yakın çevresi/periferi* ve *periferi ötesi* olmak üzere Beril Dedeoğlu'nun ifadesi ile yeni tehdit ve risk alanları yaratmış ve devletler güvenlik faaliyetlerini bu alanlar ekseninde şekillendirmeye başlamışlardır. Doğal olarak, her devletin içinde bulunduğu güvenlik arayışı durumu, köklü bir devlet geleneğine sahip olan İran için de geçerlidir. İran, bu alanlar ekseninde, risk ve sorunlar karşısında iç politikada dengeyi sağlamak, dış politikada davranışlarına meşruluk kazandırmak için güvenlikleştirme pratikleriyle hareket ederken, gerçek bir varoluşsal tehdit karşısında saldırgan ya da savunma odaklı olarak değerlendirilebilecek yaklaşımlarla hareket etmektedir. Nitekim, bu çalışmanın temel amacı, herhangi bir ülkenin güvenlik faaliyetlerinin tek boyuttan ziyade, çok boyutlu düzlem çerçevesinde analiz edilmesi gerekliliğini, İran'ın farklı eylemler üzerindeki yaklaşımlarını ele alarak ortaya koymaktır. Dolayısıyla, İran'ın güvenlik faaliyetlerinin, neo-realist yaklaşımlar "*savunmacı-saldırgan realizm*" ve Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği "*güvenlikleştirme teorisi*" çerçevesinde çok boyutlu bir şekilde nasıl analiz edilmesi gerektiği sorgulanmaktadır. Bu kapsamda, teoriler kavramsal açıdan tartışılacağı gibi İran'ın iç güvenlikten periferi ötesine kadarki güvenlik boyutu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Tehdit, Strateji, Savunmacı Realizm, Saldırgan Realizm, Güvenlikleştirme

IRAN'S SECURITY APPROACHES IN THE AXIS OF THE THREAT AND RISK CIRCLES: A THEORETICAL ASSESSMENT

ABSTRACT:

The change in understanding of security after the Cold War has created new areas of threat and risk, including their own *domestic security*, *near abroad/periphery* and *beyond the periphery* surrounding states of which expectations and demands have increased on a global scale as stated by Beril Dedeoğlu and states have begun developing their security activities in the axis of these areas. Naturally, the condition of being in search of security is also valid for Iran, which has a long tradition of statehood, as well. While Iran acts with securitization practices in order to ensure balance in domestic politics and to legitimize its behavior in foreign policy in the face of risks and problems, it acts with approaches that can be considered offensive or defensive-oriented when it faces a real existential threat in the axis of these areas. Hence, the main aim of this study is to suggest the necessity of analyzing the security activities of any country in a multi-dimensional level instead of a uni-dimensional by considering Iran's approaches on different actions. Accordingly, this study questions how Iran's security activities should be analyzed in a multi-dimensional manner within the framework of neo-realist approaches "*defensive-offensive realism*" and "*securitization theory*" developed by the Copenhagen School. In this context, the theories will be discussed conceptually as well as the security dimension of Iran from the domestic security to beyond the periphery will be analyzed.

Key Words: Security, Threat, Strategy, Defensive Realism, Offensive Realism, Securitization

GİRİŞ

Soğuk Savaş Sonrası dönemde çift kutuplu sistemin ortadan kalmasıyla birlikte, devletlerin kendi başlarının çaresine bakmakla yükümlü oldukları uluslararası sistem, beklentileri artan devletlere, özellikle küresel güçlere, farklı mücadele alanları yaratmıştır. Günümüzde özellikle bölgesel düzeyde devletlerin güvenlik politikalarına doğrudan müdahale ederek, küresel ve bölgesel çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla, İran'ın güvenlik yaklaşımları incelenirken, İran'ı çevreleyen iç güvenlik, yakın çevre/periferi ve periferi ötesi tehdit ve risk halkalarını/alanlarını ayrı ayrı ele almak yerine, aralarındaki geçişlilik ve etkileşim dikkate alınarak değerlendirme yapılmıştır. İran'ın güvenlik yaklaşımları, iç politikası ve dış politikasının etkileşiminde şekillenir; ve birinin haricinde bir değerlendirme yapılamaz. Diğer bir ifade ile, İran'ın *iç güvenlik* unsurları, dış politika mekanizmalarının hangi doğrultuda harekete geçireceğini belirlemekte, *periferi ve periferi ötesindeki* tehdit ve risk unsurları da iç politikadaki davranışlarına yansımaktadır.

İran, tarihsel olarak en yoğun çekişmelerin yaşandığı bir coğrafyada siyasi, ekonomik ve toplumsal etkinliği olan ve bölge dinamiklerine etki eden köklü bir devlet geleneğine sahiptir. Günümüzde özellikle 11 Eylül sonrası dönemde bu etkinlik periferi ve periferi ötesi ülkelerin tehdit algılamaları sebebiyle kısıtlanmış olsa da hala bölge siyasetini ve toplumsal hareketlilikleri etkileyebilecek bir güç konumundadır. İran güvenlik politikalarını ideolojik hedefler doğrultusunda belirleme gayesinde olduğunu hissettirse de daha çok ulusal çıkarları ve güvenliğini sağlamak amacıyla yaklaşımlar sergilemektedir. Ancak, bu hedefler doğrultusunda farklı eylemler üzerinde, farklı güvenlik stratejileri ile hareket etmektedir. Nitekim, bu durum İran'ın güvenlik faaliyetlerini analiz ederken tek bir teorik çerçeveden ele alınmanın doğru olmadığını, çok boyutlu bir düzlemde değerlendirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Dolayısıyla, bu çalışma üç başlık altında incelenerek, birinci bölümde tanımlar ve kavramsal içeriklere yer verilmiş; ikinci bölümünde teorik analizini *güvenlikleştirme*, *savunmacı* ve *saldırgan realizm* teorileriyle sınırlandırarak, güvenlik kavramına yükledikleri anlam ele alınmıştır. Son bölümde ise, İran'ın güvenlik yaklaşımları değerlendirmeye alınmıştır. Mümkün olduğunca yaşanan gelişmelerin ayrıntısından uzak, sınırlandırılmış ve öne çıkan başlıklar üzerinden ortaya konan faaliyetlerin teorik analizlerine yer verilmiştir.

TANIMLAR VE KAVRAMSAL İÇERİKLER

Birçok değişkenin varlığı ve zamanın değişen koşulları, ortaya konulan çerçevenin yeniden belirlenmesini zorunlu kılmakta ve dolayısıyla her dönem ve koşulda geçerli olabilecek bir güvenlik tanımını mümkün kılmamaktadır. Ancak, güvenliğin tanımına ilişkin ortaya konulan argümanların belirli kavramlar etrafında ortak bir zemine dayanması, bireylerin tehlikelerden uzak, endişe ve korku yaşamadan, emniyet içinde,

belirli bir toplumsal düzenin devamlılığını sağladığı durumu ifade ettiği görüşüne dayalı ortak bir anlayış yaratmıştır.¹ Bu tanımdan hareketle, en genel anlamıyla güvenlik, varlığını koruma ve sürekliliğini sağlama amacını ifade eden bir kavramdır.² Devletler açısından güvenlik arayışı, egemenliğini ve bütünlüğünü tehlikelerden koruma çabası olarak ifade edilebilir; ve dolayısıyla varlığını sürdürebilmek için hayati önemdedir.

Genel anlamda ortaya konulan tanımlamaların dışında, güvenlik ve tehdit arasında var olan organik bağı ortaya koyabilmek için iki önemli tanımlamaya yer vermek yerinde olacaktır. Arnold Wolfers'in tanımlamasıyla, “*güvenlik, nesnel anlamda elde edilen değerlere yönelik tehditlerin olmaması, öznel anlamda ise bu değerlerin saldırıya uğrayacağı korkusunun olmamasıdır.*”³ Wolfers, bir tehdidin yokluğunu ifade eden tanımlama ile korku ve endişelerden uzak kalma hissi üzerinden yapılan psikolojik bir tanımlamayı birlikte ortaya koymaktadır.⁴ Güvenlik, güvensizliğe sebep olabilecek risk ve sorunların bertaraf edilmesi olarak da ifade edilebilir. Bu ifade, Ayoop tarafından ortaya konulan, “*güvenlik-güvensizlik hem ülkesel hem de kurumsal devlet yapılarını ve yönetim rejimlerini tehdit eden ya da bu yapı ve rejimleri yıkma veya zayıflatma potansiyeline sahip olan -hem iç hem dış- kırılabilirliklerle bağlantılıdır.*”⁵ şeklindeki tanımlamaya da desteklenebilir. Bu durum, güvensizlik yaratabilecek risk ve sorunların tehdit olarak görülmesi anlamına gelir. Dolayısıyla, tehdidin varlığı gerçek olgu ve olaylar üzerinden olduğu gibi, algı ve tahminler üzerinden de ortaya konulmaktadır.⁶ O halde tehdit, bir devlet, toplum ya da bireyin yaşamına ve değerlerine yönelik olumsuz etkiler yaratabilecek olaylar ve olguların⁷ yanında algı ve tahminler olarak da tanımlanabilir. Bir tehdidin varlığından söz edebilmemiz için de, mevcut olanı kaybetme riski, başka aktörlerin sahip olduğu ya da nüfuz alanında olanı ele geçirememeye veya bir diğer aktöre kaptırma riski ve sorumluluğun hiçbir aktöre tek başına yüklenemeyeceği, bağımsız küresel risklerin varlığı söz konusu olmalıdır.⁸ Nitekim, yapılan tanımlamalara göre; güvenlik ve tehdit ilişkisi dikkate alındığında, bir güvenlikten söz edebilmemiz için; bir veya birkaç içsel tehdidin, bir

---

¹ Arif Behiç Özcan, (2011). “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.11, Sy.22, s. 447-448

² Beril Dedeoğlu, (2008). **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, s.21

³ Allan Collins, (2017). “*Güvenlik Çalışmaları Nedir?*”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, Ed. Allan Collins, Çev. Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, s.3; Arnold Wolfers, (1952).

“*National Security As An Ambiguous Symbol*”, **Political Science Quarterly**, vol.67, issue.4, p. 484-485

⁴ Özcan, a.g.e, s.448

⁵ A.g.e.; Mohammed Ayoob, (1995). **The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System**, London: Lynne Rienner Publishers, s.9

⁶ Dedeoğlu, a.g.e., s.22

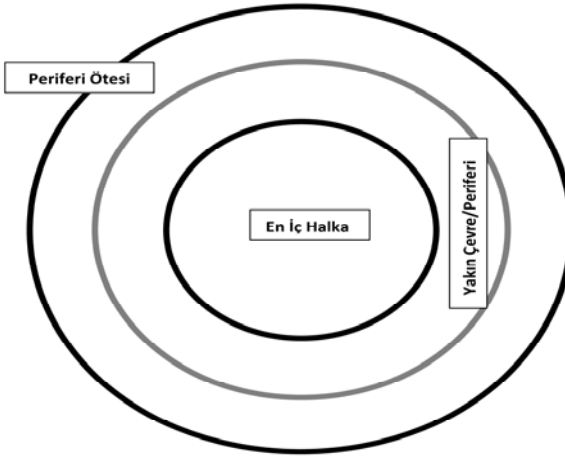
⁷ Elke Krahmman, (2005). “*From State To Non-State Actors: The Emergence Of Security Governance*”, **New Threats And New Actors In International Security**, Ed. Elke Krahmman, New York: Palgrave Macmillan, p.4

⁸ Dedeoğlu, a.g.e., s.63

veya birkaç dışsal tehdidin ve tehdiye yönelik algı ve tahminlerin bulunması gereklidir.⁹

Bu noktadan hareketle, ortaya konulan kavramsal bir ayırımdan söz etmek gereklidir. Soğuk Savaş Dönemi'nden sonra değişen güvenlik anlayışıyla, küresel ölçekte beklenti ve talepleri artan devletleri çevreleyen farklı boyutlarda *tehdit ve risk halkaları/alanları* ortaya çıkmış ve devletler güvenlik faaliyetlerini bu alanlar ekseninde şekillendirme sürecine girmişlerdir. Özellikle büyük güçler, birçok devletin güvenlik politikalarını doğrudan veya dolaylı olarak bu halkalar/alanlar üzerinden etkilemeye başlamışlardır. Bu tehdit ve risk halkaları/alanları, en etkili ve sıkı güvenlik alanını oluşturan *en iç halka*, sınıra komşu olan ya da yakın coğrafyada bulunan alanlar ve devletleri içine alan *yakın çevresi/periferi* ve küresel tehdit ve risk alanını oluşturan *periferi ötesi*.¹⁰

Şekil 1. Tehdit ve Risk Halkaları / Alanları

En iç halka, rejim, siyasal iktidar ve sosyo-ekonomik sistemin sürekli olarak varlığını sürdürmeye çalıştığı bir alan olarak, bir devletin kendi sınırları içerisinde meydana gelebilecek risk ve sorunları kapsamaktadır. Toprakların birleşmesi ve bölünmesi gibi süreçlerin yaşandığı ve doğal olarak devletlerin yakın coğrafyası ile tarihsel bir bağının olduğu dikkate alınır, bir devletin çıkarlarını genişletilebilmesi için en etkili alan *periferidir*; ve tehditlerin çoğunlukla öncelikli olarak bu alandan gelebileceği düşünülür.¹¹ En gevşek alan olarak tanımlanan *periferi ötesi*, küresel ve bölgesel

⁹ A.g.e., s.23

¹⁰ A.g.e., s.63-64

¹¹ Dedeoğlu, a.g.e., s.64

çatışma ve savaşları, küresel iklim sorunları ve küresel ekonomik krizler gibi birçok risk ve sorun teşkil eden başlıkları içinde barındırır.¹² Fakat, bu alanların içine dahil olan risk, sorun ve tehditler devletten devlete değişiklik gösterebilir. Örneğin, uluslararası terörizm İsviçre için periferi ötesi alanı içinde değerlendirilebilecekken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için, en iç halka alanı içinde yer alabilir.¹³ Ayrıca, çalışmaya konu olan İran'ın periferi ötesi alanında yer alan ABD'nin bölgesel çıkarları ve hedefleri doğrultusunda yürüttüğü politikalar ve güvenlik faaliyetleri ABD'yi neredeyse *periferi* komşusuna dönüştürmüştür. Dolayısıyla, ortaya konulan bu üç halkalı güvenlik alanları arasında geçirgenlik söz konusudur. Periferi ötesindeki bir risk, sorun veya tehdit *periferi* hatta *en iç halkasında* etkili olabilirken, *en iç halkasında* ortaya çıkan bir tehdit veya varoluşsal bir tehdiye dönüşme ihtimali olan risk ya da sorunlar *periferi* ve *periferi ötesi* alanında dış politika araçlarına etki edebilir. Bununla birlikte, tehdit ve risk halkalarına/alanlarına verilen önem devletlerin sahip oldukları güç ve kapasiteye göre değişiklik göstermektedir. Fakat, özellikle nüfuz alanını tüm dünyada yaymaya çalışan büyük güçler için üç halka/alan da aynı öneme sahiptir,¹⁴ ve üç halkalı güçlü bir güvenlik sistemi kurma gayesindedirler.

Son olarak tanımlamasını yer vermemiz gereken önemli bir kavram da stratejidir. Çıkarlar doğrultusunda devletler tarafından belirlenen hedeflerin gerçekleşmesine engel teşkil edebilecek tehditlere karşı güvenlik faaliyetlerin belirlenmesi ve varoluşsal tehdiye dönüşme ihtimali algısına neden olan risk ve sorunların bertaraf edilebilmesi için gerekli önlemlerin alınması şeklinde yapılacak olan bir tanımlama güvenlik ve strateji kavramlarının neden büyük ölçüde birlikte ele alındığını¹⁵ da kanıtlar nitelikte olacaktır.

TEORİK ÇERÇEVEDEN GÜVENLİK ANLAYIŞI

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan, realizmin argümanlarının açıklamakta güçlük çektiği yeni konjonktür, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına temel etkende bulundu; ve realizmin sorgulanmaya başlamasına neden oldu. Kenneth Waltz'un da ifade ettiği gibi, eksiksiz olarak kabul edilemeyecek ve eleştiriye açık olan teoriler, devamlı olarak gelişmekte ya da değişime uğramaktadırlar.¹⁶ Dolayısıyla, bu minvalde değerlendirebileceğimiz neo-realizm de değişen dünyayı anlamlandırmakta zorluk çeken ve bilimsel bir temele dayanmadığı yönünde

---

¹² A.g.e.

¹³ A.g.e.

¹⁴ A.g.e.

¹⁵ A.g.e., s.67

¹⁶ Kenneth N. Waltz, (1988). "The Origins of War in Neorealist Theory", **Journal of Interdisciplinary History**, vol.18, issue.4, p.615

eleştirilen realizmin argümanlarının yeni şartları tanımlayabilecek bir doğrultuda evrimleştiği, Waltz tarafından geliştirilen teorik bir yaklaşımdır.¹⁷

Aktör olarak devleti temel alan realizm ve neo-realizmin teorik bakış açıları güvenliği tanımlarken, devletin temel amacı olan bekasının sağlanması için araç/amaç olan askeri kapasite ve devletlerarası güç dağılımı çerçevesinde ele almışlardır.¹⁸ Ancak, neo-realizmi, realizminden ayıran en temel unsur, savaşların nedenlerini salt insan doğasının özelliklerinde aramak yerine uluslararası sistemin koastan ziyade devletler üstü bir otorite boşluğundan kaynaklanan anarşik yapısına öncelik vererek açıklamaya çalışmaktır.¹⁹ Uluslararası sistemin başat aktörü olan devletler bu anarşik yapıda varlıklarını korumak ve egemenliklerinin devamlılığını sağlayabilmek adına mücadele ederler.²⁰ Diğer taraftan, insan doğası yerine uluslararası sistemin yapısına öncelik veren neo-realizm için, realistlerin **amaç** olarak gördükleri güç, aslında bir **araçtır**.²¹ Ancak güvenliklerini sağlama noktasında devletler için bir araç olarak sahip olunacak gücün boyutu konusunda neo-realistler **savunmacı (defensive) ve saldırgan (offensive)** olmak üzere iki kutupta toplanmışlardır. Waltz gibi **savunmacı realistler**, gücün maksimize edilmesi yerine muhafaza edilmesi gerektiğini ifade ederken, Mearsheimer gibi **saldırgan realistler** ise herhangi bir tehdit söz konusu olmasa bile devletlerin güçlerini maksimize etmeleri, elde edebildikleri kadar güç kazanma odaklı olmaları gerektiğini savunmuşlardır.²²

Waltz'a göre, bir üst otorite boşluğunun bulunduğu çok kutuplu uluslararası sistemin anarşik yapısında kendi başının çaresine bakmakla yükümlü olan devletler, **güvenlik ikilemi** yaratmadan²³ -periferinde ve periferi ötesinde bulunan devletlere karşı bir tehdit unsuru haline dönüşmeden- bunu gerçekleştirmelidir. Devletler silahlanma

¹⁷ Andrew Linklater, (2015). “Kuramda ve Pratikte Neorealizm”, **Uluslararası İlişkiler Kuramları**, Ed. Ken Booth ve Steve Smith, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Röle Yayıncılık, s.244

¹⁸ John Baylis, (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yaz 2008, Cilt.5, Sy. 18, s.72

¹⁹ Waltz; savaşların nedenlerinin, insan doğası, devletlerin ve toplumların yapısı ve son olarak da uluslararası sistemin anarşik yapısı olmak üzere üç düzeyde açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Ancak, ilk iki düzeyin savaşın nedenlerini ortaya koymakta yetersiz kaldığını ve sebeplerinin üçüncü düzeydeki sistemin anarşik yapısında aranması gerektiğini ifade eder. (Bkz. Kenneth Waltz, (2015). **Uluslararası Politika Teorisi**, Ankara: Phoenix Yayınları, s. 27; Kenneth Waltz, (2009). **İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz**, Çev. Enver Bozkurt, Ankara: Asil Yayınları, s.223; Faruk Yalvaç, (2016). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yay., s.150; Linklater, a.g.m., s.251)

²⁰ John Mearsheimer, (2009). “Reckless States and Realism”, **International Relations**, vol.23, issue.2, p.241

²¹ John Mearsheimer, (2016). “Yapısal Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik**, Ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya: SAÜ Kültür Yayınları, s.87

²² Mearsheimer, (2016). s.87, 92; Eyüp Ersoy, (2014). “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yay., s.176

²³ Waltz, (2015). s.131; Jack Donnely, (2013), “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill vd., Çev. Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, s.60

yarışına girerek, **güvenlik ikilemi** yaratabilir; bir üst otorite boşluğunun olması devletlerin saldırgan bir tutum sergilenmesine sebebiyet verebilir. Bu **güvenlik ikilemi** ise sistemi meydana getiren birimlerin/devletlerin güç kapasitesinden değil, ancak sistemin yapısından kaynaklanmaktadır.²⁴

Diğer taraftan, uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletler arasından iş birliğinin geliştirilmesinde en büyük engel olarak karşımızda durmaktadır. Fakat bu noktada belirtilmesi gereken husus, Waltz'un karşılıklı bir etkileşimle devletlerin davranışlarının yapıyı belirlediği gibi, yapının da devletlerin davranışlarını belirlediği bir sistemin varlığına işaret ettiği'dir.²⁵ Bu karşılıklı etkileşim içerisinde, Waltz'a göre, güç dağılımı ve sistemin anarşik yapısı dikkate alındığında kullanılabilir en iyi yönetimin **güç dengesi (balance of power)**²⁶ olduğu bir sistemde devletlerin asıl hedefi güçlenmek yerine, diğer devletlerin güç kazanımlarını engellemek olmalıdır; ve bu noktada, revizyonist bir devletin önünü kesmek için en iyi yöntemin statükocu devletlerle **iş birliğine** gitmek olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Özetle, **savunmacı realizmde**, bir devletler için var olan sistemdeki yapıda sahip oldukları konumu korumaya yetecek kadar güç sahibi olmaları yeterlidir.

Savunmacı ve saldırgan realistleri birbirinden ayıran en temel konu devletlere atfedilen rasyonellik vurgusudur. Waltz'un uluslararası sistemin yapısı üzerine odaklandığı teorisi rasyonellik barındırmamaktadır. Devletlerin irrasyonel davranışlar sergileyebileceğini ancak sebeplerinin sistemin yapısında değil, devletlerin yapısında aranmasını ve bu durumun açıklanabilmesi için ayrı bir kuram ortaya koymanın gerekliliğini savmaktadır.²⁸ **Saldırgan realizmde** ise, teorik argümanları rasyonel aktörlere dayandığı için, sistemin yapısı yerine devletin yapısından kaynaklanan irrasyonel davranışları açıklamak adına ayrı bir teorinin yardımına ihtiyaç duymamaktadırlar. Nitekim, temel argümanları Mearsheimer tarafından ortaya konulan **saldırgan realizmde**, devletlerin, diğer devletlerin güç kapasitelerini bilseler dahi niyetlerinden emin olmadıkları bir korku ve devletler üstü bir otorite boşluğunun bulunduğu uluslararası sistemin anarşik yapısında varlıklarını sürdürebilmek için güçlerini artırma yolunu tercih edecekleri ifade edilir.²⁹ Nihayetinde, **saldırgan realistlere** göre, mutlak güvenliğin mümkün olmadığı³⁰ uluslararası sistemde devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalışması caydırıcılık etkisi yaratır; ve sistem

²⁴ Waltz, (2015). s. 232-233; Yalvaç, a.g.m. s. 150

²⁵ Yalvaç, a.g.m., s.153

²⁶ Waltz'a göre, uluslararası sistemin yapısında en önemli unsurlardan biri sistem içindeki güç dağılımı ve güç dengesidir. Güç dağılımı mevcut sistemin yapısal niteliklerini ifade ederken, güç bir devletin sahip olduğu mevcut kapasiteyi ortaya koymaktadır. (Bkz. Faruk Sönmezoğlu, (2012). **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Der Yay., s. 135)

²⁷ Waltz, (2015). s.148-149; Ersoy, a.g.m., s.176; Mearsheimer, (2016). s.92

²⁸ Mearsheimer, (2016). s.94

²⁹ A.g.m., s.89-90

³⁰ Barry, Buzan, (1991). **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Sussex: Harvester Wheatsheaf, s. 22-23

içerisinde bir denge unsuruna dönüşür. Kısaca, *savunmacı realizmde* sistemi dengede tutan, devletlerin birbirlerini ne ölçüde tehdit olarak gördüklerine bağlıdır; ve yapılanma tehdit algısı üzerinedir. Bu doğrultuda devletler, güvenliklerini sağlamak amacıyla, güçlerini tehdit oluşturan diğer aktörleri yok etmeye harcamak yerine, var olan tehditlere ya da tehdiye dönüşme ihtimali olan risk ve sorunlar karşısında önleyici davranışlarda bulunmaya harcamalıdır. Diğer taraftan, *saldırgan realizmde* ise, tehdit algısının kenarda tutulduğu, devletlerin güçlerini sürekli olarak arttırmaya odaklanıldığı bir durum söz konusudur.

Gücün amaç değil, araç olduğu neo-realist yaklaşımlarda devletler için güvenlik en önemli amaca dönüşmektedir. Bu doğrultuda, neo-realist yaklaşımlar içerisinde güvenlik kavramının yeniden tartışılması gerekliliğini ortaya koyan Barry Buzan öncülüğünde devlet merkezli bakış açısına eleştiri getirerek, çok düzlemli bir yaklaşım ortaya koymaya çalışan *Kopenhag Okulu* olmuştur. Çok düzlemli yaklaşımla, realizmin tüm devletleri benzer yapılar olarak ele alınmasını ve bu doğrultuda yapılan ulusal güvenlik tanımlamalarını eleştirerek³¹, her devletin kendi iç dinamikleri ve sosyo-kültürel boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaya çalışmışlar ve realist perspektifin aksine, bu dinamiklerin de uluslararası güvenliğe etki eden boyutlarını ele almanın önemini vurgulamışlardır.³² Kopenhag Okulu, savunmacı ve saldırgan realistlerin varsayımlarını ortaya koyarken, vurgu yaptıkları güç ve gücün boyutları yerine, daha kapsamlı ve açıklayıcı olduğunu ifade ettikleri güvenlik kavramının ekseninde, güç ve barış kavramlarını bir araya getirmenin olanaklı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.³³ Ayrıca, devlet ve askeri kapasite merkezli realizmin güvenlik anlayışını eleştirerek güvenlik kavramını, ulus-devletin savunma çerçevesinden çıkarmış; askeri ve siyasi güvenlik faktörlerinin yanına ekonomik, çevresel ve toplumsal güvenlik faktörlerini de dahil eden geniş bir perspektif sunarak değerlendirmeye almıştır.³⁴ Buzan'a göre; güvenlik kavramı birey güvenliği, ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik olmak üzere üç düzeyi ve askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenlik olmak üzere beş ana sektörü kapsayacak şekilde genişletilmelidir.³⁵ Ortaya çıkan bir güvenlik sorununda/tehditte veya güvenlik sorununa/tehdiye dönüşebilecek risk ve sorunlar karşısında bu sektörler iç içe geçebilir ya da sektörler içerisinde öncelik belirlenebilir.³⁶

---

³¹ A.g.e., s.96-97

³² Buzan, a.g.e., s.60

³³ Bilal Karabulut, (2011). **Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek**, Ankara: Barış Kitabevi, s.65-67

³⁴ Philippe Marchesin, (2003). "*Yeni Tehditler Karşısında Avrupa*", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Ed. Beril Dedeoğlu, Çev. Beril Dedeoğlu, İstanbul: Boyut Kitapları, s.421

³⁵ Buzan, a.g.e., s.363; Hans Günter Brauch, (2008). "*Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü*", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yaz 2008, Cilt.5, Sy.18, s.7

³⁶ Buzan, a.g.e., s.363

Bu çalışmanın teorik çerçevesinde yer alan, Kopenhag Okulu yazarlarından Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap De Wilde tarafından kaleme alınan “*Security: A New Framework for Analysis*” başlıklı çalışmada ortaya konulan **güvenlikleştirme teorisine** göre; bir konu *tehdit* gibi sunulabilir ve öncelikli olarak ele alınması gereken alanlara dahil edilebilir.³⁷ Dolayısıyla, güvenlikleştirme teorisinde, güvenliğin tanımını yerine, oluşum sürecinin önem teşkil ettiği ve daha önce güvenlik alanına dahil olmayan konu, devlet ve aktörlerin güvenlik sorunu haline dönüştürüldüğü görülmektedir. Waever, devlet damlarının/karar alıcıların ortaya koydukları **söylemler** ile bir konunun güvenlik sorununa dönüştürebileceğini ifade etmekte ve bir konu, *risk* ya da *sorun* güvenlik alanına dahil ettikten sonra, toplumda kabul görmesi durumu **güvenlikleştirme** olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Ortaya konulan bu yaklaşımlar, **söylemsel olarak inşa edilen güvenlik** tanımlamasını ortaya koymaktadır. Bu noktada, Waever her konunun güvenlik alanına dahil edilmesinin, güvenliğin tartışılması önünde engel teşkil ettiği belirtir.³⁹ Zira, hangi konu, risk ya da sorunun gerçek bir tehdit olup olmadığı belirlenmesi gerekliliği söz konusudur. Ayrıca, söylemsel olarak inşa edilen güvenlik savının yanında devlet güvenliği haricinde başka bir öneme sahip olan **toplumsal güvenlik kavramı** ile yeni bir güvenlik tanımlaması yapmaya çalışmıştır.⁴⁰ Toplumsal güvenlik kavramı, var olan ya da ortaya çıkabilecek tehditlere karşı askeri ve siyasal boyuttan ziyade **kolektif kimliğin/biz kimliğinin** korunmasını ifade etmektedir.⁴¹ Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, günümüzde artık kimlik kavramı kullanıldığında geleneksel olarak ortaya konulan **ulusal kimlik** anlayışından ziyade **bölgesel, etnik ve dinsel kimlik** anlayışları daha öncelikli hale gelmektedir. Dolayısıyla, güvenlikleştirme ile “bütünü kapsayan bir kimliğin inşası ile ortaya çıkan toplumsal güvenlik politikalarının”⁴² en önemli güvenlik konularından biri haline geldiği ifade edilebilir.

Özetle; güvenlik çalışmaları alanında Kopenhag Okulu tarafından ortaya konulan **güvenlikleştirme teorisine** göre, var olan bir sorun, güvenlik kavramı ile ifade edildiğinde normal bir sorun ya da risk olmaktan çıkar ve toplumsal kesimlerde karşılığını bulabildiği ölçüde güvenlik alanına dahil olur. Dolayısıyla, karar mercileri

³⁷ Barry Buzan; Ole Waever; Jaap De Wilde, (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers, s.23-45

³⁸ Ole Waever, (1995). “*Securitization and Desecuritization*”, *On Security*, Ed. Ronnie D. Lipshutz, NewYork: Columbia University Press, s.55

³⁹ Waever, (1995). s.55

⁴⁰ Marchesin, a.g.m., s.421

⁴¹ “Bir kimliği ‘savunmak’ çelişkili bir şeydir. Kimlikler sürekli değişmektedir ve süreçseldir, asla istikrarlı ve objektif değildirler. Ancak güvenlikleştirildiklerinde, verili (given), -başlangıçtan itibaren var olan ve derin olarak inşa edilmiş- bir şeyi savunursunuz. Toplumsal güvenlik kavramının kimliklere sabit ve ‘bir şeymiş gibi’ yaklaşması analitik bir hata değildir. Aktörlerin kimlikleri savunması, yani toplumsal güvenlik politikaları izlemesi- uygulamalarının (tehtikeli) bir özelliğidir. Benzer şekilde, hepimiz çoklu kimliklere sahibiz ancak güvenlikleştirme durumunda tümü kapsayan kimlik inşası gerçekleşmektedir.” (Bkz. Ole Waever, (2008). “*Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi*”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt.5, Sy.18, s.155-156); Marchesin, a.g.m., s.421-422

⁴² Waever, (2008). s.156

söylemsel olarak inşa edip bir tehdide dönüştürdükleri risk ya da sorunları ortadan kaldırmak için her yöntemi kullanma meşruiyetine de sahip olurlar.⁴³ Bu noktadan hareketle, güvenikleştirme ile ulusal ya da uluslararası karar mercilerinin güvenliğin merkezini ve çevresini kurgulama ve tehdit ve risk halkaları oluşturabilme çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Nitekim, güvenliğin bu noktada, siyaseti kabul görmüş kuraların dışına çıkardığı ifade edilebilir.⁴⁴ Wolfers'ın da belirttiği gibi, devletler ulusal çıkarları ve bu doğrultuda güvenliğe dahil edilecek konuları belirleyebilir, iç ve dış politikada belirlenmiş olan bu güvenlik konularının bir güce dönüşmesini sağlayabilir.⁴⁵

Sonuç olarak; Kopenhag Okulu güvenlik kavramının, devleti merkeze konumlandırarak askeri güvenlik ile sınırlandırılmasını eleştirirken, diğer taraftan *varoluşsal tehdit* boyutunda bulunmayan her bir konu, risk ya da sorunların bir güvenlik meselesine dönüştürülmemesi uyarısında bulunarak, kendisini geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışı ile post-yapısalcı güvenlik anlayışları arasında konumlandırılmaktadır.⁴⁶ Son olarak belirtmek gerekir ki; Kopenhag Okulu tarafından güvenikleştirme faaliyetleri olumsuz bir çerçevede ele alınır ve başvurulması gereken bir süreçtir.⁴⁷ Zira, herhangi bir konu, risk ya da sorunun güvenlik meselesi haline dönüştürülmesi, güvenlik meselesi haline getirilen konuları bertaraf edebilmek için her türlü yöntemin kullanma meşruiyetini -şiddet içeren yöntemlerin meşrulaştırılması gibi- elde edecek otoriter bir aktörün varlığına zemin hazırlayacak ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi sorunlar yaratabilecektir.⁴⁸

RİSK VE TEHDİTLER KARŞISINDA İRAN'IN GÜVENLİK YAKLAŞIMLARI

Özellikle Soğuk Savaş Sonrası Dönemde değişen güvenlik anlayışıyla beraber ülkeleri çevreleyen, farklı boyutlardaki tehdit ve risk alanlarından *-en iç halka/iç güvenliği, yakın çevresi/periferi ve periferi ötesi-* daha önceki bölümlerde bahsetmiştik. Varsayılan bütün temel unsurlar çerçevesinde doğal olarak her devletin içinde bulunduğu güvenlik arayışı durumu, köklü bir tarih ve devlet geleneğine sahip olan İran için de geçerlidir. Bulduğu coğrafyada oldukça etkili ve kritik bir öneme sahip olan İran, Soğuk Savaş sonrasında güvenlik yaklaşımlarını daha çok savunma odaklı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak, İran'ın güvenlik arayışını salt savunma

---

⁴³ Morten Kelstrup, (2004), “*Globalisation and Societal Insecurity: The Securitisation of Terrorism and Competing Strategies for Global Governance*”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, Ed. Stefano Guzzini and Dietrich Jung, London: Routledge, s.111-112

⁴⁴ Buzan; Waeber; Wilde, a.g.e., s.23

⁴⁵ Wolfers, a.g.m., s.481

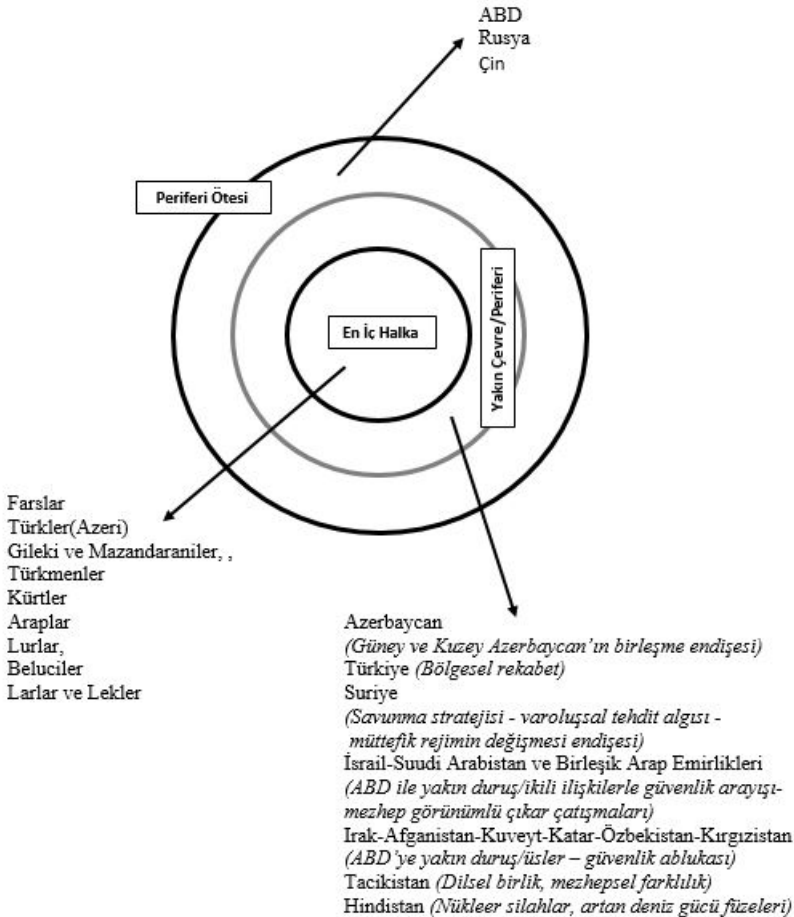
⁴⁶ Fatih Dedemen, (2019). **Güvenikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği**, Ankara: Gazi Kitabevi, s.32

⁴⁷ A.g.e., s.33

⁴⁸ A.g.e.

odaklı değerlendirme yanlışlığına düşülmemelidir. Herhangi bir ülkenin ortaya koymuş olduğu güvenlik faaliyetlerini, tek bir teorik çerçeve ile ele almanın yetersizliğini ve tek boyuttan ziyade çok boyutlu düzlem çerçevesinde analiz edilmesinin gerekliliğini, İran'ın farklı eylemler üzerindeki farklı güvenlik yaklaşımları ortaya koyacaktır. Nitekim İran, tehdit ve risk alanları/halkaları ekseninde, risk ve sorunlar karşısında iç politikada dengeyi sağlamak, dış politikada ortaya koymayı hedefledikleri davranışlara meşruluk kazandırmak için güvenleştirme pratikleriyle hareket ederken, gerçek bir varoluşsal tehdit karşısında saldırgan ya da savunma odaklı olarak değerlendirilebilecek yaklaşımlarla hareket etmektedir.

Şekil 2. İran'ın Güvenliğine Tehditler

Öncelikle İran'ın kendi *iç güvenlik* unsurlarının, dış politika araçlarının hangi doğrultuda kullanılacağını belirlediğini söyleyebiliriz. Günümüzde İran, çok çeşitli etnik kökenli ve dinli bir yapıya bürünmüştür. İran'ın kendi *iç güvenlik sistemini* oluşturan *en iç halkasını* Farslar, Türkler(Azeri), Kürtler, Gilekiler ve Mazandarani, Araplar, Lurlar, Türkmenler, Beluciler, Larlar ve Leklerden oluşmaktadır.⁴⁹ Şah Rıza ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi dönemlerinde İran, ulus-inşası sürecinde, *ulusal kimlik* yaratma çabası içinde olsa da, 1979 Devrimi'nden sonra Farsları ve Türkleri(Azeri) bir arada tutabilmek adına *Şiilik* temelinde yaratılan bir kimlik tanımlaması⁵⁰, en iç halkasında bütünlüğü sağlamakla beraber, dış politika araçlarına da doğrudan etki eden bir unsura dönüşmüştür.⁵¹ Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, bölgenin değişen dinamiklerinin ortaya çıkardığı en önemli tehdit algılaması, Azerilerin yoğunluklu olarak yaşadıkları bölgeden kaynaklanan etnik kökenli sorundur.⁵² Dolayısıyla *iç güvenlik alanında/halkasında* tehdiye dönüşebilecek risk ve sorunlar karşısında -Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan'ın coğrafi ve siyasi anlamda birleşme endişesi gibi-⁵³ suni tehditler inşa ederek ya da var olan tehditleri abartarak toplumsal güvenliğini koruyabilmek adına, kırılgan yapıyı tetikte tutup, iç karışıkları önleme çabası güvenlikleştirme pratikleriyle açıklanabilir. Özellikle devrimden sonraki süreçte “büyük şeytan Amerika, küçük şeytan İsrail”⁵⁴ odaklı söylemlerle dış politikada olduğu kadar iç politikada da bir tehdit algısı yaratmaya çalışmakta ya da risk ve sorunları abartarak varoluşsal tehdit boyutuna taşımaktadır.

Diğer taraftan, *periferinde* yaşanan Karabağ Sorununda ve Türkiye ile yaşadığı sorunlarda *iç güvenlik* unsurlarının, dış politika araçlarına/*periferine* etkisinin bir kanıtı olarak İsrail ile yakın temaslarda bulunan Ermenistan'ı desteklemesi⁵⁵ *güç dengesi* bağlamında savunma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Zira, bir koz durumunda olan Ermenistan'ın, Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerinin normal bir seviyede seyredememesi, İran'ın çıkarlarına hizmet eden bir durumdur. Örneğin; Türkiye, Ermenistan ile yaşadığı gerginlikler sebebiyle Doğu'ya yönelik ihracatını daha çok İran üzerinden gerçekleştirmek durumunda kalmıştır.⁵⁶ Ayrıca Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan'ın siyasi ve coğrafi olarak birleşme endişesi

---

⁴⁹ Güllara Yenisey, (2008). **İran'da Etnopolitik Hareketler**, İstanbul: Ötügen Neşriyat, s.164

⁵⁰ Osman Tunahan Berk, (2006). **İran'ın Güvenlik Politikaları**, Ankara: Kara Harp Okulu: Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı, YL Tezi, s.76-77

⁵¹ Doğançan Başaran, (2017). “*Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış*”, **ANKASAM: Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, İran Özel Sayısı 1(2), s.226

⁵² Tayyar Arı, (2004). **Irak, İran ve ABD “Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya”**, İstanbul: Alfa Yay., s.327;

⁵³ A.g.e.

⁵⁴ Ercan Çitlioğlu, (2015). **İran'ı Anlamak**, Düz. Pınar Osmanağaoğlu, Ankara: Başkent Üniversitesi Basın Yayın, s.110

⁵⁵ Mehmet Burhanettin Coşkun, (2015). “*Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran*”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Sy.4, s.19

⁵⁶ Coşkun, a.g.m., s.19.

nedeniyle ve Hazar’da yaşanan gerginlikler sebebiyle Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmak yerine, Rusya ve Ermenistan ile iyi ilişkiler kurarak özellikle enerjide yaşadığı sıkıntıları giderebilmek adına projeler üretmekte ve destek olmaktadır.⁵⁷

Bunun yanında Azerbaycan’ın, Ermenistan ile olan sorunlarını, İsrail’in dünyayla olan bağlantısı ile dengelemeye çalışması nedeniyle⁵⁸ askeri ve stratejik anlaşmalar yapması⁵⁹ ve Azerbaycan’ın İran’ın kuzey sınırındaki hava üssünü İsrail’in kullanımına açtığı yönündeki haberler⁶⁰, *güç dengesi* bağlamında İran’ın Ermenistan’ın yanında yer almasına iten bir başka sebep olmuştur. Dolayısıyla, İran, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmanın, ülkede yaşayan Türk(Azeri) nüfus dikkate alındığında, sorunun kendi topraklarına da sıçraması endişesiyle, toprak bütünlüğüne tehdit oluşturabilecek bir savaştan yana değildir; fakat sorunların kalıcı olarak çözülmemesini çıkarları için tercih etmektedir.⁶¹ Zira, Azerbaycan ve Türkiye’nin politik hedeflerini çözümsüz sorunlar üzerinde tutması, yakın coğrafyadaki ekonomik ve siyasi etkinliklerini sınırlama konusunda bir araç olarak görülmektedir. Bu noktadan hareketle, daha önce ifade edildiği üzere, Waltz gibi savunmacı realistlerin, *uluslararası sistemin anarşik yapısında devletlerin asıl hedefi güçlenmek yerine, diğer devletlerin güç kazanımlarını engellemek olmalı*⁶² şeklinde ortaya koydukları varsayımdan yola çıkarak, İran’ın Ermenistan’ın yanında yer almasını, *periferi halkası* içerisinde yer olan Azerbaycan ve Türkiye’ye karşı dengeleyici bir unsur olarak değerlendirebiliriz.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, PKK/PYD, IŞİD gibi terörist hareketler de İran tarafından *iç güvenlik halkasına/alanına* tehdit olarak görülmektedir.⁶³ Dolayısıyla, *periferinde* bulunan ve ortak tehdit algısına sahip Türkiye’nin karşısında olmak yerine, *işbirliği* mekanizmalarını geliştirmesi savunma stratejine önemli bir katkı sağlayacaktır. Nitekim, bu durum bir ülkenin çıkarları doğrultusunda, farklı eylemler üzerinde, farklı güvenlik stratejileri ile hareket etmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İran’ın Hristiyan Ermenistan’ı, ortak birçok paydada bir araya gelme ihtimali bulunan Şii Azerbaycan karşısında desteklemesinin yanında, Orta Asya ülkelerinden Sunni olan, ancak Farsça’ya yakın bir dil kullanmaları sebebiyle, 90’larda meydana gelen iç

---

⁵⁷ A.g.m

⁵⁸ Elnur İsmayıl, (2013). “*Israel and Azerbaijan: The Evolution of a Strategic Partnership*”, **Israel Journal of Foreign Affairs**, VII: 1, s. 71

⁵⁹ Esmе Özdaşlı, (2017). “*İsrail’in Yeni Çerçeve Stratejisinde Güney Kafkasya*”, **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sy.82, s.183

⁶⁰ A.g.e., s.182

⁶¹ Coşkun, a.g.m., s.19

⁶² Waltz, (2015). s.148-149; Ersoy, a.g.m., s.176; Mearsheimer, (2016). s.92

⁶³ Bayram Sinkaya, (2017). “*İran’ın Suriye Stratejisi*”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.11, Sy.2, s.63

savaşta İslami muhalif kesime karşı Tacikistan'ın yanında yer alması değinilmesi gereken önemli hususlardan biridir.⁶⁴ Böylesine bir çelişki, İran'ın bölgesel çıkarları doğrultusunda, savunmacı realistlerin *revizyonist bir devletin önünü kesmek için en iyi yöntemin statükocu devletlerle işbirliğine gitmek olduğu*⁶⁵ yönündeki ifadeleri dikkate alındığında, *periferinde* bulunan risk ve sorunların tehdide dönüşmemesi adına ortaya koyduğu dengeleyici güvenlik stratejileri olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum, Şii'lik temeline oturtulan kimlik tanımlamasının yalnızca ulusal çıkarlar doğrultusunda bir geçerliliğe sahip olduğu izlenimini uyandırmaktadır.⁶⁶

İran'ın *periferinde* yer alan Afganistan'da 11 Eylül sonrası dönemde, kendi *iç güvenlik* meselesine dönüştürdüğü Taliban rejimini ortadan kaldıran ve İran'ın *periferi ötesi* tehdit alanında başrolü oynayan ABD, *şer ekseni*⁶⁷ olarak ilan ettiği ülkeleri -İran, Irak ve Kuzey Kore- çevreleyebilmek adına iç ve dış politikada *güvenlikleştirme* pratikleriyle, tartışmalı olan bölgesel çıkarları için gerekli meşruiyet zeminini yaratmıştır. *Bölgesel işbirlikleri, krediler, karşılıksız yardımlar ve askeri unsurlarla*⁶⁸ hem Ortadoğu hem de Orta Asya'da nüfuzunu genişletip bölgeye yerleşmeye başlayarak bir anlamda İran'ın *periferi* komşusu haline dönüşmüş, İran'ın bölge politikalarını derinden etkileyerek, varoluşsal tehdit olarak gördüğü büyük şeytan ile yakından yüzleşmek durumunda bırakmıştır. İran, Afganistan ile birlikte *periferinde* yer alan ve ABD'ye yakın duruş sergileyen Türkiye ve Ortadoğu'da "*Irak, Pakistan, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, BAE, Umman*"⁶⁹ ile Orta Asya'da özellikle "*Kırgızistan ve Özbekistan*"da⁷⁰ kurulan ABD üsleri ile bir güvenlik ablukasında kalmıştır.

Dolayısıyla, İran'ın bu güvenlik ablukasını içinde, ABD karşısında caydırıcı bir etki yaratabilmek adına, *periferi ötesinde* yer alan Çin ve -Hazar Havzası'nın sahip olduğu kaynaklar ve boru hatları konusunda çıkarları doğrultusunda ters düşmüş olsa da- özellikle nükleer teknoloji konusunda yakın ilişkiler kurduğu Rusya'nın -Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan ile birlikte- içinde yer aldığı, gözlemci statüsünde bulunduğu *Şangay İşbirliği Örgütü*'ne tam üyelik sıfatıyla

⁶⁴ Berk, a.g.e., s.85; Coşkun, a.g.m., s.20; Kaveh Afrasiabi, Abbas Maleki, (2003). "*Iran's Foreign Policy After 11 September*", **The Brown Journal Of World Affairs**, vol. 9, issue.2, s.257

⁶⁵ Waltz, (2015). s.148-149; Ersoy, a.g.m., s.176; Mearsheimer, (2016). s.92

⁶⁶ Berk, a.g.e., s.85

⁶⁷ İsmail Sarı, (2018). "*Devrimden Günümüze İran'ın Güvenlik Stratejisi*", **Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri**, Stratejik Araştırmalar Serisi 6, Ed. Veysel Kurt, İstanbul: SETA Kitapları, s.43 (elektronik basım)

⁶⁸ "*ABD ve AB, Afganistan operasyonu nun başladığı 2001 yılında Tacikistan'a sadece 140 milyon dolar kredi vermiş, Kazakistan ordusuna ise 2005 yılında ABD tarafından yapılan karşılıksız yardım 26 milyon doları bulmuştur.*" (Bkz. Ainur Nogayeva, (2011). **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara: USAK Yay., s.176-177 (elektronik basım)

⁶⁹ Selin M. Bölme, (2010). **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s.148

⁷⁰ Nogayeva, a.g.e., s.176

girme çabası, bir güvenlik kalkını oluşturma hedefindedir.⁷¹ Bu durum, savunmacı realistlerin *işbirliği* argümanı dikkate alındığında başka bir dengeleyici strateji olarak değerlendirilebilir.

Harita 1. İran'ı Çevreleyen Güvenlik Ablukası

Kaynak: “İran’ı Köşeye Sıkıştıran Harita”, Hürriyet⁷², 09 Şubat 2017

Diğer taraftan, saldırgan realizmin, *herhangi bir tehdit söz konusu olmasa bile, devletlerin, diğer devletlerin güç kapasitelerini bilseler dahi niyetlerinden emin olmadıkları uluslararası sistemin anarşik yapısında, varlıklarını sürdürülebilmek için güçlerini artırma yolunu tercih edecekleri*⁷³ yönündeki varsayım dikkate alındığında, İran’ın bu güvenlik ablukası içinde yürütmeye çalıştığı nükleer faaliyetleri saldırgan bir tutum olarak da değerlendirilebiliriz. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, saldırgan realizme göre; *mutlak güvenliğin mümkün olmadığı*⁷⁴ *sistem içerisinde devletlerin güçlerini maksimize etmeye çalışmaları, aslında caydırıcılık etkisiyle bir denge aracına dönüşür.* Bu argümanlardan yola çıkarak, *periferi* ülkesi Hindistan ve *periferi ötesi* ülkeleri Rusya ve Çin’i örnek verebiliriz. İran hiçbir çevreleme stratejisinin içerisinde kalmamış olsaydı dahi bu ülkelerin nükleer güç/silah sahibi⁷⁵ olmaları veya geliştirme çabaları göz önünde bulundurulduğunda, İran’a karşı

⁷¹ Afrasiabi; Maleki, a.g.m., s.263

⁷² <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irani-koseye-sikistiran-harita-her-yerdeler-40360697> (10.09.2019)

⁷³ Mearsheimer, (2016), s.89-90

⁷⁴ Buzan, a.g.e., s. 22-23

⁷⁵ Çitlioğlu, a.g.e.,101-102

varoluşsal tehdit yaratan bir durumdan söz edilemese bile niyetinden emin olmadığı risk taşıyan ülke konumundadırlar.

ABD'nin, İran'ın *periferine* etkisine ya da *periferinde* yer alan ülkelerin ABD ile ilişkilerini de göz önünde bulundurarak İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) nükleer anlaşmanın seyrini değiştiren etkilerine bu noktada değinmek yerinde olacaktır. İran, devrimden bu yana terör faaliyetlerine destek, nükleer çalışmalar ve insan hakları ihlalleri gerekçeleri ile *periferi ötesinde* bulunan küresel güçlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak ağır sonuçlar yaratan yaptırımlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁷⁶ Bu doğrultuda, bulunduğu coğrafyada konumunu değiştirmeye çalışmış ve özellikle Körfez ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Ancak bu süreci istediği doğrultuda yönetebildiğini ifade etmek oldukça güçtür. Bunun en önemli sebeplerinden biri tarihsel olarak mezhepsel ve kültürel farklılaşmalara dayalı mücadelelerin günümüzde hala devam ediyor olmasıdır.⁷⁷ Özellikle Arap-Fars mücadelesi⁷⁸ bölgesel yakınlık içinde olan ülkelerin birbirlerine karşı verdikleri üstünlük mücadelesine hatta mevcut konumlarını dahi geriletme mücadelesi şeklinde varlığını sürdürmektedir.⁷⁹ Dolayısıyla, İsrail, Suudi Arabistan ve BAE'nin nükleer anlaşmalar üzerindeki etkileri, bölgesel çekişmelerin yansımalarının küresel düzeyde de hissedildiğinin bir kanıtıdır.

İran, 2015 yılında yaptırımların ekonomik ve toplumsal olarak ortaya çıkan ağır sonuçlardan kurtulabilmek adına P5+1 -ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa ve Almanya- ülkeleriyle *Kapsamlı Ortak Eylem Planı* ile nükleer faaliyetlerini sınırlandırmak adına anlaşma imzalamıştır.⁸⁰ Nükleer programın sınırlandırılması ve denetime açılmasının ardından 2016 yılında yaptırımların kaldırılmaya başlamasıyla, İran'ın yurtdışında bulunan milyarlarca dolarlık fonlarına ulaşma imkanı doğmuş ve uluslararası şirketlerle işbirliğinin önü açılmıştır.⁸¹ Fakat, bu karara İsrail ve Arap Ülkelerinden özellikle Suudi Arabistan ve BAE tepki göstermiştir. Etkin bir askeri kapasiteye sahip, ancak stratejik derinlik açısından küçük bir ülke konumunda olan İsrail, bu anlaşma ile ağır bedeller ödemek zorunda kaldığı yaptırımlardan sıyrılıp

---

⁷⁶ İsmail Numan Telci, (2018). *Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran'dan Ne İstiyor?*, SETA Perspektif, Sy.208, s.1

⁷⁷ Damla Kocatepe, (2017). "*Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması*", ANKASAM: Bölgesel Araştırmalar Dergisi, İran Özel Sayısı 1(2), s.74-75

⁷⁸ A.g.m., s.74

⁷⁹ "*İran 1980'lerde Körfez'deki Amerikan varlığını sona erdirmek ve Arap Ülkeleri'ni devirmek için kullandığı radikal örgütler ve terörist organizasyonlar bu hedeflerine ulaşamadığı gibi bu ülkelerin ABD ile daha da sıkı bir iş birliğine itmiş ve bölgedeki ABD varlığını artırmıştır. İran, ABD'nin ülkesine karşı askeri bir güç uygulama yeteneğini zayıflatmak için bölgede önemli miktarda Amerikan askeri barındıran Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Umman ve Suudi Arabistan'daki terörist organizasyonları destekleyerek bu ülkelerin gözünü korkutma olanağına sahiptir.*" (Bkz. Berk, a.g.e., s.114-115)

⁸⁰ Telci, a.g.m., s.1

⁸¹ A.g.m., s.3

hem siyasi hem de ekonomik olarak güçlenerek bölgesinde etkin bir aktöre dönüşecek olan İran'ın, yayılmacı politikalarla geo-stratejik kaymalara sebep olacağı algısını yaratmaya çalışmışlardır.⁸² Diğer taraftan, İran'ın Arap Ülkeleri içerisinde muhalif unsurları kullanabilme kabiliyeti dikkate alındığında, siyasi ve ekonomik açıdan avantajlı konuma geçme ihtimalindeki bir ülkenin arkalarında olduğu İii nüfusun, monarşik ve teokratik yapısıyla anti-demokratik bir çizgide bulunan Suudi Arabistan karşısında avantajlı bir konuma geçme ihtimali rahatsız ediciydi.⁸³ Dolayısıyla, bulundukları coğrafyada yeni dengelerin oluşmasına izin vermek istemeyen İsrail ve Suudi Arabistan, gelecekte kendi *periferileri* içerisinde yer alan İran'ın, nükleer bir güç olarak büyüyeceğinin ve kendilerine yönelik büyük bir tehdide dönüşeceğinin algısını yaratmaya çalışmışlardır.⁸⁴

Bölge ülkeleri tarafından ortaya konulan tüm bu tepkilere rağmen İran açısından yaşanan bu olumlu gelişmeler, 2016 yılında başkanlık seçimlerini Trump'ın kazanması sonrasında tersine dönmeye başlamıştır. 2018 yılında nükleer programın sınırlandırılması anlaşmasının ABD tarafından tek taraflı olarak fes edilmesiyle, İran'a yönelik politikalar eskisinden çok daha ciddi yaptırımlara maruz bırakılacak şekilde yeniden tutum değiştirmiş ve İran'ın *periferi* ve *periferi ötesinde* karşılıklı etkileşimle gerilimin oldukça derinleşmesine sebep olmuştur. ABD'nin körfez limanlarına takviye savaş gemilerini konuşlandırması, Katar'da bulunan ABD üslerine, İran'ın saldırı yapacağı istihbaratının alındığı söylemiyle bombardıman uçaklarını yerleştirmesi⁸⁵ bir *risk* ya da *sorundan* ziyade *varoluşsal bir tehdit* yaratmış ve İran'a yönelik tehdit boyutunu ciddi bir düzeye taşımıştır. İran, "bu girişimlerin psikolojik savaşın bir parçası olduğu ve milyarlarca dolarlık filoların bir füze ile dağılabileceği"⁸⁶ söylemlerinde bulunmuştur.

Günümüzde olduğu gibi önceki dönemlerde de İran, kendisine karşı ikili ilişkilerle güvenlik arayışında olan Arap Ülkeleri'ni özellikle BAE ve Suudi Arabistan'ı, *periferinde* yer alan İsrail ile işbirliği içinde olması ve *periferi ötesinde* bulunan ABD ile yapılan milyar dolarlık silah anlaşmalarından dolayı bölgedeki *güç dengesini* bozmakla suçlamıştır.⁸⁷ Kullanılan *güç dengesi* ifadesinin yanında, 2009-2013 yılları arasında görev yapan, İran eski Savunma Bakanı Vahidi'nin, "...istikrarı sağlamanın en iyi yolu militarizm değil; bölge ülkeleri arasındaki güvenlik ve ekonomik iş birliğini güçlendirmektir."⁸⁸ ifadesi hem Batı ülkeleri hem de bölge ülkelerinin *varoluşsal*

⁸² Çitlioğlu, a.g.e.,112

⁸³ A.g.e., s.113

⁸⁴ Telci, a.g.m., s.3

⁸⁵ "Uçan kaleler Katar'a vardı", CNNTürk, 11 Mayıs 2019,

<https://www.cnnturk.com/dunya/ucan-kaleler-katara-vardi> (10.09.2019)

⁸⁶ CNNTürk, a.g.h.

⁸⁷ Ferhat Pirinççi, (2011). "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", *Akademik Orta Doğu*, Cilt.5, Sy.2, s.79

⁸⁸ Pirinççi, a.g.m., s.79

tehdit boyutunda bir algıyla ortaya koymaya çalıştıkları İran'ın güvenlik yaklaşımlarının, gerçekçi bir zeminde olmadığını kanıtlar niteliktedir. Zira, İran'a yönelik tehdit boyutunun ciddi bir düzeye taşınması sebebiyle, söylemlerinde saldırgan bir tutum gözlemlense de savunmacı realistlerin, *güç dengesini* sağlayabilmek adına en iyi yöntemin *işbirliği* olduğu varsayımı dikkate alındığında, İran'ın bölgesel *işbirlikleri* ile *periferi ve periferi ötesinden* gelebilecek tehditlere karşı saldırgan tutumdan ziyade bir savunma mekanizması oluşturma çabasında olduğu ifade edilebilir.

Bu noktadan hareketle, İran'ın ABD ve İsrail karşısında nükleer silahlara sahip olma ihtimalinin, beka sorunu yaratacağı iddiası da doğru bir değerlendirme değildir. Zira, bu ihtimal ABD ve İsrail için bir tehdit olmaktan çok İran'ın *periferi ötesi ve periferinden* gelen baskıları azaltıcı bir stratejinin parçası olarak değerlendirilmelidir. Waltz'un "*nükleer silahlar eğer birbirini tehdit olarak gören devletlerden birinde yoksa tehlikelidir*"⁸⁹ argümanıya da destekleyecek olursak; İsrail ile beraber *periferinde* bulunan Hindistan ve Pakistan'ın nükleer silah sahibi olmaları veya geliştirme çabaları karşısında İran'ın nükleer silahlar barındırması tehdit oluşturmaktan çok, karşılıklı *güç dengesi* bağlamında barışçıl bir yol olarak *caydırıcılık* unsuru ile değerlendirilmesi daha gerçekçi bir zemine dayanmaktadır.⁹⁰

Devrim sonrası dönemde kurulan yeni rejimin iç ve dış politikada meşruiyetini ve devamlılığını sağlayabilmek adına İran-İrak Savaşı sürecinde ve sonrasında, dış düşmanlara, özellikle ABD'ye karşı söylemsel olarak inşa edilen güvenlik algısından farklı bir durum söz konusudur. Nükleer programın sınırlandırılması anlayışının fes edilmesi sonrasında, İran'ın *periferi ve periferi ötesinde* bulunan ülkeler arasında kendisine yönelik oluşturulan mekanizmalara karşı tutumunu güvenleştirmeye pratikleri çerçevesinde değerlendirmemiz olanaklı gözükmemektedir. Çalışmanın teorik çerçevesinde de ifade ettiğimiz gibi, güvenleştirmeye teorisine göre, var olan bir sorun, güvenlik kavramı ile ifade edildiğinde normal bir sorun ya da risk olmaktan çıkar ve toplumsal kesimlerde karşılığını bulabildiği ölçüde güvenlik alanına dahil olur. Dolayısıyla, karar mercileri söylemsel olarak inşa edip bir tehdide dönüştürdükleri risk ya da sorunları ortadan kaldırmak için her yöntemi kullanma meşruiyetine de sahip olurlar. Fakat, körfez limanlarına savaş gemileri ve bombardıman uçaklarının konuşlandırılması ve tehdit olarak görülen İran'a yönelik olması, bir risk ya da sorundan ziyade artık ciddi bir *varoluşsal tehdit* yaratmıştır. Buna rağmen İran'ın güvenlik yaklaşımları saldırgan olmaktan uzaktır; ve savunma stratejileri çerçevesinden değerlendirilmelidir.

İran'ın *periferi halkası/alanı* içinde yer alan Suriye'de ortaya koyduğu faaliyetler ise *güvenleştirmeye teorisi* çerçevesinde değerlendirmek için uygun bir zemine oturmaktadır. Zira, Suriye'de yürüttüğü faaliyetlere -ideolojik kaygılar temelinde

---

⁸⁹ Sarı, a.g.m., s.44

⁹⁰ A.g.m.; Çitlioğlu, a.g.e., s.101

şekillenmesine rağmen- yaşanan gelişmeler doğrudan kendisine yönelik olmasa da *varoluşsal tehdit* ve *terörizmle mücadele* söylemleri ile hem iç politikada hem de dış politikada meşruiyet zemini yaratılmaya çalışılmıştır.⁹¹ Ayrıca, “*Suriye’deki olayları ABD ve İsrail’in alevlendirdiği*”⁹² söylemi; farklı ideolojiler ve siyasi hareketlerin 79 Devrimi’ne giden süreçte rejime karşı muhalefette bir araya gelmesinde “*emperyalizme karşı mücadele*”⁹³ söyleminin katkısı dikkate alındığında, güvenikleştirme teorisini çerçevesinde önem arz eden bir noktadadır. İran, Suriye’de muhalif hareketleri demokratik bir rejim için devrimsel bir tutum olarak görmek yerine, ABD ve İsrail’in, İran’ın stratejik derinlik noktasında bölgesel etkinliğine katkıda bulunduğuna inandığı ve müttefik olarak gördüğü Esad yönetimini ortadan kaldırma çabası olarak ifade etmektedir.⁹⁴ Bu bakış açısına sahip olan İran, Esad yönetiminin devamlılığı için çaba sarf etmekte⁹⁵; kendi çıkarları için bunu sağlamayı başaramasa bile İran’ın da içinde bulunduğu bir geçiş sürecinin hayata geçirilmesi için çabalamaktadır. Suriye krizinde, *periferinde* bulunan kendilerine yakın bir oluşumdan yana olan Arap Ülkeleri’nin, özellikle Suudi Arabistan olmak üzere rejim karşıtı unsurları desteklemesi⁹⁶, İran’ı krizin nedenlerine yönelik şüphelerinde haklılığını iddia eder konuma getirmiştir. Asıl meselenin bölgesel ve küresel güçlerin İran’ın geleceğine yönelik düzenlediği büyük bir plan olduğunu söylemlerinde kullanarak, askeri ve ekonomik desteğini arttırmak için gerekli meşruiyet zeminini yaratmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, *periferindeki* gelişmeler doğrudan kendisine yönelik olmasa da ortaya koyduğu söylemlerle bir tehdit algısı yaratıp, meşruluk kazandırma girişimleriyle dış politika mekanizmalarını devreye sokmaya çalışmıştır. Bu noktada tekrar etmek yerinde olacaktır ki, ulusal ya da uluslararası karar mercilerinin *güvenlik alanlarını kurgulama, tehdit ve risk alanları* oluşturabilme çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Wolfers’in da belirttiği gibi, güvenikleştirme ile devletler ulusal çıkarları ve bu doğrultuda güvenliğe dahil edilecek konuları belirleyebilir, iç ve dış politikada belirlenmiş olan bu güvenlik konularının varoluşsal tehdit boyutunda bir güce dönüşmesini sağlayabilir.⁹⁷ Ancak, İran’ın Suriye’de ortaya koyduğu tutumu, 1980-88 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı’nın siyasi, ekonomik ve

⁹¹ Sinkaya, (2017). s.59-60

⁹² Melih Kazdal, (2018). “*İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak*”, **Artuklu Kaime: Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, Cilt.1, Sy.1, s.9; Hakkı Uygur, (2012). “*İran ve Arap Baharı*”, **SETA Analiz**, Sy.52, s.20

⁹³ Hatice Doğan, (2014). “*İran Siyasi Tarihi*”, **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri**, Ed: Soyalp Tamçelik, Ankara: Gazi Kitabevi, s.35; Sinkaya, (2017), s.51

⁹⁴ Sinkaya, (2017). s.50; “*Suriye’deki olaylar özellikle İran’daki güvenlik bürokrasisi tarafından bir halk hareketi olmaktan çok İran’a yönelik olası bir hareketin öncü saldırısı olarak değerlendirilmekte ve Suriye’nin “düşmesi” halinde önce Lübnan’daki Hizbullah’ın sonra İran’ın doğrudan hedef olacağı ileri sürülmektedir.*” (Bkz. Uygur, a.g.m., s.20); Bayram Sinkaya, (2015). “*Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri*”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.10, Sy.1, s.153-154

⁹⁵ İran tarafından Esad’a verilen desteğin en önemli nedenlerinden ilki tarihsel olarak geliştirilen ilişkiler bağlamında Suriye’nin Batılı ülkelere ve İsrail’in Siyonist politikalarına karşı vazgeçilmez bir müttefik olarak görülmesi, ikincisi ise Suriye’nin, Lübnan Hizbullahı ve Filistin örgütleri ile İran arasındaki bağlantıyı sağlayan önemli bir aktör olmasıdır. (Bkz. Sinkaya, (2015). s.146-147)

⁹⁶ Kocatepe, a.g.m., s.79

⁹⁷ Wolfers, a.g.m., s.481

toplumsal etkileri göz önüne alındığında, güvenliğini *periferi ve periferi ötesine* taşıyan bir ülkenin refleksiyle, caydırıcılık zemininde savunma mekanizması yaratması olarak da görülebilir.

SONUÇ YERİNE

İran'ın güvenlik yaklaşımları, toprak bütünlüğünün ve varlığının devamlılığını sağlayabilmek, rejimi korumak ve caydırıcılık etkisini arttırabilecek bir savunma mekanizması geliştirme hedefleri doğrultusundadır. Ancak, özellikle caydırıcılık etki alanında değer bulan ve İran'ın güvenlik stratejilerinin bulunduğu çerçeve içinde yer alan nükleer program, mücadele alanını tehdit ve risk halkaları/alanları eksenin genişleten birçok durum yaratmaktadır. Bu nedenle, kendi çıkarlarını gözeterek, *iç güvenlik halkasından, periferinden ve periferi ötesinden* gelebilecek *risk ve sorunların, varoluşsal tehdit* unsurlarına dönüşmesini engelleyebilmek için ortaya koyacağı politikaların toplumda kabul görmesi adına *güvenikleştirme* pratiklerini kullanırken, halihazırda var olan tehditleri bertaraf edebilmek için saldırgan bir söylem kullandığı durumlar söz konusu olsa da savunma stratejisi ekseninde politikalar geliştirme eğilimdedir.

KAYNAKÇA

AFRASIABI Kaveh; MALEKI Abbas, (2003). “Iran's Foreign Policy After 11 September”, **The Brown Journal Of World Affairs**, vol. 9, issue.2, pp.255-265

ARI Tayyar, (2004). **Irak, İran ve ABD “Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya”**, İstanbul: Alfa Yayınları

AYOOB Mohammed, (1995). **The Third World Security Predicament: State Making, Reginal Conflict, and the International System**, London: Lynne Rienner Publishers

BAŞARAN Doğançan, (2017). “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, **ANKASAM: Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, İran Özel Sayısı 1(2), ss.220-244

BAYLIS John, (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yaz 2008, Cilt.5, Sy.18, ss.69-85

BERK Osman Tunahan, (2006). **İran'ın Güvenlik Politikaları**, YL Tezi, Ankara: Kara Harp Okulu: Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı

BÖLME Selin, (2010). **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

BRAUCH Hans Günter, (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yaz 2008, Cilt.5, Sy.18, ss.1-47

BUZAN Barry, (1991). **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Sussex: Harvester Wheatsheaf

BUZAN Barry; WAEVER, Ole; WILDE, Jaap De, (1998). **Security: A New Framework for Analysis**, London: Lynne Rienner Publishers

COLINS Allan, (2017). “Güvenlik Çalışmaları Nedir?”, **Çağdaş Güvenlik Çalışmaları**, Ed. Allan Collins, Çev. Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, ss.1-9

COŞKUN Mehmet Burhanettin, (2015). “Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, Sy.4, ss.5-30

ÇİTLİOĞLU Ercan, (2015). **İran’ı Anlamak**, Düz. Pınar Osmanağaoğlu, Ankara: Başkent Üniversitesi Basın Yayın

DEDEMEN Fatih, (2019). **Güvenikleştirme Pratiklerinin Değişen Doğası: ABD ve İran Örneği**, Ankara: Gazi Kitabevi

DEDEOĞLU Beril, (2008). **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları

DOĞAN Hatice, (2014). “İran Siyasi Tarihi”, **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri**, Ed: Soyalp Tamçelik, Ankara: Gazi Kitabevi, ss.3-58

DONNELLY Jack, (2013). “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill vd., Çev. Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, ss.49-81

ERSOY Eyüp, (2014). “Realizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.159-186

İSMAYILOV Elnur, (2013). “Israel and Azerbaijan: The Evolution of a Strategic Partnership”, **Israel Journal of Foreign Affairs**, VII: 1, pp.69-76

KARABULUT Bilal, (2011). **Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek**, Ankara: Barış Kitabevi

KAZDAL Melih, (2018). “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, **Artuklu Kaime: Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, Cilt.1, Sy.1, ss.1-15

KELSTRUP Morten, (2004). “Globalisation and Societal Insecurity: The Securitisation of Terrorism and Competing

Strategies for Global Governance”, **Contemporary Security Analysis and Copenhagen Peace Research**, Ed. Stefano Guzzini and Dietrich Jung, London:,Routledge, pp.106-116

KOCATEPE Damla, (2017). “*Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması*”, **ANKASAM: Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, İran Özel Sayısı 1(2), ss.67-101

KRAHMANN Elke, (2005). “*From State To Non-State Actors: The Emerge Of Security Governance*”, **New Threats And New Actors In International Security**, Ed. Elke Krahmann, New York: Palgrave Macmillan, ss.3-19

LINKLATER Andrew, (2015). “*Kuramda ve Pratikte Neorealizm*”, **Uluslararası İlişkiler Kuramları**, Ed. Ken Booth ve Steve Smith, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Röle Yayıncılık

MEARSHEIMER John, (2009). “*Reckless States and Realism*”, **International Relations**, vol.23, issue.2, pp.241-256

MEARSHEIMER John, (2016). “*Yapısal Realizm*”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik**, Ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya: SAÜ Kültür Yayınları, ss.86-106

MARCHESIN Philippe, (2003). “*Yeni Tehditler Karşısında Avrupa*”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Ed. Beril Dedeoğlu, Çev. Beril Dedeoğlu, İstanbul: Boyut Kitapları, ss.421-438

NOGAYEVA Ainur, (2011). **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara: USAK Yayınları (elektronik basım)

ÖZCAN Arif Behiç, (2011). “*Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri*”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.11, Sy.22, ss.445-466

ÖZDAŞLI Esmе, (2017). “*İsrail’in Yeni Çerçeve Stratejisinde Güney Kafkasya*”, **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yaz 2017, Sy.82, ss.175-200

PİRİNÇÇİ Ferhat, (2011). “*ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması*”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.5, Sy.2, ss.61-84

SARI İsmail, (2018). “*Devrimden Günümüze İran’ın Güvenlik Stratejisi*”, **Ortadoğu’da Ulusal Güvenlik Stratejileri**, Stratejik Araştırmalar Serisi 6, Ed. Veysel Kurt, İstanbul: SETA Kitapları, ss.39-51 (elektronik basım)

SİNKAYA Bayram, (2015). “*Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri*”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.10, Sy.1, ss.131-160

SİNKAYA Bayram, (2017). “İran’ın Suriye Stratejisi”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt.11, Sy.2, ss.49-64

SÖNMEZOĞLU Faruk, (2012). **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Der Yayınları

TELCİ İsmail Numan, (2018). “Ağırlaştırılmış Ekonomik Yaptırımlar: Trump İran’dan Ne İstiyor?”, **SETA Perspektif**, Sy.208

UYGUR Hakkı, (2012). “İran ve Arap Baharı”, **SETA Analiz**, Sy.52

WAEVER Ole, (1995). “Securitization and Desecuritization”, **On Security**, Ed. Ronnie D. Lipshutz, NewYork: Columbia University Press, pp.46-86

WAEVER Ole, (2008). “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt.5, Sy.18, ss.151-178

WALTZ Kenneth, (1988). “The Origins of War in Neorealist Theory”, **Journal of Interdisciplinary History**, vol.18, issue.4, pp.615-628

WALTZ Kenneth, (2009). **İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz**, Çev. Enver Bozkurt, Ankara: Asil Yayınları

WALTZ Kenneth, (2015). **Uluslararası Politika Teorisi**, Ankara: Phoenix Yayınları

WOLFERS Arnold, (1952). “National Security As An Ambiguous Symbol”, **Political Science Quarterly**, vol.67, issue.4, pp.481-502

YALVAÇ Faruk, (2016). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları

YENİSEY Gülara, (2008). **İran’da Etnopolitik Hareketler**, İstanbul: Ötüken Neşriyat “İran’ı Köşeye Sıkıştıran Harita”, **Hürriyet**, 09 Şubat 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irani-koseye-sikistiran-harita-her-yerdeler-40360697> (10.09.2019)“Uçan kaleler Katar’a vardı”, **CNN Türk**, 11 Mayıs 2019, <https://www.cnnturk.com/dunya/ucan-kaleler-katara-vardi> (10.09.2019)

İran'da Uzmanlar Konseyi'nin Devlet Yapısındaki Yeri ve Demokrasiye Olan Etkileri

Prj. Asist. Durdu Mehmet ÖZDEMİR

Bursa Uludağ Üniversitesi

İran sahip olduğu zengin doğal kaynakları, jeostratejik konumu, güçlü devlet geleneği, kendine özgü siyasi yapısı ve yürütmüş olduğu nükleer program sebebiyle Ortadoğu bölgesindeki en önemli aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1979 İran İslam Devriminden sonra devrim ihraç söylemi ile tüm dikkatleri üstüne toplayan İran'ın bölgesel ve küresel anlamda yürütmüş olduğu politikaların anlaşılması Türkiye gibi komşu ülkeleri için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Ancak bu noktada İran dış politikasının daha iyi anlaşılabilmesi için İran'ın kendine özgü devlet yapısının iyi anlaşılması gerekmektedir. Bilindiği gibi 1979'da gerçekleşen devrim ile İran'da Monarşi yönetimi yıkılmış ve devrim lideri Ayetullah Humeyni tarafından "İran İslam Cumhuriyeti" kurulduğu ilan edilmiştir. Ancak her ne kadar devletin resmi adında en basit tanımıyla "halkın egemenliği kendi elinde tutması" anlamına gelen Cumhuriyet kelimesi kullanılsa da uygulama da İran'ın gerçek bir cumhuriyet yönetimine sahip olmadığı, İran'da demokrasinin oldukça zayıf olduğu ve hatta hiç olmadığı yönünde kabul gören büyük bir algı vardır. Bu anlamda bu çalışmada, tarafımızca bu algının oluşmasındaki haklı gerekçelerden biri olarak görülen ve İran siyasi yapısı içindeki en önemli aktörlerden birisi olan Uzmanlar Konseyi'nin, İran siyasi hayatına ve demokrasisine etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizin sonucunda ise Uzmanlar Konseyi'nin İran iç/dış politikasında ve karar verme sürecine perde arkasından etki ederek İran'daki en önemli aktörlerden birisi olduğu ve ayrıca İran demokrasisine de büyük zararlar verdiği sonucuna ulaşılmış ayrıca demokrasiye hangi açıdan zarar verdiği ayrıntıları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: İran, Demokrasi, Uzmanlar Konseyi, İran Siyasi Yapısı, İran İslam Devrimi

SUMMARY

Iran is considered as one of the most important actors in the Middle East region due to its rich natural resources, geostrategic location, strong state tradition, unique political structure and nuclear program. Especially after the Iranian Islamic Revolution of 1979, Iran has gathered all the attention with its rhetoric of exporting the revolution. Therefore, understanding of Iran's regional and global policy poses a significant importance for neighboring countries such as Turkey. At this point, Iran's unique state structure needs to be understood in order to understand Iran's foreign policy better. As it is known, with the revolution that took place in 1979, the monarchy rule in Iran was destroyed. And the revolutionary leader Ayatollah Khomeini has declared the establishment of the Islamic Republic of Iran. Although Iran's new governing regime is designated as the Republic, it is still debated whether there is democracy in Iran. And even in Iran there is a great perception that democracy is very weak or even absent. In this sense, in this study, the political structure of Iran and the effect of the Council of Experts on the formation of this perception were tried to be examined. As a result of the analysis, it has been concluded that the Council of Experts is one of the most important actors in Iran's domestic / foreign policy and decision-making process and also harms Iran's democracy. In addition, it has been tried to explain in detail the damage to democracy.

KEYWORDS: Iran, Democracy, Council of Experts, Iranian Political Structure, Iran Islamic Revolution

GİRİŞ

Bilindiği gibi İran, Humeyni önderliğinde yapılan ve “1979 İran İslam Devrimi” olarak adlandırılan devrime kadar monarşi ile yönetilmekteydi. İran’ın Monarşi ile yönetilmesinin tarihi çok daha eskilere gitmekle beraber Sasaniler, Safeviler, Kaçarlar ve son olarak Pehleviler geçmişte İran’ı Monarşi ile yöneten önemli hanedanlıklar olmuşlardır. İran’ın, Şiilik ile tanışması ise Safeviler Döneminde Şah İsmail’in önderliğinde olmuştur.¹ 1979 İran İslam Devrimi’nin gerçekleştiği dönemde ise İran Pehlevi Hanedanlığı tarafından yönetilmekteydi. Bu tarihlerde dünyada “İki Kutuplu Sistem” olarak adlandırılan dönem yaşanmaktaydı. “Soğuk Savaş” dönemi olarak da nitelendirilen bu dönemde İslam Dünyası’ndaki devletlerin neredeyse tamamı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ya da Sovyetler Birliği’nin (SSCB) başını çektiği iki taraftan birine yakınlaşmak zorunda kalmıştı. İran’da bu dönemde ABD’nin önemli müttefiklerinden birisi olarak anılmaktaydı. Ve aslında devrimin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden birisi de İran halkının ABD ile kurulan bu yakın ilişkiden duyduğu rahatsızlık olmuştur.² 1970’li yılların sonuna doğru Pehlevi Hanedanlığı’nın ekonomi yönetimindeki başarısızlığından, dinsel ve siyasal anlamda uyguladığı politikalarından ve batı yanlısı tutumundan rahatsız olan kesimlerin rejime karşı tepkileri artmış ve rejim karşılığında bir araya gelen farklı politik görüşten insanlar 1979 yılında bir devrim gerçekleştirerek Pehlevi hanedanlığı dönemine son vermişlerdir. Devrim gerçekleştiikten sonra devrimi yapan gruplar içerisinde İslamcı gruplar “Ayetullah Humeyni” önderliğinde devrimin bayraktarlığını ele almayı başarmışlar ve 1 Nisan 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilan edilerek³ İran’da yaklaşık 2600 yıllık monarşi dönemi sona erdirilmiştir.⁴

Devrimin gerçekleşmesi ile birlikte Humeyni ilk iş olarak bir “Akıllar Şurası” adı verilen bir şura kurmuş ve bu şura, yeni meclisin kurulmasını sağlayacak geçici hükümeti belirlemiştir. Bu anlamda liberal demokrat olarak kabul edilen ve Humeyni tarafından atanan Mehdi Bazergan’ın başbakanlığında geçici hükümet kurulmuştur. Diğer bir deyişle devrimden sonra Devrim Şurası ve Hükümet, Humeyni’nin liderliğinde yönetimi ele almışlardır. Daha sonrasında 31 Mart 1979’da yapılan referandumda oylamaya katılanların %98,2 ‘si tarafından kabul edilerek yeni rejimin adı “İran İslam Cumhuriyeti” olmuştur.⁵ Bu aşamadan sonra Humeyni yeni bir anayasa hazırlanması için Akıllar Şurası’nı görevlendirmiştir. Aslında zaten Humeyni daha Fransa’da sürgünde iken bir anayasa hazırlanması çalışmalarına başlamış ve özel bir ekip kurmuştu. Bu anlamda Akıllar Şurası’na ise bir anlamda hazırlanmış

¹ Gene R. Gartwaite, **İran Tarihi**, Çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.145.

² Asaf Hüseyin, **İran’da Karşı Devrim**, Çev. Taha Cevdet, 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2008, ss. 524-532.

⁴ Hüseyin, op.cit., s. 41.

⁵ Onur Okyar, **İran ve Demokrasi**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2014, s.124.

anayasayı sadece onaylayıp sunmak kalmıştır. Akiller Şurası tarafından son hali verilen anayasa kasım ayında halkın onayına sunulmuştur. Halkın %74,6'sı anayasa oylamasına katılmış ve katılanların %99,4'ünün evet oyu vermesiyle yeni anayasa kabul edilmiştir. Kabul edilen bu anayasa 14 bölüm ve 177 maddeden oluşmakta olup 2-3 Aralık 1979'da yürürlüğe girmiştir.⁶

UZMANLAR KONSEYİ'NİN İRAN SİYASAL YAPISINDAKİ YERİ VE DEMOKRASİYE OLAN ETKİLERİ

1979 yılında kabul edilen İran İslam Anayasası ile oluşturulan yeni siyasi yapıda Velayet-i Fakih/Rehberlik makamı en önemli kurum olarak belirlenmiştir. Velayeti Fakih makamının dışında Uzmanlar Konseyi, Anayasa Koruyucular Konseyi, Düzenin Yararını Teşhis Konseyi, İslami Danışmanlar Meclisi ve Yargı erki önemli diğer yeni kurumlar olmuşlardır. Bu yeni kurumsal yapı içerisindeki bütün organlarda din adamlarına ağırlıklı bir rol verilmiştir. Bu durumun böyle olmasının sebebi hiç kuşkusuz devrim lideri olarak Humeyni'nin kabul görmesi ve onun çizgisinde hazırlanan yeni anayasanın şeriate dayanmasıdır. Bu organlar içerisinde en üst otorite ve en geniş yetkilerle donatılan kurum şüphesiz Velayeti Fakih makamı olmuştur ve bu yetkiler anayasa tarafından garanti altına alınmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu anayasa demokratik bir yapının oluşması noktasında bazı engeller de barındırmaktadır.⁷ Örnek vermek gerekirse Cumhurbaşkanı'nın halkoyu ile seçilmesine rağmen Cumhurbaşkanı atama yolu ile görev alan Rehber'e karşı sorumlu olması ve Rehber'in Cumhurbaşkanı'nı azletme yetkisine sahip olması demokratik bir görünüm çizmemektedir.⁸

Hazırlanan anayasanın giriş bölümüne bakıldığı zaman bile kurulan yeni rejimin nasıl bir politika izleyeceği az çok belli olmaktadır. Bu anlamda baktığımızda giriş bölümünde Allah'a, İlahi Adalet, Kıyamet Gününe, Kuran'a, Hz Muhammed(s.a.s.)'e, On İki İmam'a ve Mehdi'nin gelişine en önemlisi de Humeyni'nin Velayet-i Fakih kavramına inanç vurgulanmıştır. Sömürgeci, otoriter, emperyalist düşüncelere karşı çıkılmasına dikkat çekilmiş ve Humeyni'den "İslam Cumhuriyeti'nin Kurucusu/ Ümmetin İmamı" gibi övgü dolu unvanlarla bahsedilmiştir. Humeyni ömür boyu Rehber/Ruhani Lider olarak ilan edilmiştir. Bunların yanı sıra ulusal bayrağın üzerine "Allahüekber" ifadesi eklenmiştir.⁹

---

⁶ Cantürk Caner, "İslam Devrimi Sonrasında İran'da Yönetim", **Doğu Batı Yol Ayrımında İran: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**, Ed. Barış Adıbelli, Bilim+Gönül Yayınları, 1. Baskı, Kasım 2012, İstanbul, ss. 89-90.

⁷ Tahereh Ahin, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısı", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:43, Sayı:2, Haziran 2010, s.87.

⁸ Ozan Örmeci, "Siyasal Sistemler İran İslam Cumhuriyeti", **Uluslararası Politika Akademisi**, <http://politikaakademisi.org/2014/12/24/siyasal-sistemler-iran-islam-cumhuriyeti/>, (e.t. 15.10.2019).

⁹ Ervand, Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, (çev.) Dilek Şendil, 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası

Kısaca yeni anayasa temelde Şii anlayışa dayanmaktaydı. Anayasanın içerisinde halk iradesi ve demokratik uygulamalara birçok yerde atıflar yapılsa da şeriata dayalı olarak kurulan yeni siyasal sistem halkın iradesinin ve demokratik uygulamaların pratiğe yeteri kadar yansımaya olanak vermemiştir.¹⁰ Bu durum ise İran’da demokrasinin olup olmadığı tartışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tartışmalara daha doğru bir cevap verebilmek için öncelikle Humeyni’nin Velayeti Fakih teorisini ve Uzmanlar Konseyi’nin İran siyasal sistemindeki yerini anlamak ve demokrasiye olan etkisini görmek için yeni kurulmuş olan İran siyasal yapısını incelemek gerekmektedir. Bu anlamda konu dışına çıkmamak amacıyla, bu çalışmada İran siyasal yapısındaki tüm kurumları incelemek yerine sadece Uzmanlar Konseyi ile (aralarındaki ilişki nedeniyle) Rehberlik Kurumu, Anayasa Koruyucular Konseyi ve Yargı Erki incelenmiştir. Sonrasında ise bu dört önemli kurum arasındaki karmaşık ilişki ortaya konularak bunun İran demokrasisine ne yönde etki ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

VELAYETİ FAKİH TEORİSİ VE REHBERLİK MAKAMI

Devrimin başarıya ulaşmasından sonra devrime destek veren diğer muhalif lider ve grupları bastırmayı başarıp devrim liderliğini ele alan Humeyni Velayeti Fakih teorisini öne sürerek devrim sonrası İran siyasi yapısını bu teori temelinde planlamıştır. Aslında Humeyni’nin ortaya atmış olduğu teoriye benzer teoriler daha öncelerde de gündeme gelmişlerdir ancak bunlar pratikte uygulanma şansı olmayan teoriler olarak kalmışlardır. Humeyni ise devrimden sonra hazırlanan anayasa ile kendi Velayeti Fakih teorisini pratikte de hayata geçirme şansı bulmuştur. Humeyni’nin teorisinin temelini inildiğinde Şii anlayışa dayandığı görülmektedir. Şii anlayışta peygamberlerin iki görevi olduğu inanılır. Bunlar vahiy ve hükümettir. Burada kullanılan Hükümet ifadesinin anlamı insanları vahiyler doğrultusunda yönetmek ve yönlendirmekten ibarettir. Peygamberlerin bu iki önemli görevinden Vahiy ’in, Peygamber vefat ettikten sonra sona erdiğine ancak insanları vahiyler doğrultusunda yönlendirecek ve yönetecek bir hükümete her zaman ihtiyaç duyulduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple Şii anlayışta hükümet görevi peygamber vefat ettikten sonra da İmamlar aracılığı ile devam etmektedir. Üstelik imam olan kişinin peygamberle aynı özelliklere sahip olduğuna, dolayısıyla günahsız, masum ve hatalardan korunmuş olmakla birlikte sadece vahiy almaktan yoksun olduğuna inanılır. Ayrıca bunun yanı sıra İmam’ın, Allah tarafından seçildiğine ve ümmetin İmam’a kayıtsız şartsız itaat etmekte görevli olduğuna da inanılır. İşte Humeyni’nin “Velayeti Fakih” teorisini de temelde bu anlayıştan ortaya çıkıştır.¹¹

Kültür Yayınları, 2014, s. 214.

¹⁰ Mohammad-Reza Djalili Thierry Kellner, **İran’ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, Çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ocak 2011, İstanbul, ss. 120-121.

¹¹ Abdullah Yegin, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, 1. Baskı, Ankara: SETA Yayınları XXV, Haziran 2003, ss. 52-53.

Şia'daki bu hükümet anlayışına göre Hz. Muhammed (s.a.s) vefat etmesi üzerine Allah tarafından Hz. Ali ilk imam olarak tayin edilmiştir. Hz. Ali'den sonra ise 11 İmam daha Allah tarafından ümmete imamlık etmek için tayin edilmiştir. Ancak bu imamlardan on ikincisi olan Mehdi Muntazar (beklenen hidayete erdirici) Şii anlayışa göre küçük yaşlarda Allah tarafından insanların arasından alınmış ve tekrar geri geleceği güne kadar gizlenmiştir. İşte Humeyni'nin Velayeti Fakih teorisi tam olarak bu noktada devreye girmektedir. Humeyni'ye göre 12. İmam Mehdi Muntazar'ın yokluğunda, o tekrardan gelene kadar ümmetin bir imama ihtiyacı bulunmaktadır ve bu kişi Humeyni'ye göre Veliyi Fakih / Dini Lider'dir. Humeyni İran'ın siyasi yapısını inşa ederken Velayeti Fakih sistemini sistemin merkezine oturtmuş ve Velayeti Fakih makamının sahip olduğu üstün yetkileri 1979 devrim anayasası ile koruma altına almıştır.¹²

1979 anayasası ile siyasal sistemde yerini alan ve yetkileri güvence altına alınan Velayeti Fakih (Rehberlik) kurumu, İran İslam Cumhuriyeti'nin en önemli kurumudur. Yetki bakımından İran anayasasının 57. Maddesine dayanarak yasama, yürütme ve yargının üzerinde olan bu kurum halkın üzerinde de mutlak yetkiye sahiptir. Rehber olacak kişinin hangi şartları sağlaması gerektiği, nasıl bir yolla seçildiği ve yetki ve sorumluluklarının ne olduğu ise 1979 Anayasasında madde madde açıklanmıştır. Örneğin Anayasanın 109. Maddesine göre Rehber, fetva açıklamak için gerekli ilmi yeteneği olan, takva sahibi, adil, sahih, siyasi ve sosyal görüşe ve yöneticilik yeteneğine sahip müçtehitler arasından seçilebilmektedir. Bir sonraki madde olan 110. Madde de ise Rehber'in yetki ve görevleri belirtilmiştir.¹³ Bu yetki ve görevler;

1- Rejimi Koruma Kurulu'na danışıldıktan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin genel politikasını saptamak

2- Rejimin, tayin edilen politikasının doğru icra edilmesine nezaret etmek

3- Geniş soruşturma yetkisi

4- Silahlı kuvvetler başkomutanlığı ve tayini

5- Savaş ve barış kararı almak ve genel seferberlik ilan etmek

6- Aşağıda belirtilenlerin Tayin, azil ve istifasının kabulü

---

¹² Ibid.

¹³ Pınar Arıkan, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler", **ORSAM Rapor**, No:122, Mart 2012, s. 8.

a- Şura-i Nigehban'ın fakihleri

b- Yargı gücünün en yüksek makamları

c- İran İslam Cumhuriyeti radyo ve televizyon kurumu başkanı

d- Genelkurmay başkanı

e- İslam Devrim Muhafızları başkomutanı

f- Askeri ve güvenlik güçlerinin üst düzey komutanları.

7- Üç silahlı kuvvet arasındaki olası ihtilafları çözme ve ilişkinin sağlanması

8- Normal yollarla çözülemeyen rejim içindeki problemleri, Rejimi Koruma Kurulu aracılığı ile halletmek.

9- Kanunun öngördüğü şartları haiz cumhurbaşkanı adaylarının halkın onayı ve seçimi ile cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra mazbatasını imzalamak.

- Bu kanunda belirtilen şartlara sahip olma açısından cumhurbaşkanlığı adaylarının yeteneği seçimlerden önce Uzmanlar Konseyince ve ilk dönemde de rehberlik makamınca onaylanmış olması gerekir.

10- Seksen dokuzuncu maddeye dayanmak suretiyle ülke yararını gözeterek, Ülke Yüce Divanı tarafından kanuni ödevlerine aykırı davrandığına hükmedilmesinden yahut İslami Şura Meclisi tarafından yetersizliğine karar verilmesinden sonra cumhurbaşkanını azletmek.

11- Yüksek Yargı Başkanı'nın önerisinden sonra İslami ölçüler çerçevesinde mahkûmların ceza sürelerini azaltmak ya da af kararı almak.

-Rehber kendisine ait bazı görev ve yetkileri başkasına devredebilir.¹⁴

Bu yetkiler Rehber'in doğrudan sahip olduğu yetkililerdir. Bunların yanı sıra bir de dolaylı olarak sahip olduğu yetkiler vardır. Bu anlamda Rehber bazı yetkilerini yasama, yürütme ve yargı erkleri üzerinden kullanmaktadır. Örneğin İran'da genel konular üzerinde kanun yapma hakkı İran Meclisi'ndedir. Ancak meclisin yaptığı bu

---

¹⁴ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Çev. Abdullah Ünlü, Edit: Kadri Çelik, <http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/663/4>, e.t. (17.10.2019).

kanunlar Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından İslam'a uygun olup olmadığı noktasında denetlenmekte ve onay verilmeyen İslam'a aykırı bulunan kanunlar yürürlüğe girmemektedir. İran anayasasının 93. Maddesine göre zorunluluk olan bu onay Anayasa Koruyucular Konseyi'ni, Yasama sürecinin önemli bir parçası haline getirmektedir. Buraya kadar bir sorun yok gibi görünmekle beraber Anayasa Koruyucular Konseyi üyelerinin yarısının doğrudan, diğer yarısının ise dolaylı olarak Rehber tarafından atanması işleri değiştirmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere Anayasa Koruyucular Konseyi üyelerinin diğer yarısı Yüksek Yargı başkanının tavsiyesi üzerine meclis tarafından atanmaktadır. Yüksek Yargı Başkanının atamasını yapan ise daha önce değinildiği gibi İran anayasasının 110. Maddesine göre yine Rehber'dir. Bu durum ise Rehberlik makamına yasama sürecinde (dolaylı olarak da olsa) önemli bir yetki vermektedir. Rehber'in yasama sürecindeki bu dolaylı yetkisini Anayasa Koruyucular Konseyi aracılığıyla kullandığı görülmektedir.¹⁵ Rehber'in dolaylı yetkilerine bir diğer örnek ise yürütme üzerindeki dolaylı yetkisidir. İran devrim anayasasının 60. Maddesine göre yürütme yetkisi de temelde Rehberlik makamındadır. Ancak Rehber'in bu yetkiyi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üzerinden kullanması öngörülmüştür. Yine Anayasanın 122. Maddesinde Cumhurbaşkanı'nın Rehber'e karşı sorumlu olduğu da ifade edilmiştir. Ayrıca yukarıda Rehberin İran anayasasının 110. Maddesine dayanan doğrudan yetkilerini anlatırken bahsettiğimiz gibi zaten Cumhurbaşkanının mazbatasını verme ve görevden azletme yetkisi de yine Rehberlik makamındadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Adalet bakanını atayan Yüksek Yargı Başkanı Rehber'in ataması, Cumhurbaşkanı'nın Rehber'e karşı sorumlu olması ve Rehber'in Cumhurbaşkanı'nı azletme yetkisinin bulunması, Koruyucular Konseyinin yarısını doğrudan ataması ve diğer yarısının da Rehber'in atadığı Yüksek Yargı Başkanı'nın tavsiyesi üzerine meclis tarafından atanması, Rehber'in aynı zamanda başkomutan olması, savaş ve barış ilan etme yetkisine sahip olması, askeri istihbaratı kontrol etmesi, anayasada belirtilen gerekçeler olması halinde danışma meclisinin 2/3 oy çoğunluğu ile birlikte devlet başkanını ve bakanlar kurulunu görevden alabilmesi gibi birçok geniş yetkilerle donatılan Rehber, İran anayasal sisteminde en üst otorite olarak yer almaktadır.¹⁶

ANAYASA KORUYUCULAR KONSEYİ

1979 anayasası ile İran siyasal sisteminde yerini alan önemli kurumlardan bir diğeri ise Anayasa Koruyucular Konseyi'dir. 12 Üyesi bulunan bu konseyin üyelerinin 6'sı din adamı diğer 6'sı ise her birisi farklı alanlarda uzmanlaşmış hukukçulardan oluşmaktadır. Konseydeki 6 din adamı doğrudan Rehber tarafından atanmakta, hukukçular ise meclis tarafından atanmaktadır. Ancak meclis sadece yargı erki

---

¹⁵ M. Serkan Taflıoğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı 'Velayet-i Fakih' ", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:68, No:3, 2013,s.108.

¹⁶ Ercan Çitlioğlu, **İran'ı Anlamak**, Başkent Üniversitesi, 2015, ss. 43-45.

başkanının önerdiği isimler arasından atama yapabilmektedir ve yargı erki başkanı da yine doğrudan Rehber tarafından atanmaktadır. Bu ise Anayasa Koruyucular Konseyi'nin hukukçu olan diğer altı üyesinin de (bu sefer dolaylı olsa da) yine Rehber tarafından atandığı anlamına gelmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki Müslüman olmayan bir hukukçunun konsey üyesi olabilmesi mümkün değildir.¹⁷ Bu konseyin üyeleri 6 yıllık bir görev için seçilmektedir. Ancak her iki yılda bir din adamlarının ve hukukçuların yarısı değişmektedir. ¹⁸Bu konseyin görevi dini ve hukuki denetim yaparak 1979 Anayasasına aykırı bir durumun ortaya çıkmasına engel olmaktadır. İran anayasasının 93. Maddesine göre eğer anayasa koruyucular konseyi olmaz ise meclis de hiçbir yasal statüye sahip olmaz.¹⁹ Anayasanın bu maddesi konseyin İran siyasal sisteminde ne kadar büyük bir önem arz ettiğini anlamamız açısından oldukça önemlidir. Konsey'in karar alma mekanizmasında oy çoğunluğu ilkesi esas alınmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken şöyle bir ayrıntı vardır ki karar verilecek konu eğer İslam'a uygunluk açısından denetleniyorsa sadece din adamları tarafından karara bağlanabilmektedir. Yani böyle bir konuda karar verilebilmesi için 6 din adamından en az 4'ünün onay vermesi yeterlidir. Ancak karar verilecek konu anayasaya uygunluk yönünde bir denetlemeye tabii ise bu oylama işlemi 12 üyenin hepsi tarafından yapılabilmektedir. Bu ise bir kararın alınabilmesi için en az 7 üyenin onayının olması gerektiği anlamına gelmektedir.

Anayasa Koruyucular Konseyi'nin kurulma amacı ve aynı zamanda en önemli görevi Anayasayı ve İslam hükümlerini korumak ve meclisin aldığı kararların anayasaya ve şeriata uygun olup olmadığını denetlemektir. Anayasaya göre konseyin onaylamadığı hiçbir kanunun geçerliliği yoktur. Bunların dışında anayasayı yorumlamak, uzmanlar konseyini, cumhurbaşkanını, millet meclisini ve referandumları gözetlemek ve her türlü seçimde adayların aday olabilmek için gerekli şartları sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek gibi önemli görevleri bulunmaktadır.²⁰ Özellikle bu son belirtilen yetki Anayasa Koruyucular Konseyi'ne İran Siyasal sisteminde önemli mevkilere gelebilecek her kişiyi bir anlamda seçebilme yetkisi vermektedir. Bu konseyin üyelerinin ise Rehber tarafından doğrudan ve dolaylı olarak atandığını da hesaba kattığımızda bu yetki dolaylı olarak Rehberlik makamına geçmektedir. Tüm bunlar ise İran'da demokrasiyi sadece kâğıt üstünde bırakmakta ve göstermelik hale getirmektedir. Çünkü halkın düşüncesinin bir önemi olmaksızın, Rehberlik makamının istemediği hiçbir kimse hiçbir pozisyona aday olamamakta başvuruda bulunsa bile adaylıkları Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylanmamaktadır. Bu durum özellikle Rehberi azledebilme yetkisini elinde bulunduran Uzmanlar Konseyi seçiminde etkisini göstermektedir. Rehber'e bağlı ve sadık olmayan hiç kimse Uzmanlar Konseyi seçimlerine girememektedir. Bu ise

---

¹⁷ Örmeci, loc. cit.

¹⁸ Bayram Sinkaya, "İran İslam Cumhuriyetinde Siyasal Yapı ve Yönetim", **Ortadoğu Siyasetinde İran**, (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara: Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, 2011, s.22.

¹⁹ Örmeci, loc. cit.,

²⁰ Yegin, op. cit., s. 57.

şimdiye kadar hiçbir Rehber'in görevden alınmamasına ve konseyin bu azledebilme yetkisinin teoride kalmasına neden olmaktadır.

YARGI ORGANI

1979 Devrim anayasasında yargı konusuna da büyük bir önem verilmiştir. Bu anlamda anayasanın giriş bölümünde yargı sorununun hayati bir mesele olduğuna değinilerek yargının insan haklarını korumak ve İslam ümmeti içerisinde ortaya çıkabilecek sapmaların önlenmesi amacı taşıdığı belirtilmiştir. Bu amaca ulaşmak için ise İslami adalete dayanan, adil ve dinin inceliklerini bilen hâkimlerden oluşan bir yargı düzeni kurulmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.²¹ Giriş bölümünde yargıya ilişkin yapılan bu atıflardan da anlaşılmaktadır ki İran yargısı şeriatı temel alan bir hukuk sistemine sahiptir. İran da yargı organının görevlerinin başında hukuki siyasetin tanımlanması, yargı ile ilgili konularda İslam'a uygun yasa tasarıları hazırlanması ve ülke içindeki genel adaleti şeriata uygun olarak sağlamak gelmektedir. Ayrıca bunların yanı sıra yargı organının önemli bir diğer görevi ise Anayasa Koruyucular Konseyi'nin doğrudan Rehber tarafından atanmayan (6 üye) adaylarının belirlemesi noktasında yargı erki başkanının meclise yaptığı aday tavsiyesidir.²²

Yargı organının en üst otoritesi, doğrudan Rehber tarafından atanan ve görev süresi 5 yıl olan Yargı Organı Başkanı'dır. Atanacak kişinin bazı özelliklere haiz olması gerekmektedir. Bu özellikler kısaca adil olma, yargı konularına vakıf olma, tedbirli ve idareci bir kişiliğe sahip olmaktır. Yargı Organı Başkanı'nın görev ve sorumlulukları ise şunlardan oluşmaktadır;

- Yargı'ya ilişkin konularda Şeriata uygun yasa tasarıları hazırlamak,
- Hâkimleri görevlendirmek, tayin etmek ve azletmek,
- Mahkeme teşkilatları kurmak, hâkimlerin görev yerlerini, görev konularını belirlemek ve terfilerini yapmak,
- Yüksek Divanın başkanını ve başsavcısını atamak

---

²¹ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, loc. cit.

²² İran'da Sistemin Temel Unsurları, **BBC TURKISH**, 24.06.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040219_iran_sistem.shtml, (e.t. 19.10.2019).

- Ülke yüksek divanının bütün üyelerini, Denetim Şurası üyelerinin yarısını ve İran vilayetlerindeki bütün mahkeme başkanlarını atamak, şeklinde özetlenebilir.²³

İran’da yargı organının yasama ve yürütme organları ile ilişkilerini yürütme görevinden ise Adalet Bakanı sorumludur. Adalet bakanı ise Cumhurbaşkanı tarafından Yargı Organı Başkanı’nın önerdiği kişiler arasından seçilmektedir. Ancak doğal olarak burada da dolaylı olarak da olsa Rehber’in etkisi Yargı organı başkanı üzerinden Adalet Bakanı atanmasında da hissedilmektedir. Yargı Organı başkanı mali ve idari tüm yetkilerini bunların yanı sıra Hâkimler dışındaki tüm diğer personellerin işe alınma yetkisini Adalet Bakanı’na devredebilmektedir.²⁴

İran’da 1979 devrim anayasasının 61. Maddesine göre yargı organı, adli mahkemeler aracılığı ile kullanılır. Bu mahkemeler ise İslami ölçülere uygun olarak kurulmaktadır. Bu anlamda İran’da hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri, çocuk mahkemeleri ve aile mahkemeleri ilk derece mahkemeleri olarak görev yapmaktadır. Bunların yanı sıra İslam Devrimi sonrasında Devrim Mahkemeleri, İdari Adalet Divanı, Ulema Mahkemeleri, Basın Mahkemeleri ve Yüksek Divan’ da İran Yargı sisteminde yeni mahkemeler olarak kurulmuşlardır.²⁵

Yukarıda da değinildiği üzere İran Yargı sisteminde tüm yetki en üst otorite olan Yargı Organı Başkanı’ndadır. Adalet Bakanı’nın atanmasının Cumhurbaşkanı’nın yetkisinde olmasına rağmen Cumhurbaşkanı’nın bu atamayı Yargı Organı Başkanı’nın önerdiği isimler arasından belirlemek zorunda olması da Cumhurbaşkanı’nın bu yetkisinin teoride kalmasına zemin hazırlamaktadır. Yargı Organı Başkanı’nın Rehber tarafından atandığını yeniden hatırlayacak olursak yargı organının da dolaylı bir şekilde yine Rehber tarafından yönetildiğini ve yönlendirildiğini görmekteyiz. Zira zaten İran İslam Cumhuriyeti Anayasa’sında da egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından Rehber’in himayesi altında kullanılacağı belirtilmiştir.²⁶

UZMANLAR KONSEYİ

Uzmanlar Konseyi de İran İslam Cumhuriyeti içinde ilk kez 1979 devrim anayasası ile tanımlanmış yenilikçi kurumlardan birisidir.²⁷ İlk olarak İran İslam devrimi

---

²³ Ahmet Kılınç, “İran Anayasa Hukukunun Temel Esasları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, 2008, s. 930.

²⁴ Arıkan, op. cit., s.12.

²⁵ Kılınç, loc. cit.

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, İran’ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (e.t. 22.10.2019).

²⁷ İran Uzmanlar Meclisi Resmi Sitesi, <http://www.majlesekhobregan.ir/fa/ashnayibamajlesView.html?ItemID=3286>, e.t.(22.10.2019)

gerçekleştikten sonra yeni anayasa hazırlamak için 3 Ağustos 1979'da Akiller Şurası adı ile kurulan konsey anayasa taslağının kabul edilmesiyle dağılmış ancak 1982 yılında Rehberi seçme ve azledebilme görevini yerine getirme ve denetleme amacıyla yeniden toplanarak Uzmanlar Konseyi adı ile İran siyasal sisteminde yerini almıştır.²⁸ Burada belirtilen görev dışında Uzmanlar Konseyi'nin başka önemli bir görevi olmasa da Rehberlik makamı devlet yönetiminde sahip olduğu eşsiz yetkilerden dolayı ülkenin en üst makamı olduğu için İran siyasi yapısı içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır.²⁹ Bu önemli yetki Uzmanlar Konseyine İran İslam Cumhuriyeti anayasasının 107. Maddesi ile verilmiştir. Ayrıca Rehber'in yokluğunda kritik görevler üstlenmesi bu konseyin önemini daha da artırmaktadır. ³⁰Anayasanın 108. Maddesinde ise Konsey üyelerinin seçilme süreci, tüzüğü, sayıları ve konsey üyesi olabilmek için kişilerin sahip olması gereken şartlar belirtilmiştir. Yine anayasanın 108. Maddesinde konsey üyelerinin halkın doğrudan oyu ile seçilebileceği belirtilmiştir. Ancak şunu da belirtmekte fayda var ki Uzmanlar Meclisi, Anayasa Koruyucular Konseyi üyelerinin çoğunluğunun kabulü ve Rehber'in onayı olmaksızın yetkilerini kullanamamaktadır.³¹ Konsey üyeleri 8 yıllık bir görev için seçilmektedir ve bugünkü üye sayısı 88'dir. Bu sayı İran ülke nüfusunun artıp azalması ile doğru orantılı olarak artıp azalabilmektedir. Çünkü her 1 milyon kişi için bir üyenin olması prensibi benimsenmiştir. Ayrıca bu üyelerin coğrafi anlamda dağılımı ise her seçim bölgesinin sahip oldukları nüfusları ile paralellik göstermektedir.³² Yani buna göre 2 milyon nüfusun yaşadığı bir seçim bölgesinden 2 adet uzmanlar konseyi üyesi seçilecektir. Bu seçime aday olarak katılacak din adamlarının da bazı şartları sağlaması gerekmektedir. Bu şartlar İran anayasasının 108.maddesine göre şöyledir;

- Sadık, güvenilir ve ahlak bütünlüğüne sahip olma
- Sosyal ve siyasi yeteneklere haiz olma
- Gerektiğinde Rehberlik makamının sorumluluğunu üstlenebilecek fihri bilgiye sahip olma
- İslam Cumhuriyetinin sorunlarını bilme ve siyasi ve sosyal sisteme karşı hiçbir görüş beyan etmemiş olma şeklinde özetlenebilir.

---

²⁸ Caner, op.cit., s.95.

²⁹ Okyar, op.cit., s. 166.

³⁰ İran Uzmanlar Meclisi Resmi Sitesi, loc.cit.,

³¹ Okyar, loc.cit.

³² Serhan Afacan, İran Araştırmalar Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/2016-uzmanlar-meclisi/> e.t.(23.10.2019).

Aday olacak kişilerin yukarıda belirtilen şartlara haiz olup olmadıkları ve seçimlerin hakkaniyete uygun olarak yapılıp yapılmadığına karar verme yine Anayasayı Koruyucular Konseyi'ndedir.³³

İran'da uzmanlar konseyi üyelerinin seçilmesi amacıyla devrimden günümüze kadar halk 5 kere sandığa gitmiştir. Seçilen 5. Meclis ise halen görevine devam etmektedir. Bu anlamda ilk uzmanlar konseyi üye seçimleri 1983 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçimde seçilecek üye sayısı 83 olarak belirlenmiş ve 83 kişilik kadro için 168 kişi adaylık başvurusunda bulunmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi bu adayların aday olmak için gerekli şartları taşıyıp taşımadığına karar verecek kurum olan Anayasa Koruyucular Konseyi bu 168 adayın 146'sının adaylığını onaylamış, 22 adayın adaylık başvurusu ise gerekli şartları taşımadıkları sebebiyle reddedilmiştir. Bu seçime katılım oranı ise %77.38 olmuştur.³⁴ 1989 yılına gelindiğinde Ayetullah Humeyni'nin vefat etmesi üzerine bu birinci meclis tarafından Ayetullah Seyyid Ali Hamanei yeni "Veliyi Fakih/Rehber" olarak seçilmiştir.

Bir sonraki Uzmanlar Konseyi seçimi ise 1990 yılında gerçekleştirilmiştir. Yine 83 koltuk için üye belirlenecek olan bu seçimde, konsey üyesi olmak için adaylık başvurusunda bulunanların sayısı ise 180 olmuştur. Bu 180 adayın içerisinde 71'inin başvurusu yine Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından şartlar sağlanmadığı gerekçesiyle reddedilmiş geriye kalan 109 adayın girdiği seçim sonucunda da 83 kişilik yeni meclis oluşturulmuştur.³⁵

1998 yılına gelindiğinde de 3. Uzmanlar Konseyi seçimleri yapılmıştır. Adaylık için başvuran aday sayısı önceki seçimlere oranla büyük bir artış göstermiş ve 396 kişi adaylık başvurusunda bulunmuştur. Ancak Anayasa Koruyucular Konseyi bu 396 kişiden sadece 167 adayın başvurusunu kabul edince seçime sadece bu adaylar katılabilmektedir. Seçim %46.30'luk bir katılımı gerçekleştirilmiş ve böylece üçüncü uzmanlar konseyi meclisi de belirlenmiş olmuştur.³⁶

4. Uzmanlar Konseyi seçimleri ise 2006 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu seçimde koltuk sayısında artış olmuş ve 86 koltuk için adaylık başvurusu alınmıştır. Başvuruda bulunanların sayısı bir önceki döneme göre 97 kişi daha artmış ve 493 olmuştur. Ancak Anayasa Koruyucular Konseyinin onayını alanların sayısı bir önceki dönemle aynı olarak yine 167'de kalmış, 326 kişinin adaylık başvurusu ise reddedilmiştir.

---

³³ Caner, loc.cit.

³⁴ Afacan, loc.cit.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

Seçmenlerin katılımı bakımından bakıldığında ise önceki seçimlere göre büyük bir artış gerçekleşmiş ve seçmenlerin %60.84'ünün katılımı ile seçim gerçekleşmiştir.³⁷

Günümüzde hala görev başında bulunan 5. Uzmanlar Konseyi üyelerinin seçimleri ise 26 Şubat 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu seçimde Uzmanlar Konseyi üyeliği adaylığına başvurusu sayısında büyük bir artış daha gerçekleşmiş ve 801 adaylık başvurusu olmuştur. Bu artışa neden olarak Ayetullah Ali Hamanei'nin sağlığının kötüye gittiği ve yakında vefat edebileceği yönündeki söylentilerin etkisi büyük olmuştur. Çünkü bu durumda bu seçimle belirlenecek olan konsey üyeleri yeni Rehber'i seçeceklerdi. Bu ihtimal sebebiyle özellikle de İran'da Rafsancani'nin önderliğindeki pragmatistler ve ılımlılar uzmanlar konseyi üyeliğine girerek yeni Rehber'in seçilmesinde söz sahibi olmak istemişlerdir. Rafsancani bu başvurular sonrasında *“Anayasa Koruyucular Konseyi, meclisi muhafazakârların kontrol etmesi için adayları topluca diskalifiye etmemelidir. Eğer herhangi bir dolandırıcılık ya da adayların haksızca elenmesi söz konusu olursa, seçim sonuçları halkın nazarında kabul görmeyecektir. Ve bu devletin itibarına zarar verecektir. Ve aynı zamanda muhafazakârlar istikrara da zarar verecektirler. Seçim süreci hakkında insanlarda şüpheler oluşturmak tehlikelidir.”* ifadelerini kullanarak Anayasa Koruyucular Konseyi'ni uyarmıştır. Ancak bu uyarıya rağmen sadece 161 kişinin adaylığı Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylanmıştır. Uzmanlar konseyinin yeni üye sayısı ise nüfus artışına paralel olarak 2 artış göstermiş ve 88 olarak belirlenmiştir.³⁸

Uzmanlar Konseyi üyelerinin seçilmesinden sonra ilk toplantı, üyelerin en az 2/3'ünün katılımı ile yapılmaktadır. İlk toplantıda Uzmanlar Konseyi üyeleri içinden 2 yıllığına görev yapacak “Daimi Uzmanlar Kurulu” üyeleri seçilmektedir. Bu kurul 2 yılda bir yapılan seçimlerle (8 yıllık görev süresi olan uzmanlar konseyi görev sürecinde) 4 kez yenilenmektedir. İç düzenlemelere göre Uzmanlar Konseyi'nin iki tür toplantısı vardır. Birincisi yılda iki kez yapılan düzenli resmi toplantıdır. İkincisi ise Daimi Kurul'un gerekli gördüğü hallerde veya delegelerin en az 1/3'ünün talebi ile yapılan olağanüstü toplantıdır. Bu toplantılara uzmanların en az 2/3 ü katılır ve tüzükte öngörülen durumlar dışında kararlar üye sayısının yarısından bir fazlasının onayı ile alınır.³⁹ Uzmanlar Konseyi'nin sekreteryası İran'da dini ilimlerin öğretildiği medreselerin merkezi olan Kum şehrinde yer almaktadır. Düzenli toplantılarını Tahran'da yapan konsey yılda en az bir kere de Kum'da toplanmaktadır.⁴⁰

Uzmanlar Konseyi'nin görevlerine ve şimdiki kadarki uygulamasına bakıldığında konseyin sorumluluklarının çok az olduğu ve İran'ın günlük politikalarında çok küçük

---

³⁷ Ibid.

³⁸ Ekber Ganji, “İran'da Uzmanlar Konseyi Seçimleri Neden Önemli? ” https://www.dunyabulteni.net/iranda-uzmanlar-konseyi-secimleri-neden-onemli-makale_20512.html e.t.(24.10.2019).

³⁹ İran Uzmanlar Meclisi Resmi Sitesi, loc.cit.,

⁴⁰ Caner, loc.cit.

bir rolü olduğu görülmektedir. Ama bu durum hiç şüphesiz ki konseyin önemini azaltmamaktadır. Bunun nedeni ise İran'ın en üst yetkilerle donatılmış makamı olan Velayeti Fakih makamına seçilecek kişiyi seçebilme ve görevden alabilme yetkisine sahip oluşudur. Ancak günümüze kadar olan sürece baktığımızda sadece bir kere 1989 yılında Rehber Ayetullah Humeyni'nin vefat etmesi üzerine Ayetullah Ali Hamanei'yi Rehberlik makamına seçtiğini görmekteyiz. Yani bu yetki oldukça nadir olarak kullanılmaktadır. Bunun dışındaki bir diğer yetkisi olan Rehberi gerektiğinde azledilme yetkisinin ise hiç kullanılmadığını görmekteyiz. Konsey'in bu yetkisini kullanabilmesi için Anayasanın 111. Maddesinde bazı şartlar belirtilmiştir. Bunlar; Rehber'in kendisinde olması gereken şartları yitirmesi ya da seçimden önce Rehber'in zaten bu şartların bazılarını sahip olmadığını daha sonra anlaşılmasıdır.⁴¹ Ancak bu iki şarttan birisinin varlığı halinde Konsey, Rehberi azledilme yetkisini kullanabilmektedir. Konseyin sahip olduğu son yetki ise Rehber'i denetleme yetkisine sahip olmasıdır. Ancak bu yetki de sadece şekli bir yetki olarak kalmış günümüze kadar herhangi bir pratiği ile karşılaşmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Uzmanlar Konseyi üyeliğine aday olacak kişilerin yarısının doğrudan yarısının ise dolaylı olarak yine Rehber tarafından atanmasıdır. Halk tarafından doğrudan seçilmeyen Rehber'in bir anlamda üyelerini kendi belirlediği Uzmanlar Konseyi tarafından seçilmesi, denetlenmesi ve azledilebilmesi İran demokrasisi açısından büyük bir paradoks içermektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı da Uzmanlar Konseyi'nin bütün yetki ve sorumlulukları teoride kalıyor gibi gözükmektedir.⁴²

SONUÇ

Sonuç olarak baktığımızda İran'da 1979'da yapılan devrimle İran'da monarşi sona ermiş İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. 1979 Devrim anayasası ile kurulan yeni siyasal sistem, kendine özgü yapısı ve şeriata dayanan bir sistem olması yönü ile büyük dikkat çekmiştir. Yeni yönetim rejiminin Cumhuriyet olarak adlandırılması doğal olarak halkın yönetimde söz sahibi olacağı demokratik bir yapının ortaya çıkacağı beklentisini ortaya çıkarmıştır. Ancak kurulan yeni siyasal sistem İran'da demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmüştür. Bu ise özellikle batıda olmak üzere tüm dünyada İran'da demokrasinin olmadığı ya da demokrasi yönünden büyük eksikleri olduğu eleştirilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu eleştirilerin ortaya çıkmasında şüphesiz bazı haklı gerekçeler vardır. Anayasa'nın devlet yönetimindeki en önemli yetkileri doğrudan halk tarafından seçilmeyen Velayeti Fakih'e verecek şekilde yapılması, üstüne üstelik Velayeti Fakih makamının kendisine verilen bu doğrudan yetkiler dışında dolaylı olarak birçok yetkiyi de kendinde toplaması bu haklı gerekçelerden en önemlisidir. Teorik olarak İran'da halk sistem içerisinde söz sahibi gibi gözükmektedir. Örneğin, Cumhurbaşkanı, İslami Danışmanlar Meclisi ve Uzmanlar Konseyi seçimleri doğrudan halkın oylaması ile yapılmaktadır. Bu ise halkı

---

⁴¹ Okyay, op.cit., ss. 166-167.

⁴² Ibid.

devlet yönetiminde söz sahibi bir aktör gibi göstermektedir. Ancak İran'da devlet yönetiminde ki en önemli yetkileri elinde bulunduran kurum Cumhurbaşkanlığı değil Velayeti Fakih makamıdır. Velayeti Fakih makamına seçilecek kişi ise doğrudan halk tarafından değil ancak halk tarafından seçilen Uzmanlar Konseyi tarafından seçilmektedir. Aslına bakılırsa bazı demokratik devletler de devlet yöneticisi doğrudan halk tarafından değil halkın seçtiği temsilciler tarafından seçilmektedir. Dolayısıyla bu durum demokrasiye pek de aykırı bir durum değilmiş gibi gözükmemektedir. Ancak İran'da işleri değiştiren bir başka nokta daha vardır ki halkın doğrudan yapmış olduğu tüm seçimlerde aday olacak kişilerin Anayasa Koruyucular Konseyi'nin onayı almak zorunda olmalarıdır. Anayasa Koruyucular Konseyi üyelerinin ise yarısının doğrudan Veliyi Fakih/ Rehber tarafından diğer yarısının ise Yargı Organı Başkanı üstünden dolaylı olarak yine Veliyi Fakih tarafından atanmasıdır. Dolayısıyla Veliyi Fakih tarafından istenmeyen, onaylanmayan hiç kimse Uzmanlar Konseyine üye olabilmek için halkın karşısına aday olarak bile çıkamamaktadır. Halkın bir seçme yetkisi vardır doğru fakat halkın seçeceği adayların gerek Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde olsun gerekse Uzmanlar Konseyi ve diğer seçimlerde olsun zaten öncesinde Rehber tarafından belirlenmiş olması, halkın özgür iradesinin sandığa yansımamasına neden olmaktadır. Örneğin daha önce de değinildiği gibi 5. Uzmanlar Konseyi seçimlerine başvuran 801 adayın sadece 161'inin başvurusunun Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylanması ve halkın seçilmesi gereken 88 kişiyi bu 161 kişi içerisinde seçmek zorunda kalması durumun vahametini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Bu ise İran devletinin esas yöneticisi olan Veliyi Fakih' in kendisini seçme, görevden alabilme ve denetleme yetkisini elinde bulunduran Uzmanlar Konseyi üyelerini yine kendisinin seçmesi demektir. Bu da Uzmanlar Konseyi'nin sahip olmuş olduğu bu önemli yetkilerin göstermelik yetkiler olarak kalmasına neden olmaktadır. Nitekim kuruluşundan bu güne kadar Uzmanlar Konseyi Rehberi görevden alma yetkisini hiç kullanmamıştır. Rehberi denetleme yetkisi ise kendisini daha çok Rehber hayranlık şeklinde ortaya çıkmıştır. Rehberin halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanını atama ve görevden alabilme yetkisinin olması, Cumhurbaşkanı'nın Rehber karşı sorumlu olması, yine halk tarafından seçilen meclisin Anayasa Koruyucular Konseyi'nin onayı olmadan yasa çıkarmaması ve Rehberin yasama, yürütme ve yargının üstünde olan konumu İran'da demokrasiye zarar veren önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve tüm bunlar Rehber'in Anayasa Koruyucular Konseyi aracılığı ile tüm ülke içerisindeki bütün kontrolü ele almasına ve sağladığı kontrolü korumasına neden olmaktadır. İran siyasi yapısındaki bu demokrasi açmazının çözülebilmesi için Anayasa Koruyucular Konseyi üyelerinin seçilmesinde Velayeti Fakih makamının etkisinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu sağlandığı takdirde halkın özgür iradesi sandıklara daha doğru bir şekilde yansyacaktı. Gerçekten halk tarafından özgürce seçilmiş olan Uzmanlar Konseyi üyeleri ise bu durumda Rehber'in üzerlerindeki etkisinden kurtularak sadece halka karşı sorumlu olacak şekilde Rehber'i seçme, denetleme ve görevden alabilme yetkilerini sağlıklı ve etkin bir şekilde kullanabilir hale gelecektir. Bu sağlandığında hiç şüphesiz İran siyasi sisteminde Uzmanlar Konseyi'nin önemi daha da artacak ve İran'ın demokratik bir ülke olarak kabul edilmesini sağlayabilecek en önemli siyasi kurum olacaktır.

KAYNAKÇA

ABRAHAMIAN, Ervand. **Modern İran Tarihi**. (çev.) Dilek Şendil. 3. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

AHİN, Tahereh. “İran İslam Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısı”. **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt: 43. Sayı: 2. Haziran 2010, ss.81-100.

ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 4. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2008.

ARIKAN, Pınar. “İran İslam Cumhuriyeti’nde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler”. ORSAM. Rapor No:122, Mart, 2012.

CANER, Cantürk. “İslam Devrimi Sonrasında İran’da Yönetim”. **Doğu-Batı Yol Ayrımında İran: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**. (ed.) Barış Adıbelli. 1. Baskı. İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, ss. 51-108.

ÇİTLİOĞLU, Ercan. **İran’ı Anlamak**, Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları, 2015.

DJALILI, Mohammad-Reza ve Thierry Kellner. **İran’ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**. (çev.) Reşat Uzman. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2011.

GARTHWAITE, Gene R. **İran Tarihi: Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze**. (çev.) Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Basımevi, 2011.

HÜSEYİN, Asaf. **İran’da Karşı Devrim**, Çev. Taha Cevdet, 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011.

KILINÇ, Ahmet. “İran Anayasa Hukukunun Temel Esasları”. **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII. 2008, ss. 907-948

OKYAR, Onur. **İran ve Demokrasi**. İstanbul: Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

SİNKAYA, Bayram. “İran İslam Cumhuriyetinde Siyasal Yapı ve Yönetim”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**. (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. 1. Baskı. Ankara: Barış Kitap, 2011, ss. 3-51.

TAFLIOĞLU, M. Serkan. “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı ‘Velayet-i Fakih’”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt:68. No:3. 2013, ss. 95-112.

YEGİN, Abdullah. **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**. 1. Baskı. Ankara: SETA Yayınları XXV, Haziran 2003.

E- KAYNAKLAR

GANJİ, Ekber. “İran’da Uzmanlar Konseyi Seçimleri Neden Önemli? ”
<https://www.dunyabulteni.net/iranda-uzmanlar-konseyi-secimleri-neden-onemli-makale,20512.html> e.t.(24.10.2019).

İran’da Sistemin Temel Unsurları, **BBC TURKISH**, 24.06.2005,
http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040219_iran_sistem.shtml, (e.t. 19.10.2019).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, Çev. Abdullah Ünlü, Edit: Kadri Çelik,
<http://kitab.nur-az.com/tr/lib/view/663/4>, e.t. (17.10.2019).

İran Uzmanlar Meclisi Resmi Sitesi,
<http://www.majlesekhobregan.ir/fa/ashnayibamajlesView.html?ItemID=3286>,
e.t.(22.10.2019).

ÖRMECİ, Ozan. “Siyasal Sistemler İran İslam Cumhuriyeti”, Uluslararası Politika Akademisi, 24.12.2014, <http://politikaakademisi.org/2014/12/24/siyasal-sistemler-iran-islam-cumhuriyeti/>, (e.t. 15.10.2019).

Serhan Afacan, İran Araştırmalar Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/2016-uzmanlar-meclisi/> e.t.(23.10.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, İran’ın Siyasi Görünümü,
<http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (e.t. 22.10.2019).

İran Jeopolitiğinin Önemi ve İran'ın Dış Politikasına Etkisi

Tuba ÇAKMAK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Coğrafi açıdan daha iyi konumlanmış olan ülkelerden biri olan İran, her zaman büyük sömürgeci güçlerin hedefi olmuştur. Güneyinde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrili olan İran'ın bu konumu ülkenin eşsiz bir ticari pazar haline gelmesini sağlamıştır. Ortadoğu'nun en stratejik noktalarından biri olarak kabul edilen Basra Körfezinin petrol ve enerji kaynaklarının önemli transit yollarından biri olması da İran'ın jeopolitik önemini artırmaktadır. Tüm bunlar İran'ın ve Ortadoğu'nun avantajını artırıcı unsurlar olarak görülebilecekse de hem tarih boyunca bölgede yaşanan çıkar mücadeleleri hem de son dönemde Ortadoğu da yaşanan gelişmeler bu bölgenin coğrafi konumunun bölgenin güvenliği açısından dezavantaj da olabildiği görülmektedir. İran dış politikasını belirleyen coğrafi jeopolitiğin yanı sıra Şii inancı üzerinden yürütülen bir jeopolitikte söz konusudur. Bir yandan bulunduğu coğrafi konum bir yandan da dini unsurlar üzerinden yürütülen iç politikanın dış politikaya yansımaları İran'ın dış politikasında belirleyici olan jeopolitik unsurlardır. Bu çalışmada da İran jeopolitiğinin köklü bir tarihe sahip olan İran'a sağladığı avantaj ve dezavantajları, Ortadoğu siyasetini belirleyen en önemli aktörlerden biri olmasındaki rolü jeopolitik açıdan incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İran, Jeopolitik, Ortadoğu, Şii jeopolitiği, Dış Politika

Devrim Sonrası İran'ın Körfez Bölgesine Yönelik Dış Politikası

Esmatullah SUROSH

İRAN

İran'ın Orta Doğu gibi son derece hassas bir bölgede yer alması zengin bir kültüre, uzun bir devlet geleneğine ve oldukça zengin doğal kaynaklara sahip olması bu ülkeyi önemli bölgesel aktörlerden biri haline getirmiştir. İran'ın yakın tarihine bakıldığında günümüzde Batı'yla yaşadığı anlaşmazlıkların aksine Pehlevi döneminde Batı'yla oldukça iyi ilişkileri olan bir ülke konumundaydı. Ancak İran'ın İslam Devrimi'yle birlikte köklü bir yapısal değişikliğe gitmesi Batı'yla ters düşmesine neden olmuştur.

Devrim sonrası İran yapısal olarak uluslararası sisteme hakim düzene ters düşmektedir. Dolayısıyla dönemin iki kutuplu sisteminden farklı kendine has bir alternatif ortaya koymuştur (*Ne Şarki Ne Garbi Cumhuriy-i İslami*). İran İslam Cumhuriyeti'nin bu tür söylemleri bir yandan komşu ülkeleri diğer yandan uluslararası sisteme hâkim güçleri tedirgin etmiştir. Bu nedenle İran, başta ABD ve İsrail olmak üzere tehdit algılayan ülkeler tarafından baskıya tabi tutulmuştur. İran'ın gizli nükleer programının 2002'de açığa çıkmasıyla birlikte bu baskılar daha da artmıştır. İran nükleer programının ifşa edilmesi sadece İsrail'i değil aynı zamanda diğer Körfez Arap ülkelerini de tedirgin etmiştir. Bu nedenle Başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri İran nükleer programının önlenmesini amaçlamıştır. Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleri hemen yanı başında nükleer faaliyetlerini sürdüren İran'a karşı caydırıcı güç oluşturabilmek adına her yıl yüklü miktarda sofistike silahlar satın almaktadır. Öyle ki bu iki körfez ülkesi dünyanın en çok silah satın alan ülkeler arasında yer almaktadır. Diğer yandan Suudi Arabistan ve BAE geçmişten beri bazı sınır sorunları da bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra söz konusu ülkeler arasında zaman zaman işbirliği de söz konusu olmuştur.

Bu çalışmada İran'ın bu iki birbirinden farklı dönemdeki dış politika ilkeleri incelendikten sonra ikinci bölümde İran'ın Körfez bölgesi ülkeleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümde ise İran'ın bölgesine yönelik dış politikası genel bir perspektiften incelenmiştir. Çalışmanın niteliği açısından söz ülkelerden gelen göçmenlerin yanı sıra Irak ve İran'da saha çalışması yapılmıştır. Kaynakların özgün olması açısından genellikle Farsça ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Ancak istatistik veriler çoğunluk olarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı websitesi veya Türkiye Ticaret Bakanlığı websitesi gibi güvenilir kaynaklardan alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Pehlevi Dönemi, İran'ın Dış Politikası, Dış politika ilkeleri, İslam Devrimi, Körfez Ülkeleri

PANEL 21

14:00 – 15:15

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Veysel AYHAN

Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı Verilmesi: Sorunlar ve Tespitler

Prof. Dr. Veysel AYHAN, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Mültecilere Yönelik İnsani Yaklaşımlardaki Temel İlkeler ve Sektörel Müdahaleler

Erdem AYÇİÇEK, MSYD Başkanı

Uluslararası Göç Bağlamında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Güvenli Bölge (Suriye) Oluşturma Sürecine Türk ve Amerikan Basınının Bakışı: Sabah ve New York Times Gazeteleri Örneği

Dr. Esra TÜYLÜOĞLU, MSYD Yönetim Kurulu Üyesi

Türkiye'nin Göç ve Uyum Politikasının İnşacı Yaklaşım Bağlamında Değerlendirilmesi: Suriyeli Mülteciler Örneği

Ömer Çağrı TECER, MSYD Kıdemli Gözlem ve Değerlendirme Sorumlusu

Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı Verilmesi: Sorunlar ve Tespitler

Prof. Dr. Veysel AYHAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının kazanılması genel olarak doğumla (Nesep) veya sonradan kazanma olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türk Vatandaşlığını kazanması, Türk vatandaşlığının istisnai olarak ve/ya soy bağı ile kazanılması yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla Suriyeli sığınmacıların Türk vatandaşlığına geçişlerinde, daha çok istisnai vatandaşlık çerçevesine başvurulduğu tespit edilmiştir. İstisnai vatandaşlık kazanılması durumu, diğer tüm şartlara bakılmaksızın İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile verilmektedir.

İşbu çalışmada, yapılan saha görüşmeleri çerçevesinde vatandaşlık verilmesinde hangi kriterlerin rol oynadığı ve vatandaşlığa geçiş sürecinde saptanan eksiklikler ve yapılması önerilen başlıklar tartışılacaktır. Bu doğrultuda halihazırda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kazanmış 650 aile, ve vatandaşlık başvurusu süren ve vatandaşlık başvurusu reddedilen 50 aile ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitekim yapılan görüşmelerde katılımcıların yüzde 95'si, herhangi bir oryantasyon eğitimi almadıkları belirtmiştir. Oysa ki, vatandaşlık hakkının kazanılması konusundaki Avrupa'daki muadil örnekler incelendiğinde, Almanya ve benzeri ülkelerde vatandaşlık kazanılmasını takiben 660 saatlik bir oryantasyon eğitimi öngörüldüğü tespit edilmiştir. Özellikle vatandaşlık hakkını kazanmışlar ve vatandaşlık başvurusunda bulunanlara yönelik temel hak ve sorumluluklar konusunda neler yapılması gerektiği farklı ülke örnekleri ile çalışmada irdelenmiştir.

Mültecilere Yönelik İnsani Yaklaşımlardaki Temel İlkeler ve Sektörel Müdahaleler

Erdem AYÇİÇEK

MSYD Başkanı

2011 yılının Nisan ayında başlayan Suriye insanî krizi ve onun bir neticesi olarak mülteci meselesi son dönemde Türkiye ve dünya kamuoyunun önemli gündem maddelerinden birisini oluşturmaktadır. Dünyanın bu talihsiz coğrafyasında hemen yanı başımızda meydana gelen bu iç savaş daha önce görülmemiş şekilde Türkiye'yi etkilemiştir. Uluslararası kamuoyunun uzun süre bu insanî krize duyarsız kalması, ulusal kamuoyundaki negatif temsiller toplumsal bilgi üretimine katkı sağlayan üniversitelerin bu konudaki çalışmaları ve üretimlerinin önemini artırmıştır. Bu bağlamda insanî ilkelere ve sektörel müdahalelere dair derin teferruatlı bilgi üretiminin ve aktarımının başta Türkiye'deki üniversiteler tarafından olduğu kadar, bu alanda uygulayıcı olarak çalışan sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları ile birlikte yapılması önem taşımaktadır. İnsanî yardım faaliyetlerinde gözetilmesi gereken kurucu ilkeler ve insanî yardımın profesyonel niteliği, kapasite güçlendirme çalışmaları ile birlikte desteklenmelidir.

**Uluslararası Göç Bağlamında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin
Güvenli Bölge (Suriye) Oluşturma Sürecine Türk ve Amerikan Basınının
Bakışı: Sabah ve New York Times Gazeteleri Örneği**

Dr. Esra TÜYLÜOĞLU

MSYD Yönetim Kurulu Üyesi

Günümüzde uluslararası göçün bir çok boyutu bulunmaktadır. Farklı kültürlerden ve farklı coğrafyalarda gelen bir çok insan farklı nedenlerden dolayı gönüllü ve/veya zorunlu göç olgusu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu kapsamda 2011 yılında Suriye iç savaşının başlamasının ardından 4 milyona yakın Suriyeli ülke içi karışıklık ve çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye sığındı. Suriye'den Türkiye'ye yaşanan zorunlu göç, Türkiye'nin iç politik ve sosyolojik dinamikleri bağlamında kültürel uyum sorunlarını da beraberinde getirmiştir. İnsanı destek ve sosyal uyum programlarının birçok alanda uygulanmasına rağmen göçmenlerin geri gönderilmesine dönük kamuoyunda oluşan baskının her geçen gün hükümet üzerinde ciddi sorunlara yol açtığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Suriyelilerin geri gönderilmesiyle tekrar gündeme gelen Güvenli Bölge Oluşturulması tartışmaları dikkat çekmektedir. 2019 yılı Ocak ayında Türkiye ile ABD arasında Suriye'nin Kuzeyinde Güvenli Bölge Oluşturulmasına Yönelik görüşmelerde önemli adımların atıldığı basınla paylaşılmıştır. Güvenli Bölge Oluşturma Süreci kapsamında Türkiye'nin Güvenli Bölgeye insani alan, ABD'nin de askeri alan perspektifiyle baktığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma, 1 Ocak 2019-1 Ekim 2019 tarihleri arasında Türk ve ABD basımından belirlenen gazetelerin websitelerinin arşiv bölümleri taranarak, 'Güvenli Bölgeyi' kapsayan haberler üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, sözü edilen gazetelerdeki 'Güvenli Bölge' anahtar kelimesiyle taranan haberlerin ülkelerin medya kuruluşlarının Güvenli Bölgeye askeri mi insani mi baktıklarına dair bir çıkarımda bulunmaktır.

**Türkiye'nin Göç ve Uyum Politikasının İnşacı Yaklaşım Bağlamında
Değerlendirilmesi: Suriyeli Mülteciler Örneği**

Ömer Çağrı TECER

MSYD Kıdemli Gözlem ve Değerlendirme Sorumlusu

Bu çalışmada, göç kavramı ve göçmen ilişkisi, 2011 yılı itibariyle Türkiye'nin karşı karşıya gelmiş olduğu mülteci krizi ve ilerleyen süreçte ise uyum sorunu tartışma konusu haline getirilecektir. Bu yapılırken disiplinler arası bir tutum benimsenerek, göçün Türkiye'nin yasal ve kurumsal yapısına yönelik doğurduğu sonuçlar inşacı yaklaşım bağlamında ele alınacaktır. Bunu gerçekleştirirken, 2011 yılına kadar uluslararası göç yolları çerçevesinde transit ülke konumundan, hedef ülke konuma hızlı bir geçiş yapan Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut mülteci krizinden kaynaklı benimsemiş olduğu sosyal uyum ve özelde yabancılara yönelik kurumsal politikalar incelenecektir. Bu yol ile, disiplinler arası bir tutum olarak, inşacı yaklaşımın benimsemiş olduğu sosyal yapılar ve onun oluşturmuş olduğu sistemlerin, göç/göçmen kuramları üzerinden sınanması ve mevcut mülteci krizinin ve özellikle sonrasındaki uyum sürecinin daha açık bir şekilde analiz edilme imkânı kazanacağı iddia edilmektedir. Buna ek olarak, hedef ülke olarak Türkiye'nin dışarıdan göç alma sürecine ek olarak, dışardan göç edenlerin ülke içindeki iç göç akımları ise yine her iki kuram üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin göç üzerinden kurumsallaşma ve politik tutumlarının uygulama aşamasındaki etkileri analiz edilirken, yine inşacı yaklaşımın benimsemiş olduğu sosyal yapılar ve bunları oluşturan kimlik-kültür olgularının iki yönlü etkileşimi göz önünde bulundurulacaktır.

PANEL 22

14:00 – 15:15

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Burç AKA

Brexit ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Hedefi

Doç. Dr. Burç AKA, Namık Kemal Üniversitesi

Akdeniz'de Düzensiz Göç ile Mücadele Kapsamında Avrupa Birliği'nin Sınır Güvenliği Politikaları

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Stratejisinde Rol Oynayan Kurumsal Yapılanmaların Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik Üniversitesi

Tuğba YOKUŞ

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik ve İslamofobi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN, Bursa Teknik Üniversitesi

Lome'dan Cotonou'ya Avrupa Birliği'nin Afrika'ya Yönelik Koşulluluk Politikası

Dr. Arş. Gör. Gönül TEZCAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Yaşar ALDIRMAZ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Brexit ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Hedefi

Doç. Dr. Burç AKA

Namık Kemal Üniversitesi

Bu bildirin amacı, Brexit'i nedensellik ilişkisi çerçevesinde ortaya koymak ve Brexit'e yol açan gerekçeler ışığında Türkiye'nin AB hedefini tartışmaktır. Uluslararası İlişkiler yazınında Brexit'i –doğal olarak- siyasi parametrelerle açıklama eğilimi gözlenmiştir. Bu eğilim Brexit'in ana nedenini, Birleşik Krallık'ta güçlenen milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve göçmen karşıtlığı üzerine bina edilen popülist siyasal söylemler olarak görmektedir. Bu eğilim aynı zamanda Brexit'in Birleşik Krallık için ikame edilemeyecek kayıplara yol açacağını iddia etmektedir. Örneğin ekonomik ve parasal birlik düzeyindeki bütünleşmeden ayrılan Birleşik Krallık'ın ağır ekonomik ve ticari kayıplara katlanmak zorunda kalacağı, AB'nin dış ve güvenlik politikalarının dışında kalarak ulusal güvenliğini kırılganlaştıracağı öngörülmektedir.

O halde, şu basit soru ve ona verilecek tatminkar bir cevap arayışı zihinleri meşgul ediyor: Dış politikada rasyonel düşünme ve stratejik hareket etme kabiliyeti yüksek bir devlet olan Birleşik Krallık neden Brexit nedeniyle telafisi zor olan olumsuzluklarla yüzleşmeyi göze alıyor? Bu bildirin önemi, bu basit soruya cevap verme çabasından kaynaklanmaktadır.

Bildiri Brex'in siyasi gerekçelerden ziyade Birleşik Krallık'ın ekonomik ve ticari tercihlerinden kaynakladığını, bu tercihlerin de siyasal yansımalarından birinin Brexit olduğu varsayımını merkeze alarak geliştirecektir. Bu varsayıma, Birleşik Krallık'ın kendisine pranga olarak gördüğü Avrupa Birliği yerine Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile yeni bir derin işbirliği planladığı varsayımı eşlik edecektir.

2008 ekonomik krizi ve sonrasında öğretici gelişmeler, Birleşik Krallık dış politikada yeni bir yol haritası izlemeye mecbur bırakmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 2008 krizi sonrasında neredeyse tüm dünyayı finanse ederek, uluslararası sistemin büyük bir ekonomik ve ticari gücü olduğunu kanıtlamıştır. Buna mukabil Avrupa Birliği 2008 krizinden sonra ekonomik ve ticari anlamda üyelerini, komşularını ve ticari ortaklarını cezbedecek model geliştirememiştir. AB ortalamasından daha iyi verilere sahip makro ekonomik verileriyle (büyüme, işsizlik, enflasyon ve ödemeler bilançosu) Birleşik Krallık AB üyeliğinin kendisine pranga olduğunu düşünmektedir. Bu çerçevede Birleşik Krallık, ÇHC'nin şekillendireceği yeni küreselleşme dalgasından iktisadi ve siyasi payını almayı planlamaktadır.

Öte yandan, Birleşik Krallık karar alıcıları, Avrupa bütünleşmesinin sürekli ve artan biçimde Almanya'nın güç kapasitesini artırdığını görmektedirler. Nitekim, Almanya, 2018 itibarıyla 294 milyar dolar ile art arda üçüncü kez dünyada en yüksek ödemeler dengesi fazlası veren ülke oldu. Birleşik Krallık, büyük güç olarak, Almanya'nın Avrupa'nın ekonomik hegemonu olmasına izin vermesi mümkün değildir.

Özetle, Birleşik Krallık yeni küreselleşmenin öncülüğünü yapacak ÇHC'ni dikkate alan bir dış politika ve uluslararası ekonomi anlayışı geliştirme arzusu nedeniyle AB'den ayrılma kararı rasyonel ve stratejik görünmektedir. Birleşik Krallık böylece siyasi ve ekonomik bakımdan gücünü tahkim ederek, uluslararası sistemin başat aktörü olabilmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye AB hedefi yerine veya ona paralel olarak ÇHC ve Birleşik Krallık ile yeni işbirliği modeli geliştirmeye gayret göstermelidir. Zira dünya güç dengesi AB'yi dışlayan bir güç değişimine doğru evriliyor.

Anahtar Kelimeler: Brexit, Birleşik Krallık, Türkiye, Çin, AB

**Akdeniz'de Düzensiz Göç ile Mücadele Kapsamında
Avrupa Birliği'nin Sınır Güvenliği Politikaları**

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gülce UYGUN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Sınır güvenliği ve düzensiz göç ile mücadele özellikle son yıllarda Avrupa Birliği'nin ana gündem maddelerinden birini teşkil etmektedir. Resmi veriler, 2015 yılında Avrupa Birliği (AB)'ne yönelen düzensiz göçmenlerin sayısının 1.8 milyona ulaştığını ve bu düzensiz göçmenlerin 1 milyondan fazlasının deniz yolunu kullandığını ortaya koymaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa'ya yönelen bu en büyük göç dalgasının ana rotasını Akdeniz oluşturmaktadır. Avrupa'yı hedefleyen düzensiz göçmenler çoğunlukla Batı Akdeniz'de İspanya, Orta Akdeniz'de İtalya ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'den transit geçerek Yunanistan üzerinden AB sınırlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Akdeniz'de düzensiz göç ile mücadele, kıyıdaş devletleri olduğu kadar uluslararası aktörleri de ilgilendirmekte, kaynak, transit ve hedef ülkelerin yetki, yükümlülük ve sorumlulukları kapsamında uluslararası işbirliğini gerekli kılmaktadır. AB'nin sınır güvenliği politikalarında düzensiz göç ile mücadelenin yanı sıra göçmen kaçakçılığı, terörizm ve sınır ötesi suçlar ile mücadele de önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle 2015'de yaşanan göçmen krizinin akabinde, AB bir taraftan sınır güvenliği tedbirlerini arttırırken diğer bir taraftan hedef ve transit ülkelerle; bölgesel ve uluslararası aktörlerle işbirliğini güçlendirmektedir. AB'nin sınır güvenliğinde temel kurumsal mekanizmayı 2004 yılında kurulmuş olan Avrupa Sahil ve Sınır Güvenlik Ajansı (Frontex) teşkil etmektedir. Son dönemde sıkılaştırılan tedbir ve uygulamalar kapsamında Ajans'a ayrılan bütçenin arttırılması ve personel sayısının 2020'ye kadar iki katına çıkarılması hedeflemektedir. Ayrıca AB, Geri Kabul Anlaşmaları çerçevesinde göçmenleri sınırlarından uzak tutmaya çalışmaktadır. Tüm bu sınır güvenliği tedbirlerine karşın, göçün nedenleri ve göç yollarında hayatını kaybeden göçmenler göz önünde bulundurulduğunda AB politikalarında konunun insani boyutunun yeterince ele alınmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, göçmenleri sınırlarına yöndiklerinde bir sorun olarak görmenin ötesinde, AB'nin göçün nedenlerine de odaklanarak sorunu kaynağında çözmede daha kapsayıcı ve sürdürülebilir politikalara ihtiyaç olduğu savunulmaktadır. Çalışmanın amacı AB'ye Akdeniz üzerinden yönelen düzensiz göçün genel profilini ortaya koymak; ve AB'nin sınır güvenliği politikalarını ve uygulamalarını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Düzensiz Göç, Akdeniz, Sınır Güvenliği, Frontex

GİRİŞ

Avrupa Birliği'ne Akdeniz'den gerçekleşen düzensiz göç hareketliliği, Batı Akdeniz (Western Mediterranean Route), Orta Akdeniz (Central Mediterranean Route) ve Doğu Akdeniz (Eastern Mediterranean Route) olarak adlandırılan üç ana hat üzerinden gerçekleşmektedir. Her biri kaynak ülkeleri, göç nedenleri, tercih edilme sebepleri, zaman içinde gösterdiği hareketlilik açısından farklı özelliklere sahiptir. Düzensiz göç, kendi ülkesinden çıkarken, ve/veya hedef ülkeye girerken, ve/veya yolu üzerinde bulunan bir ülkeden transit geçerken göçmenlerin bahsi geçen gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin yasalarına ve düzenleyici normlarına uymama durumu olarak tanımlanmaktadır.¹

AB dış sınırlarının korunmasında, düzensiz göçün önlenmesinde ve göçmen kaçakçılığı, suçlarla ve terörizmle mücadelede ortak politikalar geliştirmekte ve sınır güvenliği mekanizmaları kullanmaktadır. Son yıllarda karşılaştığı göçmen akımı, özellikle sadece 2015 yılında 2 milyona yakın göçmenin yol açtığı kriz AB'yi daha sert bir tutum göstermeye sevk etmektedir. Çalışmada ilk olarak AB'de ortak sınırların temeli olan Schengen bölgesinin oluşturulması ve ortak sınır güvenliği politikalarının hukuki temeli ele alınmakta ve deniz alanlarındaki düzensiz göçe yönelik uygulamaların hukuki çerçevesi çizilmektedir. Daha sonra AB'ye Akdeniz'den yönelen göç hareketliliğinin ana rotaları ve özellikleri ele alınmaktadır. Son olarak giderek arttırılan tedbirler kapsamında AB'nin sınır güvenliği mekanizmaları ve mali araçları incelenmektedir.

AVRUPA BİRLİĞİ SINIR GÜVENLİĞİ: HUKUKİ ÇERÇEVE

Avrupa Birliği'nin ortak sınırlarının temeli 1985 yılında İtalya hariç Avrupa entegrasyonunun kurucu beş ülkesinin (Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg,) Schengen Protokolünü imzalayarak birbirleri arasındaki sınırları kaldırmasına dayanmaktadır. Schengen I olarak da adlandırılan bu girişim 1990 yılında daha detaylandırılmış ve 1995 yılında yürürlüğe girmiştir.² 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile Schengen alanı ile ilgili uygulamalar hukuksal bir boyut kazanmış, ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması ile üç sütunlu yapının ortadan kalkmasıyla karar alma süreçlerinde devletlerin etkileri genişletilmiştir.³ 400 milyondan fazla AB vatandaşının serbest dolaşımını sağlayan Schengen bölgesine bazı AB üyesi ülkeler dahil olmazken (İngiltere, İrlanda, Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan) AB üyesi olmayan ülkeler (Norveç, İsviçre,

¹ Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath (Ed.) Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), No 31, 2013.

² Detlef W. Karioth « Border Management Issues: Border Security and Humanitarian Aspects», Omar Grech ve Monika Wohlfeld (Ed.), *Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives*, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies. 2014, 78.

³ Ibid, 81.

Lihtenştayn ve İzlanda) de katılmakta ve toplam 26 ülkeden oluşmaktadır. Schengen alanı ile oluşan ortak sınırlar çerçevesinde AB'nin dış sınırları denizde yaklaşık 44.000 km, karada ise 9.000 km olmaktadır.⁴

AB'nin sınır güvenliği politikasının temelini Schengen Sınır Kanunu (Schengen Borders Code)⁵ oluşturmakta ve dış sınırlardaki geçişler, ortak sınırlardan girişler, ve Schengen bölgesinde kalış sürelerini düzenlemektedir. AB vatandaşları ve diğer serbest dolaşım hakkına sahip kişiler için de dahil olmak üzere, giriş ve çıkış noktalarında yapılan kontrollerle kamusal düzenin, iç güvenliğin ve kamu sağlığının temini amaçlanmaktadır.⁶ Sınırlardaki uygulamaların hukuki temeli, AB'nin tüm vatandaşlarına iç sınırların olmadığı, herkesin serbest dolaşım hakkına sahip olduğu ve bunun dış sınırlarda uygun denetim mekanizmaları ile garanti altına alınması gerektiğini belirten, AB Anlaşması'nın (Treaty on European Union) 3(2). Maddesi'ne dayanmaktadır.⁷

Aynı şekilde, AB'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma (Treaty on the Functioning of the European Union- TFEU)⁸, AB'nin dış sınırlarının kontrolü için ortak politika oluşturma yetkisinin altını çizerek, bunun üye devletlerin dayanışması temelinde (67. Madde), mali konularda ortaklık dahil olmak üzere (80. Madde) ve dış sınırlar için aşamalı bir 'entegre yönetim sistemi' geliştirilerek (77(1)(c) ve 77(2) (d)) sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.⁹ Avrupa Parlamentosu ve Konseyin ortak üstlendiği dış sınır kontrolü ile ilgili yasama yetkisi TFEU 77(2)(b) ve 79(2)(c) maddelerinde düzenlenmekte ve AB'ne girişlerde gözetim, denetim ve güvenlik önlemlerinin artırılması, yasa dışı geçişlerin önlenmesi için entegre sınır yönetimini sisteminin kurulmasının hukuki dayanağını oluşturmaktadır.¹⁰

Sınır güvenliği uygulamaları ana hatlarıyla kara, deniz ve hava olarak sınıflandırılmakta ve her biri için farklı denetim mekanizmaları kullanılmaktadır. AB'nin 2015 yılında yaşadığı göç krizinin de ortaya koyduğu üzere en zorlu denetim deniz sınırlarında gerçekleşmektedir. Uluslararası deniz hukukuna uygun olarak gerçekleşmesi gereken denizlerdeki sınır denetimlerinde insan hakları ihlalleri konusu ön plana çıkmaktadır. Devletlerin denizlerdeki yetki ve sorumlulukları deniz

---

⁴ « Roles & Responsibilities », Frontex, Erişim 01.09.2019. <https://frontex.europa.eu/operations/roles-responsibilities/>

⁵ « Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 », Erişim 01.09.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399>

⁶ « Protection of EU external borders », European Parliament, 2018. Erişim 03.09.2019. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630316/EPRS_BRI\(2018\)630316_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630316/EPRS_BRI(2018)630316_EN.pdf)

⁷ Ibid

⁸ « Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01 ». Erişim 04.09.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

⁹ « Protection of EU external borders »

¹⁰ Ibid

alanlarının hukuki yapısıyla doğrudan ilişkili olup, karasularında, bitişik bölge ve Münhasır Ekonomik bölgede ve açık denizlerde müdahale yetkileri farklılık göstermektedir.¹¹

Denizlerde hayati tehlikesi olan kişilere yardım etme, arama ve kurtarma vazifeleri açısından açık denizlerdeki faaliyetlerin temel dayanağını 1982 yılında imzalanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yanı sıra Denizde Can Güvenliği Uluslararası Sözleşmesi (SOLAS) ve Denizde Arama ve Kurtarma Uluslararası Sözleşmesi (SAR) oluşturmaktadır.¹² Denizlerdeki sınır güvenliği denetimlerinde, karada olduğu gibi göçmenlere bireysel olarak müdahale edilebilmesi mümkün olmamakta, yapılacak müdahalenin deniz araçlarına yöneltmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, deniz alanlarında düzensiz göçü önlemeye yönelik tedbirler ve uygulamalar deniz araçlarının ve deniz alanlarının kullanımı ile ilgili deniz hukuku kuralları kapsamında ele alınmaktadır.¹³ Hukuksal boyutta bir başka dayanağı 1951 Cenevre Sözleşmesi oluşturmakta, bireylerin sığınma talebinde bulunmaları, başka bir ülkede mülteci olarak barınabilmeleri, gönüllü dönüş yapabilmeleri ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilebilmeleri gibi hükümlerini yerine getirmekle ise 1950 de kurulan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) görevlendirilmiş bulunmaktadır.¹⁴

Bir gemi kaptanının hayatı tehlikede olanları ve denizde kurtarılanları 'güvenli bir yere' teslim etme yükümlülüğü vardır¹⁵ ve bu noktada denizlerde kurtarılan ya da düzensiz göçmen olduğu tespit edilen kişilerin nereden karaya çıkarılacağı konusu sınır güvenliği denetimlerinin insani boyutunun en tartışmalı alanlarından birini oluşturmaktadır. Aynı şekilde, "geri göndermeme ilkesi" ne saygı AB hukuku kapsamında, Schengen Sınırları Kanunu'nda şart koşulmasına karşın¹⁶, mevcut uygulamalar sonucu eleştirilen konulardan biri olmaktadır.

AB'nin sınır güvenliği ve göç ile ilgili politikalarının temel dayanaklarından birini de AB Temel Haklar Bildirgesi¹⁷ teşkil etmektedir. Sığınma hakkı (18. Mad.), toplu sınır

---

¹¹ A. Aslı Bilgin, « Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex'in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi », *Hacettepe HFD*, 7(2) 2017, 58.

¹² *Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*, European Union Agency for Fundamental Rights, 2014. Erişim 11.10.2019. http://publications.europa.eu/resource/celear/cab5b3fd-cbf1-470a-beef-081e2049653c.0009.02/DOC_2 , 37.

¹³ Gökhan Aydın, « Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları », *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2: 2, 2016, 123.

¹⁴ *Ibid*, 173.

¹⁵ *Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*, 37.

¹⁶ *Ibid*.

¹⁷ « Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012/C 326/02 » Erişim 11.10.2019 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

dışı ve iade etmelerin yasaklanması (19. Mad.)¹⁸ ve yaşama hakkı, eşitlik, özgürlük, çocuk hakları ve güvenlik gibi diğer temel haklar bu çerçevede güvence altına alınmıştır.¹⁹ AB sınır güvenliği operasyonlarında “geri itme” yöntemi ile elverişsiz koşullarda göçmen taşıyan tekneler, botlar ve deniz araçlarının üçüncü bir ülkeye itilmeleri veya açık denizde bırakılmaları dolayısıyla göçmenlerin iltica başvurusunda bulunmalarının engellenmesi ve hatta hayatlarını kaybetmeleri hem AB hukukuna hem de uluslararası hukuka aykırı bir şekilde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.²⁰

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NE AKDENİZ'DEN YÖNELEN DÜZENSİZ GÖÇ ROTALARI

Harita 1’de görüldüğü üzere, Akdeniz’den AB sınırlarına göç hareketliliği üç ana hat üzerinden gerçekleşmektedir.²¹ Batı Akdeniz, Orta (Merkez) Akdeniz ve Doğu Akdeniz Rotaları olarak adlandırılan bu hatlarda AB’ye yönelen düzensiz göç hareketliliği yoğun bir şekilde yaşanmakta ve artırılan AB sınır denetim tedbirlerine karşın risk analiz raporlarına göre halen tehditler en yüksek düzeyde seyretmektedir.²²

---

¹⁸ 19. Maddeye göre: 1. Toplu sınır dışı etmeler yasaktır.2. Hiç kimse, ölüm cezası, işkence veya başka insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulması konusunda ciddi bir tehlikenin bulunduğu bir Devlete geri gönderilemez, sınır dışı edilemez veya iade edilemez.

¹⁹ « Protection of EU external borders »

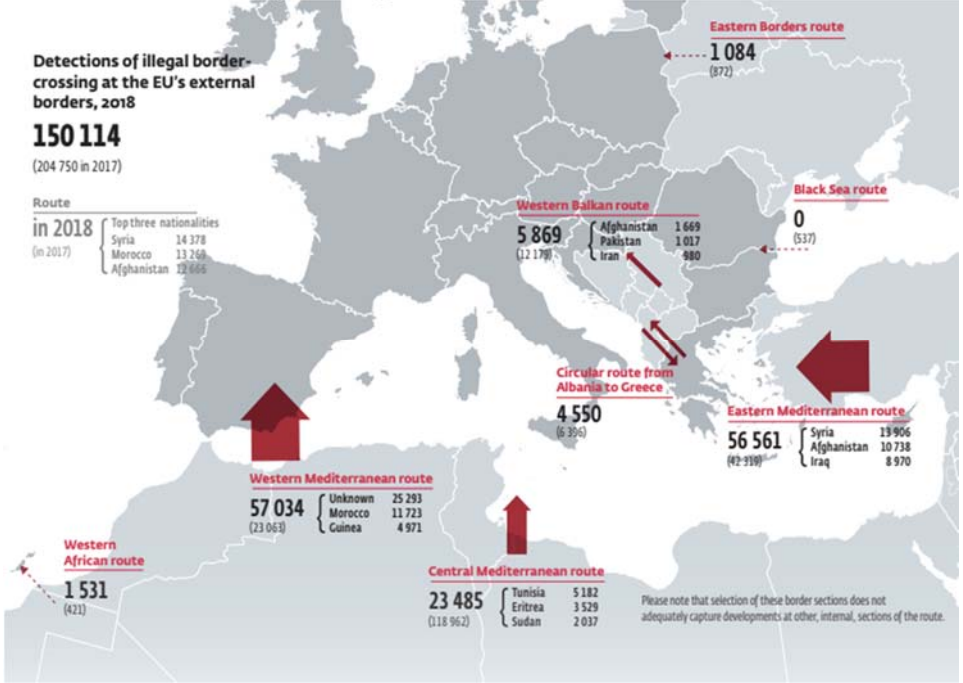
²⁰ Bilgin, « Göçmenlere Yönelik », 58.

²¹ Bu çalışmada, Avrupa Birliği’ne Akdeniz’den yönelen düzensiz göç hareketlerine odaklandığından AB sınırlarını hedefleyen diğer göç yolları olan Batı Balkan Rotası (Western Balkan Route), Doğu Sınır Rotası (Eastern Borders Route), Karadeniz Rotası (Black Sea Route) ve Batı Afrika Rotası (Western African Route) kapsam dışında bırakılmıştır. Ancak AB’ye kara sınırından girişlerde kullanılan Batı Balkan rotası da dönemsel olarak yoğunluk arz eden göç hatlarından olup, bu rotadaki göç hareketliliği Doğu Akdeniz Rotasındaki denetimlerin artırılması ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Detaylı bilgi için : « Western Balkan Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-balkan-route/>

²² Frontex, Erişim 10.09.2019. <https://frontex.europa.eu/publications/risk-analysis-for-2019-RPPmXE>

Harita 1: AB sınırlarında yasa dışı geçiş verileri (2018)²³

2.1. Batı Akdeniz Rotası

Düzensiz göç hareketliliğinin giderek artış gösterdiği Batı Akdeniz Rotası, Afrika kıtasından Fas'tan çıkış yapan göçmenlerin Avrupa kıtasına İspanya'dan girmeyi hedefledikleri göç yoludur. 2018 verilerine göre AB'ye ulaşmak için en çok kullanılan göç yolu olan Batı Akdeniz rotasının kaynak ülkelerini Fas, Sahra-Altı Afrika, Gine, Mali ve Cezayir oluşturmaktadır.²⁴ Bu rota aynı zamanda kaçakçılık (insan, silah, uyuşturucu, vb.) ve suç networklerinin de en çok kullandığı rota olma özelliğini taşımaktadır.²⁵

Grafik 1'de görüleceği üzere 2018 yılında bir önceki yıla göre iki katından fazla bir göç hareketliliği kaydedilmiştir. Önceleri çoğunlukla ekonomik sebepler ve

²³« Risk Analysis For 2019», Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019.

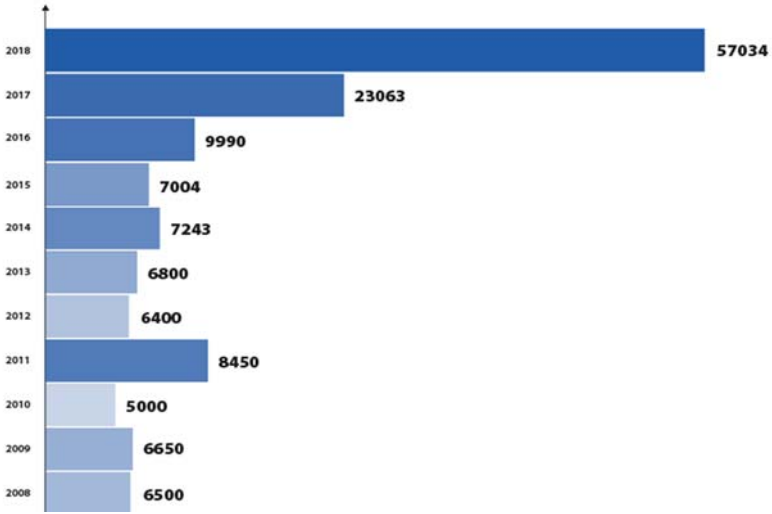
https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2019.pdf, 6.

²⁴ « Western Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/>

²⁵ « Focus on Western Mediterreanean route: Frontex in Spain » Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/media-centre/focus/focus-on-western-mediterranean-route-frontex-in-spain-isGpCE>

Avrupa'nın sunabileceği daha iyi iş ve yaşam imkanları gibi nedenlerle gerçekleşen Afrika kıtasından göçte günümüzdeki artışın altında Sahra-Altı Afrika'daki çatışmaların etkisi fazlaca hissedilmektedir. Kaynak ve transit ülkelerde artan siyasi istikrarsızlığın yanı sıra, kaçakçılığın artan maliyetine karşın Batı Akdeniz Rotasının halen en az maliyetli rota oluşu da bu hattaki düzensiz göç hareketliliğinin artışını etkilemektedir. Avrupa Birliği'ne en kısa mesafeden ve en az sürede ulaşma imkanı sağlayan bu hatta, önceleri uyuşturucu kaçakçılığında kullanılan sürat tekneleri artık göçmenler için de kullanılmakta ve sayıca çok göçmen taşıma kapasitesine sahip bu teknelerin Akdeniz'i geçerek AB'ye ulaşma süreleri kısalmaktadır.²⁶

Grafik 1: Batı Akdeniz Rotasında Yasadışı Sınır Geçişleri²⁷

2.2. Orta Akdeniz Rotası

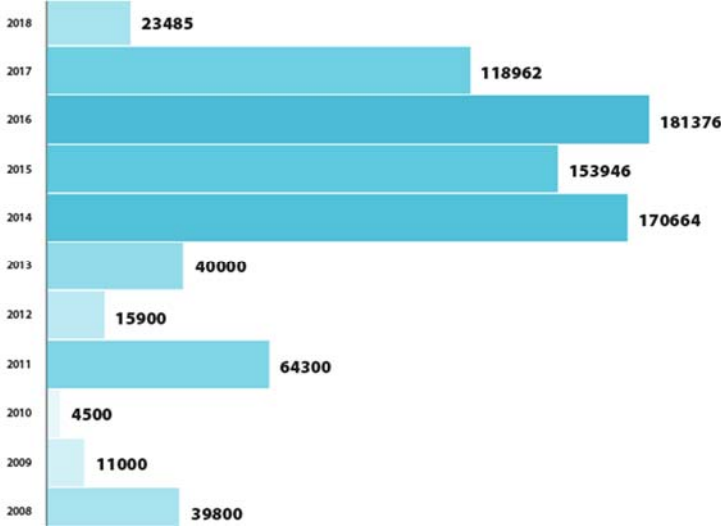
Akdeniz'den AB'ye düzensiz göçte en az hareketli geçiş hattı olan Orta Akdeniz Rotası Kuzey Afrika'dan İtalya'ya ulaşarak Avrupa kıtasını hedefleyen göçmenler tarafından tercih edilmektedir. Kaynak ülkelerini çoğunlukla Tunus, Libya, Eritre ve

²⁶ Ibid

²⁷ « Western Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/>

Cezayir oluşturmaktadır. 2018 verilerine göre tespit edilen düzensiz göçmen sayısı 2012'den beri gerçeğe en düşük seviyededir.²⁸

Grafik 2: Orta Akdeniz Rotasında Yasadışı Sınır Geçiřleri²⁹

2.3. Doğu Akdeniz Rotası

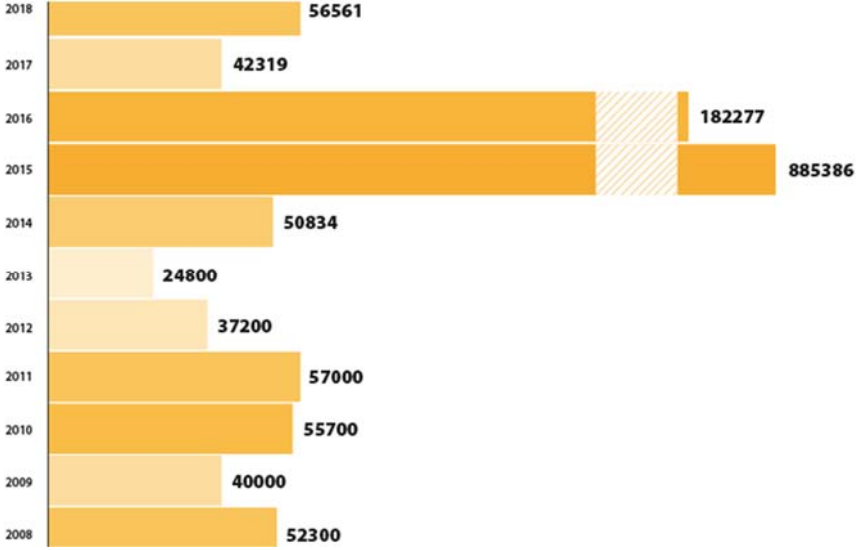
AB'ye ulaşmak için en yoğun olarak kullanılan ve 2015'de yaşanan göç krizinin de başlıca göç hattı olan Doğu Akdeniz Rotası Türkiye üzerinden transit geçerek Avrupa kıtasına Yunanistan'dan ulaşmayı hedefleyen göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. 2015 yılında 900.000 e ulaşan düzensiz göçmenlerin rakamlarının 2016 itibariyle azalmaya başlamasında hem Türkiye ile imzalanan Geri Kabul Mutabakatı (Mart 2016) hem de Yunanistan'ın Frontex işbirliğinde yürüttüğü operasyonların etkisi olmaktadır. Grafik 3'de görüleceği üzere, 2018 yılında Doğu Akdeniz Rotası olarak adlandırılan Ege Denizi'nde kaydedilen yasadışı geçişler yaklaşık 57.000

²⁸ « Central Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/>

²⁹ Ibid

civarındadır. Göçmen profillerine bakıldığında ilk sırayı Suriyelilerin aldığı ve onları Afganların ve Iraklıların takip ettiği görülmektedir.³⁰

Grafik 3: Doğu Akdeniz Rotasında Yasadışı Sınır Geçişleri³¹

AVRUPA BİRLİĞİ SINIR GÜVENLİĞİ MEKANİZMALARI

Avrupa Birliği'nin kara, deniz ve hava sınır güvenliğinden sorumlu ajansı Frontex olarak anılan ve 2004 yılında oluşturulmuş olan Avrupa Sahil ve Sınır Güvenlik Ajansı (European Border and Coast Guard Agency)'dir. Kendine ait kolluk gücü olmayan Frontex'in merkezi Polonya (Varşova)'da bulunmakta, personellerini ve gemi, uçak, helikopter gibi araçlarını üye devletlerden sağlamaktadır. Kalıcı ve geçici operasyonlar düzenleyen Frontex kapsamında yaklaşık 5000 memur görev almakta; ve istihbarat toplamak, üye devletlerle AB kurumları arasında bilgi alışverişini ve işbirliğini sağlamak amacıyla çalışmaktadır.³²

Her AB ülkesi sınırlarına yönelik göç tehdidine aynı oranda maruz kalmamakta, bazı ülkeler artan göç baskısından daha fazla etkilenmektedir. AB'ye yönelen düzensiz

³⁰ « Eastern Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/>

³¹ Ibid

³² « Roles & Responsibilities »

göçe yönelik ortak politikalar geliştirilmekle birlikte, AB'ye Akdeniz'den giriş noktaları olarak doğrudan etkilenen İspanya, Yunanistan ve İtalya hem kendi göç politikaları ve sınır güvenliği mekanizmalarını kullanarak hem de AB ile en yüksek düzeyde işbirliği imkanlarından faydalanarak ön plana çıkan ülkeleri oluşturmaktadırlar.

Akdeniz'deki ana göç yollarında Frontex işbirliğinde operasyonlar düzenlenmektedir. Bu kapsamda, Batı Akdeniz rotasının Avrupa'ya girişte hedef ülkesi konumunda olan İspanya ile Frontex işbirliğinde Indalo, Hera, Minerva ve Focal Points Sea operasyonları. ; Orta Akdeniz Rotasında İtalya ile Themis Operasyonu, Doğu Akdeniz Rotasında Yunanistan ile Poseidon Rapid Intervention operasyonları aracılığıyla, yerel otoriteler ile AB arasında üst düzeyde işbirliği gerçekleştirilmektedir.³³ Yürütülen operasyonlarda sahil güvenlik, risklerin tespiti, sınırların korunması, bilgi ve belge paylaşımı ve göçmenlerin belgelerinin kontrolü, arama kurtarma çalışmaları gibi alanlar ön plana çıkmaktadır.

Güncel verilere göre hareketliliğin en yoğun olduğu rota olan Batı Akdeniz'de İspanya ile yürütülen Frontex operasyonlarında yaklaşık 180 personel görev almakta ve sadece düzensiz göçmenler değil kaçakçılıkla mücadele de önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu rotada en yoğun dönem olan Mayıs-ekim ayları arasında kontroller sıklaştırılmakta ve 2017 yılından itibaren 16 ton esrar, 64 milyon sigaranın ele geçirildiği bildirilmektedir.³⁴ Orta Akdeniz Rotasında İtalya'ya destek sağlamak amacıyla Frontex'in yürüttüğü Themis operasyonu 2018 yılında başlatılmış olup, İtalya'nın İçişleri Bakanlığı'nın kontrolü ve Europol işbirliği ile devam ettirilmektedir.³⁵ Doğu Akdeniz Rotasında ise Frontex Yunanistan'a destek vermekte, yaklaşık 600 personel ile Yunanistan'ın Türkiye sınırında Poseidon Operasyonunu yürütmektedir. Akdeniz'de devam etmekte olan ortak operasyonların yıllık bütçesi 100 milyon Euro'yu geçmekte ve Frontex hem AB üyesi devletlerin yerel otoriteleri ile hem de gerekli görüldüğünde uluslararası işbirliği kapsamında çalışmaktadır.³⁶

AB dış sınırlarının kontrolünde önemli bir rol oynayan diğer mekanizma ise, yine Frontex'in sorumluluğu altında 2013 yılından beri faaliyet gösteren Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi (European Border Surveillance System- EUROSUR)'dir. EUROSUR'un mevcut sistemi ile sınırlar görüntülü olarak takip edilirken, edinilen bilgiler AB organları ve üye devletlerle paylaşılmaktadır.³⁷ Ayrıca dış sınırlarda

---

³³ « Frontex Operations », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/faq/frontex-operations/>

³⁴ « Focus on Western Mediterranean route: Frontex in Spain »

³⁵ « Main Operations », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/main-operations/operation-themis-italy/>

³⁶ « European Cooperation on Coast Guard Functions », Erişim 10.09.2019

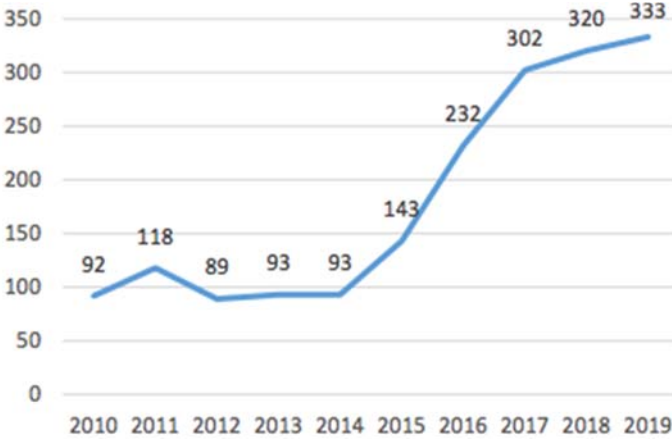
<https://frontex.europa.eu/media-centre/focus/european-cooperation-on-coast-guard-functions-8phwLF>

³⁷ Aydın, « Deniz Yolculuğu », 153.

oluşan yüksek baskıya karşı geliştirilmiş olan ve AB sınırlarından yasadışı geçişler ile mücadele etmek amacıyla 2016 yılından itibaren Avrupa Sınır ve Sahil Muhafaza Ajansı (ASSMA) Frontex'e eklenmiş olup AB bünyesinde faaliyetlerine başlamıştır.³⁸ AB'nin düzensiz göç ile mücadelede kullandığı bir diğer mekanizmayı Geri Kabul Anlaşmaları oluşturmaktadır. Geri Kabul Anlaşmaları ile yasadışı geçişlerde caydırıcı bir etki oluşturmak, ve düzensiz göçmenlerin düzenli, hızlı ve güvenli bir şekilde vatandaşı oldukları ya da geldikleri ülkelere geri gönderilmelerine dair esas ve usulleri yasal zeminde düzenlemek amaçlanmaktadır.³⁹

Sınır güvenliğine ilişkin AB finansmanını büyük bir kısmı İç Güvenlik Fonu (Internal Security Fund- ISF) tarafından karşılanmaktadır. ISF hem sınır yönetimi, ortak vize politikası gibi konuları hem de polis-kolluk kuvvetleri işbirliği, suçlarla mücadele ve önleme, kaçakçılıkla mücadele gibi alanları kapsamaktadır. 2014-2020 dönemi için ISF toplam bütçesi 3.8 milyar Euro'dur.⁴⁰ Ayrıca Frontex ve Europol' e aktarılan bütçeler Komisyon tarafından belirlenmekte ve her geçen yıl sınır kontrolüne ayrılan bütçe arttırılmaktadır.

Grafik 4: Frontex Bütçesi (milyon Euro)⁴¹

³⁸ « A European Border and Coast Guard to protect Europe's External Borders », European Commission, 15 december 2015. Erişim 02.10.2019.

https://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6327_en.htm

³⁹ « EU Readmission Agreements : Facilitating the Return of irregular migrants », European Parliament, Erişim 13.09.2019.

[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2015\)554212](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2015)554212)

⁴⁰ « Protection of EU external borders », 6.

⁴¹ Ibid, 7.

Grafik 4’de görüldüğü gibi, Frontex için ayrılan bütçe 2014 yılında 93 milyon Euro iken, göç krizinin yaşandığı 2015 ve sonrasında ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Frontex’e ayrılan bütçe bir önceki dönem 628 milyon Euro iken, 2014-2020 dönemi için 1.638 milyon Euro olarak belirlenirken, Europol için ise 654 milyon Euro’dan 753 milyon Euro’ya çıkarılmıştır.⁴²

Frontex işbirliğinde Akdeniz’de yoğun bir şekilde yürütülen operasyonlara ve arttırılan bütçeleere rağmen, Almanya ve Avusturya gibi AB ülkeleri tarafından hem alınan sonuçlar hem de Frontex’in görev ve yetkileri yetersiz görülmekte, personel sayısının ve yetkilerinin arttırılması talep edilmektedir. AB Komisyonu Başkanı Juncker Eylül 2018’de Avrupa Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada, Frontex’in hem personel sayısı hem de yetkilerinin arttırılması, transit ülkelerle yapılacak işbirliği sayesinde sığınmacıların teknelerle geçişi öncesinde önlemler alınabileceği, böylece insanların hayatının da tehlikeye atılmamış olacağını belirtmiştir. Yetkileri arttırılarak daha etkin bir sınır güvenliği mekanizmasına dönüştürülmesi hedeflenen Frontex’in personel sayısının da 2020 yılına dek 10 bine çıkarılması hedeflenmektedir.⁴³

SONUÇ

2018 verilerine göre son beş yılın en düşük seviyesinde seyreden Akdeniz’den AB’ye yönelen düzensiz göç istatistiklerine karşın, AB dış sınırlarında oluşan göç baskısı halen üst düzeydedir.⁴⁴ 2018 itibariyle yaş, cinsiyet gibi detaylı veri toplamaya başlayan Frontex’e göre yakalanan düzensiz göçmenlerin beşte birini 18 yaşın altındakiler oluşturmaktadır.⁴⁵ Verilerin detaylı olarak kayıt altına alınması hem göçmen profillerinin analizi hem de hassas grupların tespiti açısından önem arz etmektedir. Ancak arttırılan tedbirlere rağmen 2018 yılında Batı Akdeniz Rotasında bir önceki yıla göre iki katı kadar bir artış meydana gelmiş olmasının da gösterdiği gibi, AB, sınırlarına yönelen göç hareketliliğini önlemede, göçün kaynağına yönelik politikalar izlemekte yetersiz kalmakta ve düzensiz göçmenlere yönelik tedbirler çoğunlukla sınırlarına yöneldiklerine müdahale edilecek bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Deniz alanlarındaki müdahalelerde ‘geri itme’ gibi yöntemlerin kullanılıyor oluşu; ‘güvenli bir yere teslim’, ‘geri göndermeme’ ilkesine saygı ve ‘yaşama hakkı’ gibi temel hak ve özgürlüklerin ihlali söz konusu olduğundan AB’nin uygulamalarının hem kendi yasal düzenlemeleri ve temel değerleri hem de uluslararası hukuk kapsamında çelişkiler yarattığı gözlemlenmektedir.

---

⁴² Ibid.

⁴³ « Merkel ve Kruz Frontex yetkilerinin genişletilmesini istiyor ». 17.09.2019. Erişim 12.10.2019. <https://www.dw.com/tr/merkel-ve-kurz-frontexin-yetkilerinin-geni%C5%9Fletilmesini-istiyor/a-45516008>

⁴⁴ "Risk Analysis For 2019", 6.

⁴⁵ Ibid.

Kaynakça

« A European Border and Coast Guard to protect Europe's External Borders », European Commission, 15 december 2015. Erişim 02.10.2019.

https://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6327_en.htm

Aydın, Gökhan. “Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Düzensiz Göç ile Mücadelede Devletlerin Yetki ve Uygulamaları “, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 , Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2016

Bilgin, A. Aslı. “Göçmenlere Yönelik Deniz Operasyonlarında Frontex’in Müdahale Yetkisinin Uluslararası Hukuk Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Hacettepe HFD*, 7(2) 2017

Perruchoud, Richard ve Jillyanne Redpath (Ed.) *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), No 31, 2013.

« Central Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019

<https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/>

« Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012/C 326/02 ».. Erişim 11.10.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

“Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01”. Erişim 04.09.2019.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

« Eastern Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019

<https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/>

« European Cooperation on Coast Guard Functions », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/media-centre/focus/european-cooperation-on-coast-guard-functions-8phwLF>

¹« EU Readmission Agreements : Facilitating the Return of irregular migrants », European Parliament, Erişim 13.09.2019.
[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2015\)554212](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2015)554212)

« Focus on Western Mediterranean route: Frontex in Spain » Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019 <https://frontex.europa.eu/media-centre/focus/focus-on-western-mediterranean-route-frontex-in-spain-isGpCE>

« Frontex Operations », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019
<https://frontex.europa.eu/faq/frontex-operations/>

Karioth, Detlef W. « Border Management Issues: Border Security and Humanitarian Aspects” Omar Grech ve Monika Wohlfeld (Ed.), *Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives*, Mediterranean Academy of Diplomatic Studies. 2014.

« Main Operations », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019
<https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/main-operations/operation-themis-italy/>

« Merkel ve Kruz Frontex yetkilerinin genişletilmesini istiyor ». 17.09.2019. Erişim 12.10.2019. <https://www.dw.com/tr/merkel-ve-kurz-frontexin-yetkilerinin-geni%C5%9Fletilmesini-istiyor/a-45516008>

« Protection of EU external borders », European Parliament, 2018. Erişim 03.09.2019.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630316/EPRS_BRI\(2018\)630316_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630316/EPRS_BRI(2018)630316_EN.pdf)

“Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016”. Erişim 01.09.2019.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399>

“Risk Analysis For 2019”, Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019.
https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_for_2019.pdf

“ Roles & Responsibilities”, Frontex. Erişim 01.09.2019.
<https://frontex.europa.eu/operations/roles-responsibilities/>

Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı, European Union Agency for Fundamental Rights, 2014. Erişim 11.10.2019.
http://publications.europa.eu/resource/cellar/cab5b3fd-cbf1-470a-beef-081e2049653c.0009.02/DOC_2

« Western Mediterranean Route », Frontex, 2019, Erişim 10.09.2019
<https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/>

Avrupa Birliği'nin Siber Güvenlik Stratejisinde Rol Oynayan Kurumsal Yapılanmaların Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI

Bursa Teknik Üniversitesi

Tuğba YOKUŞ

Avrupa Birliği (AB)'nin kuruluşunun temelleri, 1965 yılında imzalan Füzyon Anlaşması (Birleşme Anlaşması) ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) isimli uluslararası örgütlerin tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturulmak suretiyle birleştirilmesi kapsamında atılmıştır. Birliğin nihai kuruluş amacı ekonomik entegrasyon temelinde Avrupa'nın siyasi birliğinin sağlanmasıdır. Öte yandan 1965 sonrası dönemde AB üyesi ülkeler Avrupa'nın kolektif güvenliğini sağlamaya yönelik girişimlerde bulunarak, bu alanda kurumsal yapılanma stratejileri de tesis etmişlerdir.

AB'nin güvenlik stratejilerinin belirlenmesi noktasında, teknolojik alanda meydana gelen yeni gelişmelere de bağlı olarak, özellikle siber uzay kaynaklı tehditlere yönelik de bazı adımlar atılmıştır. Birliğin siber güvenlik alanındaki inisiyatiflerinden en önemlisini Avrupa Komisyonu (AK)'nun Ağ ve Bilgi Güvenliği (Network and Information Security / NIS) ile ilgili çalışmaları oluşturmaktadır. AB'nin siber güvenlik alanındaki temel kurumsal yapılanmasının ise 2004 yılında kurulan Avrupa Birliği Ağ ve Bilgi Güvenliği Kurumu (European Network and Information Security Agency / ENISA)'dır. Daha sonra ise 2012 yılında birlik üyesi ülkelere yönelik siber saldırı karşı müdahale edebilecek AB Bilgisayar Acil Müdahale Ekibi (CERT-EU) kurulmuş, akabinde ise 2013 yılında Avrupa Siber Güvenlik Stratejisi belgesi yayınlanmıştır.

Sonuç olarak yukarıda özetlenen temel gelişmeler çerçevesinde bu çalışmada AB'nin siber güvenlik stratejisinin tesis edilmesinde rol oynayan kurumsal yapılar analiz edilmek suretiyle, AB'nin söz konusu siber güvenlik alanına dair resmi kurumsal yapılanmasının henüz istenilen işlevsellikte olmadığı iddiası savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Siber Güvenlik, Siber Uzay

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik ve İslamofobi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN

Bursa Teknik Üniversitesi

Her geçen gün yaygınlaşan ve giderek derinleşen İslamofobi, tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. İslamofobi'ye yol açan nedenler genellikle Müslümanların bizzat kendilerine dayandırılma da, Avrupa'da ortaya çıkan İslamofobi esasında Avrupa devletlerinin uygulamalarından ve Avrupa toplumlarının Müslümanlara yönelik tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bu bildiride, önce İslamofobi'nin nasıl tanımlandığına değinilecek, daha sonra da İslamofobi'nin Avrupa toplumlarındaki nedenlerinin entelektüeller, kitle iletişim araçları, siyasi figürler ile siyasi partiler gibi muhtelif unsurlar bağlamında açıklanmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Müslümanlar, İslamofobi, göçmen, milliyetçilik

**Lome'dan Cotonou'ya Avrupa Birliği'nin Afrika'ya Yönelik
Koşulluluk Politikası**

Dr. Arş. Gör. Gönül TEZCAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Yaşar ALDIRMAZ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Avrupa Birliği literatüründeki birçok çalışma, Birliğin küresel siyasetteki rolü ve kimliğine odaklanmış, bu bağlamda Avrupa Birliği'nin uluslararası sistemde ne tür bir güç (askeri, sivil, normatif) olarak konumlandığı tartışma konusu olmuştur. Ian Manners'ın 1990'lı yıllarda ortaya koyduğu görüşler ışığında Avrupa Birliği'nin uluslararası politikada normatif bir aktör olduğunu savunan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre Avrupa Birliği maddeye dayalı bir güç olmaktan ziyade değerler ve normlarla temellendirilen düşünsel bir güçtür. Normatif bir güç olarak anılan Birlik, Lizbon Antlaşması'nın 2. Maddesinde yer alan demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeleri bir yandan kendi içerisinde güçlendirmeyi diğer yandan ilişki kurduğu bölgelere yaymayı hedeflemiştir.

Avrupa Birliği, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte üçüncü ülkelerle ilişkilerinde demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık hakları gibi normları belirgin biçimde vurgulamaya başlamıştır. Dış politikasının temel bir unsuru olan “koşulluluk” çerçevesinde ilgili ülkelerin söz konusu ilkelere uygun davranmasını beklemiş, bu ilkelerin yerine getirilmesi için çeşitli araçları teşvik ya da baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu bağlamda üçüncü ülkelerle imzalanan ticaret ve iş birliği anlaşmalarına insan haklarına saygı maddesi eklenmiş, ekonomik yardım, kalkınma yardımları, vize serbestisi gibi teşviklerin sunulması bu koşulun sağlanmasına bağlanmıştır. Söz konusu siyasi koşulluluğu Avrupa Birliği'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde de gözlemlemek mümkündür.

O dönemki adıyla Avrupa Topluluğu çok sayıda AKP (Afrika-Karayip-Pasifik) ülkesiyle ilki 1975 yılında olmak üzere Lomé Sözleşmeleri olarak anılan toplam dört çok taraflı ticaret ve kalkınma işbirliği anlaşması imzalamıştır. 1989 tarihli IV. Lomé Sözleşmesi'nde önceki Lomé sözleşmelerinden farklı olarak insan haklarına referans yapılması Birliğin bölgeyle ilişkilerini siyasi koşulluluk kapsamında düzenlemeye başladığını göstermiştir. Lomé Sözleşmelerinin yerini alan 2000 tarihli Cotonou Anlaşması ise insan haklarına saygı unsuruna iyi yönetim koşulunu da ekleyerek siyasi koşulluluğun kapsamını genişletmiştir.

Bu çalışmanın amacı, AB'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde uyguladığı koşulluluk politikasının başarısını ve tutarlılığını değerlendirmektir. Çalışmada, AB-Afrika ilişkileri tarihsel bir perspektiften geçirildikten sonra, günümüze uzanan süreçte bu

ilişkilerin nasıl evrildiği özellikle yapılmış olan ticari anlaşmalar üzerinden ele alınacak ve örnek olaylardan hareketle Birliğin koşulluluk politikası eleştirel bir analize tabi tutulacaktır. Çalışma, AB'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde uyguladığı koşulluluk politikasında kimi zaman ekonomik çıkar ya da güvenlik odaklı davranarak demokrasiyi geri plana atmasından kaynaklanan tutarsızlıklar olduğunu ve bu tutarsız uygulamaların Birliğin normatif gücüne zarar verdiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Afrika, Normatif Güç, Koşulluluk, Uluslararası Ticaret

PANEL 23

14:00 – 15:15

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM

Barış İnşa Sürecinde Bir Çatışma Çözüm Stratejisi Olarak Uluslararası Arabulculuk: Bosna Hersek Örneği

Arş. Gör. Büşra ÖĞÜTÇÜ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Balkanlarda Çözülenemeyen Sınır Sorunları

Arş. Gör. Mehmet Ali AK, Bursa Uludağ Üniversitesi

Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Balkanlarda Güvenlik Perspektifi: Hırvatistan Örneği

Prj. Asist. Onur GÜREL, Bursa Uludağ Üniversitesi

Soğuk Savaş Sonrası Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Bağlamında ABD'nin Balkanlar Politikası

Bejtula ZİBEROVSKİ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Barış İnşa Sürecinde Bir Çatışma Çözüm Stratejisi Olarak Uluslararası Arabuluculuk: Bosna Hersek Örneği

Arş. Gör. Büşra ÖĞÜTÇÜ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Uluslararası arabuluculuk günümüzde temellerini Birleşmiş Milletler Şartı'ndan alsa da tarihsel olarak da bir çatışma çözüm yöntemi olarak kullanılmıştır. MÖ 4000'li yıllarda Çin'de Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk yönteminin kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada kullanıldığı anlam itibarıyla arabuluculuk, temel olarak bir uyuşmazlığa, üçüncü tarafın gönüllülük temelinde müdahalesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı genel olarak arabuluculuk ve Bosna –Hersek krizinde arabuluculuk sürecinin işleyişinin analiz edilmesidir. Çalışmada örnek olay olarak Bosna – Hersek krizinin seçilmesinin sebebi ise söz konusu krizin Soğuk Savaş sonrasında en önemli çatışmalarından biri olmasıdır. Bosna- Hersek krizi ayrıca Avrupa bölgesel güvenliğini tehdit etmesi açısından da önemlidir. Çalışma kapsamında ilk önce arabuluculuk süreci, kapsamı ve işleyişi incelenmeye çalışılacaktır. Bu noktada tarafların ve arabulucunun sürece dahi olmasına neden olan faktörler, arabulucunun sahip olması gereken özellikler, arabuluculukta zamanlama ve süre sürecin başarılı olması için yapılması gerekenler ele alınacaktır. Daha sonra ise Bosna – Hersek krizi hakkında kısaca bilgi verilecek ve arabuluculuk sürecinin Bosna – Hersek krizinde nasıl işlediği incelenecektir. Son olarak söz konusu süreçte arabuluculuğun etkin bir çözüm yöntemi olarak kullanılıp kullanılmadığı tartışılacaktır

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Arabuluculuk, Arabuluculuk, Bosna-Hersek Krizi, Barışın İnşası, Çatışma Çözümü,

Balkanlarda Çözümlemeyen Sınır Sorunları

Arş. Gör. Mehmet Ali AK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Sovyetler Birliğinin dağılması ile sosyalist yönetim şekillerinin bulunduğu bölgelerdeki geçiş dönemleri farklı çatışma süreçlerine neden olmuştur. Bu çatışma bölgelerinden biri ise birçok milletin ve kültürün kavşak noktasını teşkil eden ve farklı dil, din ve geleneğin bir arada yaşamaya çalıştığı sürekli bir gerilim hattının bulunduğu Balkan bölgesidir. Özellikle, Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde bulunan devletlerin bağımsızlık mücadeleleri sonucu 1990'lı yıllarda savaşlar, müdahaleler ve sınır anlaşmazlıkları olmuş, bu durum Balkan bölgesinin en sorunlu süreci haline gelmiştir. Akabinde, Uluslararası kamuoyunun katkılarıyla, çatışmaların ve anlaşmazlıkların sona erdirilmesi için başlayan çözüm görüşmeleri Balkan devletleri için geçici bir yöntem olarak kalmıştır. Toplumların içerisindeki aşırı milliyetçi yapılanmaların tansiyonu arttırması ve etnik sınırların tekrar gündeme gelmesi ile birlikte Balkan devletlerinin birbiri toprağında hak iddia etmesi, sınır problemlerinin sürekli hale gelmesine sebebiyet vermiştir. Balkan devletlerinin tarihi sınır iddialarının bir amaç olarak devlet siyasetinde kullanılması Balkanların daha şiddetli bir çatışma alanı olabileceği algısını güçlendirmektedir. Özellikle, Sırbistan-Kosova sınır hatları egemenlik ve tanınma usullerine göre hak iddiası uluslararası aktörler tarafından güç mücadelesine dönüşmüştür. Bunun yanında, Sırbistan-Hırvatistan sınır anlaşmazlıkları ortasında kalan liberland bölgesi hala gündem konusu olmuştur. Bosna Hersek-Sırbistan ve Hırvatistan-Bosna Hersek arasındaki sınır problemleri tam anlamıyla çözülebilmemiş değil, Yunanistan-Makedonya sınır hattında tarihten bu yana devam eden aitlik sorunu devam etmektedir. Sınırlar hangi koşullar gözetilerek oluşturulmuş? devletlerin sınır hatları üzerindeki iddiaları nelerdir? ve sorunların çözüm aşamaları nasıl ortaya konmuştur? Bu çerçevede, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından bu yana Balkanlarda sınırların değişimi, hukuki ve politik yansımaları ile analiz edilerek sınır problemlerinin nedenleri ve çözüm yolları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Sınır, Etnik Milliyetçilik, Toplum, Çatışma

ABSTRACT

The disintegration of the Soviet Union causes different conflict processes in the transition periods in the regions where socialist forms of governance. One of these conflict zones is the Balkan region, which is the crossroads of many nations and cultures and where there is a continuous tension line where different languages, religions and traditions try to live together. Particularly, as a result of the struggles of independence of the states within the Socialist Republic of Yugoslavia, wars, interventions and border disputes became the most problematic process of the Balkan region in the 1990s. Subsequently, with the contribution of the international community, the solution negotiations that started to end the conflicts and disputes remained a temporary method for the Balkan states. As the extreme nationalist structures within the societies increase the tension and the ethnic border problems are on the agenda again, Balkan states put in a claim for the territory of each other, this condition have led to the continuation of the border problems. The fact that the historical border claims of the Balkan states are effective in the state policy reinforces the perception that the Balkans may be a more violent field of conflict. In particular, the claim of sovereignty and recognition on the border lines of Serbia and Kosovo has been transformed into a power struggle by international actors. Furthermore, the Liberland region, which is in the midst of Serbia-Croatia border disputes, is still the subject of the agenda. The border problems between Bosnia and Herzegovina and Serbia and Croatia and Bosnia and Herzegovina have not been fully solved, the problem of belonging to the Greek-Macedonian border line has been continuing from past to present. What are the conditions about how border areas are established? What are the claims of states on border lines? and how are the solution stages of the problems revealed? In this context, the change of borders in the Balkans since the collapse of the Soviet Union, its legal and political reflections and also the causes and solutions of the border problems will be analyzed.

Key Words: Balkan, Border, Ethnic Nationalism, Society, Conflict

GİRİŞ

Yugoslavya federasyonu 1980'lerin sonlarına doğru çözülme sürecine girmiş ve 1992 yılında sosyalist ideolojinin uluslararası sistemde etkisini yitirmesi ile birlikte dağılmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında yönetimi ele alan Joseph Tito'nun birleştirici etkisiyle ülke içerisinde gerek iktisadi gerek politik sorunlara çözüm üretilebilmiştir. Tito'nun 1980'de ölümü ile sorunlara karşı ülkesel bazda geliştirilen genel çözümleri sorgulatur hale getirmiştir. Böylece, ulusçuluk faaliyetleri kendi içerisinde birleştiricilik algısı kaybolduğunda toplumda hız kazanmaya başlamıştır. Yugoslavya Federasyonu topraklarında nüfus konusunda çoğunlukta olan uluslar bu topraklarda hak iddia etmeye başlamışlardır. Farklılıkların ön plana çıktığı mikro milliyetçilik akımları bütün Balkan bölgesini etkisi altına almıştır. (Emin, 2018)

Bu bölünmelerin tarihi arka planında oluşan sosyolojik ayrımlar günümüze etki doğuracak kadar keskin olmuştur. Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu sınırının, Güney Slavlarının ortasından geçmesi ayrımın asıl sebebini oluşturmaktadır. Batı Roma topraklarında kalan güney Slavları, Romen Katolik Hristiyanlığı yapılarını günümüze taşıırken örneğin; Slovenya ve Hırvatistan. Diğer taraftan, Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalan bölgeler Ortodoks Hristiyanlığı kimliğini sahiplenmiştir. Ayrıca, 18 yüzyıldan I. Dünya savaşına kadar olan süreçte ayrımın Katolik tarafı Avusturya-Macaristan himayesinde hayatlarını sürdürürken, Ortodoks olan taraf ise Osmanlı himayesinde yaklaşık beş asır yaşamışken 18 ve 19. Yüzyıllarda, Ortodoks olan Çarlık Rusya tarafından milliyetçilik söylemleri ile kışkırtılarak bağımsızlık mücadelesini girmiş ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Baltic, 2011: 110).

Bir bakıma, I. Dünya Savaşı eski Yugoslavya halkları açısından, Rus yazar Nikolay Yakovleviç Danilevskiy'in 1871'de yayınladığı "Rusya ve Avrupa" adlı kitabında bahsettiği büyük birliğin vücutlaşmış şeklidir (Armaoğlu, 2007:490). I. Peter'in kurduğu Belgrad merkezli Sırp-Hırvat-Sloven krallığı güney slavlarını birleştirmiş, ortak paydada hareket etmelerini sağlamıştır. Nitekim, içerisinde bulunan topluluklar Ortodoks-Katolik-Osmanlı ayrımını hala yaşamakta ve kimliklerini federe bir devlet olan Yugoslavya'nın üst kimliğini kabul ederek korumuşlardır. Her ne kadar Yugoslavya Federe devletinin sınırları etnik yapı farklılıkları üzerinden belirlense de her ulusun bulunduğu bölgelerde yine federe devletin içinde bulunan ulusların azınlıkları yaşamaktadır. Bu durum, halkların kendi yapılarını koruyucu bir davranış biçimi belirlemesine sebep olmuştur (İgnatiefe, 2000:142).

1974 anayasası ile coğrafi esasa göre örgütlenmiş bir öz yönetsel örgütlenme belirlenmiş, buna göre sınırlar oluşturulmuştur. Fakat, Yugoslavya federal devletinin bölgeleri arasındaki ekonomik eşitsizlik, enflasyonun ve işsizliğin bütün bölgelerde artması devletin varlığının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, Yugoslavya

Halk ordusunun halkın verdiği vergilerden aldığı özellikle Hırvatistan ve Slovenya'nın eleştirilerini sebebiyet vermiştir. Nitekim, Hırvatistan ve Slovenya merkezi hükümetten politik ve ekonomik sebebiyetlerden ötürü uzaklaşmaya başlamışlar, hatta kendi para birimlerini kamuoyuna tanıtmışlardır. Ekonomik istikrarsızlık, siyasi kargaşa ve toplumsal huzursuzluk, 1991 nisanında II. Dünya savaşından bu yana Yugoslavya'da gerçekleşen 900.000 kişinin katıldığı en büyük grevle sonuçlanmıştır (Keesing's Record of World Events, 1991).

Joseph Tito'nun ölümüyle artan huzursuzluk ve birleştirici olguların kayboluşu ile birlikte her bölge kendi yönetim mekanizmalarını kurmak istemiştir. Bunun akabinde, 1990'lı yıllarda Yugoslavya'yı ayakta tutan sosyalizm ideolojisinin çökmesi ile milliyetçi partiler ön plana çıkarak bağımsızlık taleplerinde bulunmuşlardır. Yugoslavya gibi sınırları etnik kimliklerle belirlenen bir federal devlette üst yönetimden gelen sert açıklamalar ve Yugoslavya yönetimini ele geçiren Miloseviç'in bağımsızlık isteyen bölgeleri Yugoslavya Halk Ordusu (YHO) ile bastıracağını dile getirmesi tansiyonu giderek yükseltmiştir.

Hırvatistan içerisinde bir etnik çatışma başlamış Yugoslav ordusu düzensiz Sırp birlikleri ile birlikte Hırvatistan'ı işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) tarafından bastırılan işgal sonrasında "Carefe Ateşkes Antlaşması" ile sonuçlanmıştır. Bu olay sonrasında Slovenya da tek tarafı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Ülger, 2016: 119). Akabinde, Bosna-Hersek'in bağımsızlık hareketleri 1995 Dayton antlaşması ile sonuçlanan ve sınırları belirlenen Bosna-Hersek-Sırbistan-Hırvatistan arasında bir savaşa dönüşmüştür (Kenar, 2005: 151). Bu çatışmalar hem antlaşmalarda ötelenen sınır hatlarının belirlenmesi hem de birbiri içerisindeki azınlıkların varlığı ile bir krize dönüşmüştür. Yugoslavya federal devleti dağıldıktan sonra devletlerin etnik nüfus çoğunluğuna sınır belirleme politikası günümüzde hala çözümlenemeyen krizlere sebebiyet vermiştir. Yeni kurulan bağımsız devletlerdeki azınlıkların durumu, göç ve nüfus koşullarına göre sınırların değişme ihtimalinin mevcut oluşu ve antlaşmaların savaş veya çatışma koşullarına göre sınırları belirlemesinden dolayı devletlerin sınır konusunda hak talebinin devam etmesi gibi nedenlerden dolayı sınır uyuşmazlıkları gerçekleşmiştir. Problemin çözümü ya devletler arasında ikili bazı mutabakat usulleriyle ya da uluslararası örgütlerin arabuluculuğu vasıtasıyla olmuştur.

Sınır problemlerinin çözümü hem sosyal hem hukuki anlamda Balkan devletlerinin çatışma unsurlarının tekrar alevlenmemesi ve başta Avrupa Birliği ardının diğer Uluslararası Örgütlere dahil olma bakımından hayati bir öneme sahiptir. Uluslararası hukuk tarafından korunan sınırların taraf olan devletlerin ortak kabulleriyle birlikte çatışma unsurları en aza indirilerek, ekonomik, sosyal ve güvenlik konularında egemen devletlerin ilişki ve iş birliği süreci başlayacaktır. Böylece, Balkan birliği veya çatışmasız Balkan bölgesi gibi noktasal söylemlerle sürecin barış ve huzur açısından bir gelişim göstereceği aşikardır. Avrupa Komisyonu başkanı Jean-Claude Juncker 2017 yılında bir demecinde "Batı Balkan ülkeleri Avrupa Birliği'ne girmek

istiyorlarsa ilk önce aralarındaki sınır problemlerini çözmeleri gerekiyor” ifadelerini kullanmıştır (European Commission, 2018). Bunu dikkate alan Balkan ülkeleri sınır problemlerinin çözümü noktasında ikna ve onay sürecine girmişlerdir.

Sınır problemlerinin çözümü noktasında hangi sınır problemlerinin olduğu? Bu problemlere devletlerin bakış açıları, antlaşmalar ve hukuksal nitelikleri, sosyolojik etmenler gibi faktörlere bakılarak sınır problemlerinin çözüm aşamaları ve hangi sınırların çözüldüğü veya çözülmekte olduğu da incelenerek bir model oluşturur mu yoksa oluşturamaz mı sorularıyla bildiri tam metnini çerçevelenecektir.

SIRBİSTAN-KOSOVA ARASINDAKİ BÖLGESEL EGEMENLİK SORUNU VE SINIR PROBLEMİ

Yugoslavya Federasyonu’nun dağılma süreci ile birlikte Sırbistan’ın içerisinde etnik Arnavut çoğunluğu olarak bulunan Kosova bölgesi 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 1974 Yugoslav anayasasına aykırı olarak kabul edildiğinden Belgrad yönetimi bu durumun yasadışı olduğunu bildirerek girişimi tanımadı ve askeri güçleri Arnavut halkına baskı unsuru olarak kullandı. 1998 yılında ise ABD ve Avrupalı müttefikler baskıların ve çatışmaların son ermesine yönelik bir ultiatom verdi. Ültimatom, Sırp lider Miloseviç tarafından kabul edilmedi ve NATO tarafından müdahale gerçekleşti. Böylece, süreç içerisinde Miloseviç’in güçlerini geri çekmesi ile beraber Kosova NATO ve BM himayesine geçti. BM öncülüğünde 2006 yılında Kosova’nın bağımsızlık süreci başlatıldı ve Kosova meclisinin aldığı karar ile 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsız devlet olarak BM ve Avrupa Birliği tarafından tanınarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat, diğer taraftan özellikle Rusya ve Sırbistan tarafından tanınmayarak egemenlik ve sınır probleminin çözülmesi gereken önemli bir aşama olduğu ortaya çıkmıştır (TASAM, 2008).

2011 yılı itibariyle Sırbistan-Kosova arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. Bu süreçte, Avrupa Birliği’nin dahil olduğu bir antlaşmalar dizisine girilmiştir. Bu süreçte, Sırbistan ve Kosova aralarındaki sınır problemlerini çözmek için bir araya gelmiş çözüm önerileri ile kriz aşılmaya çalışılmıştır. 10 Aralık 2012 yılında, Sırbistan ve Kosova başkanları sınır problemleri ile ilgili Brüksel’de bir antlaşma imzalamıştır. Avrupa Birliği’ne aday ülke konumunda olmasından dolayı ve toplumsal, ekonomik ve siyasal anlamda belli standartlara ulaşmış olduğu için Sırbistan için sürecin ciddi bir krize dönüştürülmeden noktalanması önemli bir konu olmuştur (BBC, 2013). 6 Şubat 2013 yılında ise dönemin Sırbistan başkanı Tomislav Nikolic ve Kosova başkanı Atifete Jahjaga Kosova bağımsızlığını elde etmesinden bu yana ilk defa aynı masada görüşmüşlerdir (Balkaninsight, 2013).

19 Nisan 2013 tarihinde iki hükümet yetkilileri Brüksel antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşma ile Avrupa Birliği’ne giriş koşulları sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat, özellikle sınır bölgelerinde bulunan azınlıklar için problemler devam etmektedir. Örneğin, Kosova’nın içerisinde bulunan özellikle Kuzey Kosova’da bulunan

Mitrovica, Leposavic, Zvecan ve Zubin Potok bölgeleri Sırp azınlığın bulunmasından dolayı Brüksel anlaşmasının dışında tutulmuştur. Bunun yanında, Preşevo Vadisi ise Sırbistan'a bağlı fakat Arnavut azınlıkların yaşadığı ve Sırbistan Arnavutlarının kültürel merkezi olarak kabul edilen bir bölgedir (Voanews, 2018).

Brüksel antlaşmasının getirdiği normalleşme süreci Ocak 2018'de Kuzey Kosova'daki Sırp kökenli politikacı Oliver Ivanoviç'in öldürülmesi sonrasında sekteye uğradı. Sırbistan Cumhurbaşkanı Alexandar Vuçiç, olayı "terör eylemi" olarak nitelendirdi. Aynı yıl, Vuçiç mevkidaşı Kosova Cumhurbaşkanı Haşim Taki ile Kosova'nın kuzeyinde, yoğunlukla Sırp nüfusun yaşadığı 4 belediyenin sınırlarının kaldırılması için bir araya geldi. Aynı yıl, Kosova'nın egemenliğini şartlı sınır değişikliği ile kabul etme yolunda adımlar atıldı. İngiltere'nin Kosova Büyükelçisi Ruairi O'Connell, Mayıs 2019'da yaptığı bir açıklamada "sınır konusunda bir anlaşma yapmak için her iki tarafın da istekli olduğunu ancak bunun zaman alacağını, tarafların hazırlanıp halkla konuşmaya ve masada ciddi bir şekilde görüşmeye ihtiyacı var" dedi (Euronews,2019).

Sırbistan ve Kosova arasındaki normalleşme süreci sınır problemleri çözülmeden sürekli sekteye uğrayacağı görülmektedir. Avrupa Birliği'nin tarafları ikna çabaları bölgenin istikrar ve güvenliği için bir etki gösterse de bölgenin diğer bileşenleri sürecin nihai bir şekilde sonuca bağlanmasını geciktirmektedir. Brüksel antlaşması sürecinde, sınırların çoğunlukta olan etnik nüfusa göre tekrar çizilmesi hem Sırbistan'ın Kosova'yı tanıyarak Avrupa Birliği şartlarına biraz daha yaklaşmasını hem de Kosova'nın tanınma probleminin çözülmesi noktasında bir yol kat edeceği düşünülmektedir.

SIRBİSTAN-BOSNA-HERSEK SINIR SORUNU

Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic ile Bosna-Hersek Dışişleri bakanı Igor Crnadak, "Sırbistan ile Bosna-Hersek arasında 1992-1995 arasındaki savaş sona erdiğinden beri ciddi sınır problemleri kalmamıştır, sınırlar Dayton antlaşmasına göre düzenlenmiştir" ortak açıklamasını yapmışlardır. Fakat, yine de bazı sınır uyuşmazlıkları hala belirsizliğini korumaktadır. Bunlardan birincisi, Drina nehrinde yapılan hidroelektrik santralinin kollarında bulunan güç istasyonlarının bulunduğu "Zvornik" ve "Bajina Basta" bölgeleridir. Bu bölgeler Yugoslavya dağılmadan önce 1976 yılında yapılan Belgrad-Bar tren hattının üzerinde bulunmaktadır. Sırbistan'ın Priboj belediyesini ve Bosna-Hersek'in Rudo belediyesini kapsayan yaklaşık olarak 40 kilometrelik bu uyuşmazlık hala çözülme bekleyen bir sorundur (B92, 2018). Uyuşmazlığın çözülebilmesi için ilk talep; Belgrad tren hattının yaklaşık 12 kilometresinin Bosna-Hersek sınırlarında bulunması ve bu bölgenin Sırbistan'a bırakılması, ikinci talep; sınırda bulunan Rudo belediyesi ile Stripci bölgesi konumları gereği Belgrad demiryolunun güzergahında bulunmasından bundan dolayı Sırbistan'ın hak talep etmesi krizi tırmandırmıştır. Bosna-Hersek dışişleri bakanı

Crnadak “bölgesel değişim” ile ilgili taleplerin değerlendirildiğini ve çalışmaların sürdürdüğünü belirtmiştir (Europeanwesternbalkans, 2018).

Sırbistan ve Bosna-Hersek arasındaki bölge değişim talebi etnik nüfus mübadelesi gibi durumlar gibi sosyal gerekçeler belirtmediğinden ve ulaşım gibi nedenleri içermesinden dolayı kriz büyümemiş tarafların bu konuda bölgesel değişim ve ekonomik uzlaşma gibi taleplerle süreci sonlandırmaya yakın oldukları görülmektedir.

SIRBİSTAN-HIRVATİSTAN SINIR SORUNU

Sırbistan ve Hırvatistan arasında Tuna nehri üzerinde yaklaşık 140 metre karelik bir alanda sınır uyuşmazlıkları bulunmaktadır. Bu uyuşmazlıklar, Hırvatistan’ın Baranja bölgesinde ve Sırbistan’ın Backa bölgesini kapsamaktadır. Uyuşmazlığın 30 kilometre karesi Hırvatistan tarafındayken yaklaşık 100 kilometresi Sırbistan tarafının belli bölgelerindedir. Bu bölgede bulunan uyuşmazlığın kökleri 1945 yılına kadar dayanmaktadır. Fakat, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin getirmiş olduğu bütünsel yapı sınır problemlerinin bir krize dönüşmesini engellemiştir. 1991 yılında bağımsızlık süreci oluştuğunda tekrar sınırların nasıl belirlenmesi gerektiği bir kriz halini almıştır. 27 Ağustos 1991 tarihinde kurulan Yugoslavya Barış Konferansı Tahkim Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Yugoslavya’dan bağımsızlığını ilan devletlerin aralarındaki ikili sorunları çözmek için kurulan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından desteklenen bir komisyondur (Balfour, Bašić, 2010). Müzakereler devam etse de gerek 1992-1995 yılları arasında Sırbistan-Hırvatistan savaşı gerekse çözümlenmemiş daha ciddi sorunların varlığı sınırların taraf devletlerin askeri güçlerinin karşı karşıya kaldığı çözümlenmemiş bir ortam bırakmıştır. Nitekim, 28 Temmuz 2002 yılında sınırın Hırvatistan tarafındaki Vugovar-Srjem ile Sırbistan tarafında bulunan Backa Planka belediyelerinin başkanlarını taşıyan tekneye Yugoslavya ordusu tarafından ateş açılmıştır. Olay sonrası yaşanan krizin maliyetinin ağır olacağı hissedildiğinden 2006 yılında Sırp ordusu sınırdan çekilmiş ve yerine sadece polis gücünü bırakmıştır (Krešimir, 2006).

2000 yılında sınır sorununu çözmekle görevli bir komisyon kurulmasına rağmen komisyon 2010 yılına kadar bir ya da iki kez toplanabildi. 2010 yılında Hırvatistan’ın Apatin bölgesinde bir liman inşa etmek istemesi krizin tekrar açığa çıkmasına neden oldu. Hükümetler arası komisyon bu sorun için Nisan 2010 tarihinde tekrar bir araya geldi fakat anlaşmazlıklar çözülemedi. Hırvatistan ve Sırbistan Avrupa Birliği şartnamelerini sağlamak için sorunun çözülmesi noktasında gayret göstermekteydi. Çünkü, sorunun Avrupa Birliği’ne katılım koşullarına engel olmasını her iki tarafta istememekteydi. Sorunlar devam etmesine rağmen Hırvatistan Avrupa Birliği’ne 1 Temmuz 2013 yılında üye olmuş, fakat Sırbistan için sınır problemleri üyelik için engel teşkil etmiştir. Hırvatistan, sınır uyuşmazlıklarının Avrupa Birliği ortak uzlaşma komisyonu ile çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Sırbistan ise bu komisyonun Sırbistan aleyhinde çözüm oluşturacağı görüşündedir (Krešimir, 2006). Hırvatistan kendi tarafındaki uyuşmazlıkları tarafsız bölge olarak ilan ederek çözmüş Avrupa

Birliđi standartlarını sağlamıştır. İlk tarafsız bölge 2006 yılında imzalanan her iki tarafa da ait olmayan Vukovar adası antlaşmasıdır. Bu adaya yılda yaklaşık 200.000 turist ziyarette bulunmaktadır. Diğer taraftan, 2015 yılında tarafsız ve bağımsız bir mikro devlet olarak ilan edilen Liberya bölgesi 7 kilometrekarelik alanda şu anda tampon bölge olarak sınırların ayrışmasını korumaktadır. Bir Çek Cumhuriyetli siyasetçi ve aktivist olan Vít Jedlička tarafından 13 Nisan 2015 tarihinde kurulan Liberland kendi anayasasını ve vatandaşlık süreçlerini oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler'in tampon bölgesi olan bu bölge Vatikan ve Monaco gibi Avrupa'da küçük bir ülke olmaya hazırlanmaktadır. Liberland cumhurbaşkanı olan Vít Jedlička, ilan edilen mikro ülkeye alınacak vatandaşların; hiçbir ırkçı, komünist, radikal İslamcı gibi aşırı grup düşüncesine sahip olmaması gerektiğini vurgulamıştır (McKiridy, 2015).

KARADAĞ VE BOSNA-HERSEK SINIR SORUNU

Karadağ ve Bosna-Hersek arasındaki en önemli sınır problemi Sutorino bölgesidir. Bu bölge Bosna-Hersek devletinin açık denizlere ulaşabildiği iki geçitten birisidir. O yüzden stratejik önemi oldukça fazladır. Sutorina bölgesi yaklaşık olarak 75 kilometrekarelik bir alana sahip olmasıyla birlikte ve içerisinde 6 köy bulunmaktadır. Sutorina, 1947 yılına kadar Bosna-Hersek federe devleti sınırları içerisinde bulunmaktaydı fakat, 1947 yılında herhangi bir uluslararası antlaşma, referandum veya plebisit olmaksızın gizli bir antlaşma ile bölge Karadağ'a verilmiştir. Günümüzde bölgenin stratejik konumu Bosna-Hersek için tek denize çıkış yolu olduğundan daha da önemli hale gelmiştir (Hoş,2012:4).

2000'li yıllarda Bosna-Hersek tarafında birçok hükümet ve hükümet dışı örgüt ile Sutorina bölgesinin Karadağ'a verilisinin hiçbir resmi antlaşma hükmü olmadığını ifade etmiş fakat Karadağ bu algıya karşı çıkmıştır. Fakat 2015 yılına kadar Bosna-Hersek meclisi aldığı kararlarda bölgenin Bosna-Hersek'e ait olduğunu sürekli belirtmiş ve çatışma olasılığının gündeme gelmesine yol açmıştır. Bosna-Hersek, Surtino bölgesinin egemenliğini 1878 Berlin Kongresinde alınan kararlara dayandırmaktadır. Kongre'ye göre bölge Bosna-Hersek'in sınırları içinde bulunmaktadır, fakat 1947 yılında ikili antlaşma ile Karadağ'a bölgenin verilmiş olması belgelerle kanıtlanmıştır. Bütün bunlar üzerine, her iki ülkenin Avrupa Birliği ve NATO'ya aday ülkeler olduklarından tarihi sınır probleminin çözülmesi taraftarıydı. Bölge ile ilgili son 1947 antlaşması Karadağ'da olduğunu ortaya çıkardığı için Bosna-Hersek'te uluslararası toplum baskılarına dayanamayarak bölgenin Karadağ'a ait olduğunu kabul etmiştir (Dodig,2006). Karadağ Başkanı Filip Vujanoviç ile Bosna-Hersek Başkanı Dragan Covic, Viyana'nın Tivat kasabasında 26 Ağustos 2015 tarihinde bir araya gelerek antlaşmayı imzalamış ve sorun güncel olarak çözülmüştür. Bu antlaşma, 20 Nisan 2016 yılında onaylanarak sınır problemlerinin sorunsuz çözümü noktasında Balkanlarda imzalanan ilk sınır antlaşması olma özelliğini taşımaktadır. Bu anlamda, hala çözülmeyi bekleyen ve yeni doğabilecek sınır problemlerine getirilebilecek bir model özelliği taşımaktadır (Balkaninsight,2015).

SLOVENYA VE HIRVATİSTAN SINIR SORUNU

Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'dan bağımsızlık yolunda beraber hareket etmiş din ve etnik olgulara bakıldığında ortak geçmişe sahip iki Balkan ülkesidir. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nden bağımsız olduktan sonra sınır problemleri gündeme gelmiştir. Bu noktada, Yugoslavya Barış Konferansı Tahkim Komisyonu bağımsız devletlerin aralarındaki sorunları çözmek amacıyla görevlense de ikili uzlaşma olmadan sürecin tamamlanması zor gözükmekteydi. Zagreb, Slovenya ve Hırvatistan'ın kara sularının sınırın eşit mesafede olması gerektiğini savunurken Slovenya böyle bir durumun Slovenya'nın uluslararası geçişine mâni olacağını iddia etti. Söz konusu sorun Dragonja Nehri kıyısında toprak sınırını ve Piran Körfezi'ndeki deniz sınırını içermektedir. 1993 yılında Hırvatistan'ın, Dragonja nehrinin kıyısında, Skrilje Koyu'ndaki sınır geçiş noktasının genişletilmesi ile ortaya çıkmıştır. Çünkü, bu adım ile Hırvatistan'ın sınır geçiş noktasını genişletmesi karasularının sınırlarını kendi lehine değiştirmiştir. Bunun üzerine, Slovenya 1994'te Skrilje Koyu'da dahi olmak üzere Piran Körfezi'ndeki koylar üzerinde yasa çıkarmıştır. Slovenya bu konuda, Dragonja kıyısındaki bölgelerde Sloven nüfusunun çoğunlukta olduğunu ifade ederek BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 74. Maddesinin "Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasındaki münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılması "ilkesine dayanarak bir hak aram girişiminde bulunuyor. Hırvatistan ise aynı ilkeye dayanarak karasuları sınırların eşit olarak paylaşılması gerektiğini savunuyor. (Diplomatik Gözlem, 2012)

2001 yılında başlayan sorun Slovenya'nın Piran Körfezi'nin %80'ini alarak Hırvatistan'a sadece 4 ada bırakmasıyla sonuçlanan bir anlaşma Başbakanlar tarafından imzalandı. Fakat, Hırvatistan meclisi bu anlaşmayı imzalamadılar. Sınır sorunu nedeniyle AB müzakereleri ertelenen Hırvatistan Adriyatik Deniz'indeki bölgesini "Koruma Altında Ekoloji ve Balıkçılık Bölgesi" olarak değiştirdi. Fakat sorun çözülmedi hatta daha da derinleşerek devam etti. Kasım 2009 tarihinde 18 yıldır süregelen sorunu çözmek için Hırvatistan ve Slovenya "hakemlik anlaşması" imzaladılar. Hakemlik anlaşmasının avantajı; taraflar hakemi birlikte seçebiliyor ve hakem iki tarafın ortak çıkarı doğrultusunda bir karar verebileceği ve hukuki sürece göre daha hızlı bir çözüm yolu olmasıdır. Süreç devam ederken, sınır sorunlarından dolayı Avrupa Birliği'ne girme yolunda Slovenya tarafından veto edilen Hırvatistan sorununun bir an önce bölgesel barışın sağlanması ve istikrar sürecine kavuşulması için şart olarak görmektedir. Hırvatistan'ın birçok Balkan ülkesiyle sınır problemi olmasına rağmen Slovenya'nın sadece Hırvatistan ile olması Zagreb'i zor duruma sokmuştur. Bütün bunlara rağmen, Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihinde Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. Böylece, süreç sadece iki devletin sorunu değil Avrupa Birliği içerisinde çözümlenmesi gereken bir soruna dönüşmüştür (Diplomatik Gözlem, 2012).

2014 yılında başlatılan "Hakem anlaşması" hukuki süreci daha önce Uluslararası hukuk mekanizmalarında görev almış hâkim Jernej Sokolec ve Slovenya hükümeti

temsilcisi Simona Drenik arasında geçen telefon görüşmesi nedeniyle durmuştu. Sloven hâkim Sokolec, Slovenya'nın talep ettiği üzere Piran körfezinin %75'ini Slovenya'ya vermeyi düşündüklerini dile getirmişti. Bu telefon görüşmesi, Hırvatistan'ın Hakemlik Anlaşmasından çekilmesine sebep olmuştur. Slovenya bu olay sonrasında Hırvatistan'ın Avrupa Birliği üyeliğini bloke etme yoluna gitmesini neden olmuştur. Son olarak, 29 Haziran 2017 tarihinde Lahey'deki Uluslararası hakemlik mahkemesi Piran körfezinin büyük bir kısmını Slovenya'ya vererek Hırvatistan'ın itirazlarına rağmen süreci sonlandırmıştır (Total-Slovenia-News, 2019).

SONUÇ:

Balkanlar bölgesinin çeşitli yerlerinde hala çözümlenememiş problemler Balkanların istikrarına bir tehdit oluşturmaktadır. Bu problemlerin nedenleri ise geçmişten günümüze uzanan aşılammamış birtakım anlaşmazlıkları içermektedir. Bu anlaşmazlıklar; etnik nüfusun dağılımı, coğrafya, hukuksal uzlaş, jeopolitik kaygılar, bölgesel güç istenci, sınırlar vs. üzerinde yoğunlaşmıştır. Temelde problemlerin aşılması anlaşmazlıkların hukuksal süreçlere sokularak bir uzlaş kültürü ile çözümlenmesidir. Bu noktada devletler ikili anlaşmalar, hakem anlaşmaları, Uluslararası Adalet Divanı ve Avrupa Birliği Ortak Uzlaş Komisyonu gibi kurumlar ile anlaşmazlıkları çözmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada sınır problemleri Balkan devletlerinin aşması gereken anlaşmazlıkların en önemlilerinden biridir. Nitekim, sınır problemlerinin aşılması hem bölgede istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynayacak hem de uluslararası kurumların bölgedeki devletler ile ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olacaktır. Çünkü sınır anlaşmazlıkları uluslararası kurumların bölge devletlerini içlerine dahil etmesi için engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Balkan devletleri için uluslararası kurumlarda bulunmaları statüleri için önem arz etmektedir. Bu yüzden, devletler çözüm noktasında istekli davranmaktadırlar. Bazı sınır sorunları etnik nüfustan kaynaklıyken bazıları coğrafya bazıları ise denizin paylaşılması ile alakalıdır. Her sorunun çözümü bir model oluşturmaktadır. Bu modeller uluslararası hukuk dayanakları ile çözümlenerek farklı bölgelerdeki sınır anlaşmazlıklarına örnek teşkil edebilmektedir. Sürecin nihai barışa dönüşmesi ancak uzlaş kültürünün hukuksal dayanaklarla ileriye dönük kalıcı esasların belirlenmesi ile olacağı görülmektedir.

Kaynakça

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)*. İstanbul : Alkım Yayınevi, 2007.

B92. *Serbai-Bosnia border: What's contentious; what Serbia wants*. 2018. https://www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2017&mm=10&dd=30&nav_id=102672.

Balfour, Rosa. *A bridge over troubled borders: Europeanising the Balkans*. Brussels: European Policy Centre, 2010.

Balkaninsight. *Montenegro, Bosnia to Sign Border Agreement*. 2015. <https://balkaninsight.com/2015/08/17/montenegro-bosnia-to-sign-border-agreement-08-17-2015/>.

Baltic, Nina. *Report on the Theory and Practise of Human and Minority Rights under the Yugoslav Communist system*. Bolzano: European Academy, 2011.

BBC. *Serbia and Kosovo reach EU-brokored landmark accord*. 19 Nisan 2013. <https://www.bbc.com/news/world-europe-22222624>.

Commission, European. *Strategy for the Western Balkans* . Strasbourg: European Union, 2018.

East, Roger. *Keesing's Record of World Events*. Cambridge: Longman, 1991.

Emin, Emin. *Balkanlar'da Etnik Sınırlara Göre Toprak Değişimi Tartışmaları*. İstanbul: İnsamer, 2018.

Euronews. *Kosova polisinin operasyonuyla yeniden gerilen ilişkiler: Sırbistan-Kosova çekişmesinin tarihi*. 2019. <https://tr.euronews.com/2019/05/29/kosova-polisinin-operasyonuyla-yeniden-gerilen-iliskiler-sirbistan-kosova-cekismesinin-tar> .

Europeanwesternbalkans. *Serbia-BIH border demarcation: A contentious matter?* tarih yok. <https://europeanwesternbalkans.com/2017/11/03/serbia-bosnia-border-demarcation-contentious-matter/>.

gözlem, Diplomatik. *Sınırsız Sınır Anlaşmazlığı*. 2012. http://diplomatikgozlem.com/_haber/sinirsiz-sinir-anlasmazligi#.

HOŞ, Bekir Yükseliş. «BOSNA HERSEK SİYASİ COĞRAFYASINDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KIYI SINIRINDAKİ DEĞİŞİMLER VE DENİZE ÇIKIŞ SORUNU.» *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012: 721-741.

İgnatiefe, Michael. *Sanal Savaş Kosova ve Ötesi*. İstanbul Yayınları: Everest Yayınları, 2000.

Insight, Balkan. *Kosovo, Serbia Presidents Hail Outcome of Talks*". 19 April 2013. <https://balkaninsight.com/2013/02/07/kosovo-and-serbia-presidents-pledge-to-normalise-relations/>.

Kenar, Nesrin. *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*. Ankara : Palme Yayıncılık, 2005.

McKirdy, Euan. *Liberland: Could the world's newest micronation get off ground?* 9 March 2016. <https://edition.cnn.com/2015/04/25/europe/liberland-worlds-newest-micronation/index.html>.

News, Voa. *Kosovo President: Defining Borders Will Help Solve Disputes With Serbia*. 2018. <https://www.voanews.com/europe/kosovo-president-defining-borders-will-help-solve-disputes-serbia>.

TASAM. *Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi*. İstanbul: TASAM, 2008.

Total-Slovenia-News. *A Timeline of the Slovenia-Croatia Border Dispute*. 2019. <https://www.total-slovenia-news.com/politics/3415-a-timeline-of-the-slovenia-croatia-border-dispute>.

Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016.

Zabec, Kresimir. *Srpska vojska povukla se s granice s Hrvatskom*. 17 October 2012. <https://www.jutarnji.hr/srpska-vojska-povukla-se-s-granice-s-hrvatskom/160361/>.

**Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Balkanlarda Güvenlik Perspektifi:
Hırvatistan Örneği**

Prj. Asist. Onur GÜREL

Bursa Uludağ Üniversitesi

2. Dünya Savaşı'nın bitmesi sonrası planlanan Avrupa Birliği (AB) fikrinin ilk adımları 1952 yılında Paris Antlaşması'nın yükümlülükleri gereğince Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, Federal Almanya ve Lüksemburg devletlerinden oluşan "*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*"nun kurulması ve ortak güvenlik politikalarına yoğunlaşılması ile atılmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasında oluşan düzene bağlı tehdit edici durum ise yeni güvenlik politikalarının geliştirilmesine olanak vermiştir. Bu dönem itibariyle AB'nin yaşadığı ilk önemli kriz Yugoslavya'nın parçalanma sürecindeki gelişmeler olmuştur. AB, Yugoslavya'nın parçalanması süreci içerisinde devletlerinin işbirliği ilkesine istinat eden "ortak güvenlik politikası" risk ve tehdit algılamalarının baştan sona değerlendirilmesini mecbur kılmıştır. AB'nin konu ile ilgili başarısız yaklaşımı açıkça anlaşılır olsa da 1992 yılında Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığı AB üyesi devletlerce tanınmıştır. Balkanlar'daki teşevvüş sonrası kurumsallık adına atılan ilk adım 1993 yılında yürürlüğe giren, AB kurucu Antlaşması yani "*Maastricht Antlaşması*" olmuştur. Bu süreçte uluslararası sistemdeki aktörlerin AB'ye aşıldığı yaklaşım "*bir şeyler yapılması gerektiği (something must be done)*" olmuştur. AB, 2000'li yılların başından itibaren yaşadığı ekonomik, kültürel ve politik sıkıntılara rağmen genişleme sürecini sürdürmüş ve 2013 yılı itibariyle Hırvatistan'ın tam üye olarak kabulü sonrasında üye sayısı 28'e yükseltmiştir. AB'ye son dönemde kabul edilenler göz önünde bulundurulduğunda öncelikli olarak Balkan devletleri tercih edildiği ancak son olarak AB üyeliğine kabul edilen Hırvatistan'ın kıstasları tam olarak yerine getirmeden katılımının sağlandığı saptanmaktadır.

Genel ve soyut olarak aktardığımız bu bilgiler kapsamında çalışmada AB'nin genişleme politikası bağlamında güvenlik perspektifi açısından Balkanlar'da etkinliğini arttırması ile bu politikanın işleyişi analiz edilecektir. Zira uluslararası sistem içerisinde yer alan büyük aktörlerin bölgede nüfuz kazanmasını önlemek için Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğe alınmalarının bir benzeri olarak Hırvatistan'ın katılım sürecinin hızlandırıldığı, devam eden süreçte ise Hırvatistan örneği kapsamında Balkanlar'ın geleceği ile ilgili somut gelişmelerin yaşanabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler Avrupa Birliği, Balkanlar, Genişleme, Güvenlik, Hırvatistan.

**Soğuk Savaş Sonrası Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri
Bağlamında ABD'nin Balkanlar Politikası**

Bejtula ZİBEROVSKI

Bursa Uludağ Üniversitesi

Balkan bölgesi bulunduğu coğrafik konumu itibariyle her zaman uluslararası arenada dikkat çekmiştir. Balkan bölgenin sınırları Karadeniz, Ege Denizi, Akdediniz, İyon Denizi ve Adriyatik denizlere ile çevrili olması bölgeyi jeopolitik açısından önemli bir konuma sahip getirmektedir. Balkanlar tarih boyunca büyük güçlerin çıkarlarını doğrultusunda bulunduğu ve mücadele etikleri bir yer olmuştur. Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin ve Yugoslavya Federal Cumhuriyet'inin dağılması sonucunda ABD Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da meydana gelen savaşlarda çeşitli politikalar izleyerek bölgede oluşan güç doldurmak istemiştir. Bu çalışmada ABD'nin izlediği politikaları incelemeye amaçlıyorum.

Anahtar kelimeler: Soğuk Savaş, Balkanlar, Amerika'nın Balkan Politikası, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Yugoslavya.

ABSTRACT

The Balkan region , due to its georgaphical positions, always has got a special attention in the international area.This regions' geographical boundaries, The Black sea;Aegian sea;Ionian and Adriatic seas and the Mediterranean sea,hold an important place regarding their geopolitical position. This geopolitical region during history has always been a land of clash between great powers in order to gain their personal benefits. After the Cold War, resulting with the split of SSCB and Federal republic of Yugoslavia, the USA aimed to fill up the "power vacoom" left and started to follow different politics towards the wars and events happening in Bosnia and Herzegovina, Kosovo and Macedonia. I am willing to explain within this article the USA new policies within the Balkans.

Key Words: Cold War, Balkans, American Policy on Balkan, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Kosovo, Yugoslavia

GİRİŞ

Soğuk Savaş dönemi son bulmasıyla ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'nin dağılması sonucunda Soğuk Savaş döneminde olan iki kutuplu sistem doğal olarak ortadan kalkmış ve ABD galip devlet olarak çıkmıştır. Soğuk Savaş dönemin sonrası iki kutuplu sistemden ABD liderliğinde tek kutuplu sisteme geçmeye çelişmiş ve buna yönelik dünyada üstünlük politika izleme yoluna girmiştir.

Bu dönemde George Herbert Bush'un "yeni dünya" düzeni Amerika Birleşik Devletleri bundan sonra izleyecek politikaları şekillendirmiştir. ABD'nin politikasını baktığımızda bu dönem kadar sürekli SSCB'nin tehdidine ve komünizm rejimine karşı olmuştur.

Soğuk Savaş dönemin ardından düzenin bozulmasıyla uluslararası sistemde güvenlik sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar bölgeleri istikrarsız bir sürecin içinde girmişlerdir. Böyle bir durumda Amerika bir küresel güç olarak kendi çıkarların doğrultusunda bu bölgelere yönelik bir politika izlemesi gerekiyordu.

Balkanlar bölgesine özellikle 1991 yıllarında Yugoslavya'nın parçalanmaya başlaması ile bölgede oluşan güç boşluğu sonucunda devletlerin arasında etnik çatışmalar başladı ve Balkanlar bölgesi bir istikrarsız süreçte girmişti. ABD bölgede oluşan güç boşluğunu kendi çıkarların doğrultusunda doldurmaya yönelik politikalar izlemeye başlamıştır.

YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASI VE BALKANLARDA ETNİK ÇATIŞMALAR

Yugoslavya ismini "Yug" güney ve "Slav" Slav kelimelerden oluşan "Güney Slav Ülkesi" anlamını taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra Josip Broz Tito liderliğinde Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan altı federe cumhuriyet ve iki özerk bölge Kosova ve Voyvodina olmak üzere kurulan Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Balkan Politikasını şekillendiren merkezi konumuna gelmiştir.¹

Bölgede Hırvatlar, Slovenler, Sırlar, Türkler, Romenler, Ulahlar, Boşnaklar, Macarlar, Makedonlar, Arnavutlar yaşayan farklı millet ve azınlıklar nedeniyle tarih boyunca sürekli sınırların değişmesine neden olmuştur. İlk olarak Birinci Dünya Savaşından sonra 1918 yılında sınırlarda yapılan değişimi ile birlikte "Sırp-Hırvat Krallığı" kurulmuştur. Daha sonra 1929 yılında ismi "Yugoslavya Krallığı" şeklinde

---

¹ İlker Alp, Soğuk Savaş Sonrası, Bosna-Hersek ve Srebrenica Mezalimi, ed. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 2017, s.110

değiştirilmiş. İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya tarafından işgal edilen Yugoslavya Josip Broz Tito liderliğinde Federatiivna Narodna Republika Jugoslavya (Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) ikinci defa kurulmuştur. 1946 yılında ise Socijalistička Federatifna Republika Jugoslavya (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti) adını değiştirerek dünya siyasetinde yerini almıştır.²

Yugoslavya’da birçok farklı dini ve etnik azınlıklar bulunmasına rağmen Tito izlemiş olduğu politika ile bölgede barışın korunmasını konusunda önemli rol oynamıştır Tito, iç politikasında olduğu gibi dünya siyasetinde de Yugoslavya’yı başarılı bir şekilde yönetmiştir. 1980 yılında Tito’nun ölümüyle birlikte Yugoslavya’yı dağılma sürecine götürecek sorunlar meydana gelmiştir.

Yugoslavya’nın dağılmasını etkileyen iki temel faktör olmuştur. Birincisi belki de en önemli faktör olarak bu dönemde yaşanan ekonomik kriz sonucunda bölgede %45 seviyesinde ulaşan enflasyon ve yaşam standartları kötüleşmesiyle birlikte insanlarda gerginlikler artmaya başlamıştır. İkincisi ise bu dönemde Yugoslavya’yı oluşturan devletlerde milliyetçi hareketlerin başlamasıdır. Özellikle Sloboda Miloşević tarafından “*Velika Srbija*” (Büyük Sırbistan) oluşturmak ideali ve başlayan radikal milliyetçi söylemler sonucunda 1989 yılında Kosova’nın özerk statüsünü kaldırılmıştır.³ Ancak milliyetçi hareketlerin başlamasına neden olan temel faktör bu dönemde yaşanan ekonomik kriz olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Çünkü milliyetçilik Tito döneminde de vardı fakat Yugoslavya’nın ekonomik durumu iyi olması nedeniyle Tito Yugoslavya kimliği altında bütün insanları bir arada tutması konusunda önemli bir etken olmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan’ın bu dönemde ekonomisi diğer bölge ülkelerden daha iyi bir seviyede olması nedeniyle diğer ülkeleriyle paylaşmak istemedikleri için 25 Haziran 1991 yılında Slovenya ardından da Hırvatistan tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etti. Bunun üzerinde Yugoslav Ordusu Slovenya ve Hırvatistan’a savaş açtı. Slovenya’ya karşı açılan savaş ve ülkenin kontrolü ele girişimi konusunda başarısız oldu ancak Hırvatistan’da Sırp nüfusu yoğun olması ve Yugoslav Ordusuna yardım yaptığı için daha yoğun bir mücadele yaşandı. Ocak 1992 yılında yapılan barış anlaşmasıyla barış sağlanmıştır.⁴ Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle birlikte etnik çatışmaların başlaması sonucunda bölgede güç boşluğu oluşmuştur. Soğuk Savaş sonrası küresel güç olarak ortaya çıkan ABD tarafından kendi çıkarları doğrultusunda bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmaya çalışılmıştır.

---

² Remzi Bulut, Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı Sayı 55 Ekim 2017, s. 37

³ <http://arhiva.ugd.edu.mk/mk/ugd/vesti/5795-raspapot-na-jugoslavya-25-godini-podocna.html> e.t. 02.04.2019

⁴ David Anderson, The Collaase of Yugoslavia: Background and Summary, Parliamentary Research Service, Research Paper No:14, 1995-1996, s. 10

1992-1995 Bosna-Hersek Savaşı ve ABD'nin Politikası

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde bağımsızlıklarını ilan eden Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'nın, ardından 1 Mart 1992 yılında bağımsızlığını ilan eden Bosna-Hersek aynı yıl içerisinde Birleşmiş Milletler Örgütüne (BM) üye olmuştur. Bosna-Hersek demografik açısından Boşnak, Sırp ve Hırvatlardan oluşan etnik yapıya sahip olan ülkedir. Bosna-Hersek'in nüfus dağılımı 1991 yılın verilerine göre %43 Boşnak, %31 Sırp ve %17 Hırvatlardan oluşan toplam 4,5 milyon olarak belirlenmiştir.⁵ Bu etnik farklılıklardan dolayı ortaya çıkan rekabet daha sonra etnik ve dini çatışmalarına dönüşmesine neden olmuştur.

Slovenya ve Hırvatistan'da başlayan ilk çatışmalar sonrasında 1991 yılında BM Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılan 713 sayılı kararı ile tüm taraflara silah ambargosu uygulama başlamıştır. Uygulanan silah ambargosu Boşnak ve Hırvat tarafların silahlanmasını önlemiş ancak Sırlara yönelik böyle bir etkisi söz konusu olmamıştır. Bu da Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanmasından sonra daha önce Slovenya ve Hırvatistan'da yaşanan çatışmalar Bosna-Hersek'te devam etmesini neden olmuştur. 1992 yılında Sırbistan'ın desteğini alan Bosnalı Sırlar ve Boşnaklar daha sonra ise Sırlar ve Hırvatlar arasında tarihin en kanlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır.⁶

Bosna-Hersek Savaşı esnasında baştan ABD'nin dönem Başkanı George Herbert Bush, Avrupa Birliği'nin sorunu olduğunu ve gerektiğinde BM'ye yardım yapılacağını açıklama yaparak müdahale yapmamıştır. ABD'nin Bosna-Hersek Savaşında baştan tepkisiz kalması etkili faktörlerden biri bu dönemde Orta Doğuda yaşanan Körfez Krizi aynı zamanda ABD yönetimi Orta Doğu'ya ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyet Birliği (SSCB)'den kalan nükleer silahlara dikkatini yoğunlaştırmış olmasıdır. Bununla birlikte Balkanlar Orta Asya veya Orta Doğu gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olmadığından dolayı dünyanın diğer bölgelere göre ABD için ticari ve stratejik açıdan daha az önemli olmasıdır. Son olarak ABD'nin iç siyasetinde yaşanan gelişmeler de etkili olmuştur. Bosna-Hersek Savaşı başladığı dönemde Kasım 1992 tarihinde ABD'de Başkanlık seçimleri yapılacaktı. W.H. Bush tekrardan seçilme olasılığı olduğu için askeri müdahale yapmak istememiştir.⁷

ABD Bosna-Hersek Savaşı başında doğrudan müdahale yapmazsa da BM'nin bölgede görev üstlenmesinde destek vermiştir. Sırların tarafından Boşnaklara yapılan saldırıların artması üzerinde BM Güvenlik Konseyin 21 Şubat 1992 yılında 743 sayılı kararlar çatışmaları önlemek amacıyla BM Bariş Koruma Gücü

---

⁵ Velimir Jukić, Popis Stanovnika, Domacinstva i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisi, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine Sarajevo juni 2016, s.24

⁶ S/RES/ 713 (1991), September 25, 1991

⁷ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkan Politikası, Alternatif Politika, Cilt. 3, Sayı 1, Mayıs 2001, s. 4

UNPROFOR (United Protection Force) bölgeye göndermiştir.⁸ Ancak UNPROFOR bölgede çatışmaların önlemesi konusunda başarısız olmuş ve Sırp birliklerin Boşnaklara yönelik saldırıları yoğun bir şekilde devam etmesi sonucunda BM Güvenlik Konseyi 16 Nisan 1993 yılında almış olduğu 819 ve 824 sayılı kararlarla Bosna-Hersek'te Srebrenica, Bihaç, Saraybosna, Gorazde, Zepa ve Tuzla olmak üzere altı “*güvenli bölge*” oluşturulmuştur.⁹

ABD'nin BM çerçevesinde öncülük ettiği önemli gelişmelerden biri de bölgede yaşanan katliamların cezasız kalmaması için uluslararası bir mahkeme kurulmasını olmuştur. BM Güvenlik Konseyin 25 Mayıs 1993 aldı 827 sayılı kararla 1991 yılından Eski Yugoslavya'da yapılan insan hakları ihlalleri ve işlenen suçları yargılamak amacıyla “Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi” (İnternatioanal Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) kurulmuştur.¹⁰

ABD'nin Bosna-Hersek Savaşı konusunda Ocak 1993 yılında Bill Clinton yönetimin iktidara gelmesiyle birlikte daha aktif politika izleyeme başlamıştır. Clinton yönetimi ABD'nin izlemiş olduğu “*düşük profili angajmanı*” nedeniyle çatışmaların artmasıyla birlikte BM kapsamında “ambargonun kaldırılması ve saldırı” yapılmasını önermiştir. Ancak Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya tarafından bölgede oluşturulan güvenli bölgeleri yeterli olacağını dile getirerek Clinton yönetiminin bu yaklaşımı kabul etmemişlerdir. Sırplar tarafından saldırıları devam etmiş 5 Şubat 1994 yılında Saraybosna'da bir Pazar yerinde meydana gelen patlama sonucunda birçok sivil öldürülmesi sonucunda Sırlara yönelik müdahale konusunda BM Güvenlik Konseyinde tartışmalara yol açmış Rusya ve Çin veto edilmesine rağmen ABD NATO güçleri çerçevesinde Sırlara yönelik düşük profili saldırı düzenlemiştir.¹¹

ABD'nin Sırlara yönelik gerçekleşen saldırılar yoğun bir şekilde olmadığı için Sırplar tarafından Boşnaklara yönelik saldırılar devam etmiştir. Daha önce BM güvenli bölgeler oluşturmasına rağmen Ratko Mladić'in komutasındaki Sırp güçlerin tarafından güvenli bölgelerden biri Srebrenica'yı kuşatmış ve 11 Temmuz 1995 yılında çoğunluğu sivil olmak üzere 8 binden fazla Bosnalı Müslüman kurşuna dizilerek vahşi bir şekilde öldürülmüştür. Uluslararası Adalet Divanı ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi daha sonra Srebrenica katliamları soykırım

---

⁸ S/RES/ 743 (1992) February 21, 1992

⁹ S/RES/819 (1993) April 16, 1993, S/RES/ 824 May 6, 1993

¹⁰ United Nations İnternatioanal Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia <http://www.icty.org/> e.t. 06.04.2019

¹¹ Mustafa Işık, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkanlar Politikası (1990-2017), ed. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 20017, s.526

olarak kabul etmiştir. Bu anlamda Srebrenica olayı İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’da yapılan en büyük katliam olarak kabul edilmektedir.¹²

Srebrenica ’da yaşanan katliamların ardından Clinton yönetimi NATO kapsamında Sırlara yönelik saldırıların daha kararlı ve yoğun bir şekilde artırılmasını yapılmaya başlamıştır. ABD NATO’nun güçleri kapsamında 30 Ağustos 1995 yılında Deliberate Force (Kararlı Güç) başlatılan operasyonu ile Sırp güçlerin işgal ettiği bölgelerden geri çekilmeye başlamıştır.¹³

Barışı sağlamak amacıyla daha önce Avrupa Birliği tarafından Owen Stoltenberg ve Vance-Owen Barış Planı başarısız olmuş daha sonra ABD, Rusya, Fransa ve Almanya’dan oluşan Temas Grubu’nun barış planı oluşturmuş ancak Sırlar planı kabul etmemiştir. Bunun ardından Clinton yönetimi bütün tarafların kabul edilebileceği bir anlaşmaya varılması için ABD’nin Tmeas Grubun temsilcisi Richard Holbrook aracılığıyla ABD’nin Ohio eyaletinde 1-21 Kasım 1995 tarihleri arasında tarafların görüşmelere başlamıştır. Yapılan bu görüşmeler sonucunda Paris şehrinde 14 Aralık 1995 yılında ABD’nin dönemin Başkanı Bill Clinton, Dış ilişkileri Bakanı Warren Cristopher ve Richard Holbrook gözetiminde Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Alija İzetbegoviç, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuđman ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Solobodan Milošević tarafından Dayton Barış Anlaşmasını imzalanmasıyla 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek savaşı bu şekilde sona ermiştir.¹⁴

ABD’nin baskıları üzerinde imzalan Dayton Anlaşması düzenlemeleri beş temel husus içermektedir. Birincisi Bosna-Hersek’in sahip olduğu sınırlarıyla bağımsız bir devlet şeklinde kabul edilmiştir. İkincisi Bosna-Hersek, Boşnak-Hırvat Federasyonu %51 ve Sırp Cumhuriyeti %41 olarak iki yapıdan oluşmaktadır. Üçüncüsü Boşnak-Hırvat Federasyonunu başkenti Saraybosna şeklinde belirlenmiştir. Dördüncüsü savaş suçlarının Bosna-Hersek’te kamu alanlarda görev almaları engellenmiştir. Son olarak ise Dayton Anlaşmanın koşullarını denetlemek amacıyla NATO kapsamında Bosna-Hersek’te 60.000 askerlerden oluşan IFOR (İmplementation Force) gücü kurulmuştur.¹⁵ IFOR 1996 yılında SFOR (Stabilization Force) olarak ismini değiştirerek görevine devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrası kendini uluslararası sistemde tek süper güç olarak tanımlayan ABD, Bosna-Hersek savaşında NATO çerçevesinde yapmış olduğu

---

¹² Sarah E. Garding, Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy, Congressional Research Service Report, April, 2019, s. 3

¹³ John.S.Brown, Bosnia-Herzegovina The U.S. Army’s Role in Peace Enforcement Operations 1995–2004, s.13

¹⁴ Tuba Çakmak, Bosna-Hersek’in Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği’nin Genişleme Politikasını Çerçevesinde Analizi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Bursa:2018, ss.80-81

¹⁵ Işık, op.cit.,s. 527

askeri müdahale ve Dayton Anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte uluslararası toplumda önemli bir itibar kazanmıştır.¹⁶

1998-1999 Kosova Savaşı ve ABD'nin Politikası

Yüzde 90'ni Arnavutlardan oluşan yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip olan Kosova, Yugoslavya döneminde çıkarılan 1974 anayasası ile özerk statüsü verilmiştir. Yugoslavya dağılmasını başlamasıyla Sırbistan'ın dönemin Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç tarafından 1989 yılında Kosova'nın özerk statüsünü kaldırmış ve Belgrad'a bağlanmıştır. Aynı zamanda Sırbistan Meclisinde 26 Haziran 1990 tarihinde çıkartılan bir kararname ile Arnavutça yayın yapan bir gazetenin yasaklanması ve Kamudaki işlerinde binlerce kişiyi işten çıkarılması sonucunda Kosovalı Arnavutlar ve Sırp lar arasında gerginliklerin yaşanmaya başlamasına yol açmıştır.¹⁷

Miloseviç tarafından Kosova'nın özerk statüsünü kaldırılması ardından İbrahim Rugova önderliğinde Kosova Demokrat Partisi (LDK) Kosova'da ilk siyasi parti kurulmuştur. Rugova önderliğinde pasif direniş hareketi başlamış Sırbistan ile ilişkilerini keserek sağlık ve eğitim alanlarda kendi kurumlarını oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Kosova'da 1991 yılında bağımsızlık yönünde referandum yapılmış ancak Sırbistan bu referandumu kabul etmemiştir.¹⁸

1995 yılında ABD ve Uluslararası toplumun Dayton Anlaşmasıyla Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan arasında sorunlarını çözmeye çalışırken Kosova sorununu alınmamıştır. Bunun üzerinde 1998 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu UÇK (Ushtria Çlirimtare Kosoves) kurulmuş ve LDK çerçevesinde ilk başlarda gösterilen pasif direniş terk ederek silahlı çatışmalara dönmüştür.¹⁹

Sırp güçleri 15 Ocak 1999 yılında Raçak köyünde Kosovalı Arnavutlara yönelik etnik temizlik girişiminde bulunmuştur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından yapılan incelemelere göre 45 Arnavut sivilleri öldürülmüştür. Bölgeyi ziyaret eden AGİT misyonun Başkanı William Walker yapılan açıklamalarda “*şahsen gördüklerime göre, bunun bir katliam ve açıkça insanlığa karşı bir suç olduğu sonucuna varabilirim*” ifade ederek Sırp güçlerini suçlamıştır. Raçak köyünde

---

¹⁶ <https://www.nato.int/sfor/> e.t. 05.04.2019

¹⁷ Elif Burcu Pekiyardımcı, İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Devletler Umumi Hukuku, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: 2006, s.94

¹⁸ Duygu Kara, Kosova Cumhuriyeti'nin, Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politika, ed. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 20017, s. 264

¹⁹ Mark Smith, Kosovo Conflict: U.S. Public Diplomacy and Western Public Opinion, USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California, Paper 3, 2009, s.9

yapılan katliamı uluslararası toplumda tepkilere ve yakında Fransa'da Ramboulet görüşmelerin başlamasına yol açmıştır.²⁰

6 Şubat 1999 yılında Paris yakınlarında Ramboulet'e İngiliz ve Fransız Dış İlişkileri Bakanları Robin Cook ve Hubert Vedrine başkanlığında Avrupa Birliği Özel Temsilcisi Wolfgang Petritsch, ABD Büyükelçisi Christopher Hill ve ABD Büyükelçisi Christopher Hill ve Federasyonu Büyükelçisi Boris Mayorsky arabuluculuğuyla müzakereler başlamıştır. ABD'nin öncülük ettiği Temas Grubun hazırlamış plan çerçevesinde Sırp güçleri ve Arnavutları temsil ettiği UÇK üzerinde anlaşmaya varılması için zorlamıştır. Temas Grubun 3 yıllık geçici bir çözüm planı ve gözlemci olarak bölgede NATO güçlerin konuşlandırmasını öngörülmüştür. Bu planı Kosovalı Arnavutlar temsil ettiği UÇK tarafından imzalanmış ancak Sırbistan bu planı devletin egemenlik ve bütünlüğüne aykırı olduğunu gerekçesiyle imzalamak istememiştir.²¹

Bu gelişmelerin ardından ABD'nin Bosna-Hersek savaşında olduğu gibi bir trajedi tekrardan yaşanmaması için 24 Mart 1999 yılında NATO operasyonu kapsamında 78 gün süren hava harekâtı başlamasına neden olmuştur. ABD'nin Başkanı Clinton NATO çerçevesinde Kosova'da yapılan operasyonun hedefleri olarak NATO'nun amacını ciddiyetini göstermek, Yugoslavya'nın Kosova'daki masum sivillere karşı saldırılarını engellemek ve bu doğrultusunda gerekirse Kosova'da savaşı durdurmak için Sırp askeri kapasitesine ciddi zararlar vermek şeklinde belirlenmiştir.²²

BM'nin onayı olmadan yapılan NATO müdahalesi ardından BM Güvenlik Konseyin tarafından kriz sonrasındaki politikaların çözüm için 10 Haziran 1999 tarihinde alınan 1224 sayılı kararla BM Kosova Geçici Misyonu UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) kurulmuştur. Aynı şekilde Kosova'nın güvenliğini sağlamak konusunda NATO kapsamında Kosova Güçleri KFOR birimi kurulmuş ve Kosova'nın farklı bölgelerinde konuşlandırmıştır.²³

2001 Makedonya Savaşı ve ABD'nin Balkan Politikası

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde diğer ülkeler gibi Makedonya bağımsızlık için referandum yoluna girmiştir. 8 Eylül 1991 yılında yapılan referandumda % 91,1 evet

---

²⁰ Љупчо Накев, www.slobodnaevropa.mk/a/години-од-масакрот-кој-доведе-до-пресврт-на-војната-на-косово e.t. 10.04.2019

²¹ Душан Пророковић, ПРОЦЕС У РАМБУЈЕУ – ПОЛИТИЧКА ПРИПРЕМА АГРЕСИЈЕ НАТО НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Политика националне безбедности, Година X, vol. 16, број 1, 2019, s.238

²² Paul E. Gallis, Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force, Congressional Research Service Report for Congress, November 19, p.2

²³ Adam Roberts, NATO's "Humanitarian Wars" over Kosovo, The International Institute for Strategic Studies, Survival, Vol. 41, No: 3, Autumn, 1999, pp.102-123

oy oranıyla Makedonya Yugoslavya'nın içerisinde yer alan diğer ülkelerden farklı olarak savaşa girmeden bağımsızlığı kazanan tek ülke olmuştur.²⁴ Makedonya'da en son 2002 yapılan nüfus sayım verilerine göre %64.18 Makedon, %25.17 Arnavut, %3.85 Türk, %2.66 Roman, %1.78 Sırp, %0.48 Boşnak %0.48 Ulah farklı etnik kimliklerden oluşan 2 milyon nüfusa sahiptir. Makedonya 25.713 km² yüz ölçümüne sahip olan topraklara kuzeyde Sırbistan ve Kosova, batı Arnavutluk, güney Yunanistan ve doğu Bulgaristan ülkeleriyle sınır paylaşmaktadır.

Makedonya Bağımsızlığını kazandıktan sonra bölge ülkelerden siyasal ve toplumsal anlamda en kırılgan yapıya sahip olmasını yanı sıra bu dönemde karşılaştığı en büyük sorunlardan biri komşu ülkeleri özellikle Yunanistan isim sorunu diğeri ise Makedonya'da yaşayan en büyük azınlık olarak Arnavutlarla etnik azınlık sorunu olmuştur. 1991 yılından Makedonya Bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Yunanistan ile tarihsel nedenlerle isim sorunu tartışmalar başlamıştır. Yunanistan'ın kuzeyinde "Makedonya" adıyla bir eyaletin bulunmasından dolayı Makedonya Cumhuriyeti bu ismi kullanarak Yunan topraklarında hak iddia ettiği gerekçe olarak göstererek Makedonya'yı tanımak istememiştir. Bu anlamda Yunanistan tarafından yapılan baskılar üzerinde Makedonya 1993 yılında BM üyeliğini FYROM Former Yugoslav Republic of Macedonia (Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti) adı altında gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu dönemde Yunanistan tarafından Makedonya'ya ekonomik ambargo da uygulamaya başlamıştır.²⁵

ABD'nin öncülüğünde isim sorunun çözümü için 13 Eylül 1995 tarihinde New York'ta Yunanistan temsilcisi Carlos Papoulias ve Makedonya temsilcisi Stevo Zrvenkovski, iki ülke arasında karşılıklı işbirliği, güvenlik ve barışçıl ilişkiler kurmayı taahhüt ettikleri bir Geçici Anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın sonucunda Yunanistan'ın talebi üzerinde Makedonya anayasanın 3 maddede "*Makedonya'nın sınırları değişmeyecek ve diğer komşu ülkelerden toprak talebinde bulunulmayacak*" ve 49 maddede "*Makedonya Cumhuriyeti diğer ülkelerin iç işlerine ve egemenlik haklarına müdahale etmeyecektir*" şeklinde değişiklik yapmıştır. Bunun yanı sıra Makedonya bayrağında bulunun vergina güneşi sembolü Yunanistan'ın itirazları üzerinde 5 Ekim 1995'te ülkenin bayrağına değişim söz konusu olmuştur.²⁶

İki ülke arasında imzalanan geçici anlaşma ve Makedonya'nın bayrağı anayasasında yapılan düzenlemelere rağmen Yunanistan'ın isim konusunda itirazları devam etmiştir. Yunanistan veto kullanması nedeniyle Makedonya'nın Avrupa Birliği ve

---

²⁴ Janceva Jjubica, Poslednite Denovi od Socijalisticka Federativna Republika Jugoslavija, Skopje: Menoza, 2012, s.134

²⁵ Ümran Güneş, Makedonya Cumhuriyeti'nin Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası 1990-2015 (edt. İbrahim Kamil), Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1. baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2017, s. 303

²⁶ Светомир Шкарик, Димитар Апасиев, Владимир Патчев, Спорот за името помеѓу Грција и Македонија, (Yunanistan ve Makedonya arasında İsim Sorunu) ЈП Службен весник на Република Македонија – Скопје, 2008, ss. 498-499

NATO üyelik sürecinde sürekli bir engel teşkil etmiştir. Ocak 2018 yılında gelindiğinde baştan ABD ve AB'nin baskıları üzerinde BM'nin özel temsilcisi Mathew Nimetz gözetiminde iki ülke arasında yapılan görüşmelerin sonucunda Yunanistan ve Makedonya Dış İlişkiler Bakanları Nikos Kocias ve Nikola Dimitrov tarafından 17 Haziran 2018 tarihinde Prespa Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Makedonya'nın anayasal adı "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" şeklinde olmasını karar verilmiştir.²⁷

Makedonya'nın yaşadığı isim sorunu yanı sıra ülkeni içerisinde farklı etnik azınlıkların bulunmasından dolayı her an etnik bir çatışma yaşanmasını tetikleyen faktörler olmuştur. Bundan dolayı bölgede güvenliği sağlamak amacıyla BM Güvenlik Konseyin tarafından 11 Aralık 1992 tarihinde çıkarılan 795 sayılı kararlar Makedonya'da BM Koruma Gücü UNPROFOR (United Nations Protection Force) kurulmuştur.²⁸ UNPROFOR yerinde daha sonra 31 Mart 1995 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 983 kararlar BM Önleyici Konuşlandırma Gücü UNPREDER (United Nations Preventive Deployment Force) yerini almıştır.²⁹ Makedonya'nın güvenliği açısından önemli rol oynana BM Önleyici Konuşlandırma Gücü'nü uzatılmasına ilişkin 25 Şubat 1999 yılında BM Güvenlik Konseyinde yapılan oylamada Çin Halk Cumhuriyeti'nin veto etmesi üzerinde görevine son verilmesine neden olmuştur. Bu dönemde Makedonya bağımsızlıktan sonra yakalamaya çalıştığı istikrarını tekrardan bozulmasını sağlayan şüphesiz ülkede yaşayan Arnavutlar ve Makedonlar arasında 2001 yılında yaşanan çatışmalar olmuştur.

Makedonya nüfusunun %25'ini oluşturan Arnavutlar Makedonya bağımsızlıktan sonra 17 Ekim 1991 yılında çıkarılan ilk anayasasının ön sözünde "*Makedonya Makedon Halkının Ulusal Devletidir*" şeklinde ifadelerin yer alması Arnavutlar kendilerini devletin kurucu unsuru değil sadece etnik azınlık olarak tanımlamalardan dolayı rahatsız olmuşlardır. Bu da Makedonya'da 2001 yılında çatışmaların yaşanmasına bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkün olacaktır. Çatışmaların ortaya çıkmasını etkileyen başka bir gelişme olarak ise 1998-1999 yıllarda Kosova Savaşın esnasında 300 bin Arnavut komşu ülke olan Makedonya'ya gelmesi olmuştur. Bu gelişmeler daha önce Makedon ve Arnavutlar var olan sorunların artmasına neden olmuş ve kısa bir süre içerisinde Ocak 2001 yılında Makedonya kuzeyinde Kosova sınırında yakınında bulunan Tanuşevci köyünde Makedon güçleri ve Arnavutlar tarafından oluşturulan UÇK arasında çatışmalar başlamıştır.³⁰

---

²⁷ <https://sdk.mk/index.php/makedonija/po-potpishuvaneto-na-dogovorot-za-imeto-severna-makedonija-treba-ushhte-mnogu-rabota-da-se-ostvari/> e.t. 15.05.2019

²⁸ S/RES/795 (1992) December 11, 1992

²⁹ S/RES/983 (1995) March 31, 1995

³⁰ Bejtula Ziberovski, Türkiye-Makedonya İlişkilerinde Yumuşak Güç Faktörlerinin Analizi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Haziran 2019, ss,67-68

Makedon güçleri ve UÇK arasında başlayan çatışmalar başta sadece ülkenin güney kısmında yaşanırken daha sonra başkenti Üsküp'e devam etmesi üzerinde ABD harekete geçmiştir. ABD 2001 yılında temsilci olarak görevlendirdiği James W. Pardew yanı sıra AB temsilcisi Fransoa Leotar'ın katılımıyla tarafların arasında müzakereler başlamıştır. Yapılan müzakereler sonucunda iki Makedon siyasi parti liderleri Ljubco Georgievski ve Branko Crvenkovski ve İki Arnavurt siyasi parti liderleri Arben Caferi ve İmer İmeri arasında 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohrid Çerçeve Anlaşmasını imzalanmasıyla 8 ay süren çatışmaların sona ermiştir.³¹ Ohrid Anlaşmasına göre Makedonya'nın resmi dili Makedonca olduğunu ancak nüfusun %20'sini başka bir dilde konuşulan yerlerde ve yerel yönetimlerde Makedonca dilin yanı sıra resmi dil olarak sayılacaktır. Aynı zamanda etnik azınlıklardan nüfusun %20'sini bulunan bölgelerde kendi ana dilinde eğitim almalarına sağlanmıştır.³²

ABD'nin Bosna-Hersek ve Kosova Krizlerinde farklı olarak Makedonya'da 2001 yılında krizinde “önleyici diplomasiyi” kullanarak daha hızlı müdahale ederek çatışmaları diğer bölgelere geçmeden önlemeye çalışmıştır. Makedonya'nın nüfus yapısı homojen olmadığı için çatışmaların devamında baştan Arnavutluk, Sırbistan, Bulgaristan, gibi komşu ülkelerini etkileme potansiyeline sahip olması ABD'nin Makedonya Krizin çözümüne ilişkin daha hızlı müdahale etmesi faktörlerden biri olmuştur. Kosova Savaşından sonra ABD, Bonsttel askeri üssünü kurulması ile bölgede oluşan güç boşluğunu kalıcı bir şekilde doldurmaya çalışmıştır. Bu anlamda çatışmaların Makedonya sınırları dışında çıkması durumunda ABD'yi doğrudan etkileyecektir.³³ Bu anlamda ABD daha önce Bosna-Hersek ve Kosova Savaşında olduğu gibi Makedonya Krizinde de hem uluslararası toplumun önünde prestijini kazanmış hem de Balkanlarda konumunu korumuştur.

SONUÇ

SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın bitmesi sonucunda Balkanları da etkilemiş ve 1991 yılına Yugoslavya da parçalanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda bölgede istikrarsız artmış, etnik ve azınlık çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bölgede yaşanan çatışmalar sonucunda ise Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi birçok insan hayatını kaybetmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri küresel bir güç olarak bölgede yaşan çatışmalar sonucunda bölgede oluşan güç boşluğu doldurmak istemiştir. ABD Soğuk Savaş döneminde galip çıkan bir ülke olarak dünya üzerinde üstünlük politikası izlemeye başlamış ve kendine tek süper güç olarak tanımlanmıştır.

---

³¹ İbid.

³² www.pravdiko.mk/ste-go-prochitale-li-nekogash-ramkovniot-dogovor/ e.t. 20.05.2019

³³ Arı ve Pirinçi, op.cit. s. 19

Amerika gerek Bosna- Hersek gerekse Kosova ve Makedonya'da yapılan müdahaleler başta Avrupa, Rusya ve diğer ülkelere kendisi olmadan uluslararası yaşanan sorunlarını çözülmeyeceklerini gösterme fırsatı bulmuştur. Aynı zamanda belki en önemli olarak NATO'nun varlığını devam etmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

ARI, Tayyar, PİRİNÇÇİ Ferhat, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkan Politikası, Alternatif Politika, Cilt. 3, Sayı 1, Mayıs 2001, s. 4

ALP İlker, Soğuk Savaş Sonrası, Bosna-Hersek ve Srebrenica Mezalimi, edt. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 2017

ANDERSON David, The Collaase of Yugoslavia: Background and Summary, Parliamentary Research Service, Research Paper No:14, 1995-1996, s. 10

BULUT Remzi, Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı Sayı 55 Ekim 2017, s. 37

BROWN John.S., Bosnia-Herzegovina The U.S. Army's Role in Peace Enforcement Operations 1995–2004, s.13

ÇAKMAK, Tuba, Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinin Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikasını Çerçevesinde Analizi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Bursa:2018, ss.80-81

GÜNEŞ, Ümran Güneş, Makedonya Cumhuriyeti'nin Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politikası 1990-2015 (edt. İbrahim Kamil), Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1. baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2017

GALLİS, Paul E., Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force, Congressional Research Service Report for Congress, November 19, p.2

GARDİNG Sarah E., Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy, Congressional Research Service Report, April, 2019, s. 3

IŞIK Mustafa, Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Balkanlar Politikası (1990-2017), edt. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 2017

KARA, Duygu, Kosova Cumhuriyeti'nin, Siyasal, Ekonomik Yapısı ve Dış Politika, edt. İbrahim Kamil, Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015), 1.Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, Kasım 20017, s. 264

JANCEVA Jjubica, Poslednite Denovi od Socijalisticka Federativna Republika Jugoslavija, Skopje: Menoza, 2012, s.134

JUKIĆ Velimir, Popis Stanovnika, Domacinstva i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013 Rezultati Popisi, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine Sarajevo juni 2016, s.24

PEKYARDIMCI, Elif Burcu, İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Devletler Umumi Hukuku, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: 2006, s.94

ПРОРОКОВИЋ Душан, ПРОЦЕС У РАМБУЈЕУ – ПОЛИТИЧКА ПРИПРЕМА АГРЕСИЈЕ НАТО НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Политика националне безбедности, Година X, vol. 16, број 1, 2019, s.238

ROBERTS, Adam, NATO's "Humanitarian Wars" over Kosovo, The International Institute for Strategic Studies, Survival, Vol. 41, No: 3, Autumn, 1999, pp.102-123

SMITH Mark, Kosovo Conflict: U.S. Public Diplomacy and Western Public Opinion, USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California, Paper 3, 2009, s.9

Светомир Шкарик, Димитар Апасиев, Владимир Патчев, Спорот за името помеѓу Грција и Македонија, (Yunanistan ve Makedonya arasında İsim Sorunu) ЈП Службен весник на Република Македонија – Скопје, 2008, ss. 498-499

ZİBEROVSKİ,Bejtula, Türkiye-Makedonya İlişkilerinde Yumuşak Güç Faktörlerinin Analizi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) Haziran 2019, ss,67-68

S/RES/ 713 (1991), September 25, 1991

S/RES/ 743 (1992) February 21, 1992

S/RES/819 (1993) April 16, 1993

S/RES/ 824 May 6, 1993

S/RES/795 (1992) December 11, 1992

S/RES/983 (1995) March 31, 1995

Љупчо Наќев, www.slobodnaevropa.mk/a/години-од-масакрот-кој-доведе-до-пресврт-на-војната-на-косово e.t. 10.04.2019

<https://www.nato.int/sfor/> e.t. 05.04.2019

<https://sdk.mk/index.php/makedonija/po-potpishuvaneto-na-dogovorot-za-imeto-severna-makedonija-treba-ushte-mnogu-rabota-da-se-ostvari/> e.t. 15.05.2019

<http://arhiva.ugd.edu.mk/mk/ugd/vesti/5795-raspadot-na-jugoslavija-25-godini-podocna.html> e.t. 02.04.2019

United Nations Internatioanal Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
<http://www.icty.org/> e.t. 06.04.2019

www.pravdiko.mk/ste-go-prochitale-li-nekogash-ramkovniot-dogovor/ e.t.
20.05.2019

PANEL 24

14:00 – 15:15

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Soft Power as a Conflict Resolution Tool: The Role of Turkey in Somalia

Fiona Nzingo Anyango ODWAR, United States International University of Africa

Revisiting the Civil-Military Relations in Yemen from 1978-2019

Omar MUNASSAR, Sanaa University

Geopolitics in the 21st Century: The Triumph of Geography and the Return of Thucydides's World

Djallel KHECHIB, University of Algiers

China's Man-Made Islands in the Spratly's and Why It's Rising Concern Throughout the Region

Sümeýra Betül COŞKUN, Bursa Uludağ University

Soft Power as a Conflict Resolution Tool: The Role of Turkey in Somalia

Fiona Nzingo Anyango ODWAR

United States International University of Africa

How does soft power come in the picture of peacebuilding and conflict prevention? In the current times, soft power is seen as the more attractive avenue when it comes to peace. Why? Hard power has demonstrated to be costly in peacekeeping ventures. Soft power, on the other hand, funds spent is close to nothing because its resources are easily obtainable, and if there are costs, it is minimal. Soft power is preferred because it influences public opinion. Public opinion could be diverted to peacebuilding and conflict prevention because it can determine the main cause of unresolved conflict, which is structural violence. When not dealt with, this may develop into actual violence.

Resources of soft power such as culture and institutions have cut across boundaries to enable the influence of attitude, and actions of people in the name of peace. Globally, regionally or even nationally, these resources are adaptable and can be incorporated amongst each other. So how effective is this implementation of soft power in promoting peacebuilding and conflict prevention?

Take the example of Turkey; Turkey has suddenly and vigorously undertaken a series of initiatives to help Somalia out of its dire political and economic crisis. Because of the active role, it has assumed in Somalia, Turkey has, at least according to anecdotal evidence, won broad acceptance among the usually hyper-suspicious Somalis. Turkey took a chance on Somalia when many in the world had turned their backs on what was then considered as a failed state. In Somalia, like many places across Africa and the developing world, Turkish soft power through the popularity of Turkish soap operas, food, goods, and even higher education is working and producing tangible results for both sides. Using this power over Somalia, Turkey has recently assumed a leading role in the international quest to help Somalia regain political stability and economic normalcy.

This paper aims to discover the effectiveness of soft power in situations where it has been utilized to promote peace. The resources of soft power; culture, ideology, and institutions, will be explained further on their effectiveness towards peacebuilding in the subsequent chapters. A case study of Turkey's soft power influence over Somali and how it has affected the level of peace in the region will be presented as a case study. This paper will end by giving commendation and concluding comments on peacebuilding by use of soft power's resources.

Keywords: Soft Power, Peacebuilding, Conflict prevention, Turkey, Somalia

Revisiting the Civil-Military Relations in Yemen from 1978-2019

Omar MUNASSAR

Sanaa University

This article attempts to revisit the developments of civil-military relations in Yemen since the beginning of Saleh's rule in 1978 up to present. Unlike the literature on this subject, this paper tends to analyse the complex civil-military problematic in Yemen through a five-fold approach- underpinning five key civil actors who have partly influenced the Yemeni military. These civilian forces/relations are namely, the former President Saleh, the Muslim Brotherhood (Islah Party), the Houthis, the Southern Secessionists (al-Hirak), and the Hadi government (internationally recognised). Indeed, it also highlights the nature, influence, and limitations of every actor of these five civil-military relations. Since the Arab Spring uprisings, the famous thesis of Robert Burrowes 'tribal-military-commercial complex' describing the civil-military relationship in Yemen has yet fallen short after these varying religious, nationalistic, and political-military relationships had emerged. Indeed, the prevailing fragmentation of Yemen's military is a validation of this complex civil-military relationship under study.

Keywords: Civil-Military Relations, Yemen.

Geopolitics in the 21st Century: The Triumph of Geography and the Return of Thucydides's World

Djallel KHECHIB

University of Algiers

The field of geopolitics is one of the fields that witnessed different evolutions in the level of concepts, theories, and areas of interest in the post-Cold War era. Perhaps the most important evolution in this field was the rise of the so-called "The Critical Geopolitics" as a result of the world politics transformations during this period on one hand, and also as a result of the impact of philosophical and epistemological debates among the positivists and post-positivists on all theories and fields of knowledge in social sciences, on the other hand. All these transformations have led to the decline of "the classical geopolitics" importance, which is based on the centrality of -the physical- geography as a crucial factor of analysis which makes -with its inevitability- the destiny of people and shapes the fate of nations. For such reasons, many voices claimed "the death of geography and the end of the geopolitics era" and the beginning of a new era in which man can control its fate in contrast to the ancient world where geography has shaped his behavior, society, and destiny as well.

This paper argues that geography is still playing the critical role in explaining and shaping the relations among nations in the 21st century, the same as it was in the past, despite all the structural transformations of the current era, such as the outcomes of globalization (The deepening the economic relations, communications and transportation networks among nations, the technological revolution in the civil and military industries...)

Indeed, we argue that the outcomes of globalization has increased the influence of the geography factor in the global issues today more than it was before. Thus, the 21st century will see a revival of the classical geopolitics with new concepts and theories as well. In short, we are going back to the ancient world, the world of Thucydides.

Keywords: Geographical Inevitability, Explanatory Power, Classical Geopolitics, Globalization, and the Ancient World.

**China's Man-Made Islands in the Spratly's and Why It's Rising Concern
Throughout the Region**

Sümevra Betül COŞKUN

Bursa Uludağ University

The South China Sea is believed to be rich in oil and gas and is important for fishing reasons for the countries surrounding it. It is also crucial for its strategic location, as it is one of the world's busiest waterways. For these reasons, it is subject to several overlapping territorial disputes which include China, Taiwan, Vietnam, Malaysia, Brunei and the Philippines. Among all these countries, China is seen as the most aggressive state among them. It is believed that China is aiming to create a strategic triangle within the South China Sea which could result in China gaining full control over the region. Such control is perceived as a direct threat for the US, most of the South China Sea states and US allies within the Asia-Pacific region. Therefore, China's man-made islands located in the South China Sea, particularly in the Spratly archipelago, has raised attention both regionally and worldwide. At first, China started off with land reclamation in the area which started raising questions and caused tension on some level. These man-made islands are the result of China's salami-slicing tactics at which it is very successful at. Then, China militarized its artificial islands and turned them into advanced military bases. As of today, China has 7 artificial islands located in the Spratly archipelago. When added to the islands in the area in which China has seized control over, it is possible to say that China has emerged as a serious strategic force in the region and is seen as a threat to mostly all whom directly have interest in the South China Sea.

KEY WORDS: China, South China Sea, Man-made Islands, Soil Reclamation, Spratly Islands

Introduction

The purpose of this study is to put forth a general introduction on China's man-made islands in the Spratly's and why these islands are raising concern both in the region and beyond the region. To better understand this topic, the importance of the South China Sea was touched upon first. In this part of the study, the importance of energy resources, fishing and shipping lanes in the South China Sea were briefly mentioned. After a brief introduction of the region, how China achieved building and militarizing these seven man-made islands in the Spratly's are discussed followed by a general evaluation of these artificial islands according to international law. Lastly, why these islands are raising concern both in the region and beyond the region were touched upon.

The Importance of the South China Sea, Both On A Regional and Global Level

1. The South China Sea

The South China Sea is the largest body of water after the five oceans. It is estimated to be around 3.700.000 square kilometers. It connects to the East China Sea with the Taiwan Strait and the Philippine Sea with the Luzon Strait. It also connects the Indian Ocean to the Pacific Ocean with the Strait of Malacca, which also is the regions most important waterway. The South China Sea is important for it's energy resources, which consist of oil and gas, for fishing and for it's shipping lanes. Generally speaking, it is important in terms of economic and strategic factors, which form the basis of the South China Sea conflicts.

Figure 1. The South China Sea*

Energy Resources

The South China Sea is believed to contain important amounts of energy resources, although when the regions estimated energy reserves are taken into consideration, the region does not contain energy resources as much as other oil and natural gas-rich regions. Even so, it is still considered to be a crucial aspect for states within the region, hence is of great importance for the economies and policies of the states in the region. Therefore, energy resources are among the elements that form the basis of South China Sea conflicts. It is possible to say that these disagreements will become even

---

* South China Sea.org, *Hydrographic Boundaries of the South China Sea*, <http://www.southchinasea.org/files/2013/02/South-China-Sea-hydrographic-boundaries.png>, 27.07.2019.

more important as the energy consumption of developing Asian countries is expected to double by 2030, and half of this growth is expected to be generated by China alone.¹

1.1.1. Oil

There is believed to be around 11 billion barrels of oil in the South China Sea, although this amount can vary from state to state. For example, according to the US, there are around 15.6 billion barrels of oil while according to China, there around 105-213 billion barrels of oil.² As one can see, the the amount increases massively, which is why the South China Sea is also sometimes referred to as "The Second Persian Gulf". Chinese researchers hope to increase drilling investment interest in the region may be a possible explanation for the difference in claims. Another reason for the changing claims could be the media's misunderstood interpretation of "resource estimates" (which predict the total amount of oil) and the "reserve estimates" (the generally recoverable amount, which is typically estimated at 10%).³ Lastly, the increasing tension between the South Sea states could be another reason researchers and potential oil drilling companies face, which may be a deterrent for investment.⁴ Thus, the question of how much oil is found in the South China Sea may continue to remain unanswered for the time being. If China's estimates are correct, China and other South China Sea states energy demand from the Middle East and through the Strait of Malacca will be reduced.

1.1.2. Gas

Gas is another important energy resource in the region. In fact, according to estimations, the region is believed to be richer in gas reserves than oil reserves. It is believed that there is a total of 266 trillion cubic feet of natural gas in the open sea basins of the South China Sea.⁵ It is also estimated that natural gas consumption in the region will increase by 5% per year compared to other fuels and reach 20 trillion cubic feet per year in the next 20 years.⁶ This makes gas reserves in the region even more crucial for region states. When we examine the chart below (Figure 2), we can see that the South China Sea is nearly 5 times richer in gas than the Gulf of Mexico and very close to the amount of gas reserves found in the North Sea Region. However,

---

¹ Robert D. Kaplan, "Why the South China Sea is so crucial", *Business Insider Australia*, 20.02.2015, <https://www.businessinsider.com.au/why-the-south-china-sea-is-so-crucial-2015-2>, 30.05.2019.

² Matthew R. Costlow, *Gunboat Diplomacy in the South China Sea*, (MSU Graduate Thesis), Springfield: Defense and Strategic Studies, 2012, p. 5.

³ Matthew R. Costlow, *Gunboat Diplomacy in the South China Sea*, (MSU Graduate Thesis), Springfield: Defense and Strategic Studies, 2012, p. 5.

⁴ Costlow, op.cit, pp. 5-6.

⁵ Tim Daiss, "South China Sea Energy Politics Heat Up", *Oil Price*, 02.03.2019, <https://oilprice.com/Geopolitics/Asia/South-China-Sea-Energy-Politics-Heat-Up.html>, 30.05.2019.

⁶ Global Security, *South China Sea Oil and Natural Gas*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/spratly-oil.htm>, 30.05.2019.

if we were to take a closer look, we see that the South China Sea’s gas production is half of what the Gulf of Mexico produces and a fourth of what is produces in the North Sea Region. This result shows the lack of infrastructure within the South China Sea region.

	Proven Oil Reserves (Billion Barrels)	Proven Gas Reserves (Trillion Cubic Feet)	Oil Production (Barrels/Day)	Gas Production (Billion Cubic Feet)
Caspian Sea Region	15,4-29,0	236- 337	1.000.000	2.846
Gulf of Mexico (U.S.)	2,7	29,4	1.014.000	5.100
North Sea Region	16,8	156,6	6.200.000	7.981
Persian Gulf	674,5	1.718	19.226.000	5.887
SCS	7,5	145,5	1.367.000	2.323
West Africa / Gulf of Guinea	21,5	126,3	3.137.000	200

Figure 2. Comparison of Energy Reserves by Region*

1.2. Fishing

Fishing is important both on a regional and global level for both economic and military reasons. Economically, about 50% of fishing ships in the world pass through the South China Sea which come to show how important just fishing is for the region.⁷ A large portion of the income of region states rely on fishing which has led to an overfishing problem. This is why in 1995, The United Nations (UN) formed the 1995 UN Fish Stocks Agreement. This agreement has opened the door to a number of regional fisheries management organizations (RFMOs) to cope with the excessive use of highly valuable but also highly mobile fish stocks that cross EEZ boundaries. This is the importance of fishing economically. On the other hand, the importance of fishing militarily is due to Chinese fishermen carrying out paramilitary activities on behalf of

* Ibid.

⁷ Gregory B. Poling, “Illuminating the South China Sea’s Dark Fishing Fleets”, *Stephenson Ocean Security Project*, 09.01.2019, <https://ocean.csis.org/spotlights/illuminating-the-south-china-seas-dark-fishing-fleets/>, 31.05.2019.

their state; these fishermen are also referred to as “fishermen soldiers”.⁸ These fishermen soldiers have emerged as the largest power at sea (within the region), especially around the Spratly Islands. These fishermen carry the possibility of triggering at least as severe a conflict as the armed forces of China within the region; in fact, it is even more likely because a significant number of fishing boats in the region that are engaged in full-day handline fishing to function are a direct branch of the state through official marine militants.⁹ This is why these soldiers are a big threat to everyone who has interest in the region.

1.3. Shipping Lanes

According to the United Nations Conference on Trade and Development, 80% of global trade is carried out by the sea, and 60% of this trade passes through Asia; of this percentage (80%), the South China Sea carries out a third of global maritime trade, and China carries out 60% of its trade by sea.¹⁰ The Strait of Malacca, the Sunda Strait and the Lombok Strait are some of the important strait in the region. Of these straits, the Strait of Malacca is the most important. The reason this strait is the most important is because it provides the shortest, therefore, the most economical transition between the Pacific and Indian Ocean. To better comprehend the importance of this strait, a comparison with the Suez Canal and Panama Canal can be made. The Strait of Malacca carries out three times the amount of oil carried out by the Suez Canal and fifteen times more than the Panama Canal, and this is only an example of oil carried out through the strait.¹¹ When the amount of other goods and energy resources that are carried out through the canal are taken into consideration, it is possible to say that the Strait of Malacca is not just important on a regional level, but also on a global level.

2. China’s Man-made Islands in the Spratly’s

2.1. China’s Salami-Slicing Tactics

Salami-slicing tactics, also known as the “cabbage strategy” in the military, was first used in the 1950’s by the Communist Party in Hungary. It was used as a strategy by the communist party for non-communist parties in Hungary. Today, China is among, if not the most, the most successful user of this strategy. China is the only state that

---

⁸ Andrew S. Erickson and Conor M. Kennedy, “China’s Maritime Militia”, *CNA*, S. 7, https://www.cna.org/cna_files/pdf/Chinas-Maritime-Militia.pdf, 22.06.2019.

⁹ Yamaguchi, “Strategies of China’s Maritime Actors in the South China Sea: A Coordinated Plan under the Leadership of Xi Jinping?”, p. 24.

¹⁰ China Power, *How much trade transits the South China Sea?*, <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/>, 31.05.2019.

¹¹ Robert D. Kaplan, “Why the South China Sea is so crucial”, *Business Insider Australia*, 20.02.2015, <https://www.businessinsider.com.au/why-the-south-china-sea-is-so-crucial-2015-2>, 30.05.2019.

has expanded its borders in the region after World War II, both on land and at sea, despite of its neighbors.¹² China has used these tactics in 1974, when it occupied the Paracel Islands, right after the US withdrew from Vietnam. It also used the same tactics on the Spratly's in 1988. During that time, both the US and the Soviet Union had other things on their agenda. China used this towards its own benefit and occupied some land in the Spratly archipelago. Another example that could be given is when China occupied Mischief Reef in 1995; however, this time China actually attracted unwanted attention from the US. This unwanted attention led to the first US South China Sea policy, however, this attraction is not significant at all when compared to the 2011 US South China Sea (Rebalance) policy.

China not only uses this strategy in the South China Sea but also the East China Sea, Taiwan and the border of India. So how does China use this strategy? First of all, it starts off by claiming rights over a region and repeats its claim on the region on all the possible platforms. Subsequently, it propagates in response to the claim of the other party, this way the region in question is considered to carry a dispute between China and the other party; at this point, China then uses its military and diplomatic power to resolve the conflict.¹³ This way China can constantly repeat and increase the power of its actions and have a permanent presence in the claimed region.

2.2. China's Man-made Islands in the Spratly's

Although China first occupied the majority of its seven reefs in 1988, it first started building its man-made islands in the Spratly's in December of 2013. China drained sand from the bottom of the ocean and piled the drained sand on top of the reef, hence forming an artificial island. China continued its soil reclamation activities in 2014. Towards the end of 2014 and in 2015, it started militarizing the islands. The main reason China started militarizing the islands were due to the US control of international trade in the Indian and Pacific Ocean. As of today, there are seven artificial islands in the Spratly archipelago; Subi Reef, Fiery Cross Reef, Mischief Reef, Gaven Reef, Johnson South Reef, Hughes Reef and Cuarteron Reef (see Figure 3). China built short-range air defense systems with large anti-aircraft guns on each of these islands. The distance of these reefs/man-made islands to mainland China is more than 800 km. It is estimated that 11 billion barrels of oil and 190 cubic meters of gas are in the waters surrounding these artificial islands.¹⁴ Subi Reef, Fiery Cross

---

¹² Prabhask K Dutta, "What is China's salami slicing tactic that Army chief Bipin Rawat talked about?", *India Today*, 07.09.2017, <https://www.indiatoday.in/india/story/doklam-china-salami-slicing-army-chief-general-bipin-rawat-1039864-2017-09-07>, 25.06.2019.

¹³ Prabhask K Dutta, "What is China's salami slicing tactic that Army chief Bipin Rawat talked about?", *India Today*, 07.09.2017, <https://www.indiatoday.in/india/story/doklam-china-salami-slicing-army-chief-general-bipin-rawat-1039864-2017-09-07>, 25.06.2019.

¹⁴ David Brennan, "U.S. Could 'Take Down' Man-Made Islands In South China Sea If It Needed To Says Pentagon Official", *Newsweek*, 06.01.2018, <https://www.newsweek.com/us-could-take-down-man-made-islands-south-china-sea-if-it-needed-says-pentagon-952451>, 24.05.2019.

Reef and Mischief Reef are among the biggest and most equipped of these seven artificial islands. These three islands also form a triangle. Subi Reef is located in the North part of the Spratly archipelago, while Fiery Cross Reef is located in the southwest and Mischief Reef is located in the southeast of the archipelago. Together, it can be said that they form a strategic triangle in the Spratly archipelago. Gaven Reef is located in the center of this triangle while both Johnson South and Hughes Reef are located among the south border of the triangle. Cuarteron Reef is located to the southwest, outside of the triangle but holds great importance strategically.

Chinese construction in the disputed Spratly Islands

Figure 3. China's Artificial Islands in the Spratly Archipelago*

Subi Reef is one of the three big and advanced artificial reefs in the area. It is located on the North part of the Spratly archipelago and is 25 nautical miles (nm) from the

* BBC News, *China media denounce US warship in South China Sea*, 28.10.2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34655845>, 24.05.2019.

Philippines.¹⁵ It is a low-tide island that is normally under sea level. It is claimed by China, Taiwan, Philippines and Vietnam. It was first occupied by China in 1988. Later, in 1990, China started construction on the island. In 2014, China started soil reclamation. As of today, the island is home to an access channel, eleven temporary loading piers, a 3000 meter airfield, a large facility, seven possible satellite communication antennas, a possible security watchtower with a radome, reinforced sea walls, a helipad, a pre-existing military facility and three power plants.¹⁶

Figure 4. Subi Reef*

Fiery Cross Reef is the second of the three advanced artificial islands. It is located on the West part of the Spratly archipelago. It happens to be the most advanced artificial reef in the area. It is estimated to be around 2.740.000 m² and is claimed by China, Taiwan and Vietnam. China started the islands soil reclamation in 2014. The same year, it started the construction of an airfield and completed it by 2015. To better protect the navigation and transportation security in the South China Sea, China also announced it had established a South China Sea Rescue Center in 2019.¹⁷ Currently on the reef there is an airfield, a port (630,000 square meters) large enough to accommodate tankers and large surface fighters, multiple cement plants, multiple support buildings, nine temporary loading piers and a pre-existing pier, pre-existing air defense weapons, a possible radar tower under construction, eight possible weapon sites, anti-frogman defense systems, communication equipment, a greenhouse, two heliports, a military facility, a new multi-storey administrative facility adjacent to the airstrip, two lighthouses and ten possible satellite communication antennas.¹⁸

¹⁵ The Strait Times, *Before and after satellite images: What has been built on the reefs that China occupies in the Spratlys*, 29.02.2016, <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/before-and-after-satellite-images-what-has-been-built-on-disputed-islands-in-the-south>, 25.05.2019.

¹⁶ Southfront, *Island Building in South China Sea*, <https://southfront.org/chinas-artificial-islands-south-china-sea-review/>, 25.05.2019.

* Subi Reef, ASIA MARITIME TRANSPARENCY INITIATIVE, <https://amti.csis.org/subi-reef/>, 05.25.2019.

¹⁷ MAREX, "China Establishes South China Sea Rescue Center", *The Maritime Executive*, 29.01.2019, <https://www.maritime-executive.com/article/china-establishes-south-china-sea-rescue-center>, 25.05.2019.

¹⁸ Southfront, *ibid.*

Figure 5. Fiery Cross Reef*

Mischief Reef is the last of the three advanced artificial islands that form the triangle and is 129 nm from the Philippines. It is claimed by China, Taiwan, the Philippines and Vietnam. It was first occupied by China in 1995, as mentioned before, when it's salami tactics first attracted unwanted international attention. It is located on the east of the Spratly archipelago. China started soil reclamation on the island in 2015. The island is around 5.580.000 m² and is believed that China is expanding the entrance of the reef to build an naval air station on top of it.¹⁹ There is currently an access channel, a fortified sea wall, nine temporary loading docks, nine cement plants, two pre-existing military facilities, a pre-existing shelter for fishermen, and three possible satellite communications antennas on the Mischief Reef.²⁰ Frigate and coast guard ships have also been identified in the surrounding waters, and a huge array of antennas have been established, which is thought to enhance China's ability to monitor the environment.²¹

---

* BBC News, *Flying close to Beijing's new South China Sea islands*, 14.12.2015, <https://www.bbc.com/news/magazine-35031313>, 24.05.2019; New York Times, *What China has been building in the South China Sea*, 27.10.2015, <https://www.nytimes.com/interactive/2015/07/30/world/asia/what-china-has-been-building-in-the-south-china-sea.html>, 10.05.2018.

¹⁹ Southfront, *ibid.*

²⁰ Southfront, *ibid.*

²¹ CNBC, *China builds new military facilities on South China Sea islands: think tank*, 30.06.2017, <https://www.cnbc.com/2017/06/30/china-builds-military-facilities-south-china-sea-islands.html>, 24.05.2019.

Figure 6. Mischief Reef*

Cuarteron Reef is located to the southeast of the “triangle” in the Spratly archipelago. It is claimed by China, Taiwan, the Philippines and Vietnam. It was occupied by China in 1988, construction on the island started in 1990 and soil reclamation started in 2014. Although Cuarteron Reef is located outside of the triangle, it is believed to be strategically important. Experts believe that Cuarteron Reef improves China’s ability to monitor air and sea traffic in the South China Sea, especially in the Strait of Malacca. Therefore, Cuarteron Reef is considered to be strategically significant for the South China Sea. Currently, the reef is equipped with a 125-meter wide access channel, breakwaters, multiple support buildings, three power stations, two heliports and reinforced sea walls.²² Although it is not certain, it is assumed that there are five possible communication antennas, a radar facility, two radar towers under construction, missile sites, a pre-existing large multi-level military facility and a satellite communication antenna.²³ It is also thought to contain some kind of short-range ship air defense system with an anti-aircraft.²⁴

* BBC News, <https://www.bbc.com/news/magazine-35031313> and Daniel Bishton, Mischief-Reef-Analysis-1, Spatial Source, 06.03.2018, <https://www.spatialsource.com.au/gis-data/satellite-images-reveal-completed-military-bases-spratly-islands/attachment/mischief-reef-analysis-1>. 25.05.2019.

²² Southfront, *ibid*.

²³ Amanda Macias, “This satellite image of Chinese construction in South China Sea is a wake-up call to us all”, *Business Insider*, 14.07.2016, <https://www.businessinsider.com/satellite-image-south-china-sea-2016-7>, 24.05.2019.

²⁴ AMTI, *China's New Spratly Island Defenses*, 13.12.2016, <https://amti.csis.org/chinas-new-spratly-island-defenses/>, 25.05.2019.

Figure 7. Cuateron Reef*

Gaven Reef is located in the middle of the “triangle”. It is claimed by China, Taiwan, the Philippines and Vietnam. It is located on the Tizard Banks. It was occupied by China in 1988. There used to just be an old and small facility on the reef but after China’s soil reclamation on the island, it built an artificial island on the bank and connected it with the small facility (see Figure 8.). The reef is believed to contain an anti-aircraft defense system and other small objects; although the objects cannot be identified, they are thought to be a kind of short-range ship air defense system that provides protection against cruise missile attacks.²⁵

Figure 8. Gaven Reef*

Johnson South Reef is the sixth reef and is located along the south line of the “triangle”. It is located on Union Bank and is claimed by China, Taiwan, the Philippines and Vietnam. It was occupied by China in 1988 after a battle with Vietnam. On the reef there is a 125 meter wide access channel, a concrete plant, defense towers, desalination pumps, a fuel tank, a multi-level military facility, a possible radar facility, a small port and two loading stations, a 3,000 m² port area, four possible gun towers, a lighthouse and a possible solar power farm that contains 44 panels, a pre-existing communication facility, a pre-existing garrison building, two heliports, Ro-ro (roll on, roll off) ports, a large pre-existing military multi-level military facility, a pre-existing pier, reinforced sea walls, three possible satellite

* ASIA MARITIME TRANSPARENCY INITIATIVE, Cuarteron Reef, <https://amti.csis.org/cuarteron-reef/>, 05.25.2019.

²⁵ AMTI, *ibid.*

* Asia Maritime Transparency Initiative, Gaven Reefs, <https://amti.csis.org/gaven-reefs/>, 24.05.2019.

communication antennas, two possible radar towers under construction and two wind turbines.²⁶

Figure 9. Johnson South Reef. The red area indicated in the first photo is the area focused on in the subsequent photos.*

The last of the seven reefs is Hughes Reef. Hughes Reef is also located on Union Bank and is to the east of Johnson South Reef. Like Johnson South Reef, it is claimed by China, Taiwan, the Philippines and Vietnam but unlike Johnson South, it is also claimed by Malaysia. It is normally a low-tide reef and is around 76.000 m². It was occupied by China in 1988 and soil reclamation started in 2014. On the reef there is an access channel, coastal walls, four defense towers, a port of 292,000 m², a 35,350 m² pier, a multi-level military facility, a possible radar facility, a pre-existing helicopter runway, a pre-existing lighthouse, reinforced sea walls and a cement factory.²⁷

Figure 10. Hughes Reef*

²⁶ Southfront, *ibid.*

* Asia Maritime Transparency Initiative, Johnson Reef, <https://amti.csis.org/johnson-reef/>, 05.25.2019.

²⁷ Southfront, *ibid.*

* Asia Maritime Transparency Initiative, Hughes Reef, <https://amti.csis.org/hughes-reef/>, 05.26.2019.

2.3. The Evaluation of China's Artificial Islands in terms of International Law

If we were to evaluate China's man-made islands according to international law, in this case The United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), we can see that these artificial islands are not considered as islands and cannot benefit from an islands legal status. Article 121. Regime of Islands, subparagraph 1 of UNCLOS states that an island is a naturally formed area of land, surrounded by water, which is above water at high-tide.²⁸ China's artificial islands are not naturally formed and is not above water at high-tide. Before moving on to the second subparagraph of this article, it is better to move on to subparagraph three to better comprehend subparagraph two of Article 121. Subparagraph three of Regime of Islands state that rocks that cannot sustain human habitation or economic life of their own should not have an exclusive economic zone or continental shelf.²⁹ From this subparagraph we understand that an island needs to sustain human habitation or have an economic life of their own. Since the word 'or' here instead of 'and', it indicates that one is enough for a piece of land to be considered as an island. Although China's man-made islands do not sustain human habitation or economic life on their own, therefore they do not have the right to an exclusive economic zone or continental shelf. The second subparagraph of Article 121 states that "*Except as provided for in paragraph 3, the territorial sea, the contiguous zone, the exclusive economic zone and the continental shelf of an island are determined in accordance with the provisions of this Convention applicable to other land territory*".³⁰ The notions of exclusive economic zone and continental shelf are important here. From this, we can understand that an island has the same marine jurisdictions as any land area, including 12 nm of territorial waters, 200 nm of EEZ and a continental shelf that can exceed 200 nm.³¹ On the other hand, while it states that states dominating the islands may declare EEZ around the island, artificial islands do not have any rights to maritimes zones besides the 500 meters of security.³²

3. Why China's Man-made Islands are Raising Concern

3.1. Conflicts within the Region with South China Sea States

As we mentioned before, the South China Sea is important for its energy resources, fishing and shipping lanes. These are all factors that are both economically and

---

²⁸ United Nations Convention on the Law of the Sea, *PART VIII. REGIME OF ISLANDS*, Article 121 (1), p. 66.

²⁹ *Ibid.*, Art. 121 (3).

³⁰ *Ibid.*, Art. 121 (2).

³¹ Robert C. Beckman, et.al., *Beyond Territorial Disputes in the South China Sea: Legal Frameworks for the Joint Development of Hydrocarbon Resources*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2013, p. 55.

³² Cemre Pekcan, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde GÇD Krizinin Değerlendirilmesi", *ANKASAM*, Vol. 1 (3) , December 2017, p. 59.

strategically important for South China Sea states, hence they form the basis of the South China Sea territorial conflicts. The five big islands that are located in the South China Sea and are subject to these conflicts are the Paracel Islands, Spratly Islands, Scarborough Shoal, Pratas Island and Macclesfield Bank. China claims sovereignty on all of these islands and the waters surrounding them. In fact China claims to have rights on almost all of the South China Sea with its “nine-dash line” policy (see Figure 11). Taiwan’s claims in the South China Sea are exactly the same as China’s claims, as it’s claims are based on the same elements as China’s claims. Vietnam also claims to have rights on all islands, but unlike China and Taiwan, it doesn’t claim any rights on Pratas Island. The Philippines and Malaysia claim rights on only some features located in the South China Sea. Currently, Brunei doesn’t claim any of the features except for Louisa Reef located in the Spratly archipelago which actually falls within its exclusive economic zone (EEZ). The South China Sea conflicts are and have been a hot topic for awhile within the region between region states, and because China’s man-made islands are located in such a strategic point that gives China the upperhand, China’s man-made islands raise a big concern for region states.

Figure 11. Controversial islands in the South China Sea*

If we were to look at these claims accordingly with international law, we can see that the Spratly archipelago only falls within the EEZ zone of the Philippines, Malaysia and Vietnam (see Figure 12). Some of the islands in the Spratly archipelago actually isn’t located in any states EEZ zone and falls under international waters. China on the

* Some changes were made on map, for original map, see: Craig HILL, “America warns China about South China Sea claims”, *China Daily Mail*, 03.06.2017, <https://chinadailymail.com/2017/06/03/america-warns-china-about-south-china-sea-claims/>, 03.03.2018.

other hand claims to have rights on all of the Spratly archipelago and most of the South China Sea based on its “nine-dash line” policy. Some of the South China Sea states openly objected to China's historical claims and nine-dash line policy and brought this subject to the UN Arbitration Court. On July 1 of 2016, The Permanent Court of Arbitration at the Hague came to decision that China's nine-dash line policy, which China used to determine the boundaries of China's claims in the South China Sea, were not based on a legal basis and China's actions are contrary to international law.³³ However, China rejected the court's decision and although China is a party to UNCLOS, it had refused to participate in arbitration from the beginning, so the court's decision does not directly have any binding on China.³⁴

Figure 12. EEZ zones in the South China Sea and China's Nine-Dash Line Policy*

³³ Euan Graham, “The Hague Tribunal’s South China Sea Ruling: Empty Provocation or Slow-Burning Influence?”, *Council on Foreign Affairs*, 18.08.2016, https://www.cfr.org/councilofcouncils/global_memos/p38227, 23.05.2019.

³⁴ Ibid.

* DW, *China keeps building infrastructure on disputed islands in South China Sea*, 15.12.2017, <https://www.dw.com/en/china-keeps-building-infrastructure-on-disputed-islands-in-south-china-sea/a-41805980>, 17.05.2018.

3.2. China's Man-made Islands on a Global Level

3.2.1. China's 'Strategic Triangle' in the South China Sea

The Spratly archipelago consists of 12 island groups with a total of over 100 islands. Half of these islands have been occupied by China, Taiwan, the Philippines, Malaysia and Vietnam.³⁵ As we mentioned above, China has seven man-made islands in the Spratly archipelago and these seven man-made islands are all located in a way that benefits China. China has also occupied the Paracel Islands and has established 20 advanced outpost on the islands. The biggest island in the Paracel Islands is Woody Island, which China first occupied in 1955. China started soil reclamation activities on the island in 2014 and started militarizing the island in 2015; that being said, China's military activities on the Paracel Islands are no where near as advanced as it's military activities in the Spratly Islands. China also has a general control over the Scarborough Shoal. Scarborough Shoal is a high-tide reef claimed by China, Taiwan and the Philippines. There are no building built on the reef, but China, which has consistently maintained a coast guard around the reef since 2012, effectively controls the reef.³⁶ The biggest concern here for global dominant states and region states, is the fear of the South China Sea becoming a huge "Chinese Lake".³⁷ If China were to militarize all three of these island groups, the Spratly's, Paracels and Scarborough Shoal, then it could form a "strategic triangle" in the South China Sea (see Figure 13). In this case, China would have the ability to control the region under an air defense identity that would cover most of the South China Sea, effectively transforming the sea into a "Chinese lake", which would pose a serious threat to all region states and global dominant powers such as the US.

---

³⁵ CIA, The World Factbook, Spratly Islands, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pg.html>, 03.03.2018.

³⁶ AMTI, *Scarborough Shoal*, <https://amti.csis.org/scarborough-shoal/>, 02.06.2019.

³⁷ Jesse Johnson, "China planning 'monitoring station' on hotly contested South China Sea shoal", *The Japan Times*, 17.03.2017, <https://www.japantimes.co.jp/news/2017/03/17/asia-pacific/china-planning-monitoring-station-hotly-contested-south-china-sea-shoal/#.XPfrf4gzY2w>, 02.06.2019.

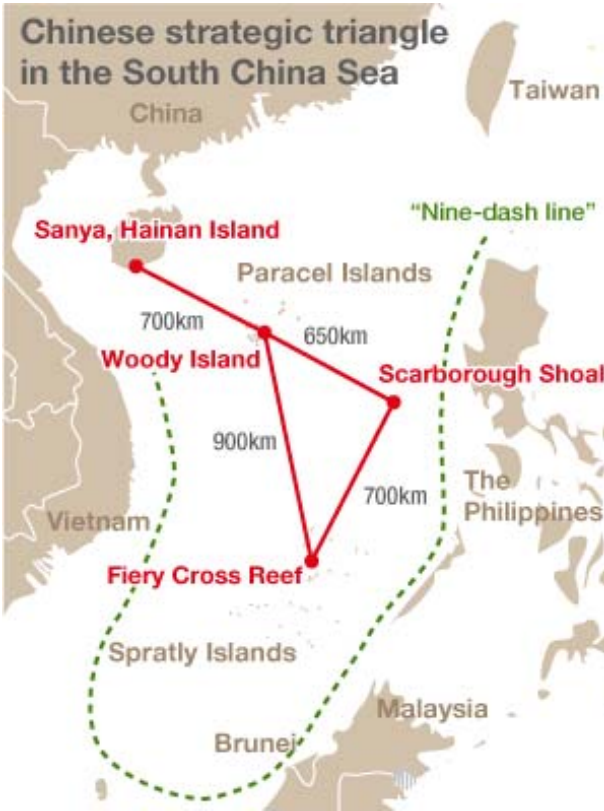

Figure 13. The Strategic Triangle in the South China Sea*

3.2.2. The Strait of Malacca

Another important matter globally is the Strait of Malacca. It is believed that China is building a new strategic maritime route by building artificial islands in the Spratly archipelago and installing land-to-air missiles on the Paracel Islands. The importance of the Strait of Malacca globally for both economic and strategic matters was mentioned earlier. After passing the Strait of Malacca, ships would have to pass by Spratly Archipelago and the Paracel Islands in order to pass through the South China Sea. Therefore, the dominant power or state controlling this region would be the dominant power of the South China Sea in general. The dominant power of the South China Sea would also be considered a global power at seas, as a third of the world's

* Kōda Yōji, Confronting China's Island-Building Campaign, Nippon, 15.09.2015, <https://www.nippon.com/en/currents/d00190/confronting-china%E2%80%99s-island-building-campaign.html>, 10.30.2019.

maritime trade passes through it. This is why China's man-made islands in the Spratly's, especially Cuarteron Reef for this matter, is important for the future of the Strait of Malacca.

3.2.3. China's Progress in the Region

Last of all, China's man-made islands raise a global concern for the island chains in the Asia-Pacific. China currently has a general control over the Spratly archipelago and the Scarborough Shoal which are along the south part of the First Island Chain. If China were to have control over Taiwan too, it would be the dominant power within the First Island Chain (see Figure 14). This is something the US and Japan especially want to prevent because then China would move on to the Second Island Chain. This is why both countries are closely involved with China's actions towards Taiwan.

Figure 14. The Island Chains in the Asia-Pacific*

* Right Side News, *The United States Should Lead with Power and Purpose on China*, 29.12.2013, <https://www.rightsidenews.com/us/homeland-security/the-united-states-should-lead-with-power-and-purpose-on-china/>, 25.06.2019.

Conclusion

China's man-made islands are a concern both regionally, for South China Sea states, and globally, for dominant powers at sea. These artificial islands are a result of China's successful salami-slicing tactics. The artificial islands are strategically located in an area which gives China a great advantage for both economical and strategical reasons and complete China's wish to gain control over the South China Sea, which it sees as it's own 'backyard'. These islands give China the mobility it desires in the Spratly archipelago. Combined with other islands China has control over, they form the South China Sea into what can be referred to as a "Chinese Lake". Because of this control, China is currently the dominant power in the South China Sea and it's man-made islands are one of the main reasons China is where it is.

REFERENCES

- AMTI, *China's New Spratly Island Defenses*, 13.12.2016, <https://amti.csis.org/chinas-new-spratly-island-defenses/>, 25.05.2019.
- AMTI, *Scarborough Shoal*, <https://amti.csis.org/scarborough-shoal/>, 02.06.2019.
- ASIA MARITIME TRANSPARENCY INITIATIVE, *Cuarteron Reef*, <https://amti.csis.org/cuarteron-reef/>, 05.25.2019.
- Asia Maritime Transparency Initiative, *Gaven Reefs*, <https://amti.csis.org/gaven-reefs/>, 24.05.2019.
- Asia Maritime Transparency Initiative, *Hughes Reef*, <https://amti.csis.org/hughes-reef/>, 05.26.2019.
- Asia Maritime Transparency Initiative, *Johnson Reef*, <https://amti.csis.org/johnson-reef/>, 05.25.2019.
- BECKMAN Robert C., et.al., *Beyond Territorial Disputes in the South China Sea: Legal Frameworks for the Joint Development of Hydrocarbon Resources*, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2013.
- BBC News, *China media denounce US warship in South China Sea*, 28.10.2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34655845>, 24.05.2019.
- BBC News, *Flying close to Beijing's new South China Sea islands*, 14.12.2015, <https://www.bbc.com/news/magazine-35031313>, 24.05.2019.
- BBC News, <https://www.bbc.com/news/magazine-35031313>, 25.05.2019.
- BISHTON Daniel, *Mischief-Reef-Analysis-1*, Spatial Source, 06.03.2018, <https://www.spatialsource.com.au/gis-data/satellite-images-reveal-completed-military-bases-spratly-islands/attachment/mischief-reef-analysis-1>, 25.05.2019
- BRENNAN David, "U.S. Could 'Take Down' Man-Made Islands In South China Sea If It Needed To Says Pentagon Official", *Newsweek*, 06.01.2018, <https://www.newsweek.com/us-could-take-down-man-made-islands-south-china-sea-if-it-needed-says-pentagon-952451>, 24.05.2019.
- China Power, *How much trade transits the South China Sea?*, <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/>, 31.05.2019.

CIA, The World Factbook, Spratly Islands, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pg.html>, 03.03.2018.

CNBC, *China builds new military facilities on South China Sea islands: think tank*, 30.06.2017, <https://www.cnbc.com/2017/06/30/china-builds-military-facilities-south-china-sea-islands.html>, 24.05.2019.

COSTLOW Matthew R. Costlow, *Gunboat Diplomacy in the South China Sea*, (MSU Graduate Thesis), Springfield: Defense and Strategic Studies, 2012.

DAISS Tim Daiss, “South China Sea Energy Politics Heat Up”, *Oil Price*, 02.03.2019, <https://oilprice.com/Geopolitics/Asia/South-China-Sea-Energy-Politics-Heat-Up.html>, 30.05.2019.

DUTTA Prabhaskar K., “What is China's salami slicing tactic that Army chief Bipin Rawat talked about?”, *India Today*, 07.09.2017, <https://www.indiatoday.in/india/story/doklam-china-salami-slicing-army-chief-general-bipin-rawat-1039864-2017-09-07>, 25.06.2019.

DW, *China keeps building infrastructure on disputed islands in South China Sea*, 15.12.2017, <https://www.dw.com/en/china-keeps-building-infrastructure-on-disputed-islands-in-south-china-sea/a-41805980>, 17.05.2018.

ERICKSON Andrew S. & KENNEDY Conor M., “China’s Maritime Militia”, *CNA*, https://www.cna.org/cna_files/pdf/Chinas-Maritime-Militia.pdf, 22.06.2019.

Global Security, *South China Sea Oil and Natural Gas*, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/spratly-oil.htm>, 30.05.2019.

GRAHAM Euan, “The Hague Tribunal’s South China Sea Ruling: Empty Provocation or Slow-Burning Influence?”, *Council on Foreign Affairs*, 18.08.2016, https://www.cfr.org/councilofcouncils/global_memos/p38227, 23.05.2019.

HILL Craig, “America warns China about South China Sea claims”, *China Daily Mail*, 03.06.2017, <https://chinadaily.com/2017/06/03/america-warns-china-about-south-china-sea-claims/>, 03.03.2018.

JOHNSON Jesse, “China planning 'monitoring station' on hotly contested South China Sea shoal”, *The Japan Times*, 17.03.2017, <https://www.japantimes.co.jp/news/2017/03/17/asia-pacific/china-planning-monitoring-station-hotly-contested-south-china-sea-shoal/#.XPfrf4gzY2w>, 02.06.2019.

KAPLAN Robert D., “Why the South China Sea is so crucial”, *Business Insider Australia*, 20.02.2015, <https://www.businessinsider.com.au/why-the-south-china-sea-is-so-crucial-2015-2>, 30.05.2019.

MACIAS Amanda, “This satellite image of Chinese construction in South China Sea is a wake-up call to us all”, *Business Insider*, 14.07.2016, <https://www.businessinsider.com/satellite-image-south-china-sea-2016-7>, 24.05.2019.

MAREX, “China Establishes South China Sea Rescue Center”, *The Maritime Executive*, 29.01.2019, <https://www.maritime-executive.com/article/china-establishes-south-china-sea-rescue-center>, 25.05.2019.

New York Times, *What China has been building in the South China Sea*, 27.10.2015, <https://www.nytimes.com/interactive/2015/07/30/world/asia/what-china-has-been-building-in-the-south-china-sea.html>, 10.05.2018.

PEKCAN Cemre, “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde GÇD Krizinin Değerlendirilmesi”, *ANKASAM*, Vol. 1 (3) , December 2017.

POLING Gregory B., “Illuminating the South China Sea’s Dark Fishing Fleets”, *Stephenson Ocean Security Project*, 09.01.2019, <https://ocean.csis.org/spotlights/illuminating-the-south-china-seas-dark-fishing-fleets/>, 31.05.2019.

Right Side News, *The United States Should Lead with Power and Purpose on China*, 29.12.2013, <https://www.rightsidenews.com/us/homeland-security/the-united-states-should-lead-with-power-and-purpose-on-china/>, 25.06.2019.

South China Sea.org, *Hydrographic Boundaries of the South China Sea*, <http://www.southchinasea.org/files/2013/02/South-China-Sea-hydrographic-boundaries.png>, 27.07.2019.

Southfront, *Island Building in South China Sea*, <https://southfront.org/chinas-artificial-islands-south-china-sea-review/>, 25.05.2019.

Subi Reef, ASIA MARITIME TRANSPARENCY INITIATIVE, <https://amti.csis.org/subi-reef/>, 05.25.2019.

The Strait Times, *Before and after satellite images: What has been built on the reefs that China occupies in the Spratlys*, 29.02.2016, <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/before-and-after-satellite-images-what-has-been-built-on-disputed-islands-in-the-south>, 25.05.2019.

United Nations Convention on the Law of the Sea, *PART VIII. REGIME OF ISLANDS*, Article 121.

YAMAGUCHI, Shinji, “Strategies of China’s Maritime Actors in the South China Sea: A Coordinated Plan under the Leadership of Xi Jinping?” *China Perspectives*. 2016.

YOJI Kōda, *Confronting China’s Island-Building Campaign*, Nippon, 15.09.2015, <https://www.nippon.com/en/currents/d00190/confronting-china%E2%80%99s-island-building-campaign.html>, 10.30.2019.

PANEL 25

15:30 – 16:45

PİYADE KURMAY YARBAY İLKER ÇELİKCAN SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Güvenli Bölgeye Yaklaşımları

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Bursa Uludağ Üniversitesi

“Çin'in Batıya Doğru Politikası”nda Türk Dünyası ve "Yeni Büyük Oyunun Geleceği"

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri: Çıkar, Öncelik ve Hedeflerde Uyumsuzluk

Doç. Dr. Barış DOSTER, Marmara Üniversitesi

Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Güvenli Bölgeye Yaklaşımları

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

Bursa Uludağ Üniversitesi

İsrail'in Suriye'ye ilişkin planlarında, genelde, birbiriyle çatışma halinde birtakım alt bölgelerin kurulması hususu mevcuttur. Bu bölgeler, çoğunlukla, Suriye'nin petrol ve doğalgaz rezervlerinin buldukları yerlerle örtüşmüştür. Türkiye ise, doğal olarak bu planlara destek vermemiştir. Ankara, ABD yönetiminin Suriye sahasındaki Kürdistan bölgeciliği planlarından da endişe etmiştir. Bunun aksine, Suriye krizi patlak verdiğinde bu ülkenin kuzey bölgelerinde bir 'güvenlik kuşağı' oluşturmayı düşünmüştür. Türkiye, aynı zamanda, burada mülteciler için 'güvenlik bölgesi' kurmaya da çalışmıştır. Yani, insanî güvenlik amaçlı bir 'safe haven' için çabalamıştır. Bu, aynı zamanda rejim karşıtı muhalif güçlerin tutunabilecekleri bir 'güvenlik şemsiyesi' de sağlayabilirdi. Kriz başlar başlamaz Esad yönetimi, Türkiye sınırını 'kapalı askerî bölge' ilan etmişse de, bu teşebbüsü pek caydırıcı olamamıştır. Türkiye'nin zaman zaman, tıpkı Libya modelinde görüldüğü üzere, 'insanî yardım koridoru' üzerinde çalıştığı da olmuştur. Bu olası koridorun, bağımsız uluslararası gözlemciler tarafından denetim altına alınması öngörülmüştür. Bu durumda, burası aynı zamanda bir 'uçuşa yasak bölge' olmalıydı. Sivillerin korunması amacıyla, zorunlu hallerde bazı 'insanî müdahaleler' de yapılabilirdi. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu çerçevede olası 'tampon bölgeler' veya 'güvenlik cepleri' için hazırlık yapmıştır. Ancak tüm bunlar, sadece birer plan olarak kaldılar. Günümüze kadar hayata geçirilemediler. Nitekim Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bu yönde bağlayıcı bir karar alamadı. Günümüzde ise Türkiye, Fırat Nehri'nin batısında düzenlediği askerî operasyonlarla kendisi için, 'terörden arındırılmış bölgeler' kurdu. Münbiç ve Fırat'ın doğusunda ise, Amerika Birleşik Devletleriyle pazarlık yaparak, PYD/YPG'den arındırılmış bir 'tampon bölge' veya 'güvenli bölge' kurmaya çalışmakta ve aralarındaki problemleri çözmek için uğraş vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye Krizi, Türk Dış Politikası, Güvenli Bölge, Tampon Bölge, Uçuşa Yasak Bölge, İnsanî Bölge.

Giriş:

Türkiye, Suriye krizi başladığından beri, sınır bölgelerinin Suriye tarafını içine alacak şekilde temel iki bölgesel plan türü üzerinde çalışmıştır: Tampon Bölge ve Güvenli Bölge tezi. Bunlar tabiatıyla Türkiye sınırlarının dışında olduğundan, uluslararası nitelik arzedeceklerdir.

Uluslararası Tampon Bölge tezi, esasen çatışan iki güç arasındadır. Normalde çatışanların askeri unsurlarının giremeyeceği bölgelerdir. Bu bölgeler ya tamamıyla askersizleştirilir, ya da uluslararası koalisyon gibi güçlerin denetimine bırakılır. Fiiliyatta devletler kendileri de bu tür dışsal bölgeler kurabiliyorlar. Nitekim ABD, 2019 yılı boyunca, Fırat'ın doğusundaki olası tampon bölgeyi sağlayacak bir ABD-AB koalisyonu kurmayı önermişti.

Uluslararası Güvenli Bölge tezi ise, yine ulusal olmamak şartıyla, insanîdir; dolayısıyla insanî yardım kuruluşlarının girip faaliyette bulunmasına açıktır. Tarafsızdır; yani bu anlamda, uluslararası nitelikteki birlikler tarafından kurulması ve korunması gerekir. Sınırları net ve belli olmalıdır. Tampon bölgelere nazaran daha geniş alanlı olmaları ihtimali yüksektir. Güvende olmalıdır; kısacası kaçıp sığınmış durumdaki mültecilerin güven içinde buraya geri dönüp, güvenle yaşayabilmeleri için bir 'safe haven' sunmaları beklenir. Bu gibi özellikleriyle de Tampon Bölgelerden farklıdırlar.

İlk Bölgesel Planlar:

Türkiye, Siyonist Erk'in Suriye konusundaki 4'lü bölge planını baştan beri doğal olarak desteklememiştir. Ankara yönetiminin, Suriye sınırında bir Tampon Bölge kurma amacından ilkin 23 Ekim 2011'de bahsedildi. *Al Quds al Arabi* gazetesinin genel yayın yönetmeni Abdül Beri Atwan, Türkiye'nin bu planından söz etmiştir. Böylelikle bu sorun giderek uluslararası hale gelmeye başlamıştır. Böyle bir bölgenin, ülkemize gelen ilk mülteciler için bir Güvenli Bölge'ye (*Safe Haven*) dönüştürülmesi planlanmıştır.

Türkiye sınırları içinde tesis edilen Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) ilk komutanı Riyad el Esaad'ın da sınırda bir Güvenli Bölge oluşturulması yönündeki tezi (Kasım 2011) de, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) üyeleri tarafından (Ömer Savaf gibi) desteklenmiştir. Bu, bir bakıma Suriyeli muhalif silahlı güçler için bir Güvenli Bölge planı idi. Ankara yönetimi de bu sırada 5 kilometre derinlikli ilk resmî Güvenli Bölge planını (16 Kasım 2011) ortaya koymuştur.

Türkiye, bu arada Fransa'nın ileri sürdüğü, Libya modelinde bir İnsani Yardım Koridoru kurulması planını, bilhassa o dönemde Humus için desteklemiştir. Burada Türkiye'nin desteklediği tez; bir '*uçuşa yasak bölge + uluslararası gözlemciler + insani müdahale*' kombinasyonu şeklinde formüle edilebilir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise (29 Kasım 2011) bunu, "**Tampon Bölge**"¹ olarak ifade etmiştir. Fakat tezle ilgili olarak ABD'nin desteği alınmamıştır.

Başbakan Erdoğan (27 Şubat 2012), Birleşmiş Milletler (BM) kararına göre kurulması halinde sivilleri koruyacak **Güvenli Bölgeler** tezini kuvvetle savunmuştur. Bu tezi o sırada formüle eden bürokrat, esasında ABD Dışişleri Bakanlığının Planlama Dairesi eski başkanı Anne-Marie Slaughter'ın kendisiydi. Slaughter'ın bu önerisi, Suriye'de Esad rejiminden kaçmak isteyen veya kaçan siviller için Güvenli Bölgeler oluşturulması istikametinde idi.² Başbakan Erdoğan bu planı destekledi (27 Şubat 2012) ama oldukça gerçekçi bir analiz de yaptı: "*Bu karar BM'de alınırsa olur; bunun için ise ABD-Rusya işbirliği gerekecektir.*"³

Türk liderliği, Mart/Nisan 2012 döneminde Humus, Hama ve İdlib'de ilerleyen Suriye ordusunun yarattığı kaosa karşı bazı '**Karma Planlar**' da önermiştir. Bunlara "*Karma Plan(lar)*" dememizin sebebi, '*Tampon bölge + Güvenli bölge*' formülasyonu şeklinde düşünülen planlar olmalarındandır. Bu, ilgili bölgelerde Tampon Bölge ve/veya Güvenli Bölgelerin kurulmasını öngörüyordu. Hükümet Sözcüsü Beşir Atalay'ın da aynı vurguyu (15 Mart 2012) yaptığını görüyoruz. Kosa da böylece çözüm bulunabilecekti. Burada düşünülen, esasında, Suriye rejiminden (onun ulaşamayacağı) **Kurtarılmış Bölgeler** şeklinde olacaktı.

Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise, bu noktada hâlâ Suriye'ye askeri müdahaleyi savunuyordu. Clinton'un bölgesel formülasyonu şöyleydi: '*Askerî Müdahale + Kurtarılmış Bölge = Güvenli Bölge X Uçuşa Yasak Bölge*'. Clinton'un bu karmaşık/kompleks planları, o sırada Pentagon tarafından da desteklendi. Esasında ABD'deki şahin çevreler (Pentagon ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton), bu planı Obama'ya rağmen desteklemişlerdir. Planı destekleyenlerin temel düşüncesi/argümanı şuydu: bu Kurtarılmış Bölge önce bir kurulsun; ardından bu belki zamanla bir Uçuşa Yasak Güvenli Bölge'ye dönüştürülebilirdi. Düşünülen, aşamalı bir çözümdü. Türkiye'de de bu konuyla ilgili paralel planlama içine girildi. Türk Silahlı Kuvvetleri (Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Hayri Kıvrıkoğlu) 28 Mart 2012 itibarıyla planı sahiplendi ve sınıra bitişik bir Tampon Bölge tezi üzerinde çalışmalar yürüttü. Ancak bunun için bir **askeri müdahale** kaçınılmaz görünüyordu. Nitekim Pentagon bu yönde planlamalar da yaptı. Plana göre NATO üyesi 5 ülkenin (Türkiye dâhil) hava güçleri, operasyonu, bölgedeki 3 önemli üsse yerleşerek (İncirlik,

---

¹ "Davutoğlu: Su Konusunda Hiçbir Kısıtlayıcı Tedbir Düşünmüyoruz", *Zaman*, 29 Kasım 2011.

² Anne-Marie Slaughter, "How to Rescue the Syrian Peace Plan", *Financial Times*, 6 February 2012, <<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a7ec5e70-50b4-11e1-8cdb-00144feabdc0.html#axzz3zh7hWnby>>

³ Zikreden, Murat Yetkin, "Afganistan, Suriye ve Askerî Müdahale", *Radikal*, 17 Mart 2012.

Diyarbakır, Limasol) yürütecekti. Fakat Obama'ya bu planı kabul ettiremediler. Obama'nın tek kabulü, ancak **İnsani Koridor Operasyonu** oldu. Lâkin bu hususta da BM'deki Rus-Çin vetoları aşılamadı. Böyle bir operasyonu kaçınılmaz hale getirecek olan unsur, ancak belirlemiş bir bölgeye (veya bölgelere) insani akım yoğunluğunun artması olabilirdi. Fakat bu sırada böyle bir insani akım yoğunluğu da gerçekleşmedi. Sadece 17.000 sığınmacı seviyesinde kalındı. Bu akımlar riskli de olabilirdi, nitekim gelecek kitlelerin arasına PKK-PYD'liler de sızmaya çalışabiliyorlardı.

Bu aşamada *Barış ve Demokrasi Partisi* lideri Selahattin Demirtaş başta olmak üzere bazı ileri gelen Kürt liderler, bu planlar sayesinde Suriye'den kopabilecek parçalar olacağını erkenden fark ettiler. Dolayısıyla onlar da bu planı desteklediler. “*Bağımsız Kürdistan*” hayali böylelikle yeniden depreşti. Kamuoyu ise bu plandan endişe etmeye başladı.

Öte yandan Rusya da, bu planı engelleme çabalarını yoğunlaştırdı. Uçuşa Yasak Güvenli-Tampon bölge planlarına karşı, Suriye'nin hava savunma sistemini güçlendirdi. Güçlü hava savunma sistemlerini (Pantsyr-21, Buk M-2, Bastion, Yak-130'lar) Suriye sahasında konuşlandırdığı gibi; benzer türde planlara karşı BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto engelini de sürdürmekte kararlı davrandı. Hava sistemlerinin konuşlandırılmasının ardından da, zaten Suriye hava sahasında çalışma yapan bir Türk F-4 jeti 22 Haziran 2012 tarihinde düşürüldü.

Başbakan Erdoğan, sınırda bir **Tampon Bölge** kurulması önerisini Temmuz 2012'de yineledi. Hatta bu Tampon Bölge konusu, Temmuz ayında toplanan Millî Güvenlik Kurulu'na (MGK) taşındı. Tüm çabalara rağmen bu amaca bir türlü ulaşılamadı. Bunun üzerine Hatay'da (ülke toprakları içinde) fiili bir Tampon Bölge kuruldu. CIA, bölgedeki muhaliflere zaten her türlü silah yardımını yapıyordu. Amaç, Hatay üzerinden harekete geçecek muhaliflerin Halep'i ele geçirmelerine yardımcı olmak idi.

Hillary Clinton, bu planını daha sonra (24 Temmuz 2012) somutlaştırdı. Clinton, “Suriye'deki muhaliflerle, daha fazla yer ele geçirmeleri için daha yakından çalışmalıyız. En sonunda Suriye içinde ‘güvenli bir bölge’ oluşturulacak ve bu sayede ‘muhalifler için bir üs sağlanmış’ olacak”⁴ tespitinde bulundu. Nitekim Clinton'un 11 Ağustos 2012 tarihli Türkiye ziyaretinde, çantasında **Tampon Bölge Planı** yer alıyordu. Plan çerçevesinde ABD, Türkiye'ye kendince şu ödüllü teklif ediyordu (Kasım 2012): Kuzey Irak ve Türkiye arasında bir **Nitelikli Sanayi Bölgesi**'nin kurulması.

---

⁴ Zikreden, Phil Orchard, “Reconsidering Safe Areas as a Means to Protect Civilians”, The University of Queensland-Australia, Griffith University, Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, Asia Pasific Centre for the Responsibility to Protect, *AP R2P Brief*, Vol. 4, No. 4, 2014, s. 2.

Tampon Bölge konusu, iki lider arasında en üst seviyeden de ele alındı. Nitekim Güney Kore’de düzenlenen Nükleer Güvenlik Zirvesi’nde (Ağustos 2012) gerçekleşen Erdoğan-Obama görüşmesinde, taraflar Suriye’de bir Tampon Bölge oluşturulması üzerine sözel mutabakata vardılar. Ancak bu mutabakat fiilî duruma dönüştürülemedi ve daha ileri bir yola gidilemedi. Daha doğrusu bunun için uygun ortam bulunamadı.

ABD’nin tavrında Türkiye’yi rahatsız eden bir boyut da bulunmaktaydı. Obama’nın konuya sıcak bakmasının ana gerekçesi, şu şekilde formüle ediliyordu: ‘*Tampon Bölge=Kürtler için Özerk Bölge tasavvuru*’. Zaten PKK da durumu sezinlemişti ki, örgüt bu planlar ve gelişmelerden aldığı cesaretle yurtiçinde özerklik yönünde provalara bile başlamıştı. Şöyle ki;

A) Şemdinli-Dağlıca arasında kendince adeta bir Kurtarılmış Bölge teşebbüsünde bulunarak, o zamana kadarkinden farklı olarak, ‘ *vur-kal taktiği*’ uygulamaya başladı;

B) Suriye’deki ‘*Kürt toprakları*’ için ilk kez “**Rojava**” ismi kullanılmaya başlandı;

C) SUK Başkanı Abdülbasit Seyda (21 Ağustos 2012), “ABD, Suriye’de bir **Uçuşa Yasak Bölge** kurulmasının gerektiğini nihayet anladı”⁵ tespitinde bulundu.

Türkiye ise, bu bölgeyi hâlâ bir “Tampon Bölge” ve/veya “Güvenli Bölge” olarak telâkki ediyordu. Bu, esasında, bir tür **Libya Modeli**’ydi. Orada başarıyla (Bingazi Tampon Bölgesi modelinde olduğu gibi) uygulanmıştı. Peki bu, Suriye’de nasıl kurulacaktı? Askerler (kara ordusu) girmeyecekler; dolayısıyla hava operasyonlarıyla Esad/Rejim hava unsurlarının girmeyecekleri bir **Korunaklı Uçuşa Yasak Bölge** oluşturulacaktı. Bu anlamda Esad güçleri artık buradaki muhalifleri ezemeyecekti. Bu müdahaleci planda başrolü ise, Türkiye ve ABD oynayacaklardı. Sonuçta Türkiye ve ABD, Suriye topraklarına ayak basmaksızın **Güvenlik Cepleri** oluşturacaklardı. Fakat resmi bir bölge kurabilmek için BM-vetosu aşılamadı. Dolayısıyla Rusya, Libya’daki hatasını tekrarlamadı.

Bu çabalar sonuç vermeyince ABD, muhaliflere Stinger Füzeleri verdi. Bunun neticesinde ise fiilî bir **Uçuşa Yasak Bölge**, silahlı muhalifler yoluyla kurulmuş olacaktı. Rusya ise, Suriye’ye sinyal bozucu ‘*decoy*’ları gönderdi ve yaratılmaya çalışılan fiilî duruma engel olmaya çalıştı. ABD bu durumda yine geri adım atarak, Rusya’yla çatışmak istemedi. Dışişleri Bakanı Clinton yeni durumu şöyle özetledi:

---

⁵ “Seyda: We Want Urgent Solution of Syrian Problem Out of UN”, *Anadolu Agency*, 21 August 2012, <<http://aa.com.tr/en/world/we-want-urgent-solution-of-syrian-problem-out-of-un/342489>>

“Önce analiz ve planlama yapılmalıdır”⁶. Pentagon’un başındaki Leon Panetta da: “Uçuşa Yasak Bölge, gündemimizde değil”⁷ açıklamasında bulundu.

Öte yandan **ABD’deki Simülasyon Oyunu ile Davutoğlu’nun Yeni Formülü** (15 Ekim 2012) arasında da bir ilinti olduğu dikkat çekti. Nitekim her ikisi de, ‘*Sığınmacı sayısının 100.000’i bulması halinde, Suriye içinde bir **Tampon Bölge** kurulması söz konusu olabilir*’ diyordu. Bunun içinse, Türkiye’nin silahlı müdahalesi kaçınılmaz görünüyordu.

Ardından Türkiye, Suriye konusunda **Yeni Angajman Kurallarını** kabul etti. Bu da fiili bir Tampon Bölge için altyapıyı hazırladı. Peki, bunu nasıl yaptı? Suriye birlikleri (tüm askeri unsurları) kuzeydeki sınıra 15 kilometre kadar yaklaşamadılar; ayrıca Türkiye de, sınırdan insanî operasyonlar başlattı. Bununla birlikte Türkiye-Suriye sınırının sıfır noktasında mülteciler için kamplar kuruldu. Esasında bunlar da fiili tampon bölgelerdi. Nitekim muhalifler, buradan Halep’e yüklenmeye başladılar. Türkiye ve ABD arasında (23 Ağustos 2012) bir **Operasyonel Mekanizma** bile kuruldu. Ancak Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı sayısı, 80.000’e çıkabilirdi. Belirlenen 100.000 eşğine ulaşamadı.

Esad’ın da uygulanan mevcut yöntemlerle kolaylıkla gitmeyeceği/yenilemeyeceği anlaşıldı. Bunu ilk ABD dile getirdi. Nitekim Henri Barkey, “Kendimizi Esad’ın hemen gitmeyeceğine hazırlayalım”⁸ diyerek önemli bir tespitte bulunuyordu.

ABD’nin bu durum tespiti üzerine yaptığı yeni önerisi, **Kuzey Irak Modelinde Bir Uçuşa Yasak Bölge Planı** oldu. Bu sefer Türkiye, planı yeterli bulmadı. Başbakan Erdoğan Berlin’de planı şöyle değerlendirdi/eleştirdi (29 Ekim 2012): “[...] Bunun için zaten BM kararı gerekiyor. Uçuşa Yasak Bölge, bundan önce Irak’taki olaylarda çok ağır bedeller ödenmesine neden oldu. Aynı bedelleri Suriye’de de ödeyemeyiz.”⁹

Suriye’de devam eden çözümsüzlük karşısında, bir ABD-Rusya uzlaşmasına 4 Kasım 2012’den itibaren varıldı ve iki süper güç arasında **Yeni Suriye Planı** üzerinde

---

⁶ Colin Freeman, “Syria: No-Fly-Zone Moves a Step Closer as Hillary Clinton Assesses “Worst Case” Scenario of Chemical Attack”, *The Telegraph*, 11 August 2012,

<<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9469095/Syria-no-fly-zone-moves-a-step-closer-as-Hillary-Clinton-assesses-worst-case-scenario-of-chemical-attack.html>>

⁷ “Panetta: Syria No-Fly Zone not on Front Burner”, *FoxNews.com*, 14 August 2012,

<<http://www.foxnews.com/politics/2012/08/14/panetta-syria-no-fly-zone-not-on-front-burner.html>>

⁸ Ömer Göksel İşyar, Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası: Uluslararası Politikanın Çözülmemeyen Düğümü, 2. Baskı, Bursa: Sayda Yayınları, 2017, s. 210.

⁹ Hasan Öymez ve Cüneyt Karadağ, “Erdoğan-Merkel Ortak Basın Toplantısı”, *Haberler.com*, 31 Ekim 2012, <<http://www.haberler.com/erdogan-merkel-ortak-basin-toplantisi-2-4054020-haberi/>>

anlaşıldı. Buna göre, Suriye’de BM-Güvenlik Konseyi’ne bağlı bir **Barış Gözlem Gücü**’nün kurulması öngörüldü. ABD, bu uzlaşmadan itibaren şunlardan vazgeçti:

- Esad’ı hedeflemekten,
- Uçuşa Yasak ve Tampon Bölge planlarından...

PYD ise bu ortamda (Suriye’nin kuzeyinde), istenmemesine rağmen daha da güçlendi. Öyle ki, muhalifler bile, bu bölgeyi “*Kara Şerit*” olarak değerlendirdiler. Türkiye bu noktada şu öneriyi getirdi (*El Menar TV-Kasım 2012*): Ras el Ayn ve Amude arasında Kürt silahlı gruplarından arındırılmış bir Tampon Bölge’nin kurulması. Bu bölge, 100 kilometre uzunluğunda ve 5 kilometre derinliğinde olacaktı. Nihayet Türkiye, kendi desteklediği Suriyeli muhalif grupları şuralara yönlendirdi:

- Afrin ve Ayn el Arab’a,
- Halep’e doğru en kısa güzergâh olan Tel Temir’e...

Ancak ne var ki, Türkiye’nin Ceylanpınar ilçesine bombalar-şarapneller düşmeye başladı (*Kasım 2012*). Bunun üzerine Türkiye Hükümeti, o klâsik Uçuşa Yasak Bölge planını yeniden gündeme getirdi. Sınır boyunca sürekli F-16 uçuşları gerçekleştirildi. Türkiye’ye NATO’dan gönderilen *Patriot hava savunma sistemleri* yerleştirildi. Yani NATO’nun sınıra yakın bölgelerdeki işlevselliğinin artışı sözkonusu oldu. Fakat Patriotlar tam da sınıra sıfır noktaya yerleştirilmediler. Eğer yerleştirilseydi, Suriye sınırında Türkiye’nin epeydir dile getirdiği gibi *de facto* 25 kilometre derinlikli bir **Uçuşa Yasak Bölge** (mıntika-i emine) kurulmuş olacaktı. O zaman da bir ‘*Patriot etkisi*’ olasılığından bahsedilebilirdi. Ancak öyle olmadı.

Hâlbuki Pentagon’un da 6 Aralık 2012 tarihinde Senato’ya sunduğu **3 Aşamalı Plan**, Türkiye’nin bu ihtiyacını gidermek üzere tasarlanmıştı. Planda tespit edilen bu 3 aşama nelerdi?

- 1. Aşama:** Patriotların gönderilmesi;
- 2. Aşama:** Uçuşa Yasak Bölge’nin ilân edilmesi;
- 3. Aşama:** Sahanın fiilen bombalanması olacaktı.

Ancak beklendiği gibi, Rusya bu plana yine engel oldu. Nitekim Suriye’ye daha modern hava savunma sistemleri göndererek, sözü edilen planı pasifize etti.

Türkiye ise yeni bir teşebbüste bulundu. 11 Şubat 2013 **Cilvegözü Patlaması** buna vesile oldu. Türk-Fransız işbirliğiyle Hatay-Kilis-Karkamış hattında fiili bir Tampon Bölge oluşturuldu. Muhalifler burada tutunup örgütlenmeye çalıştılar. Sınırdaki devletlerin varlığı (Türkiye ve Suriye’nin) ise giderek zayıfladı. PYD ise doğal olarak bu durumdan daha fazla fayda sağladı. Nihayetinde sınır hattında, PYD’nin **Kantonal**

Bölgesi oluşturuldu. Bu bölge, **Afrin-Kamışlı-Cezire-Derik** hattında netleşmeye başladı. Bahsi geçen hatta, ne Türkiye'nin ne de Suriye'nin devlet otoritesinin varlığı tespit edilebildi.

Türkiye, Erdoğan'ın Washington ziyareti öncesinde (16 Mayıs 2013) şu planları savunmaya devam etti:

- Uçuşa Yasak Bölge,
- Güvenli Bölge.

Fakat ABD tarafı, ziyaret sırasında bu planları desteklemedi. Her şeyden önce ABD Genelkurmayı, bu gibi planları gerçekçi bulmadı. Obama da planlara karşı direnç gösterdi. Obama'nın tercihi, daha ziyade Cenevre-2'de diplomatik pazarlık tekniğini devam ettirmek oldu. Bu ortamda en faydalı yol olarak gördüğü, "***Kürt Tamponunu***" pazarlamaya devam etmek oldu. Pazarlama yöntemi ise şu idi: "***bir Kürt Tamponu, Ortadoğu'daki mezhep savaşlarının Türkiye'ye sıçramasının önünde de bir set oluşturabilirdi***".

Türk Genelkurmayı da Uçuşa Yasak Bölge fikrinin artık bu ortamda (Obama'nın planları bağlamında) pek faydalı olmayacağına hükmetmiştir. Nitekim **Genelkurmay'ın Raporu** (28 Mayıs 2013) bu istikamette oldu. Raporda belirtilen hususlar şunlardı:

- Uçuşa Yasak Bölge, daha önce Kuzey Irak'ta tatbik edildi ve zararı görüldü. Dolayısıyla bu plan Suriye'de başta PYD olmak üzere, kontrol edilemeyen terör gruplarının işine yarayacaktır.
- Bu durum ise, açıkça, Türkiye için ciddi tehlikeler doğuracaktır.
- Uçuşa Yasak Bölge, Türkiye'nin komşularıyla arasını bozacaktır.
- Uçuşa Yasak Bölge'nin Türkiye'ye tek yararı ise şu olabilirdi: Esad rejimi yıkılınca, ülkenin yeniden yapılanmasında belki Türkiye'nin söz hakkını güçlendirebilirdi.

Özyönetim Bölgelerinin Fiilen Tampon Bölgeye Dönüşmesi:

Dışişleri Bakanı Davutoğlu (Temmuz 2013), ABD Başkanı ve Genelkurmayı tarafından pazarlanan "***Kürt Tamponu***" fikrini, enteresan bir şekilde doğru bulduğunu ifade eden jestler içine girdi. Davutoğlu'na göre bu Tampon Bölge üzerinden ileride belki **İnsani Yardım Koridorları** da geçirilebilirdi. Hatta Suriye'ye buradan muhtemel bazı askeri operasyonlar da yapılabilirdi. Bunun içinse; **Açılım Süreci**'nin açıkça desteklenmesi gerekecekti.

Öte yandan Suriye Ordusu Halep istikametinde hızla ilerlemeye devam ediyordu. Fazla zaman yoktu. Şartlar Türkiye'nin aleyhinde cereyan ediyordu. Erdoğan işte tam da bu ortamda Rusya'ya Ağustos-Eylül 2013 döneminde şu öneride bulundu: Halep'in bir Tampon Bölgeye dönüştürülmesi. Başbakan Erdoğan bu konuda Başkan Putin'le 2 telefon görüşmesi yaptı. Öneriye göre, bu Tampon Bölge, hem Halep'i koruyabilir; hem de böylece Türkiye'ye yönelecek yeni bir insani akımı önleyebilirdi. Burası ileride bir Güvenli Bölge'ye de dönüştürülebilirdi. Böyle bir bölgede insani yardımlar da sürdürülebilirdi.

Öte taraftan, Erdoğan'ın Ekim 2013'teki Washington ziyareti öncesinde Suriye için Tampon Bölge ve Kara Operasyonu ihtimalleri üzerinde de çalışıldı. Türkiye, PYD'li planlara uzak durmayı tercih etti. Bu, ABD'nin beklentilerine uymuyordu. ABD ise, *New York Times*'ın üzerinden Türkiye'yi suçlamaya devam etti. Amerikan basınında '*Türkiye, El Nusra gibi El Kaide türü örgütlere yardım ediyor*' haberleri sıkça görülmeye başlandı. Türkiye'nin yaptığı son plan ise gündeme gelmedi.

Türkiye, daha sonrasında, Şubat 2014'ten itibaren Suriye'de ***NATO şemsiyesi altında bir Tampon Bölge*** isteğini sürdürdü. Türkiye bundan hareketle neye ulaşmayı istiyordu? Ankara yönetimi, IŞİD'in Halep'e doğru ilerlemesinin engellenmesi amacıyla Halep ve kuzeyinde IŞİD'e karşı bir Tampon Bölgenin kurulması yönünde planlamalar yaptı. Fakat tepkisel yaklaşan PKK-PYD, bu planı, "Kürdistan'ın işgali girişimi" (Murat Karayılan'ın deyişiyle) olarak niteledi. Hatta bunu engellemek için Türkiye'yi şöyle tehdit etti: "Türkler Tampon Bölgede asker bulundurursa, Açılım ortadan kalkar."¹⁰ Yani bu noktada Amerikalı stratejistlerin nazarında, bir kanton bölge - tampon bölge dikotomisi yaşandı. PYD'nin bakış açısına göre, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sahaya inerek kuracağı bir tamponun, Kürtlerin oluşturmaya çalıştığı kantonal bölgeyi dağıtması işten bile değildi. Zaten bu yönde BM'den yine bir onay çıkmadı. Plan veto edildi.

Her şeye rağmen Pentagon ise, Obama'ya nazaran Suriye'deki tampon bölgelere daha sıcak bakmayı sürdürdü. Dolayısıyla Davutoğlu'nun (Eylül 2014) yaklaşımı da tampon bölge arayışlarını sürdürmek istikametinde oldu. Davutoğlu'na göre;

- Tampon Bölge, 30 kilometre derinlikli olmalıydı,
- Dışişleri Bakanı'nın kendi sözleriyle, '*Biz dediğimizde bir tampon bölge kurulabilseydi; IŞİD bu kadar geniş alana yayılamazdı*'.

Erdoğan ise (23 Eylül 2014), IŞİD'in ortaya çıkmasından sonra Türkiye'nin bu konuda savunduğu tezi şöyle güncelledi: '*Tampon Bölge değil; **Uçuşa Yasak Bölge** ve **Güvenli bölge** (insani yardım esaslı olmak üzere...) savunulmalıdır*'. Nitekim

---

¹⁰ Mahmut Hamsici, "Is Turkey's Peace Process With The Kurds Collapsing?", *BBC News*, 9 September 2013, <<http://www.bbc.com/news/world-europe-24014555>>

Suriye sahasında artık IŞİD ortaya çıkmıştı. Örgütün Suriye'deki etkinliği ise Ekim 2014'de yaşanan 'Kobani Savaşı' ile kendini göstermiştir. Yani Batılılar, Kürtleri IŞİD'in önüne tampon olarak ileri sürmüş oldular. Türkiye ise, IŞİD'le mücadeleye direkt olarak angaje olmak istemedi. ABD, bu ortamda Suriye sahasında bir "Kürt Koridoru" tesis etmek istedi. Türk Silahlı Kuvvetleri ise, buna bir '**Türk Tamponu**' ile karşı koymaya çalıştı. Askerî plana göre, TSK'nın konuşlanacağı alanda, bir Tampon Bölge, Güvenli Bölge ve/veya Uçuşa Yasak Bölge oluşturulacaktı.

Tampon Bölge'den Güvenli Bölge Planlarına Yönelis:

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin son girişimiyle Türkiye'nin Suriye'deki güvenli bölgelere ilişkin tavrı, ilk kez çok net bir şekilde **PKK'ya karşı** formüle edildi. Başbakan Davutoğlu, Türkiye'nin planının içeriğini 15 Ekim 2014 tarihinde şöyle netleştirdi: 'Türkiye'nin bölge talebi, kesinlikle Askerî Tampon Bölge ile karıştırılmamalıdır. Türkiye olarak kendimiz için Askerî bir Tampon Bölge talebinde değil, sivil halk için insani gerekçelerle **Güvenli Bölge** talebinde bulunuyoruz.' ABD de bu Güvenli Bölge Planına (Tampon'a nazaran) daha yakın durdu. Bu yeni plana göre, Türkler askersel değil, lojistik olarak bölgede ön planda olabilirdi. Bu, oldukça anlamsız bir plandı; zira askersiz bir güvenlik, acaba nasıl mümkün olabilirdi?

Türkiye, böylece, sonunda **Güvenlikli Bölge Planına** döndü. Bu yöndeki gelişmeler, bilhassa Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın New York temasları sonrası yapılan Üçlü Güvenlik Zirvesinin (Başbakanlık-Genelkurmay-MİT arasında) ardından yaşandı. Bu süreçte Erdoğan'ın 27 Eylül 2014 tarihinde dile getirdiği yeni sentez plan olan **Uçuşa Yasak Güvenli Bölge Planı** şu 3 aşamadan oluşuyordu:

- 1. Aşama:** Uçuşa Yasak Bölgenin ilanı, (koalisyon tarafından güvenli bölgeyi güvenli kılacaktı),
- 2. Aşama:** Güvenli Bölge'nin tesis edilmesi, (1,5 milyon mülteci bu tesis edilecek bölgeye geri götürülebilirlerdi),
- 3. Aşama:** Bu bölgede Eğitim-Donat'la kimlerin eğitileceğinin netleştirilmesi.

Türk Genelkurmayı da bu yeni plana adapte olabilmek için, Güvenli Bölge hususundaki kırmızıçizgilerini Eylül 2014'ten itibaren şöyle ortaya koymuştur:

- 1) Bölgedeki tüm terörist örgütlerin temizlenmesi; nitekim bunlardan hiçbiri bölgeye giremeyecekti,
- 2) Bölgenin tümüyle silahlardan arındırılması,
- 3) Bölgenin, uluslararası hukuka uygun olarak BM kararına göre tesis edilmesi,

- 4) Şam yönetiminin hassasiyetlerinin de dikkate alınması,
- 5) Operasyonların, Suriye'ye karşı değil, bilâkis onun yararına olacağı izleniminin verilmesi,
- 6) Güvenli bölge haritasının, Büyük Ortadoğu Projesi'nin Kürt Koridoru planının önünü mutlak surette kesmesi,
- 7) Güvenli bölgede çok geniş alana yayılmış bir Uçuşa Yasak Bölgeden kaçınılması; nitekim böyle bir bölge, bilâkis IŞİD ve PKK gibi örgütlere yarar sağlayabilirdi,
- 8) Bu bölgenin, teröristler için bir nevi 'Kurtarılmış Bölgeye' dönüştürülmemesi,
- 9) Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında "Çekiç Güç" benzeri söylemlerin kullanılmaması ve yanlış izlenimlerin verilmemesi,
- 10) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı ilk incelemelere göre, Türkiye-Suriye sınırı bölgesinde bulunan 13 kritik noktada 13 güvenli bölgenin kurulması. Bunlar, hangi bölgelerdi?

- Suriye ordusunun elindeki: *Yayladağ-Keseb arası*,
- Suriye ordusunun elindeki: *Girmeli-Kamışlı arası*,
- ÖSO'nun elindeki: *Karbeyaz-Azmarin arası*,
- İslami Cephe'nin elindeki: *Cilvegözü-Bab el Hawa arası*,
- İslami Cephe'nin elindeki: *Öncüpınar-Esselame arası*,
- PYD'nin elindeki: *İslahiye-Meydan-ı Ekbez arası*,
- PYD'nin elindeki: *Mürşitpınar-Ayn el Arab arası*,
- PYD'nin elindeki: *Ceylanpınar-Ras el Ayn arası*,
- PYD'nin elindeki: *Şenyurt-Derbesiye arası*,
- PYD'nin elindeki: *Cizre-Andivar arası*,
- IŞİD'in elindeki: *Çobanbey-El Rai arası*,
- IŞİD'in elindeki: *Karkamış-Cerablus arası*,
- IŞİD'in elindeki: *Akçakale-Tel Abyad arası*.

İlginçtir ki, burada sayılanlar, Türkiye'nin bugünkü Güvenli Bölge Planı'nın da kapsamı içinde yer alan tüm bölgeleri kapsıyordu. Türkiye'nin bu yeni yaklaşımı çerçevesinde, diğer belirtilen tüm bölgesel planların tek başlarına gerçekleştirilmek istenmesi halinde ciddi sorunlara yol açabilirdi. Şöyle ki:

- Tampon Bölgede, TSK'nın olması istenmiyordu.
- Uçuşa Yasak Bölgede, kara operasyonu olmayacaktı ve sadece koalisyonun hava operasyonları yapılacaktı.
- Türkiye bu iki planı zaten yalnız başına düşünmüyordu; bunlar ancak birbirlerinin tamamlayıcısı olabilirlerdi.
- Türkiye açısından, olası bir Tampon Bölge'de Türk-Amerikan askerî güçleri birlikte görev alabilirlerdi.
- Türkiye'nin nazarında Tampon ve türevi niteliğindeki bölgeler amaçsal değil, ancak taktiksel olabilirlerdi.
- Tampon ve diğer bölgelerin bir sorunu da bunların ancak anti-terör stratejileri olmalarıydı; bunların işlevi teröristleri yok etmek değil de, onları sadece güneye itmek olabilirdi.

Öte yandan Türkiye zaten TSK aracılığıyla, Yeni Angajman Kuralları üzerinden Suriye'nin kuzeyinde, *de facto* bir şekilde neredeyse istenmeyen tüm uçuşlara engel olunmuş bir bölge teşkil ettiğini düşünüyordu. Bundan sonra türetilecek Güvenli-Tampon Bölge planları artık, bölgeyi teröristlere karşı silahsız hale getirme işlevselliğini göstermeliydi. Bölgedeki sivillere insani yardımlar rahatça ulaştırılmalıydı.

Erdoğan (TSK'dan farklı olarak), şunun da altını çizmiştir: kurulacak bu bölge, Esad karşıtı muhaliflerin örgütlenmesi için de bir zemin oluşturmalıydı. Öncelikle ÖSO burada rahat bir hareket alanına kavuşmalıydı.

Türkiye'nin bu son bölgesel planına karşı; HDP eş genel başkanı Selahattin Demirtaş'ın da bir önerisi oldu. Demirtaş'ın 28 Eylül 2014 tarihinde ifade ettiği bu plana göre; “Türkiye, Rojava'yı bir Güvenli Bölge haline getirebilir[di]”. Yani Demirtaş, Türk Hükümeti'ne IŞİD'e karşı bölgesel bir ortaklık önerisinde bulunmuş oldu. Beraberinde IŞİD'e karşı bir Tampon Bölge de kurulabilirdi.

Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ise, doğal olarak Türkiye'nin bu 3 Aşamalı Planı'na karşı çıktı. Muallim: “Bu planla, Türkiye İsrail'in işgalci durumuna düşecektir” tespitinde bulundu. Nitekim İsrail'in de Suriye ile arasındaki sınır bölgelerinde benzer talepleri/planları bulunmaktaydı.

Sahada pratikte yaşanan gelişmelere baktığımızda ise, Kobani Savaşı sırasında, ABD eliyle Suruç-Kobani Hattı'nda bir Kurtarılmış Bölge oluşturuldu. Türkiye de kendi topraklarından geçirdiği bir lojistik koridor oluşturarak bu hattın kurulmasına

dışarıdan destek verdi. Bu planlara Fransa'nın da katkıda bulunduğu görüldü. Ancak ABD Ekim 2014 itibarıyla, Türkiye'nin bu 3 Aşamalı Planı'na yine destek vermedi. Erdoğan ise bir pazarlık kozu olarak, 'İŞİD'e karşı koalisyona katılmak' ve 'İncirlik'i koalisyona açmak' gibi seçenekler üzerinden hareket ederek, Güvenli Bölge planını, muhataplarına kabul ettirmeye çalıştı. Yani koalisyona katılım ve İncirlik, birer koz olarak kullanıldı.

Türkiye'nin Güvenli Bölge yaklaşımı, bu aşamada Kantonal Bölge yaklaşımının ve Kobani-Kamışlı arasının bir çeşit Kurtarılmış Bölge'ye dönüştürülmesinin bir anti tezi olmuştur. Nitekim zaten bu Kanton Bölge tezi de günümüzde adeta bir 'Karton Bölge'ye dönüşmüştür.

Bu ortamda sonuçta Türkiye ve Müttefikler arasında İncirlik Mutabakatı'na varıldı. Bu mutabakata göre, İncirlik'ten yürütülecek fiili uçuşlarla Suriye'de bir Uçuşa Yasak Bölge'nin uygulanması sözkonusu olacaktı. Ancak bunun bir Tampon-Güvenli Bölge'ye dönüştürülmesi hususunda, BM'deki veto engeli yine aşılamadı. Türkiye ise bu şekilde amacına ulaşamayınca; Kobani Savaşı'na tepkisiz kalmayı tercih etti ve olası bir "Kürt Tamponu" konusundaki itirazlarını sürdürdü.

Başbakan Davutoğlu, BM'deki veto engelini aşabilmek için "A-Planı"na yani, Güvenli Bölge fikrine yakınlığı ama bunun için de yine bir BM kararı gerekiyordu. Ona karşı da veto uygulanmamalıydı. Hatta Dışişleri Bakanlığı bir de 'B Planı' üzerinde çalıştı. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Ekim 2014'te, Tampon Bölge konusunda resmen NATO genel sekreteri Jens Stoltenberg'e başvuruda bulunarak, "Tampon, NATO tarafından kurulsun" önerisinde bulundu. Türkiye, ABD'ye Tampon Bölge planını kabul ettirebilmek için koalisyona katılım konusunu bir koz olarak kullandı. Nitekim Türkiye, ABD Başkanı'nın İŞİD'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk'la görüşmelerde, Ekim 2014'te koalisyona katılım için 3 koşul ileri sürdü. Bunlar:

- 1- Kara harekâtının yapılması,
- 2- Esad'ın hedefe konulması ve
- 3- Bir Tampon, Güvenli Bölge ya da Uçuşa Yasak Bölge'nin kurulması idi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD nezdinde ileri sürdüğü pekiştirici teklifi ise, burada kurulacak bölgeye 1,5 milyon mültecinin yerleştirilmesi oldu.

Pazarlıklar devam ederken Başbakan Davutoğlu, Güvenli Bölgeler Planı'nın içeriğini açıkladı (17 Ekim 2014-*El Cezire TV*). Peki, bu Güvenli Bölgeler nerelerde kurulacaktı? Davutoğlu bu konuda detayları şöyle vermiştir: Halep'in kuzeyinde, İdlib'in Türkiye sınırına kadar olan yerlerinde, Lazkiye'nin kuzeyinde, Haseke'nin bazı bölgelerinde, Cerablus bölgesinde, Ayn el Arab'da... Davutoğlu'nun, Güvenli Bölgeler olmasını öngördüğü bu yerler, esasında temel 2 hedefe karşı korunaklı hale

getirilecekti: IŞİD ve Esad. Zira bu iki zararlı aktör, Suriye'deki bu bölgelerde sivil halka saldırılarda bulunuyorlardı. Bu durumda, bahsi geçen bu bölgeler kim(ler) tarafından kurulacaktı? Cevap oldukça netti: Türk Silahlı Kuvvetleri ve uluslararası koalisyon tarafından ortaklaşa... Ancak ABD, bu planı da reddetti.

ABD'nin Güvenli Bölge planı ise çok daha başkaydı. Plana göre, IŞİD'in boşalttığı yerlere PYD ve Peşmerge getirilecekti. Doğal olarak Türkiye de ABD'nin bu planına itiraz etti. Erdoğan, Fransa ziyareti sırasında (2 Kasım 2014) şu yeni öneride bulundu: 36. Paralelin kuzeyinin, Halep'i de kapsayacak şekilde bir Güvenli Bölge haline getirilmesi ve ülkemizde bulunan 1,6 milyon sığınmacının kurulacak bu bölgeye yerleştirilmesi. Ancak bunun için, öncelikle bölgenin alt ve üst yapılarının sağlıklı bir şekilde oluşturulması gerekecekti.

Esad rejimi ise, o sırada Kobani Savaşı devam ederken, Şam ile Halep arası güzergâhı başarıyla 'temizlemeye' başlamıştı. Nitekim Halep şehri, 6 Kasım 2014'te rejim güçleri tarafından tamamen kuşatılmıştır. Türkiye ise, ABD'ye İncirlik'i kullandırmadan önce, bu Güvenli Bölge sorununun çözülmesini bekliyordu.

Sonuç

Donald Trump, ABD'de iktidara geldikten hemen 5 gün sonra, yani 25 Ocak 2017 tarihinde, bir ilk olarak, bu sefer Suriye'de Güvenli Bölgeler kurulması talimatını bizzat kendisi verdi. Buna göre, Suriye'nin kuzeyinde ve güneyinde (Dera ve çevresinde) toplam 4 Güvenli Bölge kurulacaktı. Fakat Türkiye bu sefer erken ve daha bağımsız davranarak, Fırat Kalkanı Harekâtı'nı yaptı ve burayı 5.000 kilometrekarelik alanda bir Güvenli Bölge oluşturdu.

Öte yandan, Erdoğan, Bahreyn'deki temasları sırasında yaptığı öneriye göre (13 Şubat 2017), IŞİD'den boşaltılacak alanlarda Güvenli/Uçuşa Yasak Bölgeler kurulması fikrini yeniden gündeme getirdi ve hatta bu amaçla *Ceyş ül Vatani* adlı askerî gücün nüvesi de ortaya çıkarıldı. Türkiye'nin bu yeni önerisine göre, Afrin ile Kobani arasında bir Güvenli Bölge kurulmalıydı.

PYD eşbaşkanı Salih Müslim ise, Türkiye'ninki karşısında şu önerisini dile getirdi: TSK'nın olası müdahalelerine karşı Rojava hava sahasının uçuşa yasak hale getirilmesi. Bu önerisini, 1 Mayıs 2017 tarihi itibarıyla resmileştirdi. Ancak ABD'den beklediği karşılığı bulamadı.

Bu ortamda Türkiye'nin kabul ettiği bir başka plan ise, Erdoğan-Putin arasındaki **Soçi Uzlaşması** (3 Mayıs 2017) sırasında somutlaştırıldı. Plana göre, İdlib başta olmak üzere **Çatışmasızlık Bölgeleri** oluşturulacaktı. Bunlar 4 çatışmasızlık bölgesi olacaktı. Bu ise, aynı zamanda Rusya'nın, Trump'ın daha evvel dile getirdiği Güvenli Bölgeler yaklaşımına cevap niteliğinde olmuştur.

KAYNAKLAR

Colin Freeman, “Syria: No-Fly-Zone Moves a Step Closer as Hillary Clinton Assesses "Worst Case" Scenario of Chemical Attack”, *The Telegraph*, 11 August 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9469095/Syria-no-fly-zone-moves-a-step-closer-as-Hillary-Clinton-assesses-worst-case-scenario-of-chemical-attack.html>

“Davutoğlu: Su Konusunda Hiçbir Kısıtlayıcı Tedbir Düşünmüyoruz”, *Zaman*, 29 Kasım 2011.

Anne-Marie Slaughter, “How to Rescue the Syrian Peace Plan”, *Financial Times*, 6 February 2012, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/a7ec5e70-50b4-11e1-8cdb-00144feabdc0.html#axzz3zh7hWnby>

Hasan Öymez ve Cüneyt Karadağ, “Erdoğan-Merkel Ortak Basın Toplantısı”, *Haberler.com*, 31 Ekim 2012, <http://www.haberler.com/erdogan-merkel-ortak-basin-toplantisi-2-4054020-haberi/>

Mahmut Hamsici, “Is Turkey’s Peace Process With The Kurds Collapsing?”, *BBC News*, 9 September 2013, <http://www.bbc.com/news/world-europe-24014555>

Murat Yetkin, “Afganistan, Suriye ve Askerî Müdahale”, *Radikal*, 17 Mart 2012.

Phil Orchard, “Reconsidering Safe Areas as a Means to Protect Civilians”, The University of Queensland-Australia, Griffith University, Australian Government Department of Foreign Affairs and Trade, Asia Pasific Centre for the Responsibility to Protect, *AP R2P Brief*, Vol. 4, No. 4, 2014, s. 2.

Ömer Göksel İşyar, Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası: Uluslararası Politikanın Çözülmemeyen Düğümü, 2. Baskı, Bursa: Sayda Yayınları, 2017, s. 210.

“Panetta: Syria No-Fly Zone not on Front Burner”, *FoxNews.com*, 14 August 2012, <http://www.foxnews.com/politics/2012/08/14/panetta-syria-no-fly-zone-not-on-front-burner.html>

“Seyda: We Want Urgent Solution of Syrian Problem Out of UN”, *Anadolu Agency*, 21 August 2012, <http://aa.com.tr/en/world/we-want-urgent-solution-of-syrian-problem-out-of-un/342489>

**“Çin'in Batıya Doğru Politikası”nda Türk Dünyası ve
"Yeni Büyük Oyunun Geleceği"**

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası sistemde bir jeopolitik depreme ve yeni bir mücadele alanı olarak Avrasya bölgesinde güç boşluğuna yol açmıştır. Bu durum, sadece ABD'nin değil, Çin'in de Avrasya'ya “Batıya Doğru Politikası” çerçevesinde açılmasına olanak sağlamıştır. Çin-ABD rekabeti ise bu süreci daha da hızlandırmıştır. Kuşkusuz Çin, sadece Avrasya'da değil; tüm dünyada etkinliğini arttırmak istemektedir. Pekin bu bağlamda bir yandan bölgesel işbirlikleri ve entegrasyon hareketlerine önem verirken, diğer taraftan da yumuşak gücünü arttırıcı projelere ağırlık vermektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Kuşak-Yol Girişimi üzerinden yürüttüğü Avrasya politikası, elindeki iki önemli araç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu araçlar başta Orta Asya olmak üzere Türk Dünyası, Rusya, İran, Türkiye, Pakistan gibi ülkeler açısından bir yönüyle fırsat olarak değerlendirilirken (özellikle denge politikaları açısından), diğer taraftan bir takım tarihsel hafızaya ve jeopolitik gerçeklere dayalı endişe ve korkuya da yol açmaktadır.

Bu endişe-korku, kuşkusuz sadece bu ülkeler açısından geçerli değildir. “Yükselen Çin”, başta ABD olmak üzere Batı dünyasında da bir korku kaynağına dönüşmektedir. Buna rağmen ABD/Batı'nın bu bölgede izlediği politikalar, bahsi geçen ülkeleri Çin'le işbirliği yapmaya zorlamaktadır. Bu çerçevede Çin; yakın çevre, enerji güvenliği, gıda güvenliği ve Kuşak-Yol güzergâh güvenliği ve Rusya, Hindistan gibi bölgesel aktörleri domine etmek, nüfuz alanlarını sınırlamak ve bunlarla kendi perspektifinden daha etkin bir işbirliği ve rekabet yürütebilmek, ABD/Batı etkisini, tehdidini bertaraf edebilmek ve küresel güç olma hedefini gerçekleştirebilmek için bu bölgeyle ilişkilerini yumuşak güç unsurlarına dayalı araçlarla çok boyutlu bir şekilde geliştirmeye çalışmaktadır.

Bundan ötürü Avrasya coğrafyasındaki en önemli jeopolitik rekabet alanı olarak Türkistan bölgesi karşımıza çıkmaktadır. Avrasya'nın kalpgâhı olarak tanımlanan bu bölgenin Çin'in kontrolüne girmesi durumunda sadece ABD değil; AB, Rusya, Türkiye, Hindistan başta olmak üzere, diğer aktörler de bundan olumsuz şekilde etkilenecektir. Örneğin Rusya, her ne kadar şu aşamada Washington'a karşı Çin'le işbirliği geliştirmek zorunda kalsa da orta-uzun vadede Çin'i bir tehdit olarak görmektedir. Rusya'nın öncülük ettiği Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi organizasyonlar aslında bu endişenin birer göstergesidir. Dolayısıyla Avrasya merkezli “Yeni Büyük Oyun”da halen taşlar

yerine oturmamış görünmektedir. Çin'in her geçen gün daha da belirgin bir hal almaya başlayan ihtiraslı, agresif politikaları ilgili tarafları Türk Dünyası merkezli yeni bir oyun kurma arayışına itmiş görünmektedir. Bu bildiri de "Çin'in Batıya Doğru Politikası"nda ön plana çıkan Türk Dünyası eksenli politikaların "Yeni Büyük Oyun"a etkileri ele alınacak ve bu kapsamda ne tür olası yeni dengelere, denklemlere yol açabileceği hususu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Çin, Türk Dünyası, Avrasya, Kuşak-Yol, Yeni Büyük Oyun*

**Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri: Çıkar, Öncelik
ve Hedeflerde Uyumsuzluk**

Doç. Dr. Barış DOSTER

Marmara Üniversitesi

Türk dış politikasının en fazla konuşulan konusu olan Türkiye – ABD ilişkileri, Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında dengesiz bir zeminde gelişmiştir. Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin siyaseti, ekonomisi, sivil – asker güvenlik bürokrasisi, akademisi üzerinde nüfuzunu artıran ABD, Soğuk Savaş sonrasında da bu tutumunu sürdürmüştür. Oysa gelinen noktada iki ülkenin çıkarları, öncelikleri, hedefleri, tehdit algıları, beklentileri arasında büyük fark olduğu görülmektedir. Dahası ABD; PKK ve FETÖ gibi terör örgütlerine verdiği destekle, Türk ekonomisini zor duruma sokmayı amaçlayan tutumuyla, S- 400 - F 35 gerilimindeki tavrıyla, Doğu Akdeniz'de izlediği siyasetle, Kıbrıs, Ege, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, sözde soykırım iddiaları gibi temel konulardaki tercihleriyle, Türkiye'ye karşı hiç de dostça olmayan bir politika gütmektedir.

ABD'nin küresel ölçekte hegemonyasının aşındığı, devlet kapasitesinin inişe geçtiği, ekolojik hakimiyetinin zayıfladığı bir dünyada, ağırlık merkezi de batıdan doğuya, Atlantik'ten Avrasya'ya doğru kaymaktadır. ABD'nin hegemonyasının gerilediği Latin Amerika'da, Ortadoğu'da, Orta Asya'da, Almanya'yla yaşadığı gerilimde açıkça görülmektedir. Çin ve Rusya başta olmak üzere, en büyük rakiplerinin nüfuzunun artmasını engelleyemeyen ABD'nin, Türkiye'den beklentileri de, Ortadoğu'daki hedefleri de Türkiye'nin bağımsızlığı, bütünlüğü, egemenliği ve siyasal birliğiyle çelişmektedir.

Dünyanın tek odaklı bir düzenden çok kutuplu bir düzene geçiş yapmakta olduğu süreçte, Türkiye'nin dış politikasını oluştururken bu nesnel koşulları gözetmesi ve Soğuk Savaş ezberlerinden kurtulması gereklidir. Türkiye'nin; çok yönlü, çok boyutlu bir dış politika izlemesi, hepsi de ABD kaynaklı tehditlerle mücadele eden bölge ülkeleriyle ve Avrasya'nın yükselen güçleriyle ilişkilerini geliştirmesi en gerçekçi yoldur. Böylesi bir siyaset, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu, itibarını, saygınlığını, caydırıcılığını artıracaktır gibi, ABD ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinde de dengeyi kuracaktır. Muhatapları tarafından daha fazla önemsenmesini sağlayacak ve Batılı devletlere Türkiye'nin elini güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Soğuk Savaş, Rekabet, Ortadoğu.

PANEL 26

15:30 – 16:45

ÖZEL HAREKAT POLİS MEMURU İLYAS KAYGUSUZ SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

2010'lu Yıllarda ABD-Rusya İlişkilerinde Nükleer Silahsızlanma

Doç. Dr. Sibel KAVUNCU, Trakya Üniversitesi

Hipersonik Silahlar: Silahlanma, Silahsızlanma, Uluslararası Güvenlik Açıklarından Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sıtkı EGELİ, İzmir Ekonomi Üniversitesi

İran'ın Balistik Füze Sistemlerine Sahip Olma Stratejisi Kapsamındaki Güncel Gelişmelerin Analizi

Dr. Yeşim Demir, ANKA Enstitüsü

Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik Üniversitesi

Trump Dönemi İran Politikasının İran Dış Politikasına Etkisi

Dr. Hazar VURAL JANE, İstanbul Aydın Üniversitesi

Geleceğin Silahları Otonom Silah Sistemleri: Tehdit mi, Fırsat mı?

Arş. Gör. Adem ÖZER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

2010'lu Yıllarda ABD-Rusya İlişkilerinde Nükleer Silahsızlanma

Doç. Dr. Sibel KAVUNCU

Trakya Üniversitesi

Günümüzde değişen ve dönüşen uluslararası sistemin yapısı ekseninde güvenlik sorunlarının da değiştiği, çeşit ve kapsamının genişlediği gözlemlenmektedir. Güvenlik tehdidi oluşturan sorunlara yenilerinin eklenmesi uluslararası alanda 2000'li yılların ikinci on yılının sonlarına doğru yaklaşırken birbirinden farklı ve çok çeşitli, etkileri ve boyutları giderek genişleyen, küresel çerçevede güvenlik tehdidi oluşturan bu sorunlardan biri de Soğuk Savaş döneminden günümüze süreklilik gösteren bir anlamda daimi bir güvenlik sorunu olarak nükleer silahların varlığına ilişkindir.

Soğuk Savaş döneminde dönemin iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği(SSCB) ilişkilerinin seyrini etkileyen, süper güçler arasındaki güç yarışında gücün ve güçlünün belirleyici unsurlarından birisini oluşturan nükleer silahlar, günümüzde ise uluslararası sistemin yapısı üzerinde etkili olan iki büyük güç ABD ve Rusya arasındaki küresel rekabetin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Nükleer silahların varlığı ve kullanılabilme olasılıkları çerçevesinde uluslararası alanda oluşan endişelerin giderilmesi bağlamında uluslararası çaba ve çözüm arayışları Soğuk Savaş'tan günümüze kadar süregelen, süreç boyunca nükleer silahların kontrolü/denetlenmesi ve nükleer silahsızlanma kapsamında birçok anlaşma gerçekleştirilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde dönemin süper güçleri ABD ve SSCB arasında nükleer silahsızlanma yönünde başlayan karşılıklı diyalog, Soğuk Savaş sonrasında günümüze değişen ve dönüşen uluslararası sistemin yeni yapısının büyük güçleri ABD ve Rusya arasında da sürdürülmüş, nükleer silahsızlanma girişimleri devam ettirilmiştir. Ancak, son yıllarda ABD ve Rusya arasındaki karşılıklı nükleer diyalogun seyrinde gözlenen uyumsuzluk ikili ilişkilere de yansımış, ABD-Rusya arasındaki gergin ilişkiler neticesinde ise uluslararası alana nükleer güvensizliğe dayalı bir kaygı ve endişe ortamı hakim olmaya başlamıştır.

Çalışmada, 2010'lu yılların sonuna doğru gelen günümüzde, uluslararası sistemin yapısına yön verdiği söylenebilecek olan iki büyük güç ABD ve Rusya'nın ilişkilerinin evrildiği noktada, nükleer silahların ABD-Rusya ikili ilişkilerinin yönelimindeki rolü değerlendirilerek, nükleer silahsızlanma arayışlarında ilişkilerin ne yönde bir gelişme gösterdiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasında bir dizi görüşmenin neticesinde gerçekleştirilmiş olan ve izleyen dönemlerde de taraflarınca gözden geçirilerek yenilenmiş olan INF ve START gibi nükleer silahsızlanma çerçevesindeki antlaşmaların uygulanmasında ve

yürürlükte kalma sürelerinin uzatılması hususunda son yıllarda ABD ve Rusya arasında hakim olan gergin havanın neden ve niçinleri, uluslararası sistemdeki etki kapasiteleri bağlamında iki gücün ilişkilerindeki gerginliğin etkilerinin sistemin geneline yansımakta olduğundan hareketle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Rusya, Uluslararası Sistem, Nükleer Silahlar, Nükleer Silahsızlanma

NUCLEAR DISARMAMENT IN THE US-RUSSIA RELATIONS IN 2010s

Today, it is observed that in the context of the changing and transforming structure of the international system, the variety and also the extent of the security problems have changed. While approaching to the end of the second decade of the 2000s in the international area, where the new problems posing security threats are added to the existing ones, one of these problems, which are different and very diverse, whose effects and dimensions are expanding and posing a security threat in the global context, is related to the existence of nuclear weapons as a permanent security problem since the Cold War.

Nuclear weapons, which influenced the course of the relations between the two super powers the US and the Soviet Union (USSR) during the Cold War period constitute one of the determinants of power and the strong one in the power race between the super powers. Nowadays nuclear weapons are one of the basic elements of global competition between the United States and Russia, which are the two major powers that have an impact on the structure of the international system.

The search for international efforts and solutions in the context of eliminating international concerns within the framework of the existence of nuclear weapons and the possibility of their use have been continuing since the Cold War. During this process, a number of agreements have been concluded within the scope of nuclear weapons' control and nuclear disarmament.

During the Cold War, the mutual dialogue on nuclear disarmament, proceeding between the US and USSR, the superpowers of the period, have been maintained and nuclear disarmament attempts have been sustained between the US and Russia, the great powers of the new structure of the international system, which has changed and transformed since the end of the Cold War. However, the incompatibility observed in the course of the bilateral nuclear dialogue between the US and Russia in recent years has also been reflected in bilateral relations. As a result of the tense relations between the US and Russia, an atmosphere of anxiety and concern, based on nuclear insecurity began to dominate the international area.

In this study the role of nuclear weapons in the direction of the US-Russia bilateral relations will be evaluated and the development of relations in the search for nuclear disarmament will be analyzed at the point of the evolved relations of the US and Russia, the two great powers that can be said to shape the structure of the international system in the present day towards the end of 2010s. In recent years, the reasons and the causes of the prevailing tensions have been taken place between the US and Russia, as regards the implementation and prolongation of the nuclear disarmament agreements, such as INF and START, which were held during the Cold War during a series of negotiations between the US and the USSR, and were subsequently revised

and renewed by the parties, will be handled within the scope of how the tension between the two powers is reflected throughout the system and their bilateral relations.

Key Words: The US, Russia, International System, Nuclear Weapons, Nuclear Disarmament.

GİRİŞ

2010’lu yılların sonuna yaklaştığımız günümüz uluslararası sisteminin etkin güçlerinden ABD ve Rusya’nın ikili ilişkilerinin, ellerindeki nükleer silahların varlığına ve de bu silah stokları konusunda nasıl bir yol izleyeceklerine dayalı giderek tansiyonu yükselen bir hareketlilik zemininde şekillenmekte olduğu görülmektedir.

Uluslararası sistemdeki etki kapasiteleri bağlamında iki gücün ilişkilerindeki gerginliğin etkilerinin sistemin geneline yansımakta olduğundan hareketle, ABD ve Rusya arasındaki karşılıklı nükleer diyalogun seyrinde geline nokta tarafların nükleer silahsızlanma konusundaki yaklaşımlarının uyumsuzluğu neticesinde nükleer güvensizliğe dayalı bir kaygı ve endişe ortamının uluslararası alana hakim olmaya başladığı söylenebilir.

Caydırıcılık bağlamında Soğuk Savaş döneminin en başat askeri güç unsuru olan nükleer silahlar, bugüne değin ilk ve son kez kullanıldıkları 1945’den beri uluslararası ilişkilerde güvenlik gündeminin üst sıralardaki tartışma konusu olmuştur.

ABD’de Obama’nın başkanlığıyla birlikte nükleer silahsızlanma konusunda Rusya ile ABD arasında gelişen diyalog ortamında ilerleyen süreçle birlikte pürüzler ortaya çıkmaya başlamış, gerek ABD’nin gerekse de Rusya’nın kısa ve orta menzilli füzeler konusundaki INF anlaşmasının ihlaline yönelik karşılıklı iddiaları diyalogun yerini gerginliğe bırakmasına yol açmıştır. Tarafların birbirini izleyen INF’ten çekilme açıklamaları ise bir yandan INF Anlaşması’nın geleceği konusundaki karamsarlığı arttırırken, diğer yandan ise nükleer silahsızlanma anlaşmaları bağlamında çok uzun soluklu bir çalışma sürecinin nihayetinde nükleer silahların kontrolü/ nükleer silahsızlanma anlamında anlaşmaya varılmış olan Yeni START Anlaşması’nın geleceğine yönelik endişeleri de beraberinde getirmiştir.

ABD-RUSYA İLİŞKİLERİNDE NÜKLEER SİLAHSIZLANMA DİYALOĞU

2009 yılı 20 Ocak tarihinde Barack Obama’nın ABD başkanlığıyla birlikte ilerleyen günlerde ABD-Rusya ilişkilerinde diyalog ve işbirliği havası gündeme hakim olmaya başlamıştır. 7 Şubat 2009’da ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden’ın 45. Münih Güvenlik Konferansı’nda yaptığı açıklamada, "Rusya ile ilişkileri yeniden başlatmak için düğmeye basma zamanının geldiğini" söylemesi,¹ ardından 6 Mart 2009’da Obama yönetiminin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’un, Rus Dışişleri Bakanı Lavrov’a temsili bir yeniden başlama düğmesi götürmesi ve de iki ülke arasındaki

---

¹“Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy”, February 07, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy>, (e.t. 02.04.2019).

ilişkilerin düzeltilmesi yönündeki isteklerini iletmesi,² ABD-Rusya ilişkilerinin diyalog ve işbirliği ortamına yönelimini getirmiştir. ABD ve Rusya'nın ikili ilişkilerindeki ılımlı tutum ve davranışları, iki ülke arasındaki gündem konularının en önemlilerinden biri olan nükleer silahsızlanma konusunda da tarafların işbirliği içinde hareket ettikleri bir süreci başlatmıştır. Bu çerçevedeki adımlardan ilki, 1 Nisan 2009'da Londra'da düzenlenen G20 Zirvesi'nde gerçekleşen görüşmelerde, ABD-Rusya ilişkilerinde "yeni bir başlangıç" konusunda vurgu yapan Obama ve dönemin Rusya devlet başkanı Medvedev'in, tarafların karşılıklı olarak ortak çıkarları çerçevesinde küresel güvenliğe ilişkin birtakım konularda işbirliği yapmak niyetinde olduklarını açıklamalarıyla gelmiş, gerçekleşen görüşmelerde Obama ve Medvedev nükleer savaş başlıklarının azaltılması müzakerelerine yeniden başlama konusunda anlaştıklarını açıklamışlardır.³ Bu açıklama sonrası, 5 Nisan 2009 tarihli Prag konuşmasında,⁴ "nükleer silahsız bir dünya" isteğini dile getiren Obama, nükleer stokları yok etme amacı içinde nükleer silahsızlanmanın sağlanması konusunda ABD'nin kararlılığını vurgulamıştır.⁵ Konuşmasında, dünyayı tehdit eden en önemli sorunlardan birinin nükleer silah birikimi olduğuna işaret eden Obama, sorunun çözümlenmesinde, savaş başlıklarının ve stoklarının azaltılması için Rusya ile yeni bir Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması için görüşmelerde bulunulacağını belirtmiş, amaçlarının nükleer silahsızlanmayı sağlamak olduğunun altını çizmiştir.⁶ Obama'nın Prag konuşmasındaki açıklamaları, nükleer silahsızlanma bağlamında, ABD-Rusya ilişkilerinin nasıl bir yön alacağının da işaretlerini vermiştir.

Nükleer silahsız bir dünya amacı çerçevesinde ABD ve Rusya arasında karşılıklı anlayışla geçen görüşmeler süreci, 8 Nisan 2010'da Prag'da Yeni START Anlaşmasının imzalanması ile neticelenmiştir.⁷ Denilebilir ki, bu anlaşma ABD-Rusya ilişkilerinde 2000'li yılların ikinci on yılının başlarında nükleer silahsızlanma çerçevesinde yeni çabalara doğru yeni bir sayfa açmıştır.

Yeni START Anlaşması'nın ABD ve Rusya parlamentoları tarafından onaylanması ve de iki ülke liderlerinin imzası sonrası 5 Şubat 2011'de onay belgelerinin Münih

---

² "ABD-Rusya ilişkilerinde 'düğme'ye basıldı", *Deutsche Welle*, 06.03.2009, <https://www.dw.com/tr/abd-rusya-ili%C5%9Fkilerinde-d%C3%BC%C4%9Fmeye-bas%C4%B1ld%C4%B1/a-4077807>, (e.t. 04.04.2019).

³ Julian Borger, "G20 talks bring arms control treaty between Russia and USA", *The Guardian*, 2 April 2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/02/g20-us-russia-nuclear-relations>, (e.t. 05.03.2019).

⁴ "Remarks by President Barack Obama In Prague As Delivered", April 5, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>, (e.t. 03.04.2009).

⁵ Ian Traynor, "Barack Obama launches doctrine for nuclear- free world", April 5, 2009, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/05/nuclear-weapons-barack-obama>, (e.t. 02.04.2019).

⁶ "Remarks by President Barack Obama In Prague As Delivered", April 5, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>, (e.t. 03.04.2009).

⁷ Peter Baker, Bilefsky Dan, "Russia and U.S. Sign Nuclear Arms Reduction Pact", April 8, 2010, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2010/04/09/world/europe/09prexy.html>, (e.t. 05.04.2019).

Güvenlik Konferansı'nda taraflarca karşılıklı takdimi ile yürürlüğe giren anlaşma uzun süreli müzakereler sonucunda resmen etkin hale gelmiştir.⁸

Stratejik saldırı ve stratejik savunma silahlarının aynı çerçeveye sokulduğu yeni anlaşmanın geçerlilik süresi 10 yıl olarak belirlenirken, anlaşmayla iki ülke, stratejik nükleer silah başlıklarını üçte bir, nükleer başlık taşıyan füze, denizaltı ve bombardıman uçaklarının sayısını ise yüzde elliden fazla azaltmayı kabul etmişlerdir. Yeni anlaşma ile, her iki ülkenin 7 yıl içinde kıtalararası, denizaltı ve ağır bombardıman uçaklarında kullanılan balistik füzelerinin 700'e, savaş başlıklarının 1550'ye, konuşlandırılan ve konuşlandırılmayan kıtalar arası balistik füze rampalarını 800'e düşürmesi öngörülmüştür.⁹

Ancak, nükleer silahsız bir dünya yolunda çözüm arayışlarında son derece önemli bir gelişme olduğu tartışılmayacak olan Yeni START Anlaşması'nın uluslararası ortama getirdiği rahatlatma havası uzun soluklu olmamıştır.

ABD-RUSYA İLİŞKİLERİNDE NÜKLEER SİLAHSIZLANMA ÇERÇEVESİNDE PÜRÜZLER

2009 yılından itibaren kararlılık içinde yaptığı nükleer silahsız dünya vurgusu ekseninde, 2013 yılı Şubat ayında yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında ABD Başkanı Barack Obama, nükleer cephaneliklerinde daha fazla indirim yapmak konusunda Rusya'yla işbirliği içinde olmaya vurgu yapmış,¹⁰ Haziran 2013'te ise, Berlin'de yaptığı konuşmada kendi ülkesindeki ve Rusya'daki stratejik nükleer silah sayısını üçte bir oranında azaltmayı önermiş, Avrupa'daki taktik nükleer silahların da azaltılmasından yana olduğunu belirterek, Rusya ve ABD'nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusundaki çabalarını birleştirmesini istemiştir.¹¹ Bununla birlikte, Obama'nın bu açıklamalarının Rusya tarafında net bir karşılık bulduğunu söyleyebilmek güçtür. Nitekim dönemin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Obama'nın Berlin konuşması öncesinde yaptığı konuşmada, Rusya'nın stratejik nükleer caydırıcılıkta “dengesizliğe” izin vermeyeceğini söyleyerek, stratejik

---

⁸ Mark Lander, Erlanger Steven, “U.S. and Russia Activate an Arms Control Treaty”, *The New York Times*, Feb5, 2011, <https://www.nytimes.com/2011/02/06/world/europe/06start.html>, (e.t. 05.04.2019).

⁹ “Treaty Between The United States Of America And The Russian Federation On Measures For The Further Reduction And Limitation Of Strategic Offensive Arms”, <https://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, (e.t. 06.04.2019).

¹⁰ “Remarks by the President in the State of the Union Address”, February 12, 2013, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/02/12/remarks-president-state-union-address>, (e.t. 07.04.2019).

¹¹ Jackie Calmes, “Obama Asks Russia to Join in Reducing Nuclear Arms”, *The New York Times*, June 19, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/06/20/world/europe/obama-asks-russia-to-join-in-reducing-nuclear-arms.html>, (e.t. 05.04.2019); “Obama Nükleer Silahsızlanma Çağrısı Yaptı”, *VOA*, 19 Haziran 2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/hobama-nukleer-silahsizlanma-cagrısı-yaptı/1684932.html>, (e.t. 05.04.2019).

çaydırma sistemi dengesinin bozulmasına veya nükleer güçlerinin etkililiğinin azaltılmasına izin veremeyeceklerini belirtmiş, Rusya'nın mevcut cephaneliğini sürdürme konusundaki kararlılığını vurgulamıştır.¹² Dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise, 20 Haziran 2013'te katıldığı bir televizyon programında konuyla ilgili olarak kendisine yöneltilen soruyu, nükleer silah indiriminin ancak tüm nükleer silah sahibi ülkelerin katılımı olduğunda tartışılabileceğini belirterek yanıtlamıştır.¹³ Obama'nın iki ülkenin nükleer cephaneliklerinin Yeni START Anlaşması'nda belirlenen seviyelerinin üçte birinin altına düşürülmesi çerçevesinde nükleer indirimlere gitme konusundaki görüşme teklifinin Rusya tarafından bir anlamda “reddedilmesi”,¹⁴ nükleer silahların kontrolü konusunda ABD-Rusya diyalogunu durma noktasına getirirken, nükleer silahsızlanma görüşmelerini de yeni bir çıkmaza sokmuştur.

Yeni START Anlaşması'na ilişkin görüşmelerde, ABD'nin stratejik olmayan nükleer silahları sınırlandırma, Rusya'nın ise ABD balistik füze programlarını sınırlandırma konusundaki istekleri gibi bir dizi anlaşmazlık konusunun etkili olduğu tikanıklığın sürdüğü, ABD ve Rusya arasında nükleer silahların azaltılması konusunda resmi müzakerelere başlanılmadığı bir ortamda,¹⁵ ABD-Rusya ilişkilerinde nükleer gündem, ABD'nin, önce Ocak ardından Temmuz 2014'te Rusya'nın nükleer füze denemesi yaparak 1987'de imzalanan INF Anlaşması (Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması)'nı ihlal ettiğini ileri sürmesiyle¹⁶ yeniden hareketlenmiştir.

Soğuk Savaş süresince dönemin iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahsızlanmaya dair çaba ve çalışmalar, görüşmeler sıklıkla gerçekleştirilmeye çalışılmış, bunların sonucunda her ne kadar tamamıyla nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya sağlanamamış olsa da, nükleer silahsız bir dünyaya doğru giden yolda, nükleer silahsızlanma yönünde bir dizi adım atılmıştır. Süreç içerisinde her birinin kendisinden bir öncekinden nükleer silahsızlanma konusunda

---

¹² “Obama eyes Russia deal to cut nuke arms”, *Hürriyet Daily News*, June 19,2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/obama-eyes-russia-deal-to-cut-nuke-arms-49088>, (e.t. 07.04.2019).

¹³ “Nuclear Arms Reduction Deals to Become Multilateral – Lavrov”, *Sputnik News*, 22.06.2013, <https://sputniknews.com/world/20130622181811968-Nuclear-Arms-Reduction-Deals-to-Become-Multilateral--Lavrov/>, (e.t. 05.04.2019).

¹⁴ Roberta Rampton, Brown Stephen, “Obama challenges Russia to agree to deeper nuclear weapon cuts”, *REUTERS*, June 20,2013, <https://www.reuters.com/article/us-obama-berlin-nuclear-idUSBRE95J01K20130620>, (e.t. 05.04.2019); Jackie Calmes, “Obama Asks Russia to Join in Reducing Nuclear Arms”, *The New York Times*, June 19, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/06/20/world/europe/obama-asks-russia-to-join-in-reducing-nuclear-arms.html>, (e.t. 05.04.2019).

¹⁵ Amy F. Woolf, “Next Steps in Nuclear Arms Control with Russia: Issues for Congress”, January 6, 2014, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43037.pdf>, (e.t. 07.04.2019).

¹⁶ Michael R. Gordon, “U.S. Says Russia Tested Missile, Despite Treaty”, *The New York Times*, January 29,2014, <https://www.nytimes.com/2014/01/30/world/europe/us-says-russia-tested-missile-despite-treaty.html>, (e.t. 07.04.2019); Michael R. Gordon, “U.S. Says Russia Tested Cruise Missile, Violating Treaty”, *The New York Times*, July 28, 2014, <https://www.nytimes.com/2014/07/29/world/europe/us-says-russia-tested-cruise-missile-in-violation-of-treaty.html>, (e.t. 07.04.2019).

beklentileri daha fazla karşılamaya çalışan girişimler olduğu söylenebilecek olan bu adımların içerisinde, 1987 tarihli INF Anlaşması nükleer silahsızlanma sürecindeki köşe taşlarından biri olarak değerlendirilebilir. 8 Aralık 1987’de dönemin Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbacov ile ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından imzalanan, menzili 500 ile 5 bin 500 kilometre arasında olan ve karadan havaya atılabilen orta menzilli tüm nükleer ve konvansiyonel balistik füzelerin geliştirilmesinin, test edilmesinin ve bulundurulmasının yasaklanmasını öngören INF Anlaşması,¹⁷ 2014 yılında ABD-Rusya ilişkilerinde nükleer silahsızlanmaya ilişkin alevlenen tartışmaların merkezindeki konu olmuştur. ABD tarafından Rusya’nın, INF Anlaşması altında yasaklanan, karadan fırlatılan güdümlü bir nükleer füzeyi test ederek, anlaşmayı ihlal ettiğinin ileri sürülmesi,¹⁸ ABD ile Rusya arasında gündemdeki nükleer çekişmenin ve taraflar arasındaki gerilimin ana konusu olarak ön plana çıkmıştır.

2014 yılında ABD tarafından yayınlanan Silah Kontrolü, Yayılma ve Silahsızlanma Anlaşma ve Taahhütlerine Uyum Raporu’nda,¹⁹ INF Anlaşması’nın Rusya tarafından ihlal edildiği yönünde ifadeler yer verilirken, benzer ifadeler, ABD’nin 2015 yılında yayınladığı Silah Kontrolü, Yayılma ve Silahsızlanma Anlaşma ve Taahhütlerine Uyum Raporu’nda da²⁰ tekrarlanmıştır. INF Anlaşmasına ilişkin ihlalin devam ettiğine ilişkin değerlendirmeler önceki raporlarda olduğu gibi, 2016 yılı²¹ yine 2017 yılı²² ve de 2018 yılı Silah Kontrolü, Yayılma ve Silahsızlanma Anlaşma ve Taahhütlerine Uyum Raporu’nda da²³ tekrarlanmıştır. Raporlara yansıyan bu ifadelerle birlikte, INF Anlaşması’nın merkezinde yer aldığı tartışmalara ivme

---

¹⁷ “Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles(INF Treaty)”, <http://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm>, (e.t. 04.04.2019); “Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles”, <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm#text>, (e.t. 04.04.2019).

¹⁸ Michael R. Gordon, “U.S. Says Russia Tested Cruise Missile, Violating Treaty”, *The New York Times*, July 28, 2014, <https://www.nytimes.com/2014/07/29/world/europe/us-says-russia-tested-cruise-missile-in-violation-of-treaty.html>, (e.t. 07.04.2019).

¹⁹ “Adherence To And Compliance With Arms Control, Nonproliferation, And Disarmament Agreements And Commitments”, US Department of State, July 2014, <https://www.state.gov/documents/organization/230108.pdf>, p.8., (e.t. 08.04.2019).

²⁰ “2015 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, US Department of State, June 5, 2015, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2015/243224.htm>, (e.t. 09.04.2019).

²¹ “2016 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, US Department of State, April 11, 2016, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2016/255651.htm>, (e.t. 08.04.2019).

²² “2017 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, April 14, 2017, US Department of State, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2017/270330.htm>, (e.t. 07.04.2019).

²³ “Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, April 17, 2018, the US Department of State, <https://www.state.gov/documents/organization/280774.pdf>, p.10., (e.t. 07.04.2019).

kazandıran bir diğer gelişme ise, 2017 yılında ABD'nin, Moskova'nın operasyonel bir üsse orta menzilli füze sistemlerini(Cruise Seyir Füzeleri) konuşlandığından belirten açıklamalar yapması²⁴ olmuştur.

Rusya'nın INF Anlaşması'nı ihlal eden füze denemeleri yaptığına ilişkin iddialar karşısında Rusya'nın tepkisi bu iddiaları reddetmek ve de ABD'den bu iddialara ilişkin somut kanıtlar istemek yönünde olmuş, beraberinde Rusya'dan da ABD tarafına INF Anlaşması'nın ihlaline ilişkin karşı iddialar yöneltilmiştir.²⁵

INF Anlaşması'nın ihlal edildiğine ilişkin ABD ve Rusya'nın birbirlerine yönelik karşılıklı iddiaları ile ilerleyen süreçte, Ekim 2018'de ABD Başkanı Trump'ın Rusya'nın anlaşmaya uymadığını belirterek ABD'nin anlaşmadan çekileceğini söylemesi,²⁶ INF Anlaşması'nın geleceğine ilişkin soru işaretlerini arttırmıştır. Moskova'nın bu açıklamaya tepkisi gecikmemiş, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergei Ryabkov yaptığı açıklamada, ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin "çok tehlikeli bir adım" olacağını belirtmiştir.²⁷

20 Ocak 2017 itibarıyla ABD başkanı olarak görevine başlayan Trump'ın ABD'de iktidara gelişi sonrası ABD dış politikasında Rusya ile nükleer silahsızlanma çerçevesindeki konulara yaklaşım temelindeki değişim 2018 yılıyla birlikte uluslararası sistemi etkileyen bir şekil almaya başlamıştır. Nükleer silahlanma/silahsızlanma, silahların denetimi ve de kontrolüne ilişkin konular, gerek seçim sürecinde gerekse de başkanlığı döneminde yaptığı konuşmalarda, sıklıkla, nükleer silahların "dünyanın en büyük sorunu" olduğuna vurgu yapan,²⁸ ancak, bir yandan da

---

²⁴ Michael R. Gordon, "Russia Deploys Missile, Violating Treaty and Challenging Trump", *The New York Times*, Feb.14, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/02/14/world/europe/russia-cruise-missile-arms-control-treaty.html>, (e.t. 09.04.2019).

²⁵ "Foreign Minister Sergey Lavrov delivers a speech and answers questions during debates at the 51st Munich Security Conference, Munich, February 7, 2015", *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/949358, (e.t. 07.04.2019); "Russia denies breaking treaty after alleged missile deployment", *BBC*, 15 February 2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-38978632>, (e.t. 09.04.2019); Neil Macfarquar, "With Big Red Stamp, Russia Singles Out What It Calls 'Fake' News", *The New York Times*, Feb.22,2017, <https://www.nytimes.com/2017/02/22/world/europe/russia-fake-news-media-foreign-ministry-.html?module=inline>, (e.t. 09.04.2019); Michael R. Gordon, "Russia Has Deployed Missile Barred by Treaty, U.S. General Tells Congress", *The New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/us/politics/russia-inf-missile-treaty.html>, (e.t. 09.04.2019).

²⁶ Julian Borger, Pengelly Martin, "Trump says US will withdraw from nuclear arms treaty with Russia", *The Guardian*, 21 Oct. 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/20/trump-us-nuclear-arms-treaty-russia>, (e.t. 09.04.2019).

²⁷ "ABD'nin çekileceğini açıkladığı nükleer silah anlaşması neden önemli?", *BBC*, 21 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45931917>, (e.t. 09.04.2019).

²⁸ "Interview with Donald Trump; Trump Weighs in on New Polls, Top Campaign Issues", *CNN*, October 20, 2015, <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1510/20/nday.03.html>, (e.t. 25.09.2019).; Jeff Mason, William James, "Trump to talk to Russia's Putin about substantially reducing nuclear weapons",

ABD'nin nükleer silah kapasitesini genişletmesi ve güçlendirmesi gerektiğine değinen²⁹ Trump'ın dış politikaya yönelik açıklama ve uygulamalarında önceline göre daha ağırlık kazanmıştır. Trump'ın 2017 yılı Şubat ayında Reuters'a verdiği röportajda;³⁰ "Nükleer silahların ortadan kalkmasını isteyecek ilk kişiyim. Ama biz asla nükleer güç olarak başka bir ülkeden, o ülke dostumuz bile olsa, geri kalmayacağız" sözleri ve konuşmasının devamında, "Tüm ülkeler nükleer silahlardan arınmış olsaydı çok iyi olurdu, ama eğer başka ülkeler nükleer silah bulundurmak istiyorsa, biz bu işin başını çekeceğiz" şeklindeki açıklaması, onun, ABD'nin nükleer silah kapasitesi bağlamındaki gücüne ilişkin bakış açısını göstermiştir. Denilebilir ki, Trump'ın başkanlığıyla birlikte nükleer silahlar zemininde şekillenen tartışmalar, Soğuk Savaş döneminini andırır biçimde uluslararası gündemin üst sıralarına taşınmıştır.

Bu bağlamda, INF Anlaşması 2019 yılı Ocak ayından itibaren ABD ile Rusya arasında giderek ivme kazanan nükleer tartışmanın ana konusu haline gelmiştir. Soğuk Savaş'tan bu yana nükleer silahların denetiminin temelini oluşturduğu söylenebilecek olan INF Anlaşması konusunda, önce ABD'nin³¹ ardından da Rusya'nın anlaşmayı askıya aldıklarını duyurması³² iki küresel güç arasında anlaşmanın nasıl bir restleşme konusu haline gelmiş olduğunu gösterirken, bir yandan da nükleer silahsızlanma konusunda uluslararası alanda yeni bir güvensizlik algısının da oluşmasına neden olmuştur. Değişen uluslararası güvenlik ortamında nükleer güvenliğin bir anlamda teminatlarından birisi olarak rol oynamaya devam etmekte olan INF Anlaşması'na ilişkin bu gelişmelerin yaşanması uluslararası alanda nükleer çerçevede yeni bir belirsizlik ve güvensizlik ortamının oluşmasını getirirken, uluslararası alanın iki başat gücü ABD ve Rusya arasındaki nükleer rekabeti yeni bir gerginliğe taşımış, nükleer rekabet zeminini de flulaştırmıştır.

REUTERS, July 13, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-britain-russia/trump-to-talk-to-russias-putin-about-substantially-reducing-nuclear-weapons-idUSKBN1K3216>, (e.t. 25.09.2019).

²⁹ David Smith, "Trump calls on US to 'greatly strengthen and expand' nuclear weapons capability", *The Guardian*, 22 December 2016, <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/22/donald-trump-tweets-expand-nuclear-weapons>, (e.t. 28.06.2019); Julian Borger, Martin Pengelly, "Trump says US will withdraw from nuclear arms treaty with Russia", *The Guardian*, 20 October 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/20/trump-us-nuclear-arms-treaty-russia>, (e.t. 09.04.2019).

³⁰ Steve Holland, "Trump wants to make sure U.S. nuclear arsenal at 'top of the pack'", *REUTERS*, February 23, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-exclusive/trump-wants-to-make-sure-u-s-nuclear-arsenal-at-top-of-the-pack-idUSKBN1622IF>, (e.t. 23.09.2019).

³¹ Sanger E.David, Broad J.William, "US Suspends Nuclear Arms Control Treaty with Russia", February 1, 2019, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/02/01/us/politics/trump-inf-nuclear-treaty.html>, (e.t. 16.02.2019); "Donald Trump Confirms US withdrawal from INF Nuclear Treaty", *The Guardian*, 16.02.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/inf-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty>, (e.t. 20.03.2019).

³² "ABD'nin ardından Rusya'da INF'i askıya aldı", *BBC*, 2 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47101546>, (e.t. 22.03.2019); "Rusya INF Anlaşmasını askıya aldı", *DW*, 04.03.2019, <https://www.dw.com/tr/rusya-inf-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-47766039>, (e.t. 22.03.2019)

Nükleer silahların denetimi, silahsızlanmanın sağlanması çerçevesinde, Kasım 1985'te dönemin süper güçlerinin liderleri Reagan ile Gorbacov arasında gerçekleştirilen Cenevre Zirvesi, ardından 1986 yılında Reagan ile Gorbacov'un, İzlanda'nın başkenti Reykjavik'te buluşmaları ve de ikili arasında gerçekleşen 1987 yılı Washington Zirvesi sonrası tarafların karşılıklı irade beyanlarıyla 1987 tarihinde imzasına varılan andan³³ bugüne gelinen süreçte INF Antlaşması, nükleer silahların kontrolü bağlamında küresel güvenliğin önemli bir parçası olarak etkin bir rol oynamıştır.

Soğuk Savaş döneminin sonlarında ABD ve Sovyetler Birliği'nin nükleer savaş tehdidini azaltmak amacıyla başlattığı nükleer silahsızlanma sürecinin önemli bir yapıtaşı olarak rol oynamış olan INF Anlaşması, 1980'lerde Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya üç savaş başlığı taşıyabilecek olan orta menzilli SS-20 füzelerini konuşlandırması karşısında, ABD'nin de Avrupa topraklarına orta menzilli Cruise ve Pershing II füzelerini konuşlandırması ile tırmanan krize bir çözüm olmuştur.³⁴

INF Anlaşması konusunda bugün gelinen noktada taraflar arasında yaşanan tartışmalar değerlendirildiğinde, ABD ve Rusya'nın nükleer anlaşmanın ihlaline yönelik karşılıklı ithamları, ABD'nin ilk kez resmi bir söylemle 2014 yılı Temmuz ayında füze sistemi konusunda Rusya ile ilgili endişelerini dile getirmesi³⁵ karşısında artmış, Ancak, INF Anlaşması konusunda karşılıklı hassasiyeti tırmandıran gelişme, 2018 yılı ABD Nükleer Durum Geçirme Raporu (Nuclear Posture Review) 'nun³⁶ yayınlanması olmuştur. ABD'nin sahip olduğu nükleer silah kapasitesinin, ABD ulusal güvenliğine yönelik tehditleri caydırmak ve de gerektiğinde tehditlerin bertaraf edilmesinde, önem ve değerinin vurgulandığı belgede, ABD'nin nükleer kapasitesinin "nükleer ve nükleer olmayan saldırılara karşı caydırıcılık", "müttefik ve ortaklara güvence vermek", "caydırıcılığın çökmesi durumunda ABD hedeflerine ulaşmak" ve "belirsiz geleceği garanti altına almak" üzere modernize edilmesi gerektiği vurgulanırken, raporda, ABD'nin nükleer envanterini çeşitlendireceği ve düşük kapasiteli, küçük çaplı veya daha az güçlü nükleer silah sayısını arttıracacağı, taktik nükleer silahlara ağırlık vereceği belirtilmiştir. ABD'nin "olağandışı şartlarda, ülkenin ve müttefiklerinin hayati önem taşıyan çıkarlarını koruma amacıyla nükleer silah kullanma konusunu değerlendirebileceğini" içeren belgede, ABD'nin Soğuk Savaş sırasında kullandığı denizden fırlatılan nükleer seyir füzelerini modernize

---

³³ *American Foreign Policy Current Documents 1986*, , Department Of State, Washington, 1987, pp.76-99 ; *Historic Documents of 1987*, Washington, Congressional Quarterly Inc., 1988, p.995.

³⁴ Kramer Andrew E., Specia Megan, "What Is the I.N.F. Treaty and Why Does It Matter", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/02/01/world/europe/inf-treaty.html>, (e.t. 22.03.2019).

³⁵ "The INF Treaty – NATO's position", June 2019,

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190617_190617-factsheet-INF-Treaty_en.pdf, (e.t. 10.07.2019).

³⁶ *Nuclear Posture Review 2018*, February 2018, Office of the Secretary of Defence, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, (e.t. 10.07.2019)

ederek tekrar sahaya çıkaracağı açıklanırken, ABD'nin karada konuşlu nükleer silahlarını modernize edeceği belirtilerek, F-35 uçaklarına nükleer kapasite ekleneceği de açıklanmıştır. ABD ve Rusya'nın eskiden nükleer silah yarışını ve nükleer riskleri önleme konusunda stratejik diyalog yürüttüğüne vurgu yapılan raporda, "...Bugün Rusya nükleer silahını ve diğer stratejik sistemlerini modernize ediyor. Rusya'nın, nükleer potansiyeli genişleterek başarıya ulaşılmasını öngören askeri stratejiler kabul etmesiyle ilgili endişeler duyuluyor..." denirken, diyalogun sona ermesinden Rusya sorumlu tutularak, Rusya'nın nükleer potansiyelini modernize etmesinin süper güç statüsüne ve silah yarışına geri dönme kararlılığını gösterdiği öne sürülmüştür.³⁷

2018 yılı Ocak ayında Birliğin Durumu konuşmasında,³⁸ savunmalarının bir parçası olarak nükleer silahlarını yeniden inşa ve modernize etmeleri gerektiğine vurgu yapan, bu silahların asla kullanılmak zorunda kalınmamasını umduğunu ancak nükleer silahları güçlendirmenin herhangi bir saldırganlık eylemini caydıracağını belirterek, "Belki gelecekte bir gün, dünya ülkelerinin nükleer silahlarını yok etmek için bir araya geleceği büyüül bir an yaşanacak. Maalesef henüz orada değiliz" diyen Trump'ın, 2018 Şubat'ında yayınlanan Nükleer Durum Gözden Geçirme Raporu, Rusya tarafından tepki ile karşılanmış, Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, rapordaki ifadelerin Moskova'nın niyetleriyle ilgili yanlış varsayımlar üzerine kurulduğunu ve endişe verici modernizasyon planlarını içerdiği belirtilirken,³⁹ Putin de Federal Meclis'te yaptığı konuşmasında,⁴⁰ raporun bazı hükümleriyle ilgili büyük bir endişe duyduklarını belirterek, bu stratejinin geleneksel silah saldırılarına ve hatta bir siber tehdide yanıt olarak eyleme geçirilebileceğini ifade etmiştir. Putin, Rusya'nın kendi nükleer doktrininin ise sadece nükleer saldırılara verilecek karşılığı belirlediğini vurgulayarak Rusya'nın sadece kendisine nükleer saldırı halinde nükleer silaha başvuracağını belirtmiştir.⁴¹

2018 yılı Ekim'ine geldiğinde, ABD'nin, anlaşmayı sona erdirme niyetini açıklaması⁴² ise bir anlamda, 2019 yılı Şubat ayı başında önce ABD ardından Rusya

---

³⁷*Nuclear Posture Review 2018*, February 2018, Office of the Secretary of Defence, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, (e.t. 10.07.2019).

³⁸"President Donald J. Trump's State of the Union Address", January 30, 2018, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trumps-state-union-address/>, (e.t. 10.07.2019).

³⁹"Russia Says It Met Nuclear Limits, Questions US Compliance", February 5, 2018, *VOA*, <https://www.voanews.com/europe/russia-says-it-met-nuclear-limits-questions-us-compliance>, (e.t. 12.07.2019).

⁴⁰"Presidential Address to the Federal Assembly", March 1, 2018, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56957>, (e.t. 07.06.2019).

⁴¹"Presidential Address to the Federal Assembly", March 1, 2018, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56957>, (e.t. 07.06.2019).

⁴²"The INF Treaty - NATO's position", June 2019, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190617_190617-factsheet-INF-Treaty_en.pdf, (e.t. 10.07.2019).

tarafından peşpeşe gelen anlaşmadan çekilme açıklamalarının⁴³ öncüsü olmuştur. Şubat ayının başlarında ABD yetkililerinin, ABD'nin antlaşma yükümlülüklerini askıya aldığı duyurması ve Rusya'nın da ABD'den hemen sonra anlaşma yükümlülüklerini askıya alması karşısında ABD-Rusya ilişkilerine hakim olan gergin hava, 2021 yılında süresi dolacak olan Yeni START Anlaşması'nın yenilenmesi konusunda ABD-Rusya görüşmelerine dair kafalardaki soru işaretlerini daha da arttırmıştır.

2019 Şubat ayında INF Anlaşması'ndan çekilme yönünde tarafların birbirini izleyen açıklamaları gerek ABD gerekse de Rusya tarafından INF Anlaşması'nın ihlaline yönelik karşılıklı iddiaların giderek artması sonucunda gelmiştir. ABD yönetiminin Rusya'nın yeni orta menzilli Novotor 9M729 füzesinin INF anlaşmasını ihlal ettiğini ileri sürmesi,⁴⁴ Rusya'nın da ABD'yi Romanya ve Polonya'ya Aegis füze savunma sistemi konuşlandırmakla suçlamasının⁴⁵ ardından, 2018 yılı Aralık ayında yapılan açıklamada, Rusya'yı INF Anlaşması'nı bozmakla suçlayan ve Rusya'ya anlaşmanın şartlarını yerine getirmesi için 60 gün süre veren ve de Moskova'nın anlaşma şartlarını yerine getirmemesi durumunda ABD'nin INF Anlaşması'ndan çekileceğini ifade etmiş olan Trump Yönetimi'nin⁴⁶ Rusya'ya tanıdığı sürenin dolması üzerine, ABD Başkanı Trump, ülkesinin INF anlaşmasından çekileceğini açıklamıştır. Buna göre eğer Rusya INF Anlaşmasına dair yükümlülüklerini yerine getirmezse ABD 6 ay sonra anlaşmadan tamamen ayrılacaktır.⁴⁷ ABD'nin anlaşmadan çekilme açıklamasının peşisıra Rusya Devlet Başkanı da ülkesinin bu anlaşmayı askıya aldığı duyurmuştur.⁴⁸ INF'nin ihlaline ilişkin olarak ABD tarafından Rusya'ya yöneltilen iddialar, ABD'nin anlaşmadan çekilme kararı, hemen ardından Rusya'nın aynı doğrultudaki açıklamalarını ve kararını getirmiştir. ABD'nin INF Anlaşması'nın Rusya tarafından ihlal edildiğine ilişkin iddiaları karşısında Rusya tarafından yapılan açıklamalarda, ABD'nin Rusya'ya yönelik iddialarından daha iki yıl önce Arizona Eyaleti Tucson şehrinde füze üretim kapasitesi geliştirme ve

⁴³ Andrew E. Kramer, "Russia Pulls Out of I.N.F. Treaty in 'Symmetrical' Response to U.S. Move", *The New York Times*, Feb. 2, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/02/02/world/europe/russia-inf-treaty.html>, (e.t. 11.07.2019).

⁴⁴ Neil Macfarquhar, "Russia Shows Off New Cruise Missile and Says It Abides by Landmark Treaty", *The New York Times*, Jan.23, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/23/world/europe/russia-inf-cruise-missile.html>, (e.t. 19.07.2019).

⁴⁵ "US missile defense facilities in Europe located within Russia's reach, says commander", December 17, *TASS*, <https://tass.com/defense/1036342>, (e.t. 20.07.2019).

⁴⁶ Robin Emmott, "U.S. gives Russia 60 days to comply with nuclear treaty", December 4, 2018, *REUTERS*, <https://www.reuters.com/article/us-nato-russia-pompeo/us-gives-russia-60-days-to-comply-with-nuclear-treaty-idUSKBN1O32C3>, (e.t. 20.07.2019) ; Julian Borger, "US says it will pull out of INF treaty if Russia does not comply within 60 days", *The Guardian*, 4 December 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/04/us-inf-russia-nuclear-treaty-deadline>, (e.t. 20.07.2019).

⁴⁷ Lesley Wroughton, Mohammed Arshad, "U.S. says to withdraw from arms control treaty in six months", February 1, 2019, *REUTERS*, <https://www.reuters.com/article/us-usa-nuclear-russia/u-s-says-to-withdraw-from-arms-control-treaty-in-six-months-idUSKCN1PQ4VW>, (e.t. 19.07.2019).

⁴⁸ "INF nuclear treaty: Russia follows US in suspending pact", 2 February 2019, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47101429>, (e.t. 18.07.2019).

modernizasyon çalışmalarına başladığı ileri sürülmüştür.⁴⁹ ABD'nin INF'den çekilme açıklamasını takiben Rusya'dan da INF'den çekilme yönünde bir açıklama yapılmış, Trump'ın, ABD'nin Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'ndan (INF) çekileceği açıklamasından sadece birkaç hafta sonra yıllık ulusa sesleniş konuşmasında Putin, ABD'nin Romanya ve Polonya'ya füze savunma sistemleri konuşlandırarak anlaşma şartlarını ihlal ettiğini belirtmiştir.⁵⁰

Yaşananlar ABD-Rusya arasında yeni bir silahlanma yarışına gidilebileceği konusunda uluslararası alandaki endişeleri arttırırken,⁵¹ ilerleyen süreçte Mart ayının başlarında Rusya tarafından, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Rusya'nın Soğuk Savaş dönemindeki Orta Düzey Nükleer Kuvvetler Antlaşması'na katılımını askıya alan bir kararname imzaladığı açıklanmış⁵², sonrasında ise, Rusya tarafından Washington'ın antlaşmayı ihlal ettiğini beyan ettiği 9M729 füze kompleksini imha edemeyecekleri açıklamaları⁵³ yapılmıştır. Haziran 2019'da Rusya Parlamentosu Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması(INF)'ndan çekilmeyi öngören yasa tasarısı oybirliğiyle kabul edilmiştir.⁵⁴ Temmuz ayında ise Putin'in Rusya'nın Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'ndan çekilmesini öngören yasa tasarısını imzalaması ile ABD'nin anlaşmanın şartlarına uyması bağlamında Ağustos ayına kadar süre tanıdığı Rusya'nın, Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması 'ndan çekilmesini öngören yasa yürürlüğe girmiştir.⁵⁵

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in parlamento tarafından onaylanan kararları imzalamasıyla INF Antlaşması'nın Rusya tarafından resmen askıya alınması, bir taraftan da, Yeni START Antlaşması'nın geleceğine dair soru işaretlerini ve

---

⁴⁹ “Russian defense ministry says US started production of banned missiles two years ago”, *TASS*, Moscow, February 2, <https://tass.com/defense/1042995>, (e.t.18.07.2019).

⁵⁰“Presidential Address to Federal Assembly “February 20, 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59863>, (e.t. 28.07.2019).

⁵¹ Sabra Ayres, David S. Cloud , “Putin’s warning on missiles in Europe pushes U.S. and Russia closer to new arms race”, Feb. 20, 2019, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-russia-putin-20190220-story.html>. (e.t. 27.07.2019).

⁵² “Putin Signs Decree Suspending INF Nuclear Pact”, March 4, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/04/putin-signs-decree-suspending-inf-nuclear-pact-a64702>, (e.t. 19.07.2019).

⁵³ Sergei Chirikov, “Russia Says it Won’t Destroy Missiles U.S. Claims Break INF Treaty”, March 19, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/19/russia-says-it-wont-destroy-missiles-us-claims-break-inf-treaty-a64864>, (e.t. 19.07.2019).

⁵⁴ “Russian Senate Rules to Leave Nuclear Arms Treaty in Unanimous Vote”, June 26, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/06/26/russian-senate-rules-leave-nuclear-arms-treaty-unanimous-vote-a66167>, (e.t. 20.07.2019).

⁵⁵ “Putin formally suspends INF treaty”, *Hürriyet Daily News*, July 3, 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/putin-formally-suspends-inf-treaty-144671>, (e.t. 20.07.2019).

uluslararası kamuoyunda nükleer silahların kontrolüne dair var olan endişeleri daha da arttırmıştır.

SONUÇ

2019 yılının sonuna yaklaştığımız bugünlerde, 2009'da ABD başkanı olarak görevine başlayan Obama Yönetimi'nin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından 6 Mart 2009 tarihinde Rus mevkidaşı, Sergey Lavrov'a iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yönelik kırmızı renkli temsili bir "Yeniden Başlatma" düğmesinin sunulmasıyla⁵⁶ birlikte ikili ilişkilere hakim olan diyalog sürecinin, diğer konularda olduğuna benzer biçimde nükleer görüşmeler çerçevesinde de ABD-Rusya ilişkilerine ılımlı bir hava getirmesinin neticelerinden biri olan Yeni START anlaşmasının geleceği sorgulanır olmuştur.

Putin'in 6 Haziran 2019'da katıldığı, St. Petersburg Uluslararası Ekonomi Forumu'nda yaptığı açıklamada, 2010 yılında ABD ile imzalanan stratejik silahların azaltılması çerçevesindeki Yeni START Anlaşması'nın yenilenmesi konusunda kimsenin isteği olmaması halinde anlaşmayı iptal etmeye hazır olduklarını belirtmesi⁵⁷, nükleer silahsız bir dünya umutlarını canlı tutan anlaşmalardan birinin daha sonuna mı geliniyor olduğuna dair soru işaretleri ve endişeleri pekiştiren bir durum oluşturmuştur.

Bugün gelinen noktada, nükleer silahsızlanma çerçevesinde belki de üzerinde en çok tartışılan belirsizlik START sürecine ilişkindir. Nükleer silahsız bir dünya yolunda atılan adımlarda yenilenecek devam etmekte olan START anlaşmalarında sürecin sonunun, INF Anlaşması'nın geleceğine dair yaşananlara benzer bir biçim alıp almayacağı uluslararası güvenlik kapsamında nükleer silahsızlanma gündeminin soru işaretleri arasındadır. INF konusunda ABD ve Rusya arasında uluslararası güvenlik açısından endişe verici olarak yaşananlar, süresi 2021'de dolacak olan Yeni START Anlaşması ile nükleer silahsız bir dünyaya doğru atılan adımın geleceği konusunda da uluslararası alana endişeli bir havanın hakim olmaya başlamasını getirmiştir.

---

⁵⁶ Paul Richter, "Clinton and Russia's Lavrov meet", March 7, 2009, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2009-mar-07-fg-clinton7-story.html>, (e.t. 21.07.2019).

⁵⁷ "Putin says Russia prepared to drop START treaty", *Hürriyet Daily News*, June 06 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/putin-says-russia-prepared-to-drop-start-treaty-143985>, (e.t. 20.07.2019).

KAYNAKÇA

“2015 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, US Department of State, June5, 2015, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2015/243224.htm>, (e.t. 09.04.2019).

“2016 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, US Department of State, April 11, 2016, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2016/255651.htm>, (e.t. 08.04.2019).

“2017 Report on Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, April 14,2017, US Department of State, <https://www.state.gov/t/avc/rls/rpt/2017/270330.htm>, (e.t. 07.04.2019).

“ABD'nin ardından Rusya'da INF'i askıya aldı”, *BBC*, 2 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47101546>, (e.t. 22.03.2019)

“ABD'nin çekileceğini açıkladığı nükleer silah anlaşması neden önemli?”, *BBC*, 21 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45931917>, (e.t. 09.04.2019).

“ABD-Rusya ilişkilerinde, düğme'ye basıldı”, *Deutsche Welle*, 06.03.2009, <https://www.dw.com/tr/abd-rusya-ili%C5%9Fkilerinde-d%C3%BC%4%9Fmeyer-bas%C4%B1d%C4%B1/a-4077807>, (e.t. 04.04.2019).

“Adherence To And Compliance With Arms Control, Nonproliferation, And Disarmament Agreements And Commitments”,US Department of State, July 2014, <https://www.state.gov/documents/organization/230108.pdf>, p.8., (e.t. 08.04.2019).

“Adherence to and Compliance With Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments”, April 17, 2018, the US Department of State, <https://www.state.gov/documents/organization/280774.pdf>, p.10., (e.t. 07.04.2019).

American Foreign Policy Current Documents 1986, Department Of State, Washington, 1987, pp.76-99

Ayres, Sabra and David S. Cloud, “Putin’s warning on missiles in Europe pushes U.S. and Russia closer to new arms race”, Feb. 20, 2019, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-russia-putin-20190220-story.html>. (e.t. 27.07.2019).

Baker, Peter and Dan Bilefsky, “Russia and U.S. Sign Nuclear Arms Reduction Pact”, April 8, 2010, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2010/04/09/world/europe/09prexy.html> , (e.t. 05.04.2019).

Borger, Julian, “G20 talks bring arms control treaty between Russia and USA”, *The Guardian*, 2 Apr 2009, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/02/g20-us-russia-nuclear-relations>, (e.t. 05.03.2019).

Borger, Julian and Martin Pengelly, “Trump says US will withdraw from nuclear arms treaty with Russia”, *The Guardian*, 21 Oct. 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/20/trump-us-nuclear-arms-treaty-russia>, (e.t. 09.04.2019).

Borger, Julian, “US says it will pull out of INF treaty if Russia does not comply within 60 days”, *The Guardian*, 4 December 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/04/us-inf-russia-nuclear-treaty-deadline>, (e.t. 20.07.2019).

Calmes, Jackie, “Obama Asks Russia to Join in Reducing Nuclear Arms”, *The New York Times*, June 19, 2013, <https://www.nytimes.com/2013/06/20/world/europe/obama-asks-russia-to-join-in-reducing-nuclear-arms.html>, (e.t. 05.04.2019)

Chirikov, Sergei, “Russia Says it Won’t Destroy Missiles U.S. Claims Break INF Treaty”, March 19, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/19/russia-says-it-wont-destroy-missiles-us-claims-break-inf-treaty-a64864>, (e.t. 19.07.2019).

“Donald Trump Confirms US withdrawal from INF Nuclear Treaty”, *The Guardian*, 16.02.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/inf-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty>, (e.t. 20.03.2019).

Emmott, Robin, “U.S. gives Russia 60 days to comply with nuclear treaty”, December 4, 2018, *REUTERS*, <https://www.reuters.com/article/us-nato-russia-pompeo/us-gives-russia-60-days-to-comply-with-nuclear-treaty-idUSKBN1O32C3>, (e.t. 20.07.2019).

“Foreign Minister Sergey Lavrov delivers a speech and answers questions during debates at the 51st Munich Security Conference, Munich, February 7, 2015”, The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/949358, (e.t. 07.04.2019)

Gordon, Michael R., “Russia Deploys Missile, Violating Treaty and Challenging Trump”, *The New York Times*, Feb.14, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/02/14/world/europe/russia-cruise-missile-arms-control-treaty.html>, (e.t. 09.04.2019).

Gordon, Michael R., “Russia Has Deployed Missile Barred by Treaty, U.S. General Tells Congress”, *The New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/us/politics/russia-inf-missile-treaty.html>, (e.t. 09.04.2019).

Gordon, Michael R., “U.S. Says Russia Tested Cruise Missile, Violating Treaty”, *The New York Times*, July 28, 2014, <https://www.nytimes.com/2014/07/29/world/europe/us-says-russia-tested-cruise-missile-in-violation-of-treaty.html>, (e.t. 07.04.2019).

Gordon, Michael R., “U.S. Says Russia Tested Missile, Despite Treaty”, *The New York Times*, January 29.2014, <https://www.nytimes.com/2014/01/30/world/europe/us-says-russia-tested-missile-despite-treaty.html>, (e.t. 07.04.2019)

Historic Documents of 1987, Washington, Congressional Quarterly Inc., 1988, p.995.

Holland, Steve, “Trump wants to make sure U.S. nuclear arsenal at 'top of the pack'”, *REUTERS*, February 23, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-exclusive/trump-wants-to-make-sure-u-s-nuclear-arsenal-at-top-of-the-pack-idUSKBN1622IF> ,(e.t. 23.09.2019).

“INF nuclear treaty: Russia follows US in suspending pact”, 2 February 2019, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47101429>, (e.t. 18.07.2019).

“Interview with Donald Trump; Trump Weighs in on New Polls, Top Campaign Issues”, *CNN*, October 20, 2015, <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1510/20/nday.03.html>, (e.t. 25.09.2019).

Kramer, Andrew E. and Megan Specia, “What Is the I.N.F. Treaty and Why Does It Matter”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/02/01/world/europe/inf-treaty.html>, (e.t. 22.03.2019).

Kramer, Andrew E., “Russia Pulls Out of I.N.F. Treaty in ‘Symmetrical’ Response to U.S. Move”, *The New York Times*, Feb. 2, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/02/02/world/europe/russia-inf-treaty.html>, (e.t. 11.07.2019).

Lander, Mark and Steven Erlanger , “U.S. and Russia Activate an Arms Control Treaty”, *The New York Times*, Feb5, 2011, <https://www.nytimes.com/2011/02/06/world/europe/06start.html>, (e.t. 05.04.2019).

Macfarquar, Neil, “Russia Shows Off New Cruise Missile and Says It Abides by Landmark Treaty”, *The New York Times*, Jan.23, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/01/23/world/europe/russia-inf-cruise-missile.html>, (e.t. 19.07.2019).

Macfarquar, Neil, “With Big Red Stamp, Russia Singles Out What It Calls ‘Fake’ News”, *The New York Times*, Feb.22,2017, <https://www.nytimes.com/2017/02/22/world/europe/russia-fake-news-media-foreign-ministry-.html?module=inline>, (e.t. 09.04.2019).

Mason, Jeff and James William, “Trump to talk to Russia's Putin about substantially reducing nuclear weapons”, *REUTERS*, July 13, 2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-britain-russia/trump-to-talk-to-russias-putin-about-substantially-reducing-nuclear-weapons-idUSKBN1K3216>, (e.t. 25.09.2019).

“Nuclear Arms Reduction Deals to Become Multilateral – Lavrov”, *Sputnik News*, 22.06.2013, <https://sputniknews.com/world/20130622181811968-Nuclear-Arms-Reduction-Deals-to-Become-Multilateral--Lavrov/>, (e.t. 05.04.2019).

Nuclear Posture Review 2018, February 2018, Office of the Secretary of Defence, <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, (e.t. 10.07.2019)

“Obama eyes Russia deal to cut nuke arms”, *Hürriyet Daily News*, June 19,2013, <http://www.hurriyetdailynews.com/obama-eyes-russia-deal-to-cut-nuke-arms-49088>, (e.t. 07.04.2019).

“Obama Nükleer Silahsızlanma Çağrısı Yaptı”, *VOA*, 19 Haziran 2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/hobama-nukleer-silahsizlanma-cagrisi-yapti/1684932.html>,(e.t. 05.04.2019).

“President Donald J. Trump’s State of the Union Address”, January 30, 2018, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trumps-state-union-address/>,(e.t. 10.07.2019).

“Presidential Address to Federal Assembly”, “February 20, 2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59863>, (e.t. 28.07.2019).

Presidential Address to the Federal Assembly”, March 1, 2018, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56957>, (e.t. 07.06.2019).

“Putin formally suspends INF treaty”, *Hürriyet Daily News*, July 3, 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/putin-formally-suspends-inf-treaty-144671>, (e.t. 20.07.2019).

“Putin says Russia prepared to drop START treaty”, *Hürriyet Daily News*, June 06 2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/putin-says-russia-prepared-to-drop-start-treaty-143985>, (e.t. 20.07.2019).

“Putin Signs Decree Suspending INF Nuclear Pact”, March 4, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/03/04/putin-signs-decree-suspending-inf-nuclear-pact-a64702>, (e.t. 19.07.2019).

Rampton, Roberta and Stephen Brown, “Obama challenges Russia to agree to deeper nuclear weapon cuts”, *REUTERS*, June 20, 2013, <https://www.reuters.com/article/us-obama-berlin-nuclear-idUSBRE95J01K20130620> , (e.t. 05.04.2019)

“Remarks by President Barack Obama In Prague As Delivered”, April 5, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>, (e.t. 03.04.2009).

“Remarks by the President in the State of the Union Address”, February 12, 2013, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/02/12/remarks-president-state-union-address>, (e.t. 07.04.2019).

“Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy”, February 07, 2009, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy> , (e.t. 02.04.2019).

Richter, Paul, “Clinton and Russia’s Lavrov meet”, March 7, 2009, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2009-mar-07-fg-clinton7-story.html>, (e.t.21.07.2019).

“Russia denies breaking treaty after alleged missile deployment”, *BBC*, 15 February 2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-38978632>, (e.t. 09.04.2019).

“Russia Says It Met Nuclear Limits, Questions US Compliance” ,February 5, 2018, *VOA*, <https://www.voanews.com/europe/russia-says-it-met-nuclear-limits-questions-us-compliance>, (e.t. 12.07.2019).

“Russian defense ministry says US started production of banned missiles two years ago”, *TASS*, Moscow, February 2, <https://tass.com/defense/1042995>, (e.t.18.07.2019).

“Russian Senate Rules to Leave Nuclear Arms Treaty in Unanimous Vote”, June 26, 2019, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2019/06/26/russian-senate-rules-leave-nuclear-arms-treaty-unanimous-vote-a66167>, (e.t. 20.07.2019).

“Rusya INF Anlaşmasını askıya aldı”, *DW*, 04.03.2019, <https://www.dw.com/tr/rusya-inf-anla%C5%9Fmas%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1/a-47766039>, (e.t. 22.03.2019)

Sanger, E.David and J.William Broad, “US Suspends Nuclear Arms Control Treaty with Russia”, February 1, 2019, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/02/01/us/politics/trump-inf-nuclear-treaty.html>, (e.t. 16.02.2019)

Smith, David, “Trump calls on US to 'greatly strengthen and expand' nuclear weapons capability”, *The Guardian*, 22 December 2016, <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/22/donald-trump-tweets-expand-nuclear-weapons> , (e.t. 28.06.2019).

“The INF Treaty – NATO’s position”, June 2019, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_06/20190617_190617-factsheet-INF-Treaty_en.pdf, (e.t. 10.07.2019).

Traynor, Ian, “Barack Obama launches doctrine for nuclear- free world”, April 5, 2009, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/05/nuclear-weapons-barack-obama>, (e.t. 02.04.2019).

“Treaty Between The United States Of America And The Russian Federation On Measures For The Further Reduction And Limitation Of Strategic Offensive Arms”, <https://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf> , (e.t. 06.04.2019).

“Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles”, <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm#text> , (e.t. 04.04.2019).

“Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles(INF Treaty)”, <http://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm>, (e.t. 04.04.2019.)

“US missile defense facilities in Europe located within Russia's reach, says commander”, December 17, *TASS*, <https://tass.com/defense/1036342>, (e.t. 20.07.2019).

Woolf, Amy F., “Next Steps in Nuclear Arms Control with Russia: Issues for Congress”, January 6, 2014, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43037.pdf>, (e.t. 07.04.2019).

Wroughton, Lesley and Mohammed Arshad, “U.S. says to withdraw from arms control treaty in six months”, February 1, 2019, *REUTERS*, <https://www.reuters.com/article/us-usa-nuclear-russia/u-s-says-to-withdraw-from-arms-control-treaty-in-six-months-idUSKCN1PQ4VW>, (e.t. 19.07.2019).

Hipersonik Silahlar: Silahlanma, Silahsızlanma, Uluslararası Güvenlik Açıklarından Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Sıtkı EGELİ

İzmir Ekonomi Üniversitesi

Ses hızının beş misli ve üzerindeki süratlerde yol alabilen silah taşıma vasıtalarına hipersonik silahlar adı verilmektedir. Son dönemde yaşanan süratli teknolojik gelişmeler, sadece çok yüksek süratlerde hedefine doğru yol alan değil, aynı zamanda atmosfer içerisinde veya atmosfer-uzay sınırında ani manevralar yapabilen hipersonik vasıtaların geliştirilmesine imkân tanımaya başlamıştır. Dolayısıyla, yüksek süratlerde yol almanın yanı sıra uçuşları boyunca manevralar da yapabilen hipersonik silahlar, seyir füzelerinin yön değiştirebilme ve görünmeden hedefe yaklaşabilme avantajıyla balistik füzelerin yüksek sürat avantajını bir araya getirmektedir. Bu birleşim, manevra yapabilen hipersonik silahların mevcut hava ve füze savunma önlemleriyle durdurulmasını neredeyse imkânsız kılmaktadır. Hiç de şaşırtıcı olmayan şekilde, başta ABD, Rusya ve Çin olmak üzere bu sınıftaki vasıtaları geliştirip konuşlandırabilecek teknolojik ve mali imkânlarla sahip başat güçlerin tamamının son yıllarda hipersonik silahlara kayda değer yatırım yaptıklarına tanık olunmakta, ilk hipersonik silahlarınsa 2020’li yılların başlarından itibaren hizmete girebileceği iddia edilmektedir.

Hipersonik silahları mevcut balistik füzelerin ve seyir füzelerinin yeni sürümü veya ikinci dalgası olarak görenlerin yanısıra, küresel ve stratejik dengeler üzerinde sebebiyet verebilecekleri derin etki ve değişimlere istinaden tamamıyla yeni bir silah sınıfı olarak ele alınması gerektiğini iddia edenler vardır. Bu kapsamda işaret edilen olumsuz etkilerden ilki, ABD-Rusya-Çin arasında daha şimdiden şekillendiğine tanık olunan yeni bir boyuttaki silahlanma yarışı ve buna bağlı olarak askeri güç unsurlarına dayalı küresel rekabetin daha da şiddetlenmesi olgularıdır. Bununla ilintili olarak, hipersonik silahların açmakta olduğu yeni fırsat pencerelerinin, Orta-menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Antlaşması’nın sona erdirilmesi örneğinde görüldüğü üzere, mevcut silahlanmanın kontrolü düzenlemeleri üzerindeki aşındırıcı etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Mutlaka vurgulanması gereken bir diğer olumsuz etki, tespit edilmeleri ve önlenmelerinin zorluğu sebebiyle hipersonik silahların hedef alınan devletin (ikinci) misilleme saldırısı yeteneğini bertaraf edebilecek sürpriz (birinci) saldırı silahları olarak kullanılmaya elverişliliğinden kaynaklanmaktadır. Devletlerarası anlaşmazlık ve krizlerde askeri güç kullanımına başvurmayı kolaylaştıran, hatta teşvik eden bu özelliğin tirmandırıcı, kriz istikrarını zayıflatıcı ve özellikle nükleer caydırıcılık bağlamında ikinci saldırı (misilleme) kabiliyeti üzerine inşa edilmiş ‘karşılıklı kat’i yıkım’ (MAD) varsayımını aşındırıcı etkileri bulunmaktadır.

Uluslararası güvenlik konjonktürünün geleceğine yönelik diğer bazı sorun ve belirsizlik sahaları olarak; i) hipersonik silahlar karşısında etkisiz kalacak füze savunma önlemlerinin değişen şartlara adapte edilmesi ihtiyacı ve bu amaçla kullanılacak yönlendirilmiş enerji veya uzaya konuşlu silahlar gibi yeni yaklaşımların ilave silahlanma ve rekabet eksenlerini tetiklemesi ihtimali; ii) halihazırda küresel ve başat güçler arasında yaşandığına tanık olunan hipersonik silah rekabetinin, daha şimdiden Hindistan ve İran örneklerinde görüldüğü üzere kaçınılmaz olarak bölgesel güçler seviyesine sirayet etmesi ve mevcut bölgesel sorunları daha da çetrefilleştirmesi potansiyeli gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hipersonik silahlar; Füze savunması; Silahsızlanma, Savunma teknolojisi, Kitle imha silahları (KİS)

İran'ın Balistik Füze Sistemlerine Sahip Olma Stratejisi Kapsamındaki Güncel Gelişmelerin Analizi

Dr. Yeşim Demir

ANKA Enstitüsü

Dr. Öğr. Üyesi Ali Burak DARICILI

Bursa Teknik Üniversitesi

İran, 1970'lerden bu yana milli füze programını geliştirmeye çalışmaktadır. 1979 İran Devrimi öncesinde de balistik füze programı için gerekli teknolojiye sahip olan İran, Devrim sonrasında Batı ile bozulan ilişkileri nedeniyle bahse konu teknolojilere erişmekte zorlanmaktadır.

İran, 1980-1988 İran-İrak Savaşı döneminde uzun menzilli füze kapasitesini önemli ölçüde artırmış, günümüze gelinceye kadar da birçok füze projesini hayata geçirmiştir. Her ne kadar İran tarafından dünya kamuoyuna zaman zaman test edilen füzeler ile ilgili haber ve görüntüler servis edilse de bu sistemlerin ne kadarının gelişmiş kapasite, menzil ve donanımına sahip olduğu bilinmemektedir.

Balistik füze sistemleri olan bir devletin, ülkesine yönelik saldırılara karşı ciddi bir caydırıcılık unsuruna sahip olduğu açıktır. İran'ın günümüzde sürdürmekte olduğu nükleer programı ile balistik füze programı birbirleriyle uyumlu bir şekilde geliştirilmektedir. Bu durum da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin Ortadoğu'daki çıkarları için tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte bahse konu bu füze sistemleri zaman zaman İran ile irtibatı olan radikal Şii milisler ve gruplar tarafından da Ortadoğu'da çatışma bölgelerinde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak bahse konu bilgiler kapsamında, bu çalışmada İran'ın ülke savunmasının temini ve Şii rejiminin geleceği açısından hayati öneme sahip olan uzun menzilli füze sistemleri geliştirmeye yönelik stratejisi analiz edilecektir. Bu analiz dahilinde ise İran'ın tüm ambargo ve uluslararası tepkilere rağmen bahse konu milli füze programını geliştirmekten vazgeçmeyeceği iddiası savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Uzun Menzilli Füze Sistemleri, Caydırıcılık, Strateji, Ortadoğu

THE ANALYSIS OF CURRENT DEVELOPMENTS IN IRAN'S STRATEGY TO HAVE BALLISTIC MISSILE SYSTEMS

Iran has been trying to develop its national missile program since the 1970s. Iran, which had the essential technology for the ballistic missile program before the Iranian Revolution of 1979, has difficulty in accessing these technologies due to its deteriorating relations with the West after the Islamic Revolution.

Iran significantly developed her long-range missile capacity during the 1980-1988 Iran-Iraq War, and has implemented many missile projects until today. Although news and images about the missiles tested from time to time by the world public are served by Iran, it is not known how many of these systems have improved capacity, range and equipment

It is clear that a state with ballistic missile systems has a serious deterrent against attacks on its country. The ballistic missile program, which is inseparably intertwined with Iran's current nuclear program and plays an important role in defense strategy, poses a threat to the interests of the United States and its allies in the Middle East. However, these missile systems are sometimes used by radical Shiite militias and groups in contact with Iran in conflict zones in the Middle East.

It is clear that a state with ballistic missile systems has a serious deterrent against attacks on its country. Iran's current nuclear program and the ballistic missile program are being developed in harmony with each other. This poses a threat to the interests of the United States (USA) and its allies in the Middle East. However, these missile systems are sometimes used by radical Shiite militias and groups in contact with Iran in conflict regions in the Middle East.

As a result, this study will analyze the strategy of Iran to develop ballistic missile systems, which are vital for the provision of national defense and the future of the Shiite regime. In this analysis, it also will be argued that Iran will not give up developing its national missile program despite all the embargo and international reactions.

Keywords: Iran, Ballistic Missile Systems, Deterrence, Strategy, Middle East

GİRİŞ

Ortadoğu'nun güvenlik ortamı bölge devletlerini askeri yeteneklerini ve kaynaklarını genişletmeye itmektedir. Ortadoğu, bölgesel kriz ve düşmanlıkların süregeldiği bir coğrafyadır. Bölgede, istikrarsızlık ve çatışma olasılığı oldukça fazladır. Böylesi bir ortamda bölge devletlerinin silahlanma ve askeri yeteneklerini geliştirme yoluna gitmesi kaçınılmazdır.

Duruma İran açısından bakıldığında, bölgede İsrail'in ve ABD'nin özellikle hava kuvvetleri alanında üstünlük kurmaya çalışması, İran'ın füze çalışmalarına yönelmesinin temel nedenlerinden biri olduğu ileri sürülebilir. İran, dönem dönem askeri alanda yaptırımlarla karşı karşıya kalırken, bölgesel tehditlere karşı da stratejik bir öncelik olarak füze teknolojisine yönelmiştir. Dolayısıyla bu teknolojilere sahip olmak, İran için ciddi caydırıcılık imkan ve kapasitesi de yaratmaktadır.

İran'ın sahip olduğu füzeler, Ortadoğu'da en etkili ve uzun menzilli füzeler arasında yer almamakla birlikte, bölgede sayı ve çeşitlilik açısından en önde gelen sistemler arasındadır. Bu itibarla da Ortadoğu'da İsrail ve Suudi Arabistan da oldukça önemli füzeler geliştirmiş olsa da İran'ın füze programı politik ve akademik tartışmalara daha fazla sebebiyet vermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada bahse konu önerme dahilinde, İran'ı füze sistemleri geliştirmeye çalışmasının temel nedenleri, İran'ın füze programının temel özellikleri ve İran'ın füze programına ilişkin uluslararası endişeler başlıkları kapsamında analizlerde bulunulacaktır. Böylelikle de İran'ın uzun menzilli füze sistemlerine sahip olmaya yönelik güncel stratejileri ve politikaları analiz edilecektir.

1. İran'ı Füze Sistemleri Geliştirmeye Çalışmasının Temel Nedenleri

Konjoktürel durumlar devletlerin dış politikalarına da yön vermektedir. İran için de bu durum geçerlidir. 1970'lerin başından beri, İran güçlü füze sistemleri geliştirmeye çalışmaktadır. İran, 1970'lerden, yani Şah döneminden itibaren bölgede güçlenmek ve gücünü yaymak amacıyla askeri harcamaları artırmıştır. İran'ın ilk dönem füze sistemleri diğer devletlerle iş birliği çerçevesinde, özellikle de Çin ve Kuzey Kore'den ithal edilen Scud B füzelerine ve Rus yapımı kısa menzilli bir füze olan Arash Sistemi'ne dayanmaktadır.¹

İran, öncelikle kendi bölgesinde güvenliği için tehdit algılamaları içerisindedir. İran, füze sistemlerine sahibi olmayı, ulusal savunma ve caydırıcılık stratejilerinin en önemli parçası olarak görmek ve füze sistemini bu amaç dahilinde

---

¹ Duncan Lennox, "Iran's Ballistic Missile Projects: Uncovering the Evidence" *Jane's Intelligence Review*, June 1, 1998.

tasarlamaktadır. Tarihsel süreç içinde bakıldığında ilk olarak, İran-İrak Savaşı sırasında (1980-1988) Irak füzelerinin, İran silahlı unsurlarını ve şehirlerini hedef alması karşısında, İran'ın misilleme yapmak amacıyla füze sistemleri geliştirilmeye başlamıştır. İran, o dönemde Irak'ın hava kuvvetleri ve hava savunma bağlamındaki üstünlüğünden dolayı 150 km'den fazla mesafeden Irak'a saldırılar gerçekleştirememiştir. Bu da İran'ın uzun menzilli balistik füze arayışına girmesine sebep olmuştur.

İran, yaklaşık olarak kırk yıldır çok taraflı olarak süre gelen ve farklı sektörleri hedef alan yaptırımlara maruz kalmaktadır. Bölgesel rakiplerinin aksine, İran en gelişmiş silahlara sahip olma noktasında yeterli seçeneklere sahip olamamıştır. ABD, İngiltere, Fransa ve diğer Batılı güçler İsrail'e, Suudi Arabistan'a ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) en yeni silahları sağlarken, İran silahlı unsurları, özellikle de hava kuvvetleri sert yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu nedenle İranlılar ülkelerini ABD birlikleri tarafından kuşatılmış olarak algılamışlardır. Dolayısıyla İran için füze teknolojisine sahip olmak, ABD ve bölgesel rakiplerin hava gücüyle eşleşmenin uygun maliyetli bir yolu olarak görülmüştür.²

Sahip olunan füze sistemlerinin İran'ın savunma ve caydırıcılık stratejisine yaptığı katkılara ek olarak, İran halkı füze teknolojisi geliştirmeyi ve bu konuda milli bir sanayi altyapısı kurabilmiş olmayı önemli bir gurur kaynağı olarak görmektedirler. Bu itibarla da İran açısından bahse konu toplumsal destek göz önüne alındığında, yarattığı "askeri değer ve ulusal gurur" ile birlikte füze sistemlerine sahip olmak müzakere edilemez hale gelmektedir.³

Ayrıca İran'ın balistik füze teknolojisi, nükleer teknolojisi gibi kendi iç politikası için de önem taşımaktadır. Rejimin güvenilirliğini ve meşruiyetini güçlendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu durum bir gurur kaynağı olmanın yanı sıra rejim tarafından İran'ı yabancı egemenliğinden izole etmenin de aracı olarak görülmektedir.⁴

2. İran'ın Füze Programının Temel Özellikleri

İran'ın füze programı uluslararası sistemde oldukça tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte son yıllarda İran tarafından tasarlanmış olan yeni nesil katı yakıtlı balistik füzeler ile birlikte bu tartışmaların boyutu daha da derinleşmiştir. Özellikle orta

---

² Kenneth Katzman, "Testing the Limits: Iran's Ballistic Missile Program, Sanctions and the Islamic Revolutionary Guard Corps," Testimony before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives," <http://www.docs.house.gov/meetings/fa/fa13/20170329/105800/hhrg-115-fa13-wstate-katzmank-20170329.pdf>, (15.11.2019)

³Paulina Izewicz, "Iran's Ballistic Missile Programme: Its Status and the Way Forward," <https://www.sipri.org/sites/default/files/iran-ballistic-missile-program.pdf>, (14.11.2019)

⁴Karim Sadjadpur, "Reading Khamenei: the world view of Iran's most powerful leader", s.16, https://carnegieendowment.org/files/sadjadpour_iran_final2.pdf, (14.11.2019)

menzilli füzeler, İran'ın bölgedeki en önemli rakibi İsrail için ciddi bir tehlike teşkil etmektedir. 2000 km menzilli olan bahse konu füzelerin İsrail'in her noktasını vurabileceği iddia edilmektedir. Bu iddia kapsamında ise Tahran, savunma stratejisinin meşru olduğunu savunmakta ve ülkenin ABD, İsrail ve Suudi Arabistan'ın tehdidi altında olduğunu ileri sürmektedir.⁵

İran, Şubat 2019'da Dezful adlı 1000 km menzilli yeni bir füze sistemine sahip olduğunu kamuoyuna duyurmuştur.⁶ Görüldüğü üzere yaptırım ve tehditlere rağmen İran'ın bir güç unsuru olarak kabul ettiği füze programları, özellikle bölgesel aktörlere ve ABD'ye yönelik bir meydan okumayı da içermektedir.

Günümüzde de bahse konu füze programlarından duyulan rahatsızlığın ardında temelde İran'ın nükleer programının olduğu da ileri sürülebilir. İran'ın giderek çeşitlenen ve gelişen balistik füze stokları, doğrudan nükleer silah programının bir uzantısı ve vurucu unsuru olarak algılandığı için uluslararası sistem tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. İran ise füze programlarının nükleer programlarından tamamen ayrı olduğunu, füzelerinin nükleer savaş başlıkları taşımak için değil, ülkesini savunmak ve potansiyel saldırganları caydırmak için tasarlandıkları konusunda ısrarlı tavır sergilemektedir. Ancak bölgesel ve küresel güçler bu güvenceleri kabul etmemekte ve Tahran'ın ilerlemesini durdurmaya veya yavaşlatmaya çalışmaktadır. İran'ın füze programlarını sınırlama veya sonlandırma konusundaki her türlü diplomatik yol denemektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) belli tarih aralıklarında İran'ın füze programına kısıtlamalar getiren kararlar almıştır⁷. İran'a nükleer ve balistik füze ile ilgili malzeme, teknik veya mali yardım konusunda BM kısıtlamaları ise sırasıyla 2006 (1696), 2006 (1737), 2007 (1747), 2008 (1803) ve 2010 (1929) sayılı kararlarla kabul edilmiştir⁸.

Öte yandan Trump yönetiminin 2015 nükleer anlaşmasından çekilme kararının Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA / Joint Comprehensive Plan of Action)'nın İran'ın füze çalışmalarının ilerlemesini yavaşlatmadığı iddiasına dayanmaktadır. Bununla birlikte İran'ın bu yöndeki tüm çalışmalarının üzerinde uzlaşmış denetim kuralları dahilinde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (IAEA / International Atomic Energy Agency) kontrolünde olduğu da unutulmamalıdır. Bilindiği üzere P5 + 1 ülkeleri ile İran arasındaki JCPOA planı, İran'ın balistik füze faaliyetleri ve ticareti üzerindeki kısıtlamaları artıran bir anlaşmadır. Bu kapsamda da anılan anlaşma ile İran balistik füzelerinin yarattığı potansiyel tehditlerin azaldığı da kimi çevrelerce iddia

---

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities/>, (17.11.2019)

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://tr.sputniknews.com/savunma/201902071037547126-iran-bin-kilometre-menzilli-yeni-balistik-fuzesi/>, (17.11.2019)

⁷ Silah Kontrolü Derneği, "Bir Bakışta Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi", <https://www.armscontrol.org/factsheets/mtr>, (14.11.2019).

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz; https://www.iaea.org/sites/default/files/uncs_res1929-2010.pdf, (17.11.2019)

edilmektedir. Bu iddia dahilinde BMGK'nın, 2015 yılında Tahran yönetimine füze programına dair sıkı koşullar koyduğu hatırlanmalıdır. 2231 sayılı BMGK kararı, “istikrarsızlaştırıcı ve bölgesel gerilimleri artıran” “nükleer silah sağlama kapasitesine sahip balistik füzelerle ilgili bir faaliyet”⁹ teşkil ettiği ileri sürülerek İran'ın nükleer silah başlıkları taşıma kapasitesine sahip balistik füzelerle ilgili faaliyetler yürütmesini yasaklamıştır. Buna karşın İran ise geliştirilen füzelerin konvansiyonel olduğunu ve füze denemelerinin 2231 sayılı kararı ihlal etmediğini savunmuştur. Hatta balistik füzelerin ve geleneksel silahların, İran nükleer anlaşması kapsamında olmadığını, Suriye'deki teröristleri hedef aldığını ve meşru savunma ilkesi çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmüştür.¹⁰

Diğer yandan İran'ın balistik ve seyir füzelerinin benzerlerinin İran'ın Ortadoğu'da desteklediği kimi vekil gruplarında elinde olması, İran'ın nükleer programı ile ilgili endişeleri artıran bir durum olarak görülebilecektir. Ancak bölgede birçok ülkenin orta ve uzun menzilli füze sistemlerine sahip olduğu da belirtilmelidir. Bu kapsamda Ortadoğu bölgesinde Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Yemen'in de benzer füze sistemleri bulunmaktadır. Bu füze sistemlerinin çoğu ithal edilen kapasitelere dayanmak ile birlikte İsrail ve Türkiye gibi kimi ülkeler kendi milli füze sistemlerini geliştirmeye gayret de etmektedirler.¹¹

3.İran'ın Füze Programına İlişkin Uluslararası Endişeler

İran'ın füze programı dahilindeki bazı sistemlerin 2000 kilometrelik bir menzile ulaşma ihtimali uzun süreden beri ABD ve bölgesel müttefikleri için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu noktada İran Devrim Muhafızları Birliği'nin komutanı Muhammed Ali Jafari'nin 2018 Haziran'da “İran'ın füzelerinin menzilini daha fazla genişletmeye gerek duymadığı, çünkü stratejik hedefleri zaten ulaşılabilir durumda olduğu” şeklindeki açıklaması dikkat çekicidir. Bu itibarla füze sistemlerinin menzili ile ilgili olarak İran'ın mevcut kapasitesini yeterli gördüğü de kimi çevrelerce iddia edilmektedir.¹² Bu iddia kapsamında İran'ın kısa menzilli füzelerinin, İran topraklarına yönelik saldırı halindeki unsurları imha edebilecek kapasitede olduğu,

⁹Ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2231.pdf, (16.11.2019)

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities>, (17.11.2019)

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz <https://www.nti.org/analysis/articles/middle-east-missile-mania-its-not-just-iran/>, (15.11.2019)

¹²Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.reuters.com/article/us-iran-missiles-range/iran-says-no-plans-to-increase-missile-range-rejects-talks-with-trump-idUSKBN1JF0RN>, (15.11.2019)

orta menzilli füzelerin ise Körfez ülkelerinin önemli limanlarını ve bölgedeki Batılı silahlı unsurların deniz güçlerini vurabileceği ile sürülebilir. ¹³

Çalışmanın bu noktasında, makalenin iddiası dahilinde İran'ın füze sistemleri ile ilgili tartışmalarda aktif rol oynayan kimi ülkelerin pozisyonlarının irdelenmesinde fayda görülmektedir. Bu çerçevede ABD, uzun yıllardır İran'ın uzun menzilli füze sistemleri geliştirmesinde rol oynayabilecek ekipman, malzeme ve teknoloji tedarikini ve nükleer silah dağıtım sistemleri edinmesini önlemek için bir dizi BMGK yaptırımlarının alınmasında önemli rol oynamıştır. ABD Hükümetleri yıllardan beri, 2.000 kilometreyi aşan İran füzelerine karşı füze savunma sistemleri geliştirmeye çalışmış, ayrıca çeşitli açık veya örtülü faaliyetler ile İran'ın füze kapasitesine sahip olmasını engellemeye gayret etmiştir. 2007 yılında Bush İktidarı, “Avrupa’da füze savunması ihtiyacının gerçek ve acil olduğuna inanıyorum” açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Bush, dış yardımla birlikte İran'ın 2015’ten önce ABD’yi ve tüm Avrupa’ya vurabilecek bir füze sistemi geliştirebileceği yönünde de değerlendirmeleri gündeme getirmiştir.¹⁴ Gerçekten de Ortadoğu’da, Türkiye’de ve Afganistan’daki pek çok ABD askeri üssü, İran’ın 2.000 kilometrelük füze sistemi menziline bulunmaktadır. Dolayısıyla, algıladıkları tehditler dahilinde ABD'nin desteği ile de İran ile aynı bölgede yer alan İsrail, Suudi Arabistan ve BAE gibi ülkeler de füze savunma sistemlerinin geliştirilmesi için çalışmalar yürütmektedir.¹⁵ Bu gelişmeler ile birlikte NATO’da ABD’nin öncülüğünde İran’ın geliştirmeye çalıştığı balistik füzelere karşı 2010 yılında füze savunma sistemi tesis etme hedefine yönelmiştir¹⁶.

Bununla birlikte Eylül 2018’de ABD Dışişleri Bakanı ve İran Özel Temsilcisi Brian Hook, bölge için endişe yaratan İran’ın balistik füze programını, İsrail ve müttefikleri için kalıcı bir tehdit olarak nitelendirerek, İran’ı vekillerine füze sağlamakla suçlamıştır. İran'ın füze programı, bu iddia dahilinde hem Ortadoğu hem de ABD ve ortaklarının güvenlik çıkarları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu programla ilgili ABD’nin ana hedefleri, ABD’ye ve müttefiklerine yönelik saldırıları önlemek ve caydırmak, İran’ın ve vekillerinin bölgesel füze programlarında niceliksel ve niteliksel gelişimini engellemektir.

Avrupa Birliği (AB), ABD kadar sert bir bakış açısına sahip olmamakla birlikte İran’ın füze kabiliyeti ve füzelerin menziline hem Avrupa’yı hem de İsrail’i hedefleyeceği

---

¹³Michael Elleman, “Iran’s Missile Priorities after the Nuclear Deal”, s.6, [https://www.iiss.org/december/6-elleman2125_\(18.11.2019\)](https://www.iiss.org/december/6-elleman2125_(18.11.2019))

¹⁴ “President Bush Visits National Defense University, Discusses Global War on Terror”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/10/20071023-3.html>, (14.11.2019)

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities/>, (17.11.2019)

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.sipri.org/sites/default/files/Irans-ballistic-missile-programme.pdf>, (15.11.2019)

endişesini de taşımaktadır. Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık (E3), ABD'nin JCPOA'dan çekilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu devletler, ABD'nin yaptırımlarını önlemek için aktif olarak çalışmış olsalar da ABD'nin İran'ın füze programı hakkındaki endişelerini de paylaşmaktadırlar. İran'ın bölgesel vekillerine füze ile ilgili yardımına karşı çıkmışlar, ayrıca İran'ın füze kapasitesine ve ihracatına sınırlamalar getirme amaçlı müzakereleri teşvik etmişlerdir.

Rusya, JCPOA müzakerelerinde yapıcı bir ortak olarak katılmıştır. Ancak, JCPOA'nın imzalanmasından sonra ABD ve Rusya ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle İran konusundaki yaklaşımları, füze konusu da dahil olmak üzere önemli ölçüde farklılaşmıştır. Rusya, BMGK'da İran'ın en önemli destekçisi olmuş ve bu itibarla İran'ın Husiler'e füze ve silah desteği için İran'ı kınayan taslak kararını veto etmiştir.

Bununla birlikte sahip olduğu balistik füzeler, İran'a bölgedeki ABD askeri tesislerini ve Katar, Bahreyn, Kuveyt ve hatta İsrail'deki önemli hedefleri vurma imkânı vermektedir. Dolayısıyla İran için füze teknolojisi vazgeçilmez olduğu da ileri sürülebilecektir. İran destekli füze saldırılarının en önemli potansiyel hedefi olan Ortadoğu ülkelerinin, İran ve vekillerinin füze tehditleri karşısında tercih ettikleri yol, İran'ın çeşitli askeri yöntemler ve ağır baskılar ile kontrol edilmesidir¹⁷. Bu kapsamda, AB üyeleri ve Rusya'nın izlediği politikalar, anılan devletlerin izlediği stratejiden oldukça farklı bir seyir izlemektedir.

Sonuç

ABD'deki etkili çevrelerce doğrudan İran ile ilişki kurmanın ve füze sınırlamaları üzerinde müzakereler geliştirmenin kısa vadede olumlu sonuçlar doğurmasının gerçekçi olmadığı iddiası savunulmaktadır. Bu çerçevede Trump yönetiminin dış politikada süregelen istikrarız politikaları dikkate alındığında, ABD'nin kısa vadede İran'ın füze kabiliyetlerini engellemekte zorlanacağı ileri sürülebilecektir. Aynı zamanda ABD yönetiminin oldukça sert bir şekilde süre gelen İran karşıtı kampanyası, İran'da büyüyen bir Amerikan karşıtlığı dalgasına da yol açmaktadır. Bu durum da artan Amerikan tehdidine karşı İran'ın savunma yeteneklerini güçlendirmesi gerektiği algısını, İran güvenlik bürokrasisi üzerinde oluşturmaktadır. Ayrıca İran'ın kesin olarak JCPOA'dan çekilmesi ve kendi nükleer programını kurmaya karar vermesi, ABD ve İran gerilimi daha da artabilecektir.

Bunlarla birlikte İran'ın füze sistemlerine olan ilgisinin Pehlevi döneminde başlatılmış olması dikkate alındığında, İran'ın füze programının sadece 1979 sonrası dönemde İslam Devrimi'ni ihraç etmek, Şiiliği teşvik etmek veya Sünni ülkeleri istikrarızlaştırmak şeklindeki ideolojik hırslar tarafından yönlendirilmediğini göstermektedir. Öte yandan bizce İran füze sistemlerinin askeri değeri ne

---

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; <https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities>, (17.11.2019)

abartılmamalı ne de küçümsenmemelidir. Füze programlarına sahip olmak, geleneksel olarak Ortadoğu bölgesindeki diğer devletler için düşman küresel ve bölgesel güçleri caydırmak anlamına da gelmektedir. Bu itibarla İran'ın füze programı, bölgesel silahlanma yarışının geleneksel ve ayrılamaz bir parçası olarak da değerlendirilmelidir.

Kaynakça

CORDESMAN, Anthony H., HASHİM, Ahmed S., “*Military Developments*”, *Irak: Sanctions And Beyond*, New York, 1997.

CZULDA, Robert, “The Defensive Dimension Of Iran's Military Doctrine: How Would They Fight?”, Volume XXIII, Spring, N.1, <https://www.mepc.org/journal/defensive-dimension-irans-military-doctrine-how-would-they-fight>, (18.11.2019)

ELLEMAN, Michael, “Iran’s Missile Priorities after the Nuclear Deal”, <https://www.iiss.org › december › 6-elleman2125>, (18.11.2019)

House of Representatives, http://www.docs.house.gov/meetings/fa/fa13/20170329/105_800/hhrg-115-fa13-wstate-katzmank-20170329.pdf, (17.11.2019)

<https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities>, (17.11.2019)

<https://www.brookings.edu/research/constraining-irans-missile-capabilities> (17.11.2019)

<https://tr.sputniknews.com/savunma/201902071037547126-iran-bin-kilometre-menzilli-yeni-balistik-fuzesi/>, (17.11.2019)

https://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1929-2010.pdf, (17.11.2019)

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2231.pdf, s.99, (16.11.2019)

<https://www.nti.org/analysis/articles/middle-east-missile-mania-its-not-just-iran/>, (15.11.2019)

<https://www.reuters.com/article/us-iran-missiles-range/iran-says-no-plans-to-increase-missile-range-rejects-talks-with-trump-idUSKBN1JF0RN>, (15.11.2019)

<https://www.sipri.org/sites/default/files/Irans-ballistic-missile-programme.pdf>, (15.11.2019)

IZEWİGZ, Paulina, “Iran's Ballistic Missile Programme: Its Status and the Way Forward,” <https://www.sipri.org/sites/default/files/iran-ballistic-missile-program.pdf>, (14.11.2019)

KATZMAN, Kenneth, “Testing the Limits: Iran's Ballistic Missile Program, Sanctions and the Islamic Revolutionary Guard Corps,” Testimony before the Committee on Foreign Affairs, <http://www.docs.house.gov/meetings/fa/fa13/20170329/105800/hhrg-115-fa13-wstate-katzmank-20170329.pdf>, (15.11.2019).

LENNOX, Duncan, “Iran's Ballistic Missile Projects: Uncovering the Evidence,” *Jane's Intelligence Review*, June 1, 1998.

“President Bush Visits National Defense University, Discusses Global War on Terror”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/10/20071023-3.html>, (14.11.2019)

SADJADPUR, Karim, "Reading Khamenei: the world view of Iran's most powerful leader", https://carnegieendowment.org/files/sadjadpour_iran_final2.pdf, (14.11.2019)

Silah Kontrolü Derneği, “Bir Bakışta Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi”, <https://www.armscontrol.org/factsheets/mtrc>, (14.11.2019)

Trump Dönemi İran Politikasının İran Dış Politikasına Etkisi

Dr. Hazar VURAL JANE

İstanbul Aydın Üniversitesi

1979 Devrimi sonrası İran’da ABD karşıtlığı, İran’ın resmi kimliğini şekillendiren olgulardan biri olmuştur. Monarşi döneminden İslam Devrimi’ne, tarihsel temelleri olan bu karşıtlık, Temmuz 2015’teki nükleer anlaşmaya kadar iki devletin birbirleriyle doğrudan diplomatik ilişki kurmasını engellemiştir. Anlaşmayla ilişkiler normalleşmekten uzak olsa da krizde bir süreliğine yumuşama sağlanmıştır. Fakat ABD’nin anlaşmadan Mayıs 2018’de çekilmesi ile yeniden tırmanmaya başlayan kriz, ABD tarafından yeniden uygulanan ve artırılan yaptırımlar, iki ülke arasındaki ilişkilerin karşılıklı gerilmesine sebep olmuş ve bölgede savaş olasılığını bir kez daha gündeme taşımıştır.

Suudi Arabistan ve İsrail de İran’a karşı söylemlerle krize dahil olmuş, bunu savaş deneyimine sahip İran’ın taraflara yönelik sert açıklamaları takip etmiştir. Öte yandan olası bir somut gerginlikte ABD, bölgedeki İran’a yakın Hizbullah ve diğer Şii milis grupların da soruna dahil olmasını istememektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, Donald Trump’ın politikalarına İran’ın nasıl cevap vereceği ve bunun bölgeye etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran-ABD İlişkileri, Direniş Hattı, Ortadoğu Güvenliği

Geleceğin Silahları Otonom Silah Sistemleri: Tehdit mi, Fırsat mı?

Arş. Gör. Adem ÖZER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dünya, son yıllarda birçok devrimci teknolojiye tanıklık etmiştir. Yeni bir silahlanma yarışı devam ediyor ve sonuçları gezegenimizin geleceğini şekillendirmektedir. Ancak bu yarış iki ülke arasında gerçekleşmemektedir. Yavaş yavaş değişen hukuksal ve kurumsal normlarımızın kaplumbağası ile silah endüstrisindeki hızlı teknolojik değişimin tavşanı arasındadır. Gelişen teknolojiler, her zaman askeri stratejinin merkezi olmuştur. Ortaya çıkan yenilikler ise savaşların denklemini değiştirmiştir. Bu anlamıyla teknoloji modern silahlı çatışmaların dönüştürülmesinde en büyük rolü oynamıştır. Nitekim 11 Eylül 2001 terörist saldırılarının ardından medya ve halk tarafından insansız hava araçları olarak tanımlanan yarı otonom silah sistemlerinin mevcudiyetinde ve kullanımında dramatik bir gelişme gözlemlenmiştir. Bu dramatik gelişmenin son hali ise “*otonom silah sistemleri*”dir. Otonom silah sistemleri barut ve nükleer silahların keşfinden sonra savaşlarda üçüncü devrim olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde otonom silah sistemlerinin tanımına ilişkin uzlaşma söz konusu değildir. Bu sistemlerin belirleyici özelliği kritik işlemlere – hedeflerin aranması, belirlenmesi, seçilmesi ve hedeflere angaje olunması gibi- sahip olmasıdır. Otonom silah sistemlerinin kritik işlemlere sahip olması silahlı çatışmalarda hukuki sorunlara - uluslararası insancıl hukuk, uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası ceza hukuku ve uluslararası sorumluluk- neden olmaktadır. Sorunların en belirgin olduğu alan ise uluslararası insancıl hukuktur. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı otonom silah sistemlerinin ortaya çıkardığı sorunları uluslararası insancıl hukuk boyutuyla ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İnsancıl Hukuk, ayırım gözetme, orantılılık, askeri sorumluluk, sorumluluk.

PANEL 27

15:30 – 16:45

JANDARMA ER BAHADIR AYDIN SALONU

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN

Askeri Vesayetin Sürekliliğine Dayalı İstikrarsızlık: Mısır Örneği

Prj. Asist. Erkan OKALAN, Bursa Uludağ Üniversitesi

Ortadoğu Örneğinde Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Asimetrik Savaşlara Etkisi

Prj. Asist. Ferhan Serkut ÇOLAK, Bursa Uludağ Üniversitesi

İntihar Saldırılarının Cinsiyet Perspektifinden Bir Analizi: Kadın Canlı Bombalar

Prj. Asist. Kafiye BEKFELAVİ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Soğuk Savaş Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları ve Yeni Oyun Kurucu Türkiye'nin Etkinliği

Prj. Asist. Mehmet BABACAN, Bursa Uludağ Üniversitesi

Askeri Vesayetin Sürekliliğine Dayalı İstikrarsızlık: Mısır Örneği

Prj. Asist. Erkan OKALAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarihi süreçte birçok uygarlığın doğuşuna ev sahipliği yapmış olması dolayısıyla “medeniyetlerin beşiği” olarak adlandırılan Mısır, Ortadoğu ve Afrika arasında önemli bir geçiş noktasını temsil etmektedir. 1952’de Cemal Abdul-Nasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi’nin monarşiyi devirmesinin ardından cumhuriyet rejimiyle yönetilmeye başlayan Mısır’da iktidara gelen üç devlet başkanının da asker-kökenli olması, ülkede yaklaşık 60 yıl boyunca askeri vesayet rejiminin süreklilik arz etmesi dolayısıyla “ordu-devlet” modelinin konsolide olmasını getirmiştir. Özellikle Başkan Enver Sedat döneminde Mısır’ın ABD liderliğinde yürütülen Camp David süreci neticesinde İsrail’i tanıyan ilk Müslüman Arap ülkesi olması, bir yandan Filistin davasına ihanet ettiği gerekçesiyle bölgede yalnızlaşmasına sebep olurken, diğer yandan bölgede İsrail’den sonra en fazla Amerikan yardımı alan ikinci ülke konumuna gelmesini sağlamıştır. Artan Amerikan destekleriyle güçlenen Mısır ordusu, 1980’lerden itibaren Başkan Mübarek tarafından uygulamaya sokulan neo-liberal politikalara dahil edilmesi neticesinde ise yalnızca siyasi alanda değil, ekonomik alanda da kayda değer bir kontrol alanı elde etmiştir. 2010 yılı sonunda fitili Tunus’ta ateşlenen iktidar-karşıtı protestoların Mısır’a sirayet etmesi neticesinde, Başkan Mübarek’in Şubat 2011’deki istifasını getiren sürecin ardından 2012 Haziranı’nda yapılan başkanlık seçimlerini ordu-dışından sivil bir aday olarak Muhammed Mursi’nin kazanması, Mısır’da askeri vesayet rejiminin sona erdiğine yönelik umutları artırmıştır. Ne var ki, ülkenin demokratik seçimle iktidara gelen cumhurbaşkanının görevinin birinci yıldönümünde, 3 Temmuz 2013’te, General Abdul-Fettah el-Sisi liderliğindeki darbe ile yönetime el konulması Mısır’da askeri vesayet rejiminin Mübarek-sonrası dönemde de devam ettiğinin ilk göstergesi olmuştur. General Sisi’nin iktidarı lehine gayrimeşru uygulamaların gölgesinde gerçekleştirilen 2014 ve 2018 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından, Şubat 2019’da Sisi’nin cumhurbaşkanlığı görevini 2034 yılına kadar uzatabilmesine olanak sağlayan anayasa değişikliğinin parlamentoda kabul edilmesi ise Mursi döneminin Mısır’daki askeri vesayet kaidesini bozmayacak bir istisna olduğunu kanıtlar nitelikte olmuştur. Mısır’daki askeri vesayet rejiminin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisini analiz etmeyi hedefleyen bu çalışma, özellikle 1970’lerden beri ülkede demokratikleşme yönünde desteklenen reformların geçici siyasi açılımlardan öteye gidememesini, askeri vesayet rejiminin sürekliliği ile açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Askeri Vesayet, Otoriteryanizm, Demokratikleşme, Siyasi Liberalleşme

**INSTABILITY BASED ON THE CONTINUITY OF MILITARY
TUTELAGE:
THE CASE OF EGYPT**

Egypt, has been the home of many civilizations in the history, representing an important transit point between the Middle East and Africa. After the Free Officers' Movement led by Gamal Abdel Nasser overthrew the British monarchy in Egypt in 1952, all three presidents who came to power was military-originated in the country. This led Egypt to be governed by the military-state model which had been consolidated for almost 60 years. As the first Muslim Arab country recognized Israel as a result of the US-led Camp David accords, Egypt became the second largest recipient of the American foreign aid in the region after Israel although it has been isolated in the region being accused of betraying the Palestinian cause of the Arabs. The Egyptian army which was strengthened with increased American supports, has gained a considerable control not only in the political area, but also in almost all economic life in the country as a result of its subjection to the neo-liberal policies implemented by President Hosni Mubarak since the 1980s. As a result of anti-government protests erupted in Tunisia at the end of 2010 spreaded to Egypt, Hosni Mubarak resigned from the presidency. Subsequently, the presidential elections held in 2012 June resulted in the victory of Mohammad Morsi as a non-military and civilian candidate, increased positive expectations that Egypt's military tutelage regime had been ended. However, overthrow of Morsi's government by a military coup led by General Abdel-Fettah el-Sisi in 2013, was the first indication that the military tutelage in Egypt continued even after the Mubarak period. Following the presidential elections held in 2014 and 2018 overshadowed by a number of illegitimate practices in favor of Sisi's political power, approval of a constitutional amendment by Egyptian parliament to extend Sisi's presidential term until 2034 proved that Morsi period was a brief exception of the consolidated military tutelage in Egypt. This study which aims to analyze the impact of military tutelage on democratization process in Egypt, tries to explain the failure of democratization process which remains limited by temporary political openings in Egypt with continuity of military tutelage in the country.

Keywords: Egypt, Military Tutelage, Authoritarianism, Democratization, Political Liberalization

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde çok sayıda Doğu Avrupa, Doğu Asya ve hatta bazı Latin Amerika ülkelerinin –en azından seçim düzeyinde de olsa- demokratikleşmeye yönelik somut reform süreçleri tecrübe etmiş olmalarına rağmen, Ortadoğu coğrafyası bugün halen herhangi bir siyasi liberalleşme sürecinin dahi iç çatışmaya varan bir kaosla sonuçlanabildiği otoriter rejimlerle tanımlanmaktadır. Bu coğrafyadaki ülkeler arasında, özellikle 1970’lerden itibaren çok defa demokratikleşme denemeleri tecrübe etmiş olan yaşamış olan Mısır, özel bir örnek teşkil etmektedir. 1952 yılında Albay Cemal Abdül-Nasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi’nin gerçekleştirdiği askeri darbe yeni bir sürecin başlangıcı olmuş, bir yandan monarşinin devrilmesiyle cumhuriyet düzenine geçen Mısır, diğer yandan aşamalı bir şekilde kurumsallaşan ve bugün çok daha güçlenmiş bir şekilde varlığını sürdüren askeri vesayet rejimiyle yönetilmeye başlamıştır. 1967 yenilgisinin ardından, beklenilen aksine Mısır siyasetindeki varlığını sürdüren ordu, zamanla konumunu daha da güçlendirmiş ve ülkede yalnızca siyasetin değil, ekonominin de kayda değer bir bölümünü kontrol eden bir pozisyona erişmiştir. Ordunun, elde ettiği ekonomik imtiyazlar karşılığında kendi bünyesinden bir askeri liderin başkanlık ettiği bir iktidarı koruma görevi üstlenmesine dayalı patronaj ilişkisi, Mısır’da 1952’den 2011 yılına kadarki süreçte iktidara gelen üç başkanın da ordu-kökenli yöneticiler olmasını beraberinde getirmiştir. 2010 yılı sonunda bölgedeki otoriter rejimlerin baskıcı politikalarına karşı halkların daha fazla özgürlük ve adalet söylemleriyle sokaklara döküldüğü “Arap Baharı” olarak adlandırılan rejim-karşıtı protestoların 25 Ocak 2011’de Mısır’da başlattığı süreç her ne kadar sivil bir iktidarın yönetime gelmesiyle sonuçlandıysa da, demokratik seçimle iktidara gelmiş olan hükümetin 3 Temmuz 2013’teki askeri darbeyle devrilmesi, Mısır’daki askeri vesayet rejiminin son bulduğuna dair beklentileri boşa çıkarmıştır. Usulsüzlük ve hile iddiaları gölgesinde gerçekleştirilen 2014 ve 2018 yıllarındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerini ard-arda kazanan darbe lideri General el-Sisi’nin iktidarını 2034 yılına kadar sürdürmesini garantileyen anayasal düzenlemelerin Şubat 2019’da Parlamento’da kabul edilmesi, Mısır’daki askeri vesayet rejiminin sona erme ihtimalinin uzun bir süre daha mümkün olamayacağını göstermektedir. Bölgedeki diğer ülkelere kıyasla, demokratikleşmeye yönelik önemli dış politika araçlarına sahip olan Mısır’daki askeri vesayet rejiminin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisini analiz etmeyi hedefleyen bu çalışma, özellikle 1970’lerden beri ülkede demokratikleşme yönünde desteklenen reformların geçici siyasi açılımlardan öteye gidememesini, askeri vesayet rejiminin sürekliliği ile açıklamaktadır.

1. ASKERİ VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI

Mısır’da 1952’deki Hür Subaylar Darbesinin monarşiyi devirmesinin ardından iktidara gelen üç yöneticinin de asker-kökenli olması, ülkenin yaklaşık 60 yıl boyunca askeri vesayet rejimi ile yönetilmesini getirmiştir. 1952 Darbesinin ardından ordunun “ulusun koruyucusu” olarak tanımladığı ülke yönetimindeki pozisyonu, 1979’daki

Camp David süreciyle birlikte İsrail'in bir güvenlik tehdidi olmaktan çıkmasıyla birlikte yerini "içerideki muhalif hareketlenmelerin bastırılması" rolüne bırakmıştır. Bu süreçte yaşanan askeri yenilgiler veya potansiyel darbe endişeleri dolayısıyla zaman içinde Mısır ordusunun idari alandaki etkisinde kısmi sınırlandırmalar olabilmişse de, iktidardaki otoriter rejimin bekasının Silahlı Kuvvetlere olan ihtiyacı Mısır ordusunun idari alandaki etkisinin sonlandırılmasını önlemiştir. Ordunun ülke yönetimindeki idari pozisyonunun ekonomik imtiyazlarla desteklenmesi ise Mısır'da askeri vesayetin hem idari hem de ekonomik alanda kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur.

1.1. Cemal Abdul-Nasır Dönemi

Coğrafi konumu ve Süveyş Kanalı'nın sağladığı avantajlardan dolayı 1920'lerden beri sıkı İngiliz monarşisi altında yönetilen Mısır, İsrail'in kurulması üzerine patlak veren 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın körüklediği Arap-milliyetçi duyguların artmasıyla birlikte 1952'de Cemal Abdül-Nasır liderliğinde başlatılan Hür Subaylar Hareketi'nin monarşiyi devirmesi sonucunda 1953 yılında cumhuriyet olmuştur.¹ Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından, monarşiyi deviren Hareketin lideri Muhammed Necip, Mısır'ın ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Necip'in 1954'teki "Geçici Yönetim Kararnamesi" ile yasaklanmış olan Müslüman Kardeşler Hareketi (*İhvan-ı Müslimin* / İhvan) ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle, aynı yıl cumhurbaşkanlığı görevinden zorunlu olarak emekli edilmesine yol açmıştır. Necip'in kısa süren yönetiminin ardından Mısır, Hür Subaylar Hareketi'nin bir diğer lideri olan Cemal Abdül-Nasır'ın 1954'ten 1971'e kadar sürecek olan yönetimine girmiştir.²

Uzun yıllar süregelen bağımsızlık mücadelesinin güçlendirdiği Arap-milliyetçiliği dolayısıyla Batılı emperyalizmi ve siyonizmi ülkenin bütünlüğüne yönelik tehdit unsurları olarak tanımlayan Nasır, pan-Arabist milliyetçi kimliği en öncelikli dış politika aracı olarak konumlandırmıştır. Ülkeyi milliyetçi-sosyalist politikalarla yöneten Nasır'ın iktidara gelir gelmez Birleşmiş Milletler (BM) gözlemci güçlerini sınır-dışı etmesi, Tiran Boğazı'nı İsrail donanmasına kapatması ve Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, Batı'ya meydan okumak olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, kendini "Arap Dünyası'nın lideri" olarak lanse eden Başkan Nasır'ın Bağdat Paktı'na Batılı bir girişim olması dolayısıyla sert bir şekilde karşı çıkması ve 1967 Savaşı'nın ağır kayıplarının ardından Sovyetler Birliği'nden dış yardım almaya başlaması, Nasır yönetimindeki Mısır'ın dış politikada Batı ile yakınlaşmasını engellemiştir.³

Nasır dönemi Mısır'da ordu, 1952 yılında monarşiyi devirerek Cumhuriyet'i getirmiş bir kurum olmasının da etkisiyle kendisini "ulusun koruyucusu" olarak tanımlamıştır.

---

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, (2007): 297.

² Kadriye Sınmaz, "Darbenin Altıncı Yılında Mısır ve İhvan", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 04.07.2019, https://insamer.com/tr/darbenin-altinci-yilinda-misir-ve-ihvan_2265.html

³ Howard J. Dooley, "Nasser and DeGaulle: Heroes in Search of A Role", *The History Teacher*, 4/2, (1971): 52.

Ordunun ülke yönetimindeki bu pozisyonu, 1967'ye kadarki süreçte hem ekonomik hem de idari alanda kontrol sahibi olmasını sağlamıştır. Nasır'ın milliyetçi-sosyalist politikası kapsamında sanayileşmenin teşvik edilmesi, askeriyenin kontrolündeki işletmelerin sayısının artırılmasıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda, 1964 anayasasıyla "feodalizmin tasfiye edilmesi" amacına yönelik orduda bir Yüksek Komite kurulması ve Süveyş Kanalı'nın işletilmesinin kontrolünün orduya verilmesi, Nasır dönemi Mısır'da ordunun siyasi ve ekonomik alandaki rolünü açıklayan örnekler olmuştur.⁴ İsrail karşısındaki 1967 yenilgisiyle birlikte ordunun siyasi alandaki etkisinden azalma olmuşsa da, son bulmamıştır. Öyle ki, 1967 yenilgisi ardından yüksek rütbeli personel kadrosunda büyük ölçüde tasfiye uygulayan Nasır, tasfiye sonucu ortaya çıkan açığı orduya paralel bir kuvvet konumunda oluşturulan Merkezi Güvenlik Güçleri ile dengelemiş fakat Süveyş Kanalı'nın kontrolünü ordudan almamıştır. Bununla birlikte, Nasır'ın 1967 yenilgisinin ardından silahlı kuvvetlerde uyguladığı bu tasfiye, Mısır'da ordu ve hükümet arasında dönemsel olarak farklı düzeylerde sürekli devam edecek olan güç mücadelesinin başlangıcını oluşturmuştur.⁵

1.2. Enver Sedat Dönemi

Nasır'ın 1970'de vefatının ardından iktidara gelen Enver Sedat, 1950 ve 1960'larda uygulanan milliyetçi-sosyalist politikalarından kaynaklı siyasi ve ekonomik problemlerin olduğu bir enkaz devralmıştır. Başkanlığının ilk yıllarında Nasır döneminden miras milliyetçi-sosyalist politikaları sürdürmeyi deneyen Sedat, 1973 Savaşı'nın ardından artan siyasi ve ekonomik kötü gidişatın mevcut politikalarla üstesinden gelinemeyeceğine karar vermiş ve dış politikada kökten bir değişime yönelmiştir. Başkan Sedat döneminde Mısır, bir yandan liberal piyasa ekonomisine dayalı "açık-kapı" (*el-İnfıtah*) politikası kapsamında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi ABD-destekli uluslararası finans kuruluşlarına ve yabancı yatırımcılara kapılarını açarken, diğer yandan ABD öncülüğünde yürütülen Camp David Görüşmeleri neticesinde İsrail'i tanıyan ilk Müslüman Arap ülkesi olmuştur.⁶ Başkan Sedat döneminde Mısır'ın Camp David sürecindeki Washington Anlaşmasını imzalayarak İsrail'i tanıması, hem 1967 yenilgisinden beri İsrail işgalinde bulunan Sina Yarımadasını geri almasını sağlamış, hem de bölgede İsrail'den sonra en fazla Amerikan dış yardımı alan ikinci ülke konumuna gelmesi açısından ödüllendirilmesiyle sonuçlanmıştır.⁷ Ne var ki, yıllarca Filistin davası için verilen

⁴ Ingy Salama, "A Military Empire: The Role of Egypt's Armed Forces", *Qantara*, 13.02.2018, <https://en.qantara.de/content/the-role-of-egypts-armed-forces-a-military-empire>

⁵ Robert Sprinborg, "The Rewards of Failure: Persisting Military Rule in Egypt", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44/4, (2017): 478-482.

⁶ Müge Aknur ve İrem Aşkar Karakır, "The Reversal of Political Liberalization in Egypt", *Ege Academic Review*, 7/1, (2007): 313; İbrahim Tıgılı, "Mısır'da Sosyal Hareketler: Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler", *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, (Şubat 2011): 8, <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf>

⁷ Jeremy M. Sharp, "U.S. Democracy Promotion Policy in the Middle East: The Islamist Dilemma", *CRS Report for Congress*, 15.06.2006, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a456491.pdf>

mücadeleye öncülük ederek “Arap Dünyası’nın Büyük Ağabeyi” unvanını almış olan Mısır’ın İsrail’i tanımış olması, bölgede yalnızlaşmasına ve Arap Birliği ile İslam Konferansı Örgütü üyeliklerinin askıya alınmasına sebep olmuştur. Enver Sedat ise Washington Antlaşmasına attığı imzanın bedelini 1981 yılında uğradığı suikastta hayatıyla ödemiştir.⁸

1967 yenilgisi ardından Nasır’ın orduda tasfiye uygulamasına başvurmasıyla başlayan hükümet ile ordu arasındaki güç mücadelesi, Enver Sedat döneminde de devam etmiştir. Özellikle, 1971 yılındaki darbe girişimi ardından çok sayıda yüksek rütbeli askeri personelin ordudan tasfiyesi ile birlikte belirginleşen güç mücadelesi, 1973 yenilgisiyle birlikte oluşan gergin ortamda daha da tırmanışa geçmiştir.⁹ Ancak, Sedat’ın “infitah” olarak isimlendirdiği liberal ekonomi politikasıyla birlikte ordunun ekonomideki etkinliğinin azalmak yerine artması, bu politika kapsamında oluşan sermayeyi yönetme kontrolü kazanan ordunun hükümet ile arasındaki güç mücadelesinde hafifletici bir etki yaratmıştır. Örneğin, 1979’da kurulan “Ulusal Hizmet Projeleri Yönetimi” (*Administration of National Service Projects*) kapsamında büyük bir sermayeyi kontrol etmeye başlayan ordu, elde ettiği kazanımla –deyimi yerindeyse- bir holdinge dönüşmüştür.¹⁰

Sedat döneminde Mısır ordusunun ülke yönetimindeki pozisyonunu etkileyen önemli bir gelişme de Camp David süreci olmuştur. Zira ordu 1952’den itibaren ülke yönetiminde üstlendiği “ulusun koruyucusu” rolünü İsrail tehdidini referans göstererek tanımlamaktayken, Camp David sürecinin neticesinde İsrail’in artık Mısır’ın güvenliği için bir tehdit unsuru olmaktan çıkması, ordunun bir kurum olarak rolünü yeniden tanımlamasını gerekli kılmıştır. Nitekim ordunun bu noktadan sonra rolünü “iç hareketlenmeleri bastırmak” olarak tanımlaması, 1970’lerden sonraki süreçte ağırlıklı olarak rejime karşı oluşabilecek muhalif hareketlenmelerin bastırılması işlevine yoğunlaşmasını getirmiştir. Bu durum, 1970’lerden itibaren ordunun ülke ekonomisindeki imtiyazlı pozisyonunu kaybetmemek için hükümet ile arasındaki patronaj ilişkisi kapsamında iktidarın bekasına hizmet eden bir kurum olarak işlev göreceğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Nitekim 1970’lerin sonlarında ülkedeki ekonomik kötü gidişattan kaynaklı patlak veren “ekmek isyanlarının” bastırılması için Sedat rejimi Milli Güvenlik Güçleri’ne ek olarak, orduya bağlı Silahlı Kuvvetleri de harekete geçirmiştir.¹¹

---

⁸ Sir Alan Munro, “Egypt: The Post-Nasser Revival”, *The RUSI Journal*, 145/5, (2000): 69.

⁹ Bahey Eldin Hassan, “New Political Struggles for Egypt’s Military”, *Carnegie Endowment For International Peace*, 09.05.2019, <https://carnegieendowment.org/sada/79096>

¹⁰ Muhammet Cemal Şahinoğlu ve Ahmet Ateş. “Orta Doğu’da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, 4/1, (Ocak 2017): 114.

¹¹ Hassan, loc.cit.

1.3. Hüsnü Mübarek Dönemi

Kendisinden önceki başkan Sedat'ın Batı-yanlısı politikalarının hakim olduğu bir yönetimi devralan Hüsnü Mübarek, ülkeyi Batı yörüngesinden çıkartmayan politikalar uygulamaya devam etmiştir. Ülkeye yabancı sermaye çekebilmek için Sedat döneminde uygulamaya konulan “*infıtah*” kapsamındaki liberal ekonomi politikalarını daha da geliştirerek sürdüren Mübarek, ülke ekonomisini dünya piyasasında rekabet edebilen bir konuma getirebilmeyi hedeflemiştir. Ne var ki, ekonomik kötü gidişatın üstesinden gelinmesi bir yana, Mübarek dönemi ekonomi politikaları halkın hayat standardının daha da düşmesine yol açmıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarından alınan yüksek kredili faizler yalnızca iktidara yakın elit kesimin zenginleşmesini getirirken, artan enflasyon neticesinde toplumun genelinde hayat standardı yoksulluk sınırının altına düşmüştür. Piyasa ekonomisinden faydalanabilmek için artırılan özelleştirme politikalarının getirileri de, yolsuzluğun yüksek olduğu ortamda bürokratik sınıfın çıkarlarına hizmet etmiştir.¹² Bu durum, bir yandan toplumdaki kazanan-kaybeden ayrımını keskinleştirirken, diğer yandan da yabancı yatırımcıların zamanla Mübarek yönetimine olan güvenini sarsarak yatırımlarını yüksek oranda geri çekmelerine yol açmıştır.¹³

Siyasi liberalleşme açısından ise Mübarek, Cumhurbaşkanlığı görevine ilk başladığında basın özgürlüğü ve sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi gibi bazı iç siyasi reform girişimlerinde bulunduysa da, bu demokratikleşmeye yönelik somut bir reform sürecinden ziyade, iktidarının ilk yıllarında Batı'dan –özellikle ABD'den- gelecek dış yardımların teşvik edilmesi için göstermelik bir politika olup, uzun sürmemiştir.¹⁴ Zira Enver Sedat suikastı gerekçe gösterilerek devreye sokulan “olağanüstü hal yasası” kapsamında yasa-dışı ilan edilen İhvan'ın seçimlere katılmasının önüne geçilmiş olması bu anlamda açıklayıcı bir örnek sunmaktadır. 1984 ve 1987 seçimlerinde İhvan her ne kadar seçimlerdeki varlığını başka partilerin çatisı altında değişik isimlerde sürdürmeye çalışmışsa da, özellikle 1992'de hükümet-karşıtı komplo girişimi gerekçesiyle başlatılan geniş çaplı tutuklama kampanyası kapsamında bir yandan binlerce İhvan üyesi askeri mahkemelerde yargılanarak tutuklanırken, diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının özgür faaliyet gösterme potansiyeli bastırılmıştır.¹⁵ Neticede, Mübarek'in Ulusal Demokrat Partisi tüm siyasi alanı kontrol etmeye devam etmiş, sınırsız otoritesi karşısında, sosyal-siyasal her türlü özgürlükler kısıtlanmıştır.¹⁶

2005 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Mübarek'in en güçlü rakibi olan Yarım (*Al-Ghad*) Partisi lideri Ayman Nur'un yolsuzluk iddialarıyla tutuklanarak adaylığının

¹² Munro, op.cit., s. 71.

¹³ Ariel Ivanier, “Democratization in the Middle East: The Case of Egypt”, *Perspectives*, 19, (2003): 81.

¹⁴ Holger Albrecht, “How Can Opposition Support Authoritarianism? Lessons from Egypt”, *Democratization*, 12/3, (2005): 383.

¹⁵ Aknur ve Karakır, a.g.m., ss. 316-317.

¹⁶ Albrecht, a.g.m., s. 388.

engellenmesi yürürlükteki çok-adaylı başkanlık seçimine yönelik anayasal düzenlemeleri sorgulanır hale getirirken, aynı yıl gerçekleştirilen Parlamento seçimlerine bağımsız aday göstererek seçimlere katılan İhvan'ın 88 sandalye kazanmasının rejim tarafında sebep olduğu endişe, hile ve usulsüzlük iddiaları gölgesinde gerçekleşen 2010 seçimlerinde İhvan'ın neredeyse yok denecek kadar az sandalye kazanmasının sağlanması ile kontrol altına alınmıştır.¹⁷

Mısır ordusunun 1967 yenilgisi ardından siyasi ve idari alanda kısmi ölçüde sınırlandırılmış olan etkinliği, Başkan Mübarek döneminde yeniden artmaya başlamıştır. Bu artışta, Mübarek'in ülke yönetimindeki kilit idari pozisyonlara askeri yöneticiler atama politikası önemli ölçüde etkili olmuştur. Yürürlükteki "olağan-üstü hal" yasası kapsamında Mübarek'in otoriter rejiminin tüm baskıcı politikalarına karşı yükselen muhalefete rağmen 30 yıl boyunca iktidarını sürdürmesinde silahlı kuvvetlerin desteğine olan ihtiyacı görmezden gelinememektedir. Rejimin politikalarına karşı tansiyonun yükseldiği her durumda, başta İhvan olmak üzere muhalif grupları bastırılmasında ordunun desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla, ülke yönetiminde rejimin bekası ve güvenlik açısından kilit idari pozisyonlara ordudan güvenebileceği liderleri atamıştır. Neticede, Camp David süreci ardından İsrail'in Mısır için bir güvenlik tehdidi olmaktan çıkmasının ardından yeni rolünü ulusu bir dış tehdide karşı korumaktan ziyade iç muhalif hareketlenmeleri bastırmak olarak tanımlayan ordunun, Mübarek döneminde Savunma Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı gibi önemli devlet kademelerine nüfuz etmesi sağlanmış ve idari alandaki varlığı artırılmıştır. Ancak bu noktada, Başkan Mübarek döneminde ordunun siyasi alandaki etkinliği artırılmasına rağmen ordu ile hükümet arasındaki güç mücadelesinin devam ettiği teslim edilmelidir. Mübarek'in 1991 yılında Savunma Bakanı Halim Ebu Gazala'yı görevden alarak yerine Cumhurbaşkanlığı Korumalarının liderliğini yapmakta olan Muhammed Tantavi'nin Ocak 2011'deki Devrim sürecinde Mübarek-karşıtı bir pozisyon alması, bu anlamda açıklayıcı bir örnek sunmaktadır.¹⁸

Mısır'daki ordunun özellikle Sedat döneminde uygulamaya konulan liberal ekonomiye dayalı "infithah" politikasıyla birlikte sermaye üzerinde belirginleşen kontrolü, Mübarek döneminde çıkarılan bir takım anayasal düzenlemeler neticesinde artar şekilde devam etmiştir.¹⁹ 1986 yılında çıkarılan bir yasayla birlikte Savunma Bakanlığı ve Askeri Üretim Bakanlığı vergilendirmeden tamamen muaf tutulmuş, 1997 yılında ise orduya gelişmemiş tarım arazilerini işletme yetkisi verilmiştir.²⁰ Başkan Sedat döneminin son zamanlarında 1979 yılında ordunun yetkisinde kurulmuş olan Ulusal Hizmet Projeleri İdaresi, 1994 yılında 75.000 civarı istihdam olanağı sunan bir kuruluş haline gelmiştir. Neticede, Mübarek döneminde elde ettiği

---

¹⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 5. b., MKM Yayınları, Bursa, (2012): 213-214.

¹⁸ Hassan, loc.cit.

¹⁹ Şahinoğlu ve Ateş, loc.cit.

²⁰ Hassan, loc.cit.

ekonomik imtiyazlar sayesinde ordu, kazanımlarını başka sektörlerde değerlendirerek, ilaç, gıda, benzin gibi çok sayıda farklı kalemlerde üretim teşebbüsünde bulunabilen, silahlı kuvvetin çok ötesinde bir aktör konumuna gelmiştir.²¹

2. ASKERİ VESAYETLE MÜCADELE: ‘2011 DEVRİMİ’ SÜRECİ

Hüsnü Mübarek’in 30 yıllık iktidar sürecinde uyguladığı politikaları neticesinde ülkede artan gelir adaletsizliği, yüksek enflasyon, düşük ücret oranları, işsizlik, rüşvet ve hukuksuzluk söylemlerine, 2010 seçimlerinden sonra hükümete yönelik artan güvensizlik duygusu da eklenince, halkın anti-demokratik sisteme yönelik eleştirileri daha hissedilir hale gelmiştir. Mısır kamuoyunda hükümet-karşıtı tansiyonun arttığı bu ortamda, benzer sebeplerden dolayı baskıcı rejimi protesto etmek için 17 Aralık 2010 günü Tunus’ta Muhammed Buazizi isimli bir seyyar satıcının kendisini yakması sonucu ateşlenen hükümet-karşıtı halk protestolarının çok kısa bir sürede Mısır’a sıçraması şaşırtıcı olmamıştır. Mübarek hükümetinin Irak işgali konusunda izlediği politikalar, Sudan’ın bölünmesine sessiz kalışı, Filistin konusunda Hamas karşıtı tutumu ve Refah sınır kapısını kapalı tutmayı sürdürme yönündeki dış politikasının kamuoyunda hükümet-karşıtı tansiyonu tırmandırdığı bir ortamda, Başkan Mübarek’in iktidarı oğlu Cemal Mübarek’e devretme söylemlerinin duyulması, halk protestolarını oldukça ciddi bir boyuta ulaştırmıştır. Artan protestolar karşısında Mübarek her ne kadar askeri kökenli bir lider olduğunu vurgulayarak ordudan destek beklediyse de, karşılık bulamamıştır. Ordunun, “barışçıl protestolara asla müdahale edilmeyeceğini” açıklamasının ertesi günü, 1 Şubat 2011’de 2 milyon civarı Mısırlı, hükümetin devrilmesi için sokaklara dökülmüştür.²²

Başkan Mübarek’i istifaya götüren süreçte, özellikle Mısırlı genç nüfusun sosyal medya aracılığıyla başlattığı hareketlerin etkisi çok önemli olmuştur. 2008’de bir işçi hareketi olarak başlatılmış olan “6 Nisan Hareketi”, Halid Said isimli bir gencin gözaltı sorgulamasında polis şiddetine maruz kalarak öldürülmesini protesto eden “Hepimiz Halid Said’iz Hareketi” ve hükümetin baskıcı politikalarına karşı “Artık Yeter” anlamına gelen “Kefaya Hareketi”, Mübarek iktidarına karşı halkı organize etmede büyük rol oynamıştır. Nitekim sosyal medya hareketleri amacına ulaşmış, muhaliflerin “Öfke Günü” olarak belirledikleri 25 Ocak 2011 günü, başta Kahire olmak üzere birçok şehirde Mübarek-karşıtı binlerce eylemci sivil protestoları başlatmıştır. İki gün içinde rejime bağlı güvenlik güçleri tarafından 14 protestocunun öldürülmesi üzerine, 28 Ocak 2011 günü “Öfkeli Cuma” olarak adlandırılmış ve binlerce protestocu sokakları doldurmuştur. Mübarek hükümeti sosyal medya örgütlenmelerini kırabilmek adına söz konusu tarihte tüm iletişim ağlarını kesmiştir. Sokak protestolarına karşı hükümet güçlerinin kullandığı yöntemlerin sonuç

---

²¹ Şahinoğlu ve Ateş, loc.cit.

²² Veysel Ayhan ve Nazlı Ayhan Algan, “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, *IMPR Rapor*, 6, (2011): 1-23, http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/MISIR-RAPORU_no_6.pdf, ss. 8-9.

vermemesi üzerine Başkan Mübarek, hükümeti görevden alarak, yine ordudan gelen bir devlet mensubu olan Ahmet Şefik Başbakanlığında yeni hükümeti kurmuştur. Hükümet değişimi ile de sona erdirilemeyen ayaklanmalar karşısında, Hüsnü Mübarek'in Eylül seçimlerinde cumhurbaşkanlığı adaylığını koymayacağı açıklamasının da sonuç vermemesi üzerine, 11 Şubat 2011'de Hüsnü Mübarek, Cumhurbaşkanlığı görevini seçimlere kadar geçici olarak üstlenmesi için yardımcısı Ömer Süleyman'a devrettiğini duyurmuştur. Fakat anayasada Cumhurbaşkanlığıyla ilgili bir yetki devri söz konusu olmadığından bu da geçersiz kabul edilmiş ve bir gün sonra, 12 Şubat 2011 günü, Cumhurbaşkanlığı yetkisinin Mısır ordusunda olduğu duyurulmuştur.²³

Hüsnü Mübarek'in istifası üzerine, yeni hükümet kurulması için yapılacak seçimlere kadarki süreçte tüm yasama ve yürütme yetkisi Yüksek Askeri Konsey'in (YAK) yönetimine girmiştir. Devam eden protestoları bastırmak için görevlendirilmiş olan emniyete bağlı Mili Güvenlik Güçleri dahi meydanlardan çekilmiş ve başkent Kahire başta olmak üzere tüm büyük şehirlerde neredeyse her sokağa düzenli orduya mensup askerler konuşlandırılmıştır.²⁴ 12-13 Şubat 2011'de tüm Cumhurbaşkanlığı yetkilerinin orduda olduğunu ilan eden ve Parlamento'yu fesheden YAK, anayasal düzenleme ile Cumhurbaşkanlığı görev süresini dört yıllığına en fazla iki defa ard arda seçilebilme kuralına bağlamıştır.²⁵

Yönetimi devralan YAK'ın 6 ay olarak kararlaştırılan geçiş sürecini 9 aya uzatması neticesinde Kasım 2011'de gerçekleştirilebilen Parlamento seçimlerinde çoğunluğu 350 milletvekiliyle İhvan'ı temsil eden Hürriyet ve Adalet Partisi'nin başını çektiği Demokratik İttifak ile Selefilere'nin El-Nur Partisi'nin dahil olduğu "İslami İttifak" oluşturmuştur. 2012 Mayıs'ında ise, General Hüseyin Tantavi'nin geçici olarak üstlendiği Cumhurbaşkanlığı görevini devredeceği Mısır'ın dördüncü Devlet Başkanının belirleneceği Cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmiş, 23-24 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirilen ilk turda hiçbir adayın oy oranı %50 barajı geçemediğinden, anayasa gereği en yüksek oy olan iki adayın yarışarak Cumhurbaşkanının belirleneceği seçimlerin ikinci turuna gidilmiştir. Buarada, seçimlerin ikinci turunun gerçekleştirilmesine iki gün kala Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu'nca eski rejim mensuplarının katılımına izin verilmediği gerekçesiyle, seçimle oluşturulmuş parlamentonun yasa-dışı olduğuna karar vermiş ve Askeri Konsey meclisi feshederek tüm yetkileri elinde toplamıştır. Bunun üzerine Askeri Konsey'in darbe hazırlığında olduğundan şüphelenen halk tekrar sokaklara dökülmüşken, 16-17 Haziran tarihinde seçimlerin ikinci turu yapılmış ve oyların

---

²³ Ibid., ss. 10-19.

²⁴ Salama, loc.cit.

²⁵ Gamal M. Selim, "Egypt Under SCAF and the Muslim Brotherhood: The Triangle of Counter-Revolution", *Arab Studies Quarterly*, 37/2, (Spring 2015): 177-199.

%51.73'ünü toplayan İhvan lideri Muhammed Mursi, Mısır'ın ilk sivil Cumhurbaşkanı olmuştur.²⁶

İslami-profilli bir lider olmasına karşın, Başkan Mursi ülkenin ulusal çıkarlarını gözeterek ABD ve diğer Batılı devletlerle dostane ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Göreve başlamasının ardından, BM Genel meclisini ziyaret etmiş, Brüksel'de AB temsilcileriyle görüşerek Almanya ve İtalya ziyaretlerinde bulunmuş ve bölgenin nükleer silahlardan arındırılması konusunda BM reformlarını desteklediğini belirterek, ABD ile aynı çizgide bir dış politika izleme hedefini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca, ekonomide neo-liberal politikaları desteklediğini belirten Mursi, ABD ile 450 milyon dolarlık mali yardım görüşmelerine başlamış ve beklenenin aksine, ABD-karşıtı bir dış politika benimsememiştir.²⁷

Mursi başlangıçta Mısır ordusu ile ılımlı ilişkiler sürdürmek için çaba göstermiştir. Beklenilenin aksine, Mısır ordusunun özellikle Mübarek döneminde artırılmış olan ekonomik açıdan imtiyazlı durumunu sınırlandırmamış, bu anlamdaki anayasal dokunulmazlığının sürdürülmesine karşı çıkmamıştır.²⁸ Ancak Başkan Mursi'nin Yüksek Askeri Konsey tarafından 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turuna iki gün kala yayımlanan ve seçilmiş Parlamento'yu feshederek tüm yasama yetkilerini Konsey'e veren kararnameyi feshederek, Parlamento seçimlerine kadar tüm siyasi yetkileri kendisinde toplaması ordunun tepkisine yol açmıştır. Ayrıca, Mursi'nin 22 Kasım 2013'te bir anayasal bildiri yayımlayarak 15 Aralıkta anayasal referandum gerçekleştirileceğini duyurması ve yeni anayasa taslağının 2. maddesinde "Yasamanın temel kaynağının Şeriat olduğunun" yer alması, kamuoyunun tepkisine yol açmıştır. Bu noktada, ilgili maddenin zaten Mısır'ın yıllardır yönetildiği 1971 anayasasında da yer aldığı teslim edilmelidir. Buna rağmen, eski rejim-yanlısı medya organlarının konunun "Yeni Firavun, Faşist Lider" gibi manşetlerle provoke edilmesi ve Yargı'nın anayasa taslağını boykot etmesi dolayısıyla Mursi, olası bir darbe girişiminden şüphelenerek muhalif görüşteki askerın ordudan tahliyesini başlatmıştır. Bunun üzerine, yedi yüksek rütbeli askerın emekli edilmesi, ordu ile hükümet arasındaki mücadeleyi tırmandırmıştır. Bu arada, yargının süreci boykot etmesi dolayısıyla 22 Aralık'ta yapılabilen ve katılımın %32 oranında gerçekleştiği anayasal referandum %60 olumlu oy ile kabul edilmiştir.²⁹

Mursi döneminde hükümet ile ordu arasındaki mücadeleyi derinleştiren bir diğer gelişme de, 2012'de Refah Sınır Kapısı'nda çıkan olaylarda 16 sınır polisinin öldürülmesinin ardından, Mursi'nin Genelkurmay Başkanı Sami Anan ve Savunma

---

²⁶ Ari, op.cit., ss. 216-217.

²⁷ "John Kerry Releases \$250 million in US Aid to Egypt As Reward For Political Reforms", *The Guardian*, 03.03.2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/03/kerry-releases-us-aid-egypt>

²⁸ Salama, loc.cit.

²⁹ İsmail Numan Telci, "Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet", *Orta Doğu Analiz*, 5/49, (Ocak 2013): 79-89

Bakanı Hüseyin Tantavi'yi görevden alması olmuştur.³⁰ Mursi'nin Hava ve Deniz Komutanlığı gibi savunma açısından kritik askeri pozisyonlarda eski rejimle bağlantılı olmayan askeri liderlerin getirilmesi için başlattığı tahliye uygulaması ile İletişim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı gibi önemli devlet kademelerine İhvan-bağlantılı isimleri atama girişimleri, ordunun tepkisine yol açmıştır. Aynı şekilde, hükümet ile ordu arasındaki gerilimi artıran bir başka mesele de, “Süveyş Kanalı Koridoru Projesi” olmuştur. Mısır'da Silahlı Kuvvetlerin yıllardır işletme kontrolünü elinde tutarak yüksek kar ettiği Süveyş Kanalı çevresinde enerji santralleri kurulmasına yönelik projeyi, Mursi'nin Çin ve Hindistan ile yapılacak ortaklıkla hayata geçirme girişimi ordunun tepkisine yol açmıştır. Neticede, Mursi'nin göreve ilk geldiğinde ordunun ekonomik alandaki imtiyazlı çıkarlarına ve anayasal dokunulmazlığına herhangi bir sınırlandırma getirmeyerek ılımlı ilişkiler geliştirmeye yönelik tutumu, ordu ve devletin önemli kademelerindeki eski rejim destekçilerinin İhvan-kaşıtı tutumlarından vazgeçmemeleri neticesinde değişmiştir. Mursi'nin hükümet ile ordu arasındaki mücadeleyi hükümet-lehine çevirmeye başlayan politikaları ile askeri vesayetin ekonomik ve siyasi alandaki imtiyazlı pozisyonu çelmeye başlayınca ordu, demokratik seçimle iktidara gelmiş olan hükümeti askeri darbeye devirmek için harekete geçmiştir.³¹

3. 2013 DARBESİ VE SİSİ DÖNEMİ: ASKERİ VESAYETİN SÜREKLİLİĞİ

Muhammed Mursi seçimleri kazandığında, 30 yıllık Mübarek iktidarı döneminde kökleşmiş olan yüksek enflasyon, işsizlik ve çözülemeyen sağlık, temizlik ve ulaşım problemlerinin ile sürekli tekrarlanan elektrik-su kesintileri gibi kısa vadede çözümlenmesi mümkün olmayan sorunlarla dolu bir miras devralmıştır. Seçim kampanyası döneminde ekonomik sıkıntıları kısa sürede çözeceği vaatlerinde bulunmasına rağmen yıllarca kökleşmiş yapısal sorunların bir yıl gibi kısa bir süre içinde çözümlenmesinin mümkün olmayışı, Mursi döneminde ekonomik kötü gidişattan kaynaklı toplumsal hoşnutsuzluğun giderilememesiyle sonuçlanmıştır. İsrail'in 2012 Ağustosunda Sina Yarımadasında gerçekleştirdiği saldırının ardından, Mursi'nin orduda ve güvenlik güçlerinde köklü bir tahliyeye girişmesi ve Refah sınır kapısını kapatmasıyla sergilediği Filistin-destekçisi cesur tavrıyla kazandığı kamuoyu desteği, 2012 Kasımında yayımladığı anayasal bildirisinin eski rejim-destekçisi medya ve yargı organlarının çarpıtılması sonucu yükselen toplumsal provokasyonun önlenmesine yetmemiştir. Medyada “Yeni Firavun, Faşist Lider” gibi manşetlerle yer alan haberlerde Mursi'nin yeni düzenlenen anayasayla ülkeyi Şeriat'a dayalı bir dikta rejimiyle yönetmeye çalıştığı haberlerine eski rejim-destekçisi Yargı'dan gelen destek ise düzenlenen provokasyonun kamuoyunda karşılık bulmasını kolaylaştırmıştır. Toplumda hükümet-kaşıtı protestolar artarken, ilk önemli toplumsal örgütlenme, Mursi'nin Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesi için imza toplama kampanyası başlatan “Temerrud Hareketi” olmuş ve harekete “Toplumsal Kurtuluş Cephesi”,

³⁰ Abdel-Rahman Hussein, “Egypt Defence Chief Tantawi Ousted in Surprise Shakeup”, *The Guardian*, 13.08.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/12/egyptian-defence-chief-ousted-shakeup>

³¹ Şahinoğlu ve Ateş, op.cit., s. 116-120.

“Güçlü Mısır Partisi” ve “6 Nisan Gençlik Hareketi” gibi diğer toplumsal hareketlerden ve siyasi yapılanmalardan da destek gelmiştir.³²

Ülke çapında hükümet-karşıtı tepkiler artarken, 15 Haziran 2013 günü Mursi'nin Kahire'de düzenlenen “Suriye Ayaklanmasına Destek” isimli konferansta yaptığı konuşmada, Mısır'ın Suriye ile diplomatik ilişkileri kestiğini ve Esad rejimine karşı olası bir dış müdahaleye destek vermeye hazır olduğunu bildirmesi, Mursi-karşıtı protestoların yayılmakta olduğu bir ortamda hükümet ile arasındaki güç mücadelesini askeri vesayet-lehine çevirebilmesi için bir fırsat sağlamıştır. Silahlı kuvvetler derhal bir bildiri yayımlayarak, ülkenin siyasi bir krizden geçtiği böyle bir dönemde ordunun Mısır'ın güvenliğini sağlamak için başka herhangi bir operasyona destek vermediğini bildirmiştir.³³ Mursi'nin iktidara gelişinin birinci yıldönümü olan 30 Haziran 2013 günü “erken seçim” talebindeki protestocuların doldurduğu Tahrir Meydanına İhvan-destekçilerinin de inmesiyle birlikte protestoların çatışmaya dönüşmesi üzerine ordu derhal harekete geçmiştir. Silahlı Kuvvetler 1 Temmuz 2013 günü bir ultimatum yayımlayarak “çatışmaların 48 saat içinde durdurulmaması halinde ordunun müdahale edeceğini” duyurmuştur. 2 Temmuz günü Mursi açıklama yaparak, demokratik seçimle iktidara gelmiş bir Cumhurbaşkanı olarak Silahlı Kuvvetlerin muhtirasını tanımadığını bildirmişse de, 3 Temmuz 2013 günü çatışmaların devam etmesi üzerine dönemin Savunma Bakanı General Abdül-Fettah el-Sisi liderliğindeki askeri darbe ile yönetime el konulmuştur.³⁴

Ordunun yönetime el koymasının ardından, demokratik seçimle iktidara gelmiş olan Mursi'nin askeri darbeye devrilmesini protesto ederek sokaklara dökülen binlerce İhvan-destekçisi gösterici, Silahlı Kuvvetlerin ateş açarak karşılık vermesi suretiyle bastırılmaya çalışılmıştır. Silahlı kuvvetlerin güç kullanımına başvurması dolayısıyla tırmanarak süren çatışmalarda binlerce İhvan-destekçisi öldürülmüş, on-binlercesi tutuklanarak gözaltına alınmış veya hapis cezasına çarptırılmıştır. Uluslararası insan hakları kuruluşlarının verilerine göre, Mısır'da ordunun yönetime el koyduğu 2013 Temmuzundan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirildiği 2014 Mayısına kadarki 10 aylık süreçte tutuklanarak gözaltına alınan ve yargılanmadan mahkum edilenlerin sayısı 41,000'i geçmiştir. Bu süreçte aralıklı şekilde devam eden gösteriler her seferinde Silahlı Kuvvetlerin orantısız güç kullanımıyla bastırılmıştır. Özellikle 13 Ağustos 2014 günü, Mısır'daki “Devrimin” sembolü haline gelen Rabia Meydanında düzenlenen gösterilerde yaşananlar medyada “Rabia Katliamı” olarak isimlendirilmiş, Silahlı Kuvvetlerin ateş açması sonucunda bir gün içinde öldürülenlerin sayısı 1,000'i geçmiştir.³⁵ Başta İnsan Hakları İzleme Örgütü olmak

---

³² Semra Sarıdağ, “Devrimden Darbeye Mısır”, *Akademik Perspektif*, 26.08.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/26/devrimden-darbeye-misir/>

³³ Saleh ve Perry, loc.cit.

³⁴ İsmail Numan Telci, “Mısır'da Devrim ve Karşı-Devrim: Başlangıç Noktasına Geri Dönüş Mü?”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 21, (Şubat 2015): 1-16, https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/21tr.pdf

³⁵ Human Rights Watch. “Egypt: Rab'a Killings Likely Crimes Against Humanity”, 12.08.2014, <https://www.hrw.org/news/2014/08/12/egypt-raba-killings-likely-crimes-against-humanity>

üzere uluslararası alandaki birçok insan hakları kuruluşlarınca “insanlığa karşı suçlar” kategorisinde görülen şiddet eylemleri neticesinde yargılanması beklenen Sisi’nin Mayıs 2014 ve 2018’de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ard arda kazanması, Ocak 2011’de başlayan süreçte iktidara gelen Muhammed Mursi’nin kısa süren yönetiminin Mısır’daki askeri vesayet kaidesini bozmayacak bir istisna olduğunu göstermiştir. Mayıs 2014’te gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılımı artırmak için seçim gününün tatil edilmesine ve katılmayan seçmene 70 dolar para cezası uygulaması getirilmesine rağmen katılım %44,4 oranında olmuştur. Mart 2018’de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de, Sisi’ye rakip olarak Cumhurbaşkanlığına aday olan beş isimden dördünün adaylığı siyasi suçlamalarla tutuklanma ve tehdit yoluyla vazgeçirme gibi gayrimeşru yöntemlerin kullanılması suretiyle aday olmaları engellenmiştir. Yalnızca partisinin önceden Sisi’ye yakın olduğu bilinen Musa Mustafa Musa’nın aday olabildiği 2018 seçimlerinin sonucu da –deyimi yerindeyse- malumun ilanı olmuş ve %97 oranında ikinci kez Sisi’nin zaferiyle sonuçlanmıştır.³⁶

SONUÇ YERİNE

Mısır’da 2013 Darbesiyle sonuçlanan sürecin başarıya ulaşması ve tekrar askeri vesayete dönüşün sağlanmasında, uluslararası ve bölgesel aktörlerin bu süreçteki tutumları kilit rol oynamıştır. Bu anlamda özellikle 1970’lerden beri demokratik reformların teşviki adı altında USAID kapsamında verilen hibeler ve yapılan dış yardımlar ile Mısır’a yıllık ortalama 1,3 milyon dolar yardım sağlayan Washington yönetiminin Temmuz 2013’te yaşananları “darbe” olarak adlandırmaması önemlidir. Mursi yönetiminin Filistin meselesine yönelik sert tavrının, ABD’nin İsrail’in güvenliği üzerine kurulu bölge politikasıyla uyuşmaması, 2013’deki darbe sürecinde kısa süreli askıya alınan Amerikan dış yardımlarının Sisi döneminde tekrar devam ettirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bölgesel düzeyde ise başta Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere, Mısır’da başarılı bir demokratikleşme sürecinin kendi monarşilerine karşı olası bir devrim sürecine model oluşturma potansiyelini tehdit olarak gören Körfez ülkeleri de, Mısır’daki eski rejim aktörlerine finansal yardım aktararak Mursi yönetiminin askeri bir darbe ile devrilmesine katkıda bulunmuşlardır. Neticede, 1970’lerden beri Batılı dış yardımların teşvik edilmesi için –geçici de olsa- siyasi liberalleşme düzeyinde çok defa reform denemesi tecrübe etmiş Mısır’ın 2013’teki demokratikleşme denemesi, askeri vesayetle devamıyla sonuçlanmıştır. Sisi yönetiminin Şubat 2019’da anayasanın 140. maddesinde ‘cumhurbaşkanlığı görev süresinin 4 yıldan 6 yıla, ard-arda en fazla iki dönem seçilebilme şartının da 4 yıla çıkarılmasına’ ilişkin değişiklik teklifinin Parlamentoda kabul edilmesi ise Mısır’daki askeri vesayetle daha uzun süre devam edeceğini kanıtlar nitelikte olmuştur.

---

³⁶ Kadriye Sınmaz, “Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 102, Mayıs 2019, https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_2201.pdf, ss. 9-10.

KAYNAKLAR

“John Kerry Releases \$250 million in US Aid to Egypt As Reward For Political Reforms”, *The Guardian*, 03.03.2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/03/kerry-releases-us-aid-egypt> (Erişim: 12.09.2019).

Abdul-Magd, Zeinab. “The Egyptian Military in politics and the Economy: Recent History and Current Transition Status”, *CMI Insight*, 2, (October 2013): 1-6, <https://www.cmi.no/publications/4935-the-egyptian-military-in-politics-and-the-economy>, (Erişim: 11.09.2019).

Aknur, Müge ve İrem Aşkar Karakır. “The Reversal of Political Liberalization in Egypt”, *Ege Academic Review*, 7/1, (2007): 311-333.

Albrecht, Holger. “How Can Opposition Support Authoritarianism? Lessons from Egypt”, *Democratization*, 12/3, (2005): 378-397.

Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 5. b., MKM Yayınları, Bursa, 2012.

Ayhan, Veysel ve Nazlı Ayhan Algan. “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, *IMPR Rapor*, 6, (2011): 1-23, http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2012/07/MISIR-RAPORU_no_6.pdf (Erişim: 03.09.2019).

Dooley Howard J. “Nasser and DeGaulle: Heroes in Search of A Role”, *The History Teacher*, 4/2, (1971): 48-53.

Hassan, Bahey Eldin. “New Political Struggles for Egypt’s Military”, *Carnegie Endowment For International Peace*, 09.05.2019, <https://carnegieendowment.org/sada/79096>, (Erişim: 03.09.2019).

Hussein, Abdel-Rahman. “Egypt Defence Chief Tantawi Ousted in Surprise Shakeup”, *The Guardian*, 13.08.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/12/egyptian-defence-chief-ousted-shakeup>, (Erişim: 10.09.2019).

Ivanier, Ariel. “Democratization in the Middle East: The Case of Egypt”, *Perspectives*, 19, (2003): 77-87.

Kadriye Sınmaz. “Darbenin Altıncı Yılında Mısır ve İhvan”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 04.07.2019, https://insamer.com/tr/darbenin-altinci-yilinda-misir-ve-ihvan_2265.html (Erişim: 02.09.2019).

Munro, Sir Alan. “Egypt: The Post-Nasser Revival”, *The RUSI Journal*, 145/5, (2000): 66-72.

Salama, Ingy. “A Military Empire: The Role of Egypt’s Armed Forces”, *Qantara*, 13.02.2018, <https://en.qantara.de/content/the-role-of-egypts-armed-forces-a-military-empire>, (Erişim: 02.09.2019).

Saleh, Yasmine ve Tom Perry. “Mursi Role at Syria Rally Seen as Tipping Point for Egypt Army”, Reuters, 02.06.2013, <https://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-army-mursi/mursi-role-at-syria-rally-seen-as-tipping-point-for-egypt-army-idUSBRE9610YX20130702>, (Erişim: 08.09.2019).

Sander, Oral. *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayıncılık, Ankara, 2007.

Sarıdağ, Semra. “Devrimden Darbeye Mısır”, *Akademik Perspektif*, 26.08.2013, <http://akademikperspektif.com/2013/08/26/devrimden-darbeye-misir/> (Erişim: 08.09.2019).

Selim, Gamal M. “Egypt Under SCAF and the Muslim Brotherhood: The Triangle of Counter-Revolution”, *Arab Studies Quarterly*, 37/2, (Spring 2015): 177-199.

Sharp, Jeremy M. “U.S. Democracy Promotion Policy in the Middle East: The Islamist Dilemma”, *CRS Report for Congress*, 15.06.2006, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a456491.pdf> (Erişim: 19.09.2019).

Sınmaz, Kadriye. “Darbenin Altıncı Yılında Mısır ve İhvan”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 04.07.2019, https://insamer.com/tr/darbenin-altinci-yilinda-misir-ve-ihvan_2265.html, (Erişim: 20.09.2019).

Sınmaz, Kadriye. “Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum”, *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 102, Mayıs 2019, https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_2201.pdf, (Erişim: 05.09.2019).

Springborg, Robert. “The Rewards of Failure: Persisting Military Rule in Egypt”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44/4, (2017): 478-496.

Şahinoğlu, Muhammet Cemal ve Ahmet Ateş. “Orta Doğu’da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, 4/1, (Ocak 2017): 97-131.

Telci, İsmail Numan. “Devrim Sonrası Mısır’da Güç Mücadelesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, *Ortadoğu Analiz*, 5/49, (Ocak 2013): 79-89, https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/8ismailtelci.pdf, (Erişim: 24.10.2019).

Telci, İsmail Numan. “Mısır’da Devrim ve Karşı-Devrim: Başlangıç Noktasına Geri Dönüş Mü?”, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 21, (Şubat 2015): 1-16, https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/21tr.pdf, (Erişim: 24.10.2019).

Tıǧlı, İbrahim. “Mısır’da Sosyal Hareketler: Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, (Şubat 2011): 1-62, <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/misirda-sosyal-hareketler.pdf> (Erişim: 20.09.2019).

Ortadoğu Örneğinde Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Asimetrik Savaşlara Etkisi

Prj. Asist. Ferhan Serkut ÇOLAK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan tarihiyle aslında pek yeni olmayan insansız hava aracı (dron, İHA) teknolojisi tarihin hiçbir döneminde son yıllarda olduğu kadar tartışma konusu olmamış, medyanın odağında yer almamıştır. 2000'li yıllarda insansız hava araçlarının ABD tarafından silahlandırılarak nokta operasyonlarda kullanılmaya başlamasının ardından bunun ahlaki ve hukuki sonuçları üzerine başlayan tartışmalar 2010'lu yıllarda dronların yayılmasının muhtemel etkilerine ilişkin endişelerle beraber genişlemiştir. Nitekim ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgali sırasında gerçekleştirilen ilk silahlı dron saldırısının ardından geçen 20 yılda, 40'a yakın devlet ve bazı devlet dışı aktörler silahlı dronlara sahip olmuştur. Her geçen gün daha fazla uluslararası aktörün satın alarak veya üreterek bu teknolojiyi elde etmesinin yanı sıra silahlı dronların sahada denenmesi için uygun bir zemin oluşturan devlet içi çatışmaların sayısında da artış görülmüştür. Son birkaç yılda devlet dışı aktörlerin, daha önce yalnızca devletlerin sahip olduğu imkanları insansız hava araçlarıyla kısıtlı ölçülerde de olsa taklit etme imkanı elde etmesi dronların yayılmasından kaynaklanan endişeleri çok daha farklı bir boyuta taşımıştır. Bunlardan özellikle İran destekli Husilerin, savunma harcamalarına yıllık 67,6 milyar dolar bütçe ayıran Suudi Arabistan'a yönelik saldırılarında dronları etkin bir biçimde kullanması, devletlerin asimetrik dron saldırılarına karşı ne kadar hazırlıklı olduğunun sorgulanmasına yol açmıştır.

Silahlı insansız hava araçlarının savaş alanlarını –ve genel olarak uluslararası politikayı- nasıl etkileyeceği konusu akademik alanda da bir süredir tartışma konusu olmaktadır. Silahlı dronların karar vericiler üzerindeki psikolojik etkileri, mevcut ve potansiyel kabiliyetleri, insansız hava araçlarının devlet ve devlet dışı aktörlere yayılmasının sonuçları, dron kullanımının ahlaki ve hukuki açıdan değerlendirilmesi bu tartışmaların merkezinde yer alan başlıca konular olmuştur. Bu çalışma dronlar hakkındaki güncel akademik tartışmaları takip ederek silahlı dronların asimetrik çatışmalara etkilerini Orta Doğu'da son yıllarda yaşanan çatışmalardan örneklerle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada askeri insansız hava araçlarının devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda gelişimi tarihsel perspektiften analiz edilmekte ve günümüzde devlet ve devlet dışı aktörlerin dron teknolojisine yaklaşımları karşılaştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Silahlı İnsansız Hava Araçları, Dron, Asimetrik Savaş, Terörle Mücadele

ABSTRACT

Unmanned Aerial Vehicles (UAV, Drone), dating back to World War I, is not a new technology. Nevertheless, it has never been in the focus of public attention as it is today. Stemming from the ethical and legal debates over the targeted killings which is employed by USA since early 2000s, debates over the armed drones has broadened with concerns about the proliferation in 2010s. Indeed, in 20 years following the first drone strike in Afghanistan, nearly 40 states and some non-state actors gained access to armed drone technology. Beside the fact that more and more international actors getting this technology, there's also been an increase in intra-state conflicts which created a suitable environment for armed drone use. In the last few years, some non-state actors ability to imitate aerial capabilities previously owned only by states –even if to a very limited degree– has raised proliferation concerns further. Especially 14 September Houthi drone attacks to ARAMCO facilities in Saudi Arabia has raised questions about states's readiness for countering asymmetrical drone attacks.

The impacts of armed drones in battlegrounds –and international politics in general– has been a subject of discussion in the academic field recently. The effects of armed drones on decision makers, present and potential capabilities of drones, consequences of its proliferation and legal issues surrounding its civil and military use have been the main topics of this debates. This work, following the previous discussions on the matter, aims to evaluate the effects of drones on asymmetrical conflicts with examples from conflicts in the Middle East. To this end, first the gradual progression of drone technology and changes in utilization of drones analyzed from a historical perspective. Then differences in approach to drone technology by states and non-state actors compared.

Keywords: Combat Drones, Unmanned Aerial Vehicles, Asymmetric Warfare, Counter-terrorism

Giriş

2000’li yıllar boyunca ABD’nin tekelinde bulunan silahlı insansız hava araçları geçtiğimiz 10 yıl içerisinde büyük bir hızla yayılmıştır. Devletlerin sahip olduğu hava savunma imkanlarına karşı savunmasız olması nedeniyle devletler arası çatışmalarda etkili olamayan silahlı dronlar, bu yeteneğe sahip olmayan terör örgütleriyle mücadelede önemli bir araç haline gelmiştir. Diğer taraftan çok gelişmiş olmayan ancak askeri standartlarda diyebileceğimiz bazı insansız hava araçlarının ve bunlara göre çok kısıtlı kapasiteye sahip ancak kolay ulaşılabilir ticari dronların terör örgütleri ve diğer silahlı devlet dışı aktörler tarafından silah olarak kullanılmaya başlaması son yıllarda yaşanan dikkat çekici bir gelişme olmuştur.

Bu çalışma silahlı insansız hava araçlarının hem devletler hem de devlet dışı aktörler için daha kolay ulaşılabilir hale gelmesinin asimetric çatışmalar üzerindeki mevcut ve muhtemel etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde insansız hava aracı teknolojisinin gelişiminde yaşanan temel dönüm noktaları, devletlerin dronları kullanma amaçlarındaki değişimle beraber ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle ikinci bölümde, günümüzde silahsız insansız hava aracı teknolojisinin kullanım alanları, avantajları ve eksiklikleri tartışılmaktadır. Çalışmada son olarak devletlerin ve devlet dışı aktörlerin bu teknolojiye yaklaşımları karşılaştırılarak asimetric çatışmalarda dronların rolü değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

İnsansız Hava Aracı Teknolojisinin Devletlerin İhtiyaçları Doğrultusunda Gelişimi

İnsansız hava araçları şaşırtıcı bir şekilde erken bir tarihte, Wright kardeşlerin 1903’te ilk motorlu uçağı başarıyla uçurmasının üstünden çok geçmeden, Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Radyo teknolojisinin yeni kullanım alanlarının keşfedildiği bu yıllarda hem güdümlü füzelerin hem de insansız hava araçlarının öncülü sayılabilecek pek çok proje ortaya atılmıştır. Ancak bu projeler çoğunlukla kısa ömürlü olmuş ve zamanın teknolojik kısıtlılıkları nedeniyle etkili bir şekilde kullanılamamıştır. Örneğin bunlardan daha çok güdümlü füzelerin öncülü sayabileceğimiz *Kettering Bug* hava torpidosu birkaç başarılı denemeye rağmen tatmin edici bir sonuç ortaya koyamadığından savaşın bitmesiyle rafa kaldırılmıştır. Fakat patlayıcı yükünü önemli hedeflere çarpmak üzere uçurmaya dayanan bu konsept özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilmeye devam etmiş ve seyir füzelerine uzanan yolu açmıştır. Bu erken dönemde radyo sinyaliyle kontrol edilen hava araçlarının bir diğer yaygın tipi askeri eğitimler için kullanılan ve uçuştan sonra geri dönebilmesi nedeniyle günümüz insansız hava araçlarını daha çok andıran hedef uçaklar olmuştur.¹ Bunun en bilinen örneklerinden biri İngiltere tarafından 1935 yılında kullanılmaya başlayan ve hava savunma eğitimlerinde kullanılan DH.82B

---

¹ Steven J. Zaloga and Ian Palmer, *Unmanned Aerial Vehicles : Robotic Air Warfare 1917-2007*, London: Osprey Publishing, 2011, Chap. 1.

Queen Bee (Kraliçe Arı) modeli insansız hava araçları olmuştur. İnsansız hava araçları tam da bu sıralarda, muhtemelen İngiliz yapımı *Queen Bee*'lerden ve çıkardığı tiz motor sesinden esinlenilerek 'erkek arı' anlamına gelen *drone* adıyla anılmaya başlanmıştır.²

İnsansız hava araçlarının keşif ve gözetleme amacıyla savaş alanında ilk kapsamlı kullanımı ABD tarafından Vietnam Savaşı'nda gerçekleştirilmiştir. ABD'nin insansız araç teknolojisi üzerine eğilmesinde en önemli etken şüphesiz ki keşif ve gözetleme görevlerinde kayıpların artması ve bunun getirdiği maddi ve manevi maliyet olmuştur. Nitekim 1950'li yıllarda ABD, Amerikan deniz ve hava kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen 10 keşif görevinde 72 askerini kaybetmiştir. Keşif ve gözetleme operasyonlarının ne tür riskleri içerebileceğini gösteren dikkat çekici bir örnek 1960 yılında gerçekleşen U-2 Krizi olmuştur. Sovyet hava sahasında CIA adına keşif görevinde bulunan bir Lockheed U-2 keşif uçağı Sovyetler Birliği tarafından düşürülmüş ve pilotu Francis Gary Powers 1962'de tutuklu değişimiyle ABD'ye geri gönderilene kadar cezaevinde tutulmuştur. Bu olaydan 2 ay sonra Boeing RB-47 keşif uçağı Murmansk yakınlarında Rus MiG-19'ları tarafından düşürülmüştür. Bu olayda da uçaktaki ekipten iki asker hayatta kalmış ve esir düşmüştür.³

Gelişmiş gözetleme uydularının henüz olmadığı bir dönemde yaşanan bu olaylar keşif ve gözetleme görevlerinin güvenliği hakkında ciddi kuşkulara yol açmıştır. Bunun sonucunda daha risksiz bir alternatif olarak o güne kadar tatbikat hedefi olarak kullanılan dronlara U-2 casus uçaklarından çıkma kameralar takılarak 1962 yılında deneme uçuşları gerçekleştirilmiştir.⁴ Bu gelişmelerin ardından ABD'nin Vietnam Savaşı'na doğrudan müdahil olmasıyla birlikte çok sınırlı olarak kullanılan dronların görevleri arasına 'düşman topraklarını fotoğraflama' eklenmiştir. Ryan Aeronautics tarafından üretilen *Firebee* insansız hava araçlarının keşif ve gözetleme görevi için kamerayla donatılmış sürümü Ryan Model 147B '*Lightning Bug*' modeli dronlar ve sonraki yıllarda üretilen varyantları 1964 yılının Ağustos ayından başlayarak 1975 yılına kadar Çin ve Kuzey Vietnam'da toplam 3.435 sorti uçuş yapmıştır. Ancak bu dönemde insansız hava araçlarının potansiyeli farkedilememiş, nitekim Vietnam Savaşı'nın sona ermesinin ardından ABD'nin ilgisi büyük oranda azalmıştır.⁵

Bu arada 1971 yılının yaz aylarında 12 adet keşif tipi *Firebee* ve 27 adet sahte hedef Northrop BQM-74C *Chukar* İsrail tarafından satın alınmıştır. ABD tarafından İsrail'e verilen *Firebee*'ler hemen 1971 yılının Eylül ayı içerisinde Mısır hava sahasında

² Imperial War Museums, "A Brief History of Drones", 30.01.2018, <https://www.iwm.org.uk/history/a-brief-history-of-drones>, (e.t. 23.09.2019).

³ Dave Sloggett, *Drone Warfare: The Development of Unmanned Aerial Conflict*, Barnsley: Pen & Sword Aviation, 2014, ss. 76-77.

⁴ Ibid., s. 78.

⁵ G. S. Sachdeva, *Drone Operations: A Jurislogue*, New Delhi: Kw Publishers Pvt. Ltd. In Association With Centre For Air Power Studies, 2015, Chap. 2.

kullanılmaya başlamıştır. Sahte hedef Northrop BQM-74C'ler ise ilk olarak 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Golan tepelerindeki Suriye hava savunmasını yanıltma amacıyla kullanılmıştır.⁶ Bu sırada İsrail güneyde de Firebee'lerden oluşan bir filoyla Mısır hava sahasına sahte bir baskın düzenlemiş, Mısır Ordusu hazır bulunan hava savunma füzelerinin tamamını dronlara karşı harcamıştır. Bunun hemen ardından İsrail jetleri hava savunmasından mahrum kalan Mısır'ı kayıp vermeden bombalamıştır.⁷

ABD'nin daha gelişmiş uydu ve casus uçaklara sahip olduğu için rafa kaldırdığı dron teknolojisi bu noktadan sonra 1980'lerin sonlarına kadar İsrail kaynaklı olarak gelişimini sürdürmüştür. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda dronların avantajını kullanan İsrail, aynı yıl içerisinde kendi dron geliştirme programını başlatmıştır. Bu programın ilk ürünü olan *Tadiran Mastiff* bazı yazarlar tarafından modern askeri dronların ilki olarak görülmektedir. Zira modern dronların iki önemli özelliği olan belirli bir bölge etrafında uzun süreli gezinme (endurance-loitering) ve video kamerayla anlık görüntü akışı (video streaming) sağlama fonksiyonları ilk kez bu dronlarla hayata geçirilmiştir.⁸ Ancak bu yıllarda hala dron teknolojisi günümüz gelişmiş insansız hava araçlarının çok gerisindedir. Mastiff o dönemin en gelişmiş insansız araç teknolojisi olmakla birlikte ancak 30 ila 50 kilometre menzile sahip olup 7 saat havada kalabilmekteydi.⁹

İnsansız araç teknolojisini 1970'ler boyunca geliştirmeye devam eden İsrail, Mastiff dronlarının yanında yine gerçek zamanlı görüntüleme için Scout modelini ve yerden havaya füzelere yanıltıcı hedef olmak üzere Samson modelini üretmiştir.¹⁰ İsrail 1982 yılında Lübnan'ı işgali sırasında, 1973 Savaşı'na benzer şekilde dronları ön saflarda kullanmış, ilk etapta Scout ve Mastiff dronlarına Suriye entegre hava savunmasının elektronik frekanslarını toplamış ve yerlerini tespit etmiştir. Bunun ardından Suriye radarlarını yanıltmak için sahte sinyaller yayan ikinci dron filosu, Suriye'yi hava saldırısı altında olduğuna inandırarak yerden-havaya füzelerinin çoğunu ucuz insansız araçlara harcamasını sağlamıştır. Suriye ordusu hava savunma bataryalarını yeniden atışa hazır hale getirmeye imkan bulamadan 19 bataryasını yitirmiştir. Hava savunma füzelerinden yoksun kalan Suriye, İsrail jetleriyle girdiği hava muharebesini de kaybetmiştir.¹¹

---

⁶ Israeli Air Force, "The First UAV Squadron", <https://www.iaf.org.il/4968-33518-en/IAF.aspx> , (e.t. 02.09.2019).

⁷ Sachdeva, loc. cit.

⁸ William Merrin, *Digital War : A Critical Introduction*, New York: Routledge, 2019, chap. 8.

⁹ Slogget, op. cit., s. 90.

¹⁰ Zaloga, op.cit., chap. 7.

¹¹ Ralph Sanders, "An Israeli Military Innovation: UAVs", *Joint Force Quarterly*, Winter 2002-03, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a483682.pdf> , s. 115, (e.t. 02.09.2019).

İsrail'in 1982 Lübnan işgali sırasında insansız hava araçlarını kullanmadaki başarısı ABD'nin dronlara ilgisini yeniden canlandırmıştır. Bu noktada ABD'yi yönlendiren bir diğer gelişme 1983 yılının Ekim ayında gerçekleşen 241 Amerikan ve 58 Fransız askerinin öldüğü Beyrut kışla bombalaması olmuştur. Bu olaydan sonra ABD bölgede daha saldırgan bir pozisyon benimseyerek savaş gemileriyle Beyrut'un ötesindeki Shouf Dağları'nı bombalamaya başlamıştır. Ancak ne uçak gemilerinden kalkan bombardıman uçakları ne de gemilerden yapılan top atışları tatmin edici bir başarı sağlayamamıştır. Nitekim bombalama öncesi ve sonrası yapılan keşif uçuşlarında sıklıkla düşman ateşle karşılaşmıştır.¹² Hatta bu yıllarda ABD, Bekaa Vadisi'ne yaptığı uçuşlar sırasında deniz kuvvetlerine ait üç uçağını kaybetmiştir. Bunun üzerine ABD, İsrail istihbaratından bölgede kayıp vermeden nasıl operasyon yaptıklarına dair brifing talep etmiştir. İlk olarak bu brifingle başlayan görüşmeler ABD'nin IAI (Israel Aerospace Industry) tasarımı¹³ *RQ-2 Pioneer* insansız hava araçlarını satın almasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴

Vietnam Savaşı'nın ardından geçen yaklaşık 20 yıldan sonra ABD, Birinci Körfez Savaşı sırasında dronları yeniden savaş alanında kullanmıştır. Çöl Fırtınası Operasyonu'nun ilk saatlerinde, İsrail'in 1973 ve 1982'de kullandığı taktiklere benzer şekilde, sahte hedef olarak hazırlanan 37 adet Northrop BQM-74C üçerli gruplar halinde Suudi Arabistan'dan Bağdat'a doğru uçuşa geçmiştir. Irak ordusu bu gruplardan birinin önünü kesmeyi başarsa da geri kalan dronlar Bağdat ve çevresindeki hedeflerine ulaşmayı başarmıştır. Irak ordusu başkente yönelik bir saldırıyı önleme endişesiyle radarlarını açmış, Sovyet yapımı yerden havaya füzelerini fırlatmaya başlamıştır. Irak'ın sahte hedefleri takip etmek için açtığı radarların yerini tespit eden ABD, F/A-18 ve F-4G Phantom II/Weasel platformlarından ateşlenen 200'den fazla Yüksek Hızlı Anti Radyasyon Füzesi ile pek çok radarı etkisiz hale getirerek Irak savunmasında büyük boşluklar açmıştır.¹⁵ Tüm bunlar olurken Irak ordusu ise başarılı bir sınav verdiğini düşünmüştür. Oysa Irak ordusunun bu ilk etapta düşürdüğünü açıkladığı 40 uçağın 37'si zaten geri dönmek üzere uçurulmuş BQM-74C'ler olmuştur.¹⁶

BQM-74C'ler sahte hedef olarak operasyonun başlangıcında çok önemli bir rol oynamıştır. Fakat modern insansız hava araçlarının esas görevi savaşın ilk safhasından

---

¹² Laurence R. Newcome, *Unmanned Aviation : A Brief History of Unmanned Aerial Vehicles*, Reston, Va.: American Institute of Aeronautics And Astronautics, Cop, 2004, ss. 95-96.

¹³ Amerika Maryland merkezli AAI Corporation ve İsrail merkezli IAI şirketleri tarafından ortak üretilmiştir.

¹⁴ Hugh Mcdaid and David Oliver, *Smart Weapons : Top Secret History of Remote Controlled Airborne Weapons*, New York: Barnes & Noble Books, 1997, s. 53.

¹⁵ Tim J. Watts, "Scathe Mean Operation", *The Encyclopedia of Middle East Wars The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts*, Spencer C. Tucker (Ed.), Vol. 3, Oxford: ABC Clío, 2010, ss. 1077-1078.

¹⁶ Richard Whittle, *Predator : The Secret Origins of the Drone Revolution*, New York: Henry Holt And Company, 2014, Chap. 6.

sonra başlamıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere ABD'nin düşman hava sahasında güvenli ve maliyetsiz bir şekilde anlık gözlem yapma amacıyla edindiği RQ-2 Pioneer model dronlar, Çöl Fırtınası ve Çöl Kalkanı operasyonlarında toplamda 523 sorti uçuş yapmış ve 1600 saat havada kalmıştır. Pioneer'lar operasyon boyunca savaş gemilerinin rotasındaki mayınları ve mayın gemilerini gözlemlemiş, Apache helikopterlerinin rotasını kontrol etmiş, savaş gemilerinin bombalaması için hedef tespiti yapmıştır. Hatta bu son görev o kadar sık tekrarlanmıştır ki, Irak askerleri Pioneer'ların sesini duyduklarında, bunu bir bombardımanın takip edeceğini anlamaya başlamıştır.¹⁷ Birinci Körfez Savaşı'nda kullanılan 40 adet RQ-2 Pioneer insansız hava aracından 12'si kullanılmaz hale gelmiş, 14'ü de hasar görmüştür. Ancak ABD için dronlar başlıca görevini yerine getirmiş, bu olayların sonucunda personel kaybı yaşanmamıştır.¹⁸

Diğer taraftan Pioneer'ların 1985 yılında İsrail'den alındığı haliyle ABD'nin ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği çok kısa bir süre içerisinde fark edilmiştir. İsrail'in, sistemi 'savaş gemisinden kullanıma uygun' şeklinde pazarlamasına karşın bu konuda örnek gösterebileceği tek bir tecrübesi bile olmamıştır. Sistemi gemiden kaldırmayı ilk kez deneyen ABD, savaş gemilerindeki elektronik sistemlerin neden olduğu manyetik alanın komuta merkeziyle dronlar arasındaki bağlantıyı koparması nedeniyle pek çok kazayla karşı karşıya kalmıştır. Çözülmesi gereken bir diğer önemli sorun dronların görevden sonra gemiye dönüşünün sağlanması olmuştur. Pioneer'ların otomatik iniş-kalkış yapamaması ve gemiye dönüşünün ancak güverteye açılan bir ağ vasıtasıyla gerçekleştirilebilmesi kaza oranını ciddi ölçüde artıran bir faktör olmuştur. Üçüncü olarak hem dronun hem de veri bağlantısının hava şartlarına karşı hassasiyeti kullanımını sınırlamıştır. Bunların yanı sıra Pioneer'ların menzilin ve uçuş süresinin kısa olması muharebe alanında anlık istihbarat sağlama fonksiyonunu oldukça kısıtlamıştır.¹⁹

ABD Pioneer'ları yalnızca kullanılabilir duruma getirmek için dahi 50 milyon doların üzerinde harcama yapmak zorunda kalmıştır, ki bu rakam dronları satın aldığı maliyetin (87,7 milyon dolar) yarısından fazladır. Bu harcamalara rağmen Pioneer'lar hedeflenen kapasiteye hiçbir zaman ulaşamamıştır.²⁰ Buna karşın yukarıda ifade edildiği üzere Çöl Fırtınası ve Çöl Kalkanı Operasyonları kapsamında 1600 saat uçuş yapmış ve başarılı sonuçlar elde etmiştir. Körfez Savaşı'nın ardından Pioneer sistemleri Bosna'da, Somali'de ve Haiti'deki operasyonlarda kullanılmaya devam

---

¹⁷ Zaloga, op. cit., chap. 10.

¹⁸ Medaid and Oliver, op. cit., s. 57.

¹⁹ Richard Major, "RQ-2 Pioneer: The Flawed System that Redefined US Unmanned Aviation", *Air Command and Staff College*, February 2012, <https://pdfs.semanticscholar.org/b009/e01a3be65bb18c23cbbf07d879bac322dc7a.pdf>, s. 8, (e.t. 04.09.2019).

²⁰ Louis J. Rodrigues, "Unmanned Aerial Vehicles: DOD's Acquisition Efforts", *United States General Accounting Office*, 1997, <https://www.gao.gov/archive/1997/ns97138t.pdf>, ss. 2-3, (e.t. 04.09.2019).

etmiştir. 1999 yılına gelindiğinde Pioneer'ların toplam uçuş süresi 20.000 saati aşmıştır.²¹

Bu bölüm genelinde ele alındığı üzere insansız hava aracı teknolojisi devletlerin ihtiyaçları ve tecrübeleri doğrultusunda aşamalı olarak gelişmiştir. ABD'nin Körfez Savaşı'ndaki Pioneer tecrübesi bunun en net örneklerinden biri olması açısından önemlidir. ABD'nin Pioneer sistemiyle yaşadığı sorunlar ve savaş alanındaki tecrübeleri sonraki yıllarda dron teknolojisinin kısıtlılıklarını ortadan kaldırma çabalarının öncüsü olmuştur. Nitekim ABD, Pioneer'ların Birinci Körfez Savaşı'ndaki başarısını ve dronların potansiyelini birinci elden deneyimledikten sonra insansız hava aracı teknolojisine daha fazla yatırım yapmaya başlamıştır. 1990'lar boyunca ABD dron operasyonlarına, araştırma geliştirme projelerine ve dron sistemlerinin tedarikine 3 milyar dolardan fazla harcama yapmıştır.²² Daha sonra ABD yalnızca 2000 yılı içerisinde insansız hava araçlarına 667 milyon dolar yatırım yapmış, 2002-2003 yılı bütçesinde ise dronlara ayrılan tutar 1.1 milyar dolar olmuştur.²³

1990'lı yıllarda ABD'nin insansız hava aracı programlarına ayırdığı bütçenin ilk ürünü, 1995 yılında Bosna-Hersek'te ilk görev uçuşunu gerçekleştiren General Atomic üretimi RQ-1 Predator²⁴ olmuştur. Predator sistemi daha hızlı tedarik için standart prosedürleri devre dışı bırakan bir proje kapsamında üretilmiş ve sonuçta istikrarsız fakat yüksek kabiliyete sahip bir insansız hava aracı ortaya çıkmıştır.²⁵ Nitekim Pioneer'la karşılaştırıldığında Predator çok ciddi bir teknolojik atılım gerçekleştirmiştir. Pioneer'ların 5 saatlik uçuş süresine karşılık Predator 24 saat havada kalabilmekte, Pioneer 185 km operasyon yarıçapına sahipken Predator 740 kilometre mesafedeki bir hedefi izleyip kalkış noktasına geri dönebilmekteydi.²⁶ Pioneer'dan farklı olarak Predator 'Ku-band uydu haberleşmesi' (SATCOM) üzerinden kontrol edilebilmekte, video ve diğer verileri kontrol merkezine

---

²¹ John Pike and Steven Aftergood, "Pioneer Short Range (SR) UAV", *Federation of American Scientists*, 05.03.2000, <https://fas.org/irp/program/collect/pioneer.htm>, (e.t. 04.09.2019).

²² Office of the Secretary of Defense, "Unmanned Aerial Vehicles Roadmap 2002-2027", December 2002, https://www.nasa.gov/centers/dryden/pdf/111759main_DoD_UAV_Roadmap_2003.pdf, s. 19, (e.t. 05.09.2019).

²³ Elizabeth Bone and Christopher Bolkcom, "Unmanned Aerial Vehicles: Background and Issues for Congress", *Congressional Research Service: The Library of Congress*, 25.04.2003, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a467807.pdf>, s. 2, (e.t. 05.09.2019).

²⁴ Bu ilk modeller RQ-1A olarak anılmaktadır. 2002 yılında model adı RQ (reconnaissance unmanned) yerine MQ (multi-mission unmanned) kullanılmaya başlamıştır.

²⁵ Roger Connor, "The Predator, a Drone That Transformed Military Combat", *Smithsonian National Air and Space Museum*, 09.03.2018, <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/predator-drone-transformed-military-combat>, (e.t. 05.09.2019).

²⁶ Bone and Bolkcom, op.cit., s. 11.

aktarabilmekteydi. Bunun yanı sıra ‘sentetik açıklıklı radar’ teknolojisi sayesinde bulutlu, sisli havalarda ve gece saatlerinde görüntü toplama kapasitesine sahipti.²⁷

Predator sistemi 1999 yılında Kosova Savaşında kapsamlı bir şekilde kullanılmış ve savaş alanındaki tecrübelerle gelişmeye devam etmiştir. Kosova’daki NATO operasyonları sırasında dronlarla ilişkili en önemli sorunlardan bir tanesi, hedef tespit etmekle görevli dron operatörlerinin tespit ettikleri tankların konumunu A-10 pilotlarına sözlü olarak aktarmaya çalışması olmuştur. A-10’lar bir süre sonra tarif edilen konuma ulaşsa bile pilotlar vuruş için hedefi görmekte ciddi sorunlar yaşamıştır. Bu sorunların devamlı bir hal almasının ardından Avrupa’daki Amerikan Hava Kuvvetleri Komutanı General John P. Jumper, Predator’lara ‘lazer hedef işaretleme sistemi’ takılmasını istemiştir. Lazer işaretleyicilerin montajı 2 hafta gibi kısa bir sürede gerçekleşmişse de savaşın bitmesi nedeniyle sahada deneme imkanı bulunamamıştır.²⁸

Diğer taraftan bu gelişme insansız hava aracı teknolojisinde en kritik dönüm noktalarından birinin temellerini atmıştır. Kosova Savaşı’ndan kısa bir süre sonra Hava Muharebe Komutanlığına terfi ettirilen Jumper, lazer hedef işaretleme sistemine sahip hava araçlarının kendi lazer güdümlü mühimmatına da sahip olması gerektiğini düşünmüş ve dronların AGM-114 Hellfire tanksavar füzeleriyle silahlandırılması emrini vermiştir. Bu kararda şüphesiz Kosova’daki tecrübelerin önemli bir rolü olmuştur. Zira bu savaşta görüldüğü üzere hedefi bulan ve vuran birimlerin birbirinden ayrı olması ve aradaki irtibat sürecinin ciddi bir zaman kaybına yol açması, bu süreci en aza indirecek bir çözüm arayışını beraberinde getirmiştir.²⁹

Dronların silahlandırılmasında süreci etkileyen bir diğer etken CIA’in terörist Usame Bin Ladin ve El Kaide’nin diğer üst düzey kadrosunun yerini tespit etmek üzere Afganistan hava sahasında yürüttüğü gizli operasyon olmuştur. Özbekistan’da konuşlanan ve Almanya Ramstein’deki üstün uydular aracılığıyla uçurulan bir Predator, 27 Eylül 2000 tarihinde Usame bin Ladin’i görüntülemeyi başarmıştır.³⁰ Ancak seyir füzelerinin Umman Denizi’ndeki gemi ve denizaltılardan fırlatılmasıyla hedefine ulaşması arasında geçecek saatlerde hedefin yer değiştirmesi riski Clinton yönetimini vur emri vermekten alıkoymuştur. Esasında ABD, 1998 yılında el Kaide’nin Afrika’daki Amerikan elçiliklerini hedef alan terör saldırılarının ardından “Infinite Reach” operasyonunu başlatmış, bin Ladin’in Afganistan’daki Host şehri yakınlarında bir toplantı gerçekleştireceği istihbaratına dayanarak El-Kaide

---

²⁷ Office of the Secretary of Defense, “Unmanned Aerial Vehicles Roadmap 2002-2027”, December 2002, https://www.nasa.gov/centers/dryden/pdf/111759main_DoD_UAV_Roadmap_2003.pdf , s. 6, (e.t. 05.09.2019).

²⁸ David Jordan and Ben Wilkins, “Unmanned Aerial Vehicle Operations since 1980s”, *Air Power UAVs The Wider Context*, Owen Barnes (Ed.), Royal Air Force Directorate of Defense Studies, s. 37.

²⁹ Ibid., s. 39-40.

³⁰ Whittle, op. cit., Chap. 7.

hedeflerine 79 Tomahawk seyir füzesi atmıştır. Nasıl olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte operasyon başladıktan sonra Bin Ladin bölgeden ayrılmış ve operasyon başarısız olmuştur. Bu olayın üstünden geçen yaklaşık 2 yıldan sonra Clinton yönetimi aynı başarısızlığın tekrarlanmasından çekinmiştir.³¹

CIA'in Afganistan'daki dron operasyonu 8 Kasım 2000'de hava şartları nedeniyle bahar aylarına kadar sonlandırılmıştır. Bu sırada Afganistan'daki operasyonu çok yakından takip eden Güvenlik, Altyapı Koruması ve Terörle Mücadele Ulusal Koordinatörü Richard Clarke, yardımcısı Roger Cressey ve CIA direktör yardımcısı Charles Allen, hava kuvvetleri tarafından Predator'ların silahlandırılması amacıyla yürütülen projedeki gelişmelerden haberdar olmuş ve operasyon yeniden başlayıncaya kadar CIA'in silahlı dronlara sahip olması için baskı yapmaya başlamıştır. Dronlar 2001 yılının Haziran ayında operasyonda kullanılabilir hale gelmiş fakat kontrol merkezinin Almanya'da bulunmasından kaynaklanabilecek muhtemel hukuki ve siyasi sorunlar nedeniyle operasyon ertelenmiştir. Dronların ABD topraklarından kontrol edilmesi için başlatılan proje sürerken 4 Eylül 2001'de toplanan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, operasyonda vuruşu CIA'in mi yoksa hava kuvvetlerinin mi gerçekleştireceği sorusuna bir açıklık getirilememesi ve silahlı dronların operasyon için henüz yeterince güven vermediğinin düşünülmesi üzerine operasyonu askıya almıştır.³²

Bu toplantıdan bir hafta sonra gerçekleşen 11 Eylül 2001 saldırıları, silahlı dronların kullanımı konusunda da bir dönüm noktası olmuştur. 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'daki Taliban hedeflerine yönelik başlatılan hava operasyonu ile birlikte dronlar ilk defa bir hedefi yalnızca bulmak ve takip etmek için değil, vurmak için uçurulmuştur. Silahlı dronlar Kalıcı Özgürlük (Enduring Freedom) operasyonundan itibaren hem CIA hem de ABD Hava Kuvvetleri tarafından karadaki birlikleri-müttefikleri desteklemek, bazı hareketli ve acil hedefleri vurmak ve terör örgütlerinin üst kademesindeki isimlere yönelik nokta operasyonlar gerçekleştirmek için kullanılmaya başlamıştır.³³

Devlet ve Devlet Dışı Aktörlerin Perspektifinden Silahlı Dronların İşlevleri

Çalışmanın birinci bölümünde bazı tarihsel dönüm noktalarıyla ele alındığı üzere dronların kullanım alanı devletlerin bazı spesifik ihtiyaçları doğrultusunda genişlemiştir. Radyo teknolojisinin yeni sınırlarının keşfedildiği en erken dönemde kablosuz kontrol edilebilen pilotsuz uçaklar hava torpidosu ve eğitim hedefi olarak kullanılmıştır. Bunlardan geri dönmek üzere uçurulan hava araçları günümüz seyir

---

³¹ Christopher J. Fuller, *See It Shoot It: The Secret History of the CIA's Lethal Drone Program*, London: Yale University Press, 2017, ss. 194-195.

³² Whittle, op. cit., Chapter 10.

³³ Williams Brian Glyn, *Predators: The CIA's Drone War on Al Qaeda*, Washington D.C.: Potomac Books, 2013, Chapter 4: Operation Enduring Freedom.

füzelerine, uçuştan sonra geri döndürülebilir eğitim uçakları günümüz insansız hava araçlarına uzanan teknolojinin öncüsü olmuştur. Bu noktada nitelikleri itibarıyla ve teknolojik anlamda birbirinin içine geçmiş ilkel seyir füzesi ve dronları ayıran temel unsur kullanım amaçları olmuştur.³⁴

Günümüz insansız hava araçlarının ortaya çıkışında ikinci aşama yüksek riskli gözetleme uçuşlarında maliyeti azaltmak için daha önce hedef olarak kullanılan insansız hava araçlarına kamera, sensör, radar ve benzeri görev yüklerinin montajıyla başlamıştır. Burada maliyet unsuru maddi kayıp olmaktan ziyade görevin başarısız olması durumunda katlanılması gereken bütün sonuçları ifade etmektedir; ki bunların başında askeri personelin hayatı gelmektedir. Bu aşamada dronlar düşman hava sahasında gerçekleştirilen keşif ve gözetleme uçuşlarında kullanılmaya başlamıştır.

Üçüncü aşamada insansız hava araçlarının uçuş, görüntüleme ve kontrol kapasitesi geliştirilerek keşif ve gözetleme amacına yönelik spesifik olarak üretilmiş modern dronlar ortaya çıkmıştır. Bu aşamada dronlara, modern askeri dronların ayırıcı iki temel özelliği: uzun uçuş süresine sahip olma ve anlık görüntü akışı sağlama yeteneği kazandırılmıştır. Uzun uçuş süresi sayesinde dronlar yalnızca maliyet nedeniyle tercih edilen bir çözüm olmanın ötesine geçmiştir.³⁵

Dördüncü olarak yukarıda ifade edilen uzun uçuş süresine sahip anlık görüntü aktarımı yapan modern dronlara sınırlı da olsa vuruş gücü kazandırılmıştır. Böylece dronlar hedefleri tespit ve takip etmenin yanında karadaki birlikleri destekleme ve nokta operasyon yapma fonksiyonuyla da kullanılmaya başlamıştır.

Günümüzde devletlerin dronlara atfettiği rol genellikle ‘3D: *Dull (Durağan), Dirty (Kirli), Dangerous (Tehlikeli)*’ kısaltmasıyla anılmaktadır. Bunlardan durağan görevler pilotların kaldıramayacağı ölçüde uzun ve genellikle tekdüze görevleri ifade etmektedir. Bu görevlerin başında belirli bir bölgeyi veya hedefi kesintisiz izleme gelmektedir. Bu görevler ancak dron operatörlerinin vardiya usulüyle çalışmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Kirli görevler, insan sağlığına zararlı koşullarda; örneğin kimyasal, biyolojik tehditlerin veya nükleer radyasyonun bulunduğu durumlarda gerçekleştirilen görevleri ifade etmektedir. Tehlikeli görevler ise çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan düşman hava savunmasının bastırılmasından hedef tespitine kadar düşman hava sahasında gerçekleştirilen pek çok görevi kapsamaktadır.³⁶

Diğer taraftan dronların bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Dronlar belirli bir görev bölgesinde çok uzun süre kalmak üzere tasarlandığından diğer platformlara göre

---

³⁴ Zaloga, op.cit., Chap. 1.

³⁵ Ann Rogers and John Hill, *Unmanned Drone Warfare and Global Security*, London: Pluto Press, 2014, Chap. 3.

³⁶ Ibid.

oldukça yavaştır. Bunun yanı sıra dronlar savaş uçakları gibi diğer platformların sahip olduğu kendini savunma veya karşılık verme yeteneğinden yoksundur. Bu nedenle hava savunma kapasitesine sahip devletlere karşı dronlar savunmasız kalmaktadır.³⁷ Nitekim 2003 İşgali öncesinde keşif yapan ABD'ye ait dronlar sıklıkla Irak jetlerinin engellemesiyle karşı karşıya kalmıştır. ABD, jetlere karşı en azından belirli ölçüde caydırıcı olabileceği düşüncesiyle havadan havaya Stinger füzesi taşıyan Predator'ları Irak'a göndermiş ancak pratikte tamamen başarısız olması nedeniyle bu fikirden kısa sürede vazgeçmiştir.³⁸

Dronların bir diğer zayıf noktası, aynı zamanda en büyük avantajının da kaynağı olan uzaktan kontroldür. Dronlar kontrol merkezinden gelen komutları almak ve video, sensör, radar ve diğer verileri kontrol merkezine aktarmak için veri bağlantısına ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan bu veri bağlantısı dronları siber saldırılara da açık hale getirmektedir.³⁹ Bu saldırılar dronların GPS alıcısı, radar ve kızılötesi gibi sensörlerini yanıltmak, dronların kontrol merkeziyle haberleşme kanalını kesmek veya bu kanala sızmak, dronların aktardığı veriyi çalmak gibi pek çok olasılığı içermektedir.⁴⁰

Örneğin 2008 yılında Irak'ta, ABD'nin İran destekli Kataib-i Hizbullah milislerine karşı düzenlediği bir operasyonda ele geçirilen bir laptopa Predator'lardan çekilmiş görüntüler bulunmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra Wall Street Journal'ın manşete taşıdığı bu ve benzeri birkaç olayda daha milislerin herkesin edinebileceği SkyGrabber isimli bir yazılımla şifresiz Predator görüntülerini indirdikleri ortaya çıkmıştır. Kamuoyunun olayı öğrenmesinin ardından açıklama yapan ABD'li yetkililer aslında Pentagon'un Predator'ların veri bağlantısı zafiyetinden 2004'ten beri haberdar olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu olaylar basına yansınıncaya kadar ABD anlık görüntü akışında gecikmeye sebep olması gibi çeşitli gerekçelerle Predator verilerini şifrelememiştir.⁴¹ Bu güvenlik açığı yeni nesil dronlarda ortadan kaldırılmış olsa bile

---

³⁷ Michael Horowitz, Sarah E. Kreps and Matthew Fuhrmann, "Separating Fact from Fiction in the Debate over Drone Proliferation", *International Security*, Vol. 41, No: 2, Fall 2016, ss. 17-18.

³⁸ David Axe, *Shadow Wars: Chasing Conflict in an Era of Peace*, Washington D.C.: Potomac Books, 2013, ss. 77-79.

³⁹ Horowitz, Kreps and Fuhrmann, loc.cit.

⁴⁰ Alan Kim et.al., "Cyber Attack Vulnerabilities Analysis for Unmanned Aerial Vehicles", *American Institute of Aeronautics*, <https://pdfs.semanticscholar.org/1a95/4775dd9a2596b7543af7693d707415077289.pdf>, ss. 6-13, (e.t. 11.09.2019).

⁴¹ Sean P. McBride, "Pirating the Ultimate Killer App: Hacking Military Unmanned Aerial Vehicles", *Information Security Management Handbook*, 6th Edition, Harold F. Tipton and Micki Krause Nozaki (Eds.), Vol. 6, London: CRC Press, 2012, ss. 301-316.;Mika Mount and Elaine Quijano, "Iraqi insurgents hacked Predator drone feeds, U.S. official indicates", *CNN World*, 18.12.2009, <https://edition.cnn.com/2009/US/12/17/drone.video.hacked/index.html>, (e.t. 11.09.2019).; Siobhan Gorman, Yochi J. Dreazen and August Cole, "Insurgents Hack U.S. Drones", *The Wall Street Journal*, 17.12.2009, <https://www.wsj.com/articles/SB126102247889095011>, (e.t. 11.09.2019).

uzaktan kontrolün nasıl bir zafiyet ortaya çıkarabileceğini göstermesi açısından çarpıcı bir örnek olarak hafızalara kazınmıştır.

Dronların bir diğer zayıflığı diğer savaş araçlarına kıyasla kaza ve teknik sorunlara daha yatkın olmasıdır. Örneğin Washington Post'un resmi kaza raporlarından derlediği çalışmaya göre 2014 yılına kadar ABD hava kuvvetlerinin sahip olduğu 269 Predator insansız hava aracından yüzde 40'ı kullanılamaz hale gelmiş veya kaza başına 2 milyon dolardan fazla zarara yol açmıştır. Predator'lar özellikle ilk 15 yıllık süreçte 100.000 saat uçuşta 13,7 kaza⁴² ortalamasına sahip olmuştur. Dron operasyonlarında belirli bir deneyim kazanılmasının ardından, 2009-2013 yılları arasında bu ortalama 100.000 saat uçuş başına 4,79'a inmiştir. Daha yeni nesil bir insansız hava aracı olan Reaper (Predator B) ise 3,17'lik kaza ortalamasıyla Predator'lara kıyasla daha istikrarlı bir hava aracı olmuştur. Ancak aynı yıllarda F-16'ların kaza ortalamasının 1,96; F-15'lerin 1,47 olduğu düşünüldüğünde bu rakamlar hala yüksek görünmektedir.⁴³

Dronların zayıflıkları devletlere karşı kullanımını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Düşmanın hava savunma olanaklarına sahip olduğu devletlerarası çatışmalarda dronların rolü daha çok devletlerin diğer gelişmiş olanaklarını tamamlamak, kolaylaştırmak ve maliyetini azaltmaktır. Savaş uçakları havadan-havaya ve karadan-havaya atılan mühimmattan kaçabilmekte, çeşitli metodlarla güdümlü hava savunma füzelerini ve radarları yenilebilmektedir. Seyir füzeleri ise yere çok yakın irtifada radarlardan gizlenerek ve en gelişmiş dronlardan en az 2 kat daha hızlı hareket ederek hedefini vurabilmektedir. Bu anlamda mevcut haliyle dronların devletlerin zaten var olan imkanlarının ötesinde, savaşların yapılışını ve kaderini değiştirebilecek nitelikte bir yenilik getirmedeği açıktır.⁴⁴

Diğer taraftan dronların vuruş yeteneği kazanmasıyla ortaya çıkan nokta operasyon yapma fonksiyonu rakibin hava savunma kapasitesine sahip olmadığı durumlarda önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Esasında devletler diğer bütün olanaklarıyla nokta operasyon yapma becerisine silahlı dronların ortaya çıkışından önce de sahip olmuştur. Ancak dronların bu konudaki becerisi ve bu tür operasyonların daha sık yapılabilmesine olanak tanınması asimetrimin güçlü tarafındaki devletler için yeni bir avantaj sağlamıştır.⁴⁵

---

⁴² Bu örneklerde savaş uçağı ve dronların tamamen kullanılamaz hale geldiği veya 2 milyon dolardan fazla maliyet sebep olan kazalar hesaba katılmıştır.

⁴³ Craig Whitlock, "When drones fall from the sky", *Washington Post*, 20.06.2014, https://www.washingtonpost.com/sf/investigative/2014/06/20/when-drones-fall-from-the-sky/?utm_term=.1a12c1d40d31, (e.t. 12.09.2019).

⁴⁴ Horowitz, Kreps and Fuhrmann, op.cit., s. 26.

⁴⁵ Patrick B. Johnston, "Security Implications of Drones in Warfare", *Drones and the Future of Armed Conflict: Ethical, Legal, and Strategic Implications*, David Cortright, Rachel Fairhurst and Kristen Wall (Eds.), Chicago: University of Chicago Press, 2015, Chap. 8.

Dronların başlıca iki özelliği insansız hava araçlarını devletlerin sahip olduğu diğer imkanlardan ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, dronların askeri personelin hayatını tehlikeye atmadan potansiyel hedefler üzerinde kesintisiz süzülme yeteneğidir. Örneğin tam yüklü bir F-16 yaklaşık 4 saat uçabilirken MQ-9 Reaper tam görev yüküyle 16 saat havada kalmaktadır. Dronların bu kapasitesi devletlere hava savunmasının bulunduğu durumlar saklı kalmak kaydıyla ihtiyaç duyduğu yerde her an var olma kabiliyeti kazandırmaktadır. İkinci olarak dronlar hedef tespiti ve vuruş arasındaki zinciri kısaltarak devletlere tehdidin tanımlanmasının ardından çok hızlı bir şekilde ortadan kaldırma imkanı vermektedir. Örneğin çalışmanın birinci bölümünde ele alınan “Infinite Reach” operasyonunda ABD, seyir füzeleri hedefe ulaşmaya kadar Bin Ladin’in hareket edebileceği tahmini konumları hesaplamak zorunda kalmış, ancak hedefin öngörülemeyen bir şekilde yer değiştirmesi nedeniyle başarısız olmuştur. Oysa zaten potansiyel hedefin üstünde olan silahlı dronlar devletlere saniyeler içerisinde tepki verme olanağı vermektedir.⁴⁶ Dronların bu kabiliyeti özellikle terörle mücadele bağlamında devletlerin imkanlarını genişletmektedir.

Bu bağlamda dronların terörle mücadelede genel olarak üç fonksiyonundan söz etmek mümkündür: Bunlardan birincisi terör örgütlerinin lider kadrosuna yönelik nokta operasyonlardır. Dronların uzun uçuş süresi hedefin tespit edilmesini ve takip edilen hedefin vurulması için en uygun anın beklenmesini mümkün kılarken hızlı tepki yeteneği ortaya çıkabilecek ani fırsatların değerlendirilmesini sağlamaktadır. İkinci olarak dronlar, terör örgütlerinin haberleşmesini ve eğitim faaliyetlerini sekteye uğratmak için kullanılmaktadır. Örneğin ABD’nin Afganistan ve Pakistan’daki dron operasyonları nedeniyle El Kaide üyelerinin kalabalık gruplar halinde bulunmaktan ve elektronik cihazlar kullanmaktan kaçındığı bilinmektedir. Üçüncü olarak dronlar terör örgütlerinin kendilerine güvenli bölgeler edinmelerini engelleme konusunda başarılıdır. Özellikle başka imkanlarla denetim kurmanın zor olduğu coğrafi koşullarda dronlar belirli bir bölgenin teröristler tarafından kullanılıp kullanılmadığını tespit etme ve gerektiğinde müdahale etme amacıyla kullanılmaktadır.⁴⁷

Çalışmanın birinci bölümünde dronlara lazer güdümlü mühimmat entegre edilmesinin arka planında esas olarak 1998-1999 Kosova Savaşı tecrübesinin bulunduğu ifade edilmiştir. Bu anlamda silahlı dronların ortaya çıkışı itibarıyla asimetrik tehditlere yönelik olmadığı görülmektedir. Fakat günümüzde silahlı ve silahsız dronların en geniş kullanım alanını asimetrik çatışmalarda bulduğunu ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır. Nitekim 2002-2014 yılları arasında ABD’nin Irak, Afganistan ve Libya gibi savaş alanları dışındaki nokta operasyonlarının yüzde 98’i silahlı dronlarla gerçekleştirilmiştir. Başkanlığı döneminde bir önceki Bush yönetimini 10’a katlayarak en az 542 silahlı dron vuruşuna onay veren Obama 2013 yılındaki bir

---

⁴⁶ Micah Zenko, “Reforming U.S. Drone Strike Policies”, *Council Special Report*, No: 65, January 2013, s. 6.

⁴⁷ Johnston, loc.cit.

konusmasında kendi yönetiminin dronları “terörle mücadelede her derdin ilacı” olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁴⁸ Keza Trump döneminin ilk iki yılında da dron operasyonlarının artarak devam ettiği görülmüştür.⁴⁹

ABD'nin silahlı dronları kullanma biçimi ve bu konudaki tecrübeleri silahlı dronların uluslararası politikadaki mevcut ve potansiyel yerini anlamlandırabilmek için önemlidir; zira yakın bir zamana kadar silahlı dron kullanımını konusundaki tek örnek olmuştur. 2007 yılında Afganistan'da kullanılmak üzere İngiltere'ye satılan MQ-9 Reaper'lar istisna olmak kaydıyla ABD'nin bu konudaki tekelinin kırılması 2010'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yakın bir zamana kadar silahlı dronlara ilişkin yapılan çalışmalar bu örnekten hareketle yürütülmüştür. Silahlı dronların hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte konu hem daha karmaşık hale gelmiş hem de meseleyi daha net biçimde uluslararası kontekste taşıyabilecek yeni veriler ortaya çıkmıştır. Son yıllarda yapılan bazı çalışmalar bugüne kadar sınırlı örneklerden yola çıkan hipotezleri kantitatif yöntemlerle test etmeye başlamıştır. Bunların ilk örneklerinden olan Horowitz, Schwartz ve Fuhrmann tarafından yapılan çalışma diğer motivasyonların yanı sıra asimetrik tehditlerin, ya da çalışmada yer aldığı şekliyle devlet içi çatışmaların ve terörizme maruz kalmanın, devletleri silahlı dron edinmeye yönelttiğini ortaya koymuştur.⁵⁰

2010'lu yıllarda silahlı dronlara sahip olan devletlerin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. 2019 yılı itibarıyla en az 10 ülkenin silahlı dronları sahada kullandığı bilinmekte, bunun yanı sıra yaklaşık 30 ülkenin daha silahlı dronlara sahip olduğu veya sahip olmak üzere olduğu düşünülmektedir.⁵¹ Bu sürece paralel olarak meydana gelen ilginç bir gelişme özellikle Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan çatışmaların içerisinde yer alan bazı terör örgütleri ve devlet dışı aktörlerin de bu teknolojiyi taklit etmeye başlaması olmuştur.

Bugüne kadar bir devlet dışı aktör tarafından gerçekleştirilen en maliyetli dron saldırısı 14 Eylül 2019 tarihinde meydana gelen, Abkayk ve Kureys'teki ARAMCO tesislerine yönelik Husi saldırıları olmuştur. Saldırılar tesislere doğrudan verdiği

⁴⁸ Micah Zenko and Sarah Kreps, *Limiting Armed Drone Proliferation*, Council Special Report, No: 69, June 2014, s. 9.; Micah Zenko, “Obama’s Embrace of Drone Strikes Will Be a Lasting Legacy”, *The New York Times*, 21.01.2016,

<https://www.nytimes.com/roomfordebate/2016/01/12/reflecting-on-obamas-presidency/obamas-embrace-of-drone-strikes-will-be-a-lasting-legacy>. (e.t. 14.09.2019).; Micah Zenko, “Obama’s Final Drone Strike Data”, *Council on Foreign Relations*, 20.01.2017, <https://www.cfr.org/blog/obamas-final-drone-strike-data>, (e.t. 14.09.2019).

⁴⁹ BBC, “Trump revokes Obama rule on reporting drone strike deaths”, 07.03.2019, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47480207>, (e.t. 14.09.2019).

⁵⁰ Bkz. Michael Horowitz, Joshua Schwartz and Matthew Fuhrmann, “Who’s Prone to Drone? A Global Time-Series Analysis of Armed Uninhabited Aerial Vehicle Proliferation”, *SSRN*, 18.07.2019, <https://ssrn.com/abstract=3422313>, (e.t. 14.09.2019).

⁵¹ Dan Gettner, *The Drone Databook*, The Center For The Study Of Drone At Bard College, 2019, <https://dronecenter.bard.edu/projects/drone-proliferation/databook/>, (e.t. 14.09.2019).

milyonlarca dolarlık hasarın yanı sıra bir süreliğine Suudi Arabistan'ın petrol üretiminin yarısını durdurmuş ve Brent ham petrol fiyatlarında %15'lik artışa neden olmuştur.⁵² Husiler saldırıyı kendi ürettikleri 10 adet dronla gerçekleştirdiklerini iddia etmiş, buna karşılık ABD ve Suudi Arabistan ise saldırının en az 18 patlayıcı yüklü dron ve 7 seyir füzesiyle yapıldığını öne sürmüştür.⁵³

14 Eylül saldırıları küresel etkileri nedeniyle medyanın dikkatini en çok çeken olay olmakla birlikte aslında zaten bir süredir devam etmekte olan dron saldırılarının bir halkası olmuştur. Örneğin Yemen'de 10 Ocak 2019'da meydana gelen Husilerin üstlendiği El-Anad hava üssü saldırısında askeri geçit törenini izleyen protokol tribününün üzerinde patlayıcı yüklü bir dron infilak etmiştir. Saldırıda 4 Yemen askeri ölmüş, genelkurmay başkanı Abdullah Nahi ve yardımcısı Salih Zendani yaralanmış, askeri istihbarat başkanı Muhammed Tamah ise bu saldırıda aldığı yaralar nedeniyle 3 gün sonra hayatını kaybetmiştir.⁵⁴ Suudi Arabistan'ın güneyindeki Abha Uluslararası Havalimanı da birkaç kez patlayıcı yüklü dronların hedefi olmuş; bunlardan 2 Temmuz 2019 tarihinde gerçekleştirilen saldırıda 9 kişi yaralanmıştır.⁵⁵

Aslında devlet dışı aktörler tarafından kullanılan patlayıcı yüklü dronların izini 2010'lu yılların öncesine kadar sürmek mümkündür. Örneğin 14 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah'a ait patlayıcı yüklü bir dron bir İsrail savaş gemisine çarparak patlamıştır. 13 Ağustos 2006 tarihinde ise yine Hizbullah'a ait, yaklaşık 30 kilo patlayıcı taşıyan bir dron İsrail tarafından düşürülmüştür.⁵⁶ Fakat bu dönemde patlayıcı yüklü dronların kullanıldığı örnekler sınırlı kalmış, dronlar günümüzde Husilerin kullandığı şekilde sistematik bir biçimde kullanılmamıştır. Aradan geçen 13 yılda devlet dışı aktörler açık kaynak uydu görüntülerine daha kolay erişmeye başlamış ve bu sayede daha keskin hedef tanımlama kapasitesine sahip olmuştur.⁵⁷ Fakat daha da önemlisi devlet dışı aktörlerin o yıllarda kısıtlı sayıda sahip olduğu dronlar günümüzde ticari ve askeri dronların yayılmasına paralel olarak daha kolay

---

⁵² Sheela Tobben, "Oil Prices Jump Most on Record After Saudi Arabia Strike", *Bloomberg*, 16.09.2019, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-09-15/oil-prices-jump-19-after-attack-cuts-saudi-arabian-supplies>, (e.t. 21.09.2019).

⁵³ BBC, "Saudi Arabia oil attacks: Weapons debris 'proves Iran behind them' ", 18.09.2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49746645> , (e.t. 21.09.2019).

⁵⁴ Anadolu Ajansı, "Husilerin saldırısında yaralanan Yemen Askeri İstihbarat Başkanı öldü", 13.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-husilerin-saldirisinda-yaralanan-yemen-askeri-istihbarat-baskani-oldu/1363183> , (e.t. 21.09.2019).

⁵⁵ Anadolu Ajansı, "Yemen rebels attack Saudi airport; 9 injured", 02.07.2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/yemen-rebels-attack-saudi-airport-9-injured/1520953>, (e.t. 21.09.2019).

⁵⁶ Arthur Holland Michel and Dan Gettinger, "A Brief History of Hamas and Hezbollah's Drones", *Center for Study of the Drone*, 14.07.2014, <https://dronecenter.bard.edu/hezbollah-hamas-drones/>, (e.t. 21.09.2019).

⁵⁷ Aeron Stein, "Low-Tech, High-Reward: The Houthi Drone Attack", *Foreign Policy Research Institute*, 11.01.2019, <https://www.fpri.org/article/2019/01/low-tech-high-reward-the-houthi-drone-attack/>, (e.t. 21.09.2019).

ulaşılabilir hale gelmiş; hatta Husiler örneğinde olduğu gibi devlet dışı aktörlerin bizzat kendileri tarafından üretilmeye başlamıştır.⁵⁸

Fakat bu noktada patlayıcı yüklü –kamikaze- dronlarla ilgili önemli bir not düşmek gerekir. Çalışmada daha önce ifade edildiği üzere modern askeri dronların ayrırcı özellikleri 1) görevden sonra geri dönmek üzere tasarlanması 2) uzun uçuş süresine sahip olması 3) anlık görüntü akışı sağlamasıdır. Silahlı dronlar da yukarıdaki niteliklere sahip olup ayrıca kendi güdümlü mühimmatını taşıyabilmektedir. Fakat devlet dışı aktörlerin dronları kullanma biçimi bundan ciddi ölçüde farklılaşmaktadır. Örneğin Husilerin kullandığı Qasef’ler daha önceden belirlenmiş bir GPS koordinatına, daha önceden belirlenmiş bir rotayı takip ederek uçmakta ve hedefe ulaştığında kendini patlatmaktadır.⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında dronların daha ziyade ‘düşük bütçeli’ seyir füzeleri olarak kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki örneklerden de hareketle devlet dışı aktörlerin dron kullanımına ilişkin birkaç çıkarımda bulunmak mümkündür:

Birinci olarak; patlayıcı yüklü dronlar devlet dışı aktörlere 100-150 kilometre⁶⁰ mesafeden isabetli saldırı düzenleyebilme imkanı vermektedir. Son yıllarda kritik sivil tesislerin, askeri üslerin, askeri ve sivil yöneticilerin uzak mesafelerden patlayıcı yüklü dronlarla hedef alındığı görülmüştür. Bu imkanın daha fazla devlet dışı aktöre yayılması devletleri sınır ötesinden gelebilecek saldırılara karşı daha açık hale getirme riski taşımaktadır.

İkinci olarak; çalışmada daha önce ifade edildiği üzere devletlerin sahip olduğu hava savunma sistemleri, günümüzde en gelişmiş silahlı dronları dahi kolayca tespit edip düşürebilmektedir. Fakat devlet dışı aktörlerin kullandığı şekliyle patlayıcı yüklü dronlar, tıpkı seyir füzeleri gibi muhtemelen radardan korunabileceği belirli bir rotayı kullanarak alçak irtifadan uçmaktadır ve bu dronların küçük boyutu nedeniyle radarda tespiti oldukça zordur.⁶¹ Örneğin keşif ve gözetleme için kullanılan RQ-4 Global Hawk’ların kanat açıklığı 40 metre⁶², silahlı MQ-9 Reaper’ların kanat açıklığı 20

---

⁵⁸ Rawan Shaif, “Saudi Arabia’a Self-Fulfilling Houthi Prophecy”, *Foreign Policy*, 02.01.2019, <https://foreignpolicy.com/2019/10/02/saudi-arabias-self-fulfilling-houthi-prophecy/>, (e.t. 22.09.2019).

⁵⁹ Stein, loc.cit.

⁶⁰ Ahmed Himmiche et.al., “Panel of Experts on Yemen”, *United Nations Security Council*, 26.01.2018, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/N1800513.pdf>, ss. 153-154, (e.t. 22.09.2019).

⁶¹ Stephen Kalin and Sylvia Westall, “Costly Saudi defenses prove no match for drones, cruise missiles”, *Reuters*, 17.09.2019, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-security/costly-saudi-defenses-prove-no-match-for-drones-cruise-missiles-idUSKBN1W22FR>, (e.t. 22.09.2019).

⁶² U.S. Air Force, “MQ-9 Reaper”, 23.09.2015, <https://www.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/104516/rq-4-global-hawk/>, (e.t. 23.09.2019).

metre⁶³, Husilerin kullandığı Qasef-1'lerin kanat açıklığı 3 metredir.⁶⁴ Bu nedenle devletler küçük dronları hem daha kolay tespit edebilecek hem de bunu sürekli olarak her yerde gerçekleştirebilecek bir çözüm bulmak durumundadır.⁶⁵ Ancak mevcut durumda hava savunma sistemlerinin maliyeti ve tedarikindeki kısıtlılıklar nedeniyle sivil tesisler gibi ihtiyaç duyulan her yerde kullanılması mümkün görünmemektedir.⁶⁶

Devlet dışı aktörlerin patlayıcı dron kullanımına ilişkin söz edilmesi gereken üçüncü unsur, yukarıdaki maddeyle de yakından ilişkili olan maliyet unsurudur. Devletler savunma olanaklarını devlet dışı aktörlerden çok daha gelişmiş silahlara sahip potansiyel düşmanlara göre hazırlamıştır. Savaş jetleri ve balistik füze tehdidine karşı geliştirilen hava savunma füzelerinin maliyetiyle devlet dışı aktörler tarafından kullanılan basit ve ucuz dronların maliyeti arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Örneğin bir Patriot füzesi 3 milyon dolara mal olurken Husilerin kullandığı dronlar tahmini olarak 10 ila 15 bin dolar arası bir maliyetle üretilmektedir. Devletlerin ucuz-patlayıcı yüklü dron tehdidine karşı koyabilmek için aradaki maliyet uçurumunu kapatabilecek yeni savunma sistemlerine sahip olması gerekmektedir.⁶⁷

Diğer taraftan 100 kilometre üstü menzile sahip ve çok gelişmiş olmasa da askeri standartlardaki dronlara her devlet dışı aktörün erişemediğini belirtmek gerekir. Bu tür dronlar Hizbullah ve Husiler gibi çok az sayıda devlet dışı aktörün elinde bulunmaktadır; ki zaten bu örgütler balistik füzelere ve seyir füzelerine de erişebilmektedir. Dolayısıyla bunları devlet desteği sayesinde edindikleri gelişmiş imkanları nedeniyle bir istisna olarak görmek gerekir.⁶⁸ Bu tür teknolojilere erişimi olmayan çoğunluktaki devlet dışı aktörler ise devlet desteğine ihtiyaç duymadan çok kolay bir şekilde edinebilecekleri ticari ve hobi amaçlı dronlara yönelmiştir. Ancak

---

⁶³ Ibid.

⁶⁴ David Hambling, "Change in the air: Disruptive Developments in Armed UAV Technology", *United Nations Institute For Disarmament Research*, 2018, <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/-en-726.pdf>, s. 8, (e.t. 24.09.2019).

⁶⁵ Ilan Ben Zion, "As attack derones multiply, Israeli firms develop defenses", *Associated Press*, 26.09.2019, <https://apnews.com/cc3263de5a02425e91a8ef1f4c542f20>, (e.t. 30.09.2019).

⁶⁶ Financial Times, "Saudi oil Attack highlights Middle East's drone war", <https://www.ft.com/content/f2a73b40-d920-11e9-8f9b-77216ebe1f17>, (e.t. 30.09.2019).

⁶⁷ Ben Flanagan, "The \$10,000 drone tech threat to Saudi Arabia's \$350 billion oil industry", *WIRED*, 16.09.2019, <https://wired.me/technology/saudi-drone-attack-houthi-oil/>, (e.t. 30.09.2019); Chris Baraniuk, "Small drone 'shot with Patriot missile' ", *BBC*, 15.03.2017, <https://www.bbc.com/news/technology-39277940>, (e.t. 30.09.2019).

⁶⁸ Nitekim 26 Ocak 2018 tarihli BM Uzmanlar Paneli raporu Qasef-1'lerin dizaynının ve üretilmesi için gerekli parçaların İran tarafından sağlandığına ilişkin çok güçlü deliller bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Himmiche et.al., op.cit., ss. 155-156.

bunlar yukarıda ifade edilen dronlara kıyasla çok kısıtlı taşıma kapasitesine ve menzile sahiptir.⁶⁹

Hem sayı hem de maliyet bakımından ulaşılması çok daha kolay olan küçük hobi dronları 20-30 dakika süreyle havada kalabilmekte, 5 kilometreye kadar uzaktan kontrol edilebilmekte ve 1 kiloya yakın yük taşıyabilmektedir. Yaklaşık 1.000 dolara satılan bu dronlardan daha fazla yük taşıyabilen, sinema filmi çekiminden zirai ilaçlamaya çeşitli işler için kullanılan profesyonel dronlar da yine herkes tarafından ulaşılabilir durumdadır. En yüksek kapasiteye sahip olanları 10 kilodan fazla yük taşıyabilen bu dronların fiyatları birkaç bin dolardan başlayıp 15.000 dolara kadar uzanmaktadır. Tüm bu dronlar terör örgütleri tarafından modifiye edilerek saldırı amaçlı kullanılmaya oldukça müsaittir; zira bunları uçurmak için uzmanlık gerekmemektedir.

Küçük dronların sınırlı kapasitelerine karşın özellikle meskun mahal çatışmalarında olduğu gibi dar alanlarda devlet dışı aktörler tarafından gözetleme ve saldırı amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Örneğin 2016 yılında DAES'in Musul'dan çıkarılması için yapılan operasyonlarda küçük patlayıcılar bırakmak için modifiye edilmiş hobi dronları Irak güçlerinin ilerleyişini aksatmayı başarmıştır. Hatta ABD Özel Operasyonlar Komutanı Raymond Thomas, o sırada DAES'in Musul'da kısa süre de olsa taktik hava üstünlüğüne sahip olduğunu ve bu tehdide etkili karşılık verecek silahlarının olmadığını ifade etmiştir.⁷⁰ Diğer taraftan DAES'in dronları sistematik kullanımı ve şehir çatışmalarının küçük dronların kullanımına müsaade eden şartlarında dahi bir silah olarak çatışma alanındaki becerisinin –en azından günümüzde- çok kısıtlı olduğu görülmüştür. Fakat aynı zamanda, Musul örneğinde görüldüğü gibi, patlayıcı yüklü küçük dronların sahadaki askerler üzerinde önemli psikolojik etkileri olduğu da tecrübe edilmiştir.⁷¹

Bu boyuttaki dronların ortaya çıkardığı bir diğer risk çatışma alanları dışında terör saldırılarında veya suikast amacıyla kullanımıdır. Küçük boyutu nedeniyle radarda kuşlardan ayırt edilemeyen bu dronlar, daha önce böyle bir tehditle karşı karşıya kalmayan yüksek güvenlikli tesisleri dahi hazırlıksız yakalayabilmektedir. Nitekim 2015 yılında Beyaz Saray'ın bahçesine düşen bir hobi dronunun sarayın mevcut güvenlik sistemleri tarafından tespit edilememiş olması bunu gösteren çarpıcı bir örnek olmuştur. Teröristlerin kullandığı geleneksel yöntemlere kıyasla yıkıcı niteliği

---

⁶⁹ Alyssa Sims, "The Rising Drone Threat from Terrorists", *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 19, 2018, s. 97.

⁷⁰ David B. Larter, "SOCOM commander: Armed ISIS drones were 2016's 'most daunting problem' ", *Defense News*, 16.05.2017, <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/sofic/2017/05/16/socom-commander-armed-isis-drones-were-2016s-most-daunting-problem/>, (e.t. 01.10.2019).

⁷¹ Ash Rossiter, "Drone usage by militant groups: exploring variation in adoption", *Defense & Security Analysis*, Vol. 34, No: 2, 2018, s. 117.

oldukça zayıf olan dronların güvenlik önlemlerini aşmadaki yeteneği bunu ciddi bir tehdit haline getirmektedir.⁷²

Küçük dronların sivil hedeflere -örneğin kalabalık meydanlara- yönelik saldırılarda kullanılması riski, devletlerin yalnızca belirli tesislerde değil daha geniş çapta bu tehditle mücadele edebilecek savunma sistemlerine ihtiyaç duymasına neden olabilir. Üstelik sivillerin yoğun olarak yaşadığı, yüksek binaların bulunduğu şehir ortamı dron saldırılarını durdurmak için kullanılabilir yöntemleri de kısıtlamaktadır. Binalarla aynı yükseklikte uçan dronları düşürmek için ateşli silahların-topların kullanılması sivillerin güvenliğini tehlikeye atacağından mümkün görünmemektedir. Ticari dronlar zayıf veri bağlantısı nedeniyle askeri dronlara kıyasla sinyal karıştırıcılara karşı çok hassas olduğundan silahsız bir şekilde indirilebilmektedir. Ancak her halükarda bu risk, çalışmada daha önce üzerinde durulan ‘her yerde her an savunma yapma’ yükünü şehirlere taşıyarak artırılmaktadır.

SONUÇ

Devletlerin diğer imkanlarıyla da yapabildiği keşif ve gözetleme görevlerini daha az risk ve maliyetle gerçekleştirebilmek için kullandığı dronlar, 1970’lere gelindiğinde yalnızca maliyet unsuru nedeniyle tercih edilen bir araç olmanın ötesine geçmeye başlamıştır. Zira dronlar bu noktadan itibaren savaş uçaklarının yapamayacağı ölçüde uzun görevleri yerine getirme yeteneği kazanmış ve ilerleyen yıllarda bu yönde geliştirilmeye devam etmiştir. 2001 yılında lazer güdümlü mühimmat entegre edilmesiyle birlikte dronlar keşif ve gözetleme görevlerinin yanı sıra nokta operasyonlarda kullanılmaya başlamıştır. Hava savunma sistemlerine karşı hassasiyeti nedeniyle devletler arası çatışmalarda etkili olamayan silahlı dronlar bu yeteneğe sahip olmayan terör örgütleriyle mücadelede önemli bir araç haline gelmiştir. 2010’lu yıllara kadar ABD tekelinde olan silahlı dronlar son 10 yıl içerisinde çok sayıda devletin envanterine girmiştir. Ancak daha ilginç bir gelişme, çok gelişmiş olmayan ancak askeri standartlarda diyebileceğimiz dronların devlet dışı aktörler tarafından silah olarak kullanılmaya başlaması olmuştur. Devlet dışı aktörler tarafından ‘düşük bütçeli seyir füzeleri’ olarak kullanılan dronların gelişmiş hava savunmasına sahip ülkeleri dahi hazırlıksız yakalayabileceği görülmüştür. Küçük boyutu nedeniyle radarda tespiti zor olan ve düşük maliyeti nedeniyle mevcut hava savunma sistemleriyle düşürülmesi durumunda ciddi bir maddi kayba yol açan bu tür dronlara karşı devletler yeni savunma çözümleri aramak durumunda kalmıştır. Üstelik devletler tehdidin asimetrik niteliğinden kaynaklanan belirsizlik dolayısıyla dronlara karşı yalnızca belirli noktalarda değil, askeri-sivil tesis farketmeksizin her yerde ve her an savunma yapma yükü altına girmiştir. Keza bu tür askeri standartlardaki dronlara erişimi olmayan devlet dışı aktörlerin de ticari dronları benzer biçimde kullanması, bu denklemin daha küçük bir ölçekte şehirlere taşınması riskini beraberinde getirmektedir. Ancak günümüz şartlarında devlet dışı aktörlerin

---

⁷² Sims, op.cit., ss. 98-99.

kullandığı biçimiyle insansız hava araçlarının asimetrik savaşlar bağlamında sonuç üzerinde belirleyici olabilecek düzeyde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Diğer taraftan dronları diğer gelişmiş olanaklarıyla birlikte, birbirini destekleyici ve tamamlayıcı biçimde kullanan devletler asimetrik tehditlere karşı ciddi bir avantajı elinde bulundurmaktadır.

Kaynaklar

Axe, David. *Shadow Wars: Chasing Conflict in an Era of Peace*, Washington D.C.: Potomac Books, 2013.

Fuller, Christopher J. *See It Shoot It: The Secret History of the CIA's Lethal Drone Program*, London: Yale University Press, 2017.

Glyn, Williams Brian. *Predators: The CIA's Drone War on Al Qaeda*, Washington D.C.: Potomac Books, 2013.

Horowitz, Michael. Kreps, Sarah E. And Fuhrmann, Matthew. "Separating Fact from Fiction in the Debate over Drone Proliferation", *International Security*, Vol. 41, No: 2, Fall 2016, ss. 7-42.

Johnston, Patrick B. "Security Implications of Drones in Warfare", *Drones and the Future of Armed Conflict: Ethical, Legal, and Strategic Implications*, David Cortright, Rachel Fairhurst and Kristen Wall (Eds.), Chicago: University of Chicago Press, 2015.

Jordan, David and Wilkins, Ben. "Unmanned Aerial Vehicle Operations since 1980s", *Air Power UAVs The Wider Context*, Owen Barnes (Ed.), Royal Air Force Directorate of Defense Studies, 2009, ss. 26-47.

Mcbride, Sean P. "Pirating the Ultimate Killer App: Hacking Military Unmanned Aerial Vehicles", *Information Security Management Handbook*, 6th Edition, Harold F. Tipton and Micki Krause Nozaki (Eds.), Vol. 6, London: CRC Press, 2012, ss. 301-316.

Mcdaid, Hugh and Oliver, David. *Smart Weapons : Top Secret History of Remote Controlled Airborne Weapons*, New York: Barnes & Noble Books, 1999.

Merrin, William. *Digital War : A Critical Introduction*, New York: Routledge, 2019.

Newcome, Laurence R. *Unmanned Aviation : A Brief History of Unmanned Aerial Vehicles*, Reston, Va.: American Institute of Aeronautics And Astronautics, Cop, 2004.

Rogers, Ann and Hill, John. *Unmanned Drone Warfare and Global Security*, London: Pluto Press, 2014.

Rossiter, Ash. “Drone usage by militant groups: exploring variation in adoption”, *Defense & Security Analysis*, Vol. 34, No: 2, 2018, ss. 113-126.

Sachdeva, G. S. *Drone Operations : A Jurislogue*, New Delhi: Kw Publishers Pvt. Ltd. In Association With Centre For Air Power Studies, 2015.

Sims, Alyssa. “The Rising Drone Threat from Terrorists”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 19, 2018, ss. 97-107.

Sloggett, Dave. *Drone Warfare : The Development of Unmanned Aerial Conflict*, Barnsley: Pen & Sword Aviation, 2014.

Zaloga, Steven J. and Palmer, Ian. *Unmanned Aerial Vehicles : Robotic Air Warfare 1917-2007*, London: Osprey Publishing, 2011.

Zenko, Micah. “Reforming U.S. Drone Strike Policies”, *Council Special Report*, No: 65, January 2013.

Zenko, Micah and Kreps, Sarah. *Limiting Armed Drone Proliferation*, Council Special Report, No: 69, June 2014.

Watts, Tim J. “Scathe Mean Operation”, *The Encyclopedia of Middle East Wars The United States in the Persian Gulf, Afghanistan, and Iraq Conflicts*, Spencer C. Tucker (Ed.), Vol. 3, Oxford: ABC Clio, 2010, ss. 1076-1078.

Whittle, Richard. *Predator : The Secret Origins of the Drone Revolution*, New York: Henry Holt And Company, 2014.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı, “Husilerin saldırısında yaralanan Yemen Askeri İstihbarat Başkanı öldü”, 13.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-husilerin-saldirisinda-yaralanan-yemen-askeri-istihbarat-baskani-oldu/1363183> , (e.t. 21.09.2019).

Anadolu Ajansı, “Yemen rebels attack Saudi airport; 9 injured”, 02.07.2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/yemen-rebels-attack-saudi-airport-9-injured/1520953>, (e.t. 21.09.2019).

Baraniuk, Chris. “Small drone ‘shot with Patriot missile’ “, *BBC*, 15.03.2017, <https://www.bbc.com/news/technology-39277940>, (e.t. 30.09.2019).

BBC, “Saudi Arabia oil attacks: Weapons debris ‘proves Iran behind them’ ”, 18.09.2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49746645> , (e.t. 21.09.2019).

BBC, “Trump revokes Obama rule on reporting derone strike deaths”, 07.03.2019, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47480207>, (e.t. 14.09.2019).

Bone, Elizabeth and Bolkcom, Christopher. “Unmanned Aerial Vehicles: Background and Issues for Congress”, *Congressional Research Service: The Library of Congress*, 25.04.2003, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a467807.pdf>, s. 2, (e.t. 05.09.2019).

Connor, Roger. “The Predator, a Drone That Transformed Military Combat”, *Smithsonian National Air and Space Museum*, 09.03.2018, <https://airandspace.si.edu/stories/editorial/predator-drone-transformed-military-combat>, (e.t. 05.09.2019).

Financial Times, “Saudi oil Attack highlights Middle East’s drone war”, <https://www.ft.com/content/f2a73b40-d920-11e9-8f9b-77216ebee1f17> , (e.t. 30.09.2019).

Flanagan, Ben. “The \$10,000 drone tech threat to Saudi Arabia’s \$350 billion oil industry”, *WIRED*, 16.09.2019, <https://wired.me/technology/saudi-drone-attack-houthi-oil/> , (e.t. 30.09.2019)

Gettinger, Dan. *The Drone Databook*, The Center For The Study Of Drone At Bard College, 2019, <https://dronecenter.bard.edu/projects/drone-proliferation/databook/>, (e.t. 14.09.2019).

Gorman, Siobhan. Dreazen, Yochi J. and Cole, August. “Insurgents Hack U.S. Drones”, *The Wall Street Journal*, 17.12.2009,

<https://www.wsj.com/articles/SB126102247889095011> , (e.t. 11.09.2019).

Hambling, David. “Change in the air: Disruptive Developments in Armed UAV Technology”, *United Nations Institute For Disarmament Research*, 2018, <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/-en-726.pdf>, (e.t. 24.09.2019).

Himmiche, Ahmed et.al. “Panel of Experts on Yemen”, *United Nations Security Council*, 26.01.2018, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/N1800513.pdf>, (e.t. 22.09.2019).

Horowitz, Michael. Schwartz, Joshua and Fuhrmann, Matthew. “Who’s Prone to Drone? A Global Time-Series Analysis of Armed Uninhabited Aerial Vehicle Proliferation”, *SSRN*, 18.07.2019, <https://ssrn.com/abstract=3422313> , (e.t. 14.09.2019).

Imperial War Museums, “A Brief History of Drones”, 30.01.2018, <https://www.iwm.org.uk/history/a-brief-history-of-drones> , (e.t. 23.09.2019).

Israeli Air Force, “The First UAV Squadron”, <https://www.iaf.org.il/4968-33518-en/IAF.aspx>, (e.t. 02.09.2019).

Kalin, Stephen and Westall, Sylvia. “Costly Saudi defenses prove no match for drones, cruise missiles”, *Reuters*, 17.09.2019, <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-security/costly-saudi-defenses-prove-no-match-for-drones-cruise-missiles-idUSKBN1W22FR> , (e.t. 22.09.2019).

Kim, Alan et.al. “Cyber Attack Vulnerabilities Analysis for Unmanned Aerial Vehicles”, *American Institute of Aeronautics*, <https://pdfs.semanticscholar.org/1a95/4775dd9a2596b7543af7693d707415077289.pdf> , (e.t. 11.09.2019).

Larter, David B. “SOCOM commander: Armed ISIS drones were 2016’s ‘most daunting problem’ “, *Defense News*, 16.05.2017, <https://www.defensenews.com/digital-show-dailies/sofic/2017/05/16/socom-commander-armed-isis-drones-were-2016s-most-daunting-problem/> , (e.t. 01.10.2019).

Major, Richard. “RQ-2 Pioneer: The Flawed System that Redefined US Unmanned Aviation”, *Air Command and Staff College*, February 2012, <https://pdfs.semanticscholar.org/b009/e01a3be65bb18c23cbbf07d879bac322dc7a.pdf> , (e.t. 04.09.2019).

Michel, Arthur Holland and Gettinger, Dan. “A Brief History of Hamas and Hezbollah’s Drones”, *Center for Study of the Drone*, 14.07.2014, <https://dronecenter.bard.edu/hezbollah-hamas-drones/> , (e.t. 21.09.2019).

Mount, Mika and Quijano, Elaine. “Iraqi insurgents hacked Predator drone feeds, U.S. Official Indicates”, *CNN World*, 18.12.2009,

<https://edition.cnn.com/2009/US/12/17/drone.video.hacked/index.html>, (e.t. 11.09.2019).

- Office of the Secretary of Defense, “Unmanned Aerial Vehicles Roadmap 2002-2027”, December 2002, https://www.nasa.gov/centers/dryden/pdf/111759main_DoD_UAV_Roadmap_2003.pdf, (e.t. 05.09.2019).
- Pike, John and Aftergood, Steven. “Pioneer Short Range (SR) UAV”, *Federation of American Scientists*, 05.03.2000, <https://fas.org/irp/program/collect/pioneer.htm>, (e.t. 04.09.2019).
- Rodrigues, Louis J. “Unmanned Aerial Vehicles: DOD’s Acquisition Efforts”, *United States General Accounting Office*, 1997, <https://www.gao.gov/archive/1997/ns97138t.pdf>, (e.t. 04.09.2019).
- Sanders, Ralph. “An Israeli Military Innovation: UAVs”, *Joint Force Quarterly*, Winter 2002-03, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a483682.pdf>, ss. 114-118, (e.t. 02.09.2019).
- Shaif, Rawan. “Saudi Arabia’a Self-Fulfilling Houthi Prophecy”, *Foreign Policy*, 02.01.2019, <https://foreignpolicy.com/2019/10/02/saudi-arabias-self-fulfilling-houthi-prophecy/>, (e.t. 22.09.2019).
- Stein, Aeron. “Low-Tech, High-Reward: The Houthi Drone Attack”, *Foreign Policy Research Institute*, 11.01.2019, <https://www.fpri.org/article/2019/01/low-tech-high-reward-the-houthi-drone-attack/>, (e.t. 21.09.2019).
- Tobben, Sheela. “Oil Prices Jump Most on Record After Saudi Arabia Strike”, *Bloomberg*, 16.09.2019, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-09-15/oil-prices-jump-19-after-attack-cuts-saudi-arabian-supplies>, (e.t. 21.09.2019).
- U.S. Air Force, “MQ-9 Reaper”, 23.09.2015, <https://www.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/104516/rq-4-global-hawk/>, (e.t. 23.09.2019).
- Zenko, Micah. “Obama’s Embrace of Drone Strikes Will Be a Lasting Legacy”, *The New York Times*, 21.01.2016, <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2016/01/12/reflecting-on-obamas-presidency/obamas-embrace-of-drone-strikes-will-be-a-lasting-legacy>, (e.t. 14.09.2019).
- Zenko, Micah. “Obama’s Final Drone Strike Data”, *Council on Foreign Relations*, 20.01.2017, <https://www.cfr.org/blog/obamas-final-drone-strike-data>, (e.t. 14.09.2019).

Zion, Ilan Ben. “As attack derones multiply, Israeli firms develop defenses”, *Associated Press*, 26.09.2019, <https://apnews.com/cc3263de5a02425e91a8ef1f4c542f20> , (e.t. 30.09.2019).

Whitlock, Craig. “When drones fall from the sky”, *Washington Post*, 20.06.2014, https://www.washingtonpost.com/sf/investigative/2014/06/20/when-drones-fall-from-the-sky/?utm_term=.1a12c1d40d31, (e.t. 12.09.2019).

**İntihar Saldırılarının Cinsiyet Perspektifinden Bir Analizi:
Kadın Canlı Bombalar**

Prj. Asist. Kafiye BEKFELAVİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

1985 yılında Lübnan’da Sana Mehaidli ilk kadın canlı bomba olarak intihar saldırısı gerçekleştirmiştir. Mehaidli’nin ardından Lübnan’da kadın intihar bombacılarının kullanımı diğer ülkelere de yayılmış ve böylece Tamil Kaplanları, Çeçen Kara Dullar, El Kaide ve PKK gibi diğer terör örgütleri tarafından da kadın teröristler canlı bomba olarak kullanılmaya başlanmıştır.

2000’li yıllarda dünyada artan terör eylemleriyle birlikte intihar saldırılarını gerçekleştirenlerin çoğunlukla kadınlar olduğu görülmektedir. Kadın canlı bombaların uluslararası alanda dikkat çekmesinin sebeplerinin başında kadınların erkeklerle kıyaslandığında iş birliği yapmaya daha yatkın bir yapıya sahip olduğunun düşünülmesi ve şiddet içeren davranışlardan ziyade çözüm odaklı tutumlar sergilemesinin beklenmesi gelmektedir. Dolayısıyla gerçekleştirilen intihar saldırıları, kadınları söz konusu saldırıların faili olmaya yönelten motivasyonların neler olduğu sorusunu beraberinde getirmiştir. Var olan bulgular çerçevesinde bir canlı bomba veya kadın canlı bomba profili oluşturmanın çok zor olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, kadınların terör örgütlerine katılımlarının ve intihar saldırılarını gerçekleştirmelerinin motivasyonları analiz edilmeye çalışılacaktır. Kadınların terör örgütlerine katılımları ve intihar saldırısı gerçekleştirmeleri analiz edilmeye çalışılırken sadece sosyal koşullar ve ekonomik faktörler gibi motivasyonlar üzerinde durulmamaktadır. Uluslararası ilişkiler literatüründe erkeklerin sayı bakımından çoğunlukta olduğu terör örgütlerine kadınların katılımı araştırılırken örgütün yapısına, liderine ve kültürüne yeterli düzeyde yer verilmemiştir. Literatürde bu yöndeki boşluğu doldurmaya yönelik bir katkı sunabilmek amacıyla çalışmada terör örgütlerinin yapısının nasıl bir etki ortaya koyduğuna ve terör örgütlerinin kadınları etkileme ve örgüte kabul etme biçim ve nedenlerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Canlı Bombalar, İntihar Saldırıları, Çeçen Kara Dullar, PKK, El-Kaide

ABSTRACT

In 1985 Sana Mahaidli committed a suicide attack in Lebanon, being the first female suicide bomber. Following this example, terrorist organizations like Tamil Tigers, Chechen Black Widows, Al Qaeda and PKK also started to deploy women as suicide bombers.

Together with increased terrorist activities in 2000s, it was seen that suicide bombers were mostly women. One of the main reason behind the growing attention on female suicide bombers in international context was the general sense that women are disposed to be cooperative and that they lean towards solution oriented behavior instead of violence in comparison with men. So increasing number of female suicide bombers raised the question of motivation behind such attacks. Though, even with current findings it is still hard to profile suicide bombers. This study aims to analyze women's motivations for joining terrorist organizations and committing suicide attacks. Most studies in literature focus on the motivations such as social conditions and economic factors in trying to analyze women's participation in terrorist organizations. Moreover, existing literature generally ignored organizational structure, leadership and culture in studying womens participation in mostly men populated terrorist organizations. This study tries to contribute to the literature by taking into consideration the effects of organizational structure of terrorist groups and their methods and motivations for recruiting women.

Key Words: Female Suicide Bombers, Suicide Attacks, Chechen Black Widows, Al Qaeda, PKK

GİRİŞ

Örgütlerin siyasi amaçlarına ulaşabilmek adına uyguladığı yöntemlerden bir tanesi intihar saldırısıdır. Örgütler intihar saldırılarıyla kimi zaman hedef devletin politikasını değiştirmeyi kimi zaman da destekçi ve üye toplamayı hedeflemektedir. Eylemi gerçekleştiren canlı bomba için kaçış planına gerek olmadığı gibi sorgulanma ihtimali de bulunmamaktadır. Bunlara ek olarak birçok insanın saldırıya tanıklık etmesi ve dolayısıyla örgütün dikkat çekmesi sağlanmaktadır. Kadınların barışçıl ve çözüm odaklı olduğuna dair var olan genel kanının aksine kadınların da erkekler gibi intihar saldırılarının failleri yani canlı bomba oldukları görülmektedir.

Çalışma çerçevesinde intihar saldırılarının daha iyi anlaşılması adına öncelikle intihar saldırısının ne olduğuna ve bu yöntemi kullanan örgütlerin amaçlarına kısa bir şekilde değinilmiştir. Ardından uluslararası ilişkiler literatüründe kadınların terör örgütlerine katılım ve canlı bomba olma motivasyonlarına yönelik var olan farklı görüş ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu bağlamda kadınların motivasyonlarının neler olabileceği açıklanmaya çalışılırken farklı örgütler ve farklı kadın canlı bomba vakaları örnek olarak gösterilmiştir. Örgütlerin perspektifinden bakılarak neden canlı bomba olarak kadınların tercih edildiği ve kadınların örgütlere sağladığı avantajlar ele alınmıştır. Filistinli ilk kadın canlı bomba olan Vefa İdris ve gerçekleştirdiği intihar saldırısı, kadın canlı bombaların motivasyonlarına yönelik yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında son olarak örgüt liderlerinin söylem ve davranışlarının kadınların örgütlere katılımını ve canlı bomba olmasını nasıl etkilediği vurgulanmıştır. Bu noktada farklı örgüt liderlerinin açıklamaları ve bu konudaki tutumları gösterilmeye çalışılmıştır.

Genel Hatlarıyla İntihar Saldırıları ve Nedenleri

Terörizmin destekçiler kazanmak ve muhaliflerini zorlamak şeklinde genel olarak iki amacı vardır. Terör örgütlerinin/gruplarının birçoğu bu iki amaca da ulaşmaya çalışmaktadır. Terör örgütleri hedef devletin politikalarını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber bu örgütler davalarına destekçi bulmaya ve asker toplamaya çalışmaktadır. Bazen de terörizm, aynı sosyal hareket içerisindeki terör örgütlerinin rekabet etmesinin¹ bir yoludur.²

Terör örgütlerinin söz konusu amaçlarına ulaşmak adına uyguladığı yöntemlerden biri ise intihar saldırılarıdır. İntihar saldırılarını gerçekleştirenler, bu terör eyleminden sağ

¹ Birçok terör örgütü kamu desteği ve dış yardım sağlamak için birbirleriyle yarış halindeyse intihar saldırıları kapsam ve sayı olarak artış göstermektedir. Çünkü söz konusu örgütlerin hepsi daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır. Özellikle terör örgütlerinin rekabet halinde olduğu durumlarda gerçekleştirilen intihar eylemleri bu gruplar tarafından zaman kaybetmeden üstlenilmektedir.

² Robert A. Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, New York: Random House, 2005, Chap. 1.

çıkmayı beklememektedir. Nitekim canlı bombalar intihar yeleği, araba bombası gibi saldırı yöntemlerini kullanmaktadır.³ Canlı bombanın saldırıdan sağ kurtulmaması, terör örgütleri için bu saldırıları diğer terör eylemlerinden daha az tehlikeli hale getirmektedir. Çünkü saldırgan için kaçış planına gerek yoktur. Bunun yanı sıra canlı bomba eylemi gerçekleştirirse yakalanma ve sorgulanma ihtimali de olmayacaktır.⁴

İntihar saldırıları da diğer terör eylemleri gibi bir politik amaca ulaşmak adına gerçekleştirilmektedir. Canlı bomba, sembolik değere sahip mekanlar gibi seçilmiş noktalarda ve/veya spesifik bir hedef gözetmeksizin sivillerin arasına karışarak üzerindeki patlayıcıları ve dolayısıyla kendisini patlatmaktadır.⁵

İntihar saldırıları elbette fizyolojik hasar yaratmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu hasara şahit olunması istenmektedir. Çünkü intihar saldırılarının ana hedefi insanları öldürmek veya yaralamak değildir. Ana hedef insanların bu saldırıya tanıklık etmesidir. Böylelikle terör örgütleri destek gruplarından ekonomik ve politik destek sağlamaya çalışmaktadır. Çünkü dış yardımların sağlanması⁶ için terör örgütlerinin dikkat çekmesi gerekmektedir.⁷

İntihar saldırısının daha geniş tanımına bakılacak olursa teröristin hayatta kalmayı beklemediği bir şekilde tasarlanmış olan tüm saldırıları içermektedir. Bu tür saldırılara ise “*suicide attacks*” yerine “*suicide missions*” denilmektedir. 1994 yılında yaşanan Filistin’in el-Halil şehrinde yaşanan Halil İbrahim Camii⁸ katliamı *suicide missions*’a örnek olarak gösterilebilir. Bu katliamı gerçekleştiren Baruch Goldstein, bu saldırının ardından nasıl kurtulacağını planlamamış ve sağ kalmayı beklemediğini yazan bir not bırakmıştır.⁹

Bu çalışma çerçevesinde ise “*suicide mission*” olarak ifade edilen intihar saldırılarına yer verilmeyecektir. Çünkü bir teröristin saldırıyı düzenlerken veya gerçekleştirirken

---

³ Ibid.

⁴ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Revised and Expanded Edition, New York: Columbia University Press, 2006, s. 133.

⁵ Bilal Sevinç, “İntihar Bombacıları ve Ölümün Rasyonelleştirilmesi”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012, s. 69.

⁶ Destek grupları, terör örgütlerini çeşitli formlarda desteklemektedir. Örgütün yemek, güvenli ev, örgüte yeni üyeler ve politik güç gibi ihtiyaçları vardır. Finansal desteğe ise silah satın almak, terör eylemlerini gerçekleştirirken ölenlerin ailelerini ödüllendirmek ve örgütün etkisini maddi yardımlarla arttırmak için ihtiyaç duymaktadırlar.

⁷ Mia Bloom, “Devising a Theory of Suicide Terror”, *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*, New York: Columbia University Press, 2005, s. 76.

⁸ Halil İbrahim Camii, Müslümanların kutsal olarak gördüğü mekanlardan bir tanesidir. Halil İbrahim Camii’nin altında yer alan ve Yahudiler tarafından peygamberler mağarası olarak adlandırılan yer ise Yahudilerin kutsal mekanlarından bir tanesidir. Bu nedenle de Halil İbrahim Camii Müslümanlar ve Yahudiler arasında sorun olmuştur.

⁹ Pape, loc.cit.

sağ kurtulmayı beklemediğinden emin olunması çok zordur. Dolayısıyla çalışmada kadın canlı bombalar tarafından gerçekleştirilen eylemlerden söz edilirken “*suicide attack*” olarak adlandırılan intihar saldırılarına değinilmektedir.

Uluslararası İlişkilerde Kadın Canlı Bombalar

Kadınların iş birliği yapmaya erkeklere kıyasla daha eğilimli olduğuna ve savaş ve şiddeti uzlaşma temelinde ele aldığına dair genel bir kanı bulunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında kadınların savaşlara katılım göstermediği düşünülmektedir. Hatta kadınlar savaşlarda mağdur ve kurban olarak görülmektedir. Bazı yaklaşımlara göre ise kadınlar terör örgütlerine istihbarat toplama ve güvenli ev sağlama gibi destekleyici dolayısıyla merkezi olmayan rollere sahiptir. Bu görüşlerin tam aksini ve kadınların örgütler içerisinde önemli roller üstlendiğini gösteren örnekler vermek mümkündür. Lübnan’da 1971 yılında kurulan Japon Kızıl Ordusu’nun lideri ve kurucusu Fusako Shigenobu kadın olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Ulrike Meinhof, 1970 yılında Batı Almanya’da kurulan Kızıl Ordu Fraksiyonu’nun kurucuları arasında yer almış önemli bir üyesidir.¹⁰

Söz konusu spesifik örneklerin yanı sıra kadınların; Bask Yurdu ve Özgürlük (Euskadi Ta Askatasuna-ETA), İrlanda Cumhuriyet Ordusu (The Irish Republican Army-IRA) ve Kızıl Tugaylar (Italian Red Brigades-RD), Tamil Eleam Kurtuluş Kaplanları (The Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE), Kürdistan İşçi Partisi (Kurdistan Worker’s Party-PKK), El-Kaide Çeçen Kara Dullar gibi terör örgütleri içerisinde aktif olarak rol aldıkları görülmektedir.¹¹

İlk kadın canlı bomba ise Lübnanlı on yedi yaşında bir kız olan Sana Mehaidli’dir. Mehaidli, 1985 yılında Suriye yanlısı Lübnanlı bir örgüt olan Suriye Ulusal Sosyalist Partisi tarafından İsrail konvoyu yakınında kendisini patlatmak üzere görevlendirilmiştir. Saldırının ardından Mehaidli, “Güneyin Geline” olarak anılmaya başlanmıştır. O dönemde Lübnan’da Suriye Ulusal Sosyalist Partisi tarafından gerçekleştirilen on iki intihar saldırısının altısında kadın canlı bombalar kullanılmıştır. Lübnan’da intihar saldırılarının kadın canlı bombalar aracılığıyla gerçekleştirilmesi diğer ülkelere de yayılmıştır. 1985-2006 yılları arasındaki intihar saldırılarının iki yüz yirmi tanesinden fazlası¹² kadın canlı bombalar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³

İntihar saldırısından önce eylemci video bırakmışsa bu video Arap medyası tarafından sürekli yayınlanmaktadır. Saldırgan ise şehit/shehide olarak anılmaktadır. Batı

---

¹⁰ Karla Cunningham, “Cross Regional Trends in Female Terrorism”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 26, No: 3, 2003, s. 173.

¹¹ *Ibid.*, ss. 175-181.

¹² Bu sayı toplam intihar saldırılarının yaklaşık yüzde on beşine tekabül etmektedir.

¹³ Mia Bloom, “Suicide Bombers: A Global Trend”, *Deadalus*, Vol. 136, No: 1, On Nonviolence & Voilence Winter 2007, ss. 94-95.

medyasında ise canlı bomba erkekse videoları nadiren gösterilmektedir. Erkek intihar bombacılarının kimliği ve hayat hikayelerinden neredeyse hiç söz edilmemektedir. Ayrıca erkeklerin motivasyonlarının hem politik hem de dini ideolojik çerçevede olduğu varsayılmaktadır. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir intihar saldırısı olduğu zaman bu durum oldukça farklılaşmaktadır. Kadınların videoları ve fotoğrafları gösterilmekte ve kimliği vurgulanmaktadır. Kadın canlı bombanın bireysel psikolojik nedenlerle kafasının karıştığına dair bir açıklama yapılmaktadır. Eyleminin anne ve babasına da odaklanan medya, çocuklarının davranışlarını kutlayan ve onurlu bulan aileleri göstermektedir. Naaman, Batı medyasında yayınlanan söz konusu görüntülerin sadece canlı bomba olan kadınları değil aynı zamanda bu kadınların/canavarların yaşadığı toplumları da şeytanlaştırıldığını ifade etmektedir. Tüm bunlar kadın canlı bombalar hakkındaki tartışmaların cinsiyetçi bir perspektiften yapıldığının göstergesi niteliğindedir.¹⁴ Dolayısıyla kadınlar tarafından gerçekleştirilen intihar saldırıları, kadınları söz konusu saldırıların faili olmaya yönelten motivasyonların neler olduğu sorusunu beraberinde getirmektedir.

Kadınları İntihar Saldırısı Gerçekleştirmeye Yönelten Motivasyonlar

Yapılan çalışmalar erkekler gibi kadınların da terör örgütlerine katılımında birçok motivasyon sebebi olduğunu göstermektedir. Barbara Victor, kadınların erkeklerle kıyasla daha isteksizce terör eylemlerine dahil olduğunu ve kişisel, özel sebeplerle motive olduğunu ileri sürmektedir. Karla Cunningham ise ulusal bağımsızlık arzusu gibi kolektif motivasyonları; cinsiyetler arasında eşitlik arzusu, çocukluk ve ergenlik dönemi travmaları ve intikam gibi bireysel motivasyonlarla birleştirerek kadınların terör örgütlerine katılımlarının ve canlı bomba olmalarının karmaşık, dualistik nedenlere sahip olduğunu savunmaktadır. Cunningham'a göre, terör örgütlerine katılımında ideolojik unsurlar olan kadınlar dahi, çoğu zaman salt dini ve milliyetçi motivasyonlardan ziyade kişisel ve ideolojik motivasyonların birleşimiyle hareket etmektedir.¹⁵

Barbara Victor ise kadın eylemcilerde kişisel bunalımlar gözlemlemiştir. Çocuk sahibi olamama, eşini/çocuğunu kaybetme ve eşinin/çocuğunun intikamını alma gereksinimi duyma, aşağılanma, yalnız bir anne olarak çocuğunun tüm sorumluluğunu üzerine alma gibi durumlar söz konusu bunalımların nedenleri arasında yer almaktadır.¹⁶ Bir aile üyesinin veya arkadaşının ölümü genellikle kişinin canlı bomba olma kararını belirleyen ve “*final straw*” olarak adlandırılan olaylardır.

---

¹⁴ Dorit Naaman, “Brides of Palestine/Angels of Death: Media, Gender, and Performance in the Case of the Palestinian Female Suicide Bombers”, *Signs*, Vol. 32, No: 4, Summer 2007, ss. 936-943.

¹⁵ Karen Jacques and Paul J. Taylor, “Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons”, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 31, No: 4, 2008, ss. 305-308.

¹⁶ Halil Aydınalp, “İntihar Eylemcisinin Sosyal Kimliği: Filistinli İlk Kadın Eylemci Vefa İdris”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1- 3, Sayı: 1 – 6, Ocak – Haziran 2006 - 2009, s. 206.

Bu olaylar, zor yaşam koşullarıyla birleştiğinde intihar saldırısını gerçekleştirmek adına verilen kararlarda dönüm noktası niteliğindedir.¹⁷

29 Mart 2002'de İsrail'in Filistinli canlı bombalara ve onların destekçilerine Savunma Kalkanı Operasyonu'nu başlattığı tarihte Ayet Al-Akhras isimli Filistinli kadın canlı bomba Batı Şeria'dan İsrail'e geçmiş ve bir süper markette intihar saldırısı gerçekleştirmiştir. Akhras'ın eyleminin ardından bir video yayınlanmıştır. Bu videoda Akhras, Arap ordularının utanması gerektiğini vurgulayarak Arap liderlerine seslenmektedir: “Uyumayı bırakın, görevinizi yerine getirirken başarısız olmayı bırakın. Sizler uyurken Filistinli kızlar savaşıyor.” Daha sonra, intihar saldırısından üç hafta önce İsrail Savunma Kuvvetleri'nin maganda kurşununun Akhras'a isabet ettiği ortaya çıkmıştır. Bu durumun yanı sıra eylemi gerçekleştirdiği sırada hamile olması, birçok kişi tarafından Akhras'ı motive eden unsurlardan biri olarak ileri sürülmektedir.¹⁸

Akhras'ın intihar eyleminde kendisine isabet eden kurşun, saldırıyı gerçekleştirmek üzere karar almasında *final straw* olarak değerlendirilebilmektedir. Nitekim bu olaydan sonra canlı bomba olmak için başvurduğu Hamas tarafından reddedilmiş¹⁹, ardından El Aksa Şehitleri Tugayı onu canlı bomba olarak görevlendirmeyi kabul etmiştir.²⁰ Akhras'ın videodaki ifadeleri ideolojik motivasyonla hareket ettiğini göstermektedir. Fakat saldırıyı gerçekleştirdiği sırada hamile olması yaşadığı bölgenin kültürüyle birlikte değerlendirilmesi ve üzerinde durulması gereken bir durumdur. Çünkü Akhras'ın ailesinin itibarını lekelemekten kaçınmak için de eylemi gerçekleştirmiş olabileceği ileri sürülebilmektedir.

Çeçen Kara Dullar içerisinde, genellikle erkek akrabalarını (çoğunlukla eş veya kardeş) kaybeden kadınlar yer almaktadır. Nitekim birçok yazar yaşanan söz konusu kayıpların bu kadınları intihar saldırıları ve kitlesel rehlin alma gibi suçları işlemeye yönelttiğini düşünmektedir. Çeçenistan'daki Arap savaşçıların lideri Abu al-Walid al-Ghamdi'nin ifadeleri, bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. 2003 yılında BBC, Ghamdi ile röportaj yapmıştır. Ghamdi, intihar saldırılarının büyük bir kısmının kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Ayrıca söz konusu kadınların çoğunun ölen subayların eşi olduğunu da açıkça belirtmiştir. Ghamdi'nin bu röportajından bir yıl önce 2002'de ise Kara Dullar Moskova'da Nord-Ost adlı müzikalin sergilendiği Dubrovka Tiyatrosu'na bir saldırı düzenlemiştir. 19'u kadın 40 silahlı ve üzerine

---

¹⁷ Jacques and Taylor, loc.cit.

¹⁸ Mordecai Dzikansky, Gil Kleiman and Robert Slater, *Terrorist Suicide Bombings: Attack Interdiction, Mitigation and Response*, New York: CRC Press, 2012, ss. 60-61.

¹⁹ Hamas, kadın canlı bomba kullanmadıklarını ileri sürerek Ayet Al-Akhras'ı reddetmiştir.

²⁰ Ibid.

patlayıcı bağlı Çeçen terörist, Rus güvenlik güçleri bu olaya son verene kadar takribi üç gün yaklaşık 800 kişiyi rehin tutmuştur.²¹

Rehinelerin gözlemleri ve teröristlerle etkileşimleri dolaylı bir şekilde de olsa yazarlara canlı bombalar hakkında doğal araştırma verilerini toplamak adına önemli bir fırsat sağlamıştır. Bu olayın ardından yazarlar bu olaya katılan intihar saldırganlarının ve Çeçenistan'da yaşanan diğer olaylara dahil olan eylemcilerin aileleri ve yakınlarıyla yaptığı görüşmelerle veri toplama çabalarını arttırmıştır.²²

Röportaj yapılan Çeçen kadınlar, Rus güçlerinin Çeçen halkına tecavüz ettiğini ve daha birçok travmatik olayları içeren şiddet uyguladığını ve bu nedenle de Ruslardan intikam almayı istediklerini belirtmişlerdir. Rus güvenlik görevlileri bu yönde herhangi bir kanıt bulunmamasına rağmen Çeçen Kara Dullar içerisinde yer alan kadınların kendi örgüt üyeleri tarafından zorlandığını, tehdit edildiğini ve hatta tecavüze uğradığını iddia etmektedirler.²³ Fakat elbette canlı bombalarla ilgili iddiaların doğru olup olmadığını bilmenin neredeyse imkânsız olduğu unutulmaması gereken önemli bir noktadır.

Dini söylem ve vurguların kadınların örgütlere katılımı konusunda teşvik edici bir özelliğe sahip olduğu göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. İntihar saldırısı gerçekleştiren kadının, daha önce sadece erkeklere özel ve toplum içerisinde onurlu bir statü olan, şehit/shehide olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Hamas gibi örgütler, kadınları ahirette erkeklerden farklı olarak²⁴ ödüllendirmeye başladığını belirtmiştir. Evli olan kadınlara cennetteki kocalarıyla yeniden beraber olacakları vaat edilmektedir. Dünyada başka bir deyişle intihar saldırısını gerçekleştirirken evli olmayan kadınlara ise cennette Hamas üyelerinden biriyle evleneceklerine dair söz verilmektedir.²⁵

Kadın canlı bombaların motivasyonları arasında zorlama ve şantaj da yer almaktadır. Fakat literatür araştırmalarında günümüzde bu durumun birincil motivasyon olmadığı belirtilmektedir. Buna rağmen zorlamayla da örgüt üyelerinin görevlerini yerine getirdiğine dair örnekler mevcuttur. Bu konuda 1995-1999 yılları arasında düzenlediği 15 intihar saldırısından 11'i kadın canlı bombalar tarafından

---

²¹ Kathleen Turner, "The Rise of Female Suicide Bombers", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 8, No: 3, March 2016, ss. 16-17.; Çiğdem Aydın Koyuncu, "Chechen Female Suicide Bombers Within the Framework of Feminist International Relations Approach: An Analysis on the Basis of Contradictions", *Alternative Politics*, Vol. 3, No: 2, September 2011, s. 186.

²² Anne Speckhard and Khapta Ahkmedova, "The Making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 29, 2006, ss. 437-438.

²³ Anne Speckhard, "The Emergence of Female Suicide Terrorists", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 31, No: 11, 2008, s. 1013.

²⁴ Erkeklere cennette 72 tane kara gözlü bakire ile buluşma sözü verilmektedir.

²⁵ Devorah Margolin, "Palestinian Women's Place in Terrorism: Organized Perpetrators or Individual Actors?", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 39, No: 10, 2016, ss. 919-920.

gerçekleştirilen PKK terör örgütü içerisindeki on yedi yaşındaki kadın canlı bomba Leyla Kaplan örneği dikkat çekmektedir.²⁶

Ekim 1996 tarihinde Kaplan, Adana Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nün önünde kendisini patlatmıştır. Bu görev Kaplan'dan önce Türkan Adıyaman isimli bir kadına verilmiştir. Adıyaman, görevi reddetmesinin ardından Kaplan'ın önünde vurulmuştur. Böylelikle Adıyaman, verilen görevi reddedenlerin kaderinin nasıl olacağını vurgulayan bir örnek olmuştur. Bu olay PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın canlı bombaların tamamen kendi iradeleriyle hareket ettiğine dair/yönelik iddiasının doğru olmadığını göstermektedir.²⁷

Bazı çalışmalarda ise kadınların toplumda statü edinebilmek için erkeklerle birlikte savaştığı ileri sürülmektedir. Bu durum özellikle de cinsiyet eşitsizliğinin olduğu ve bu eşitsizliğin devlet tarafından düzeltilmediği yerlerde karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin; Klu Klux Klan'a kadınlar sadece ideolojik ve ırkçı nedenlerle değil aynı zamanda politik özgürlükler elde etme amacıyla da katılmışlardır.²⁸

Buna benzer başka bir örneğin PKK üzerinden verilebilmesi adına örgütün kırsaldaki yapılanmalarında kadının rolüne değinilmesi gerekmektedir. Bugün hala kırsalda yaşayan Kürt topluluklarda geleneksel aile yapısı hakimdir. Bu yapı içerisinde ise kadınlara tanınan özgürlük ve haklar kısıtlıdır. Kadınların aile içerisindeki rolü ise ev işi yapmak ve çocukları büyütmekle kısıtlanmıştır. Başka bir deyişle dışa kapalı bir hayat sürdürmektedirler. Bu nedenle de genç Kürt kadınları PKK'yı sadece etnik bağımsızlık değil aynı zamanda kendi bağımsızlıkları adına da bir kurtuluş olarak görmektedir. PKK içerisinde azımsanmayacak miktarda kadın terör örgütü üyesi bulunmaktadır. Örgütte kadınlar ve erkekler aynı siyasi ve askeri eğitimi almaktadır. Dolayısıyla erkeklerle eşit statüde olan kadınlar, daha önce hiçbir yerde sahip olmadıkları statüye erişmektedir.²⁹

Fakat empirik çalışmalar, kadınların terörist gruplara katılımlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal adaleti kendi grupları içinde veya daha geniş toplumlarda geliştirmesine katkı sağladığına yönelik çok az kanıt olduğunu belirtmektedir. Kadınların terör örgütlerine katılımlarının artmasına rağmen bunun kadınları özgürleştirmediği görülmektedir. Çünkü kadınlar, terörist örgütler içerisinde de

---

²⁶ Speckhard, op.cit., s. 1012.; Shaul Shay, *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*, Rachel Lieberman (Çev.), New York: Routledge, 2017, Chap. 1.

²⁷ Christoph Reuter, *My life is a weapon: a modern history of suicide bombing*, Helena Ragg-Kirkby (Çev.), Princeton: Princeton University Press, 2002, s. 165.

²⁸ Angela Dalton and Victor Asal, "Is It Ideology or Despration: Why Do Organizations Deploy Women in Violent Terrorist Attacks?", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 34, 2011, s. 804.

²⁹ Doğu Ergil, "Suicide Terrorism in Turkey: The Workes's Party of Kurdistan", *Countering Suicide Terrorism an International Conference*, 3rd Printing, Herzliya: The International Policy Institute for Counter-Terrorism at the Interdisciplinary Center Herzliya, 2009 s. 121.

kaçmak istedikleri geleneksel rolleri üstlenmeye sıklıkla yönlendirilebilmektedir.³⁰ Uluslararası ilişkiler literatüründe kadın canlı bombaların anlaşılması ve açıklanması adına sadece eylemleri gerçekleştiren kadınların motivasyonlarının neler olduğuna veya olabileceğine değinilmesi yeterli değildir. Bunlara ek olarak terör örgütlerinin hangi motivasyonlarla intihar saldırısı için kadınları seçtiği üzerinde durulması gereken bir konudur.

Örgütleri Canlı Bomba Olarak Kadınları Tercih Etmeye Yönelten Faktörler

Dalton ve Asal, bir örgütün veya grubun canlı bomba olarak kadınları kullanmasını etkileyen en önemli unsurlardan birisi olarak/en önemli unsur olarak grubun/örgütün yaşı olduğunu ileri sürmektedir. Dalton ve Asal, uzun zamandır süregelen etnik-dini-ulusal mücadelelerin, örgüte katılacak kitleleri azalttığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla örgütler kadınları dahil ederek hem işe alım tabanlarını genişletmekte hem de terörle mücadelenin baskısının arttığını göstererek destekçi gruplarını arttırmaktadır.³¹

Örgütler açısından bakıldığında, özellikle taktiksel operasyonlarda/eylemlerde kadınların katkılarının kapsamının çok geniş ve etkili olduğu görülmektedir. Terör örgütlerine kadınların katılımının sağladığı avantajlar genel olarak beş unsur çerçevesinde incelenebilmektedir. Birincisi, terör örgütleri, kadınların bakıcılık ve yedek destek konusundaki uzmanlıklarına ve becerilerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum özellikle erkeklerin iş gücü kaybı ve yaralanması durumundadır. İkincisi, çalışmada daha önce değinilen ve toplumda kadınların barışçıl olduğuna yönelik algıdan istifade edilmesidir. Bu algı terör örgütlerine stratejik avantaj sağlamaktadır. Kadınların şiddete daha az eğilimli ve daha az tehlikeli olduğu algısı, kadınların erkeklerin giremeyeceği veya yaklaşamayacağı alanlara ulaşımını/erişimini sağlamaktadır.³²

Üçüncü olarak ise örgütler, kadına atfedilen annelik ve şehitlik sembolik değerinden avantaj sağlamaktadır. Çalışmanın devamında detaylı bir şekilde söz edilecek olan ve Ocak 2002 tarihinde intihar saldırısı gerçekleştiren Vefa İdris'in ve onun şehitliğinin Filistin medyasında geniş bir şekilde yer verilmesi bu duruma örnek gösterilebilmektedir. Böylelikle kadın canlı bombalara şehitlik gibi onurlu bir statünün verilmesi örgüte yeni gönüllülerin katılımını sağlamak adına araç olarak kullanılmaktadır. Dördüncü olarak, kadınların terör örgütlerinin üyesi olan erkeklerin fiziksel, psikolojik ve duygusal olarak rahatlamasını sağladığı düşünülmektedir.³³

---

³⁰ Dalton and Asal, loc.cit.

³¹ Jessica Davis, "Evolution of the Global Jihad: Female Suicide Bombers in Iraq", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 36, No: 4, 2013, s. 284.

³² Dalton and Asal, op.cit., s. 805.

³³ Ibid.

Son olarak, kadınların terör örgütlerine katılımı; erkekleri utandırmak ve böylelikle erkekleri örgütlere katılmaya ikna etmek adına stratejik olarak da kullanılmaktadır. Örneğin; Ebu Musab Zerkawi kadınları örgüte dahil ederek erkeklerin utanmasını sağladığını ve böylece örgüte üye olan kişilerin sayısını arttığını ifade etmiştir. Bu nedenle de Zerkawi kadınların örgüte üyeliğinin büyük önem taşıdığını vurgulamıştır.³⁴ 2002 yılında intihar saldırısını ilk kez bir Filistinli kadın gerçekleştirdikten sonra Mısır'da yayımlanan Al Shaab gazetesi ise “Bu bir kadın, bu milletin kadınları için bir gurur kaynağı olan bir kadın ve itaatkâr erkekleri, kan dşında yıkanamayan bir utançla utandırıyor” cümlelerine yer vermiştir.³⁵

Filistinli İlk Kadın Canlı Bomba: Vefa İdris

El-Amari Mülteci Kampı'nda doğan Vefa İdris, intihar saldırısını gerçekleştirene kadar İsrail'in müdahalesine açık olan bu kampta yaşamıştır. Dolayısıyla İdris'in, toprağından ayrılma ve işgal altında olma duygusunu güçlü bir şekilde hissettiğini söylemek mümkündür. İdris'in eğitim durumu tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletler'in açtığı hemşirelik kurslarını bitirmiş ve gönüllü sağlık çalışanı olarak hizmet vermiştir. İdris'in “*Filistin davasına katımdır*” diyerek çalışmalarını sürdürmesi ise dikkat çekicidir. İdris çevresi tarafından dışa dönük ve cesaretli bir kişi olarak anlatılmaktadır. Fetih'in güvenlik müdürlerinden birisi ise İdris'in fazla dindar biri olmadığını, baş örtüsü takmadığını ve dolayısıyla bu eylemi milli duygularla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.³⁶

Mira Tzoreff gibi bazı araştırmacılar Vefa İdris'in intihar saldırısını kendi kişisel sorunlarına bağlamaktadır. İdris, on altı yaşında kendi kuzeniyle evlendirilmiştir. Dokuz yıl evli kalan İdris, çocuk sahibi olamamış ve kocası tarafından terk edilmiştir. İdris'in boşanmış ve çocuk sahibi olamayan bir kadın olmasının yanı sıra ekonomik açıdan yük haline geldiği ailesinin verine geri dönmek zorunda kalmıştır. Tzoreff, İdris'in yaşadığı bu durumların geleneksel, ataerkil bir toplumda gerçekleşmesi nedeniyle İdris'i çıkmaza soktuğunu ileri sürmektedir.³⁷ 25 yaşında eşinden ayrılan İdris, iki yıl sonra yani yirmi yedi yaşındayken intihar saldırısını gerçekleştirmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda çalışmada daha önce ifade edilen dönüm noktası niteliğindeki *final straw* ve zor yaşam koşullarının birleştiği dikkat çekmektedir.

---

³⁴ Burcu Pınar Alakoç, “Femme Fatale: The Lethality of Female Suicide Bombers”, *Studies in Conflict & Terrorism*, September 2018, s. 4.

³⁵ Katharina Von Knop, “The Female Jihad: Al-Qaeda's Women”, *Studies in Conflict & Terrorism*, No: 30, Vol. 5, 2007, s. 401.

³⁶ Aydınalp, op.cit., ss.208-210.

³⁷ Yoram Schweitzer, “Palestinian Female Suicide Bombers: Virtuous Heroines or Damaged Goods?”, *Female Terrorism and Militancy: Agency, Utility, and Organization*, Cindy D. Ness (Ed.), Routledge, 2008, s. 133.

Barbara Victor, El Fetih lideriyle gerçekleştirdiği röportajda İdris'in örgüte alımının erkek kardeşi tarafından planlanan intihar saldırısıyla bağlantılı olarak gerçekleştiğini keşfetmiştir. Bu eylemde İdris'in görevi, erkek kardeşinin saldırıyı gerçekleştiren kullanacağı patlayıcılarla dolu sırt çantasını kontrol noktasından geçirmek olduğu ileri sürülmüştür. Bununla birlikte İdris, görevinin sınırlarını aşmış ve sırt çantasındaki cihazı patlatarak kendisini ve İsraili bir adamı öldürdüğü iddia edilmektedir. El Aksa Şehitleri Tugayı, İdris'in eyleminden üç gün sonra intihar saldırısının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu süreç içerisinde Arap dünyasından pozitif bir tepki geldiği ve insanların kadın canlı bombaları şehide olarak kabul etmeye hazır oldukları görülmüştür. Nitekim El Aksa Şehitleri Tugayı da bunların üzerine eylemden sorumlu olduğunu açıklamıştır.³⁸

İdris'in İsrail müdahalesine açık mülteci kampında büyümesi ve gönüllü sağlık çalışanı olarak hizmetlerini Filistin davasına katkımını ifadeleriyle sürdürmesi gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda intihar saldırısını milli duygularla gerçekleştirmiş olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra İdris'in çocuk sahibi olamayan ve boşanmış bir kadın olması gibi kişisel sorunlarının eylemi gerçekleştirmesindeki etkisi yadsınmamaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta İdris'in kişisel sorunlarının Filistin kültürü baz alınarak ele alınması gerektiğidir. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiği zaman İdris'in intihar saldırısının tek bir neden üzerinden açıklanamadığı; kişisel ve ideolojik motivasyonların birleşimiyle birlikte hareket etmiş olabileceği görülmektedir.

Kadınların Örgütlere Katılımı ve Canlı Bomba Olma Olgusunda Örgüt Liderlerinin Etkisi

Vefa İdris ilk Filistinli kadın canlı bomba olarak, Yaser Arafat'ın kadınları İsrail işgaline karşı mücadeleye katılmaya çağırdığı gün, intihar saldırısını gerçekleştirmiştir.³⁹ İdris'in intihar saldırısını takip eden iki yıl içerisinde dünya genelinde kadınlar tarafından gerçekleştirilen intihar saldırılarında bu kadınların çoğunluğunun Filistinli olduğu görülmektedir. Arafat ise söz konusu kadınları İsrail tanklarını dahi yok edebilecek "Gül Ordusu" olarak adlandırmaktadır.⁴⁰ Arafat'ın bu tutumu örgüt liderlerinin söylem ve davranışlarının kadınların örgütlere katılımını ve canlı bomba olmasını nasıl etkilediğini göstermektedir.

---

³⁸ Eleni Arzoglou, "Army of Roses: Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers", Institute of Peace and Conflict Studies, http://www.ipcs.org/ipcs_books_selreviews.php?recNo=207, (e.t. 15.11.2019).

³⁹ Dzikansky, Kleiman and Slater, op.cit., s. 56.

⁴⁰ Moran Yarchi, "The Effect of Female Suicide Attacks on Foreign Media Framing of Conflicts: The Case of the Palestinian-Israeli Conflict: The Case of the Palestinian- Israeli Conflict", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 37, 2014, s. 676.

Benzer bir örnek olarak Arap Yarımadası'nda el-Kaide'nin ilk lideri olan Yusuf el-Uyayri'nin örgütün başarı ve başarısızlığının kadınların sadakatine ve desteğine bağlı olduğunu ifade etmesi verilebilir.⁴¹ Yusuf el-Uyayri'nin “Düşmanlara Karşı Kadınların Cihad İçerisindeki Rolü” adlı mesajında kadınlar Cihad'da aktif rol alması için cesaretlendirilmiştir. Bu mesajda kadınların rolü olarak bahsedilen aktif olarak savaşlarda yer almaları değildir. Erkekleri Cihad içerisinde aktif olmaları için teşvik etmeleridir. Bunun yanı sıra savaşan erkeğin, karısı, kızı veya annesi olarak onları destekleyici ve işlerini kolaylaştırıcı roller üstlenmeleridir.⁴²

Mart 2003'de ise El-Kaide, Umm Usame (Usame'nin Annesi) isimli⁴³ bir kadın liderliğinde intihar biriminin tesis edildiğini bildirmiştir. 12 Mart 2003 tarihinde Umm Usame, Londra merkezli Şarku'l Avsat gazetesiyle uzaktan görüşme yoluyla yapılan röportajda⁴⁴ söz konusu birimde yer alan kadınların intihar saldırıları gerçekleştirmek üzere eğitildiğini iddia etmiştir. Bu birime her Müslüman kadını dahil etmeye hazır ve istekli olduklarını belirtmiştir.⁴⁵

2008 yılında Irak El-Kaidesi, kadın intihar bombacıları için bir tugay oluşturduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda El-Kaide lideri Ayman el-Zevahiri ise kendi grubunun kadınları içermediğine yönelik açıklama yapmıştır. Fakat bir yıl sonra el-Zevahiri'nin eşi, kadınların sonunda şehit olunan operasyonlar da dahil olmak üzere herhangi bir şekilde cihada yardım etmeleri gerektiğini belirten açık bir mektup yazmıştır. Filistin, Çeçenistan ve Irak'ta şehit olan kadınların gerçekleştirdiği intihar saldırılarının düşmanın yenilgisine yol açtığını vurgulamıştır. Müslüman bir kadının temel görevinin mücahitleri, çocuklarını ve sırlarını korumak olduğunun altını çizmiştir. Tam olarak bu noktada kadınları intihar saldırı olarak kullanan örgütler içerisinde kadınların rolünün sadece bu eylemlerle sınırlı olmadığı belirtilmelidir.⁴⁶

Örgüt liderinin etkisi bağlamında son olarak kadınların örgüt liderlerine ve örgüte erkeklerden daha fazla bağlı olduğuna değinilmesi gerekmektedir. Çalışmada daha önce de sözü edildiği üzere bu kadınlar daha önce hiçbir yerde sahip olmadıkları statüye örgüt içerisinde erişmektedir. PKK örneğiyle açıklanmaya çalışılan bu neden aynı zamanda kadınların bu örgüte ve örgüt liderine erkeklerden daha bağlı olmasına

---

⁴¹ Seran de Leede, “Women in Jihad: A Historical Perspective”, *International Center for Counter Terrorism*, September 2018, s. 4.

⁴² Von Knop, op.cit., s. 406.

⁴³ Umm Usame-The Mother of Osama adıyla dönemin El-Kaide lideri Usame bin Ladin referans olarak alınmıştır.

⁴⁴ Umm Usame ile gerçekleştirilen röportajla ilgili şüpheler olsa da, bu kişi FBI (Federal Bureau of Investigation-Federal Soruşturma Bürosu) tarafından aranmaya başlanmıştır.

⁴⁵ Ibid., s. 404.

⁴⁶ Davis, op.cit., ss. 282-283.

sebeptir. Örgüt liderleri ise bu durumu bir avantaj olarak kullanmaktan geri durmamış ve canlı bombaları kadınlar arasından seçmiştir.⁴⁷

SONUÇ

Kadın canlı bombalar, gerçekleştirdikleri intihar saldırıları ve bu intihar saldırılarını medyanın ele alma biçimiyle uluslararası alanda dikkat çekmektedir. Bu durum kadınları söz konusu eylemleri gerçekleştirmeye yönelten motivasyonların neler olduğu sorusunu beraberinde getirmiştir. Çalışma çerçevesinde kadınların motivasyonlarına yönelik var olan farklı görüş ve yaklaşımlara yer verilerek kadınlar tarafından gerçekleştirilen intihar saldırılarının bazıları spesifik olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda kadınların terör örgütlerine katılım ve/veya canlı bomba olma motivasyonlarını sadece psikolojik ve kişisel nedenlere indirgenmemesi gerektiği görülmektedir. Çünkü kadınların salt kişisel motivasyonlardan ziyade daha karmaşık nedenlerle başka bir deyişle kişisel ve ideolojik motivasyonların birleşimiyle hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca zor yaşam koşulları ve dönüm niteliğindeki *final straw*'un kadınların karar almasında ne kadar etkili olduğu görülmüştür.

Terör örgütleri perspektifinden değerlendirildiğinde kadınların, örgütlere destekleyici rolüyle ve stratejik olarak avantaj sağladığı görülmektedir. Kadınlara şehitlik/shehidelik statüsünün verilmesiyle kadınların örgüte daha fazla katılımı sağlanmıştır. Bu duruma paralel olarak kadınların sıklıkla gündeme gelmesi ve başarısı ise erkekleri utandırarak örgütlere dahil olan erkeklerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra örgütler, kadın canlı bombaların medyada yer alan görüntülerini propaganda aracı haline getirmiştir. Örneğin; Filistinli ilk kadın canlı bomba olan Vefa İdris; Arap medyasında sık sık yer almış, şehide olarak yüceltilmiş ve kahramanlığına vurgu yapılmıştır. Nitekim söz konusu olayla kadınlar arasında canlı bomba olma olgusunun yaygınlaştığı görülmüştür. Arafat, Uyayri ve Zerkavi örnekleri üzerinden örgüt liderlerinin söylem ve tutumlarının kadınların örgütlere katılımını ve canlı bomba olmasını nasıl etkilediği açık bir şekilde görülmektedir. Örgüt liderleri kadınların canlı bomba olarak verilen görevi yerine getirmesini ve örgüte sağladıkları avantajları vurgulamaya başlamıştır. Çalışma çerçevesinde de değinildiği gibi kadınların örgütlere katkıları mevcuttur. Fakat burada örgüt liderlerinin veya Arap medyasının kadınlara dikkat çekmesinde göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta olduğunu söylemek mümkündür. O da yaşadığı bölgenin kültürü temelinde erkeklerin, kadınların gölgesinde olmaktan utanmasını sağlayarak örgütlere katılımı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu noktada örgütlerin de kadın canlı bombalara cinsiyetçi zihniyetle yaklaştığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak; canlı bomba erkek olduğu zaman kimliği ve hayat hikayesi vurgulanmamasına rağmen kadınların kimliğinin, psikolojisinin ve hatta ailesinin medyanın gündeminde olduğu görülmektedir. Medyanın kadın canlı bombaların

---

⁴⁷ Ergil, loc.cit.

psikolojik ve kişisel sorunlarını vurguladığı gözlenmektedir. Bunların yanı sıra kadın canlı bombanın ailesinin görüntülerine de yer verilmektedir. Böylelikle sadece kadın canlı bombanın değil aynı zamanda ait olduğu toplumun da ne kadar kötü olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Fakat buradaki sorun canlı bombanın cinsiyetine göre yaklaşımların, söylemlerin ve uygulamaların farklılaşmasıdır. Nitekim bu da kadın canlı bombalar hakkındaki tartışmaların cinsiyetçi bir perspektiften yapıldığının göstergesi niteliğindedir.

Kaynaklar

Alakoç, Burcu Pınar. "Femme Fatale: The Lethality of Female Suicide Bombers", *Studies in Conflict & Terrorism*, September 2018, ss. 1-19.

Aydınalp, Halil. "İntihar Eylemcisinin Sosyal Kimliği: Filistinli İlk Kadın Eylemci Vefa İdris", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1- 3, Sayı: 1 – 6, Ocak – Haziran 2006 - 2009, ss. 201-219.

Aydın Koyuncu, Çiğdem. "Chechen Female Suicide Bombers Within the Framework of Feminist International Relations Approach: An Analysis on the Basis of Contradictions", *Alternative Politics*, Vol. 3, No: 2, September 2011, ss. 179-197.

Bloom, Mia. *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*, New York: Columbia University Press, 2005.

Bloom, Mia. "Suicide Bombers: A Global Trend", *Deadalus*, Vol. 136, No: 1, On Nonviolence & Violence Winter 2007, ss. 94-102.*

Cunningham, Karla. "Cross Regional Trends in Female Terrorism", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 26, No: 3, 2003, ss. 171-195.

Dalton, Angela and Asal, Victor. "Is It Ideology or Despration: Why Do Organizations Deploy Women in Violent Terrorist Attacks?", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 34, 2011, ss. 802-819.

Davis, Jessica. "Evolution of the Global Jihad: Female Suicide Bombers in Iraq", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 36, No: 4, 2013, ss. 279-291.

de Leede, Seran. "Women in Jihad: A Historical Perspective", *International Center for Counter Terrorism*, September 2018, ss. 1-16.

Dzikansky, Mordecai. Kleiman, Gil and Slater, Robert. *Terrorist Suicide Bombings: Attack Interdiction, Mitigation and Response*, New York: CRC Press, 2012.

Ergil, Doğu. "Suicide Terrorism in Turkey: The Workes's Party of Kurdistan", *Countering Suicide Terrorism an International Conference*, 3rd Printing, Herzliya: The International Policy Institute for Counter-Terrorism at the Interdisciplinary Center Herzliya, 2009 ss. 105-128.

Hoffman, Bruce. *Inside Terrorism*, Revised and Expanded Edition, New York: Columbia University Press, 2006.

Jacques, Karen and Taylor, Paul J. "Male and Female Suicide Bombers: Different Sexes, Different Reasons", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 31, No: 4, 2008, ss. 304-326.

Margolin, Devorah. "Palestinian Women's Place in Terrorism: Organized Perpetrators or Individual Actors?", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 39, No: 10, 2016, ss. 912-934.

Naaman, Dorit. "Brides of Palestine/Angels of Death: Media, Gender, and Performance in the Case of the Palestinian Female Suicide Bombers", *Signs*, Vol. 32, No: 4, Summer 2007, ss. 933-955.

Pape, Robert A. *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, New York: Random House, 2005.

Reuter, Christoph. *My life is a weapon: a modern history of suicide bombing*, Helena Ragg-Kirkby (Çev.), Princeton: Princeton University Press, 2002.

Schweitzer, Yoram. "Palestinian Female Suicide Bombers: Virtuous Heroines or Damaged Goods?", *Female Terrorism and Militancy: Agency, Utility, and Organization*, Cindy D. Ness (Ed.), Routledge, 2008, ss. 131-145.

Sevinç, Bilal. "İntihar Bombacıları ve Ölümün Rasyonelleştirilmesi", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2012, ss. 67-86.

Shay, Shaul. *The Shahids: Islam and Suicide Attacks*, Rachel Lieberman (Çev.), New York: Routledge, 2017.

Speckhard, Anne and Ahkmedova, Khapta "The Making of a Martyr: Chechen Suicide Terrorism", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 29, 2006, ss. 429-492.

Speckhard, Anne. "The Emergence of Female Suicide Terrorists", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 31, No: 11, 2008, ss. 995-1023.

Turner, Kathleen. "The Rise of Female Suicide Bombers", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 8, No: 3, March 2016, ss. 15-19.

Von Knop, Katharina. "The Female Jihad: Al-Qaeda's Women", *Studies in Conflict & Terrorism*, No: 30, Vol. 5, 2007, ss. 397-414.

Yarchi, Moran. "The Effect of Female Suicide Attacks on Foreign Media Framing of Conflicts: The Case of the Palestinian-Israeli Conflict: The Case of the Palestinian-Israeli Conflict", *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 37, 2014, ss. 674-688.

İnternet Kaynakları

Arzoglou, Eleni. "Army of Roses: Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers", Institute of Peace and Conflict Studies,
http://www.ipcs.org/ipcs_books_selreviews.php?recNo=207, (e.t. 15.11.2019).

Soğuk Savaş Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları ve Yeni Oyun Kurucu Türkiye'nin Etkinliği

Prj. Asist. Mehmet BABACAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Morton Kaplan'ın uluslararası siyasal sistem biçimleri olarak sıraladığı sistem modellerinden (hiyerarşik sistem, çok kutuplu sistem, iki kutuplu sistem gibi) tarihsel olarak evrilerek geçen uluslararası politika 1990'lı yılların başından itibaren yeni bir çehre alarak tek kutuplu bir karakter kazanmıştır. Keza uluslararası politikada “kutup” kavramı küresel düzeyde gücün belli bir yerde yoğunluk kazanması anlamına geldiğinden 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasıyla başlayan yeni dönem, dünya tarihinde ekonomik, askeri ve diğer nicel ve nitel unsurlar bakımından ABD'nin rakipsiz ve eşsiz bir süper güç (hatta buna hiper güç diyenler de vardır) olarak ortaya çıkmasını simgeleyen bir dönem olmuştur. 1991'de iki kutuplu sistem, kutuplardan biri olan Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla son bulmuş, sosyalist-komünist ideoloji ile liberal-kapitalist ideoloji arasındaki mücadeleyi Batı bloğunun hâkim ideolojisi olan liberalizm ve kapitalizm kazanmıştır. Uluslararası konjonktür böyleyken Robert Cox gibi teorisyenler ABD'nin uluslararası siyasal sistemde neredeyse bir imparatorluk kurma noktasına kadar geldiğini belirtirken Francis Fukuyama gibi ideologlar ise Hegelci mantığın tarif ettiği anlamda pratik tarihin sona erdiğini iddia etmiştir. Küresel düzeydeki bu değişim tabiatıyla bölgesel politikalar üzerine de yansımış, iki kutuplu/bloklu yapının kurallarına ve kalıplarına göre davranmaya alışan ülkeler Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki kutuptan birine tercih göstermek yerine yeni dönemde yükselişe geçen küreselleşme, insan ve azınlık hakları, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi gibi kavramları önceleyen dış politikalar üretmek durumunda kalmışlardır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin en güçlü biçimde hissedildiği bölgelerden biri olan Ortadoğu (diğerleri; Yugoslavya özelinde Balkanlar ve Dağlık Karabağ özelinde Kafkasya olmuştur) Irak ile Kuveyt arasında yaşanan Körfez Krizi bağlamında Soğuk Savaşı bitiren sıcak savaşın yaşandığı ilk coğrafya olurken ABD Başkanı George H. W. Bush'un “yeni dünya düzeni” nin (new world order) kurulduğunu ilan etmesine de vesile olmuştur. 1991 tarihinden bugüne küresel ve bölgesel güçlerin yıpratma ve vekâlet savaşları üzerinden rekabete giriştiği Ortadoğu bölgesi kendi iç dinamiklerinden (etnik, dini, mezhepsel) kaynaklanan sorun ve çatışmaların yanında jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel ölçekteki öneminden dolayı dışarıdan gelen operasyon ve müdahalelere de sürekli açık olmuştur. Ortadoğu'da Türkiye, İran, Mısır, Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerin üstünlük/liderlik mücadelesinin yanı sıra ABD, Rusya, AB, Çin gibi bölge-dışı küresel aktörlerin de rekabeti hissedilmiş, özellikle Yemen ve Suriye Krizi bağlamında anılan aktörler arasında çağdaş bir “soğuk savaş pratiği” de yapılmıştır. Bu çalışmada da özellikle Türkiye'de dış politikadaki karar verici konumundakilerin zaman zaman söylemlerine hâkim olan “oyun kurucu” kavramından hareketle Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde bölgesel ve küresel aktörlerin ve nihayetinde Türkiye'nin

bölgedeki alan açma faaliyetlerine, liderlik çabalarına ve mücadelelerine, aktif ve proaktif politikalarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş sonrası dönem, Ortadoğu, Vekâlet Savaşları, Oyun kurucu, Suriye Krizi.

**PROXY WARS IN THE MIDDLE EAST IN POST-COLD WAR ERA AND
THE EFFECTIVENESS OF TURKEY AS A NEW QUARTERBACK
COUNTRY**

ABSTRACT

Historically evolved from the system models (such as hierarchical system, multipolar system, bipolar system), which Morton Kaplan listed as forms of international political system, has gained a unipolar character by adopting a new face since the early 1990s. Likewise, since the concept of "pole" in international politics means that the power at a global level is concentrated in a certain place, the new era started with the fall of the Berlin Wall in 1989, the United States had a unique power in terms of economic, military and other quantitative and qualitative elements in the history of the world. There is also a period that symbolized the emergence of hyper-power. In 1991, the bipolar system ended with the collapse of the Soviet Union, one of the poles, and the struggle between the socialist-communist ideology and the liberal-capitalist ideology was won by liberalism and capitalism, the dominant ideology of the Western Bloc. In the international conjuncture, theorists such as Robert Cox have stated that the United States has almost reached the point of forming an empire in the international political system, while ideologues such as Francis Fukuyama claim that practical history in the sense described by Hegelian logic has come to an end. These changes at the global level is reflected in the regional policies on the nature of countries, accustomed to behaving according to the rules and patterns of bipolar / block structure, instead of choosing one of the two poles as in the Cold War period, the rise of globalization, human and minority rights, democracy and free market economy. They have had to produce foreign policies that prioritize such concepts. The Middle East, one of the regions where the end of the Cold War period was most strongly felt (others; the Balkans and the Nagorno-Karabakh region in particular), became the first geography in which the hot war ended the Cold War in the context of the Gulf Crisis between Iraq and Kuwait. It was also instrumental in declaring that the world new world order was established by the American president George H. W. Bush. Since 1991, the Middle East region, where global and regional powers have competed through attrition and proxy wars, has always been open to external operations and interventions due to its importance in geopolitical, geoeconomic and geocultural scale as well as problems and conflicts arising from its internal dynamics (ethnic, religious, sectarian). In the Middle East while a superiority and leadership struggle was going on between regional actors such as Turkey, Iran, Egypt, Saudi Arabia non-regional global actors like US, Russia, the EU, China felt the competition, especially contemporary among the actors referred to in the context of Yemen and Syria Crisis as a "modern cold war practice". In this study, in particular, that has dominated the discourse at times those in decision making positions in the foreign policy in Turkey "quarterback" concept of motion new Post-Cold War era in regional and global actors and to finally activities open area in Turkey's regional leadership efforts and struggles, active and proactive policies.

Key Words: Post-Cold war era, Middle East, Proxy wars, Quarterback, Syria Crisis.

GİRİŞ

Bütün bilim dalları için olduğu kadar sosyal bilimlerde de önemli bir kavram olan ve alt disiplinlerde çeşitli manalara gelecek şekilde kullanılan “sistem” kavramı uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika açısından da kastettiği anlam bakımından üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Örneğin; “Uluslararası sistem” ya da “sistem modelleri” derken veya “Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu bir sistem geliştii” cümlesini kurarken neyi anlatmayı amaçlıyoruz? Kuşkusuz uluslararası ilişkilerde küresel ve bölgesel analizler yaparken ve belli mevzular üzerinden argümanlarımızı sunarken kavramları doğru anlamlarıyla kullanmak açıklama ve analizlerimizin daha doğru şekilde anlaşılmasını ve tasvip edilmesini sağlayacaktır. Bu açıdan özellikle 1991 sonrası uluslararası ölçekte sistemik büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir ortamda dünyayı daha entegre hale getiren küreselleşme olgusunu, artan ekonomik karşılıklı bağımlılığı, etnik milliyetçilik, göç, silahlanma ve terörizm faaliyetlerini daha iyi anlayabilmemiz için global sistemin gerçekçi bir yaklaşımla tanımlanmasına ve anlatılmasına ihtiyaç vardır. İkinci Dünya Savaşının bitimiyle birer süper güç olarak beliren ABD ve SSCB önderliğinde dünyanın iki ayrı kutba/bloğa ayrıldığı ve blok önderlerinin de oluşturdukları bir dehşet dengesiyle (*balance of terror*) dünya politikasına yön verdiği yaklaşık 45 yıllık bir dönemi anlatmak için kullanılan “Soğuk Savaş” içinde birçok kriz bulunan ve nükleer savaş riskini barıdıran çatışmalarla geçen bir devir olsa da 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve nihayetinde 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla kapanmıştır. Bu tarihten sonra ABD’nin hegemon güç olduğu ve tek başına dünya politikasına yön vererek kendi güvenlik öncelikleri ve çıkarları bağlamında bütün dünyaya şekillendirmeye giriştiği bir dönem ortaya çıkmış, ancak zamanla birlikte SSCB’nin varisi Rusya’nın kendini toparlayarak uluslararası arenada yeniden sivrilmeye başlaması, dahası ABD’ye alternatif olarak Çin, Hindistan, Brezilya ve 1993 Maastricht Antlaşmasıyla kurumsallaşmış kolektif bir birlik olarak doğan Avrupa Birliği (AB)’nin belirmesi bu süreci tersine çevirmiştir. İşte tam da bu aşamada yukarıda bahsettiğimiz “sistem” tartışmaları yeniden gündeme gelmiş, Batı’da Amerikan tek kutupluluğunun popüler söylemlerinin aksine dünyanın yeniden iki kutupluluğa hatta çok kutupluluğa doğru evrildiği görüşleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Tek tek bütün egemen ulus-devletlerden oluşan ve coğrafik ve fonksiyonel alt-sistemleri bulunan uluslararası siyasal sistemin günümüzde ticari ve ekonomik bloklaşma hareketlerinin artması ve AB benzeri bölgesel örgütlenme ve entegrasyon çabalarının çoğalmasıyla çok kutupluluğa doğru yol aldığını söyleyebiliriz. Böyle bir konjonktürün doğmasında dünya hegemonu olan ABD’nin son yıllarda küresel sistemdeki hegemon rolünü oynamadaki isteksizliğinin ve meşruiyetindeki aşınmanın etkili olduğunu ise herhalde ifade edebiliriz. Bu şekilde nitelediğimiz bir uluslararası sistemde ABD’ye alternatif olarak beliren küresel ve bölgesel güçlerin sayılarındaki artış bölgesel krizlerde vekâlet ve yıpratma savaşlarının çoğalmasıyla kendini göstermiştir. 2011 yılından itibaren Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasını etkisi altına alan ve “Arap Baharı (*Arab spring*)”, “Arap uyanışı (*Arab awakening*)”, “Arap devrimleri (*Arab revolutions*)” gibi isimlerle nitelenen halk ayaklanmaları sonucunda özellikle Libya, Yemen, Mısır ve Suriye gibi

ülkelerde Soğuk Savaş döneminde sıkça kullanılan vekâlet savaşları stratejisinin değişen nitelik ve artan yöntemleriyle yeniden uygulamaya koyulduğuna şahit olmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Soğuk Savaşın bitimiyle beraber kısaca Ortadoğu bölgesinde meydana gelen değişimleri hatırlamak ve bahsettiğimiz vekâlet savaşlarının kavramsal bir çerçevesini çizmek yerinde olacaktır. Ardından devam eden Arap baharı perspektifinden örneklem ülkeler üzerinden yürütülen vekâlet savaşlarının bir analizi yapılarak bu ortamda Türkiye'nin bölgedeki rolüne ve son yıllarda söylem düzeyinde giderek artan etkinliğine vurgu yapılarak diğer küresel ve bölgesel aktörlerle birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği temel politika ve stratejilerine, çıkarlarına ve dış politik amaçlarına değinilecektir.

1. Soğuk Savaşın Sona Ermesinin Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Etkileri

Tarihsel olarak insanlığın deneyimlediği en büyük ve en acı felâketlerden biri olan İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkan global sistemik ve politik durumu ifade etmek için kullanılan “Soğuk Savaş” ifadesi kökeni itibariyle Batı menşeli bir kavramsallaştırma sayılsa da genel olarak hem 1945 ile 1990'ların başını içeren bir dönemi hem de bu dönemde Sovyetler Birliği (SSCB) ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki genel ilişkileri tanımlamak için kullanılan bir ifade olmuştur. Soğuk Savaş döneminin niteliği ve günümüze olan etkileri üzerine değişik görüşler bulunmakla birlikte hakim kanaat bu dönemin süper güçler arasındaki gerginlik, yer yer silahlı çatışmalar ve sıfır toplamlı bir oyuna dayanan yoğun bir güç mücadelesi olması hasebiyle “savaş” ve topyekûn bir sıcak savaş ya da nükleer felâkete yol açmaması sebebiyle de “soğuk” olarak nitelendirildiği yönündedir.¹ Yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş dönemi dünyanın kabaca Doğu ve Batı olmak üzere iki ayrı kutba/bloğa ayrıldığı ve ABD ile SSCB gibi blok önderlerinin ve bunların öncülüğünde kurumsallaşmış NATO ve VP (Varşova Paktı) gibi savunma örgütlerinin bulunduğu ancak bununla birlikte BM gibi evrensel nitelikli aktörlerin ve iki kutuptan hiçbirine tercih göstermeyen Mısır, Endonezya ve Gana gibi Bağlantısız Devletlerin de bulunduğu bu yönüyle de Morton Kaplan'ın uluslararası siyasal sistem modellerinden biri olan “Gevşek İki Kutuplu Sistem” modelinin niteliklerini üzerinde taşıyan tarihsel bir dönemdir.² Uluslararası siyasette “iki-kutuplu sistem” olarak adlandırılan bu dönem bloklardan biri olan Doğu Bloğunun çökmesi ve blok önderi SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla beraber sona ermiş neticede rakipsiz kalan ABD ve Batı Blokunun zaferini ilân ettiği yeni bir dönem başlamıştır. Askeri, ekonomik, kültürel, siyasi ve ideolojik boyutları bulunan Soğuk savaş döneminin bitimiyle Doğu Blokunun komünist-sosyalist devlet ve toplum formuna karşılık olarak siyasal düzlemde liberalizm ve ekonomik düzlemde kapitalizm ideolojilerini benimseyen Batı blokunun hakim söylemleri olan demokrasi, insan ve azınlık hakları,

---

¹ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, CESRAN (çev.), (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013), 286.

² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. Baskı, (Bursa: Alfa Akademi Yayınları, 2017), 165.

küreselleşme, serbest piyasa ekonomisi gibi kavramlar yükselişe geçmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde artan insan ve azınlık hakları söylemlerine paralel olarak ulus-devletler bünyesinde iç çatışmalar, sınır uyuşmazlıkları, etnik çatışmalar baş gösterirken, artan silahlanma ve terörizm, nükleer silahların yayılması tehlikesi, din ve mezhep temelli çatışmaların yükselişi, Soğuk Savaş dönemindeki Doğu-Batı ayrımının yerini Kuzey-Güney ayrımına bırakması tek kutuplu sisteme beliren yeni küresel güvenlik tehdit formları olmuştur. Soğuk Savaşın bitimiyle uluslararası politikaya barış ve güvenliğin hakim olacağına dair ümitler Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya, Afrika coğrafyalarında ve diğer üçüncü dünya ülkelerinde etno-politik hareketlerin ortaya çıkması ve çatışmaya dönüşmesiyle kaybolmuş buna bağlı olarak Birleşmiş Milletler barışı koruma misyonlarında Soğuk Savaş sonrası dönemde gözle görülür bir artış gerçekleşmiştir.³

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni küresel tehdit formları ile dünyanın daha barışçıl ve güvenli bir yer haline geleceğine dair umutlar bir bir tükenirken ABD'ye alternatif olarak yeni güç merkezlerinin ortaya çıkması ve bunların SSCB'nin dağılmasıyla oluşan güç boşluklarını (*power holes*) yavaş yavaş kapatmasıyla sistem tartışmaları yeniden gündeme gelmiş, kimilerince yükselen AB, Japonya, Çin, Brezilya, Hindistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkelere atfen çok-kutuplu bir sisteme doğru gidildiği senaryoları konuşulmuştur.⁴ Uluslararası politikanın durumu ve genel görünümüyle/konjonktürle ilgili bu tartışmalar halen geçerliliğini korumakta olup son tahlilde yeni güç merkezlerinin ortaya çıkmasıyla çok-kutupluluğa doğru bir gidişten bahsedilebilse de hâlâ Amerikan hegemonyasına askeri ve ekonomik anlamda meydan okuyacak güçte bir rakip veya rakip setinin oluşmamış olması, dünyadaki yaygın Anti-Amerikancılığa karşı Amerikan tek-kutupluluğunun devam ettiği görüşlerinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Bunun yanında küreselleşme, devlet dışı aktörlerin güçlenmesi, ABD'nin politikasındaki başarısızlıklar ve değişik güç parametrelerinin ortaya çıkışıyla birlikte kutupsuzluk/*nonpolarity* ifadesinin de sıklıkla kullanıldığını belirtmemiz gerekmektedir.⁵ Retrospektif bir bakış açısıyla ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ertesinde tesis etmeye çalıştığı hegemonyasının “Tarihin Sonu” ve “Medeniyetler Çatışması” tezleriyle ideolojik anlamda da desteklendiği bir ortamda demokrasi, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi olarak ifade edilen Batılı liberal değerlerin tüm dünya sathına yayılması için girişilen çabaların Ortadoğu coğrafyasından başlatıldığını iddia etmek herhalde yanlış olmaz. Çünkü daha Sovyetler Birliği'nin resmi ve hukuki manada tam olarak ortadan kalkmadığı bir ortamda Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırmasıyla ortaya çıkan Körfez Krizi akabinde Başkan George Walker Bush'un ortaya attığı “yeni dünya düzeni/*new world order*” kavramı şüphesiz ideolojik, siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla yeni

---

³ Muzaffer Ercan Yılmaz, “The New World Order: An Outline of the Post-Cold War Era”, *ALTERNATIVES Turkish Journal of International Relations*, Vol. 7, Number 4, (Winter 2008): 48.

⁴ Bradley H. Roberts, *World Order in the Post-Post-Cold War Era: Beyond the Rogue State Problem*, (Virginia, Institute for Defence Analyses [IDA] Document: 1996), 4.

⁵ Richard N. Haas, “The Age of Nonpolarity”, *Foreign Affairs*, (May/June 2008): 5.

bir dönemi simgeliyordu. Aslında ilk kez Bernard Baruch'un dillendirdiği “soğuk savaş/*cold war*” kavramı⁶ nasıl Batı/Anglo-Sakson menşeli bir kavram olup literatüre yerleştiyse, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı tarih sahnesine ilişkin kavramsallaştırmalar da bizatihi yine Batı özellikle de Amerikan siyasa-yapıcılar tarafından servis edilip “soğuk savaş sonrası/*post cold war*” ve “yeni dünya düzeni/*new world order*” ifadeleri uluslararası ilişkiler terminolojisine dahil edilmiştir. Başkan Bush'un Saddam kuvvetlerini Kuveyt'ten çıkarmaya yönelik “Çöl Fırtınası Operasyonu/*Operation Desert Storm*” ertesinde kullandığı yeni dünya düzeni deyimini tarihsel bir motif olarak benzer şekilde Wilson'un I. Dünya Savaşı ertesinde ve Churchill'in de II. Dünya Savaşı sonrasında yeni dönemi/düzeni tasvir etmek için kullandıkları özdeyişlere benzemekteydi ve bu açıdan yeni bir niteleme değildi. Başkan Bush 6 Mart 1991'de Soğuk savaş bitiren sıcak savaş olarak anılan Körfez Savaşı'nın ardından Kongrede yaptığı konuşmada “yeni dünya düzeni” teriminin Ortadoğu için taşıdığı anlamı basitçe şu dört temele dayandırıyor: (i) Arap-İsrail çatışmasının durdurulması, (ii) Ortadoğu bölgesinde kolektif güvenlik düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi, (iii) silahsızlanma ve silahların kontrolü ve, (iv) bölgenin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi.⁷

ABD, Soğuk savaş dönemi boyunca SSCB'yi çevreleme/*containment* potikasının bir parçası olarak Avrupa, Asya-Pasifik bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da Sovyet rejimi ile bir mücadeleye girişmiş bu kapsamda Batı Blokuna dahil olan ülkeleri askeri ve ekonomik anlamda destekleyerek hayati çıkarları bulunan bu bölgede komünizmin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Gerçekten de Ortadoğu sadece Soğuk Savaş sonrası dönemde değil Soğuk savaş boyunca da zaman zaman Sovyet Rusya'nın da dahil olduğu uluslararası politikayı yönlendiren gelişmelere sahne olmuştur. Suriye Krizi, U-2 Krizi, Süveyş Krizi, Arap-İsrail Savaşları (1948, 1967 ve 1973 savaşları), 1973-OPEC Petrol Krizi, İran-İrak Savaşı, Afganistan işgali, İran İslam Devrimi gibi birçok savaş, kriz, çatışma ve devrim hep Ortadoğu toprakları üzerinde yaşanmıştır. Bütün bu kriz ve savaşlarda iki bloklu bir yapının etkisi ve ABD-SSCB rekabeti bütün şiddetiyle hissedilmiştir. Şimdi komünist tehlikenin ortadan kalktığı bir dönemde bölgeye tam anlamıyla hakim olmak için yapısal birtakım düzenlemelere girişilmesi gerekmektedir. ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu bölgesi için belirlediği yaşamsal çıkarlarını Kuveyt Krizinin ardından ortaya attığı yeni dünya düzeni kavramı altında bölgeye “yeniden yapılandırma ve geliştirme” adıyla servis ederek

⁶ ABD'li maliye ve başkanlık Danışmanı Bernard Baruch (1870-1965) 1947'de Kongre'deki konuşması sırasında ilk kez “soğuk savaş” sonrası kavramını kullanmıştır. Keza Baruch'un “soğuk savaş” olarak nitelediği dönem bir sene önce Winston Churchill'in 1946'da Fulton'daki ünlü “demir perde/*iron curtain*” konuşmasıyla zaten fiilen başlamıştı. 1989'da Berlin duvarının yıkılması ve ardından SSCB'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaşın ertesindeki yeni dönemde dahi bu kavram cazibesini yitirmedi ve bu defa başına bir *post* ibaresi eklenerek telaffuz edilmeye devam edildi; *post-cold war /soğuk savaş sonrası dönem* bkz: Andrew Glass, “Bernard Baruch coins term ‘Cold War’, April 16, 1947”, Politico, 04/16/2010 05:03 AM EDT <https://www.politico.com/story/2010/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-035862> (Erişim:15.09.2019 20:02)

⁷ S. Nanjundan, “A New World Order?”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 26, No. 22-23, (June 1-8, 1991): 1389.

gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1. Dünya Savaşının bitimiyle Osmanlı Devletinin 2. Dünya Savaşının ardından İngiltere ve Fransa'nın Soğuk Savaş sonrasında ise SSCB'nin bölgeden tasfiye edilmesiyle artık yalnız ve rakipsiz kalan ABD Soğuk Savaş sonrasında dünyasını şekillendirmeye de Ortadoğu'dan başlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'da Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yaşamsal çıkarları başkan Bush'un yeni dünya düzeni konsepti adı altında kongredeki konuşmasının temel prensiplerine de yansımıştır. Peki ama nedir bu yaşamsal çıkarlar? ABD'nin Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin olarak Ortadoğu bölgesine yönelik politikasında belirlediği öncelikleri ve yaşamsal çıkarları şu şekilde sıralayabiliriz:⁸ 1. İsrail'in varlığının korunması ve güvenliğinin sağlanması, 2. Enerji kaynaklarının sabit fiyatlarla ve kesintisiz olarak Batı'ya akışının temin edilmesi, 3. Bölgede herhangi bir ülkenin giderek güçlenerek diğer bölgeleri etkisi altına almasının önüne geçilmesi ve bu amaçla bölgede silahlanmanın kontrolü, 4. SSCB'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğunun sadece siyasal anlamda değil ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda da doldurulması bunun için Batılı demokratik ve liberal değerlerin bölgeye transfer dilemesi, bölgenin dünya ekonomisiyle bütünleşerek Batılı değerler sistemine dahil olması, buna karşı çıkan devletlerin sistem dışına itilmesidir ki ABD'nin İran ve Irak'a karşı “çifte çevreleme/dual or double containment” politikasına girişmesi ya da bölgedeki bazı devletleri “haydut devletler/rogue states” ve “şer eksenini/axis of evil” olarak nitelenmesi buna en güzel örneği teşkil etmektedir.⁹

Bütün bu açıklamalara ek olarak Soğuk Savaşı bitiren sıcak savaşı yaşayan ilk bölge olması nedeniyle Ortadoğu'nun yeni dönemde gittikçe artan bir biçimde Amerikan hegemonyasının denetimine ve ABD öncülüğündeki uluslararası operasyonlara açık hale geldiğini ifade edebiliriz. Yine 13 Eylül 1993'te ABD'nin çabalarıyla bir Arap-İsrail barışının imza edilebilmiş olması ABD'nin küresel çatışma ve uyuşmazlıklara müdahale ederek çözüm sağlayıcı süper güç-hatta yeni dönemde hegemon güç konumuna katkı yapmış, bu ise Ortadoğu bölgesinde bir *Pax Americana*'nın tesis edilmesine yardımcı olmuştur.¹⁰ Ayrıca Soğuk Savaşın sona ermesinin Ortadoğu bölgesi üzerindeki diğer etkilerini şu şekilde sıralamamız mümkündür: 1. Bölgedeki devletlerden olan Irak, dünya hegemonunun yaşamsal çıkarlarını tehdit ettiği için açık bir şekilde cezalandırılmış ve uluslararası sistemden tecrit edilmiştir, 2. SSCB'nin dağılmasıyla en önemli koruyucusunu kaybeden komünist rejimin himayesindeki Suriye, Ortadoğu barış sürecine direnmeyi bırakarak Arap-İsrail barışından yana tavır almaya başlamış ve değişen dünya düzeniyle uyumlu olarak yabancı sermayeye dayalı bir ekonomi izlemeye başlamıştır. 3. İki-kutuplu yapının sona ermesi ve demokrasi, insan hakları gibi söylemlerin yaygınlaşması Arap-İsrail sorununun çözüleceğine dair

⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, (Bursa: Alfa Akademi Yay., 2017), 76.

⁹ Muhittin Ataman, “Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, *Ortadoğu Yılığ* 2006, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008), 404.

¹⁰ Efraim Karsh, “Cold War post-Cold War: does it make a difference for the Middle East?”, *Review of International Studies*, 23, (1997): 271.

umutları artırmış ve bu da iki taraf arasındaki diyalogu başlatarak Oslo görüşmelerine giden kapıyı aralamıştır, 3. 1979 Devriminin siyasal ve ideolojik olarak yerleşmesiyle İran, Ortadoğu'da ABD tarafından bölgedeki yeni ve en önemli tehdit olarak tanımlanmış, ayrıca İran Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da SSCB'den kalan güç boşluğunu doldurmaya çalışarak bölge ülkeleri üzerinde etkili olmaya çalışmış, aynı amacı güden Türkiye ile bu konuda bir rekabete girmiştir, 4. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla Batı'nın ideolojik, toplumsal, siyasal ve ekonomik temel değerlerini yansıtan demokrasî, insan ve azınlık hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi gibi liberal kavram ve değerlerden diğer topluluk ve etnik gruplar gibi Kürtler de etkilenmiş, bölgede giderek yükselen Kürt milliyetçiliği ABD etkisine girmiştir.¹¹ 5. Özellikle küreselleşme, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde Ortadoğu halkları dünyaya açılma imkânı bulmuş, temel insan hakları olan bireysel özgürlükler toplumsal ve ekonomik hürriyetler, adalet arayışı için 2000'li yıllarla birlikte uyanışa geçen bu halklar "Arap Baharı" adı verilen ayaklanmaları gerçekleştirmişlerdir.¹²

2. Vekâlet Savaşları: Kavramsal ve Tarihsel Bir Analiz

Genel olarak Soğuk Savaş döneminde sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkan "vekâlet savaşları/*proxy wars*" kavramını kısaca herhangi bir çatışma veya mücadeleye doğrudan taraf olmayan ancak stratejik amaçları nedeniyle duruma dolaylı yollardan dahil olan üçüncü tarafların birtakım aktörler üzerinden gerçekleştirdikleri dolaylı müdahaleler olarak tanımlayabiliriz. Üçüncü taraf müdahalelerinde kullanılan aktörler ise genellikle çatışmanın bir şekilde tarafı olmuş, resmi veya gayri resmi/devlet-dışı, legal ya da illegal bütün aktörler olmaktadır ve bunlar genellikle üçüncü taraflar tarafından ya silahlandırılarak, ya eğitilerek ya da fonlanarak maddi anlamda desteklenmektedirler. Devletlerin bu tür aktörler üzerinden dolaylı müdahalelerde bulunmasının asıl sebebi ise stratejik ve politik çıkarlarını

---

¹¹ Özellikle 1991 Körfez Savaşından sonra ABD Başkanı Bush'un Iraklı Kürtleri Saddam rejimine karşı ayaklanmaya çağırmasının ardından bu çağrıya uyarak başkaldıran Kürt vatandaşlarına yönelik Irak hükümetinin sert tutumlar içine girmesi ve Saddam Hüseyin'in 25 Ocak 1991'de yaptığı bir açıklamada Kürtlere hitaben "Eğer Halepçeyi unuttuysanız, onu yeniden size hatırlatmaya hazırım" ifadelerini kullanmasının ardından Iraklı Kürtlere yönelik konvansiyonel silahların da kullandığı operasyonlar başlamıştır. Bu durum üzerine Türkiye ve İran sınırına yığılan Kürtlerin bu bölgelerdeki Kürt halkların etnik bilincini de tetiklediğinden ve Ortadoğu bölgesinde ABD'nin ve CIA güdümündeki Cidde merkezli yayın yapan "Özgür Irak'ın Sesi" radyosunun yayınlarının da etkisiyle 1990 ve sonrasında toptan bir Kürt hareketlenmesinin görüldüğünden bahsedilebilmektedir. bkz: David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, (New York: Cambridge University Press, 2006), 204.

¹² Arap Baharı adı verilen halk hareketlerindeki itici gücün bilişim ve iletişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanan eğitilmiş ve şehirli gençler olduğu bilinmektedir. Ayrıca bkz: Burhanettin Duran ve Nurullah Ardic, "Arap Baharı", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (ed.), (İstanbul: Küre yayınları, 2018), 681-694.

gerçekleştirmek için doğrudan çatışmaya taraf olmadan kaçınarak daha az maliyetli bir yöntemi tercih etmeleridir.¹³

Genellikle savaş ve barış çalışmalarında savaşın insanlık tarihi kadar eski bir kavram ve olgu olduğundan bahsedilerek insan doğasındaki hükmetme ve gücü elinde tutma arzusunun savaflara yol açtığı belirtilir. Aynı şekilde iki kelimelik bir tamlamadan oluşan “vekâlet savafları” kavramı da içeriğindeki savaş sözcüğünden dolayı tarihsel kökenleri yüzyıllar öncesine dayandırılabilen bir kavram olarak belirmektedir çünkü tarihin her döneminde çatışan taraflar çatışmada menfaati bulunanlar tarafından bir şekilde ayarlanarak kullanılmışlardır. Tarihsel olarak bakıldığında 30 Yıl Savaflarında (1618-1648) Protestan Fransa ve Katolik İspanya Kutsal-Roma İmparatorluğu içindeki tarafları kendi yanlarına çekmek için uğraşmışlar, yine aynı şekilde Fransa-Prusya Savaşında (1870-1871) İngiltere, ortak düşman olarak görülen Prusya’ya karşı Fransız askerlerini silahlandırarak desteklemiştir.¹⁴ 1970’li yıllarda savaş üzerine yazdığı yazılarla tanınan Frederic Pearson, devletlerin neden başka ülkelerdeki çatışmalara/savaflara taraf oldukları üzerinde durmuş bu hususta 6 temel ilkeyi öne sürmüştür. Bunlar: 1. Ülke edinme, topraklarını genişletme, 2. Etnik dini ya da mezhepsel açıdan yakın gördüğü sosyal grupları (buna diaspora da denebilir) korumak, 3. Ekonomik çıkarlarını korumak, 4. Diplomatik veya askeri stratejik çıkarlarını korumak, 4. İdeolojik sebepler, 5. Bölgesel güç dengesi.¹⁵ Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politikanın iki kutuplu yapısından bahisle ideolojik saiklerle birçok coğrafyada vekâlet savaşlarının yürütüldüğünü söyleyebiliriz. Yine Soğuk Savaş döneminde vekâlet savaşlarının tercih edilmesinin bir diğer sebebi de ABD ile SSCB’nin olası yıkıcı etkileri sebebi ile nükleer bir savaşı göze alamamaları olmuştur. Soğuk Savaş döneminde yürütülen vekâlet savaşları Kore, Vietnam örneklerinde de olduğu gibi üçüncü bir ülke üzerindeki güç mücadelesini ifade etmektedir. Nitekim Deutsch bu dönemdeki vekâlet savaşlarını iki dış gücün üçüncü bir ülkede bu ülkenin kaynaklarını da kullanarak kendi stratejik amaçları çerçevesinde yürüttükleri uluslararası bir çatışma olarak tanımlar.¹⁶

Soğuk Savaş döneminde ABD özellikle Avrupa’da kendine sadık liderler ve yönetimler ortaya çıkararak II. Dünya Savaşından sonra Avrupa’yı Sovyet tehdidine karşı korurken çevreleme/*containment* politikası çerçevesinde dünyanın diğer bölgelerinde de anti-Komünist rejimleri desteklemiştir. Bu bağlamda meselâ Ortadoğu’da Şah’ın İrani’ni bölgesel bir partner olarak Nixon Doktrini ile desteklerken Afganistan’ın Sovyet işgaline uğramasının ardından Afgan mücahitlere silah, mühimmat ve finans desteği vererek vekâlet savaşlarına dahil olmuştur. Yine

¹³ Andrew Mumford, *Proxy Warfare: War and Conflict in the Modern World*, (Malden: Polity Press, 2013), 11.

¹⁴ Mumford, *Proxy Warfare*, 12.

¹⁵ Mumford, *Proxy Warfare*, 31.

¹⁶ Karl Deutsch, “External Involvement in Internal War”, *Internal War: Problems and Approaches*, Herry Eckstein (ed.), (West Port: Praeger, 1980), 102.

1950-53 yılları arasındaki Kore Savaşı, büyük düşman Stalin'e bir gözdağı vermek için küçük düşman Kim II-Sung'a karşı ABD tarafından yürütülen bir vekâlet savaşı halini almıştır. Afrika'da yer alan Angola'da 1970'lerde başlayan iç savaş süpergüçlerin dahil olmasıyla bir vekâlet savaşına dönüşmüştür.¹⁷ Küba Krizi, Süveyş Krizi, kısmen Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, Lübnan'daki iç savaş, Irak, Afganistan, Bosna ve Çeçenya Krizleri Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve SSCB arasındaki global mücadele kapsamında gerçekleşen vekâlet savaşlarına verilebilecek diğer örneklerdir. Ancak Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB ideolojik olarak kendisine yakın ülkelerle ittifak ilişkisi içerisine girdiğinden bu süper güçlerin asker yerleştirdiği ya da üs kurduğu her ülkeyi de vekâlet savaşı alanı olarak değerlendirmemek lâzımdır. Çünkü bunlar belirtildiği gibi ittifak ilişkisinin bir sonucudur ve bu kapsamda meselâ Amerikan üslerinin bulunduğu Türkiye Soğuk Savaş yıllarında herhangi bir vekâlet savaşına sahne olmamıştır.¹⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise vekâlet savaşları hem sayı olarak artmış hem de nitelik ve yöntem olarak çeşitlilik göstermiştir. Öncelikle Soğuk Savaş döneminde üçüncü bir ülke üzerinde yürütülen güç mücadelesi ya da denetim kurma rekabeti olarak gerçekleşen vekâlet savaşları Soğuk Savaş sonrası dönemde yerel aktörler üzerinden daha dolaylı bir müdahale şekli niteliğini almış, doğrudan müdahale zorunlu durumlarda gerçekleşmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında bir ülkede etkili olma ve düşmanla mücadele etme yöntemi olarak beliren vekâlet savaşlarında hem kullanılan yerel aktörlerin (resmi ya da gayri resmi) sayısında hem de bunları kullanan bölgesel ve küresel güçlerin/aktörlerin sayısında bir artış yaşanmıştır. Küreselleşme, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak vekâlet savaşları kavramı bu dönemde daha çok asimetrik savaş, hybrid savaş, melez savaş gibi kavramlarla ilişkilendirilerek hatta bazen de onların yerine kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin istihbarat, keşif ve bilgi teknolojisi alanlarına sağladığı katkılarla vekâlet savaşlarında vekil-müvekkil ilişkilerini ifşa ettiğini de belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar vekâlet savaşlarında vekil aktöre destek veren devlet doğrudan kendini belli etmekten kaçınsa da Ukrayna Krizi sırasında yaşananlar bu konuda inkârın iş yaramayacağını göstermiştir. Nitekim Ukrayna müdahalesiyle uluslararası toplumun tepkisini üzerine çeken Rusya'nın Doğu Ukrayna'ya olan desteği NATO uydularını sistemleri aracılığıyla takip ve tespit edilerek çevrim-içi/online olarak yayınlanmıştır.¹⁹

---

¹⁷ Eli Berman and David A. Lake (ed.), *Proxy Wars: Suppressing Violence Through Local Agents*, (New York: Cornell University Press, 2019), 2.

¹⁸ Philip Towle, "The Strategy of War by Proxy", *The RUSI Journal*, Vol. 126, Issue 1 (1981): 23.

¹⁹ Bilal Karabulut ve Şafak Oğuz, "Proxy Wars in Ukraine", *The Journal of Defence Sciences*, Vol. 17, Issue 1, (May 2018): 81.

3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Krizler, Aktörler ve Çatışma Bölgeleri

Soğuk Savaş sonrası dönemin uluslararası politika açısından en büyük özelliği Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından ABD tarafından temsil edilen liberal değerlerin zaferini ilan etmesi ve rakipsiz kalan ABD'nin ekonomik, askeri ve siyasi açılardan tek başına dünyayı şekillendirmeye girişmesi olmuştur. ABD uluslararası sistemin tek güçlü devleti olarak Kafkasya, Avrasya ve Ortadoğu'da tek taraflı müdahalelerle bu bölgelere şekil vermeye çalışmış, bunu da adeta yeryüzünde kendisinden başka bir devlet yokmuş gibi davranarak gerçekleştirmiştir. Esasen ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikalarında ikinci bir devlete rol biçilmemiş, ABD tek-tarafıllığı ve üstünlüğü vurgulanmıştır. Yeni dönemde küresel sistemi tek başına inşa etmeye girişen ABD ortaya çıkan yeni tehdit formlarıyla da tek başına mücadele etmek istemiştir. Bölgedeki zengin enerji kaynakları, İsrail faktörü ve küresel düzeydeki jeoekonomik ve jeopolitik öneminden dolayı ABD'nin dış politikasında birinci sırada yer alan Ortadoğu bölgesi Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan yeni dönemde vazgeçilmesi mümkün olmayan bir bölge olarak önemini korurken ABD'nin Ortadoğu'yla ilgili asıl önemli stratejisi 2004'te açıklanan Büyük Ortadoğu Projesiyle (BOP) ortaya çıkmıştır. Bu projeyle Fas ve Atlantik kıyılarından Pakistan'a kadar olan bölgede Müslüman ülkelere demokrasi ihracı ile bu ülkelerin pazarlarının Batı'ya açılarak özellikle de ABD ekonomisiyle bütünleşmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yeni dönemde yükselişe geçen küresel ve bölgesel aktörlerden Rusya, Çin, Hindistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerin sınırlandırılması fikri de projenin ortaya atılmasında rol oynamıştır.²⁰

Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin tek-yanlı olarak ilan ettiği bir politika olmasının yanında jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik açılardan hatırı sayılır derecede önemdeki Ortadoğu bölgesinde ikinci bir güç ya da rakip görmek istemediğinin de en açık göstergesidir. Ne var ki bölgeyi derinden etkilemesi muhtemel bu projeye ABD bölge ülkelerinin sadece dış politikalarını değil ekonomik, sosyal/toplumsal, kültürel form ve geleneklerini de değiştirmeyi amaçlamaktadır. Tipik olarak bu durum Soğuk Savaştan hemen sonra yaşanan Kuveyt Krizinde (1990-91) izlenen stratejiye benzemektedir çünkü kriz esnasında tek taraflı davranan ABD uluslararası toplumu peşinden sürüklemiş ve müdahaleye çok-taraflı bir görüntü kazandırmıştır.²¹ Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten çıkarmaya yönelik Çöl Fırtınası Operasyonu 28 Şubat 1991'de sona erdiğinde Saddam Hüseyin hâlâ ülkenin başında yer almaktaydı ve onu devirecek gücü bulunmasına rağmen devirmeyen koalisyon güçleri kısa sürede sonuç veren bir kara savaşıyla sınırlı kalmışlardır. Bu müdahalenin ardından yeni dünya düzeni konseptiyle Ortadoğu bölgesini şekillendirmeye girişen ABD, Irak'ta Kürt ve

²⁰ Murat Ercan ve Ali Ayata, "Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 69, (Eylül-Ekim 2018): 117.

²¹ Ataman, "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler", 409.

Şii nüfusun yoğunlukta olduğu yerlerde uçuşa yasak bölge ilân etmekle birlikte savaşın ardından Katar, Bahreyn, Kuveyt ve Suudi Arabistan’da yeni Amerikan üsleri kurarak bu üslerin kurulma amacını uçuşa yasak bölgeyi denetlemek ve Saddam tehlikesine karşı diğer bölge ülkelerini korumak olarak açıklamıştır. Saddam Hüseyin gibi bir diktatör diğer bölge ülkelerine karşı tehdit unsuru olarak kullanılmaya devam edilirken ABD Başkanı George Walker Bush, Körfez savaşının ardından artan popülaritesini Arap-İsrail çatışmasına son vermek için kullanmaya çalışmış ve tarafları diyaloga davet ederek Oslo girişimini başlatmıştır.²²

2003’te Irak üzerine ikinci bir müdahale gerçekleştiğinde bu defa ABD, İngiltere, Polonya ve Avustralya kuvvetlerinden müteşekkil koalisyon güçleri Saddam’ı kesin olarak devirmek amacı ile hareket etmiş, kısa süren hareket kolay kazanılan bir zaferle neticelenmiştir. Irak’ta oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi’nin başına büyükelçi L. Paul Bremer’i koyarak ülkede denetimi sağlayan ABD, daha sonra devrik lider Saddam Hüseyin’i yeraltında saklandığı bir mağarada yakalayarak idamla yargılamış ve sonrasında ise infaz etmiştir.²³ Irak’ın 2003’te ABD tarafından işgaliyle birlikte Ortadoğu bölgesinde Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk vekâlet savaşları başlamış, ABD Cumhurbaşkanı Celal Talabani üzerinden ülkede denetim kurmaya çalışırken bölgedeki Amerikan etkisini kırmaya çalışan İran ise bölgesel bir güç olarak ülkede bir Şii koalisyonu oluşturmaya çalışmıştır. Başbakan Nuri el-Maliki ise ABD ile ülkenin güneyindeki Şii topluluğunu barıştırmaya yönelik bir politika izlemiş, buna rağmen izlediği Şii politikası sebebiyle Maliki’den hoşnut olmayan ABD, General David Petraus aracılığıyla Maliki’ye ve hükümetine verilen askeri ve polisiye bazı yardımların kısıtlanması yoluna gitmiştir.²⁴ Irak’ta Şii ve Sünniler arasında devam eden mücadele ve iç politik karışıklık 2011 yılına kadar devam etmiş, bu süreçte tarafların diğer devletlerce yönlendirildiği bir vekâlet savaşı yaşanmıştır. 2011 yılından itibaren başgösteren “Arap baharı” adındaki halk ayaklanmaları bölgede yeni vekâlet savaşlarına yol açmıştır.

3.1. Tunus, Mısır ve Libya

“Irak’a Özgürlük Hareketi” adındaki 2003 müdahalesinin ardından Irak’ta zamanla gelişen iç kaotik ortam, ülke ve bölge üzerinde emelleri bulunan devletlerin yerel aktörleri ve parçalanmış yapıları birbirleriyle mücadelede kullanmalarına zemin hazırlamış ve bu durum Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu’da verilen ilk vekâlet savaşı örneği olmuştur.²⁵ Ancak niteliksel olarak daha farklı ve sayı olarak artan

²² Jonathan Cristol, “United States Foreign Policy in the Middle East after the Cold War”, *Conflict and Diplomacy in the Middle East: External Actors and Regional Rivalries*, Yannis A. Stivachtis (ed.), (Bristol: E-International Relations Publishing, 2018), 50.

²³ Jonathan Cristol, “United States Foreign Policy in the Middle East after the Cold War”, 53.

²⁴ David A. Lake, “Iraq: 2003-11 Principal Failure”, Eli Berman and David A. Lake (ed.), *Proxy Wars: Suppressing Violence Through Local Agents*, (New York: Cornell University Press, 2019), 239.

²⁵ Taha Özhan, “Irak’ta Vekâlet ve Sefalet Savaşları”, 8 Mart 2010 <https://www.setav.org/irakta-vekalet-ve-sefalet-savaslari/> (Erişim: 03.11.2019 22:19)

miktardaki vekâlet savaşlarını 2011’de ilk kez Tunus’ta başlayan ardından Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerine dalga dalga yayılan Arap Baharı adı verilen hareketler sonucunda görmekteyiz. Kimi çevrelerce bu halk hareketleri, ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi’nin (BOP) bir parçası ve devamı olarak değerlendirilirken²⁶ kimi araştırmacılar da bunu Samuel Huntington’un “Üçüncü Dalga”²⁷ teziyle ilişkilendirerek demokrasinin ve liberal değerlerin üçüncü dünya ülkelerindeki yayılması sürecinin bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir.²⁸ Yukarıda ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde hem uluslararası politikayı hem de Ortadoğu politikasını oluştururken ve yönlendirirken kendisi dışında hiç bir güç görmek istemediğini ve tek-yanlı stratejiler geliştirdiğini belirtmiştik. Ancak SSCB’nin dağılmasından sonra onun varisi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu’nun toparlanarak uluslararası sistemde önemli bir aktör olarak sivrilmeye başlaması ve yer yer ABD hegemonyasını eleştirmesi²⁹, dahası Çin, Hindistan, Brezilya, AB, Türkiye, İran gibi bölgesel ve küresel güçlerin tek kutuplu dünyaya yönelik itirazlarını giderek artan tonda seslendirmeye başlamaları, ABD’nin teoride tek-yanlı politikalarının pratikte başarısızlığa uğramasına yol açmış, bu durum ABD’nin hegemonyası görünürde devam etse de Amerikan-sonrası bir dünya sistemine doğru gidildiği yorumlarını doğurmuştur.³⁰

ABD hegemonyasına meydan okumaların çoğulmasıyla birçok çatışma bölgelerinde Amerikan gücünün dengelenmesi gündeme gelmiş, bunun en belirgin örnekleri de Arap Baharı adı verilen halk ayaklanmaları sürecinde Ortadoğu’da yaşanmıştır. Kitle gösterilerinin ve rejim değişikliklerinin yaşandığı Ortadoğu’da, özellikle Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerdeki mücadele ve güç denkleminde çok sayıda aktörün dahil olması hem vekâlet savaşlarını alan olarak genişletmiş hem de sayısal olarak artırmıştır. Özellikle de Suriye’de krizin çok boyutlu olması ve giderek derinleşmesi, ordu, rejim, muhalifler, ÖSO, IŞİD/DEAŞ, Hizbullah gibi yerel aktörlerin ve parçalanmış yapıların istismara açık olması ve dış güçlerce kolayca kullanılmaya elverişli olması ülkedeki vekâlet savaşlarını daha belirgin hale getirmiştir.³¹

²⁶ Neşe Kemiksiz, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı*, <http://ankaenstitusu.com/buyuk-ortadogu-projesi-ve-arap-bahari/> (Erişim: 12.10.2019 14:28)

²⁷ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Ergun Özbudun (çev.), (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993).

²⁸ Gürbüz Özdemir, “Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, (Ocak 2017): 30.

²⁹ Rusya Devlet Başkanı Valdimir Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde 43. Münih Güvenlik Konferansında yaptığı konuşmada tek kutuplu bir dünyanın demokrasiye, ahlâka ve hukuka aykırı olması dolayısıyla Amerikan hegemonyasının ve tek-tarafli davranışlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Konuşmanın tam metni için bkz: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim: 09.11.2019 20:05)

³⁰ Fareed Zakaria, *The Post-American World*, (New York: W.W. Norton&Company, 2008), 3.

³¹ Burhanettin Duran ve Hasan Basri Yalçın, “Suriye’de İç Savaş, Vekâlet ve Yıpratma”, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, Hasan Basri Yalçın-Burhanettin Duran (ed.), (İstanbul: SETA, 2016), 8.

Suriye Krizi aşağıda daha detaylı olarak ele alınacağından öncelikle Kuzey Afrika coğrafyasındaki ve Suriye'ye nispetle vekalet savaşlarının daha önce yaşandığı ülkelerdeki temel gelişmeleri ele almak faydalı olacaktır: Arap Baharı dalgasının başlangıcını ve ilham noktasını teşkil eden M. Bouazizi'nin kendisini yakma eylemini gerçekleştirdiği Tunus'ta hareketler aslında 2010 yılının son aylarına rastlamaktadır. Bouazizi'nin eylemiyle kitlesel hareketlere dönüşen ayaklanmalar birdenbire ortaya çıkan bir olgu değildi ve uzun yıllar içerisinde gelişen kronik sorunların artık toplum tabanında dayanılmaz bir hale geldiğinin dışı vurumunu yansıtmaktaydı. Arap ülkelerinin özellikle son 50 yıldaki sosyal, ekonomik ve demografik yapılarıyla yakından ilişkili olan kronik sorunlar bazı tetikleyiciler ile birlikte analiz edildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yer alan bu ülkelerdeki hızlı nüfus artışı, genç nüfusun fazlalığı, işsizliğin ve yoksulluğun halk kesimlerinde derinden hissedilmesi, adalet hizmetlerinden memnuniyetsizlik, köktendinci hareketlerin etkisi, refah dağılımdaki adaletsizlik, özellikle 2010 ve 2011 yıllarında gıda fiyatlarındaki yüksek artış, kayırmacılık ve nepotizm, demokrasi eksikliği, otokratik baskıcı rejimlerin yıllardır devam eden eziyeti, düşük yaşam standartlarından şikâyet edilmesi, halk hareketlerinin ateşini yakan temel tetikleyiciler olmuşlardır.³² 1968 Prag baharına atfen "Arap Baharı" adı verilen bu ayaklanmalar neticesinde özellikle Mısır ve Libya örneğinde olduğu gibi uzun yıllar hüküm süren diktatörlükler yıkılmış, rejimler değişmiş, ancak Suriye ve Yemen'de ise süreç daha sancılı olmuştur.

17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi sonucunda 23 yıldır ülkeyi yöneten Zeynel Abidin bin Ali başkanlığı bırakıp 14 Ocak 2011'de ülkesini terketmiş ardından yapılan seçimlerde Müslüman Kardeşler hareketiyle ideolojik yakınlık içinde olduğu bilinen Raşid Gannuşi liderliğindeki En-Nahda partisi oyların %41'ini alarak mecliste çoğunluğu ele geçirmiştir. Libya ve Mısır'a oranla kansız bir şekilde demokrasiye geçiş tecrübesi yaşayan ve bunu başarıyla sürdüren Tunus'ta Arap baharı sürecinde ve sonrasında Fransa ile Türkiye'nin etkileri gözlenmiş ancak bunlar bir vekalet savaşına dönüşecek düzeyde olmamıştır. Tunus'u önemli bir ticari ortak ve İslami tehlikeye karşı tampon vazifesi gören bir ülke olarak değerlendiren Fransa, halk hareketlerinin başlamasının ardından ülkedeki statükonun devamını çıkarlarına uygun görmüş, Bin Ali'ye karşı göstericileri bastırmak üzere harekete geçen Tunus polisini desteklemiştir. Fransa'nın bu tutumunda zaten çok sayıda Tunuslu göçmenin bulunduğu ülkenin olası bir göçmen dalgasından çekinmesi rol oynamıştır. Bin Ali'nin devrilmesinden sonradır ki Fransa Tunus politikasında değişikliğe gitmiş, demokratik dönüşümü desteklediğini açıklamış ve göreve gelen Munsif el Merzuki ile görüşmüştür.³³ Yine Gannuşi başta olmak üzere En-Nahda hareketi Türkiye'yi ve Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisini (AKP) örnek aldıklarını belirtmişler ve

---

³² Leonid Grinin, Andrey Korotayev and Arno Tausch, *Islamism, Arab Spring and the Future of Democracy: World System and World Values Perspective*, (Cham: Springer International Publishing, 2019), 6.

³³ İlhan Aras, "Fransa'nın Arap Baharı Politikası", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2017): 146.

AKP'nin yaptığı gibi İslam ve demokrasinin bağdaştırılmasına çalışacaklarını ifade etmişlerdir. Türkiye ise resmi kanallardan yaptığı açıklama ile Tunus'taki yeni yönetime olan güçlü desteğini beyan etmiştir.³⁴

Tunus'un ardından halk hareketlerinin 25 Ocak 2011'de "Öfke Günü" adı altında yoğunlaştığı Mısır'da Hüsnü Mübarek yönetiminin 30 yıllık diktatörlüğüne başkaldıran milyonlarca insan Tahrir Meydanı'nı doldurarak işsizliğe, yoksulluğa, siyasi baskıya olan tepkilerini ortaya koymuşlardır. Özellikle 1979-Camp David sonrasında Arap dünyasıyla arasına bir set çeken Mısır, ABD tarafından yıllık 1,3 milyar dolar askeri yardımla desteklenmektedir. Nitekim Mısır'da halk gösterilerinin başladığı aynı gün Mısır ordusunda görev yapan üst düzey komutanların Pentagon'da bir toplantı halinde oldukları bilinmektedir. Dolayısıyla İsrail faktörü nedeniyle Mısır'ın kaos içerisindeki durumundan endişe duyan Obama yönetimi ilk başta Mübarek'in devrilmesine rıza göstermemiş bunun için de ordu üzerinden büyük çaba harcamıştır. Ancak gösterilerin artması üzerine Mübarek 11 Şubat'ta görevini yardımcısına bırakarak istifa ettiğini açıklamıştır. Ülkede devam eden iç karışıklık Muhammed Mursi'nin 30 Haziran 2012'de Cumhurbaşkanı seçilerek görevine başlamasına ve yeni anayasanın onaylanmasına rağmen durulmamış neticede 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen bir darbeyle ordu yönetime el koyarak Mursi'nin görevinden alındığını açıklamıştır.³⁵ Oysa 2012'deki seçim zaferiyle Müslüman Kardeşler menşeli Mursi'nin Mısır'da olacağını düşündüğü şey İslamcı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'de gerçekleştirmeye çalıştığı modern, seküler ve dinin toplum ve devlet hayatındaki rolüne değer veren politikasıydı. Mısır'ın demokratik yollarla seçilen Cumhurbaşkanı olan Mursi politikalarını hayata geçiremeden ve daha göreve başlayalı bir yıl bile olmadan Mısır ordusu tarafından görevinden alınıyordu.³⁶

Genel Abdülfettah el-Sisi önderliğindeki Mursi'yi deviren darbeye bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Ürdün destek verirken Türkiye ve Katar ise darbeyi kınayan açıklamalar yapmıştır. 2014'te yapılan anayasa değişikliğinin ve aynı yıl gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimini General Sisi'nin kazanmasının ardından Mursi ve birçok İhvan mensubu tutuklanarak yargılanmaya başlanmıştır. Mısır'daki bu yönetim değişikliğine başlangıçta sessiz kalan ve ödediği yıllık yardım miktarını durdurduğunu açıklayan ABD, Sisi yönetiminin Fransa ve Rusya'yla silah alım anlaşmaları imzalamasının ardından Mısır'la olan diyalogunu yeniden kurmuş ve Mart 2015'ten itibaren askeri yardıma devam edeceğini açıklamıştır. Mısır'da ordu üzerinden etkili olmaya çalışan ABD, Arap baharı sürecinde İsrailin güvenliği açısından oldukça önemli olan bu ülkede

---

³⁴ Mevlüt Akçapa, "Tunus'ta Arap Baharı ve Sonrasında Yaşanan Siyasal Gelişmeler", 7. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı: Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları, Bursa, 21-22 Ekim 2015), Dora Yayınları, Bursa, 2016, 357.

³⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 486.

³⁶ M. E. McMillan, *From The First World War to Arab Spring: What's Really Going On In The Middle East*, (London: Palgrave MacMillan, 2016), 230.

diğer aktörlerin etkili olmasına izin vermemiş ve bu ülkede nükleer bir santral kurma girişiminde bulunan Rusya'yı dengelemeye çalışmıştır. Mısır'daki bu kısa süreli vekil aktör arayışında ABD başından beri ordu üzerinden stratejilerini yönlendirmiş, Mısır'ın AB'ye ya da Rusya'ya kaymasını engellemeye çalışmıştır. Nitekim Soğuk Savaş yıllarından hatırlanacağı üzere Cemal Abdülnasır önderliğindeki Mısır SSCB ile yakın ilişkiler kurarak 1955 tarihli bir anlaşma ile Çekoslovakya üzerinden silah satın almıştır. Ordusunun modern silahlara ihtiyaç duyduğu bir dönemde ABD'nin Mısır'a silah satmakta isteksiz davranması ve bunu birtakım kısıtlamalara bağlaması Nasır'ın Sovyetler ve Doğu Bloku ile yakınlaşmasıyla sonuçlanmıştır.³⁷ Jeopolitik ve jeostratejik açılardan çok önemli bir konumda bulunan ve Ortadoğu ile Kuzey Afrikayı birbirine bağlayan Mısır'ın Doğu Blokuna kayması riski üzerine 1956 Süveyş Krizinde İngiltere, Fransa, İsrail ve ABD koalisyonu Mısır'ı tekrar hizaya getirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında ABD ile SSCB arasındaki küresel rekabetin bir yansıması olarak Süveyş Krizi bağlamında bir vekâlet savaşı örneği de verilmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında Mısır'ın daha sonra Bağlantısızlar hareketine dahil olduğu bilirse de Enver Sedat dönemiyle birlikte İsrail ve ABD ile ilişkilerini düzelten Mısır, Ortadoğu'daki Arap blokajını kıran Camp David Antlaşmaları (1978-79) ile Batı yörüngesine girmiştir. Mübarek ise 30 yıllık saltanatını Batı ile ilişkilere dikkat etmesine borçludur. Özellikle ABD'nin Ortadoğu'da İsrail'in varlığının korunması ve güvenliğinin sağlanması temelli politikasında Mısır çok önemli bir yer tutmaktadır ve her yıl verilen 1,3 milyar dolarlık yardımın sırrı burada yatmaktadır. Keza Mübarek 30 yıllık diktatoryası boyunca İsrail'in Filistin topraklarındaki zulmüne ve işgallerine dahası 2006 Lübnan ve 2008 Gazze işgaline hiç bir tepki vermemiştir. Bugün bilinmektedir ki Mısır ordusunun kurmay kademesi Amerikan eğitiminden geçmektedir. Yine Müslüman kardeşler hareketine ilgi duyan Türkiye ile yakın ilişkiler geliştiren Mursi'nin kendisine Türk politikacıları örnek aldığı değerlendirilmesi ve Mursi'nin Türkiye ile İran'ı ziyaret etmesi ve bu iki ülkeyle iyi ilişkiler geliştirmesi ülkenin 1979'dan bu yana devam ettirdiği Batı yörüngesindeki politikasından bir sapma olarak nitelenmiş, bölgesel aktörler olan Türkiye ve İran'ın etkisi kırılmak istenmiştir. Ayrıca Mursi'nin Hamas lehine casusluk faaliyetinde bulunduğu suçlamasıyla birlikte Sisi yönetimiyle beraber Hamas'ın ülkedeki bütün büroları kapatılmış ve Gazze'nin tek hayat kapısı niteliğindeki Refah Kapısının Mısır'a açılan tünelleri de kapatılmıştır.³⁸ Bütün bunlar yasaklı Mübarek yıllarını hatırlatan gelişmeler olmuştur.

Tunus'un ardından neredeyse Mısır'la eşzamanlı olarak (17 Şubat 2011) halk gösterilerinin ve olayların başladığı Libya'da ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğündeki Batılı ülkeler Tunus ve Mısır'dakinden farklı bir politika takip etmişlerdir. Tunus ve Mısır'daki olaylar karşısında başlangıçta sessiz kalan ve geç tepki veren bu ülkeler Libya'da gösteriler başlar başlamaz muhaliflerin yanında yer

---

³⁷ Mohaned Talib el-Hamdi, "The Road East: How John Fuster Dulles Affected Egypt's Decision To Conclude The Czech Arms Deal In 1955", *History Studies*, Special Issue (2011): 137.

³⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 488.

aldıklarını açıklamışlar ve ayaklanmaya destek vermişlerdir. Bu ülkelerin gizli servislerinin Libya'daki muhalifleri bizzat örgütledikleri de medyaya yansımıştır. Türkiye'nin Libya'daki yatırımları ve vatandaşları bağlamında temkinli davranması ve yapılacak bir harekate karşı çıkması ancak ardından NATO müdahalesine destek vermesinin yanında Arap Birliği ülkeleri de Libya'ya NATO müdahalesine yeşil ışık yakmışlardır.³⁹ Neticede NATO'ya bağlı hava, kara ve deniz unsurlarının 19 Mart'ta ülkeye müdahale etmesi ve 20 Mart'ta Kaddafi'nin Sirte'de yakalanıp öldürülmesi 30.000 insanın yaşamını yitirdiği Libya'da yeni bir dönemin başladığını simgeliyordu. Fakat Libya, müdahalenin ve Kaddafi'nin devrilmesinden sonra arzu edilen refah ve demokrasi ortamına kavuşamamıştır. Bunun en önemli nedenleri ülkede ortaya çıkan çok başlılık ve devam eden vekâlet savaşları olmuştur. Öncelikle Kaddafi sonrası dönemde 7 Temmuz 2012'de bir bayram havası içerisinde gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin ardından kurulan kabine Kongre'den onay alamamış ve hükümet değişikliğine gidilmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ülkede Trablus ve Tobruk'ta üç farklı hükümet bulunmaktaydı. Ayrıca bu süreçte ülkedeki iç karışıklık, terör ve güvensiz ortam endişe verici boyutlara ulaşmıştır. 11 Eylül 2012'de Bingazi'deki saldırıda Amerikan Büyükelçisi J. Christopher Stevens ve üç konsolosluk çalışanı öldürülmüş, 2014 ve 2015'te ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan DEAŞ bağlantılı cihatçı gruplar ve milisler Derna ve Sirte kentlerinin yönetimini ele geçirmişlerdir.⁴⁰

Libya'daki vekâlet savaşlarını Kaddafi öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayırarak incelediğimizde Kaddafi'nin devrilmesine yol açan ayaklanmalar başgösterdiğinde Nicholas Sarkozy önderliğindeki Fransa'nın müdahale için oluşturulan NATO kuvvetlerinde ön sırada yer aldığı görülmektedir. Sarkozy'nin 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki kampanyasında kullanmak üzere Kaddafi'den 50 milyon Avro borç almış olması ve gösteriler başladığında muhaliflere destek vererek ardından Libya'ya yapılan alalecele müdahalede başrolü oynaması ve Fransa öncülüğündeki NATO uçaklarının stratejik yerleri bombardıman etmesi bu borç ilişkisini akıllara getirmektedir.⁴¹ Ayrıca Libya'nın müdahalenin yapıldığı 2011 yılı verilerine göre petrol rezervleri bakımından dünyada 7'inci, doğalgaz rezervleri bakımından ise 22'nci sırada yer alması, dahası Afrika'daki kanıtlanmış petrol rezervlerinin en geniş kısmına sahip olması ve bu petrolün yüksek kaliteli nitelik taşıması Batılı aktörlerin Libya konusunda neden daha hassas ve aceleci davrandıklarına da açıklık getirmektedir. Libya'nın stratejik bir konumda yer alması, Avrupa'ya yakınlığı ve kıtaya ulaştırılacak enerji kaynaklarının transferinde kilit rol oynaması da bu ülkedeki vekâlet savaşlarını güçlendirmiştir. 2007 yılında uygulamaya konulan ve Kuzey Afrika coğrafyasındaki çöllere devasa güneş panelleri,

---

³⁹ Murat Aktaş, "Arap Baharı ve Desertec Projesi", 7. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı: Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları, (Bursa, 21-22 Ekim 2015), Dora Yayınları, Bursa, 2016, 329.

⁴⁰ Ari, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 477.

⁴¹ Murat Aktaş, "Arap Baharı ve Desertec Projesi", 330.

rüzgar tribünleri, termal ve güneş santralleri kurarak bir enerji ağının kurulması ve bu yolla AB ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanmasına yönelik olan “Desertec Projesi” kapsamında geniş çöl alanlarıyla öne çıkan Libya’nın bu projeye karşı çıkması ve Kaddafi’nin emperyalistlerin yeni bir sömürü planı olarak nitelediği proje hakkında “düne kadar petrolümüzü çalan Batılılar şimdi güneşimizi çalışıyorlar” diyerek itirazda bulunması İngiltere ve Fransa başta olmak üzere projeyi hayata geçirmeye çalışan Batı Avrupa ülkelerinin tepkisini çekmiştir.⁴² Bu nedenle Libya’da gösteriler başladığında İngiltere, Fransa, ABD gibi Batılı ülkeler ayaklanmaları kıskırtarak muhaliflere istihbarat desteği sağlarken, Rusya, Türkiye ve Katar yapılacak bir müdahaleye açıkça karşı çıkmışlardır. ABD, Kafkasya’dan Kuzey Afrika’ya kadar uzanan geniş Ortadoğu coğrafyasında enerji kaynaklarının akışını kontrol ederek hegemonyasını pekiştirme amacındayken İngiltere, Fransa, gibi AB ülkeleri giderek artan enerji ihtiyaçlarını ucuz ve güvenli yollardan karşılamak istemektedirler. Avrupa’ya yapılan enerji ve gaz sevkiyatında birinci sırada yer alan Rusya ise kendisine olan enerji bağımlılığını sona erdirecek alternatif enerji yollarını ortadan kaldırmaya çalışırken aynı zamanda Ortadoğu’daki enerji trafiği üzerinde de söz sahibi olmanın peşindedir. Libya üzerindeki vekâlet savaşları Arap baharı dalgasında enerji perspektifinden böyle bir görünüm arz etmiştir.⁴³ Nitekim Libya’da uçuşa yasak bölge oluşturulmasına izin veren ve sivilleri korumak için her yola başvurmaya mümkün kılan 1973 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) Kararının oylanmasında Rusya, Çin, Hindistan ve Almanya çekimser kalmışlardır.⁴⁴

Katar, Türkiye ve Rusya gibi ülkelerin aksine Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün gibi bölge ülkeleri Libya’ya yapılan operasyonu desteklemişler hatta lojistik destek sağlamışlardır. Ancak Türkiye Libya’ya yapılan silah ambargosunun denetlenebilmesi aracılığıyla 4 firkateyn, 1 denizaltı ve 1 yedek gemi göndermiştir.⁴⁵ Kaddafi sonrasında ülkenin adım adım parçalanmış bir yapıya doğru gitmesi dahası bölünmüş yerel aktörlerin çoğalması vekâlet savaşlarına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda uluslararası toplumun tanıdığı ve Başbakan Feyiz el-Sarac liderliğindeki Ulusal Uzlaşım/Mutabakat Hükümetine karşı çıkan General Halife Hafter öncülüğündeki Tobruk Hükümeti Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından destek görmektedir. Halife Hafter’in gerçekleştireceği operasyon öncesi Suudi Arabistan ve Mısır’ı ziyaret etmesi, ayrıca çatışmalar başladıktan sonra ABD Başkanı Trump ile bir telefon görüşmesi gerçekleştiren Hafter’e Trump’un destek sözü vermesi ABD öncülüğünde genelde Ortadoğu’da özelde ise Libya’da bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁶ Mısır, Suudi Arabistan ve BAE gibi

---

⁴² Murat Aktaş, “Arap Baharı ve Desertec Projesi”, 335.

⁴³ Murat Aktaş, “Arap Baharı ve Desertec Projesi”, 334.

⁴⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 475.

⁴⁵ “Adım Adım Libya Operasyonu”, 23.03.2011 <https://www.haberturk.com/dunya/haber/613229-adim-adim-libya-operasyonu-galeri> (Erişim: 24.09.2019 19:17)

⁴⁶ Emre Ozan, “Arap Baharının Derin Çelişkisi: Libya Örneği” 08.05.2019 <https://ankasam.org/arap-baharinin-derin-celiskisi-libya-ornegi/> (Erişim: 28.09.2019 15:36)

bölge ülkeleriyle birlikte Fransa, Rusya ve ABD Halife Hafter'e destek vererek onun üzerinden Libya'da etkili olmaya çalışırken İngiltere ve Almanya gibi ülkeler ise Feyiz el-Sarac'ın tepkilerini dikkate alarak Hafter'a ambargo uygulanmasını istemektedir. Arap baharı süreci sonucunda parçalanmış ve otoriteden yoksun bir siyasi sisteme mahkûm olan Libya Kaddafi dönemindeki merkezi otoriteyi arar hale gelmiştir. Böyle bir ortamda oğul Kaddafi'nin (Seyfülislam Kaddafi) yargılanmasının ardından serbest bırakılması ve Batı ile ilişkilerini geliştirmesi, ardından 2017'de devlet başkanlığına aday olacağına açıklanması Libya'nın bölünmüş siyasetine yeni bir aktör daha eklemiştir.⁴⁷

3.2. Yemen

Yemen'deki vekâlet savaşları Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da özellikle Arap baharı kapsamında incelenmesi gereken en önemli alanlardan birini oluşturmaktadır. Vekâlet savaşlarının kavramsal analiz bölümünden de hatırlanacağı üzere basit tanımını “parçalanmış yapılar ya da yerel aktörlerin çatışmaya doğrudan taraf olmayan dış güçlerce yapılan bir işbirliği çerçevesinde kullanılması” şeklinde yapmıştık. Yemen'de ulusal otoritenin çökmesinden sonra iktidar boşluğunun çeşitli yerel aktörler tarafından doldurulmaya çalışılması, dahası bu mezhepsel aktörlerin Yemen'in komşusu iki bölgesel güç olan İran ve Suudi Arabistan tarafından kullanılması Yemen kirizinin temelini oluşturmaktadır. Yemen'i günümüzde Ortadoğu için bölgesel bir güvenlik tehdidi haline getiren temel unsur 1990'dan itibaren yarı-otoriter bir yönetim kuran Ali Abdullah Salih'in 2011'de görevinin bırakmasının ardından 2012'de Cumhurbaşkanı seçilen Mansur el-Hadi'ye karşı başlatılan Husi isyanı olmuştur. 18 Ağustos 2014'te Sana'da başlayan Husi isyanı hükümet güçleri tarafından durdurulamayınca Husiler Cef'i kuşatarak Amran'da denetimi ele geçirmişlerdir.⁴⁸

21 Eylül 2014'te başkent Sana'yı kontrol altına alan Husiler tek taraflı bir anayasa hazırlayarak “Yüksek Devrim Konseyi” ni teşkil ettikleri sırada Cumhurbaşkanı Hadi de Sana'dan kaçarak Aden'e gitmiştir. Başından beri İran tarafından desteklenen Husiler 2015 yılının başında yönetime el koymalarının ardından İran'la petrol, havacılık, elektrik ve deniz taşımacılığı olmak üzere birçok alanda anlaşmalar imzalamıştır.⁴⁹ Bölgede Şii rejimini ihraç çabası güden İran'ın Husiler üzerindeki yayımlığı ve Yemen'de etkili olması Sünni bloğu harekete geçirmiş Suudi Arabistan öncülüğündeki Arap Ligi üyeleri (Ürdün, Kuveyt, Mısır, Fas vb.) 26 Mart 2015'te Yemen'de Husilere karşı “Kararlılık Fırtınası” adındaki askerî harekate

---

⁴⁷ Ceren Gülserer, “Libya: Arap Baharı, Oğul Kaddafi ve Çatışmalar”, 08.05.2019 <https://ankasam.org/libya-arap-bahari-ogul-kaddafi-ve-catismalar/> (Erişim: 28.09.2019 22:28)

⁴⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 521.

⁴⁹ Veysel Kurt, “Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (Mart 2019): 318.

başlamıştır. Bu harekâta ABD de destek vermiş, operasyona lojistik yardım sağlamıştır. Yemen’de yürütülen vekâlet savaşlarının taraflarını Husiler üzerinden İran ve Rusya, Hadi hükümeti üzerinden Suudi Arabistan, Arap Ligi ülkeleri ve ABD olarak belirtebiliriz. Yemen’e askeri müdahaleye onay veren BM Güvenlik Konseyi’nin 2216 sayılı kararına Rusya çekimser kalarak Suudi Arabistan öncülüğündeki bu operasyonu tasvip etmediğini bildirmiştir. Yine İngiltere, Fransa ve ABD’nin girişimleriyle 26 Şubat 2018 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’nde İran’ın Yemen’deki Husilere silah desteği verme durumunun kınanmasını içeren karar taslağı Rusya’nın vetosuna takılmıştır. Bu durum İngiltere, Fransa ve ABD’nin Suudi Arabistan’a olan desteğinin karşısında Rusya’nın Husilerin destekçisi olan İran’ın yanında durduğunu göstermektedir.⁵⁰Yemen’de Ali Abdullah Salih yönetiminin çekilmesinin ardından ortaya çıkan siyasi otorite boşluğu ve Zeydiliğe mensup Husi aşireti başta olmak üzere yerel aktörler düzeyinde başlayan çatışmalar Yemen’de etkinlik kurmak isteyen bölgesel ve uluslararası aktörlere fırsat sunmuştur. Böylelikle vekâlet savaşlarının tanımı kapsamına giren; a) yerel aktörler/parçalanmış yapılar, b) dış güçler, c) çıkarlar temelinde işbirliğinin kurulması öğeleri kurulmuş olup Ortadoğu bölgesinde sürekli rekabet halinde olan Suudi Arabistan ve İran ekseninde Yemen üzerinden bir güç ve etkinlik mücadelesi başlamıştır. İran’ın Husilerin Ensarullah hareketini desteklemesi ve onu Lübnan Hizbullahı’na benzetmesi, devrik Cumhurbaşkanı Hadi’nin S. Arabistan’a sığınması yerel aktörlerin yer aldığı tarafları iyice belirginleştirmiş dahası bölgedeki Şii etkisinin yayılmasını istemeyen İngiltere, Fransa ve Salih sonrası kendisi aleyhine bir yönetimin kurulmasına karşı çıkan ABD, Sünni Blok tarafında bir cepheleşmeye giderken, Rusya İran’a olan desteğini açıkça ortaya koymuştur.⁵¹ Yemen’in bugün açlık, yoksulluk, hastalık, bebek ve çocuk ölümlerinin artması, bölünmüş devlet yapısı ve altyapı yetersizliğinden dolayı giderek Somalileştirildiğinden (*Somalization*)⁵² bahisle bu kapsamda köktendinci hareketler (Husiler, el-Kaide vb.) arasındaki mücadelenin ne zaman biteceğinin bilinmemesi de ülkenin geleceği hakkındaki belirsizliği devam ettirmektedir.⁵³

3.3. Suriye Krizi

Arap baharı dalgasının belki de en zor ve en derin halkalarından birini oluşturan Suriye’de gösteriler, 2011 yılının Mart ayında Dara şehrinde dört kişinin güvenlik kuvvetlerince öldürülmesinin ardından başlamış ve Tunus, Libya ve Mısır

⁵⁰ Muwafaq Adil Omar, “Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu’nun Güncel Sorunları”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (Mayıs 2018): 230.

⁵¹ Veysel Kurt, “Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, 319.

⁵² Ayrıca ABD Başkanı Trump Yemen ile ilgili olarak bu ülkede el-Kaide’ye yönelik Obama döneminden beri devam eden operasyonlar bağlamında ülkeyi Somali’ye benzetmiş ve “Somali ile birlikte düşmanların aktif olduğu yer” ifadelerini kullanmıştır. Courtney Kube, Robert Windrem and William M. Arkin, “U.S. airstrikes in Yemen have increased sixfold under Trump”, 2 February 2018 <https://www.nbcnews.com/news/mideast/u-s-airstrikes-yemen-have-%20increased-sixfold-under-trump-n843886> (Erişim: 17.10.2019 21:45)

⁵³ Magdalena el Ghamari, “Jemen-The Proxy War”, *Securitologia*, No. 2, (2015): 47.

örneklerinden de etkilenen protestolar giderek Beşşar el-Esad rejimine karşı yönelen siyasal bir içerik kazanmıştır. Protestolar başlangıçta siyasal reformların yapılması, sağlık ve adalet hizmetlerinin düzeltilmesi, bazı mahkûmların salıverilmesi gibi demokratik çerçevede dile getirilen talepler olsa da göstericilere karşı güvenlik güçlerinin ağır silahlarla karşılık vermesi olayların büyümesine ve uluslararası toplumun dikkatinin buraya yönelmesine sebep olmuştur. Suriye’de dile getirilen taleplerin önemli bir kısmı halkın mezhep temelindeki ayrımcılığa bir tepkisi olduğu kadar, temel demokratik hakların da tanınmasına ilişkindir. Suriye nüfusunun yaklaşık %74’ünü oluşturan Sünni Araplar nüfusun %16’sını oluşturan Nusayrilerin/Alevilerin tahakkümüne karşı çıkmaktadır. Suriye’de olaylar yayılıp büyüdükçe diğer devletlerin de dolaylı yoldan müdahaleleri gerçekleşmiş bu bağlamda Şii hilâlini tamamlama ve devrimi ihraç etme politikası izleyen İran Esed rejimine destek vermiştir. Yine bu kapsamda Lübnan Hizbullahı muhalefete karşı Esed lehine savaşa katılmıştır.⁵⁴

Suriye’de Esed rejimine karşı gösterilerin giderek iç savaşa dönüşmesi, dahası muhaliflerin çeşitli kollara ayrılarak mücadeleye başladığı bir ortamda devlet otoritesinin olmadığı yerlerde el-Kaide menşeli IŞİD/DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkarak üslenmesi Suriye krizini önce bölgesel sonra da küresel bir kriz haline getirmiştir. İç savaş neticesinde milyonlarca Suriyeli Türkiye, Ürdün, Lübnan gibi sınır komşusu ülkelerin yanı sıra Avrupa’ya sığınarak mülteci durumuna düşmüş, saldırıdaki sivil can kayıpları her geçen gün artmaya başlamıştır. BM Genel Kurulu 3 Ağustos 2012’de kabul ettiği 66/253 sayılı karar ile Suriye hükümetini sivillere karşı kullandığı ağır silahlar nedeniyle kınarken, Esed rejimi 21 Ağustos 2013’te bir adım daha ileriye giderek Şam’ın doğusunda bulunan Guta’da 1400 civarında sivilin ölümüne neden olan kimyasal silah saldırısında bulunmuştur.⁵⁵ Libya örneğinde olduğu gibi rejime yönelik uluslararası bir hareket gerçekleştirilememiş bunda Obama yönetiminin isteksizliği kadar krize dahil olan Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin veto ve engellemelerinin de büyük rolü olmuştur. Kimyasal silahları kırmızı çizgi olarak belirten Obama yönetimi kırmızı çizgiler aşıldığı halde harekete geçmezken uluslararası ve BM gibi evrensel örgütler çatısı altında krizin çözülmesi gibi öneriler sunmakla yetinmiştir. Keza Obama’nın Irak ve Afganistan’dan Amerikan askerlerini daha yeni çektiği bir dönemde Ortadoğu bölgesine tekrar asker göndermesi muhtemel görünmüyordu. Beyaz Saray sözcüsü Josh Earnest Amerikan askerlerinin doğrudan kullanılacağı bir müdahalenin Amerika’nın stratejik çıkarlarına uygun olmayacağını belirtmiştir.⁵⁶ ABD’nin bu pasif tutumu krize Rusya’nın dahil olması sonucunu doğurmuş ve krizi etkileyerek günümüze kadar getirmiştir. Trump döneminde de ABD’nin Suriye politikasında herhangi bir değişiklik olmazken ABD’nin ayak

---

⁵⁴ Prasanta Kumar Pradhan, *Arab Spring and Sectarian Faultlines In West Asia: Bahrain, Yemen and Syria*, (New Delhi: Pentagon Press, 2017):96.

⁵⁵ An, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 495.

⁵⁶ Alex Ward, “How Obama’s “red line” fiasco led to Trump bombing Syria”, 15 April 2018 <https://www.vox.com/2018/4/15/17238568/syria-bomb-trump-obama-russia> Erişim: 15.10.2019 18:03)

diremesi Suriye rejimini ve onu açıktan destekleyen Rusya ve İran'ı cesaretlendirmiştir.⁵⁷

Bugün Suriye'deki iç savaş tam anlamıyla bölgesel ve küresel güçler arasındaki bir vekâlet savaşına dönmüş durumdadır. İran başından beri Nusayri Esed rejimini desteklemiş, rejime silah ve mühimmat desteğinde bulunmuş, Şii koalisyonunun önemli örgütü olan Hizbullah'ta Lübnan'dan Esed rejimine destek sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin sadık bir müttefiki olan Suriye benzer bir ilişkiyi Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ile kurmaya çalışmış, Rusya yüzyıllardan beri izlediği sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde Suriye toprakları içerisindeki Soğuk Savaş döneminden kalan tek deniz çıkış noktası olan Akdeniz kıyısındaki Tartus Limanına donanma göndererek Esed rejimine olan desteğini açık biçimde göstermiştir. Suriye'deki Şii bloğunun karşısına Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'dan müteşekkil Sünni bloğu oluşturulmuştur. IŞİD tehdidi karş YPG'yi güçlendirerek ona karşı mücadelede kullanan ABD bu hususta Türkiye'nin tepkilerini üzerine çekmiş, Türkiye haklı olarak YPG'nin de IŞİD gibi bir terör örgütü olduğunu ve kendi sınırları içerisinde faaliyet gösteren PKK'nın bir uzantısı olduğunu ifade etmiştir. Türkiye Suriye iç savaşında ordudan ayrılan askerler ve subaylarca oluşturulan Özgür Suriye Ordusu'nu (ÖSO) ve Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) gibi yerel muhalif aktörleri desteklerken, Rusya ve İran rejimin yanında yer almış, ABD ise IŞİD ile mücadele altında YPG gibi terör örgütleri üzerinden vekâlet savaşları yürütmüştür.⁵⁸ İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletleri gelecekte büyük önem taşıyacak olan Suriye'deki enerji kaynakları ve Doğu Akdeniz'den geçecek enerji nakil hatları sebebiyle Suriye krizine ilgi göstermektedirler.

4. Uluslararası ve Bölgesel Bir Aktör Olarak Türkiye'nin Ortadoğu'da Yükselen İmajı ve “Oyun Kurucu” Söylemi

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki Ortadoğu politikalarına bakacak olursak özellikle 1990'lı yılları içine alacak biçimde temelde güvenlik kaygıları bağlamında oluşturulduğunu söyleyebiliriz. 1999 yılı itibarıyla Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygıları temelinde biçimlenen Ortadoğu politikası Suriye ile varılan Adana Mutabakatı uyarınca Abdullah Öcalan'ın bu ülke topraklarından çıkarılması ve PKK terörünün bastırılmasıyla artık ekonomik ve diğer unsurların ön plana çıktığı bir bölgesel politika olarak belirlemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki dönüşüm ve paradigma değişikliği temelde İsmail Cem'in vizyoner ve bölge merkezli dış politika açılımı ile 1999'da başlamakla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisinin Kasım 2002'de iktidara gelmesiyle güçlü bir ivme kazanmıştır. Yeni dönemde izlenen dış politikanın şifrelerini Dışişleri Bakanı konumundaki Ahmet Davutoğlu şu şekilde açıklamıştır; iç

---

⁵⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, 497.

⁵⁸ Hanefi Yazıcı, “Proxy Wars In Syria and A New Balance Of Power In The Middle East”, *Journal Of Management and Economics Research*, Vol. 16, Issue 3, (September 2018): 4.

siyasette güvenlik ve demokrasi arasında hassas bir denge; komşularla sıfır soruna sahip ilişkiler; Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ile yakın ilişkiler; ABD, AB gibi küresel aktörlerle rekabetten ziyade tamamlayıcılığa dayalı ilişki; uluslararası örgütlerle birlikte barışı inşa çabalarında aktif diplomatik yaklaşım sergilemek.⁵⁹

Soğuk Savaşın sonrasında özellikle Körfez Krizi akabinde ABD ile uyumlu politikalar izleyen Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif ve kendi inisiyatifinde davranması birçok risk taşımaktaydı. Bu nedenle Türkiye ABD'den bağımsız politikalar izleme niyetini saklı tuttuğu müddetçe bölgede etkinliğini artıracığının farkına varmış, ancak 2003'te Irak'ın işgali ile Washington ile Ankara arasındaki görüş ayrılıkları iyice su yüzüne çıkmıştır. İki ülkenin Ortadoğu'ya yönelik politikalarındaki esas kırılma noktası gerçekten de ABD'nin Irak'ı işgale girişmesi ve sonrasında gerçekleştirdiği stratejik hatalardan kaynaklanıyordu. 11 Eylül 2001'de New York'taki terörist saldırının ardından ABD başkanı Bush ve ekibinin dünyayı adeta yeni bir kutuplaşmaya sokarcasına yeni bir soğuk savaş başlatması ve hedefine İran, Irak, Suriye gibi ülkeleri koyması Ortadoğu'nun kaderini değiştirecek gelişmelerin de habercisi olmuştur.⁶⁰

2003 Irak Savaşı Avrupa ile ABD arasında görüş ayrılıkları bağlamında Trans-Atlantik bir kırılmaya yol açmakla kalmamış, Türkiye-ABD ilişkilerini de ciddi sorunlarla buluşturmuştur. I. ve II. Körfez Savaşlarında Türkiye ABD ile sürekli işbirliği içerisinde olmuş ve teknik destek sağlamış, hatta kendisi için zararlı sonuçlara yol açsa da Çekiç Güç ve Keşif Güç bağlamında askeri destek verirken ekonomik olarak zarar görse de Irak'a uygulanan ticari ambargoya uymuştur. Ancak III. Körfez Savaşında özellikle TBMM tarafından Amerikan askerlerinin ülkeden geçişini öngören tezkerenin kabul edilmemesi ve kamuoyunda yükselen anti-Amerikancı akım, Ortadoğu'da devamlı işbirliği şeklinde seyreden Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihinin en zorlu süreçlerinden birine itmiştir.⁶¹

1 Mart Tezkeresinin ardından gittikçe gerginleşen ilişkiler Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinlik alanını daraltırken kararın ardından Türkiye'ye soğuk davranmaya başlayan ABD, savaşın uzamasının ve kayıpların artmasının sebebi olarak Türkiye'yi işaret etmiş, Kürtlerin de istek ve talepleri doğrultusunda Türkiye'yi Irak'ta yaşananların dışında tutmaya gayret etmiş ve Türkiye'ye bölgede kontrolü sağlama ve etkinlik açma şansı vermemiştir. Bütün bunların dışında ABD'nin tezkereye bir tepki ve karşılık olarak Süleymaniye'de Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi krizine imza atması Türk kamuoyunun tepkisini toplarken ikili ilişkilerin negatif seyrinde

---

⁵⁹ Mesut Özcan, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (ed.), (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 373.

⁶⁰ Tayyar Arı, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Politikası ve Türk-Amerikan İlişkileri", *Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, Sedat Laçiner, Hacı Necefoglu, Hasan Selim Özertem (ed.), (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) ve Kars Kafkas Üniversitesi Ortak yayını, Ankara, 2009): 30.

⁶¹ İdris Bal, "Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Getirdikleri", İdris Bal (der.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004), 154.

devam etmesine yol açmıştır. Ancak uzun yıllardır “müttefiklik” konsepti içerisinde hareket eden iki ülkenin ilişkileri krizlerin ve gerginliklerin gölgesinde bir süre daha devam etse de bölgesel ve küresel konularda işbirliği ekseninde yeniden devam etmiştir.⁶²

AB’ye üyelik ve Avrupalılaşma idealinden uzaklaşmadan Ortadoğu ve Arap dünyasında merkezi bir konuma sahip olma gayesiyle hareket eden AKP hükümeti 2002-2007 yılları arasında Ortadoğu’da çok yönlü ve aktif bir dış politika örneği sergilemiştir. Bu bağlamda meselâ 2005’te Suriye’yle diplomatik ve ekonomik ilişkilerde bir yakınlaşma sağlanırken 2006’da Hamas’ın Ankara’da kabulü ve ardından Suriye’de arabuluculuk çabaları ile İsrail’le 2007’de dolaylı barış görüşmeleri bu yeni politikanın çarpıcı örnekleri arasında sayılabilir. Esasında AKP’nin Ortadoğu’da yürüttüğü aktif ve çok yönlü yeni dış politika 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Orta Asya ve Kafkasya’da izlediği çok boyutlu dış politika stratejisine benzemekle kullandığı neo-Osmanlıcı argümanlarla da onunla benzeşmekteydi. AKP’nin Ortadoğu’daki politikası küresel ve bölgesel işbirliği içinde, daha önceki dış politika modelleriyle kopuş yerine süreklilik gösteren bölgesel bir politikaydı.⁶³ Bunun yanında Ortadoğu’daki gelişmelere eskiye oranla daha fazla ilgi gösteren bölgeye daha fazla entegre olan Türkiye’nin Arap Ligi toplantılarına gözlemci statüsüyle davet edilmesi, Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olması İKÖ Genel Sekreterliğine iki dönem üst üste bir Türk’ün seçilmesi bölgeye olan yakınlığı artıran etkenler olmuştur.⁶⁴

Türkiye’nin Ortadoğu politikasında 2010’lu yıllar ise devam eden Arap baharı eylemlerinin etkisi altında gelişmiştir. 2010 yılının Aralık ayında Tunus’ta bir işportacının kendini yakma eylemiyle başlayan ve sırasıyla Libya, Mısır, Yemen, Bahreyn ve Suriye’yi etkisi altına alan siyasal ve toplumsal devrim hareketlerinin geneline verilen bir isim olan “Arap Baharı”nın özünde Ortadoğu ve Kuzey Afrika halklarının daha demokratik, özgür, adil ve sosyo-ekonomik koşullar bakımından daha eşit bir sosyal-siyasal düzende yaşam beklentileri ve özlemleri yatmaktadır. Yıllarca baskı altında yaşayan bu halkların özellikle bilişim ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı sayesinde bölge genelinde hızla yayılan protesto ve gösteri hareketleri birçok ülkede rejim değişiklikleriyle sonuçlanırken Suriye ve Yemen’de ayaklanmalar ve halk hareketleri beklenen sonucu doğuramamış hatta aksine eskisinden daha kötü bir duruma doğru gidış söz konusu olmuştur. Mısır ve Libya’da da halk hareketleri sonucu beklenen ve özlenen demokrasi yine gelememiş, askeri darbe ve karşı-darbeler birbirini izlemiştir. Özellikle Suriye’de hakim olan iç savaş, çatışma, katliam ve kaos ortamı uluslararası toplumun dikkatlerini bu ülke

---

⁶² Zülfikar Aytaç Kışman ve Hasan Aydın, “Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, II/1, (2017): 49.

⁶³ Jana Jabbour, “The AKP’s Foreign Policy Towards the Middle East: Changes within Continuity or rupture with past practices?”, *Bilgi*, 23, (Kış 2011): 132.

⁶⁴ Özcan, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, 382.

üzerine çekmiştir. Arap Baharı kapsamında Türk-Amerikan ilişkilerinin Ortadoğu’da kilitlendiği en önemli kriz de Suriye olmuştur. Suriye halkının Esad ailesinin iktidarına karşı 2011’de başlattığı ayaklanma günümüze kadar bir sonuca ulaşmadan gelmiştir. Dahası Rusya, Çin, İran, ABD gibi bölgesel ve küresel güçlerin Suriye denklemine dahil olmasıyla hem “çağdaş bir soğuk savaş pratiği” yapılmış, hem de uzun süren yıpratma ve vekâlet savaşlarının yaşanmasına neden olmuştur. Mevcut Esed rejiminin gitmesi ya da kalması yönünde bir fikir birliğine varılamamış, devlet otoritesinin olmadığı bölgeler IŞİD/DEAŞ, YPG gibi terör gruplarınca doldurulurken Suriye’de durum iyice içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.⁶⁵

Günümüzde Türkiye’nin vizyoner ve aktif dış politikasının Ortadoğu’da kendini belli etmesi Türk dış politikasının “Ortadoğululaştığı” ve Türk dış politikasında bir “eksen kayması” yaşandığı tartışmalarını doğururken⁶⁶ son yıllarda dış politikada Türkiye’nin İslami ve Ortadoğulu kimliği ön plana çıkmaya başlamış bölgesel bir güç olan Türkiye bu kapsamda ekonomik, siyasal ve güvenlik çıkarlarını bölgedeki güvenlik ve istikrar ile entegre ederek bölge-dışı güçlerin Ortadoğu’ya müdahalesine de tepki göstermiştir. Suriye ve İran politikaları sebebiyle ABD ile karşı karşıya gelme, NATO’nun Libya’ya müdahalesine karşı çıkma bu meyanda örnek olarak verilebilecekken Arap Baharı ve Suriye kapsamında ise Türkiye öteden beri tutarlı ve etik bir politika izlemiş, milyonlarca Suriyeli mülteciye kapılarını açarak onların temel insani ihtiyaçlarını karşılamış, bölgede askeri, ekonomik, diplomatik ve insani yönlerden en çok çaba harcayan bir ülke olmuştur. Neticede Türkiye gibi kilit bir bölgesel gücün olmadığı Ortadoğu’nun daha fazla istikrarsızlaşacağı teşhis edilmiştir.⁶⁷

Türkiye özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca ve Soğuk Savaşın bitiminin hemen ertesinde olduğu gibi kendisine dayatılan rolleri oynamak yerine kendi Ortadoğu politikasını kendi ulusal çıkarları ve güvenlik öncelikleri bağlamında oluşturmaya başlamış bu kapsamda bölgesel ve uluslararası düzeyde gelen itirazlara rağmen Fırat Kalkanı (2016), Zeytin Dalı (2018) ve Barış Planı (2019) askeri hareketleri gerçekleştirmiştir. Yine Türkiye’deki siyasal irade tarafından dış politikanın sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmediği ve bölge ülkeleriyle kurulan ilişkilerin “oyun kurucu” mantığıyla yürütüldüğü ve bu “oyun kuruculuk” vasfının ise bölgesel düzeyle sınırlı kalmadığı uluslararası bir nitelik taşıdığı en üst düzeyden ifade edilmiştir.⁶⁸

---

⁶⁵ Kişman ve Aydın, “Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 54.

⁶⁶ Şaban Kardeş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik ORTADOĞU*, Cilt 5, Sayı 2, (2011): 21.

⁶⁷ Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *ADAM AKADEMİ*, (2011/1), 86.

⁶⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, “Cumhurbaşkanı Erdoğan Tacikistan Dönüşünde Gazetecilerin Sorularını Yantıladı”. 16.06.2019

SONUÇ

Dünya tarihinin önemli aşamalarından biri olan ve yeryüzündeki ülkelerin iki süpergücün ideolojik, askeri, siyasi ve ekonomik mücadelesine odaklandığı ve iki kutuplu sistemin hakim olduğu Soğuk Savaş döneminin sona ermesi Ortadoğu bölgesi üzerinde de çarpıcı sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi Sovyetler Birliği gibi önemli bir koruyucuyu kaybeden ülkelerin Batılı değerler sisteminin ürünü olan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisiyle tanışması olmuştur. Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkardığı en önemli kavramlardan olan küreselleşmenin ve bilişim teknolojisindeki ilerlemelerin de sayesinde 2011’de Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyalarını etkisi altına alan halk hareketleri sonucunda yıllardır süren diktatörlükler devrilmiş, birçok ülke seçim, demokrasi ve parlamento kavramlarıyla tanışmıştır. Ancak ne var ki demokrasinin bu ülkelerde başarıya ulaşması mümkün olamamış hatta Mısır, Libya, Yemen gibi ülkelerde geriye dönüş söz konusu olmuştur. Baskıcı otoriter rejimlerin çökmesi sonucu Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan iktidar boşlukları ideolojik, dini ya da mezhepsel bakımdan farklı görüşteki yerel aktörler tarafından doldurulmak istenmiş bu da Soğuk Savaş döneminden alışık olduğumuz vekâlet savaşlarını tekrar gündeme getirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD-SSCB global rekabetinin bir yansıması olarak üçüncü bir ülke üzerinde denetim kurma mücadelesi/çekişmesi şeklinde ortaya çıkan vekâlet savaşları Soğuk Savaş sonrasında özellikle Ortadoğu’da birbiriyle mücadele halindeki yerel aktörler üzerinden etkili olma savaşına dönüşmüştür. Üstelik ABD’nin hegemonyasına eleştiri getiren küresel ve bölgesel güçlerin çoğalması vekâlet savaşlarında hegemon gücü ve/veya müttefiklerini denegemeye çalışan aktör sayısını da çoğaltmıştır. Nitekim bunun en açık örnekleri yerel aktörlerin birbiriyle mücadele ettiği Mısır, Libya, Yemen ve Suriye örneklerinde görülmektedir. Böyle bir ortamda Türkiye de bölgesel ve imajı giderek yükselen küresel bir aktör olarak ulusal çıkarlarına ve kendi ulusal güvenlik önceliklerine aykırı olan ve yakın çevresinde cereyan eden politikalara karşı itirazlarını yükseltmiş, uluslararası arenada kendinden emin bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Nitekim Türkiye’nin bu kapsamda Suriye’de icra ettiği askeri operasyonlar ve çeşitli uluslararası platformlarda birtakım girişimlere öncülük etmesi bunun en somut delilidir. Hatırlanacağı üzere Suriye sorununa çözüm bulmak amacıyla Soçi Sürecini başlatan ve Kudüs’ün İsrail tarafından başkent olarak ilan edilmesine yönelik tepkiyi uluslararası toplumun gündemine taşıyan da Türkiye olmuştur.

KAYNAKÇA

-Akçapa, Mevlüt. “Tunus’ta Arap Baharı ve Sonrasında Yaşanan Siyasal Gelişmeler”, 7. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı: Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları, Bursa, 21-22 Ekim 2015), Dora Yayınları, Bursa, 2016, 342-363.

-Aktaş, Murat. “Arap Baharı ve Desertec Projesi”, 7. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı: Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışları, Bursa, 21-22 Ekim 2015), Dora Yayınları, Bursa, 2016, 326-341.

-Aras, İlhan. “Fransa’nın Arap Baharı Politikası”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2017): 135-167.

-Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. Baskı, (Bursa: Alfa Akademi Yayınları, 2017).

-Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, (Bursa: Alfa Akademi Yay., 2017).

-Arı, Tayyar. “ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Politikası ve Türk-Amerikan İlişkileri”, Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri, Sedat Laçiner, Hacali Necefoğlu, Hasan Selim Özerdem (ed.), (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) ve Kars Kafkas Üniversitesi Ortak yayını, Ankara, 2009): 25-31.

-Ataman, Muhittin. “Değerler ve Çıkarlar: ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, *Ortadoğu Yıllığı 2006*, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (ed.), (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008), 401-431.

-Bal, İdris. “Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı’nın Getirdikleri”, İdris Bal (der.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2004), 151-184.

-Berman, Eli and David A. Lake (ed.), *Proxy Wars: Suppressing Violence Through Local Agents*, (New York: Cornell University Press, 2019).

-Cristol, Jonathan. “United States Foreign Policy in the Middle East after the Cold War”, *Conflict and Diplomacy in the Middle East: External Actors and Regional Rivalries*, Yannis A. Stivachtis (ed.), (Bristol: E-International Relations Publishing, 2018)

-Deutsch, Karl. “External Involvement in Internal War”, *Internal War: Problems and Approaches*, Herry Eckstein (ed.), (West Port: Praeger, 1980).

-Duran, Burhanettin ve Nurullah Ardıç, “Arap Baharı”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (ed.), (İstanbul: Küre yayınları, 2018), 681-694.

-Duran, Burhanettin ve Hasan Basri Yalçın, “Suriye’de İç Savaş, Vekâlet ve Yıpratma”, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, Hasan Basri Yalçın-Burhanettin Duran (ed.), (İstanbul: SETA, 2016).

-Ercan, Murat ve Ali Ayata, “Değişen Uluslararası Sistemde ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 69, (Eylül-Ekim 2018): 114-129.

-Ghamarai, el Magdalena. “Jemen-The Proxy War”, *Securitologia*, No. 2, (2015): 43-56.

-Glass, Andrew. “Bernard Baruch coins term ‘Cold War’, April 16, 1947”, Politico, 04/16/2010 05:03 AM EDT <https://www.politico.com/story/2010/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-035862> (Erişim:15.09.2019 20:02)

-Grinin, Leonid Andrey Korotayev and Arno Tausch, *Islamism, Arab Spring and the Future of Democracy: World System and World Values Perspective*, (Cham: Springer International Publishing, 2019).

-Griffiths, Maritn, Terry O’Callaghan and Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, CESRAN (çev.), (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2013).

-Gülserer, Ceren. “Libya: Arap Baharı, Oğul Kaddafi ve Çatışmalar”, 08.05.2019 <https://ankasam.org/libya-arap-bahari-ogul-kaddafi-ve-catismalar/> (Erişim: 28.09.2019 22:28)

- Haas, Richard N. “The Age of Nonpolarity”, *Foreign Affairs*, (May/June 2008): 1-7.

-Jabbour, Jana. “The AKP’s Foreign Policy Towards the Middle East: Changes within Continuity or rapture with past practices?”, *Bilgi*, 23, (Kış 2011): 125-148.

-Karsh, Efraim. “Cold War post-Cold War: does it make a difference for the Middle East?”, *Review of International Studies*, 23, (1997): 271-291.

-Kemiksiz, Neşe. *Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı*, <http://ankaenstitusu.com/buyuk-ortadogu-projesi-ve-arap-bahari/> (Erişim: 12.10.2019 14:28)

-Karabulut, Bilal ve Şafak Oğuz, “Proxy Wars in Ukraine”, *The Journal of Defence Sciences*, Vol. 17, Issue 1, (May 2018): 75-100.

-Kardaş, Şaban. “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik ORTADOĞU*, Cilt 5, Sayı 2, (2011): 19-42.

-Kışman, Zülfiyar Aytaç ve Hasan Aydın, “Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, II/1, (2017): 37-63.

-Kube, Courtney Robert Windrem and William M. Arkin, “U.S. airstrikes in Yemen have increased sixfold under Trump”, 2 February 2018 <https://www.nbcnews.com/news/mideast/u-s-airstrikes-yemen-have-%20increased-sixfold-under-trump-n843886> (Erişim: 17.10.2019 21:45)

-Kurt, Veysel. “Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (Mart 2019): 307-326.

-Lake, David A. “Iraq: 2003-11 Principal Failure”, Eli Berman and David A. Lake (ed.), *Proxy Wars: Suppressing Violence Through Local Agents*, (New York: Cornell University Press, 2019).

-McMillan, M.E. *From The First World War to Arab Spring: What’s Really Going On In The Middle East*, (London: Palgrave MacMillan, 2016).

-Mumford, Andrew. *Proxy Warfare: War and Conflict in the Modern World*, (Malden: Polity Press, 2013).

-Nanjundan, S. “A New World Order?”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 26, No. 22-23, (June 1-8, 1991): 1389-1392.

-Omar, Adil Muwafaq. “Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu’nun Güncel Sorunları”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (Mayıs 2018): 203-243.

-Ozan, Emre. “Arap Baharının Derin Çelişkisi: Libya Örneği” 08.05.2019 <https://ankasam.org/arak-baharinin-derin-celiskisi-libya-ornegi/> (Erişim: 28.09.2019 15:36)

-Özcan, Mesut. , “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm”, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (ed.), (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 371-387.

-Özdemir, Gürbüz. “Demokratikleşme Kavramı Bağlamında Arap Demokratikleşmesine İlişkin Bir Değerlendirme”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, (Ocak 2017): 9-54.

-Özhan, Taha. “Irak’ta Vekalet ve Sefalet Savaşları”, 8 Mart 2010 <https://www.setav.org/irakta-vekalet-ve-sefalet-savaslari/> (Erişim: 03.11.2019 22:19).

-Pradhan, Prasanta Kımar. *Arab Spring and Sectarian Faultlines In West Asia: Bahrain, Yemen and Syria*, (New Delhi: Pentagon Press, 2017).

-Roberts, H. Bradley. *World Order in the Post-Post-Cold War Era: Beyond the Rogue State Problem*, (Virginia, Institute for Defence Analyses [IDA] Document: 1996).

-Romano, David. *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, (New York: Cambridge University Press, 2006).

-Sinkaya, Bayram. “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *ADAM AKADEMİ*, (2011/1): 79-100.

-Talib el-Hamdi, Mohaned. “The Road East: How John Fuster Dulles Affected Egypt’s Decision To Conclude The Czech Arms Deal In 1955”, *History Studies*, Special Issue (2011): 135-156.

-Towle, Philip. “The Strategy of War by Proxy”, *The RUSI Journal*, Vol. 126, Issue 1 (1981): 21-26.

-Ward, Alex. “How Obama’s “red line” fiasco led to Trump bombing Syria”, 15 April 2018 <https://www.vox.com/2018/4/15/17238568/syria-bomb-trump-obama-russia> Erişim: 15.10.2019 18:03).

-Yazıcı, Hanefi. “Proxy Wars In Syria and A New Balance Of Power In The Middle East”, *Journal Of Management and Economics Research*, Vol. 16, Issue 3, (September 2018): 1-10.

-Yılmaz, Muzaffer Ercan. “The New World Order: An Outline of the Post-Cold War Era”, *ALTERNATIVES Turkish Journal of International Relations*, Vol. 7, Number 4, (Winter 2008): 44-58.

-Zakaria, Fareed. Zakaria, *The Post-American World*, (New York: W.W. Norton&Company, 2008).

-<https://www.haberturk.com/dunya/haber/613229-adim-adim-libya-operasyonu-galeri> (Erişim: 24.09.2019 19:17).

-<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (Erişim: 09.11.2019 20:05).

-<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-tacikistan-donusunde-gazetecelerin-sorularini-yanitladi> (Erişim: 08.11.2019 20:55).

PANEL 28

15:30 – 16:45

SEMİNER-2 SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ

Ethnic Conflicts in Africa: Evidence of Democracy without its Culture

Isidore Agha NDZAMANGWI, International Association of Conflict Management

Prof. Dr. Victor Tani BANLILON, University of Bamenda

Facilitating the Shift in the USA's Perception of Archenemy After the Cold War

Lecturer Berkan AYGÜN, Yalova University

Changing Actors of Foreign Policy Decision-Making Process in AK Party Period Based on Transformation in Domestic Politics

Res. Assist. Onur Birkan, Bursa Uludağ University

Human Security and Migration in the MENA Region

Gül ORAL, Kadir Has University

Impact of the Identity on The Turkish Foreign Policy Towards the Palestinian Issue During the Arab Spring

Eman SULTAN, University of Rome

Ethnic Conflicts in Africa: Evidence of Democracy without its Culture

Isidore Agha NDZAMANGWI

International Association of Conflict Management

Prof. Dr. Victor Tani BANLILON

University of Bamenda

Many countries in Africa, young as they may seem in relation to those of the West, have constantly been subjected to the hard realities of continuity and change. The changing dynamics of violence, ethnic identities and the control of state power as well as resource control, are touching on the design and fabric of African states. These tend to present themselves as peculiar characteristics of a majority of states within the continent. At the close of the cold war, liberal democracy emerged as a new system in many countries around the globe. This was characterized primarily by the rule of law, elections and freedoms. These three tenets which stand as the main characteristics of liberal democracies formed the foundations of the new democratic state. This study sought to understand how the construction and furtherance of ethnic identities lead to violence, taking into consideration the capture of political power by dominant ethnic groups, and how this translated into cases of abuse of state power to the extent that resources were not equitable distributed among the various groups in the country. We maintained that dissent among minority or disadvantaged groups has the propensity to generate violence and engender forced migration, which only serves to demonstrate the lacuna in the democratic experiment within the selected cases discussed. To this regard, it is little wonder that ethnic mobilizations began and generated into subsequent ethnic conflicts. Many of such conflicts abound in Africa. The economic situation in many African countries was a push factor for ethnic conflicts to arise. As international factors affected the national economies, so too did the people get affected and dissent grew among rival groups seeking power to change the status quo in many countries, as they could no longer rely only on the bearings of the democratic compass to reap the dividends of democracy.

Keywords: Ethnicity, Conflict, Democracy, Africa, State

**Facilitating the Shift in the USA's Perception of Archenemy
After the Cold War**

Lecturer Berkan AYGÜN

Yalova University

After World War II, The Soviet Union and communist/socialist ideology were defined as the global strategic threat by the USA and the Western World. It was designated as the archenemy of the liberal West and an intensifying process of demonization of Communism was in practice until the collapse of the Soviet Union that marked the end of the cold war. After the cold war, in the new unipolar world, The USA was in need to reformulate its security perception and its ontological “other” to legitimize its actions in the international arena. Before 9/11, in the aftermath of several terrorist attacks with limited impact from extremists, the USA easily and quickly shifted to another archenemy perception and defined Global Jihadist Terrorism as the new global strategic threat to the western values and newly emerging, post-Cold War world order. Now, former Jihadist allies that were used to fight against old enemy socialists, turned out to be the new threat. The terms related with Islam and the Middle East were encoded as terrorism and threat; targeting them provoked little adverse reaction and was readily accepted by intellectual, academic and public opinion (apart from some critical scholars such as Edward Said). Furthermore, many analysts and national security experts have found the cold war analogy useful for explaining the West’s civilizational struggle with so-called Islamist global terrorism. Several facilitators enabled this transition to be easy and rapid. This paper explains the background to, and facilitators of alleged Islamist terrorism’s designation as the new archenemy over a short period and with little notable objection.

Key Words: Cold-war, Orientalism, Archenemy, The USA, Islam, Terrorism

**Changing Actors of Foreign Policy Decision-Making Process in AK Party
Period Based on Transformation in Domestic Politics**

Res. Assist. Onur Birkan

Bursa Uludağ University

Turkish foreign policy decision making process before AK Party period, particularly period spanning from 1960 to the early 2000s, was under domination of Turkish Military. In Cold War period, the priority of security related issues in foreign policy laid the foundation of military actors to dominate and determine foreign policy making. This situation was institutionalized in the wake of the 1980 military coup and subsequent establishment of the National Security Council (NSC), in which military officials outnumbered over civilian actor. Moreover, the instability of political power and consecutive coalition governments consolidated the influence of military officials and foreign policy bureaucrats in foreign policy decision making mechanism even more.

However, with the AK Party period in November 2002, a new paradigm started to appear. Namely, the victory of AK Party put a stop to the projections of military tutelage over foreign policy decision making. In the following years, with the consolidation of AK Party in its power, the rigid and inflexible structure of foreign policy decision making mechanism started to be cracked. Foreign policy making process became more inclusive. Multiple viewpoints emerged on foreign policy issues and ultimately the monopoly of the foreign policy bureaucracy and military officials disappeared.

Key Words: Foreign Policy, Decision-Making, Actors, AK Party Period, Transformation

Human Security and Migration in the MENA Region

Gül ORAL

Kadir Has University

Since the end of the Cold War, security studies have gone through a process of widening and deepening with the involvement of military and non-military issues to the security agenda. New issues such as migration have become significant issues and gained more attention as a source of insecurity causing serious concerns at sub-state, state, regional, and international levels. Further, growing instability and security in diverse regions from the Balkans to the Middle East has illustrated the limit of traditional understanding since threats could come from different sources and have impacts on the security of states as well as societies, groups and individuals. Especially, the Arab Spring which has influenced the region since 2011 has created some social and political transformation in the regional countries due to widespread political turmoil and conflict, and also resulted in one of the worst humanitarian crisis by causing mass displacement of people. Due to the civil war in Syria, 6.6 million people are displaced internally and more than 5.6 million fled from the country to seek safety in neighboring countries such as Turkey, Jordan, and Lebanon. Although the neighboring countries host a great number of Syrian refugees, Europe has also been influenced by the crisis as the growing numbers of refugees and immigrants in 2015. In this study, how the EU has responded to this refugee crisis will be evaluated. In order to do so, the concept of human security which pays attention to individuals by putting them at the very core of the security will be used as the main concept of the analysis.

Key Words: human security, migration, refugees, the MENA region, the EU

Impact of the Identity on The Turkish Foreign Policy Towards the Palestinian Issue During the Arab Spring

Eman SULTAN

University of Rome

This paper assumes that the discourse of AK party government about the Palestinian issue and its role in ending the two Israeli wars on Gaza in 2012 and 2014 changed by the change of regimes in the Arab countries especially in Egypt during the Arab spring. When Muslim Brotherhood came to power in Egypt, Turkey perceived Egypt as an attractive ally, and the Turkish leaders in their discourses emphasized the civilizational and historical ties between the Turkish and Egyptian people. In response to Israeli war on Gaza in 2012 Turkey played more active diplomacy with Egypt to end the war, and both leaders of AK party and Muslim Brotherhood addressed the same discourse towards Israeli practices in Gaza, warning Israel that it must take in consideration that leaders of 2012 are not the same of leaders of 2008, and the current situation in the region is not the same of the previous situation. Here the identity played role in creation of more powerful discourse against Israel, but that situation didn't continue, and Egypt is no longer perceived as an attractive ally for Turkey after the military overthrew the government of Muslim Brotherhood in 2013, consequently, in War of Gaza in 2014, discourse of Erdogan changed and he just not criticized Israel he also criticized the Egyptian president alSisi, describing him with 'persecutor' and his government with 'Coup government'. As well, Turkey could not play an active role in ending the war by the absence of the Brotherhood government in Egypt.

